

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
NAVOIY VILOYAT HOKIMLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“IQTIDORLI YOSHLAR – INTELLEKTUAL, IJODIY ELITANI
YARATISHNING KAFOLATI: AKADEMIK MOBILLIK VA
XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”**

mavzusidagi

**Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
MATERIALLARI**

**26-aprel, 2024-yil
Navoiy shahri**

“Iqtidorli yoshlar - intellektual, ijodiy elitani yaratishning kafolati: akademik mobillik va xalqaro hamkorlik masalalari” mavzusidagi talabalarning Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Navoiy, 2024. – 605 b.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi “2024-yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 16-sonli buyrug‘iga asosan Navoiy davlat pedagogika instituti iqtidorli talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo‘limi 2024-yil 26-aprel kuni o‘tkazilgan “Iqtidorli yoshlar - intellektual, ijodiy elitani yaratishning kafolati: akademik mobillik va xalqaro hamkorlik masalalari” mavzusidagi talabalarning Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, yosh olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrirlar:

B.Sobirov – Texnika fanlari doktori, professor.
D.Narzuqulova – Pedagogika fanlari doktori DSc, professor

Taqrizchilar:

T. Nurmurodov Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori.
Sh.Toshturov – Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasida dotsenti v/b., Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori PhD

Maqolalarni to‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

A.Xoshimov – Navoiy davlat pedagogika instituti iqtidorli talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkilotish bo‘limi boshlig‘i
F.Sayfullayeva – Navoiy davlat pedagogika instituti iqtidorli talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo‘limi muhandisi

Texnik muharrir:

M.Norqobilov – Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasida dotsenti v/b., falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Ma’ruzalarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar ma’suldirlar.

TALABALARNING TARMOQ TEXNOLOGIYALARIGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA'LIMDAN FOYDALANISH METODIKASI

B.B.Mo'minov - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. Toshkent, O'zbekiston.

D.D.Djurayev - Navoiy davlat pedagogika instituti. Navoiy, O'zbekiston.

Annotation

This article describes a method for using self-directed learning to develop students' networking competence.

Key words: network, reproductive, productive, partially research, creative.

Аннотация

В данной статье описывается метод использования самостоятельного обучения в развитии компетентности студентов в области сетевых технологий.

Ключевые слова: сетевой, репродуктивный, продуктивный, частично исследовательский, креативный.

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi talabalarning tarmoq texnologiyalariga oid kompetentligini rivojlantirishda mustaqil ta'limdan foydalanish metodikasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarmoq, reproduktiv, produktiv, qisman izlanishli, kreativ.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashuvi tufayli bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o'qituvchilarining tarmoq texnologiyalariga oid mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasini takomillashtirish zaruriyati paydo bo'lmoqda.

Ushbu zaruratning paydo bo'lishi, tarmoq texnologiyalarining faol paradigmasiga o'tishi sababli mustaqil ishning yangicha yondashuvlarini tadbqiq etish bilan bog'liq. Mustaqil ta'lim va mustaqil ish tarmoq texnologiyalaridan o'quv jarayonini tashkil etishning yetakchi shakliga aylanadi, shu bilan birga uni faollashtirish muammosi paydo bo'ladi.

Shuning uchun tarmoq texnologiyalaridan bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o'qituvchilarining mustaqil ta'limni tashkil etish tizimini yanada takomillashtirish zarurati paydo bo'ladi.

Bugungi kunda bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o'qituvchilarining kasbiy fanlardan, jumladan "Tarmoq texnologiyalari" fanidan mustaqil ta'limni tashkil etishda topshiriqlar asosan referat yozish, mavzuni takrorlash, prezentatsiya tayyorlash kabi ko'rinishlarda berilib, bu ularning fanni o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini susaytirib yubormoqda. Aslida, mustaqil ta'lim faoliyati shunday tashkil etilishi kerakki, natijada bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o'qituvchilari ushbu jarayonda mustaqil olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyati sezilarli darajada oshishi lozim. Buning uchun mustaqil ta'lim faoliyatini amalga oshirishda, ularga yordam beradigan zamonaviy usullarni, mexanizmlarni va texnologiyalarning joriy etish kerak bo'ladi [1, 3]. Bunday usullar albatta, bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o'qituvchilarining mustaqil faoliyat yuritishi uchun imkoniyat yaratib, o'z navbatida ularning qiziqishini, o'quv jarayonidagi faolligini hamda ta'lim sifatini oshiradi [3, 4].

Bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o'qituvchilarining "Tarmoq texnologiyalari" fanidan mustaqil ta'limi – bu o'quv jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bunda ular kasbiy faoliyatida bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, kasbiy fazilatlarini shakllantirish (mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyati), muammolarni mustaqil ravishda bartaraf etish, konstruktiv yechimlarni hamda turli vaziyatdan chiqish yo'llarini topishni o'rganadilar.

Shu bois, bo'lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o'qituvchilarining "Tarmoq texnologiyalari" fanidan mustaqil ta'limni tashkil etishga jiddiy e'tibor qaratish, buning uchun esa ularning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etish metodikasini takomillashtirish lozim.

Bo‘lajak informatika va axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda o‘qituvchilarining “Tarmoq texnologiyalari” fanidan mustaqil ta’limini tashkil etish metodikasini takomillashtirish uchun, virtual ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, mazmunan qiziqarli va talabalarning mustaqil ishlashi hamda amaliy torshiriqlarni bajarishga qaratish, bunda reproduktiv, produktiv, qisman izlanishli va kreativ darajadagi topshiriqlar ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish samarali hisoblanadi [4, 6].

Talabaga beriladigan reproduktiv darajadagi topshiriqlar kompyuter xonasida mavjud global tarmoqqa ulanish, qurilma brouzeriga akkaunt qo‘shish va uni sozlash, google ilovalaridan foydalanish, videokonferensiya tashkil qilish, internetdan yuklab olish kabi sodda vazifalarni bajarishga qaratilgan. Bunda talabalar mashg‘ulotlarda egallagan bilimlari va mustaqil ishni bajarish ko‘rsatmasidan foydalanadi. Ushbu darajadagi topshiriqlarni baja olgan talaba, sohaga oid motivatsiyasi oshadi va navbatdagi vazifani bajarishga harakat qila boshlaydi. Natijada, talabalarning tarmoq texnologiyalarga oid berilgan murakkabroq vazifalarni bajarish xohishi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi.

Shuningdek, talabalarga produktiv darajadagi topshiriqlar ham berib boriladi. Bunda talabalar tarmoq texnologiyalaridan nafaqat foydalanish, balki kompyuter tarmoqlarini qurish, lokal tarmoqni boshqarish, brauzerlarda ishlash, mobil internetni sozlash kabi amaliy vazifalarni bajaradi. Talabalar ushbu darajadagi topshiriqlarni bajarishi jarayonida professor-o‘qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan ko‘rsatmalardan foydalanmay, o‘zi mustaqil ishlaydi va zarur holatlardagina maslahat oladi. Bu esa talabalarni reproduktiv darajadagi topshiriqlarni bajarishga nisbatan ko‘proq izlanishga undaydi. Ushbu darajadagi topshiriqlarni berish orqali, talabalarning bilim darajasini aniqlash, undagi kamchiliklarni bartaraf etishga erishiladi. Natijada, talabalarda hamkorlikda ishlash, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z ustida ko‘proq ishlash qobiliyati rivojlanadi.

Shu bilan birga, mustaqil ta’limni tashkil etishda talabalarga qisman-izlanishli darajadagi topshiriqlar berib boriladi. Bunda talabalarga tarmoq texnologiyasi sohasida uchraydigan muammolarni aniqlash, akkaunt va kompyuter tarmog‘i xavfsizligini ta’minlash, uni bartaraf etish ketma-ketligini rejalashtirish va qisman hal etishga qaratilgan topshiriqlar beriladi. Bunday darajadagi topshiriqlar kichik tadqiqot o‘tkazish, ma’lumot to‘plash va tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Talabalar qisman-izlanishli darajadagi topshiriqlarni bajarishda qo‘yilgan vazifa bilan bog‘liqlikda muammoni bartaraf etish yo‘llarini mustaqil izlash va professor-o‘qituvchining qisman ko‘magi yordamida muammoni hal etishadi. Natijada talabalarning tarmoq texnologiyasiga oid muammolarni bartaraf etishning bir nechta usullarini qo‘llay olish, mustaqil va ijodiy fikr yuritish qobiliyatlari rivojlanadi.

Shuningdek, talabalarga kreativ darajadagi topshiriqlar berib boriladi. Bunda talabalarga tarmoq muammolarini bartaraf etish, onlayn darslarni tashkil etish, masofaviy kurslarda o‘qib sertifikatga ega bo‘lish kabi vazifalarni bajarish nazarda tutilgan. Kreativ darajadagi topshiriqlar talabalarni zamonaviy fikrlashga, ijodkorlikka va masalani hal qilishning o‘ziga xos yechimlarni topishga undaydi. Bunday topshiriqlarni berish orqali, talabalarning ijodiy, yaratuvchanlik, tadqiqotchilik qobiliyatini va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga erishiladi.

Shunday qilib, talaba bu darajadagi topshiriqlarni bajarishi natijasida tarmoq texnologiyalariga oid bilim, ko‘nikma va malakasi oshadi, kognitiv qiziqishlari, kompetentligi hamda individual ta’lim olish qobiliyati rivojlanadi [3].

Xulosa qilib aytganda, talabalarning tarmoq texnologiyalaridan mustaqil ta’limini amaliy loyihalarni bajarishga yo‘naltirish, uni tashkil etishda axborot-ta’lim muhitlaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi [4, 5, 6]. Shuningdek, Milliy va xalqaro darajadagi masofaviy kurslarda mustaqil ta’lim olishga alohida e’tibor qaratish orqali, talabalarning ushbu sohaga bo‘lgan motivatsiyalarini oshirish va kompetentligini rivojlantirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ермолович Е.В. Методика организации самостоятельной работы будущих учителей информатики в процессе изучения дисциплины “Программное обеспечение

ЭВМ”// Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Красноярск, 2003. – 28 с.

2. Қаршибоев Х.К., Тоғаева Д. Мустақил таълим – таълим жараёнининг таркибий қисми сифатида // Guliston davlat universiteti axborotnomasi, 2018. № 3. 36-39 б.

3. Маняхина В.Г. Организация самостоятельной работы будущих учителей информатики с позиций компетентностного подхода // Новые информационные технологии в образовании. Международная научно-практическая конференция [Текст] : материалы конф., 26-28 февр. 2008 г. С.149-151.

3. Toxirov F.J. Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish p.f.f.d. (PhD) dis.avtoref. Qarshi.-2022.

4. Ҳайитова И.И. Ахборот таълим муҳитида талабалар мустақил ишларини ташкил этиш методикасини такомиллаштириш (Техник тизимларда ахборот технологиялари фани мисолида) // Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси автореферати. – Қарши, 2022. – 56 б.

5. Яхшибоева Д.Т. Бўлажак биология ўқитувчиларининг мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш методикасини такомиллаштириш (биотехнология фани мисолида) // Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган автореферат. – Чирчиқ, 2022. – 47 б.

NAVOIY IJODIDA “SAXOVAT” UMUMIY MA’NOLI ATOV BIRLIKLARNING QO‘LLANISHI

O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3-bosqich talabasi O‘zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqolada “saxovat” umumiy ma’noli leksemalarning Navoiy ijodida qo‘llanishi, uning saxovatpeshaligini ko‘rsatib beruvchi asarlari haqida zamondoshlarining fikrlari bayon etilgan. Bugungi kunda ushbu asarlar o‘z ahamiyatini yo‘qotmaganligi, yosh avlod uchun tarbiya metodologiyasi bo‘lib xizmat qilishi aks ettirilgan.

Абстракт. В данной статье описано употребление общей лексемы “щедрость” в творчестве Навои, мнения современников о его произведениях, показывающих его щедрость. Показано, что эти произведения не потеряли своего значения и сегодня и служат образовательной методикой для подрастающего поколения.

Abstract. In this state, the use of the common lexeme “generosity” is described in Navoi, mneniya sovremennikov o ego proizvedeniyax, pokazyvayushchix ego shchedrost. It is shown that the production of this product does not lose its meaning even today, and it serves as an educational method for the younger generation.

Kalit so‘zlar: saxovatpeshalik, “saxovat” umumiy sema, oliyhimmatlilik, saxovatlilik, mavzuiy guruh.

Ключевые слова: щедрость, “щедрость” — общий термин, великодушие, щедрость, тематическая группа.

Keywords: generosity, “generosity” is a general term, magnanimity, generosity, thematic group.

Alisher Navoiy, nafaqat o‘zbek xalqi, balki butun dunyo, Sharq-u G‘arb xalqlarini o‘ziga rom etgan shoir. U kishining asarlarini hamma birdek sevib o‘qiydi. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: “Navoiyni o‘qish, Navoiyni anglash, Navoiyni chuqur bilish – o‘zligimizni anglash desak, bu – to‘g‘ri gap” [1], deya ta’kidlar ekanlar, nihoyatda dolzarb va tafakkur bilan, ma’rifat bilan amaliyot darajasiga ko‘tariladigan botiniy-ruhiy tajribani yoqlagandi.

Ulug‘ mutafakkir, ma’rifatparvar olim Alisher Navoiy sabr, qanoat, insof, oriyat, vijdon kabi tushunchalar orqali insonlar ma’naviy tarbiyasiga alohida e’tibor bergan. Yoshlarni ilm-hunar o‘rganishga va o‘rganganlarini esa ezgulik yo‘lida sarf qilish zarurligini uqtiradi.

Navoiyning har bir asarida tarbiya, odob, axloq haqida fikr yuritib, uning axloqiy xususiyatlarini yoritib o‘tadilar.

Alisher Navoiyga zamondosh bo‘lgan barcha shoir-u allomalar ulug‘ ijodkorning nihoyatda saxovatli inson bo‘lganligi haqida ma’lumot berganlar.

Bugungi maqolamizda Navoiyning qanchalik darajada saxovatli inson bo‘lganligini ochib bermoqchimiz. Avvalo, saxovat so‘ziga ta’rif bersak:

SAXOVAT – [qo‘li ochiqlik, oliyhimmatlik, saxovatlilik] *Kimxobni kiyib olgach, domla Niyoz “saxovatda Hotamtoydan, adolatda Nushiravoni odil” dan ortiqroq u ot janobning haqiga yana yangi duo va sanolar to‘qidi. A. Qodiriy, Mehrobdan chayon. [2]*

“Saxovat” leksemasi *saxiylik, oliyhimmatlilik, saxovatpeshalik, qo‘li ochiqlik, karamlilik, marhamatlilik, hotamtoylik* kabi semalarga ega. Ushbu semalarning har biri ulug‘ mutafakkir Alisher Navoiyga xos fazilatlaridir. Navoiyning o‘z asarlarida ham, u haqida yozilgan asarlarda ham “saxovat” leksemasi va uning semalari mavjud. Uni quyidagi mavzuiy guruhlariga ajratgan holda tahlil qildik.

“Ma’naviyat” leksik kategoriyasining “saxiylik” ma’noviy guruhi ijobiy va salbiy xususiyatlarni o‘zida jamlab quyidagi mavzuiy guruhlariga bo‘linadi.

1. “Saxovat” mavzuiy guruhi.

1.1. “Hotamiylik” ma’noviy uyasi: *himmati baland, kimsaga himmatini, yaxshilikni ayamaydigan; saxovatli, yaxshilik, muruvvat, saxovatli, qo‘li ochiqlik, oliyhimmatlik, saxovatlilik;*

1.2. “Muruvvat” ma’noviy uyasi: *axiylik, saxovatpesha, juvonmardlik, balandhimmatlilik, saxovat, oliyhimmatlilik, saxovatpeshalik, qizg‘anmaslik, obro‘-e‘tibor; saxovat, saxiylik, muruvvat qiluvchi, saxovatli, himmatli, muruvatli, muruvatpesha;*

2. “Baxillik” mavzuiy guruhi:

2.1. “Ochko‘zlik” ma’noviy uyasi: *xasis, ziqna, ko‘zi och, birovlar hisobiga yashovchi, ochko‘z, tekinox‘r, shafqatsiz odam, molga, dunyoga berilgan, fikri-zikri mol bo‘lgan odam; dunyoparast;*

2.2. “Qizg‘anchiqlik” ma’noviy uyasi: *o‘taketgan xasis, qizg‘anchiq, mumsik, xasislik, qizg‘anchiqlik, qurumsoq, darig‘ tutmoq, hayf ko‘rmoq; qizg‘anmoq, birovga hech narsani ravo ko‘rmaydigan; sarf-xarajatni yoqtirmaydigan; xasis, qizg‘anchiq;*

Saxiylik bilan bog‘liq leksemaning umumiy xususiyatlari va og‘zaki hamda yozma nutqida va ilmiy va badiiy asarlarda qo‘llanishi kontekst bilan bog‘liq holda qo‘llanadi”. [3]

Avval Navoiyning o‘z asarlarida saxovat haqida fikrlarini tahlil qilamiz.

“Hayrat ul-abror”dagi bir maqolatda musulmon kishining karamli, saxiy bo‘lishi lozimligiga urg‘u beradi. Kitobxon qalbida saxovatning ulug‘ insoniy fazilat ekanligiga bo‘lgan ishonchni bevosita baxillikning salbiy illat ekanligini yorqin ifoda etish orqali shakllantiradi:

Buxl erur borcha sifatdin xasis,

Lek saxo javhari asr-u nafis. [H.A. –B.125]

Ushbu baytda *saxovatlilik* va *karamlilik* semalari saxovat umumiy semali atov birliklarini shakllantirib, baytga didaktik ruh bergan. Shu bilan bir qatorda “baxillik” mavzuiy guruhining ma’nolarini ochib bergan.

Himmat agar bo‘lsa Navoiy sanga,

Banda durur Hotami Toiy sanga. [H.A. –B.113]

“Hayrat ul-abror” asaridagi ushbu misralarda *himmatlilik* semasi saxovat mavzusini shakllantirishga hissa qo‘shgan.

Endi Navoiy haqidagi asarlarda uning saxovatpeshaligi yoritilganini ko‘rib chiqamiz. Xondamirning “Makorim ul-axloq” asari to‘laligicha Navoiy shaxsiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda Hazratning bir qancha go‘zal fazilatlariga haqida aytib o‘tilgan.

Asarda qator hikoyatlar keltiriladi. Masalan, uning urushda asir tushgan kishilarga marhamati, Hirot xalqini Xorazm viloyatiga ko‘chirishni qisqartirishga erishishi, shahzoda Muhammad Muhsin Mirzoga butun g‘allalarini berib yuborganligi Navoiyning oliyhimmat, saxovatpeshaligining yana bir isboti.

Xondamirning aytishicha: “Ammo cheksiz ochiqqo‘llik va saxiylik xislatiga ega bo‘lishiga qaramasdan hech qachon hech kimga bir arpa donichalik ham minnat qilmasdi”. [4] Hazrat Navoiy asarlarida saxiylikni targ‘ib qilib, o‘zi ham shu fazilatlarga ega shaxs bo‘lgan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Alisher Navoiy shaxsiyati va asarlari o‘z zamonasida ham, bugungi kunda ham o‘rnak, namuna bo‘la oladi desak, adashmagan bo‘lamiz. Ayniqsa, Hazratning saxovatligi har birimiz o‘rnak olsak arziydigan fazilati hisoblanadi. Chunki, ko‘pchilik ijodkorlar o‘zi yozganlariga amal qilmaydi. Navoiy Hazratlari esa yozganlariga amal qilgan ijodkorlardan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sobirov B. Asrlarni bo‘ylagan daho. Alisher navoiy ijodiy merosining bashariyat ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotidagi o‘rni mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Navoiy, 2021. 4 -bet
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. – Тошкент: Ўз МЭ, 2008. – Б. 622
3. Yuldashev F “Ma’naviyat” leksik kategoriyasi: semantikasi, strukturasi va leksikografik talqini”: Filol. fan. dokt. (DSc) ... diss. avtoref. – Qarshi, 2023. – B. 52
4. Xondamir G‘. Makorim ul-axloq. Yoshlar nashriyot uyi. – Toshkent, 2018. – B. 230.
5. Алишер Навоий. Ҳайратул-аброр Ғафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – Тошкент, 1989. – Б. 262

TA’LIMNING TURLI BOSQICHLARI VA YO’NALISHLARINI RAQAMLASHTIRISH VA YOSH AVLODNI INSONIY FAZILATLARDA TARBIYALASH

Abdunazarov Jasurbek O‘tkir O‘g‘li
Navoiy davlat pedagogika instituti
Tarix fakulteti talabasi
Ilmiy rahbar : Xayitov Zafar
Navoiy davlat pedagogika instituti
“Tarix” kafedrasida dotsenti

Anotatsiya

Maqola mamlakatimizning ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish, yangiliklar kiritish va yoshlar o‘rtasida insoniy fazilatlarni yaratish ma’naviy va axloqiy tarbiyasini shakllantirishga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, texnologiya, elektron, onlayn, virtual, Bulutli platforma, IT, transformatsiya, immunitet, axloq.

Annotation. The article is devoted to the development of digital technologies in the educational system of our country, the introduction of innovations, and the formation of spiritual and moral education for the creation of human qualities among young people.

Keywords : digital education, technology, electronic, online, virtual, Cloud platform, IT, transformation, immunity, ethice.

Oliy o‘quv yurtlarida ta’lim jarayonining xususiyatlari shuningdek, universitetlarning jamiyat va iqtisodiyotdagi ahamiyati jadal o‘zgarib bormoqda. Butun dunyoda universitetlar talabalar, o‘qituvchilar moliyaviy mablag‘larini jalb qilishda bir-biri bilan raqobatlashmoqda. Bunday raqobatda zamon bilan hamnafas va yangi raqamli imkoniyatlardan foydalanuvchi oliy o‘quv yurti boshqalariga nisbatan ustunlikka ega bo‘lib bormoqda. Zamonaviy universitetning barcha bog‘liq jarayonlari raqamli texnologiyalar asosida barpo qilinishi lozim. Bu abituriyentlar bilan ishlash o‘quv jarayonini va ta’lim sifatining tahlilidan boshlanib bitiruvchilarning ishga joylashishi, monitoringi va ishda ko‘tarilish bilan tugaydigan katta hajmdagi ma’lumotlarni boshqarishga o‘tishga talab qiladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda tizimli va izchil ravishda olib borilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar o'z natijasini ko'rsatmoqda. Universitetlarimiz akademik va moliyaviy mustaqillikka erishdi, o'zining maqsad va vazifalarini belgilab zamon talablariga moslashish hamda bugungi kun va kelajak uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash imkoniyatiga egadir. Amalga oshirilayotgan islohotlarning shu asnoda davom ettirilishi ta'lim tashkilotlari tomonidan ko'rsatilib o'tilgan oliy ta'lim tizimidagi ustuvor vazifalar ijrosi sifatli taminlashi mamlakatimizda ta'limning yuqori cho'qqilariga chiqishga va eng asosiysi yoshlarimiz xalqaro miqsoyda raqobatdosh bo'la oladigan yuqori malakali kadr bo'lib yetishishga xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalar va kommunikatsiyalarni rivojlantirish vazirligi maktabgacha ta'lim vazirligi va sog'liqni saqlash vazirligi bilan birgalikda 2020-yil yakuniga qadar 13 ta namunaviy tumanlarda IT infratuzilmasini yaratish, kompyuter uskunalari bilan jihozlashni nazarda tutgan holda maktabgacha va umumta'lim maktablari hamda sog'liqni saqlash muassasalarini raqamlashtirishni yakunlash bo'yicha choralarni ko'rish, shuningdek, axborot tizimlarini joriy etish va mas'ul xodimlarni o'qitishni tashkil etish to'g'risida prezident farmoni ishlab chiqarildi. 2021- yil 1-yanvardan boshlab fuqorolar tomonida tizim boshqariluvini, ma'lumotlar bazasi va "Bulutli" platformani boshqarish, axborot xavfsizligini ta'minlash va boshqa talab yuqori bo'lgan yo'nalishlarda xalqaro IT sertifikatlarini olish xarajatlarining 50% bo'lgan qismini qoplash tizimi joriy etildi.

Axborot texnologiyalari sohasida masofaviy onlayn va virtual o'qitish texnologiyalari joriy etish va raqamlashtirish, onlayn kurslar uchun platformalar, oliy ta'lim muassasalarda sohalarda "Buyumlar interneti" robototexnika, sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash va o'rganish bo'yicha laboratoriyalar, shuningdek, xorijiy korxonalarini ushbu sohaga jalb qilish maktab va maktabgacha ta'lim tizimiga raqamli transformatsiya va yangi texnologiyalar bo'yicha innovatsion oliy dasturlarni joriy etish bo'yicha qarorlar qabul qilindi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish barcha sohada bo'lgani kabi oliy ta'lim, jumladan, markaz faoliyati ham muhim vazifalardan biridir. Bu borada 4 ta yo'nalish olingan bo'lib 2 tasi "adabiyot.edu.uz" hamda "unilibrary.uz" platformalari ishga tushirildi.

"Adabiyot.edu.uz" platformasi orqali o'quv adabiyotlari nashr etishda tavsiya berish jarayonini raqamlashtirildi. Bu platforma orqali oliy talim muassasalari professor o'qituvchilari tomonidan tayyorlangan o'quv adabiyotlari ya'ni darslik va o'quv qo'llanmalar ekspertizadan o'tkaziladi. Ijobiy baholangan adabiyotlarni nashr etish uchun elektron shaklda maxsus vazirlik guvohnomasi rasmiylashtiriladi.

"Unilibrary.uz" tizimi ishga tushirilishi natijasida barcha davlat oliy ta'lim muassalarining axborot resurs markazlari integratsiya qilindi. Kelgusida barcha oliy talim muassalarining axborot resurs markazlari integratsiya qilinadi. Kelgusida barcha oliy ta'lim muassalarida mavjud 4 milliondan ortiq kitoblar to'liq elektron shaklga o'tkazilib yagona platformaga joylandi. Har bir professor o'qituvchi va talabalar undan foydalanishiga imkoniyat yaratadi.

Mamlakatimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy va axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Yoshlarda milliy ba umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik va uning taqdiri uchun daxldorlik hissini singdirishga, ularga yot g'oya va qarashlarning salbiy ta'siriga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan chora tadbirlar ko'rish, o'quvchi yoshlarni bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish uchun zarur bo'lgan madaniy, ko'ngilochar obyektlar, maktabdan tashqari ta'lim muassasalari, joylarda turli ijodiy va ta'lim to'garaklari tashkil etish to'g'risida chora tadbirlar ko'rilmoqda.

Barchamizga yaxshi ma'lumki, din azaldan inson manaviyatining tarkibiy qismi sifatida odamzodning yuksak idealari, haq va haqiqat, insof va adolat to'g'risidagi orzu-armonlarini o'zida mujassam etgan, ularni barqaror qoidalar shaklida mustahkamlab

kelayotgan g'oya va qarashlarning yaxlit tizimidir. Ayniqsa , ko'p asrlar mobaynida xalqimiz qalbidan chuqur joy olib hayot ma'nosini anglash milliy madaniyatimiz va turmushimizni, qadryatlarimizni , urf odat va ananalarimizni bezavol saqlashda muqaddas dinimizni qudratli o'rni bo'lib kelayotganini alohida ta'kidlab o'tishimiz kerak. Nega deganda , insoniylik, mehr-oqibat, halollik, oxiratni o'ylab yashash , yaxshilik, mehr-shafqat xalqimizga mansub bo'lgan fazilatlar aynan ana shu zaminda ildiz otadi va rivojlanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda bugungi kunda dunyoda raqamli texnologiyalar rivojlanishida ta'lim tizimiga ham ko'proq ahamiyat qaratmog'imiz lozim. Ta'limga yangi yondashuvlar , texnologiyalar kiritish va rivojlantirish kerak. Yosh avlod tarbiyasida buyuk bobolarimiz siymosini yaratishimiz kerak. Ularning tarbiyasiga befarq bo'lmasligimiz lozim.

Adabiyot va manbalar

1. [https:// kun.uz](https://kun.uz) Oliy ta'limni raqamlashtirish – ustuvor vazifa.
2. PF -6097 – son 05.10.2020 “Raqamli O'zbekiston -2030” strategiyasi.
3. devedu.uz Faoliyatni raqamlashtirishdagi amalga oshirilayotgan ishlar.
4. PQ- 3907- son 14. 08.2018 Yoshlarni ma'naviy axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora tadbirlar to'g'risida.
5. Islom Karimov Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. Toshkent 2010-yil. 36-bet.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ - НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ

Абдуллаев Артур

студент 4 курса факультета математики и информатики
Навояйского государственного педагогического института, Узбекистан
Научный руководитель: ст. преп. кафедры математики НавГПИ
Музаффарова Л.Н.

Аннотация. Статья освещает цифровизацию образовательного процесса. Цифровизация образовательного процесса включает не только дистанционное образование или работу учащихся с компьютером, но и подразумевает использование информационных технологий на всех уровнях: не только учебном, но и организационном (электронные дневники, чаты с учителями). Технические новшества затронут разные типы учебных учреждений: школы, лицеи, профессиональные школы, вузы, образовательные курсы.

Ключевые слова: технология, цифровизация, процесс, дистанционное образование, информационные технологии.

Annotatsiya. Maqolada ta'lim jarayonini raqamlashtirish yoritilgan. Ta'lim jarayonini raqamlashtirish nafaqat masofaviy ta'lim yoki talabalar kompyuter bilan ishlashni o'z ichiga oladi, balki barcha darajadagi axborot texnologiyalaridan foydalanishni ham o'z ichiga oladi: nafaqat o'quv, balki tashkiliy (elektron kundaliklar, o'qituvchilar bilan suhbatlar). Texnik innovatsiyalar har xil turdagi ta'lim muassasalariga ta'sir qiladi: maktablar, litseylar, kasb-hunar maktablari, universitetlar, o'quv kurslari.

Kalit so'zlar: texnologiya, raqamlashtirish, jarayon, masofaviy ta'lim, axborot texnologiyalari.

Annotation. The article covers the digitalization of the educational process. Digitalization of the educational process includes not only distance education or students working with a computer, but also involves the use of information technologies at all levels: not only educational, but also organizational (electronic diaries, chats with

teachers). Technical innovations concern various types of educational institutions: schools, lyceums, vocational schools, universities, educational courses.

Key words: technology, digitalization, process, distance education, information technology

Молодое подрастающее поколение человека имеет определенные, данные природой жизненные потребности, среди которых готовность созидать и преобразовывать окружающий мир, а также чисто человеческая потребность дружить, любить и быть любимыми, создавать семьи, растить детей, что возможно осуществить при условии наличия самих условий для простого личностного общения. Это основа созидательной составляющей личности человека, полной творческой силы, наполняющей человеческие отношения красотой и светом, согревающей человека в самые трудные минуты его жизни. [1]

Цифровизация – средство обновления жизни человеческого общества, развитие данного ресурса возможно при концентрации усилий разных поколений людей. В идеальном своем воплощении цифровые технологии призваны помочь подрастающему поколению в развитии, и взрослое поколение несет ответственность за корректность внедрения цифровизации по отношению к детям и молодежи: идеи конкуренции «цифры» и человека этически не корректны и не состоятельны.

Внедрение технологий вторгается в жизнь человека и влияет на него неоднозначно. Развитие человека происходит по определенным законам природы, которые тоже надо учитывать в реальной жизни, реальном времени и пространстве: все инновации воплощают люди, которые поэтапно познают жизнь, также постепенно переосмысливают ее, в ходе преобразований спорят и находят точки согласия. Лишая современное молодое поколение ценностей возраста, мы обкрадываем наше будущее: всю силу своей неудовлетворенности она вложит в создаваемые ей технологии, характер их продвижений и реализации, что не сделает общество богаче и нравственнее. Недооценка психолого-педагогических аспектов развития подрастающего поколения в эпоху цифровизации может привести к искажению развития человека и человеческого общества: подвергается риску качественная составляющая развития и сама цифровая экономика. [1]

Поэтому стоит вдумчиво внедрять цифровые технологии, встраивать их в жизнь человеческого общества, создавая необходимую инфраструктуру; параллельно обновлять содержание образования, создавать рабочие места, снимая накал противостояния «цифры» и человека. Аспекты гуманизации развития подрастающего поколения являются жизнеопределяющими в условиях цифровизации общества. Только в этом случае благодаря такой мощной инновации, как цифровизация, человечество сможет осознать необходимость выбора траектории развития будущего человеческого общества на столетия вперед и на этой основе определить философию отношения к человеческому потенциалу подрастающего поколения.

В современном мире цифровые технологии становятся неотъемлемой частью повседневной жизни, и образовательные учреждения не остаются в стороне, активно внедряя их в учебный процесс. Технологии используются в различных аспектах учебного процесса: от решения административных задач до выполнения домашнего задания в онлайн-режиме. [2]

Цифровизация образовательного процесса – это широкое понятие. Оно включает не только дистанционное образование или работу учащихся с компьютером, как считают некоторые. Цифровизация подразумевает использование информационных технологий на всех уровнях: не только учебном, но и организационном (электронные дневники, чаты с учителями). Технические новшества затронут разные типы учебных учреждений: школы, колледжи, вузы, образовательные курсы.

Массовая цифровизация образования объясняется в первую очередь следованием за трендами развития общества. Цифровые технологии внедряются абсолютно в каждую сферу жизни: в экономику и финансы, здравоохранение, транспортное сообщение, культуру, сферу обслуживания. И образование не стало исключением. Это уже новая реальность, в которой мы живем.

Растущую популярность информационных технологий легко объяснить тем, что они делают жизнь удобнее и проще. Конкретно в учебном процессе выделяют следующие преимущества ИТ:

- повышение вовлеченности, мотивации и интереса учащихся к учебному процессу;
- активизация самостоятельности и познавательной деятельности;
- наглядная и более занимательная подача материала;
- доступ к большим объемам информации, в том числе за пределами учебного курса;
- отсутствие бумажной волокиты для преподавателей;
- обратная связь, упрощение коммуникации между учащимися, преподавателями и родителями;
- использование дистанционных технологий и возможность обучаться из любой точки мира, где есть интернет-соединение;
- появление множества учебных онлайн-курсов.

Кроме того, цифровые образовательные технологии помогают обеспечить индивидуальный подход к каждому ученику, учет его особенностей и познавательных способностей.

К трендам образовательных технологий относятся такие цифровые технологии, как:

- Непрерывное обучение
- Открытые онлайн-курсы
- Адаптивное образование
- Интегральный подход
- Изменение роли учителя
- Дистанционное обучение
- Геймификация. (Цифровые технологии – это еще и возможность сделать учебный процесс более занимательным, придав ему форму игры. Это и называется геймификацией (от англ. game – игра)).

К передовым технологиям обучения относятся основные технологии цифровизации образования, которые применяют в учебном процессе.

- STEAM
- «Фишбоун»
- Сингапурская методика
- Виртуальная и дополненная реальность

В учебном процессе НавГПИ активно применяются информационные технологии. Они позволяют сделать обучение интереснее и нагляднее, вовлечь студентов и развить их компьютерную грамотность. Каждый студент получает доступ к электронной образовательной среде на весь учебный период.

Кроме того, институт реализует электронное обучение с помощью дистанционных технологий. Цифровая образовательная среда, созданная в НавГПИ, – это свидетельство того, что институт шагает в ногу со временем, следит за главными образовательными трендами и умело использует их в построении учебного процесса.

Литература

1. Парц. О.С. Развитие подрастающего поколения в контексте цифровизации. //Russian Journal of Education and Psychology. 2020, Volume 11, Number 5 • <http://rjep.ru>

2. Чиркина Т.А., Осокина П.В. Цифровые технологии в образовании: как современные инструменты помогают учителям. Сайт Института образования. Россия, 2023

ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ ИНТЕРНЕТИЗАЦИИ В ФИЛОСОФСКОМ КОНТЕКСТЕ

Мумджи Абибулла Асанович,
докторант программы PhD “Философские и религиозные науки” университета
Девятое Сентября, г. Измир, Турция.

Аннотация: В статье рассматриваются проблема интернет-зависимости и феномен прозрачного общества как основные процессы интернетизации. Алгоритмы и программы, используемые интернет-гигантами, эксплуатируют психологические слабости человека и способствуют развитию у людей интернет-зависимости, которая в свою очередь способствует отдалению индивида от рационального использования им свободного времени и негативно влияет на жизнь. С распространением интернета, медиа и социальных сетей общество стало более прозрачным, однако по мнению ряда авторитетных ученых «прозрачное общество» не является безоговорочным добром, ведь для функционирования государства и общества некоторая скрытность, недосказанность и ношение масок необходимы. Влияние интернета на современный мир невозможно переоценить, ведь он пронизывает буквально все сферы нашей жизни: образование, бизнес, общение, знакомства, сферу государственных услуг и развлечения. Интернет упростил жизнь людей, но вместе с этим он оказал и отрицательное влияние на человека. В работе мы рассмотрим наиболее значимые характеристики виртуальной среды, требующие ее критического осмысления.

Abstract: The article researches the problem of Internet addiction and the phenomenon of transparent society as the main processes of Internetization. Algorithms and programs used by Internet giants exploit human psychological weaknesses and contribute to the development of people's Internet addiction, which in turn contributes to the alienation of individuals from the rational use of their free time and negatively affects their lives. With the advent of the Internet, media and social media, society has become more transparent, but according to a number of reputable scholars "transparent society" is not an unconditional good, because for the functioning of the state and society some secrecy, reticence and wearing masks are necessary. The impact of the Internet on the modern world cannot be overestimated, because it covers literally all spheres of our lives: education, business, communication, dating, public services and entertainment. The Internet has simplified people's lives, but at the same time it has had a negative impact on people. In this paper we will consider the most significant characteristics of the virtual environment that require its critical reflection.

Annotatsiya: Maqolada internetga qaramlik muammosi va internetlashuvning asosiy jarayonlarini sifatida shaffof jamiyat fenomeni tadqiq qilinadi. Internet gigantlari tomonidan qo'llanilayotgan algoritmlar va dasturlar insonning psixologik zaif tomonlaridan foydalanib, odamlarning internetga qaramligini ortirishga hissa qo'shadi, bu esa o'z navbatida shaxslarning bo'sh vaqtlaridan oqilona foydalanishdan uzoqlashishiga xizmat qiladi va ularning hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Internet, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning paydo bo'lishi bilan jamiyat yanada shaffof bo'ldi, lekin bir qator nufuzli olimlarning fikriga ko'ra, "shaffof jamiyat" so'zsiz yaxshilik emas, chunki davlat va jamiyatning ishlashi uchun ba'zi bir maxfiylik, o'zini tutish va boshqalar. niqob kiyish zarur. Internetning zamonaviy dunyoga ta'sirini ortiqcha baholab bo'lmaydi, chunki u tom ma'noda hayotimizning barcha sohalarini qamrab oladi: ta'lim, biznes, aloqa, tanishish, davlat xizmatlari va o'yin-kulgi. Internet

odamlarning hayotini soddallashtirdi, lekin shu bilan birga odamlarga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Ushbu maqolada biz virtual muhitning tanqidiy aks ettirishni talab qiladigan eng muhim xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Ключевые слова: интернет, прозрачное общество, интернет-зависимость, социальные сети

Key words: the Internet, transparent society, Internet addiction, social media

Kalit so'zlar: Internet, shaffof jamiyat, internetga qaramlik, ijtimoiy tarmoqlar

Одна из самых заметных проблем интернетизации общества – это проблема интернет-зависимости. Термин «интернет-зависимость» был предложен Иваном Гольдбергом в 1996 году. Под этим явлением Иван Гольдбергер понимал расстройство поведения в результате использования интернета и компьютера, оказывающее пагубное влияние на бытовую, учебную, социальную, рабочую, семейную, финансовую или психологическую сферы деятельности человека [6, с.45]. Проблема стоит настолько остро, что в США и Англии уже функционируют первые специализированные клиники по лечению интернет-зависимости. В России этим вопросом занимаются психотерапевты при многопрофильных клиниках, а ряд общественных организаций и энтузиастов проводят акции “развиртуализации” от интернета. [7, с.134-136]. К слову, в Турции оказанием помощи интернет-зависимым занимается Yeşilay (Зеленый Месяц).

Джарон Ланье в книге «10 аргументов удалить все свои аккаунты в социальных сетях» пишет о системе BUMMER, благодаря которой интернет гигантам удается увеличивать вовлеченность индивида в цифровой мир. BUMMER — это система программ и алгоритмов, анализирующих и записывающих поведение пользователя [3, с.22-30]. Согласно Ланье, увлекательный контент, который мы видим в интернете показывается нам неслучайно. Такие компании как Google и META изучают, сохраняют и используют психологические особенности пользователей для увеличения вовлеченности людей в цифровой мир. Множество алгоритмов и программ анализируют каждую секунду использования интернета пользователями. Опираясь на собранные данные о психологических особенностях конкретного пользователя, интернет-гиганты демонстрируют, подбирают и рекомендуют наиболее желанный индивидом контент и таким образом способствуют развитию интернет-зависимости [3, с.26].

Один из наиважнейших ресурсов индивида – это его время и здоровье. Маниш Кумар и Ансеша Мондал, изучающие проблему влияния интернет-зависимости на молодежь, установили, что она становится причиной низкой самооценки и депрессии [4, с.61-66]. Индивид, проводящий много времени в социальных сетях, таких как Инстаграм, видит зацензурированную и отполированную фотографию. При частом использовании социальных сетей размывается грань между реальным и цифровым. Индивид неосознанно начинает смотреть на мир через призму идеализированных постов социальных сетей, не отображающих неприятных сторон жизни. Посты в социальных сетях, которые специально подбираются алгоритмами для конкретного пользователя, не показывают человека и его жизнь “без фильтров” и эффектов. Индивид, сравнивающий себя с идеализированными постами из социальных сетей, может иметь неадекватную самооценку и неверное представление о мире и жизни. У интернет-зависимого размывается грань между цифровым и реальным.

Изучая проблему свободного времени в античной философии, Оуэнс приводит мысли Аристотеля, который полагал, что свободное время должно быть использовано для духовного и интеллектуального развития личности [2, с.715-723].

Развлекательный контент, которым полон интернет, подобен таблетке сома. Таблетка интернет-сомы позволяет сбежать от проблем и боли реального мира. Когда эффект интернет-таблетки проходит, индивид возвращается в реальный мир, наполненный противоречиями и проблемами. Нет ничего удивительного, что интернет-зависимые сталкиваются с депрессией и низкой самооценкой. Без фокусировки на решении проблем и сложностей реального мира ничего, кроме увеличения количества

проблем, не случится. Теряя свободное время и убегая от вызовов жизни в виртуальный мир, индивид ухудшает свое положение в реальном мире, в котором проблемы не исчезают нажатием клавиши.

Другая важная проблема интернетизации общества — это проблема «прозрачного общества», определение которого ввел в научный оборот Джанни Ваттимо. Ученый рассматривает «прозрачное общество» как «общество неограниченной коммуникации», или «общество масс-медиа». Мы полагаем, что неограниченная коммуникация или гиперкоммуникация создает смысловую какофонию, характеризующуюся суммой мнений, высказанных представителями разных взглядов и культур по вопросам, экспертами, в которых они не являются. В итоге, полученная информация представляет собой неточные, поверхностные, а иногда даже выдуманные данные.

Перед индивидом предстает эклектичная картина мира или миров. Интернетизация лавиной обрушивает на индивида информацию. В эпоху интернетизации индивид, живущий, к примеру, в Байбурте (Турция), одновременно читает о войне в Шри-Ланке, об истории Мексики, об осаде Вены 1683 года и о коррупционных скандалах в США. К примеру, данный индивид работает парикмахером. Обрывочная информация, полученная им из интернета или медиа, не улучшает качество его жизни или его профессиональные навыки. Не делает его специалистом по истории XVII века. Индивид теряет время и душевные силы в интернет-какофонии и нагружает себя информацией, возможно, временами верной, но не имеющей отношения к его культуре, государству и региону.

Ваттимо пишет, что «Масс-медиа характеризуют общество не как общество более «прозрачное», больше осознающее себя, более «просвещенное», но как общество более сложное, даже хаотичное» [5, с.10]. Ваттимо полагал, что «высвобождение многих культур и многих Weltanschauungen, сделавшееся возможным благодаря масс-медиа, опровергает сам идеал прозрачного общества» [5, с.12].

Хан Бён-Чхоль, также рассматривая проблему прозрачного общества, указывает на то, что такое общество полностью негативно влияет на духовный мир, глубину личности и опошляет индивида. По мнению Хан Бён-Чхоля, для политики, народа и общества абсолютная прозрачность не является чем-то абсолютно позитивным. Индивид, семья, государство и общество для адекватного функционирования должны уметь скрывать и носить маску. Прозрачное общество и общество постоянного постинга и шеринга обнажают, опошляют и лишают смысловой нагрузки индивида и общество [1, с.25-45].

Интернетизация имеет множество плюсов: скорость обмена информации, доступ широких масс к информации и ускорение работы государственных органов. Вместе с этим следует обратить внимание на проблему интернет-зависимости. Нет одного простого решения для проблемы интернет-зависимости.

Для воспитания психологически здоровых людей государство может проводить уроки интернет-грамотности, поощрять молодежь к труду и обучению. Проблема прозрачного общества и интернет какофонии на данном этапе не видится решаемой. Новости, обсуждения, производство контента и политические шоу превратились в сферу экономики. Учитывая количество индивидов, вовлеченных в бизнес интернет-какофонии, на данном этапе говорить о какой-либо успешной борьбе не приходится. Лавины из интернет-новостей, блогеров и интернет-полемики продолжают обрушиваться на пользователей сети. Единственный способ не стать зависимым и не утонуть в лавине интернет-какофонии — это знать о сетях, которые алгоритмы набрасывают на пользователя. Возможно, некоторая активность энтузиастов по борьбе с интернетизацией даст небольшие позитивные результаты. Говорить же о глобальной победе над интернет-какофонией и полной «развиртуализации» не представляется возможным.

Хан Бён-Чхоль в работе «Прозрачное общество» ставит перед читателем вопрос: «Не является ли прозрачное общество обществом контроля?». Корейский философ полагает, что сегодня мы столкнулись с диктатурой прозрачности [1, с.64-72]. Прозрачное общество обнажает индивида. Индивид, размещающий себя в сети интернет лишается

некоторой анонимности, скрытности и глубины. Играя на поле интернет-гигантов, индивид не может не оказаться под влияниями алгоритмов (о которых пишет Ланье), делающих его зависимым.

Прозрачное общество прозрачно лишь в мыслях обывателя. В цифровом шуме интернет-зависимый не замечает проблемы непрозрачности прозрачного общества и мира, на которую указал Ваттимо. Интернет-зависимый обыватель прозрачного общества познает других и другое лишь обрывками, которые ему демонстрируются. Он не видит того, что за пределами его монитора. Обыватель не способен из постов и обрывочной информации составить целостную и осмысленную картину мира и процессов. Интернет-зависимый находится под контролем интернет-гигантов и сил, которые управляют, фильтруют и могут закрывать доступ к информации.

Человек хочет верить в миф прозрачного и открытого общества, в то время как политики и бизнес-элиты (по мере возможностей) стараются не участвовать во всеобщем паноптикуме. Финансовые и политические элиты, имеющие доступ к серверам паноптикума, при желании могут использовать собранные данные против населения (запугивание активистов, оппозиции и журналистов). Опоённые интернет-вседозволенностью, не задумываясь, обнажаются в интернет-паноптикуме, рискуя остаться беззащитным перед надсмотрщиками.

Список литературы:

1. Byung-Chul Han. Şeffalık Toplumu, Metis Yayınları, Sekizinci Basım: Ekim 2022
2. Joseph O. Aristotle on Leisure, Canadian Journal of Philosophy Vol.4, No:11, pp. 713 – 723, 1981
3. Lanier J. Ten Arguments for Deleting Your Social Media Accounts Right Now, Henry Holt and Company, New York, 2018
4. Manish Kumar, Anwesha Mondal. A Study On Internet Addiction And Its Relation To Psychopathology and Self-esteem Among College Students, Industrial Psychiatry Journal, Vol. 27, No:1, pp. 61–66, 2018
5. Ваттимо Дж. Прозрачное общество, пер. с ит. Д. Новикова, Логос, 128 с., Москва, 2002
6. Ушакова Е.С. Интернет-зависимость как проблема современного общества, Электронный научный журнал «Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие», 1(4), 2014
7. Хазиев, Л.Б. Современные способы борьбы с интернет-зависимостью, Интернет – свободный, безопасный, образовательный: материалы Межрегиональной научно-практической конф., под общ. ред. М.П. Лапчика., Полиграфический центр КАН, Омск, стр. 134-136., 2013

YO‘QOLIB BORAYOTGAN SINGARMONIZM VA UNING SABABLARI

Maftuna Djo‘raqulova Anvar qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 1-bosqich talabasi

Telefon raqam:+998931581868

maftunadjurakulova27@gmail.com

Ilmiy rahbar:f.f.d.(DSc), dotsent F.H Yuldashev

Annotatsiya: ushbu maqolada singarmonizm masalasi va uning turkiy tillardagi ahamiyati, o‘zbek tilida mazkur hodisaning yo‘qolib borishidagi sabablar yoritilgan, olimlarning singarmonizm hodisasi haqidagi fikrlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: singarmanizm, turkiy tillar, qolip, tillar ta’siri

Hozirgi davrga kelib ko‘plab bahs-munozaralarga sabab bo‘lib kelayotgan singarmonizm muammosi ko‘plab olimlar tomonidan muzokaralarga sabab bo‘lmoqda. Turkiy tillar tarixida

bo'lgani kabi o'zbek tilida ham singarmonizm borasidagi tadqiqotlar, izlanishlar XX boshlarigacha faol ko'zga tashlanadi. Ilmiy qo'llanmalarda esa "Singarmonizm qonuni hozirgi o'zbek tilida buzilgan, ammo boshqa turkiy tillarda, ayrim o'zbek shevalarida saqlangan" [1], degan fikrlar, "Hozirgi zamon o'zbek adabiy tili asosan singarmonizmsiz til hisoblanadi va singarmonizimli boshqa turkiy tillardan farq qiladi" [2] kabi qarama-qarshi fikrlarni bildirishadi. Bu hodisa ko'plab tilshunos olimlar o'rtasida ilmiy bahslarga sabab bo'lish bilan bir qatorda, ularni bu masala borasida yagona to'xtamga kelishlariga undamoqda. Yuqorida aytib o'tilgani kabi ba'zi olimlar singarmonizmdan keng foydalanishimiz kerak, degan fikrni ilgari surishsa, ayrim ilm ahli unga rad javobini berishmoqda. Masalan, o'zbek tili tarixida o'zining ko'plab maqolalari bilan shuhrat qozongan filologiya fanlari doktorlari Xudoyberdi Doniyorov, Qozoqboy Mahmudov singari olimlar singarmonizmni joriy qilish va undan keng foydalanish borasida maqolalarni fanga kiritgan. X. Doniyorov singarmonizmni yo'qolib ketish sabablarini o'z vaqtida yetarli darajada tilshunos olimlar tomonidan e'tibor berilmaganligi degan fikrni ilgari suradi va quyidagi fikrlarni aytib o'tadilar: "Singarmonizm hodisasi o'zbek tilshunosligida hali yetarlicha o'rganilgan emas, biroq u o'zining izchil va ilmiy asosda o'rganilishini talab qiladi. Chunki singarmonizm hodisasini o'rganish, avvalo, singarmonizmning o'zbek tili tarixidagi rolini, o'zbek adabiy tilining qanday qilib singarmonistik ukladli tildan singarmonizmsiz tilga aylanib qolganligini aniqlash, shuningdek, o'zbek adabiy tilining hozirgi holatini, uning kelajagini, orfoepik normalarini, alfavit, orfografiya qoidalarini to'g'ri belgilash uchun muhim ahamiyatga ega" [3]. Xususan, Q.Mahmudov singarmonizmni yo'qolishiga quyidagicha fikr bildirgan: "Turkistonda yashagan turkiy xalqlarning an'anaviy tili yaqinligini, ildizi birligini, o'zbek tilining bir guruh shevalarida singarmonizm mavjud ekanligini, mumtoz o'zbek adabiy tili ham singarmonizm qonuniga asoslanganligini inobatga olish zarur" [4]. "Hozirgi o'zbek adabiy tili mumtoz adabiy tilimizning fonetik qonunlariga rioya qilsa, qardosh turkiy tillarga yanada yaqinlashgan bo'lamiz" [5]. Shu ma'noda bir guruh olimlarning fikrlari o'zaro hamohang bo'lsa, ayrimlari bunday fikrdan yiroqda ekanliklarini ko'rish mumkin.

Aslida jarayon qanday? Singarmonizm hodisasini ko'plab olimlar yo'qolib ketyapti degan fikrni ilgari surgan bir paytda, turkiy tillar oilasiga mansub tillarda (turk, qirg'iz, qozoq) qo'llaniladigan so'zlarda ko'rishimiz mumkin. O'zbek tilida singarmonizmning yo'qolib ketishining asl sabablari milliy grammatikamizning shakllanish jarayonida ayrim "begona qoliplar"ning ta'siri va mafkura ta'sirida begona qoidalarning singdirilganligi, shular asosida orfografik, fonetik va grafik me'yorlardagi buzilishlardir. Yana boshqa sabablaridan biri bu unlilar bilan bog'liqdir. "Qizil O'zbekiston" gazetasida Qayum Ramazon imzosi bilan "O'zbek tilining birlashgan imlosi" loyihasi e'lon qilingan edi. Unda unlilar soni 9 tadan 5 taga (a, o, u, i, o, e, u, y, e = a, o, u, i, e) qisqartirilgan, singarmonizm o'z vazifasini tilning boshqa sohalariga o'tkaza boshlagani, shu sababli bundan keyin singarmonizm muhim rol o'ynamasligi qayd etilgan [6]. Sababi 9 ta unli birdaniga kamayib ketishi tildagi so'zlarning tuzilishi bilan bir qatorda, albatta, singarmonizmning ta'sirini kamaytirgan. Zero, turkiy tillarda singarmonizm hodisasining mavjudligi va amaliy faoliyatda foydalanayotganliklari buning yorqin isbotidir. Xususan, turk tilining grammatikasi singarmonizmga qat'iy amal qiladigan tillardan hisoblanadi. Bugungi kunda tilshunosligimizda singarmonizmning ayrim xususiyatlari saqlangan. Masalan; gur+illa=gurulla, shov+illa=shovulla va tuz+im=tuzum kabi so'zlarda birinchi bo'g'indagi "u" tovushi ikkinchi bo'g'inga ta'sir o'tkazgan va haligacha singarmonizm saqlanib qolganligining isboti.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Бухоро. 1999.
2. Ҳозирги ўзбек адабий тили. I. Фонетика, лексикология, Морфология. Тошкент 1966.
3. Шоабдурахмонов Ш, М.Асқарова, А.Ҳожиёв, И.Расулов, Х.Дониёров, Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент, "Ўқитувчи", 1980. 448 бет.
4. Маҳмудов Қ. Қадимги Туркистон. "Ўзбекистон адабиёти ва санъати", 1995 йил 24 ноябрь.

5. Маҳмудов Қ.. Тил яқинлиги – дил яқинлиги”. “Фан ва турмуш”, 1996 йил, 4-сон.
6. Рамазон Қ. Ўзбек тилининг бирлашган имлоси. “Қизил Ўзбекистон”, 1933 йил 18 май.

MILLIY IQTISODIYOTIMIZ TARAQQIYOTIDA MOLIYA VA BANK TIZIMI

Oltiev S.S.

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda mamlakatimiz milliy iqtisodiyotining taraqqiyotidagi moliya va bank tizimi faoliyati tahlillari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit soʻzlar. Jahon banki, moliyaviy inklyuzivlik, milliy bank tizimi, inflyatsion target.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotidagi keskin raqobat muhiti, innovatsion taraqqiyot, moliyaviy texnologiyalar qoʻllanish doirasining kengayib borishi sharoitida korporativ tuzilmalar tomonidan yangi loyihalarni amalga oshirish uchun qoʻshimcha moliyaviy resurslar jalb qilish amaliyotini samarali tashkil etish, ixtiyorida boʻlgan moliyaviy resurslarni yuqori natijadorlik asosida boshqarish borasida xalqaro miqyosda muntazam ravishda ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda. Natijada ilmiy doira bilan bir vaqtda xalqaro moliyaviy tashkilotlar, reyting agentliklari ham aksiyadorlik jamiyatlari moliyaviy resurslarini samarali boshqarish masalalariga doir izlanishlar natijalarini eʼlon qilib kelmoqda [1].

Milliy iqtisodiyotimizni shakllantirish sharoitida bank-moliya va sanoat sohasi taraqqiyotiga alohida eʼtibor qaratib kelinmoqda. Bunda iqtisodiyoti rivojlanayotgan mamlakatlar singari Oʻzbekistonda ham tijorat banklari resurslarini faol tarzda turli sanoat korxonalarining kapitallashuv darajasi va moliyaviy barqarorligini taʼminlashga jalb qilish muhim oʻrin tutadi.

Bank tizimining rivojlanishi va barqarorligini oshirishning muhim shartlaridan biri banklarning oʻz mablagʻlari hajmini oshirish va kredit tashkilotlari tomonidan olingan xatarlarni oʻz kapitali bilan yetarli darajada qoplanganida namoyon boʻladi [2].

Mulk shakliga koʻra Banklarning quyidagi turlari bor: davlat banklari, davlat ishtirokidagi aralash banklar, davlatlararo banklar, xalqaro banklar, chet el sarmoyasi ishtirokidagi banklar, aksiyadorlik banklar, Bankirlar uyi, kooperativ banklar, mahalliy oʻz-oʻzini boshqarish b., kommunal banklar, xususiy banklar va b.

Oʻzbekiston Respublikasi bank tizimini shakllantirish va rivojlantirish strategiyasi iqtisodiyotni xoʻjalik yuritishning bozor sharoitlariga bosqichma-bosqich oʻtkazish dasturiga mos keladi. Oʻtgan davrda bank islohotlari davomida milliy bank tizimining 2 bosqichli strukturasi (yuqori bosqichda - Markaziy bank, quyi bosqichda - tijorat banklari) huquqiy jihatdan mustahkamlandi; banklarning soni va ular koʻrsatadigan xizmat turlari koʻpaydi [3].

Mamlakatimizda 2016-yilgacha ichki valyuta bozori va naqd pul muomalasida mavjud muammolar yillar davomida inflyatsiyaning yuqori darajada shakllanishiga yoʻl ochishi bilan birga tadbirkorlikni rivojlantirishga salbiy taʼsir koʻrsatib kelardi. Bu muammolarning bartaraf etilishi pul-kredit siyosatini takomillashtirish va inflyatsiya darajasini pasaytirish uchun zamin yaratyapti. 2017-yilga kelib, pul-kredit siyosatini rivojlantirishda inflyatsion targetlash rejimini joriy qilishga kirishildi. Mamlakatimizda narxlar barqarorligini taʼminlash maqsadida 2020-yildan inflyatsiyani targetlashning faol bosqichiga oʻtilib, 2021-yilda inflyatsiya darajasini 10 foiz, 2023-yilda esa 5 foiz darajadagi doimiy inflyatsion targetgacha pasaytirish vazifasi qoʻyildi. Buning natijasida inflyatsiya darajasini 2017-yil yakunidagi yillik 18,8 foizdan 2020-yil oxirida 11,1 foizgacha pasaytirishga erishildi.

Shuningdek, aholining bankomatlardan naqd pul yechib olish hajmi 2017-yilda 98 milliard soʻmni tashkil etgan boʻlsa, 2021-yilga kelib, 90 trillion soʻmga yetdi. Muomaladagi naqd pulning banklarga kelib tushish koʻrsatkichi 2017-yildagi 27 foizdan 2020-yilda 65 foizgacha

ko'paydi. Aholining naqd pul yechish imkoniyatini kengaytirish maqsadida bankomat va infokiosklar soni 4,9 mingtadan qariyb 12,7 mingtaga yetkazildi. Hududlardagi chakana savdo va pulli xizmatlar ko'rsatish shoxobchalari hamda bank infratuzilmalariga o'rnatilgan to'lov terminallari soni 2017-yildagiga nisbatan 2 barobar ko'payib, 2021-yil oktyabr holatiga umumiy soni 435 mingtadan oshib ketdi. Tijorat banklari tomonidan aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun bank kartalarining umumiy soni 2017-yildagiga nisbatan 1,3 barobar ortib, 2021-yilning 1 oktyabr holatiga qariyb 25,2 million donani tashkil etdi.

Iqtisodiyotimizga ajratilgan kredit qo'yilmalari hajmi 2017 yildagiga nisbatan 6 barobar oshib, 2021-yil yakuni bo'yicha 332 trillion so'mga hamda uning YaIMdagi ulushi 20 foizdan qariyb 50 foizga yetishi kutilyapti. Aholini uy-joy bilan ta'minlashning bozor tamoyillariga asoslangan yangi tartibi joriy etildi va ipoteka kreditlari ajratish tartibi soddalashtirildi. Tijorat banklari tomonidan 2017-2020-yillarda jami 262,1 ming fuqaroga umumiy qiymati 32,1 trillion so'm ipoteka kreditlari ajratildi. Ko'chmas mulk bozorida ipoteka kreditlari asosida sotilgan uy-joylar sonining jami ko'chmas mulk oldi-sotdisidagi ulushi 2017-yildagi 22 foizdan 2020-yilda 34 foizgacha oshdi.

Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida tijorat banklari tomonidan aholining daromad topishga qaratilgan faoliyat bilan shug'ullanishi hamda kichik tadbirkorlik sub'ektlarining loyihalarini moliyalashtirish uchun imtiyozli shartlarda kreditlar ajratishning aniq tizimi joriy etildi. So'nggi 4 yil davomida qariyb 934 mingdan ortiq oilaga 23 trillion so'm miqdorda shunday kredit ajratildi.

Kreditlarning real o'sishi yiliga o'rtacha 38,6 foizni tashkil etdi. 2021-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, iqtisodiyotga ajratilgan kreditlar miqdori 277 trillion so'mni tashkil etib, uning umumiy hajmi 2017-yildagiga nisbatan 150 foiz oshdi.

2019-yilda Jahon banki moliyaviy inklyuzivlik bo'yicha "The Little Data Book on Financial Inclusion 2018" tahlilini chop etdi. Unga ko'ra, aholi orasida raqamli to'lovlardan foydalanuvchilar Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiyada 95,5 foizni, Italiya, Janubiy Koreyada 89 foizni tashkil etmoqda. Onlayn xaridlarni amalga oshirish Germaniyada 97,8, Buyuk Britaniyada 89 foizni tashkil etmoqda.

Mamlakatimiz bank sektorida masofadan bank xizmatlarini ko'rsatishda internet banking va "Bank-mijoz" dasturi, SMS-banking va mobil banking kabilardan foydalaniladi. Masofadan bank xizmatlari tarkibida 2011-yilda SMS-banking va mobil bankingdan foydalanuvchilar ulushi 42 foiz, internetbanking va "Bank-mijoz" turidan foydalanuvchilar ulushi esa 58 foizga teng bo'lgan bo'lsa, 2019-yilga kelib, bu ko'rsatkichlar mos ravishda 95 foizdan oshdi. Ushbu holat yurtimizda so'nggi yillarda masofadan bank xizmatlaridan foydalanuvchilarning ko'payishi, asosan, SMS-banking va mobil banking xizmatlaridan foydalanishning kengayishi hisobiga ro'y berayotgani bilan izohlanadi.

Taraqqiy etgan xorijiy davlatlar tajribasidan ma'lumki, moliyaviy sektorning rivojlanganlik darajasi bilan iqtisodiy o'sish o'rtasida yuqori darajada bog'liqlik mavjud. Tizimda xizmatlar sohasining rivojlangani moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash yo'li bilan mamlakatning iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tijorat banklari, fond bozori, sug'urta tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan turli moliyaviy xizmatlar yanada ko'proq miqdordagi jang'armalarni real sektorga yuqori samaradorlik ta'minlangan holda yo'naltirilishiga va buning natijasida real sektorda o'sish faollashishiga xizmat qiladi.

Bank tizimi va iqtisodiy o'sish sur'atlari orasida kuchli korrelyatsion bog'liqlik mavjud bo'lib, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozdan keyingi milliy iqtisodiyot rivojlanish bosqichida ko'pgina davlatlarning tajribasi tasdiqlab turibdi. Iqtisodiy o'sish subyektlar daromadlarining oshishiga olib kelsa, bu o'z navbatida moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talab oshishiga hamda bank tizimi rivojlanishini rag'batlantiradi. Shuningdek, bank tizimida resurslar kapitalizatsiyasi jadallashuvi orqali resurslar samarali taqsimlanadi va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi [4].

Xulosa qilib aytish mumkinki, milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga iqtisodiyot real va moliya sektori o'rtasidagi o'zaro mutanosiblikni ta'minlash orqali erishiladi. Moliya

tizimida to‘plangan mablag‘larni real sektor korxonalarini moliyalashtirishga yo‘naltirish va ularning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yuldashev Ravshan Zakirovich MOLIYAVIY RESURSLARNI JALB QILISH YO‘LLARI “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2019-yil
2. Muhiddin KALONOV “Moliya islohotlari samaralari” <https://yuz.uz/news/moliya-islohotlari-samaralari?view=konstitutsiya-asosiy-qonunimiz>
3. Fayzulla Mumajonov. Banklar <https://qomus.info/encyclopedia/cat-b/banklar-uz/>
4. Ortiqov O.A. IQTISODIYOT REAL SEKTORINI MOLIYALASHTIRISH VA BARQAROR IQTISODIY O‘SISHNI TA‘MINLASH “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. №5, sentyabr-oktyabr, 2014-yil

TA‘LIMNING TURLI BOSQICH VA YO‘NALISHLARINI RAQAMLASHTIRISH VA YOSH AVLODDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Alimova Nigora Sunnatillayevna
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
Raximkulov Ibroximjon Ravshan o‘g‘li
Professional ta‘lim, 2-bosqich talabasi, Taqu, Toshkent

Annotatsiya. Bu maqolada, ta‘limning bosqichlarini va yo‘nalishlarini tahlil qilish, ularning ahamiyatini anglash va yosh avlodda insoniy fazilatlarni rivojlantirishning muhimligini bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Ta‘lim, raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, malaka oshirish, elektron hukumat, yosh avlod, insoniy fazilatlar, qadriyat

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОЦИФРОВКИ РАЗЛИЧНЫХ ЭТАПОВ И НАПРАВЛЕНИЙ ОБУЧЕНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация. В данной статье подчеркивается важность анализа этапов и направлений воспитания, понимания их значимости и развития у подрастающего поколения человеческих качеств.

Ключевые слова: Образование, цифровизация, цифровые технологии, повышение квалификации, электронное правительство, подрастающее поколение, человеческие качества, ценности .

ACTUAL ISSUES OF DIGITIZATION OF VARIOUS INVASIONS AND DIRECTIONS OF EDUCATION AND THE FORMATION OF HUMAN QUALITIES IN THE YOUNGER GENERATION

Abstract. This article outlines the importance of analyzing the stages and directions of education, understanding their importance and developing human qualities in the younger generation.

Keywords: Education, digitalization, digital technology, advanced training, electronic government, the younger generation, human qualities, values.

Kirish. O‘zbekistonda ta‘limning turli bosqich va yo‘nalishlarini raqamlashtirish va yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirishning dolzarb masalalari muhimdir. Bu sohada amalga

oshirilayotgan islohotlar, mamlakatimizni yanada modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish salohiyatiga ega.

Raqamlashtirishning roli sezilarli darajada o'sdi, bu esa raqamli transformatsiyaning, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston uchun muhimligini ko'rsatdi. O'zbekiston 2000-yillarning boshlaridanoq axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ni rivojlantirish va raqamlashtirishga ustuvor ahamiyat bera boshladi. Shu nuqtayi nazardan, amalga oshirilayotgan islohotlar, shuningdek, Yangi O'zbekistonning kelgusi besh yilga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi doirasida barcha asosiy sohalarni raqamlashtirish hamda mamlakatda haqiqiy axborot jamiyatini barpo etishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bu yo'nalishda o'qituvchilar, o'quvchilar, davlat organlari, va axborot texnologiyalari katta rol o'ynaydi. Mamlakatimiz elektron hukumatining asosiy tizimi – Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) – ushbu sohada yangi texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirishda salmoqli yutuqlarga erishdi. Natijada, 2022-yilning yanvar oyi holatiga ko'ra, davlat xizmatlarining 56 foizi my.gov.uz orqali taqdim etilgan bo'lsa, mazkur elektron hukumat platformasida davlat xizmatlari soni 307 ga yetdi hamda elektron davlat xizmatlaridan 1,3 milliondan ortiq fuqaro foydalangan. Shu bilan birga, O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilarning umumiy soni esa joriy yil boshida 27,2 million yetgan. Bundan tashqari, o'tgan davr mobaynida respublikaning AKT tizimlari va raqamli infratuzilmasini takomillashtirish maqsadida sohaga katta miqdordagi investitsiyalar jalb qilindi. Natijada, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2017-2021 yillarda axborot va aloqa sohasida yalpi qo'shilgan qiymat 2 barobardan ziyod oshib, 2021-yilda 11,8 trillion so'mga (1 milliard AQSh dollaridan ortiq) ga yetdi. Shuningdek, O'zbekistonda IT-parklar tashkil etilgandan buyon sohadagi eksport hajmi 50 barobar oshdi va 46 million AQSh dollariga yetdi. Parkning doimiy rezidentlari soni 147 tadan 500 taga ko'paydi, 300 dan ortiq yangi kompaniya ochildi hamda 8500 ta yuqori haq to'lanadigan ish o'rni yaratildi. Hozirgi kunda IT-parklarda 11 mingdan ziyod yoshlar faoliyat yuritmoqda.

Oliy ta'lim tizimi ham muhim ahamiyatga ega. Oliy o'quv yurtlarida o'qituvchilar, ilmiy kadrlar va talabalarning o'zlashtirish va rivojlanishiga katta e'tibor beriladi. Bu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar, mamlakatimizni yanada modernizatsiya qilish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish salohiyatiga ega.

Bu muhim masalalardan biri ta'lim sohasidagi raqamlashtirishdir. O'zbekiston ta'lim tizimida raqamli universitetlar, elektron hukumat, raqamli texnologiyalar, malaka oshirish va boshqalar kabi yo'nalishlarda amalga oshirilayotgan islohotlar bilan yanada rivojlanmoqda.

Raqamlashtirish – bu hayotning turli sohalariga, jumladan iqtisodiyot, ta'limning barcha bosqichlari, madaniyat, tibbiyot, turizm, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish va boshqa jarayonlarga raqamli texnologiyalarni joriy qilishdir.

Raqamlashtirish, ta'lim sohasida muhim bir vazifadir. Bu, O'zbekiston ta'lim tizimini yanada samarali va effektiv qilishga yordam beradi.

Quyidagi fikrlarni bu mavzuga qo'shish mumkin:

Raqamli o'qitish: Raqamlashtirish, o'quvchilarga o'zlashtirilgan ta'lim materiallarini boshqarishda yordam beradi. Raqamlashtirilgan darsliklar, interaktiv darsliklar, video darslar va boshqa resurslar o'quvchilarga o'rganishni yanada qulaylashtiradi.

Malaka oshirish: Raqamlashtirish, o'qituvchilarga o'quvchilarning malakasini baholash va oshirishda yordam beradi. Raqamlashtirilgan testlar, sinovlar va boshqa baholash vositalari o'qituvchilarga o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim darajasini aniqlashda yordam beradi.

Elektron hukumat: Raqamlashtirish, ta'lim tizimini boshqarishda ham muhimdir. Elektron hukumat tizimlari, o'quvchilarning ma'lumotlarini saqlash, o'quvchilarning baholash natijalarini kuzatish va o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimni yaxshi tahlil qilishda yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar: Raqamlashtirish, ta'lim sohasida yangi texnologiyalardan foydalanishni ta'minlaydi. Virtual o'qish, online kurslar, interaktiv darsliklar va boshqa texnologiyalar o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimni yanada oshirishga yordam beradi.

O'quvchilarning individual talablarini qo'llab-quvvatlash: Raqamlashtirish,

o'quvchilarning individual talablarini tahlil qilish va ularni qo'llab-quvvatlashda yordam beradi. Bu o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimini yanada oshirishga olib keladi.

Raqamlashtirish, O'zbekiston ta'lim tizimini yanada samarali va effektiv qilishda muhim vazifalardan biridir. Bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatning kelgusi kuchli kuchayishiga yordam beradi.

Yosh avlodni insoniy fazilatlarni shakllantirishning muhimligi:

Yosh avlodni yaxshi ta'lim bilan tayyorlash, ularning iqtisodiyot, madaniyat va boshqa sohalar bo'yicha bilim va malakasini oshirish – bu O'zbekistonning mustaqil, yuksak intellektual va insoniy qobiliyatga ega fuqarolarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari.

Yosh avlodni sport, san'at, madaniyat va boshqa sohalar bo'yicha qiziqishlantirish – bu ularning kreativlik va yaratuvchanlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Yosh avlodni insoniy qadriyat, adolat, mehnat va boshqa fazilatlarga ega bo'lishga o'rgatish – bu ularning insoniy xususiyatlarni shakllantirish va jamoatga foydali bo'lishini ta'minlaydi.

Shuningdek, yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirish, ularni jamiyatga foydali a'zolariga aylantirish, ijtimoiy muammo va muammosizliklarga qarshi kurashish, mehnat va ishonchli faoliyat, ijodiy va ijtimoiy madaniyatni rivojlantirish va insoniy qadriyatni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.

Xulosa. Raqamlashtirish va yosh avlodni insoniy fazilatlarni shakllantirishning muhimligi O'zbekistonning sivilizatsiyaviy rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Davlat, jamiyat va har bir fuqaro bu masalalarga alohida e'tibor qaratishi kerak. Raqamlashtirish va yosh avlodni insoniy fazilatlarni shakllantirishning dolzarb masalalari O'zbekistonning mustaqil, yuksak intellektual va insoniy qobiliyatga ega fuqarolarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari.

Bu yo'nalishlarda amalga oshirilayotgan islohotlar O'zbekistonning iqtisodiyotini yanada modernizatsiya qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- egov.uz
- "Education and Human Development" - John W. Santrock
- "Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs Serving Children from Birth Through Age 8" - Carol Copple, Sue Bredekamp
- "The Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory" - Brian H. Ross (Editor)
- "The Cambridge Handbook of the Learning Sciences" - R. Keith Sawyer (Editor)

OLIV TA'LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH: YUTUQLAR VA MUAMMOLAR

**Navoiy davlat pedagogika instituti,
"Matematika va informatika" yo'nalishi talabasi
Mavlonova Setora Faxriddinovna
setoramanlonova3@gmail.com
O'zbekiston**

Annotatsiya: Jamiyat, ayniqsa, iqtisodiyot tarmoqlari rivojida raqamlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. bugungi kunga kelib raqamlashtirish har bir sohada katta ehtiyoj, kechiktirib bo'lmaydigan muhim masalalardan biriga aylandi.

Kalit so'zlar: Hemis, raqamlashtirish, axborot tizim, axborot, elektron ta'lim.

Аннотация: Цифровизация играет важную роль в развитии общества, особенно отраслей экономики. Сегодня цифровизация стала одним из важных вопросов, который нельзя откладывать, и это большая потребность во всех сферах.

Ключевые слова: Хемис, цифровизация, информационная система, информация, электронное образование.

Abstract: Digitization plays a vital role in the development of society, especially in the economic sector. Segodnya tsifrovizatsiya stala odnim iz vajnykh voprosov, kotoryy nelzya otkladyvat, i eto bolshaya narekoost vo vesesh sferax.

Key words: Hemis, digitization, information system, information, electronic education.

So'nggi yillarda davlatimiz tomonidan oliy ta'lim tizimiga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Misol tariqasida aytish mumkinki, talabani oliy ta'lim muassasasiga hujjat topshirishidan boshlab, o'qishni tamomlab diplom olgunigacha bo'lgan jarayonlarning barchasi raqamlashtirilmoqda. Bu nafaqat talabalar uchun, balki oliy ta'lim muassasasi uchun ham iqtisodiy jihatdan juda kata samaradorlik beradi. Jumladan, ilgari hujjat topshirish jarayonlarining o'zi abuturiyent va oliy ta'lim muassasasi uchun ham ko'plab ovoragarchiliklar keltirib chiqarar edi. Hozirgi kunda esa hujjat topshirishdagi barcha jarayonlar elektronlashtirilib, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Bilim va malakalarni baholash agentligi tomonidan yaratilgan <https://uzbmb.uz/> tizimi orqali amalga oshirilmoqda. Hattoki, talabani ijtimoiy ahvoli haqidagi ma'lumotga ega bo'lish uchun uning pasport ma'lumotlarini tizimga kiritishning o'zi kifoya.

Bugunig kunda yurtimizdagi barcha davlat oliy ta'limi muassasalarida HEMIS axborot tizimi joriy etildi. Ushbu axborot tizimi jahon banki bilan hamkorlikda ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etilmoqda. Mazkur tizimning qulayligi shundan iboratki, u orqali talabalarning dars jarayonlarini o'zlashtirishi, reyting daftarchasi, ularning har kunlik davomati, fanlarga tegishli resurslar, oraliq jadvallari, baholari va diplom ma'lumotlarining barchasi raqamlashtirildi. Natijada fakultet dekanlarining talabalar bilan ishlashi yanada osonlashdi. Bir so'z bilan aytganda, raqamli texnologiyalar talabalarni axborot bilan ta'minlash, sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish hamda vaqt va makon cheklovlarini chetlab o'tishga yordam bermoqda.

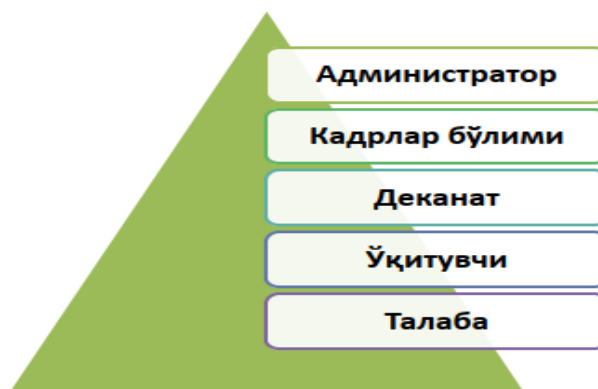
Hozirgi kunda Navoiy davlat pedagogika institutida barcha jarayonlarni raqamlashtirish, abituriyentlar va talabalarga hamda professor-o'qituvchilarga qulay sharoitlar yaratish maqsadida yangi loyihalar ustida ish olib borilmoqda. Xususan, dasturchi xodimlar tomonidan institut ish faoliyati va o'quv jarayonlari samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi qator tizim va dasturlar ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etilmoqda.

HEMIS axborot tizimi oliy ta'lim muassasalarining asosiy faoliyatlarini avtomatlashtirish hisobiga ma'muriy xodimlar, professor-o'qituvchilar va talabalarga elektron ta'lim xizmatlarini taqdim etadi. Axborot tizimi oliy ta'lim muassasalari bilan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi o'rtasida axborot ko'prigi vazifasini o'taydi hamda oliy ta'lim muassasalaridan olinadigan turli xil ma'lumotlar sonini keskin kamaytirish, ularning qog'oz shaklidan voz kechish va boshqaruv tizimini raqamlashtirishga xizmat qiladi.[1]

Hemis axborot tiziming strukturasi

Tizimdagi asosiy profillar

Xulosa qilib shuni aytamanki ta'lim sohasini raqamlashtirish, ta'lim sohasida ko'plab yangiliklar yaratdi. Hemi axborot tizimining yaratilishi oliy ta'lim muassasalari faoliyatidagi barcha jarayonlarni ochiqdigi va shaffoqligini ta'minlandi, oliy ta'lim tizimida byurokratik to'siqlar yuzaga kelishining oldi olindi va moliyaviy xarajatlar qisqartirildi, oliy ta'lim tizimida o'quv, ilmiy, ma'muriy va moliyaviy jarayonlar avtomatlashtirildi, oliy ta'lim muassasasi, talaba va ish beruvchi tashkilotlar o'rtasida uzviylik ta'minlanildi, ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyati samaradorligini monitoring qilish imkoniyati yaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://azkurs.org/1-hemis-tizimi-va-uning-imkoniyatlari-raqamli-universitet-loyi.html>.
2. Baxtiyrov I. O'. (2022). Mamlakatimiz rivojlanishida raqamli texnologiyalarni tutgan ahamiyati. Ta'lim fidoyilari, 21 (6), 119-126.
3. Yuldoshev R.R. (2022). Digitalization of higher education: prospects and risks. Law and Practice, (1), 94-102.

TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISH

Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, "Kompyuter tizimlari" kafedrasida o'qituvchisi, Qarshi shahar

Annotatsiya: Hozirgi kunda ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini, xususan, maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, o'rta-maxsus ta'lim hamda oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish jarayoni boshlangan va davom etmoqda. Raqamlashtirish jarayonini amalga oshirishdan asosiy maqsad bu o'quvchi va talabalarga ta'lim berishning sifatini oshirishdan iboratdir. Ta'lim sifatini yuqori nuqtaga chiqarish bo'yicha yana ko'plab usul va metodlar ishlab chiqilmoqda va amaliyotga tadbiiq etilmoqda. Ushbu maqolada raqamlashtirish jarayoniga doir chiqarilayotgan buyruqlar, amalga oshirilayotgan ishlar hamda natijalar haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: raqamli O'zbekiston, ta'lim sifati, ta'limni raqamlashtirish, internet, maktab ta'limi, maktabgacha ta'lim, barkamol avlod, yagona elektron tizim, dasturiy majmua.

Аннотация: В настоящее время начался и продолжается процесс цифровизации всех звеньев системы образования, в частности, дошкольного образования, начального образования, среднего образования, среднего специального образования и системы высшего образования. Основная цель цифровизации – повышение качества образования школьников и студентов. Разрабатывается и внедряется на практике еще множество методов и методов повышения качества образования. В данной статье описаны изданные заказы, проделанная работа и результаты процесса оцифровки.

Ключевые слова: цифровой Узбекистан, качество образования, цифровизация образования, интернет, школьное образование, дошкольное образование, зрелое поколение, единая электронная система, программный комплекс.

Annotation: Currently, the process of digitalization of all links of the education system, in particular, pre-school education, primary education, secondary education, secondary special education and higher education system started and continues. The main goal of digitalization is to improve the quality of education for pupils and students. Many more methods and methods for raising the quality of education are being developed and put into practice. This article describes the orders issued, the work being done and the results of the digitization process.

Keywords: digital Uzbekistan, quality of education, digitization of education, internet, school education, preschool education, mature generation, unified electronic system, software package.

2020 yil 5 oktyabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6097-sonli Farmonida turli sohalar bilan bir qatorda, ta’lim yo‘nalishini raqamlashtirishga oid qator vazifalar belgilangan edi. Ushbu hujjat bilan ta’lim dargohlarini yuqori tezlikdagi Internet bilan ta’minlash, o‘quvchilarning baholarini shaffof tarzda qayd etib borish maqsadida elektron kundalik tizimini joriy etish va boshqalar shular jumlasidan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020 yil 5 oktyabr kuni imzolangan “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-sonli Farmonining ta’lim sohasini raqamlashtirishga oid bandlari ijrosini ta’minlash borasida O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining amalga oshirayotgan ishlari holati o‘rganilganda quyidagilar aniqlandi. 2022-2023 o‘quv yilida 4 724 ta kompyuter sinf xonalari (qariyb 76 ming dona kompyuter), 800 ta interaktiv doska va 442 ta komplekt robototexnika jihozlari maktablarga yetkazib berilgan. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalari vazirligi ko‘magida 10 100 ta (99,9%) umumta’lim maktabiga Internet tarmog‘i infratuzilmasi olib kelingan va “Education” tarif rejasidagi internetdan foydalanish yo‘lga qo‘yilgan. Shu bilan birga, 10 185 ta umumta’lim maktabi va “Barkamol avlod” bollar maktabining 12 mingdan ortiq kompyuter sinf xonalari va 10 mingdan ortiq o‘quv ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari xonasi ichki lokal tarmoq hamda o‘qituvchilar xonasi “Wi-Fi” qurilmalari bilan ta’minlangan. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tizimida 20 dan ortiq axborot tizimlari ishlab chiqilib, tizimga joriy etilmoqda. Jumladan: - “Maktab ta’lim jarayonini Yagona elektron tizimi — “erp.maktab.uz” dasturiy majmuasi ishlab chiqilib 14 ta manfaatdor vazirlik va idoralarning ma’lumotlar bazalariga integratsiya qilingan hamda ma’lumotlar ombori yaratilgan. Shuningdek, sinf parametrlari asosida shakllantirilgan sinf jamlanmasi moliyalashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining UzAsbo dasturiy majmuasi bilan integratsiya amalga oshirilgan.

O‘quvchilarning o‘zlashtirishini baholash va monitoring olib borish hamda o‘qituvchilar faoliyatiga oid statistika va hisobotlarni yuritish maqsadida “Elektron kundalik” avtomatlashtirilgan axborot tizimini respublika bo‘yicha 10 104 ta umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida joriy etilgan.

Ta’lim jarayonini raqamlashtirishga doir ko‘plab tushunchalar mavjud. Bu tushunchalarning barchasi o‘zgacha g‘oya hamda strategiyalarni taklif etadi.

1. Texnologiya integratsiyasi;
2. Moslashuvchan ta’lim va masofaviy ta’lim;
3. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim;
4. Raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish;
5. Innovatsion pedagogik modellar.

Ta’lim jarayonini tashkil etish va ta’lim sifatini oshirishga yangicha yondashuvlarni taklif etuvchi bir qancha innovatsion pedagogik modellar mavjud.

— Muammoli ta’lim (PBL): Bu modelda o‘quvchilar real yoki simulyatsiya qilingan muammolarni hal qilishda faol ishtirok etadilar, bu esa ularga tanqidiy fikrlash, muammoli fikrlash va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

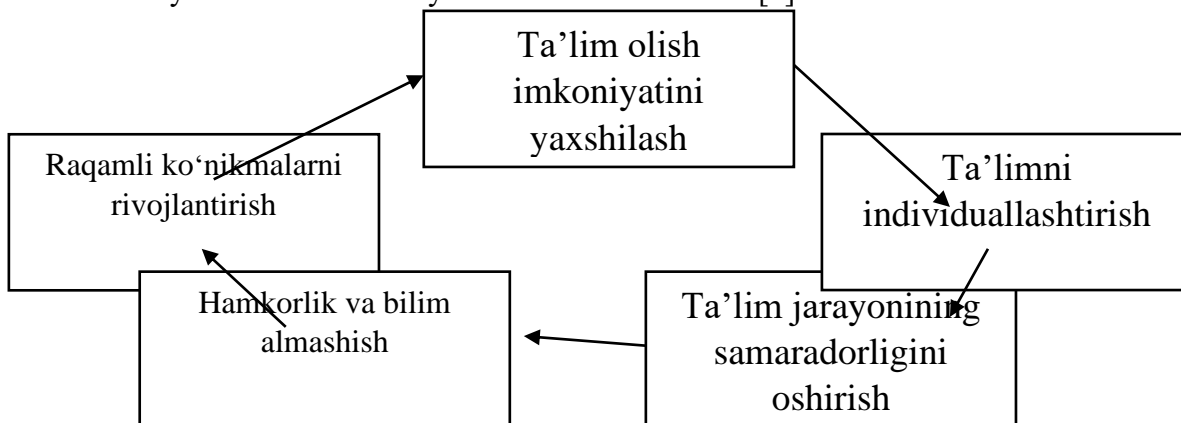
— Loyihaga asoslangan ta'lim: Ushbu modelda talabalar bilim, ko'nikma va tadqiqotlarni amaliy qo'llashni talab qiladigan loyihalar ustida ishlaydi. Ular loyihalarni rejalashtirish, amalga oshirish va taqdim etishda faol ishtirok etadilar, bu esa ijodkorlik, mustaqillik va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

— Flipped Classroom: Bu modelda o'quv materiallari o'quvchilarga dars oldidan mustaqil ta'lim olishlari uchun taqdim etiladi, dars vaqti esa o'qituvchi rahbarligida faol muhokama, jamoada ishlash va muammolarni hal qilish uchun ajratiladi. Bu esa o'rganishni individuallashtirish, bilimlarni faol qo'llash va mavzuni chuqur muhokama qilishga e'tibor qaratish imkonini beradi.

— Moslashuvchan ta'lim modeli: Bu modelda o'quvchilar o'z qiziqishlari, ehtiyojlari va o'rganish uslublariga ko'ra mavzular, sur'atlar va ta'lim formatlarini tanlash imkoniyatiga ega. U o'quv jarayonini tashkil qilishda moslashuvchanlikni, jumladan, materiallarga kirishning turli usullarini va bilimingizni namoyish qilishning turli usullarini taklif etadi.

— Dizayn fikrlash: Ushbu model dizayn tamoyillarini muammolarni hal qilish va innovatsiyalarga qo'llashga asoslangan. Talabalar empatiya, muammoni aniqlash, fikrlash, prototiplash va sinovdan o'tish bosqichlaridan o'tadilar, bu esa ijodiy fikrlashni, hamkorlikni va muammolarni hal qilishni rivojlantiradi.

— O'yinga asoslangan ta'lim: Bu modelda o'yin elementlari va texnologiyalari o'quvchilarni o'ziga jalb etadigan va ularni o'quv jarayonida faol ishtirok etishga undaydigan ta'lim senariylari va vazifalarini yaratish uchun ishlatiladi [1].

1-rasm. Ta'lim konsepsiyasining ijobiy ta'siri.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'lim jarayonini raqamlashtirish juda ham kerakli va foydali jarayon hisoblanadi. Chunki o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk, bilimli, salohiyatli qilish hozirgi zamon talabidir. Buning uchun ta'limda kerakli bo'lgan barcha o'zgarishlarni bajarish lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullayev Baxtiyor Panji o'g'li. Ta'limni raqamlashtirish konsepsiyalari mazmum va mohiyati. Yangilanayotgan O'zbekiston taraqqiyotida iqtisodiy fanlarni o'qitishning dolzarb masalalari respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi.

2. Asror o'g'li, A. O., & Rahmon o'g'li, S. E. (2024). TA'LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92-97.

3. Isomiddinovna, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science, 2(3), 285-288.

4. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). ADVANCED PEDAGOGICAL IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION THE SIGNIFICANCE OF EXPERIENCES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. *Talqin Va Tadqiqotlar*, (28).

5. Murodullo o'g'li, J. U. APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TECHNICAL SYSTEMS IN ENGINEERING FIELDS.

6. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. *Solution of social problems in management and economy*, 2(13), 168-172.

7. Sunatov, J. R. (2023, December). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions"* (Vol. 1, No. 01).

TEACHING FOREIGN LANGUAGES BASED ON INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Suvonov Behruz Iskandar o'g'li

Assistant of the "Computer systems" department of the University of Economics and Pedagogy

Annotatsiya. Ushbu maqolada chet tillarni o'rgatish va o'rganishda qo'llaniladigan Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, usullari va ularni qo'llash orqali erishiladigan natijalar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Virtual sinflar, raqamli darsliklar, veb-saytlar, mobil ilovalar, dasturiy ta'minot, video konferentsiya.

Аннотация:

В данной статье рассказывается об информационно-коммуникационных технологиях, используемых в преподавании и изучении иностранных языков, методах и результатах, достигаемых их применением.

Ключевые слова:

Виртуальные классы, цифровые учебники, веб-сайты, мобильные приложения, программное обеспечение, видеоконференции.

Abstract:

This article talks about information and communication technologies used in teaching and learning foreign languages, methods and the results achieved by their application.

Keywords:

Virtual classrooms, Digital textbooks, Websites, Mobile apps, software programs, Video Conferencing.

INTRODUCTION

The use of Information and Communication Technology (ICT) in teaching foreign languages has revolutionized language education by providing new tools, resources, and methods to enhance learning experiences. Here are some ways ICT can be effectively utilized in teaching foreign languages:

DISCUSSION AND RESULTS

1. **Online Language Learning Platforms:** There are numerous online platforms and apps specifically designed for language learning, such as Duolingo, Rosetta Stone, and Babbel. These platforms offer interactive lessons, exercises, quizzes, and games to help learners develop vocabulary, grammar, listening, speaking, reading, and writing skills.

2. **Virtual Classrooms and Video Conferencing:** Virtual classrooms and video conferencing tools, like Zoom or Google Meet, enable remote language instruction and collaboration. Teachers can conduct live lessons, interactive activities, and discussions with students from anywhere in the world, providing real-time feedback and support.

3. **Digital Textbooks and E-Books:** Digital textbooks and e-books offer multimedia content, interactive exercises, audio recordings, and video clips to engage learners and reinforce language learning. They provide flexibility in accessing and studying course materials anytime, anywhere, using computers, tablets, or smartphones.

4. **Language Learning Websites and Online Resources:** There are numerous websites and online resources available for language learners, offering grammar explanations,

vocabulary lists, language exercises, audiovisual materials, cultural insights, and authentic language content. Examples include BBC Languages, FluentU, and Linguee.

5. **Language Learning Apps and Games:** Mobile apps and games designed for language learning offer a fun and interactive way to practice language skills on the go. These apps often use gamification techniques, such as rewards, challenges, and leaderboards, to motivate learners and make learning enjoyable. Examples include Memrise, Quizlet, and HelloTalk.

6. **Language Lab Software:** Language lab software provides a virtual environment for language practice and assessment, allowing students to listen to audio recordings, record their own speech, practice pronunciation, and receive feedback from teachers or peers. These tools can be integrated into classroom instruction or used for self-study.

7. **Social Media and Online Communities:** Social media platforms and online communities provide opportunities for language learners to interact with native speakers, join language exchange groups, participate in discussions, and share language learning resources and experiences. Platforms like Facebook, Twitter, and Reddit have language-specific groups and forums for learners to connect and practice.

8. **Speech Recognition and Pronunciation Tools:** Speech recognition technology and pronunciation tools help learners improve their speaking and listening skills by providing instant feedback on pronunciation accuracy, intonation, and fluency. These tools can be integrated into language learning apps, virtual classrooms, or standalone software programs.

CONCLUSION

Overall, ICT offers a wide range of tools, resources, and opportunities to support and enhance language teaching and learning. By integrating technology effectively into language instruction, educators can create more engaging, interactive, and personalized learning experiences that meet the diverse needs and preferences of learners.

REFERENCES

1. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O‘zbek tili kompyuter lingvistikasi yo‘nalishida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar. *computer linguistics: problems, solutions, prospects*, 1(1).
2. Sunatov, J. R. (2023, December). Ta’limda raqamli texnologiyalarning o‘rni. in *international scientific and practical conference on the topic: “Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions”* (Vol. 1, No. 01).
3. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). Анализ современных языков программирования и их возможности в образовательном процессе. *Innovative Development in Educational Activities*, 3(3), 73-79.
4. Qodirov, F., & Suvonov, B. (2023). Development Of An Automatic Ventilation System For Smart Greenhouses. *Solution of social problems in management and economy*, 2(13), 168-172.
5. Iskandar o‘g‘li, S. B. (2023). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODEL DAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH.
6. Abduqodirov, A. A., Yusupbekov, A. N., Suvonov, B. I., & Toshtemirov, R. T. (2022). TABIIY GAZNI QAYTA ISHLASH JARAYONINING INTELLEKTUALLASHTIRILGAN BOSHQARUVIDA NOANIQ MANTIQ ASOSIDAGI MODEL DAN FOYDALANGAN HOLDA NAZORAT QILISH. *Инновационные подходы, проблемы, предложения и решения в науке и образовании*, 1(1), 100-108.
7. Murodullo o‘g‘li, J. U. Application of information technologies in technical systems in engineering fields.
8. Khayriddinov, S. (2023). Cloud technologies as a tool for forming personal information educational environment. *International Bulletin of Engineering and Technology*, 3(4), 72-76.

9. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). Ta'limda kompyuter texnologiyasidan foydalanish (ms powerpoint amaliy dasturiy ta'minot misolida). *Talqin va tadqiqotlar*, (28).
10. Suvonov, B., & Jamilova, S. (2024). SUN'IY INTELLEKTUAL TIZIMLARDA NOANIQ MANTIQNING AHAMIYATLILIGI VA UNING ANIQ MANTIQDAN FARQI. *Interpretation and researches*, (4 (26)).
11. Khayriddinov, S., & Nodirova, F. (2024). Advanced pedagogical in improving the quality of education the significance of experiences in the educational system. *Talqin Va Tadqiqotlar*, (28).
12. Asror o'g'li, A. O., & Rahmon o'g'li, S. E. (2024). Ta'limga veb platformalarni joriy etishni tahlil qilish. *golden brain*, 2(8), 92-97.
13. Isomiddinova, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. *Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science*, 2(3), 285-288.
14. Berdiyeva, S. (2024). Improving the methodology of preparing students for creative activity based on foreign experiences. *Talqin va tadqiqotlar*, (28).

AZOLLA CAROLINIANA WILLD. NING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA UNING AHAMIYATI

Islomov R.A. NavDPI Biologiya mutaxassisligi I bosqich magistranti
Ilmiy rahbar: prof v.b. S.O.Xo'jayev

Annotatsiya: Maqolada *A. caroliniana* ning bioekologik, morfologik, kimyoviy tarkib xususiyatlari, tadqiqot davomida ekologik sof bioo'g'it tayyorlash va undan foydalanishning iqtisodiy samarador biotexnologiyasini yaratish bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *kserofitlar, mezofitlar, gigrofitlar, gidrofitlar, karolina azollasi, ekologik sof bioo'g'it*

Bugungi kunga kelib qishloq xo'jaligida yetishtiriladigan oziq-ovqat ekinlarini hosildorligini oshirish maqsadida iqtisodiy samaradorligi yuqori, ekologik xavfsiz biologik o'g'itlarni yetishtirish masalasi katta ahamiyatga ega. Bundan tashqari inson organizmi uchun zarur bo'lgan oqsilga boy o'simlik mahsulotlarini ozuqaviy qiymatini oshirish, o'sish ko'rsatkichlarini yaxshilash muhim sanaladi.

Karolina azollasi - *Azolla caroliniana* Willd. Vatani – Shimoliy Amerika. Azolla suv yuzasida suzuvchi chiroyli yashil orolchalar hosil qiluvchi qirqquloqdir. Hozirgi davrda Azollaceae oilasining 6 ta turi bo'lib, ular 2 kenja turkumga – (Euazolla va Rhizosperma) kiradi. Ular: karolina azollasi (*A. caroliniana* Willd.); qirqquloqsimon azolla (*A. filiculoides* Lam.); meksika azollasi (*A. mexicana* Presl); mayda bargli azolla (*A. microphila* Kaulfuss); patsimon azolla (*A. pinnata* R.Br.); nil azollasi (*A. nilotica* De Saisne). [1] Boshqa turlar butun dunyoda tropik mo'tadil iqlimda keng tarqalgan. Bu turlar tinch oqmaydigan suvda va sekin oqadigan suv havzalarida o'sadi. Ular asosan vegetativ tarzda ko'payadi, yon shoxlari osongina ajraladi va suv oqimi bo'ylab boshqa suv havzalariga tarqaladi. Ayrim qit'alarda azolla turlarining tarqalishiga qushlar, suv hayvonlari va odamlar sabab bo'lishi mumkin. Qadimda O'rta Osiyoda azolla keng tarqalgan bo'lib, uning qoldiqlari Ustyurtda (oligosen) topilgan.[2] D.V. Dubina, V.V. Protopopova (1980) ma'lumotlariga ko'ra, bu oilaga mansub *A. caroliniana*, *A. filiculoides* turlari Ukrainaning ayrim suv havzalarida, asosan, Dnepr, Dnestr va Janubiy Bug daryolarining quyi qismida uchraydi [3].G.C. Avena va boshqalar. (1974) ma'lumotlariga ko'ra, *Azolla caroliniana* Rim va Torritta hududidan oqib o'tuvchi Tiber daryosida ham topilgan va birinchi marta Latiumda (Markaziy Italiya) ham topilgan. Rossiya shtatlarida qirrasimon azolla (*A. filiculoides*) va karolina azolla(*A. caroliniana*) uchraydi. Azolla turlari Amerika, Yangi Zelandiya, Angliya, Irlandiya, Germaniya va Yaponiyada iqlimga moslashgan. Karolina azolla (*Azolla caroliniana*) AQShning sharqiy qismida, G'arbiy Hindistonda, Ispaniyada joriy qilingan va Frantsiya, Niderlandiya, Germaniya va boshqa Evropa mamlakatlarida ham uchraydi.

Meksikalik Azolla (*A. mexicana* Presl.) Janubiy Amerikadan Kanadaga tarqaladi; mayda bargli azolla (*A. microphylla*) Gavayi orollarida uchraydi; Patsimon azolla (*A. pinnata*) Afrikaning janubiy qismida, Avstraliya, Indoneziya, Filippin, Hindiston, Vetnam, Xitoy va Yaponiyada keng tarqalgan. Ukraina sharoitida D.A. Dubina va V.V. Protopopovalar *A. caroliniana* va *A. filiculoides*ning Dunay daryosi havzalarida tarqalishini aniqlab, ularning ekologik va biologik xususiyatlarini chuqur o'rgandilar [4]. T.A. Lumpkin va D.L. Plucknettning fikricha, tabiiy sharoitda Azolla turlarining rivojlanishi va tarqalishida hayvonlar ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida o'sadigan azolla turlarining tarqalishiga qushlarning ta'siri katta.[5]

Bu turlar o'zaro reproduktiv (ko'payish) organlarining tuzilishi bilan farqlanadi.

Tadqiqot obyekti-Azolla *caroliniana* Willd (suv qirqqulog'i - karolina azollasi) Polypodiopsida sinfi, Salviniiales qabilasi va Azollaceae oilasiga mansub o'simlikdir.

Bu o'simlik vegetativ usulda ko'payadi. Azolla tuzilishiga ko'ra qirqquloq azollasi hamda uning tanasida joylashgan ko'k-yashil suv o'ti- *Anabaena azollae* dan iborat hamjihat (simbioz) organizmdir. *Azolla caroliniana* qadimdan Vetnam va boshqa Osiyo mamlakatlarida sholi hosilini oshiruvchi —yashil o'g'it hamda sholizorda boqilayotgan baliqlarga ozuqa sifatida ishlatib kelinadi.

Hozirgi paytda mazkur o'simlik O'zbekiston sharoitiga muvaffaqiyatli introduksiya qilingan va ochiq suv havzalarida o'z areallarini kengaytirib bormoqda.

Oqova suvlarni tozalashda. Suv o'simliklarining kollektor-zovur suvidagi tuzlarning (Cl, SO₄, Na, Mg, Ca hamda quruq qoldiq) va ozuqa moddalar (NO₃, PO₄, K) miqdoriga ta'sirini aniqlash bo'yicha kuzatuvlar olib borilgan. Quvvatov D.A ma'lumotlariga ko'ra *Azolla caroliniana* suv o'simligi ekilgan kollektor-zovur suvidagi :Xlor (Cl) miqdori 17% gacha kamayib 0,095 g/l ni; Sulfat (SO₄) 13% gacha kamayib, 2,26 g/l ni ; Quruq qoldiq miqdori 0,710 g/l ga kamayib, 3,167 g/l ni tashkil qilgani va sezilarli darajada kamaygani aniqlangan.[6]

Baliqchilikda. Bu o'simlikni ho'l holda ham, quritilgan holda ham hayvon, parranda va baliqlarga bersa bo'ladi. Bu baliqchilik fermer xo'jaliklari uchun kam xarajatli texnologiya hisoblanib, ushbu texnologiya boshqa faoliyat turlarining chiqindilarini utilizatsiya qilgan holda katta sarf-harajatlarsiz qo'shimcha daromad manbaiga ega bo'lish imkonini beradi. Suv o'simliklarining biomassasi o'simlikxo'r baliqlarni oziqlantirish uchun yo'naltiriladi. Suv o'simliklari – oq amur, qisman plankton uchun ozuqa hisoblanadi. Oq amur hayot faoliyatining chiqindilari ham plankton uchun yem bo'ladi. Planktonni esa do'ngpeshona va karplar yaxshi iste'mol qiladi. Baliqchilik suv havzasi mahsuldorligining eng yaxshi nisbati – omuxta yemdan foydalanmagan holda gektariga 1,5-2 tonnani tashkil qiladi. Tizimning ustunligi shundaki, mazkur jarayonda go'ng yoki yashil o'g'itlar (kompost ko'rinishida) chorvachilik yoki dehqonchilik chiqindilari ham hosil bo'lishi mumkin.[7]

Qishloq xo'jaligida. Azolla bizning sharoitimizda ham o'z xususiyatlarini yo'qotmagan holda turli ozuqaviy muhitda zarur miqdorda biomassa hosil qilib azotni o'zlashtiradi. Azollaning ana shu foydali xususiyatlaridan qishloq xo'jaligida, ayniqsa, sholi yetishtirishda foydalanish ekologik toza va mo'l hosil olish imkonini bermoqda. Azolladan yashil o'g'it sifatida foydalanilganda sholining hosildorligi 20-40% ga oshadi. Shunday qilib, azolla biomassasi quritiladi, qadoqlanadi va o'g'it yoki to'yimli ozuqa sifatida ishlatiladi. Bu ozuqa muhim aminokislotalar guruhiga ega. [8] Uglevodlar, karotin va boshqa biologik faol moddalarga boy. *Azolla caroliniana* molekulyar azotni biriktirishga qodir va yashil o'g'it va ozuqada qimmatli qo'shimcha sifatida, shuningdek, oqava suvlarni tozalash uchun istiqbolli hisoblanadi. Shu munosabat bilan, Azolla yetishtirish uchun optimal muddatlarni, atrof-muhit sharoitlarini va ozuqaviy muhitlar tarkibini aniqlash dolzarbdir.

Biz *A. caroliniana*ning bioekologik, morfologik, kimyoviy tarkib xususiyatlarini o'rganish orqali tadqiqot davomida ekologik sof bioo'g'it tayyorlash va undan foydalanishning iqtisodiy samarador biotexnologiyasini yaratishni maqsad qilib qo'yganmiz. Tadqiqotning muhim tomonlaridan biri yangi bioo'g'itlar ilk bor yuksak suv o'simliklari asosida tayyorlanishi, ularni

yetishtirishning oddiy uslublarga asoslanganligi, hamda ulardan foydalanish alohida agrotexnikalarni talab etmasligidir.

Adabiyotlar ro'yxati

1.Gogotov I.N., Laurinavichene T.V. Nitrogen-fixing association Azolla-Anabaena azollae // Uspekhimicrobiologii. - M.: 1989. - No. 23. - S. 91-112.

2.Hills L.V., Gopal B. Azolla primaeva va uning filogenetik ahamiyati // Cand. J. Bot., 1967. 45.b

3.Dubina D.V., Protopopova V.V. Novye dlya floriy SSSR vidy vodyanyx paporotnikov zrodiniAzollaceae // Ukrainskybotanicheskiy zurnal - Kiev, 1980. - No 5.

4.Dubina D.V., Protopopova V.V. Ekologo-biologik osobennosti AzollacarolinianaWilld. i A. filiculoides Lam. // Rastitelnyeresursy. – L.: Nauka, 1983. – No. 4

5.Lumpkin TA, Plucknett DL. Azolla: botanika, fiziologiya va yashil go'ng sifatida foydalanish // Ekon. Bot., 1980.

6.Quvvatov D.A. Suv o'simliklarining kollektor-zovur suvlari mineralizatsiyasiga ta'siri // O'zbekiston zamini Ilmiy-amaliy innovatsion jurnal 2023 yil 1- son.71.-b

7. Raxmonov V.N. Azolla (*Azolla*) o'simligidan baliqchilikni rivojlantirishda foydalanish. // Republican Scientific and Practical Conference.2022. 639.-b.

8. Norboboeva R.B. *Azolla karolina*Willd.ning bioekologik xususiyatlari va undan guruch yetishtirishda foydalanish istiqbollari // Muallifning avtoreferati. diss. Ph.D. biol. Sci. – Toshkent, 2012. – 21 b.

SINGARMONIZM HODISASINING TARIXIY ILDIZLARI VA BUGUNGI HOLATI

Vapoyeva Mohinur Odiljon qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 1-bosqich talabasi
Telefon raqam: +998 94 161 31 07
mohinurvafoyeva72@gmail.com
Ilmiy rahbar: f.f.d.(DSc), dotsent F.H Yuldashev

Annotatsiya: ushbu maqolada o'zbek tilidagi singarmonizm hodisasi va uning bugungi kundagi o'rgatilishi, amalda qo'llanilishi, grammatik qoidalar bilan chegaralanishi va mazkur hodisa haqida olimlarning fikr-mulohazalari aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: singarmonizm, turkiy til, unli va undoshlar, nutqiy qulaylik

Har bir tilning grammatik qurilishi va sistemasi mavjud bo'lib, ular o'ziga xos qulaylik hamda murakkab shaklga ega. Ushbu qulaylik yoki murakkablik turli ta'sirlar natijasida ham yuzaga kelishi mumkin. Xususan, o'zbek tilining grammatik qurilishi turli davrlarda turli sabablarga ko'ra o'z qurilishi va tuzilishida ma'lum o'zgarishlarga yuz tutgan. Ayniqsa, fonetik hamda orfografik sathda uzoq yillar mobaynida bahs va munozaralarga sabab bo'ladigan mavzulardan biri bu singarmonizmdir.

Singarmonizm hodisasini olimlarimiz o'z tadqiqotlarida turli tomondan yoritganlar. Ba'zi jonkuyar olimlarimiz singarmonizm bizning til uchun zarur, uni chuqur o'rganaylik, imkon qadar undan foydalanaylik, degan fikrni ilgari sursa, boshqalari uni keskin rad qilib, o'zbek tilidagi singarmonizm tilning tabiiy o'sishi, rivojlanishi natijasida yo'qoldi va uni qayta tiklashga ehtiyoj yo'q, degan qat'iy xulosaga kelganlar. Masalan, Q. Mahmudov bu borada: "Turkistonda yashagan turkiy xalqlarning an'anaviy tili yaqinligini, ildizi birligini, o'zbek tilining bir guruh shevalarida singarmonizm mavjud ekanligini, mumtoz o'zbek adabiy tili ham singarmonizm qonuniga asoslanganligini inobatga olish zarur" [1] degan fikrlarni bildirgan.

S.Otamirzayeva esa bir maqolasida “O‘zbek adabiy tilida singarmonizmni tiklashning iloji ham unga ehtiyoj ham yo‘q. Til o‘z mexanizmidan yaroqsiz sifatida chiqargan vositani qabul qilmaydi” deb yozadi. [2]

Xo‘sh, umuman olganda, singarmonizm hodisasi bizning milliy tilimiz uchun kerakmi yoki yo‘q? Bu muhim savol va unga asos qanday bo‘ladi?

Professor V.V. Reshetovning ta‘kidlashicha, o‘zbek adabiy tili o‘zaklar, so‘z yasovchi va so‘z o‘zgartiruvchi formantlar tizimida o‘zaro qarama-qarshi unilarga asoslangan tipik turkiy fonetik xususiyat sanalgan singarmonizmni yo‘qotgan. [3] Ammo bu fikrga to‘liq qo‘shilib bo‘lmaydi. Sababi o‘zbek tilshunosligiga oid ilmiy manbalarda haligacha o‘zbek tilida bu hodisaning batamom yo‘qolmaganligi, turkiy tillarga xos bo‘lgan bu qonuniyatning qisman, ayrim so‘zlarda esa to‘la saqlanganligi ta‘kidlanadi. Shu o‘rinda ta‘kidlash kerakki, singarmonizm hodisasining tilimiz uchun jiddiyligini, o‘z vaqtida oldi olinmasa, turli muammolarni keltirib chiqarishini anglab yetgan Ashurali Zohiriyning singarmonizm haqidagi fikrini keltirib o‘tish zarur deb o‘ylaymiz.

“Bizda singarmonizm yuz foiz bo‘lg‘usidir, tilimizda aralashgan ajnabiy so‘zlarni ham o‘z qoidamiz (singarmonizm)ga bo‘yin so‘ndiramiz. Bundan bo‘yin tovlaydurg‘onlari o‘rnig‘a o‘z tilimizdan so‘zlar topishga harakat qilamiz. G‘ijjak, g‘ildirak, g‘altak, pildiroq, yo‘lak singari o‘zlashgan forsiy so‘zlar (yoki forsiycha qo‘shimcha qo‘shilg‘on so‘zlar)ni o‘zgartirmasdan singarmonizm qoidasidan mustasno qilamiz”. [4] Bizning nazarimizda, singarmonizm hodisasining yo‘qolib borishiga, nafaqat singarmonizm balki, tilimizning zaiflashishiga turli bosqinlar asosan, ruslarning tilshunosligi, uning “qolipi” va “moslashtirish” qonuniyatining ustunligi sabab bo‘lgan.

Biz 1929-yilgacha arab yozuvidan, 1930-1940-yillarda lotin yozuvidan, 1940-yilda to hozirgi yilgacha krill alifbosidan foydalanganmiz. 1993-yil 2-sentyabrda lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi joriy etildi. Unda 31 ta harf, 1 ta tutuq belgisi mavjud edi. 1995-yil 6-mayda bu qonunga o‘zgartirish kiritildi va shu qonunga muvofiq alifbomiz 29 ta harf 1 ta tutuq belgisi va 6 ta unli iborat edi. 1995-yil 24-avgustda lotin alifbosining imlo qoidalari ham joriy etildi. [5] Aynan shu davr va undagi turli qoidalarning o‘zgarishi ushbu hodisaning to‘liq saqlanib qolishiga ham ta‘sir etdi. Singarmonizm lotincha unilarning uyg‘unlashuvi demakdir. Taniqli tilshunos I.A.Bogorotskiyning fikriga ko‘ra, “singarmonizm unililar uyg‘unligi lekin qisman undoshlarga ham taalluqlidir”. [6] Masalan, *boshlagan, kelgin* so‘zlaridagi sifatdosh qo‘shimchasining g va g‘ undoshlarida qatnashishi unililar uyg‘unligi tufaylidir. Qadimgi turkiy til, eski turkiy til va eski o‘zbek tilida unililar singarmonizmga rioya qilgan. Masalan, Ahmad Yugnakiyning “Hibbat ul-haqoyiq haqoyiq” asaridagi:

*Sevumek tilarsen kishiler ara,
Ahbi bol ahbilbek seni sevdurur.*

Ushbu misralarni oladigan bo‘lsak unililar talaffuzi unililar qonuniga mos holda yo‘nalganligini ko‘rishimiz mumkin. O‘sha davrdagi boshqa yozma yodgorliklarda bo‘lganidek, asar tilidagi qadimgi “y” undoshi o‘rniga “z” undoshining qo‘llanish hollari ham uchraydi.

Otajon Hoshim “Boku plenumi natijasi” nomli maqolasida: “Singarmonizm butun turk tili lahjalariga xosdir. U turk tili asosidir. Singarmonizm turk tilining temir qonunidir. O‘zbek, umuman, turk tiliga kirib qolg‘on fors, arab va boshqa chet so‘zlarni butun turk lahjalari uchun umumbo‘lg‘on singarmo‘nizm qonuniga bo‘yinsundirish kerak... O‘zbek tilini va lotin alifbosini singarmo‘nizmni saqlag‘on o‘zbek shevalariga asos qilish kerak”. [7]

Xulosa qilib aytganda, hozirgi o‘zbek adabiy tilida singarmonizm hodisasi mavjud va unga biz bevosita hamda bilvosita amal qilamiz, degan fikrlar olimlar, ziyolilar tomonidan bildirilgan va biz ham ushbu fikrlarga qo‘shilgan holda aytmoqchimizki, singarmonizm hodisasi nutqimizda hali ham mavjud.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Махмудов Қ. Қадимги Туркистон. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1995 йил 24 ноябрь.

2. С.Отамирзаева. Сингармонизмни тиклаш шартми? “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1996 йил 19 январь.
3. <http://www.fayllar.org/mavzu-turkiy-tillarning-fonetik-fonologik-morfem-morfologik-le.html?page=7>
4. Ашурали Зоҳирий. Лаб оҳанги тўғрисида. “Қизил Ўзбекистон”, 1929 йил 31 март.
5. <https://translate.google.com/translate?hl=ru&sl=uz&u=https://uz.wikipedia.org/>
6. Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent, 2013. 16-bet
7. Боку пленуми натижаси. “Маориф ва ўқитғувчи”. Тошкент, 1927. 7-8-сонлар. 54-57-бетлар.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MA’NAVY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHDA “TARBIYA” FANINING O‘RNI

Xoliqulova Moxichehra Nodir qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti
1-kurs magistranti. Tel: +99893 464-09-27
xoliqulovamoxichehra2306@gmail.com

Ilmiy rahbar: p.f.f.d(PhD)Holikulova Feruza Xasanovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish va bunda “Tarbiya” fanining roli haqidagi masalalarga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: “Tarbiya” fani, tarbiya, axloq, fazilat, o‘quvchi, yosh avlod, barkamol inson.

РОЛЬ НАУКИ “ОБРАЗОВАНИЕ” В ФОРМИРОВАНИИ ДУХОВНО- ПРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется формированию духовно-нравственных качеств у учащихся начальных классов и роли образования в этом.

Ключевые слова: наука об “Образования”, образование, этика, добродетель, ученик, молодое поколение, совершенный человек.

THE ROLE OF “EDUCATION” SCIENCE IN THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation. This article focuses on the formation of spiritual and moral qualities in primary school students and the role of “Education” in this.

Keywords: science of “Education”, education, ethics, virtue, student, young generation, perfect person.

Mamlakatimiz huquqiy demokratik jamiyat qurish yo‘lidan borar ekan, o‘z fuqarolarining, ayniqsa, yangi jamiyat barpo etishga bel bog‘lagan, unib-o‘tib kelayotgan yosh avlodning ma’naviyatli, yuksak axloqli shaxs, barkamol avlod, komil inson bo‘lib yetishishlariga alohida e’tibor qaratmoqda. Chunki o‘tib kelayotgan yosh avlod Vatanimiz kelajagi, ertamiz bunyodkorlaridir. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ham barkamol avlod tarbiyasi haqida gapirar ekanlar: “Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro‘-e’tibori avvalambor farzandlarimizning unib-o‘tib, ulg‘ayib, qanday inson bo‘lib hayotga kirib borishiga bog‘liqdir” – deb alohida ta’kidlagan.[4] Shu o‘rinda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida so‘zlagan nutqini ham yodga olmog‘imiz kerak. “Bugun dunyo yoshlari – son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo‘lib kamolga yetishi bilan bog‘liq” [2]. Bundan kelib chiqadiki, yosh avlod tarbiyasiga yetarli darajada e’tibor qaratish orqali biz kelajagimiz uchun mustahkam zamin yaratgan bo‘lamiz.

Azaldan ma'lumki, inson va jamiyat taraqqiyotida tarbiya o'ziga xos yetakchi o'rin tutadi. Shu bois ham buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi [5]. Hozirgi kunda yoshlarning nafaqat bizning ta'lim tizimimizda, balki jahon ta'lim tizimida ham ta'lim oluvchilarni har tomonlama tarbiyalab, komil inson sifatida voyaga yetkazishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunda rivojlangan davlatlarning ta'lim oluvchilarda yuksak insoniy, axloqiy fazilatlarni shakllantirish bo'yicha ustuvor munosabatlar tarkib topganligini ta'kidlash joiz. Xalqaro ta'lim dasturlarida ham ta'lim oluvchilarda eng yuksak va ideal axloqiy fazilatlarni tarkib toptirish masalalari o'z aksini topgan va zaruriy talablar belgilab qo'yilgan. Mazkur jarayon davlatlarning ta'lim tizimida ham o'zining ijobiy samarasini bermoqda.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida shaxsni barkamol voyaga yetkazish islohotlari amalga oshirilmoqda. Bunda asosiy e'tibor umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilarining axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilayotganligi muhimdir. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy fazilatlarni shakllantirish tizimi va uning xususiyatlari hamda amaliyoti masalalarini tadqiq etish dolzarb bo'lib turibdi. Bu masala Yangi O'zbekiston taraqqiyotining negizlaridan birini tashkil etadi [6].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2019-yil 3-maydagi PQ 4307-sonli qarori ijrosini ta'minlash,[1] shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1059-sonli qarorining chiqishi bu millat kelajagi, millat ma'naviy taraqqiyoti uchun bir o'ziga hos tarixiy voqelik bo'ldi[3]. Ushbu konsepsiyada I — XI sinflar uchun "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari", "Dinlar tarixi" fanlarini birlashtirgan holda "Tarbiya" fanini joriy qilindi.

Germaniyada tarbiya jarayoni haqo'ylik milliy g'oyasi, Angliyada tarbiya jarayoni oliyanoblik milliy g'oyasi, Fransiyada tarbiya jarayoni ma'rifatparvarlik milliy g'oyasi, Italiyada tarbiya jarayoni dunyo xalqlarini hurmat qilish milliy g'oyasi, Saudiya Arabistonida tarbiya jarayoni diniy bag'rikenglik va odamlarni tushunuvchanlik milliy g'oyasi asosida amalga oshiriladi.

Shu sababli ham xorijiy davlatlarning ta'lim va tarbiya tizimlaridan andoza olgan holda maktablarda "Tarbiya" nomli darslik joriy qilindi. Shu bilan birgalikda oliy ta'lim muassasalarida ham "Tarbiya" fani amaliyotga joriy qilindi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida insoniy fazilatlarni shakllantirish har bir o'quv fanining vazifasi hisoblanadi. Biroq shunday bo'lsada, bu masalada "Tarbiya" fanining o'rni beqiyos. Chunki o'quvchilarda yoshiga mos ma'naviy-axloqiy fazilatlar – Vatanga sadoqat, rostgo'ylik, mehr-oqibatlilik, mehnatsevarlik, sabr-toqatlilik, mafkuraviy immunitet, bag'rikenglik, irodalilik, mehmondo'stlik, xushmuomalalik, g'amxo'rlik singari fazilatlar ko'proq "Tarbiya" darslari orqali shakllantiriladi. 1-sinf "Tarbiya" darsligini tahlil qiladigan bo'lsak, darslikda berilgan mavzular orqali o'quvchilarda quyidagi fazilatlarni shakllantirish mumkin: o'zbek ekanligidan faxrlanish ("Men o'zbekman"), o'zlikni anglash ("Men kimman"), ahillik, birdamlik ("Kuch – birlikda"), bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lish ("So'zlashish odobi"), hamjihatlik ("O'zaro yordam", "Birgalikda uddaladik"), do'stlik va ishonch ("Ikki o'rtoq va ayiq"), halollik va rostgo'ylik ("Gul o'stirolmagan bola"), kamtarlik ("Toshbaqa bilan quyon"), mehmondo'stlik ("Mehmondorchilik odobi"), yaxshilik qilish ("Oqila malika"), bag'rikenglik, millatparvarlik, vatanparvarlik ("Bag'rikeng yurtim") [7]. Shu bilan bir qatorda darslikda berilgan ijodiy, tanqidiy, teran fikrlashga undovchi yozma va og'zaki topshiriqlar, o'quvchilarni ijobiy xulosa chiqarishga undovchi hikmatlar, xalq o'g'itlari ham mavjudki, ular orqali o'quvchilarda ustozga hurmat, maktab mulki va tabiatni asrab-avaylash, tabiatga g'amxo'rlik qilish, tejamkorlik, ustozga hurmat, tozalik, orastalik, tartib-intizomlilik, mustaqillik, kattalarga

yordam berish, odoblilik, g'amxo'rlik, o'zidan yaxshi iz qoldirish, muomala madaniyati, birovning mehnatini qadrlash singari bir qator ma'naviy- axloqiy fazilatlar ham shakllanadi.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, o'sib kelayotgan yosh avlodda ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, insoniy xislatlarini shakllantirish, yosh avlodning ong-u shuuriga yuksak insoniy fazilatlarini singdirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Bu borada rivojlangan xorijiy davlatlarning tajribalaridan ham foydalansak, albatta, tarbiya tizimida yuksak natijalarga erishamiz. Albatta, bu jarayon "Tarbiya" fani o'qituvchilari zimmasiga ham katta mas'uliyat yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2019-yil 3-maydagi PQ 4307-sonli Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida so'zlagan nutqi. "Xalq so'zi", 2019-yil, 21-sentabr.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1059-sonli Qarori.

4. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. - T: Ma'naviyat, 2008-yil.– 176 b.

5. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T: Yangi asr avlodi, 2016. – 320 b.

6. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2022. – 111 b.

7. Usmanova O.V., Risyukova Y.V. "Tarbiya" 1-sinf uchun darslik. – T: Novda Edutainment, 2023. – 120 b.

БОЛАШАҚ МУҒАЛИМДЕРДЕ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ДАМУ – 21 ҒАСЫРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

**Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті
Экономика факультеті 3-курс студенті
Усенбаева Улдай Ғылыми жетекші: Молдакенова Еркежан**

Елімізде жүргізіліп жатқан реформалар жоғары оқу орындарының оқу үдерісінің материалдық-ақпараттық базасын нығайту, жоғары сапалы оқу әдебиеттерімен және озық педагогикалық технологиялармен қамтамасыз ету, әлемнің жетекші ғылыми және білім беру мекемелерімен ынтымақтастық орнату, білім беру ұйымдарының білім беру ұйымдарының білім беру жүйесін дамыту қажеттілігін күшейтеді. Педагогтардың заманауи кәсіби білімі мен педагогикалық шеберлігін үздіксіз жетілдіру.

Жоғары оқу орындарында білім сапасын арттыру шараларында «Елімізде жүзеге асырылып жатқан кешенді реформаларға жоғары оқу орындарының қатысуы мен бастамашылдығын арттыру, профессор-оқытушылар құрамының білімі мен педагогикалық шеберлігін бақылау сияқты міндеттер жүктелді.

Кез келген күрделі заманауи ақпараттық коммуникациялық технологияларды, интеграцияларды, ғылым саласындағы әмбебап жаңалықтарды, цифрлық тенденцияларды алдымен мұғалім меңгеріп, оның біліміне, деңгейіне, қабілетіне қарай шәкірт санасына, ой-өрісіне жеткізеді. Жылдан жылға мұғалімнің кәсіби қызметіне қойылатын талаптар артып келеді. Бұл қазіргі заманның талабы. Сондықтан ұстазға қатысты қолданылып жүрген педагогикалық шеберлік термині ешқашан өз орнын жоғалтпай, заман талабына сай жетілдіріп, байып, өзгеріп отырады.

Цифрлы қоғамды дамытуда болашақ мамандарды технологиялық өндіріс саласына және қоғам заңдылықтарына байланысты білімдерге сүйене отырып, кәсіби әлеуеті тұрғысынан даярлаудың негізін дайындау орынды. Заманауи білім беру жағдайында сандық құзыреттілігі бар мұғалімдерді даярлаудың тетіктерін, құралдарын және

технологияларын әзірлеу мәселелері өзекті болып қалуда. Өз кезегінде бұл қызметтің осы саласында цифрлық құзыреттілігі жоғары мұғалімдерді даярлаудың мәнін ғылыми тұрғыдан түсіну қажеттігін білдіреді. Цифрлық құзыреттер ұғымы адамның (азаматтың, жұмысшының, студенттің) қызмет тиімділігін арттыру мақсатында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды әртүрлі жағдайларда (жұмыс, бос уақыт, оқу) пайдалану қабілетінің сипаттамасы ретінде сипатталады. Басқа шетелдік дереккөздерде цифрлық құзыреттілік жұмысқа, білім алуға, бос уақытты өткізуге, қоғамға қатысуға байланысты мақсаттарға жету үшін АКТ-ны сенімді, сыни және шығармашылықпен пайдалану ретінде анықталады. Бүгінгі таңда цифрлық құзыретті мамандарды қалыптастыру қазіргі қоғамның білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Міндетке мультимедиялық білім беру технологиялары негізінде АКТ құзыреттілігін оқыту әдістемесін мақсатты түрде енгізу арқылы ғана қол жеткізуге болады, онда білім алушыға жаңа білімді түсінуге, оларды сабақта шебер қолдану барысында инновациялар жасауға мүмкіндік беру және жасалған жаңа әдістерді тәжірибеде тиімді қолдану. Дәл осы себепті заманауи білім беруді цифрландыру дәуірінде интерактивті технологиялар мен мультимедиялық құралдардың көмегімен жоғары білім беруді ұйымдастыру жүйесі студенттерінің цифрлық құзыреттілігін дамыту заманауи білім берудің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Ғалымдар Е.Е.Щербик, А.А.Кондакова цифрлық құзыреттіліктерді қалыптастыруды бағалауда үш деңгейді анықтауға болатынын айтады:

- жоғары. Ол цифрлық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (сандық өнімді жасауды қоса алғанда) толық пайдалану мүмкіндігімен сипатталады;

- орташа. Оны барлық цифрлық құзыреттердің бар екенін білу деп сипаттауға болады, бірақ оларды тек ішінара қолдану;

- төмен. Цифрлық компоненттер туралы білімнің болуынан айырмашылығы, білім компоненттерін кәсіби міндеттермен байланыстыруға болмайды. Сондықтан цифрлық құзыреттілікті дамыту үшін пәндер арасындағы байланыстарды пайдаланып қана қоймай, оқытылатын пәндерге жеке интерактивті әдістерді пайдалана отырып оқытудың заманауи әдістерін енгізу қажет. Сарапшылардың пікірінше, цифрлық құзыреттілік өмірдің барлық салаларында ақпараттық қоғам технологияларын сенімді және сыни пайдалануды білдіреді. Цифрлық құзыреттілік ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы негізгі дағдыларға негізделеді

XXI ғасырдағы зерттеулердің маңызды сипаттамалары мыналардан көрінеді:

- ақпарат құру;

- ақпаратты іздеу;

- ақпаратты сұрыптау;

- ақпаратты ассимиляциялау.

Оқыту сапасын сақтай отырып, білім беруде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану үшін келесі міндеттерді сәтті шешу қажет: Біз ең алдымен еліміздегі интернет инфрақұрылымын жетілдіріп, ұялы байланыс операторлары көрсететін қызметтердің сапасын арттырып, халықтың ең маңызды бөлігінің, әсіресе студенттер мен жастардың заманауи ақпараттың соңғы жетістіктерін меңгеруіне жағдай мен жеңілдіктер жасауымыз керек. Сонымен бірге оқу процесін ұйымдастыруда цифрлық технологияларды қолдану аясын кеңейту және ақпараттық ресурстарды, оқу құралдары мен қашықтықтан оқыту технологияларын дамыту, шығармашылықпен жұмыс істейтін студенттерді университеттерді цифрландыру жобаларына тарту, құзырлы органдарға өзгерістер енгізу бойынша ұсыныстар енгізу. Жоғары оқу орындарының қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық құжаттарға, орталықтарды, оның ішінде тиімді цифрлық құрылғылармен жабдықталған құрылымдарды, оқу кабинеттерін, зертханаларды, медиа-студияларды және т.б. жоғары деңгейде ұйымдастыру және оларда жинақталған тәжірибені барлық жоғары оқу орындарында қолдануды жолға қою керек.

Заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен білім беру технологияларының берік интеграциясын қамтамасыз ету, осыған байланысты педагогтардың кәсіби шеберліктерін үздіксіз дамыту үшін қосымша жағдайлар жасауымыз керек. Кейінгі кезекте интерактивті презентация жүйелерін пайдалану, дәрістер мен семинар сабақтары үшін интернетке байланысты интерактивті және мультимедиялық презентацияларды әзірлеу сияқты тақырыптар бойынша мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру және өткізу қажет. Нақты уақыт режиміндегі интерактивті презентация жүйелерін, бейнеконференция жүйелерін, виртуалды залдарды, электронды ресурстарды пайдалана отырып, кез келген уақытта қашықтықтан оқыту процесін жүзеге асыруды жолға қою керек. Сонымен бірге дидактикалық материалдар мен тәжірибелік дизайнды әзірлеуде бұлтты технологияларды, виртуалды шындықты, толықтырылған шындықты және 3D басып шығаруды пайдалану, сандық дидактика мен цифрлық оқыту модельдерін пайдалану, мұғалімдер мен студенттерге арналған ғылыми веб-сайтты пайдалану, жобаларды, тезистерді, ғылыми зерттеулерді және т.б. сайттарды әзірлеу керек. Сонда ғана білім сапасын төмендетпей, цифрлық технологияларды пайдаланып, оқушыларға бүгінгі күн талабы деңгейінде білім бере аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері. Оқу құралы. – Алматы, 2013.
2. Құдайбергенова К.С. Инновациялық тәжірибе орталығы-педагогикалық технология көзі. Алматы. 2001 жыл.
3. Қ.М. Нағымжанова. Оқыту технологияларын таңдау және мұғалімнің кәсіби педагогикалық мәдениеті. 2005.

BOLALARDA ZARARLI ODATLAR SHAKLLANISHINING OLDINI OLISH VA ULARNI BARTARAF ETISH IMKONIYATLARI

NavDPI Pedagogika va psixologiya
ta`limy o`nalishi 4 kurs talabasi

Muyidinova Gulbahor Ilmiy rahbar: D.X.Umurzoqov

Annotatsiya. Ushbu maqolada yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirish va zararli odatlar shakllanishining oldini olish va ularni bartaraf etish bo'yicha psixolgoik mulohazalar, tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Odatlar, zararli odatlar, insoniy fazilatlar, xulq-atvor, me`yor.

Аннотация

В данной статье представлены психологические соображения и рекомендации по формированию человеческих качеств у молодого поколения, профилактике и устранению вредных привычек.

Ключевые слова: Привычки, вредные привычки, человеческие качества, поведение, норма.

Annotation

This article presents psychological considerations and recommendations for the formation of human qualities in the younger generation, prevention and elimination of bad habits.

Key words: Habits, bad habits, human qualities, behavior, norm.

Odatlar haqida gapirganda, avvalo shunga izoh berish kerakki, odat – bu bajarilishi ehtiyojga aylanib qolgan harakat, ya`ni o`sha amalni yoki harakatni bajarmasdan turib odam go`yoki qandaydir bir ehtiyoji qondirilmagandek his qila boshlashi odatning shakllanganligidan

darak beradi. Odatlar muayyan xatti-harakatlarning ko'p bora takrorlanishi natijasida shakllanib qoladi. Ular umumiy tarzda zararli bo'lishi mumkin, foydali bo'lishi mumkin.

Avvalambor, shuni inobatga olish kerakki, hech qaysi odat, na zararli, na foydali bo'lgan odatlar hech biri yo'q joydan paydo bo'lmaydi. Bolaning xulq-atvorida paydo bo'lgan har qanday zararli odat, kattadir, kichikdir, o'ta xavflidir ya'ni sog'liqqa zarar yetkazishi nuqtayi nazaridan, o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Bolaning xulq-atvorida qandaydir sizni bezovta qiladigan xatti-harakatlarni payqaganimizda bilishimiz kerakki, buning ortida aksariyat hollarda kuzatuvlar, amaliyot, tadqiqotlar shuni ko'rsatayaptiki, boladagi ruhiy-emotsional tajanglik holati, o'ziga nisbatan ishonchsizlik holati, umuman olganda ichki psixologik beqarorlik, noxushlik, diskamfort holati vujudga kelganligining belgisidir. Aksariyat hollarda zararli odatlar bola o'zini noqulay his qilishi, ichki salbiy kechinmalari, emotsional tajanglik, hissiy zo'riqish ta'sirida paydo bo'lishini inobatga olishimiz kerak. Shuning uchun farzandida, o'quvchisida muayyan zararli odatlar shakllanib kelayotganini ko'rgan, sezgan ota-ona yoki ustoz avvalo o'ziga savol berishi kerak, "Shu bolamga yoki o'quvchimga g'amxo'rligim, e'tiborim yetarli bo'lyaptimi?", "Bu bola o'ziga nisbatan ishonchni his qilyaptimi?", "Xavfsiz his qilyaptimi o'zini?" chunki aksariyat hollarda man shu sabablar tufayli bolalarda zararli odatlar rivojlanadi.

Oddiy statistik ma'lumot, kuzatuvlardan ma'lum bo'lishicha, taxminan 40% bolalar zararli odatlardan biri bo'lmish keng tarqalgan odatiy hayotda tirnog'ini chaynash odatiga ega. Katta yoshda esa bunaqa odat taxminan 15% odamda saqlanib qoladi. Shundan ham bilamizki, odam ulg'aygan sari o'ziga ishonchi ortadi, solishtirib kuzatib ko'p narsalarni yuragiga yaqin olib, hissiy jihatdan bezovta bo'lishi kamaygani hisobiga ham zararli odatlar katta yoshda kamayib borishi kuzatiladi. Qolaversa yana ilmiy tadqiqotlardan kuzatuvlardan ma'lumki, teleko'ratuvlarda namoyish qilinayotgan turli xavotirli lavhalar, kriminal xabarlar, umuman odam bolasini qo'rquvga, xavotirga solishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar ham bolalarda zararli odatlar shakllanishiga sabab bo'ladi, gap o'sha xabarlardagi holatlarga taqlid qilishda ham emas, o'sha noxush hodisalar haqidagi ma'lumotlar, turli lavhalar boladagi hali tahlilga, solishtirib o'ylashga bo'layotgan hodisalarning asl sabablarini tushunishga hayot va tafakkur tajribasi yetarli bo'lmagan odamga bunday ma'lumotlar taqdim qilinishi tabiiyki, ularda qo'rquvni, xavotirni, o'ziga ishonchsizlikni oshiradi. Bu esa yuqorida aytganimizdek, zararli odatlar shakllanishiga turtki beradi. Demak, o'z-o'zidan bolalarda zararli odatlar shakllanishining oldini olishning muhim sharti, o'ziga bo'lgan ishonch, o'zini xavfsiz his qilishi, o'zini har doim katta odamning yordamiga sazovor bo'lishga imkoniyati borligini his qilishiga erishishimizdir. Qachonki bola o'zini mana shunday his qilsa, ichki ruhiy bezovtalik, tajanglik, holatlaridan holi bo'lsa, zararli odatlarning shakllanishi oldi olingan bo'ladi.

Bordi-yu zararli odatlar shakllana boshlagan bo'lsa, ancha barqaror shakllanib bo'lgan bo'lsa, u holda ham kattalar bu masalaga jiddiy e'tibor qaratib, yoshi katta bo'lganda o'tib ketadi, degan ma'noda fikrlamasligi kerak. Darhaqiqat, aksariyat zararli odatlar yo'qolib borishi kuzatiladi, lekin ayrim odatlar inson tabiatiga chuqur singib ketib uni katta hayotda ham jiddiy patologik, yopishqoq holatlar darajasidagi hodisalarga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun bolalikdanoq e'tiborni bunga qaratib, oldini olib bartaraf etishga xafsala bilan yondashishi kerak.

Shu nuqtayi nazardan oldini olish yoki bartaraf etishda qanday harakatlarni amalga oshirish tavsiya etiladi?

Urushib yoki tirnog'ini chaynaydigan bolani qo'lga urib, shu qilayotgan harakatiga e'tiborini qaratishni o'zi to'g'ri emas, chunki qancha biz diqqatimizni o'sha zararli odatga qaratganimiz sari, bolaning ham diqqati o'shanga qaratiladi. Aksariyat hollarda yaxshi bilamiz odatlarni inson beixtiyor e'tibor bermasdan bajaradi yoki o'zi ham anglamagan holda bajaradi. Biz unga e'tiborimizni qaratganimiz sari bola ham o'shanga diqqatini jamlashga o'rganadi. Bora bora mutaxassislar fikricha, bola o'sha odatni qilish orqali kattalar e'tiborini tortishi mumkinligini tushunib qolib, undan atayin sun'iy yo'lda ham foydalanishga o'tishi mumkin. Shuning uchun bunga keskin munosabat, albatta, tirnoq chaynash haqida gapirganda ba'zi kattalarda uchrab turadi, qo'lga achchiq narsa surtib qovvish haqidagi fikrlar, to'g'ri bunday keskin choralar qo'llanganda bola o'sha harakatni bajarmaydi, undan tiyilishi mumkin, lekin

uning asosida yotgan sabab bartaraf qilinmaydi. U boshqa odatlarga aylanib ketadi, balki undan ham salbiyroq, xavfliroq odatlarga aylanib ketishi mumkin.

Shunday ekan, biz zararli odatlarni bolalar xulq-atvorida bartaraf etish haqida qayg'urar ekanmiz, avvalambor, e'tiborimizni shunga qaratishimiz kerakki, bolaga o'sha zararli odatni oqibatlarini tushuntirish, tushuntirganda ham maxsus shunga diqqatni qaratmasdan, bolani o'ziga bildirmasdangina, ya'nikim, shu odatga oid bo'lgan biron vedio lavha, biror mutaxassisning tavsiyalaridan iborat bo'lgan qandaydir ma'ruzaga, ataylabdan "Senda mana shu odat bor shu zararli odatining yo'q qilish uchun birga shuni tomosha qilamiz, o'tir shu yerga aynan senga bag'ishlangan lavha yoki ko'rsatuv ekan" demasdan ishni orasida kundalik turmush davomida qiziq-qiziq malumotlar bilan tanishish bahonasida o'sha zararli odatning oqibatlariga bag'ishlangan ma'lumotlar bilan tanishtirish, ikkinchidan o'sha odatni qilmasdan turib ham yaxshi hayot kechirish mumkinligini, uning o'rniga hayotni bezaydigan juda ko'p qiziqarli narsalar bilan shug'ullanish mumkinligini, ta'kidlab o'tish. Eng muhim usullardan bittasi bolani odatini amalga oshirayotgan vaqtida diqqatini chalg'itish, qo'liga urmasdan e'tiborini boshqa qiziqarliroq ish turiga chalg'itish juda yaxshi ta'sir qiladi. Mutaxassislar fikricha, bola uchun avtoritet bo'lgan odamni aniqlab olish, u orqali unga zararli odatning zarari haqida tushuntirishga oid ishlarni amalga oshirish.

Qolaversa, odatlarni bartaraf etish borasidagi ishlarimizda shunga e'tibor berishimiz kerakki, bolaga bo'lgan munosabatda "Men senga qarshiman" tarzidagi munosabat bo'lmasligi, ya'ni "Biz sen bilan bir tarafimiz, odat boshqa tarafda biz birga unga qarshi kurashyapmiz" degan ruhda. Juda o'rinli bo'lardi, agar bolani zararli odatga olib kelayotgan sababni dona-dona xuddiki, uydagi alohida g'ishtlarni olib tashlagan kabi, balki qo'rquvdir, o'ziga nisbatan ishonchsizlikdir, nima shunga olib kelayotganligini alohida alohida qilib shu haqda fikrlashib olish. Maqsad o'sha narsa bu qadar qo'rqinchga, xavotirga arzimastligini shu bilan anglatish. Bundan tashqari mutaxassislar artterapiya, qumterapiya kabi usullardan foydalanish samarali bo'lishini ta'kidlashadi.

Odat endi shakllanayotgan paytda jazolash mumkin degan fikrlar ham bor. Jazolash jarayoni juda yengil tarzda juda ayovchi tarzda amalga oshishi, ya'ni masalan, uydagi birorta vazifani yuklab qo'yish yoki biror muddatga nimadirdan mahrum qilish, bu yerda faqat bir narsani, albatta inobatga olish kerak, odatning shakllanishida dastlabki bosqichlarda bu usul qo'llanishi mumkin, bu birinchidan. Ikkinchidan, agar odat biror asabiy holat stressing oqibati bo'lmasa, sho'xlik, o'yinqaroqlikning ortidan kelayotgan bo'lsa, dastabki bosqichlardagi jazolash usuli qo'llanishi to'g'ri bo'ladi. Bir so'z bilan aytganda ota-onalar, ustozlar bolalarda paydo bo'layotgan zararli odatlar haqida qayg'urar ekanlar, bir fikrni doim xayollarida mahkam ushlashlari kerak, odatlar xuddi malakalarga o'xshab, xuddi bilimga o'xshab hayot davomida shakllanadigan narsa, muayyan hayotiy vaziyatlar taqozosi bilan, odam bolasida nimagadir taqlidan yoki qanaqadir faoliyatni qiziqib bajarib ko'rish ortidan shakllanadi, zararli odatlar ham shu jumladan. Har qanday odat hayot davomida shakllanadigan hodisa ekan, bundan kattalar shunday ishonch bilan xulosa chiqarishi kerakki, hayotda shakllangan narsani hayoti davomida bartaraf etish mumkin. Bu irsiy tarzda o'tayotgani yo'q yoki muqarrar insonda shakllanishi shart bo'lgan holat emas, balki muayyan ijtimoiy hodisalar ta'sirida shakllanayotgan ekan, xuddi shunaqa qarshi ta'sir bilan bu odatlarni bartaraf etish mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sodikova O., D.Toshboyeva Bolalar psixologiyasi. O'quv metodik qo'llanma. - Toshkent: "Noshir" nashriyoti, 2013. – 348 b.
2. Nishanova, Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya: Darslik. - Toshkent: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018. — 600 b.

MAMLAKAT MEHNAT RESURSLARINI SHAKLLANISHIDA TAKROR BARPO BO'LISH JARAYONLARINING AHAMIYATI

Norov Sherzod Shodmonovich.

**Navoiy davlat pedagogika instituti Geografiya va iqtisodiy
bilim asoslari kafedrası doktoranti.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi mehnat resurslarining shakllanishida aholining takror barpo bo'lish jarayonlarining ahamiyati bayon etilgan.

Annotation: This article describes the importance of population regeneration processes in the formation of labor resources of the Republic of Uzbekistan.

Аннотация: В данной статье описывается значение процессов регенерации населения в формировании трудовых ресурсов Республики Узбекистан.

Kalit so'z: Mehnat resurslari, aholining takror barpo bo'lishi, tug'ulish, o'lim, tabiiy ko'payish, endogen omillar, ekzogen omillar.

Mamlakat mehnat resurslarini shakllanishi va kelajakdagi miqdoriy ko'rsatkichlarini aholining takror barpo bo'lish jarayonlari, ya'ni, tug'ulish, o'lim, tabiiy ko'payish, nikoh va ajralish jarayonlari belgilab beradi. Aholining takror barpo bo'lishi jamiyat davomiyligini ta'minlovchi asosiy jarayon bo'lib, inson avlodining muntazam yangilanib turishidir. Inson dunyoga kelib yashaydi, balog'at yoshiga yetib, farzand ko'radi, nasl qoldiradi. Bu uzviy jarayon tufayli jamiyatda avlodlar almashadi, aholi takror va takror barpo bo'laveradi. Aholining takror barpo bo'lishi jamiyatning mavjudligini, aholi sonini o'sib borishini ta'minlovchi jarayondir. Lekin, u bevosita ijtimoiy-iqtisodiy muhit bilan bog'liq holda sodir bo'ladi.

Tug'ulish — bu biologik tabiatga va qat'iy ijtimoiy-iqtisodiy belgilarga ega bo'lgan murakkab demografik hodisa hisoblanadi. Demografiyada «tug'ulish» deganda, bir avlod yoki avlodlar guruhini tashkil etuvchi muayyan aholi majmuidagi farzandlarning dunyoga kelish jarayoni tushuniladi. Hozirgi o'lim darajasi past bo'lgan sharoitlarda tug'ulish jarayoni aholi takror barpo bo'lishidagi yetakchi omil sanalib, uning tartibi (toraytirilgan, oddiy, ken' geytirilgan) va yosh-jinsiy tarkib evolyutsiyasining umumiy yo'nalishini belgilaydi.

Tug'ulish darajasidagi ijtimoiy va biologik omillar mutanosibligi muqobil bo'lmay, balki jamiyat va uning tarkibi, ijtimoiy institut-larning rivojlanishi jarayonida o'zgarib boradi. Shu o'rinda aytish joizki, tug'ulish evolyutsiyasidagi asosiy yo'nalish-bu biologik omil rolining pasayishi va ijtimoiy omil ahamiyatining o'sib borishidir.

Tug'ulishning umumiy koefitsenti

1- jadval

Hududlar	2010	2015	2020	2021	2022	O'rtacha
O'zbekiston Respublikasi	22,0	23,5	24,3	24,6	25,9	24.1
Qoraqalpog'iston Respublikasi	22,7	23,3	21,8	20,6	20,8	21.8
Andijon	22,6	24,1	25,1	25,8	26,3	24.8
Buxoro	20,7	21,9	21,5	21,5	22,0	21.5
Jizzax	22,4	25,2	26,7	27,3	29,0	26.1
Qashqadaryo	23,7	26,2	26,7	27,3	28,8	26.5
Navoiy	21,2	22,0	23,0	23,8	26,0	23,2
Namangan	21,5	24,0	25,8	26,3	27,6	25.0
Samarqand	23,2	25,0	26,2	25,9	27,7	25.6
Surxondaryo	23,7	27,0	28,0	28,1	29,9	27.3
Sirdaryo	22,5	22,8	24,8	24,7	26,7	24.3
Toshkent	20,8	21,1	21,9	22,4	24,9	22.2
Farg'ona	22,1	22,8	23,6	24,6	25,7	23.8
Xorazm	22,7	22,8	22,2	22,3	22,3	22.5
Toshkent sh	17,2	18,0	19,8	20,6	22,3	19.6

Jadval O‘zbekiston respublikasi statistika agentligi ma‘lumotlari asosida tuzilgan

BMT ning tasnifl bo‘yicha tug‘ilishning umumiy koeffitsientini baholash mezoniga ko‘ra tug‘ilish darajasi quyidagicha tasniflanadi;

0 -15.9 promille – past, farzandlar son ota-ona o‘rnini to‘ldirmaydi,

16.0 – 24.9 promille – o‘rtacha,

25.0 – 29.9 promille –o‘rtachadan yuqori,

30.0 – 39.9 promille – yuqori,

40.0 promille va undan baland – juda yuqori

Jadval ma‘lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston respublikasi va uning ma‘muriy birliklarida BMT ning tasnifi bo‘yicha tug‘ilishning umumiy koeffitsientini baholash mezoniga ko‘ra o‘rtacha va o‘rtachadan yuqori guruhiga kiradi.

Tug‘ilishning umumiy koeffitsientini o‘rtacha guruhiga – Toshkent shahri (19.6 promille, eng past), Qoraqalpog‘iston Respublikasi , Andijon, Buxoro, Navoiy, Sirdaryo, Toshkent, Farg‘ona va Xorazm viloyatlari kiradi.

Tug‘ilishning umumiy koeffitsiyentini o‘rtachadan yuqori guruhiga – Jizzax, Qashqadaryo, Namangan, Samarqand va Surxondaryo viloyarlari (27.3 promille, eng yuqori) mansubdir.

Mamlakat mehnat resurslarini shakllanishi va kelajakdagi miqdoriy o‘zgarishlariga ovlm jarayoni ham katta ta‘sir ko‘rsatadi Kishilik jamiyati taraqqiyotining har bir bosqichida kuzatiladigan o‘limning miqdor ko‘rsatkichlari aholining yoshi va o‘lim sabablari bilan bog‘liq bo‘lgan omillaryig‘indisi yordamida aniqlanadi. Ushbu omillar shartli ravishda endogen va ekzogen omillarga bo‘linadi.

Endogen omillar deganda organizmning ichki rivojlanishidan kelib chiqqan holatlar, ekzogen omillar deganda esa inson organizmiga tashqi muhit ta‘siri tushuniladi.

O‘limning endogen omillari yoki inson organizmida u tug‘ilganidan to o‘lguniga qadar sodir bo‘ladigan endogen jarayonlar ko‘p jihatdan biologik yoki genetik tabiatga ega va butun organizm yoki uning alohida a‘zolarining tabiiy keksayishi bilan bog‘liqdir. O‘limning endogen omillarini o‘rganganda insonning biologik organizm sifatida keksayib borishi nazarda tutiladi.

Ekzogen omilar aholining hayot davomiyligi va turmush sifatini tavsiflovchi omil sifatida ko‘rish mumkin. Bunda moddiy ta‘minlanganlik, sog‘liqni saqlash va tibbiy yordam sifati, sanitariya madaniyati, ma‘lumotlilik darajasi, atrof-muhitning holati, baxtsiz hodisalar va boshqalar tushuniladi.

O‘limning umumiy koefitsenti

2- jadval

Hududlar	2010	2015	2020	2021	2022	O‘rtacha
O‘zbekiston Respublikasi	4,8	4,9	5,1	5,0	4,8	5,0
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	5,0	4,6	4,8	4,5	4,9	4,5
Andijon	4,9	5,2	5,0	5,1	4,7	5,1
Buxoro	4,4	4,4	5,2	4,7	4,5	4,7
Jizzax	3,8	4,2	4,3	4,2	4,6	4,2
Qashqadaryo	3,8	4,0	4,2	4,4	4,9	4,4
Navoiy	4,6	4,5	5,0	4,7	4,0	4,7
Namangan	4,5	4,7	4,8	4,7	4,5	4,7
Samarqand	4,4	4,5	4,7	4,7	4,7	4,7
Surxondaryo	3,9	4,1	4,5	4,7	5,0	4,7
Sirdaryo	4,8	4,8	4,6	4,8	4,8	4,8
Toshkent	5,8	5,9	6,2	6,2	5,0	6,2
Farg‘ona	5,0	5,0	4,9	4,8	4,7	4,8
Xorazm	4,4	4,5	5,1	5,0	4,9	5,0

Toshkent sh	7,1	6,9	8,0	6,7	5,7	6,7
-------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Jadval O'zbekiston respublikasi statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzilgan

BMT ning tasnifl bo'yicha o'limning umumiy daraja tasnifini baholash mezoniga ko'ra o'lim darajasi quyidagicha tasniflanadi;

- 0 -6,9 promille – juda past,
- 7.0 – 8.9.- promille – past,
- 9.0 – 10.9 promille –o'rtachadan past,
- 11.0 – 12.9 promille – o'rtacha,
- 13.0 – 15,9 promille – o'rtachadan yuqori
- 16.0 – 19.9 promille – yuqori,
- 20 promilledan yuqori, juda yuqori

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston respublikasi va uning ma'muriy birliklarida BMT ning tasnifl bo'yicha tug'ilishning umumiy koeffitsientini baholash mezoniga ko'ra juda past hisoblanadi.

Mamlakat mehnat resurslarining sakillanishida aholining yosh va jinsiy tarkibi ham muhim o'rin tutadi.

Mamlakat mehnat resurslari - mamlakat aholisining mehnatga layoqatli yoshdagi qismi, iqtisodiy resurslarning tarkibiy unsuri; 16 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan ayollar, 60 yoshgacha bo'lgan erkaklar Mehnat resurslariga kiritiladi. Kishilar yoshining ulg'ayishiga qarab mehnat resurslariga dastlab qo'shiladilar (16 yoshdan o'tgandan keyin), so'ngra undan chiqadilar. Ko'pchilik mamlakatlarda, shu jumladan, O'zbekistonda 16—59 yoshdagilar mehnat resurslariga kiritiladi.

Mamlakat mehnat resurslari soni 2000-2022-yillar oralig'ida 12469,0 kishidan 19517,5 ming kishiga o'zgargan bo'lib, umumiy o'sish 156.5 foizni tashkil etgan. Ushbu yillarda mehnat resurslari soni 7048.5 ming kishiga ko'paygan, ya'ni, har yiliga o'rtacha 587,4 ming kishiga ortib bormoqda o'rtacha yillik o'sish 8.3 foizni tashkil etmoqda.

2022-yil ma'lumotiga ko'ra, mehnat resurslari soni bo'yicha Samarqand viloyati yetakchi o'rinni egallaydi (2164,8 ming kishi), keyingi o'rinlarda Farg'ona viloyati (2097,8), Toshkent shahri (1945,6 ming kishi), Qashqadaryo viloyati (1813,4 ming kishi) va Andijon viloyati (1780,8 ming kishi) egallaydi.

Mamlakatda mehnat resurslari sonida o'rta ovrinlarni egallaydigan hududlarga Namangan (1588,3 ming kishi), Toshkent (1619,2 ming kishi), Surxondaryo (1465,4 ming kishi), Buxoro (1074,7 ming kishi), Xorazm (1050,9 ming kishi) viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi (1067,6 ming kishi) kiradi.

Mehnat resurslari sonida quyi o'rinlarni egallaydigan hududlarga umumiy aholi soni ham kam bo'lgan Sirdaryo (487,4 ming kishi), Navoiy (570,6 ming kishi) va Jizzax (791,0 ming kishi) viloyatlaridan iborat.

Mehnat resurslari o'sishi aholining ko'payishiga bog'liq. Aholi tarkibida yoshlar qanchalik ko'p bo'lsa, Mehnat resurslari shunchalik tez o'sadi. 20-asr oxiri —21-asr boshlarida O'zbekistonda Mehnat resurslari har yili 320—350 ming kishi atrofida ko'payib bordi. Ularning asosiy qismini mehnat yoshiga qadam qo'yganlar tashkil etadi. Mehnat resurslari soni miqdoriy ifoda bo'lsa, mehnat yoshidagilarning bilim saviyasi, malakasi, kasbiy mahorati va ishbilarmonligi uning sifatini yaratadi. Ta'limtarbiya, malakani oshirish, sog'liqni ta'minlash, uni mustahkamlash uchun sarflar inson kapitaliga investitsiya bo'lib, Mehnat resurslari ni takroran yaratishga xizmat qiladi. Mehnat resurslari mehnat bozori orqali taqsimlanadi. Mehnat resurslari ban-dligi — mehnat yoshidagi kishilarning ish bilan ta'minlanishi, ularning tovar va xizmatlar yaratishda ishtirok etishi. Mehnat resurslari tarkibidagi ishlashga talabgor bo'la turib ish topa olmaganlar ishsizlar hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, mamlakat mehnat resurslarining shakllanishida aholining takror barpo bo'lish jarayonlari yani tug'ilish, o'lim. tabiiy ko'payish asosiy rolni bajaradi.

Tabiiy o'qishning yuqoriligi mamlakat mehnat resurslarining zaxirasi istiqbolli ekanligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bo'riyeva M.R. O'zbekistonda oila demografiyasi. T.: O'qituvchi, 1997
2. Bo'riyeva M, Tojiyeva Z., Zokirov S.Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. Toshkent-2011
3. Qayumov A. va boshqalar.Aholi geografiyasi va demografiyasi. Toshkent-2009

**OLIIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MUSTAQIL
TAYYORGARLIKLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-
SHAROITLARI**

**Norov Murodjon Maxmudovich,
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Qarshi filiali
Logistikada axborot texnologiyalari kafedrasida assistenti**

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'limda talabalarning mustaqil tayyorgarligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan bo'lib, muhandislik sohasidagi bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning o'ziga xos, mazmuniy xususiyatlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, refleks, empirik, innovatsiya, motivatsiya, ijodkorlik, algoritmlash, individual, kompetensiya.

Аннотация. В данной статье описаны педагогические условия развития самостоятельной подготовки студентов в высшем образовании, а также раскрыты конкретные, содержательные особенности подготовки будущих специалистов в области инженерии.

Ключевые слова: самостоятельное образование, знание, умение, компетентность, рефлекс, эмпирический, инновационный, мотивация, творчество, алгоритм, личность, компетентность

Abstract. In this article are described the pedagogical conditions for the development of independent training of students in higher education, and describes the specific, meaningful features of preparing future specialists in the field of engineering.

Keywords: independent education, knowledge, skill, competence, reflex, empirical, innovation, motivation, creativity, algorithmization, individual, competence.

Bugungi kunda bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida mustaqil ta'limni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil ishlarni bajarish jarayonida talabalarda ijodiy fikrlash reflekslari rivojlantiriladi. O'quv fani bo'yicha bilimlarni har tomonlama o'zlashtirishda mustaqil o'quv faoliyati muhim sanaladi. Chunki, yuqori darajadagi bilimni talabalarga o'quv auditoriyasidagi mashg'ulotlar to'liq bera olmaydi. Bunda mustaqil o'quv faoliyati bilim va ko'nikmalarni to'ldiruvchi va rivojlantiruvchi vazifasini bajaradi.

Mustaqil ta'lim – olingan bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash qo'shimcha ma'lumot yoki materialni mustaqil o'rganish maqsadidagi o'quv shaklidir[1].

Mustaqil faoliyat muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan hamda talaba tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim ko'nikma va malakalarni shakllantirishni amalga oshirishga xizmat qiladi o'qituvchi tavsiyalari asosida auditoriya yoki auditoriyadan tashqarida bajariladi. Fanning xususiyatidan kelib chiqib mustaqil ishlar turlari bo'yicha topshiriqlar ishlab chiqiladi.

Tashkiliy pedagogik shart-sharoitlar – ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilarning o'qitish va rivojlanishni amalga oshirishlariga taalluqli bo'lgan usullar, vositalar va qoidalardir[2].

Tashkiliy pedagogik shart-sharoitlarni loyihalashtirishda ichki va tashqi omillarni o'rganib biz tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlarning komponentlari o'zaro aloqadorligini va funksional shartlanganligini ta'minlovchi ta'limning yangicha mazmuniga o'qitishdagi yangicha tashkiliy shakllarga, metodlarga va vositalarga ega bo'lgan tizimli yondashuvga tayandik. Tashkiliy pedagogik shart-sharoitlarni asoslashda tizimli yondashuv bizga talabalarning mustaqil tayyorgarliklarini rejalashtirishda qo'l keladi.

Mustaqil ta'lim olishning asosiy motivlaridan biri bu yangi, noma'lum narsaga intilish bo'lib, tashqi rag'batlantirish va shaxsning ichki sifatleri bilan bog'liq. Mehnat bozorida to'plangan tajribani foydali tarzda amalga oshirish imkoniyati va ijodiy fikrlash qobiliyati bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun asosiy rag'bat hisoblanadi; yana bir rag'bat esa obyektiv voqelikni yanada chuqurroq anglash va albatta, o'quvchilar tomonidan olingan bilimlar ijtimoiy-shaxsiy va kasbiy rivojlanishning asosi ekanligini tushunish zarurati hisoblanadi[3].

1-jadval

Mustaqil ta'lim ko'rsatkichlari

Mezonlar	Belgilari	Ko'rsatkichlari
Ijodkorlik qobiliyati namoyon bo'lishi	- Bilishga qiziqishni paydo bo'lishi; - Aqliy qobiliyatlarni shakllantirish	Bilishga bo'lgan qiziqish, ishni tasavvur qilish, o'yinlar, o'qish, rasm chizish va boshqalardagi faollik
O'z-o'zini anglash zarurati	- O'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati; - O'z imkoniyatlaridan foydalanish	Fikrlash jarayonlarini faollashtirish, bu yoshga mos qiziqishning namoyon bo'lishi
Tizimli mustaqil ta'lim olishga intilish	- O'z-o'zini anglashning yuqori darajasi - Kelajakdagi faoliyat, tayyorgarlik hajmi va davomiylik darajasini aniqlash	Shaxsiy qiziqishlarga asoslangan yakuniy natijaga erishish usullarini belgilash
Ijodiy fikrlashning namoyon bo'lishi	- Olingan bilimlarni yangi qarashlar, g'oyalar, tasavvurlarga aylantirish; - Yuqori ehtimollik bilan ishlash	Bilimlarni tanlash va o'zlashtirishda mustaqillik, yangi materialni o'zlashtirishdagi yuqori samaradorlik
Ijodiy faoliyatning namoyon bo'lishi	Kelajakdagi faoliyat, uning hajmi va tayyorgarlik ko'rish davomiyligini aniqlash	Amaliy qarorlar qabul qilish
Individual bilimlar tizimini takomillashtirish	-Mashg'ulotlarni rejalashtirish; -maqsadga erishish yo'llari va vositalarini aniqlash	Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari samaradorligini oshirish
Kelajakdagi mustaqil motivlarini rivojlantirish	- Kelajakdagi ma'naviyat rivojlanish; - Hissiy va erkinlik sifatlarining shakllanishi	Shaxsning har tom rivojlanishiga bilimlarning ta'siri

Reproduktiv shakldagi o'z-o'zini anglash (o'tilgan materiallarni takrorlash, topshiriqlarni bajarish va boshqalar) ijodiy bilim olish va o'zlashtirish jarayonining birinchi darajasidir. Ijodiy mustaqillikning yuqori darajasi – ilgari o'rganilgan va yangi materialni birlashtirish hisoblanadi. Ikkinchi bosqich mustaqillikning yuqori darajasiga xos bo'lib, tanlangan material olingan axborotni qayta ishlash va tahlil qilishning yangi usullari bilan bog'lanadi va qayta tiklanadi. Keyingi, yuqori darajadagi ijodiy mustaqillik darajasi, o'quvchining o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni hal qilishi, yangi bilimlarni o'zlashtirishi va ma'lumotni izlash, tanlash va o'rganishning qulay usullaridan foydalangan holda yangi ko'nikmalarni egallashi bilan belgilanadi.

Mustaqil ta'limning eng yuqori darajasi muammolarni mustaqil ravishda shakllantirish va ularni mustaqil hal qilishga intilish bilan belgilanadi. Oxirgi darajaga erishish uchun birinchi ikkita daraja o'zlashtirilgan bo'lishi kerak. Mustaqil ishlashning barqaror ko'nikmalariga ega bo'lish jarayoniga ijodiy fikrlash ham kiradi. Ijodiy fikrlashning namoyon bo'lishi uchun iste'dod talab qilinadi, bilim olish, qiziqirgan muammoni o'rganish jarayoni ijodkorlik va fikrlash bilan bog'liq bo'lib, ijodiy fikrlash ko'nikmasi shakllanadi[4].

Oliy ta'limda talabalar mustaqil tayyorgarligining o'z ichiga bir qancha bloklarni qamrab oladi:

– Boshqaruv bloki meyoriy-huquqiy, moddiy-texnik kadrlar shart- sharoitlarini yaratish ishlab chiqarish va ta'lim berish jarayonlari yaxlitligini ta'minlash orqali uzluksiz professional ta'limning jadallashtiruvini taminlaydi.

– Psixologik-pedagogik blok o'qitish va tarbiyalashga shaxsga yo'naltirilgan va shaxsiy faoliyatli yondashuvlarni ta'lim jarayonining insonparvarlashuvi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarining barqaror psixologik muhitining yaratilishini ta'minlaydi.

Adabiyotlarni nazariy tahlil qilish muhandislik sohasida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning loyihaviy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishda, ularga quyidagilarni kiritish imkonini berdi:

– fanlararo xususiyatga ega bo'lishi, turli o'quv fanlaridan bilimlarni jalb qilish va ularni loyihalashtirish natijasida olish;

– algoritmlashtirish, ular tahlil, maqsadni aniqlash, rejalashtirish, tashkil qilish, tartibga solish, nazorat va bashorat kabi vazifalarni amalga oshirishga yordam beradi;

– talabalarning kasbiy qiziqishlarini kasbiy vazifani to'liq ko'ra bilish hisobiga faollashtirish, belgilangan vazifani bo'lajak kasbiy faoliyatdan kelib chiqqan holda hal qilish;

– loyihaviy vazifalarni kompleks ravishda bajarish munosabati bilan talabalarning kasbiy o'z o'rnini topishini ta'minlovchi rivojlanishi, o'qitiladigan fanlarni real loyihaviy faoliyatga yaqinlashtirish, iqtisodiy muammolar/topshiriqlarni real voqelik vaziyatida yecha olish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tadqiqotchilar ta'lim jarayonlarini loyihalash faoliyat doirasida muhandislar tomonidan amalga oshiriladigan asosiy vazifalarni ajratib ko'rsatadilar. Ularga ko'ra, ushbu vazifalar loyihani tayyorlashda talaba tomonidan hal qilinadigan vazifalarning umumlashtirilgan guruhini aks ettirib, mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi to'g'risidagi tasavvurlarni hosil qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Djurayev R.X., Tayloqov N.I. Axborotlashgan ta'lim muhiti-o'qitish samaradorligini oshirish vositasi // "Uzluksiz ta'lim". IMJ. – T., 2004. – №3. – B. 3-7.

2. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirish. - T. Fan, 2004, 124 bet.

3. Муслимов Н.А., Уразова М.Б. Проективная деятельность будущего учителя. Учеб.пособие. – Т.: GrandPaper, 2011. – 92 с.

4. Xodjayev B., Urazova M. Umumiy pedagogika. – T.: TDPU, 2015.

5. Turayev M.F. Communicative competence and professional success of a modern teacher. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(02) 2021, 400- 403.

6. Turayev M.F. Training of future programmers for professional activity on the basis of modern information and pedagogical technologies. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences 8, 2020, (Part II, 164-168)

OLIIY TA'LIMDA RAQAMLASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH.

Hafizov Jo'rabek

Matematika-informatika ta'lim yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Abayev Nurliboy

Ilmiy rahbar: Informatika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'limning faoliyatini raqamlashtirish, o'quvchilarning o'zlashtirishini oshirish, va o'qituvchilar faoliyatini samarali boshqarish asoslarini o'z ichiga oladi va raqamlashtirish haqida nazariy va amaliy tushunchalar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, axborot, texnologiya, natijalarini oshirish, samaradorligi, mustaqil o'rganish, oliy ta'lim, rivojlanish.

Abstract: This article covers the fundamentals of digitalization of higher education, improving student learning, and effective management of teachers, and provides theoretical and practical insights into digitalization.

Key words: Digitization, information, technology, improving results, efficiency, independent learning, higher education, development.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основы цифровизации высшего образования, улучшения обучения студентов и эффективного управления преподавателями, а также даются теоретические и практические взгляды на цифровизацию.

Ключевые слова: Цифровизация, информация, технологии, улучшение результатов, эффективность, самостоятельное обучение, высшее образование, развитие.

Mamlakatimizda ham ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish borasida talay ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida: ta'lim tizimini to'liq raqamlashtirish, oliy ta'limda o'quv jarayonini kredit-modul tizimiga o'tkazish, ilm-fan yutuqlarining elektron platformasi, mahalliy va xorijiy ilmiy ishlanmalar bazasini shakllantirish, xorijiy hamkorlar bilan birgalikda "Bir million dasturchi" loyahasini amalga oshirish hamda ta'limning barcha bosqichlarida xalqaro andozalarga to'liq javob beradigan axborot texnologiyalari joriy etish kabi asosiy masalalarga to'xtalib o'tildi[1]. Raqamlashtirish axborot inqilobining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida nafaqat ta'lim tizimi mexanizmiga mustahkam o'rnatilib oldi, balki ushbu mexanizmni, ta'limning mohiyati va xarakterini tubdan o'zgartirdi. Agar ta'lim toifasini klassik tushunish haqida gapiradigan bo'lsak, bu o'quvchi o'zlashtirishi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar tizimini, shuningdek, ijodiy faoliyatda tajriba va dunyoga qadrli munosabatni o'zlashtirishni anglatadi. Ta'lim boshqa faoliyat turlaridan oldin bo'lib, shaxsni ijtimoiylashtirishda ham, jamiyat taraqqiyotida ham muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy jamiyat hayotida ta'lim muassasasining roli o'sishda davom etmoqda.[2]

Oliy ta'lim sohasidagi akademik tadqiqotchilar tomondan bir qancha ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Ular oliy ta'limning turli bosqichlarida raqamlashtirishning ahamiyati, uning samaradorligi, va oliy ta'lim tizimining rivojlanishi uchun kerakli strategiyalarni o'rganib chiqishganlar. shunday bo'lsada oliy ta'limda raqamlashtirishni takomillashtirish mavzusida tadqiqot olib borgan olimlar kamchilikni tashkil etadi.

Raqamlashtirishni takomillashtirish uchun, oliy ta'lim muassasalarida amaliyotga o'girish uchun kerakli ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish muhimdir. Bu ma'lumotlar, o'quvchilarning natijalari, darslar va o'qituvchilar faoliyati, va ta'lim jarayonining amaliyoti bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Oliy ta'lim muassasalarining raqamlashtirishni takomillashtirishida, maqsadlar va maqsadlarni belgilash muhimdir. Bu maqsadlar, oliy ta'limning rivojlanishi, samaradorligi, va mustaqil o'rganishni ta'minlashni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oshish kerak. Raqamlashtirishni takomillashtirish uchun amaliyotni rejalashtirish zarur bo'lib, maqsadlarni amaliyotga o'tkazish va ta'lim muassasalarining rivojlanishini ta'minlash uchun kerakli qadamlarini belgilash shartdir. Raqamlashtirishni takomillashtirishda, o'quvchilar va o'qituvchilar faoliyatini oshirish va rivojlantirish uchun kerakli qo'llab-quvvatni ta'minlash muhimdir. Bu, o'quvchilarning o'zlashtirishini oshirish, talabalar va o'qituvchilar munosabatlarini yaxshilash, va ta'lim muassasalarining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, Oliy ta'lim muassasalarida raqamlashtirishni takomillashtirish, o'quvchilarning natijalarini o'rganish va baholashda muhim rol o'ynaydi. Bu, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini yaxshilash, o'quv jarayonini samarali boshqarish, va ta'lim tizimining faoliyatini baholash uchun kerakli bo'ladi, Raqamlashtirishni takomillashtirish, o'quvchilar va o'qituvchilar faoliyatini oshirish va rivojlantirish uchun qo'llab-quvvat ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu, o'quvchilar va o'qituvchilar munosabatlari-ni yaxshilash, o'quvchilarning o'rganish natijalarini oshirish, va ta'lim jarayonini samarador qilish uchun muhimdir. Bu esa

ta'lim tizimining o'zlashtirishini yaxshilash, ta'lim jarayonini samarali boshqarish, va o'quvchilar uchun yaxshi ta'limni ta'minlashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Parpieva Malika Muxamadjonovna OLIY TA'LIMNING RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH, "RAQAMLI IQTISODIYOT" ILMIY-ELEKTRON JURNALI 4-SON WWW.INFOCOM.UZ

2. Muhammadjon Otabek o'g'li Tursunov O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH: YUTUQLAR VA MUAMMOLAR. "Scientific Journal Impact Factor (SJIF 2022=5.016) Passport: <http://sjifactor.com/passport.php?id=22257>

UMUMKASBIY VA IXTISOSLIK FANLAR INTEGRATSIYASINING MOBIL ILOVASINI ISHLAB CHIQUISH USULLARI

Orinbetov Nurilla Turdimuratovich – Ajiniyoz nomidagi NDPI Texnologik ta'lim kafedrası dotsenti (Nukus)

Amanbaev Muratbay Abdimuratovich – Ajiniyoz nomidagi NDPI

Texnologik ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi (Nukus)

Turdimuratov Dilmuxammed Nurillaevich –

Ruprecht Karl Heidelberg universiteti (Germaniya) magistranti

Annotatsiya. Maqolada talabalarning motivatsiyasi va faolligini oshirish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun mobil ilovalarni o'quv jarayoniga integratsiyalash bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Аннотация. В статье даны рекомендации по интеграции мобильных приложений в учебный процесс для повышения мотивации и вовлеченности учащихся, развития критического мышления и навыков решения проблем.

Abstract. The article provides recommendations for integrating mobile applications into the educational process to increase student motivation and engagement, develop critical thinking, and problem-solving skills.

Tayanch so'zlar: mobil ilova, raqamli texnologiya, dasturni loyihalash, asboblari va texnologiyalar, veb-framework, dastur funksiyalari, intuitiv dizayn, shablon tizimi, asinxron yuklash, modulli testlar, brauzerlar va qurilmalar, inklyuziv ta'lim.

Ключевые слова: мобильное приложение, цифровые технологии, дизайн приложения, инструменты и технологии, веб-фреймворк, функции приложения, интуитивно понятный дизайн, система шаблонов, асинхронная загрузка, модульные тесты, браузеры и устройства, инклюзивное обучение.

Keywords: mobile application, digital technology, application design, tools and technologies, web framework, application functions, intuitive design, template system, asynchronous loading, modular tests, browsers and devices, inclusive education.

Ta'lim jarayonida ilovalardan foydalanish fanlararo aloqalarni yaratish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi, ta'lim resurslaridan foydalanishni osonlashtiradi va talabalarda tanqidiy fikrlash va mustaqil ta'limni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu tadqiqot doirasida umumkasbiy va ixtisoslik fanlar o'rtasidagi chuqur o'zaro aloqani ta'minlash maqsadida veb-ilovalarni o'quv jarayoniga eng samarali integratsiyalashda qo'llanilishi mumkin bo'lgan usullar va algoritmlarni tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilgan.

Raqamli texnologiyalar hayotimizning har bir burchagiga kirib borayotgan zamonaviy dunyoda mobil ilovalar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ko'proq kompaniyalar va individual ishlab chiquvchilar foydalanuvchilarning doimiy o'sib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun funksional, qulay va sezgir mobil ilovalarni yaratishga intilmoqda. Shu nuqtai nazardan, Python o'zining moslashuvchanligi va kuchli vositalar to'plami tufayli veb-ilovalarni ishlab chiqish uchun afzal qilingan dasturlash tillaridan biri sifatida ajralib turadi. Python-da yozilgan Flask veb-framework, veb-ilovalarni, shu jumladan mobil ilovalarni

yaratish uchun engil, ammo kuchli platformani taklif etadi. Flask yordamida mobil ilovani ishlab chiqishga bag'ishlangan bo'lib, asboblari va ishlab chiqish muhitini tanlashdan boshlab asosiy funksional talablarni amalga oshirish va ilovani sinovdan o'tkazishgacha.

Flask – bu veb-ishlab chiqish uchun mikroframework bo'lib, u ishlab chiquvchilarga o'z ilovalari uchun haqiqatan ham muhim bo'lgan narsaga e'tibor qaratish va shu bilan birga boshlash uchun zarur bo'lgan kod miqdorini kamaytirish imkonini beradi. Bu xususiyat uni mobil ilovalarni ishlab chiqish uchun ideal tanlov qiladi, bunda rivojlanish tezligi va qo'llab-quvvatlash qulayligi asosiy omillardir. Ushbu ish doirasida Flaskda mobil veb-ilovani ishlab chiqish jarayoni batafsil ko'rib chiqiladi, jumladan, ishlab chiqish muhitini o'rnatish, dastur arxitekturasini loyihalash, foydalanuvchi interfeysi va server mantiqini amalga oshirish va ilovaning ishlashi.

Mobil ilovalarni yaratish uchun Flask-dan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilishdir. Flask Django va FastAPI kabi boshqa veb-*framework*lar bilan ishlab chiqish qulayligi, unumdorligi, kengaytirilishi va hamjamiyatni qo'llab-quvvatlash nuqtai nazaridan taqqoslanadi. Bundan tashqari, mobil ilovani ma'lumotlar bazalari, keshlash tizimlari va bulutli platformalar kabi zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashuviga alohida e'tibor qaratiladi.

Avvalo, asboblari va texnologiyalarning to'g'ri to'plamini tanlash har qanday dasturiy mahsulotni ishlab chiqishda muhim qadamdir. Flask-da mobil ilovani ishlab chiqish uchun ushbu tanlov nafaqat veb-*framework*ning o'zini, balki dasturning funksionalligini ta'minlaydigan va ish faoliyatini yaxshilaydigan qo'shimcha kutubxonalar va xizmatlarni ham o'z ichiga oladi. Ushbu bosqichda ishlab chiquvchilar ma'lumotlar bazasi, versiyalarni boshqarish tizimi, sinov va disk raskadrovka vositalari va dasturni joylashtirish platformasi haqida qaror qabul qilishlari kerak[1].

Rivojlanish muhitini o'rnatish Python va Flask-ni o'rnatishdan boshlanadi. Loyiha bog'liqliklarini global Python muhitidan ajratish uchun virtual muhitdan (virtualenv) foydalanish tavsiya etiladi, bu kutubxonalar o'rtasidagi ziddiyatlarni oldini oladi va qaramlikni boshqarishni soddalashtiradi. Flask va kerakli kutubxonalarni o'rnatish pip paket menejeri yordamida amalga oshiriladi. Ma'lumotlar bazasi bilan ishlash uchun Flask kengaytmalaridan foydalanish mumkin, masalan, SQLAlchemy bilan integratsiyalashuv uchun Flask-SQLAlchemy relyatsion ma'lumotlar bazalari bilan ishlash uchun qulay interfeysni ta'minlaydi yoki MongoDB kabi NoSQL ma'lumotlar bazalari bilan ishlash uchun Flask-MongoEngine.

Xavfsizlik masalalari mobil ilovalarni ishlab chiqishda markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Flask dastur xavfsizligini ta'minlash uchun bir nechta mexanizmlarni taqdim etadi, jumladan saytlararo so'rovlarni soxtalashtirishdan (CSRF) va saytlararo skriptlardan (XSS), ma'lumotlarni shifrlashdan va seansni boshqarishdan himoya qilish. Shaxsiy ma'lumotlarning himoyasini ta'minlash va dastur funksiyalariga ruxsatsiz kirishni oldini olish uchun foydalanuvchi autentifikatsiyasi va avtorizatsiya tizimini diqqat bilan ko'rib chiqish muhimdir.

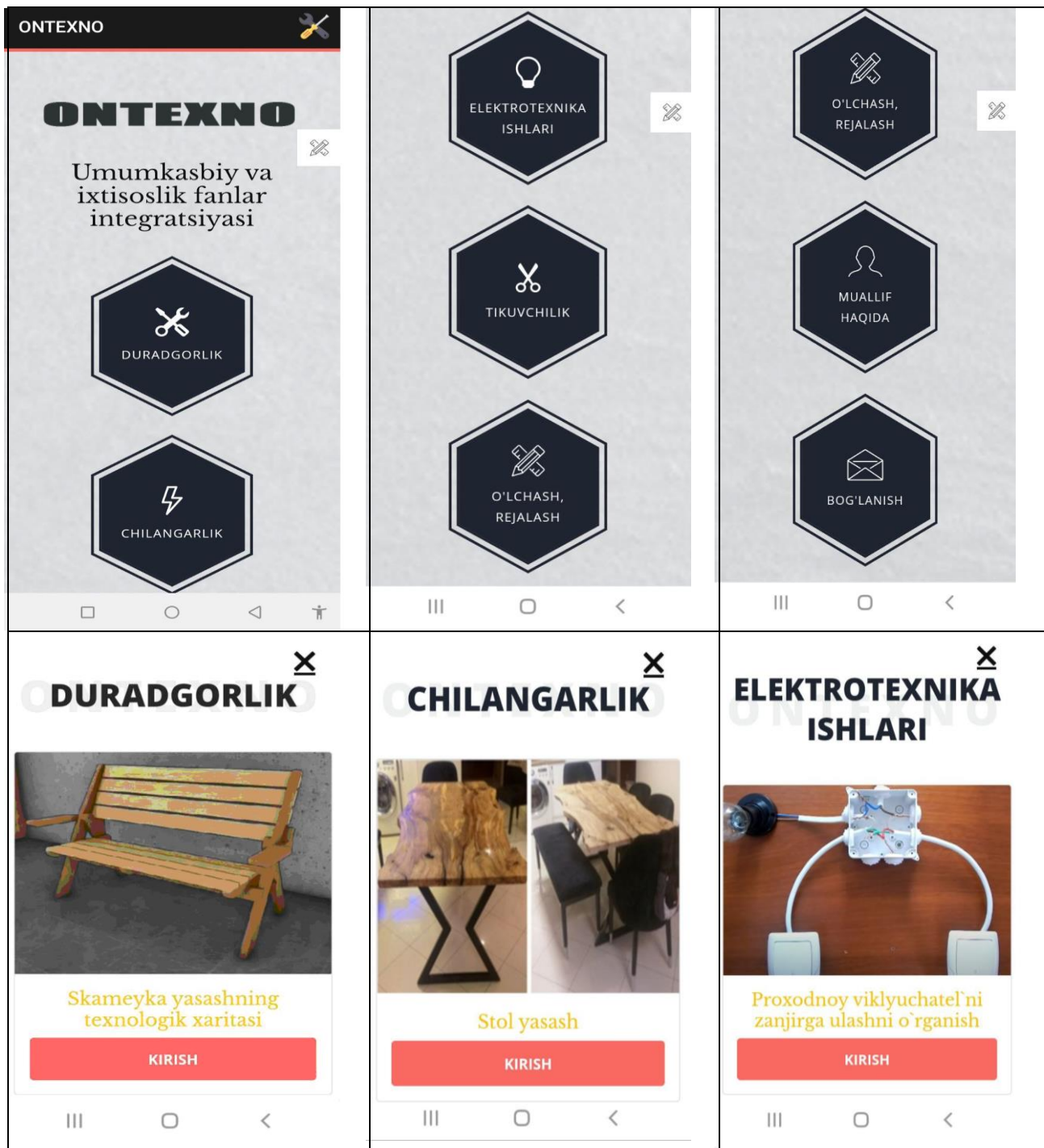
Foydalanuvchi interfeysi (UI) ishlab chiqish mobil ilovalarni yaratishda asosiy rol o'ynaydi, chunki foydalanuvchi dastur bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Flask kontekstida Uini ishlab chiqishda mobil qurilma ekranining turli o'lchamlariga moslashuvchi sezgir va intuitiv dizaynni yaratishga e'tibor qaratish lozim. HTML, CSS va JavaScript-dan foydalanish veb-interfeyslarni ishlab chiqishda standart yondashuv bo'lib, Flask Jinja2 shablon tizimi orqali ushbu texnologiyalarni server tomonidagi mantiq bilan integratsiyalashni osonlashtiradi. Jinja2 shablonlari ishlab chiquvchilarga serverda olingan ma'lumotlardan foydalangan holda dinamik HTML kontentini samarali yaratish imkonini beradi, bu esa sahifani qayta yuklamasdan interaktiv foydalanuvchi interfeyslarini yaratish imkonini beradi.

Mobil ilovalarni ishlab chiqishning muhim qismi ham ularning ishlashini ta'minlashdir. Bunga erishish uchun resurslarni minimallashtirish va siqish (CSS va JavaScript fayllari), resurslarni asinxron yuklash va keshlash kabi optimallashtirishning turli usullaridan foydalanish mumkin. Flask Flask-Assets kabi kengaytmalardan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydi, ular statik

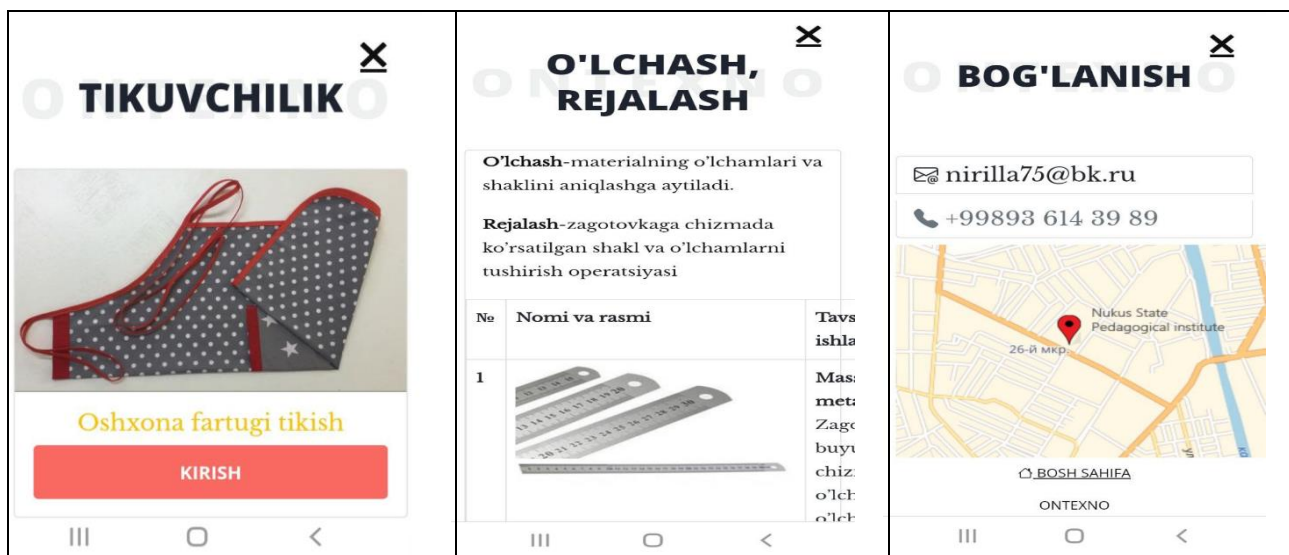

fayllarni optimallashtirish jarayonini avtomatlashtiradi va shu bilan ilovalarni yuklash tezligini va umumiy foydalanuvchi tajribasini yaxshilaydi.

Sinov bosqichida foydalanuvchi interfeysining barcha elementlarining funksionalligini, shuningdek, server tomonida amalga oshirilgan funksionallikni tekshirishga alohida e'tibor beriladi. Ko'pincha Selenium kabi veb-UI sinovini avtomatlashtirish vositalari bilan amalga oshiriladigan UI testi ilova turli brauzerlar va qurilmalarda to'g'ri ko'rsatilishi va ishlashini ta'minlashga yordam beradi[2].

Xulosa shuni ko'rsatdiki, mobil ilovalarni o'quv jarayoniga integratsiyalash ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun kuchli vositadir. Mobil ilovalar turli ehtiyoj va imtiyozlarga ega bo'lgan talabalar uchun ochiq bo'lgan yanada moslashuvchan va inklyuziv ta'lim muhitini yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://blog.skillfactory.ru>
2. <https://www.calltouch.ru>

ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI OSHIRISHDAGI O'RNINI

**Orinbetov Nurilla Turdimuratovich –
Ajiniyoz nomidagi NDPI Texnologik ta'lim kafedrası dotsenti (Nukus)
Turdimuratov Dilmuxammed Nurillayevich –
Ruprecht Karl Heidelberg universiteti (Germaniya) magistranti**

Annotatsiya. Maqolada talabalarning kasbiy malakasini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalarida raqamli savodxonlikni rivojlantirish va o'quv jarayonida veb-ilovalardan foydalanishni optimallashtirish uchun strategik yondashuvlar va yechimlarni ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Tayanch so'zlar: zamonaviy axborot texnologiyalari, intellektual ta'lim tizimlari, sun'iy intellekt, ta'lim resurslari, mobil ta'lim ilovalari, bulutli texnologiya, virtual va kengaytirilgan haqiqat, texnik infratuzilma, veb-ilovalar, raqamli texnologiyalar, axborot xavfsizligi.

Аннотация. В статье даны рекомендации по развитию цифровой грамотности в современных информационных технологиях и разработке стратегических подходов и решений по оптимизации использования веб-приложений в образовательном процессе.

Ключевые слова: современные информационные технологии, интеллектуальные образовательные системы, искусственный интеллект, образовательные ресурсы, мобильные образовательные приложения, облачные технологии, виртуальная и дополненная реальность, техническая инфраструктура, веб-приложения, цифровые технологии, информационная безопасность.

Annotation. The article provides recommendations on the development of digital literacy in modern information technologies and the development of strategic approaches and solutions to optimize the use of web applications in the educational process.

Key words: modern information technologies, intelligent educational systems, artificial intelligence, educational resources, mobile educational applications, cloud technology, virtual and augmented reality, technical infrastructure, web applications, digital technologies, information security.

Globalashuv va raqamlashtirish davrida axborot texnologiyalari (IT) jamiyat hayotining barcha jabhalariga, jumladan, ta'lim tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. O'quv jarayoniga zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishi o'quvchilarning kasbiy malaka darajasini oshirish uchun yangi imkoniyatlar ochadi, bu ularning tez o'zgarib borayotgan mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvining asosiy omili hisoblanadi. Ta'lim resurslarining mavjudligi va sifati, ta'lim jarayonini individuallashtirish, shuningdek, zamonaviy axborot muhitida ishlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish kabi jihatlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Talabalarning kasbiy malakasini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalarining o'quv jarayoniga ta'siriga e'tibor qaratish lozim. Bu zamonaviy dunyoda zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rganish va rivojlantirishni eng samarali qo'llab-quvvatlaydigan vositalar va platformalarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Bunda:

– Intellektual ta'lim tizimlari-ta'limni shaxsiylashtirish va ta'lim jarayonini har bir o'quvchining individual xususiyatlari va ehtiyojlariga moslashtirishda asosiy rol o'ynaydi. Sun'iy intellektga asoslangan tizimlar real vaqt rejimida o'quv jarayonini tahlil qila oladi, yaxshi natijalarga erishish uchun eng mos bo'lgan o'quv materiallari va vazifalarni taklif qiladi. Bunday tizimlar o'qituvchilarga talabalarning yutuqlari haqida fikr-mulohazalarni ham berib, o'quv jarayonini yanada samarali boshqarish imkonini beradi.

– Mobil ta'lim ilovalari – an'anaviy sinf chegaralarini kengaytirib, talabalarga istalgan vaqtda va istalgan joyda o'rganish imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, umrbod ta'limni qo'llab-quvvatlash va umrbod ta'limni rivojlantirish uchun muhimdir. Mobil ilovalar turli xil o'quv formatlarini, jumladan, video darsliklar, interaktiv testlar, elektron kitoblar va simulyatsiyalarni o'z ichiga olishi mumkin, bu esa o'rganishni yanada dinamik va qiziqarli qiladi.

– Bulutli texnologiyalar – talabalar va o'qituvchilarga katta hajmdagi ma'lumotlarni hamkorlik qilish, saqlash va qayta ishlash uchun zarur bo'lgan keng qamrovli resurslar va vositalardan foydalanish imkonini beradi. Bulutli xizmatlar qo'shma loyihalarni tashkil qilishni soddalashtiradi, ilmiy tadqiqotlar uchun yuqori samarali hisoblash resurslaridan foydalanishga imkon beradi va virtual makonda talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi chuqurroq o'zaro munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

– Raqamli onlayn ta'lim platformalari – masalan, MOOCs (ommaviy ochiq onlayn kurslar) dunyoning yetakchi universitetlari kurslariga kirishni taklif qiladi, bu esa ta'limni demokratlashtirish va ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Talabalar turli sohalardagi yetakchi mutaxassislar bilan tahsil olish imkoniga ega bo'lib, bu jahon ta'lim hamjamiyatini rivojlantirish va xalqaro miqyosda bilim almashishga hissa qo'shadi.

– Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR) – o'quvchilarga real hayot muhiti va vaziyatlarni taqlid qiluvchi virtual muhitlarga sho'ng'ish imkonini berib, amaliy o'rganish uchun yangi ufqlarni ochadi. Bu, ayniqsa, tibbiyot, muhandislik, arxitektura va dizayn kabi sohalarda juda qimmatlidir, bu erda amaliy tajriba o'rganishda muhim rol o'ynaydi[1].

Ushbu va boshqa texnologik yechimlarning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi nafaqat ta'lim sifatini oshirish va talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi, balki ularni raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli martabaga tayyorlaydi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun infratuzilma, resurslarning mavjudligi va pedagog kadrlar tayyorlash bilan bog'liq mavjud to'siqlarni bartaraf etish, ta'lim muassasalari, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish zarur.

Talabalar o'rtasida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishda o'quv veb-ilovalarining rolini muhokama qilish maqsadga muvofiqdir. Veb-ilovalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish talabalarda ko'nikmalarini rivojlantirish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu ko'nikmalar doimo o'zgaruvchan va texnologik jihatdan rivojlangan dunyoda tobora muhim

ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu kompetensiyalarni ta'lim texnologiyalari orqali qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish nafaqat o'quvchilarning o'quv natijalarini yaxshilaydi, balki ularni kelajakdagi muvaffaqiyatli hayot va martaba uchun ham tayyorlaydi[2].

O'quv jarayonida veb-ilovalardan foydalanishni optimallashtirish uchun strategik yondashuvlar va yechimlarni ishlab chiqishga o'tish tavsiya etiladi. Raqamli texnologiyalarni pedagogikaga integratsiyalashuvini yaxshilashga qaratilgan sifatli ma'lumotlar tahlili asosida aniq qadamlar va tadbirlar taklif etiladi.

1. Infratuzilmani qo'llab-quvvatlashni rivojlantirish – texnik infratuzilmani takomillashtirish veb-ilovalarni ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvining asosiy shartidir. Bu barcha ta'lim muassasalarini yuqori tezlikdagi internet tarmog'i bilan ta'minlash, talabalar va o'qituvchilar uchun yetarlicha kompyuter va boshqa qurilmalarni ta'minlash, ma'lumotlarni himoya qilish uchun kuchli xavfsizlik tizimlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

2. Kasbiy rivojlanish dasturlari – o'qituvchilarning veb-ilovalarni tanlash, ulardan foydalanish va o'quv jarayoniga integratsiyalashuvi bo'yicha kompetensiyalarini oshirishga qaratilgan malaka oshirish dasturlarini yaratish va amalga oshirish zarur. Ushbu dasturlar texnik jihatlar bo'yicha treningni, raqamli o'qitish usullarini va talabalarning faolligi va motivatsiyasini yaxshilash strategiyalarini o'z ichiga olishi kerak.

3. Veb-ilovalarni ishlab chiquvchilar bilan hamkorlik-ta'lim jarayoni ehtiyojlariga eng mos keladigan ta'lim resurslarini yaratish uchun ta'lim muassasalari va veb-ilovalarni ishlab chiquvchilar o'rtasida yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish muhimdir. Bu ixtisoslashtirilgan ilovalarni maxsus ishlab chiqish yoki mavjud echimlarni muayyan ta'lim maqsadlari uchun moslashtirishni o'z ichiga olishi mumkin.

4. Ta'lim texnologiyalarini o'quv dasturlariga integratsiyalash – o'quv rejasi va dastur darajasida veb-ilovalarni integratsiyalashuvi hisobga olinishini ta'minlash kerak. Buning uchun o'qituvchilardan fanlar bo'yicha veb-ilovalardan foydalanish bo'yicha yo'riqnomalar ishlab chiqish va raqamli resurslar an'anaviy o'qitish usullarini almashtirish o'rniga ularni to'ldirishi va yaxshilashini ta'minlash zarur.

5. Talabalarning raqamli savodxonligini oshirish- talabalar o'rtasida raqamli savodxonlikni rivojlantirish ham muhim jihat bo'lib, u nafaqat texnologiyadan foydalanish qobiliyatini, balki uning ta'limdagi rolini tushunishni, Internetdagi ma'lumotlarga nisbatan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni, maxfiylik muammolari, xavfsizlik va axborot xavfsizligini bilishni ham o'z ichiga oladi.

Bularni amalga oshirishda-strategik yondashuvlar va yechimlar ta'lim muassasalari, hukumatlar, veb-ilovalarni ishlab chiquvchilar va o'qituvchilar hamjamiyatining hamkorlikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Ular ta'limda veb-ilovalardan samarali foydalanish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan bo'lib, bu ta'lim sifatini oshirishga va zamonaviy raqamli dunyoda zarur bo'lgan talabalar kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov M va boshqalar. Axborot texnologiyalari. – T.: Noshir, 2009. 368-b.
2. Кравченя Э.М., Информационные и компьютерные технологии в образовании [Электронный учебный материал]. – Минск, 2017. 172-с

OLIV TA'LIM MUASSALARI TALABALARINING DASTURLASH TILLARIGA OID KO'NIKMLARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV TA'LIM PLATFORMALARIDAN FOYDALANISH

**Otaqulova Durdona Rahmonovna
Informatika kafedresi o'qituvchisi,
Ismatova Shahnoza Uvaydillo qizi**

Matematika va informatika yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Interaktiv ta'lim platformalar foydalanish imkoniyatlari, ulardan ta'lim jarayonida foydalanish muammolari va yechimlariga oid ma'lumotlar keltirilgan.

Tayanch soʻzlar: interaktiv taʼlim platforma, interaktiv, taʼlim platformasi, global tarmoq, programiz.com, html, css, javascript, immersiv, texnologiya, interfyes, veb, onlayn kompilyator, kod, Styudent-Fisher.

Bugungi kunda raqamli vositalar taʼlim tizimida oʻrni beqiyos boʻlib, bunda talabalarning fanni oʻzlashtira olishi emas, balki bir vaqtning oʻzida oʻzlashtirish darajasini vazifalarni bajarishni kuzatish mumkin. Buning natijasida talabalarni oʻz ustida mustaqil ishlash qobiliyatlarini rivojlanadi va axborot texnologiyalariga oid kompetensiyalari shakllanadi [1-4].

Oliy taʼlim muassasalari talabalarida interaktiv taʼlim platformalari yordamida mashgʻulotlarni tashkil etish dasturlarini oʻrganish, tayyorlash va bajarish uchun kam vaqt talab etiladi hamda talabalarga materialni koʻrib chiqish, tushunish va tanqidiy fikrlashda yordam beradi. Interaktiv taʼlim platformasi yordamida talaba va texnologiya oʻrtasidagi interfeys orqali ikki tomonlama axborot oqimini taʼminlaydi va soʻralgan maʼlumotni yoki faoliyat natijasi taqdim etib boradi.

Shu bois fanlarni, xususan “Kompyuter grafikasi va vizuallashtirish” fanini oʻqitishda raqamli vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq sanaladi. Bugungi kunda raqamli vosita sifatida interaktiv taʼlim platformalarini keltirish mumkin. Interaktiv taʼlim platformalari yordamida mavzularning mavhumligini soddalashtirilganini tushuntirish bilan birga talabalarda oʻrganishni immersiv qiziqarli boʻlishi bilan birga dasturlardan foydalanish koʻnikmasi tez integratsiya qilinadi va talabalar mustaqil oʻrganish, tahlil qilish imkoniyatlarini beradi.

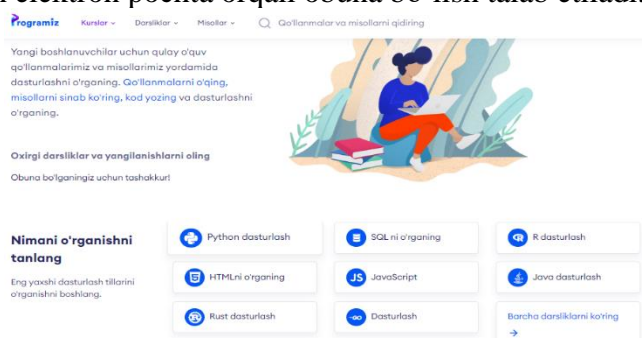
Web-texnologiyalarni shakllantirish, interaktiv taʼlim platformalaridan foydalanish nazariyasi va amaliyotiga oid tadqiqotlar B.K.Atrostic, C.Bereiter, N.B.Sekulich, D.Biljana, S.Paavola, M.Sigala, K.Hakkarainen, J.L.Mark, H.Meyer, G.Fessakis C.McLoughlin, Tim OʻReylllar ilmiy izlanishlar olib borgan[5].

Bugungi kunda fanlardan, xususan informatika fanlarini oʻqitish samaradorligini oshirishda va talabalarning fikrlashini rivojlantirishda interaktiv taʼlim texnologiyalardan foydalanish samarali hisoblanadi. Chunki interaktiv taʼlim platformalarining asosiy ustunligi - ikki tomonlama oʻqitish talabalarning passivligini yoʻq qiladi va koʻproq talabalarda mustaqil vazifalarini tekshirish imkoniga ega boʻladi. Ayni paytda dasturlarni oʻrganishga moʻljallangan koʻplab interaktiv taʼlim platformalari mavjud boʻlib, ulardan taʼlim va tarbiya jarayonida keng koʻlamda foydalanib kelinmoqda[6].

Interaktiv taʼlim platformasi – veb-dizaynda interfaol sahifalar interfeysini amalga oshiradigan sahifalar tushuniladi[7].

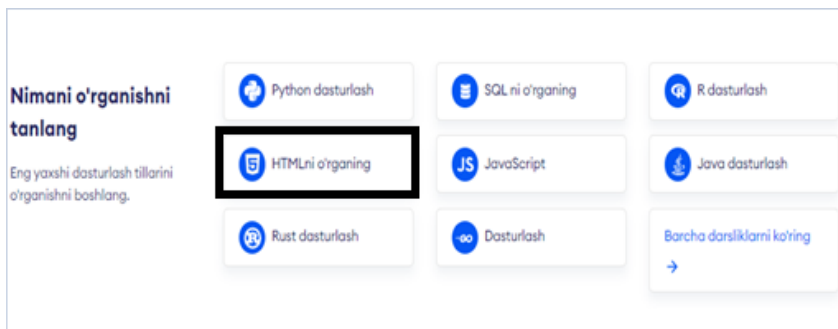
Bularga misol sifatida global tarmoqning <https://www.programiz.com/> manzilida joylashgan interaktiv taʼlim platformasini keltirish mumkin. Ushbu interaktiv taʼlim platformasidan foydalanib HTML dasturlash tilida veb-sahifa yaratish ketma-ketligini keltiramiz:

1. <https://www.programiz.com/> taʼlim platformasi ochiq onlayn kurslaridan foydalanuvchi tomonidan roʻyxatdan oʻtish talab etilmaydi ammo oxirgi darsliklar va yangilanishlarni olish uchun elektron pochta orqali obuna boʻlish talab etiladi.

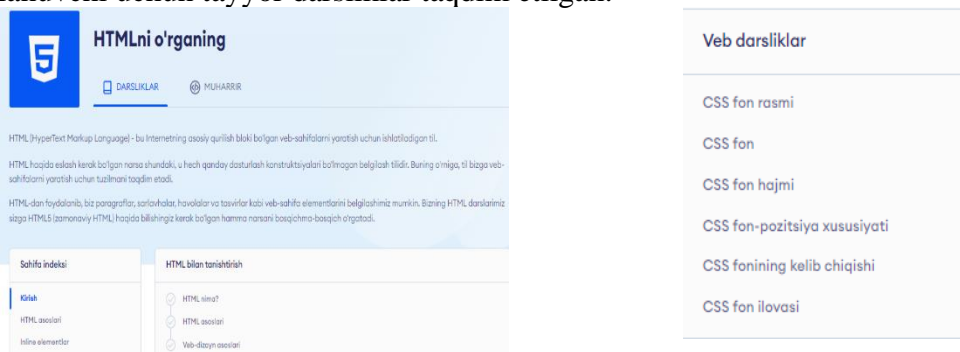
1-rasm. <https://www.programiz.com/> platformasidan foydalanish jarayoni

2. <https://www.programiz.com/> interaktiv taʼlim platformaning “Nimani oʻrganishni tanlang” boʻlimi orqali oʻrganiladigan dastur tanlanadi.

2-rasm. <https://www.programiz.com/> platformasidan foydalanish jarayoni

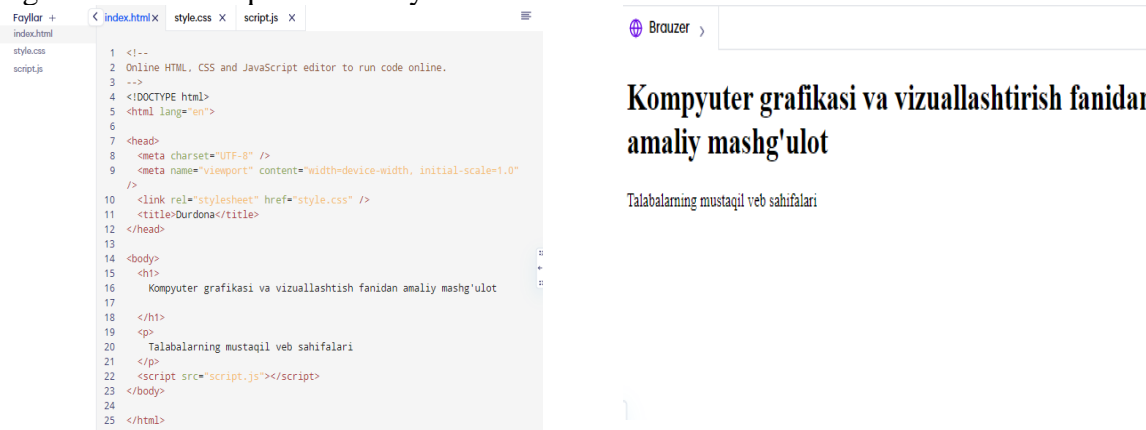
3. <https://www.programiz.com/> interaktiv ta'lim platformaning "HTML ni o'rganing" bo'limidan darsliklar bo'limidan dastur haqida to'liq ma'lumotlar o'rganiladi. Ushbu bo'limda foydalanuvchi uchun tayyor darsliklar taqdim etilgan.

3-rasm. <https://www.programiz.com/> platformasidan foydalanish jarayoni

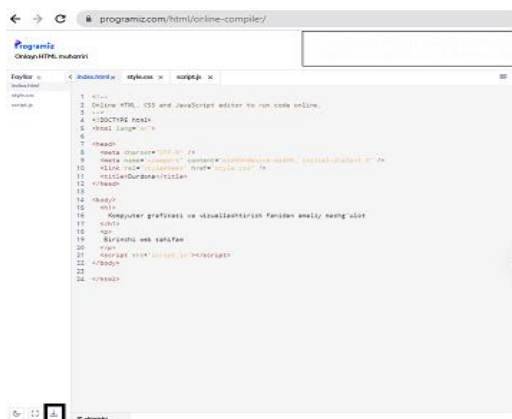
4. <https://www.programiz.com/> interaktiv ta'lim platformalarining afzalliklaridan biri onlayn kompilyatordan foydalanishdir. Masalan "Onlayn HTML muharriri" bo'limi tanlanib, index.html oynasidan tayyor yaratilgan dasturni tahrirlash hamda style.css, script.js dasturlarida kodlanishi taqdim etilgan.

Onlayn kompilyatorlar kodni tezda tekshirish, xatolarni tuzatish va dasturning to'g'ri ishlashiga ishonch hosil qilish imkoniyatini beradi.

4-rasm. <https://www.programiz.com/> platformasidan foydalanish jarayoni

5. <https://www.programiz.com/> interaktiv ta'lim platformasida tayyorlangan dastur JS ko'rinishini va arxiv fayl turi yuklab olish imkoniyatlaridan foydalanish mumkin.

5-rasm. <https://www.programiz.com/> platformasidan foydalanish jarayoni

programiz.com interaktiv ta'lim platformasida kod kompyuterda to'g'ridan to'g'ri foydalanish, dasturlash tillarida yozilgan kodlarni solishtirish, xatoliklar ko'rsatadi, agar xatolik bo'lmasa dastur natijasini ko'rsatiladi.

Interaktiv ta'lim platformalari ta'limga tatbiq etish o'qitish jarayonidan talabalar o'zi ta'lim jarayonini borishini aniqlaydigan yangi jarayoniga o'tishni ta'minlaydi hamda ma'lumotni juda tez o'zlashtirish va eslab qolish dasturlardan foydalanish ko'nikmasini hosil qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Акамова Н.В. Обучение математике студентов средних специальных учебных заведений с использованием информационных технологий // Диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Саранск, 2011. – 254 с.

2. Allambergenova M.X. Informatikadan interaktiv o'quv majmualar yaratish va ulardan ta'lim jarayonida foydalanish // Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya.– Toshkent, 2012. –117 b.

3. Ashurova D.N. Aralash ta'lim (Blender Learning)ning konseptual va terminologik apparati // Scientific-methodological electronic jurnal "Foreige languages in Uzbekistan", 2020. – № 4 (33). – P. 164-174.

4. Бойков Е.В. Методика самостоятельного обучения студентов информатике с помощью объектно-ориентированных электронных учебников //Диссертацияна соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Красноярск, 2012.– 138 с.

5. Sekulich N.B. Universitetning interfaol elektron axborot va ta'lim muhiti talabalarining Akt kompetensiyasini shakllantirish vositasi// Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya.– Ulan-Ude - 2018 yil

6. D.R.Otaqulova "Oliy ta'lim muassasalari talabalarini veb sahifalar yaratish ko'nikmalarini rivojlantirishda interaktiv ta'lim platformalaridan foydalanish" // "PEDAGOGIK MAHORAT" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. ISSN 2181-6883 6-son (2023-yil, iyul) B. 56-60

7. Vikimedia fondi. 2010 yil.

OZARBAYJON ADABIYOTI

**Navoiy davlat pedagogika instituti
4-kurs talabasi Hakimova Mahliyo**

Annotatsiya. Ushbu maqolada turkiy tilda so'zlashuvchi qardoshlar xalqlar adabiyotida alohida madaniy va ma'naviy merosga boy bo'lgan Ozarbayjon adabiyotining buyuk namoyondalari **qalamiga mansub o'lmas asarlari, ulardan ba'zilarining mazmun-mohiyati, badiiy jozibasi haqida atroflicha fikr yuritiladi.**

Tayanch tushunchalar: Ozarbayjon adabiyoti, turkiy xalqlar, doston, bayt, ertak, lirik va epik asarlar, Nizomiy Ganjaviy, Xamsa, Nasimiy, Fuzuliy.

Annotation. In this article, the immortal works of great representatives of Azerbaijani literature, which are rich in special cultural and spiritual heritage in the literature of the Turkic-

speaking brotherly peoples, the content and artistic appeal of some of them are discussed in detail.

Key words: Azerbaijani literature, Turkic peoples, epics, verses, fairy tales, lyrical and epic works, Nizami Ganjavi, Khamsa, Nasimi, Fuzuli.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются бессмертные произведения великих представителей азербайджанской литературы, богатые особым культурным и духовным наследием в литературе тюркоязычных братских народов, содержание и художественная привлекательность некоторых из них.

Ключевые слова: азербайджанская литература, тюркские народы, эпосы, стихи, сказки, лирико-эпические произведения, Низами Гянджеви, Хамса, Насими, Физули.

Ozərbayjon xalqı boshqa turkiylar singari o'zining boy qadimiy madaniyati, tarixi, adabiyoti va san'atiga egadir. Ozar xalqi yaratgan bu madaniy va ma'naviy meros zamirida xalqning asriy orzu-umidlari, e'tiqodi, badiiy, falsafiy dunyoqarashi mujassam bo'lgan. Bu xalq ham juda uzoq zamonlardan beri mustaqillik g'oyasi uchun kurashib kelgan, bir necha eron shohlari, turk sultonlari, arab va mo'g'ullar hukmronligi davrida ozar xalqi istilochilarga qarshi mardonavor kurash olib borgan xalqdir. Ozarbayjon adabiyoti xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot shaklida rivojlandi. Xalqning ezgu tilaklari lirik qo'shiqlarda, hayotiy tajribalari asosidagi xulosalari masal va maqol-matallarda, ishonch va istaklari ertaklarda, xalqning orzusidagi pahlavonlar va barkamol qizlar obrazlari esa dostonlarda aks etganligining guvohi bo'lamiz. Jahonda hech bir xalq yo'qki, o'zining hajviy qahramonlarini yaratmagan bo'lsa, Ozarbayjon latifalarining bosh qahramonlari Melik – Mamed, Kal Ahmad bo'lib, ularning sarguzastlari orqali xalqning hazil mutoyiba, hajv va kulgiga nisbatan munosabatini bilish mumkin. Ozarbayjon xalq ertaklari turkiy xalqlar adabiyotida ham alohida o'ringa ega bo'lib, bu ertaklarga “Melik-Mamed”, “Xammol Ahmad”, “Cho'pon”, “Tanbal Shaydullo”, “Dono mushuk”, “Arilar g'azabi” kabilarni misol qilish mumkin. MelikMamed nafaqat latifalarning balki ozarbayjon xalq ertaklarining ham bosh qahramoni sifatida namoyon bo'ladi. Ozarbayjon xalq dostonlaridan “Ko'r o'g'li”, “Oshiq G'arib”, “Shox Ismoil”, “Asli va Karam” o'zbek, turkman, turk xalq og'zaki ijodidagi namunalari bilan uyg'unlik kasb etadi. “Dada Qo'rqut kitobi” ham ozarbayjon xalq dostonlari sirasida e'tirof etiladi. Chunki bunda qadimgi o'g'uz-turkiy qabilalarining o'z ozodligi uchun kurashi tasvirlangan hamda bu asarga musiqali dramalar yozilib, ijro etilgan. Nafaqat turkiy xalqlar adabiyotida, balki butun jahon adabiyotiga o'z hissasini qo'shgan Nizomiy Ganjaviy Ozarbayjonning Ganja shahrida hunarmand oilasida tug'ilgan. Shoir lirik va epik asarlarini fors tilida yaratdi, chunki bu til o'sha paytda Ozarbayjonda davlat tili hisoblanar edi. Ganjaviyning o'z ona tilida ijod qilolmaganidan afsuslanib yozgan she'rlari ham bor. Nizomiyning “Xamsa”si uning nomini butun jahonga mashhur qildi. O'ttiz ming baytdan tashkil topgan besh dostonni Nizomiy-Ganjaviy qisqa muddat ichida yaratdi. Garchi saroy shoiri bo'lmasa-da, Nizomiy “Mahzan-ul asror” dostonini ham, undan so'ng yaratilgan “Xusrav va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Haft paykar” va “Iskandarnoma” dostonlarini ham shervoniy podsholarning topshirig'i bilan ijod etdi. Dostonlardan birining kirish qismida Nizomiy o'z ona tilisi – ozarbayjon tilini yaxshi bilgani holda fors tilida ijod qilishga kirishayotganligini aytar ekan, bu asarni yozishga undagan hukmdorning istagiga ishora qiladi. “Xamsa”ga kirgan dostonlarda buyuk shoir o'zining gumanistik, adolatparvarlik g'oyalarini olg'a surdi. Uning fikricha, markazlashgan adolatli davlat mavjud bo'lgandagina xalqning ahvoli yengillashishi mumkin. Shu maqsadda Nizomiy bu dostonlarida adolatli podsho va podshozodalar (Xusrav, Bahrom, Iskandar) obrazlarini yaratishga urindi.

Yana bir o'tkir qalam sohibi Sayyid Imomiddin Nasimiyning Ozarbayjon adabiyoti tarixida ham o'rni beqiyosdir. Nasimiy ilk bor ozarbayjon tilida she'rlar yaratgan shoir hisoblanadi. Shoirning iste'dodiga o'zbek shoirlaridan Lutfiy va Navoiy yuksak baho berganlar. Alisher Navoiy “Nasoyim ul-muhabbat” asarida quyidagicha keltiradi: “Sayyid Nasimiy qaddasallohu ruhahul aziz (Olloh uning aziz ruhini muqaddas qilsin). Iroq va Rum tarafidag'i mulkdin erkandur. Rumi va turkmoniy til bila nazm aytibdur va nazmida haqoyiq va maorif

bag'oyat ko'p mundarijdur. Mazkur bo'lg'on mulk ahlig'a ani she'ri muqobalasida hamonoki she'r yo'qdur. Hamono taqlid ahli aning mazhabida qusur tuhmatig'a muttahaq qilib, shahid qildilar. Mashhur mundoqdurki, terisin so'yar hukm bo'lubdur". Nasimiyning so'fiy shoir Mansur Husayn Xalloyga e'tiqodi baland bo'lganligi sababli, uning ilk she'rlari Husayniy taxallusi bilan yozilgan. Ayrim she'rlarida valiy shoir nomi bir necha bor keltirilganligining guvohi bo'lamiz. Ozarbayjon adabiyotining yorqin vakili, so'z san'atkori Muhammad Sulaymon o'g'li Fuzuliy ijodi alohida o'rin tutadi. Shoirning o'g'li Fazliy taxallusi bilan she'r yozib mashhur bo'lgan. Fuzuliy ijodiy merosidan mumtoz she'riyatning an'anaviy janrlaridan g'azal, murabba', muxammas, musaddas, tarji'band, tarkibband, qit'a, ruboiy kabilar o'rin olgan. Uning xamsachilik an'analari asosida yaratilgan "Layli va Majnun" dostoni, "Shikoyatnoma", "Bangu boda", "Anisul qalb", "Matla'ul e'tiqod" kabi asarlari yaratilgan. Fuzuliy ijodidan eng ko'p ta'sirlangan o'zbek shoirlari XIX asr vakillaridir. Muqimiy, Zavqiy, Furqat, Ibrat kabilarning ijodida Fuzuliy asarlari ta'siri yaqqol seziladi.

Xulosa o'rnida aytish shuni mumkinki, Ozarbayjon adabiyoti turkiy tilda so'zlashuvchi xalqlar adabiyotiga salmog'licha ta'sir ko'rsatganligini guvohi bo'lamiz. Buni yaqqol dalili sifatida yuqorida Alisher Navoiy tomonidan keltirilgan jummalarga e'tibor qaratishning o'zi yetarlidir. Ozarbayjon xalqi ma'naviy va madaniy meroslarga boy xalqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ариф М. Азербейджанская литература.- М., 1979.
2. Mallayev.N. Nizomiy Ganjaviy. T.,-1966.
3. Очерк истории азарбейджанской литературы. - М., 1963.
4. Sayyid Imomiddin Nasimiy. Men bu jahonga sig'masman – T., 2012.

TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIDA TALABALAR LOYIHALARINING O'RNI (BOTANIKA FANI MISOLIDA)

Qayumova Mohinur Karim qizi

NavDPI. doktoranti

Mohinurqayumova27@gmail.com

+998977972127

Annotatsiya. Ushbu maqolada botanika fanining bo'limi hisoblanmish introduksiya sohasida qilingan loyihaning ahamiyati, talabalarning tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi, fanning ishlab chiqarish bilan integratsiyasi haqida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, integratsiya, ishlab chiqarish, tadbirkorlik, Aktinidiya.

Аннотация. В данной статье представлена информация о значимости проекта, выполненного в области внедрения, являющегося отраслью ботаники, вовлечения студентов в предпринимательскую деятельность, интеграции науки с производством.

Ключевые слова: Образование, интеграция, производство, предпринимательство, актинидия.

Abstract. This article provides information about the significance of the project carried out in the field of implementation, which is a branch of botany, involving students in entrepreneurial activities, and integrating science with production.

Key words: Education, integration, production, entrepreneurship, actinidia.

Bugungi kunda barcha sohalar singari ta'lim tizimi ham jadal rivojlanmoqda. Fanning erishayotgan ilmiy yutuqlarini barcha sohalar, jumladan, ishlab chiqarish va kundalik turmushda qo'llanishi fan sohasining amaliy ahamiyatini ko'rsatib beradi. Yuqoridagi fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, fanning ishlab chiqarish bilan integratsiyasi hozirgi zamonning o'ziga xos tendensiyalarini hosil qiladi. Xususan, oliy ta'lim tizimida yuqori malakali kadrlar tayyorlash bilan birga, o'quv jarayonida ayrim fanlardan olingan bilimlarni ishlab chiqarish va tadbirkorlik sohalarini bilan birlashtirish o'zining ham ilmiy, ham moddiy samarasini beradi.

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida botanika fanini o'qitish bilan birga olingan bilimlar asosida kichik tadbirkorlikni yo'lga qo'yish ham mumkin. Ushbu fanning tarmog'i hisoblangan

o'simliklar introduksiyasi sohasida hozirgi kunda ko'pgina insonlar bir necha ishlari bilan o'zlarining ham ilmiy, ham moddiy daromadlariga ega bo'lishmoqda.

Biz bu borada mamlakatimiz sharoitida import meva hisoblangan kivini Navoiy viloyati sharoitiga moslashtirish borasida tajribalar o'tkazdik. Bizga ma'lumki yurtimizga chetdan keladigan import mevalarning aksariyati qimmat, kelgunicha hali to'lqi yetilmasdan uziladi. Sifatini saqlashda turli kimyoviy preparatlar bilan ishlov beriladi. Bu esa kishilar salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yuqoridagi muammolarni oldini olish uchun Aktinidiya turkumi vakillarini (kivi) viloyatimiz sharoitiga moslashtirish kerak. Aktinidiya turkumining vakillari (A.Poligamiyadan tashqari) ikki uyli o'simlik bo'lgani uchun hosil olish uchun ikki xil ya'ni urg'ochi va erkak navlarini yetishtirish kerak bo'ladi. Bundan tashqari Aktinidiya hosilini yetishtirish uchun to'rt yilcha kutishga to'g'ri keladi. Ammo Aktinidiya to'rt yillik kutishning natijasini hosilga birinchi bor hosilga kirganidayoq oqlaydi, ya'ni Aktinidiya hosildor o'simlik bo'lib 30-35 kg gacha hosil beradi.¹

Aktinidiya turkumining barcha vakillari liana bo'lganligi uchun "Yashil devor" hosil qiladi. Bu devorlardan istirohat bog'larida suyanchiqlarni bezashda, turli shakllar hosil qilishda shuningdek, shovqin va changdan himoya qilishda foydalaniladi. O'z uylarida bunday Aktinidiya devoriga ega bo'lganlar esa bog'larini ajoyib mikroiklim bilan ta'minlashadi. Aktinidiya turkumining barcha vakillari juda xushbo'y va chiroyli gul hosil qiladi. Bu gullar ba'zan yashil barglar orasida oppoq bo'lib gullab, yoz oylarida ham qor parchalarini eslatadi. (A.Kolomikta). A.Poligamiyaning sarg'ish gullari esa avgust oyidan to sentabr oyigacha o'zidan xushbo'y xid taratib turadi. Barglari esa yaltiroq yashilligi bilan boshqa turlarga nisbatan qimmatli dekorativ o'simlik hisoblanadi. A.Arguta barglarining bir necha xilligi bilan ajralib turadi ya'ni gulli novdadagi barglari malina rangida bo'lib changlanish vaqtida to'q qizil rangga kiradi. A.Purpura esa sovuqqa juda chidamliligi bilan ajralib turadi. Bu turni Rossiyaning - 20 C iqlimli shimoliy rayonlarida ham yetishtirishadi.² 40 yilgacha umr ko'radigan Aktinidiya turkumi vakillarining quyidagicha xususiyatlari bor:

- Aktinidiya turkumining deyarli barcha turlari havoni tozalash xususiyatiga ega.
- Mevasi tarkibida ko'plab vitaminlar, jumladan A, C, PP, mikro va makroelementlar, antioksid va ishtaha ochuvchi shuningdek, xolesterinni parchalovchi moddalar bor.
- Bir dona Kividagi C vitamining miqdori to'rtta apelsinda mavjud. Shuning uchun kivi mevasi ishtaha ochuvchi va immunitetni ko'taruvchi sifatida iste'mol qilinadi.
- Oktabr oyining oxiriga mevasi pishishda davom etadi.
- Mevalari uzilgandan keyin ham 3 -3,5 oygacha saqlanadi.
- O'simlikda chidamlilik geni mavjud bo'lib, yangi navlar yaratishda juda qulay hisoblanadi.

- Aktinidiya yuqori hosildor o'simlik. Bir tup o'simlikdan bir yilda 30-35 kg gacha hosil olish mumkin. Bir dona Kivi mevasining sotuvdagi o'rtacha narxini 7000 so'mdan deb hisoblasak, kivini viloyatimiz sharoitiga moslashtirish orqali uning narxini ancha arzonlashtirishga va aholining kundalik iste'mol ratsioniga kiritishga muvaffaq bo'lamiz.

- Aktinidiyaning teri kasalliklariga qarshi kurashda ayniqsa ahamiyati katta.
- Zamburug'li, yara, dog' kasalliklarini davolashda keng qo'llaniladi.
- Tarkibida xolesterinni parchalovchi moddalar ko'p bo'lgani uchun ateroskleroz kasalligini davolashda qo'llanadi. Shuningdek dorixonalarda semizlik kasalligidan aziyat chekuvchilar uchun Aktinidiya nomli ozdiruvchi dorilar mavjud.³

Aktinidiya turkumi vakillarining qo'llash usullari.⁴

1. Mevasidan qaynatma. Aktinidiya mevasi olinib, 60 minut suvda qaynatiladi. Keyin shu suv iste'mol qilinadi. Bu qaynatma turli o'sma kasalliklarini oldini olishda qo'llaniladi.

---

² Balagurova A. "Aktinidiya turkumi vakillari biologiyasi va introduksiyasi" Toshkent 1994-yil 16 -bet.

³ Klara Setkin "Aktinidiya turkumi" "Sad va ogorod" nashriyoti 1996-yil 62-bet.

3. Kolbasina E. "Liana va butalarning mevalari" Moskva-1998 - yil. 20-bet.

2. Mevasidan maz. Bu maz qayta tiklash xususiyatiga ega. Tayyorlash uchun mevaning urug'lari olinib meva eti eziladi. Ushbu massa teriga qo'yiladi. Bu maz kuygan jarohatlarda yaxshi samara beradi.

3. Ildiz qaynatmasi. 20 gr maydalangan ildiz 1 st suvga 30 minut suv xammomiga qo'yiladi. 2-3 osh qoshiqdan sutkasiga 3 marta ichiladi. Xolesterinni parchalash xususiyatiga ega.

4 Bargi va gulidan nastoyka. 20 gr gulini 1 st qaynagan suvga solinib, 4 soatga suv xammomiga qo'yiladi. Sovigach 3/1 stakandan kun davomida 3 mahal ichiladi. Bu nastoyka revmatizm va stenokardiya kasalliklarida ayniqsa foydali.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarning barchasi Aktinidiya turkumi vakillarining tabiatda va inson hayotida tutgan o'rnini ko'rsatib turibdi.

Mana shunday loyihalar orqali talabalar botanika fanidan olgan bilimlarini ekologiya va tadbirkorlikka integratsiya qilish bilan birga o'z sohasining yetuk mutaxassisi bo'lish imkoniga ega bo'ladilar. Bunday loyihalar asosida talabalarga ta'lim dargohlarida olgan bilimlarini ilmiy tadqiqot muassaslarida mustahkamlash, ishlab chiqarish soha va tarmoqlarida amaliy jihatdan ko'rib chiqish imkoniyati yaratilgan bo'lar edi.

Ilmiy tadqiqot markazlari, oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarida faoliyat yuritayotgan har bir shaxs, rahbar va ilmiy xodim integratsiya yordamida ta'lim sifatini ta'minlash uchun zamonaviy yondashuvlar asoslarini bilishlari maqsadga muvofiq.⁵

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Balagurova A. "Aktinidiya turkumi vakillari biologiyasi va introduksiyasi" Toshkent 1994-yil 16 -bet

2. Klara Setkin "Aktinidiya turkumi" "Sad va ogorod" nashriyoti 1996-yil 62-bet.

3. Kolbasina E. "Liana va butalarning mevalari" Moskva-1998 – yil. 20-bet.

4. D.A. Qayumov, A.X. Alinazarov, O.I. Dadamirzayev Oliy ta'lim muassasalarida "integratsiya uchburchagi" va innovatsion-korporativ hamkorlikning o'ziga xos xususiyatlari. Namangan muhandislik-qurilish instituti .

5. M.K. Qayumova. Aktinidiya turkumi vakillarining tabiatdagi va insonlar hayotidagi ahamiyati-Navoiy Davlat Pedagogika Instituti.

ACTUAL ISSUES OF DIGITALIZATION OF VARIOUS STAGES AND DIRECTIONS OF EDUCATION AND FORMATION OF HUMAN QUALITIES IN THE YOUNG GENERATION

Qobiljonova Jasmina Jasur qizi

Jizzakh State pedagogical University named after A. Qadiri

2nd level student of fine arts and engineering graphics

+998 91 568 22 08

qobiljonov1225@gmail.com

Annotatsiya. Bugungi jadallashib borayotgan bir davrda ta'lim sohasiga bir qator o'zgartirishlar kiritish hamda ta'lim sifatini yaxshilash, O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim xizmatlari sohasining rivojlantirish holati hamda yosh avlod ta'limining turli bosqich va yo'nalishlarini raqamlashtirish orqali olib borilishi nazarda tutilgan muammolarni hal etish o'rganiladi.

Kalit so'zlar: taraqqiyot, ta'lim, samaradorlik, axborot-kommunikatsiya, pedagog, rivojlanish.

Abstract. In today's fast-paced era, making a number of changes in the field of education and improving the quality of education, the state of development of the field of educational services in the period of new development of Uzbekistan, and solving the problems of

---

⁵ D.A. Qayumov, A.X. Alinazarov, O.I. Dadamirzayev Oliy ta'lim muassasalarida "integratsiya uchburchagi" va innovatsion-korporativ hamkorlikning o'ziga xos xususiyatlari. Namangan muhandislik-qurilish instituti .

digitalization of various stages and directions of the education of the young generation is studied.

Keywords: development, education, efficiency, information and communication, pedagogue, growth.

Аннотация: В современную быстро развивающуюся эпоху внесения ряда изменений в сферу образования и повышения качества образования, состояние развития сферы образовательных услуг в период нового развития Узбекистана, решение проблем цифровизации изучаются различные этапы и направления воспитания молодого поколения.

Ключевые слова: развитие, образование, эффективность, информация и коммуникация, педагог, разработка.

As a result of the development of new pedagogic technologies, the rationally designed and conducted teaching process in the educational system is conducted in a new interactive way, unlike traditional lessons. "Education is very important for the young generation to correctly and completely master this changing social reality and rapidly developing scientific innovations. Education, first of all, teaches young people the basics of independent thinking, which is important throughout their lives..." [1, 6]. In recent years, President Shavkat Mirziyoyev has begun to pay serious attention to reforming the education sector, fundamentally improving the quality of personnel training, and in particular, applying the experience of developed foreign countries to the system. The reforms in this regard are based on the decree of the President of March 14, 2017 "On measures to further improve the activities of secondary special and vocational education institutions" and the decree of April 20, 2017 "On further improvement of the higher education system" on development measures", dated May 22, 2017 "On measures to further improve the system of post-secondary education", dated August 8, 2017 "O It was reflected in the decisions "On improving the activities of the Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan" and "On the establishment of the Ministry of Preschool Education of the Republic of Uzbekistan" dated September 30, 2017. If we pay attention, we can see that almost all types of continuous education system are covered in these decisions. In addition, "Uzbekistan - 2030 Development Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan" focuses on the fundamental improvement of the education sector. All of these documents aimed at the development and improvement of the educational system have common aspects related to the introduction of innovations in the field, assimilation of foreign experiences, support of creative approaches, strengthening of integration processes between types of education.

Implementation of the "Uzbekistan – 2030" strategy and the achievement of its target indicators should be set as the highest priority of the education system, and modern pedagogues should be educated in accordance with the requirements of the times.

Within the framework of the "Uzbekistan – 2030" strategy, the head of our state, Shavkat Miromonovich Mirziyoyev, has decided to ensure the achievement of all important goals and the fulfillment of important tasks, which are set in the development strategy of New Uzbekistan and continue to be implemented.

Increasing the efficiency of teaching in modern lesson processes, using modern technologies and methods in teaching students increases the efficiency of learning lessons, and helps them learn quickly.

The concept of the development of the public education system of the Republic of Uzbekistan until 2030 stipulates the introduction of modern information and communication technologies and innovative projects in the education system. At the same time, the state education standards are based on the competency approach, teaching and evaluation methods, as well as the transfer of textbooks and other educational materials mainly to digitized technologies, the development of independent use and analysis skills of information technologies and other skills. , improvement of the quality of used textbooks, use of foreign textbooks as additional or alternative educational materials, and introduction into practice.

Today, one of the main tasks facing modern educational institutions is to create and introduce educational innovations aimed at meeting the needs of society and the state, the participants of the educational process. An innovative educational institution will be competitive. This shows that the university is equipped with highly qualified pedagogic personnel capable of integration into various educational programs. A modern higher education institution, of course, carries out innovative activities, in particular, it develops and implements educational technologies, new programs and methods that allow to achieve new results. The role of innovative activity in ensuring the socio-economic development of our republic, further development and modernization of the education system, training of spiritually mature and competitive specialists is incomparable. Because the quality and improvement of all types of socio-economic development of the country is directly related to the effective organization of innovative activities in the higher education system. Indicators such as the extreme importance of innovative innovations in the training of competitive specialists, the fact that the efficiency and effectiveness of socio-economic activity are directly related to innovative activity, and that it is one of the main levers for ensuring the effective integration of education, science and production are important indicators of the innovative manager in education. indicates the importance of ment. In our opinion, the goal of innovative education is as follows: – to ensure a high level of intellectual, personal and spiritual development of the student; – to create conditions for acquiring scientific thinking skills; – to teach the methodology of introduction of innovations in socio-economic and professional spheres. The concept of “professional skill” is one of the main concepts in innovative education.

The traditional educational process at the Higher Education Institution provides the student with knowledge of subjects, the connection of this knowledge to specific professional activities occurs only during course work, production and pre-graduation internship. In such conditions, it is very difficult to provide a student with specific professional knowledge and ensure its quality. Innovative education is aimed at forming professional knowledge and quality in the process of mastering innovative changes.

It is determined that the teaching process of foreign languages and information and communication technologies should be used as a methodical tool.

In the image of a modern teacher, we imagine pedagogues who are well-versed in information and communication technologies, who can organize a modern lesson process, and who can use advanced technologies. Today, it is one of the most important tasks of our country to provide education to young people, to prepare them at the level of mature and qualified staff who meet the requirements of state education standards in all aspects. “Formation of an excellent system of personnel training based on the rich intellectual heritage of the people and universal values, on the basis of the achievements of modern culture, economy, science, technology and technology is an important condition for the development of Uzbekistan”

As in any society, in the conditions of the economy of the development of our republic, it is important to train qualified specialists who can withstand competition. After all, the importance of the factor of professional personnel training in the development of society is a fact of life that does not require proof.

The president of our state has the following sayings: “If what bothers you about me?” If you ask, I will answer that it is the education and upbringing of our children.

After all, the stability, growth and development of our country undoubtedly depends on the education system and the intellectual potential of young people.

To sum up, socio-economic changes in society require the training of specialists aimed at all-round intellectual and spiritual development of students' personality. The organization of such education can be provided only when the transition to individual-oriented education is based on innovative technologies. At the same time, inculcating national values in the upbringing of the young generation will be the basis for raising an intellectually competent and spiritually mature generation.

REFERENCES

1. Abdullayeva M.N. and others. National idea and methodological problems of science. - T. 2009. - p-6.
2. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413> PF- №158. 11.09.2023. "Uzbekistan — 2030 strategy"
3. <https://lex.uz/acts/-48401> National personnel training program.
4. <https://lex.uz/docs/-4312785> The concept of development of public education system of the Republic of Uzbekistan until 2030
5. Sh.M.Mirziyoyev- "Together we will build a free and prosperous democratic state of Uzbekistan" Toshkent. Uzbekistan-2016.

FIZIKA DARSLARIDA IBN SINONING "MEXANIKA" KITOBIDAGI FIZIK QARASHLARIDAN FOYDALANISH

**Jamonkulova Aziza Toshtemir qizi,
"Fizika va astronomiya" ta'lim yo'nalishi.
Ilmiy rahbar: k.o'q. E.A.Qudratov
Navoiy davlat pedagogika instituti.**

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizika darslarida tarixiylik tamoyillari asosida O'rta Osiyolik allomalarimizning jumladan, Ibn Sinoning "Meyor ul-uqul" ("Mexanika") kitobidagi fizika sohasidagi ilmiy meroslaridan foydalanishning metodik jihatlari bayon etilgan.

Аннотация. В данной статье изложены методические аспекты использования научного наследия наших среднеазиатских ученых на уроках физики, в том числе книги Ибн Сино "Мейор уль-укул" ("Механика"), основанной на принципах историзма.

Annotation. this article describes the methodological aspects of our middle Asian allomas based on the principles of historicism in physics lessons, including the use of their scientific heritage in Physics in Ibn Sina's book "Meyor ul-uqul" ("Mechanics").

Kalit so'zlari: Ajdodlar merosi, ilmiy-tarixiy meros, Ibn Sino, "Meyor ul-uqul" ("Mexanika") kitobi, chaqmoq, momaqaldiroq, chig'iriq, ko'char va ko'chmas bloklar, fizika darslarida vatanparvarlik.

Ключевые слова: Наследие предков, научно-историческое наследие, Ибн Сина, книга "Мейор уль-укул" ("механика"), молния, гром, подвижный блок, неподвижный блок, патриотизм на уроках физики.

Keywords: ancestral heritage, scientific-historical heritage, Ibn Sina, the book "Meyor ul-uqul" ("mechanics"), lightning, thunder, shells, kochar and kochmas blocks, patriotism in physics lessons.

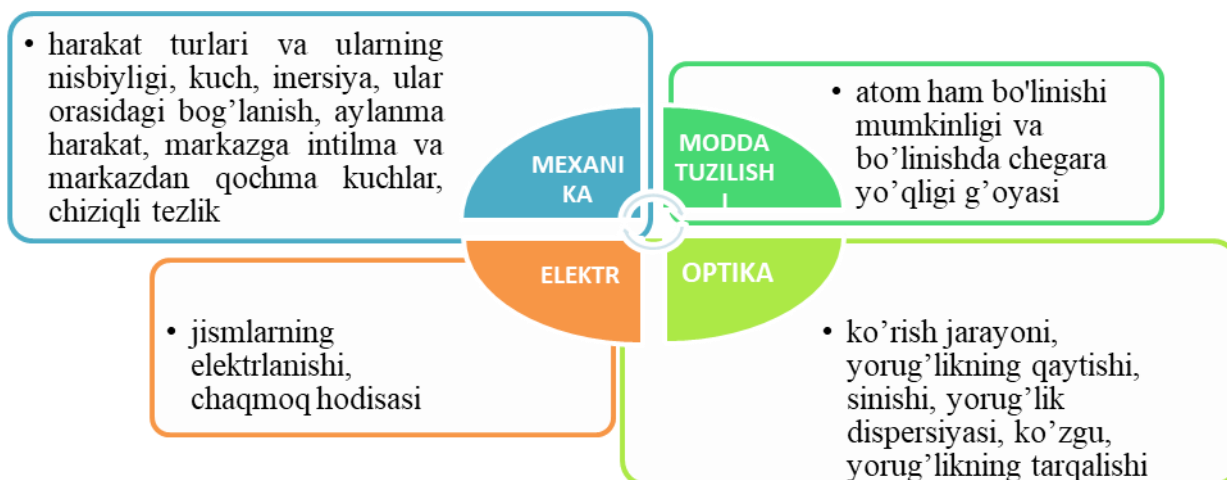
Yangi O'zbekistonimizning rivojlanishda va taraqqiyot yo'lida ravnaq topayotgan bugungi kunimizda yurtimizning oz tarixiy o'tmishini anglashga qiziqishi va uni yosh avlodga yetkazish bugungi ta'limning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki, ilm tarixiy, fan esa tarixga egadir. Shuning uchun fan tarixini yoritishi bilan bu tarixni o'rganishga ehtiyoj yuzaga keladi. Darhaqiqat, Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "...Markaziy Osiyo tarixida siyosiy aql-idrok bilan ma'naviy jasoratni, diniy dunyoqarash bilan qomusiy bilimdonlikni o'zida mujassam etgan buyuk arboblar ko'p bo'lgan".

Shuning uchun zaminimizda yetishib chiqqan Abu Nasr Forobiy, Al Roziy, Beruniy, Ibn Sino, Umar Hayyom, Abdurahmon Hozin kabi buyuk olimlarimizni tabiiy va aniq fanlar borasida qilgan ishlari, olib borgan tadqiqotlarini ta'lim jarayoniga olib kirish zaruriyati paydo bo'lmoqda. Shularni e'tiborga olib, fizika fanini o'qitishda ajdodlar merosidan foydalangan holda mavzulardagi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishda yordam beradigan ilmiy-tarixiy meroslarimizga e'tibor berishimiz kerak va zarur deb o'ylaymiz.

Jumladan, Ibn Sinoning ilmiy merosi jahonning ko'plab mamlakatlarida o'rgnilmoqda. Masalan, uning "Meyor ul-uqul" ("Mexanika") kitobi 1952-yilda Tehron shahrida chop etilgan bo'lib, unga Jaloliddin Humoi tomonidan muqaddima va tavsiflar berilgan[1].

Uning "Fizika" va "Mexanika" deb nomlangan asarlari fizikaning ba'zi sohalarini rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bu Ibn Sinoning Beruniy bilan o'zaro savol-

javoblarida namoyon bo'lgan. Bundan tashqari alloma tabiat hodisalaridan yashin, chaqmoq, momaqaldiraq kabi hodisalar haqidagi ilmiy fikrlarini bayon etib qoldirgan.

Modda tuzilishi: Demokritning ta'limotiga ko'ra, jismning bir-biridan farqi atomlarning soniga, o'lcham, shakl va tartiblariga bog'liqdir. Atomlar sifat jihatdan bir-biridan farq qilmaydi. Atomlar ichki holatiga ega emas, ular bir-birlariga bosim berishi va urilishi tufayli ta'sir ko'rsatadi. Demokrit va Arastuning atomistik nazariyasi buyuk mutafakkirlar Ar-Roziy, Beruniy va Ibn Sinolar ijodida yanada rivojlanirildi.

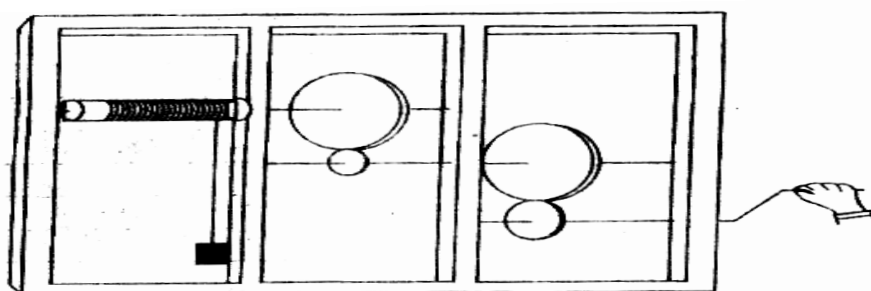
Ibn Sinoning Beruniyga yo'llagan javobida Arastu va Ar-Roziyning fikriga qo'shilishini ya'ni, atomning bo'linishida ma'lum bir chegara borligini qayd qiladi.

Beruniy esa Ibn Sinoni biroz koyib ustoz Arastu va Ar-Roziy fikrlaridan takrorlaganligini va mustaqil ravishda fikr yuritishini aytib o'tadi va yana quyidagi savol bilan murojaat qiladi: "Faraz qilaylik, atom ikkiga bo'linsin. Bu ikki bo'lakchalar orasida qandaydir bir bo'shliq mavjud bo'lib, bu bo'lakchalar doimo harakatda va ular orasida o'zaro ta'sir kuchlari mavjud deb hisoblaylik. Endi, bu ikki bo'lakchanning har birining o'lchami ular orasidagi bo'shliqning o'lchamiga nisbatan necha marta katta yoki kichikligi haqida o'ylasak yaxshi bo'lar edi", y – deb aytadi[2].

Termodinamika: atmosfera bosimi, bo'shliq, konveksiya, issiqlik tabiati va ularni o'zatilish turlari.

Optika: yorug'lik tezligi, yorug'lik dispersiyasi, ko'zning optik sistema ekanligi, linza va uning turlari, atom tuzilishi kabi mavzularga tegishli bo'lgan mulohazalari hozir ham o'z kuchini yo'qotmagan.

Umumta'lim maktablarida "Oddiy mexanizmlar va ularning muvozanat shartlari" mavzusi berilgan bo'lib, ulardan o'quvchilar dars jarayonida Ibn Sinoning tishli uzatmalari (1-rasm), yukni ko'tarish uchun mo'ljallangan qurilmalari, chig'iriq, ko'char va ko'chmas bloklari (2-rasm) to'g'risidagi ilmiy meroslaridan o'quv jarayonida foydalanish mumkin.

1-rasm

Ibn Sino har bir o'rganilayotgan masalasidan noma'lum bo'lgan biror yangi fikr chiqara olar edi. Yevropalik ilg'or fikrlovchi kishilar buyuk bobomizning qarashlarini tushunib yetishi uchun bir necha yuz yillar kerak bo'ldi.

Shunday ekan, ta'lim berish jarayonida ajdodlarimiz hayoti, buyuk kashfiyotlari va ilmiy meroslari haqidagi tushunchalarni tegishli mavzularda o'rgatib hamda ma'lumotlar berib borilsa, o'quvchi yoshlarda Vatanimizga bo'lgan muhabbat va vatanparvarlik kabi hislatlarni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **A.A.Axmedov, E.A.Qudratov. Fizika tarixi. O'quv qo'llanma. Navoiy. 2022y**
2. **E.A.Qudratov, A.T.Jamonqulova. Astronomiya fanini o'qitishda milliylik prinsiplari. Xalqaro ilmi-amaliy konferensiya to'plami. Navoiy-2023y.**

MUSTAQILLIK DAVRI HIKOYALARIDA SHAXS MA'NAVIYATINING YORITILISHI

Rustamova Farida Ilxomovna

JDPU O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Shaxs ma'naviyati – inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarni o'z ichiga oladi. Ma'lumki, insonning tashqi va ichki olami mavjud. Tashqi olamiga uning bo'y-basti, ko'rinishi, kiyinishi, xatti-harakatlari va hokazo kiradi. Ichki olami esa uning yashashdan maqsadi, fikr yuritishi, orzu-istaklari, intilishlari, his-tuyg'ularini o'z ichiga oladi. Insonning ana shu ichki olami ma'naviyatdir.

Kalit so'zlar: Shaxs ma'naviyati, hikoya, mustaqillik davri hikoyachiligi, "Sofiya" hikoyasi, bo'ron, muhabbat, "Shabada" hikoyasi, oila, Arsh larzasi, Rahima aya, Mirsaid tog'a.

Abstract. Spirituality is a concept that represents the spiritual and mental world of a person. It includes people's philosophical, legal, scientific, artistic, moral and religious ideas. At the root of the term spirituality is the word " meaning ". It is known that there is an external and internal world of a person. The external world includes his height, appearance, clothes, behavior, etc. His inner world includes his life purpose, thoughts, dreams, aspirations, feelings. This inner world of man is spirituality

Key words: Personal spirituality, story, storytelling of the independence period, "Sofiya" story, storm, love, "Shabada" story, family, Arsh larzasi, Rahima mother, Mirsaid uncle.

Hikoya bu badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari ixcham ifoda etiladigan asar. Mustaqillik davrida hikoyachilik taraqqiyoti yuqori bosqichga erishmoqda. Istiqloq davri hikoyalarida shaxs ma'naviyati yoritilishiga katta e'tibor berilgan. Bu davr hikoyachilik taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shgan ulug' yozuvchilarimiz Xurshid Do'stmuhammad, Isajon Sulton, Ulug'bek Hamdam, Zulfiya Qurolboy qizi, Nazar Eshonqulov va boshqalar. Bu ijodkorlar asarlarida inson qalbidagi iztiroblar, ijtimoiy hayotdagi ziddiyatlar kabi muammolar o'zining badiiy talqinini namoyish qildi.

Yozuvchi Isajon Sulton ijodlaridan "Sofiya" hikoyasida shaxs ma'naviyati keng ochib berilgan. Bu hikoyada tabiat tasviri, tabiatga muhabbat aks etgan. Bu esa insonni Xudoga yaqinlashtirishi nazarda tutilgan. Asardan olingan quyidagi parchada tabiatga muhabbat tasvirlangan:

Yengil shabada havolarni mavjlantiradi, uzoqdagi o'r-qirlar shu sabab jimirlayotganday ko'rinadi. Hayotimda qasirg'alarni, bo'ronlarni, dovullar-u chaqmoqlarni yaxshi ko'raman. Shiddat bilan yog'ayotgan yomg'ir guvillab-sevalab, dov-daraxtlarni egib-egib yog'ishini yoqtiraman, shamollar butalarni chayqatib-chayqatib esishlarini ko'p ko'rganman.(1;1)

"Sofiya" hikoyasida roviy shu nom bilan atalgan bo'ron sabab yuzaga kelgan vayronagarchilik haqida dahshatga tushib hikoya qiladi, ayni damda Olloh irodasi birla bosh ko'targan shu falokat go'zalligidan lol ham qoladi:

Bepoyon o'tloqlarda o'ynab-o'ynab esdi u. Yastanib ketgan bo'liq o'tlar uzra shiddati va erkaligi aniq bilindi. O'tloqning goh u, goh bu yerida to'satdan epkin urib, barini egib-bukib o'tdi, ajabki, qolgan hududlar tek edi. Sal o'tmay ancha narida yana shunday qildi. Yon-verimdagi daraxtlar ohista shivirlab turgan edilar, birdaniga shu yerda paydo bo'ldi-da, shaftoli shoxlarini qattiq silkitib, hali pishib yetilmagan mevalarini to'kdi, keyin to'satdan ho'v narida – ulkan tol yonida to'lqin ura ketdi. Tamomila yovvoyi va bebosh edi u! (1;2)

Jilvalariga mahliyo bo'lib turib qoldim. Ajab erkaliklar-u ajoyib nozlar ila namoyon bo'ldi bu to'fon. (1;2)

Bu asarni tahlil qilishda "Sofiya" bo'ronini muhabbat deb qarasaq, roviy esa muhabbatsiz kishi bo'ladi. Asar davomida "Sofiya" bo'ronining roviyga ta'siri kuzatilgan:

Mening sochlarimdan ham yulqilaydi deng. Kiyimlarimni tortqilab-tortqilab, qaylargadir – juda olislarga, o'zi ozod-ozod esadigan hududlar sari surgalamoqchi bo'ladi. Mana, qanaqa ekansan sen – Sofiyam mening! (1;2)

Asardan olingan ushbu parchada ham inson ma'naviyati yorqin aks etgan:

Pastda, uzoq-uzoqlarda qo'ylar suruvi ko'zga tashlanar edi. Oldinda echkilar chopib borishmoqda. Chakmon kiygan otliq kishi qo'ylar suruvini qaytarishga urinmoqda. Qayda, qo'ylar shamolda odamga bo'ysunmay qo'yadilar. Shuncha olisdan ham ularning ko'zlarini olayib ketganini, qo'rquv ichra ba'rashlarini, cho'ponning qiyqirishlariga quloq solmay shamol yetaklagan tomon ketayotganlarini ko'rib turgandayman. (1;2)

Ular borayotgan tomonda chuqur jarlik bor, shamol ularni to'ppa-to'g'ri jarlikka haydab bormoqda. Qo'ylar itoat va bo'ysunish bilan u haydagan tomonda ketib borishmoqda. (1;3)

Ushbu parchani tahlil qilganda: qo'ylar obrazini sevib qolgan insonlar deb olganda, qo'ylarning shamol yoin-ki bo'ron ta'sirida jarlikka qarab ketishini - sevib qolgan insonning muhabbat ta'sirida ko'zi ko'rmaydigan, qulog'i eshitmaydigan holatga kelishi va buning oqibatida shoshma-shosharlikka, aqlsizlikka yo'l qo'yilishi, real hayotni unutib, xayolot dunyosiga berilishining kuzatilishi nazarda olingan. Parchadagi cho'pon obraziga ota-ona, yaqin qarindoshlar, ustozlar yohud hayot, taqdir deb qarasaq ayni muddao.

Istiqloq davri namoyondalaridan biri – yozuvchi Xurshid Do'stmuhammadning "Shabada" hikoyasida ham shaxs ma'naviyatiga alohida ahamiyat berilgan. Asarda oila muqaddasligi ta'kidlangan. Hikoyadan keltirilgan quydagi parchada ham shaxs ma'naviyati namoyon qilingan:

Rahima aya uzukun uyga qamalib yotadigan odat chiqardi, kampir hech kim bilan gaplashmas, huzuriga boshqalar kirishini xushlamas, kelinlariga so'zni qisqa qilib, "bora qolinglar", deb chiqarib yuborar, Komilaning ko'ziga qarolmas, Imron bilan Go'zal ismli nevaralarini ko'rganida o'pkasi to'lib ketar – tarkidunyo qilgan odamdek uning uchun hech narsaning qizig'i qolmagandi... (2;6)

Bu jumalarni tahlil qilsak, Rahima ayaning katta o'g'li Komron o'zining oilaviy hayotini buzgani, buning oqibatida onasining norizoligiga sababchi bo'lgani, onaning bosh kelini oldida o'zini noqulay his qilib, vijdon azobini sezgani tasvirlangan, deb bilamiz. Qisqa qilib aytganda, onaning ruhiyati ko'rsatib berilgan.

Hikoya boshida Mirsaid tog'a obrazi tilidan keltirilgan: "Bir oilaning buzilishi arshni larzaga keltiradi" jumlasida asarning bosh xulosasi. Buning izohi: Komron birinchi nikohini buzib, yangi oila qurganidan keyingi voqealarga nisbatan olingan. Ya'ni yangi hayotidagi ko'rgiliklar: yangi to'ldirilib, gazga qo'yilgan choynakning portlashi; eshikning o'zidan-o'zi ochilib-yopilishi; yangi kelinning ko'ziga sharpa ko'rinishi, yosh kelin uyida narsalar o'z-o'zidan sochilib yotishi, bolasining nobud bo'lishi va shunga o'xshash voqealarga nisbatan Mirsaid tog'a nutqidan: "Bu hali arshdagi larza emas, shabadasi", – deb asar so'ngida keltirilgan. Yuqoridagi Komronning yangi hayotidagi voqealarning ro'y berishida onaning norizoligi ham asos bo'lgan.

Mustaqillik yillari hikoyachiligida yozuvchilar tomonidan shaxs ma'naviyati masalasiga chuqur qaralgan. Ijodlarida insonning ruhiy kechinmalari, qayg'u va shodliklari tug'yonli tasvirlangan. Bu orqali obrazlarning asardagi badiiy qiymatini yuksak darajada yetkazishga muvaffaq bo'lishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://n.ziyouz.com> > uzbek-nasri
2. <https://kh-davron.uz> > uzbek
3. <https://uz.m.wikipedia.org> > wiki
4. <https://malumot.ru> > adib-doimiy-izlanishda

ANIQ FANLAR TA'LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Sa'dullayeva Maftuna Lutfulloyevna
Matematika-informatika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi
Jo'rakulov Tolib Toxirovich
Ilmiy rahbar: Informatika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mamlakatimiz ta'lim tizimida aniq fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish dolzarb mavzudir. Axborot texnologiyalari - bu o'quvchilarga nafaqat bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni, balki shaxsiy fazilatlarini ham egallashga yordam beradigan va ularning bilimga bo'lgan qiziqishini qondirishga yordam beradigan butun dunyo bo'ylab ta'lim vositasidir. Pedagogik-psixologik tadqiqotlarga ko'ra, axborot texnologiyalari o'quvchilarning nazariy, ijodiy va refleksiv tafakkurini rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Jarayonning metaforik tasviri o'quv mazmunini boyitib, o'quvchining u yoki bu hodisani eslab qolishida ilmiy o'zlashtirishga yordam beradi. Ushbu maqolada aniq fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Aniq fanlar, axborot texnologiyalari, zamonaviy ta'lim, rivojlanish, ta'lim tizimi, interfaol metodlar.

Аннотация. Эффективное использование информационных технологий при преподавании конкретных предметов в системе образования нашей страны является актуальным вопросом. Информационные технологии – это всемирный образовательный инструмент, помогающий учащимся приобретать не только знания, навыки и умения, но и личностные качества, а также удовлетворять их любознательность. По данным педагогических и психологических исследований, информационные технологии оказывают большое влияние на развитие теоретического, творческого и рефлексивного мышления студентов. Метафорическое изображение процесса обогащает содержание обучения и помогает учащемуся запомнить то или иное событие. Эта статья посвящена использованию информационных технологий в преподавании конкретных предметов.

Ключевые слова: Точные науки, информационные технологии, современное образование, развитие, образовательная система, интерактивные методы.

Abstract. The effective use of information technology in teaching specific subjects in the education system of our country is a pressing issue. Information technology is a global educational tool that helps students acquire not only knowledge, skills and abilities, but also gical research, information technologies have a great influence on the development of theoretical, creative and reflective thinking of students. A metaphorical deppersonal qualities, as well as satisfy their curiosity. According to pedagogical and psycholoiction of the process enriches the content of learning and helps the student remember a particular event. This article is devoted to the use of information technology in the teaching of specific subjects.

Key words: Exact sciences, information technologies, modern education, development, educational system, interactive methods.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimi uchun yaratilmagan, ammo aynan shu texnologiyalar ta'lim inqilobiga olib keldi [1].

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etishning asosiy maqsadi bugungi axborot olamiga xos bo'lgan yangi turdagi ta'lim faoliyatining paydo bo'lishiga yordam berishdir. Boshlang'ich ta'lim odatda ta'lim tizimining tamal toshi sifatida tanilgan bo'lib, o'quvchilarning ta'lim sifati unga bog'liq bo'lib, bu boshlang'ich sinf o'qituvchilariga katta mas'uliyat yuklaydi. Uzoq vaqt davomida boshlang'ich maktab "mahorat maktabi" sifatida qaralib, keyingi bilim olish uchuno'quvchi o'qish, yozish va hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarni

egallashi kerakligini anglatadi. Bu ta'lim bosqichi deb hisoblanadi. Bugungi dunyoda boshlang'ich ta'limga boshqa nuqtai nazardan qaraladi. Bugungi kunda u ta'lim tizimida bolaning birinchi tajribasi – ta'lim olish kuchlarini sinash joyi bo'lib qolishi kerak. Ushbu bosqichda faollikni, mustaqillikni rivojlantirish, idrok etish faolligini saqlab qolish va bola ta'lim dunyosiga shaxdam kirib borishi uchun sharoitlar yaratish, uning salomatligini va emotsional xususiyatlarini mustahkamlash muhim. Bugungi kunda o'quvchilarning aynan mana shu sifatlari ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etish bilan rivojlanayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz.

O'z faoliyatimizda ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy etib, ulardan foydalanib va o'quv jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha ma'lum tajribalarni to'plab bormoqdamiz. Axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha tajribam an'anaviy dars doirasida axborot texnologiyalarini didaktik jihatdan to'g'ri qo'llanilgan hollarda o'quv jarayonini individuallashtirish va differensatsiyalash uchun cheklanmagan imkoniyatlar paydo bo'lishini ko'rsatdi. Ular o'quvchilarga axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi, mustaqil ishlar samaradorligini oshiradi, ijodkorlik, malaka va ko'nikmalarni egallash va mustahkamlash uchun umuman yangi imkoniyatlar beradi, ta'limning yangi shakllari va metodlarini amalga oshirishga imkon beradi.

Har bir o'quvchida shaxsiy o'quv yo'nalishini rivojlantirishni ta'minlaydi. O'quv jarayonida uni muvaffaqiyatli bilim olish uchun zarur bo'lgan asosiy jarayonlar sifatida fikrlashni, tasavvurni rivojlantirishga yo'naltirilgan katta o'zgarishlar sodir bo'ladi; o'quvchilarning idrok etish faoliyatlarini samarali tashkil qilish ta'minlanadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanilganda ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirish oson bo'lib qoldi, butun o'quv jarayonini samarali tashkil qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Dars jarayonida tayyor multimedial mahsulotlari va kompyuter ta'limi dasturlaridan, o'quv va sinfdan tashqari ishlarda Internet tarmog'i vositalaridan foydalanib, multimedial ta'lim dasturlari va taqdimotlar, loyihalar yaratildi. Axborot texnologiyalarini barcha o'quv fanlarda qo'llash mumkin. Darslarda o'quv va o'yin dasturlaridan foydalanish katta samara beradi. Ona tili va Rus tili darslaridasavodxonlikni oshirish bo'yicha mashqlar yordam beradi, bunda bolalar kompyuterlarda turli xildagi amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Boshlang'ich sinflar o'quvchilari uchun turli didaktik materiallar to'plamidan foydalanib, ko'rgazmali-mashq, nazorat-mashqlari va test sinovlari modullari kiritilgan aralash kompyuter dasturlarini tayyorlash mumkin. Unga fanga oid qoidalarni joriy o'rganish va umumlashtirilgan takrorlash uchun uchta variantlarda berilgan grammatika-orfografik mavzular bo'yicha boy va turli-tuman materiallardan foydalanish yaxshi samara beradi.

1-sinfda o'qish darsida elektron o'quv qo'llanmalari tayyorlab, foydalanish mumkin. Unda so'zni tovushli-harfli tahlil qilish, so'zning bo'g'inlari tuzilishi, ba'zi orfogrammalar o'rganilishi turli qiziqarli ko'rgazmali va ovoqli material berish mumkin. Yorqin rasmlar, g'aroyib, qiziqarli topshiriqlar kichik yoshdagi o'quvchilarda ona tiliga qiziqishni oshirishga yordam beradi, o'yin shaklida o'quv materiali bilan tanishish imkonini beradi, o'zini nazorat qilish va o'quv refleksiya uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi. Ushbu qo'llanma bo'yicha ta'lim jarayonini differensatsiyalashga turli darajadagi murakkablikdagi topshiriqlarni tanlab olish yordamida erishiladi. Savodxonlikka o'qitish bo'yicha tematik rejalashtirishni ishlab chiqishda rejalashtirishga tegishli elektron mavzular va bo'limlarni kiritish mumkin. Dars rejasini ishlab chiqishda frontal, individual va guruhli ishlash uchun kompyuterni qo'llash maqsadga muvofiq bo'lgan dars bosqichlarini ishlab chiqish lozim.

Matematika darslarida "O'yinli masalalar" dasturlarini tayyorlab, foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinfda o'rganiladigan ko'plab mavzular bo'yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o'quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshiga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to'xtalish, o'quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat. Boshlang'ich sinflarda

harakatlanishga animatsiyali masalalar bilan slayd-filmlarni qo'llash mumkin. Shunday slaydlarni yaratish uchun Internetdan olingan animatsion kartinkalardan foydalanish mumkin.

Microsoft Power Point dasturlari yordamida yaratilgan taqdimotlar ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish juda samarali shakli hisoblanadi. Taqdimotda asosiysi – axborotlilik, ko'rgazmaliligi, qiziquvchanligi hisoblanadi. Mazkur dastur orqali turli mavzu va fanlar bo'yicha taqdimotlar yaratishda fotosuratlar, rasmlar, animatsiya, qo'shimcha axborotlardan foydalanish mumkin[2].

Maktabda mavjud bo'lgan Internet tarmog'i ishimizda katta yordam ko'rsatadi. Internet - bu global axborot tizimi ekanligi barchaga ma'lum. U elektron pochta, izlash tizimlarini o'z ichiga oladi va turli axborot resurslaridan foydalanish imkonini beradi. Undan kerakli axborotlarni topish, qayta ishlab chiqish va ularni ko'paytirib, barcha kompyuterlarga o'rnatib bolalarga mustaqil juftlikda, guruhda, individual ishlashni taklif etish mumkin. O'quvchilarga turli xildagi topshiriqlarni taklif etish: tadqiqot o'tkazish, asosiysini tanlash, taqdimot tayyorlash, jadvalni to'ldirish imkoni paydo bo'ladi.

Axborot olishning boshqa bir usuli – dars davomida bevosita Internetdan axborot olish hisoblanadi. Internetdan avvaldan kerakli materialni topish, darsda esa uni o'quvchilarga ko'rsatish mumkin. Ishni o'rganilgan material bo'yicha dialog ko'rinishida olib borish mumkin.

Katta sinflarda informatika darslarida albatta kompyuterdan foydalanish ushbu dasturni amalga oshirish zarur sharti hisoblanadi. Kompyuterdan odatda yangi materialni muhokama qilishda elektron doska sifatida foydalanaman. Bundan tashqari, o'quv o'yinlarini tashkil qilish hamda individual ta'lim va kompyuterli praktikumni tashkil qilishda foydalaniladi. Ta'lim natijasida o'quvchilar o'quv va oddiy amaliy masalalarni yechish uchun kompyuterdan foydalanish: fayllar bilan oddiy operatsiyalarni amalga oshirish (yaratish, saqlab qolish, izlash, dasturni ishga tushirish); dasturlarda amaliy topshiriqlarni va ijodiy ishlarni bajarishni biladilar: Word Pad, Microsoft Power Point, Microsoft Excel, Microsoft Word; keng foydalaniladigan dasturlarni ishga tushirish: kompyuter ekranida matnli va grafik redaktor, trenajerlar, testlar; matnlar va tasvirlar (axborot), obyektlar bilan ishlash; izlash, oddiy o'zgartirishlarni, saqlash, foydalanish va axborot hamda ma'lumotlarni uzatishni amalga oshiradilar, mundarija, yo'l ko'rsatuvchi, kataloglar, spravochniklar, internetdan foydalanib, kompyuter yordamida kichik loyihalar va taqdimotlar yaratadilar.

Shu jumladan, boshlang'ich maktabda o'rganish o'quv jarayonini modernizatsiyalash, samaradorligini oshirish bilan birga, har bir o'quvchining individual qobiliyatlarini hisobga olib, uni tabaqalashtirishga imkon beradi. Taklif etilayotgan kurso'qituvchiga ta'limni erkin boshqarish va o'quv axborotlarini taqdim etish turli usullarini qo'llash imkonini beradi. Kursda loyiha-tadqiqotchilik faoliyatiga alohida o'rin ajratilgan. O'quvchilarning loyihachilik faoliyatlari mustaqil tadqiqotchilik malakalarini, ijodiy qobiliyatlarini va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirishga yordam beradi; o'quv jarayonida olgan bilimlarini birlashtiradi va o'quvchilarni aniq hayotiy muhim masalalarni hal qilishda ishtirok ettiradi, ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilar va o'quvchilar munosabati uslublarini demokratlashtirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarni qiziqarli olamga olib kirishda o'qituvchining imkoniyatlarini kengaytiradi, bunda o'quvchilar axborotlarni mustaqil ravishda izlab topadilar, oladilar, tahlil qiladilar va boshqalarga yetkazadilar. Bolani axborot bilan ishlashga, o'qishga o'rgatish – zamonaviy boshlang'ich sinflarning muhim vazifasi hisoblanadi. Aniq fanlarni o'qitish jarayonida AKTdan foydalanish faqat asosiy yo'nalishlari shakllanadi. O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini tashkil etishda axborot texnologiyalaridan keng foydalanish birinchi navbatda, bu turli hisobotlarni tayyorlash, sinfdan tashqari tadbirlarni o'tkazish va shu kabilardan iborat bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldasheva. G.I. Axborot texnologiyalari-ta'lim sifati kafolatidir. "Экономика и социум" №4(83), (2021). 462-465.
2. Yuldasheva. G.I., Shermatova Kh.M. The use of adaptive technologies in the educational process. "Экономика и социум" №4(83), (2021). 466-468.

3. O‘.O‘.Tolipov, M.O‘smonboeva "Pedagogik texnologiya nazariya va amaliyot" O‘z.RFA nashriyoti T.N.Qori Niyoziy nomidagi O‘zPFITI, 2005 y.

4. Nasirova Sh.N., Maxmudova M.A. The importance of electronic education resources in the effectiveness of the lesson Electronic journal of actual problems of modern science, education and training december 2019-V ISSN 2181-9750, Urganch, № 5, 2019.-S.1-8.

ROSSIYA FUQAROLIK MUOMALASIDAGI RAQAMLI RUBL ISTIQBOLLARI, RASSIYA VALYUTASINI XALQAROLASHTIRISH

Samadova Mohlaroyim Burxon qizi

Navoiy davlat pedagogika institute Maktab menejmenti ta’lim yo‘nalishi talabasi

Elov Olimdjon Komilovich

Navoiy davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annatsiya. Ushbu maqola Rossiya Banki tomonidan taklif qilingan raqamli rubl konsepsiyasini tahlil qilishga, raqamli pullarning hozirgi ahamiyati, uning afzalliklari, qulayliklarini ochib berishga va kamchiliklarini o‘rganishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli pullar, Kriptovalyutalar, raqamli rublning xalqarolashuvi, pul tizimining barqarorlashuvi.

Maqolaga kirishdan avval raqamli pullar haqida to‘xtalib o‘tsak, raqamli pul o‘zi nima? Uni hayotimizdagi o‘rni qanday? Raqamli pul -bu har qanday turdagi to‘liq electron bo‘lgan to‘lov turidir. Qog‘oz pullardan farqli jihati uni jismonan sezib bo‘lmaydi. Online tizimlar orqali uni hisoblash yoki uzatish mumkin. Bizning tilimizda raqamli pullar Kriptovalyuta Bitcoin nomi bilan taniqli. Bu turdagi pullarning naqd pullardan farqi, muomila jarayonini soddalashtirish bilan bir qatorda, qulaylashtiradi. Moliyaviy o‘tkazmalarni osonroq va tezroq amalga oshiradi. Markaziy banklarning pul- kredit siyosatini amalga oshirish jarayonini ham soddalashtiradi. Ya’ni bu turdagi pullarning bazilari kriptografiyadan foydalanganligi sababli, ularni hukumatlar yoki xususiy agentliklar nazorat qila olmaydi. Ushbu sabablardan kelib chiqqan holda raqamli valyutalar butun dunyo bo‘ylab barcha hukumatlarning asosiy e’tiboriga aylangan desam adashmagan bo‘laman. Ushbu maqolada esa Rossiya davlati misolida tahlil qilishga harakat qildim.

So‘ngi paytlarda Rasiyada ham butun dunyoda bo‘lgani kabi, tovarlar va xizmatlar uchun to‘lovning naqd pulsiz usullari kabi ko‘rinishlari paydo bo‘ldi. Bulardan biri raqamli rubl. Raqamli rubl bu- Rossiya Markaziy banki tomonidan chiqariladigan valyutaning yangi shaklidir. Bu Markaziy bank raqamli valyutasining(CBDC) Rossiya versiyasi bo‘lib, blokcheyn texnologiyasiga asoslanadi. Rossiya hukumati fikricha raqamli rubl biznes uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi, is’tamolchilar uchun qo‘shimcha xavfsizlik qatlami oshadi va korrupsiyaga qarshi kurashga yordam beradi. Hozirda raqamli rubl tartibga soluvchi organ va tijorat banklari tomonidan sinovdan o‘tkazilmoqda. Ishga tushirilganidan so‘ng, korxonalar, do‘konlarda raqamli rubllarda to‘lovlarni amalga oshirish mumkin bo‘ladi. Raqamli rublning transchegaraviy to‘lovlar uchun asosiy afzalligi shundaki, bunday to‘lovlar boshqa mamlakatlarning bank tizimidan foydalanmasdan, faqat Rossiya banki tomonidan boshqariladigan Digital Ruble platformasi orqali amalga oshiriladi. Test sinovlari 2022-yil 19-yanvarda boshlangan bo‘lib 2022-yil 15-fevralda Rossiya banki va bozor ishtirokchilari raqamli rubl platformasini sinovdan o‘tkazishni boshladilar va fuqarolar o‘rtasida raqamli rubllarda birinchi o‘tkazmalarni muvaffaqiyatli amalga oshirdilar, kelajakda ular undan foydalangan holda tovarlar va xizmatlar uchun to‘lovni sinab ko‘rishni rejalashtirmoqdalar. 2022-yil 16-sentabrda bo‘lib o‘tgan matbuot anjumanida Rossiya banki direktori Elvira Nabiullina 2023-yil 1-apreldan raqamli rublni real mijozlar bilan sinovdan o‘tkazish boshlanishini e’lon qilgan. “Bizga ma’lumki dunyoda Rossiya bilan biznes yuritishdan manfaatdor bo‘lgan ko‘plab kompaniyalar bor, ammo ularning ko‘pchiligi bugungi kunda Rossiya banklariga qarshi sanksiyalar bilan cheklangan. Raqamli rubl tufayli banklar tenglamadan chiqariladi va Rossiya bilan savdo qilishga tayyor bo‘lgan barcha kompaniyalar buni to‘g‘ridan to‘g‘ri amalga oshirishiga imkon yaratiladi deya ta’kidlaydi bosh director Nikolay Juravlev. Ta’kidlanganidek raqamli rubl “naqd va naqd

bo‘lmagan rubllar bilan bir qatorda qo‘llaniladi” va to‘lov vositasi sifatida uning jozibadorligini oshiradigan qo‘shimcha afzalliklarga ega bo‘ladi. Shu asnoda shuni aytish lozimki, raqamli rubl Rassiya va butun dunyoda moliya sanoati uchun muhim voqeadir.

Xulosa o‘rnida shunday deya olamizki, olib borilgan o‘rganishlarga ko‘ra, Rassiya an’anaviy banklarning faolligi CBDC ning to‘liq amalga oshirilishi tufayli kamayishi mumkinligi aniqlangan. Bu esa o‘z navbatida kelasi besh yilda Rassiya uchun ko‘plar dollarlarning yo‘qotilishiga olib kelishi mumkin. Biroq, 2023 yilda raqamli rublning joriy etilishi mamlakat to‘lov tizimida muhim yangilik sifatida vujudga kelishi kutilmoqda, bu esa o‘z navbatida Rassiya moliyaviy tizimlar va vositalar bo‘yicha jahon yetakchisi sifatida mavqeini mustahkamlashiga ko‘maklashishi mumkin. Ammo bunga qaramasdan, ushbu o‘tish davrida bozor moslashuv davrini boshdan kechirishimi mumkinligi kutilmoqda. Bunda asosan to‘lov xizmatlari bilan bog‘liq xarajatlar kamayib, chakana sotuvchilarga ma‘qul kelsada, ekspertlar buning natijasida is‘temolchilar va banklar uchun potentsial daromadning pasayishidan xovotirdalar. Yana shuningdek, raqamli pullar o‘z navbatida jismoniy hamyonlarni talab qilmasada, raqamli valyutalarni saqlash va qayta ishlash uchun ma‘lum bir talablarga ega. Misol uchun, bunday turdagi valyutalarni saqlash uchun mustahkam xavfsizlikka ega onlayn hamyonlar ham zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alekhina OO Millatlararo raqamli valyuta: istiqbollar, xavflar va ularning milliy raqamli valyutalar loyihalarini rag‘batlantirishdagi roli. Risklarni boshqarish 2021. 59-68- betlar(rus tilida)
2. Beshlei O. Manipulyatsiyalar yoki moliyaviy vosita uchun joy. Salvador, Ukraina va Rossiya kriptovalyutalarni qanday qonuniylashtiradi. Nastoyashchee vremya , 17.09.2021. (Rus tilida.)
3. Yevropa Markaziy banki. 2020. Raqamli yevro bosh sahifasi. 2021-yil 27-iyun kuni https://www.ecb.europa.eu/euro/digital_euro/html/index.en.html
4. Maslov AV, Maklakova Yu.A., Shvandar KV Markaziy banki raqamli valyuta va raqamli rublning o‘rni. Moliya va kredit , 2021, jild. 27, yo‘q. 5 (809), 1058-1073-betlar. (Rus tilida)
5. “Rossiya banki rahbari Elvira Nabiullinaning 2022-yil 16-sentabrdagi Direktorlar kengashi yig‘ilishi yakunlari bo‘yicha bayonoti | Rossiya Banki” . www.cbr.ru.
6. *Fabrichnaya, Elena (2023-08-09)*. “Rossiya 15 avgustdan boshlab raqamli rublni sinovdan o‘tkazish ko‘lamini kengaytiradi -markaziy bank” .2023-09-19 .

O‘QITISHDA TA’LIMYIY METODLARNI MUVOFIQLASHTIRISHNING MOHIYATI VA MAZMUNI

Satimboyeva Xurshida Anvarjon qizi

University of economics and pedagogy NOTM assistenti

Ibrohimjonova Sevara

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Mamlakatimizda jahon talablarigajavob beradigan darajada ta’lim va tarbiya olishi hamda kasb-hunar egallashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik, ijodkorlik salohiyatini namoyon qilish uchun zarur shart-sharoitlar hamda imkoniyatlarmavjud. Yangi sharoitlardan kelib chiqib O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga, ta’lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, ta’limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta’lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv bo‘yicha takomillashtirish va amaliyotga joriy etishni taqozo etib kelmoqda. Bu haqida Prezident Sh.M.Mirziyoyev quyidagicha ta’kidlaydi: “Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir. Shuning uchun ham, O‘zbekistonda ta’lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag‘lar yo‘naltirilmoqda. Maktabgacha ta’lim, maktab va oliy ta’lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyatida sifat o‘zgarishlari ro‘y bermoqda”⁶.

⁶ <https://www.sbtsue.uz/uz/news/view/324>

O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil sentabr “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalqta’liminiboshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-son, 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmonlari, 2019 yil 20 fevraldagi “Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4199-son, 2019 yil 3 maydagi “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4306-son, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 22 fevraldagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari va akademik litseylarning iqtidorli bitiruvchilarini oltin va kumush medallar bilan taqdirlash tartibi to‘g‘risida nizom” bo‘yicha 154-son, 2019 yil 9-yanvardagi “Ixtisoslashtirilgan san’at va madaniyat maktablari va maktabinternatlarining ishlarini tartibga solish to‘g‘risida”gi 9-son qarorlari hamda ushbu faoliyatga dahldor bo‘lgan boshqa me‘yoriy hamda huquqiy hujjat va qonunlarda belgilab o‘tilgan vazifalarning ijrosini ta‘minlash bugungi kun o‘qituvchidan yangi ta‘limiy metodlardan o‘quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanmoqda. Mamlakatimiz ta‘limda, sport sohaslarida balki, barcha jabhalarda jahonga yuz tutmoqda. Biz birinchi galda ta‘lim va tarbiyani yo‘lga qo‘ya olsak qolgan barcha sohalar o‘z rivojini topmay qolmaydi.

O‘qituvchining asosiy vazifalaridan yana biri bolalarning o‘qishiga mohirona rahbarlik qilishdan vayordamlashishdan iboratdir. J. N. Maxmutovning fikricha ta‘lim metodlarini tasniflashda ta‘lim metodlari o‘qishning tegishli metodlariga: axborot – umumlashtiruvchi va ijrochilikni tushuntirish va reproduktiv, instruktiv – amaliy hamda mahsulli – amaliy, tushuntirish — da‘vat qiluvchi va qisman izlanishli, undovchi va izlanishlar tarziga to‘g‘ri keladigan turlari ham mavjuddir. N. M. Verzilning amalda ta‘lim metodlarini tasniflashga bilimlar manbai mantiqan asoslar bo‘yicha yondashishi mavjud.

Barchamiz bilamizki, ta‘lim jarayoni har qanday pedagogik texnologiyaning asosi sifatida o‘zidao‘quv faoliyati, motivatsion bosqich, boshqaruv kabi uchta komponentni umumlashtiradi.

Shundan kelib chiqib, ta‘lim jarayoni tuzilmasiga mos ravishda ta‘lim metodlarini o‘quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari, o‘qish va mehnatga rag‘batlantiruvchi hamda motivlashtirish metodlari, o‘quv-bilish faoliyatini boshqarish metodlari uch guruhga tasniflashimiz ahamiyatlidir.

Ta‘lim metodlarini tasnif etish, ta‘lim va tarbiyaning nazariy hamda ilmiy asoslarini o‘rganishda ko‘mak berib, pedagogik fikrni chuqurlashtiradi hamda shunga ko‘ra ijod uchun asosiy rol bo‘lib xizmat qilib keladi. Ta‘lim usullari, metodlarini tasnif etishta ta‘lim beruvchilar ishlarining orasidam guruhlanadi. Tasniflashning birinchi guruhiga o‘qitish metodlari va keyingi guruhiga esa o‘qish metodlariga bo‘linadi.

O‘qitish metodlarini taniqli olimlarimiz ham tasniflashgan va tavsiya etganlar. Buyuk olimlarimizdan Al-Xorazmiy, Yusuf Xos Hojib, Abu Rayhon Beruniy, Burxoniddin Zarkujiy, Abu Ali Ibn Sinolarning metodlarni tasnif etishida eng muhimi mantiqiy bilishlik faoliyatini rivojlantirish, kuchaytirish niko‘zda tutgan bo‘lib, bu metodlar bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘stirish, shakllantirish hamda mustahkamlagan holda, ko‘rsatmalilik – tajribaviylik, amaliyot, nazariya bilan amaliyot bilan birgalikda ishlash, izlash metodlarikabilardir⁷.

Pedagogik faoliyatimiz doirasida yuqoridagilarga asoslangan holda shunday xulosalarga kelishga qaror qildik:

1. O‘zbekistonda ta‘limiy metodlarni mashg‘ulotlarda qo‘llash yuzasidan juda samarali ishlar yurgizilmoqda hamdata‘lim metodlarining ilmiy-nazariy asoslari ishlab chiqilmoqda.
2. Ta‘limiy metodlar – o‘quv jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi demakdir.
3. Ta‘lim metodlaripedagogning imkoniyatlarini oshiradi, vaqtini tejashga imkon beradi. Mashg‘ulot jarayonlarida o‘qituvchiga darsni qulay boshqarishgayordam beradi, unga faollik yaratadi va ta‘limning mazmun-mohiyatini ochib beradi.

---

⁷ Mavlonova R. va boshq., Pedagogika, T: O‘qituvchi 2001y., 470 b.

4. Ta'limiy metodlarta'lim oluvchilarning ta'lim-tarbiya olish ishidagi muammolarning yechimini topishga ko'mak beradi.

5. Ta'lim jarayoni o'qituvchi, ta'lim oluvchi va ta'lim vositalarining o'zaro ta'siridan tarkib topadi.

6. Ta'lim metodlaridarslarning qulayligini ta'minlaydi. Unda o'quvchining o'quv materiallarini o'zlashtirishi doimiy ketma-ket kuzatishga, nazorat olib borishga, kerak hollarda tuzatishlar kiritishga imkoniyat yaratadi.

7. Ta'limiy metodlarni qo'llash orqali o'qitishning va bilimlarni o'zlashtirishning nutq, so'z, tovush bilan bog'langan usullari keyingio'ringa o'tib, o'qitishning tasavvurlar, shakllar, ranglar, tasvirlar bilan bog'liq usullari birinchi o'ringa o'tib boshlaydi.

ULUG'BEK HAMDAMNING "SO'Z" HIKOYASI HAQIDA

Saydullayeva Madina

Jizzax davlat pedagogika universiteti talabasi

Nigora Kiryigitova

JDPU o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining iste'dodli adiblaridan biri bo'lmish Ulug'bek Hamdamning "So'z" hikoyasi xususida fikr yuritiladi. Hikoyadagi ijtimoiy reallik, inson ruhiy olamidagi o'y-xayollar, birgina so'zning inson ongiga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ulug'bek Hamdam, "So'z" hikoyasi, inson ruhiyati, voqealar rivoji, tugun, kulminatsiya, yechimsiz yakun.

Mustaqillik davri adabiyotiga uchqundek kirib kelgan, o'z asarlari bilan xalq qalbidan chuqur joy olgan, professor, "Shuhrat" medali sohibi Ulug'bek Hamdam ko'p yillardan beri barakali ijod qilib kelmoqda. Uning ijodini ko'plab adabiyotshunoslar o'rganib, o'nlab maqolalar yozishgan. Ulardan biri serqirra ijodkor Ozod Sharafiddinovdir. Ulug'bek Hamdam nafaqat iste'dodli yozuvchi, balki mohir tarjimon hamdir. Ulug'bek Hamdam Jaloliddin Rumiyning "Ichindagi ichindadir", professor Usmon Turonning "Turkiy xalqlar mafkurasi" nomli asarlarini turk tilidan o'zbek tiliga tarjima qilgan. Uning yuksak mahorat bilan yaratilgan asarlari tufayli, uni ayrim chet mamlakatlarda iste'dodli adib sifatida bilishadi. Agar Ulug'bek Hamdamning barcha ijod namunalari, adabiy merosi boshidan oyoq chuqur o'rganilsa alohida bir ilmiy ish qilish mumkin. U ko'plab she'riy, nasriy, ilmiy asarlarning muallifidir. Biz hozir quyida uning "So'z" hikoyasini tahlil qilamiz.

Ulug'bek Hamdamning "So'z" hikoyasida o'ylanmay aytilgan ikki og'iz so'z inson qalbini vayron etishi, ichki dunyosini ostun-ustun qilib yuborishi mumkinligi va o'zbek xalqimizga xos ayrim xususiyatlar o'tkir qalam ostiga olingan. Bu dunyoda tirik jon borki, doimo harakatda bo'ladi. Ko'pchilik insonlar, ota-onalar farzandlari uchun yashab, erta-yu kech hech kimdan kam qilmaslik uchun ishlab, farzandlarimni uyli-joyli qilganimdan keyin o'zim uchun yashayman deyishadi. Hikoyadagi qahramonlar er-xotin ham bolalarini katta qilib, xalqqa qo'shgandan so'ng o'zlari uchun yashamoqchi bo'lishadi. Shu sababli ular erning taklifi bilan dala hovliga yo'l olishadi. Er umuman o'zgacha kayfiyatda, xotiniga turli xil iltifotlar qiladi. Erning o'zgachaligini xotining "Sizga bugun nima bo'lyapti o'zi, dadasi?" [1;4] deya hayratlanishidan bilishimiz mumkin. Lekin xotin buni sezsa-da, erining har bir xushomadini javobsiz qoldirmagan holda jilmayib qo'yadi. Er-xotin manzilga yetib borishgach, tezda dala hovlini tartibga solishgandan so'ng, er o'z qo'llari bilan (bu safar boshqacha) osh tayyorlab bermoqchi bo'ladi. Osh tayyorlash paytida biroq muddatga anhora tushib, u yerda ham maroqli suhbat qurib, tepaga chiqishadi va erni qo'shni chaqirib qoladi. Shu orada xotin oshning tuzini ko'radi, chuchmal tuyilgani uchun "bir qoshiq tuz" soladi. Mana shu yerdan hikoyaning oxiriga qadar yechilmaydigan tugun boshlanadi. Er qaytadi va xotiniga qo'ng'iroq bo'ladi. Xotin telefonni ko'targanidan so'ng tezda ichkari uyga qarab kirib ketadi. Shundan so'ng er oshni damlab, xotining ortidan kirayotganda, hikoyaning kulminatsiyasi hisoblangan voqea sodir bo'ladi. Ya'ni er eshik orqasida turib quyidagi gaplarni eshitadi: "Asti so'rama, dugonajon, shunaqangi "bema'ni kun" bo'ldiki, zerikkanimdan

naq yorilib o'lay deyapman. Bir nimalarni bahona qilib vahliyroq qaytsam kerak... Chiqqin-a oldimga kechqurun, hasratlashamiz..." [2;4]

Er bu gaplarni eshitgandan so'ng butunlay o'zgaradi. Endi umrimizni oxirigacha baxtli hayot kechiramiz degan o'y-hayollari vayron bo'ladi. Chunki u o'sha kunni xayolida eng ajoyib va maroqli qilib o'tkazayotgan edi. Xotining gapini eshitgandan so'ng uni turli xil savollar qamrab oldi. Voqealar rivoji davom etib er oshni suzadi va oshdan bir qoshiq olib yeyayotganda sho'rligidan, non bilan zo'rg'a yutadi. Shu tobda er nahotki shuncha yillardan buyon xotini shu qadar sho'r ovqat yeyishini sezmagani bo'lsam deb o'ylab qoladi. Erning bu gapni eshitmasidan avval ko'ziga butun tabiat, atrof go'zal ko'rinayotgan edi. Endi esa osmonni bulut qopladi va havo ham o'zgardi. Er- xotin dala hovlidan tezda qaytishadi. Oradan qancha vaqt, necha kun o'tmasin o'sha "be'mani kun" degan so'z erning ich-etini yemirib borardi. U ma'noli kun qanday bo'lishini o'ylardi. Oilasi bilan o'tgan eng baxtli kunlarini eslab o'zini tinchlantirishga urinardi-yu, ammo o'sha so'z oshga bejo tushgan bir qoshiq tuz kabi butun hayotini barbod qilayotgandek tuyilardi. Hatto xotinidan shubhalanib uzoq vaqt kuzatadi, lekin birorta ayb topa olmaydi. Chunki xotin hech qachon norozi bo'lmagan, har doim mayin tabassum qilib turgan va hozir ham shunday. Er so'zni qancha unutilishga urinsa ham unutilmaydi va uzundan-uzun javobi yo'q savollar ichida qoladi.

Nazarimda yozuvchi hikoya yakuniga yechim bermagan va bunday mas'uliyatli ishni kitobxonning zimmasiga yuklagan. Balki xotin shuncha yildan beri indamay yashamasdan, eriga qanday hayotni xohlayotganligini, u uchun ma'noli kun qanaqa bo'lishini oz bo'lsa-da sezdirganda edi, erning orzu-umidlari, baxtli yashash niyati sarobga aylanmagan bo'lardi. Balki er ham ro'zg'or tashvishlari bilan yoshlikdan xotiniga bunday iltifotlar, xushomadlar qilmagani, hasratlashmagani sababli, erna birdan o'zgarishi xotin uchun "be'manilik" hisoblanar. Nima bo'lgan taqdirda ham yozuvchi hikoyada inson ruhiyatini, so'zning ta'sir kuchini, insonlar vaqtida o'zlari uchun ham yashashi kerak ekanligini yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlagan. Ulug'bek Hamdam ijodida milliylikdan umuminsoniylik sari o'sib chiqqan asarlar borki, ular chet el adabiyotida ham munosib baholandi [3;182].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ulug'bek Hamdam hayoti va ijodi . uz.m.wikipedia.org sayti
2. Ulug'bek Hamdam " So'z" hikoyasi. www.ziyo.com kutubxonasi
3. Samatova Yolqin: Ulug'bek Hamdam ijodida davr ruhiyati va talqin mahorati. "Academic Research Educational Sciences".

BUXORO VILOYATINING GEODEMOGRAFIK VAZIYATI

Sayfullayeva Farangiz Nutfillo qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari talabasi

Muxammedova Nazokat Jurayevna

Navoiy davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada Buxoro viloyatining geografik xususiyati bilan birga demografik jarayonlari aks etgan. Bu esa geodemografik vaziyatni tahlil qilishga asoslanadi. Natijada viloyat aholisining tug'ilish, o'lim, nikoh va ajralish masalalri hududiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: geodemografik vaziyat, demografik jarayon, tug'ilish, o'lim.

Annotation. The article reflects the demographic processes of the Bukhara region along with its geographical characteristics. This is based on the analysis of the geodemographic situation. As a result, the problems of birth, death, marriage and divorce of the population of the region were analyzed regionally.

Key words: geodemographic situation, demographic process, birth, death.

Аннотация. В статье отражены демографические процессы Бухарского региона с его географическими особенностями. Это основано на анализе геодемографической ситуации. В результате были проанализированы проблемы рождения, смерти, браков и разводов населения региона на региональном уровне.

Ключевые слова: геодемографическая ситуация, демографический процесс, рождение, смерть.

Bizga ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi aholisi yildan yilga juda tez sur'atlar bilan o'smoqda. Aholi o'lganlar soniga nisbatan tug'ilganlar sonining ortiqligi, ya'ni, tabiiy o'sish hisobiga ko'payib bormoqda. Aholi soniga yana migratsiya (mexanik ko'payish) ham ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon aholining bir hududdan boshqa hududga ko'chishi orqali sodir bo'ladi. Respublikamizda mexanik ko'payish balansi manfiy holatda bo'lib, mehnat resurslarining ortiqchaligi kuzatiladi. Ushbu geodemografik vaziyatni Buxoro viloyati kesimida ko'rish o'rinlidir.

Buxoro viloyati O'zbekistonning g'arbiy qismida joylashgan. Uning qo'shni Turkmaniston davlati bilan chegarasi qisman Amudaryo bo'ylab o'tadi. Viloyat shimolda, qisqa masofada Xorazm viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasi bilan, shimol va shimoli-sharqda keng miqyosda Navoiy va janubda Qashqadaryo viloyatlari bilan chegaradosh. Chegarasining kattaligi bo'yicha Navoiy viloyatidan keyin ikkinchi o'rinda turadi. 1938-yil 15-yanvarda tashkil etilgan. Viloyat aholisi 2044,0 ming kishini tashkil etadi. Shundan 753,8 ming kishi shaharlarda, 1290,2 ming kishi qishloqlarda yashaydi. Milliy tarkibida o'zbek, tojik, rus, qozoq, turkman, tatar, ukrain, ozarbayjon, koreys, yahudiy, arman, qoraqalpoq, belarus, nemis millatiga mansub xalqlar istiqomat qiladi.

Buxoro viloyati aholisining zichligi 2024-yil holatiga ko'ra 1 kv.km.ga o'rtacha 50,8 kishi to'g'ri kelgan. Bu esa o'tgan yilning mos davriga nisbatan solishtirilganda 0,9 kishiga ortgan (2023- yilda 1 kv.km.ga 49,9 kishi). Hududlar bo'yicha qaraydigan bo'lsak, aholi zichligini eng yuqori ko'rsatkichi Buxoro shahrida 4 207,1 kishi, Kogon shahrida 3 235,0 kishi, Vobkent tumanida 512,8 kishi, Kogon tumanida 169,2 kishini, Buxoro tumanida 135,2 kishi tashkil etgan bo'lsa, eng past ko'rsatkichlar Qorovulbozor tumanida 9,0 kishi, Peshku tumanida 15,0 kishi, Qorako'l tumanida 19,8 kishi, Olot tumanida 32,3 kishi, Jondor tumanida 35,9 kishi, Shofirkon tumanida 50,1 kishini tashkil etgan.

1-jadval

Buxoro viloyati aholi soni dinamikasi

Ma'muriy hududlar	2011	2015	2020	2024	2024-2011 o'sish indeksi	yillardagi
Buxoro viloyati	1683,8	1785,4	1923,9	2044,0	121,4	
Buxoro shahri	269,0	273,5	280,2	294,5	109,5	
Kogon shahri	56,3	58,9	61,1	64,7	114,9	
Olot tumani	85,5	91,2	99,0	104,3	122,0	
Buxoro tumani	138,2	150,1	166,2	178,4	129,1	
Vobkent tumani	119,7	127,9	139,5	148,7	124,2	
G'ijduvon tumani	267,9	284,7	303,4	322,5	120,4	
Kogon tumani	64,8	69,4	78,0	84,6	130,6	
Qorako'l tumani	141,6	150,2	163,7	171,8	121,3	
Qorovulbozor tumani	15,4	16,8	18,3	19,9	129,2	
Peshku tumani	104,2	111,6	122,5	131,2	125,9	
Romitan tumani	121,0	129,2	141,1	151,4	125,1	
Jondor tumani	147,4	158,5	174,0	185,5	125,8	
Shofirkon tumani	152,8	163,4	176,9	186,5	122,1	

Jadval ma'lumotlari buxstat.uz saytidan foydalanib tuzilgan.

Ushbu jadval ma'lumotlariga ko'ra aholining o'sishi yuqori bo'lgan hududlarga Kogon, Qorovulbozor va Buxoro tumanlari kuzatilgan bo'lib, bunga asosan ichki migratsiyaning ta'siri kuchli hisoblanadi. Buxoro, Kogon shaharlari va G'ijduvon tumanida aholining nisbatan pastroq o'sishini ko'rish mumkin. Bu esa shaharlarda aholining bandlik holatlarining yuqoriligi, oilani rejalashtirish kabi sabablar kuzatilsa, G'ijduvon tumanida ayollarning ish bilan bandlik holatining yuqoriligi asoslidir.

2-jadval
Buxoro viloyatida tug‘ilish dinamikasi

Mamuriy hududlar	2014	2017	2020	2022	2023
Buxoro viloyati	21,6	20,0	21,4	22,6	
Buxoro shahri	17,2	16,0	18,9	26,5	25,0
Kogon shahri	17,8	17,0	19,0	27,5	20,3
Olot tumati	21,7	21,0	21,3	21,0	22,1
Buxoro tumani	20,6	19,1	19,7	17,4	21,7
Vobkent tumani	22,3	20,6	21,8	22,0	25,4
G‘ijduvon tumani	24,1	21,1	22,8	24,0	24,5
Kogon tumani	23,7	23,8	23,1	18,3	24,9
Qorako‘l tumani	23,4	21,0	22,6	22,0	21,9
Qorovulbozor tumani	20,0	20,8	19,9	22,2	20,0
Peshku tumani	23,7	22,1	22,6	23,0	22,9
Romitan tumani	21,7	21,8	22,8	22,1	20,7
Jondor tumani	23,4	20,7	21,6	22,2	23,5
Shofirkon tumani	20,9	19,9	21,7	21,7	20,0

Jadval ma‘lumotlari buxstat.uz saytidan foydalanib tuzilgan.

Ushbu jadval ma‘lumotlariga ko‘ra tug‘ilishning yuqori ko‘rsatkichi Buxoro shahri, Vobkent, G‘ijduvon, Kogon tumanlarida kuzatilgan bo‘lib, bunga asosiy sabab bu hududlarda doimiy aholi sonining ko‘pligi hisoblanadi. Tug‘ilishning nisbatan past ko‘rsatkichi Buxoro tumani, Kogon shahri, Qorovulbozor, Romitan, Shofirkon tumanlarida qayd etilgan bo‘lib, bunga asosan shaharlashuv va ayollarning ish bilan bandligi sabab bo‘ladi.

Buxoro viloyatida o‘limning yuqori ko‘rsatkichi Kogon shahri, Buxoro shahri, Qorako‘l tumanlarida kuzatilgan bo‘lib, bunga asosiy sabab Kogon shahri asosiy transport tugunida joylashgan, Buxoro shahrida sanoat korxonalar sonining ko‘pligi, aholisining zichligi, ichimlik suvining tanqisligi sababli, kasallanish holatlarining ko‘pligi Qorako‘l tumanida esa yer osti suvi tarkibida ammiyak miqdorining ko‘pligi hisoblanadi. O‘lim darajasi past bo‘lgan hududlar Kogon tumani, Buxoro tumani, Romitan tumanlari hisoblanadi. Buning sababi, Kogon tumani hududi deyarli qishloqlardan iborat bo‘lib, tabiiy mahsulotlar ko‘proq iste‘mol qilinadi. Buxoro tumanida esa, meditsina yaxshi rivojlangan va tibbiy savodxonlik yuqoriroq ekanligini aytishimiz mumkin, Romitan tumanining doimiy aholisi uzoq umr ko‘ruvchilar hisoblanadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, Buxoro viloyati aholi soni Respublika ko‘rsatkichidan ancha past bo‘lib, bu hudud, to‘liq sug‘orma dehqonchilik yerlarida joylashgan. Aholisi sekin o‘sib bormoqda. Tug‘ilish nisbatan past, tibbiy madaniyat yaxshi rivojlangan, umr davomiyligi o‘rtacha ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

ASTRONOMIYA MASHG‘ULOTLARINI AXBOROT MUHITIDA O‘QITISH

Qodirova Muxlisa- Fizika va astronomiya ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar - G.I. Sayfullayeva

Annotatsiya. Keyingi yillarda kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog‘liq holda dars mashg‘ulotlarni tashkil etishning yangi shakllari shakllanmoqda. O‘quvchilarning mustaqil ta‘lim olish imkoniyatlari ko‘paytirishda va vaqt tanqisligi muammosi kamaytirishda axborot texnologiyalarning tutgan o‘rgi muhim hisoblanadi.

Ta‘lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalangan holda darslarni tashkillashtirish uchun ma‘lum bir shart-sharoitlar va texnik vositalar mavjud bo‘lishi kerak. Ta‘lim tizimining rivojlanishini hozirgi holatini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish mumkin emas. Darhaqiqat, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ta‘lim sifatini

o'shinishga zamin yaratadi. Bunda pedagogik jarayonning mazmuni takomillashadi, o'qitishning innovatsion modellari joriy etiladi, shuningdek, talaba va professor o'qituvchilarning hamkorlikdagi faoliyati tashkil etiladi. Har qanday ta'lim muassasasida o'quv jarayonini axborotlashtirishning zaruriy sharti sifatida zamonaviy axborot texnologiyalarini ham boshqaruvda, ham ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish bo'yicha yagona strategiyani ishlab chiqish hisoblanadi.

O'quv jarayonini axborotlashtirish texnologik, pedagogik va tashkiliy ishlar bilan bog'liq qiyin va ko'p qirrali masalalarni yechishni talab etadi. O'qitishda multimediya vositalaridan foydalanishning maqsadi dars jarayonida, kompyuter yordamida astronomiya fanini mustaqil o'rganish, o'rgatish, uni qo'llash, animatsiyalardan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat. Multimediyali o'rgatuvchi dasturlar matn, grafika, video, tovush va animatsiyalardan iborat bo'lib, o'quvchi astronomiya fanini o'zi mustaqil o'rganmoqchi bo'lsa, kompyuterga yozilgan maxsus dasturni ishga tushiradi. Bu dasturlar tabiiy fanlarning nazariy bo'limlarini, amaliy mashg'ulot va laboratoriya ishlarini, nazorat (test) topshiriqlarini, qo'shimcha adabiyotlar ro'yxatini o'z ichiga oladi. Talabalarga astronomiya fanini multimediya orqali tushuntirish olingan. Bilimlarni xotirada uzoq vaqt saqlab qolish va kerak bo'lganda amalda qo'llash imkoniyatini beradi. Astronomiya fanini multimediya vositalari asosida o'qitilishining afzalliklari quyidagilardan iborat:

- talabalarni kompyuter savodxonligini oshirish;
- o'rganilayotgan o'quv materialini atroflicha chuqurroq va puxta o'zlashtiradi;
- o'zlashtirilgan bilimlarni xotirada uzoq vaqt saqlab qolish imkoniyati yaratiladi;
- talabalarni mustaqil bilim egallashlari uchun kompyuter texnologiyasidan foydalanishga undaydi;
- ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan tanishadi;
- ta'lim olish vaqti qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyati yaratiladi.

Multimedia vositalarining ilmiy-amaliy ahamiyati shundan iboratki, talabalarda fanga bo'lgan qiziqishlarini va mavzuni mustaqil o'zlashtirish hamda astronomiya fanini o'qitishda multimediya vositalaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun xizmat qiladi. Har qanday ta'limot shunchaki ishlab chiqariladigan emas, balki sarmahsul ijodiy xususiyatga ega bo'lgan faoliyat deb tushunilmog'i kerak. Axborot texnologiyalari muhitida astronomiyadan o'quv faoliyatni rivojlantirishni quyidagi asosiy yondashuv ko'rinishlarida amalga oshirish mumkin, ya'ni:

- ta'limni kompyuterlashtirish;
- internet tizimidan samarali foydalanish;
- elektron darsliklar yaratish va astronomik ta'limga tatbiq etish;
- laboratoriya va ma'ruza mashg'ulotlarida dasturiy mahsulotlardan keng foydalanish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarga axborot texnologiyalarini tatbiq etgan holda qo'llash;
- nazorat baholashda interfaol testlardan foydalanish;
- o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish faoliyatlarini rivojlantirish jarayonida, ular egallangan bilimlaridan didaktik masalalarni hal etish yo'llarini izlashda foydalanishni o'rganadilar.

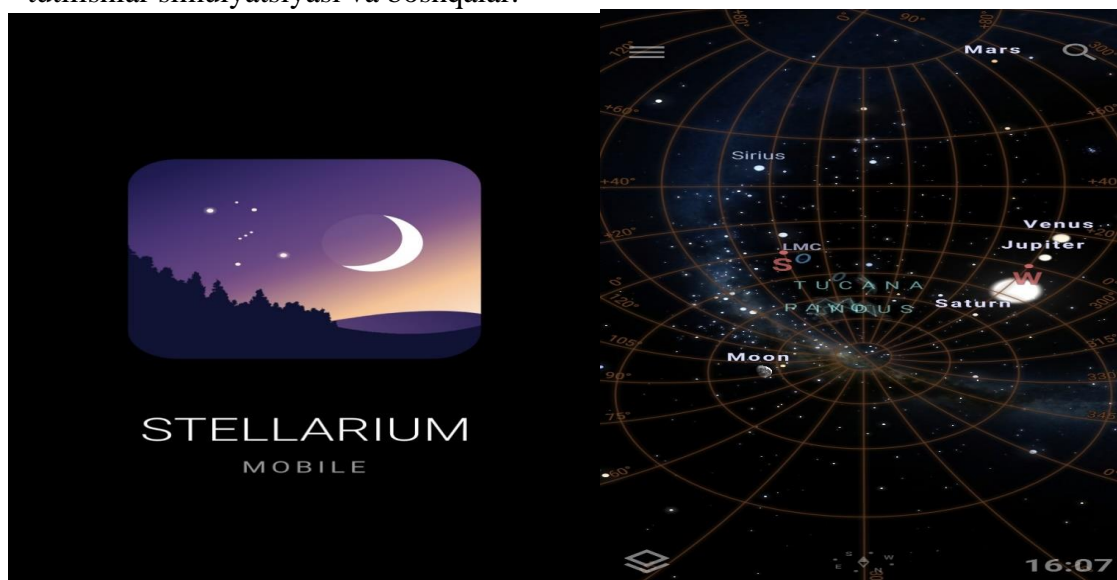
Bugungi kunda butun dunyoda dasturiy vositalardan foydalanilib astronomiya kursi o'qitilmoqda. Bunda asosan Stellarium, Starry Night, Kstars, Star Walk, Star Map. Home Planet, Astrometrica, Astro Gemini, Selestia, Maxim DL kabi kompyuter va internet tarmog'i dasturlari harnda CLEA, VIREO virtual laboratoriyadan keng foydalanilmoqda.

Stellarium – Windows, Linux operatsion tizimlari uchun mo'ljallangan astronomik dasturiy vosita hisoblanadi.

Stellarium dasturi – asosan yulduz turkumlari, osmon sferasi elementlari, yulduzlarning koordinatalari, yulduzlargacha masofalarni aniqlash, Quyoshning yillik va sutkalik harakati kabi bir qancha mavzularni qamrab olgan 3D o'lchamdagi kompyuter dasturi hisoblanadi.

Dastur quyidagi imkoniyatlarga ega:

- 600 mingdan ortiq yulduzlarni kuzatish imkoniyati mavjud;
- osmonda joylashgan yulduz turkumlarining chiziqli va mifologiktasvirlarini ko'rish mumkin;
- barcha sayyoralar va ularning yo'ldoshlaridan turib osmonni kuzatish imkoniyati;
- sayyoralar va ularning barcha yo'ldoshlarini kuzatish imkoniyati;
- osmon jismlarining o'lchamlarini aniqlash imkoniyati; o'tmish va kelajakda vaqtni belgilash ya'ni kuzatuvlarni oldindan rejalashtirish;
- obyektivni sozlash va teleskop yoki binokldagi ko'rinishni nazorat qilish imkoniyati;
- tutilishlar simulyatsiyasi va boshqalar.

Bu dastur kompyuterga o'rnatilgach, ishga tushiriladi. STELLARIUM dasturiy mahsulot papkasidan Stellarium faylini tanlaymiz. Ekranda asteroidlar, sayyoralar, yulduzlarni gallaktikada joylashgan o'rinlarini ko'rishimiz mumkin. Sahifaning o'ng tomon yuqorisidagi qidiruv belgisini bosib, "Browse by type" (turi bo'yicha ko'rib chiqing) yozuvini tanlaymiz. Ekranda planeta, yulduz, asteroid, kameta, chuqur osmon obyektlari, sun'iy yo'ldoshlar, burjlar sahifasi chiqadi. Biz asteroidlarning gorizont va ekvatorial koordinatalarini aniqlaymiz. Asteroid yozuvini tanlaymiz va ekranda asteroidlar ro'yxati chiqadi. Bittasini tanlab olamiz. Masalan Flora asteroidini tanlaymiz. Ekranda Flora asteroidining joylashgan o'rni ko'rinadi. Ekraning quyi qismidagi Flora yozuvini ustiga bosamiz. Asteroidga tegishli parametrlar namoyon bo'ladi.

- Constellation- yulduz turkumi
- Magnitude- yulduz kattaligi
- Distance- masofa
- Az/Alt- azimuti/ gorizontdan balandligi
- Hour Angle- soat burchagi
- Also known as- nomi bilan tanilgan

Ekranda Flora asteroidining mos ravishda RA/Dec yozuvida geografik uzunligi va geografik kengligini, RA/Dec(J2000) yozuvida to'g'ri chiqish va og'ish ko'rsatgichlarini ko'rishimiz mumkin. Shunday qilib o'zimiz xoxlagan osmon obyektlari tanlab ularning parametrlarini aniqlashimiz mumkin. Oxirgi sahifaga e'tibor bersak, bu laboratoriya mashg'ulotida faqatgina osmon obyektlarining gorizont va ekvatorial koordinatalarini aniqlash emas balki, shu bilan birga yulduz turkumi, yulduz kattaligi, quyoshga nisbatan joylashgan masofasi, azimuti, gorizontdan balandligi, vaqt (soat burchagi)ni aniqlash mumkin.

Bundan foydalanib talabaga osmon sferasini haqiqiyidan qolishmagan darajada namoyish qilish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, boshqa ko'plab mavzularni tushuntirishda ham Stellarium dasturidan foydalanish mumkin.

Shuningdek, astronomiya fani kosmik fazoni o'rganishda va uni zabt etishda, kosmonavtika fanini rivojlantirishda hamda bizning sayyoramizni koinotdan turib o'rganishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D.Jo'rayev M., Sattarova B., "Fizika va astronomiya o'qitish nazariyasi va metodikasi", O'quv qo'llanma, Toshkent: "Fan texnologiya" nashriyoti 2015 y.
2. Mamadazimov M., Tillaboyev A va boshqalar. "Astronomiya kursi (Umumiy astronomiya)dan laboratoriya ishlari" T., TDPU 2015 y.
3. Tillaboyev A.M. (2021). Astronomiya kursini o'qitishda zamonaviy ilmiy- tadqiqot natijalaridan foydalanishning metodik tizimi. Academic research in educational sciences, 2(5), 907-913.

PSIXOSOMATIKADA INTEGRAL YONDASHUV

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston

Milliy universiteti Jizzax filiali "Psixologiya" fakulteti

o'qituvchisi: Otamuratov Rustam

"Psixologiya" fakulteti "Oila psixologiyasi" yo'nalishi 3-bosqich

talabasi: Abdusamatova farzandlar

Umar qizi

E-mail: abdusamatovasevara55@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada integral yondashuvda salomatlik va kasallik murakkab biopsikososyal o'zaro ta'sir kontekstida ko'rib chiqiladi. Bolalar psixosomatikasi kattalarnikidan farq qilish xususiyatlari, somatopsixika va funksional symptom atamalariga tarifi berilgan.

Аннотация: В этой статье интегративный подход рассматривает здоровье и болезнь в контексте сложных биопсихосоциальных взаимодействий. Определены особенности психосоматики детей от взрослых, соматопсихические и функциональные симптомокомплексы.

Abstract. In this article, an integrative approach examines health and illness in the context of complex biopsychosocial interactions. Characteristics of children's psychosomatics from adults, somatopsychic and functional symptom terms are defined.

Kalit so'zi: Integral yondashuv, integratsion modellar, bolalar psixosomatikasi, somatopsixika, funksional symptom, organik sindromlar, psixoendokrinologiya, psixofarmakologiya.

Ключевые слова: Интегральный подход, интегративные модели, детская психосоматика, соматопсихиатрия, функциональная симптоматика, органические синдромы, психоэндокринология, психофармакология.

Key words: Integral approach, integrative models, child psychosomatics, somatopsychiatry, functional symptom, organic syndromes, psychoendocrinology, psychopharmacology.

Integral yondashuvda salomatlik va kasallik murakkab biopsikososyal o'zaro ta'sir kontekstida ko'rib chiqiladi. Integratsion modellar har qanday kasallikning etiologiyasi va patogenezinining multifaktorial xususiyatini, uni tizimli nuqtai nazardan ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu tendentsiya vakillari o'zining turli ko'rinishlarida atrofda dunyo bilan o'zaro ta'sir qiluvchi murakkab tashkil etilgan tizimning faoliyati kontekstida psixosomatik va somatopsixik munosabatlarni o'rganishga e'tibor qaratadilar.

Bolalar psixosomatikasi kattalarnikidan farq qiladimi? Men ikkita asosiy xususiyatni ta'kidlayman.

Birinchi, alomatlar yoshga qarab o'zgaradi. Go'daklik davrida bitta, uch yoki besh yoshli bolalarda boshqalar bo'ladi va hokazo. Bola qanchalik kichik bo'lsa, qoida tariqasida, psixosomatik buzilishning namoyon bo'lishi qanchalik oson bo'lsa, biz ko'ramiz: alomat ichki organlarning faoliyatini sezilarli darajada buzmasdan, juda tez paydo bo'lishi va o'tib ketishi mumkin. Ko'pincha turli yoshdagi bolalarda qorin og'rig'ini patologiyalar, nafas olish kasalliklari belgilari va turli teri kasalliklarini aniqlamasdan kuzatishimiz mumkin. Bu yerda pediatrianing mumkin bo'lgan somatik kasallikni istisno qilishi va oilani bolaga yoki oilaviy psixologga yuborishi muhimdir. Qoida tariqasida, alomatlar og'ir stress fonida paydo bo'ladi va bola

vaziyatga dosh bera boshlaganda yoki tashqi sharoitlar o'zgarganda, ota-onalar tomonidan etarli darajada qo'llab-quvvatlanishi bilan o'qoladi.

Ikkinchi xususiyat - bolaning oila tizimiga juda kuchli kiritilganligi. Psixosomatik alomatlar oila ichidagi nizolar fonida yoki bola va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlardagi qiyinchiliklar tufayli paydo bo'lishi mumkin. Va ko'pincha, psixosomatik alomatni engishga yordam berish uchun siz nafaqat bola bilan, balki uning ota-onasi va ba'zan boshqa oila a'zolari bilan ham ishlashingiz kerak. Bu, ayniqsa, erda bolalik davrida to'g'ri keladi. Ba'zida biron bir qiyinchilikni engishga yordam berish yoki faqat ota-onalarga yordam berish kifoya qiladi va mojaro yo'qoladi va u bilan birga qayg'u va psixosomatik alomat paydo bo'ladi.

Eng ko'p uchraydigan psixosomatik alomatlar qanday?

Har qanday somatik patologiyada aqliy asoslar qo'yiladi. Miya va orqa miya boshqaruv apparati hisoblanadi. Bu muvozanatni saqlaydigan va barcha tashqi va ichki o'zgarishlarga moslashadigan markaziy asab tizimidir. Psixosomatik kasalliklar psixokardiologiya, psixopulmonopatologiya, psixodermatologiya, gastropsixologiya bo'linadi.

“Somatopsixika” atamasi, ”soma” – tana, va “psixika” – ruhiyat, ruh, jon deb ataladi yoki asosiy somatik etiologiyaning psixiatrik belgilari, deb ham atalishi mumkin. Psixosomatik kasalliklardan farqli o'laroq – bu psixika natijasida paydo bo'lgan somatik holatlar; stress, somatopsixik alomatlar yoki buzilishlar psixikaning namoyonidir yoki psixiatrik tabiat, uning bevosita sababi somatik holat deb qaraladi. Kundalik hayotda somatopsixik epizodlar odatiy holdir. Haddan tashqari qizib ketgan, charchagan yoki och qolgan tananing hissiy yon ta'siri asabiylashish, zo'riqish, aqlga sig'maydigan xatti-harakatlar, letargiya, konsentratsiyaning pasayishi va boshqalar sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Ba'zi odamlarda psixik reaksiyalar gormonal o'zgarishlar tufayli yuzaga kelishi mumkin. Kayfiyatning o'zgarishi va o'ziga xos hissiy holatlar o'smirlar va menopauzadagi odamlarga xosdir. Ba'zi ayollar hayzdan oldin kuchlanishni boshdan kechirishadi, bu kuchni yo'qotish, apatiya, charchoq, asabiylashish va hatto asossiz tajovuzkorlik shikoyatlarida namoyon bo'ladi. “Baby blues” (tug'ruqdan keyingi depressiya) ham somatopsixik holat sifatida qaraladi, garchi ba'zi hollarda psixogen tarkibiy qismlarni ishonch bilan chiqarib bo'lmaydi. Yuqori haroratlar, ayniqsa bolalarda tashvish va gallyutsinatsiyalarga olib kelishi mumkin bo'lgan holatlarni ham. Bunday psixik paranoid g'oyalar, fikrlashning ratsionalligining pasayishi, turli obsesyonlar, kompulsiv xatti-harakatlar, xotira buzilishi va shaxsiyatning o'zgarishi kabi qarish bilan bog'liq. Muhim psixik o'zgarishlar alkogolizm kuzatiladi va kamroq darajada, vaqtinchalik alkogolli mastlik holatida bo'lgan shaxslarda. Giyohvand moddalarni iste'mol qilishning xulq-atvor oqibatlarini adabiyotda yaxshi ma'lum. Jamoatchilikni tashvishga soladigan narsa - qo'rg'oshin zaharlanishi (maktabdagi qobiliyatlarning buzilishi, apatiya, uyquchanlik, manik xulq-atvor va boshqalar), uglerod oksidi (xotiraning buzilishi, apatiya yoki depressiya), asbest va politsiya tomonidan qo'llaniladigan A.O (Agent Orange) ko'zdan yosh oqizuvchi gaz. Bizning aqliy bilimlarimizni sezilarli darajada to'ldirdi va ma'lum ozuqaviy komponentlar (vitaminlar, minerallar, oqsillar va boshqalar) etishmovchiligi va umuman to'yib ovqatlanmaslik natijasida yuzaga kelgan hissiy kasalliklar. Kesilgan-o'sha jismoniy vaqtinchalik yoki doimiy zarar. travma, ayniqsa miya travmasi, aqliy zaiflikning sababi hisoblanadi. funktsiyalari, noqulay psixolog. reaksiyalar va shaxsiy o'zgarishlar. Mn. dorilar yon ta'sirga olib keladi. Somatopsixik sohada somatik va psixologik kasallar haqida to'plangan ma'lumotlarning muhim qismi R.Xoll tomonidan taqdim etilgan. Anksiyete pl ning yon ta'siri sifatida topiladi. somatik sharoitlar, xususan, nevrologik (25%) va endokrin (25%) kasalliklar (shu jumladan paratiroidizm, qandli diabet, tuxumdonlar disfunktsiyasi), surunkali infektsiyalar (12%, shu jumladan sil, mononuklyoz, virusli gepatit), revmatizm (12%) , yurak-qon tomir kasalliklari (12%) va boshqa kasalliklar (14%, shu jumladan nefrit va to'yib ovqatlanmaslik). Surunkali buyrak kasalligi (gemodializ va buyrak transplantatsiyasi) bilan og'rigan bemorlarning taxminan uchdan bir qismi og'ir psixopatologik alomatlariga ega ekanligi haqida xabarlar mavjud. Ichki zo'riqish, asabiylashish, tashvish va charchoqning kuchayishi ko'pchilikning natijasidir. somatik holatlar. Depressiya zararli anemiya, limfoma, paratiroidizm, virusli gepatit, shuningdek, reserpin, kortikosteroidlar, diazepamni

davolashda, shuningdek, ayrim og'iz kontratseptivlarini profilaktika maqsadida qo'llashda patologik darajaga etadi. Biologiya., ayniqsa biokimyoviy, aqliy nazariyalar. kasalliklar, aqliy zaiflik va ularning kombinatsiyasi, autizmda ko'rinib turganidek, tobora ko'proq qabul qilinmoqda. Masalan, ba'zi shtatlar. davolanmagan fenilketonuriyadagi aqliy zaiflik, m.b. biolog tomonidan to'liq tushuntirilgan. asos. Ilmiy tadqiqotlardagi taraqqiyot. psixikning ayrim (kichik) turlarini aniqlashga imkon berdi. kasalliklar somatopsixik ta'sir biologiyasi sifatida. sharoitlar, shu jumladan genetik va/yoki biokimyoviy va atrof-muhit omillari (masalan, ovqatlanish). Tadqiqot natijalari. ortomolekulyar psixiatriyaning paydo bo'lishiga olib keldi, tojannat biolog taklif qiladi. ruhiy kasalliklarni davolash va oldini olishda yondashuv (masalan, minerallar bilan terapiya, vitaminlarning megadozalari) kasalliklar. Shuningdek qarang: Organik sindromlar, Psixoendokrinologiya, Psixofarmakologiya (E. Uik).

Funksional simptom - bu ma'lum jismoniy sababsiz tibbiy alomatdir. Boshqacha qilib aytganda, simptomni tushuntirish uchun tizimli yoki patologik jihatdan aniqlangan kasallik yo'q. "Funksional symptom" atamasidan foydalanish psixogenezni nazarda tutmaydi, faqat tananing kutilganidek ishlamasligini anglatadi. Funksional alomatlar tobora ko'proq etiologiya va davolash rejalarini aniqlash uchun "biologik, psixologik, shaxslararo va sog'liqni saqlash omillari" muhim deb hisoblanishi kerak bo'lgan doirada ko'rib chiqilmoqda.

Funksional alomatlar noto'g'ri tashxis qo'yilgan bo'lsa-da, masalan, nevrologiyada bu boshqa nevrologik yoki psixiatrik sindromlarga qaraganda tez-tez uchramaydi. Biroq, miqdorni aniqlash uchun noto'g'ri tashxisni tan olish kerak, bu tibbiyot kabi qiyin sohada muammoli bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Клинико- физиологические основы психосоматических взаимоотношений. Ю. М. Губачев, Е. М. Стамбровский. Москва. "Медицина", 1981.
2. Психосоматические расстройства. В.Д. Тополянский, М.В. Струковская. Москва. "Медицина", 1986.
3. Пограничные нервно- психические расстройства. Г.К. Ушаков. Москва. "Медицина", 1987 г.
4. Семейная психотерапия. Р. Бендлер, Д. Гриндер, В. Сатир. Санкт- Петербург, 1994.
5. Отамуратов, Р. У. Психологические особенности эмоционального интеллекта человека в интернет-среде (на примере молодёжь) / Р. У. Отамуратов, П. Н. Устин // Мир науки. Педагогика и психология. — 2023. — Т. 11. — No 5. — URL: <https://mir-nauki.com/PDF/15PSMN523.pdf>
6. Отамуратов Р. Уникальность концепции эмоционального интеллекта в семейных отношениях / Р. Отамуратов, С. Отамуратова, Д. Розиккулова. – Информатика и инженерные технологии. – 2023. – № 1. – С. 423-8.
7. Отамуратова, С., & Отамуратов, Р. (2023). Nizoli vaziyatlardagi xulq-atvor strategiyalarining psixologik tahlili . Информатика и инженерные технологии, 1(2), 323–328. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/computer-engineering/article/view/25284>

TOHIR MALIK ASARLARIDA VULGARIZMLAR USLUBIY VOSITA SIFATIDA

**Iroda Bahronova,
Navoiy davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
3-bosqich talabasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada vulgarizm, uning lisoniy mohiyati va tilshunoslikda uslubiy-pragmatik maqsadda qo'llanishi haqida so'z yuritiladi. Jahon va o'zbek tilshunoslari tomonidan vulgarizmga berilgan ta'riflar, uning nutqda qo'llanish zaruratini yuzaga keltiruvchi omillar, qo'llanish doirasi, ifoda shakllari, pragmatik xususiyatlari hamda uslubiy-pragmatik vosita sifatida kelishi xususida fikrlar o'rganiladi va yozuvchi Tohir Malik asarlari misolida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: vulgarizm, vulgar so'z, so'kish, haqorat, qarg'ishlar, stilistik bo'yoq, ma'no o'ttenkasi, uslubiy-pragmatik ma'no.

Аннотация. В данной статье рассматривается вульгаризм, его языковая сущность и использование в языкознании в методологических и прагматических целях. Определения вульгаризма, данные мировыми и узбекскими лингвистами, факторы, создающие необходимость его употребления в речи, сфера его употребления, формы выражения, прагматические особенности, а также мысли о его появлении в качестве методолого-прагматического инструмента, и изучаются произведения писателя Тахира Малика, будут рассмотрены на примере.

Ключевые слова: вульгаризм, вульгарное слово, ругань, оскорбления, ругательства, стилистическая окраска, окраска смысла, методолого-прагматический смысл.

Abstract. This article discusses vulgarism, its linguistic essence and its use in linguistics for methodological and pragmatic purposes. The definitions of vulgarism given by world and Uzbek linguists, the factors that create the need for its use in speech, the scope of its use, forms of expression, pragmatic features, as well as thoughts on its arrival as a methodological-pragmatic tool, and the works of the writer Tahir Malik are studied. will be considered in the example.

Keywords: vulgarism, vulgar word, cursing, insults, curses, stylistic color, color of meaning, methodological-pragmatic meaning.

Vulgarizmlar – haqorat ma’nosida qo’llanadigan so’zlar. Bunday leksemalar yoki ularning vulgar ma’nolari adabiy til birligi sanalmaydi, ularni qo’llash nutq madaniyatiga xilof deb qaraladi, ammo badiiy asar tilida bunday so’zlardan uslubiy vosita sifatida foydalaniladi.⁸

So’zlashuvda (badiiy asarda) har doim ham ijobiy ma’no ottenkasiga ega bo’lgan so’zlardan foydalanilmaydi. Ba’zan salbiy ma’no ottenkasiga ega bo’lgan lisoniy birliklarga ham murojaat qilinadi. Ulardan biri vulgarizmlar bo’lib, ular jonli xalq tilida ishlatiladigan dag’al, qo’pol, stilistik bo’yoqqa ega bo’lgan tilning leksik qatlami hisoblanadi. Bunday leksemalar yoki ularning vulgar ma’nolari adabiy til birligi sanalmaydi, ularni qo’llash nutq madaniyatiga xilof deb qaraladi, ammo badiiy asar tilida bunday so’zlardan uslubiy vosita sifatida foydalaniladi.⁹ Yozuvchi Tohir Malik asarlarida ham vulgarizmlardan keng foydalanilgan. Masalan:

– *Sen bu daryolardan suv icha olmaysan. Qochma...*

– **Ahmoq!** *Sen o’zingni o’yla! (Sh. – 2-bet)*

– *Anvar aka, o’zingizni bosing. Hech kim ishonmaydi bu gaplarga.*

– *Men bor edim, o’sha yerda, o’qib bergan edi, **maraz!** Shularni yozish uchun atay brogan u **haromi!** (Sh. – 148-bet)*

Badiiy matnning lisoniy xususiyatlaridan eng muhim jihat shundaki, unda boshqa leksik birliklar – vulgarizmlar qo’llanishi mumkin. Bulardan badiiy asarlarda ifodalangan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda uslubiy vosita sifatida foydalaniladi. Vulgar so’zlardan badiiy adabiyotda ijodkorlar tomonidan har bir obrazning ichki dunyosini ochishda, ularning xulq-atvori, atrofdagilarning munosabatini ro’yi-rost ko’rsatishda foydalaniladi. Olimlar vulgarizmlarga g’ayriaxloqiy so’zlar sifatida qarab, ularni o’z xarakteriga ko’ra so’kish, haqorat va qarg’ish so’zlariga ajratgan bo’lsa, yana bir olim B.O’rinboyev vulgarizmlarni ma’no ottenkasi va qo’llanish doirasiga ko’ra uch guruhga bo’ladi:

1) kishilarning xarakteri va mijozidagi ojizlikni ifodalovchi vulgarizmlar;

2) kishining tashqi kamchiligini ko’rsatuvchi vulgarizmlar;

3) so’kish, koyish ma’nosini ifodalovchi vulgarizmlar.¹⁰

Yuqoridagilarni asardan olingan jumla misolida ko’rish mumkin:

– *Senga bir maslahat aytay: anavi **marjaga** uylan, yaxshi ko’rmasang ham uylan. Uning yuragi yarimta. (A.B. –23-bet)*

– *Sen **ablaxsan, odammassan**, – dedi u, onasining silab-siylashiga e’tibor bermay.*

U odam o’rnidan turib, eshik tomon yurdi. Qamariddin ham irg’ib o’rnidan turdi-da, yo’lini to’sdi.

– *Sen **hayvonsan! Sen...san!** – deb haqoratlashda davom etdi.*

*Bu **mishqidan** shunday so’zlarni eshitishga ori keldi bu odamning... (A.B. –29-bet)*

⁸ O’zbek tilining izohli lug’ati. 5 jildlik, 5-jild. – Toshkent, 2006-2008. – B.471.

⁹ Jamolxonov H. Hozirgi o’zbek adabiy tili. – Toshkent: “Talqin”, 2005.

¹⁰ Odinayev B. Muloqotda vulgarizmlardan foydalanishning uslubiy-pragmatik omillari. – Toshkent, 2023.

– Zaynab qani?

– Do ‘xtirga ketuvdi...

– **Ermisan** yo **hezalakisman** o‘zing?! – *Asadbek shunday deb go‘shakni kuch bilan urib, telefonni sindirdi. (Sh. – 222-bet)*

Tilshunoslikda vulgarizmlar deb ataluvchi haqorat so‘zlarda o‘ta salbiy munosabat, kamsitish, mensimaslik kabi bir qancha ifoda semalari juda ochiq ko‘rinib turadi. Bunday so‘zlar nutqda nominativ ma‘nolariga ko‘ra emas, ko‘proq konnotativ ma‘nolariga ko‘ra yashaydi¹¹. Misol uchun:

– Anavi **g‘ilaydan** hammi? – dedi Elchin hazil ohangida.

– Fu, – dedi Valya labini burib, – u **peshka-ku! Qulvachcha-ku!** (Sh. –211-bet)

Vulgarizmlar og‘zaki nutq leksikasi ichida ajralib turadi. Vulgar so‘zlardan yozuvchilar badiiy asar qahramonlarining nutqiy xususiyatlarini ifodalash maqsadida foydalanadilar. Vulgar so‘zlar orqali yozuvchilar salbiy obrazni namoyon etadilar. Shubhasiz, bu obraz o‘quvchilarning nafratini qo‘zg‘aydi, asarning ta‘sirchanligini, tasviriylikni oshiradi¹². Yuqoridagi misollarda ham yozuvchi Tohir Malik vulgar so‘zlardan uslubiy-pragmatik maqsaddagina foydalanganini ko‘rish mumkin. Ya‘ni qahramonlarning salbiy xarakterini ochib berishda vulgarizmlarni mahorat bilan qo‘llagan.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, vulgarizmlar keng ma‘noli va salbiy ma‘no ottenkasiga ega tushuncha. Bunday so‘zlar stilistik bo‘yoqdorlik xususiyatlarini aks ettiradi. Umuman olganda, bu kabi misollarni ko‘plab keltirishimiz mumkin. Tohir Malikning har bir asarida o‘ziga xos vulgarizmlarni uchratamiz. Ularning asarlarda tasviriylikni, badiiylikni oshirish uchun xizmat qilishi yuqoridagi misollar orqali ko‘rib o‘tildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Malik T. Shaytanat. 5 jildlik, 2-jild. –Toshkent, 2007.
2. Malik T. Alvido, bolalik. – Toshkent, 2009.
3. Abdulazizova S., Jo‘rayev Z. Ayollar va erkaklar nutqida qo‘llaniladigan vulgarizmlar genderlingvistikaning muammosi sifatida. – Andijon, 2009.
4. Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent, 2005.
5. Odiyev B. Muloqotda vulgarizmlardan foydalanishning uslubiy-pragmatik omillari. – Toshkent, 2023.
6. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik, 5-jild. – Toshkent, 2006-2008.
7. O‘rinboyev B. Hozirgi o‘zbek tilida vokativ gap kategoriyasi. – Toshkent, 1972.
8. O‘rinboyeva D., Sodiqova B. Xalq og‘zaki ijodi asarlari tilida so‘zlashuv nutqi elementlari// O‘zbekistonda xorijiy tillar elektron jurnali. № 3 (11) / 2016. – B. 67-9. <https://journal.fledu.uz/uz/hal-o-zaki-izhodi-asarlari-tilida-suzlashuv-nut-i-elementlari/>

O‘XSHATISHLARNING MILLIY VA LINGVOMADANIY JIHATLARI

Qurbonov Davronbek Mamadiyor o‘g‘li

Navoiy davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Har bir tilning lug‘at takibida mavjud bo‘lgan so‘zlarining qo‘llanish darajasi mavjud. O‘zbek tilidagi ko‘pgina leksemalar keng qo‘llanishda bo‘lgan umumnutq qatlam so‘zlaridir. Bunday so‘zlarning hammasi ham adabiy me‘yor sanalmaydi. Lekin badiiy asarlarda tildagi mavjud bo‘lgan so‘zlar bilan birga mahalliy nutq koloritini berish, personajlar nutqini individuallashtirish maqsadida nofaol leksik birliklar, ular asosida yaratilgan o‘xshatishlar ham qo‘llanadi. Ular uslubiy vosita sifatida asarga o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘ladi va shu tilga xos lingvomadaniy jihatlarni ham aks ettiradi.

Abstract. Every language has a degree of usage of the words that are found in the dictionary. Many lexemes in the Uzbek language are words of the common language in wide use. Not all such words are considered literary standards. However, along with existing words in the language, inactive

¹¹ O‘rinboyev B. Hozirgi o‘zbek tilida vokativ gap kategoriyasi. – Toshkent, 1972.

¹² Abdulazizova S., Jo‘rayev Z. Ayollar va erkaklar nutqida qo‘llaniladigan vulgarizmlar genderlingvistikaning muammosi sifatida. – Andijon, 2009.

lexical units and similes created on their basis are also used in artistic works in order to give the color of local speech and to individualize the speech of the characters. As a methodological tool, they have a unique character for the work and also reflect the linguistic and cultural aspects specific to this language.

Аннотация. В каждом языке есть определенная степень употребления слов, которые встречаются в словаре. Многие лексемы в узбекском языке являются словами общеупотребительного языка. Не все такие слова считаются литературными стандартами. Однако наряду с существующими в языке словами в художественных произведениях используются также неактивные лексические единицы и созданные на их основе сравнения с целью придания колорита местной речи и индивидуализации речи персонажей. Как методологический инструмент они имеют уникальный характер для работы, а также отражают лингвистические и культурные аспекты, характерные для этого языка.

Kalit soʻzlar: oʻxshatishlar, erkin oʻxshatishlar, turgʻun oʻxshatishlar, obrazli ifodalash, lingvomadaniy birlik, umumxalq tili.

Key words: similes, free similes, stable similes, figurative expression, linguistic and cultural unity, national language.

Ключевые слова: сравнения, свободные сравнения, устойчивые сравнения, образное выражение, лингвокультурное единство, национальный язык.

Oʻxshatishlar – har bir xalqning milliy madaniy boyligi boʻlib, ular milliy dunyoqarash, dunyodagi predmet, hodisa va harakatlarni milliy tasavvurlarga koʻra taqqoslash, qiyoslashdir. Qadimdan insonlar tashqi dunyoni tafakkuriy taqqoslash, yaʼni oʻxshatishlar vositasida anglashga uringan. Oʻxshatishlar muayyan xalqning tafakkur tizimini va milliy dunyoqarashga asoslangan tasavvurini tamsil etadi. Yaʼni inson qarshisidan chiqqan va mohiyatan mavhumroq boʻlgan tushunchalarga oʻz ong zahirasidagi boshqa bir narsaga taqqoslash orqali oydinlik kiritadi. Shubhasiz, bunda milliylik, mentalitet asosiy ahamiyat kasb etadi. Professor N.Mahmudov oʻxshatishlarda milliy mentallik jozibasini yorqinroq aks etishini bejizga taʼkidlab oʻtmagan.

N.Mahmudovning “Oʻzbek tili turgʻun oʻxshatishlari” haqidagi maqolasi oʻzbek tilshunosligida oʻxshatishlarni lingvomadaniy jihatdan oʻrganishga qaratilgan dastlabki tadqiqotlardan hisoblanadi. Shuningdek, N.Mahmudov va D.Xudoyberganovalar tomonidan tuzilgan “Oʻzbek tili oʻxshatishlarining izohli lugʻati”da tilimizdagi 500dan ziyod oʻxshatishlarning semantik va lingvomadaniy xususiyatlari leksikografik jihatdan yoritib berilgan.

O.S.Axmanovanning “Tilshunoslik terminlari lugʻati”da lisoniy oʻxshatishga quyidagicha taʼrif berilgan: “Oʻxshatish (ingl. simile, fr. comparaison, nem. Gleichnis, isp. simil.) – bir predmetni boshqasiga ular oʻrtasidagi umumiy boʻlgan xususiyat asosida qiyoslash”.

Muayyan xalqlar tafakkurini ifodalashda oʻxshatishlarning oʻziga xos oʻrni qadimdan muhim boʻlib kelgan. Buni Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻotit-turk” asarida ham uchratishimiz mumkin. Masalan, qizlar aldoqchi va yalinchoq boʻlgani uchun tulkiga, oʻgʻil bolalar esa botirlik sifati bilan boʻriga oʻxshatilganiga duch kelamiz: “Biron xotin tuqqanda doyadan: tulki tugʻdimi yoki boʻrimi deb soʻraladi. Yaʼni qizmi yoki oʻgʻilmi demakdir...”

Shuningdek, lisoniy xazinalarimizdan biri hisoblangan Yusuf Xos Hojibning “Qutadgʻu bilig” asarida xoqon sifatlarini sanar ekan, ayiqdek, qargʻadek, tulkidek, tuyadek kabi oʻxshatishlarni qoʻllaganini koʻrishimiz mumkin.

Ikki yoki undan ortiq predmet yoki tushunchani oʻxshash yoki farqli jihatlarini aniqlash maqsadida qiyoslash, taqqoslash tashqi dunyoni bilishning eng keng tarqalgan mantiqiy usullardan biri sifatida inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida kuzatiladi.

Bizga maʼlum boʻlgan biror-bir xususiyat yoki narsa vositasida mavhum turgan tushunchalarni ochiqlash imkoniga oʻxshatish, qiyoslash orqali erishamiz. Masalan, “Choʻqqilarning boshlari loladek qizardi” (J.Abdullaxonov “Tarki dunyo”). Lolaning koʻrinishi, uning qay darajada nozik va alvon rangli ekani barchamizga maʼlum. Yozuvchi oʻquvchiga maʼlum boʻlgan predmetdan oʻxshatish etaloni sifatida foydalanib, oʻquvchi uchun nomaʼlum boʻlgan holatga oydinlik kiritib oʻtadi. Agar oʻsha joyda choʻqqilarning boshlari qizardi deyish bilan kifoyalanganda oʻquvchining qalbini titratish maqsadiga yetisha olmagani boʻlar edi.

Maymunning benihoya abjir harakatlar qilishi ham barchaga ma'lum, undan o'xshatish etaloni sifatida foydalanish orqali asar qahramonining xarakter-xususiyatini ochib berishda aniqlik kiritishga erishish mumkin:

“Saldan keyinoq qishloq ahlini zir titratib, odamlarni *maymun misol* o'ynatgan bu ikki besavod, gumroh ayol ishdan haydaldi”. (O.Yoqubov “Qarnoq”)

Professor N. Mahmudov o'xshatishlarni bir necha unsurga ajratadi.

“...o'xshatishlar o'ziga xos obrazli tafakkur tarzining mahsuli sifatida yuzaga keladi. Shuning uchun ular nutqda hamisha badiiy-estetik qimmatga molik bo'ladi, nutqning emotsional-ekspressivligi, ifodaliligi, ta'sirchanligini ta'minlashga xizmat qiladi. O'xshatishning ikki turi, ya'ni: 1) individual-muallif o'xshatishlari yoki erkin o'xshatishlar va 2) umumxalq yoki turg'un (doimiy) o'xshatishlar farqlanadi”.

Erkin o'xshatishlar muallifning badiiy so'z mahoratini belgilaydigan va uninggina qalamiga mansub bo'lgan o'xshatishlardir.

Kapalakdek kelib, qoshingga qo'nib,

Ko'zingga termilib, umrim o'tsaydi... (M.Yusuf)

Ushbu misrada o'xshatish konstruksiyasi erkin o'xshatish bo'lib, Muhammad Yusuf tomonidan yorning qoshiga kapalakdek qo'nishni maqsad qilgan lirik qahramonning ichki dunyosi, xarakter-xususiyati ochib berishga erishilgan. Ya'ni kapalakning qay darajada nozik ekanini yaxshi bilamiz. Ham qalban, ham jisman nozik bo'lgan yorning qoshiga kapalakdek qo'nishdan boshqacharoq variantni qo'llashning o'zi mantiqqa zid bo'lgan bo'lar edi. Shubhasiz, bu shoirning individual so'z san'atkorligini yaqqol namoyon etgan.

Quyidagi misollarda ham erkin o'xshatishlarning orginalligini ko'rishimiz mumkin: Haligi shirin xayollar bilan kulib, to'lib, **cho'g'day qizarib turgan** yuzlari, **garmsel tekkan ekin kabi**, bir nafasda so'lib, o'lib, **uchug'dek** bo'zarib qoladi... (Cho'lpon “Kecha va Kunduz”). Ko'zini ochgan vaqtda boshi xuddi **pressga tushgan toypaxtadek** yorilgudek bo'lib og'rirdi (Cho'lpon “Kecha va Kunduz”). Uning gapi miyamda **qovog'aridek** betinim g'o'ng'illardi... (I.Mirzo “Bonu” romani). Hamma birdek chanqagani, suv– obi hayotgani aylangani, **bujmaygan yong'oq mag'zidek** miya talvasaga tushib, o'zini avrashga kirishgani uchunmi? (I.Mirzo “Bonu”)

Turg'un o'xshatishlarning mohiyati shundan iboratki, ularda o'xshatish etalonida ifodalangan obraz barqarorlashgan bo'ladi, bunday o'xshatishlar, garchi muayyan shaxs yoki ijodkor tomonidan qo'llangan bo'lsa-da, vaqtlar o'tishi bilan til jamoasida urfga kirib, doimiy ifodalar sifatida turg'unlashgan, umumxalq tili leksionidan joy olib ulgurgan bo'ladi. Bunday o'xshatishlar xuddi tildagi tayyor birliklar kabi nutqqa olib kiriladi. Masalan, beozorlik xususiyati uchun etalon sifatida rus lingvomadaniyatida buzoqcha (telyonok), go'dak (rebyonok), bola (ditya) kabilar, o'zbek lingvomadaniyatida esa musicha, go'dak va farishta turg'unlashgan: Dadangda gunoh yo'q, bolam! Dadang – **farishtadek** toza odam (O'.Hoshimov “Tushda kechgan umrlar”); Turar u **go'dakdek** beg'ubor kulib, Balki, kulgisi ham bizdan meros bu (A.Oripov “Genetika”); Ohuday go'zal, **musichadek** begunoh bu qiz uning chiroqsiz hujradek nursiz, shu'lasiz hayotida milt etib yongan bir sham edi. (O.Yoqubov “Ko'hna dunyo”)

Ushbu misollarda ko'rinib turibdiki, har uchala so'zda ham mentalitetimizga xos bo'lgan beozorlik stereotipi ustunlik qilmoqda.

O'xshatishlar xalqimiz til boyligidan o'rinli foydalangan holda fikrlarni chiroyli va ta'sirchan ifodalashning samarali vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov N., Xudoyberganova D. O'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati. – Toshkent: Ma'naviyat, 2013.
2. Odilov A. Lingvokulturologiya fanining yuzaga kelish tarixi. SCIENTIFIC PROGRESS, 2021. – B 1376-1378.
3. Pulatova D. Lingvokulturologiya tushunchasi va uning xususiyatlari. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar vailmiy tadqiqotlar jurnali, 2024. –B 14-17.
4. Usmanova Sh. Lingvokulturologiya. –Toshkent, 2019.
5. Badiiy adabiyotlar.

O'QUVCHILARGA DASTURLASHNI O'RGATISHDA XORIJIY DAVLATLARNING TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH

U.M.Mirsanov

Navoiy davlat pedagogika instituti, informatika kafedrası mudiri, dotsent

N.S.Isroilov

Navoiy davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijning rivojlangan davlatlari maktablarida dasturlashni o'rgatish holati tahlil etilgan. Shuningdek, mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilariga dasturlashni o'rgatishda xorijiy davlatlarning tajribalaridan foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: dasturlash, algoritmlash, kompetensiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация. В данной статье анализируется ситуация с преподаванием программирования в школах развитых стран за рубежом. Кроме того, были представлены предложения и рекомендации по использованию опыта зарубежных стран в обучении программированию учащихся средних школ нашей страны.

Ключевые слова: программирование, алгоритм, компетентность, информационно-коммуникационные технологии.

Abstract. This article analyzes the situation with teaching programming in schools of developed countries abroad. In addition, proposals and recommendations were presented on using the experience of foreign countries in teaching programming to secondary school students in our country.

Key words: programming, algorithm, competence, information and communication technologies.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida olib borilayotgan pedagogik tadqiqotlar dasturlash tillarini o'qitish samaradorligini oshirishga, shu jumladan o'quvchilarni misol va masalalarni algoritmlashga hamda dasturlashga oid kompetensiyalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tadqiqotlar davomida olingan natijalarni tahlil qilish asosida ko'plab xorijiy mamlakatlarning maktablarida kompyuter texnologiyalarini, xususan zamonaviy dasturlash tillarini o'qitishga alohida e'tibor qaratilmoqda [1, 2, 3, 4].

Xususan, AQSh maktablarida barcha yosh guruhlari uchun informatikani joriy etish tendensiyasi kuzatilmoqda. Yetakchi tashkilotlar (ACM, CSTA, Code.org, CIC va NMSI) kompyuter fanlari bo'yicha ta'limni tashkil etish va 12 yillik maktab ta'limi (K-12) bilan asosiy informatika dasturlarini ishlab chiqish uchun birgalikda harakat qilmoqdalar.

Avstraliyada 2015-yilda raqamli texnologiya va dizayn texnologiyasini o'z ichiga olgan milliy texnologiya o'quv dasturini tasdiqladi (Digital Technologies (DT)). Ushbu dasturda o'quvchilar kompyuter (hisoblash) fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari hamda ma'lumotlar, raqamli tizimlar va dasturlash orqali yechimlarni qanday amalga oshirishni o'rganishlari talab etiladi [4]. Bu kabi vazifalarni amalga oshirishda asosan o'yin konsepsiyasiga e'tibor qaratilgan. Maqsadli o'yinni simulyatsiya qilish asosida o'rganish, o'quvchilarga real va virtual olam o'rtasidagi munosabatni tushunishni soddalashtiradi, muloqotda texnologiyadan foydalanish, aniq ko'rsatmalar va oddiy muammoning muhimligini anglash, raqamli dunyoda hal qilishdan iborat hisoblanadi.

Buyuk Britaniyada besh yoshdan boshlab oddiy ijod qilishni o'rganadilar va o'n bir yoshdan boshlab ingliz maktabi o'quvchilari turli xil algoritmlarni va dasturlash tilini kamida ikkitasini o'rganishi lozim hisoblanadi. Hozirgi vaqtda Buyuk Britaniyada dasturlashga integratsiyalashgan bo'lim sifatida emas, balki kengroq intizomga e'tibor qaratadigan kam sonli mamlakatlardan biridir. Ushbu davlatda informatika fani uchta tarkibiy komponentni o'z ichiga oladi: informatika; axborot texnologiyalari; raqamli savodxonlik. Fanning asosiy maqsadi o'quvchilarda ko'nikmalar to'plamini shakllantirishdir: informatika fanining asosiy tamoyillari va tushunchalarini, jumladan, abstraksiya, mantiq, algoritmlar va ma'lumotlarni taqdim etishni tushunish va qo'llash; real muammolarni hisoblash nuqtai nazaridan tahlil qilish, bunday muammolarni hal qilish uchun kompyuter dasturlarini yozishda bir necha marta amaliy tajribaga ega bo'lish; amaliy muammolarni hal qilish

uchun analitik baholash va axborot texnologiyalarini, shu jumladan yangi yoki notanish texnologiyalarni qo'llash; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan mas'uliyatli, malakali, ishonchli va ijodiy foydalanuvchi bo'lish.

Finlyandiyada boshlang'ich va o'rta maktab o'quvchilarini o'qitish uchun vizual obyektga yo'naltirilgan dasturlash muhiti bo'lgan Scratch kabi vizual dasturlash muhitini o'rganadilar [4]. Finlyandiyada boshlang'ich (1-9-sinflar) va o'rta (10-12-sinflar) ta'limni qamrovi mavjud bo'lib, bunda o'quv dasturlarida barcha darajadagi fanlararo komponent sifatida raqamli kompetensiyaga e'tibor kuchaytiriladi. Finlyandiya o'quv rejasida informatika fanining mazmuni boshlang'ich ta'limning yaxlit elementi sifatida dasturlashni o'z ichiga oladi, informatika fani esa o'rta o'quv rejasiga kiritilmagan. Boshlang'ich bosqichda dasturlash 1-2-sinflar uchun matematika, 3-9-sinflar uchun matematika va hunarmandchilik fani mazmuniga kiritilgan. Bundan tashqari, dasturlash barcha fanlarni qamrab oluvchi raqamli kompetensiyaning bir qismidir - dasturlash barcha fanlarga integratsiya qilingan [4].

Janubiy Koreya 2018-yilda esa yangi o'quv dasturi joriy etildi. U o'rta maktabda majburiy "Informatika" fanidan va o'rta maktabda tanlov fani sifatida o'qitiladi. O'quv dasturi raqamli savodxonlik, hisoblash, fikrlash va dasturlashni o'z ichiga oladi [5].

Yaponiyada dasturlash mamlakat boshlang'ich maktablarida majburiy fan sifatida o'qitiladi. Dasturlash asoslari beshinchi sinfdan boshlab o'rgatiladi. Yaponiya dasturlashga qiziqqan o'quvchilar o'qishni bema'lol davom ettirishi uchun imkon qadar potensial axborot texnologiyalari mutaxassislar zaxirasini yaratish strategiyasini ilgari surib kelmoqda. Maqsad o'quvchilarga axborotni qayta ishlash uchun koddan foydalanish asoslarini singdirish, shuningdek, sinov va xato orqali mantiqiy fikrlashni o'rgatishdir. Iqtisodiyot, savdo va sanoat vazirligining prognozlariga ko'ra, axborot texnologiyalari bozori o'rtacha sur'atlarda o'sayotgan taqdirda ham, bu sohada yetishmovchiliklar kuzatiladi. Shuning uchun yaponiya maktablarida dasturlash tillariga alohida e'tibor qaratilgan. Maktab o'quvchilariga dasturlash tillarini o'rgatishda o'yin texnologiyalaridan va masofaviy o'qitish tizimlaridan foydalanilib kelinadi.

Xitoy maktablarida axborot texnologiyalari fanini 3-sinfdan o'rganishni joriy etish tavsiya etiladi. Axborot texnologiyalariga kirish asosiy moduli 3-4-sinf o'quvchilariga mo'ljallangan. Ushbu modulda "Uskuna va dasturiy ta'minot", "Axborotni qayta ishlash va qayd etish", "Jahon tarmoq va axborot almashinuvi" mavzularini qamrab oladi. Xitoyda axborot texnologiyalari fani fanlararo integratsiyalash orqali o'rgatiladi: axborot texnologiyalari darslarida olingan bilim va ko'nikmalar maktab o'quvchilariga boshqa fanlarni o'rganishda, maktabdan va maktabdan tashqari hayotda, ulardan foydalanish imkoniyati va maqsadga muvofiqligini ko'rsatadigan amaliy yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Xitoy maktablarida axborot texnologiyalari fani tarkibida dasturlash tillari, ya'ni NET, Python, PHP dasturlash tillarida bir o'rgatiladi. Bu kabi dasturlash tillarini o'rgatishda sun'iy intellektli axborot-ta'lim muhitlaridan va masofaviy o'qitish tizimlaridan foydalaniladi.

Rossiya maktablarida o'quvchilariga vizual dasturlash muhitlardan foydalangan holda va o'yin texnologiyalariga asoslangan dasturlash asoslarini o'rgatishning yangi usullarini tanlash amalga oshirilmoqda. Boshlang'ich sinflarda mantiq asoslarini, algoritmlarni o'rganadilar. Dasturlash asoslarini o'rganish dunyoda juda kam uchraydigan hodisa bo'lib, u axborot texnologiyalari bilan chuqur singib ketgan deb hisoblanadi. O'rta maktabda bolalar jarayonga chuqurroq kirishga harakat qilishadi kompyuter dasturlarini yaratishdir. Ko'pincha o'qituvchilar o'quvchilarga Python, C++ dasturlash tillarini o'rgatib keladi [4]. Mazkur dasturlash tillarini o'rgatishda ochiq axborot-ta'lim muhitlaridan va ta'lim portallaridan foydalaniladi. Ushbu muhitlarda muammoli topshiriqlari va ularning yechimlari hamda dasturlash tillarini o'rgatishga mo'ljallangan videodarslar, ochiq va yopiq testlar joylashtirilgan. Shuningdek, o'quvchilar tomonidan masalalarning dastur kodlarini ta'lil qilish asosida to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlovchi tizimlar mujassamlashgan.

Rivojlangan davlatlar tajribalarini o'rganish asosida shuni aytish mumkinki, mamlaktimiz umumiy o'rta ta'lim maktablarida zamonaviy dasturlash tillaridan bir hisoblangan Python dasturlash tilini faqat 9-sinfda emas, balki 10-11-sinflardan ham o'rgatish maqsadga muvofiq sanaladi. Shuningdek, umumiy o'rta ta'lim maktablarida dasturlash tillarini o'qitishga mo'ljallangan masofaviy o'qitish tizimlarini, axborot-ta'lim muhitlarini va ta'lim portallaridan foydalanish

mexanizmlarini yanada takomillashtirish hamda dasturlashni o'rgatishda ilmiy asoslangan o'yin texnologiyalarini joriy etish maqsadga muvofiq sanaladi. Chunki xorijning rivojlangan mamlakatlarida dasturlash tillarini o'qitishga mo'ljallangan ko'plab axborot-ta'lim muhitlari va ta'lim portallari yaratilgan bo'lib, ularning tarkibida o'yin texnologiyasi yordamida dasturlashni o'rgatib kelinmoqda.

Adabiyotlar

1. Ваныкина Г.В. Сундукова Т.О., зарубежный опыт внедрения компьютерного мышления и информатики в непрерывное школьное образование // Статья опубликована в рамках: Международной научно-практической интернет-конференции «Актуальные проблемы методики обучения информатике и математике в современной школе» (Россия, Москва, МПГУ, 22. – 26 апреля 2019 г.)
2. National curriculum in England: Computing programmes of study. Department for Education, 2013. – 201 с.
3. Papert S. An exploration in the space of mathematics educations //International Journal of Computers for Mathematical Learning, 1996. Т. 1. – №. 1. – С. 95-123.
4. Афанасьева С.Г., Корнейчук К.Д. Изучение программирования в школах разных стран // Евразийский Союз Ученых (ЕСУ) # 11 (20), 2015. Педагогические науки. – С 21-23.
5. Choi J., An S., Lee Y. Computing education in Korea – current issues and endeavors //ACM Transactions on Computing Education (TOCE), 2015. Т. 15. – №. 2. – С. 8-22.

JISMONIY TARBIYANING YOSHLAR O'RTASIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

**Navoiy viloyati Navoiy shahri 11-AFCHO'IM
oliy toifali o'qituvchisi Shodiyeva Munajat Raximovna**

Mamlakatimizda xalq salomatligi diqqatga sazovor. Salomatlik har bir inson uchun bebaho boylik sifatida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim shartlaridan biri bo'lmoqda. Darhaqiqat, Butun jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ta'rifiga ko'ra: “Salomatlik –kasallik, biror nuqsonlarning yo'qligi emas, balki jismoniy, aqliy (ruhiy) va ijtimoiy xotirjamlikdir”.

Turmush tarzi bu–inson hayotining tayanch nuqtasiki, har bir inson unga tayangan holda, o'z hayotini tubdan o'zgartirishga erishishi mumkin. Turmush tarzini belgilovchi bosh omil insonning o'zidir. Sog'lom turmush tarzi –shunday yashash tarziki, unda odamlar salomatligiga ta'sir ko'rsatuvchi zararli omillar bo'lmasligi, inson ulardan ongli ravishda o'zini chetga olishi kerak.

Sog'lom turmush tarzining asosiy yo'nalishlari:

- Jamoa va shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilish;
- jismoniy faollik;
- kun tartibiga rioya qilish;
- zararli odatlardan tiyilish;
- to'g'ri ovqatlanish;
- ruhiy xotirjamlik;
- tibbiy madaniyat;
- kunlik suv ichish tartibi;

Ma'lumki, turmush tarzi sog'lom va nosog'lom bo'lishi mumkin. Sog'lom turmush tarzida yashagan insonlar kundalik hayot me'yorini to'g'ri tashkil qiladilar. Ta'kidlash muhimki, o'qiganda, uxlaganda, yurganda, ovqatlanganda, dam olganda, kulganda, yo'talganda o'ziga xos me'yoriy holat bo'lib, ana shu me'yorning buzilishi muayyan ma'noda, salomatlikka zarar etkazadi. Bu holatni ko'p yoshlar anglashmaydi, unga rioya qilishmaydi. “Me'yor” tushunchasi madaniyatning muhim belgisidir.

Albatta, har bir narsa me'yoridan chiqib ketsa, o'z xususiyatini yo'qotib qo'yishi tabiiy.

Qadimda bir donishmanddan: “Insonni nima baxtli qiladi, boylikmi yoki shon-shuhratmi,” – deb soʻraydilar. “Boylik, qolaversa, shon-shuhrat ham insonni baxtli qila olmaydi. Tani-joni sogʻ inson har qanday kasalmand badavlatdan baxtliroqdir”, deb javob beribdi donishmand. Bundan xulosa qiladigan boʻlsak, sogʻlom boʻlmagan inson baxtli boʻla olmaydi, betob boʻlsa, hech qanday boylik tatimaydi. Mustahkam sogʻliq insonning asosiy ehtiyojlaridan biri boʻlib qolmay, balki u jamiyatning muhim ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyoji hamdir. “Xalq sogʻligi – yurt boyligi” deb bejiz aytilmagan. Kishining mustahkam sogʻligini faqat uning kasalliklardan holi boʻlgani emas, balki jismoniy va ruhiy kuch-quvvatining uygʻunligi, yaxshi mehnat qobiliyati, kayfiyatining doim yaxshi boʻlishi koʻrsatadi. Har bir odam oʻz qadr-qimmatini bilishi, atrofidagi odamlarni hurmat qilishi, oʻz ishini qadrlashi, sogʻligini saqlashi, baxtli-saodatli boʻlib yashashi uchun harakat qilishi kerak. Bu, albatta, sogʻlom turmush tarzi bilan amalga oshiriladi.

Shaxsiy gigiena haqida tushuncha bu - Inson salomatligining gigienik asoslari insonning jismonan sogʻlom boʻlishi, turli xavfli kasalliklardan himoyalashida mustahkam oʻrin tutishi, eng avvalo, har bir kishi shaxsiy gigiena qoidalariga qatʼiy amal qilib yashashi bilan belgilansa, ikkinchi tomondan, insonning istiqomat qilishi uchun zarur boʻlgan gigienik yashash sharoitini taʼminlashni nazarda tutuvchi jamoatchilik gigienasi talablariga amal qilib yashashi bilan ham uzviy bogʻlangan. Shaxsiy va jamoatchilik gigiena qoidalariga rioya qilmaslik turli yuqumli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab boʻladi. Shaxsiy gigiena qoidalari deganda, har bir shaxs tomonidan badan va tana aʼzolarining ozodaligini muttasil ravishda taʼminlash bilan bogʻliq gigienik muolajalar majmuasi tushuniladi.

Kun tartibiga rioya qilish bu - Kun tartibi deganimizda, uyqudan turish, ertalabki badantarbiya mashqlari, ertalabki gigienik tadbirlar, nonushta, uy ishlari, oʻqish, tushlik, hordiq chiqarish, boʻsh vaqt, kechki ovqat, kechki gigienik tadbirlar, uyquga yotish tushuniladi.

Oʻsmirlar sogʻlom va barkamol boʻlishi uchun kun tartibini toʻgʻri rejalashtirishlari lozim. Ular vaqtida aqliy, jismoniy mehnat qilishlari, etarlicha uxlash va sifatli ovqatlanishlari lozim.

Meʼyoriy uyqu – sogʻliq garovi. Uyqu organizmning hayotiy muhim ehtiyoji. Uyquning davomiyligi yoshga qarab belgilanadi. Uyqu oʻsmir yoshlarda 8-9 soatni tashkil qilishi lozim. Uyquda organizm dam oladi, asab tizimi tashqi taʼsirga javob bermaydi, ongli faoliyat toʻxtaydi, yurak urishi sekinlashadi, qon bosimi pasayadi, nafas olish sekinlashadi, tana mushaklari boʻshashadi, oqibatda energiya sarfi kamayadi, modda almashinuvi susayadi, tana harorati pasayadi. Qattiq uyqudan soʻng odam engillashib, oʻzini tetik sezadi. Uyqu – dam olish demakdir. Uyqu tanaga orom bagʻishlaydi. Baʼzilar kechqurun koʻp ovqat isteʼmol qilishadi, shuningdek uyqu oldi choy, achchiq kofeni isteʼmol qilishadi. Bu, albatta, uyqu buzilishiga olib keladi. Natijada bir qancha kasalliklar kelib chiqishi mumkin.

Uxlashdan oldin quyidagilarga eʼtibor bering:

- doimo bir vaqtda uxlashga odatlaning;
- xona harorati 18-19 °s boʻlsin;
- uxlashdan oldin ochiq havoda 40-60 daqiqa sayr qiling;
- uyqudan oldin asab tizimiga salbiy taʼsir qiluvchi eshittirish, koʻrsatuvlarni eshitmang va tomosha qilmang;
- uyqudan oldin iliq dush qabul qiling;
- Ovqatlangandan soʻng kamida 3 soatdan keyin uxlang;
- oʻrtacha qattqlikdagi tekis joyda uxlang.

Tiniqib uxlangiz, tetik va bardam boʻlasiz.

Oʻsmir normal rivojlanishi uchun 4-5 mahal ovqatlanishga koʻnikma hosil qilishi shart. Ovqat har xil vitaminlarga boy boʻlishi lozim. Oʻsmirlar iloji boricha sut, tvorog, goʻsht, tuxum, baliq, sariyogʻ, sabzavot va mevalar isteʼmol qilishlari kerak.

Sogʻlom ovqatlanish bu - Ovqatlanish – tiriklik, hayotni taʼminlovchi eng asosiy ehtiyoj. Chunki, har qanday tanadagi hayotiy jarayonlar – tiriklik, harakat, oʻsib-ulgʻayish, salomatlikning darajasi ovqatlanish hisobiga boʻladi.

Ta'kidlab o'tish joizki, ratsional ovqatlanish (ratsional – oqilona, maqsadga muvofiq) organizmning quvvat sarfini to'ldirish, insonning hayoti va faoliyati uchun zarur bo'lgan vitamin, mikroelementlarni qamrab olgan, tarkibi hamda miqdori jihatdan organizmning imkoniyatlariga mos keladigan ovqat bilan ovqatlanishdir. Kundalik hayotimizda amal qilishimiz lozim bo'lgan muhim qoidalardan biri ovqatlanish tartibidir.

Iste'mol qilinayotgan oziq-ovqat mahsulotlari insonning jinsi, yoshi, ish faoliyati hamda yil fasliga ham bog'liq. Agar bir kecha-kunduzda uch marta ovqatlansak, ertalabki nonushta umumiy ovqatlanish miqdorining 25-30 foizini, tushlik 40-50 foizini, kechki ovqat esa qolgan foizini tashkil tishi kerak. To'g'ri ovqatlanish qoidalariga rioya qilish hayot davomida inson salomatligini ta'minlaydigan muhim mezonlaridan biridir. O'z salomatligini o'ylaydigan yoshlar to'g'ri ovqatlanish madaniyatini o'zlashtirgan bo'lishlari, ya'ni oqsil, yog', uglevod, vitamin, mineral moddalar va suvning organizm uchun ahamiyatini bilishlari zarur.

Jismoniy faollik bu - "Tarbiyaning ajratib bo'lmaydigan bir tarkibi – jismoniy tarbiya", deb ta'kidlagan Abu Ali ibn Sino. Xalqimiz azal-azaldan jismonan baquvvat, ma'nan sog'lom kishilarga katta e'tibor, hurmat va havas bilan qaragan. Anna shunday insonlardan biri Xorazm elining asl farzandi, kuragi erga tegmagan kurashchi Pahlavon Mahmud xalq qahramoni sifatida e'tirof etilgan. Bugun mustaqil mamlakatimiz sportini jahonga ko'z-ko'z qilayotgan vatandoshlarimiz ham kundankunga ko'paymoqda. Sportni rivojlantirish maqsadida Farmon va qarorlar mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport ishlarini rivojlantirishga, shu bilan birga, sog'lom avlodni shakllantirishga katta zamin yaratdi. Maktab o'quvchilari o'rtasida "Umid nihollari", kollej va litsey o'quvchilari o'rtasida "Barkamol avlod", oliygoh talabalari o'rtasida "Universia" da o'yinlarining tashkil qilinishi yurtimizda fizkultura va sportning ommalashuviga zamin bo'lmoqda. Har bir yosh jismoniy tarbiya turini tanlashdan oldin, birinchi navbatda, o'z sog'liq darajasini tibbiy ko'rikdan o'tish yo'li bilan baholash, qaysi sport turi bilan shug'ullanish mumkinligini, u yoshiga, yil fasliga, organizmning ayni paytdagi holati va shu kabi o'ziga xos xususiyatlarga baho berib, jismoniy faollik turini to'g'ri tanlashi zarur. Har bir insonda jismoniy tarbiya va sportga mehr uyg'otish oiladan boshlanadi. "Jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanib turuvchi kishi davolanishga kamdan-kam muhtoj bo'ladi" deb yozgan edi Abu Ali ibn Sino.

Jismoniy tarbiyaning sog'lomlashtiruvchi va tarbiyaviy vazifalari quyidagilardan iborat:

- butun kun davomida yaxshi kayfiyatda bo'lasiz;
- ishingiz unumli, ijodiy faoliyatingiz kuchli bo'ladi;
- asablar tizimi muvozanatlashib, bosiq, mulohazali bo'lasiz;
- faollik, tashabbuskorlik, qiyinchilikdan, dovyurak, do'stlik hissiyotlarini shakllantiradi;
- muntazam ravishda jismoniy mashq bilan shug'ullanish gigienik ko'nikmalarning shakllanishiga olib keladi;
- organizmdagi yog'lar kamayib, ixcham, epchil, chaqqon bo'lasiz;
- mushaklaringiz tortishib, qomatingiz ko'rkam va kelishgan bo'ladi;
- tomirlarda qonning oqishi yaxshilanib, tana va a'zolarga kislorod hamda oziqlarning borishi yaxshilanadi;
- organizmning himoya qobiliyati oshadi;
- o'zgalarga qaraganda yosh, ko'rkam, ishchan va sog'lom bo'lasiz.

Jismoniy sog'lomlashtirish usullari orasida ertalabki badantarbiya ommaviyligi bilan ahamiyatga ega. Ertalabki badantarbiya tanani uyg'otadi, modda almashinuvini yaxshilaydi, tanaga rohat va faollik bag'ishlaydi, kayfiyatni ko'taradi, karaxtlikni yo'qotishga yordam beradi. Ertalabki badantarbiya har kuni o'z vaqtida ochiq havoda o'tkazilsa, yaxshi samara berish bilan birga, kun bo'yi teranlik va o'qish qobiliyatini oshiradi. Insonga xos erinchoqlik sabab aksari yoshlarimiz o'zlari uchun foydali bo'lgan jismoniy mashg'ulotlar bilan shug'ullanish o'rniga qimmatli vaqtlarini televizor, kompyuter qarshisida turli ko'rsatuvlar ko'rib, o'yinlar o'ynab, spirtli ichimliklar ichib "dam olishga" sarflashni afzal ko'radilar. Natijada, ular bunday kam harakatlilik oqibatida turli kasalliklar kelib chiqadi.

Harakatlar qanday bo'lsin, ular badan va a'zolarining faol ishlashi hisobiga energiya sarf bo'lishi bilan bog'liq.

Har bir insonning kundalik hayotiga kirishi zarur harakat turlari:

- mehnat;
- sport o'yinlari;
- raqs;
- yog mashqlari;
- jismoniy tarbiya (fizkultura) va hokazo.

Bugungi yoshlar ertaga mamlakatimiz ravnaqini, maqsadlarimizni ro'yobga chiqaradigan kishilardir. Ular har tomonlama etuk, shu jumladan, jismonan sog'lom bo'lishlari shart. Millat kelajagi haqida qayg'urgan Abdulla Avloniy ham bola tarbiyasi haqida fikr yuritir ekan, tarbiya jarayonini uch qismga bo'lgan edi: "Badan tarbiyasi", "Fikr tarbiyasi" va "Axloq tarbiyasi". Zero, A.Avloniy "Badan tarbiyasi"ni birinchi o'ringa qo'ygani bejiz emas. Bunda, badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qimoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz tana lozimdir. Sog' badanga ega bo'lmagan insonlar ko'p yaxshi ishlarga qodir bo'la olmaydilar. Fikr tarbiyasi uchun mustahkam va sog'lom bir vujud kerakdir, deb bejiz ta'kidlamagan.

Zararli odatlar bu - Inson dunyoga kelib, o'zi tug'ilib o'sgan ijtimoiy muhitning mahsuli sifatida, birinchi navbatda, ana shu ijtimoiy muhitda oldindan shakllangan va ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan sog'lom, shu bilan birga, nosog'lom ijtimoiy me'yorlarni ham o'zlashtirib boradi. Natijada bolada o'ziga xos xulq, xarakter, dunyoqarash shakllanadi. Biz, odatda, ko'p narsalarni shunday bo'lishi kerak, deb qabul qilishga odatlanib qolganmiz, ba'zida ana shu holat yoki odatga moslashib ham qolamiz. Aslida buning noto'g'ri ekanligiga, faqatgina biron-bir kasallikka chalinib, uning sabablarini aniqlab, tushunib olganimizdan keyingina amin bo'lamiz, afsus chekamiz. Odamda kasallik o'z-o'zidan, to'satdan paydo bo'lib qolmaydi.

Shunday qilib, yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy tarbiyaning o'rnini beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jismoniy tarbiya dars ishlanmalari va harakatli o'yinlar (qo'llanma) T. Yu. Sharipov, T.S. Usmonxo'jayev, I. Burnashyev, X. X. Sagdiyev. Toshkent. 2008 yil.
2. Jismoniy tarbiya o'qituvchilari, sport maktablarining rahbar va murabbiylari uchun qo'llanma. Toshkent 2009 yil. M. Raxmatxo'jayev., B.Safarov

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'ZBEK TILINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Xanmuratova Sayyora Xalmuxammet qizi
O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi
Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI
Qoraqalpog'iston Respublikasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek tili ta'limi jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish masalalari o'rganildi. Jahon miqyosida qo'llaniladigan ta'limiy resurslar asosida audio va video o'quv topshiriqlarni tayyorlashning ahamiyati haqida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, o'zbek tili, zamonaviy axborot texnologiyalari, ta'limiy-elektron ishlanmalar, ta'limiy resurslar, ta'limiy platformalar, wordwall.net, joyteka.com, learningapps.org, bookcreator.com, masofaviy ta'lim, onlayn ta'lim.

Abstract: This article examines the issues of using modern information technology tools in the process of Uzbek language education. The importance of preparing audio and video educational tasks based on educational resources used worldwide was discussed.

Keywords: digital technologies, Uzbek language, modern information technologies, educational and electronic developments, educational resources, educational platforms, wordwall.net, joyteka.com, learningapps.org, bookcreator.com, distance education, online education.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы использования современных средств информационных технологий в процессе обучения узбекскому языку. Обсуждалась важность подготовки аудио- и видеообразовательных заданий на основе образовательных ресурсов, используемых во всем мире.

Ключевые слова: цифровые технологии, узбекский язык, современные информационные технологии, образовательные и электронные разработки, образовательные ресурсы, образовательные платформы, wordwall.net, joyteka.com, Learningapps.org, bookcreator.com, дистанционное образование, онлайн-обучение.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi munosabati bilan o'quv jarayonini amalga oshirishda o'qitishning an'anaviy va elektron shakllari imkoniyatlarini o'zida mujassamlashtirgan holda o'qitish yangi ko'rinishlarga ega bo'lmoqda. Bugungi kunda o'quv jarayonining texnik va axborot ta'minoti sezilarli darajada o'zgardi, an'anaviy usullar yuqori texnologiyali o'quv qurollari bilan boyidi.

Zamonaviy axborot, kommunikatsiya va masofaviy ta'lim texnologiyalari ko'lamini kengaytirish o'qituvchidan axborot kompetensiyasini, muayyan fanni o'qitish mazmuni va maqsadlariga mos keladigan, o'quvchilarning har tomonlama barkamol rivojlanishiga hissa qo'shadigan texnologiyalarni tanlash va ulardan foydalanish qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llashni o'rganish, rivojlantirish hamda keng ko'lamda qo'llash masalasi turli olimlarning o'quv qo'llanmalarida, dissertatsiya ishlarida dolzarb mavzu bo'lib kelmoqda. Jumladan, T.A.Maxarov, A.S.Kucherov, A.V.Troshina, E.Alinicheva, N.Monastirev, G.R.Kozayeva, D.G.Parasteyeva, A.Abduqodirov, U.Sh.Begimqulov, A.G.Hayitov, R.R.Shodiyev, M.Aripov, B.Begalov, M.Mamarajabov, S.Qosimov, S.S.G'ulomov, X.Alimov, X.S.Lutfullayev, A.Shermuhammedov, Sh.Qurbonboyevlar ta'lim tizimida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samarali usullarini aniqlaganlar va tavsiya qilganlar. Bu tadqiqotlar natijalari muayyan darajada til ta'limiga ham tatbiq qilinmoqda.

Til ta'limi jarayonida ta'limiy-elektron ishlanmalardan samarali foydalanish o'qituvchining mahoratiga bevosita bog'liq. Agar u zamonaviy texnologiyalarni o'zining ishonchli hamkoriga aylantira olsa, o'quvchilarning o'zbek tilini o'rganishlariga katta yordam bera olishi shubhasiz [3].

O'zbek tili ta'limi jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish o'quvchilar nutqiy malakalarining, savodxonlik darajasining ortishiga, mustaqil fikrlash, ijodiy qobiliyatlarining mustahkamlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, o'quvchiga ma'lum darajada mustaqillik berish, hamkorlikda dars tashkil qilish, ta'limning interfaol metodlaridan foydalanish, ta'lim jarayonida grammatik o'yinlarni qo'llash o'qituvchilarni ham, o'quvchilarni ham izlanuvchanlikka undaydi.

O'zbek tili ta'limi tizimida zamonaviy axborot texnologiyalari o'quvchi so'z boyligini oshirish, fikrni og'zaki va yozma to'g'ri, ravon ifodalash mahoratini shakllantirish va rivojlantirishda o'qituvchining beqiyos yordamchisiga aylandi.

O'zbek tili ta'limi tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish sirasiga o'quv adabiyotlarining yangi avlodlari: elektron o'quv qo'llanmalari, elektron darsliklar, qisqa, interaktiv dasturlar, audiovideo almanaxlar, multimediya o'quv dasturlari, elektron nazorat testlari, masofaviy ta'lim kabilarni kiritish mumkin. Aksariyat hollarda o'qituvchilar kompyuterdan faqat test yechish, nazorat yoki tanlov jarayonlarida reyting ballarni aniqlashda foydalanmoqdalar. Lekin kompyuterning ta'lim tizimida keng imkoniyatlarga ega ekanligini, xususan, o'quvchi so'z boyligini oshirish, fikrni og'zaki va yozma to'g'ri, ravon ifodalash mahoratini shakllantirish va rivojlantirishda o'qituvchining beqiyos yordamchisiga aylanadi. Lekin bu yordamchini maqsadga muvofiq ishlata olish o'qituvchi mahoratiga, zamonaviy texnika vositalarini tushunishi va uni o'rganilayotgan mavzu doirasida tatbiq eta bilishiga bog'liq [2].

Bolalar o'qituvchining oddiy tushuntirishi orqali egallab olgan ma'lumotlarga qaraganda turli xil ruhiy kechinmalar orqali o'zlari mulohaza yuritib mustaqil bajargan ishlari vositasida o'zlashtirilgan bilimlarini uzoq esda saqlab qoladilar. Chunki o'quvchi mustaqil mashqlarni bajarishda faoliyat ko'rsatib, ilgari olgan bilimlariga tayangan holda ko'plab o'quv materiallarini xayolidan o'tkazadi. O'xshash hodisalarni taqqoslaydi. O'zicha mulohaza yuritib mustaqil hukm chiqaradi. O'qituvchilarning tayyor holda bergan ma'lumotida esa o'quvchi fikrlash faoliyati to'la ishga kirishmasdan to'g'ri javobni o'zlashtirib oladi. O'xshash hodisalarga duch kelishi bilan o'qituvchi bergan bilimni amaliyotga tatbiq qilishda qiynalib qoladi. Davlat ta'lim standarti va amaldagi maktab dasturlarida o'quvchi egallashi lozim bo'lgan materiallar ancha murakkab bo'lib, bolalarning bu bilimlarni bosqichma-bosqich egallab olishlarini, kengaytirib va rivojlantirib borishlarini taqozo etadi.

O'zbek tili fani o'qituvchisi o'z fanining saralanib, o'quvchilar nazaridan chetda qolib ketmasligiga erishishi uchun ta'limning psixologik asoslari muammolariga ham e'tibor qaratishi, o'quvchilar diqqatini yo'lga solishi juda muhimdir. "Darslarda ko'rgazmali qurollardan, texnik va kompyuter vositalaridan foydalanish ta'lim oluvchida ixtiyorsiz diqqatni yuzaga keltiradi" [1].

Dars uchun zarur matnlar, topshiriqlar, tarqatma materiallar, har xil rasmlar, jadvallar kompyuterda sifatli tayyorlanib o'quvchilarga havola qilinishi mumkin. *Power Point, Ispring, Avtoplay, Wordwall.net, Joyteka.com, LearningApps.org, Bookcreator.com* dasturlari yordamida o'quvchilarni qiziqtiradigan rebus, krossvord, topshiriqlar tarzidagi o'yinlar tashkil etish, berilgan so'zlardagi harflar o'rnini almashtirish yo'li bilan boshqa so'zlar hosil qilish mumkin. Bunda barcha topshiriqlar o'quvchini so'z izlash va topgan so'zlarining eng maqbulini tanlab uni nutqda qo'llashga o'rgatadi. Vazifalarni bajarish davomida to'g'riligini inobatga olish va o'quvchini rag'batlantirgan holda "Barakalla!", "Qoyil!", "Biroz adashdingiz", "Yana o'ylab ko'ring", "Topshiriqni qayta bajaring", "Mavzuni takrorlashingizga to'g'ri keladi" kabi yozuv va mos ravishda ovoz yordamida o'quvchi bilan muloqot, ya'ni qayta aloqa o'rnatilishi maqsadga muvofiqdir.

Demak, axborot texnologiyalari yordamida yuqoridagi kabi topshiriqlarni bajarish o'quvchining so'z boyligini oshirish, mustaqil mushohada yuritish, so'z va uning ma'nolari haqidagi tasavvurlarini kengaytirish, xotirasini mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davletshin M.G., Do'stmuhamedova Sh., Mavlonov M., To'ychieva S. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – T., 2004. 89-bet.
2. Muhamedova S.X., Abdullayeva M.D., Yuldasheva Sh. Sh., Eshmatova Y.B. O'zbek tili va adabiyoti ta'limida zamonaviy axborot texnologiyalari / o'quv qo'llanma. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2018. - 264 b.
3. Umarova N. Til ta'limi va ta'limiy-elektron ishlanmalar // Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent, 2005. – № 6. - B.75-79.

MAMLAKATIMIZ YUKSALISHIDA BOLALAR SPORTINING O'RNI

Berdiyev Dilmurod Nomonovich

Navoiy davlat pedagogika instituti,

Jismoniy madaniyat kafedrasi o'qituvchisi

Axmedova Maftuna Elmurod qizi

Jismoniy madaniyat 2-bosqich xotin-qizlar sporti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimiz kelajagi uchun sog'lom avlodni tarbiyalash hamda voyaga yetkazishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati juda kattaligi, o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va ma'naviy salomatligini shakllantirish, ularga sog'lom turmush tarziga intilish va sportga mehr-muhabbatni singdirishning yuzasidan fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: sport, bolalar sporti, jismoniy tarbiya, ma'naviy salomatlik, barkamol avlod.

Аннотация. В данной статье очень велико значение физического воспитания в воспитании здорового поколения для будущего нашей страны, формирования физического и духовного

здоровья молодого поколения, стремления к здоровому образу жизни и привития им любви к спорту. - высказываются комментарии.

Ключевые слова: Спорт, детский спорт, физическое воспитание, духовное здоровье, зрелое поколение.

Annotation. In this article, the importance of physical education in raising a healthy generation for the future of our country is very great, forming the physical and spiritual health of the young generation, striving for a healthy lifestyle and instilling love for sports in them. - comments are made.

Key words: sports, children's sports, physical education, spiritual health, mature generation.

Bizning asosiy maqsadimiz – yoshlarning sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishiga erishish, ularning o'z qobiliyati va iste'dodini ro'yobga chiqarish uchun barcha zarur sharoitlarni yaratib berishdan iborat.

(Sh.M.Mirziyoyev)

Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga katta e'tibor berilayotganligining asosiy sababi, nafaqat jismoniy, balki ma'naviy jihatdan ham barkamol avlodni voyaga yetkazish zaruriyati bilan izohlanadi. Chunki sport xalqni, millatni g'ururini yuksaltiradi, ma'naviy kuch-quvvat baxsh etadi. Eng muhimi, jismoniy tarbiya va sport sog'lom turmush tarzining asoslaridan biri sifatida yoshlarning o'z imkoniyat va salohiyatini, o'z jismoniy va ma'naviy kamolotini oshirish yo'lida sarflaydi. Jismoniy tarbiya va sport bilan doimiy ravishda uzluksiz shug'ullanish bolani ham jismonan, ham ruhan tetik qiladi, uning butun vijudi uyg'un tarzda kamol topadi. Respublikada bolalar va yoshlarning jismoniy salomatligi va ma'naviy boyligini shakllantirish, jismoniy tarbiya va sportga mehr-muhabbatni singdirish borasida shart-sharoitlar yaratib berish, qishloq joylardagi bolalar o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirishga alohida e'tibor berish, Vatanga sadoqatli, kelajakka ishonchi bor, barkamol avlodni tarbiyalash, bolalar o'rtasida iste'dodli sportchilarni tanlab olishga e'tibor berish darkor.

Mamlakatimiz kelajagi uchun sog'lom avlodni tarbiyalash hamda voyaga yetkazishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati juda katta. So'nggi yillarda sport va jismoniy tarbiya yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Xususan, o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy va ma'naviy salomatligini shakllantirishning, ularga sog'lom turmush tarziga intilish va sportga mehr-muhabbatni singdirishning g'oyat muhim sharti sifatida bolalar ommaviy sportini rivojlantirishni ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib turibdi. Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi tomonidan mamlakatimizda, ayniqsa, qishloq joylarda sport infratuzilmasini barpo etish hamda bolalarni sportga ommaviy jalb qilish borasida amalga oshirilgan ishlar sarhisobi, bolalar sport inshootlarini zarur jihoz va anjomlar bilan ta'minlash, ularni respublikamizda ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish hamda qishloq joylarda bolalar sportini rivojlantirishda mahalliy hokimlik organlarining roli va mas'uliyatini oshirishga doir masalalarga alohida e'tibor qaratdi. Bularidan tashqari qishloq joylarda bolalar sportini rivojlantirish, mahalliy qizlarning sport bilan shug'ullanishlari uchun kerakli shart-sharoitlarni ta'minlash, murabbiy o'qituvchilarni, xususan, ayol murabbiylarni tayyorlash va oliygohlarning jismoniy tarbiya bo'limlariga istisno sifatida qabul qilish kabi dolzarb masalalarga alohida e'tibor qaratdi. Bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasining asosiy shiori: "Sport-sport uchun emas, salomatlik uchun xizmat qilishi kerak".

Jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, avvalo yosh avlod ongiga sog'lom turmush tarzini singdirish, ularda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish, milliy qadriyatlarimiz hisoblangan milliy o'yinlarni qayta kashf etish va uni jahon arenariga olib chiqish, shuningdek, sohani rivojlantirish orqali mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi mavqeini yanada oshirish kabi vazifalarini qamrab oladi. Ta'lim-tarbiya, sport sohalarida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlil islohotlar zamirida sportni ommalashtirish, yangi-yangi iste'dodlarni yuzaga chiqarish, pirovardida jismonan baquvvat avlodni shakllantirish o'z aksini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –Toshkent, O'zbekiston, 2016. – 56 b.
3. Yarashev K.D. “Ommaviy sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya va halq milliy o'yinlari bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash masalalari” Monografiya T.: O'zDJTI 1997 y
4. Yunusov T.T. Abdumalikov R. “O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni boshqarishni tashkil etish yo'llari” o'quv qo'llanma T.: O'zDJTI 1992 y

THE INTERPLAY OF MYTHOLOGY AND SCIENCE IN UNDERSTANDING THE LONG HISTORY OF LANGUAGE

Halimova Nilufar Hakimovna
A student of Bukhara state university,
Foreign languages faculty

Abstract. This article delves into the intertwined relationship between mythology and science in unraveling the extensive history of language development. By examining how myths and scientific discoveries have shaped our understanding of the origins and evolution of language, we can appreciate the diverse perspectives that contribute to this complex field of study. Through an exploration of mythological narratives and linguistic research, this article seeks to illuminate the shared themes, insights, and contrasting viewpoints that emerge from the intersection of mythology and science in deciphering the profound mystery of language evolution.

Keywords: Mythology, science, language origins, evolution of language, linguistics, cultural narratives, cognitive evolution, mythological perspectives, scientific research, cultural interpretations, symbolic meaning, mythical narratives, language evolution.

The exploration of the origins and evolution of language has been a subject of fascination for both mythology and science throughout history. Mythological narratives from various cultures offer symbolic explanations for the creation of language, while scientific research provides empirical evidence and theoretical frameworks for understanding the cognitive, social, and evolutionary processes involved in linguistic development. This article aims to investigate the interplay between mythological accounts and scientific investigations in shedding light on the long history of human language.

Mythology's Role in Understanding Language Origins:

Mythology has played a significant role in shaping cultural beliefs and explanations regarding the origins of language. Across various mythological traditions, stories and legends have emerged to provide symbolic narratives about how language was first acquired or bestowed upon humanity. These myths often highlight the divine, mystical, or symbolic aspects of language origins, offering unique perspectives that complement scientific and historical investigations into the development of human communication. Mythological stories, such as the Babylonian Enuma Elish, the Greek myths of Hermes and Cadmus, or the Sanskrit hymns of the Rigveda, provide mythical explanations for the origins of language. These myths often depict language as a divine gift, a tool of creation, or a source of power and transformation. Mythology offers symbolic interpretations of how language came into existence and the significance of communication in human culture and society.

Scientific Approaches to Language Evolution:

In contrast, scientific studies in fields such as linguistics, anthropology, psychology, and neuroscience employ empirical methods to investigate the evolution of language. Through research on language diversity, cognitive abilities, brain functions, and genetic predispositions, scientists seek to unravel the biological, cognitive, and cultural foundations of language acquisition and development. These scientific approaches provide valuable insights into the complex mechanisms that underpin human language evolution.

Some key theories and methodologies include:

1. Comparative Linguistics: By studying similarities and differences among languages, linguists reconstruct ancestral languages and trace their evolution through time.

2. Paleontology and Archaeology: Analysis of fossils, artifacts, and ancient human remains provides insights into the cognitive and anatomical changes that might have facilitated language development.

3. Cognitive Science: Investigating cognitive abilities such as memory, attention, and social cognition sheds light on the mental processes underlying language acquisition and use.

4. Genetics: Examining the genetic basis of language-related traits and studying genetic similarities among humans and their closest relatives, such as chimpanzees, helps trace the evolutionary origins of language.

5. Neurobiology: Using brain imaging techniques, researchers explore the neural mechanisms involved in language processing and production, offering clues about the evolutionary history of language in the human brain.

By integrating evidence from these diverse fields, scientists aim to construct comprehensive models of language evolution that account for both biological and cultural factors.

Intersecting Perspectives:

The intersection of mythology and science in understanding the long history of language reveals both shared themes and divergent viewpoints. While mythology offers imaginative narratives and cultural interpretations of language origins, science provides systematic observations and evidence-based explanations for linguistic phenomena. By synthesizing mythological tales with scientific discoveries, researchers can gain a more comprehensive understanding of the multifaceted nature of language evolution and its enduring significance in human society.

In conclusion, the interplay between mythology and science enriches our understanding of the long and complex history of language. By examining the symbolic meanings embedded in mythological narratives alongside the empirical findings of scientific research, we can appreciate the diverse perspectives that converge to illuminate the origins, development, and diversity of human language. This article underscores the value of integrating mythological insights with scientific knowledge to unravel the mysteries of language evolution and its profound impact on human culture and communication.

References:

1. Crystal, David. (2003). "The Cambridge Encyclopedia of Language", Cambridge University Press.
2. Aitchison, Jean. (2013). "Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon", John Wiley & Sons.
3. Wardhaugh, Ronald. (2010). "An Introduction to Sociolinguistics", John Wiley & Sons.
4. Yule, George. (2016). "The Study of Language", Cambridge University Press.
5. Pinker, Steven. (2007). "The Language Instinct: How the Mind Creates Language", Harper Perennial.
6. McArthur, Tom. (2018). "The Oxford Companion to the English Language", Oxford University Press.
7. Dediu, Dan, Levinson, Stephen C. (2013). "On the antiquity of language: the reinterpretation of Neandertal linguistic capacities and its consequences", *Frontiers in Psychology*.
8. Hauser, Marc D., Chomsky, Noam, Fitch, W. Tecumseh. (2002). "The faculty of language: what is it, who has it, and how did it evolve?" *Science*.

XALQ HUNARMANDCHILIGIDA YOG‘OCHGA ISHLOV BERISH TEKNOLOGIYASINI O‘QITISH METODIKASI

L.Sh.Turdiyeva – Texnologik ta’lim yo‘nalishi 3-”G” guruh talabasi,

D.Sh.Muradova – Texnologik ta’lim yo‘nalishi 1-”D” guruh talabasi,

Ilmiy rahbar: S.N.Hamroyeva – Fizika – texnologiya fakulteti o‘qituvchisi

O‘rta Osiyo naqqoshlik san’ati qadimdan dunyoga mashhur. O‘tmishda ota-bobolarimiz qurgan muhtasham binolar hozirgi kungacha maftunkor jilvasini yo‘qotmagan. Yuksak did bilan ishlangan naqshlar bizni hayratga solib kelmoqda.

Yog‘och o‘ymakorligi o‘zbek xalq amaliy bezak san’atining keng tarqalgan bir turi. Bunda biror naqsh yoki tasvir taxta yoki yog‘och buyumlarga chizib, kesib, o‘yib ishlanadi. Badiiy san’atning bu turi deyarli barcha xalqlarda bo‘lib, qadimgi Sharqda antik dunyo mamlakatlari arxitekturasida keng ishlatilgan. Asrlar davomida Yevropa va Osiyo mamlakatlarida yog‘och o‘ymakorligi rivojlanib, o‘ziga xos badiiy uslublari kelib chiqqan. Shu singari yurtimizda ham yog‘och o‘ymakorligi qadimdan rivojlanib uy-ro‘zg‘or buyumlarida va me‘morchilikda keng qo‘llanilgan. Bu o‘ymakorlik qadimiy arxitekturaning eshik, darvoza, ustunlar, har xil to‘sin, stol, xontaxta, quticha, ramka, qalamdon va boshqa buyumlarni bezashda ishlatilib kelingan.

Yog‘och o‘ymakorligining o‘ziga xos turli uslub va usullari bor. Masalan, Xiva yog‘och o‘ymakorligi o‘ymasining monumentalligi, yog‘och tabiiy rangining saqlab qolishi bilan boshqalardan farqlanadi. Buxoro yog‘och o‘ymakorligi esa o‘yma naqshning jozibadorligi, jimjima naqshlarning oltin, kumush suvi bilan bezatilishi, naqsh zaminida ranglardan foydalanishi bilan ajralib turadi. Marg‘ilon yog‘och o‘ymakorligi chuqur zaminli yassi o‘ymani qo‘llab kelgan. Toshkentda esa naqsh bilan qoplangan yassi bo‘rtmali, zaminsiz chizma yog‘och o‘ymakorligi keng tarqalgan. Yog‘och o‘ymakorligi maktablari taxminan 40-50 yillardan keyin paydo bo‘lgan. Respublikamizda Qo‘qon, Xiva, Samarqand, Toshkent maktablari mavjud.

Yog‘och o‘ymakorligida qo‘llaniladigan asboblari. Yog‘och o‘ymakorligida turli asboblari ishlatilib, ular o‘ziga xos ishlarni bajaradi. Yog‘och o‘ymakorligidagi asboblari ikki turga bo‘linadi, ya’ni naqshni o‘yish uchun “o‘yma qalamlar” va “naqsh qalamlar”. Asboblarning shakli va bajaradigan ishiga qarab, iskanalarning bir qancha xillari bo‘ladi. Masalan, iskana, morpech iskana, baliq sirti iskana, zamin iskana, kovza iskana, chekma iskana va boshqalar. Bajariladigan ishning xarakteriga ko‘ra nov iskana, chuv iskana (o‘yishda), qing‘ir iskana (teshishda) ishlatiladi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinf o‘quvchilariga mavzuni tushuntirishda jadvalli sxemalardan foydalanilsa, o‘quvchilarning xotirasida yaxshi mustahkamlanadi.

Iskana nomi	Ta’rifi
Kovza iskana	– u to‘g‘ri va egri tig‘li bo‘ladi. To‘g‘ri tig‘li kovza iskana o‘yilgan naqsh chiziqlarining ustiga uch qirrali qavariq yo‘llar chiqarish hamda parallel chiziqlar chizishda qo‘llaniladi.
To‘g‘ri iskana	– to‘g‘ri sterjen keskichli bo‘lib, tig‘ining eniga qarab kichkina, o‘rtacha va katta iskanalarga ajratiladi. Tig‘ining eni 1,5 mm dan 10 mm gacha bo‘ladi. Ko‘pincha bag‘dodi uslubidagi naqshlarni o‘yishda ishlatiladi.
Nova iskana	– uning tuzilishi bo‘yicha tig‘ uchi nov shaklida bo‘ladi. Eni 2 mm dan 8 mm gacha, dastasi, odatda, qattiq yog‘ochdan yasaladi. Asosan kichik, o‘rtacha va katta nova iskanalar bo‘ladi. Nova iskanalar o‘yishda va pardozlashda ishlatilib, asosan, naqshning eng mayda bo‘g‘im, doiracha, marg‘ula, mayda ko‘zcha, gajak va gul qismlarini kesishda qo‘l keladi.
Zamin iskana	– naqshning zaminini o‘yib olishda ishlatiladi. Zamin iskananing eni 2 mm dan 8 mm gacha bo‘ladi.
Baliq sirti iskana	– tig‘i botiq, kamalaksimon ko‘tarilgan, baliq qovurg‘asi shaklidagi asbobdir. Keskichining eni 4 mm dan 19 mm gacha yasaladi. Katta-kichikligiga qarab kichik, o‘rta va katta baliq sirti iskanalari bo‘ladi.

Morpech iskana	– o‘yilgan naqshlarning chetlaridagi hoshiya, zanjiri, yarim doiralalar, nuqtalar chiqarishda qo‘llaniladi.
Chekma iskana	– o‘yilgan naqshning zaminini chakichlab chiqish uchun ishlatiladigan asbob. U o‘yilgan naqshlarning aniq ko‘rinishi, zaminini bir tekisda chiqishi va o‘ziga xos badiiy ko‘rinishi uchun qo‘llaniladi. Ishlatish joyiga qarab bir tishli, uch tishli, besh tishli, o‘n olti tishli chekma iskanalar bo‘ladi.
Kurakcha iskana	– kesadigan tig‘ining uchi bir tomonga qiya holatda bo‘lib, u kurakcha ko‘rinishida yasaladi. O‘lchamining katta-kichikligiga ko‘ra, kichik va katta kurakcha iskanalar bo‘ladi. Iskanalar ensiz zanjir va hoshiya naqshlarni o‘yishda ishlatiladi. O‘yuvchi bu asbob bilan iskanani o‘ng qo‘lida dastasidan ushlab, tasvir yoki naqsh chizig‘ini ustidan kerakli chuqurlikda sanchgan holda o‘zi tomon kesib boradi.
Chekma qalam	– yog‘och zaminini patir yuzasiga o‘xshatib chekmalab o‘yib chiqishda ishlatiladigan asbob. Bu asbob gurzi, yog‘och banddan va uzun temir sterjendan iborat. Chakichlar bir qatorli va uch qatorli bo‘ladi. Asbob 1, 2, 3, 4 va hokazo bo‘rtma tishli bo‘lishi mumkin. Chakichlangan naqsh aniq, mayin, yanada boy, nafis ko‘rinishga ega bo‘ladi. Yog‘och o‘ymakorligida chakichlash juda qadimdan rivojlanib kelgan. Ganch o‘ymakorligida chakichlash uslubi o‘ziga xosdir.

O‘qitish jarayonida o‘quvchilarni xotirasida joy olishi va mustahkamlanishi uchun, mavzularni o‘qitishda sxemali jadvallardan foydalanilishi yaxshi samara beradi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 5-sinf o‘quvchilari uchun bu metod foydaliroq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mehnat ta‘limi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. «SHARQ» TOSHKENT – 2015
2. Joraeva M. A., Sh M. D., Khamroeva S. N. PROCESS METHOD FOR WOOL AND SILK FIBERS, THEIR PRODUCTION AND PROPERTIES //Uzbek Scholar Journal. – 2024. – T. 24. – C. 228-230.
3. Khamroeva N. S. et al. METHODOLOGY FOR TEACHING THE SUBJECT SOLID STATE PHYSICS USING THE GRAPHIC ORGANIZER METHOD //Uzbek Scholar Journal. – 2024. – T. 25. – C. 66-69.
4. Turdieva L., Nasriddinova K. S. METHODOLOGY FOR TEACHING THE TOPIC “DEVICE USED IN CRAFTS” //Uzbek Scholar Journal. – 2024. – T. 24. – C. 225-227.
5. Nasriddinova K. S. The theoretical significance of developing logical thinking skills among future physics teachers //Uzbek scholar journal. – 2024. – T. 24. – C. 193-196.
6. Nasriddinova K. S. THE IMPORTANCE OF AN INTEGRATIVE APPROACH IN THE EDUCATION OF FUTURE PHYSICS TEACHERS //Uzbek Scholar Journal. – 2024. – T. 25. – C. 111-114.

TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA RAHBARLIK QOBILIYATI

Umirova Gulmira Shodiboy qizi
Jizzax politexnika instituti
“Iqtisodiyot va menejment” kafedrasida assistenti
O‘rolov Tursunboy
Jizzax politexnika instituti
“Menejment” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida rahbarlik qilishning boshqaruv madaniyati hamda boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirish yuzasidan fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ta'lim, boshqaruv, madaniyat, menejment, kompetensiya, rahbar, lider, ijtimoiy, iqtisodiy, uslub, ijodkorlik.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития управленческой культуры руководства и управленческой компетенции у студентов технических высших учебных заведений.

Ключевые слова: образование, менеджмент, культура, менеджмент, компетентность, лидер, лидер, социальный, экономический, стиль, творчество.

Annotation. This article reflects on the development of management culture and management competence in students of technical higher education institutions.

Keywords: education, management, culture, management, competence, Leader, Leader, social, economic, style, creativity.

Boshqaruv o‘z tasarrufidagi boshqariluvchi tizimga muntazam, rejali va maqsadga yo‘nalgan tarzda ta’sir kuchiga egadir. Bunday o‘zaro faoliyat tizimning ishchanlik qobiliyatini ham ta’minlaydi. Boshqaruvdagi tadqiqotlar, kibernetika fanining yuzaga kelishi bilan jadal sur’atlar orqali rivojlanib, murakkab tuzilmani boshqarishning ilmiy asoslangan tavsiyalari amaliyotga joriy etila boshlangan.

Hozirgi davrda “rahbar”, “lider” yoki “liderlik uslubi” va “rahbarlik uslubi” tushunchalarining bir-biriga bo‘lgan nisbati yo‘nalishidagi muammolar eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bularning ichida eng ahamiyat kasb etuvchisi B.D. Pargin fikriga ko‘ra lider ma’lum bir guruhda shaxslararo munosabatlarni muvofiqlashtirib turadi, mikro muhitning elementi hisoblanadi, kutilmagan holatda vujudga keladi va uning holatining barqarorligi kamroq bo‘lib, harakatlanishi guruhning kayfiyatiga bog‘liq hamda u ko‘proq guruhning faoliyatiga aloqador bo‘lgan qarorlarni qabul qiladi. Rahbar esa ijtimoiy tashkilot guruhlarida rasmiy munosabatlarni muvofiqlashtiradi va makro muhitning elementi hisoblanadi. Rahbar holatining barqarorligi yuqoriroq darajada bo‘lib, u ma’lum bir tizimda bir necha marta ko‘proq vakolatlarga, qaror qabul qilish, buyruq berish, topshiriqlar berish, talab qilish huquqlariga ham egadir. Qaror qabul qilish jarayoni birmuncha murakkabroq tizim bo‘lib, ko‘pgina, turli xil vaziyatlarni qamrab oladi hamda bu vaziyatlar faqatgina bitta guruhga tegishli bo‘lmaydi. Rahbar ma’lum bir kengroq ijtimoiy tizimning kichik bir guruhida faoliyat olib borsada, uning harakat doirasi keng hisoblanadi. Ayrim mutaxassislarining fikriga ko‘ra, liderlik jamoa faoliyatining samaradorligini oshirishda rahbarlik tushunchasini to‘ldiradi.[1]

“Menejment tizimi qoidalariga rioya qilgan holda ishlayotgan maktab rahbarlari bugungi ta’lim sohasidagi islohotlarni o‘rganib, boshqarishni zamonaviy kompetentlik qoidalari asosida ishni tashkil etgan holda yetakchilik, aniq belgilangan maqsad, o‘qituvchilardan kutilayotgan ijodiy natijalar, o‘qib-o‘rganish, o‘rgatish uchun zaruriy muhit, talabalar va guruhni doimiy kuzatish, oila, maktab, mahalla hamkorlik aloqalarini mustahkamlaydilar. Yangi ilmiy izlanishlar natijasida obod mahalla, obod uy va namunaviy oila tashabbusi asosida rahbarlik ishlarini tashkil etishni talab qiladi. Boshqaruv madaniyati –ma’muriy ijtimoiy hamda rahbarning psixologik jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishdagi professional va ishchanlik tizimidir.

“Rahbar” degan nomga ega bo‘lgan har bir shaxs o‘z tashqi qiyofasi, kiyinish madaniyati, talabchanligi, bilimi, tashkilotchiligi bilan atrofdagilarga hamisha ibrat va namuna bo‘lishi lozimdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bugungi texnika sohasida faoliyat olib borayotgan rahbarning kompetentligi yo‘nalishidagi ba‘zi kamchiliklari haqida quyidagi holatlar tahlil qilindi:

- korxonalarda boshqaruv ishlarini talab darajada emasligi;
- fidoyilik, ijodkorlik, tashkilotchilik, kreativlikning yetishmasligi;
- huquqiy madaniyat va savodxonlikning pastligi;
- adolatlilik, halollik va insoflilikning yetishmasligi;
- ish jarayonida mahalliylik va urug‘ aymoqchilikning ustuvorligi;
- texnologik jarayonlarga e‘tibor bermaslik, tashabbuskorlik va tadbirkorlikning yo‘qligi;
- korxonalarda jamoa ishlarini noto‘g‘ri taqsimlash va nazoratning pastligi;
- kasbiy va ilmiy tajribaga ega emaslik [2].

Yuqoridagi mulohazalarni o‘rganib, bugungi ta‘lim sohasidagi qabul qilayotgan qarorlar asosida bugungi ta‘lim jarayoniga menejerlik qilaman degan har bir iqtidorli shaxs o‘zining kasbiy kompetentligiga tayangan holda, rahbarlik ishlarini tashkil qilishi lozim. Umuman olganda, ta‘lim muassasalaridagi muvaffaqiyatlar rahbarning ijrochilar mehnatiga bo‘lgan munosabatlaridan qanchalik manfaatdorliklarni anglata olish qobiliyatiga bog‘liqdir.

Zamonaviy menejerning muhim bo‘lgan boshqaruv maqsadi o‘z xodimlarini axloqiy hamda yuksak darajaga ko‘tarishi ularni ma‘naviy jihatdan sog‘lom jamoaga aylantirishdan iboratdir. Umuman olganda, ta‘lim muassasasidagi muvaffaqiyatlar rahbarning ijrochilar bo‘lgan munosabatidan qanchalik manfaatdorligini anglata bilish qobiliyatiga bog‘liqdir.

Har qanday boshqaruv ushbu jarayonning mukammal tarzda tashkil etish ehtiyojini sezadi. Shu maqsadda, tuzilma mas‘ul bo‘lgan boshqaruvchiga ega bo‘lishi lozim. Tashkilotni tuzilma sifatida o‘rganar ekanmiz, uning rahbari boshqaruvning aynan ikki asosiy funksiyasini ta‘minlovchi shaxs sifatida tushuniladi.

Tashkilot miqyosida bularni tahlil qilganimizda yuqorida qayd etilgan asosiy funksiyalar quyidagicha ifoda etilib boriladi:

Maqsadga yo‘naltiruvchi funksiya – tashkilotni ma‘lum bir maqsadga olib boruvchi vazifalarni mujassamlashtirib boradi.

Tashkiliy funksiya – Tashkilot turli bo‘limlaridagi mavjud bo‘lgan imkoniyatlardan optimal darajada foydalanishdir. Rahbar bajarishi zarur bo‘lgan asosiy funksiya hamda vazifalar tasviriy ravishda quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1-rasm. Boshqaruv funksiyalari va uning tarkibiy qismlari

Ularning har biriga izoh keltirar ekanmiz, shuni qayd etish lozimki, rahbarlikning asosiy maqsadi, ushbu vazifalar o‘rtasida mutanosiblik va uyg‘unlikka erishish va shu orqali tashkilot butunligini ta‘minlashdir.

Bugungi talabalarda kreativlikni shakllantirish uchun bugungi vaqtdagi pedagog namunaviy intellektga ega bo'lishi, zamonaviy ta'lim-tarbiya qonuniyatlarini mukammal bilishi va shu asosida o'z kasbi bilan bog'liq ijodkorlik qilish qobiliyatiga ham ega bo'lmog'i lozim.

Shu munosabat bilan bugungi vaqtda boshqaruvda qatnashuvchilarga ya'ni o'qituvchi shaxsiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- o'z fanini chuqur bilishi va uning metodikasini yetarli darajada o'zlashtirish;
- keng ilmiy dunyoqarashli va teran e'tiqod sohibi bo'lishi;
- ijtimoiy ehtiyoj va axloqiy zaruriyatni chuqur tushunishi;
- ijtimoiy va fuqarolik burchini chuqur anglashi;
- ijtimoiy-siyosiy faol bo'lishi;
- o'z kasbi va bolalarni sevishi;
- ruhiy pedagogik ziyrak bo'lishi va yangilikka intilishi;
- o'z xalqi tarixi, milliy qadriyatlari va urf-odatlarini chuqur o'rganishi va ularni targ'ibot qilishi;
- pedagogik kuzatuvchanlik, tashkilotchilik, talabchanlik, qat'iylik, vazminlik, haqqoniylik, o'zini tuta bilish kabi xislatlar sohibi bo'lishi;
- o'z kasbiga to'la layoqatli va pedagogik takt (odob) egasi bo'lmog'i lozim [4].

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan har bir pedagog-o'qituvchi o'zining butun bilim va tajribasini ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga yo'naltirishi bu bugungi kunning muhim hamda dolzarb masalasidir. Shu nuqtayi nazardan talabalarda rahbarlik qobiliyatini rivojlantirishda hozirgi davr talabidan kelib chiqqan holda o'qitish va tayyorlash oliy ta'lim tizimiga qo'yiladigan muhim vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kenjaboyev A, Kenjaboyeva D. Pedagogik deontologiya va kompetentlik. – Termiz. 2022 yil. 100 bet.
2. Kenjaboyev A.E. Pedagogik rahbarning kasbiy kompetentligi va pedagogik mahorati. Zamonaviy ta'lim jurnali. 2020. № 10. 83-bet.
3. Kenjaboyev A.E. “Zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetentligi va kreativligi –bugungi kun talabidir”. Xalq ta'limi jurnali 2020-yil № 5.9-11 bet.
4. Musurmanova O. “Pedagogik texnologiyalar ta'lim samaradorligi omili”. T.: Yoshlar nashriyot uyi. 2020-yil 56-bet.
5. Nosirov A. Rahbarning kasbiy kompetentligi va boshqaruv madaniyat ta'lim menejmenti jurnali. 2013-yil №6, 2 bet.
6. Temirov D. Ta'lim muassalarini boshqarishda pedagogik tamoyillar uzviyligi. Ta'lim menejmenti jur 2013-yil №6. 95-96 betlar.

ZAMONOVIIY TA'LIM TIZIMIDA TALABANI MUSTAQIL LABORATORIYA ISHLARINI BAJARISHDA MAVJUD ZIDDIYATLAR

**Ung'arov Jahongirbek Yo'ldosh o'g'li
Jizzax Politexnika instituti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonoviy ta'lim tizimida talabani mustaqil fikrlashga o'rgatish, nazariy jihatdan oligan bilimlarni amalda qo'llash va talabani mustaqil tayyorlashning muhim xususiyatlari, zamonaviy pedagogik texnologiya, talaba kreativ faoliyatini rivojlantirish nazariyasi, uning mazmuni va mohiyati, talaba kreativ faoliyatini loyihalashdagi nazariy bilimi, amaliy ko'nikma va malakalari keltirilgan.

Аннотация. В данной статье в современной системе образования обучение учащегося самостоятельному мышлению, практическое применение теоретически полученных знаний и важные особенности самостоятельной подготовки учащегося, современные педагогические технологии, теория развития творческой активности учащихся, ее содержание и сущность, теоретические знания по проектированию творческой деятельности учащихся, практические навыки и квалификация.

Abstract. In this article, in the modern education system, teaching a student to think independently, the practical application of theoretically acquired knowledge and the important features of independent training of a student, modern pedagogical technology, the theory of the development of student creative activity, its content and essence, theoretical knowledge in the design of student creative activity, practical skills and qualifications are presented.

Kalit soʻzlar: taʼlim, tizim, laboratoriya, pedagogik, texnologiya, nazariy bilim, mustaqil, axborot, kommunikatsiya, shakl, metod, yoʻl, vosita.

Ключевые слова: образование, система, лаборатория, педагогический, технология, теоретические знания, самостоятельный, информация, общение, форма, метод, способ, инструмент.

Key words: education, system, laboratory, pedagogical, technology, theoretical knowledge, independent, information, communication, form, method, way, tool.

Hozirgi zamonoviy taʼlim tizimida talabani mustaqil fikrlashga oʻrgatish, nazariy jihatdan olingan bilimlarni amalda qoʻllash va laboratoriya mashgʻulotlarini bajarishda faol boʻlish talab qilinadi [1].

Talabaning fanlardan laboratoriya ishlarini bajarishda samaradorlikka erishish uchun quyidagi vazifalarni hal qilinsa maqsadga muvoffiq boʻlar edi:

laboratoriya ishlarini bajarish jarayonida talabaning mustaqil fikrlash faoliyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

talabalar oʻrtasida laboratoriya ishlarini bajarish jarayoni mohiyatini ochib berish, aniqrogʻi uni ilmiy asoslashga bagʻishlangan seminarlarni tashkil qilish;

talaba tomonidan laboratoriya ishlarini bajarish jarayoniga fan, texnika yangiliklarini joriy etishning ilmiy asoslarini chuqur va puxta oʻzlashtirishga erishish;

laboratoriya ishlarini bajarishda talabaning mustaqil bilishini tashkil etishga nisbatan yangicha yondashuvni hamda amaliy koʻnikma va malakalarni shakllantirish;

laboratoriya ishlarini bajarish jarayonidagi talabaning mustaqil bilish faoliyatini baholash;

laboratoriya ishlarini bajarishda talabaning ijodiy ishlash mahoratini oshirish va talabaning mustaqil bilish faoliyatiga doir samaradorligini taʼminlash.

laboratoriya ishlarini bajarish jarayonida talaba kreativ faoliyatiga tayyorlashda quyidagi prinsiplarga eʼtibor qaratish:

zamonaviy pedagogik texnologiya, talaba kreativ faoliyatini rivojlantirish nazariyasi, uning mazmuni va mohiyati, talaba kreativ faoliyatini loyihalashdagi nazariy bilimi, amaliy koʻnikma va malakalarini rivojlantirish;

laboratoriya ishlarini bajarishda zamonaviy pedagogik texnologiya va axborot –kommunikatsiya texnologiyalari va yangi texnik vositalardan samarali foydalanish;

oʻqituvchida talabalar jamoasi bilan muvaffaqiyatli muloqotni tashkil etish, talabada mustaqil bilish boʻyicha ijodiy yondashuvni shakllantirish;

psixologik, pedagogik vaziyatlar yaratish, ularni toʻgʻri baholay olish, ularga muvofiq xatti-harakatni tashkil etish;

talabaning mustaqil bilish faoliyati mazmuni hamda taʼlim sifati samaradorligini oshirishning shakl, metod, yoʻl va vositalarini koʻrsatish;

laboratoriya ishlarini bajarishda, eng avvalo, uning loyahasini ishlab chiqish;

talabaning mustaqil bilish faoliyatini nazorat qilish, uning nazariy bilimi, amaliy koʻnikma va malakalarini baholash hamda taʼlim jarayoni mazmuni va sifati samaradorligini aniqlashga imkon beruvchi dasturlarni ishlab chiqish.

laboratoriya ishlarini bajarishda talabani mustaqil bilish faoliyatga tayyorlashda har bir imkoniyatni samarali ishlashga ahamiyat berish, buning uchun laboratoriya ishlarini bajarishda talabaning mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirish lozim [2].

Fanlardan laboratoriya ishlarini bajarishda talabaning mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishning bugungi kundagi muammolari quyidagilardan iborat:

laboratoriya ishlarini bajarish jarayonida talaba mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik tizimi ishlab chiqilmaganligi;

talabada motivatsiyani kuchaytirishga xizmat qiladigan o'quv-metodik majmualar yaratilmaganligi;

laboratoriya ishlarini bajarishni mustaqil bajara olishi va talabani rivojlantirishning metodlari yo'lga qo'yilmaganligi;

laboratoriya ishlarini bajarishda mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishning zamon talablariga javob bera olmasligi.

Fanlardan laboratoriya ishlarini bajarishda talaba mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishga tayyorlash muammosining amaliyotdagi holatini yaxshilash zarurligidan dalolat beradi. Buning uchun quyidagi vazifalarni bajarish talaba mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishda imkoniyatlar paydo bo'ladi:

1. Laboratoriya ishlarini bajarishda talabaning mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqish.

2. Laboratoriya ishlarini bajarishda talaba mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirishning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan metodlarni, yo'l va vositalarni aniqlab olish.

3. Laboratoriya ishlarini bajarish orqali talaba mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirish ko'rsatkichlarini aniqlash.

4. Laboratoriya ishlarini bajarishda talaba mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirish zamonaviy pedagogik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va yangi texnik vositalaridan foydalanish.

Laboratoriya ishlarini bajarishda talaba mustaqil bilish faoliyatini rivojlantirish jarayonida uning oldiga qo'yilgan amaliy topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish keyingi bosqichlarni amalga oshirishda harakatlantiruvchi kuch vazifasini bajaradi [3]. Laboratoriya ishlarini bajarish jarayonida talaba **mustaqil bilish faoliyati davriyligi** o'zining murakkabligi bilan talaba ongiga va faoliyatiga doir ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Laboratoriya ishlarini bajarish jarayonida talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligiga amal qiladigan ikki xil ziddiyat mavjud:

1. **Salbiy ziddiyat.** Ziddiyatning bu turi yangi laboratoriya ishlarini bajarish vaqtida bartaraf etilishi zarur bo'lgan ziddiyat. Chunki ular talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligining nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni o'zlashtirilishining ongli kechishiga to'sqinlik qiladi.

2. **Ijoby ziddiyat.** Laboratoriya ishlarini bajarishda talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligining ma'lum bir qonuniyatga ko'ra, harakat qilishi uchun zarur bo'lgan ziddiyatlar. Ziddiyatning bu turi bartaraf qilib bo'lmaydi. Aksincha, ular talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligi jarayonida maxsus metodlar orqali faollashtiriladi.

Talaba mustaqil bilish faoliyati rivojlanishidagi ziddiyatlar sifatida sezish, ularni hal qilishga intilish talabani mustaqil fikrlash, tafakkur va xotiraga zo'r berish va masalani hal etishga etaklaydi.

Ba'zi tadqiqot ishlarida maqsad, vosita, natija toifalariga tayanib, talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligini asoslashga harakat qilinadi.

“Didaktika” ta'limida talaba mustaqil bilish faoliyati jarayoni akt, bosqich, davrlardan iborat.

Akt - talaba mustaqil bilish faoliyati jarayonining eng kichik birligi. Talaba mustaqil bilish faoliyati jarayoni aktlari rivojlanib, talaba mustaqil bilish faoliyati bosqichlariga, bosqich esa taraqqiy etib, talaba faol davrlariga aylanadi va davriy harakatini ikki yo'l bilan tavsiflash mumkin. Umumiydan xususiyga qarab borish yo'li bilan talaba mustaqil bilish faoliyati hodisalari bayon qilinadi. Bu yo'l bilan talaba mustaqil bilish faoliyati jarayoni o'rganilganda umumiy tasavvurdan uning akt, bosqich, davrlariga qarab boriladi. Talaba mustaqil bilish faoliyatini shu tarzda o'rganish an'anaviy yo'l bo'lib, unda talaba mustaqil bilish faoliyati jarayoni aktlarining rivojlanib, talaba mustaqil bilish faoliyati bosqichiga aylanishini kuzatish ancha murakkab kechadi.

Laboratoriya ishlarini bajarishda talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligi jarayonini tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishning hozirgi an'anaviy amaliyoti mazkur yondashuvga binoan shakllangan bo'ladi. Talaba mustaqil bilish faoliyati natijasi, uning darajalarini aniqlash chegaralari ham ma'lum emas. Xususiyan umumiyga qarab borish yo'li bilan talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligi bayon qilinadi. Bu yo'l bilan laboratoriya ishlarini bajarishga amal qiladigan talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligini kuzatish ma'lum darajada engillashadi.

Talaba mustaqil bilish faoliyati akti va bosqichlarining takomillashib borishi, talaba mustaqil bilish faoliyati davriga aylanishi talaba faoliyatining har bir davrida erishilgan natijalarni qayd etish imkoniyatini oshiradi.

Laboratoriya ishlarini bajarishni shu metod asosida bajarishni tashkil etish natijasida pedagogik amaliyotni asoslashga zamin yaratiladi. Laboratoriya ishlarini bajarishda talaba mustaqil bilish faoliyati davriyligi ikki xil sub'ekt - o'qitish va o'qish faoliyatining o'zaro ta'siri sifatida ajratiladi. Bu metodni tanlashda qator didaktik olimlarning ilmiy izlanishlari tadqiqot uchun asos bo'lib xizmat qiladi [4].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shertaylaqov G'.M. O'lchashlarning fizikaviy asoslari. //Darslik. – Jizzax, 2023.
2. Razumovskiy V.G. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirish. O'quv qo'llanma. –T.: 1998.
3. Kamolxo'jaev SH.M. Texnika oliy o'quv yurtlarida tabiatshunoslik fanlarini o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. –T.: O'qituvchi, 2003.
4. Matyushkin A.M. Problemnye situatsii v myshlenie i obuchenie. – M.: Pedagogika.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIVQIZIQISHINI RIVOJLANTIRISH.

**Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi
Muratova Dilarom Erkin qizi.
+998885651208**

Annotatsiya. Maqolada turli olimlarning maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv qiziqishlari mavzusidagi tadqiqotlari ko'rib chiqiladi. O'yin orqali o'rganishning yosh bolalarning kognitiv rivojlanishini rag'batlantirishda muhim roli Platon, F. Frebel, A. Gesell kabi ilknazariyotchilar, pedagoglar va tadqiqotchilar va keyinchalik J.P. Piajeval.S. Vygotskiylar ilmiy izlanishlarida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: tadqiqot, maktabgacha ta'lim, o'zaro ta'sir, ko'nikmalar, o'yin, kognitiv qiziqish, o'yin orqali o'rganish.

So'nggi yillarda ko'plab maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin va bolaning faol bo'ladigan joylarga sarflanadigan vaqti kamaydi. Darhaqiqat, maktabga tayyorgarlik tobora ko'proq ustuvor bo'lib borayotganligi sababli, o'yinning ahamiyati ba'zi tarbiyachilar, maktabgacha ta'lim dasturlarini ishlab chiquvchilar va siyosiy rahbarlar, shuningdek, keng jamoatchilik tomonidan o'rganib chiqilmoqda. Ushbu maqolaning gipotezasi shundan iboratki, o'yin orqali o'rganish yosh bolalarda kognitiv qiziqishni, xususan, kognitiv rivojlanish uchun zarur bo'lgan fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradigan ajoyib muhitni ta'minlaydi. Kognitiv rivojlanishda o'yinning roli bo'yicha tadqiqot natijalari xilma-xildir. O'yinning ta'lim vositasi sifatidagi roli XX asrning boshlarida maktabgacha ta'lim dasturlari yaratilganidan beri ko'plab maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyachilari tomonidan ilgari surilgan. Biroq yosh bolalarda kognitiv rivojlanishni rag'batlantirishda o'yin orqali o'rganishning o'rni doimo muhokama qilingan, ayniqsa o'qish va matematika kabi muayyan fanlarda o'z aksini topgan.

Bugungi kunda maktabgacha ta'limga qaratilayotgan e'tibor maqtovga loyiq va ko'proq bolalar qatnashishi mumkin bo'lgan maktabgacha ta'lim dasturlarini moliyalashtirishning ko'payishiga olib kelgan bo'lsa-da, hozirgi maktabgacha ta'lim tarafdorlari har doim ham maktabgacha ta'lim nazariyasi va amaliyotiga tayanmaydilar. Pedagog-tarbiyachilar o'ta qiyin tuzilgan mashqlarga shunday

qaraydilar. Bu fikr, ayniqsa, kognitiv qiziqishni rag'batlantirishda o'yinning o'zni haqidagi munozaralar uchun muammoli, chunki o'yin odatda bola tomonidan boshlangan ta'lim turlarini o'z ichiga oladi, ularning miqdorini aniqlash murakkabligi bildiradi.

O'yin va kognitiv qiziqish o'rtasidagi munosabat turli usullar, jumladan, kuzatuv tadqiqotlari, eksperimental tadqiqotlar va o'z-o'zidan hisobot ma'lumotlarini yig'ish orqali baholandi. Biroq, ko'pchilik o'yin tadqiqotlari, shu jumladan, o'yin va idrok o'rtasidagi mumkin bo'lgan bog'liqlik bo'yicha tadqiqotlar minimal o'rin egalladi: u kichik miqyosda, qisqa muddatda va umuman takrorlanmasdan amalga oshirildi. Natijada, o'yin orqali o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar juda ishonarli va tahlil qilingan turli xil o'zgaruvchilarga (ko'p sonlarda) va tadqiqotchilar duch keladigan qiyinchiliklarga qarab natijalar aralashmasini taqdim etdi. Maktabgacha ta'lim dasturlarida o'yin uchun sarflangan vaqtni asoslash zarurati tufayli tadqiqotchilar simulyatsiya, o'yin va o'yinchoq yasashning tilni o'zlashtirish, o'qish va matematika va boshqa kognitiv qobiliyatlar kabi o'rganishning ayrim turlariga ta'sirini o'rganishga harakat qilishdi. Ijro etuvchi funktsiya, ijodkorlik, ijtimoiy va axloqiy rivojlanish va aql nazariyasi kabi ko'nikmalar (ya'ni, o'z ruhiy holatlarini tushunish va boshqa odamlar ruhiy holatlarni o'zlariga o'xshash yoki boshqacha tasavvur qilishlarini tushunish qobiliyati) bilan asoslanadi. Ko'pgina tadqiqotchilar ushbu muammolarni o'rganib chiqdilar va o'yinga asoslangan ta'lim usullari bilan bog'liq turli xil intellektual ishlanmalar haqida izlanib ko'rdilar.

Akademik ko'nikmalarining har xil turlari nuqtayi nazaridan, maktabgacha yoshdagi bolalarning yozishni o'rganishda o'yin rolining yaxshi misollari tasvirlangan. Ushbu tadqiqotlar savodxonlik materiallari bilan bog'liq bo'lgan o'yin faoliyatida ishtirok etadigan bolalar uchun o'rganish masalasida juda ko'p ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Bunday ko'nikmalarni egallash uchun bola va material o'rtasidagi o'yinli o'zaro ta'sirlar fazoviy va vaqtinchalik o'lchamlarni sanash, tasniflash va tushunish kabi turli xil matematik ko'nikmalarni rag'batlantirishi mumkin. Bundan tashqari, o'yinli matematik faoliyat fikrlashning "markaziy kontseptual tuzilmalari" ning yaxshilangan rivojlanishi bilan bog'liq. Boshqa tadqiqotchilar o'yin orqali aql nazariyasining yaxshilanishi haqida xabar berishdi va simulyatsiya qobiliyatlari va aqliy qobiliyatlar nazariyasi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatdilar, garchi ular yosh bolalar simulyatsiyani aqliy faoliyat sifatida ko'rishlarini aniq tekshirmaganlar.

O'z navbatida, muammolarni o'yin orqali hal qilishni o'rgangan Uayver va Spens hamkorlik va muammolarni hal qilishni talab qiladigan o'yinlar o'rtasidagi bir tomonlama emas, balki o'zaro munosabatlarni ta'kidladilar. Ushbu tadqiqotlarning barchasi faoliyatni "o'yin" deb tasniflagan bo'lsa-da, ularning aksariyati bola emas, balki kattalar tomonidan nazorat qilingan. Bundan tashqari, ko'pchilik o'yin tadqiqotlari qisqa muddatda olib boriladi va uzoq muddatda kognitiv yutuqlar bilan bog'liq natijalar ko'pincha noaniq yoki yetishmayotgan bo'ladi. Asoslangan tadqiqotlar ba'zi munosabatlarni aniqlash imkonini berdi. Misol uchun, R. Volfgan, qiyin kub o'yinlarida qatnashadigan maktabgacha yoshdagi bolalar matematika qobiliyatlaridan uzoq muddatli foyda olishlarini aytdi. Bergen va Mauer, o'z navbatida, savodxonlik materiallari bilan tez-tez o'ynaydigan maktabgacha yoshdagi bolalar 5 yoshida bloklar bilan "qurilish faoliyati" paytida o'z-o'zidan quruvchilarga aylanish ehtimoli ko'proq ekanligini ta'kidladilar.

Devis va Bergen maktab yoshidagi bolalarning erta o'yin faoliyati haqida o'z-o'zidan xabar bergan xotiralarini o'rganishda, o'yinda ishtirok etish va o'yinda ishtirok etish haqidagi yuqori hisobotlar kattalar darajasidagi yuqori axloqiy fikrlash ko'rsatkichlari bilan sezilarli darajada bog'liqligini ko'rsatdi. Qizig'i shundaki, Root-Bernshteynning ta'kidlashicha, ijodkorlik uchun Mak Artur mukofoti sovrindorlari erta bolalik davrida "kichik dunyolar" yaratish orqali yuqori darajadagi modellashtirishni namoyish etishgan. O'yinga asoslangan ta'lim va o'yin orqali kognitiv rivojlanish bo'yicha tadqiqotlar kamida to'rta sababga ko'ra ko'plab cheklovlarga ega. Birinchidan, o'yinga asoslangan ta'limning ta'rifi tarbiyachilar va tadqiqotchilar orasida farq qiladi, shuning uchun o'yin tajribasi uzunligi, o'rganish miqdori va kattalarning o'zaro ta'siri va materiallarning mavjudligi bilan farq qilishi mumkin. Tarbiyachi-pedagog yoki tadqiqotchi buni "o'yin orqali o'rganish" deb atashi mumkin, ammo bu bir kishidan boshqasiga sezilarli darajada farq qilishi mumkin. "O'yinga asoslangan" deb nomlangan o'quv dasturlari ko'pincha o'qituvchi tomonidan boshqariladi va mustaqil o'yin faoliyati uchun vaqt qisqaradi. Ikkinchidan, o'yinga asoslangan ko'plab tadqiqotlar aqliy rivojlanishning boshqa turlarini rag'batlantirishda o'yinning roliga emas, balki faqat maktabgacha ta'lim tashkiloti

ko'nikmalarini o'rganishga qaratilgan. Uchinchidan, ko'pchilik tadqiqotlar kognitiv taraqqiyotni o'lchash uchun kamida maktabgacha bir yil bo'lishi kerak bo'lgan qisqa muddatda o'tkaziladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ammo uzoq muddatli tadqiqotlar bilan umumiy rivojlanishning ba'zi omillari kognitiv rivojlanishga ta'sir qilishi mumkin. Va nihoyat, barcha tadqiqotchilar maktabgacha tashkilotlarida ota-onalar faoliyati va rivojlanishining uyg'unligi muhimligini ta'kidlaydilar.

So'nggi 75-100 yil ichida G'arbda maktabgacha ta'lim darajasida o'yinlar orqali o'rganishga qiziqish va qo'llab-quvvatlash faol rivojlandi, ammo diqqatni jamlash asosan maxsus ma'lumotlarga qaratildi. Bolalar o'yinlari uchun kuchli qo'llab-quvvatlash va hozirgi qiziqishlar juda istiqbolli o'rin egalladi. Yosh bolalarda o'yin nafaqat muayyan akademik ko'nikmalar bilan bog'liq, balki rivojlanishning ko'plab jihatlarini mustahkamlash uchun muhimdir va shuning uchun o'yinni o'rganishni o'rganish asosan nazariy va ilmiy jihatdan qat'iy bo'lishi kerak. U mustaqil o'yin tahlilini va kattalar boshchiligidagi o'yin tajribasini o'z ichiga olgan bo'lishi kerak. Bunda ilmiy tadqiqotlar ham talab etiladi. Barcha xizmat va siyosat guruhlari tomonidan qabul qilingan qarorlar o'yinni va uning yosh bolalarning kundalik hayotidagi muhim rolini chuqur tushunishga asoslangan bo'lishi kerak. Ota-onalar, ayniqsa, yosh bolalarining o'yin o'ynash vaqtini, ayniqsa, elektron qurilmalar bilan o'ynashlarini kuzatishda ehtiyot bo'lishlari va ularning an'anaviy jihozlar bilan o'ynashlarini ta'minlashlari kerak. O'yin orqali o'rganish erta bolalik davridagi ta'limning muhim jihati bo'lsa-da, u nafaqat bolalarning maktabda o'zlashtirgan ko'nikmalari nuqtai nazaridan, balki o'z-o'zini boshqarish, hissiy nazorat, ijro etuvchi funksiyalar va ijtimoiy tushunishni o'rganishni qo'llab-quvvatlashda ham qadrlanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Meyliyevna B. M. The development of cognitive interests in older Preschoolers in the process of getting acquainted With nature //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. –2022. –T. 12. –No. 4. –C. 121-128.

2. Meyliyevna B. M. THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE INTERESTS IN OLDER PRESCHOOLERS IN THE PROCESS OF GETTING ACQUAINTED WITH NATURE. 3. Meyliyevna B. M. The quality of preschool education at the present stage //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. –2021. –T. 11. –No. 10. –C. 2267-2271.

3. Berdiyeva M., Bo, Ranova S. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq o'stirish mashg'ulotlari orqali bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari //Science and Education. –2021. –T. 2. –No. 4. –C. 425-429.

4. Бердиева М. М. ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. –2018. –С. 156-159.

5. M. Berdiyeva ITELLECTUAL DEVELOPMENT IN PRESCHOOL EDUCATION- Applied Science, 2020-elibeary.ru

6. M. Berdiyeva S. Bo'ronova "Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq o'stirish metodi orqali bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishning samarali usullari" Science and Education 2021.

7. BM Meyliyevna "Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning psixologik xususiyatlari" Научно-практическая конференция, 2021.

СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Ходжаева Дилноз Джумоевна
Докторант кафедры психологии УзМУ

Аннотация. В данной статье описано влияние учебной мотивации на процесс обучения студентов и работа психологов по определению ее места в образовании. Кроме того, отдельно раскрывается роль мотивов в обеспечении эффективности образования.

Ключевые слова: мотивация, образовательный процесс, внутренний мотив, внешний мотив, приобретение, эмоциональный компонент, подростковый период.

Abstract. This article describes the impact of educational motivation on the learning process of students and the work done by psychologists to determine its place in education. In addition, the role of motives in ensuring the effectiveness of education is revealed separately.

Key words: motivation, educational process, internal motive, external motive, acquisition, emotional component, adolescence period.

Мотивация является одной из основных составляющих учебной деятельности и является решающим фактором эффективности учебного процесса. Процесс учебной деятельности в целом и ее мотивация интересовали многих ведущих отечественных педагогов и психологов.

Ведущие специалисты в области педагогической психологии подчеркивают важность обращения к источнику внутренней учебной мотивации студента при построении эффективного учебного процесса (П. Я. Гальперин, В. В. Давыдов, А. К. Маркова, А. И. Подольский, Н. Ф. Талызина, Г. А. Цукерман, Д. Б. Эльконин).

Использование образовательных технологий, основанных на понимании механизмов работы мотивационных компонентов образовательного процесса, позволяет существенно повысить эффективность образовательного процесса. В частности, локальные технологии инновационного обучения, построенные на основе теории постепенного формирования мыслительных действий и понятий, теории развивающего обучения В.В.Давидова и Д.Б.Эльконина, имеют значительный потенциал для более эффективного внедрения в образовательную практику. В то же время такая рефлексия затруднена главным образом из-за того, что не развита система представлений о полноценном функционировании учебной мотивации, приводящей к учебным достижениям и не препятствующей психологическому благополучию учащихся.

Существует два типа мотивации: внешняя мотивация и внутренняя мотивация. Мотивация является внешней, если в основе любой деятельности, направленной на получение ресурсов, лежит мотив, не связанный с самой деятельностью. В отличие от внешней мотивации, внутренняя мотивация любой деятельности - радость, вдохновение, удовольствие и собственные действия. рассматривается как непереносимое условие. удовлетворения. Внутренняя мотивация является результатом взаимодействия человека и его окружения и неразрывно связана с самой деятельностью [2, с. 69].

В основе внутренней мотивации обучения лежит познавательный интерес, связанный с изучаемым предметом, а обучение является не средством достижения других целей, а целью деятельности обучающегося [3, с.76].

М.В.Матюхина выделяет следующие виды мотивов по отношению к учебной деятельности:

1. Мотивы, основанные на самом процессе учебной деятельности. В этом случае учащиеся стремятся познать новое, им интересно понять суть явлений и закономерностей изучаемого предмета. В процессе обучения студенты проявляют инициативу, интеллектуальную активность, преодолевают трудности при решении сложных задач.

2. Мотивы, выходящие за рамки учебной деятельности. Такими мотивами могут быть:

➤ социальные мотивы (ответственность перед обществом, чувство долга перед родителями и учителями);

➤ самоопределение в выборе будущей профессии и мотивации, связанной с развитием личности в результате обучения;

➤ индивидуальные мотивы, такие как желание получить одобрение друзей и занять достойное место.

➤ избегание проблем, причин недовольства со стороны учителей, родителей [4, с.89].

Если принять во внимание особенности мотивации в подростковом возрасте, то подросткам свойственна повышенная познавательная мотивация, стремление решать сложные задачи, выходящие за рамки школьной программы, а также значимость знаний для их будущей карьеры и личности. жизни» [6, с.78].

Важную роль играет и эмоциональная составляющая мотивации, которая во многом зависит от оценки его учебной деятельности взрослыми и его отношений с учителями во время школьных занятий. В подростковом возрасте самооценка начинает играть доминирующую роль, и если внешняя оценка и внутренняя оценка себя не совпадают, то возникающий конфликт окажет негативное влияние на эмоциональную жизнь подростка, как следствие, оказывают негативное влияние на мотивацию обучения [6, с.105].

По мнению А. Н. Леонтьева, задача поиска смысла становится актуальной в подростковом возрасте. Это означает, что подросток часто пытается расширить свои интересы, что может привести к поверхностности и рассеянности в процессе учебной деятельности. К концу подросткового возраста у подростка формируется иерархия мотивов, и, как правило, ведущим становится один или несколько мотивов [5, с.44].

Современные исследования показывают, что внутренние мотивы учебной деятельности (восприятие, успех, саморазвитие) связаны с учебной деятельностью. При этом поддержка и заинтересованность родителей и педагогов во многом способствуют выражению внутренних мотиваций подростков. Внешние личностные мотивы (мотивация самоуважения и регуляции поведения) также важны и помогают выбирать эффективные стратегии учебного поведения, внешние межличностные мотивы (мотивация уважения, чувства долга) не продуктивны и в конечном итоге имеют негативное влияние на образование и последующую профессиональную мотивацию [1, с.89].

Исследования Т.О.Гордеевой показывают, что на занятиях, где познавательный мотив стал ведущим мотивом обучения, формируется положительное отношение школьников к учебе в школе. Источниками познавательной мотивации являются удовлетворение потребностей в самостоятельности, компетентности и принятии в процессе обучения.

Стимулирование и развитие мотивации учебной деятельности зависит также от учебного материала, адекватных методов его подачи и организации обучения. Создание условий для успеха в процессе учебной деятельности способствует развитию мотивации учебной деятельности у школьников-подростков. Эксперименты О.И.Ларионова показали, что гуманистические стандарты обучения (создание доверительного общения, дружеского отношения, личного вклада, обоснование значимости навыков) способствуют повышению уровня мотивации подростков [2, с.71].

Таким образом, мотивация оказывает наибольшее влияние на эффективность учебного процесса и определяет успешность учебной деятельности. Отсутствие мотивации к учебе неизбежно приведет к снижению успеваемости.

Литературы:

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М., 1976.
2. Варганова И.И. Проблема мотивации учебной деятельности // Вестн. моск. ун-та. Сер. 14. Психология. 2000.
3. Зимняя А.А. Педагогическая психология. – М., 2004.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. СПб., 2004.
5. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М., 2001.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – М., 2003.

MUSTAQILLIK YILLARIDA ILM-FAN, TEXNIKA SOHASIDAGI YUTUQLARDA XOTIN-QIZLARNING ISHTIROKI (NAVOIY VILOYATI MISOLIDA)

D.M.Ro‘ziyeva

NavDPI Tarix kafedrası dotsenti, t.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada mustaqillik yillarida O‘zbekistonda xotin-qizlarning ilm-fan, texnika, sohasidagi yutuqlari, ayniqsa, Navoiy viloyatidagi xotin-qizlarning ilmiy-tadqiqot ishlari, aniq va texnik fanlar yo‘nalishida ularning salmog‘ining kengayishiga shart-sharoitlarni yartilishiga doir ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: ilm-fan, texnika, ta‘lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ilmiy-innovatsion integratsiyasi, ilmiy-tadqiqot, “Ilm yulduzlari”, “Olima” uyushmalari, Ixtirochi ayollar uyushmasi.

Аннотация. В этой статье представлена информация о достижениях женщин в науке, технике, промышленности в Узбекистане в годы независимости, в частности, о научно-исследовательской работе женщин в Навоийской области, создании условий для увеличения своего веса в области точных и технических наук.

Ключевые слова: Наука, техника, образование, информационные и коммуникационные технологии, научно-инновационная интеграция, ассоциации “звезды науки”, “ученые”, Ассоциация женщин-изобретателей.

Abstract. This article provides information about the achievements of women in science, technology, and industry in Uzbekistan during the years of independence, in particular, about the research work of women in the Navoi region, creating conditions for increasing their weight in the field of exact and technical sciences.

Key words: science, technology, education, information and communication technologies, scientific and innovative integration, associations of “stars of science”, “scientists”, Association of Women Inventors.

O‘zbekistonda mustaqillik yillarida ilm-fan, ta‘lim va ishlab chiqarishni uzviy aloqadorligini ta‘minlagan holda, ular integratsiyasini kengaytirish, ilmiy-innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish bo‘yicha samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Zero, zamonaviy jamiyatda milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda ilm-fan va ishlab chiqarish sohaslarini ilmiy-innovatsion integratsiyasini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham bu borada huquqiy asoslar shakllantirilgan.

Xususan, 2019-yil 29-oktyabrda qabul qilingan “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi qonun[1] ilm-fanni rivojlantirish yo‘lida yana muhim qadamlardan biri bo‘ldi. Mazkur Qonun ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasidagi asosiy tushunchalar, fan va ilmiy faoliyatning asosiy yo‘nalishlarini belgilab berdi. Bugungi globallashuv sharoitida ilm-fan, ta‘lim va ishlab chiqarish integratsiyasiga mamlakat iqtisodiyotini yuksaltirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Bu jarayonda ziyoli, olima xotin-qizlar ham faol ishtirok etishmoqda.

Ma‘lumki, oliy ta‘lim muassasalaridagi professor-o‘qituvchilar tarkibida 43 foiz, turli ilm-fan va texnika sohaslarida 600 dan ortiq fan doktori, qariyb 4780 nafar fan nomzodi, 8 nafar akademik samarali mehnat qiladi[2].

Ularning zamonaviy, yuqori texnologiya tarmoqlaridagi, ya‘ni avtomobilsozlik, mikrobiologiya, farmatsevtika, elektronika va elektrotexnika sanoati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tizimida ulushi o‘sib bormoqda[3]. Bu esa olima ayollarning ilm-fan va texnika sohasidagi ishtiroki uchun yaratilgan keng imkoniyatlar samarasidir.

2018-2019 o‘quv yilida respublika oliy ta‘lim muassasalarida pedagogik faoliyat yuritayotgan professor-o‘qituvchilar 11857 nafarni tashkil etgan. Mazkur professor-o‘qituvchilarning jinsi bo‘yicha 43,2 foiz ayollar va 56,8 foizi erkaklar hissasiga to‘g‘ri keladi. Xususan, oliy ta‘lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan xotin-qizlar Navoiy viloyatida 2021-yilda 296 nafarni tashkil etgan[4].

Ayol fan doktorlari ko'rsatkichi esa viloyatda 2020-yili 4 nafarni tashkil etgan [5]. Viloyatdagi ilmiy-tadqiqot va tajriba-amaliyoti ishlarini bajargan ayollar soni 2020-yil 463 nafarni tashkil etgan[6].

Shuningdek, xotin-qizlar orasida ilmiy-tadqiqot ishlarini takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlar orqali innovatsion g'oyalarni amalga oshirish, ilmiy-tadqiqot natijalarini chop etish, ayniqsa, yosh tadqiqotchilar o'rtasida "Ilm yulduzlari" intellektual ko'rik-tanlovini tashkil etish orqali ular iqtidorini rivojlantirish va ommalashtirish, g'oliblarni munosib taqdirlash, yosh olimlarga ko'maklashish kabi xayrli ishlarni amalga oshirib kelmoqda.

2014-yil 25-sentyabrda Davlat va nodavlat tashkilotlarni "Ijtimoiy sherikchilik[7] to'g'risida"gi qarorida belgilangan vazifalarni amaldagi ijrolaridan biri sifatida O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi yordamida respublika oliy o'quv yurtlarining "Olima" uyushmalari raislari tayinlandi. Uyushma tomonidan mazkur tizim orqali respublika viloyatlaridagi olimlar bilan qator samarali tadbirlar, ilmiy-amaliy anjumanlar, seminar-treninglar, dolzarb ilmiy va amaliy mavzulardagi uchrashuvlar, davra suhbatlari o'tkazib kelinmoqda[8].

O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi tomonidan olim ayollarning ilmiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, innovatsion ishlanmalarini amaliyotga tatbiq etishga ko'maklashish, ixtirochilik faoliyatini rivojlantirish, intellektual mulk egalaring huquqlarini himoyalashga doimiy e'tibor qaratib kelindi. 2017-yil 15-sentyabr kuni Qo'mita qoshida turli sohada faoliyat yuritayotgan va iqtisodiyot rivojiga munosib hissa qo'shib kelayotgan xotin-qizlarni har jihatdan qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston ixtirochi ayollari uyushmasi tashkil etildi.

Ixtirochi ayollar uyushmasi iqtidorli xotin-qizlarning fan va texnika taraqqiyotining barcha yo'nalishi bo'yicha ilmiy-tadqiqot natijalarini amaliyotda qo'llanishini har tomonlama rag'batlantirib va ko'maklashib keldi.

O'zbekistonda ilm-fan bilan shug'ullanayotgan xotin-qizlar safi tobora kengayib bormoqda: 6 akademik, 600 dan ziyod fan doktori, qariyb 5 ming fan nomzodi ilm-fan va ishlab chiqarishning turli sohalarida samarali mehnat qilmoqda. Bu ko'rsatkich 1995-yilda 200 nafarga yaqin fan doktori, 2900 nafar fan nomzodi, 2 nafar O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi akademigi, 9 nafar muxbir a'zosini tashkil etgan. Jami 16300 nafardan ortiq xotin-qizlar ilmiy-tadqiqot muassasalarida faoliyat yuritgan[9]. Keyingi yillarda aniq va texnik fanlar yo'nalishida ayollar ishtirokini kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa ularning fan va texnika sohasidagi salmog'i kengayishiga shart-sharoit yaratmoqda.

Bu borada Navoiy viloyat xotin-qizlar qo'mitasi tomonidan "Ayollar-innovatsion rivojlanish tarafdori" mavzusidagi davra suhbatlari 2019-yil 13-sentyabr kuni Navoiy shahridagi Respublika biznes maktabi Navoiy mintaqaviy filialida, 29-oktyabrda esa Yangi Tomdi qo'rg'oni tumanida o'tkazilgan. 2019-yilda viloyat xotin-qizlar qo'mitasi tomonidan siyosiy partiyalarning ijtimoiy, gumanitar, ma'naviy sohalar va jamiyatning intellektual rivojlantirish borasidagi ustuvor vazifalariga qaratilgan 61 ta davra suhbatlari o'tkazilib, unda 5133 nafar ayollar qatnashgan[10].

Bu kabi tadbirlar ayollar o'rtasida innovatsion loyihalar bo'yicha g'oyalarning shakllanishiga va ularning intellektual mulk egalari sifatida shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-576 sonli Qonuni. 29.10.2019// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami 44 (908)-son 2019-yil 4 noyabr. Birinchi bo'lim, 826-modda, 10-bet.

2. Нишонава Н. Ўзбекистон аёлларининг ижтимоий-сиёсий фаоллиги//Марказий Осиё оlima аёлларининг илм-фан соҳасига қўшган ҳиссаси" мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. –Б. 208.

3. UNESCO Institute for Statistics-AIMS at UNESCO Bangkok// Women in Science. – Fact sheet. 2015. –№1. – 1-4 pp.; Нишонава Н. Ўзбекистон аёлларининг ижтимоий-сиёсий фаоллиги//Марказий Осиё оlima аёлларининг илм-фан соҳасига қўшган ҳиссаси" мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. –Б. 208.

4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi 2005-2020-yil ma’lumotlari.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi 2006-2020-yil ma’lumotlari.
6. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi 2012-2020-yil ma’lumotlari.
7. Ижтимоий шериклик тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. Тошкент., ЎРҚ-376-сон.// Халқ сўзи, 2014 йил 26 сентябрь.
8. Холбоев С., Иноятова Д. ва бошқалар. Миллий университетда кечган ҳаёт музмуни. – Тошкент: Mumtoz so‘z, 2015. – Б.86.
9. O‘zbekiston Milliy Arxivi, М-37 fond, 1-ro‘uxat, 2565-yig‘ma jild, 6-varaq.
10. Navoiy viloyat хотин-qizlar qo‘mitasi joriy arxivi, 2019-yil ma’lumoti.

ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗНОСТИ, ЯСНОСТИ И ТОЧНОСТИ РЕЧИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ЧЕЛОВЕКА

Дерен Ибрахим Чокадир,
студент отделения русского языка и литературы,
Университета Докуз Эйлюль, Измир, Турция
Научный руководитель: Алиева Т.
доцент Университета Докуз Эйлюль

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы оформления образности и ясности речи при изучении русского языка, как иностранного, анализируются возможности оформления грамотной и понятной речи. Для студентов, изучающих русский язык, как иностранный, вполне уместной будет работа над развитием речевой компетенции, расширение представлений о русском языке, о современной речевой ситуации, о речевом портрете современника. В этом плане, актуальными для речевого поведения становятся аспекты бытования русского слова, нормы русской речи, стилистические аспекты речевой культуры, основы речевой коммуникации.

Ключевые слова: культура речи, образность и эмоциональность, точность и соразмерность, ясность и уместность лексикона.

PROBLEMS OF IMAGERY, CLARITY AND ACCURACY OF SPEECH IN THE FORMATION OF HUMAN CULTURE

Deren Ibrahim Chokadir,
student of the Russian language and literature department,
Dokuz Eylul University, Izmir, Türkiye
Scientific supervisor: Alieva T.
Associate Professor at Dokuz Eylul University

Abstract. The article discusses the problems of designing imagery and clarity of speech when studying Russian as a foreign language, and analyzes the possibilities of designing literate and understandable speech. For students studying Russian as a foreign language, it would be quite appropriate to work on developing speech competence, expanding their understanding of the Russian language, the modern speech situation, and the speech portrait of a contemporary. In this regard, aspects of the existence of the Russian word, norms of Russian speech, stylistic aspects of speech culture, and the fundamentals of speech communication become relevant for speech behavior.

Key words: speech culture, imagery and emotionality, accuracy and proportionality, clarity and appropriateness of vocabulary.

Значение культуры речи в жизни любого общества трудно переоценить. В наше время мы не можем оставаться равнодушными к угрозе оскудения языка, утраты им образности, эмоциональности и благозвучия, не смотря на то, к какой языковой группе и семье языков это относится. Для студентов, изучающих русский язык, как иностранный, вполне уместной будет

работа над развитием речевой компетенции, расширение представлений о русском языке, о современной речевой ситуации, которое невозможно без работы над языковой образностью речи. «Истинный вкус состоит не в безотчетном отвержении какого-то слова, какого-то оборота, а в чувстве соразмерности и сообразности» [2;312] - писал А.С.Пушкин, говоря о необходимости красивой, образной и стилистически правильной речи.

Точность издавна осознается как одно из главных достоинств речи. Уже в античных руководствах по красноречию первым и основным требованием, предъявляемым к речи, было требование ясности. Содержание, которое вкладывалось древними теоретиками в это понятие, во многом сходно с современными понятиями точности. Аристотель считал, что, если речь неясна, она не достигает цели. «Достоинство слога — быть ясным и не низким» [3;112]

Точность и ясность речи взаимосвязаны: точность речи, как правило, придает ей ясность, ясность речи вытекает из ее точности. Однако о точности высказывания должен заботиться говорящий (пишущий), а то, насколько ясно изложена мысль, оценивает слушатель (читатель). Мы облакаем свои мысли в слова. Как заметил В.Белинский, - «Слово отражает мысль: непонятна мысль — непонятно и слово» И в то же время «кто ясно мыслит, тот ясно излагает» [1;186]

Чтобы речь была точной, слова следует употреблять в полном соответствии с теми значениями, которые за ними закреплены в языке: слово должно быть адекватно выраженному им понятию. При четком выражении мысли слова полностью соответствуют своему предметно-логическому значению, а неправильный выбор слова искажает смысл высказывания. Мастера художественного слова настойчиво добиваются точности словоупотребления. Однако не всегда нам удается избежать лексических ошибок, которые лишают нашу речь точности. От этого не застрахованы даже опытные писатели.

Обычно можно найти немало стилистических вариантов для выражения мысли, но многие почему-то предпочитают не самый простой и ясный... Почему нас коробит, когда мы слышим: - «в этом доме со мной проживает известный артист»; «в данный момент я готовлюсь к экзаменам»? Это происходит потому, что выделенные слова не подходят для разговорного стиля речи, они придают ей канцелярский оттенок, лишая ее, естественности и простоты.

Стилистически не оправдано употребление книжных слов и в таких, например, репликах при устном общении: «Игорь мне сообщил, что за ним в садик придет бабушка; заводная обезьяна вышла из строя»

Пристрастие к канцеляризмам и книжной лексике ведет к многословию, к путаной и сложной передаче самых простых мыслей.

Л.Н.Толстой писал: «что не ясно представляешь, то не ясно выскажешь; «неточность и запутанность выражений свидетельствует только о запутанности мыслей» [1;129]. Вот почему, важным и необходимым является работа над оформлением собственной речи, приветствуются попытки сделать ее образной и запоминающейся.

Причиной неясности высказывания может стать неправильный порядок слов в предложении: «Семь действующих платформ обслуживает несколько сот человек» Конечно, такие предложения можно выправить, если они употреблены в речи. Достаточно изменить порядок слов: «Несколько сот человек обслуживают семь действующих платформ», но, если вы услышите фразу с неверным порядком слов, возможно и неправильное ее толкование. Именно на этом построена шутка А. П. Чехова: «Желаю вам всевозможных бед, печалей и напастей избежать» [1;86]

К сожалению, небрежность в расстановке слов в предложении не редкость. Смысловая неясность возникает иногда и в беспредложных сочетаниях типа: «письмо матери» (написанное ею, или адресованное ей), «портрет Репина» и т.д.

Марк Туллий Цицерон писал: «Как в жизни, так и в речи нет ничего труднее, как видеть, что уместно. Не для всякого общественного положения, не для всякой степени влияния человека, не для всякого возраста, так же как не для всякого места и момента, и слушателя, подходит один и тот же стиль, но в каждой части речи, так же как и в жизни, надо всегда иметь ввиду, что уместно, это зависит и от существа дела, о котором говорить, и от лиц, и говорящих, и слушающих» [4;189].

Уместность речи — качество особое в ряду таких, как точность, чистота, выразительность. Без учета конкретных условий общения неполны наши знания о богатстве и выразительности речи. Более того, то или иное коммуникативное качество речи, например, точность, выразительность, может потерять свою необходимость без опоры на устность. Само по себе понятие хорошей речи относительно, носит функциональный характер и зависит, в частности, от уместности тех или иных языковых единиц, приемов их организации, особенностей употребления в данном конкретном акте общения или типичной языковой ситуации.

Литература:

1. Михальская А. К. *Основы риторики: Мысль и слово: учебное пособие.* – М.: Просвещение, 1996. 416 с. Чехов А.П.
2. Пушкин А.С. *Письма и статьи.* –М., 1993.
3. Формановская Н. И. *Речевой этикет и культура общения.* –М.: Высшая школа, 1989. 159 с.
4. Черняк В. Д. *Русский язык и культура речи : учебник и практикум для вузов.* –М.: Издательство Юрайт, 2024. – 363 с.

MAKTABGACHA TARBIIYA YOSHDAGI BOLALAR BILAN MUSOBAQALAR TASHKIL QILISH PRINSPLARI

Sultanova Diana Bahodir qizi

Jismoniy madaniyat fakulteti 3-kurs talabasi,

Ilmiy rahbar: Ne’matova D.D.

Navoiy davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarni musobaqalarga tayyorlash va jismoniy holatlarini yaxshilash hamda targ‘ib qilish.

Аннотация. Подготовка и выдвижение детей дошкольного возраста к соревнованиям и улучшение их физического состояния.

Abstract. Preparation and promotion of pre-school age children for competitions and improvement of their physical condition.

Kalit so‘zlar: jismoniy rivojlanish, harakatli o‘yinlar, sog‘lomlashtiruvchi mashqlar, ta’limiy tarbiya

Ключевые слова: физическое развитие, активные игры, фитнес-занятия, развивающие тренировки

Keywords: physical development, active games, fitness exercises, educational training

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi PQ-5282-son qarori, maktabgacha ta’lim bola shaxsini sog‘lom va yetuk, jismoniy rivojlantirish, shu bilan birga maktabga tayyorlangan holda shakllantirish maqsadini ko‘zlaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi 5368-sonli “Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonida ommaviy sportni rivojlantirish va iste’dodli yoshlarni saralash (selektsiya) sohasida ta’lim muassasalarining ustuvor yo‘nalishlari belgilangan bo‘lib, unda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida boshlang‘ich gimnastika va harakatli o‘yinlar bo‘yicha mashg‘ulotlar olib borish orqali jismoniy rivojlantirish hamda salomatlikni mustahkamlash uchun tarbiyalanuvchilarda jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlariga qiziqishni shakllantirish belgilangan. Jismoniy tayyorgarlik va “Salomatlik” poydevorini eng kichik yoshdan qurishni boshlash kerak. Bu yoshdagi bolalarda harakat ko‘nikma va malakalarining shakllanishi shiddatli bo‘ladi. Ularning bo‘yi va muskul kuchlari ortadi, harakat koordinatsiyalari yaxshilanadi. Harakat amplitudiyasini, tezligini, yo‘nalishini, ritmini va ifodaliligini ajrata bilish ko‘nikmasi takomillashadi, harakatini tahlil qilish qobiliyati ma’lum fazalarga ajratilgan holda rivojlanadi. O‘z-o‘zini nazorat etish va o‘zining hamda

o'rtoqlarining harakatlarini baholash qobiliyatlari rivojlanadi. Bola harakat natijalarini bajarish sifatiga bog'liqligini tushunadi, yaxshi natijalarga erishish uchun harakat qiladi.[1]

Musobaqalar bolalarning maktabgacha ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida olgan bilim va harakat ko'nikma, malakalarni aniqlash, ularning jismoniy tayyorgarligini va qiziqishini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ularda iroda, tirishqoqlik, yuqori natijalarga erishishga intilish, bellashuvlarda vijdonan va halollik bilan qatnashish, raqibga do'stlik sifatda karash fazilatlarini tarbiyalaydi.

Musoboqalarni o'tkazilishi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida o'rganilgan, harakat ko'nikma va malakalar hosil bo'lgan mashqlardan iborat bo'lishi lozim, ya'ni tarbiya jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida turli-tuman yugurish turlarini, sakrash usullarini, otish va ilish qoidalarini, raqs mashqlarini va akrobatik harakatlarini, mo'ljalga irg'itishni, estafeta o'yinlarini, mokusimon yugurishlar, emaklab va to'rt oyoqlab yurishlar va h.k. larni o'rgatadilar. Shu harakatlar asosida musobaqalar o'tkaziladi. Tarbiyachi bu musobaqalarni o'tkazish uchun qanday tayyorgarlik ko'rishlari kerak. Avvalo, musobaqa o'tkazish rejasini tuzish, uni pedagogik yig'ilishida muhokama qilish va tasdiqlab olish. So'ng uni o'tkazish uchun zarur bo'lgan uskunalarni ta'minlaydi hamda musobaqa o'tkazish joyini bezatadi – musobaqa bayram tarzda o'tilishi maqsadga muvofiqdir. Musoboqaga ota-onalar, maorif vakillarini va boshqalarni taklif qiladilar. Musobaqa o'tkazish uchun birinchi navbatda, hakamlarni yoddan chiqarilib qolmasligi kerak.

Umuman bolalarning organizmi rivojlanishi ustidan nazorat olib borish va tasavvur qilish uchun yosh ota-onalarga farzandining dunyoga kelish davridan nazorat daftarini tutishni tavsiya qilinadi. Unda har oyda tana og'irligining oshib borishi, bo'yining o'sishi, bolaning psixomotor rivojlanishi, emlash vaqtlarini yozib borish va boshqalarni muntazam yozib borish lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tez hartomonlama garmonik rivojlanadilar. Har tomonlama jismoniy rivojlanagan, chiniqqan va irodali insonlarni tayyorlashda musobaqalar pedagogik jarayonining asosiy tarkibi bo'lib hisoblanadi. Har bir musobaqa yaxshi, muvaffaqiyatli o'tish uchun unga tashkiliy va amaliy nuqtayi nazardan chuqur va jiddiy tayyorgarlik ko'rish kerak. Umuman olganda har bir musobaqaga ishlab chiqilgan nizom va sport taqvimini asosida o'tkaziladi.

Musobaqalarni o'tkazishdan maqsad, bolalarda harakat faolligini oshirish, ularda jismoniy tarbiya va sportga bo'lgan qiziqishni uyg'otish hamda mustaqillikni tarbiyalash. Musobaqalarning o'tkazilishi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida o'rganilgan, harakat ko'nikma va malakalar hosil bo'lgan mashqlardan iborat bo'lishi lozim, ya'ni jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida turli-tuman yugurish turlari, sakrash, otish va ilish qoidalarini, raqs mashqlarini va akrobatik harakatlarini, mo'ljalga irg'itishni, estafeta o'yinlarini, saf mashqlari, to'pni olib yurishlar va boshqa harakatlarni o'rgatadi.

Musobaqalar jismoniy tarbiya tizimida pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, chiniqqan, irodali, har tomonlama jismoniy rivojlangan insonlarni tarbiyalashga qaratilgan. Har bir musobaqa chiroyli, samarali o'tishi uchun uni jiddiy va bilimga suyangan holda tayyorlash kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash jarayonida ta'limiy vazifalarni hal etish ham muhimdir. Chunonchi, harakat ko'nikma va malakalarini shakllantirish, jismoniy sifatlar (chaqqonlik, tezkorlik, egiluvchanlik, muvozanat, ko'z bilan chamalash, kuchlilik, chidamlilik)ni o'stirish, to'g'ri qaddi-qomat, gigiyena ko'nikmalarini tarbiyalash, jismoniy tarbiya haqidagi bilimlarni o'zlashtirish. Bolalar asab tizimining plastikligi tufayli ularda harakat ko'nikmalari nisbatan yengil shakllanadi. Ularning ko'pchiligidan (emaklash, yurish, chang'ida yurish, velosipedda sayr qilish va boshqalar) kundalik hayotda harakat vositasi sifatida foydalaniladi. Harakat ko'nikmalari tashqi muhit bilan aloqani osonlashtiradi va uni bilishga yordam beradi: bola emaklab o'zini qiziqtirgan narsalarga yaqinlashadi va ular bilan tanishadi; velosipedda sayr qila oladigan bolalar qor, shamollarni oson idrok etadilar; suzish chog'ida esa bolalar suvning xossalari bilan tanishadilar. Jismoniy tarbiya mashqlarini to'g'ri bajarish muskullar, paylar, bo'g'imlar, suyak tizimini rivojlantirishga samarali ta'sir qiladi. Mustahkam shakllangan harakat ko'nikmalaridan foydalanish bolaga mashqlarni bajarishda jismoniy kuchni tejash va o'yin faoliyatida e'tiborni kutilmagan vaziyatlarda yuzaga keladigan turli vazifalarni olishga yo'naltirish imkonini beradi. Bolalarda 7 yoshgacha shakllangan harakat ko'nikmalari maktabda ularni yanada takomillashtirish uchun zamin bo'lib xizmat qiladi va kelajakda sportda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiya nazariyasi bu – bola jismoniy tarbiyasi shakllanishining umumiy qonuniyatlaridan saboq beruvchi fandır. Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash nazariyasi jismoniy tarbiyaning umumiy nazariyasi bilan yagona mazmunga va o‘rganish predmetiga ega, ayni paytda u 7 yoshgacha bo‘lgan bolalar jismoniy tarbiyasi qonuniyatlarini va shunga muvofiq bolaning ta‘lim va tarbiya jarayonidagi rivojlanishini boshqarishning umumiy qonuniyatlarini maxsus o‘rganadi. Bolalar jismoniy tarbiyasi nazariyasi har bir yosh bosqichini o‘rganib, ilmiy ma‘lumotlar va amaliy tajribani umumlashtirib borib, jismoniy tarbiya vazifalarini belgilaydi, ularning mohiyatini, butun jismoniy tarbiya jarayonini tashkil etishning juda samarali vositalari va metodlarini, maqsadga muvofiq shakllarini kompleks ravishda ochib beradi.[4]

Sog‘lom, baquvvat, chiniqqan, xushchaqchaq, mehribon, tashabbuskor, o‘z harakatini yaxshi boshqara oladigan, jismoniy tarbiya va sport mashqlarini sevadigan, atrof-muhitda mustaqil harakat qila oladigan, maktabdagi o‘qishga hamda kelgusidagi faol ijodiy faoliyatga nisbatan qobiliyatli bola shaxsini shakllantirish, jismoniy tarbiyaning shaxsni har tomonlama rivojlantirish asoslari sifatidagi alohida ahamiyatini belgilab beruvchi muhim vazifasi hisoblanadi. Bolalar jismoniy tarbiyasini tashkil etishning turli shakllarida (mashg‘ulotlar, harakatli o‘yinlar, mustaqil harakat faoliyati va h.k.) tarbiyachining e‘tibori fikrlaydigan, o‘z yosh imkoniyatlariga ko‘ra ongli harakat qiladigan, harakat ko‘nikmalarini muvaffaqiyat bilan egallaydigan, atrof-muhitda mo‘ljal ola biladigan, uchraydigan qiyinchiliklarni faol tarzda bartaraf etadigan, ijodiy izlanishga intiladigan bolani tarbiyalashga qaratiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta‘lim muassasalarida, oilada jismoniy tarbiyalashning asosiy vazifalari ularni sog‘lom va baquvvat qilib o‘stirish, ular organizmini chiniqtirish, ta‘lim va tarbiyani to‘g‘ri tashkil etishdan iboratdir. Bola organizmining rivojlanishi o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lgani sababli uning vazifalari ancha aniqroq shaklda ifodalanadi; bola suyagini bexato va o‘z vaqtida qotishiga orqa umurtqadagi egik joylarning shakllanishiga, tovon yuzasining yaxshi rivojlanishiga, paybo‘g‘im apparatlarni pishitishga yordam ko‘rsatiladi. Tana qismlarining (proporsiyalar) to‘g‘ri nisbatda rivojlanishiga, suyaklar o‘sishi va vaznini bir tartibga solishga yordam berish; barcha muskullar guruhini rivojlantirish (tana, oyoq, qo‘l va yelka kamari, panja, barmoqlar, tovon, bo‘yin, ko‘z, ichki organlar – yurak-qon tomirlar, nafas olish va boshqa muskullar); ayniqsa, zaif rivojlangan bukuvchi muskullar guruhining rivojlanishiga alohida e‘tibor berish lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi va o‘sishi uzluksiz davom etadigan jarayondir. Bu davrda bolalarning jismoniy tarbiyasini to‘g‘ri tashkil etish, ilk yoshdan boshlab jismoniy ko‘nikma va malakalarini shakllantirish va har tomonlama uyg‘un rivojlantirish maktabgacha ta‘lim jismoniy tarbiya nazariyasining asosiy talablaridan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘zbekistonda maktabgacha ta‘lim tizimini modernizatsiyalash – yuksak ma‘naviyatli kelajak avlodni tarbiyalash negizidir” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent, 2009.
2. G.Q.Jalolova. “Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash” (metodik tavsiya). –Toshkent, 2004.
3. D. Sharipova va boshqalar “Agar bolam sog‘lom bo‘lsin desangiz“ (Ota-onalarga maktabgacha yoshdagi bolalarning gigiyenik tarbiyasi haqida) metodik qo‘llanma. –T.: 2006.
4. K.M.Mahkamjonov, M.Sh.Rasuleva va bosh. – T.: “Maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy va kengaytirilgan jismoniy tarbiyasi”. Tuzuvchi-mualliflar: “Ilm Ziyoy” nash. 2006.
5. T.S.Usmonxo‘jayev, S.T.Islomova. T.: “Maktabgacha ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya” Tuzuvchi-mualliflar: “Ilm Ziyoy” nash. 2006.
6. Usmonxo‘jayev S., Aliyev M.B., Sagdiyev H.H., Turdiyev F.K., Akramov J.A. Bolalar va o‘smirlar sporti mashg‘ulotlari nazariyasi va uslubiyati. – T., «ILM ZIYO». 2006.

ИГРОВЫЕ ЗАДАНИЯ С ФРАЗЕОЛОГИЗМАМИ

Хакимова Нигина Хусановна,
преподаватель кафедры русского языка и литературы Навоийского государственного
педагогического института
Тошпулатова Сабрина Ихтиеровна,
студентка 1-курса НавГПИ

Аннотация. В статье рассматриваются фразеологизмы и их интересная подача детям.

Annotation. The article discusses phraseological units and their interesting presentation to children.

Annotatsiya. Maqolada frazeologik birliklar va ularning bolalarga qiziqarli taqdimoti muhokama qilinadi.

Ключевые слова: фразеологизм, признак, лексика, значение, свойство, устойчивое выражение, чтение, единица.

Key words: phraseological unit, sign, vocabulary, meaning, property, set expression, reading, unit.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, belgi, lug'at, ma'no, xususiyat, to'plam ifodasi, o'qish, birlik.

В лексике русского языка есть не только отдельные слова, которые помогают описывать окружающую действительность, но и словосочетания, которые называют фразеологизмами. Например:

Аника-воин — человек, который хвастается преувеличенными или несуществующими достижениями;

Божий одуванчик — также безобидный человек, но в этом случае речь, скорее, про беззащитного и неспособного дать сдачи человека.;

Закадычный друг — давний, проверенный, близкий друг.

Мастер на все руки — умелый человек, который легко и хорошо мастерит руками.

На примерах видно, что значение фразеологизма не связано со смыслом каждого отдельного слова в его составе. Все они меняют свои свойства: лексическое значение, форму изменения, синтаксическую функцию. И все же связь между словами в составе фразеологизма неразделимая.

Фразеологизмы — это устойчивые выражения из двух и более слов. Они отлично живут в нашей культуре, при этом их невозможно дословно перевести на другие языки — для иностранца такой перевод будет звучать странно и непонятно. У фразеологизма как самостоятельной лексической единицы языка есть свои отличительные черты.

1. Фразеологизм состоит из двух и более слов. Например:

Мокрая курица — бесхарактерный человек, не обладающий силой воли.

Мухи не обидит — человек, неспособный причинить боль, обидеть кого-либо.

Не пришей кобыле хвост — человек, который не может влиться в коллектив, выглядит и ведет себя «не к месту».

Профессор кислых щей — человек, некомпетентный в том, что пытается делать.

2. У фразеологизмов есть устойчивый состав

Лексический состав фразеологизма нельзя никак изменять, так как при этом теряется его смысл.

Для примера попробуем поменять слова в устойчивом выражении «висеть в воздухе», что значит «оказаться в неясном, неопределенном положении»:

летать в воздухе (про пыль);

висеть в открытом воздухе (про воздушного змея);

висеть на канате (про акробата).

В результате этого языкового эксперимента фразеологизм рассыпался, как карточный домик, из которого неосторожно вытащили одну карту. Глагол «висеть» потерял свое переносное значение, и смысл фразеологизма испарился.

3. Главный признак фразеологизмов — воспроизводимость

Фразеологизмы не придумываются в процессе диалога, а сохраняются в памяти, как готовые кирпичики для построения образной и выразительной речи. Именно поэтому в школьные годы важно много читать, чтобы пополнять словарный и фразеологический запас. Чтобы детям было интересно изучать и знать значение фразеологизмов, их следует вовлекать посредством игр.

Например:

1. Найдите фразеологизм и его значение. Соедините линией соответствие.

) устать	) заткнуть за пояс
кусить	рить червячка
ать	чить ноги
дить, превзойти	влять палки в колёса

2. Найдите фразеологизмы-синонимы.

Бить баклуши –

Водить за нос –

Зарубить на носу –

С гулькин нос –

Слова для справок: лодыря гонять, намотать на ус, обвести вокруг пальца, кот наплакал.

3. Найдите фразеологизмы-антонимы.

Заварить кашу –

Во весь дух –

Душа в душу –

Слова для справок: расхлёбывать кашу, через час по чайной ложке, как кошка с собакой.

4. Шесть загадок волшебного сундучка (ложка, лук, тарелка, решето, дудка, мешок).

– Назовите фразеологизм, содержащий название предмета из сундучка (учитель поочередно показывает предметы из сундучка). *Подсказка* – шуточный вопрос.

- Ею кофе, чай мешают и медленное действие совершают. Что это?
- С этим овощем дружит горе. Что это?
- В какой посуде чувствуют себя неловко?
- В этой посуде воду не носят, зато в ней полно чудес. Что это?
- Под какой музыкальный инструмент плясать никому не хочется?
- В нём можно купить кота, но не утаишь шила. Что это?
- Через час по чайной ложке – помалу, очень медленно, долго (о чём-либо

медленном действии).

- Горе луковое – незадачливый, нерасторопный человек.

• Быть не в своей тарелке – быть в плохом, подавленном настроении, чувствовать неловкость.

• Чудеса в решете – невероятно, необыкновенно; о чём-либо необыкновенном, странном.

• Плясать под чужую дудку – действовать не по своей воле, а по произволу другого, во всём подчиняться кому-либо.

- Купить кота в мешке – приобрести неизвестно что.

5. Работа с текстом

Когда-то я был с ним на короткой ноге. Но однажды он (с левой ноги встал, что ли?) полез ко мне драться. Я со всех ног домой! Еле ноги унес! Зато теперь к нему ни ногой. Ноги моей больше у него не будет!

Сколько фразеологизмов со словом нога вы найдёте в данном тексте?

1. **На короткой ноге** – в близких, дружеских отношениях.
2. **Встать с левой ноги** – быть в плохом настроении.
3. **Со всех ног** – очень быстро, стремительно (бежать).
4. **Уносить ноги** – спасаться бегством, удирать от опасности.
5. **Ни ногой** – совсем не ходит, не ездит куда-либо, не бывает у кого-либо.

6. **Ноги не будет** – кто-либо никогда не приедет, перестанет посещать кого-либо, бывать где-либо. Обычно как угроза, запрещение.

6. Задание.

Перемешались фразеологизмы, попробуйте навести порядок: подберите к словам из правого столбика слова из левого столбика так, чтобы они образовали устойчивые выражения. По первым буквам левого столбика прочитайте название картины Ивана Шишкина.

Слова левого столбика	Слова правого столбика
Серая Мартышкин Ахиллесова Рабочая	лошадка мышь труд пята

Серая мышь, мартышкин труд, ахиллесова пята, рабочая лошадка

7. Вопросы-шутки.

1. *Из каких фразеологизмов можно заключить, что у человека не пара ног, рук, ушей, глаз, а много?*

Со всех ног, без задних ног, на все руки, во все глаза, все уши прожужжать.

2. *В каком фразеологизме упоминается таблица умножения?*

Как дважды два (знать).

3. *Может ли вопрос заболеть?*

Да, во фразеологизме «больной вопрос».

4. *Говорят: «Искать по горячим следам». А может ли след быть холодным?*

Да, во фразеологизме «И след простыл».

5. *Может ли горе быть в жидком состоянии?*

Да, во фразеологизме «Хлебнуть горя».

6. *Есть ли глаза у правды?*

Да, во фразеологизме «Смотреть правде в глаза».

7. *Какое кушанье бывает в голове у некоторых людей?*

Каша.

8. *Известно, что собственный локоть укусить невозможно. А какой фразеологизм утверждает обратное? Что он обозначает?*

«Кусать локти» (сожалеть о чем-то не сделанном).

9. *Может ли правда иметь неприятный вкус?*

Да, «горькая правда».

10. *Какого цвета бывает тоска?*

Зеленого; «тоска зеленая».

Литература:

1. А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник. Фолио-Пресс, 1998.

2. А.И. Молоткова. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И. Молоткова. — М.: Советская энциклопедия, 1968.

3. Жуков В. П. Фразеологический словарь русского языка / Сост. Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров / Под ред. А. И. Молоткова. М.: Сов. энциклопедия, 1967. — 7 изд-е. М.: АСТ. Астрель, 2006.

ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПРОЦЕСТЕР ЖӘНЕ ИНТЕЛЕКТУАЛДЫ ҮЙЛЕСІМДІЛІК

Науаи мемлекеттік педагогика институты
“Орыс және қазақ филологиясы” факультеті
Қазақ тілі және әдебиеті білім бағыты
4”Б”- курс студенті Бердалиева Меруерт
Ғылыми жетекші: Кулатова Ғазиза

Аннотация: Мақалада жастардың қазіргі әлемнің әлеуметтік процестеріне белсене араласуы. Сондай-ақ жастардың әлемде және біздің елімізде жүргізіліп жатқан реформаларға қатысуы. Әлемде туындайтын кейбір мәселелер, оларға тиімді шешімдердің берілгендігі. Әлеуметтік белсенділік пен коммуникативтіліктің байланысын талдау, олардың коммуникативтілігін жастар іс-әрекетінде жаңа деңгейге көтеру.

Кілт сөздер: студент, жастар, әлеумет, процес, динамикасы, әлем, коммуникация, реформа, интеллектуал, элита, үйлесімділік.

Аннотация: В статье активное участие молодежи в социальных процессах современного мира. Также в статье рассматривается участие молодежи в проводимых в мире и нашей стране реформах. Некоторые проблемы, возникающие в мире, им даны эффективные решения. Анализ взаимосвязи социальной активности и коммуникативности, вывод их коммуникативности на новый уровень в молодежной деятельности.

Ключевые слова: студент, молодежь, общество, процесс, динамика, мир, коммуникация, реформа, интеллектуал, элита, гармония.

Annotation: In the article, the active participation of young people in the social processes of the modern world. Also in the article is the participation of young people in the reforms carried out in the world and in our country. Some problems that arise in the world, they are given effective solutions. Analysis of the relationship between social activity and communicativeness, raising their communicativeness to a new level in youth activities

Keyword: student, youth, society, process, dynamics, peace, communication, reform, intellectual, elite, harmony.

Жастар әлеуметтік қатынастарда, материалдық және рухани игілік өндіруде маңызды рөл атқарады. Тәжірибе көрсеткендей, жастардың қоғамдағы жағдайы және оның әлеуметтік ортаны дамытуға қатысу дәрежесі мемлекет саясатына да, жастардың әлеуметтік-саяси белсенділік деңгейіне де байланысты.

«Жастар – бұл жас ерекшеліктерінің жиынтығы және әлеуметтік жағдайдың сипаттамалары мен белгілі бір әлеуметтік - психологиялық қасиеттер негізінде ерекшеленетін әлеуметтік-демографиялық топ».[1]

Менің ойымша жастар келешек. Олар «тірі қазіргі» бүгін және болашақ. Бүгінгі күнде жас ұрпақ келешек мазмұны және характерін белгіледі, ол «жаңа заман рухын» қалай көтеріп құрастыруды білуі керек. Әр қандай қоғамда, еркін даму және ұрпақтар алмасуы мәселесі бар. Сондай-ақ, қоғамның ертеңгі күні осы өмір жалғасы болған жастардың ертеңгі күндерін белгілеулері мен олардың өмірде алған орындарымен байланысты екені айқын. Қоғам дамуында, оның өркендеуінде жастар негізгі орын алады. Жастар қоғам келешегінің қабырғасы негізінде лайықты орын иелеуі, саяси- әлеуметтік идеяларды іске асыруда қызметі арқылы өздерін көрсетуі мүмкін. Немесе керісінше, олардың белсенділігі дәрежесі бұл талаптарға жауап бермеуі, сондай-ақ, жастардың рөлі қазіргі саяси әлеуметтік өзгерістердің талаптарынан артта қалуыда мүмкін. Бірінші орында, жастарға, оның практикалық іс-әрекетінің моральдық жетілуі оның саяси жетілуінің ұлттық құндылықтарымызды қаншалықты терең және жақсы түсінгендігімен тікелей байланысты. Еркін ойлай алатын, дүниетанымы және ойлауы кең ауқымды жастар ғана балашақты дамытып өркендете алады. Сондықтан болашаққа лайықты рухани бай жастарды тәрбиелеу бүгінгі күннің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады.

Қазірде мемлекетімізде жастардың мүдделерін және қажеттіліктерін толтыру құқығының негізі болып табылатын бірқатар заңдар мен құқықтық актілер қабылданды. Және бұл болашақ жастар үшін жаратылған өте үлкен мүмкіндіктер.

Жастардың мүдделері мен қажеттіліктерін толықтыру бойынша бірқатар оң жұмыстар жүргізіліп келуде. Оның ішінде Өзбекстан Республикасында жұмыс істейтін мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар жастардың өмірде өз орнын табуға сауатты және физикалық тұрғыдан білім алуына көмектесу үшін өмірде болып жатқан проблемаларды жою бойынша оң жұмыстар жүргізуде. Жастарды әлеуметтік-саяси экономикалық реформаларды жүзеге асыру процестерін орындауға тарту, жастардың бойында берік азаматтық ұстанымды қалыптастыратыны сөзсіз. Қоғамның жаңа әлеуметтік қатынастарға өтуі жастардың шамадан тыс қозғалысына қалай және қаншалықты қолдау көрсетілетініне байланысты. Тек рухани сау және әлеуметтік дарынды ұрпақ Өзбекстандағы ұлттық ғылыми-техникалық экономикалық жағынан дамыта алады. Осыған сәйкес мемлекетіміз президенті Ш.Мирзиёев: «Еліміздің жастарының лайықты өкілдері-сіздер, біздің ертеңгі күніміздің иелері болып табыласыздар, ғазиз ұл-қыздарымыз ортасында жасымыз, лауазымымызға назар аудармай, сіздермен тең болып, шын көңілден жылы шырайды сұхбат құруды көптен бері армандап келіп едім. Бүгін сіздердің көңіліңіз, жүрегіңіздегі ой пікірлер, арман мақсаттарың, керек болса, орындалмаған мақсаттар мен жақыннан танысу, сол негізінде жастар саясаты бойынша орындалып жатқан жұмыстарды бағалау, тиісті заңдар қабылдау мен өз мансабым үшін маңызды деп ойлаймын. Белгілі болғандай жастар тәрбиесі барлық замандарда маңызды және негізгі мәселелерге айналууда»-деп баяндады.[2]

Шынымен де, қазіргі уақытта жастарға білім беру біз үшін негізгі мен маңыздылығын ешқашан жоғалтпайтын мәселе болып табылады. Бүгінгі қарқынды дамып келе жатқан әлем жастарға адамзат алдында жаңа үлкен мүмкіндіктер ашады, сонымен бірге оларды бұрын-соңды болмаған түрлі қауіп қатерлерге түсіністікпен қарауға мәжбүр етеді. Аңғал үңгірдің басым күштері жастарымызбен көбірек сөйлесу арқылы балаларды өз өмірлеріне дайындап жатыр, олардың жүректерін тыңдаудың азабын біле отырып, біз өзекті мәселелерді, қиындықтарды шешу үшін практикалық қолдау көрсетуіміз керек, осыған байланысты үлгермеген жастармен жұмыс істеуге ерекше назар аударуымыз керек. Біздің ата-бабаларымыздың бай мұрасы ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық дәстүрлерімізге біздің балаларымыз баршамызды ерекше жұмылдырады.

Біздің жас ұрпақ мүдделерін қорғап қамтамасыз ету туралы жақында қабылданған мемлекеттік «жастар саясаты туралы заң» негізінде қарқынды жұмысын жалғастыруда. Дәл осы заңда жастардың рухани өрлеуі мәселесіне ерекше назар аударылады. Айта кету керек, Өзбекстандағы жастар мәселесін, атап айтқанда, С.Жураевтың «Өзбекстан мемлекетінің жастар саясатының теориясы мен практикасы» туралы докторлық диссертациясы, сонымен қатар кейбір ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізілді. Айта кету керек, жастардың интеллектуалды және жастар элитасы бүгінгі негізгі мәселе. Қоғам дамуында бірлескен жастардың теңдесі жоқ. Әлемде қарқынды кіріп келе жатқан «Батыс менталитетіне тән» идеялары әлемге өз тәсірін өткізіп келуде.[3]

Біз мемлекетіміз жастарын отанға сүйіспеншілік, ұлттық өздігімізді сақтап, бірлесіп бір жағадан бас шығарып, бір жеңнен қол шығаруымыз мәселесі бойынша көп жұмыстар орындалуда. Бұның нәтижесінде біз бірлеспеген жастарды бірлестіріп олардың коммуникатив қызметін қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар жұмыстар жүргізіп келуде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Ш. Мирзиёевтің «Камолат» жастар саяси әрекетінің IV құрылтайында сөзі 01.06.2018 «Физикалық және рухани жағынан жетілген жастар-біздің асыл мақсаттарымызға жетудің тірегі».
- 2.Жураев С.«Өзбекстан мемлекетінің жастарға қатысты: теория және практика»-Т. 1994

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ – КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ

Науаи мемлекеттік педагогика институты
орыс және қазақ филологиясы факультеті
қазақ тілі мен әдебиеті тәлім бағыты
2-курс талапкері Есенова Азиза Сейітқұловна
Ғылыми жетекші: М.А.Уркинбаева қазақ
тілі мен әдебиеті пәні оқытушысы

Аңдатпа: мақалада сабаққа дайындалуға және оны өткізудің біртұтастығын қамтамасыз етуге, сонымен қатар педагогикалық технологияларды оқу-тәрбие процесіне қолдану арқылы мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін арттыруға бағытталған іс-әрекеттің мазмұны сипатталған.

Түйін сөздер: білім, технология, құзыреттілік, белсенділік, сабақ, үдеріс, тиімділік, нәтиже.

Abstract: the article describes the content of activities aimed at preparing for the lesson and the effectiveness of its conduct, as well as increasing the professional competence of the teacher through the use of pedagogical technologies in the educational process.

Key words: training, technology, competence, activity, lesson, process, efficiency, result.

Аннотация: в статье описано содержание деятельности, направленной на обеспечение целостности подготовки и проведения урока и обеспечение профессиональной компетентности учителя путем применения педагогических технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: образование, технология, компетентность, деятельность, урок, процесс, эффективность, результат.

Қазіргі жаһандану және тарихи кезеңде Республикамызда білім беру жүйесін дамытудағы маңызды міндеттерді орындау мақсатында ауқымды жұмыстар жүргізілуде. Еліміздің барлық саласы тәуелсіздік идеологиясы негізінде қарқынды дамып, әлеуметтік-экономикалық, рухани-этникалық және адами құндылықтар жаңа ұлттық мәнге ие болуда. Елбасымыз өз еңбектерінде республикамыздың дамуын жеделдетіп, жастарға адами фактор, рухани-мәдени құндылықтар негізінде білім мен кәсіптік білім берудің ғылыми-теориялық негіздерін ашып берді. Республикамыздың саяси, әлеуметтік-экономикалық дамуы оның әлемдік қоғамға жылдам интеграциялануымен тығыз байланысты. Бұл мәселені шешу үшін халықаралық білім беру жүйесіне жоғары және орта арнаулы, кәсіптік оқу орындары кіреді. Бұл мәселені шешу үшін халықаралық білім беру жүйесі жоғары және орта-арнайы, кәсіптік оқу орындары мен қатар қызмет көрсету нарығына жылдам қол жеткізуге байланысты. Өйткені бұл оқу орындары әлемдік стандартқа сай білікті мамандарды даярлау мәселесін шешуде шешуші рөл атқарады. Бұл жоғары және орта арнаулы кәсіптік білім беру жүйесінің тұрақты дамуын талап етеді. Мұны қамтамасыз ететін негізгі фактор педагогтар мен педагогтарды даярлау сапасына, олардың біліктілігін арттыруға және қайта даярлауға байланысты. Қазіргі кезде «Жаңа педагогикалық технология», «Озық педагогикалық технология», «Прогрессивті педагогикалық технология», «Қазіргі білім беру технологиясы» тіркестері педагогикалық әдебиеттерде, оқу-тәрбие мәселелері бойынша лекцияларда, ресми құжаттарда кеңінен қолданылады. Дегенмен, «Педагогикалық технология» ұғымы әлі күнге дейін бір қалыпқа келтірілмеген, ол энциклопедияларда толық түсіндірілмеген, оның мазмұнының біртұтас түсіндірмесі жасалмаған, сондықтан бұл тіркеске көптеген әртүрлі анықтамалар берілген. Республикамыздың педагог ғалымдары мен практиктері ғылымға негізделген және Өзбекстанның әлеуметтік-педагогикалық шарттарына бейімделген білім беру технологияларын жасап, оларды оқу тәжірибесінде қолдануға тырысуда. Педагогикалық технологиялардың ұлттық теориялық негіздерін жасап, тәжірибеде қолдану не үшін қажет? Біздің қоғамда білімді кадрлар мен жоғары білікті ғалымдар жасаған педагогикалық әдістер көп, бірақ олардың ескірген, орынсыз, идеологиялық ұстанымдарын өзгертіп, ұлттық түсінік беріп, пайдалану мүмкін емес деген пікірлер бар. Бүгінде Өзбекстанның педагогикалық қауымының басым бөлігі

осы жолмен жүруде. Бұл әдісті қысқа уақыт ішінде қолдануға болады. Бұл жол тәуелсіздікке қол жеткізіп, үлкен болашаққа ұмтылған қоғамға қызмет ете алмайды. Өйткені

– белгілі себептермен дүниежүзілік қоғамдастық дамуынан артта қалған біздің қоғамымыз үшін ең алдымен халыққа білім беру ісін жеделдетіп, оның тиімділігін арттыру үшін ең озық педагогикалық технологияларды пайдалану қажеттілігі;

- екіншіден, - дәстүрлі оқыту жүйесі жазбаша және ауызша сөздерге сүйеніп, мұғалімнің іс-әрекеті оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырушы ғана емес, беделді білім болып табылатындығына байланысты «ақпараттық оқыту» ретінде сипатталады.

- үшіншіден, ғылым мен техниканың қарқынды дамуы нәтижесінде ақпарат көлемінің күрт артуы және оны жастарға жеткізу уақытының шектеулілігі;

- төртіншіден, адамзат қоғамы өз дамуының қазіргі кезеңінде теориялық және эмпирикалық білімге негізделген ойлаудан барған сайын пайдалы, нақты нәтижелерге негізделген техникалық ойлауға көшу фактісі;

- бесіншіден, студент-жастарды өмірге мінсіз дайындау талабы – оларға білім берудің ең озық әдісі саналатын объективті экзистенциалды көзқарас принципін қолдану талабы.

Педагогик технология – жоғарыда аталған бес себептік шарттың барлық талаптарына жауап беретін оқу іс-әрекеті. , тек өз пікірінің дұрыс екендігіне сенімнің қалыптасуына байланысты. Бұл жағдай кез келген дамуға кедергі болып, осы парадигманы ұстанатын адамдарды дағдарысқа жетелейді. Қоғамымыз қарқынды дамып, оның экономикалық және саяси мәртебесі күннен-күнге артып келеді. Бірақ әлеуметтік салада, әсіресе білім беруде жалпы ілгерілеушіліктен артта қалу байқалады. Осындай келеңсіз жағдайдан шығудың бір жолы – қабылданған мемлекеттік білім стандарты негізінде оқу үдерісін технологияландыру. Педагогика саласындағы зерттеулер қашанда оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыру, оған кемелдік, ұқыптылық, реттілік, еркіндік, ұстамдылық белгілерін беру мақсатында жүргізіліп келеді. Қазіргі педагогикада білімге өндіріс сипатын беруге мүмкіндік беретін білім берудің осындай үлгілері мен оған деген осындай тәсілдер әзірленуде, олар белгілі бір жағдайларда және белгіленген мерзімде көзделген білім беру мақсаттарына қол жеткізуге кепілдік беретін технологиялық процесс болып табылады. Көптеген елдер білім беру технологиясын пайдалана отырып, оқушылардың оқуын жақсартуда айтарлықтай жетістіктерге жетті. Мысалы, Оңтүстік Кореяда педагогикалық технология бойынша эксперименттер мен сынақтар түрінде оқитын 50 000 баланың 75 пайызы дәстүрлі білім беруде тек үздік оқушылар ғана қол жеткізе алатын нәтижелерге қол жеткізді. Білім беру технологиясының негізі оқу процесінің тиімділігін арттыру және оқушылардың белгіленген шарттарда және белгіленген мерзімде жоспарланған білім беру нәтижелеріне жетуін қамтамасыз ету үшін толық басқару идеясы болып табылады. Бұл тәсілдің мәні оқу-тәрбие процесін жүйелеу, нақты формалды және егжей-тегжейлі элементтердің көмегімен барынша қалыптастыру болып табылады. Білім беру технологиясының пәні – концептуалды негіздерді дәлелдеу, мақсат қою, нәтижелерді қалыптастыру, оқу материалын таңдау және жүйелеу, оқу үлгісін таңдау, оларды жүзеге асыру, олардың оңтайлылығы мен тиімділігін бағалаудан бастап білім беру жүйесін жобалаудың мазмұны. Біздің білім беру теориясы мен практикамызда оқу процесіне технологиялық ерекшеліктерді енгізу 1950 жылдардан басталды. Олар дәстүрлі оқытудың техникалық құралдарының кешенін жасауда көрінеді. Қазіргі кезде педагогикалық технология жай ғана «оқытудың техникалық құралдары немесе компьютерді қолдану саласындағы зерттеулер» деп қарастырылмайды: бұл оқытудың тиімділігін арттыратын факторларды талдау және қолдану және оқу-тәрбие процесінің принциптерін анықтау. қолданылатын әдістерді бағалау. "оңтайландыру әдістерін дамытуға бағытталған зерттеулер" Педагог ғалым В.П. Беспальконың пікірінше, барлық оқу-тәрбие жұмысын педагогикалық технология арқылы беру – педагогикалық процесті құру мен жүзеге асыруда өз қалауынша қараудан бастап, әрбір элемент пен кезеңнің ретті негізделуіне дейінгі оқу тәжірибесінің түпкілікті, объективті диагностикасы мақсат нәтижеге жетелеңіз. Ағартушы және дамыған елдерде сәтті қолданылып жатқан білім беру технологияларын зерттеп, халқымыздың ұлттық педагогикалық дәстүрлері мен білім саласының бүгінгі жағдайына негізделген ұлттық тәрбие технологиясын жасау

қажет. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігін арттырудың маңызды факторларының бірі – оның сабаққа тыңғылықты дайындалуы. Әрбір мұғалім оқуға дайындала отырып, ең алдымен оның үш дидактикалық мақсатының (тәрбиелік, тәрбиелік, дамытушылық) мүмкіндіктерін анықтау қажет. Сабаққа дайындалу кезінде осы сабақтың мәселелерін жалпы білім беру, рухани-идеологиялық жұмыстармен, оқу-тәрбие үрдісімен байланыстыра қарастыру қажет. Сабаққа дайындалудың ең маңызды бөлігі – жоспарлау. Мұғалімнің сабағына дайындықтың маңызды кезеңдерінің бірі - сабақты тақырыптық жоспарлау. Бұл жағдайда бағдарламаға негізделген оқулықты пайдалана отырып, әр сабақтың тақырыбы белгілі бір жолмен анықталады. Содан кейін сабақтың мақсаты, міндеттері, мазмұны және жұмыс әдістері анықталады. Сабақтың мазмұны оның жүзеге асуының толық мәліметтерін сипаттау болып табылады. Ол сабақтың мазмұнын, формасын, әдістерін және негізгі бөлімдерін сипаттайды. Жоғары оқу орындарында оқыту мазмұнымен қатар оқу-әдістемелік кешен кеңінен қолданылады. Сондықтан оқу-тәрбие үрдісінде педагогикалық технологияларды қолдану сабақты дайындау мен өткізудің тұтастығын қамтамасыз етеді. Мұғалімнің кәсіби біліктілігін арттыруға да қызмет етеді. Шет тілін оқыту барысында оқушыларды өздеріне жат әлемді түсіне білуге үйрету керек. Олар өз әлемін, тілін, мәдениетін білмей, мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігіне қол жеткізу мүмкін емес. Басқа тілді қоғамда, мәдениетте өз орнын таба білу үшін сол елдің тілін ғана меңгеру аз, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін де меңгеру керек. Оқушылар жаңа шығармашылық іс-әрекетке, жаңа ақпараттық технологияларды үйренуге, жеке тұлғалық және мәдениетаралық қарым-қатынаста туындайтын қарама-қайшылықты болдырмауға және оларды шешуге икемді болуы қажет. Осыларды шешуде көркем мәтіндерді, жаңа технологияларды қолданудың маңызы зор. Көркем мәтіндер тілін оқып жатқан ел туралы деректер алуға мүмкіндік береді. Олар оқушыларды білім, білік, дағдыға үйретуге ықпал етеді. Мұндай көркем мәтіндер оқушылардың шет тіліне деген қызығушылығын оятады, оларды алдарына мақсат қоюға үйретеді және оқу процесінің нәтижелі болуына септігін тигізеді. Мәдени ерекшеліктер енген және бейнеленген мәтіндер шет тілін оқуға деген қызығушылықты арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ы.Толипов, М.Усмонбоева. Педагогик технологияларни татбиқий асослари. Т. Фан, 2006 й, 42-43 бетлар.
2. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы. 2010.
3. Концепция развития иноязычного образования в Республике Казахстан, Алматы, 2004.

ДАРЫНДЫ ЖАСТАР – БОЛАШАҚТЫҢ СЕНІМДІ КЕПШІ

Науаи мемлекеттік педагогика институты
“Орыс және қазақ филологиясы” факультеті
Қазақ тілі және әдебиеті білім бағыты
4-”А” курс студенті Кандимова Сабина
Ғылыми жетекші: Кумакбаева Гулбану

Андатпа. Бұл мақалада ұлтымыздың болашақ азаматтарын рухы биік, адамгершілігі мол, саналы тұлға ретінде қалыптастыру, мұғалімнің басты міндеті - рухани бай, жан-жақты дамыған, дарынды, бойында ұлттық құндылықтар сақталған жеке тұлғаны қалыптастыру туралы мәселелер сөз болған. Сонымен бірге ұлтымыздың таным құндылықтарын бойына сіңіріп, салт-дәстүр, әдет-ғұрып мәйегін ұрпақ санасына егу арқылы тәлім-тәрбие беру мәселесіне тоқталған.

Түйін сөздер: салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұрпақ, адамгершілік, ұлттық құндылық, рухани байлық, озық ұстанымдар, ұстаз, білімді, білікті.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования будущих граждан нашей нации как духовных, нравственных, интеллигентных личностей, а основная задача педагога – сформировать духовно богатую, всесторонне развитую, талантлиую личность с

сохраненными национальными ценностями. В то же время он сосредоточил внимание на проблеме образования, впитывая ценности знаний нашей нации и прививая образ традиций и обычаев в сознании поколения.

Ключевые слова: традиции, обычаи, поколение, мораль, национальная ценность, духовное богатство, передовые принципы, учитель, образованный, квалифицированный.

Abstract. This article discusses the issues of forming future citizens of our nation as spiritual, moral, intelligent individuals, and the main task of the teacher is to form a spiritually rich, comprehensively developed, talented person with preserved national values. At the same time, he focused on the issue of education, imbibing the knowledge values of our nation and instilling the image of traditions and customs in the minds of the generation.

Key words: traditions, customs, generation, morality, national value, spiritual wealth, advanced principles, teacher, educated, qualified.

Бүгінгі таңда ұрпақ тәрбиесіндегі басты мәселе – ұлтымыздың болашақ азаматтарын рухы биік, адамгершілігі мол, саналы тұлға ретінде қалыптастыру. «Ел ертеңі бүгіннен басталады»-деген даналық сөзді терең түсінген дана халқымыз ежелден «Ұрпақ – өмір жалғасы» деп біліп, перзент тәрбиесіне жастайынан көңіл бөлген. Жаңа Өзбекстанның негізгі тірегі – білімді, тәрбиелі ұрпақ. Болашақта еліміздің мәртебесін көкке көтеріп, экономикасын дамытатын, бүкіл әлемге өз елін паш ететін бүгінгі жас ұрпақ. Қазіргі күнде ел басымыз қолдауымен білім беру ісіне түбірлі өзгерістер енгізіліп, ерекше көңіл бөлініп жатыр. Әрбір ел үшін, халық үшін перзенттерінің өмірден лайықты орын алып, ғылымның биік белестерін бағындыруын көруден асқан бақыт жоқ.

Сонымен бірге бүгінгі таңда мектептің, мұғалімнің басты міндеті - рухани бай, жан-жақты дамыған, дарынды, бойында ұлттық құндылықтар сақталған жеке тұлғаны қалыптастыру. Рухани байлық ең алдымен әр халықтың ұлттық әдет-ғұрпы, мәдениеті, өнері және шыққан тарихында жататыны белгілі. Сол ұлттық құндылықтарды халқымыздың өз ұрпағын тәрбиелеумен білім берудегі озық ұстанымдармен байланыстыра отырып, әр баланың қабілетін, талантын ашып, өзіне-өзінің сенімін нығайтып, сан қилы өмірде аяғынан тік тұрып кететініндей түрткі жасауымыз қажет. Сол себепті барша ұстаздардың, ата-ананың, қоғамның басты міндеті әдет-ғұрпымызды, салт-дәстүрімізді жандандырып, ұлттық сана-сезімі жоғары тәрбиелі ұрпақты өсіру.

Қазақ халқының ағартушысы М.Жұмабаев «...Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті», - деген. Міне осы міндетті орындауда жалпы ұстаздардың ролі жоғары болуы керек. Бұл ең бірінші мұғалімнің сабаққа дайындығына, оның әдіс-тәсілдердің қалыптасып шыңдалуына байланысты. Өйткені мұғалім-баланың жеке тұлғасын қалыптастырушы, маңызды тәлім-тәрбие өнегесінің бастаушысы, жарқын үлгісі, бала қиялын түрлендіріп, арманын көкке самғатушы басты тұлға. Бүгінгі жасөркеннің ертеңгі әлеуметтік – саяси қоғам мүшесі ретінде қалыптасуында тәлім-тәрбиенің маңызы зор екендігі белгілі. Ендеше қоғамдағы қол жеткен тәрбиелік жақсы дәстүр атаулыны пайдаланып, биік адамгершілік қасиеттерге баулу, тәрбиелеу – мұғалімнің басты міндеті. Мұғалім жан-жақты дамыған білімді, білікті әдіскер, шығармашыл шебер мамандық иесі бола отырып, халықтық дәстүр, әдет-ғұрып пен салт-сана ерекшеліктерін әлеуметтік қарым-қатынастар түрлерін кәсіби түрде меңгеруі тиіс. Әсіресе осы кәсіби білік дағдыларын шыңдауы оның ұстаздық тәжірибе жинақтауының ең басты алғы шарты болып табылады. Басқа ешбір мамандық иесіне дәл мұғалімге қойылғандай талаптар қойылмайды. Я.А.Коменский балаларға тәлім-тәрбие беріп ұстаздық көрсететін мұғалімді өте жоғары бағалады: «Мұғалім мәңгі нұрдың қызметшісі. Ол барлық ой мен қимыл әрекетіне ақылдың дәнін сеуіп, нұр құятын тынымсыз лаулаған жалын иесі. Ерік - қайраты күшті, қазіргі заман талабында өмір сүре алатындай мінезге бай жас өспірімдерді қалыптастыру үшін мұғалімнің өзінің жеке басы сол талаптарға сай болу керек. Мұғалімнің жеке басында сөз бен істің арасында алшақтық болмау керек. Тәрбие жайындағы белгілі мәліметтер адам баласының тәрбиесіне сүйенеді. Бала тәрбиесі ең алдымен, аға ұрпақтың жас жеткіншекке деген сүйіспеншілігі мен қамқорлығынан, ұрпақтан ұрпаққа жалғасқан адамгершілік ізгі қасиеттердің жиынтығынан туындайды. Атадан

балаға ұласатын ұлттық құндылықтар үлкендердің әңгімесінен, іс-әрекетінен танылып, сезім арқылы жүректен жүрекке беріліп отырған. Сондықтан егеменді ел жастарының санасына ұлттық ұлағатты қасиеттерді сіңіре білудің мәні үлкен. Адамның адам болып қалыптасуында ата-аналармен қатар, тәрбиеші мен мұғалімнің ролі зор. Сол үшін де ұстаздарға болашақ ұрпақты тәрбиелеуде үлкен жауапкершілік жүктелген. Тәрбие кезеңдеріндегі оның өзіне тән заңдылықтарын сәтті жаңашыл тұрғыда шығармашылықпен пайдалану ұрпақ тәрбиесінің жемісті болуының ең үлкен кепілі болмақ. Жаңа Өзбекстанның баянды да тәуелсіз мемлекет болу үшін ұлттық құндылықтар тәрбие арқылы халық педагогикасынан нәр алып, адами құндылықтардың барлық саласын бойына сіңірген, таза ұлтжанды азамат керек.

Қорыта айтқанда еліміз тәуелсіздікке қолы жеткен қазіргі кезде білім беру жүйесіндегі негізгі міндет - ұлтымыздың таным құндылықтарын бойына сіңіріп, салт-дәстүр, әдет-ғұрып мәйегін ұрпақ санасына егу арқылы тәлім-тәрбие беру. Ұстаз қолында адам тағдыры, болашақ ел тағдыры тұрады. Сол себепті заман талабына сай шығармашылықпен, жаңашылдықпен сан қилы тәрбие жұмыстарын жүргізу - мұғалімнің басты міндеті екенін ұмытпауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Садуова Ж.Н. Жаңа педагогикалық технологиялар арқылы болашақ мұғалімдердің кәсіби бағыттылығын қалыптастыру – Алматы, 2002
2. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық – Алматы, 2007ж-2006
3. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе // Алматы. 2005, 174-бет

АКТУАЛЬНОСТЬ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ: ЕГО ОСНОВНЫЕ ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ, ПРИНЦИПЫ

Гоман Глеб Алексеевич
Студент Полоцкого государственного университета
имени Евфросинии Полоцкой
Республика Беларусь

Интерактивный метод (от англ. inter – «между»; act – «действие») – это метод взаимодействия, режим диалога, беседы. Обучение должно строиться по-другому, таким образом, чтобы все учащиеся могли учиться. Один из вариантов организации учебного процесса – использование педагогом в своей деятельности методов интерактивного обучения.

В педагогике существуют многочисленные классификации методов обучения. Нас интересует та, в основе которой – роль обучающегося в процессе обучения; традиционно в ней выделяют три метода:

1) Пассивные: где учащиеся выступают в роли “объекта” обучения, которые должны усвоить и воспроизвести материал, который передается им учителем- источником знаний. Основные методы – это лекция, чтение, опрос.

2) Активные: где обучающиеся являются “субъектом” обучения, выполняют творческие задания, вступают в диалог с учителем. Основные методы это творческие задания, вопросы от учащегося к учителю, и от учителя к ученику.

3) Интерактивные: (от англ. дословный перевод обозначает интерактивные методы) – позволяющие учиться взаимодействовать между собой; а интерактивное обучение – обучение построенное на взаимодействии всех обучающихся, включая педагога. Эти методы наиболее соответствуют личностно-ориентированному подходу, так как они предполагают сообучение (коллективное, обучение в сотрудничестве), причем и обучающийся и педагог являются субъектами учебного процесса. Педагог чаще выступает лишь в роли организатора процесса обучения, лидера группы, создателя условий для инициативы учащихся.

Кроме того, интерактивное обучение основано на прямом взаимодействии учащихся со своим опытом и опытом своих друзей, так как большинство интерактивных упражнений

обращается к опыту самого учащегося, причем не только учебному, школьному. Новое знание, умение формируется на основе такого опыта.

Стратегия интерактивного обучения – организация педагогом с помощью определенной системы способов, приемов, методов образовательного процесса, основанного на: субъект-субъектных отношениях педагога и учащегося (паритетности); многосторонней коммуникации; конструировании знаний учащихся; использовании самооценки и обратной связи; активности учащегося.

Исходя из общих методических рекомендаций, для эффективного использования «интерактива» следует помнить о том, что:

- наиболее продуктивная работа в малых группах, состоящих из 4-5 человек;
- для учащихся необходимо создать «физический комфорт», чтобы в аудитории можно было легко перемещаться для работы в больших и малых группах;
- необходимо в самом начале обговорить вопросы процедуры и регламента;
- в целях вовлечения в работу всех обучающихся использовать поощрения за активные участия, предоставление возможностей для самореализации, различные разминки.

Определение «инновация» как педагогический критерий встречается часто и сводится, как правило, к понятию «новшество», «новизна». Актуальность интерактивного обучения состоит в следующем:

- соответствие концепции гуманизации образования;
- преодоление формализма, авторитарного стиля в системе преподавания;
- использование личностно-ориентированного обучения;
- поиск условий для раскрытия творческого потенциала ученика;
- соответствие социокультурной потребности современного общества;
- самостоятельной творческой деятельности.

Основными целями интерактивного обучения являются:

- развитие интеллектуальных, коммуникативных, лингвистических и творческих способностей учащихся;
- формирование личностных качеств учащихся;
- выработка умений, влияющих на учебно-познавательную деятельность и переход на уровень продуктивного творчества;
- развитие различных типов мышления;
- формирование качественных знаний, умений и навыков.

Данными целями определяются и задачи интерактивного обучения:

- оптимизация учебно-воспитательного процесса;
- создание обстановки сотрудничества ученика и учителя;
- выработка долговременной положительной мотивации к обучению;
- включение учащихся в креативную деятельность;
- тщательный отбор материала и способов его подачи.

В основе интерактивного обучения лежат развивающее обучение, проблемное обучение, развитие критического мышления, дифференцированный подход к обучению, создание ситуации успеха на уроке.

Основными принципами интерактивного обучения являются:

- креативность (ориентация на творчество);
- усвоение знаний в системе;
- нетрадиционные формы уроков;
- использование наглядности, ИКТ.

Таким образом, интерактивные методики характеризуются новым стилем организации учебно-познавательной деятельности учеников, изменяющим как способы презентации и усвоения знаний, так и тип овладения ими. Цель таких методик – активизировать, оптимизировать, интенсифицировать процесс познания. Интерактивное обучение предполагает обязательное включение учащихся в деятельность, коллективные формы работы, обмен мнениями. Инновационные технологии позволяют реализовать одну из основных целей обучения

русскому языку (развитие коммуникативной личности), то есть дают возможность перейти от изучения языка как системно-структурного образования к изучению его как средства общения и мышления, а учебно-познавательную деятельность перевести на продуктивно-творческий уровень.

Список литературы:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Двурличанская Н.Н., Тупикин Е.И. Теория и практика непрерывной общеобразовательной естественно-научной подготовки в системе «колледж – вуз» (на примере химии): монография. М.: МГТУ им.Н.Э.Баумана, 2010. 254 с.
3. Жумаева Ф.Р., Хакимова Н.Х. Использование разных видов текстов в качестве дидактического материала на уроках русского языка. – Журнал “European science”, 2020. Номер 3 (52). С. 57-59. - <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-raznyh-vidov-tekstov-v-kachestve-didakticheskogo-materiala-na-urokakh-russkogo-yazyka>
4. Иоффе А.Н. Активная методика – залог успеха / Гражданское образование. Материал международного проекта. СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. 382 с.
5. Ситуационный анализ или Анатомия кейс-метода / Ю. Сурмин [и др.]. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ИСКУССТВУ УПРАВЛЕНИЯ РУКОВОДИТЕЛЯ

Навайский государственный педагогический

Институт

Магистрант 1-курса

Направление: Управление образовательными организациями

Кахарова Мафтуна Эркин кизи

Аннотация. В данной статье речь идет о образе идеального руководителя, о том каким он должен быть и какими новыми методами, навыками, способами управления он должен пользоваться на протяжении своей деятельности, также учитывать современные требования к его искусству управления.

Abstract. This article is about the image of an ideal leader, what he should be like and what new methods, skills, and management methods he should use throughout his career, as well as take into account modern requirements for his management skills.

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz ideal rahbarning qiyofasi, u qanday bo‘lishi kerakligi va uning faoliyati davomida qanday yangi usullar, ko‘nikmalar, boshqaruv usullaridan foydalanishi kerakligi, shuningdek uning boshqaruv san‘atiga qo‘yiladigan zamonaviy talablarni hisobga olish haqida gaplashamiz.

Ключевые слова: искусство управления, менеджмент, рабочий персонал, эффективность руководителя, команда.

“Кто сумеет отыскать верных себе помощников, кто сумеет дать каждому из них подходящее место в своей работе, тот сможет в наши дни многого достигнуть”.

Д. Д. Рокфеллер¹³

Действительно человек уникален, он может осуществлять свои действия, принимать простые, так и сложные решения, является хозяином своей жизни. В социальной сфере человек как личность взаимодействует с другими людьми развивается и совершенствуется во всех направлениях социальной жизни. Он может управлять и другими людьми как главное, основное звено. В современном мире все больше и больше человек совершенствуется в своей карьере то

¹³ Джон Дэвидсон Рокфеллер “Путь к богатству. Мемуары первого миллиардера” 2021г, 4стр

есть в своей самореализации. В повседневной нашей жизни мы слышим современные термины как бизнес, стэнд ап проекты, фирмы, агентства, компании, организации, система маркетинга и т.д. Все это связано с развитием в сфере занятости и тесно связано с менеджментом. Управление имеет самую важную роль в жизни любой компании и любой организации. Если нет качественного управления то результат процветания дела ровняется нулю. Искусство управления- способность человека принимать правильные взвешанные решения в различных случаях и ситуациях. Управление организацией –это непростой процесс, который образуется из правильно поставленных стратегий и приоритетов, учитывая плюсов и минусов рабочего процесса, изучения анализов достигнутого уровня работоспособности. Умение работать с рабочим персоналом и коммуницировать с ними, быть воедино одной командой для достижения поставленных целей. Однозначно понятно что в любой организации в любой компании рабочий процесс выполняется по большей части людьми то есть рабочим персоналом. Группа, то есть рабочий персонал – это совокупность разных людей с разными мнениями и точкой зрения. Основная задача – объединить их, выработать общую позицию. Тогда группа станет сильной, а работа – эффективной. Участники коллектива смогут поставить себе сроки, определить способы достижения цели, осознать риски в случае провала. Однако простого объяснения цели недостаточно. Нельзя только рассказывать и говорить, нужно вдохновить. Тогда группа будет не только знать, куда идти, но и осознавать, почему нужно идти именно в этом направлении.¹⁴

Рабочий персонал или работники это группа людей или же определенное количество людей которые выполняют ту и или иную заданную им работу со стороны руководства. Известно что в любой организации и в целом в менеджменте существует 4 вида ресурсов а именно это: материальные, духовные, человеческие и умственные ресурсы. Отсутствие хоть одного из них влияет на процесс и качество работы. Наш президент республики Узбекистан Шавкат Миромонович Мирзиёев дал указ на реализацию стратегии “Узбекистан 2030” в ней речь идет о совершенствовании законов касающихся конституции и не только, также особое внимание будет уделено на работу руководителей в различных сферах деятельности, достижение целевых показателей на ближайшее будущее.¹⁵

Принципиально важный вывод, к которому пришли ученые, состоял в том, что человек не становится руководителем только благодаря тому, что он обладает некоторым набором личных свойств, так как нет личностных качеств, однозначно связанных с эффективностью деятельности человека в роли руководителя. Ни ум, ни решительность, ни воля, ни какое-либо другое качество не являются гарантиями успеха, так же, как и недостаток каких-то качеств не обязательно ведет к неуспеху. Жизнь ставит перед руководителем такие проблемные задачи, как внедрение новых технологий, организация выпуска новых, конкурентоспособных товаров, не формальное, а фактическое внимание к качеству выпускаемой продукции, решение комплекса социальных вопросов, поиск новых методов стимулирования труда, развитие самоуправления и одновременно укрепление дисциплины. И еще одно новое и очень важное — риск, ответственность.¹⁶ Сейчас в руках руководителя и аппарата управления судьба предприятия и любой организации, помогать отстающему, как было раньше, никто не будет. Руководители вынуждены самостоятельно решать целый ряд новых производственных проблем: определение стратегических целей и задач управления, разработка детальных планов для достижения этих целей, декомпозиция задач на конкретные операции, координация деятельности предприятия с другими компаниями и фирмами, постоянное совершенствование иерархической структуры, оптимизация процедуры принятия управленческих решений, поиск наиболее эффективных стилей управления и совершенствование мотивации действий сотрудников. Руководитель должен обладать мастерским искусством общения иметь высокую эрудицию во всех сферах

---

¹⁴ Крис Макгофф — “Искусство управлять” 46 принципов и инструментов руководителя, Издательство “Манн, Иванов и Фербер”, Москва 2014 год перевод с английского Артема Ткачева 114-144 стр.

¹⁵ Указ президента Республики Узбекистан от 11.29.2023 г. УП№ 158

¹⁶ “Korxonada kadrlar siyosati” B.Umurzaqov, G. Abdurahmanova, S.Xolmuratov- учебное пособие.

социальной жизни¹⁷. Он работает в первую очередь с людьми, он обязан знать все тонкости человеческого поведения, характера, мышлений также особенности характера. Когда речь идет можно сказать о кадровом резерве, необходимо учитывать его практические и личностные качества, требования к руководителю определенного уровня от квалификации, специального управления и профессиональной подготовки прошедших и способных осуществлять руководящую деятельность под работником понимается человек специальной формы. Многие другие способы ведения бизнеса с персоналом направления работы с кадровым резервом, такие как имеет характер и взаимосвязан. Вовлечение в выращивание рабочего персонала обеспечивает- прозрачность формирования запасов.

В качестве заключения как отмечает известный американский ученый, основатель менеджмента Питер Друкер – "еще никем не доказано, способен ли один человек управлять другими людьми. Но вы всегда можете контролировать себя. Мы не имеем права надеяться, что другие будут работать в меру своих возможностей" важно отметить что управление – это систематичность и амбициозность которая обязательно должна быть в любом человеке который выбрал должность руководител. В связи с этим П. Друкер формулирует закон эффективности организации. "Соотношение эффективности руководителя и эффективности его команды является постоянной величиной; поэтому, если вы хотите повысить эффективность других, вы должны сначала быть более продуктивными сами"¹⁸.

Список использованной литературы:

1. Джон Дэвидсон Рокфеллер “Путь к богатству. Мемуары первого миллиардера” 2021г, 4 стр.
2. Крис Макгофф — “Искусство управлять” 46 принципов и инструментов руководителя, Издательство – “Манн, Иванов и Фербер”, Москва 2014 год перевод с английского Артема Ткачева 114-144 стр.
3. “Korxonada kadrlar siyosati” – Б.Умурзаков, Г.Абдурахманова, С.Холмуратов – учебное пособие.
4. Указ президента Республики Узбекистан от 11.29.2023 г. УП№ 158
5. Питер Друкер – “Эффективный руководитель” 2012 год.
6. <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=90724>.

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ ИМКОНИЯТЛАРИ

Файзиева Нигина Фахриддин қизи

НавДПИ Ўзбек тили ва адабиёти таълим йўналиши 2 курс талабаси

Илмий раҳбар: У.М.Утамурадов

Навоий давлат педагогика институти катта ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенцияларини шакллантиришда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш бўйича таклиф ва тавсиялар келтирилган.

Таянч сўзлар: ҳуқуқий маданиятни, оммавий ахборот воситалари, компетенция, ҳуқуқий онг.

Бугунги кунда “компетентлилик” ва “компетенция” терминлари психолого-педагогик билимлар соҳасида, иқтисодда, филологияда, социологияда қўлланилади. «Илмий-методик манбаларда берилишича, компетенция, компетентлилик ўта мураккаб, кўп қисмли, кўпгина фанлар учун муштарак бўлган тушунчалардир. Шунинг учун унинг талқинлари ҳажман,

¹⁷ <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=90724>

¹⁸ Piter Drucker- “Эффективный руководитель” 2012 год.

таркибан, маъно, мантиқ жихатдан турли-тумандир» [1]. Бу борада Д.Н.Ушакованинг фикрига кўра, компетентлик – бу муайян ишни бажариш учун билим, кўникма ва тажрибага эга бўлишдир [2]. С.С.Савельева, Ю.В.Косьякинларнинг фикрига кўра, компетенция – бу ўқувчининг ўз вазифаларини муваффақиятли бажариш қобилиятидир [3, 4]. Н.Ш.Турдиев, Ю.М.Асадов, С.Н.Акбарова, Д.Ш.Темировларнинг фикрига кўра, «компетенция, компетентлилик тушунчаси «самарадорлик», «мослашувчанлик», «ютуқлилик», «муваффақиятлилик», «тушунувчанлик», «натижалилик», «уқувлилик», «хосса», «хусусият», «сифат», «миқдор» каби тушунчалар асосида ҳам тавсифланади» [1].

Уларнинг фикрига кўра «Компетентлилик», «Компетенция» тушунчаларининг тавсифлари қуйидагича: билимлар мажмуининг амалда қўлланилиши; шахснинг уқуви, хислат ва фазилатлари; амалий фаолиятга тайёргарлик ўлчови; турли муаммоларни ҳал этиш, амалда зарур натижаларни қўлга киритиш лаёқати; шахснинг профессионал фаолиятини таъминловчи билим, кўникма ва малакаларини ошириш; амалиётга татбиқ этилган ўқув, билим, тажриба мажмуи; шахснинг мақсадли йўналтирилган эмоционал ирода кучи.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, замонавий педагогикада “компетенция”, “компетентлик” тушунчаларининг моҳияти, структураси ва мазмунининг ягона илмий-назарий талқини ҳам, шунингдек, улар орасида фарқ ҳам йўқ. Бу нарса компетентли ёндашувнинг таълим муассасаларида, педагогик ходимларни, шу жумладан, мактаб ўқитувчиларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институтларида самарали амалга оширилишини қийинлаштиради.

Шу боис миллий медиа маконда ҳуқуқий мавзулардаги рукнларга эътиборни янада кучайтириш, аҳоли ўртасида кўпроқ кўтарилаётган муаммоларни даврий нашрлар саҳифаларида, телевидение ва радио эшиттиришларида тушунтириб бориш зарур.

2021 йилда ўтказилган сўровномаларда “Мамлакатимизда ҳуқуқ соҳасидаги янгиликлардан кўпроқ қайси восита орқали хабардор бўласиз?” деган мазмундаги саволга ушбу сўровнома бўйича иштирок этган Респондентларнинг 46,6% телевидениедан, 33,1% Интернетдан, 7,5% ижтимоий тармоқлардан, 7,3% “Ҳуқуқий ахборот” телеграм каналдан, 2,8% босма ОАВдан, 2,2% радиодан, 0,6% эса бошқа манбаалардан хабардор бўлиши ҳақида маълумот берган.

Кўришиб турибдики, телевидение орқали ҳуқуқий ахборотдан хабардорлик аҳоли орасида қолган кўрсаткичларга нисбатан юқорилигини кўрсатган.

2022 йилда ўтказилган сўровларда ҳам “Ҳуқуқ соҳасидаги янгиликлардан кўпроқ қайси восита орқали хабардор бўласиз?” деган савол қўйилган бўлиб, респондентларнинг 53 % телевидениедан, 26,8% норасмий интернет манбаларидан (ижтимоий тармоқлар, сайтлар, форумлар), 11,5% Интернетдан, 2,9% босма ОАВдан, 2,0% радиодан, 0,8% расмий интернет манбалари (расмий каналлар, сайтлар), 0,4% эса бошқа манбаалардан хабардор бўлиши ҳақида маълумот берган.

Юқоридаги маълумотлардан хулоса қилиш мумкинки, ОАВ орқали ҳуқуқий ахборотдан хабардорлик аҳоли орасида юқори кўрсаткичларни ташкил этиб, йилдан-йилга ошиб бормоқда.

Сўровномаларга 2020 йилдаги муҳим жараёнлар ҳам ҳисобга олинган. Масалан, «Пандемия шароитларида маҳаллангизда 30 кишидан ортиқ бўлган тўй маросимини ўтказилганига гувоҳ бўлсангиз, қандай йўл тутасиз?» мазмунидаги савол қўйилган бўлиб, унга сўровномада иштирок этган шахсларнинг 34,0% тўй эгаларига пандемияда йирик тадбир ўтказиш хавфлилигини тушунтиришини, 5,9% тўй маросими ўтказилаётганлиги ҳақида ИИВ ходимларига хабар беришини, 14,6% фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига (маҳаллага) хабар қилишини, 18,0% бу ҳолатга эътибор бермаслигини, 26,0% эса жавоб бериши қийин эканлигини келтириб ўтишган.

Мазкур кўрсаткичлар коронавирус пандемияси дунё бўйлаб ўз салбий изини қолдираётганлигига қарамай, Ўзбекистон аҳолиси ҳуқуқий билим ва кўникмалар муҳимлиги, шунингдек, қонунга риоя этишнинг устуворлиги кадриятларига содиқ қолаётганлигини кўрсатмоқда.

Хукукий онг ва хукукий маданият даражаси динамик характерга эга бўлиб, ҳар 3-4 йилда маълум даражада янгилашиш хусусиятига эга. Шу ўринда, бугунги кунда мазкур соҳада мавжуд айрим камчиликларни ўз вақтида аниқлаб, бартараф этиб борилса, нисбатан қисқа муддатларда мамлакатимизда қонун устуворлигининг янада мустаҳкамланишига эришиш мумкин.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, ҳар бир фуқарога хукукий саводхонлик нафақат жавобгарликка дучор бўлмаслик учун, балки, аввало, ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, қонун билан белгиланган кўшимча афзалликлардан фойдаланиш ёки жамият ва давлат олдидаги ўз мажбуриятларини сидқидилдан бажариш учун ҳам керак бўлади. Яъни, хукукий билимларни ўзлаштириш учун туртки сифатида қонун олдидаги қўрқув эмас, балки уни билишдан рағбат топиш жамият ва давлат ривожини учун кўпроқ манфаат касб этади.

Адабиётлар:

1. Турдиев Н.Ш., Асадов Ю.М., Акбарова С.Н., Темиров Д.Ш. Умумий ўрта таълим тизимида ўқувчиларнинг компетенцияларини шакллантиришга йўналтирилган таълим технологиялари // Ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент, 2015. – 160 б.
2. Ушакова Д.Н. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / под ред. – М.: Астрель, АСТ, 2000. – Режим доступа: <http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/758894>.
3. Косякин Ю.В. Теория и практика повышения эффективности педагогической деятельности (для начинающих преподавателей высшей школы) // Учеб. Пособие / Ю. В. Косякин. – М.: МГИУ, 2009. – 323 с.
4. Савельева С.С. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности учителя в образовательном процессе вуза // Монография. – Воскресенск, 2012. – 160 с.

RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TA'LIM KONTEKSTIDA XORIJIY TIL O'QITUVCHILARINING TANQIDIY VA TAHLILY YONDASHUVI

Nurulloyeva Dilnoza Baxritdin qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti
Ta'lim muassasalari boshqaruvi 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va bu jarayonda xorijiy til o'qituvchilarining tanqidiy-tahliliy mahoratini shakllantirish masalalari xususida fikr yuritilgan. Shuningdek, bu borada o'qituvchilarning rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan foydalanish samaradorligi asoslangan.

Kalit so'zlar: kontekst, tanqidiy fikrlash, ta'lim jarayoni, pedagogik metodlar, ma'lumot.

Abstract. This article reflects on the issues of organizing educational process effectively and developing the formation of critical-analytical skills of Foreign Language teachers in this process. It is also based on the effectiveness of teachers using from the experiences of developed countries.

Key words: context, critical thinking, educational process, pedagogical methods, information.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы эффективной организации учебного процесса и формирования критически-аналитических навыков учителей иностранного языка в этом процессе. Также в этой связи обосновывается эффективность использования учителями опыта развитых стран.

Ключевые слова: контекст, критическое мышление, образовательный процесс, педагогические методы, информация.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar tufayli yosh avlodning zamonaviy bilim olishi, komil inson bo'lib voyaga yetishi uchun beqiyos imkoniyat va shart-sharoitlar yaratilgan. Xususan, xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatishga qaratilayotgan e'tibor natijasida kudan-kunga sezilarli muvaffaqiyatlarga erishib kelinayotganligini yoshlarimiz qo'lga kiritayotgan ko'plab yutuqlardan ko'rishimiz mumkin. Buning zamirida esa kafolatli vosita sifatida xizmat qilib

kelayotgan va o'z ijobiy natijasini ko'rsatayotgan o'qitishning hozirgi zamon tizimlari va ilg'or pedagogik metodlar o'rin olgan.

Til o'rganish va o'rgatish ta'lim sohasidagi murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi. O'quvchi yoshlar ongida yangi ma'lumot va materiallarni singdirish uchun o'qituvchi zamonaviy interaktiv metodlar yordamida, ya'ni o'quvchilarning yoshi, qiziqishlaridan kelib chiqib mavzuni esda qolarli darajada tashkil qilsagina yuqori natijalarga erishadi. O'qituvchi darsi davomida ko'p metodlardan foydalansa, dars o'tishga bo'lgan muhabbati shuncha oshadi va o'quvchilarning ham qiziqishi ortadi. Bu jarayonda esa albatta, o'zimizning milliy o'qitish tizimimiz bilan cheklanib qolmay rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan amalda foydalanish zarurligini taqozo etmoqda. Prezidentimizning ta'lim tizimini isloh qilishga doir farmon va qarorlarida rivojlangan mamlakatlar, xususan, Finlandiya tajribalarini o'rganish va uni amalda qo'llash masalalari belgilab qo'yilgan.¹⁹

Xorijiy tillarni o'rganish faqat aqliy tarbiya vositasi emas, balki o'zga davlat madaniyati, uning moddiy va ma'naviy boyliklari, turmush tarzi, urf-odatlar, qadriyatlar bilan tanishish va ularni o'z madaniy hayotiga tatbiq qilish jarayoni hisoblanadi. Shu boisdan darsni tashkil qilishda xorijiy til o'qituvchilaridan chuqur tanqidiy va tahliliy yondashuvni talab qiladi. Zero, har bir o'rganilayotgan yangi so'z chet el hayotini va madaniyatini o'zida aks ettiradi. Bu jarayonda o'qituvchida biror bir ijtimoiy-madaniy xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun ehtiyotkorlik, sabrlik, bag'rikenglik kabi xislatlarning bo'lishi zarurdir.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson va tezda amalga oshadigan jarayon emas. O'qituvchilar dastlab berilgan har bir mavzu yuzasidan tanqidiy-tahliliy fikr yuritishlari va shundan keyingina o'quvchilar uchun ta'lim-tarbiyani tashkil qilishi kerak. Buni amalga oshirish uchun murakkab bo'lmagan savollarni o'z oldilariga qo'yishlari va ularning har biriga javob topishlari muhimdir. Masalan: xorijiy til o'qituvchisi yuqori sinf o'quvchilariga "Musiqqa" mavzusini tushuntirishi kerak. O'quvchilar allaqachon musiqaga oid, uning turlariga oid yangi so'zlarni boshlang'ich sinfda tahsil olayotgan davrlarida o'rganganlar. Shuning uchun endi o'quvchilarni mavzuni yanada chuqurroq o'zlashtirishlari uchun o'qituvchi yangi enteraktiv metodlardan foydalanishi va quyidagi savollarga tanqidiy-tahliliy yondashib darsni tashkil qilishi kerak:

- tashkiliy qismni qanday qilib noan'anaviy tarzda boshlash?
- musiqqa mavzusini tushuntirishda uning tarbiyaviy ahamiyatini qay tarzda o'quvchi ongiga singdirish?
- o'quvchining diqqatini jamlash uchun qanday metodlardan foydalanish?
- qaysi topshiriqlarni yakka, qaysilarini guruh bo'lib bajarish kerakligini aniqlash;
- mavzuni mustahkamlash uchun beriladigan topshiriqda o'quvchining faolligi yuqori bo'lishini ta'minlash;
- dars oxirida o'quvchilarning baholanishi va dars haqidagi fikrlarini turli metodlar yordamida amalga oshirish.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy til o'qituvchilarining dars jarayonida rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan foydalanishlari davomida tanqidiy va tahliliy yondashishlari darsni samarali va qiziqarli bo'lishi uchun juda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev.Sh.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarli-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. 2017-yil 14-yanvar
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 6-noyabr 2020-yil PQ-4884-son "Talim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori.
3. Agonov I.G.K. voprosu formirovaniye kriticheskovo obrazovaniye. 2001
4. Jabborov A.M. Pedagogik texnologiyaning etnik asoslari. "Zarqalam", 2006.

---

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 6-noyabr 2020-yil PQ-4884-son "Talim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRIMARY EDUCATION.

Dzhanzakova Nurasel

3rd year student of the Navoi State Pedagogical Institute,

Faculty of English Language and Literature.

Mukhammadieva Risola, scientific supervisor,

Navoi State Pedagogical Institute,

Faculty of English Language and Literature

Abstract. This article discusses the importance and use of pedagogical technologies in teaching foreign languages in primary classes today. Recommendations are given on the formation of competence that the teacher should have when using various interactive methods in the educational process.

Key words: foreign languages, pedagogical technologies, educational process, competence, innovation, method, educational content.

In fact, today's development demands unique creativity, skills and experience from each teacher. This, in turn, imposes a great responsibility on the teachers of foreign languages. Advanced pedagogical technologies are of special importance in the formation of independent and creative thinking skills in students through a foreign language. One of the important requirements is to get acquainted with advanced pedagogical technologies, to use them in practice, and through them to teach children to think independently. In all stages of the continuous education system, the teacher uses pedagogical technologies in non-traditional lessons during the lesson, but in the primary classes, the foreign language teacher focuses on the psychological, pedagogical and knowing and studying the rules of physiological development, based on the purpose and content of the lesson, it is appropriate to use pedagogical technologies in the lesson. The teacher should pay attention to the following when using pedagogical technologies during the lesson:

- to create new concepts in the minds of students based on a specific topic; to reveal the meaning of rules and terms related to a new topic;
- delivering a new topic in line with previous topics;
- to develop students' level of thinking;
- achieving consistency, variety and fun of educational games; check the skills formed on the basis of new knowledge in this training;
- taking into account the psychological characteristics of students;
- to increase the participation of students in the course of the lesson.

Therefore, it should be noted that in order for the young people who are our future to be free-thinking, well-rounded individuals, it is necessary to develop them in every way. It should be used to identify and eliminate negative psychological conditions that hinder self-expression and self-expression. Therefore, students studying in primary grades have a number of unique problems. A teacher should not only be a pedagogue and a psychologist, but also know the technique of working with them.

Based on the above goal, foreign language teaching today includes the "A" stage specified in the DTS, i.e. elementary classes. So, the more skillfully a foreign language teacher uses pedagogical technologies in the 1st-2nd-3rd grades, the more effective the lesson will be.

Today, every subject teacher is using various interactive methods in the educational process based on the nature of his subject. The goal of our direction is to prepare young students for independent thinking, using various interactive methods of pedagogical technologies in non-traditional classes, unlike other subjects. The state educational standard sets the goal of teaching 200 words and phrases for each grade, for example, 1st grade, 250 words and phrases for 2nd grade, so a foreign language teacher based on pedagogical technologies It is expected to achieve the stated goals.

Showing primary school students what foreign language teachers teach, based on which pedagogical technologies should be used to teach the language using the most convenient methods and methods, encourages the implementation of innovative directions of education. In language teaching,

the teacher should introduce innovative pedagogical technologies into the educational system, reform the educational system by introducing the most advanced technologies in the educational system, increase the effectiveness of education, ensure the socialization of the individual, in this regard, certain achievement of success occurs as a result of trying to form friendly relations with the child in the educational process. Today, the teacher should pay attention to the following in order for the lessons of elementary school students to be correct, clear, and consistent.

First of all, through the use of pedagogical technologies, thorough mastering of knowledge, skills and abilities by students, comprehensibility, consistency and accessibility of education, connection of theory with practice, demonstration, new approaches of today, multimedia students provided by the realization of consciousness.

Secondly, it is important not only to teach foreign language to elementary school students, but also to organize communication with their friends. Thirdly, it is necessary for each teacher to use interactive methods when using pedagogical technologies in the course of the lesson.

Fourthly, in order to form the students' thinking activity, the teacher should organize various didactic and role-playing games, taking into account the physiological development of the students.

Fifth, the teacher should use interactive methods of joint action among students. teacher and student and

Sixth, repetition should not be done passively in order to prevent students from forgetting the topic covered.

It is known that today science, technology, information system is developing rapidly. The era itself demands to have excellent knowledge, skills and skills in order to participate in daily activities in studying and teaching. By introducing advanced methods of teaching using modern pedagogic and information and communication technologies, teaching the young generation to foreign languages, fundamentally improving the system of training specialists who can speak these languages freely, and on the basis of this, their conditions are being created for the achievements of world civilization and the wide use of world information resources, the development of international cooperation and communication.

Today, pedagogical and psychological demands are placed on pedagogues to successfully teach foreign languages from the 1st grade. Who does the teacher teach, what does he teach and on the basis of what technologies? For this purpose, a foreign language teacher can teach students by comparing the foreign language only when he knows his mother tongue, its phonetics and grammar perfectly.

Every teacher working in the continuing education system, including foreign language teachers, must have the following necessary linguistic competences: linguistic, sociolinguistic, pragmatic.

As we know, the most favorable period for learning foreign languages is 5-8 years old, during which the child has fully learned the system of learning his native language and learns the foreign language. takes a conscious approach to acquisition, communicating with others in a foreign language does not cause much difficulty. The abilities that develop through the process of learning foreign languages in childhood have a positive effect on the development of the child's communicative abilities.

After the age of ten, only 5% of children learning foreign languages can pronounce words correctly. That is why it is effective to start learning foreign languages early. In order to achieve the effectiveness of education, the following requirements are imposed on today's foreign language teacher:

1. The teacher who incorporates the above classes should have sufficient knowledge, skills, qualifications, and clearly know the essence of pedagogical technologies.

2. Application of pedagogical technologies in the educational process, taking into account the age-specific pedagogical and psychological individual characteristics of primary school students.

3. One of the qualities of a teacher is that he knows his subject at a high level, and effectively uses pedagogical technologies to improve the effectiveness of education and achieve results.

4. One of the requirements for the teacher's profession should be to love children, to be interested in their life, to awaken their love for a foreign language through the use of pedagogical technology. Therefore, teaching a foreign language through pedagogical technologies should be of great importance in educating young people to become mature generations with independent thinking in the future.

IQTISODIY KOMPETENSIYALARINI OSHIRISH UCHUN TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI.

Qo'shmurodov Asqar
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Pedagogika psixologiya va musiqa ta'lim yo'nalishlarida
masofaviy ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtisodiy kompetensiyalarini oshirish uchun ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish yo'llari hamda o'quv jarayoni talabalar faoliyati bilan bog'liq bo'lib, passiv, faol, interaktiv yondashuvlar haqida ma'lumotlar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: maktab menejer, iqtisodiy kompetensiya, interaktiv yondashuvlar, o'quv jarayoni, rahbar, ta'lim jarayoni, interfaollik

Bo'lajak maktab rahbarlarining iqtisodiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun ta'lim texnologiyalari va zamonaviy o'qitish usullaridan samarali foydalanishni tanlab, fan o'qituvchisi rejada belgilangan iqtisodiy kompetensiyalarni belgilaydi. Shundan so'ng, o'rganilayotgan mavzu va shakllanayotgan kompetensiyalarni hisobga olgan holda dars o'tish usuli, usuli tanlanadi.

Zamonaviy o'qitish usullaridan samarali foydalanish tufayli bo'lajak maktab menejerlarining iqtisodiy kompetensiyalarini shakllantirish mumkin bo'ladi.

Metod – yunoncha so'zdan kelib chiqqan (“maqsadga erishish yo'li”), ya'ni “faoliyatni tartibga soluvchi usul”[1].

O'qitish usuli o'quv jarayonining asosiy vositasidir.

Usul – o'quv jarayonida taqdim etilgan nazariy va amaliy bilimlarni egallash, o'zlashtirish, o'qitish, o'rganish, bilish uchun ishlatiladigan ko'rsatmalar, usullar to'plami²⁰. Usul o'qituvchi va talaba faoliyatining bir qismi, faoliyat natijalari.

Pedagogikada o'qitish usullari xilma-xildir. O'quv jarayoni talabalar faoliyati bilan bog'liq bo'lib, passiv, faol, interaktiv turlarga bo'linadi.[5]

Passiv yondashuv. O'qituvchi ma'ruzasida mavzuni aytib beradi yoki tushuntiradi. O'quvchi ularni tinglaydi va tegishli qismlarni yozadi. Qo'llanmalar, darsliklardan o'qish orqali uy vazifasini o'rganadi. Ushbu jarayonda talaba va o'qituvchi o'rtasida bir tomonlama munosabatlar o'rnatiladi. Talaba buni o'z darajasida qobiliyat, qiziqish, xohish, xohish darajasida o'zlashtiradi. Bu ta'lim mazmunini o'zlashtirishga kafolat bermaydi.

Faol yondashuv. O'qituvchi mashg'ulot mazmunini taqdim etish qobiliyati bilan qo'ldan kelganicha harakat qiladi, uni dalillar, ko'rgazmali qurollar, didaktik tarqatma materiallar yordamida diqqat bilan tushuntiradi. O'qituvchi bo'lajak maktab menejerlari bilan mavzu bo'yicha fikr almashadi, ijodiy ishlar, amaliy topshiriqlar beradi. Bo'lajak maktab menejerlari uy ishlarini o'zlari bajaradilar, takrorlaydilar. Ushbu jarayonda talaba va o'qituvchi o'rtasida ikki tomonlama aloqa o'rnatiladi. Ta'lim mazmunini biroz o'zlashtirishga erishiladi.

Interaktiv yondashuv. O'qituvchi dars jarayonini yaxshi tashkil etish uchun qulay muhit yaratadi. Bo'lajak maktab menejerlariga fikr almashishga ruxsat beriladi. Ular birgalikda hal qilinishini kutayotgan masalalarni muhokama qiladilar va muhokama qiladilar. Vaziyatdan chiqib, ular birgalikda yechim topadilar. Ular olingan ma'lumotlar asosida o'z bilimlarini bir-birlariga namoyish etadilar. Bir-birlaridan ilhomlanib, ular ruhiy qoniqishni oladilar. Har bir ishtirokchi o'zini ta'lim mazmuni muallifi kabi his qiladi. Ta'lim mazmunini to'liq qabul qilishga erishiladi.

Iqtisodiy nou-xauni yaratish uchun ko'plab usullar, texnikalar va texnologiyalar qo'llaniladi. Keling, juda samarali bo'lishi mumkin bo'lgan ba'zi usullarni ko'rib chiqaylik.

Dizayn usuli. Dizayn usuli bu talabalar tobora ortib borayotgan amaliy vazifani rejalashtirish, loyihalash va bajarish jarayonida bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni egallaydigan o'quv tizimi[3].

---

²⁰ Образовательная программа высшего образования 030900.62 Юриспруденция квалификации (степень "бакалавр", 2015 год http://oimsla.edu.ru/files/nb_akad/%D0%9E%D0%9E%D0%9F-%D0%91%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80-2015.pdf

Talabalar muammoli sohalarning keng doirasiga ega (ijodiy, axborot, kommunikativ va boshqalar.)k.) muammolar bilan bog'liq loyihalarni amalga oshirish.

Ushbu usulning yuqori samaradorligi uchun talabalar loyihani amalga oshirishda yuqori darajadagi motivatsiyaga ega bo'lishlari kerak.

Dizayn usuli orqali talabalar quyidagi shaxsiy kompetentsiyalarni rivojlantiradilar: jamoaviy ish; mehnatsevarlik; mas'uliyat hissi; o'ziga ishonch; o'rganish qobiliyati; aql; jarayonning rivojlanishini ko'rish qobiliyati; kuzatish qobiliyati; bashorat qilish; diagnostika; motivatsiya.

O'qitishning muammoli-modulli usuli. O'qitishning muammoli-modulli usuli olingan nazariy bilimlarni amalda qo'llashni o'z ichiga oladi. Turli xil o'quv modellarining didaktik asosini tashkil etuvchi ushbu usul o'qitish vositalari va pedagogik texnikani qo'llash usullari bilan farq qiladi. Bu akademik mavzuni nisbatan kichik qismlarga-modullarga bo'lish.

Modul ta'lim dasturining nisbatan mustaqil va tugallangan birligi sifatida belgilangan kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan bo'ladi. Har bir modul o'quv natijalarini (talabalar faoliyati) aks ettiradi; o'qitish mazmuni (faoliyat va baholash mezonlari); o'qitish shakli va usullari; kompetensiyani rivojlantirish darajasi bilan belgilanadigan modul chegarasi.

Inson shaxs bo'lishi uchun u ham faollikka ega bo'lishi kerak. Chunki faoliyatdagi faollik shaxsiyatning muhim belgisidir.[2]

Tanlov darsi – bu bo'lajak maktab menejerlarining o'zaro musobaqalarini tashkil etish orqali bilimlarni mustahkamlash mashqlari.

Ijodkorlik darsi – bo'lajak maktab menejerlarining mustaqil ijodini tashkil etish uchun dars.

Sinov darsi – bu bo'lajak maktab menejerlarining qobiliyatlarini turli shakllarda sinovdan o'tkazadigan dars.

Ijodiy hisobotlar darsi – mustaqil ravishda olingan bilimlar va bo'lajak maktab menejerlarining muayyan mavzular bo'yicha xulosalarini taqdim etish.

Paradokslar darsi – bu o'quvchilarning faolligi va qiziqishlarini oshirish, shuningdek, tegishli tahlillar asosida to'g'ri xulosalarni aniqlash maqsadida turli paradokslar bilan bog'liq holda o'rganilayotgan mavzuni tavsiflash uchun dars.

Seminar darsi – yangi dars mavzusi bilan bog'liq masalalar bo'yicha talabalarga oldindan berilgan topshiriqlar natijalari to'g'risidagi ma'lumotlarni tinglash orqali sinfdagi barcha o'quvchilar darsni o'zlashtirishlari va bilimlarini mustahkamlashlari uchun mo'ljallangan dars.

Sayohat darsi – bo'lajak maktab menejerlarini turli xil ob'ektlar bilan tanishtirish: muzey, ziyoratgoh, korxonalar, ustaxona, tabiat, ilmiy muassasa, kollej, litsey va boshqalar, ularning bilimlari hayot bilan bog'liqligi va kasbga yo'naltirilganligi ta'minlanadi.

Shunday qilib, qobiliyatsiz usullar o'rniga (o'qituvchining monologi, informatorning suhbat, videofilmni namoyish qilish, an'anaviy sinov ishlarini bajarish) bo'lajak maktab menejerlarida iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan usullardan foydalanish kerak. Buning uchun bo'lajak maktab menejerlari uchun qo'shimcha adabiyotlar, internet tarmoqlaridan ma'lumot qidiring; ma'lumotlarning ko'pligi yoki yetishmasligi bilan muammolarni hal qilish; ma'lumotlarni tizimlashtirish; diagrammalar, chizmalar, grafikalar tuzish; matn bo'yicha savollarni tayyorlash; ma'lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish; rol o'ynash va biznes o'yinlarini o'tkazish kerak bo'ladi; munozaralar va diskussiyalar o'tkazish; ta'lim mulqotini olib borish; ta'lim loyihasi ustida ishlash; juftliklar va guruhlarda yangi mavzuni o'rganish va mustahkamlash bo'yicha mustaqil ish kabi vazifalarni berish.[4]

Kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan vazifalar nafaqat tarbiyaviy, balki hayotiy asosga ham ega bo'lishi kerak. Bunday holda, fikrlovchi o'qituvchi so'raydi: «nega biz bu ishni bajarishimiz kerak?», savolsiz. Bular faqat amaliyot bilan bog'liq muayyan mavzularda (yuzaki hisoblash, qiziqish va boshqalar) qo'llaniladigan savollardir. Bo'lish o'rniga, hayotiy vaziyatlarga asoslangan muammoli savollarni berish kerak.

Muayyan sohada ishlaydigan kishi, agar u ushbu sohada bilim va ko'nikmalarini baholay olmasa va o'z faoliyatini nazorat qila olmasa, ushbu sohada malakali mutaxassis bo'la olmaydi. Shunga ko'ra, bo'lajak maktab menejerlarini o'z-o'zini nazorat qilishga o'rgatish, xatolarni o'z vaqtida tanib olish va

yo‘q qilish, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni oldindan bilish va ularning yechimini topish, ularning tarbiyaviy ishlarining ijobiy tomonlarini baholash va umumlashtirish kerak.

Bunday ko‘nikmalarni shakllantiradigan vazifalarga “xato toping”, “xato o‘ylab toping”, natijani turli yo‘llar bilan tekshiradigan vazifalar kiradi; qat’iy qoidalarga muvofiq o‘tkaziladigan o‘yinlardan: “domino”, “Lotto”, “labirint”, “shifrlangan so‘z” va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). - Alexandria - Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari / Muslimov N.A. Usmonboeva M.X., Safurov D.M., To‘raev A.B. - T.: «Sano standart» nashriyoti, 2015.
3. Ishmuxamedov R. va b. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. - T.: Iste‘dod, 2008.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. - T.: O‘qituvchi, 2004.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МОБИЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДИСТАНЦИОННОЙ И ГИБРИДНОЙ МОБИЛЬНОСТИ

Муртазин Эмиль Рустамович

Ассистент Джизакского политехнического института

Петров Рустэм Иванович

Студент группы 440-21 РУиО

Аннотация: Цифровые технологии приносят значительные изменения в высшее образование, открывая новые возможности для студентов в области мобильности. Дистанционная и гибридная мобильность становятся все более популярными формами обучения, что позволяет студентам получать качественное образование, преодолевая географические и временные ограничения. В данной статье проанализированы перспективы развития цифровых технологий в контексте мобильности в высшем образовании.

Ключевые слова: цифровые технологии, высшее образование, мобильность, дистанционное обучение, гибридное обучение, онлайн-образование.

Annotatsiya: Raqamli texnologiyalar oliy ta‘limga jiddiy o‘zgarishlar kiritib, talabalar uchun mobillik sohasida yangi imkoniyatlar ochmoqda. Masofaviy va gibrid harakatchanlik ta‘limning tobora ommalashgan shakllariga aylanib bormoqda, bu esa o‘quvchilarga geografik va vaqt cheklovlarini yengib, sifatli ta‘lim olish imkonini beradi. Ushbu maqola oliy ta‘limda mobillik sharoitida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish istiqbollarini tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, oliy ta‘lim, mobillik, masofaviy ta‘lim, gibrid ta‘lim, onlayn ta‘lim.

Abstract: Digital technologies are bringing significant changes to higher education, opening up new opportunities for students in the field of mobility. Distance and hybrid mobility are becoming increasingly popular forms of education, allowing students to receive quality education while overcoming geographical and time constraints. This article analyzes the prospects for the development of digital technologies in the context of mobility in higher education.

Keywords: digital technologies, higher education, mobility, distance learning, hybrid learning, online education.

Введение

С развитием цифровых технологий в последние десятилетия высшее образование переживает значительные трансформации. Возможности дистанционного обучения и гибридной мобильности становятся все более привлекательными для студентов и университетов по всему миру. Одновременно с тем, как технологии проникают в образовательные процессы, студентам предоставляются новые возможности доступа к качественному образованию, не ограничиваясь границами своих стран или даже континентов [1]. В данной статье мы сосредоточимся на

перспективах, которые открываются перед высшим образованием благодаря цифровым технологиям, особенно в контексте дистанционной и гибридной мобильности. Мы проанализируем текущее состояние этих форм обучения, их преимущества и вызовы, а также исследуем возможности дальнейшего развития и интеграции цифровых инноваций в образовательные практики.

Дистанционная мобильность

Дистанционная мобильность предоставляет студентам возможность получения образования в университетах или колледжах, находясь в удалении от физического кампуса [2]. Этот формат обучения стал особенно актуальным в контексте мировых событий, таких как пандемия COVID-19, когда многие учебные заведения перешли на онлайн-обучение.

- Платформы дистанционного обучения: Развитие платформ, таких как Coursera, edX, и Udacity, позволяет студентам из любой точки мира получать доступ к курсам ведущих университетов. Это расширяет доступ к образованию и способствует глобальной мобильности студентов.

- Виртуальные аудитории и онлайн-конференции: Технологии виртуальных аудиторий и видеоконференций позволяют студентам принимать участие в лекциях и дискуссиях, не покидая свой дом или страну [3]. Это уменьшает пространственные и географические барьеры для обучения.

- Адаптивное обучение: С помощью алгоритмов машинного обучения и анализа данных платформы дистанционного обучения могут предлагать персонализированные учебные материалы и задания, учитывая индивидуальные потребности и уровень подготовки студентов.

Гибридная мобильность

Гибридная мобильность сочетает в себе элементы дистанционного и традиционного обучения, предоставляя студентам возможность учиться как удаленно, так и на физическом кампусе [4].

- Гибридные курсы: Курсы, которые предлагают комбинацию онлайн-лекций и лабораторных занятий в классе, позволяют студентам получать необходимые навыки как в виртуальной, так и в реальной среде.

- Виртуальные лаборатории: Цифровые платформы позволяют проводить эксперименты и практические занятия в виртуальной среде, что особенно полезно для студентов, у которых нет доступа к дорогостоящему оборудованию или ограничены в возможностях посещения лабораторий на кампусе [5].

- Международные программы обмена: Гибридная мобильность также поддерживает международные программы обмена, позволяя студентам из разных стран учиться вместе и обмениваться культурным опытом, сохраняя при этом возможность участия в онлайн-курсах и мероприятиях.

Заключение

Цифровые технологии играют ключевую роль в современном высшем образовании, открывая новые возможности для мобильности студентов и преодоления географических и пространственных ограничений [6]. Дистанционная и гибридная мобильность становятся все более распространенными формами обучения, позволяя студентам учиться в удобном для них формате и взаимодействовать с учебными материалами и преподавателями независимо от расстояния. Однако вместе с новыми возможностями приходят и вызовы. Необходимо продолжать работу над разработкой инновационных образовательных платформ, обеспечивая качество образования и доступность для всех категорий студентов. Также важно учитывать культурные, языковые и социальные особенности различных групп студентов, чтобы сделать обучение максимально инклюзивным.

В будущем цифровые технологии будут продолжать играть все более важную роль в образовании, открывая новые горизонты для международной и региональной академической мобильности [7]. Поэтому стратегическое инвестирование в развитие цифровых образовательных платформ и технологий станет ключевым элементом формирования современной системы

высшего образования, способствуя развитию глобального образовательного сообщества и подготовке кадров для вызовов будущего.

Литература

1. Муртазина, Д. Р. (2023). МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 139-145.
2. Kuziev, V. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. *Ученый XXI века*, (3-1 (16)), 26-28.
3. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. *Молодой ученый*, (21), 90-92.
4. Кузиев, Б. (2023). ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 14-17.
5. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ. *Экономика и социум*, (5-2 (108)), 786-789.
6. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. *Ученый XXI века*, 1, 43.
7. Эмиль, М. (2023). ОБЛАСТИ ЗНАНИЙ ДЛЯ РОБОТОТЕХНИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.
8. Якименко, И. В., Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2023). СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЕ МАШИННОЕ ОБУЧЕНИЕ ДЛЯ РАДИОЧАСТОТ. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 1196-1199.
9. Муртазин, Э. Р. (2024). RADIOELEKTRONIKA: KELAJAKGA NAZAR. *IQRO INDEXING*, 8(2).

TARSIA DASTURIDAN FOYDALANIB, TARQATMA MATERIALLAR SHAKLIDAGI PUZZLE YARATISH TEXNOLOGIYASI

Xamroyeva Dilafro‘z Namozovna

Navoiy davlat pedagogika instituti, Informatika kafedrası dotsenti v.b.,
f.-m.f.f.d.(PhD), hdilafroz_285@mail.ru

Xamroyev Utkir Namozovich

Navoiy davlat pedagogika instituti, Informatika kafedrası o‘qituvchisi utkir903@mail.ru

Boltayev Erkin Qurbongeldiyevich

Navoiy davlat pedagogika instituti, Matematika va informatika yo‘nalishi talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada Tarsia dasturidan foydalanib, tarqatma materiallar shaklidagi Puzzle yaratish texnologiyasi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Tarsia, tarqatma materiallar, Puzzle, viktorina.

Аннотация. В данной статье рассматривается техника создания раздаточного материала Puzzle в программе Tarsia.

Ключевые слова: Tarsia, раздаточного материал, Puzzle, викторина.

Abstract. This article discusses the technique of creating Puzzle handouts in the Tarsia program.

Key words: Tarsia, handout, Puzzle, quiz.

Barcha yo‘nalish o‘qituvchilari o‘z faoliyatlarida ko‘pincha ko‘rgazmali elektron o‘quv materiallarini tayyorlashga to‘g‘ri keladi. Pedagogik dasturiy vositalar, odatda, o‘quv jarayonini loyihalash uchun xizmat qiladi. Shunday dasturlardan biri **Tarsia** dasturidir.

Tarsia Formulator – bu o‘qituvchilarga matematik jumboqlarni yaratish va sozlash imkonini beruvchi dasturiy ta‘minot to‘plami ko‘rsatmalariga mos keladi.

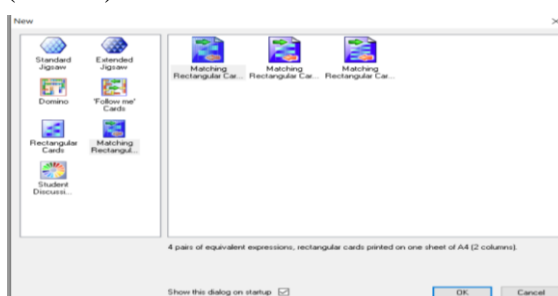
Faoliyatning maqsadi – ishtirokchilar ma‘lum bir shakl hosil bo‘lishi uchun jumboqni yig‘ishlari, muammoni hal qilishlari va boshqa tarqatma materialda ko‘rsatilgan javoblarga mos kelishi kerak.

Tarsia Formulator matematik ifodalarni yaratish uchun mo‘ljallangan mustahkam tenglama muharririni o‘z ichiga oladi va faoliyati davomida ta‘lim olishga yordam beradi. Ushbu dastur yordamida o‘qituvchilar tarqatma materiallarni yaratishi, saqlashi, chop etishi va almashishi mumkin.

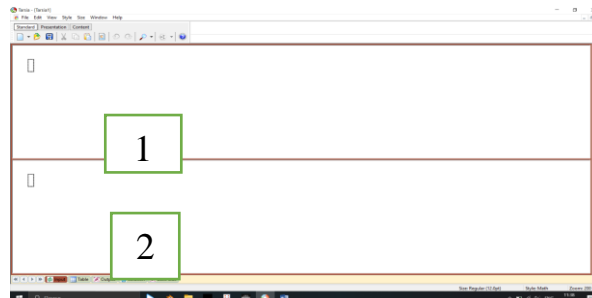
Tarsia Formulator - bu Hermitech Laboratory tomonidan yaratilgan tarqatma materiallar ishlab chiqaruvchi dastur. Tarsia Formulator Windows 2000, XP, Vista, Windows 7, Windows 8 yoki Windows 10 - 11 operatsion tizimlarga ham to'g'ri keladi. Dasturiy ta'minot dastlab matematika o'qituvchilarini qo'llab-quvvatlash uchun yaratilgan. Hozirgi kunda bir qator fanlardan o'qituvchilar ushbu muvaffaqiyatli o'rganish vositasini o'z faoliyatlarida qo'llashmoqda. Onlayn dasturiy ta'minot variantlari mavjud. Bu o'qituvchilarga faoliyatlari davomida tarqatma materiallari, viktorinalari yoki o'yinlarini yaratishlari, shuningdek, Tarsia Puzzle o'qituvchiga o'ziga moslashtirilgan jumboqlarni yaratishga imkon beradi. O'qituvchilar o'zlarining ta'lim maqsadlariga mos keladigan moslashtirilgan boshqotirmalarni loyihalashlari mumkin.

Samarali boshqotirma yaratishda muvaffaqiyat kaliti – bu yaratilgan savol va javoblarning aniqligi va soddaligi. Yakuniy jumboqda paydo bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday xatoni tekshirish uchun ushbu bosqichda ehtiyot bo'lishi kerak. Shakli va o'lchami boshqotirma kiritilishi kerak bo'lgan savollar (va javoblar) sonini aniqlaydi.

Quyida kelirilgan oynada foydalanmoqchi bo'lgan boshqotirmani tanlab "OK" tugmachasini bosamiz (1-rasm):

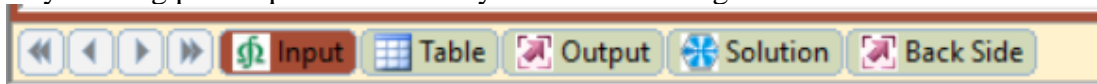
1-rasm. Tayyor shablonlar oynasi.

2-rasm. Ishchi maydon.

Endi boshqotirma hosil qilish uchun ishchi maydon hosil bo'ladi (2-rasm). Bu oynada boshqotirma savollari va javoblarini kiritish mumkin. O'ng tomondagi sonlar esa savolning tartib raqamini bildiradi. 1-maydonga savol, 2-maydonga esa uning javobi kiritiladi. Boshqa savollarni ham shu tartibda kiritiladi. Savollarni kiritilgandan so'ng, dasturning boshqa sahifalarini ham ko'rishimiz mumkin.

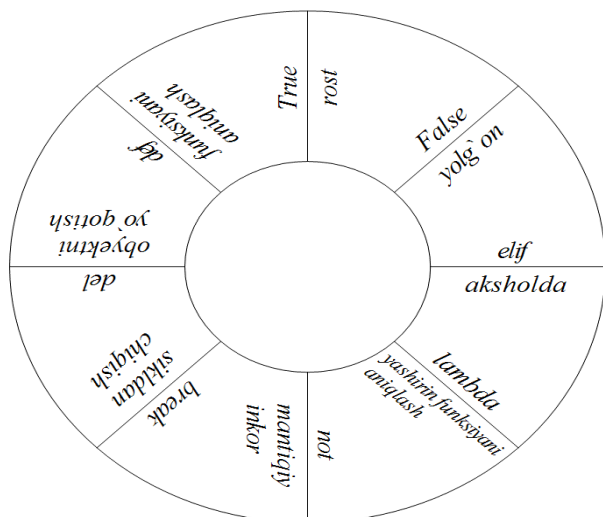
Dastur oynasining pastki qismida har bir oyna nomi ko'rsatilgan:

Ko'radigan boshqotirmalar hali tarqatma material ko'rinishida emas, bu shakllar bo'lingan shakllar ko'rinishida qirqiladi va aralashtiriladi, so'ng o'quvchi(talabalar)ga tarqatiladi. O'quvchi(talabalar) berilgan savollarni yechib bo'lib, to'g'ri tartibda yig'ishlari kerak bo'ladi.

Tarsia dasturidan foydalanib, tarqatma materiallar shaklidagi elektron o'quv kontentlarini yaratishning ba'zi namunalari ishlab chiqilgan.

Quyida faqat 4 usuldagi namunalari ko'rsatilgan:

1-rasm.

$\frac{\sqrt{50}}{5}$	$\sqrt{40} \times \sqrt{90}$	60	$\sqrt{8} + \sqrt{2}$	$3\sqrt{2}$	$\frac{2\sqrt{3}}{3}$	$\sqrt{\frac{64}{81}}$
$\sqrt{2}$						
$\frac{\sqrt{5} + \sqrt{3}}{2}$						
$\frac{1}{\sqrt{5} - \sqrt{3}}$	$\sqrt{3}$	$\frac{3}{\sqrt{3}}$	$3\sqrt{10}$	$\sqrt{90}$	$6\sqrt{2}$	$\sqrt{18 + 3\sqrt{2}}$
						9
$\frac{2\sqrt{2}}{3}$	$(\sqrt{3} + \sqrt{2})^2$	$5 + 2\sqrt{6}$	$2\sqrt{3} \times 5\sqrt{3}$	30	$(\sqrt{3})^4$	

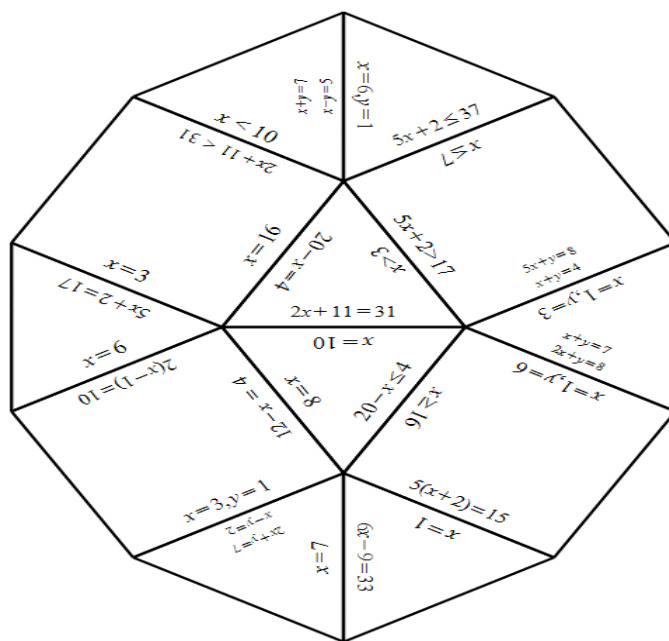
2-rasm.

1-rasm xalqa ko'rinishida berilgan, ichma - ich chizilgan aylanaga ham o'xshab ketadi. Aylanalarni biri katta ikkinchisi kichik bo'lib va ular 8ta to'g'ri chiziq bilan birlashtirilgan.

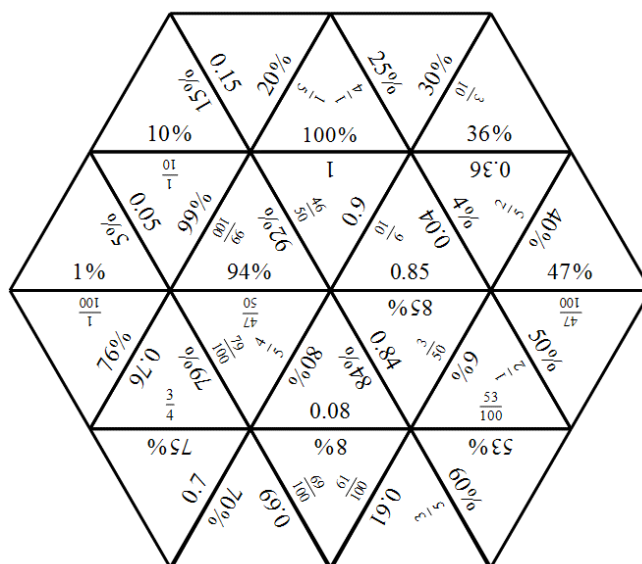
2-rasmda keltirilgan shakl ilon iziga ham o'xshab ketadi, yana Sudoku o'yiniga ham o'xshaydi, faqat bu yerda oldin savoli so'ng javobi ketma-ketlik bo'yicha joylashtiriladi.

3-rasmda ko'pburchak shaklidagi boshqotirma berilgan va bu toshbaqa qobig'iga ham o'xshab ketadi, unda 4 ta kvadrat va 8 ta uchburchaklar mavjud.

4-rasmda muntazam oltiburchakdan tashkil topgan. Shu jumladan uchburchaklar va kvadratlar, uchburchak shakli esa 16 ta uchburchakni oladi, katta olti burchakli esa 32 ta uchburchakni o'z ichiga oladi

3-rasm. Tenglama mavzusiga doir tarqatma material.

4-rasm. Protsent mavzusiga doir tarqatma material.

Dastur imkoniyatlarining ochib berilganligi foydalanuvchilar uchun ularni qo'llash bo'yicha tasavvur hosil qilishga imkon beradi. Shuningdek, bunday dasturlar ko'p va xilma-xildir, lekin o'qitiladigan fanlarning xususiyatlariga qarab, qaysi biridan qanday elektron kontent ishlab chiqish maqsadga muvofiqligi to'g'risida tushunchaga ega bo'lish muhim masala hisoblanadi. Barcha fanlar bo'yicha tarqatma materiallar shaklidagi elektron ishlanmasini yaratishga mo'ljallangan Tarsia dasturida turli shablondagi loyihalarni yaratish imkoniyati mavjud.

ADABIYOTLAR

1. Radjabov B.Sh., Mamajabov R.Ya., Boynazarov I.M. Web-texnologiyalar asosida virtual o'quv kontentlar yaratishning dasturiy interfeysi. TATU xabarleri jurnali, 2008-yil 4-son, B. 101-103.
2. Nurullayev O. O'quvchilarning bilimi va ko'nikmalarini texnologik vositalar yordamida shakllantirishning tashkiliy asoslari // "Maktab va hayot" – T.:2011.-№7-8. – B.36-38.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, Adabiyot jamg'armasi, 2006.
4. Savenkov A.I. Kasbiy muvaffaqiyatlarga olib keladigan aql-idrok, kelajakdagi mutaxassisning kasbiy qobiliyatini rivojlantirish omili sifatida / A.I.Savenkov, I.M.Narikbayeva //Iqtidorli bola/ -2007.№6. B.22-36.
5. Майоров А.А., Седякин В.П. Общая и теоретическая информатика: учебное пособие. –М.: МИИГАиК, 2017. -128 с.
6. Xamroyeva D.N. Tarqatma materiallar shaklidagi elektron o'quv kontentlarini Tarsia dasturidan foydalanib yaratish texnologiyasi. "Elektron ta'lim" ilmiy-uslubiy jurnal. 2023. – №4. – B.48-62.

TALABALARDA TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI

S.X. Xolikov - Navdipi matematika kafedrasida dotsenti.

B.B. Xujamov. Navdipi talabasi.

Annotatsiya. Maqolada o'quv jarayonida tanqidiy fikrlashning ahamiyati, shuningdek, yurtimiz oliygoh talabalari o'rtasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: talaba, metodika, texnologiya, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, ta'lim sifati, psixologik-pedagogik muammo.

Kirish. So'nggi yillarda yurtimiz oliygohlarida ta'lim olayatgan talabalarga ma'lum bilim va ko'nikmalarni uzatish emas, balki talabalarda muammo va muammoli masalalarni mustaqil hal qilish qobiliyatini rivojlantirish ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, shaxsiy o'sish va rivojlanish muammolariga e'tibor qaratilmoqda. Bu oliygoh o'qituvchilaridan barcha fanlarni o'qitishning mutlaqo yangi usullarini ishlab chiqishni va ta'lim sifatini yangilashni talab qiladi.

Jamiyat va davlat voqelikning o'zgarishi munosabati bilan mutaxassislar tayyorlashning ijtimoiy tartibini ham o'zgartirmoqda. Endilikda mamlakat mutaxassisidan nafaqat tanlagan kasbi bo'yicha nazariy bilim, balki ijodkorlik, tafakkur kengligi yordamida o'zgartirish va yangi narsalarni yaratish qobiliyatiga ega katta e'tibor qaratmoqda. Bizning jamiyatimizda ijodkorlikni rivojlantirish usullari hali to'liq ishlab chiqilmagan, ammo talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yordam beradigan mashhur samarali usullar mavjud [1]. Bu usullardan biri tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdir.

Oliygozlarda o'qish jarayonida talaba katta hajmdagi ma'lumotlarni o'rganishiga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, u nafaqat ma'lumotni o'zlashtirishi, balki uni qayta ishlash va qo'llashi kerak, bu ba'zan juda muammoli. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning yaqinda keng tarqalgan usuli talabalar tomonidan ma'lumotni o'zlashtirishni osonlashtirish va guruhda o'ziga xos hamkorlik va o'zaro yordam muhitini yaratish uchun mo'ljallangan [2]. Bu usul talabalarning o'z ko'nikmalarini ham, intellektual tafakkurini ham rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlash usuli o'tgan asrda Amerika Qo'shma Shtatlarida paydo bo'lgan. Uning yaratuvchilari Amerikalik olimlar D. Stil, C. Templ va K. Meredit hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash texnologiyasining o'zi turli yo'nalish va hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlashni o'rgatish uchun mo'ljallangan fikrlashning ma'lum fazilatlarini va muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Trening davomida talaba nafaqat ma'lumotlar bilan tanishadi, balki uni turli vaziyatlarda qo'llagan holda mantiqiy tahlil qiladi [3].

Tanqidiy fikrlash asosida o'rganish materialni tushunish va qo'llash uchun mutlaqo yangi algoritmi o'z ichiga oladi. Tanqidiy fikrlash - bu o'quv ma'lumotlarini o'zlashtirish va o'quvchining ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun mavjud bo'lgan asosiy g'oyalar bilan tanishishning falsafiy-nazariy majmuasi hisoblanadi. Shu bilan birga, talaba nafaqat fanni o'rganadi, balki barcha sohalarida yanada rivojlanish uchun motivatsiya oladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish har qanday turdagi ma'lumotlarni yuqori darajada sharhlash va tahlil qilish qobiliyatini nazarda tutadi [4]. Yangi bilimlar bilan u asta-sekin yangi ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantiradi. Yangi mavzuni o'rganish va mutlaqo yangi ma'lumotlarni olish jarayonida talaba tafakkurining alohida turi – tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, uning yordamida u hamma narsani turli nuqtai nazardan baholashni, har qanday vaziyatni mutlaqo yangicha tahlil qilishni o'rganadi.

Tanqidiy fikrlash asoslarini shakllantirish uchun talabalarning individualligi va mustaqilligini rivojlantirishdan iborat bo'lgan, lekin guruh faoliyati davomida maxsus o'qitish metodikasini joriy qilish kerak. Jamoada ishlash jarayonida talaba ma'lum bir mavzu bo'yicha muloqot qilishni, muhokama qilishni, munozarali masalalarni aniqlashni va ularni tanqidiy tahlil qilishni o'rganadi va bu erda talabaga o'z fikrini ifoda etishda komplekslarni yengishga yordam berish juda muhimdir [5].

Foydalanilgan adabiyotlar

[1]. Пушкарский А.Г. Критическое мышление, логика, аргументация. // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. 2005. № 3. С. 114-116.

[2]. Коржуев А., Попков В., Рязанова Е. Как формировать критическое мышление. // Высшее образование в России. 2001. № 5. С. 55-58.

[3]. Коржуев А., Рязанова Е. Критическое мышление: как соблюсти меру? // Высшее образование в России. 2002. № 3. С. 142-145.

[4]. Калашникова Н.А. Применение критического дискурс-анализа в контексте развития навыков критического мышления. // Научный альманах. 2016. № 5-3 (19). С. 498-500.

[5]. Шакирова Д.М. Формирование критического мышления учащихся и студентов: модель и технология. // Образовательные технологии и общество. 2006. Т. 9. № 4. С. 284-292

THE GREAT MINDS ABOUT ASPECT AROUND THE WORLD

Scientific advisor: Bafoyeva Nilufar Salimovna. The teacher of NSPI in English literature and language department.

Student: Sattorova Nozanin Diyor qizi. The student of the Faculty of Foreign Language and Literature of the Navoi State Pedagogical Institute

ANNOTATION

Annotation: Aspect, a crucial section of grammar, influences how actions are perceived temporally in languages. This article analyzes comparative analysis of the category of aspect in English and Uzbek languages, the main features of the aspect also, views of several academics on this section.

Key words: *verb, aspects, tenses, category, meaning, forms, Kennedy, H. Sweet, A.M. Peshkovskiy.*

Аннотация: Аспект, который является решающим аспектом грамматики, влияет на временное восприятие действий в языках. В данной статье проводится сравнительный анализ видового ряда в английском и узбекском языках, также анализируются основные характеристики вида, о чем говорили многие ученые. Много об этой теме.

Ключевые слова: *глагол, виды, времена, категория, значение, формы, Кеннеди, Х. Свит, А.М. Пешковский.*

Annotatsiya: Grammatikaning hal qiluvchi jihati bo'lgan aspekt, harakatlarning ma'lum til sohalarida ma'lum bir muddat idrok etilishiga ta'sir qiladi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi aspektning qiyosiy tahlillari keltirilib, uning asosiy xususiyatlari ham tahlil qilingan, ko'plab olimlar ham bu mavzu haqida fikrlar bildirib o'tganlar.

Tayanch so'zlar: *fe'l, tomonlar, zamon, turkum, ma'no, shakllar, Kennedi, X. Svit, A. M. Peshkovskiy.*

The category of aspect in English Grammar is a very complicated question. There exists a great variety of opinions in connection with this problem. Some linguists mostly, foreign such as Kennedy, Curme and some others consider that aspect is rather a semantic category. Some other linguists such as H. Sweet, O. Jespersen, N.F. Irtenyeva do not recognize the existence of this category in Modern English. They treat such forms as *is writing, was writing*, as type frames to some other actions or situation [1,56].

Other grammarians (Ivanova) though recognizing the existence of the category of aspect do not separate it from the category of tense. Thus they classify all the forms of the verb into two groups: *Pure temporal forms* such as *Past Indefinite, Present Indefinite, Future Indefinite*, and *temperern aspective forms: Present Continuous. Past Continuous and Future Continuous*. But if we come to analyze such forms as *wrote - was writing* we see that these forms express one and the same time of an action in the past. And it is the character of the action that is different in these pairs of forms. The forms *were writing, was reading* serve to express an action which is taken in its progress while the forms *wrote* and *read* indicate the mere statement of the fact of the action. Therefore, we may say that these forms differ in the expression of the character of an action. That is why such grammarians as Ilyish Barhudarov, Yartseva and some others recognize the existence of a special category which grammatically expresses the character of an action. They call this *category of aspect*. The grammatical category of aspect serves to express the way in which the action is shown to proceed. The category of aspect is the system of two opposites. That is the forms of the type *writes - wrote* and the forms of the type *is writing - was writing*. The forms of the type *is writing* serve to express an action in its progress and are called the Continuous Aspect whereas the forms of the type *writes* express that the action is simply stated or that its nature is not specified and these forms are called the Common Aspect. Thus the continuous aspect is a marked member of the opposition both in its meaning and in its form as it is built up by means of the auxiliary verb to be -Participle I. The common aspect is an unmarked member of the opposition [2,90]. Note should be made that the continuous aspect is not used with all the verbs of the English language [3,122].

Sometimes, however, even these verbs may be used in the continuous aspect to show the progress of an action at a given moment and stressing its temporary nature, e.g. *I was hating her more and more while she spoke.*

There is no strict correspondence between the continuous and the common aspects in English. The general meaning of the category of aspect is the inherent mode of realization of the process. Aspect is closely connected with time semantics, showing, as A. M. Peshkovsky puts it “the distribution of the action in time” or the “temporal structure” of the action.

In English, the aspective meaning is manifested in the lexical subdivision of verbs into limitive and unlimitive, e.g.: *to go – to come, to sit – sit down.* But most verbs in English migrate easily from one subclass to the other and their aspective meaning is primarily rendered by grammatical means through special variable verbal forms.

The analysis of aspect has proven to be one of the most complex areas of English linguistics: the four correlated forms, the indefinite, the continuous, the perfect, and the perfect continuous, have been treated by different scholars as tense forms, as aspect forms, as forms of mixed tense-aspect status, and as neither tense nor aspect forms, but as forms of a separate grammatical category [4,12].

The expression of aspective semantics in English verbal forms is interconnected with the expression of temporal semantics; that is why in practical grammar they are treated not as separate tense and aspect forms but as specific tense-aspect forms, the present continuous – I am working; the past continuous – I was working; the past perfect and the past indefinite – I had done my work before he came.

In conclusion, the comparative study of aspect in English and Uzbek languages provides valuable insights into the similarities and differences in how these languages express temporal distinctions. And of course, during the study of this article, the opinions of scientists were able to answer many questions.

REFERENCES

1. Comrie, B., Thompson, S. Lexical Nominalization. 2007. at: <https://www.researchgate.net/publication/286628461>
2. Dobroradnykh T. The cognitive discursive aspect of realization of polyfunctional linguistic units in the mass media. Moscow. 2018.
3. Fox B. The Discourse Function of the verb. Discourse Perspectives on Syntax. New York: Academic Press. 2003.
4. Giniyatullina A Y, Garaeva M R, Bushkanets L E, Timerhanov A A, Khanipova I, Khairutdinov R R, Ibragimov G. Morphological and syntactical features of adjectives in English and Tatar participles. Moscow. 2003.
5. Hojiev A. The Verb. (in Uzbek). Tashkent: Fan. 2003.
6. Shagal K. Towards a Typology of verbs. Academic Dissertation. Helsinki. 2017.
7. Shapa L., Mardarenko H. Semantical Shift in Attributive Participles Moscow. 2009.

INTERNET SOURCES

8. <https://glossary.sil.org/term/participle>
9. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/condemned>
10. <https://www.thoughtco.com/past-participle-1691592>

QUALITY OF COLORED FIBER IN COTTON

Rakhmonova Rukhsora Bahriddinovna
Associate Professor, Department of Biology Educations, Faculty of Natural Sciences,
Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Sadriddinova Mokhirabonu Akramovna
Student, Samarkand Institute of Economics and Service, Uzbekistan

Kendjayeva Odina Farkhodovna
Student, Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Annotation. This article discusses the inheritance of the fiber color trait in some types of cotton, the quality of the colored fiber, as well as properties, length, thickness, strength, the ability to quickly absorb moisture and quickly evaporate it, the resistance of naturally colored cotton to diseases, various adverse environmental conditions during its growth .

Key words: cotton plant, cotton fiber, heredity, gene, pigment, pectin, genotype, phenotype

Аннотация. В данной статье рассматривается наследование признака цвета волокна у некоторых видов хлопчатника, качества цветного волокна, также свойства, длина, толщина, прочность, способностью быстро впитывать влагу и быстро ее испарять, устойчивость естественно окрашенного хлопка к болезням, различным неблагоприятным условиям среды во время своего роста.

Ключевые слова: хлопчатник, хлопковое волокно, наследственность, ген, пигмент, пектин, генотип, фенотип

Colored cotton fiber is a thin, long, smooth and mature natural fiber that grows in seed pods. Cotton is essentially made of cellulose. The cotton fiber that develops in the boll is an overgrown cell of the boll. Depending on the type of tuber, the period of development and the functions of the cells, the structure and size of the cells that make up the seed coat are different. The internal cavity of the cotton fiber is hollow and filled with cell sap and a thin layer of protoplasm.

The quality of natural dyed cotton fiber is low. At the same time, they are resistant to biotic and abiotic stress, especially pests, various diseases, salinity and drought, and the need for environmentally friendly pesticides and insecticides when growing them is much less. Although the demand for colored cotton is increasing day by day, its cultivation is not taking off due to the poor quality of the fiber. Compared to white fiber, shortness of dyed fiber, low yield of fiber (fiber that remains after removing the seeds from harvested cotton), low degree of ripeness, and roughness are considered somewhat smaller.

The size of the fiber channel depends on the characteristics of the type and variety of cotton. The number of fibers formed in each seed is 10-15 thousand and even more in currently cultivated cotton varieties. Cotton fiber content (%): cellulose – 90.35-94.6; water -7; water-soluble substances - 0.5; encrusting substances -0.75; oil and wax - 0.4; nitrogenous substances - 0.5; ash - 0.12. The fiber wall has a multilayer structure. The outer layer, less than 1 μm thick, is called the first wall or cuticle (1-3). The cuticle is significantly different in chemical composition and structure from the main cellulose wall; it contains (in %) cellulose - 54, protein - 14, pectin - 9, wax - 8, ash - 3, cutin - 4. The chemical composition of different industrial grades varies greatly .

The main fiber grown around the world is white cotton (*Gossypium hirsutum*). However, tetraploid cotton comes in not only white, but also green, brown and various other colors. The appearance of colored cotton has a long history. There are suggestions that they appeared in the Andes

of America 5000 years ago as a result of disruptions in the pigmentation process due to constant changes in natural climatic conditions.

The natural color of cotton depends on the pigments it contains. These pigments color the fiber yellow, green and brown.[1]

Colors of cotton grown include brown, green, purple, gray and orange. Today, China occupies a leading position in the world (Chen et al 2007) in the textile industry using brown and green cotton for various purposes. The area under colored cotton cultivation in China reached 20,000 hectares in 2003. It is estimated that in 30 years, China's colored cotton crop will account for 30% of total cotton production. [1]

According to the literature, the trait of dyed colored fiber dominates over white color, however, in the first generation hybrids, a light fiber color appears. In the F₂ generation, plants with brown, beige and white shades of fiber are observed. However, when crossing hybrids with white fibers obtained from parental forms of plants with brown and white fibers, the appearance of colored fibers is observed for a long time. Especially in varieties and lines of the species *G.hirsutum* ssp. *Mexicanum*.

The length and thickness of the fibers depend on the type of cotton. Cotton fiber is very thin; depending on the length of the fibers, there are short-staple cotton up to 27 mm long, medium-staple cotton 27–35 mm long and long-staple cotton 35–50 mm long. In the group of short-staple cotton, down (fibers up to 20 mm long) are distinguished, which is used to produce non-woven canvases and as raw materials for the production of artificial fibers. Short-staple cotton is processed into thick, fluffy yarn to make flannel, muslin, and other fabrics. The strength and elongation of the fibers depend on the degree of their maturity, since as cotton matures, spiral deposition of cellulose molecules occurs on the walls of the fiber, and the mature fibers acquire a spiral crimp. The abrasion resistance of cotton is relatively low, as a result of which products made from it have low wearability. Cotton fiber has good hygroscopicity - humidity $W = 8-9\%$, which gives materials made from them good hygienic properties. Cotton has the ability to quickly absorb moisture and quickly evaporate it, i.e. dries quickly. When immersed in water, the fibers swell and their strength increases by 10–20%. When heated to a temperature of 150 °C, cotton fibers practically do not change their properties; at temperatures above 150 °C, the process of slow and then rapid destruction of fibers begins, accompanied by the decomposition of cellulose and, at a temperature of 250 °C, its charring.

Naturally, dyed cotton is said to be disease resistant as it grows, no traditional pesticides are required. If organic fertilizer is used, the colored cotton grown can be considered completely chemical-free. Naturally dyed cotton is environmentally friendly as its products do not require dyeing. Scientific research indicates that clothing made from colored cotton fibers protects against harmful rays from the sun. Such clothing does not lose its protective properties even after repeated washing.

Analyses of domestic and foreign scientific literature on the study of the properties and transmission of the fiber color trait in cotton show that the gene for colored fiber (brown, reddish, green) is of the nature of incomplete dominance and is controlled monogenically. When crossing samples with colored fiber with local varieties with high fiber quality, it was determined that in cotton, the inheritance of fiber color is carried out by the mechanism of dominant epistasis of the brown color marker gene, in which the dominant gene suppresses the manifestation of green and white colors and causes the development of brown color, then there is this gene for green and white colors are inhibitory for both allelic states of the genes conferring the trait. The recessive allele for brown does not affect color development.

Although naturally dyed cotton varieties have lower fiber quality, they have been found to be more resistant to biotic and abiotic stresses, especially pests, various diseases, salinity and drought. Clothing made from colored cotton fibers protects against harmful sun rays. Such clothing does not lose its protective properties even after repeated washing.

Literature

1. Vreeland J.M. "Naturally Colored and Organically Grown Cottons: Anthropological and Historical Perspective", Proceedings of the 1993 Beltwide Cotton Conferences. National Cotton Council of America, 1993.

2. Khalikova, M. B., Nurmamatov, A., & Rakhmonova, R. B. (2023). G. HIRSUTUM L. TURI DURAGAYLARIDA TOLA RANGI BELGISIINING IRSIYLANISHI. Science and innovation, 2(Special Issue 6), 607-610.

3. Rakhmonova, R. B., & Bakhriddinova, G. O. (2021). Formation of the structure of cotton fiber. Academic research in educational sciences, 2(7), 72-80.

4. SVOYSTVA XLOPKA S SVETNiM VOLOKNOM I MEXANIZMI NASLEDOVANIYA OKRASKI VOLOKNA U GIBRIDOV VIDA G.HIRSUTUM L Malokhat Babamuradovna Khalikova, Rukhsora Bakhriddinovna Rakhmonova

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ОНЛАЙН-ОБРАЗОВАНИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПРЕПЯТСТВИЯ

Каршибоев Шароф Абдураупович, Муртазин Эмиль Рустамович

Джизакский политехнический институт

Касимов Анвар Мусурманович

Студент группы 440-21 РУиО

Аннотация: Данная статья рассматривает роль и значение онлайн-образования в современной цифровизированной эпохе. Освещаются достижения и препятствия данного образовательного формата, а также его влияние на образовательные процессы и формирование человеческих качеств у молодого поколения. В статье выделяются ключевые аспекты развития онлайн-образования и предлагаются рекомендации для преодоления препятствий на пути его распространения и эффективного использования.

Ключевые слова: онлайн-образование, цифровизация, образовательные процессы, достижения, препятствия, молодое поколение, цифровые навыки, доступность, качество контента.

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy raqamlashtirilgan davrda onlayn ta'limning roli va ahamiyatini ko'rib chiqadi. Mazkur ta'lim formatining yutuq va to'siqlari, ta'lim jarayonlariga, yosh avlodda insoniy fazilatlarini shakllantirishga ta'siri yoritilgan. Maqolada onlayn ta'limni rivojlantirishning asosiy jihatlari yoritilgan va uni tarqatish va undan samarali foydalanish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: onlayn ta'lim, raqamlashtirish, ta'lim jarayonlari, yutuqlar, to'siqlar, yosh avlod, raqamli ko'nikmalar, mavjudlik, kontent sifati.

Abstract: This article examines the role and significance of online education in the modern digitalized era. The achievements and obstacles of this educational format are highlighted, as well as its impact on educational processes and the formation of human qualities in the younger generation. The article highlights key aspects of the development of online education and offers recommendations for overcoming obstacles to its dissemination and effective use.

Keywords: online education, digitalization, educational processes, achievements, obstacles, younger generation, digital skills, accessibility, quality of content.

Введение

Цифровизация, как неотъемлемая часть современного общества, оказывает глубокое влияние на все сферы жизни, включая образование. В контексте стремительно меняющегося мира онлайн-образование становится ключевым инструментом, позволяющим эффективно адаптироваться к новым требованиям и вызовам [1]. В данном исследовании мы обращаем внимание на роль и значение онлайн-образования в эпоху цифровизации, рассматривая его достижения и препятствия. Онлайн-образование представляет собой мощный инструмент,

изменивший образовательную парадигму, разрушив стену между обучением и доступностью. С развитием технологий и распространением интернета онлайн-платформы стали незаменимым источником знаний для миллионов людей по всему миру. Они предоставляют уникальные возможности для обучения в любое время, из любой точки планеты, превращая образование в глобальное явление, доступное каждому.

Тем не менее, несмотря на все достижения, онлайн-образование сталкивается с рядом препятствий, которые могут затруднять его полноценное внедрение и использование [2]. Важно осознать эти проблемы и разработать стратегии их преодоления, чтобы онлайн-образование продолжало развиваться и эффективно служить образовательным потребностям современного общества. Далее мы рассмотрим как достижения, так и препятствия онлайн-образования в контексте цифровизации, сосредотачиваясь на их влиянии на образовательные процессы и формирование человеческих качеств у молодого поколения.

Достижения онлайн-образования

Доступность и гибкость: Онлайн-образование разрушает пространственные и временные барьеры, позволяя обучающимся получать знания из любой точки мира и в удобное для них время. Это особенно важно для тех, кто не может по каким-либо причинам посещать традиционные учебные заведения [3].

Разнообразие курсов: Онлайн-платформы предлагают широкий спектр курсов по различным предметам и областям знаний, начиная от классических дисциплин до современных технологий. Это позволяет обучающимся выбирать программы обучения, наиболее соответствующие их интересам и целям.

Интерактивность и индивидуализация: Многие онлайн-платформы предлагают интерактивные курсы с возможностью обратной связи и индивидуализированного обучения. Это способствует более эффективному усвоению материала и развитию персональных навыков.

Препятствия онлайн-образования

Технические проблемы: Для успешного использования онлайн-образования требуется доступ к интернету и соответствующему оборудованию. Однако, не всегда этот доступ гарантирован, особенно в развивающихся странах или отдалённых регионах [4].

Недостаток мотивации и самодисциплины: Онлайн-образование требует от обучающихся высокой степени мотивации и самодисциплины, так как отсутствие строгого расписания и надзора со стороны преподавателей может привести к пропускам и снижению эффективности обучения.

Качество контента и оценки: Несмотря на широкий выбор курсов, качество контента и методики обучения может быть неравномерным. Также проблематично обеспечить объективную оценку знаний и компетенций при онлайн-образовании [5].

Заключение

Онлайн-образование играет ключевую роль в адаптации образовательной системы к вызовам цифровизации. Его значимость несомненна, поскольку онлайн-платформы открывают двери к образованию для миллионов людей по всему миру, обеспечивая доступ к знаниям в любое время и из любой точки планеты [6]. Это приводит к демократизации образования и увеличению глобальной образовательной доступности. Достижения онлайн-образования включают увеличение доступности, широкий выбор курсов и возможности индивидуализированного обучения. Онлайн-образование стимулирует развитие цифровых навыков и критического мышления, помогая подготовить обучающихся к требованиям современного мира.

Однако, существуют и препятствия, такие как технические проблемы, недостаток мотивации и качества контента [7]. Эти проблемы требуют серьезного внимания и разработки эффективных стратегий преодоления. Необходимо продолжать улучшать техническую инфраструктуру, разрабатывать качественные образовательные программы и обеспечивать мотивацию обучающихся. В целом, онлайн-образование представляет собой силу для добра, которая может изменить образовательную среду в лучшую сторону. С постоянным развитием и совершенствованием онлайн-платформ мы можем создать образовательную систему, которая

будет лучше отвечать вызовам современного мира и способствовать формированию человеческих качеств у молодого поколения для успешного существования в цифровой эпохе.

Литература

10. Муртазина, Д. Р. (2023). МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 139-145.
11. Kuziev, V. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. *Ученый XXI века*, (3-1 (16)), 26-28.
12. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. *Молодой ученый*, (21), 90-92.
13. Кузиев, Б. (2023). ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 14-17.
14. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ. *Экономика и социум*, (5-2 (108)), 786-789.
15. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. *Ученый XXI века*, 1, 43.
16. Эмиль, М. (2023). ОБЛАСТИ ЗНАНИЙ ДЛЯ РОБОТОТЕХНИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.
17. Якименко, И. В., Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2023). СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЕ МАШИННОЕ ОБУЧЕНИЕ ДЛЯ РАДИОЧАСТОТ. *Экономика и социум*, (11 (114)-1), 1196-1199.
18. Муртазин, Э. Р. (2024). RADIOELEKTRONIKA: KELAJAKGA NAZAR. *IQRO INDEXING*, 8(2).

PALIGORSKITLI GILTUPROQLARNI ADSORBSION-TUZILISHINING KINETIK O'ZGARISHI

Tayanch doktorant Raxmonova X, talaba Raxmatova E,
prof. t.f.d PhD Sultonov Sh.A.

NavDPI. Kimyo kafedrası

Annotatsiya. Hozirgi kundagi ma'lumotlarga tayangan holda qanday turdagi ekologik toza mahsulotlar olinishiga sorbentlarning qo'llanilish sohalari bog'liq bo'lib turli xil hisoblanadi. Sorbentlarning sorbsion xossasiga ega bo'lgan gil qatlamidagi tuproqlari asosan oktaedrik tuzilishga ega bo'ladi. Tetraedir tuzilishli gil tuproqlari asosan boshqa maqsadlar uchun ishlatiladi. Bunday tuzilishli, ya'ni oktaedrik strukturaga ega bo'lib metallarning foizi va qanday jolashiga qarab ham xossalari nisbatan o'zgarib boradi.

Kalit so'zlar. Paligorskit gil kukuni, bentonit gil kukuni, maydalash, sulfat kislota, faollantirish, kinetik o'zgarish, g'ovaklik, tozalash, oqartirish.

Аннотация. Судя по сегодняшней информации, области применения сорбентов различны в зависимости от того, какая экологически чистая продукция получается. Почвы в глинистом слое с сорбционными свойствами сорбентов имеют преимущественно октаэдрическое строение. Глинистые почвы с тетраэдрическим строением в основном используются для других целей. Имея такое строение, то есть октаэдрическую структуру, его свойства изменяются в зависимости от процентного содержания металлов и способа их смешивания.

Ключевые слова. Порошок палыгорскитовой глины, порошок бентонитовой глины, помол, серная кислота, активация, кинетическое изменение, пористость, очистка, отбеливание.

Abstract. Based on today's information, the fields of application of sorbents are different, depending on what kind of environmentally friendly products are obtained. Soils in the clay layer with sorption properties of sorbents mainly have an octahedral structure. Clay soils with a tetrahedral structure are mainly used for other purposes. Having such a structure, that is, an octahedral structure, its properties change depending on the percentage of metals and how they are mixed.

Keywords. Palygorskite clay powder, bentonite clay powder, grinding, sulfuric acid, activation, kinetic change, porosity, cleaning, bleaching.

Asosan sorbentlar suvni tozalash, qimmatbaho metallarni ajratib olish, o‘simlik yo‘g‘larini tozalash va oqartirish, neft va neft mahsulotlarini tozalash, ishlatilgan motor moylarini tozalash va qayta tiklash, uzum va vinochilik, havoni va gazlarni tozalash sohasiga qo‘llanilish mumkin. Paligorskitli gil kukunlari yoki boshqa gil kukunlar qatlamlarining barcha qismi bir xil element tarkib va strukturaviy tuzilishni tashkil qilmaydi. Qatlamlarning yuqoridan pastki qismiga tushgani sari oktaedrik va tetraedrik tuzilishli kukunlar aralashma nisbatlari tenglasha boshlaydi. Olib borilgan tadqiqotlarimiz uchun aralash strukturali paligorskitli gil kukunlaridan foydalanildi. Bunday gil kukunlarini faollantirishni afzallik tomonlari komponentlaridan suv va kislota sarfi kam miqdorda talab qilinadi. Chunki, faol metallar gil tarkibini kamroq qismini tashkil qilib, strukturani buzilishiga sabab bo‘lmaydi (2, 4). Olib borilgan ekisperimentlarda qiyosiy taqqoslanishlar orqali quyidagi faollash metodi aniqlangan:

faollanadigan kukunlarni o‘lchamining kichiligi sorbentning oqartirish xossasini ortishiga olib kelishi aniqlandi;

kukun tarkibidagi namlik foizi kamligi ham faollanish uchun qulaylikni oshiradi;

kislota eritmasi 10-14% bo‘lishi zarur. Birinchi kislota eritmasini tayyorlab keyin kukunni qayta ishlov beriladi.

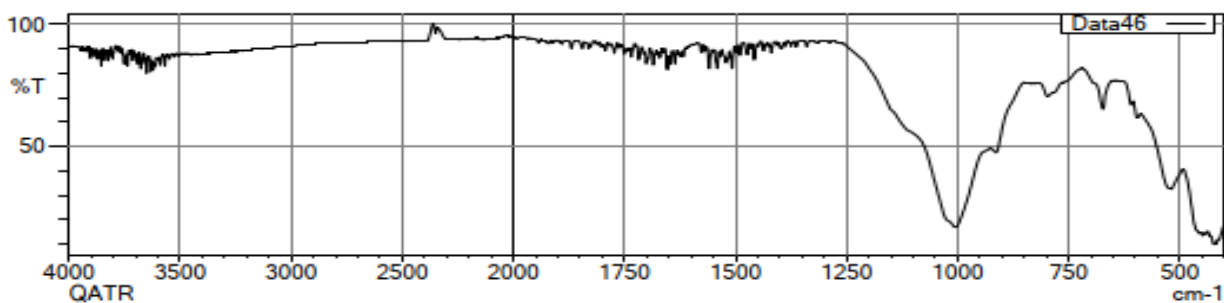
faollantirilgan paligorskitli gil kukun birinchi havoli quritgichga quritiladi.

quritilgan massa kukun qilinib so‘ngra pH 3,1-3,8 bo‘lguncha filtrda yuviladi.

yuvulgan massani namligi 8- 18 ga tenglashguncha quritiladi.

maydalanish darajasi sorbentning kamida 0044K (fraksiya 44 mkm) elakdan o‘tishini ta‘minlash kerak.

Sorbsion xususiyatli paligorskitli gil kukunlari turli xil mahsulotlarni tozalash uchun ko‘proq ishlatiladi. Sorbsion xususiyatli gil kukunlar tarkibi bilan tuzilishi barchasini bir xil bo‘lmaydi. Quyidagi 1 – rasmda faollangan paligorskit kukuni IQ tuzilishi keltirilgan.

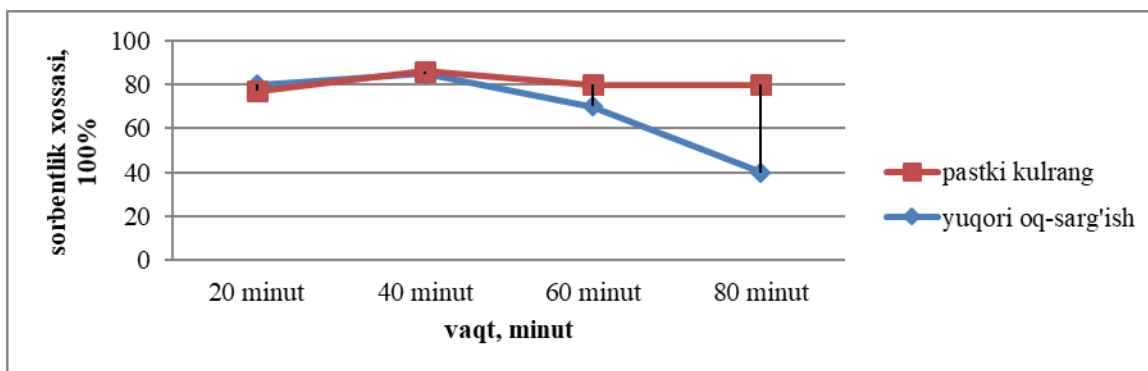

1 -rasm. Paligorskit IQ spektroskopiya tahlil ko‘rinishi

Paligorskitli gil kukunlari foiz konsentratsiyasi kamroq bo‘lgan kislotali eritmalarda bo‘kish xodisasini kuzatish mumkin. Faollangan gil kukunlarini esa yuvishda ham va moyni tiniqlashtirish vaqti filtrlash jarayonida ham bo‘kish xodisasi kuzatilib filtrat hosil bo‘lishi qiyinlashadi. O‘simlik moylarini oqartirish vaqtida sorbentlarni tezda qorayib ketishi hamda moy oqarish o‘rniga aksincha bo‘lib qizil-qora ranglar hosil bo‘lishi aniqlandi.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida aniqlandiki, gil kukunlar kislota bilan reaksiyaga kirishish qobiliyati qanchalik passiv bo‘lsa kislota miqdorini kamaytirib haroratni oshirish zarurdir. Shuningdek, faollantirilgan sorbentni filtrlaganda esa kislotalik muhitini ham oshirish talab qilinadi. Chunki, quritish jarayonida muhit ko‘rsatkichlari neytral tomonga siljiy boshlaydi.

Quyidagi 2–rasmda paligorskitli qatlamning turli xil qismlaridagi gil kukunlarini faollantirilganda sorbentlik xossalariga ta‘sirini qiyosiy ko‘rsatgichlari keltirib o‘tilganligini ko‘rishimiz mumkin.

2-rasm. 100 °C haroratda faollantirilgan ikki xil tarkibli gil kukunlarini sorbentlik xossasi

Bundan xulosa qilish mumkinki quritish jarayonida kislota bilan ta'sirlashish jarayonlari mavjud bo'lib g'ovaklik oshib borar ekan.

DIDACTIC PRINCIPLES AND OPPORTUNITIES IN TEACHING COMPUTER SCIENCE

Raymova Marfuga Umirzakovna
Senior lecturer of Navoi State Pedagogical Institute

Turkmenbayev Aytmurad Babamuratovich
student of mathematics and computer science

Annotation: The search for optimal methods of use, the fullest realization of the potential of modern information technologies in the educational process are an urgent problem of modern education. The article explains the possibilities of effective use of modern educational and didactic principles in the educational process. The use of didactic principles in teaching computer science increases the effectiveness of education.

Keywords: computer technologies, communication networks, computer science, Interactive, teacher's professionalism, pedagogical activity.

Аннотация: Поиск оптимальных методов использования, полной реализации возможностей современных информационных технологий в образовательном процессе является актуальной проблемой современного образования. В статье описаны возможности эффективного использования современных учебно-дидактических принципов в образовательном процессе. Использование дидактических принципов при обучении информатике повышает эффективность обучения.

Ключевые слова: компьютерные технологии, сети связи, информатика, интерактив, профессиональное мастерство учителя, педагогическая деятельность.

Annotasiya: Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish va imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishning optimal usullarini izlash zamonaviy ta'limning dolzarb muammosidir. Maqolada ta'lim jarayonida zamonaviy ta'lim va didaktik tamoyillardan samarali foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Informatika fanini o'qitishda didaktik tamoyillardan foydalanish o'quv samaradorligini oshiradi.

Kalit so'zlar: kompyuter texnologiyalari, aloqa tarmoqlari, informatika, interaktiv, o'qituvchining kasbiy mahorati, pedagogik faoliyat.

Obligation is one of the didactic principles in the teaching of computer science. It is necessary to increase the obligation for students to acquire the necessary knowledge, self-educate and use knowledge in life.

The first principle is to respond to the capabilities of students. It is necessary to determine the meaning of self-success and respond to them, if possible, if the content of the learning process is of interest to the student.

The second principle is students' listening. Students should be given the opportunity to choose learning materials and tasks. They should calculate their price, requirements, and value.

The third principle is student management. During the learning process, it is important that students control themselves and the learning process. They should be informed of their rights and responsibilities, and should be given the opportunity to work together with other students.

The fourth principle is the integrity of educational materials. The everyday language and methodology of educational materials should be accessible to students. Materials should be frequency, explanatory and accessible to students.

The fifth principle is to evaluate success. It is important to assess students' achievement. In this way, it is possible to assess their acquired knowledge, their ability to self-educate and use knowledge in life.

The sixth principle is the use of new technologies. It is very important to use new technologies in the design and review of educational materials. They provide students with opportunities to serve, improve opportunities, and improve their self-knowledge.

During these principles, among the didactic principles in order to provide accessible and effective education to students, many issues related to the teaching of informatics can be mentioned.

Among them, it is important to improve educational materials, use of new technologies for students, assessment of achievement, use of linguistic and methodological models of education.

Students have opportunities to improve and improve their knowledge in the training course, using new technologies. For example, video lessons, online training, computer simulators and interactive applications provide opportunities to improve knowledge and simplify the learning process.

It is possible to increase the possibilities of improving the education of students through the use of educational models through the improvement of educational materials, assessment of achievement, language and methodology.

It is important to use didactic principles to simplify the learning process, to make learning materials relevant and effective. They provide opportunities for improving students' knowledge and future use.

The first didactic principle is to use new ways of improving students' knowledge. According to this principle, students should use new technologies, educational tools and methodologies aimed at improving their knowledge. For example, wikis, blogs, forums, applications, and also use students' language skills and technological resources effectively.

The second didactic principle is the step-by-step and methodical creation of the coherence of knowledge. It is necessary to create opportunities for improving the education of students in a harmonious way. This helps to facilitate the external improvement of knowledge and the learning process. For example, programs, plans, achievements and qualification works that complement the educational materials make the students' knowledge coherent and systematic.

The third didactic principle is the implementation of the principles of primary education. The basic principles of the educational process are used in the teaching of knowledge as necessary. It is used in situations such as providing students with the necessary knowledge and understanding of texts through models, teaching their theoretical and methodological concepts, clarifying and explaining to students, forming and scaling.

The fourth didactic principle is the development of active and active conditions of students. According to this principle, students should be encouraged to take action to improve their knowledge and consider active situations in the learning process. For example, explaining educational materials with pictures and diagrams on the board, creating systems of software works, assessing literacy related to projects and outdoor activities.

The fifth didactic principle is the use of educational experiences of students. According to this principle, by using approaches to students, they can improve the knowledge of their own educational

experiences. For example, students can create projects, reports, short films, simulators and implement experiments.

Students' educational experiences can be personalized by explaining learning materials, knowledge and calls to action. According to this principle, students can do the necessary actions to implement their theoretical knowledge.

The sixth didactic principle is the use of knowledge communication networks. According to this principle, students are given the opportunity to create mutual connections and use communication networks in the educational process. According to this principle, students can communicate with themselves and other students, teachers and other professionals using the Internet.

These principles help to explain the features of educational materials and educational methods to students, to improve their knowledge and experience. Using them, teachers can create instructional materials that serve knowledgeable and methodical students and encourage action.

Literatures:

1. Lavrentieva N.B. Pedagogical foundations of the development and implementation of modular technology of education in higher school: dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences. Barnaul, 1999.
2. Barannikov A.V. Self—education and competence approach - a qualitative resource of education: Theory and practice. Moscow: Moscow Center for Education Quality, 2009. 213 p.
3. Akhmedzhanov M.M., Tokhtaeva Z.Sh. Didactic tools complex. Study guide. - T.: "Science and technologies", 2008. - p. 100.

EGRA VA EGMA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI ORQALI O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH

Sunnatullayev Husniddin Husan o‘g‘li

Navoiy davlat pedagogika instituti, Matematika va informatika yo‘nalishi talabasi

Sa‘dullayeva Maftuna Lutfulloyevna

Navoiy davlat pedagogika instituti, Matematika va informatika yo‘nalishi talabasi

Xamroyeva Dilafro‘z Namozovna

Ilmiy rahbar: Navoiy davlat pedagogika instituti, Informatika kafedrası dotsenti v.b., f.-m.f.f.d.(PhD), hdilafroz_285@mail.ru

Annotasiya. Ushbu maqolada EGRA va EGMA xalqaro baholash dasturlari va ular orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil fikrlashini rivojlantirish haqida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro dasturlar, mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish, EGRA, EGMA.

Аннотация

В этой статье представлены информации о международных оценочных программах EGRA и EGMA, а так же информации развивания самостоятельных мышлений учащихся начальных классов с помощью этих программ.

Ключевые слова: международные программы, самостоятельное мышление, рассуждение, EGRA, EGMA.

Abstract

This article provides information about the international assessment programs ERA and ENIGMA, as well as information on the development of independent thinking of primary school students using these programs.

Keywords: international programs, independent thinking, reasoning, EGRA, EGMA.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o‘shirish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarida malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o‘z-o‘zidan o‘quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o‘qituvchilarning har tomonlama ta‘lim tarbiyaga e‘tiborini kuchaytirishni talab etadi.

Bugungi kunda butun dunyo bo'ylab ta'lim sifatini baholashning yangi shakllari qo'llanilmoqda. Bizning mamlakatimizda ham ta'lim sohasida xalqaro talabalarni baholash dasturlarining qo'llanilayotganini kuzatishimiz mumkin[1]. Ayniqsa, bugungi kunda mavjud xorijiy baholash dasturlarini tashkil etish va solishtirish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy talablarga javob beradigan tegishli milliy baholash tizimini ishlab chiqish xalqaro ta'lim muassasalari bilan hamkorlik ishlarini olib borish ham muhim ahamiyatga ega.

Hozirda qo'llanilayotgan quyidagi xalqaro baholash dasturlari mavjud: PIRLS, PISA, TMMSS, TALIS, EGRA va EGMA [2]. **Hozirgi kunda o'quvchilarning o'qish (EGRA) va matematika (EGMA) bo'yicha qobiliyatlarni baholash tadqiqotlarini tizimga tatbiq etish boshlangan.**

EGRA va **EGMA** - umumta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik va hisoblash ko'nikmalarini baholashga mo'ljallangan ilmiy asoslangan modellarga tayanadi. Boshlang'ich sinflarda o'qish hamda matematika bo'yicha ko'nikmalariga baho beradi. Baholash natijalariga ko'ra yangi o'quv dasturlari, o'qitish uslubi va yondashuvlar O'zbekiston yoshlarining yaxshi natija ko'rsatishi uchun moslashtiriladi.

EGRA (The Early Grade Reading Assessment) baholash modelining maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq malakalarini rivojlantirish, nutqiy ko'nikma va malakalarini hamda o'qish savodxonligini oshirishdan iborat.

EGMA (The Early Grade Mathematical Assessment) baholash modelining maqsadi 2-4 sinf o'quvchilarining og'zaki hisoblash malakalarini rivojlantirish, mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'stirish, matematik savodxonligini oshirishdan iborat.

Boshlang'ich sinflar davomida matematikadan olingan mustahkam poydevor kelajakdagi muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi. Shuningdek, matematika kelajakda ish joyidagi ko'nikmalar va bilimlarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan fandır.

EGMA bolalarning asosiy ko'nikmalarini rivojlantirayotganligini aniqlash imkonini beradi, boshqa matematik ko'nikmalar hosil qiladi va harakatlarni eng yaxshi tomonga yo'naltiradi. Bu esa ta'lim sifatini oshirishda juda muhim.

EGRA xalqaro baholash dasturi butun dunyo bo'ylab o'quvchilarning savodxonlik va hisoblash ko'nikmalarini baholash va yaxshilash uchun mo'ljallangan keng qamrovli vositadir.

EGMA quyidagi: raqamni identifikatsiya qilish (raqamni aniqlash); kattalik haqida mulohaza yuritish (raqamlarni kamsitish); raqamlarni tan olish (yo'qolgan raqam); qo'shish va ayirish; birinchi va ikkinchi darajalar va so'z muammolarini o'z ichiga oladi.

Standartlashtirilgan baholash va ma'lumotlarni yig'ish orqali dastur maqsadli tartiblarni xabardor qilish uchun ta'lim tizimlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi. Boshlang'ich sinflarda o'qish va matematikaga e'tibor qaratgan holda, EGRA dasturi ta'lim natijalarini yaxshilash va turli kontekstlarda ta'lim o'sishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

EGRA xalqaro baholash dasturining asosiy komponentlari:

✓ EGRA xalqaro baholash dasturi o'z yondashuvida keng qamrovli bo'lib, turli mamlakatlardagi bolalarda savodxonlik va hisoblash ko'nikmalarini baholash uchun zarur bo'lgan asosiy komponentlarga e'tibor qaratiladi.

✓ Dastur o'qish va matematika qobiliyatlarini o'lchaydigan standartlashtirilgan baholashlarni o'z ichiga oladi, takomillashtirish sohasini aniqlash va maqsadli tadbirlarni ishlab chiqish uchun qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

✓ EGRA xalqaro baholash dasturi orqali o'qituvchilar va siyosatchilar o'quvchilarning ta'lim ehtiyojlari haqida tushunchaga ega bo'lib, butun dunyo bo'ylab ta'lim natijalarini yaxshilash uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

EGRA xalqaro baholash dasturining turlari:

✓ EGRA xalqaro baholash dasturi butun dunyoda savodxonlik darajasini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

✓ O'zining standartlashtirilgan baholashlari orqali EGRA takomillashtirish yo'nalishlarini aniqladi va maqsadli tadbirlarni yo'naltirdi.

O'qish qobiliyatlari haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etish orqali EGRA o'qituvchilarga o'qishni o'rgatishni yaxshilash uchun dalillarga asoslangan strategiyalarni ishlab chiqishda yordam

berdi. Bu esa o'quvchilarning o'qishini tushunish va ravon o'qishlarida sezilarli yaxshilanishiga olib keldi. Bundan tashqari, EGRA dasturi savodxonlik natijalarini monitoring qilish va baholash ta'kidlab, ta'lim tizimlarida hisobdorlik va shaffoflikni ta'minladi. Uning topilmalari butun dunyo bo'ylab savodxonlikni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish uchun siyosatni o'zgartirishga turtki bo'ldi.

Ushbu amaliy tadqiqotlar EGRA xalqaro baholash dasturining ta'sirining dalili bo'lib xizmat qiladi va uning global miqyosida ijobiy ta'lim natijalariga erishish qobiliyatini ta'kidlaydi.

Xulosa. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi usullarni qo'llab, ularga fan asoslaridan chuqur bilim berish hozirgi zamon boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun esa boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning ijodiy ishlarini tashkil qilishda ta'lim texnologiyalari, turli xil metod, usullar va tarqatma materiallaridan foydalanish bilan bir qatorda EGRA va EGMA dasturlari haqida ma'lumotlar berib, ularni dars jarayonida qo'llash ham boshlang'ich sinf o'quvchisining rivojlanishi va kamol topishi, mustaqil fikrlash ko'nikmalarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Maxmudova D., Urinbayeva Z., Eshqorayev Q.A. EGRA va EGMA xalqaro baholash dasturlari va ular orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil fikrlashga o'rgatish. Uzbek Scholar Journal Volume - 11, Dec., 2022.

2. Mirxalilova N.A. "O'qish savodxonligini oshirishda PIRLS xalqaro tadqiqotining o'rni" // Maktabgacha va boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari: muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. 18-noyabr 2022-yil. 175-178-b.

3. Kholodnaya M. A. Zamonaviy ustuvorliklari maktab ta'limi: ijtimoiy hayotga moslashish qobiliyati aql yoki intellektual rivojlanish va ta'lim. // Material IV Butunrossiya Kongressi Rossiyadagi ta'lim psixologlari "Psixologiya va zamonaviy rus ta'limi" (2008 yil 8-12 dekabr, Moskva). - M., 2008 yil.

4. Narimbetova Z.A. Matematika darslarida o'quvchilar ijodkorligini rivojlantirishda axborot kommunikatsion texnologiyalarning o'rni. Xalq ta'limi, 131-134, №2, 2021 y

5. Mirxalilova N.A., Davlatova M.A. TIMSS xalqaro baholash dasturida miqdor tushunchasi va uning turlari. Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 9 | 2022 ISSN: 2181-1385. CiteFactor: 0,89 | SIS: 1,12 | SJIF: 5,7 | UIF: 6,1

6. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish sifatini tekshirishga bag'ishlangan rus tilidagi sayt [Elektron resurs]. - PYL: http://www.centeroko.ru/pirls06/pirls06_pub.htm/.

MAXSUS TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN TALABALAR BILAN AXBOROT TEKNOLOGIYALARI YORDAMIDA ISHLASHNING AHAMIYAT

Yusupova Marjona Avaz qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi
Obirahmatova Laziza Asqar qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot texnologiyalari (AT) va maxsus ta'lim uchun dasturlar va onlayn platformalar orqali talabalar bilan ishlashning muhimligi, interaktiv ta'lim usullari, ma'lumotlar bazalari va analitika, ta'lim materiallariga masofaviy kirish imkoniyati, masofaviy ta'limda foydalaniladigan maxsus kommunikatsiya vositalari va platformalar haqida suhbat olib boriladi. Maqola talabalarning o'zlashtirish darajasini oshirish, ta'limning samarali olib borilishida va talabalarning ta'lim olish jarayonida yordam berishda axborot texnologiyalarining keng foydalanishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: maxsus ta'lim, ehtiyojlar, talabalar, ishlash, axborot texnologiyalari, masofaviy ta'lim, ta'lim materiallari, o'zlashtirish, kommunikatsiya, platformalar, veb-konferensiyalar, forumlar, elektron pochta, mobil ilovalar, dasturlar.

ВАЖНОСТЬ РАБОТЫ СО СТУДЕНТАМИ СО СПЕЦИАЛЬНЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ ПРИ ПОДДЕРЖКЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация: В этой статье будут рассмотрены информационные технологии (ИТ) и важность работы со студентами посредством программ и онлайн-платформ специального образования, интерактивных методов обучения, баз данных и аналитики, удаленного доступа к учебным материалам, специальных инструментов, используемых в дистанционном обучении, коммуникационных инструментов и платформ. Обсуждается. В статье показано широкое использование информационных технологий в повышении уровня мастерства учащихся, в эффективном проведении обучения, в помощи учащимся в учебном процессе.

Ключевые слова: специальное образование, потребности, студенты, производительность, информационные технологии, дистанционное обучение, учебные материалы, мастерство, коммуникации, Платформы, веб-конференции, форумы, электронная почта, мобильные приложения, приложения.

THE IMPORTANCE OF WORKING WITH STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS WITH INFORMATION TECHNOLOGY SUPPORT

Annotation: In this article, information technology (IT) and the importance of working with students through programs and online platforms for special education, interactive learning methods, databases and analytics, remote access to educational materials, special tools used in distance education communication tools and platforms will be discussed. The article shows the wide use of information technologies in increasing the level of students' mastery, in the effective conduct of education, and in helping students in their educational process.

Keywords: special education, needs, students, performance, information technology, distance education, educational materials, appropriation, communion, platforms, web conferences, forums, email, mobile applications, applications.

Kirish. Maxsus ta'lim ehtiyoji bo'lgan talabalarining o'zlashtirish darajasini oshirishda axborot texnologiyalari va onlayn platformalar muhim ahamiyatga ega. Bu maqolada, interaktiv ta'lim usullari, ma'lumotlar bazalari, va analitika tahlil, ta'lim materiallariga masofaviy kirish imkoniyati, talabalar bilan o'zlashtirish va kommunikatsiya vositalari, hamda masofaviy ta'limda foydalaniladigan maxsus kommunikatsiya vositalari va platformalar kritik muhimlikka ega.

Kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta'lim sohasida, o'quv faoliyatida va talabalar ijodiy tafakkurini rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratiladi. Axborot texnologiyalari ta'limni amalga oshirish jarayonida hayot bilan uyg'unlashtirishga imkon beradi. O'qitishni kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan chambarchas bog'lash imkoniyati paydo bo'ladi. [11]

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarda keltirilgan nazariy materiallarga asoslangan holda mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Mavjud ma'lumotlarni tahlil qilishda tahlil va sintez, qiyosiy tahlil kabi uslublar va yondashuvlar qo'llanilgan.

Bu borada M.V. Bovina, M.N.Siraeva ta'kidlashicha, axborot-kommunikatsiya kompetensiyasi o'quv jarayonining mahsuli natijasida sifat jihatidan yangi bilimlar to'plamini (axborotni qidirish, to'plash, saqlash, tizimlashtirish, taqdim etish usullarini qayta ishlash va bilimga aylantirishning zamonaviy turlari bo'yicha bilimlar) jamlaydi. Axborot va kommunikatsiyaning integratsiyasi, aloqa jarayonining elementlari, aloqa kanallari va samarali o'zaro ta'sirni tashkil etish va amalga oshirish usullari to'g'risidagi bilimlar, ko'nikmalar (tegishli, zarur va etarli ma'lumotlarni topish qobiliyatida ifodalangan axborot oqimlarida harakat qilish qobiliyati); uni kodlash, dekodlash va sharhlash qobiliyatidir. O'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni darsda ma'lumotlarda to'g'ri foydalanish uchun model bo'yicha va yangi, nostandart vaziyatda faoliyatda qo'llash uchun talabalarda axborot-kommunikatsiya kompetensiyalari rivojlangan bo'lishi zarur. [11]

A. W. Bates "Teaching in a Digital Age: Guidelines for Teaching and Learning" nomli kitobi, axborot texnologiyalari va o'qitish jarayonida ularni qanday integratsiya qilish haqida qiziqarli va ma'lumotlarga to'la. Ushbu manba o'qituvchilar va maxsus ta'lim sohasidagi mutaxassislar uchun qulay qo'llanma va yo'riqnoma sifatida tanilgan. Kitobda axborot texnologiyalari va onlayn ta'lim usullari foydalanilganligi, o'rganish jarayonini kuchaytirish, talabalarga zarur ma'lumotlarni o'tkazish, va ta'lim jarayonini samarali olib borishga qaratilgan ilova va taktikalar haqida tushunchalar beriladi. [1]

Roblyer, M. D., & Doering, A. H.ning "Integrating Educational Technology into Teaching: International Edition" nomli kitobda esa ta'lim sohasidagi axborot texnologiyalarini o'qitishda qanday

foydalanish haqida global o'qitish usullarini o'rganish uchun juda muhim bir manba. Ushbu manbada o'qitish jarayonini oshirish, talabalarning motivatsiyasini kuchaytirish va ta'limni yangilashga qaratilgan ilovalar va taktikalar ko'rsatiladi. [3]

Muhokama: tadqiqotlardan va ilmiy ko'rsatkichlardan kelib chiqqan holda, talabalarning o'zlashtirish ko'rsatkichini oshirishda axborot texnologiyalaridan keng miqyosda foydalanishga e'tibor qaratish kerak.

Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan talabalar bilan ishlashda axborot texnologiyalari (AT) deganda, uchta asosiy narsa tushunilishi mumkin:

–*Dasturlar va Platformalar* (axborot texnologiyalari, maxsus ta'lim uchun dasturlar va onlayn platformalar): Bu platformalar talabalar uchun ma'ruza materiallar, sinovlar, vazifalar, maqolalar va interaktiv darsliklar taqdim etishda yordam beradi.

–*Interaktiv ta'lim usullari*: interaktiv ta'lim usullari orqali talabalarga masofaviy ta'limni taqdim etishga imkoniyat yaratadi.

–*Ma'lumotlar bazalari va analitika*: o'quv jarayonining nazoratini ta'minlash uchun ma'lumotlar bazalari va analitik vositalarni o'z ichiga oladi.

Interaktiv ta'lim usullari axborot texnologiyalari (AT) yordamida talabalarga masofaviy ta'lim orqali bilim berishda muhim ahamiyatga ega. Bu usullar talabalarga turli xil elektron ta'lim materiallaridan foydalanish imkoniyatini beradi:

–*video darslar*: talabalarga masofaviy ta'lim uchun eng ommabop usuldir. Talabalar darslarni istalgan vaqtda va istalgan joyda ko'rishlari mumkin.

–*vebinarlar*: interaktiv ta'limning yaxshi namunalaridan biridir. Bu onlayn darslar, ko'p qator talabalar bilan birgalikda olib boriladi va dars o'qituvchining o'zini boshqarishi mumkin.

–*vazifalar*: Interaktiv ta'lim platformalari talabalarga vazifalar berish orqali o'zlashtirishni oshirishadi. Bu vazifalar dastur, maqola yoki boshqa ma'lumotlar asosida yaratilishi mumkin va talabalarni mustaqil o'rganishga imkon beradi.

–*boshqa ta'lim materiallari*: Interaktiv ta'lim platformalari talabalarga maqolalar, elektron kitoblar, audio darslar va boshqa ta'lim materiallariga kirish imkoniyatini taqdim etadi.

Natijalar: Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan talabalarning o'zlashtirish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishning bir qancha foydali taraflari mavjud ekan:

–*Individual o'rganish*: Axborot texnologiyalari, talabalar uchun individual o'rganish imkoniyatlarini yaratadi.

–*Interaktiv ta'lim usullari*: Axborot texnologiyalari talabalarga interaktiv ta'lim usullari orqali ishlov berish imkonini beradi.

–*Tuzatish va amalga oshirish*: Axborot texnologiyalari, talabalarning o'rganilgan materiallarni tuzatish va amalga oshirish uchun qulay vositalarni taqdim etadi.

–*Ko'plab manbalardan foydalanish*: Axborot texnologiyalari orqali talabalar, ko'plab manbalardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ushbu maqola maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan talabalar bilan ishlashda axborot texnologiyalaridan foydalanishning muhimligi, interaktiv ta'lim usullari, ma'lumotlar bazalari va analitika, masofaviy kirish va kommunikatsiya vositalari haqida keng va tafsilotli ko'rsatmalar taqdim etadi. Bu esa maxsus ta'limning samarali olib borilishida axborot texnologiyalarining o'ziga xos rolini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bates, A. W. (2019). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Teaching and Learning. Tony Bates Associates Ltd.
2. Keengwe, J., & Onchwari, G. (2009). Technology and early childhood education: A technology integration professional development model for practicing teachers. Early Childhood Education Journal, 37(3), 209-218.

3. Roblyer, M. D., & Doering, A. H. (2013). Integrating educational technology into teaching: International edition. Pearson Higher Ed.
4. Yakhlyakhonova Mukhiba. "The role of information technology in education in the development of students' independent learning skills". International Engineering Journal For Research & Development, vol. 6, no. ICDSIIL, Feb. 2021, p. 3, doi:10.17605/OSF.IO/V3MRZ.

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDAN OLIMPIADA TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI

Xamroyeva Dilafro'z Namozovna
Navoiy davlat pedagogika instituti, Informatika kafedrası dotsenti v.b.,
f.-m.f.f.d.(PhD), hdilafroz_285@mail.ru

Ismigul Yo'ldosheva Odil qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti, Matematika va informatika yo'nalishi talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada Informatika va axborot texnologiyalari fanidan olimpiada tashkil etish va olimpiada masalalarini yechish usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: olimpiada, masalalar, informatika.

Аннотация

В данной статье представлены способы организации и решения олимпиадных задач по информатике и информационных технологиях.

Ключевые слова: олимпиада, задачи, информатика.

Abstract

This article presents ways to organize and solve Olympiad problems in computer science and information technology.

Key words: Olympiad, problems, computer science.

Fan olimpiadasi ishtirokchilari ma'lum bir fan doirasida o'z bilimlarini sinashadi. Har bir olimpiada muayyan nizom va qoidalar asosida o'tkaziladi.

Fan olimpiadasi – umumiy o'rta va o'rta maxsus, professional hamda oliy ta'lim dargohlari bilim oluvchilari orasida o'tkaziladigan bellashuv.

Ushbu sohani tubdan isloh etish maqsadida quyidagi me'yoriy hujjatlar: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019-yil 3-maydagi PQ-4306-son qarori, "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Iqtidorli o'quvchilar o'rtasida fan olimpiadalarini o'tkazish tizimini takomillashtirish hamda xorijiy tillarni o'qitish bo'yicha eng yaxshi maktabni aniqlash tizimini joriy etish to'g'risida"gi 2021-yil 9-sentabrdagi 562-son qarori, qarorga ilova qilinib, "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlari, akademik litsey va kasb-hunar maktablari o'quvchilari o'rtasida fan olimpiadalarini tashkil etish, o'tkazish hamda xalqaro olimpiadalar ishtirokchilarini saralash va g'oliblarni rag'batlantirish tartibi to'g'risida"gi nizom qabul qilingan [1]. Yurtimizdagi fan olimpiadalarini o'tkazish tartiblari yuqoridagi nizomga asosan belgilanadi. Nizomda olimpiadaning qanday turlari mavjudligi, shuningdek, ularning o'tkazilish tartibi, hakamlar hay'ati, apellatsiya komissiyasi, olimpiada g'oliblari va ularning o'qituvchilarini taqdirlash kabi muhim masalalarga batafsil to'xtalib o'tilgan. Unga ko'ra, olimpiadaning ushbu turlari bilan tanishib chiqamiz.

Asosiy olimpiada – umumta'lim fanlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (keyingi o'rinlarda – Vazirlik) tomonidan maktablar o'rtasida respublika miqyosida tizimli ravishda har yili tashkil etiladigan olimpiada.

Qo'shimcha

respublika

olimpiadalari – mahalliy davlat hokimiyati organlari, vazirlik va idoralar, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari tomonidan asosiy olimpiadalardan tashqari, o'z tashabbusi bilan o'tkaziladigan olimpiadalar.

Onlayn olimpiada – o‘quvchilarning bilimlarini sinovdan o‘tkazish va asosiy olimpiadalarga tayyorgarlik ko‘rish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan hamda faqat axborot texnologiyalari (kompyuter, planshet, telefon va boshqalar) orqali amalga oshiriladigan olimpiadalar.

Nufuzli xalqaro olimpiadalar – O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2019-yil 3-maydagi PQ-4306-son qarorida belgilangan xalqaro olimpiadalar.

Mintaqaviy xalqaro olimpiadalar – nufuzli xalqaro olimpiadalar ro‘yxatiga kirmaydigan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan ro‘yxatga kiritilgan hamda g‘oliblarning maqomi asosiy olimpiadalarning respublika bosqichi g‘oliblariga tenglashtirilgan xalqaro olimpiadalar.

Biz ushbu maqolada Informatika va axborot texnologiyalari fani bo‘yicha o‘tkaziladigan olimpiadalarga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Sinflar kesimida asosiy olimpiada o‘tkaziladigan fanlar ro‘yxatida Informatika va axborot texnologiyalari fani birinchi guruh fanlar ro‘yxatiga kiritilgan. Asosiy olimpiadalar 9 – 11-sinflar, shuningdek, akademik litseylar va kasb-hunar maktablarining o‘quvchilari uchun tashkil etiladi.

Maqomi asosiy olimpiadalarning Respublika bosqichiga tenglashtirilgan mintaqaviy xalqaro fan olimpiadalari ro‘yxatida Informatika va axborot texnologiyalari faniga doir quyidagi olimpiadalar nomlari keltirilgan: Xalqaro Jautikov olimpiadasi (matematika, fizika, informatika va axborot texnologiyalari fanlari bo‘yicha hamda Osiyo-Tinch okeani mintaqasi informatika olimpiadasi.

Informatika va axborot texnologiyalari fanidan nazorat turlarida sinovlar umumta‘lim maktablarining DTS asosida o‘tkaziladi.

O‘z navbatida olimpiada masalalari ham qiyinlik darajasiga ko‘ra, 3 guruhga ajratiladi: A-oson yechiladigan masalalar, B-o‘rtacha qiyinlikdagi masalalar, C-qiyin yechiladigan masalalar.

Ushbu maqolada quyidagi masalalarning yechish texnologiyasi Python dasturlash tilida berilgan.

1-masala. Agar   AAA
                  +   BBB
                  SBBS

bo‘lsa, u holda A, B, S raqamlarini topish dasturi tuzilsin [2].

Yechish usuli:

Bu masalani yechish uchun o‘nlik sanoq sistemasidagi sonlarning standart ko‘rinishiga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, ularda xona qoshiluvchilari yig‘indisi quyidagicha:

$$AAA + BBB = A*100 + A*10 + A + B*100 + B*10 + B = (A+B) * 100 + (A+B)*10 + (A+B) = (A+B)*111$$
$$SBBS = S*1000 + B*100 + B*10 + S = S*1001 + B*110.$$

Shart bo‘yicha, A, B hamda S larning raqam ekanligi ma‘lum. Shuning uchun, ularning qiymati faqatgina 1 dan 9 gacha bo‘lishi mumkin. 0 bo‘lishi mumkin emas. Chunki, 1-xona 0 dan iborat bo‘la olmaydi. Aks holda, 3 xonali(2 xonali) son hosil bo‘lmay qoladi.

Dastur kodi (Python):

```
for a in range(1,10):
    for b in range(1,10):
        for c in range(1,10):
            if (111*a+111*b==1001*c+110*b):
                if a!=b and b!=c:
                    print(a,b,c)
```

Dastur natijasi:

```

Python 3.12.2 (tags/v3.12.2:6abddd9, Feb 6 2024, 21:26:36) [MSC v.1937 64 bit (AMD64)] on win32
Type "help", "copyright", "credits" or "license()" for more information.
>>>
===== RESTART: C:/Users/user/Desktop/Новая папка/1.py =====
9 2 1
>>>

```

2-masala. Berilgan matndagi har xil harflar sonini topish dasturini tuzing.

Yechish usuli:

Ushbu masalani yechish uchun shunday yangi satr hosil qilamizki, unda berilgan matndagi barcha harflar faqat bir martadan ishtirok etadi. Bu satrni qisqa biron harf bilan (misol uchun B) belgilaymiz. Dastlab, yangi satr hech qanday belgiga ega bo'lmaydi. Endi esa berilgan matnning bittadan belgisini qirqib olib, B satr belgilari bilan taqqoslaymiz. Agar mazkur belgi B satrida bo'lmasa uni qo'shib qo'yamiz. Natijada berilgan matndagi har xil harflar soni B satrdagi belgilar soniga (satr uzunligiga) teng bo'ladi.

Berilgan matnda bir xil, ammo katta va kichik harflar (A, a) bo'lishi mumkin. Ularni takror hisoblamaslik uchun farqini yo'qotamiz. Bunda matndagi hamma harflarni kichik harflarga o'tkazish uchun lower() metodidan foydalanamiz. Endi esa matndagi turli harflarni saqlovchi to'plam yaratish zarur. Buning uchun set konstruktoridan foydalanamiz. Chunki, Set to'plamida bir xil qiymatga ega ikkita element bo'lishi mumkin emas. Matndagi har bir belgini tekshiramiz. Agar, u harf bo'lsa, to'plamga qo'shamiz. Dastur boshqa belgilarni ham harf sifatida hisobga olmasligi zarur. Albatta, bu jarayonda isalpha() metodi qo'llaniladi. Dastur oxirida esa turli harflarni to'plamga qo'shish va to'plam o'lchamini olish uchun add() metodi va len() funksiyasidan foydalanamiz. Hosil bo'lgan to'plam o'lchami matndagi turli harflar soni hisoblanadi.

Dastur kodi (Python):

```

matn = input('Iltimos, matnni kiriting:')
matn = matn.lower()
harf_toplami = set()
for belgi in matn:
    if belgi.isalpha():
        harf_toplami.add(belgi)
harflar_soni = len(harf_toplami)
print('Berilgan matndagi har xil harflar soni:', harflar_soni)

```

Dastur natijasi:

```

Python 3.12.2 (tags/v3.12.2:6abddd9, Feb 6 2024, 21:26:36) [MSC v.1937 64 bit (AMD64)] on win32
Type "help", "copyright", "credits" or "license()" for more information.
>>>
= RESTART: C:/Users/user/Desktop/Новая папка/2.py
Iltimos, matnni kiriting:Assalomu alaykum
Berilgan matndagi har xil harflar soni: 8
>>>

```

3-masala. Savatda bir necha olmalar bor edi. Savatdan 2 donalab, 3 donalab, 4 donalab, 5 donalab, 6 donalab olma olinsa har safar 1 tadan olma ortib qoladi. 7 donalab olinganda olma qolmadi. Savatda kamida nechta olma bo'lganini aniqlash dasturini tuzing.

Yechish usuli:

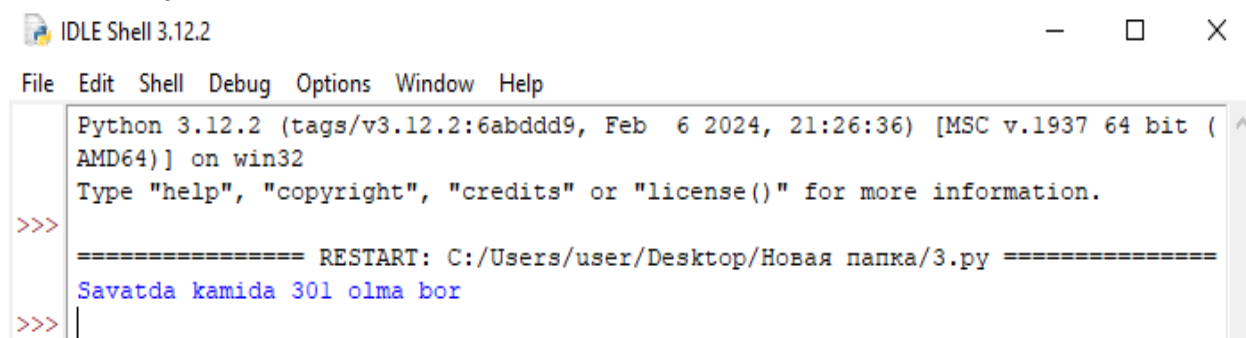

Masala shartiga ko'ra olmalar soni 7ga karrali bo'lgan, shuningdek, 2, 3, 4, 5, 6 sonlariga bo'lganda 1 qoldiq qoladigan son hisoblanadi. Bunday eng kichik sonni chop etamiz.

Dastur kodi (Python):

```
for i in range(7, 1000, 7): # Savatda eng kamida nechta olmalar bo'lishi mumkinligini aniqlash uchun
7 dan boshlab tekshiramiz
if i % 2 == 1 and i % 3 == 1 and i % 4 == 1 and
i % 5 == 1 and i % 6 == 1:
    print("Savatda kamida", i, "olma bor")
break
```

Dastur natijasi:


```
IDLE Shell 3.12.2
File Edit Shell Debug Options Window Help
Python 3.12.2 (tags/v3.12.2:6abddd9, Feb 6 2024, 21:26:36) [MSC v.1937 64 bit (AMD64)] on win32
Type "help", "copyright", "credits" or "license()" for more information.
>>>
===== RESTART: C:/Users/user/Desktop/Новая папка/3.py =====
Savatda kamida 301 olma bor
>>> |
```

Informatika va axborot texnologiyalari fani bo'yicha fan olimpiadalarini o'tkazishdan ko'zlangan asosiy maqsad ushbu sohaga qiziquvchi iqtidorli, iste'dodli va qobiliyatli yoshlarni aniqlash, hamda ularning qiziqishlarini munosib baholab, rivojlanishlariga yetarlicha shart-sharoitlar yaratish, yoshlar o'rtasida zamon talabiga aylanib kelayotgan IT sohasini kengroq tatbiq etish, ularda amaliy ko'nikmalarni vujudga keltirish, intellektual salohiyatini oshirish, mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, raqamli avlodni shakllantirish orqali yangi O'zbekistonning bunyodkor yoshlarini tarbiyalash.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Iqtidorli o'quvchilar o'rtasida fan olimpiadalarini o'tkazish tizimini takomillashtirish hamda xorijiy tillarni o'qitish bo'yicha eng yaxshi maktabni aniqlash tizimini joriy etish to'g'risida"gi qarori. 09.09.2021 yildagi 562-son.
2. Boltayev B.J., Mahkamov M.R., Azamatov A.R. Olimpiada masalalarini yechish. T. 2005.
3. Azlarov T.R., Zokirova F.M. Informatikadan olimpiada masalalari to'plami. T. 1996.
4. Boltayev B., Mahkamov M., Azamatov A. Informatikadan olimpiada masalalarini yechish. Metodik qo'llanma. T. 2006.

AYRIM GEOMETRIK MASALALARNI YECHISHDA BAZI BIR TENGSIZLIKLARNING TADBIQI

Jumayev Sanjar Saydullayevich—"Matematika" kafedrasida

katta o'qituvchisi, NavDPI, Uzbekistan;

Sobirov Jasur Azamatovich—"Matematika" kafedrasida

o'qituvchisi, NavDPI, Uzbekistan;

Raximov Nodirbek Sharif o'g'li – talaba, NavDPI, Uzbekistan;

Аннотация. Данная статья посвящена применению некоторых неравенств к решению геометрических задач.

Mazmunnoma. Ushbu maqola ba'zi bir tengsizliklarni geometrik masalalarni yechichga tadbiqlariga bag'ishlanadi.

Abstract. This article is devoted to the application of some inequalities to solving geometric problems.

Kalit so'zlar: Tengsilklar, o'rta geometrik va o'rta arifmetigi, eng katta qiymat, silindr, balandlik, diametr, parallelepiped.

Bizga ma'lumki, geometrik masalalarni yechishda tasavvur katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga geometrik masalalarni yechishning turli hil usullar ham mavjud. Shuning uchun ayrim geometrik masalalarni yechishda ba'zi bir tengsizliklarni tadbiriqini qaraymiz.

Buning uchun quyidagi teoremani qaraymiz.

1-teorema. Ikki musbat sonning o'rta geometrigi ularning o'rta arifmetigidan katta emas.[1]

Isbot. $x > 0$ va $y > 0$ bo'lsin. Ma'lumki, x va y ning o'rta geometrigi deb $\sqrt{xy}$ ifodaga, o'rta arifmetigi deb $\frac{x+y}{2}$ ifodaga aytiladi.

Har qanday $x > 0$ va $y > 0$ uchun $(\sqrt{x} - \sqrt{y})^2 \geq 0$ tengsizlik o'rinlidir.

Bundan

$$\begin{aligned} x + y - 2\sqrt{xy} &\geq 0 \\ x + y &\geq 2\sqrt{xy} \\ \sqrt{xy} &\leq \frac{x+y}{2} \end{aligned} \quad (1)$$

kelib chiqadi.

(1) Tengsizlikda $x = y$ bo'lgandagina tenglik ishorasi o'rinli bo'ladi.

Bu teoremda quyidagi natijalarni olamiz.

1-natija. Agar x va y musbat o'zgaruvchilarning yig'indisi o'zgarmas bo'lsa, $y = x$ bo'lganda ularning ko'paytmasi xy eng katta qiymatga ega bo'ladi.

2-natija. Agar x va y musbat o'zgaruvchilarning ko'paytmasi $xy = a$ o'zgarmas bo'lsa, $x = y$ bo'lganda ularning yig'indisi $x + y$ eng kichik qiymatga ega bo'ladi.

2-teorema. Agar musbat x va y o'zgaruvchilarning yig'indisi o'zgarmas bo'lsa, u holda $\frac{x}{m} = \frac{y}{n}$ bo'lganda $x^m y^n$ ko'paytma eng katta qiymatga ega bo'ladi.[2]

Isbot. a) m va n natural sonlar bo'lsin. $x^m y^n$ ning eng katta qiymatini izlash $\left(\frac{x}{m}\right)^m * \left(\frac{y}{n}\right)^n$ ning eng katta qiymatini izlash bilan bir xil bo'ladi. $\left(\frac{x}{m}\right)^m * \left(\frac{y}{n}\right)^n$ ko'paytmada $m + n$ ta ko'paytuvchi bo'lib, ularning yig'indisi

$$m * \frac{x}{m} + n * \frac{y}{n} = x + y$$

o'zgarmasdir.

1-natijaga asosan, $\left(\frac{x}{m}\right)^m * \left(\frac{y}{n}\right)^n$ ko'paytma o'zining eng katta qiymatini $\frac{x}{m} = \frac{y}{n}$ bo'lganda qabul qiladi.

b) m va n kasr sonlar bo'lsin: $m = \frac{p}{a}$, $n = \frac{q}{a}$ (bir xil maxrajli bo'lmasa bir xil maxrajga keltiriladi).

$z = x^m y^n = x^{\frac{p}{a}} y^{\frac{q}{a}}$ dan $z^a = x^p y^q$ kelib chiqadi. $x > 0$ va $y > 0$ bo'lganda z va z^a bir vaqtda eng katta qiymatga ega bo'ladi. Shuning uchun z^a ning eng katta qiymati $\frac{x}{y} = \frac{p}{q} = \frac{\frac{p}{a}}{\frac{q}{a}} = \frac{m}{n}$ da bo'ladi.

3-natija. Agar musbat x va y o'zgaruvchilar uchun $x^m y^n$ ko'paytma o'zgarmas bo'lsa, u holda $\frac{x}{m} = \frac{y}{n}$ bo'lganda $x + y$ yig'indi eng kichik qiymatga erishadi.

Yuqorida keltirilganlardan foydalanib quyidagi geometrik masalalarni yechaylik.

1-masala. Yumoloq to'sindan ko'ndalang kesimi to'g'ri to'rtburchak bo'lgan to'sin kesib olinish kerak, To'sin gorizont holtda eng ko'p yukni ko'tarishi uchun kesim o'lchovlari qanday bo'lish kerak.[1]

Eslatma. Gorizont holtda to'sinning yuk ko'tarishi kesim kengligi bilan kesim balandligi kvadratining ko'paytmasiga proporsional.

Yechish. Chizmaga asosan $x^2 + y^2 = d^2$ bo'lib, xy^2 ning eng katta qiymati topilish kerak. $xy^2 = (x^2)^{\frac{1}{2}} * (y^2)^1$ deb olsak, 2-teoremaga asosan, $x^2 + y^2 = d^2$ o'zgarmas bo'lgani uchun $(x^2)^{\frac{1}{2}} * (y^2)^1$ o'zining eng katta qiymatini $\frac{x^2}{2} = \frac{y^2}{1}$ bo'lganda qabul qiladi ($m = \frac{1}{2}; n = 1$).

Bundan $y^2 = 2x^2$ ekanligini bilamiz $x^2 + y^2 = d^2$ dan foydalanib, $x = \frac{\sqrt{3}}{3}d; y = \frac{\sqrt{6}}{3}d$ ligi kelib chiqadi.

Demak, tegishli to'sinni hosil qilish uchun kesimning vertikal tomoni bilan gorizontol tomonlarining nisbati $\sqrt{2}$ ga teng bo'lishi kerak.

2-masala. To'la sirtlari teng bo'lgan silindrlar orasida eng katta hajimga ega bo'lgani topilsin.

Yechish. Silindrning to'la sirti: $S = 2\pi rh + 2\pi r^2 = 2\pi(rh + r^2)$ ga teng bo'lib, $V = \pi r^2 h$ hajmi eng katta bo'lish kerak. 2-teoremaga asosan $rh + r^2 = \frac{S}{2\pi}$ o'zgarmas bo'lganda $\frac{r^2}{2} = \frac{rh}{1}$ tenglik bajarilsa, $\frac{V}{\pi} = r^2 h = (r^2)^{\frac{1}{2}}(rh)^1$ eng katta qiymatga erishadi. $\frac{r^2}{2} = \frac{rh}{1}$ ekanligidan $h = 2r$ ligi kelib chiqadi.

Demak, bir xil to'la sirtga ega bo'lgan silindrlar orasida eng katta hajimga ega bo'lsa, silindr asosining diametri balandligiga teng bo'lar ekan.

3-masala. Bir xil to'la sirtli to'g'ri burchakli parallelepipedlar orasida eng katta hajmlisi aniqlansin.

Yechish. Parallelepipedning qirralari a, b, c bo'lsin. U holda uning to'la sirtining yuzi $S = 2(ab + ac + bc)$ bo'lib, hajmi $V = abc$ bo'ladi.

Demak S o'zgarmas bo'lganda a, b, c ni shunday tanlash kerakki, V eng katta bo'lsin. Yuqoridagi teoremlardan foydalanamiz. Ma'lumki $a > 0, b > 0, c > 0$ bo'lganda $V = abc$ va $V^2 = (abc)^2$ lar bir vaqtda eng katta qiymatlarga erishadi. Shuning uchun $ab = ac = bc$ bo'lib, $V^2 = (ab) * (ac) * (bc)$ ko'paytma $ab + ac + bc = \frac{S}{2}$ o'zgarmas bo'lganda eng katta qiymatga erishadi.

$ab = ac = bc$ ekanligidan $a = b = c$ ligi kelib chiqadi.

Demak, bir xil to'la sirtli to'g'ri burchakli parallelepipedlar orasida kub eng katta hajimga ega ekan.

Adabiyotlar

1. G.Buzeman. Geometry of geodesics. M.: Fizmatgiz, 1962.
2. T.A. Azlarov va boshqalar Matematikadan qo'llanma (maktab o'qituvchilari uchun qo'llanma) II-qism. O'qituvchi, T., 1990.

EFFECTIVE METHODS FOR TEACHING IDIOMS THROUGH DEVELOPMENTAL STAGES

Karimova Umida, Axmedova Dilora

Teachers, Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: The article thinks about the core of every educational game lies a commitment to widely recognized educational strategies and approaches. The development of educational games should be based on subject-specific material. In classroom settings, academic students often show increased enthusiasm for participating in educational games, considering them more captivating than traditional instructional sessions. As a result, students feel more at ease during these interactive educational activities. They demonstrate a strong inclination towards lively and interactive lessons, expressing a desire to succeed. Educators leverage these tendencies as effective tools for imparting knowledge and educating students.

Key words: concepts, vocabulary exercises, strategies and approaches.

Currently, there's a significant focus on employing effective EFL (English as a Foreign Language) teaching methods for Uzbek students to foster a harmonious generation. Understanding the cultural

context of a foreign language is crucial for effective learning. Among various teaching methods used in universities, lectures are widely employed for introducing new concepts, addressing issues, summarizing ideas, illustrating connections between theory and practice, and emphasizing key points. Different approaches have been identified to enhance educational effectiveness, with particular emphasis on accommodating diverse learning styles. While there's ongoing discussion on the topic of learning styles, there's a consensus that four fundamental styles exist: auditory, visual, kinesthetic, and tactile. Kinesthetic and tactile learning styles are often discussed together.

Idiomatic expressions play a significant role in language learning. A flexible approach to lesson design is essential, especially when teaching complex idioms, to avoid misunderstandings. Interaction with students and questioning them about the idioms they've learned can aid teachers in clarifying misconceptions.

One effective strategy to enhance the effectiveness of teaching English idioms is to teach idioms and idiomatic expressions relative to the students' native language. This approach makes lessons engaging and easy to remember. However, mastering English idioms can be challenging for EFL learners due to their figurative meanings.

Teaching uncommon phrases in English as a foreign language requires pedagogical investigations. Non-native speakers face difficulties in acquiring foreign language skills, particularly with vocabulary exercises, which can become monotonous, especially for those with limited language learning skills.

Incorporating games and activities that encourage physical activity can help keep students alert and alleviate boredom. Emphasizing fun activities, even while learning new vocabulary, can reduce monotony. Since learning English idioms is essential for EFL learners to achieve proficiency, teachers can plan various activities to help students use English idioms effectively. Encouraging students' natural inclination towards narrative meaning-making, along with text-based lessons, can enhance their engagement with textual material and reduce resistance to challenging or frustrating reading material. Students respond to writings through narrative approaches, engaging in role-playing and allowing memories, images, and stories to surface as they interpret metaphors. They are more likely to understand, recall, and care about the meaning of metaphors after playing with the word through personalized exploration of their own experiences.

The acquisition of idiomatic language involves cognitive processes similar to those governing other linguistic behaviors and learning in general. General principles of long-term memory formation, such as encoding, storage, and retrieval, underlie the learning of multi-word figurative expressions, much like they do for the literal meanings of individual words. Taking note of expressions within the input is crucial for long-term information retention. Learners must attend to linguistic features within the content for the input to be processed. Providing varied experiences with the target phrase is expected to facilitate the detectable quality of figurative language.

Another concern is advancing appropriate learning tasks. There's ample evidence demonstrating that information committed to long-term memory is information required to perform the task. Hence, tasks should be outlined to direct learners' attention to the usage of figurative language. This can be achieved, for example, by embedding an idiom in an address or asking a question that requires the proper interpretation of metaphorical meaning.

The concept of using metaphors has transformed our comprehension of language not meant to be taken literally. Idiomatic expressions often have purposeful word choices rather than being random. People employ metaphors in language unconsciously, aiding in their understanding and use of common phrases in novel ways. Grasping the workings of metaphors can assist second language learners in utilizing idiomatic language more effectively. Conceptual metaphors can elucidate word choices in idiomatic phrases. It's easier to recall and apply knowledge that makes sense than that which appears random. Utilizing the conceptual metaphor framework, idiomatic language can be organized and presented in a manner conducive to learners' comprehension. Research indicates that individuals recall information better when they can relate new information to existing knowledge. This implies that teaching phrases as part of a group and relating them to familiar concepts can enhance learning.

Numerous experiments support this notion. Boers demonstrated that organizing pictures using metaphors enhances memory retention. In Csábi's study, students who learned about comparison phrases performed better in remembering them compared to students who only learned their meanings in their native language. Beréndi, Csábi, and Kövecses divided intermediate learners into two groups and asked them to read a text containing 22 English phrases, attempt to comprehend their meanings, and provide translations in their native language. In the translation task, the experimental group encountered idioms with their meanings explained, while the control group saw them in the order they appeared in the text. After translating, the students had to fill in the gap in a test using idioms.

THE LIST OF LITERATURE

1. Umida K. The Role of Teaching Compounds According to Types of Speech in Constructivism //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2022. – T. 8. – C. 4-9.
2. Umida K. The ways of using constructivism to teaching phraseological units and vocabulary for efl //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2022.– T. 3. – №. 4. – C. 1-6. Retrieved from <https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/1325>
3. Umida, Karimova. "The Role of Teaching Compounds According to Types of Speech in Constructivism." Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 8 (2022): 4-9. Retrieved from ISSN: 2795-739X.
4. Ochilovna K. U., Sameyevna M. Z. IMPROVING SPEAKING SKILL WITH THE HELP OF MODERN TECHNOLOGIES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 9. – №. 12. – C. 367-369.

J. RASINNING “FEDRA” TRAGEDIYASIDA ANTIK DAVR NAFASI.

Imiy rahbar f.f.f.d.(PhD) X.A.Arziqulova
O‘zbek tili va adabiyoti 2-kurs talabasi
yosh tadqiqotchi A.D.Muhiddinova

Annotatsiya. Maqolada J. Rasinning “Fedra”si klassitsizm adabiyotining yorqin namunalaridan biri deb tan olinganligi o‘rganildi. Tragediyaning poetikasi XVII asrda Fransiyada hukmronlik qilayotganyo‘nalishning estetik prinsiplariga amal qilishi ifodalangan.

Аннотация. В статье выясняется, что «Федра» Расина была признана одним из самых ярких примеров классической литературы. Изображено, что поэтика трагедии соответствует принципам направления, которая господствовала в XVII веке во Франции.

Annotation. The article reveals that the “Fedra” of Racine was recognized as one of the most striking examples of classical literature. It is depicted that the poetics of the tragedy correspond to the principles of the direction that prevailed in France in the XVII th century.

Kalit so‘zlar: dramaturgiya, klassitsizm, tragediya, suujet, pyesa, antik davr, mabuda, xudo.

Ключевые слова: драматургия, классицизм, трагедия, сюжет, пьеса, античная эпоха, богиня, бог.

Keywords: dramaturgy, classicism, tragedy, subject, piece, antique era, goddess, god.

Buyuk fransuz dramaturgi Jan Rassin (1639-1699) ning «Fedra tragediyasi birinchi marta 1677-yil 1-yanvarda Burgund otelida sahna yuzini ko‘rgan. Dramaturga qarshi bo‘lganlar tomonidan boshlarida pyesa yetarlicha baholanmadi. Keyinchalik yangi avlod vakillari tomonidan “Fedra” J.Rasinning eng zo‘r tragediyalaridan biri deb sanaldi. J. Rasinning “Fedra” tragediyasi XVII asr fransuz dramaturgiyasi noyob durdonasi deb hisoblandi. J.Rasin ijodi tadqiqi dunyoning ko‘p tillarida mavjud, asosan, fransuz tilida uning ijodini turli aspektlarda o‘rgangan. Bu badiiy ijoddagi muammolarning keng qamrovliligi zamonaviy tadqiqotchilarning oldida hali yechimini topmagan savollar borligini ko‘rsatadi.

J. Rasinning ilk ijodidagi “Fivaida yoki aka-uka dushmanlar (1664) va “Buyuk Aleksandr” (1665) nomli tragediyalari bejizga shoh asarlari qatoriga kirmagan. Bundan tashqari bu ishlari uning ijodidagi birinchi tajribalaridan muallifning kuchli va o‘ziga xosligini ko‘rsatadi, uning fikricha o‘ziga xos

qiziqarli va diqqat bilan o'qiydigan o'quvchi undan ko'p narsa oladi. Bu yillarda Rasin o'z ijod yo'lini qidirayotgan edi, dramalari tuzilishining o'ziga xosligi, uni ijodda yangi o'zining alohida badiiy yo'lini yaratish imkonini berdi.

Bo'lajak ijodkorning "Andromaxa" va "Fedra" asarlari dramaturgni yuksaklikka ko'tarilishiga sabab bo'ldi, bularning hammasi uning oldiga murakkab vazifalarni qo'ydi, ya'ni syujet tanlash masalasi. Bir qarashda davrning "ellinizmni" hisobga olgan holda, u o'ziga murakkablikni yaqinlashtirmaydi, antik davr ijodkorlaridan syujetlarni olish an'anasini kiritdi. Uning oldida turgan savol ular ko'p bo'lsa, ularning qaysi birini tanlash kerak qaysi biridan olish kerak, qadimiylardan qaysi biriga tayanish mumkin (ular esa ko'p) va qanday bugungi kun sahnasiga moslashtirish kerak, ularning so'zlari manbalardagilari bilan aniq bog'liqligi va uni zamonaviysi bilan almashtirish muammosi turar edi. Bu ma'noda birinchi tragediyasi uchun tanlagan syujeti nihoyatda e'tiborli. Rasinning "Fedra"si klassitsizm adabiyotining yorqin namunalaridan biri deb tan olingan. Tragediyaning poetikasi XVII asrda Fransiyada hukmronlik qilayotgan ushbu yo'nalishning estetik prinsiplariga qat'iy bog'liq. Davr tendensiyasini 1688-yilda J.Labryuyer shunday ifodalaydi: "Ijodda mukammallikka erishish uchun va qadimiysi afzal, ishni ularning qadrini oshirish bilan boshlash zarur" [2, 53]. "Taqliddan, taqlidga" nazariyasiga amal qilgan, shulardan kelib chiqqan holda bir qancha yozuvchilar o'z ijodlarida namuna sifatida antik adabiyotga tayandi. Shu sababli o'sha davr ijodida ushbu yo'nalishning keng qo'llanilganligi kuzatiladi. Rasin va bilimdonlar doirasi xato qilmagan edi. Vaqt hammasini asta-sekin o'z joyiga qo'yib qo'ydi. Avlodlar bu tragediyaning haqiqatini ko'ra oldi va Rasinning yuksak darajada daholigini angladi. "Fedra"da tragediyaning alohida ajratib turadigan chuqur nafasi bor, yana hayratlanarlisi shundaki, Rasinda ozodlikni ifodalashning benuqson shakli mavjud. Syujet bo'lgan Yevripidda ham Senekada ham bog'liqlik mavjud. Ammo e'tiborlisi shundaki, pyesa qadimiysidan rassinchasiga nomlashda farqlanadi biri "Tojli Ippolit", boshqasi "Ippolit" ikkalasining ham voqealar rivoji markazida yosh sadoqatli Artemid gavdalanadi. Grek fojialariga solishtirilsa, Rasin Fedrani Afrodita (Venera)ning o'rnida qiyosiy planda qo'llaydi.

Oh, Rock! Oh, la haine de la cruelle Aphrodite!..

Pour toujours sur la terre ne sera pas oublié (I, 3)

Oh, taqdir! Oh, zolim Afroditaning nafratlari!..

Ular yer yuzida hech qachon unutilmaydi.

(tarjima bizniki X.A. va A.M.)

Afrodita sahnada paydo bo'ladi va qasddan jazolash maqsadida Ippolitni ma'budani mensimaslikda ayblaydi. Fedra o'zini o'zi o'ldira turib (Yevripidda tan olish sahnasi yo'q) qo'lga Ippolitni uni zo'rlashda ayblab yozgan xatni (taxtachani) bog'lab oladi. G'ajib tashlamoqchi bo'lgan maxluq Tezeyning o'g'li sahnada o'ladi va Artemid uni kundoshidan qutqara olmaydi, tomoshabinlar ko'z o'ngida o'lim haqligini g'azablangan ma'budani, qahramonning o'limini ko'rsatadi. Shunday qilib, ikki ma'budaning qarama-qarshiliklar asosida grek shoirlarning fojiviy boshlanmasi oldida Rasinning tragediya borasida tajribasi mutaxassis sifatida kamligini eslatadi.

Rasinning 13 ta kvintetida tragediya protagolistlarini tashkil etishda bosh qahramonlari asosiy rol o'ynaydi. Fedrani nobud qilgan, na Ippolit qutulib bo'lmaydigan qo'rquvga g'arq bo'lgan, na Tezey o'limigacha xotini hisoblangan, na yosh malika Arsin Ippolitni sevib qolgan, na Fedraning sadoqatli boquvchisi, unga hamma sirlarini ishonuvchi Enona, garchi ularning har biri – aniq tasvirlab berilgan obrazlar, xarakterlar, shuncha psixologik e'tiborni qalbiga joylagan, shunday yashovchanlik va butunlay ishonch Fedrada qanday bo'lsa shunday. Fedra – yakka ijrochi, butun bir ansambl qatnashchilarini o'ziga ergashtiradigan. Bilishimizcha, ularning har birining alohida "ovozi" va "musiqasi" mavjud tragediya ulardan ajoyib birlikni tashkil qiladi, ularning o'zaro bog'liqligi va o'zaro tobeligi oxirigacha bog'liqlikda davom etadi, o'z navbatida jaranglayotgan boshqa "tovush"lar orasidan Fedraniki "mavzuni" qamrab oluvchi impulsni paydo qiladi. Shuning uchun bizning tahlilimizda bu obrazlar muhim o'rin egallaydi.

Rasin dramalaring yana bir o'ziga xosligi: insoniy va kosmik boshlanmalarni o'ziga biriktiradi. Bunday chuqur psixologizm qadimgi afsonalarda tasvirlangan, bular faqatgina Yevripidni emas, juda qadimiy grek arxaiklari qatlamlarini eslashga undaydi. Aytish mumkinki, "Andromaxa" yoki "Ifigeniya" dan farqli bu yerda Tyeri Monyening ifodalashicha, "tragik afsonalar butun boricha qabul

qilingan, uning odamlari an'analari bosh va ajdarlar, dengiz girdobiga g'arq bo'lishi..." [4,26].

Tragediya qahramonlarining yo'li aniq, ravshan ikki qismga bo'linadi. Birinchi bo'lakning asosiy bo'lingan bo'lakdan ba'zi boshlang'ich mazmunni ajratib olgan; ikkinchisi – buning boshlanishiga qaytib kelgan: Fedra –Tezeyning xotini, Ippolit – Tezeyning o'g'li, Fedraning Ippolitdan qo'rqishi yashirincha; bularning o'rtasida faqatgina bu faqatgina er-xotinlik ishonchining buzilishi emas, bu "yaramas" odatlar odamlar va xudolar qonunlarini buzilishidir. Rasin personajlari sevgisi oldida irodasizdir. U sevgi oldidagi hamma taqiqlarni chetga surib qo'yadi, ba'zan o'zini cheklaydi; u sevmasdan tura olmaydi, lekin u o'lishi mumkin.

Tragediya qahramonlari bosib o'tadigan yo'l, o'z-o'zidan ushlab turuvchi tugunlar yechilishi, o'limdan o'limgacha bo'lgan yo'l bo'lishi mumkin. Fedra sahnada shunday vaqtda paydo bo'ladi, u shaytonga aylanishga tayyor, uni borliqdan ajratuvchi, u ma'lum bir vaqt oralig'ida to'xtashi, quyoshdan uzr so'rashgagina; oxirgi marta va u vaqtda vafot etadi. Mana shu ikki nuqta oralig'ida butun yo'lini va dramadagi voqealarni bosib o'tadi.

Fedraning "xato" si qolgan butun "xato"larini orqasidan ergashtirishi, o'zini o'limga mahkum qilishi va tirik qolishi bilan tugallanadi. Bu "xato"larsiz tragediya ham bo'lmagan bo'lar edi. U hayotga qayta turib tragediyaga kiradi; hayotdan keta turib, u undan ketmaydi. Fedraning o'limi – yer yuzidagi yo'lining tugashi, hamda uning insoniy dramasing tugashi bu to'la-to'kis tragediya. Fedra hayotini davom ettirib uchta "xato"ga yo'l qo'yadi, bu esa uning tragik ayblarini chuqurlashtiradi. Dramaturgiya jihatdan bu shunday ifodalanadi: qahramon uch marta, Enona bilan bo'lgan sahnada jimlikni buzadi (I, 3), Ippolit bilan (II, 5), Tezey bilan (III, 4) aktlarda. Bular tragediyaning kalit sahnalari. Bular bilan biz diqqatni bir joyga jamlaymiz.

Dieux! que ne suis-je assise à l'ombre des forêts!

Quand pourrai-je, au travers d'une noble poussière,

Suivre de l'oeil in char fuyant dans la carrière? (I, 3)

E Xudo! nega men o'rmon soyasida o'tirmayman?

Qachon munosib do'st topishga qodir bo'laman,

Yuksak mavqega eltuvchi g'ildirak aylanishini qachongagacha kuzatib o'tiraman?

(tarjima bizniki X.A. va A.M.)

Bu yerda Fedra juda mayda mikroskop bilan ko'rish darajasidagi xatoga yo'l qo'yadi. Bunday epizodlar jahon dramaturgiyasida uncha ko'p uchramaydi, juda aniqlik bilan qiyoslasa bo'ladigan va Ippolit va Fedrani (II, 5) bog'lab turadigan darajada chuqur psixologizmga ega bo'lgan. Tragediyaga doir tushunmovchiliklardan ko'ra, dramatik holatlar juda o'tkir. Malika bolalarga gapirishga keladi. Tezeyning o'limi uning oldiga yangi tashvish va majburiyatlarni qo'yadi. Uchrashuvning sababi to'liq rasmiy edi. Fedra shunday o'ylaydi. Enonaga xuddi maktab o'quvchisi birinchi marta luqma tashlayotganda aytib turgandek aniq ko'rinib turgandi, xuddi o'zini davlat oldidagi majburiyatlarini bajarayotgandek tutishi o'z-o'zini aldash edi, xuddi sevgan

kishisining o'limini ko'rib turganidek.

Antik adabiyot va zamonaviy adabiyotda ko'p jihatdan o'xshashliklar mavjud ekanligini ko'rganmiz, ammo zamonaviy adabiyotda yangicha talqin bilan yondashuvga ahamiyat qaratilgan. Aynan, J.Rasin ijodida bu fikrimizni yaqqol ifodasini ko'rishimiz mumkin. Rasin asarda ayol obrazini asosiy planga qo'yib, Fedraning his- tuyg'ularini tasvirlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Кадышев В.С. Расин. Москва, "Наука", 1990. С. 274.
2. Литературные манифесты западноевропейских романтиков. М., 1980.
3. Dedeyan Ch. Racine et sa Phèdre. P., 1965.
4. Maunier Th. Lecture de Phèdre. P., 1967. P. 26.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ

Муртазина Диана Рахибовна

Магистр группы 521-23 направления «История и теория педагогики»

Джизакский государственный педагогический университет

Аннотация: Данная статья исследует влияние цифровой трансформации на процесс обучения иностранным языкам в современной системе образования. Обсуждаются новые возможности, которые появляются благодаря использованию цифровых технологий, а также вызовы, с которыми сталкиваются студенты и преподаватели. Особое внимание уделяется перспективам повышения эффективности обучения, сохранению мотивации студентов и преодолению технических и качественных барьеров.

Ключевые слова: цифровая трансформация, обучение иностранным языкам, образование, новые возможности, вызовы.

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli transformatsiyaning zamonaviy ta'lim tizimida chet tillarini o'qitish jarayoniga ta'sirini o'rganadi. Raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali yuzaga keladigan yangi imkoniyatlar, shuningdek, talabalar va o'qituvchilar duch keladigan muammolar muhokama qilinadi. Ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilar motivatsiyasini saqlab qolish, texnik va sifat to'siqlarini bartaraf etish istiqbollari alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, chet tillarini o'qitish, ta'lim, yangi imkoniyatlar, muammolar.

Abstract: This article explores the impact of digital transformation on the process of teaching foreign languages in the modern education system. New opportunities that arise through the use of digital technologies are discussed, as well as the challenges faced by students and teachers. Particular attention is paid to the prospects for improving learning efficiency, maintaining student motivation and overcoming technical and quality barriers.

Key words: digital transformation, foreign language teaching, education, new opportunities, challenges.

Введение

Цифровая трансформация проникает во все сферы современной жизни, изменяя наше восприятие и подходы к различным аспектам повседневности. Образование не остается в стороне от этой эволюции, и, наоборот, становится одним из ключевых секторов, в котором цифровые технологии оказывают наиболее значимое влияние. В рамках образовательного процесса, обучение иностранным языкам занимает особенно важное место, как инструмент формирования не только лингвистической компетенции, но и креативного и интеллектуального потенциала молодежи [1]. Этот взаимосвязанный процесс обучения языкам в контексте цифровой трансформации образования открывает перед студентами новые возможности, но также представляет собой определенные вызовы. В данной статье мы рассмотрим, как цифровые технологии изменяют обучение иностранным языкам, выявим новые перспективы, которые они открывают, а также проанализируем вызовы, с которыми сталкиваются учащиеся и преподаватели в данном процессе. В этом контексте обучение иностранным языкам становится неотъемлемой частью учебного процесса, обогащая его новыми возможностями, но и предъявляя некоторые вызовы [2].

Новые возможности:

1. Доступность образовательных ресурсов: Цифровая трансформация образования принесла большую доступность к обучающим материалам. Теперь студенты могут изучать иностранные языки через онлайн-платформы, видеуроки, приложения для смартфонов и другие цифровые ресурсы, что позволяет им обучаться в удобное время и темпе [3].

2. Интерактивные методики обучения: С развитием технологий появились новые интерактивные методики обучения, такие как виртуальные классы, мультимедийные уроки,

игровые приложения и т.д. Эти методики делают процесс обучения более увлекательным и эффективным, поскольку они активно вовлекают студентов в учебный процесс.

3. Персонализация обучения: Цифровые технологии позволяют создавать персонализированные образовательные платформы и приложения, учитывающие индивидуальные потребности и уровень знаний каждого студента. Это позволяет им учиться более эффективно, сосредотачиваясь на наиболее важных для них аспектах изучаемого языка [4].

4. Сетевое взаимодействие: Цифровые технологии способствуют созданию образовательных сетей и сообществ, где студенты могут обмениваться знаниями, обсуждать темы и практиковать иностранный язык с носителями этого языка по всему миру.

Вызовы:

1. Качество контента: С ростом количества образовательных ресурсов в сети возникает проблема качества контента. Не все онлайн-курсы и приложения обеспечивают высокий уровень обучения, что может привести к недооценке важности иностранного языка и неполноценному усвоению материала.

2. Необходимость мотивации: Дистанционное обучение и использование цифровых технологий требует от студентов большей самодисциплины и мотивации [5]. Некоторым сложно сохранить интерес к изучаемому языку, особенно без прямого контакта с преподавателем или одноклассниками.

3. Технические проблемы: Не все студенты имеют доступ к качественному интернету и необходимым техническим устройствам для эффективного обучения. Это создает неравенство в доступе к образованию и может ограничить возможности определенных групп студентов.

4. Потребность в преподавателях: Виртуальные технологии могут быть эффективными, но важен также человеческий фактор [6]. Существует потребность в квалифицированных преподавателях, способных использовать цифровые ресурсы и методики для обучения иностранным языкам.

Заключение

Цифровая трансформация образования преобразует обучение иностранным языкам, предоставляя студентам уникальные возможности для раскрытия своего творческого и интеллектуального потенциала. Новые технологии делают обучение более доступным, интерактивным и персонализированным, что способствует эффективному усвоению материала и развитию не только языковых навыков, но и критического мышления, коммуникативной компетенции и межкультурного понимания [7].

Однако, несмотря на все преимущества, цифровая трансформация также вносит свои вызовы. Необходимо обеспечить качество образовательного контента и преодолеть технические барьеры доступа к обучающим ресурсам. Важно сохранить мотивацию студентов и развить гибкие стратегии преподавания, сочетающие в себе цифровые и традиционные методы обучения [8]. В целом, цифровая трансформация образования открывает перед нами множество перспективных возможностей для обучения иностранным языкам и реализации творческого и интеллектуального потенциала молодежи. С активным внедрением инновационных технологий и разработкой гибких образовательных стратегий мы можем обеспечить эффективное и доступное обучение языкам, способствуя развитию глобального образовательного сообщества и подготовке качественных кадров для мирового рынка труда.

Литература

19. Муртазина, Д. Р. (2023). МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 139-145.

20. Шакирова, Л. Ф., & Муртазина, Д. Р. ПРИМЕНЕНИЕ АУДИРОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ. *УЧЁНЫЙ XXI ВЕКА*, 77.

21. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. *Ученый XXI века*, (3-1 (16)), 26-28.

22. Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2021). Изменения в цифровой коммуникации во время глобальной пандемии COVID-19. *Молодой ученый*, (21), 90-92.

23. Кузиев, Б. (2023). ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 14-17.
24. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ. *Экономика и социум*, (5-2 (108)), 786-789.
25. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. *Ученый XXI века*, 1, 43.
26. Эмиль, М. (2023). ОБЛАСТИ ЗНАНИЙ ДЛЯ РОБОТОТЕХНИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.

INNOVATSION TA'LIM JARAYONIGA ZAMONAVIY YONDASHUV USULLARI

Qilichev Xudoynazar Aliboyevich

**Navoiy davlat pedagogika instituti "Informatika" kafedrasida o'qituvchisi
Bahriddinov Muhammad Ali Faxriddin o'g'li**

**Navoiy davlat pedagogika instituti "Matematika - informatika" fakulteti talabasi
Sharipov Shavkatbek Shaxobiddin o'g'li**

Navoiy davlat pedagogika instituti "Matematika - informatika" fakulteti talabasi

Аннотация. *Ushbu maqolada, o'qituvchilar va talabalarning innovatsion ta'limning zamonaviy ta'lim modeliga munosabatini o'rganish va tahlil qilingan. Innovatsion ta'lim texnologiyalarini joriy etish masalasida ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchilarning faol subyektiv pozitsiyasi qarashlari to'g'risida keltirib o'tilgan.*

Калит so'zlar: *ta'lim islohotlari, innovatsion o'qitish, faol ta'lim, tarmoq bumerang, elektron ta'lim, kompyuter yordamida o'qitish, aqli texnologiyalar.*

Аннотация. *В данной статье изучается и анализируется отношение преподавателей и студентов к современной образовательной модели инновационного образования. Отражены взгляды на активную субъективную позицию учащихся и педагогов в вопросе внедрения инновационных образовательных технологий.*

Ключевые слова: *образовательные реформы, инновационное обучение, активное обучение, сетевой бумеранг, электронное обучение, компьютерное обучение, умные технологии.*

Abstract. *This article studies and analyzes the attitude of teachers and students to the modern educational model of innovative education. The views on the active subjective position of students and teachers on the issue of introducing innovative educational technologies are reflected.*

Keywords: *educational reforms, innovative learning, active learning, network boomerang, e-learning, computer learning, smart technologies.*

Hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida innovatsion faoliyatni ta'lim jarayoniga kirib kelishiga sabab bo'ldi. Zero, ta'limning xalqaro standartlarga mosligini ta'minlash va yuqori malakali kadrlarni innovatsion faoliyatga tayyorlash ta'lim jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Xalqaro hamjamiyatda pedagogik innovatsiyalar global miqyosda ahamiyatli ta'lim-tarbiya jarayonlarida insoniyat uchun serqirra imkoniyatlar ochib bermoqda. Bunday innovatsiyalar ta'limni yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishini belgilaydi, shuningdek axborotlashgan jamiyatda ilmiy-texnika jadal rivojlanishi va buning hayotimizdagi aks etayotganligi bilan bog'liq bo'lgan ko'plab muammolarni hal etish imkoniyatini beradi.

Axborot kommunikatsion texnologiyalar orqali ta'limni o'zgartirishning eng ilg'or bosqichi hisoblanadi. Ko'pgina tadqiqotlar innovatsion ta'limning samaradorligi va jozibadorligini tasdiqlaydi [1].

Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi. O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish amalga oshiriladi, keyinchalik ular innovatsiyalarni yaratish bilan bog'liq bo'lgan amaliy hayotning turli sohalarida qo'llanilishi mumkin.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

1.Zamonaviy, yaxshi qurilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeligiga javob beradigan kasbiy faoliyatdagi vakolatlardir mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o'z ichiga oladi.

2.O'qitishda zamonaviy, innovatsion usullarni qo'llash. Bunday usullar bo'lajak mutaxassisning kompetensiyalarini shakllantirishga, o'quvchilarni faol o'quv va amaliy faoliyatga jalb etishga, o'quv jarayonida tashabbus ko'rsatishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. O'quv dasturlarini passiv assimilyatsiya qilish istisno qilinadi.

3.Ta'lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U ta'limning yangi shakllari va usullarini, xususan, masofaviy ta'limni qo'llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi kerak.

"Innovatsion texnologiya" nima-"Innovatsiya" so'z lotin kelib chiqishi "Novatio" "yangilash", "o'zgartirish" degan ma'noni anglatadi va "in" "yo'nalishda" deb tarjima qilingan. So'zma-so'z "innovation" o'zgarish yo'nalishida. Bundan tashqari, bu shunchaki har qanday yangilik emas, balki uni qo'llashdan keyin faoliyat samaradorligi va sifati sezilarli darajada yaxshilanadi [2].

Shunday qilib, innovatsion texnologiya- bu inson faoliyatining turli sohalarida taraqqiyotni ta'minlash va samaradorlikni oshirish uchun yangi narsalarni yaratish yoki mavjudini takomillashtirish texnikasi va jarayoni.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari Amaldagi usullar yangi avlod o'quvchilari bilan unchalik samarali ishlamaydi. Standartlashtirilgan ta'lim bolaning individual fazilatlarini va ijodiy o'sishga bo'lgan ehtiyojni hisobga olmaydi. Eski usullar bilan hal qilib bo'lmaydigan qator muammolarga qaramay, innovatsiyalarni joriy etishda qiyinchiliklar mavjud. O'qituvchi tushunishi kerakki, innovatsion usullarni joriy etish nafaqat o'quvchilarga materialni yanada samarali o'zlashtirishga yordam beradi, balki ularning ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. Lekin bu o'qituvchining o'z intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishiga ham yordam beradi.

Ta'lim jarayonidagi eng keng tarqalgan innovatsiyalar:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT);
- talabalarga yo'naltirilgan ta'lim;
- dizayn va tadqiqot faoliyati;
- o'yin texnologiyalari.

AKT nazarda tutadi o'qitish fanlarini informatika bilan integratsiyalash; shuningdek baholash va umuman aloqani kompyuterlashtirish. Kompyuterdan o'quv jarayonining istalgan bosqichida foydalanish mumkin. Maktab o'quvchilari asosiy dasturlar bilan ishlashga, elektron darslik va o'quv qo'llanmalari tufayli materialni o'rganishga o'rgatiladi. O'qituvchi kompyuter va proyektor yordamida materialni taqdim etadi. Taqdimotlar, diagrammalar, audio va video fayllar aniqligi tufayli mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Slaydlar, diagrammalar, xotira kartalarini o'zo'zidan yaratish bilimlarni shakllantirishga yordam beradi, bu esa yodlashda ham yordam beradi. Kompyuter, Internet va maxsus dasturlarning mavjudligi bunga imkon beradi masofaviy o'qitish, onlayn turlar, konferentsiyalar va maslahatlar. Mavzuni o'rganish oxirida nazorat sifatida foydalanish mumkin kompyuter testlari. Maktablar tizimdan foydalanadilar elektron jurnallar, unda siz alohida bola, sinf yoki ma'lum bir mavzu bo'yicha ishlash natijalarini kuzatishingiz mumkin. foydalanishga kirish va electron kundaliklar bu erda baholar qo'yiladi va uy vazifalari yoziladi. Ota-onalar bolaning ballari va topshiriqlar mavjudligini bilib olishlari uchun. Talabalarga internet, qidiruv tizimlari va ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri foydalanishni o'rgatish muhim. Barkamol yondashuv bilan ular bitmastuganmas ma'lumot manbai va talabalarning o'qituvchi bilan va o'zaro muloqot qilish usuliga aylanadi. Mashhurlik ortib bormoqda o'qituvchining shaxsiy veb-saytini yaratish. Uning yordamida siz masofadan turib qiziqarli kitoblar, qo'llanmalar, maqolalar, o'quv videolari va audiolarni baham ko'rishingiz, talabalar

savollariga javob berishingiz mumkin. Undan guruh loyahasini ishlab chiqishda foydalanish mumkin: ishtirokchilar o'zlarining ilg'or tajribalarini, natijalarini bir-birlari va kuratorlar bilan o'rtoqlashadilar va yuzaga kelayotgan muammolarni hal qilishadi [3] [4].

O'qitish texnologiyasi - Ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirish bo'yicha qo'llanma hisoblanadi. Bu ilmiy bilimlardan didaktik foydalanishga, o'qituvchilarning empirik innovatsiyalaridan foydalangan holda o'quv jarayonini tashkil etishga, maktab o'quvchilari va talabalarning motivatsiyasini oshirishga qaratilgan tizimli toifadir. Ta'lim muassasasining turiga qarab, ta'limga turli xil yondashuvlar qo'llaniladi.

O'qituvchilar zamonaviy ta'lim yangiliklariga mustaqil ravishda moslashishlari, an'anaviy o'qitish usullarini axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'rganishga aylantirishni o'rganishlari kerak. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilar qanday baholanishini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Kelajakda bunday yuqori texnologiyali yechimlarni amalga oshirishda etakchi rolini hisobga olgan holda innovatsion ta'lim yangi ta'lim paradigmasini shakllantirishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Oliy ta'limda faol va interaktiv ta'lim texnologiyalari (darslarni o'tkazish shakllari): darslik / komp. T.G. Muxin. - Nijniy Novgorod: NNGASU, 2013. - 97 p.
2. Gushchin Yu.V. Oliy ta'limda interfaol o'qitish usullari // "Dubna" Xalqaro tabiat, jamiyat va inson universitetining psixologik jurnali, 2012. – No 2. - B. 1-18.
3. Zaxarova, I.G. Ta'limda axborot texnologiyalari: oliy ta'lim uchun darslik. darslik muassasalar / I.G. Zaxarov. - M.: "Akademiya", 2008., 338-bet
4. Kovalenko E.M. Ta'limdagi interaktiv texnologiyalar va elektron ta'lim elementlari // Ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida interaktiv ta'limning zamonaviy tizimi. Ilmiy-metodik konferensiya materiallari; Janubiy Federal Universiteti). - Rostov-na-Donu: Janubiy federal universiteti nashriyoti. - B.47-50.
5. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: darslik / mualliflar jamoasi; ed. Bordovskoy N.V. - 2-nashr, o'chirilgan - M.: KNORUS, 2011. - 432 b.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI ELEKTRON TA'LIM RESURSI BILAN ISHLASHGA O'RGATISH

Jumaeva D. N – NDPI

“Informatika” kafedrasida o'qituvchisi

Abdusalomova Muqaddas Uchqunovna - NDPI talabasi

abdusalimovamuqaddas@gamil.com

Zamonaviy jamiyat yangi avlod o'qituvchisiga muhtoj. Yangi avlodni shakllantirishda asosiy rol o'qituvchiga beriladi. O'qituvchilar nafaqat talabalar shaxsini to'laqonli shakllantirish uchun sharoit yaratishi, yosh avlodni zamonaviy hayot uchun tarbiyalashi, balki o'zlari yuqori malakali mutaxassis sifatida pedagogik mahoratga ega bo'lishlari kerak. Ular umuminsoniy qadriyatlarini tashuvchilar, yosh avlodda axloq va insonparvarlikni shakllantirish omili hisoblanib, kelajak avlodni madaniyatli muhitda yashash va o'qish qobiliyatini tarbiyalashlari kerak va bugungi kunda muhim bo'lgan narsa axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan o'z maqsadlarida foydalanish qobiliyatlarini ham namoyon etishlari kerak.

Tadqiqotlardan bilamizki, ta'lim muassasalarida ta'lim sifati unda ishlaydigan o'qituvchilar sifatidan yuqori bo'lmaydi. Eng yaxshi o'qituvchilar ishlaydigan maktablarda maktab yuqori natijalarga erishishi va kasbiy tayyorgarligi past bo'lgan va yoki faol bo'lmagan o'qituvchilar ishlaydigan maktablarda maktab faoliyatining sifati qoniqarlimasligini inobatga olsak, zamonaviy maktab o'qituvchisi rolini oshirish zarurligini tushunib yetishimiz mumkin. Buning uchun ham davlat, ham jamoatchilik ko'magiga muhtojligimiz bor.

O'qituvchi har doim bir qadam oldinda yurishi, ta'lim va tarbiya bilan shug'ullanishi, yaqin va uzoq kelajakni ko'ra olishi va aynan kelajak uchun ishlashi kerak.

Talabalarda asosiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun o'qituvchilar o'zlari ham bu kompetensiyalarni bilishlari va ega bo'lishlari, ushbu kompetensiyalarni shakllantirish mexanizmlari va shakllarini bilishlari kerak. Bu vazifalar o'qituvchi tayyorgarligiga yangi talablarni qo'yadi. Tabiiyki, universitet va institutlarda o'qituvchilarni tayyorlashni sinchkovlik bilan ko'rib chiqmasdan va takomillashtirmasdan zamonaviy jamiyatning sifat jihatidan yangi holatiga erishib bo'lmaydi.

Yangi qabul qilingan xalqaro va milliy darajadagi hujjatlar muammolar yechimini topish va zamonga mos pedagoglarni tayyorlash vazifalarini o'z oldiga maqsad qilib qo'yan.

Zamonaviy fikrlash uslubiga ega bo'lgan shaxs axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalangan holda axborotni qabul qilish, qayta ishlash va undan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishi va raqamli resurslardan foydalanib axborot almasha olishi kerak.

Yaqin yillargacha bo'lajak informatika o'qituvchilarining elektron ta'lim resurslarini yaratishga tayyorlash masalalari ko'tarilmagan. Bo'lajak informatika o'qituvchilarining elektron ta'lim resurslarini alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida yaratishga tayyorligini shakllantirish masalasi respublikamizda raqamli texnologiyalar sohasidagi strategik yo'nalishlar va turli xil faoliyat turlarida kompyuterlardan foydalanish amaliyoti holatlari bilan belgilanadi.

Ma'lumotlarning o'sish tezligi ularni shaxs tomonidan o'zlashtirishning cheklangan imkoniyatlari bilan ziddiyatga keladi. Bugungi kunda inson uchun muhim bo'lgan bilimlar miqdori emas, balki maqsadga muvofiq faoliyat uchun mo'ljallangan zarur bilimlardir. Bugungi kunda kerakli ma'lumotlarni tahlil qilish va tanlash qobiliyati inson uchun muhimdir. Shu maqsadda ta'lim tizimiga "individual ta'lim trayektoriyasi" tushunchasi kiritilgan, ya'ni, talaba o'z ta'lim yo'lini qurishi kerak. Talaba o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini anglash qobiliyatini maksimallashtirishi lozim. Shuning uchun ta'lim tizimida talabalarining ma'lumotni izlash, qayta ishlash, idrok etish, tushunish va ulardan foydalanish qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish muhimdir. Bu jarayonda axborot texnologiyalarining o'rni beqiyosdir. Inson axborot texnologiyalariga ega bo'lishi kerak, bu o'zgaruvchan dunyoda moslashish mexanizmlaridan biridir. Bugungi kunda ta'lim jarayonini axborot texnologiyalaridan foydalanmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi, ular orasida elektron ta'lim resurslari so'nggi paytlarda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda bo'lajak o'qituvchilarni nafaqat elektron resurslardan foydalanishga tayyorlash, balki ta'lim jarayonida yaratish va qo'llash, umumta'lim maktablarida elektron ta'lim resurslarini joriy etish usullarini ishlab chiqish zarurati mavjud. Bu muammoni bartaraf etishning dolzarbligi bo'lajak informatika o'qituvchilarini elektron ta'lim resurslari yaratishga tayyorlash usullarini ishlab chiqishga turtki bo'ldi.

"Elektron ta'lim resursi" tushunchasining ma'nosini tushunishdan oldin "resurs" tushunchasining ma'nosini tahlil qilamiz. Resurs (fransuzcha "ressource" dan olingan) so'ziga yordamchi vosita, zaxira, manba, jarayonni amalga oshirish uchun imkoniyat, maqsadli foydalaniladigan hamma narsa sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun resursni vosita sifatida tushunish mumkin. Informatikada resurs boshqa kompyuterdan masofadan turib kirish mumkin bo'lgan ma'lumot sifatida ham tavsiflanadi. Ta'limda ta'lim resursi atamasi ishlatiladi (o'quv jarayonini amalga oshirish vositasi yoki manbai). Ta'lim resursining quyidagi turlari mavjud:

1. Axborot ta'lim resurslari - axborot tizimlarida alohida hujjatlar va hujjat massivlari bo'lib, ta'lim sohasida foydalanish uchun mo'ljallangan. Ularga o'quv-ma'lumotnoma materiallari bazalari, bilim bazalari; masofaviy ta'lim texnologiyalari bilan ta'minlashning texnik va dasturiy vositalari kiradi.

2. Elektron ta'lim resursi - elektron qurilmalar bilan ishlatiladigan o'quv materiallari.

3. Raqamli ta'lim resursi - raqamli ravishda taqdim etilgan fotosuratlar, videokliplar, statik va dinamik modellar, virtual reallik va interaktiv modellashtirish ob'ektlari, kartografik materiallar, ovoqli yozuvlar, ramziy ob'ektlar va biznes grafikasi, o'quv jarayonini tashkil etish uchun zarur bo'lgan matnli hujjatlar va o'quv jarayonini tashkillashtirish uchun kerak bo'ladigan boshqa o'quv materiallari. Elektron ta'lim resurslarini o'quv jarayoniga joriy etish talabalar faolligining oshishi, motivatsiyaning kuchayishi va mavzuga qiziqishning ortishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, ta'lim jarayoni to'liq kompyuterlashtirilishi ham maqsadga muvofiq bo'ladi

Elektron ta'lim resurslari, birinchi navbatda, o'qituvchining sinfda vaqtini tejash, o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasini oshirish uchun kerak. Elektron ta'lim resursi audio va video materiallardan

foydalanadi, shuningdek, asosan o'quv materiallarini virtual shaklda taqdim etishga imkon beradigan multimedia texnologiyalaridan foydalanadi.

O'qituvchilarning bunday ta'lim resurslaridan foydalanib, dars jarayonlarini tashkil etishi samarali natijalarga olib keladi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi PF-60-son Farmoni (28.01.2022 y).

2. R. Ishmuxamedov, A. Abduqodirov, A. Pardayev. —Ta'limda innovatsion texnologiyalar: ta'lim muassalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar.

3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti mavzusidagi pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent. 2007.

4. TEACHER-MUALLIM, ISSN:2181-0850, DOI:10.26739/2181-0850, <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2020-11-17>, Axborot resurslari va texnologiyalaridan foydalanish hamda ularning xavfsizligini ta'minlash tizimi, B.Isabekov, Y.Xandamov, 2020-y, isabekovbahodir@gmail.com;

5. Журнал математики и информатики, О'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALAR VA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING JORIY ETILISHI, Isabekov, B. Xandamov, Y. Shodmonqulov, (2020), isabekovbahodir@gmail.com;

O'QITISH JARAYONLARIDA GOOGLE CLASSROOM PLATFORMASIDAN FOYDALANISH

Qilichev Xudoynazar Aliboyevich

**Navoiy davlat pedagogika instituti "Informatika" kafedrasida o'qituvchisi
Nizomova Gulhayo G'olib qizi**

Annotatsiya. Mamlakatimizni rivojlantirish uchun "Raqamli O'zbekiston 2030" loyihasini amali uchun ta'lim tizimini ma'lum bir jihatlarini raqamlashtirish ko'zda tutilishi zarur. Raqamli ta'limni o'quv xonamizga kiritish uchun samarali platformalardan biri bu - Google Classroom. Ushbu maqolada Google Classroomning foydali jihatlari, qanday imkoniyatlarga ega ekanligi va undan foydalanish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Google Classroom, online ta'lim, axborot texnologiyalar, LMS, sinfxona, Google, E-learning.

Аннотация. Для развития нашей страны реализация проекта «Цифровой Узбекистан 2030» должна предусматривать цифровизацию отдельных аспектов системы образования. Одной из наиболее эффективных платформ для интеграции цифрового обучения в наши классы является Google Classroom. В этой статье представлена информация о преимуществах Google Classroom, его функциях и способах его использования.

Ключевые слова: Google Classroom, онлайн-обучение, информационные технологии, LMS, класс, Google, электронное обучение.

Abstract. For the development of our country, the implementation of the project "Digital Uzbekistan 2030" should provide for the digitization of certain aspects of the education system. One of the most effective platforms for integrating digital learning into our classrooms is Google Classroom. This article gives you information about the benefits of Google Classroom, what features it has, and how to use it.

Keywords: Google Classroom, online learning, information technology, LMS, classroom, Google, E-learning.

Bugungi kunda o'quv jarayonini zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanmasdan tashkil etish mumkin emas. Ta'lim va tarbiyaning eng dolzarb vazifasi XXI asrdagi insonning aqliy qobiliyatlari va insoniy fazilatlarini shakllantirish orqali aniqlanadigan talabalarining kompetentligini oshirishdan iborat: mas'uliyat, boshqalarning fikr-mulohazalariga nisbatan bag'rikenglik, muloqot qobiliyati, o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati, fikrlashni rivojlantirish, turli xil shakllarda va turli xil yo'llar bilan ma'lumotlarni topish, tahlil qilish, boshqarish, integratsiya, baholash va yaratish qobiliyati, jamoada ishlash qobiliyati, muammolarni yechish va hal qilish qobiliyati.

Ko'rsatilgan muammoni hal qilish uchun o'quv jarayoniga zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyalashgan axborot texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Google Classroom - Google Apps ta'lim foydalanuvchilariga qo'shilishi mumkin bo'lgan o'quvchi va talabalar uchun mo'ljallangan o'quv xonasi. Google ta'lim muassasalariga Google Apps bepul nashrini taqdim etadi va Google Classroom o'quvchilar va talabalar uchun Google ilovalarini aloqa to'plamiga aylantirish orqali o'rnatishni qo'llaydi.

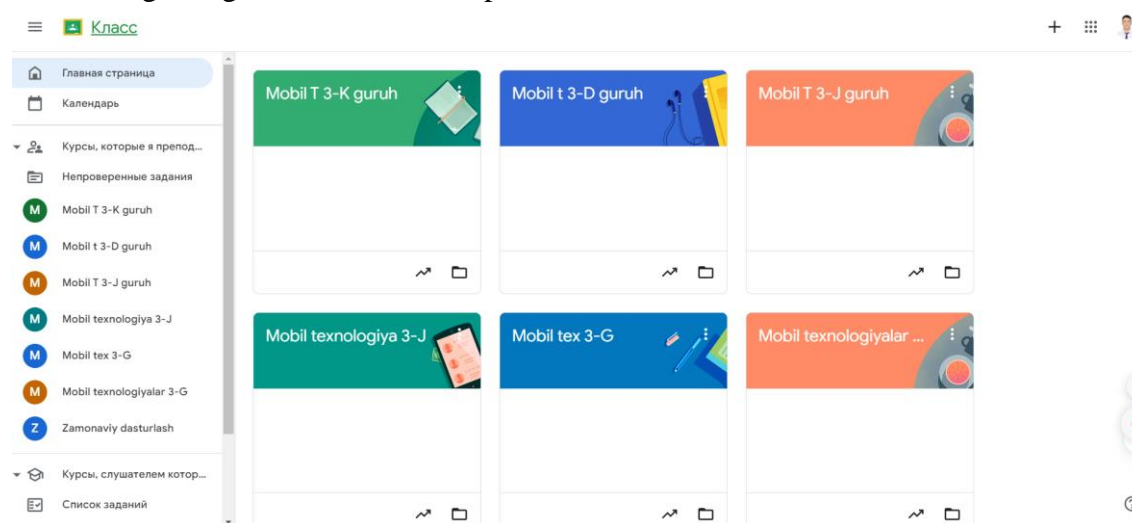
O'z-o'zini o'qitish makonini tashkil qilishning samarali vositalaridan biri LMS – Learning Management System (ta'limni boshqarish tizimi)ning imkoniyatlaridan foydalanishdir. Ko'pgina LMSlar orasida keng qo'llaniladigan kontentlardan biri Google Classroomdir.

Google Classroom – o'quv jarayonini tashkil qilishdagi bulutli platformadir. Platforma o'qituvchi va talabalar hamkorligiga asoslangan ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish imkoniyatini beradi. Google Classroom o'quv jarayonini tashkil qilishning keng imkoniyatini taqdim etadi:

Google Classroom xizmatida avtorizatsiyadan o'tish va o'z o'quv kursini yaratish, fanlar bo'yicha turli kurslarni qo'shish, o'quvchiva talabalarni sinf (kurs)ga taklif qilish, sinfda topshiriqlar yaratish, baholash va baholangan topshiriqlarni o'quvchi va talabalarga qaytarish. Google Classroom bilan ham individual, ham jamoaviy turli ta'lim faoliyatini tashkil qilish mumkin. Google Classroom platformasidan foydalanish ta'lim mazmunini yangilashga, pedagogik usullarni kengaytirishga, tabaqalashtirilgan o'qitish texnologiyasini joriy etishga, shuningdek, masofaviy o'qitishni tashkil etishga yordam beradi.

Foydalanuvchilarning nuqtai nazari bo'yicha ta'limda Google xizmatlaridan foydalanishning asosiy afzalliklari:

- Texnik ta'minotga minimal talablar (birgina talab – Internet tarmog'iga ulanish);
- Google texnologiyasi maxsus dasturlarni sotib olish va ularga xizmat ko'rsatish xarajatlarini talab qilmaydi;
- Google barcha operatsion tizimlar va mijoz dasturlarini qo'llab quvvatlaydi;
- Googlening barcha ilovalari bepul;

1-rasm. Google classroom platformasi.

Google classroomdan foydalanish. Google Classroom kamroq vaqtni texnologiyaga va ko'proq vaqtni o'qitishga yo'naltirish uchun yaratilgan. Va bu, albatta, uning hisob-kitobiga mos keldi. Sinf xonadagi ish jarayonini soddalashtirdi va o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqani osonlashtirdi. Google Classroom imkoniyatlari:

- Google classroom sinf faoliyati uchun markaziy tizim yaratadi.
- Google classroom o'qituvchilarga topshiriqlarni (va boshqa sinf ishlarini) yaratishga imkon beradi.
- Google classroom o'quvchilarning topshiriqlarini to'playdi.
- Google classroom o'qituvchilarga sinf topshiriqlarini berishda va fikr mulohazalar almashishda yordam beradi.
- Tekshirilgan topshiriqlarini qaytib ko'rib olib, xatolarni to'g'rilashga ko'maklashadi.

Ushbu platforma yordamida hozirgi sharoitda eng dolzarb masalalardan biri hisoblangan onlayn ta'lim olishni Google Classroom platformasi yordamida tashkillashtirishning eng muhim jihatlari ko'rsatib o'tildi. Shuning uchun, mazkur maqolada uning eng asosiy funksiyalari, kurs yaratish, kursga ma'ruza materiallarini joylashtirish, mavzu yuzasida test hamda topshiriqlarni joylashtirish, shuningdek ularni qabul qilish va baholash kabi funksiyalariga qo'llash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдрахманова Ж. Е. Методические рекомендации для работы в платформе Google Classroom // Нур-Султан-2019.
2. Александрова З.В. Инструкция по созданию онлайн-курса в Google Classroom // 2019.
3. Kasey Bell. The teacher's Guide to Google Classroom // Shake Up Learning, LLC 2015.
4. Баранова Н. Google Classroom: Как с нуля создавать онлайн курсы (версия 2020) // https://test.ru/entries/google_classroom/
5. Чайнокова Г.Р. Персональная образовательная среда преподавателя на платформе google classroom как средство формирования аудитивной компетенции у студентов технического ВУЗа // Cyberleninka.ru – 2019.
6. Google classroom как способ организации дистанционного обучения // Материалы к вебинару «Организация дистанционного обучения на Google Classroom». – 23 марта, 2020 г.

MAIN ASPECTS OF STATISTICAL RESEARCH OF SMALL BUSINESS ACTIVITY OF JIZZAKH REGION IN ACCELERATED ECONOMY.

Arzikulov Otabek Ali o'g'li

Associate Professor, Jizzakh Polytechnic Institute, Uzbekistan

Nematov Iskandar

student, Jizzakh Polytechnic Institute, Uzbekistan

otabek_0791@mail.ru

Annotatsiya: maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish holati va unga ta'sir etuvchi omillar, tarmoq rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari va tarkibiy o'zgarishlarga baho berilgan.

Tayanch so'zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, statistik tahlil, yaratish koeffitsienti, eksport salohiyati, statistik usullar, statistik baholash.

Аннотация: в статье описано состояние развития малого бизнеса и частного предпринимательства и факторы, влияющие на него, социально-экономические аспекты развития отрасли и оценка структурных изменений.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, статистический анализ, коэффициент создания, экспортный потенциал, статистические методы, статистическая оценка.

Abstract: the article describes the state of development of small business and private entrepreneurship and the factors affecting it, the socio-economic aspects of the development of the sector and the evaluation of structural changes.

Key words: small business, entrepreneurship, statistical analysis, creation coefficient, export potential, statistical methods, statistical evaluation.

Development of the national economy on the basis of free competition in the conditions of the pandemic is one of the most urgent issues of today.

It is known that, although sufficient favorable opportunities and conditions have been created for the development of entrepreneurship in Uzbekistan, its share in the economy is still lower than the level of the developed countries of the world, and there are organizational, economic, legal and social issues that are waiting to be solved in this area. many problems. In today's conditions of increasingly strong competition in the world, it is one of the most important feature to fundamentally increase the competitiveness of our economy, to strengthen support for enterprises that produce products for export, and to comprehensively encourage the participation of farms, small businesses and private enterprises in export activities.

The adoption of the Decree PF-6314 of the President of the Republic of Uzbekistan dated September 15, 2021 "On measures to further reduce the administrative and tax burden for business entities, and to improve the system of protection of legal interests of business" is the most important , aimed at further strengthening the legal protection of private property, creating favorable conditions for small business and private entrepreneurship and comprehensive support[1].

From this point of view, today in the process of further liberalization and deepening of economic reforms in Uzbekistan, the statistical analysis of the state of development of small business entities, the study and evaluation of its impact on the country's economy are of great importance in making decisions on the development of the sector. Because, in the conditions of the pandemic, the development of small entrepreneurship, the formation of a class of owners, the filling of markets with consumer goods, the creation of a competitive environment, and the elimination of unemployment are among the main priorities for the country. Under these conditions, entrepreneurship, including small entrepreneurship, and ensuring its efficiency is one of the important factors in ensuring employment and increasing income of the population in the regions of our country, increasing export potential, and ensuring stable socio-economic development.

In particular, the President of the Republic of Uzbekistan's February 7, 2017 "Strategy of Actions for the further development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021" also set priority tasks such as ensuring the stability of the national economy and supporting and developing the private sector. was given[2]. In order to ensure the implementation of these priority tasks, comprehensive support of small business and private business entities in the regions of our republic is of great importance in ensuring their stable development.

Especially in the current conditions, the role of small business and private entrepreneurship in the development of the national and regional economy is increasing. This industry occupies a leading position in filling the domestic market, satisfying the material needs of the population for products and services, and supporting exports[3].

According to statistical analysis, the subjects of Jizzakh region have a significant contribution to the development of the small business sector in our republic. Today, the permanent population of the region is 1 million. There are 410.5 thousand people, in which the number of labor resources is 773.8 thousand people (57.5 percent), the number of economically active population is 600.1 thousand people (42.5 percent), the number of people employed in the economy is 534.0 thousand people (37.8 percent)[4].

Along with the growth of the permanent population in the region, the number of people employed in the economy is also increasing. For example, in 2016, the growth rate of the population employed in the economy in the region was 103.0% compared to the previous year, and this indicator was 99.6% in 2020[5].

Also, the volume of innovative goods, works, and services produced by small enterprises and micro-firms increased dramatically during the analyzed period. In particular, these innovative products in the region amounted to only 55.1 billion soums in 2016, but by 2020, they reached 456.5 billion soums or increased by 8.2 times [6].

According to our analysis, in the studied years, the level of general profitability in small business entities of the region was decreasing[7]. For example, in 2016, the overall rate of profitability of small business entities of the region was 14.9 percent, but it decreased significantly year by year (14.0 percent

in 2017, 11.6 percent in 2018 respectively), and in 2020 this percentage the indicator was only 2.8 percent.

1. It is necessary to support and encourage export-oriented production in the field of small business in the region. For this purpose, the development of special "Uzbek foreign trade houses" that can successfully sell the goods and services of small business entities in the foreign market, the implementation of the international system of quality management, increasing the competitiveness of goods and services, the efficiency of providing transport services for exported goods it is necessary to develop improvement measures.

2. It is necessary to develop a clear goal and strategy for the effective organization of innovative development in the field of small business. In this case, it is appropriate to determine the integral indicators of the innovative development of small business entities and determine the forecast indicators in the future.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated September 15, 2021 No. PF-6314 "On measures to further reduce the administrative and tax burden for business entities and improve the system of protection of legal interests of business". National database of legislative information, 16.09.2021, No. 06/21/6314/0876.

2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. PF-4947 "On the strategy of actions for further development of the Republic of Uzbekistan". Collection of Laws of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6, Article 70.

3. Arzikulov O. Economic-statistical analysis of the regional development of small enterprises and micro-firms in the conditions of accelerated economy //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 92-105.

4. Otabek, A., & Oybek, R. (2023). Statistical study of accounting reports in manufacturing enterprises. Academia Science Repository, 4(04), 96-104.

5. Ali o'g'li, A. O. (2023). Migratsiya sabablari va uni tashkil qilish usullari. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(18), 410-415.

6. Ali o'g'li A. O. Statistical study of direct maintenance of small business activities in the regions //EPRA International Journal of Economic and Business Review (JEPR). – 2022. – T. 10. – №. 6. – C. 30-33.

7. Arzikulov, O. A. (2021). Artificial intelligence to increase the efficiency of small businesses. ISJ Theoretical & Applied Science, 8(100), 412-415.

8. Арзикулов О. Статистическая оценка экономической активности малого бизнеса в регионах //Экономика и образование. – 2022. – Т. 23. – №. 1. – С. 187-192.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH TAHLILI

Asrorov Oybek Asror o'g'li
“Iqtisodiyot va pedagogika universiteti”
NTM “Kompyuter tizimlari” kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ta'lim tizimidagi raqamli transformatsiyalarning mohiyati ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish asosida raqamli texnologiyalardan foydalangan holda yakuniy ta'lim natijalari va ularning yutuqlarini shakllantirishdir. Tadqiqotning maqsadi oliy ta'limni raqamlashtirishning ta'sirini baholash, EPU talabalarining o'quv jarayonini raqamlashtirishga munosabatini o'rganish, shuningdek, raqamlashtirishning talabalarining o'quv natijalariga ta'sirini aniqlashdan iborat.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, oliy ta'limni raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, masofaviy ta'lim, talabalarining akademik ko'rsatkichlari.

АНАЛИЗ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Асроров Ойбек Асрор угли

Преподаватель кафедры компьютерных систем
НОУ «Экономико педагогический университет»

Аннотация: Суть цифровых преобразований в системе образования состоит в формулировке конечных образовательных результатов и их достижений с использованием цифровых технологий на основе персонализации образовательного процесса. Целью исследования является оценка влияния цифровизации высшего образования, изучение отношения обучающихся ЭПУ к цифровизации образовательного процесса, а также установление влияния цифровизации на академическую успеваемость обучающихся.

Ключевые слова: высшее образование, цифровизация высшего образования, цифровые технологии, дистанционное образование, академическая успеваемость обучающихся.

ANALYSIS OF DIGITALIZATION OF EDUCATIONAL PROCESSES IN HIGHER SCHOOL

Asrorov Oybek Asror o'g'li

A teacher of the Department of Computer Systems,
NEI "Economics and Pedagogical University"

Abstract: The essence of digital transformations in the education system is the formulation of the final educational results and their achievements using digital technologies based on the personalization of the educational process. The aim of the study is to assess the impact of digitalization of higher education, to study the attitude of students of EPU to the digitalization of the educational process, as well as to establish the impact of digitalization on the academic performance of students. **Keywords:** higher education, digitalization of higher education, digital technologies, distance education, academic performance of students.

Введение. Может ли система образования стать двигателем социально-экономического развития Республика Узбекистан, ее выхода на ключевые позиции на международной арене? Да, если идти по обновленному пути: «Переход Узбекистан на инновационный путь развития связан с масштабными инвестициями в человеческий капитал. Это наш абсолютный национальный приоритет» [1].

Цифровизация, как явление, появилась не так давно в нашей жизни, в педагогических исследованиях [2]. Поэтому она требует всестороннего изучения. На наш взгляд, цифровизация – это создание информационного пространства для обмена информацией с использованием цифровых технологий, которые способствуют эффективному взаимодействию трех составляющих, а именно: человека, государства и бизнеса. Развитие цифровой экономики невозможно без реформирования образования. Суть цифровых преобразований в системе образования, на наш взгляд, требует разработки конечных образовательных результатов и возможностей для их достижения на основе внедрения цифровых технологий, включая персонализацию образовательного процесса [3].

В настоящее время внедрение цифровизации в систему образования требует уточнения конечных образовательных результатов и реализации стратегии их достижения. Это предполагает понимание общих характеристик процесса цифровизации образования и его специфики [3].

В современной действительности центральной проблемой в высших учебных заведениях Республика Узбекистан (РУ) является внедрение цифровизации в систему образования.

Кроме того, авторы подчеркивают профессиональный имидж новых педагогов в современном контексте. Вопросы новых ролей преподавателей и профессиональных условий их реализации анализируются исследователями в свете реформ и коммерциализации высшего образования как наиболее распространенных тенденциях современности [4].

Таким образом, на основе данных, полученных в ходе эксперимента на база ЭПУ, исследователи выявляют условия для формирования новых типов педагога: педагога-фасилитатора, педагога-тьютора и педагога-модератора в образовательном процессе. Авторы дают характеристику основных компонентов педагога-фасилитатора [5].

Это становится особенно важным в процессе внедрения дистанционного обучения в высших учебных заведениях.

Методы исследования. В данном исследовании применялись теоретические (анализ научной, учебнометодической литературы, федеральных и нормативных документов по вопросам исследования) и эмпирические (наблюдение, методы прогнозирования, сбор и накопление данных, опрос) методы исследования.

Для достижения поставленной в работе цели использовались эмпирические методы исследования (опрос, сбор и обработка информации), с использованием которых изучалось отношение студентов ЭПУ к обучению в условиях цифровизации образования и степень влияния цифровизации образования на их успеваемость. Эмпирическое исследование проведено посредством анкетного опроса с использованием платформы Simpoll.ru, ссылка на которую респонденты получили через студенческие виртуальные сообщества ЭПУ. В анонимном опросе принимали участие 112 обучающихся бакалавриата очной формы обучения по направлению подготовки 45.03.01 Филология, среди них 68 респондентов (60,7%) обучаются на первом курсе, 44 респондента (39,3%) – на втором курсе.

Цель и задачи исследования. Целью данного исследования является изучение отношения студентов ЭПУ к цифровизации образовательного процесса, а также установление влияния цифровизации на академическую успеваемость студентов.

Задачи исследования: 1) анализ внедрения цифровизации высшего образования для обеспечения эффективного образовательного процесса в новых условиях;

2) описание решений, принятых органами управления образовательными учреждениями по организации обучения для повышения уровня цифровой грамотности студентов по педагогическим и филологическим специальностям в ЭПУ;

3) анализ отношения студентов ЭПУ к обучению в условиях цифровизации образования и влияния цифровизации образования на их академические достижения.

Результаты В результате исследования выявлено, что условно выделяют следующие этапы цифровизации: обеспечение компьютерной грамотности населения (80-ые годы); внедрение современных информационно-коммуникационных технологий в образовательный процесс (2000-ые годы); инновационное развитие на базе цифровых технологий (современный этап). [2].

На начальном этапе цифровых преобразований образования необходимо конкретизировать цели обучения, сформулировать образовательные результаты, разработать новые педагогические инструменты.

Выводы. Проведенное нами исследование показало, что при наличии достаточного перечня преимуществ цифровизации образовательного пространства: доступ к относительно неограниченному объему вариативных цифровых учебных, методических и иных материалов; использование адаптивных механизмов и цифровых учебных сред; увеличение пространства для использования творческого потенциала; возможность эффективно организовать и контролировать образовательную деятельность; мобильное общение с преподавателем посредством сетевых сообществ различного типа; интенсификация учебного процесса за счет инновационных подходов обучения; возможность получать высшее образование, не выходя из дома; перспектива расширения инклюзивного образования; оперативность обновления и получения информации, мы отмечаем следующие недостатки: относительно быстрое «старение» информации; подверженность техногенным авариям и катастрофам; полная зависимость от технических условий; отсутствие «живого» контакта «преподаватель – обучающийся». Цифровизация образования обучающимися воспринимается как вполне естественный процесс, являющийся составной неотъемлемой частью глобализации.

Список литературы

1.Asrorov O.A. “Talabalarga fanlarni o‘qitishda dasturlash tillaridan foydalanish”. “Fan,

innovatsion texnika va texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari” Respublika ilmiy-amaliy anjumani 2-qism. Qarshi-2023. 336-339 b.

2. Asrorov O.A. “Talabalarga fanlarni o‘qitishda axborot xavfsizligini ta’minlash”. «Xalq xo‘jaligi sohasida ilg‘or texnologiyalar tadbiri muammolari» Mavzusidagi hududiy ilmiy-texnik konferensiyasi Nukus-2023. 276-279 b.

3. Zamani, N. D., Khalid, R. M., Shamala, P., Aziz, N. A., Othman, D., Whanchit, W., 2022. Exploring Learning Environment in Online Learning. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 12(10): 585-600.

4. Asrorov, O. A. o‘g‘li ., & Saidov, E. R. o‘g‘li . (2024). TA’LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH. GOLDEN BRAIN, 2(8), 92–97.

5. Asrorov O. A, “Oliy ta’limda telekommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishni tahlil qilish. Ta’limda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash afzalliklari, muammolari va yechimlari respublika ilmiy-nazariy anjumani. 184-188 bet.

TA’LIM SOHASIDA MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISHNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Axmedova Shahlo Axadovna

Navoiy Davlat pedagogika instituti

“Informatika” kafedrasida o‘qituvchisi

Mardiyeva Saodat

Navoiy Davlat pedagogika instituti

“Matematika-Informatika” ta’lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Xolmurodova Munira

Navoiy Davlat pedagogika instituti

“Matematika-Informatika” ta’lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Hozirgi kundagi dunyoning rivojlanishida ta’lim jarayonida turli pedagogik vazifalarni hal etish uchun mobil texnologiyalardan foydalanishning ulkan hayotiy ahamiyatga ega ekanligini namoyish etmoqda. Mobil ta’lim deganda, mobil qurilmalar orqali ta’limni rejalashtirish va amalga oshirish nazarda tutiladi. Mobil ilovalar kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Mobil texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan ta’lim sohasida mobil ilovalar orqali ishlash, o‘quvchi va talabalarni nazorat qilish, muloqot qilish, ilm olish, o‘rganish, va ishlash uslubimizni o‘zgartirdi. Mobil texnologiyalarning IOS, Android, MI tizimlari uchun turli xil hisoblashlarni avtomatlashtirishga mo‘ljallangan turli xil mobil ilovalar yaratilgan va yaratish ustida ish olib borilmoqda. Deloitte (Deloitte Touche Tohmatsu) tadqiqot markazining ma’lum qilishicha, smartfon foydalanuvchisi kun davomida o‘rtacha 50 marotaba telefoniga nazar solar ekan. Ushbu jarayonni Respublikamizda ham kuzatish mumkin. Chunki hozirgi kunda aholi qatlamining barchasida: maktab o‘quvchilaridan tortib katta yoshgacha bo‘lgan mobil operatorlar foydalanuvchilarida smartfon va planshetlardan foydalanayotganligini guvohi bo‘lyapmiz. Shu bilan bir qatorda zamonaviy qurilmalaridan ta’lim olishda va masofaviy ta’lim tizimlarida foydalanish imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Mobil ilovalar o‘quvchilarga istalgan vaqtda, istalgan joyda o‘z tezligida o‘rganish uchun qulaylik va moslashuvchanlikni taqdim etadi. Aksariyat talabalar smartfon yoki planshetga ega ekanliklari sababli, ular o‘zlari bilan o‘quv materiallarini olib ketishlari mumkin, bu esa ta’limni yanada qulayroq qiladi va ma’lum jadvallar yoki joylar bilan cheklangan. Yaratilgan ko‘plab texnologik vositalar orasida mobil ilovalar ta’limni o‘zgartiruvchi ekanligini isbotladi. Ular o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun muhim vositalar sifatida paydo bo‘lib, ko‘plab imtiyozlarni taklif qildi. Ta’limda mobil ilovalardan foydalanishning ahamiyati quyidagilardan iborat:

1. Bilim olish imkoniyatini kengaytiradi. Ta’lim sohasidagi mobil ilovalar bilimlar boyligiga misli ko‘rilmagan kirish imkonini beradi. Ular o‘quvchilarni butun dunyo bo‘ylab resurslar bilan ta’minlaydi va cheksiz imkoniyatlarni ochib beradi. Misol uchun, ta’lim dasturlari o‘quvchilarga turli mavzularni o‘rganish, onlayn insho muallifidan yordam olish, dolzarb yangiliklar maqolalarini

o'qish, o'quv videolarini tomosha qilish va hatto o'z tushunchalarini mustahkamlash uchun interaktiv viktorina va o'yinlarda qatnashish imkonini beradi [1].

2. Moslashuvchanlik va qulaylik yaratadi. Mobil ilovalar o'quvchilarga istalgan vaqtda, istalgan joyda o'z tezligida o'rganish uchun qulaylik va moslashuvchanlikni taqdim etadi. Aksariyat talabalar smartfon yoki planshetga ega ekanliklari sababli, ular o'zlari bilan o'quv materiallarini olib ketishlari mumkin. Bu esa ta'limni yanada qulayroq qiladi va ijobiy natijalar olib keladi [4].

3. Ta'lim olishda interaktiv metodlardan foydalaniladi. Mobil ilovalar o'rganishni yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkoniyatiga ega. Ular grafik, audio va video kontent kabi turli multimedia vositalaridan, shuningdek, interaktiv viktorinalar va o'yinlardan foydalanadilar. Ushbu ko'p qirrali yondashuv turli xil o'rganish uslublarini qo'llab-quvvatlaydi va shu bilan bilimlarni yaxshiroq tushunish va saqlashga yordam beradi [3].

4. O'qituvchilarga yordam beradi. Mobil ilovalar nafaqat talabalar, balki o'qituvchilar uchun ham foydalidir. Ular ushbu vositalardan dars rejalarini yaxshiroq tashkil qilish, o'quvchilar taraqqiyotini kuzatish, ota-onalar va talabalar bilan muloqot qilish uchun foydalanishlari mumkin. Ushbu imtiyozlar bilan o'qituvchilar bilim berish bo'yicha o'zlarining asosiy mas'uliyatiga ko'proq e'tibor berishlari va ma'muriy vazifalarga kamroq e'tibor berishlari mumkin [4].

5. Uy vazifasiga yordam beradi. Mobil ilovalar odatda o'z-o'zini boshqaradigan ta'lim bilan bog'liq bo'lsa-da, ular shaxsiylashtirilgan akademik yordam uchun asosiy yordamchidir. Misol uchun, ko'plab o'quvchilar akademik yozishda yordam olish uchun ilovalardan foydalanishlari mumkin. Ushbu vositalar yordamida talabalar professional yozish yordamiga ega bo'lishlari, insholarini tuzish bo'yicha tushunchaga ega bo'lishlari va hatto o'z fikrlarini yanada izchil ifodalashni o'rganishlari mumkin. Eng yaxshi topshiriq xizmatlarini taklif qiluvchi mobil ilovalar talabalar uchun bebaho manbadir. Ushbu ilovalar talabalarga rejalashtirish, tadqiq qilish va topshiriqlarni bajarishda yordam berishi mumkin. Bundan tashqari, ular ma'lumotnomalarni boshqarish, plagiatni tekshirish va tahrirlash xizmatlari uchun muhim vositalarni taqdim etadilar.

6. Kelajakdagi zamonaviy texnologiyalarga tayyorlaydi. Raqamli savodxonlik davrida ta'limda mobil ilovalardan foydalanish o'quvchilarni kelajakka tayyorlaydi. Bu ularda tobora raqamli dunyoda harakat qilish, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va raqamli savodxonlikni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni singdiradi.

7. Ta'lim olishga qulaylik yaratadi. Mobil ilovalar sezilarli ta'sir ko'rsatgan yana bir muhim soha – bu maxsus ta'lim hisoblanadi. An'anaviy ta'lim muhitlari ko'pincha o'rganishda nuqsonlari yoki alohida ehtiyoji bo'lgan talabalar uchun ko'plab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Biroq, ushbu talabalar uchun mo'ljallangan mobil ilovalar ularning noyob ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan o'rganish tajribasini taqdim etadi. Bu vositalar matndan nutqga, nutqdan matnga sozlanishi shrift o'lchamlari va ranglari kabi turli funksiyalar bilan yaratilgan. Natijada nogironligi bo'lgan o'quvchilar nafaqat tengdoshlari bilan hamqadam bo'lib qolmay, balki mustaqillik tuyg'usi va o'z ta'lim qobiliyatiga bo'lgan ishonchini ham his qiladi.

8. Mobil ilovalar orqali hamkorlik va aloqa qilish imkoniyatini beradi. Mobil ilovalar, shuningdek, o'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida hamkorlik va muloqotni kuchaytiradi. Guruh loyihalari yoki topshiriqlari uchun mo'ljallangan vositalar o'quvchilarga geografik masofadan qat'iy nazar birgalikda ishlash imkonini beradi. Jamoaviy ish va jamoaviy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Boshqa tomondan, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi aloqa xususiyatlariga ega ilovalar o'quvchilarning yutuqlari bilan bo'lishish va har qanday tashvishlarni tezda hal qilish uchun shaffof va ochiq kanal yaratadi. Mobil ilovalar yordamida yaratilgan ushbu hamkorlikdagi ekotizim umumiy ta'lim tajribasi va natijalarini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

9. Imtihonlarga tayyorgarlik ko'rishda va testlarni tayyorlashda yordam beradi. Standartlashtirilgan testlarga tayyorgarlik ko'p talabalar uchun qiyin vazifa bo'lishi mumkin. Biroq, ko'plab mobil ilovalar talabalarga ushbu imtihonlarga tayyorgarlik ko'rishga yordam beradigan samarali vosita sifatida paydo bo'ldi. Ushbu ilovalar bir qator resurslarni taklif etadi: amaliyot testlari, flesh-kartalar, o'quv qo'llanmalari va hatto taraqqiyotni kuzatish xususiyatlari. Ushbu yondashuv testlarga tayyorgarlikni yanada tuzilgan, boshqariladigan va talabalar uchun kamroq stressli qiladi.

10. Barqarorlik va iqtisodiy samaradorlikka olib keladi. Iqtisodiy va ekologik nuqtai nazardan qaraganda, ta'limda mobil ilovalardan foydalanish an'anaviy ta'lim resurslariga qaraganda ancha barqaror va tejamkor. Elektron materiallar qog'oz o'rnini egallab, atrof-muhitni muhofaza qilishga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, aksariyat ta'lim ilovalari bepul yoki ularning narxi jismoniy darsliklar va qo'shimcha manbalarga qaraganda ancha past. Bunday tejamkorlik sifatli ta'limning ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishidan qat'i nazar, kengroq auditoriya uchun ochiq bo'lishini ta'minlaydi.

Bilimga intilishda o'rganish faqat rasmiy ta'lim sharoitlari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Mobil ilovalar umrbod ta'limni targ'ib qilish orqali buni amalga oshiradi. Ular turli xil o'quv platformalari, podkastlar, vebinarlar va ko'plab mavzularni qamrab oluvchi onlayn kurslarga kirishni ta'minlaydi. Natijada, odamlar o'z qiziqishlariga intilishlari, yangi ko'nikmalarni o'rganishlari yoki muayyan fanlarni o'z tezligida chuqur tushunishlari, uzluksiz o'rganish va o'z-o'zini takomillashtirish madaniyatini yaratishlari mumkin.

Hozirgi kunda ta'limga oid mobil ilovalarning ko'p turlari mavjud bo'lib, ulardan foydalanish va ular bajaradigan vazifasiga qarab farq qiladi. Quyidagi 1-jadvalda ta'limga oid mobil ilovalarning ro'yxatni ko'rimiz mumkin:

1-jadval

Ta'limga oid mobil ilovalar [2]

№	Mobil ilovalar	Bajaradigan vazifasi
1	LearnWorlds Mobile Builder	LW Mobile Builder yordamida o'quvchilar kurs mazmuni bilan shug'ullanishlari va o'qishlari, o'quv videolarini tomosha qilishlari va bilim sinovlaridan o'tishlari mumkin.
2	Udemy	Udemy – mashhur onlayn kurslar bozori, o'quvchilarga smartfonlari yordamida turli mavzulardagi onlayn kurslarni ko'rib chiqish va o'rganish imkonini beruvchi ilova bilan birga keladi.
3	Khan Academy	Khan Academy – notijorat ta'lim tashkiloti bo'lib, matematika, san'at, kompyuter dasturlash, iqtisod, fizika, kimyo, biologiya, tibbiyot, moliya, tarix va boshqa fanlar bo'yicha istalgan joyda istalgan kishi uchun bepul onlayn ta'lim berish bilan mashhur.
4	TED-ed	TED-ed platformasi har qanday TED ma'ruzasi, TED darsi yoki o'quv videosini olish va moslashtirilgan savollar va munozaralardan iborat dars rejasini yaratish imkoniyatini taqdim etadi. TED ilovasi sizga 100 dan ortiq tillardagi sevimli nutqlardan foydalanish va ularni oflayn rejimda tomosha qilish uchun saqlash imkonini beradi.
5	SoloLearn	Bu ilova dasturlashni o'rganmoqchi bo'lganlar uchun foydali. Ilova har bir dasturlash tilida bepul onlayn kurslarni taklif etadi va foydalanuvchilar qiziqarli o'rganish tajribasini tashkil etuvchi bir qator interfaol darslar orqali o'z mahoratlarini sinab ko'rishlari mumkin.
6	Duolingo	Duolingo yangi tilni o'rganishning ajoyib usulini taklif qiladi. Uning o'ziga xos jihati shundaki, u o'yinga o'xshash mashqlar va o'ziga qaram bo'lgan va kuzatib borish oson bo'lgan tishlash darslari orqali o'rganishni qiziqarli qiladi.
7	Quizlet	Quizlet – bu san'at va gumanitar fanlar, tillar, matematika, tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar va sport kabi boshqa toifalar hamda sevimli mashg'ulotlari, jumladan pazandachilik, mayda-chuyda narsalar, sayohatlar va video o'yinlar bo'yicha bilimlarini rivojlantirishga yordam beradigan yana bir ajoyib ilovadir.

Mobil ilovalardan o'qituvchilar vazifalar berishda ham foydalanishlari ham mumkin. Mobil ilovalar asosida vazifalarni ishlab chiqishda, belgilangan ta'lim maqsadlariga faqat xususiy metod prinsiplarini hisobga olgan holda erishish mumkinligini tushunish kerak: materiallarni to'g'ri tanlash va tashkil etish; o'quvchilarning auditoriyasiga e'tibor berish; ta'lim maqsadlariga mos keladigan ta'lim usullari va shakllarini tanlash. Bundan tashqari, mobil platformadagi topshiriqni ishlab chiqadigan

o'qituvchi mobil texnologiyalardan foydalanmasdan amalga oshirilishi mumkin bo'lmagan mashqni ishlab chiqishi kerak. Faqat bu holatda, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish maqsadga muvofiq, muvaffaqiyatli va samarali takomillashtirish sifatida qaralishi mumkin. Bundan tashqari, mobil ilovalar asosida ishlarni loyihalashda, chiqishda an'anaviy vazifalardan farqli ravishda butunlay yangi ish formati yaratilishini hisobga olish kerak, shuning uchun ham o'qituvchilar, ham o'quvchilarning o'quv jarayonining ushbu yaxshilanishlarini amalga oshirishga tayyorligiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Mobil ilovalardan fanlarni o'qitishda foydalanish professor-o'qituvchilar va talabalar uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. Mobil ilovalar asosida ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashki qilish o'quv materiallarini fanning so'nggi yutuqlari asosida tezkor tarzda yangilab borish bilan bog'liq bir qator yangiliklar tug'diradi. Ta'limni mobil ilovalar asosida o'qitish ko'proq ta'limning individuallashtirishiga olib keladi. Buning natijasida talaba o'zini mustaqil izlanishi natijasida induvidual ishlash qobiliyati rivojlanadi, o'zlashtirish ko'rsatkichlari rivojlanadi. Mobil ilovalar tarkibiga kiritilgan nazorat ishlari talabani o'zlashtirish jarayonini monitoringini olib borishi bilan amaliy ahamiyatga egadir. Ta'limda mobil ilovalardan foydalanish maxsus joy, qo'shimcha imkoniyat, joy tanlamasligi bilan xarakterlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'lim sohasida mobil ilovalarning paydo bo'lishi, shubhasiz, ta'lim sohasidagi eng o'zgaruvchan ishlanmalardan biridir. Bu vositalar o'quvchilar qanday o'rganishi va o'qituvchilar qanday ko'rsatma berishini qayta belgilab berdi. Bu esa ta'limni yanada moslashuvchan, qiziqarli, moslashtirilgan va foydalanishga imkon beradi. Raqamli davrga qadam qo'ysak, mobil ilovalarning ta'limdagi o'rni yanada muhimroq bo'ladi. Shu sababli, ushbu vositalarni qo'llash endi ixtiyoriy emas, balki o'qituvchilar va o'quvchilar uchun zarurdir. Ushbu texnologiyaga asoslangan dunyoda mobil ilovalarni ta'limga qo'shish talabalarni kelajakka tayyorlash va o'qishga umrbod ishtiyoqni uyg'otishning samarali usuli hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Eileen O'Connor (2023). The Importance of Using Mobile Apps in Education // Telemedia online. URL: <https://www.telemediaonline.co.uk/the-importance-of-using-mobile-apps-in-education/>
2. The 10 Best Mobile Learning Apps of 2021 (2023) // helpshift A Keywords Technology. URL: <https://www.helpshift.com/the-10-best-mobile-learning-apps-of-2021/>
3. Pushter, J. (2016). Rivojlanayotgan mamlakatlarda smartfon egaligi va internetdan foydalanish o'sishda davom etmoqda. Pew tadqiqot markazi.
4. Muslimov N., Umarov X., Turakulova A. va boshqalar "Kasb ta'limi o'qituvchisining axborot olish kompetentligini shakllantirish texnologiyasi", metodik qo'llanma, - T.: 2014 yil.
5. A'zamovna, F. M. (2021, October). Zamonaviy Ta'limda Mobil Ilovalar Orqali O'qitish Nazaryasi. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 95-96).
6. Farmonova, M. A. (2021). TA'LIM UMUNDORLIGINI OSHIRISHDA MOBIL ILOVALARNING O'RNI. Academic research in educational sciences, 2(3), 695-699
7. Ziyadullaev D.Sh. Djoldasbayeva A.B. Shamsieva S. D. Ziyodullaev S.D.(2021). Android operatsion tizimda mobil qurilmalar uchun elektron darslik ishlab chiqish xususiyatlari.

ASTRONOMIYA FANINI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QITISH.

**Olimova Feruza-Fizika va astronomiya
Ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi
Nasriddinova Malika-Fizika va astronomiya
Ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar-Barakayeva Sarvinoz To'lqunovna**

Bugungi kunda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi har bir soha taraqqiyotiga o'zining munosib hissasini qo'shib kelmoqda. Inkori etib bo'lmay bir haqiqat bor, bugungi davr vakilining o'z zamonasi texnologiyalaridan foydalana olmasligi, ularni o'z hayoti, kasbi va

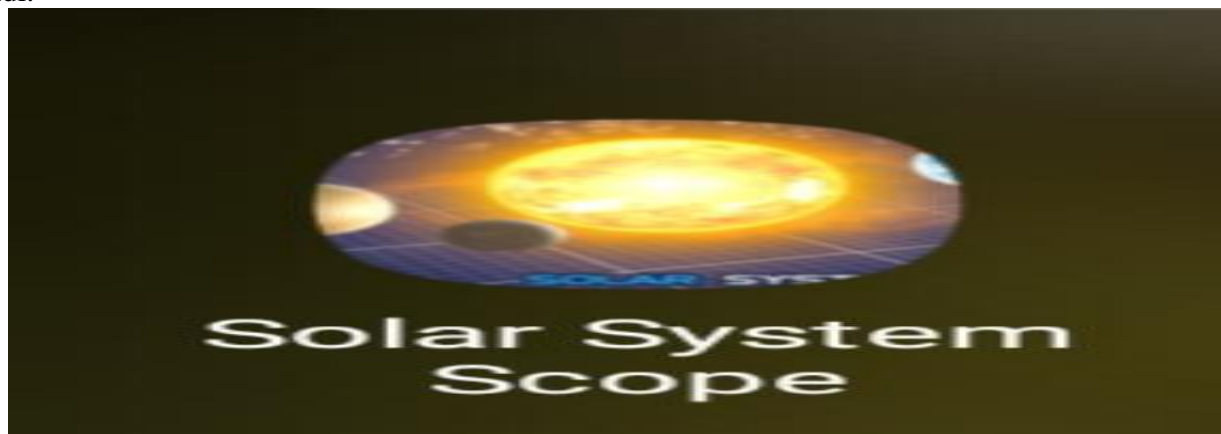
hunariga tatbiq etmasligi nuqson sanaladi. Oliy ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan professor-o'qituvchilarning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan zarur hollarda unumli foydalanishlari ularning dars mashg'ulotlarini na'munali tashkil etib kelishlaridan dalolatdir.

Astronomiya kursi fanidan o'quv mashg'ulotlarini olib borishda pedagog kadrlardan zamonaviy axborot texnologiyalari va yangiliklardan foydalanish bugungi kunda eng muhim masala bo'lib kelmoqda. Bilamizki, bugungi kunga kelib, dunyo axborot tizimida juda ko'p turli xil ma'lumotlar bazalari mavjud bo'lib, ular tarkibi, yo'nalishi va boshqalar nazariyalari asosida bir-biri bilan farq qiladi. Astronomiya, astrofizika, kosmik tadqiqotlar va shu bilan bog'liq fanlar kabi bilimlar sohalari bo'yicha ma'lumot topishga imkon beradigan eng yirik ma'lumotlar bazalarini qaraydigan bo'lsak, bu sohadagi ma'lumotlar bazalarini maxsus kuzatish ma'lumotlariga asoslangan va bibliografik ma'lumotlar bazalariga ajratish mumkin. Masalan, kuzatishlar ma'lumotlar bazasini faqat kuzatish ma'lumotlari, dasturlar, loyihalar va apparatlar tavsifi kabi ma'lumotlar bazalariga ajratish mumkin. Bu ma'lumotlar bazalarida quyosh bo'limi integrallab o'qitishda turli xil ma'lumotlar orqali berilgan parametrlarni yangilash imkoniyati mavjud.

Astronomiya fanining fizika fanlari bilan integrallab o'qitish borasidagi birinchi qadamlar kelajakda o'zining qanday mahsulini berishini faqat kelajak ko'rsatadi. Bunda asosiy dolzarb vazifa sifatida fizikaning mos bo'limlarida astronomik bilimlar berish uchun materiallar tanlash va uni talabalarga samarali yetkazish mas'uliyati turadi. Shu sababdan o'quvchilarning astronomik bilimlarga qiziqishini orttirish va ularda bu bilimlar orqali ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirishda axborot texnologiyalardan foydalanish integratsiyalab o'qitish samaradorligini oshiradi.

Astronomiya fani talabalarda, Quyosh va quyosh tizimida jismlarining astronomik tabiati, astrofizik kattaliklari, ularning masofalari va o'lchamlari, massalari va haroratlarini topishning metodlari bilan tanishtiradi. Shuningdek, Quyosh va uning sistemasini paydo bo'lishi va evolusiyasi haqida xabar beradi. Mazkur bo'lim axborot texnologiyalar asosida astronomik tushuncha va tasavvurlarni talabalarda shakllantirishni ham o'z oldiga vazifa qiladi. Shu bilan birga astronomiya fanining quyosh va quyosh tizimi mavzusi bo'yicha talabalarning asosiy astronomik kuzatishlarni axborot texnologiyalari asosida o'qitilsa, bugungi ulardagi turli dasturlar asosida o'qitishning malaka va ko'nikmalari shakllanib boradi.

Solar System Scope (1-rasm) dasturida Quyosh tizimidagi sayyoralarning joylashuv o'rnini ko'rishimiz mumkin. Quyidagi Planet EXPORE tugma asosida quyosh tizimidagi barcha sayyoralari chiqadi.

1.1-Solar System Scope dastur oynasi

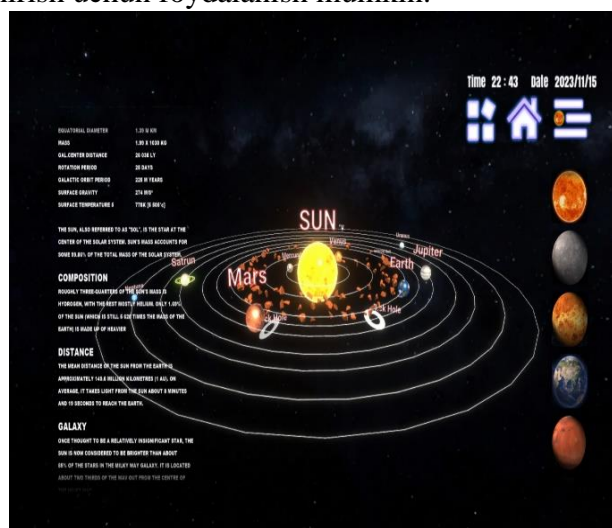

1.2-Solar System Scope dastur menyusi

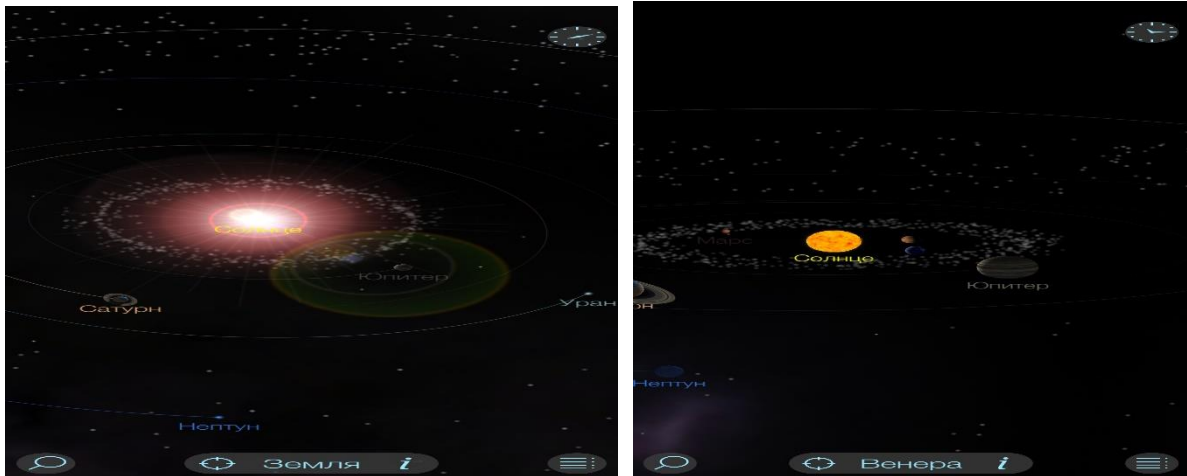
1-rasm Solar System Scope dasturida quyosh tizimi sayyoralar menyusi

Solarsy system:the universe (2-rasm) bu dastur asosida quyosh tizimidagi sayyolarning harakati uning fizik parametrlari, joylashgan galaktikasi haqida ma'lumotlar kiritilgan. Ushbu dasturlar asosida astronomik tushunchalar aniq fakt sifatida taqdim etiladi, tegishli taqdimotning ketma-ketligi asosida integrativ yondashuv bilan quyosh tizimi jismlarining ma'lumotlari keltirib o'tilgan. Bir necha dasturiy mahsulotlar asosida astronomiyadagi yangi kashfiyotlar va ilmiy o'zgarishlarning natijalari kuzatish qiziqish uyg'otadi va undan talabalarning bilimini oshirish uchun foydalanish mumkin.

2-rasm Solarsy system:the universe dastur menyusi va quyosh tizimi

«Solar Walk Lite» ilovasi (3-ram)-Quyosh tizimi, sayyoralar, yulduzlar va yana ko'plab qiziqarli faktlar bilan boyitilgan ilovadir. Quyosh tizimidan xohlagan bir sayyoramizni tanlashimiz mumkin. Bunda sayyoraning 3D o'lchamdagi modeli ma'lumotlari va sayyoraning qanday tabiiy yo'ldoshlari borligi ko'rsatiladi. Quyosh tizimdagi turli jismlarining yuzasini ko'rish, Yer va olam bo'ylab virtual sayohatlar qilish imkonini beradi. Dasturdagi fotosuratlar Xabbl kosmik teleskopi va Yer yuzida joylashgan 10 ga yaqin teleskoplar tomonidan olingan. Bu dastur orqali Yer sayyorasidan tortib Quyosh sistemasidagi boshqa sayyoralar yuzasining aniq detallarigacha ko'rinadigan 3D o'lchamdagi fotosuratlarini ham ko'rish mumkin

3-rasm «Solar Walk Lite» ilovasi ichki tuzilishi

Quyosh va quyosh tizimi bo‘limini axborot texnologiyalari asosida integrativ yondashuv asosida o‘qitishda dasturiy mahsulotlarning qo‘llash usullari talabalarda shu bo‘limning bilimlarini tez egallashlarini yanada osonlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Kamolov I.R., Kamalova D.I. , Sayfullayeva G.I., Barakayeva S.T., Hamroyeva S.N. O.Avezmuradov “Astronomiya o‘qitish metodikasi” darslik Xorazm 2023.
2. Kamolov, S.T.Barakayeva Intellektual mulk agentligi “Quyosh sistemasi va uning sayyoralari” DGU 05797 elektron o‘quv qo‘llanma dasturiga patent, Toshkent 2018-yil
- 3.I.R.Kamolov, S.T.Barakayeva Intellektual mulk agentligi “Astronomiya fanini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash” 06406 elektron o‘quv qo‘llanma dasturiga patent, Toshkent 2018-yil
- 4.I.R.Kamolov, S.T.Barakayeva Astronomiya fanidan elektron majmua ko‘rgazmali dars sifatida.”Informatika, axborot texnologiyalari va boshqaruv tizimi: bugun va kelajakda” Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi Navoiy davlat pedagogika instituti 2018 I.R.Kamolov
- 5.I.R.Kamolov, S.T.Barakayeva Astronomiya fanini o‘qitishda fanlararo integratsiyaning o‘rni va ahamiyati. NamDU ilmiy axborotnomasi – 2022-yil 6-son

TA'LIMNI JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISHNING KONSEPSIYALARI MAZMUN VA MOHIYATI

Boboxolova Gulchehra Siroj qizi
Matematika-informatika ta'lim yo'nalishi
4-kurs talabasi (O'zbekiston, Navoiy)
Jo'rakulov Tolib Toxirovich
Ilmiy rahbar: Informatika kafedrasi o'qituvchisi (O'zbekiston, Navoiy)

***Annotatsiya.** Mazkur ishda ta'lim tizimini raqamlashtirish konsepsiyalari va ularning tashkil etuvchilar tadqiq qilingan bo'lib, ta'limni raqamlashtirish bo'yicha mavjud bo'lgan bir qancha tushuncha va yondashuvlar, ularning o'ziga xos g'oya va strategiyalari o'rganib chiqilgan. Ta'limni raqamlashtirish tushunchalari va ta'lim jarayonining turli jihatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatish jihatlari ochib berilgan.*

***Kalit so'zlar:** ta'limni raqamlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli vositalar, ta'limning qulayligi, ta'lim sifati, ta'lim jarayonining samaradorligi, raqamli ko'nikmalar, texnologiya integratsiyasi.*

***Аннотация.** В данной работе исследованы концепции цифровизации системы образования и их основатели, изучено несколько существующих концепций и подходов к*

цифровизации образования, их конкретные идеи и стратегии. Раскрыты концепции цифровизации образования и аспекты положительного влияния на различные аспекты образовательного процесса.

Ключевые слова: *цифровизация образования, информационно-коммуникационные технологии, цифровые инструменты, простота обучения, качество образования, эффективность образовательного процесса, цифровые навыки, интеграция технологий.*

Annotation. *This work examines the concepts of digitalization of the education system and their founders, studies several existing concepts and approaches to the digitalization of education, their specific ideas and strategies. The concepts of digitalization of education and aspects of the positive impact on various aspects of the educational process are revealed.*

Key words: *digitalization of education, information and communication technologies, digital tools, ease of learning, quality of education, efficiency of the educational process, digital skills, technology integration.*

Kirish. Ta'limni raqamlashtirish deganda ta'lim sifatini oshirish, ta'lim resurslarining mavjudligini oshirish hamda o'qish va o'quvchilar muvaffaqiyatini baholash uchun yangi imkoniyatlar yaratish maqsadida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va raqamli vositalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish tushuniladi. Ta'limni raqamlashtirish global ta'lim resurslariga kirish, o'rganishni individuallashtirish, hamkorlik va bilim almashish, talabalar o'rtasida raqamli ko'nikmalar va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, shuningdek, ta'lim samaradorligini oshirish kabi keng ko'lamli yangi imkoniyatlarni ochib beradi. jarayon [1].

Ta'limni raqamlashtirishning asosiy tarkibiy qismlariga nafaqat texnik vositalardan foydalanish, balki raqamli o'quv materiallarini ishlab chiqish, elektron platformalar va ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, shuningdek, o'qituvchilarni o'z faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanishga o'rgatish ham kiradi.

Tadqiqot usullari. Ta'limni raqamlashtirish konsepsiyasi ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli vositalardan foydalanishga strategik yondashuv hisoblanadi. U ta'limning qulayligi, sifati va samaradorligini oshirish, shuningdek, talabalar o'rtasida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Ta'limni raqamlashtirish o'quv jarayoniga texnologiyalarni integratsiyalash, raqamli ta'lim resurslarini yaratish va ulardan foydalanish, o'qitish va baholashning yangi modellarini ishlab chiqish, o'qituvchilarni raqamli vositalardan foydalanishga tayyorlash kabi turli jihatlarni o'z ichiga oladi. Ta'limni raqamlashtirish konsepsiyasining asosiy maqsadlari qatoriga ta'limning barcha uchun ochiqligini oshirish, ta'limni individuallashtirish, raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish, ijodiy fikrlash va talabalar hamkorligini rag'batlantirish, ta'lim sifati va ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish kiradi.

Ta'limni raqamlashtirish konsepsiyasini joriy etish ta'lim muassasalari, o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar, tashkilotlar va davlat muassasalarining birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Shuningdek, u strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, pedagog kadrlarni tayyorlash, sifatli raqamli resurslarni ishlab chiqish va joriy qilingan innovatsiyalar samaradorligini baholashni talab qiladi. Ta'limni raqamlashtirish - bu ta'lim landshaftini o'zgartirishda davom etuvchi va raqamli asrda talabalarni o'rganish, o'rganish va rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadigan dinamik va doimiy rivojlanayotgan jarayon.

Ta'limni raqamlashtirish barcha talabalar uchun texnologiya va ta'limdan foydalanish imkoniyatini ta'minlash, raqamli ta'lim resurslari sifatini ta'minlash, ma'lumotlar himoyasi va maxfiyligini ta'minlash, o'qituvchilarni texnologiyalardan foydalanishga o'rgatish zarurati kabi muammolarga duch kelmoqda. Shu bilan birga, ta'limni raqamlashtirish, shuningdek, ta'lim olish imkoniyatini kengaytirish, o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirish, o'rganishni individuallashtirish va raqamli asrga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan yangi ko'nikmalarni rivojlantirish kabi afzalliklarni ham beradi [2; 3].

Ta'limni raqamlashtirish barcha manfaatdor tomonlar ishtirokini, infratuzilmani yaratish, o'qituvchilar malakasini oshirish va yuqori sifatli raqamli ta'lim resurslarini rivojlantirishni o'z ichiga

olgan strategiyani ishlab chiqishni talab qiladi. Strategiya moslashuvchan bo'lishi va aniq ta'lim maqsadlariga erishishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Tadqiqot usullari. Ta'limni raqamlashtirish bo'yicha bir qancha tushuncha va yondashuvlar mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos g'oya va strategiyalarni taklif etadi.

1. Texnologiya integratsiyasi;
2. Moslashuvchan ta'lim va masofaviy ta'lim;
3. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim;
4. Raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish;
5. Innovatsion pedagogik modellar.

Ta'lim jarayonini tashkil etish va ta'lim sifatini oshirishga yangicha yondashuvlarni taklifetuvchi bir qancha innovatsion pedagogik modellar mavjud.

- Muammoli ta'lim (PBL): Bu modelda o'quvchilar real yoki simulyatsiya qilingan muammolarni hal qilishda faol ishtirok etadilar, bu esa ularga tanqidiy fikrlash, muammoli fikrlash va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi [4; 5].

- Loyihaga asoslangan ta'lim (PjBL): Ushbu modelda talabalar bilim, ko'nikma va tadqiqotlarni amaliy qo'llashni talab qiladigan loyihalar ustida ishlaydi. Ular loyihalarni rejalashtirish, amalga oshirish va taqdim etishda faol ishtirok etadilar, bu esa ijodkorlik, mustaqillik va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

- Flipped Classroom: Bu modelda o'quv materiallari o'quvchilarga dars oldidan mustaqil ta'lim olishlari uchun taqdim etiladi, dars vaqti esa o'qituvchi rahbarligida faol muhokama, jamoada ishlash va muammolarni hal qilish uchun ajratiladi. Bu esa o'rganishni individuallashtirish, bilimlarni faol qo'llash va mavzuni chuqur muhokama qilishga e'tibor qaratish imkonini beradi [6; 7].

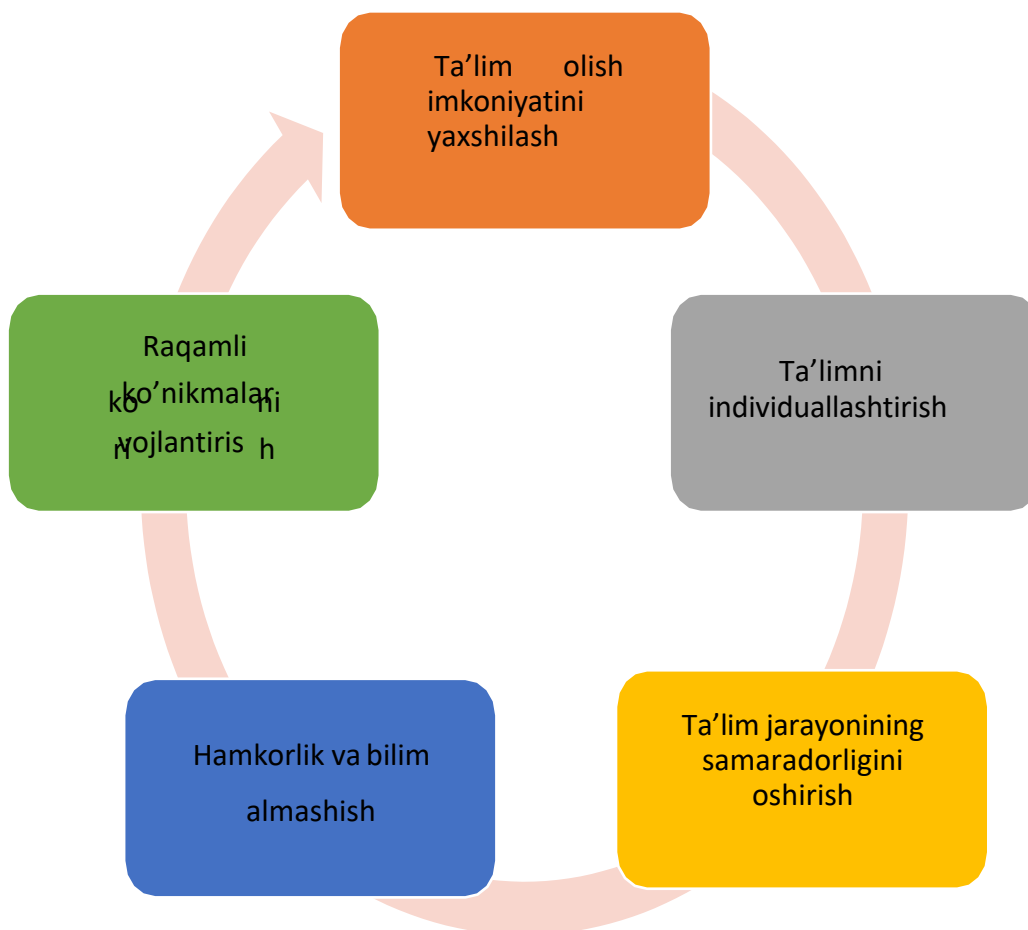
- Moslashuvchan ta'lim modeli: Bu modelda o'quvchilar o'z qiziqishlari, ehtiyojlari va o'rganish uslublariga ko'ra mavzular, sur'atlar va ta'lim formatlarini tanlash imkoniyatiga ega. U o'quv jarayonini tashkil qilishda moslashuvchanlikni, jumladan, materiallarga kirishning turli usullarini va bilimingizni namoyish qilishning turli usullarini taklif etadi.

- Dizayn fikrlash: Ushbu model dizayn tamoyillarini muammolarni hal qilish va innovatsiyalarga qo'llashga asoslangan. Talabalar empatiya, muammoni aniqlash, fikrlash, prototiplash va sinovdan o'tish bosqichlaridan o'tadilar, bu esa ijodiy fikrlashni, hamkorlikni va muammolarni hal qilishni rivojlantiradi.

- O'yinga asoslangan ta'lim: Bu modelda o'yin elementlari va texnologiyalari o'quvchilarni o'ziga jalb etadigan va ularni o'quv jarayonida faol ishtirok etishga undaydigan ta'lim ssenariylari va vazifalarini yaratish uchun ishlatiladi.

Ta'limni raqamlashtirish konsepsiyalari mamlakatlar va kontekstlarda farq qilishi va ta'lim muassasalarining o'ziga xos ehtiyojlari va resurslariga moslashtirilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari. Ta'limni raqamlashtirish tushunchalari xilma-xil bo'lishi va ta'lim jarayonining turli jihatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin (*I-rasm*).

1-rasm. Ta'lim konsepsiyasining ijobiy ta'siri

1. Ta'limni raqamlashtirish geografik va ijtimoiy to'siqlarni kamaytirishi mumkin, bu esa o'quvchilarga joylashuvi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar ta'lim olish imkonini beradi. Bu ta'lim olishda teng imkoniyatlarni ta'minlaydi va o'z-o'zini tarbiyalash imkoniyatlarini oshiradi.

2. Raqamli texnologiyalar o'quv jarayonini har bir o'quvchining individual ehtiyojlari va qobiliyatiga moslashtirish imkonini beradi. Bu o'quvchilarning o'ziga xos sur'atlarida va o'ziga xos xususiyatlariga mos ravishda rivojlanishiga yordam beradigan shaxsiylashtirilgan o'quv materiallari, interfaol tadbirlar va fikr-mulohazalarni o'z ichiga olishi mumkin.

3. Ta'limni raqamlashtirish talabalarda zamonaviy axborot jamiyatida muvaffaqiyatli moslashish va ishlash uchun zarur bo'lgan raqamli ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu kompyuterlar, dasturiy ta'minot, raqamli vositalar va ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanish qobiliyatini, shuningdek, tanqidiy fikrlash, axborot savodxonligi va tarmoq ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

4. Raqamli texnologiyalar talabalar, o'qituvchilar va ta'limning boshqa manfaatdor tomonlari o'rtasida hamkorlik va bilim almashish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Buni onlayn platformalar, forumlar, ta'lim resurslari va jamoaviy o'rganish, tajriba almashish va ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan loyihalar orqali amalga oshirish mumkin.

5. Ta'limni raqamlashtirish o'quv materiallarini tashkil qilishni soddalashtirish, ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirish, tezkor qayta aloqa va ta'lim natijalarini tahlil qilish orqali ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishi mumkin. Bu vaqt va resurslardan foydalanishni optimallashtirish va ta'lim tizimining umumiy faoliyatini yaxshilash imkonini beradi.

Ta'limni raqamlashtirish natijalari to'g'ri rejalashtirish, samarali strategiyalarni amalga oshirish, ta'lim jarayoni ishtirokchilari tomonidan qo'llab-quvvatlash va amalga oshirilayotgan yechimlar samaradorligini baholashga bog'liq.

Xulosa. Ta'limni raqamlashtirish konsepsiyasini amalga oshirish ta'lim maqsadlariga erishish, ta'lim sifatini oshirish, kompetensiyalarni rivojlantirish va o'quvchilarni raqamli davrga tayyorlashga

qaratilgan bo'lishi kerak. Bu barcha manfaatdor tomonlarning, jumladan, ta'lim muassasalari, pedagoglar, o'quvchilar, ota-onalar, tashkilotlar va davlat muassasalarining ishtiroki va hamkorligini talab qiladi.

Ta'limni raqamlashtirish dinamik jarayon bo'lib, u rivojlanishda davom etadi va o'zgaruvchan ehtiyojlar va texnologik imkoniyatlarga moslashadi. Bu zamonaviy ta'limning yangi istiqbollarini ochib, innovatsiyalar, yangi ta'lim modellarini ishlab chiqish va umuman ta'lim sifatini oshirish uchun zamin yaratadi.

Adabiyotlar

1. Puentedura, R. R. (2014). SAMR Model: A Practical Guide for EdTech Integration. Hippasus.
2. Атажонова С.Б. (2021) Концепции по модернизации высшего образования в технических вузах: сравнения, проблемы и достижения. Республиканская научно- практическая конференция «Роль и задачи развития автоматизации технологических процессов» Ферганский политехнический институт
3. Johnson, L., Adams Becker, S., Cummins, M., Estrada, V., Freeman, A., & Ludgate, H. (2016). NMC Horizon Report: 2016 Higher Education Edition. The New Media Consortium.
4. Kolb, D. A. (2014). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. FT Press.
5. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2015). NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition. The New Media Consortium.
6. Atajonova S.B. (2021) The role, place and problems of education and science in the training of specialists in technical universities. "Journal NX - Multidisciplinary Peer Reviewed Journal" India
7. Калашников, С. И., & Гаевая, Л. В. (2019). Цифровое образование в России: реалии и перспективы. Урал State Economic University.

RAHBARNING SHAXSIY VA TASHKILOTCHILIK SIFATLARI

NavDPI "Ta'lim muassasalarining boshqaruvi"
ta'lim yo'nalishi 2 kurs magistranti
Bozorov Bekmurod G'ulom o'g'li
Ilmiy rahbar: D.X. Umurzoqov

Annotatsiya. Ushbu maqolada rahbarlik tushunchasi, rahbarning shaxsiy, tashkilotchilik va yetakchilik fazilatlarini bo'yicha nazariy mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: rahbar, rahbarlik, tashkilotchilik, yetakchilik fazilatlarini.

Аннотация. В данной статье содержится теоретическое обсуждение понятия лидерства, личностных, организаторских и лидерских качеств руководителя.

Ключевые слова: лидер, управление, организованность, лидерские качества.

Annotation. This article contains a theoretical discussion of the concept of leadership, personal, organizational and leadership qualities of a leader.

Key words: leader, management, organization, leadership qualities.

Rahbar jamoa manfaatlari nuqtai nazaridan eng muhim bo'lgan qarorlar qabul qilish huquqiga ega deb tan olingan shaxs. Bu rahbarning vakolati guruh maqsadiga erishish uchun birlashish, boshqalarni birlashtirish qobiliyatiga asoslanadi. Bunday shaxs, yetakchilik uslubidan (avtoritar yoki demokratik) qati nazar, guruhdagi munosabatlarni tartibga soladi, guruhlararo muloqotda o'z qadriyatlarini himoya qiladi, guruh ichidagi qadriyatlarining shakllanishiga ta'sir qiladi.

Rahbar va uning jamoasi o'rtasidagi munosabatlar hokimiyatning yangi yetakchi tashkilotining muhim jihati hisoblanadi. Maqsadlilik, prinsiplarga sodiqlik, jamiyat (yoki boshqariladigan muassasa)

oldidagi mas'uliyatni anglash, uning vazifalari va talablarini tushunish rahbarning ajralmas fazilatlaridan hisoblanadi. Bu fazilatlar ularni umumiy munozarani olib borish qobiliyati, o'z-o'zini isbotlash istagini jamoa va hamkasblar manfaatlari bilan uyg'unlashtirish va ularning xizmatlariga ijobiy munosabatda bo'lishni birlashtiradi. Rahbar o'z xodimlarini, oqilona va o'z vaqtida harakatga keltira olishi va ularning kasbiy o'sishi uchun sharoit yaratishi, ularning qobiliyatlari va imkoniyatlaridan foydalanishi kerak.

Siyosiy jarayonlarni boshqarish xodimlarni boshqarish bilan shunchalik bog'liqlik, rahbar uchun o'z tajribasidan ko'ra, qo'l ostidagilarning qobiliyatlari va psixologiyasi hamda atrof-muhitni chuqur bilish ba'zan muhimroqdir. U o'z xodimlarini tashvishga soladigan muammolar haqida aniq tasavvurga ega bo'lishi va ularning kayfiyati bilan hisoblashishi kerak. Rahbarni tarbiyalash va uning o'zini o'zi tarbiyalashi xodimlariga rahbarlik qilish, ular bilan munosabatlarni o'rnatish va shu asosda siyosiy boshqaruvni tashkil etish qobiliyatini o'rgatishdan iborat. Rahbar shuhratparastlik, istak yoki ajralib turish qobiliyati va haqiqiy ustunligi bilan emas, balki kuchli, irodali va ayni paytda intellektual va xodimlarini boshqarishdagi haqiqiy tabiiy huquqi bilan ajralib turadi.

Rahbar zamon talablariga javob berishi kerak, nafaqat o'zi, balki uni tushunib, qo'llab-quvvatlashga qodir bo'lgan muhit ham.

Rahbar o'z guruhining boshlig'i, jamiyat ongini yoki uning muhim, yetakchi qismini egallashi mumkin bo'lgan g'oyaning dirijyori bo'lishi kerak. Lekin jamiyat o'zi uchun yetakchilarni tayyorlashi ham lozim.

U yoki bu tarzda, "rahbarlik" va "rahbarlik" tushunchalari tubdan farq qiladigan ijtimoiy, siyosiy va, albatta, psixologik ma'noga ega. Farqlarning mohiyati "birinchi raqam" ning rivojlanishining tabiati va yo'nalishidir. Rahbar, agar uni dastlab tashqaridan kimdir taklif qilgan bo'lsa ham, tan oladi, qabul qiladi va nihoyat, u boshchiligidagi guruhni saylaydi. Shu ma'noda, rahbar doimo "pastdan", ozmi-ko'pmi demokratik tarzda ko'rsatiladi. Rahbar, aksincha, "yuqoridan" tayinlanadi, u yoki bu tarzda ish faoliyatiga yuklanadi. Ushbu tayinlash siyosiy yoki ma'muriy xarakterga ega bo'lishi mumkin, xodimlar unga o'z munosabatlarini turli yo'llar bilan ifodalashlari mumkin, ba'zi hollarda hatto uni manipulyatsiya qilishlari mumkin. Lekin shunga qaramay, katta ehtimol bilan "yuqoridan" boshqa nomzod tayinlanadi.

Har bir yetakchi siyosiy hodisa sifatida o'ziga xosdir. Ammo siyosiy liderlarning xilma-xilligi bilan ularning barchasida muhim umumiy xususiyatlarni topish mumkin.

birinchidan, siyosiy harakat tashabbusi uchun tashabbus yoki ma'suliyatni o'z zimmasiga olish, siyosiy kuchni yo'naltirish va safarbar qilish. Shu bilan birga, yetakchilar jamiyat taraqqiyotini chuqur va hatto dialektik materialistik tushunish bilan ajralib turadi, deb bahslasha olmaydi. Ko'pgina rahbarlar o'z zamondoshlari ichida eng aqlli yoki eng bilimli bo'lmagan. Ularning hammasi ham o'z harakatlarining oqibatlarini oldindan ko'ra olmagan va o'z rollarini tushuna olmagan.

ikkinchidan, o'z xodimlari uchun, tashkiloti, uning siyosiy kuchi, butun jamiyat uchun javobgarlikni olishga tayyorlik.

uchinchidan, ma'lum bir siyosiy intuitsiyaga ega bo'lish. Bu rahbarga ko'rinmaydigan yoki hisoblab bo'lmaydigan narsalarni tushunishga imkon beradi. Intuitsiya ilmiy bilimlardan, nazariy tayyorgarlikdan ko'ra muhimroqdir.

to'rtinchidan ishontirish qobiliyati, yoki odamlarni o'ziga jalb qilish. Albatta, rahbarlarga turli nisbatlarda bu xususiyatlar berilgan. Qolaversa, rahbarning xususiyatlari uning bevosita muhiti, qaysi tashkilotga tayanishi, hokimiyatga, xususan, davlat hokimiyatiga egaligi va qay darajadiligiga qarab ko'payadi yoki zaiflashadi. Yetakchilik fazilatlarini rivojlantirish muammosini hal qilishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularni aniqlashning to'g'riligiga bog'liq. "Xususiyatlar nazariyasi" tarafdorlari "universal" yetakchilik xususiyatlarini ajratib ko'rsatishga muvaffaq bo'lishganiga qaramay, guruhda lider deb da'vo qiladigan odam ma'lum yetakchilik fazilatlariga ega bo'lishi kerak, ayniqsa, yetakchilikni shakllantirish bosqichlarida. Bu zaruriy fazilatlarining mavjudligi yoki yo'qligi ma'lum darajada guruhning ba'zi a'zolarining yetakchiga aylanishini, boshqalari esa, aksincha, guruh tomonidan yetakchi sifatida qabul qilinmasligini belgilaydi.

Tashkilot rahbarining yetakchilik fazilatlarini deganda uning psixologik fazilatlarini, qobiliyatlari va guruh bilan o'zaro munosabatlari, uning yetakchilik funksiyalarining muvaffaqiyatini ta'minlaydigan

xususiyatlari tushuniladi.

Tashkilot rahbarining yetakchilik fazilatlarini o'rganishga ko'plab tadqiqotlar bagishlangan Ulardan biri Uorren Bennis tashkilot rahbarining oltita muhim sifatini belgilaydi [1], ushbu sifatlar rahbar uchun muhimlik darajasi yuqori deb baholaydi.

yo'naltiruvchi qarash - o'z maqsadlari va harakatlarini professional va shaxs sifatida aniq tushunish, va hatto muvaffaqiyatsizliklarda sabr-toqat qilish qobiliyati;

ichki ishtiyoq – ma'lum bir kasbga, harakat uslubiga bo'lgan o'ziga xos ishtiyoq bilan mos keladigan, hayot taqdim etayotgan imkoniyatlardan foydalanish istagi;

rahbar shaxsning yaxlitligi - bu insonning o'zini bilishi, samimiyligi va yetukligi; kuchli va zaif tomonlarini bilish, o'z tamoyillariga sodiqlik, boshqa odamlardan o'rganish va ular bilan ishlash istagi va qobiliyati;

ishonch (ishonchlilik) boshqalarning ishonchini qozonish qobiliyati;

qiziquvchanlik o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini takomillashtirish istagi;

jasorat tavakkal qilishga, tajriba qilishga, yangi narsalarni sinab ko'rishga tayyorlik.

A.Lotton va E.Rouz 1987-yilda Londonda o'tkazilgan yetakchilik seminari natijalariga ko'ra, tashkilot rahbarining samaradorligini oshiradigan quyidagi o'nta sifatni ko'rib chiqishni taklif qildilar:

vaziyatni oldindan ko'rish uzoq muddatli maqsadlarni ko'rish, tashkilot imidji va maqsadlarini shakllantirish qobiliyati;

ustuvorlikni qo'yish qobiliyati nima zarur va nima oddiygina muhimligini farqlash;

xodimlarini rag'batlantirish qobiliyati;

shaxslararo munosabatlar san'atiga ega bo'lish;

"siyosiy instinkt" o'z muhiti va hokimiyatdagilarning ehtiyojlarini tushunish qobiliyati;

raqib qarshisida chidamlilik va sobitlik;

xarizma yoki joziba aniqlash qiyin, ammo odamlarni o'ziga jalb qiladigan narsa;

tavakkal qilish qobiliyati, shuningdek, vakolatlarni xodimlarga topshirish;

moslashuvchanlik yangi g'oyalar va tajribaga javob berish qobiliyati; hamda sharoitlar talab qilganda qat'iylik ham taklif qilib o'tilgan.

M.I.Rojkov rahbar tashkilotchining quyidagi asosiy fazilatlarini belgilaydi:

o'z-o'zini boshqarish qobiliyati, vaqtini, kuchini to'liq ishlatish, qiyinchiliklarni yengish, stressli vaziyatlardan chiqish qobiliyati.;

aniq maqsadlarning mavjudligi, qo'yilgan maqsadlarning haqiqatini tushunish va ularga erishishni baholash;

muammolarni hal qilish, asosiy va ikkinchi darajalilarni ajratish, variantlarni baholash, oqibatlarini bashorat qilish, resurslarni baholash va taqsimlash qobiliyati; Boshqaruv muammolarini hal qilishda ijodiy yondashish, goyalarni yaratish qobiliyati innovatsiyalarga tayyorlik;

tashkiliy va tashkiliy faoliyatning xususiyatlarini bilish, odamlarni boshqarish, ularni mehnatga undash va rag'batlantirish, guruh bilan ishlash qobiliyati;

shaxsning o'ziga xos tashkiliy fazilatlarining mavjudligi va boshqalar.

A.L.Umanskiy asarlarida rahbarning umumiy va xususiy sifatleri berilgan. Umumiy deganda yetakchilikka ega bo'lishi mumkin bo'lgan, yetakchilik sifatleri mavjudligi tushuniladi [1]. Rahbarning o'ziga xos fazilatlariga quyidagilar kiradi:

tashkiliy idrok - aqliy tanlanganlik, boshqa odamni tushunish, uning ichki dunyosiga kirish, hamda individual xususiyatlarga qarab har bir shaxs uchun o'z- o'rnini topish qobiliyati;

faol psixologik tasir ko'rsatish qobiliyati odamlarga individual fazilatlariga, mavjud vaziyatga qarab turli xil ta'sir ko'rsatish vositalari;

tashkiliy ishlarga moyillik, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish zarurati.

Mas'uliyatli sohalarda insonning mohiyatini, uning ongi, ijodiy faoliyati va individualligini jamiyat belgilaydi. Shaxsga aylanish jarayoni bu shaxs tomonidan ijtimoiy tajribani o'zlashtirish jarayoni va o'z hayotiy tajribasini o'zo'zini baholash natijasidir. Shaxsning ijtimoiy vazifasi uning ijtimoiy faoliyati va munosabatlari (sababga, odamlarga, o'ziga). Binobarin, shaxs xususiyatlarining butun majmui va uning jamiyatdagi mavqei hal qiluvchi darajada shaxs qanday huquqiy, qadriyat, axloqiy munosabatlar tizimiga faol kirishiga va barqaror jamiyatning qaysi turiga, shu jumladan

tarbiyaviy guruhlarga mansubligiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Хайитов О.Э., Джалалова С.М. Бошқарув психологияси: Ўқув қўлланма. Олий ўқув юртлари магистратура босқичи талабалари учун. – Т.: ТДИУ, 2008. – 184 б.

KOMPYUTER TARMOQLARINI LOYIHALASHDA FOYDALANILADIGAN VOSITALARNING IMKONIYATLARI

**D.D.Djurayev - Navoiy davlat pedagogika instituti
Navoiy, O'zbekiston.**

**M.U.Tojiyeva - Navoiy davlat pedagogika instituti,
matematika-informatika ta'lim yo'nalishi talabasi.
Navoiy, O'zbekiston.**

Аннотация. В данной тезисе описаны программные средства для проектирования структуры сетевых технологий и их возможностей.

Ключевые слова: сеть, Microsoft Visio, шаблон, визуализация, проектировать.

Annotation. This thesis describes software tools for designing the structure of network technologies and their capabilities.

Key words: network, Microsoft Visio, template, visualization, design.

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi tarmoq texnologiyalari strukturasi loyihalashga mo'ljallangan dasturiy vositalar va ularning imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarmoq, Microsoft Visio, shablon, vizualizatsiya, loyihalash

Tarmoq texnologiyalarining imkoniyatlari kun sayin ortib borishi, yangicha texnik va dasturiy vositalarning kirib kelishi natijasida ushbu soha mutaxassislarini tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish zarurati paydo bo'lmoqda. Shuning uchun oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak axborot texnologiyalari mutaxassislari hamda informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitiladigan umumkasbiy fanlardan, xususan, tarmoq texnologiyalariga oid amaliy hamda laboratoriya mashg'ulotlarini samarali tashkil etish, uni olib borishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish zarur.

Bunda, ya'ni, tarmoq texnologiyalarining loyihasini, xususan, kompyuter tarmoqlarining strukturasi ishlab chiqish, tarmoq topologiyalarini (lokal, mintaqaviy, global) qurish kabi vazifalarni amalga oshirishni o'rgatishda Microsoft Visio amaliy dasturi va lucidchart.com kabi platformalardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Chunki vizual texnologiyalar asosida loyihalashtirishga mo'ljallangan dasturiy vositalardan samarali foydalanish orqali talabalarining tarmoq texnologiyalariga oid kompetentligini rivojlantirish mumkin.

Bu borada T.V.Malyugina [4], YE.V.Kvaltireva [3], A.V.Minkin [3], A.Vasiliava [1] lar izlanishlar olib borgan bo'lib, ularning ta'kidlashicha, ta'lim tizimida vizual loyihalashtirishga mo'ljallangan dasturiy vositalardan foydalanish orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

Xususan, T.V.Malyuginaning fikricha, vizual loyihalashtirishga mo'ljallangan Microsoft Visio va lucidchart.com (mobil ilovasi lucidchart.app) kabi pedagogik dasturiy vositalari kompyuter tarmog'ini loyihalash, mantiqiy darajada ishlashining asosiy jihatlari, shuningdek, foydalanuvchilarning ish joyi va tarmoq uskunalari joylashuvini vizual tarzda aks ettirishga imkon beradi [4]. Bu borada YE.V.Kvaltireva va A.V.Minkinlar ham izlanish olib borgan bo'lib, ularning ta'kidlashicha, fizika fanini o'qitishda elektr zanjirlari va sxemalarini modellashtirish vositasi sifatida Microsoft Visio dasturidan foydalanishni taklif qilgan. Ushbu olimlarning fikricha, Microsoft Office bilan ishlash ko'nikmasiga ega talabalar uchun Visio dasturi bilan ishlashni tezda o'zlashtiradi [3].

Microsoft Visio amaliy dasturi grafiklar, chizmalar, diagrammalar va blok-sxemalar yaratish imkonini beruvchi amaliy dasturdir. Ushbu dastur yordamida grafik ma'lumotlarni vizualizatsiya

texnologiyalari asosida sodda va qulay tarzda taqdim etish mumkin. Uning qulay interfeysi va tarmoq tuzilishini vizual ko'rsatish imkonini berishda qo'llaniladigan elementlar to'plami mavjud [1].

Dastur yordamida tarmoq texnologiyalarining tuzilishini loyihalash, vizual tarzda ko'rsatish va tahrirlashda qator imkoniyatlarga ega bo'lib, ular quyidagilardir:

1. Shablonlar. Microsoft Visio tarmoq tuzilishini vizual ko'rsatish uchun bir nechta tayyor tarmoq shablonlar mavjud bo'lib, ular loyihani ishlab chiqish jarayonini soddalashtiradi va tarmoqni tez hamda aniq ko'rsatishga yordam beradi.

2. Vizualizatsiya. Tarmoq tuzilishini vizual tarzda ko'rsatish uchun Microsoft Office paketi dasturlari kabi sodda va qulay interfeysga ega. Ushbu dastur orqali tarmoq loyihalarini qurish va boshqarish jarayoni sodda va aniq namoyish etiladi.

3. Avtomatlashtirish. Visio tarmoq tuzilishini avtomatik tarzda tuzish imkonini ham beradi. Bu imkoniyat tarmoqni tez va aniq ko'rsatishga hamda tuzilishni tezkor loyihalashga yordam beradi.

Shuningdek, talabalarda Microsoft Office paketidagi dasturlar bilan ishlash ko'nikmasi mavjudligi Visio dasturi yordamida kompyuter tarmoqlarining strukturasi tezda ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

Shu bilan birga, bugungi kunda vizual loyihalashtirishga mo'ljallangan dasturlar qatori lucidchart.com kabi online platformalar ham mavjud. Ushbu platforma kompyuter tarmog'ini loyihalash, uning periferik uskunalari joylashivini vizual tarzda aks ettirish imkonini beradi.

Platformada turli sohalarga, jumladan, tarmoq texnologiyalari, elektr energiya tizimi, korporativ hisobotlar, infografikalar va statistikalariga tegishli tayyor shablonlar mavjud. Lucidchart.com platformasida talabalar o'z tengdoshlari bilan loyihani hamkorlikda qurish, ulashish, tasdiqlash va qo'shimcha funksiyalardan foydalanishlari mumkin.

Shu bilan birga, lucidchart.com platformasi talabalar uchun qulay interfeysga ega bo'lib, Google Drive, Microsoft OneDrive, Slack, Atlassian kabi turli tizimlar bilan integratsiya qilish imkoniyati mavjud.

Yuqorida keltirilgan pedagogik dasturiy vositalar yordamida turli xil tarmoq uskunalari tanlash, abonentlarning ish stansiyalari, periferik uskunalari joylashtirish uchun tayyor shablonlar yordamida tarmoq strukturasi yaratish mumkin.

Xulosa qilib aytish mumkinki, vizual loyihalashtirishga mo'ljallangan dasturiy vositalar kompyuter tarmog'ining ishlashiga aloqador muammolar grafik shaklda vizual namoyon etadi. Shuningdek, tarmoqni tahlil qilish ishlarini soddalashtirish, imkoniyatlardan kelib chiqib rejalashtirish, vizual sharoitda tugunning (tugun – kompyuter tarmoqlari yoki ularning alohida elementlari ulangan joy) aloqa tuzilmalarini ko'rish orqali muhim ma'lumotlarni to'plash, laboratoriya tajribalarini o'tkazish mumkin. Bu bilan talabalarining tarmoq texnologiyalariga oid kompetentligini rivojlantirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alla Vasilieva. Microsoft Visio для образовательных учреждений. Введение // Электронный ресурс. February 2, 2015. 01.07.2023

2. Vega, Pérez Julio. "Educational framework using robots with vision for constructivist teaching of robotics to pre-university students". Doctoral thesis, Universidad de Alicante, 2018. <http://hdl.handle.net/10045/90414>.

3. Квалтырева Е.В., Минкин А.В. Анализ программ моделирования электрических схем и цепей для использования в учебных целях // Статья в журнале: Форум молодых ученых № 11-1 (27). -2018. 846-848 ст.

4. Малюгина Т.В. Использование программных продуктов Microsoft Visio и Эксперт-СКС при проектировании локальных вычислительных сетей // Социально-экономические и технические проблемы оборонно-промышленного комплекса: история, реальность, инновации Арзамас, 28–29 ноября 2017 года. 254-258 ст.

JISMONIY TARBIYANING YOSHLAR O'RTASIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

Navoiy viloyati Navoiy shahri 11-AFCHO'IM
oliy toifali o'qituvchisi Shodiyeva Munajat Raximovna

Mamlakatimizda xalq salomatligi diqqatga sazovor. Salomatlik har bir inson uchun bebaho boylik sifatida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim shartlaridan biri bo'lmoqda. Darhaqiqat, Butun jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ta'rifiga ko'ra: "Salomatlik – kasallik, biror nuqsonlarning yo'qligi emas, balki jismoniy, aqliy (ruhiy) va ijtimoiy xotirjamlikdir".

Turmush tarzi bu – inson hayotining tayanch nuqtasiki, har bir inson unga tayangan holda, o'z hayotini tubdan o'zgartirishga erishishi mumkin. Turmush tarzini belgilovchi bosh omil insonning o'zidir. Sog'lom turmush tarzi – shunday yashash tarziki, unda odamlar salomatligiga ta'sir ko'rsatuvchi zararli omillar bo'lmasligi, inson ulardan ongli ravishda o'zini chetga olishi kerak.

Sog'lom turmush tarzining asosiy yo'nalishlari:

- Jamoa va shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilish;
- jismoniy faollik;
- kun tartibiga rioya qilish;
- zararli odatlardan tiyilish;
- to'g'ri ovqatlanish;
- ruhiy xotirjamlik;
- tibbiy madaniyat;
- kunlik suv ichish tartibi;

Ma'lumki, turmush tarzi sog'lom va nosog'lom bo'lishi mumkin. Sog'lom turmush tarzida yashagan insonlar kundalik hayot me'yorini to'g'ri tashkil qiladilar. Ta'kidlash muhimki, o'qiganda, uxlaganda, yurganda, ovqatlanganda, dam olganda, kulganda, yo'talganda o'ziga xos me'yoriy holat bo'lib, ana shu me'yorning buzilishi muayyan ma'noda, salomatlikka zarar etkazadi. Bu holatni ko'p yoshlar anglashmaydi, unga rioya qilishmaydi. "Me'yor" tushunchasi madaniyatning muhim belgisidir.

Albatta, har bir narsa me'yoridan chiqib ketsa, o'z xususiyatini yo'qotib qo'yishi tabiiy.

Qadimda bir donishmanddan: "Insonni nima baxtli qiladi, boylikmi yoki shon-shuhratmi," – deb so'raydilar. "Boylik, qolaversa, shon-shuhrat ham insonni baxtli qila olmaydi. Tani-joni sog' inson har qanday kasalmand badavlatdan baxtliroqdir",-deb javob beribdi donishmand. Bundan xulosa qiladigan bo'lsak, sog'lom bo'lmagan inson baxtli bo'la olmaydi, betob bo'lsa, hech qanday boylik tatimaydi. Mustahkam sog'liq insonning asosiy ehtiyojlaridan biri bo'lib qolmay, balki u jamiyatning muhim ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyoji hamdir. "Xalq sog'ligi – yurt boyligi" deb bejiz aytilmagan. Kishining mustahkam sog'ligini faqat uning kasalliklardan holi bo'lgani emas, balki jismoniy va ruhiy kuch-quvvatining uyg'unligi, yaxshi mehnat qobiliyati, kayfiyatining doim yaxshi bo'lishi ko'rsatadi. Har bir odam o'z qadr-qimmatini bilishi, atrofidagi odamlarni hurmat qilishi, o'z ishini qadrlashi, sog'ligini saqlashi, baxtli-saodatli bo'lib yashashi uchun harakat qilishi kerak. Bu, albatta, sog'lom turmush tarzi bilan amalga oshiriladi.

Shaxsiy gigiyena haqida tushuncha bu – inson salomatligining gigiyenik asoslari insonning jismonan sog'lom bo'lishi, turli xavfli kasalliklardan himoyalashida mustahkam o'rin tutishi, eng avvalo, har bir kishi shaxsiy gigiyena qoidalariga qat'iy amal qilib yashashi bilan belgilansa, ikkinchi tomondan, insonning istiqomat qilishi uchun zarur bo'lgan gigiyenik yashash sharoitini ta'minlashni nazarda tutuvchi jamoatchilik gigiyenasi talablariga amal qilib yashashi bilan ham uzviy bog'langan.

Shaxsiy va jamoatchilik gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik turli yuqumli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Shaxsiy gigiyena qoidalari deganda, har bir shaxs tomonidan badan va tana a'zolarining ozodaligini muttasil ravishda ta'minlash bilan bog'liq gigiyenik muolajalar majmuasi tushuniladi.

Kun tartibiga rioya qilish bu - Kun tartibi deganimizda, uyqudan turish, ertalabki badantarbiya mashqlari, ertalabki gigiyenik tadbirlar, nonushta, uy ishlari, o'qish, tushlik, hordiq chiqarish, bo'sh vaqt, kechki ovqat, kechki gigiyenik tadbirlar, uyquga yotish tushuniladi.

O'smirlar sog'lom va barkamol bo'lishi uchun kun tartibini to'g'ri rejalashtirishlari lozim. Ular vaqtida aqliy, jismoniy mehnat qilishlari, etarlicha uxlash va sifatli ovqatlanishlari lozim.

Me'yoriy uyqu – sog'liq garovi. Uyqu organizmning hayotiy muhim ehtiyoji. Uyquning davomiyligi yoshga qarab belgilanadi. Uyqu o'smir yoshlarda 8-9 soatni tashkil qilishi lozim. Uyquda organizm dam oladi, asab tizimi tashqi ta'sirga javob bermaydi, ongli faoliyat to'xtaydi, yurak urishi sekinlashadi, qon bosimi pasayadi, nafas olish sekinlashadi, tana mushaklari bo'shashadi, oqibatda energiya sarfi kamayadi, modda almashinuvi susayadi, tana harorati pasayadi. Qattiq uyqudan so'ng odam engillashib, o'zini tetik sezadi. Uyqu – dam olish demakdir. Uyqu tanaga orom bag'ishlaydi. Ba'zilar kechqurun ko'p ovqat iste'mol qilishadi, shuningdek uyqu oldi choy, achchiq kofeni iste'mol qilishadi. Bu, albatta, uyqu buzilishiga olib keladi. Natijada bir qancha kasalliklar kelib chiqishi mumkin.

Uxlashdan oldin quyidagilarga e'tibor bering:

- doimo bir vaqtda uxlashga odatlaning;
- xona harorati 18-19 °C bo'lsin;
- uxlashdan oldin ochiq havoda 40-60 daqiqa sayr qiling;
- uyqudan oldin asab tizimiga salbiy ta'sir qiluvchi eshittirish, ko'rsatuvlarni eshitmang va tomosha qilmang;
- uyqudan oldin iliq dush qabul qiling;
- Ovqatlangandan so'ng kamida 3 soatdan keyin uxlang;
- o'rtacha qattqlikdagi tekis joyda uxlang.

Tiniqib uxlasangiz, tetik va bardam bo'lasiz.

O'smir normal rivojlanishi uchun 4-5 mahal ovqatlanishga ko'nikma hosil qilishi shart. Ovqat har xil vitaminlarga boy bo'lishi lozim. O'smirlar iloji boricha sut, tvorog, go'sht, tuxum, baliq, sariyog', sabzavot va mevalar iste'mol qilishlari kerak.

Sog'lom ovqatlanish bu – Ovqatlanish – tiriklik, hayotni ta'minlovchi eng asosiy ehtiyoj. Chunki, har qanday tanadagi hayotiy jarayonlar – tiriklik, harakat, o'sib-ulg'ayish, salomatlikning darajasi ovqatlanish hisobiga bo'ladi.

Ta'kidlab o'tish joizki, ratsional ovqatlanish (ratsional – oqilona, maqsadga muvofiq) organizmning quvvat sarfini to'ldirish, insonning hayoti va faoliyati uchun zarur bo'lgan vitamin, mikroelementlarni qamrab olgan, tarkibi hamda miqdori jihatdan organizmning imkoniyatlariga mos keladigan ovqat bilan ovqatlanishdir. Kundalik hayotimizda amal qilishimiz lozim bo'lgan muhim qoidalardan biri ovqatlanish tartibidir.

Iste'mol qilinayotgan oziq-ovqat mahsulotlari insonning jinsi, yoshi, ish faoliyati hamda yil fasliga ham bog'liq. Agar bir kecha-kunduzda uch marta ovqatlansak, ertalabki nonushta umumiy ovqatlanish miqdorining 25-30 foizini, tushlik 40-50 foizini, kechki ovqat esa qolgan foizini tashkil tishi kerak. To'g'ri ovqatlanish qoidalariga rioya qilish hayot davomida inson salomatligini ta'minlaydigan muhim mezonlaridan biridir. O'z salomatligini o'ylaydigan yoshlar to'g'ri ovqatlanish madaniyatini o'zlashtirgan bo'lishlari, ya'ni oqsil, yog', uglevod, vitamin, mineral moddalar va suvning organizm uchun ahamiyatini bilishlari zarur.

Jismoniy faollik bu – “Tarbiyaning ajratib bo'lmaydigan bir tarkibi – jismoniy tarbiya”, deb ta'kidlagan Abu Ali ibn Sino. Xalqimiz azal-azaldan jismonan baquvvat, ma'nan sog'lom kishilarga katta e'tibor, hurmat va havas bilan qaragan. Ana shunday insonlardan biri Xorazm elining asl farzandi, kuragi erga tegmagan kurashchi Pahlavon Mahmud xalq qahramoni sifatida e'tirof etilgan. Bugun mustaqil mamlakatimiz sportini jahonga ko'z-ko'z qilayotgan vatandoshlarimiz ham kundan-kunga ko'paymoqda. Sportni rivojlantirish maqsadida Farmon va qarorlar mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport ishlarini rivojlantirishga, shu bilan birga, sog'lom avlodni shakllantirishga katta zamin yaratdi. Maktab o'quvchilari o'rtasida “Umid nihollari”, kollej va litsey o'quvchilari o'rtasida “Barkamol avlod”, oliygoh talabalari o'rtasida “Universiya” da o'yinlarining tashkil qilinishi yurtimizda fizkultura va sportning ommalashuviga zamin bo'lmoqda. Har bir yosh jismoniy tarbiya turini tanlashdan oldin, birinchi navbatda, o'z sog'liq darajasini tibbiy ko'rikdan o'tish yo'li bilan baholash, qaysi sport turi bilan shug'ullanish mumkinligini, u yoshiga, yil fasliga, organizmning ayni paytdagi holati va shu kabi

o'ziga xos xususiyatlarga baho berib, jismoniy faollik turini to'g'ri tanlashi zarur. Har bir insonda jismoniy tarbiya va sportga mehr uyg'otish oiladan boshlanadi. "Jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanib turuvchi kishi davolanishga kamdan-kam muhtoj bo'ladi" deb yozgan edi Abu Ali ibn Sino.

Jismoniy tarbiyaning sog'lomlashtiruvchi va tarbiyaviy vazifalari quyidagilardan iborat:

- butun kun davomida yaxshi kayfiyatda bo'lasiz;
- ishingiz unumli, ijodiy faoliyatingiz kuchli bo'ladi;
- asablar tizimi muvozanatlashib, bosiq, mulohazali bo'lasiz;
- faollik, tashabbuskorlik, qiyinchilikdan, dovyurak, do'stlik hissiyotlarini shakllantiradi;
- muntazam ravishda jismoniy mashq bilan shug'ullanish gigienik ko'nikmalarning shakllanishiga

olib keladi;

- organizmdagi yog'lar kamayib, ixcham, epchil, chaqqon bo'lasiz;
- mushaklaringiz tortishib, qomatingiz ko'rkam va kelishgan bo'ladi;
- tomirlarda qonning oqishi yaxshilanib, tana va a'zolariga kislorod hamda oziqlarning borishi

yaxshilanadi;

- organizmning himoya qobiliyati oshadi;
- o'zgalarga qaraganda yosh, ko'rkam, ishchan va sog'lom bo'lasiz.

Jismoniy sog'lomlashtirish usullari orasida ertalabki badantarbiya ommaviyligi bilan ahamiyatga ega.

Ertalabki badantarbiya tanani uyg'otadi, modda almashinuvini yaxshilaydi, tanaga rohat va faollik bag'ishlaydi, kayfiyatni ko'taradi, karaxtlikni yo'qotishga yordam beradi. Ertalabki badantarbiya har kuni o'z vaqtida ochiq havoda o'tkazilsa, yaxshi samara berish bilan birga, kun bo'yi teranlik va o'qish qobiliyatini oshiradi. Insonga xos erinchoqlik sabab aksari yoshlarimiz o'zlari uchun foydali bo'lgan jismoniy mashg'ulotlar bilan shug'ullanish o'rniga qimmatli vaqtlarini televizor, kompyuter qarshisida turli ko'rsatuvlar ko'rib, o'yinlar o'ynab, spirtli ichimliklar ichib "dam olishga" sarflashni afzal ko'radilar. Natijada, ular bunday kam harakatlilik oqibatida turli kasalliklar kelib chiqadi. Harakatlar qanday bo'lmasin, ular badan va a'zolarining faol ishlashi hisobiga energiya sarf bo'lishi bilan bog'liq.

Har bir insonning kundalik hayotiga kirishi zarur harakat turlari:

- mehnat;
- sport o'yinlari;
- raqs;
- yoga mashqlari;
- jismoniy tarbiya (fizkultura) va hokazo.

Bugungi yoshlar ertaga mamlakatimiz ravnaqini, maqsadlarimizni ro'yobga chiqaradigan kishilardir. Ular har tomonlama etuk, shu jumladan, jismonan sog'lom bo'lishlari shart. Millat kelajagi haqida qayg'urgan Abdulla Avloniy ham bola tarbiyasi haqida fikr yuritarkan, tarbiya jarayonini uch qismga bo'lgan edi: "Badan tarbiyasi", "Fikr tarbiyasi" va "Axloq tarbiyasi". Zero, A.Avloniy "Badan tarbiyasi"ni birinchi o'ringa qo'ygani bejiz emas. Bunda, badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o'qimoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz tana lozimdir. Sog' badanga ega bo'lmagan insonlar ko'p yaxshi ishlarga qodir bo'la olmaydilar. Fikr tarbiyasi uchun mustahkam va sog'lom bir vujud kerakdir,-deb bejiz ta'kidlamagan.

Zararli odatlar bu – inson dunyoga kelib, o'zi tug'ilib o'sgan ijtimoiy muhitning mahsuli sifatida, birinchi navbatda, ana shu ijtimoiy muhitda oldindan shakllangan va ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan sog'lom, shu bilan birga, nosog'lom ijtimoiy me'yorlarni ham o'zlashtirib boradi. Natijada bolada o'ziga xos xulq, xarakter, dunyoqarash shakllanadi. Biz, odatda, ko'p narsalarni shunday bo'lishi kerak, deb qabul qilishga odatlanib qolganmiz, ba'zida ana shu holat yoki odatga moslashib ham qolamiz. Aslida buning noto'g'ri ekanligiga, faqatgina biron-bir kasallikka chalinib, uning sabablarini aniqlab, tushunib olganimizdan keyingina amin bo'lamiz, afsus chekamiz. Odamda kasallik o'z-o'zidan, to'satdan paydo bo'lib qolmaydi.

Shunday qilib, yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda jismoniy tarbiyaning o'rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Jismoniy tarbiya dars ishlanmalari va harakatli o'yinlar (qo'llanma) T. Yu. Sharipov, T.S. Usmonxo'jayev, I. Burnashyev, X. X. Sagdiyev. Toshkent. 2008 yil.

2. Jismoniy tarbiya o'qituvchilari, sport maktablarining raxbar va murabbiylari uchun qo'llanma. Toshkent 2009 yil. M. Raxmatxo'jayev., B. Safarov.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IQTIDORINI NAMOYON QILISHIDA NUTQIY KOMPETENSIYANING O'RNI

Shodiyeva Barchinoy Xudoyqulovna
Navoiy davlat pedagogika instituti
“Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi”
(Maktabgacha ta’lim) yo‘nalishi 2-bosqich magistiranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning nutqiy va aqliy salohiyatini yuzaga chiqarish metodlari, shu bilan birga yashirin qobiliyatlarini ochib berish usullari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, "Ilk Qadam", o'yin, innovatsiya, kreativ pedagog, kompetensiya, interfaol metodlar, sahnalashtirish.

THE ROLE OF SPEAKING COMPETENCE IN SHOWING THE TALENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article talks about the methods of revealing the speech and mental potential of children of preschool age, as well as the methods of revealing their hidden abilities.

Key words: technology, "First Step", game, innovation, creative pedagogue, competence, interactive methods, staging.

РОЛЬ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОЯВЛЕНИИ ТАЛАНТЛА ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье говорится о методах раскрытия речевого и умственного потенциала детей дошкольного возраста, а также методах выявления их скрытых способностей.

Ключевые слова: технология, «Первый шаг», игра, инновация, творческий педагог, компетентность, интерактивные методы, постановка.

KIRISH

Mamlakatimizda yurtboshimiz boshchiliklarida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish maqsadida qilinayotgan barcha islohotlar– barkamol insonni voyaga yetkazish, yurt istiqbolini porloq qilishdan iboratdir. Bu borada maktabgacha ta'lim tashkilotlarining faoliyatini har tomonlama rivojlantirish va ravnaq toptirish orqali ta'limning keyingi bo'g'inlari salohiyatni mustahkamlash mumkinligi aniq belgilab berildi. Xususan, yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev maktabgacha ta'lim tizimi haqida quyidagi fikrlarni bejizga bildirmagan edilar: *“Aslida, farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyatini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydi. Aynan maktabgacha ta'lim sohasiga bo'lgan e'tibor mamlakatning ertangi taraqqiyoti uchun mustahkam zamin yaratadi”*.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning iqtidorini namoyon qilish uchun xizmat qiladigan nutqiy kompetensiyalari shakllanadi. Shuning uchun biz, pedagoglar maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va nutq qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlashimiz va rivojlantirishimiz muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirishda oldindan tayyorlangan mavzularda suhbatlar, teatrlashtirish usullari, sahnalashtirish o'yinlari, savol-javoblar juda foyda beradi. Ta'kidlash joizki, bola

uchun katta yoshli odam savollarga javob topishning yagona vositasi, qiziqarli taassurotlar manbai hisoblanadi. Bola kattalar bilan dialogga kirishishga, narsalar va o'yinchoqlarga egalik qilishga intilarkan, u ushbu maqsadlarga erishish uchun so'zdan foydalanishga ehtiyoj sezadi, ba'zida o'zi tashabbus ko'rsatib, fikr bildiradi. Katta yoshli odam bola bilan dialogga kirishish jarayonida bolaning bir so'zli fikrlarini grammatik jihatdan to'liq shakllantirilgan so'zlarga aylantirish orqali uning kamchiliklarini tuzatadi. Bola o'rganganlarini faol o'zlashtiradi va undan o'z nutqida foydalanadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda uning ota-onasi, aka-opalari va tarbiyachilarining hissasi katta.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturida belgilangan bolalarga ta'lim berishda kompetentsiyaviy yondashuvning muhim qismi sanaladi. 6-7 yoshli bolaning umumiy muhim kompetensiyalari sifatida birinchi navbatda, kommunikativ kompetensiya, ya'ni muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko'nikmasini shakllantirish belgilangan. Demak, tarbiyalanuvchilarning o'yin, bilish va ijtimoiy kompetensiyasi qatorida muloqot kompetensiyasi asosiy o'rinni egallaydi. Shunday ekan, MTTda har bir ta'limiy faoliyat mazmunida bolaning nutqini o'stirish va muloqotchanlik ko'nikmalarini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi. Bola yangi bilimlarni o'yinlar va didaktik vositalar asosida o'zlashtirganida samaradorlik yuqori bo'ladi. Ya'ni badiiy adabiyotni oddiy o'qib berishdan ko'ra innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llagan holda faoliyatga tatbiq etish har bir bolaning nutqini rivojlantirish jarayonini ta'minlaydi, tezlashtiradi va shu bilan ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish va jarayonda faol qo'llash talab etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini shakllantirish muhim va qiyin vazifadir. Ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal qilish ham bolalarni yaqinlashib kelayotgan maktabga tayyorlash uchun, ham boshqalar bilan qulay muloqot qilish uchun zarurdir. Bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha yurtimiz va MDH davlatlari pedagoglari qator izlanishlar olib borishganki, xususan, R.Inog'omova, L.Mo'minova, V.Gerbova, M.Konin, G.Lyamina, O.Ushakovalarning pedagogik xazinasidan foydalanib MTTda nutq o'stirish ishlarini mazmunli va samarali tashkil etish mumkin.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi bolalarning nutq qobiliyatini shakllantirishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelmoqda:

- har bir bolaning individual qobiliyatlarini aniqlash va mos ravishda rivojlantirish;
- hamkorlikka asoslangan ta'lim munosabatlarida bolani faollashtirish;
- nutqiy qobiliyati yashirin bolalar bilan olib boriladigan alohida o'yinli vaziyatlar yaratish.

Olib borilgan tajriba

Shunday qilib, an'anaviy ravishda ertak va hikoyalarni o'qib berishdan ko'ra innovatsion 3D shaklidagi ertak kitoblar, shu bilan birgalikda, "bi-ba-bo-bo" singari qo'g'irchoqlar orqali ertak va hikoyalarni tanishtirishning amaliy afzalliklarini tasniflaymiz. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun an'anaviy ta'limiy oldirishdan iborat. Ammo tajriba shuni ko'rsatadiki, bolalar tarbiyachining ertak va hikoyasini kichik o'zgarishlar bilan takrorlaydilar, ertak-hikoyalar oddiy shu bilan birga soda gaplar orqali talqin qilinadi xolos. Shuning uchun, ertak va hikoyani o'qib berish jarayoni nihoyasiga yetgach, bolalardan qayta hikoya qilib berish emas, shu ertak va hikoya asosida teatr sahnalashtirish, "bi-ba-bo-bo" qo'g'irchoqlarini jonlantirish bolalarni faol nutqiy vaziyatga undaydi. Ular voqealar ketmaketligiga ko'ra rasmlarni izlab topish jarayonida nafaqat nutqi balki, diqqati, kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi rivojlanadi. O'zlari ijro qilayotgan ertak va hikoya kompozitsiyasini kuzatish tarbiyalanuvchilarni faollashtiradi va yangi so'zlar bilan tasvirlashga urinadi. Ushbu faoliyat bolalarni zerikishdan himoya qiladi, butun guruhni qamrab oladi. Ayniqsa, tarbiyachi asosiy ijrochi roldan kuzatuvchiga aylanadi. Pedagogning ijrochi-bolalar xatti-harakatlarini rag'batlantirishi esa nutqiy faollikka yo'l ochadi. Shu kabi innovatsion texnologiyalarni tanlashda quyidagi talablarga e'tibor qaratish kerak:

- texnologiyani o'qib berish emas, balki bolalarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga, nutq madaniyatini tarbiyalashga yo'naltirish;
- har bir bola uchun uning yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda har xil faoliyat turlarida faol nutq amaliyotini tashkil etish.

Zamonaviy amaliyotda maktabgacha ta'limni maktabgacha ta'lim chiqishi masalalarni talab qiladigan bir qator muammolarni amalga oshirmoqda. Yaqinda nutqi buzilgan bolalar soni sezilarli darajada oshdi, miqdori va sifati o'zgarishlar, ularning rivojlanishida kuzatilmoqda. O'qituvchi pedagoglar tomonidan maktab va bolalar bog'chalari terapevtlarining so'zlariga ko'ra, maktabgacha bolalarning 58 foizi va birinchi sinf o'quvchilarining 56 foizi nutqni rivojlantirishda qat'iylik mavjud. Shuni ham ta'kidlash kerakki, vakolatli nutq uning ahamiyatini yo'qotadi, chunki Zamonaviy bolalar (televidenie reklama, zamonaviy multfilmlar, ijtimoiy tarmoqlarda aloqa va boshqalar) tomonidan nutqning boshqa standartlari buzilishi kuzatiladi. Zamonaviy jamiyat tilining til rivojlanishi tendentsiyasi – bu biantualizm va ko'p tillovualizm (ikki tilli va polibinevmizm). Maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarning nutqini rivojlantirish, to'g'ri talafuzga o'rgatishda tarbiyachi, logoped va ota-ona hamkorligini talab etadi

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalar nutq aparatlarining tarkibiy qismlari - bu nutqning tarkibiy qismlari va aqliy funktsiyalarning tarkibiy qismlaridir. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy va aqliy salohiyatini yaxshilashga va ularning yashirin qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga, ijodkorlikka, ijro etayotgan ertak yoki hikoya qahramonini his qilishga, asar ichida yashashga, tasavvurida tinglayotgan voqealarini jonlantirishga, kreativ bo'lishga, so'z va gaplardan o'rnida foydalanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Babayeva D.R. Nutq o'zlashtirish nazaryasi va metodikasi. Toshkent-2018
2. Haydarov, M., Yusupova, Z., Sayramov, F., & Rahmonova, O. (2022). LAMIACEAE OILA VAKILLARINING BIZ BILGAN VA BILMAGAN DORIVORLIK XUSUSIYATLARI. Science and innovation, 1(D7), 89-94.
3. <http://ma'rifat.uz> O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "O'qituvchi va murabbiylar" kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 30.09.2020
4. Nigora Axtamova. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH. Volume 4 | TMA Conference | 2023 Integration of Science, Education and Practice in Modern Psychology and Pedagogy. <https://tma.uz/> International Scientific and Practical Conference
5. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasini va uni o'qitish metodikasi. Toshkent "O'zbekiston Yozuvchilari uyushmasi Adabiyot jamg'armasi" 2006-B.68.
6. Yusupova, Z., Saminov, A., & Sayramov, F. (2022). SALVIA-L MARMARAK TURKUMI VAKILLARINING O'ZBEKISTONDA TARQALISHI, HAYOTIY SHAKLLARI VA ISHLATILISHI. Science and innovation, 1(D6), 13-19.

ILMIY MAQOLA NIMA VA UNING TUZILISH STRUKTURASI

Abduxoliqova Marjona
Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
Pedagogika va psixologiya fakulteti
Maktab menejmenti yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Bugungi rivojlanib borayotgan jamiyatimizda o'z ilmiy tadqiqot faoliyatini olib borayotgan izlanuvchan yoshlar albatta, ko'pchilikni tashkil qiladi. Xususan, ular yaratgan yangiliklarini tezroq ommaga tanitish uchun ilmiy maqolalar yozishadi va bu ularning kelgusidagi kareralari uchun juda ahamiyatlidir. Shunday ekan biz ushbu maqola orqali "ilmiy maqola" qanday yozilishi xususida batafsil so'z yuritamiz.

Kalit so'z: ilmiy maqola, altruizm, ilmiy izlanish, metod, tadqiqot, muhokama, adabiyot, sun'iy intellekt.

Bugungi kunda ilm-fan sohasini rivojlantirish mamlakatimiz oldida turgan eng asosiy muammolardan biridir. Chunki hech bir jamiyat, hech bir mamlakat ilm-fansiz taraqqiyotga erisha olmaydi. Shu boisdan ham, so'nggi yillarda bu sohani jadal rivojlantirishga hukumatimiz tomonidan juda katta e'tibor qaratilmoqda. To'g'risini aytish kerakki, bu borada yana qilinishi zarur bo'lgan ishlar ham talaygina. Xususan, sohaga yoshlarni keng jalb etish, ilmiy tadqiqotchilik faoliyatini ommalashtirish hamda jamiyatda olimlik maqomini yuqori darajaga ko'tarish shular jumlasidandir. Buning uchun oliy ta'lim muassasalarini endigina tamomlab, ilmiy tadqiqot sohasiga kirib kelayotgan yoshlarga ilmiy maqola yozish va uni to'g'ri rasmiylashtirish qoidalarini o'rgatish, tom ma'noda ularda tadqiqotchilik madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Afsuski, magistratura va hatto tayanch doktoranturada tahsil olayotgan aksariyat yoshlarda ilmiy tadqiqotni amalga oshirish hamda o'z tadqiqotlarini ilmiy jamoatchilikka bayon etish malakasi juda zaif ekanligi bot-bot ko'zga tashlanmoqda.

Maqola — bu har qanday mavzu, g'oya, savolni batafsil yoritgan, ularning tahliliy elementlarini o'z ichiga olgan hamda davriy yoki davriy bo'lmagan to'plam uchun mo'ljallangan asar.

Ilmiy maqola — dissertatsiya mavzusi bilan bog'liq muammolar doirasiga kiruvchi konkret muammoga bag'ishlangan to'liq va mantiqiy tugallangan ish. Ilmiy maqola batafsil dalillarni talab qiladi va eng muhim natijalarni ochib beradi.

Ilmiy maqola — bu nisbatan kichik (o'rtacha — 0,5 probel, ya'ni bo'sh joy bilan 20 ming belgi yoki 8-9 sahifa, bir yarim interval bilan 14 o'lchamda terilgan matn). Maqola professional-ilmiy hamjamiyatni muallif tomonidan olib borilgan tadqiqot natijalari bilan tanishtiradi. Umberto Ekoning fikricha, maqola — bu amalga oshirilgan ilmiy ishlar bo'yicha ommaviy va tekshiriladigan (tekshirish mumkin bo'lgan) hisobotdir. Ilmiy maqolaning zaruriy sifati — ko'rib chiqilayotgan materialning yangiligi, farazning asosliligi, xulosalarning obyektivligi va taqdimotning to'g'riligi.

Yuqoridagi ta'riflardan shunday xulosa kelib chiqadiki, ilmiy materiallarni oldindan tayyorlamasdan turib maqola, ilmiy maqola yozish mumkin emas. Ilmiy materiallar va tadqiqot natijalarini tizimli hamda mantiqiy taqdim etishdan oldingi asosiy shartlar quyidagilar:

- tadqiqot muammosi va uni hal qilish g'oyasining mavjudligi;
- tegishli darajadagi tadqiqot;
- tadqiqot natijalarining maqsadga muvofiqligini muayyan baholash;
- kasbiy (shu jumladan, ilmiy) jamoatchilik tomonidan muammoga
- va tadqiqot natijalariga qiziqishning mavjudligi.

Ilmiy maqolani tayyorlash ilmiy materiallar va tadqiqot natijalarini taqdim etishning hal qiluvchi bosqichi, uslubiy jihatdan tashkil etilgan maqsadli jarayondir.

Avvalo, maqola-bu o'z sohangizda yaratayotgan yangiliklaringizni boshqalar, ma'lum doiradagi kishilar bilan bo'lishishning eng maqbul va ilk ko'rinishidir. Ya'ni, maqola tadqiqot natijalari bilan rasman bo'lishish vositasi hisoblanadi. Asl mohiyati ham aynan shunda. Ilm sohasi natijalariga asoslangan, nashr qilingan ishlar bo'lmish "Ilmiy maqolalar" ozmi-ko'pmi tugallangan fikrga ega bo'ladi va sayqallanadi. Bunda talaba izlanuvchi shaxs hisoblanib, o'zining ilmiy tadqiqot faoliyatini olib boradi hamda tadqiqot natijasi o'laroq kashf qilingan yangilikni batafsil tahlil qilib, uni maqola ko'rinishida hujjatlashtiradi. Aslida bu kabi ilmiy farazlarini kitob qilib chop ettirsa bo'ladi, ammo bir necha yillar kerak bo'ladi va vaqt kutib turmaydi. Shuning uchun ham, maqola – eng maqbul variant bo'lib, hajm jihatdan ham 8 000- 15 000 so'z atrofida bo'ladi. Bunda faqatgina yangilikni o'ziningiz yozish bilan ish bitmaydi. Avval eski nazariya yoki g'oya qisqacha keltirilib, tahlil qilinadi va qilingan yangilik nimasi bilan farq qilishi, ustunligi, muhimligi tushuntiriladi va o'ziga xos "burchak" yaratiladi.

Maqolaning bu qismi "adabiyotlar tahlili" bo'limi hisoblanadi. Keyingi qism esa asosiy bo'lim bo'lib, unda mavjud muammoning yechimi yoki takliflar yoritib beriladi. Shu o'rinda misol yoki isbotlar ham keltirib o'tish mumkin. Xususan, muallifdan talab qilinadigan narsa bu – maqola bo'limlarining mantiqan bog'lanishidir. Yakuniy xulosa qismida maqolada aytib o'tilganlar qisqacha takrorlanib, sarhisob qilinib umumiyashtiriladi. Va yakundan so'ng foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va havolalar keltiriladi.

Shuning bilan maqola tayyor holga keladi. Keyingi navbatdagi ish maqola mavzusiga yaqin bo'lgan jurnal yoki konferensiyani izlash va unda chop ettirishdir. Lekin maqolani xalqaro va nufuzli jurnallarda nashr ettirish oson ish emas. Bunda maqola bir necha chig'iriqlardan o'tishi va shu orqali har

tomonlarga sayqallanib, mukammal ishga aylanishi kerak. Xo'sh, shunday ekan muallifni maqolani chop ettirishga nima undaydi? Bunga ikki turtki mavjud: altruizm va shaxsiy manfaat.

Altruizm – ilmiy nashrlar bugungi kunda ilmiy yutuqlarni tarqatish va arxivlashning asosiy usuli hisoblanadi (kitoblar, konferensiyalarning prezentatsiyalari va universitetlarda o'qitish va boshqa usullar keng tarqalgan) Ilm-fan jamoatchilik bilimlari to'plami orqali o'sib boradi va rivojlanib boradi, u doimo muhokama qilinadi, qayta ko'rib chiqiladi va kengaytiriladi. Aksariyat olimlar (va men ilm-fanning ichiga ishlab chiqarishni ham olganman) o'z sohasini rivojlantirishga hissa qo'shishni juda xohlashadi, bu ko'pincha olim bo'lish uchun asosiy sababdir. Nashr qilish odatda bunday hissa qo'shishning eng to'g'ri yo'lidir va shuning uchun bu mualliflarni yuqori darajada rag'batlantiradi va qoniqtiradi.

Shaxsiy manfaat – nashriyot muallifga sezilarli foyda keltirishi mumkin, shu bilan birga maqola yozish va nashr etishda shaxsiy manfaatdorlik ta'minlanadi. Nashriyot martaba ko'tarish uchun ham xizmat qilishi mumkin va ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita pul mukofotlari olib keladi. Akademiyadagi "nashr etish va yo'q qilish" paradigmasi mansab pog'onasiga ta'sir ko'rsatadi. Ammo aniq professional motivatsiyalarsiz ham, deyarli barcha insonlar o'zlarining sa'y-harakatlarini tan olinishini talab qilishadi. Avvalo, altruizm va shaxsiy manfaatni muvozanatlashtirish kerak.

Ilmiy maqola strukturasi yaxshi bilgan va maqola mavzusini anglay olgan muallifgina har tomonlarga mukammal maqola yoza oladi. Ammo ba'zi talabalar sun'iy intellektdan noto'g'ri maqsadlarda foydalanib, aynan uning yordamida soxta maqolalar yozishmoqda. Agar biz ularga hozir to'g'ri tushuncha berib, yo'naltira olsak, shundagina jamiyatimizning kelajagi uchun mustahkam poydevor yaratgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dhillon P. How to write a good scientific review article // The FEBS Journal, 2022, Vol. 289 (13). P. 3592-3602. https://www.researchgate.net/publication/361819244_How_to_write_a_good_scientific_review_article.
2. Ecartot F., Seronde M., Chopard R., Schiele F., Meneveau N. Writing a scientific article: A step-by-step guide for beginners // European Geriatric Medicine, 2015, Vol.6(6). P.573-579. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1878764915001606>.
3. Hengl T., Gould M. Rules of thumb for writing research articles. http://www.itc.nl/library/Papers/hengl_rules.pdf
4. <https://oliyogoh.uz/post/ilmiy-maqola-qanday-yoziladi>

DEVELOPMENT OF THE COTTON STRUCTURE

Rakhmonova Rukhsora Bahriddinovna

Associate Professor, Department of Biology Educations, Faculty of Natural Sciences,
Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Sadriddinova Mokhirabonu Akramovna

Student, Samarkand Institute of Economics and Service, Uzbekistan

Narzullayeva Zahro Otabek qizi

Student, Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Annotasiya

Maqolada rangli paxta tolasi tuzilishining shakllanish bosqichlari, yetuklikni o'rganish usullari, tola uzunligini o'lchash, tolaning tuzilishi va rangining o'zgarishiga omillarning ta'siri, pigmentlarning paxta tolasining rang xususiyatini rivojlanishiga ta'siri haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: paxta, paxta tolasi, navi, tolaning mustahkamligi, tola uzunligi, pigmentlar, usullar
Annotation.

The article provides information on the stages of formation of the structure of colored cotton fiber, methods for studying maturity, measuring fiber length, the influence of factors on changes in fiber structure and color, the influence of pigments on the development of the color trait of cotton fiber.

Keywords: cotton, cotton fiber, grade, fiber strength, fiber length, pigments, methods

Аннотация

В статье приведена информация о этапах формирования структуры цветного хлопкового волокна, методы изучения зрелости, измерения длины волокна, влияние факторов на изменения структуры и цвета волокна, влиянии пигментов на развитие признака цвета волокна хлопчатника.

Ключевые слова: хлопчатник, хлопковое волокно, сорт, крепкость волокна, длина волокна, пигменты, методы

Introduction. Cotton, as a light-loving plant, is grown mainly in regions with a warm climate. Long-term studies of the signs of this plant show the duration of the growing season. Cotton fiber is a valuable raw material of the textile industry. The structure of the cotton fiber is formed during its maturation. Cotton fiber swells to its maximum at a temperature of 80C in a 12-14% solution of sodium hydroxide. After mercerization, cotton fibers acquire a more regular cylindrical shape, their walls swell and thicken, and the channel becomes narrower. The chemical composition of the fiber includes cellulose, 94.5-96%, waxy substances 0.5-0.6%, pectin substances 1.14%, other substances 1.32%, the fiber may contain natural dyes. The chemical composition may vary depending on changes in climatic conditions. Cotton is a mass of thin fibers of plant origin, barely distinguishable by the simple eye individually. However, the sufficient length and strength of these fibers, which make it possible to make yarn from them, have won such a venerable place for cotton among other fibrous materials. [1]

Methods. Previously, the method of determining the maturity of the fiber consisted in the fact that, examining the fiber under a microscope, it was attributed to various degrees of maturity in appearance: zero maturity-the most mature fiber, little twisted, then the 1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th degree meant completely immature or a dead fiber, little twisted and transparent. In different varieties of cotton, the fiber tone changes with maturity. So less mature fibers are thinner, and this is very important for the strength of the yarn. Cotton is very mature, thick, little twisted, immature cotton is weak and also little twisted, therefore, maturity is necessary for the strength of the yarn, but small. When determining the length of a fiber, one of the most common methods of measuring fiber length is the direct measurement with a ruler of fiber pulled from a piece of cotton by hand. This method of measuring length is fast but inaccurate. In addition, the length of the fiber depends on the moisture content of the cotton, since dry fibers are more convoluted and sharper, and wet fibers are always straighter and longer. There are more accurate methods for measuring fiber length that are used in laboratories. These are measurements on various instruments. With the weighing method, 10 mm long clippings are made from a cotton shred (staple), and then these clippings and these staples are weighed. Then the average length of the staple can be found by the weight ratio: the average length of the fiber, the length of the tenderloin (10mm), the weight of the entire staple, the weight of the tenderloin. Fiber length can also be determined using staple (fiber) diagrams, frequency diagrams and other methods.

Results

The color of cotton fiber in the species *G. hirsutum*, *G. barbadense* is white, yellow, brown, green, pink. The nature of the dyed fiber loses its hue during bleaching and this process does not affect the quality of the cotton fiber.. If the yellow color of cotton appeared as a result of spoilage from rain, dew, fog, etc., if the fiber began to ripen from dampness, then this color is a sign of poor quality, since the brown fiber is always weaker, and in this case, the thicker the yellow color, the worse the cotton.

Many types of cotton are known, but two types are mainly of industrial importance: medium-fiber and fine-fiber.

Medium-fiber cotton matures in 130-140 days from the moment of sowing, gives a fiber length of 25-35 mm. Fine-fiber cotton has a longer maturation period, lower yield, delivers a longer (35-45mm), thin and durable fiber, which is used to produce high-quality yarn. The linear density of cotton fibers ranges from 0.17-0.2 tex.

A sign of the gloss of the cotton fiber indicates quality. Silkiness is also inherent in good varieties with fine fibers (*G.hirsutum*), also called "upland". The fiber length ranges from 15 to 35 mm. It is mainly grown in China, India, Brazil, Argentina and the USA. It accounts for more than 90% of global production.

The silkiness of cotton fibers is determined by touch. The uniformity of the fiber length in cotton is also determined practically when plucking a staple (a fibrous piece from a bale). It is determined by the classifiers by touch when preparing the staple by pulling and when tearing the staple with your hands.

Discussion

Cotton fiber has a high hygroscopicity, as it has the ability to absorb moisture. When the fiber swells, it increases by about 40% in volume. Unlike other fabrics, cotton increases its strength by 15% when wet. If we compare the strength with the breaking load of natural fibers; inferior to linen and superior to wool. Like all natural fabrics, it is sensitive to light-after 940 hours of exposure to sunlight, the strength is halved. More than silk, it is sensitive to prolonged exposure to high temperatures – after three days of heating to 1500C, the strength is halved. Thermoplastic is able to form after heating, which allows you to add cotton to suit fabrics made of synthetic fibers to improve properties. The recommended temperature for wet-heat treatment is 1300C. It has good thermal protection characteristics due to the hollow structure of the fiber.

Fabrics without processing are easily wrinkled and worn; abrasion resistance is solved by adding synthetic fabrics (nylon); increased crease is eliminated after the so-called indelible finishing with urea-formaldehyde resin. Like other natural fibers, it does not dissolve in organic solvents (for example, in formic acid, vinegar, alcohol), which allows you to use these readily available reagents to clean complex stains on cotton fabrics at home. However, it is sensitive to the action of inorganic acids and alkalis; alkali treatment (for example, caustic soda) is used in the manufacture of fabric. Cotton fiber is sensitive to the effects of microorganisms and is subject to rotting.

The white fiber of cultivated species and most modern varieties of cotton is the result of long-term breeding. The development of the textile industry in the last century led to the emergence of a variety of artificial dyes, and naturally colored cotton practically disappeared from production. However, due to the high activity of chemical agents in the bleaching and dyeing process, the molting and destruction of cotton fiber occurs, which leads to a decrease in the strength of the fabric and the heterogeneity of the color tone of the products. In addition, the substances used in textile chemistry are often carcinogenic and allergenic.

Conclusion

Currently, a search is underway for new safe, highly effective and environmentally friendly natural products, and the requirements for environmental friendliness and quality of clothing have increased dramatically. As breeding practice shows, the sign of fiber staining is related to its chemical composition, which, in turn, determines the strength and tone. Thus, white fiber contains no more than 0.7-0.8% of fatty substances, whereas green fiber contains up to 17.0%. The color of the fiber is given by catechins – aromatic substances from the group of flavonoids, the oxidation products of which form phlobafenes, which cause brown, yellow – brown and blackish coloration and play the role of an antiseptic.

Despite the susceptibility to pilling, abrasion, sensitivity to light, like most natural fabrics, natural cotton fiber perfectly passes air and perfectly absorbs excess moisture from the skin surface, therefore it is convenient for children's and summer clothes.

Literature

1. Dariev A.S., Abdullaev A.A. Comparative anatomical and morphological study of some species cotton due to their resistance to spider mites and aphids. //Uzb. biol. magazine – Tashkent, 1974. - No. 6.

2. Khalikova M.B., Askarova Z. O., Matyakubova E.U., Sorieva S.E., Karshiev Sh.B. Results of the study on the stability of the cotton fiber structure //SCIENCE AND INNOVATION international scientific magazine special issue. - Tashkent, 2023.

3. Khalikova, M. B., Nurmamatov, A., & Rakhmonova, R. B. (2023). G. hirsutum L. turi duragailarida tola rangi belgicining irsiylanishi. Science and innovation, 2(Special Issue 6), 607-610.

4. Rakhmonova, R. B., & Bakhriddinova, G. O. (2021). Formation of the cotton fiber structure. Academic research in educational sciences, 2(7), 72-80.

5. Khalikova M.B., Rakhmonova, R. B. (2023). Svoystva xlopka s svetnim voloknom i mexanizmi nasledovaniya okraski volokna u gibridov vida G.hirsutum L. Journal of Healthcare and Life-Science Research 2(12),243-247.

YOSHLARDA BADIY-ESTETIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH VA HUNARMANDCHILIKGA MEHIR UYG‘OTISH.

Amonova Zarifa Usmonovna
Navoiy davlat pedagogika instituti
o‘qituvchisi.

Nematova Tursintosh Alisher qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Jamiyatdagi har bir inson yakka holda, tashqarida yashamaydi. U odamlar orasida o‘sadi, ulg‘ayadi, hayot kechiradi, uning butun hayoti va faoliyati davomida har xil toifadagi ko‘plab insonlar bilan muloqotda bo‘ladi. Bu insonning kundalik hayotiy ehtiyojlarini qondirish zaruratidan kelib chiqadi. Demak doimo axloqiy va estetik munosabatda bo‘ladi

Kalit so‘zlar: Estetik, san‘at, tarbiya, inson, talabalarda, badiiy-estetik, madaniyatni, rivojlantirish, o‘smir, go‘zallik, qadriyat.

Development of artistic and aesthetic culture in young people and instilling love for crafts.

Amonova Zarifa Usmonovna
Navoi State Pedagogical Institute
Teacher.

Nematova Tursintosh Alisher's daughter

Navoi State Pedagogical Institute
Student

ANNOTATION

Introduction: Not everyone in society lives alone on the street. They grow up, mature, live among people, and interact with various categories of individuals throughout their lives and careers. This is due to the need to meet the daily life needs of individuals. Therefore, there is always a moral and aesthetic relationship.

Keywords: Aesthetics, art, education, human, students, artistic-aesthetic, culture, development, teenager, beauty, value. Технология развития художественно-эстетической культуры у студентов.

Развитие художественно-эстетической культуры у молодежи и привитие любви к ремеслам.

Амонова Зарифа Усмоновна
Навоийский государственный педагогический институт
Учитель.

Нематова Турсинтош дочь Алишера

Навоийский государственный педагогический институт
Студент

АННОТАЦИЯ

Входить: Не все в обществе живут одни, на улице. Он растет, взрослеет, живет среди людей, взаимодействует со многими разными категориями людей на протяжении своей жизни и карьеры. Это связано с необходимостью удовлетворения повседневных жизненных потребностей человека. Так что всегда есть моральные и эстетические отношения.

Ключевые слова: Эстетика, искусство, воспитание, человек, студенты, художественно-эстетическое, культура, развитие, подросток, красота, ценность.

O‘z ma‘naviy hayoti va kelajagini qurayotgan har bir davlat milliy ezgulik, odamiylik, halollik, fidoiylik, oliyanoblik, mehr-oqibat, vijdoniylik, adolat singari axloqiy qadriyatlarga murojaat qiladi. Bu fazilatlar esa jamiyat, jamoat va oila muhitida shakllanadi. Oila muqaddasdir. Oilaning tinchligi bu jamiyat tinchligidir.

Axloq – ma‘naviyatning amalida namoyon bo‘lishidir. Ilm, bilim, dunyoqarash, idrok va iymon insonning xulq-atvorida o‘ziga xos tarzda aks etadi. Insoniylik ma‘naviyati esa axloqiy fazilatlar orqali namoyon bo‘ladi. Axloq – insof va adolat, iymoniylik va halollik, mehr va muruvvat, saxovatpeshalik va bag‘rikenglik, rahmdillik va muruvvatlilik, mehribonlik va g‘amxo‘rlik singari ma‘naviy tushunchalarini insonning hayotiy faoliyatida yuzaga chiqaradigan ma‘naviy hodisadir.

Ijodiy shaxsni shakllantirish vositasi sifatida o‘smir yoshdagilar, talabalarning badiiy-estetik rivojlantirish uzluksiz ta‘lim tizimida alohida o‘rin tutadi. Badiiy-estetik rivojlanish insonning voqelikka estetik munosabatini, shu jumladan, dunyoni badiiy jihatdan anglash, san‘at dunyosiga oshno etish, badiiy-ijodiy qobiliyat, badiiy-estetik qadriyatlar tizimini maqsadga yo‘naltirilgan tarzda shakllantirishga imkon beradi. Badiiy-estetik rivojlanish estetik tarbiya negizida amalga oshadi. Ta‘lim-tarbiyaning boshqa shakllari kabi estetik tarbiya ham o‘z diqqat e‘tiborini alohida shaxsga va ijtimoiy guruhga qaratadi. Estetik tarbiya ham umuminsoniy va milliy qadriyatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi. Chunki, tarbiya inson ongiga, his-tuyg‘ulariga, tasavvuriga, e‘tiqodiga, dunyoqarashiga, xatti-harakatlariga, xulq-atvoriga ta‘sir o‘tkazishni o‘z oldiga maqsad va vazifa qilib qo‘yadi. Estetik tarbiya ham ana shu umumiy maqsad va vazifaning tarkibiy qismi sifatida amal qilib, tarixiy-ijtimoiy jihatdan ahamiyatga molik hodisani anglatadi. Shuni ta‘kidlash joizki, qadimgi dunyoda umuman tarbiya maqsadi estetik asosda namoyon bo‘lgan. Masalan, qadimgi yunonlarda estetik tarbiya maqsadi fuqarolarning har tomonlama rivojlanishiga, “ruh va badan” hamohangligini qaror toptirishga yo‘naltirilgan edi. Aflotun va Arastu kabi zabardast mutafakkirlar ta‘limotlarida estetik tarbiya tizimining birbiridan farqli tomonlari bo‘lgani holda umumiylik ham mavjud bo‘lib, u yagona estetik orzuni qaror toptirishga, yagona axloqiy xulq-atvor va fuqarolik fazilatlarini shakllantirishga xizmat qilgan edi. Avvallari estetik tarbiya o‘ta tor va bir tomonlama talqin qilinar, ya‘ni uni san‘at asarlarini to‘g‘ri idrok etish, bu bilan alohida lazzatlanish yoki biror san‘at turini bilib olib, muayyan badiiy ko‘nikmalarga ega bo‘lish doirasida inkor etilar edi. Ba‘zan estetik tarbiyaga odamlarda yuksak estetik did-farosatni shakllantirish sifatida qaralar edi. Bularning barchasi badiiy estetik tarbiyaning vazifa va maqsadlari doirasiga kiradi.

Bugungi kunda badiiy tarbiyaning asosiy maqsadi – munosabatlarni san‘at vositalari yordamida shakllantirishdir. Estetik tarbiya bilan badiiy tarbiyani bir-biriga tenglashtirish ham, qorishtirish ham, qarama-qarshi qo‘yish xam xato bo‘lardi. Shuni nazarda tutish lozimki, estetik tarbiya san‘at bilan chegaralanib qolmaydi, balki uning asosiy mazmuni insonning voqelikka estetik munosabatini faollashtirish va rivojlantirishdan iboratdir. Voqelikka estetik munosabat o‘z xususiyatlariga ega bo‘lgan holda nisbiy mustaqillikka ham ega bo‘lib, foydali-amaliy, ilmiy-nazariy munosabatlarni xam o‘z ichiga oladi. Binobarin, voqelikka bo‘lgan inson munosabatining har qanday ko‘rinishi estetik mazmundan ajralib qolsa, u asl insoniy mohiyatini yo‘qotib qo‘yadi. Ko‘rinib turibdiki, estetik munosabat hayotga iste‘molchilik nazari bilan qarashdan xalos bo‘lish, dunyoga keng va xolis qarash, odamlarda, tabiat voqea-hodisalarida, narsalarda, eng avvalo, jamiyat, insoniyat, taraqqiyoti uchun xizmat qiladigan ijtimoiy ahamiyatli bo‘lgan fazilatlarini ko‘ra olish qobiliyatini tarbiyalaydi. Estetik tarbiya, eng avvalo, kishilarning estetik didlari shakllanishiga katta ta‘sir o‘tkazadi. Shaxs o‘zligi uning estetik didi orqali

namoyon bo‘ladi. Estetik didda inson aqliy va hissiy dunyosi, orzu-umidlari, talab-ehtiyojlari, maqsad-manfaatlari ro‘yobga chiqishi ifodalanadi.

Did faqat kayfiyat baholarigina emas, balki insonning samarali faoliyati vositasida ham tarkib topadi. Inson faoliyatining barcha samarali faoliyatlarida uning didi aks etadi. Estetik tarbiya o‘z diqqat-e‘tiborini shaxs estetik ehtiyojlarini shakllantirishga qaratadi, xilma-xil o‘ta murakkab talab-ehtiyojlarni birlashtiradi, uyg‘unlashtiradi va hamohang tarzda amal qilishi uchun shart-sharoitlar yaratib beradi.

Estetik tarbiyaning inson talab-ehtiyojlari madaniyatini shakllantirishdagi o‘rni ham beqiyosdir, zero insonning talab-ehtiyojlari madaniyatida muayyan mezon tuyg‘usi ham mavjud bo‘lishini, bu mezon tuyg‘usi shaxsiy ehtiyojni jamiyat ehtiyoji bilan mutanosib tarzda qo‘shib olib borishni taqozo etadi. Ana shu mezon tuyg‘usida yetuklikka erishish estetik tarbiyaning eng muhim vazifalaridan biridir. Estetik ehtiyoj faqat moddiy va ma‘naviy go‘zalliklardan lazzatlanishgina emas, balki har qanday amaliyot sohasida narsalarni nafosat qonunlariga rioya qilgan holda yaratishni, faoliyatga go‘zallikni tatbiq qilishni ham bildiradi. Shu bois estetik tarbiya hayot jabhalarining hammasiga, ya‘ni o‘qish, mehnat qilish, ilmiy va texnik izlanish, jamoaviy faoliyatga tatbiq etilishi lozim bo‘ladi. O‘smir yoshdagilar, talabalarni estetik tarbiyalash va rivojlantirish estetik tarbiya tizimi yordamida amalga oshadi. Estetik tarbiyani tashkil etish tizimida qator tamoyillar yotadi. Estetik tarbiya va badiiy ta‘limning hamma uchun umumiyliigi shundaki, kattalar va bolalar ma‘naviy hayotda, kundalik mehnat, san‘at va tabiat bilan muloqotda, turmushda va shaxslararo munosabatda estetik hodisalar bilan doimiy ravishda o‘zaro munosabatda bo‘ladi. Ana shu jarayonda ularning go‘zalligi va xunukligi, fojiali va kulgili jihatlari namoyon bo‘lib boradi. Bundan ma‘lum bo‘ladiki, estetik savodlilik, ideallar, estetik rivojlanish va badiiy ta‘limsiz, ishda mahsulotni estetik takomilga yetkaza olmasdan, shaxsning har tomonlama barkamol bo‘lib rivojlanishi mumkin emas. Estetik tarbiyani tashkil etish tizimi yana barcha tarbiyaviy ishlarga yaxlit yondashuv tamoyiliga asoslanadi. Talabalarining estetik tarbiyasida san‘atning barcha turlari o‘z-o‘zidan birga harakatlanadi, o‘smir shaxsiga yaxlit ta‘sir ko‘rsatadi. Bunday o‘zaro harakat badiiy asarlar, tasviriy san‘at, musiqiy savodxonlikni oshirishda mustahkam aloqadorlik natijasida amalga oshadi. Bundan tashqari estetik tarbiya, fan, mehnat, jismoniy madaniyat, estetik munosabat va turmush go‘zalliklarini ochish hisobiga ham amalga oshadi. Estetik tarbiya tizimi talabalarining butun badiiy-estetik faoliyatini hayot, jamiyatning amaliy taraqqiyoti, ularda dunyoqarash va axloqiylikni shakllantirish jarayoni bilan o‘zaro aloqadorlik tamoyiliga tayanadi. Jamiyatning demokratlashuvi – go‘zallik va axloqiylik manbaidir. Hozirgi yoshlarda mehnatsevarlikni, milliy qadriyatlarni, san‘atni qadrlash hissini kuchaytirishimiz lozim va estetik dunyoqarashni shakllantirish zarurdir.

Hayotimizni ranglar o‘rab turibdi. Atrofimizni, butun olamni ranglarda ko‘ramiz. Rang faqatgina fizik hodisa emas. U insoniyat madaniy kapitalining ajralmas qismi hamdir. Ranglar odamlarni o‘rab turgan olamning muhim qismi, unga o‘zgachalik baxsh etadigan xususiyatdir. Shu bois odamlar ko‘p narsalar, buyumlar, joylar, shaxslarni ranglar bilan uyg‘unlikda tasavvur qiladi. San‘at bu fanning yagona tadqiqot obyekti emas. Hozirgi paytda texnika estetikasi va uning amaliyotdagi sohasi dizayn, atrof-muhitni go‘zallashtirish, tabiatdagi nafosat borasidagi muammolar bilan ham shug‘ullanadi.

Birinchisi, yosh avlodning estetik bilimlarini shakllantirish, ularni o‘tmish madaniyati bilan tanishtirish uchun mo‘ljallangan. Bolalar hayotdagi, mehnatdagi, tabiatdagi go‘zallikni ko‘rishga, unga hissiy munosabatda bo‘lishga o‘rgatiladi. Estetik ideallar shakllanmoqda. Harakatlar, fikrlar, tashqi ko‘rinishda mukammallikka intilish rag‘batlantiriladi. O‘qituvchi estetik didning hamma odamlar uchun har xil ekanligini unutmasligi kerak. Ba‘zi bolalar klassik musiqani hayratda qoldiradilar, boshqalari hard rock bilan xursand bo‘ladilar. Bolalarni boshqa odamlarning va davrlarning didini o‘ziga xosligi bilan bog‘lashga, ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga o‘rgatish kerak. Ikkinchi guruh vazifalari bolalarning amaliy badiiy faoliyatida ishtirok etishni o‘z ichiga oladi. Ularga rasm chizish, ertaklar tuzish, plastilindan haykaltaroshlik, raqsga tushish, cholg‘u asboblari o‘ynash, qo‘shiq aytish, she‘r aytishni o‘rgatadilar. O‘qituvchilar tomonidan teatrlashtirilgan tomoshalar, konsertlar, adabiy kechalar, ko‘rgazma va festivallar tashkil etiladi. Natijada, bola faol ijodiy faoliyatga qo‘shiladi, go‘zallikni o‘z qo‘li bilan yaratishni o‘rganadi va ulg‘ayadi.

O‘zbek hunarmandchiligi boy tarixga ega. Milliy xalq hunarmandchiligi igna bilan quduq qazigan bilan barovardir. Navoiy viloyatida ham hunarmandchilikning juda ko‘plab turlari rivojlangan. Tarixi

uzoq yillarga borib taqaladigan, afsonaviy va sirli Nurotada ham xalq hunarmandchiligi qadimdan rivojlangan. Aholi hunarmandchilikning 30 dan ortiq turlari ya'ni sangtaroshlik, kashtachilik, kulolchilik bilan shug'ullanishadi.

Shundan kashtachilikni oladigan bo'lsak "ot – kutyur" darajasida desak bo'ladi. Umrboqiy kashtachilik bilan shug'ullanadigan hunarli insonlar hech qachon xor bo'lmaydi. Har bir kashtada nafosat olami aks etgan, nafislik, fusunkorlik va jimjimadorlik hamda did bilan yaratilgan kashtalar bigizda tikilib, ba'zida ularni yaratishga 6-7 oylab vaqt ketadi. Ayniqsa, tobadoni, kosagul, panjigul kabi 50 dan ortiq nusxalarda tovus, bodom, qalampir nusxa va lola naqshlaridan keng foydalaniladi. Kashta uchun maxsus matolar Namangandan olib kelinadi. Kashtalar tabiiy buyoqlar ishlatilgan ipak iplarda tikiladi. Rang olish uchun daraxt va o'simliklardan foydalaniladi.

Yong'oq bargi qaynatilib, jigarrang olinsa, o'smadan yashil rang, piyoz po'stlog'idan sarg'ish rang olish mumkin. Shuningdek, shaftoli, gilos, behi, anor bargidan ham foydalanish mumkin. Shuning uchun ham nurotalik qo'li gul farishta onaxonlar tomonidan tayyorlangan kashtalar bo'yalmaydi, yarim asrgacha ularning rangi o'chib ketmaydi. Nurotadagi har bir oilada albatta kashta bor, chunki qizlar turmushga chiqish oldidan albatta seplari uchun ham so'zanalar tikishadi. Qo'l mehnati bilan yaratilgan san'at asari darajasidagi nurota kashtalarining narxi jahon bozorida ancha baland.

Ular yaratgan kashtalar allaqachon xorij bozorlarini ham zabt etgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Azaldan rivoyat bor, so'zanasi bor uylar har qanday xavf-xatardan xoli ekan. Chunki bodom, anor, qalampir nusxalari aks etgan kashtalar shu xonadonlarni tumori sifatida qadrlanar, asralar ekan. Bu ijod yo'nalishida ranglar uyg'unligi va tasvir mohiyati birinchi galda turadi. Iplarimizning rangi tabiiy bo'lganligi sababli hech bir bo'rttirishga yo'l yo'qdir. Tabiiy rangli iplar tarixiy davrni ochishda qo'l keladi.

Matoda minatura ishlash juda aniqlikni talab etadi lekin kishiga zavq beradi. Har holda ijoddagi bu yo'nalish yangilik sifatida ko'pchilik tomonidan katta qiziqishga sabab bo'ladi. Men milliy hunarmandchilгимizning kashtachilik yo'nalishida fidoi bo'lgan onaxonlardan ko'p eshitaman momomeros qadryatlarimizni davom ettirish avvalgi zamonlarda barcha o'zbek ayollariga nasib etmagan ekan. Kashta tikish juda injiq va murakkab ish bo'lib, kata sabir – toqat talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amaliy etika va estetika. O'quv qo'llanma. – "Universitet", 2020 y
Muallif: La'lixon Muhammadjonova
2. Bobonazarov S. U. Tasvirlarnigrizayltexnikasidaishlashningo'zigaxosligi //Innovative Development in Educational Activities. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 114-118.
3. Шавди́ров, С. А. (2017). Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности. Педагогическоеобразованиеинаука, (2), 109-110.
4. Ibragimovich I. X., Shovdirov S. A. THEORETICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF STUDY COMPETENCIES REGARDING ART LITERACY IN STUDENTS //Science and Innovation. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 192-198.
5. Shovdirov, S. BB Boymetov Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts International Journal on Integrated Education.
6. Soli TolibovichSadiyevO'RTA ASRLAR SHARQ MINIATYURA MAKTABLARINING METODLARI // SAI. 2022. №C2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-rta-asrlar-sharq-miniattyura-maktablarining-metodlari> (дата обращения: 26.10.2023).
7. Sadiev S. DEVELOPING STUDENTS'aRTISTIC LITERACY SKILLS IN EXTRA-CURRICULUM ACTIVITIES //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. B9. – C. 106-108.
8. Abdullaev A., Bobomurodova S. THE MAIN FACTORS AFFECTING OF UZBEKISTAN AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES TO THE DEVELOPMENT OF ART //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. C3. – C. 64-66.
9. Abdullayev A. H., Bobomurodova S. A. BO'LAJAK TASVIRIY VA AMALIY San'at O'QITUVCHILARINING KASBIY VA MALAKAVIY TAYYORGARLIKLARINI TAKOMILLASHTIRISH //Scientific progress. – 2022. – T. 3. – №. 3. – C. 908-910.

10. Guljamol M. SEMANTICS OF PATTERNS IN CARVINGS IN TRADITIONAL APPLIED ART AND THEIR SYMBOLIC AND EXPRESSIVE FEATURES //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 191-197.
11. Tolibovich S. S., Mardonovna M. G. EXPRESSION OF REALITY IN MODERN UZBEK FINE ART //Science and Innovation. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 16-19.
12. Amonova, Z. U., & Vosiyeva, A. T. X. (2022). MODELIER DIZAYNERLAR CHIZADIGAN INSON QOMATIDA LIBOSLARGA RANGNING BOSQICHMA--BOSQICH BERILISHI USULLARI. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(5), 269-274.
13. Usmonovna, A. Z. (2023). AMALIY BEZAK San’atI ORQALI OT–KUTYUR YARATISH VA ESTITIK DUNYOQARASHNI SHAKILLANTIRISH. *Journal of Integrated Education and Research*, 2(10), 49-51.
14. Khamidovna, K. G., & Usmonovna, A. Z. (2022). The Role of Embroidery and Ethno Interaction in Traditional Art Crafts. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 275-278.
15. Aziza To‘xtaqulovna Vosiyeva, & Zarifa Usmonovna Amonova (2023). TASVIRIY San’at DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI KASB – HUNARGA YO‘NALTIRISH. *Oriental Art and Culture*, 4 (1), 340-343.
16. Amonova Z.U., & Quziboyeva R.A. (2022). BADIY HUNARMANDCHILIK SOHASIDA KASHTACHILIK TARIXI VA ZAMONAVIY TA’LIMDAGI ETNO O‘ZARO TA’SIRI. *Экономика и социум*, (5-2 (92)), 39-42.
17. To‘xtaqulovna A. Самарқанд давлат университети (Самарқанд, Ўзбекистан) //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 11. – С. 14-17.
18. A. Vosiyeva USE OF TRANSFORMATION IN THE DIRECTION OF DESIGN AND ITS IMPORTANCE // SAI. 2023. №A4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/use-of-transformation-in-the-direction-of-design-and-its-importance> (дата обращения: 22.12.2023).
19. Kulmurotovna E. L. TASVIRIY San’at DARSLARIDA O‘QUV TEXNIK VOSITALAR, ELEKTRON DARSLIK VA MULTIMEDIALARDAN FOYDALANISH AMALIYOTI VA ISTIQBOLLARI //TADQIQOTLAR. – 2024. – Т. 31. – №. 1. – С. 125-131.
20. Kulmurotovna E. L. TASVIRIY San’atDAGI OQIM VA YO‘NALISHLARDA KO‘RGAZMALILIK, ILLUSTRATSIYA VA REPRODUKSIYALARNI TASHKIL ETISH //TADQIQOTLAR. – 2024. – Т. 31. – №. 1. – С. 132-138.
21. Эсанова Л. К. Использование нетрадиционных техник в изотворчестве дошкольников //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 632-638.

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [AUTHORS INFO]

[ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

Amonova Zarifa Usmonovna, o‘qituvchi [**Amonova Zarifa Usmonovna**, teacher], [**Амоно́ва За́рифа Усмоно́вна**, педагог]; manzil: O‘zbekiston, 117036, Navoiy, Karmana tumani, Bog‘ishamol MFY 54 uy[address: Uzbekistan, 117036, Navoi, Karmana district, Bogishamol MFY 54 house.], [адрес: Узбекистан, 117036, Навои, Карманинский район, Богишамол МФУ 54 дом];

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5690-9090>; zarifaamonova3@gmail.com

JISMONIY MASHQLARNING KELIB CHIQUISH TARIXI.

Navoiy Davlat Pedagogika Instituti

Fakultet kafedrası dotsenti Musayev Otabek Quadratovich.

Navoiy davlat pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat xotin qizlar sporti yo‘nalishi Achilova Dilfuza

dilfuzaachilova86@email.com

Annotatsiya. Jismoniy mashqlarning kelib chiqishi, olimlarning fikrlari va jismoniy tarbiyaga qo‘shgan hissalarini, jismoniy mashqlarning obyektiv va subyektiv tarafdin rivojlanishlari haqida ma’lumot berib o‘tilgan. Jismoniy mashqlar tarixan gimnastika, o‘yinlar, sport va turizm tarzida guruhlariga ajratilib, tarbiya jarayonining vositasi sifatida foydalanib kelinmoqda.

Kalit soʻzlar jismoniy mashq, ong, gimnastika, sport, turizm, tosh, xas-choʻp, nayza. Аннотация: сведения о зарождении физических упражнений, мнениях ученых и их вкладе в физическое воспитание, развитии физических упражнений с объективной и субъективной стороны. Исторически физические упражнения делятся на группы в виде гимнастики, игр, спорта и туризма и используются как средство образовательного процесса.

Ключевые слова: физические упражнения, разум, гимнастика, спорт, туризм, камень, палка, копье.

The abstract provides information about the origin of physical exercises, the opinions of scientists and their contributions to physical education, and the development of physical exercises from the objective and subjective side. Historically, physical exercises are divided into groups in the form of gymnastics, games, sports and tourism, and are used as a means of the educational process.

Key words: physical exercise, mind, gymnastics, sport, tourism, stone, stick, spear.

“Jismoniy mashq” atamasi jismoniy madaniyat nazariyasining yetakchi tushunchalaridan biri hisoblanadi. Jismoniy mashq tushunchasining taʼrifi qator mualliflar tomonidan turlicha ifodalangan. A.D. Novikov, L.P. Matveev, B.A. Ashmarin, B. A. Shiyon va boshqa qator mualliflarning taʼrifiga koʻra, “Jismoniy mashq” deb jismoniy tarbiya qonuniyatlari talablariga javob beruvchi, ongli ravishda bajariladigan ixtiyoriy harakat faoliyatlarining turli turkumi tushuniladi. Bunday harakat faoliyatlari gimnastika, oʻyinlar, sport, turizm mashqlari sifatida tarixan tizimlashtirildi, uslubiyotlari majmuasi toʻplandi va hozirgi kun davomida tushunchaning mazmuni toʻldirilmoqda. Qator darsliklarda (A.D. Novikov, B.A. Ashmarin va boshqalar, 1966, 1979) jismoniy mashqni vujudga kelishi tarixi ibtidoiy jamoa tuzumi davriga toʻgʻri keladi deb, ularning obyektiv va subʼyektiv sabablarini ochib berishga harakat qilingan. Jismoniy mashqlar – jismoniy tarbiyaning asosiy vositasi boʻlib, u tarixan gimnastika, oʻyinlar, sport va turizm tarzida guruhlarga ajratilib, tarbiya jarayonining vositasi sifatida foydalanib kelindi. Jismoniy mashq deb jismoniy tarbiya qonuniyatlari talablariga javob beruvchi, ongli ravishda bajariladigan ixtiyoriy harakat faoliyatlarining turli turkumi tushuniladi. Bunday harakat faoliyatlari gimnastika, oʻyinlar, sport, turizm mashqlari sifatida tarixan tizimlashtirildi, usuliyati toʻplandi va toʻldirildi. Jismoniy mashqni vujudga kelishi - tarixan qator darsliklarda (A.D. Novikov, B.A. Ashmarin va boshqalar, 1966, 1979) Ibtidoiy jamoa tizimi davriga toʻgʻri keladi deb koʻrsatiladi. Jismoniy mashqning vujudga kelishida obyektiv sabab qilib ibtidoiy odamning qorin toʻydirish maqsadida ov qilishi, subyektiv sabab sifatida ongning shakllanishi deb qaraldi. Ibtidoiy qurollarni ishlatishni bilmagan ibtidoiy odam oʻz oʻljasini holdan toldirguncha quvlagan. Bu bilan ovchi organizmi katta jismoniy tayyorgarlikka muhtojlik sezgan. Jismoniy tayyorgarligi yetarli boʻlmaganlarining oʻzlari oʻljasiga yem boʻlgan. Shunga koʻra vaqt oʻtishi bilan ibtidoiy odamlar ovga gala-gala boʻlib chiqadigan boʻldilar. Ibtidoiy qurollar: tosh, qirrali tosh boylangan nayza, xas-choʻp bilan nomigagina berkitilib qoʻyilgan chohlardan va boshqalardan ovchilar foydalana boshlashgan, ijtimoiy ong shakllana boshlangan. Ovda ishtirok etolmay qolgan qabilani qariyalari yoshlarga toshni nishonga otish, uni zarbini kuchaytirishni mashq qildira boshlagan va bu bilan tarbiyaga asos solingan tarbiya jarayonining elementlari shakllana boshlagan. Keyinchalik uloqtirish, quvib yetish yoki qochish uchun yugurish, sakrashlar mashq qilina boshlangan. Bu esa jismoniy mashqlarni hamda jismoniy tarbiyaning elementlarini vujudga kelishi va shakllanish davri deb qaralgan. Shu kunga kelib bu mashqlar hozirgi zamonning yengil atletika, gimnastika, sport oʻyinlari, yakka kurashlari, turizm va sportning boshqa turlari tarzida jismoniy tarbiya jarayoni uchun asosiy vosita sifatida foydalanilmoqda. Jismoniy mashqlar xillarining koʻpayishiga insonning mehnat faoliyati ham taʼsir koʻrsatdi. Maʼlumki, mehnat jismoniy kuch, chidamlilik, tezkorlik, chaqqonlikdek insonning jismi (harakat) sifatlarining maʼlum darajadagi tayyorgarligi, uning rivojlanganligini talab qiladi. Tarbiya amaliyotida, asosan, inson mehnat faoliyatida qoʻllaydigan harakatlarini koʻproq mashq qiladi. Jismoniy mashqning rivojlanishida diniy marosimlar, bayramlardagi oʻyinlar, raqslar, harbiy faoliyatdagi, sanoatdagi ongli ravishda bajariladigan ixtiyoriy harakatlar vosita boʻlib xizmat qiladi. Jismoniy mashqlar tabiatini tabiiy qonunlar I.M. Sechenov va I.P. Pavlovning ilmiy dunyo qarashlarida ochib berilgan. Ixtiyoriy harakat Sechenovning fikricha, ong va aql bilan boshqariladi hamda biror maqsadga yoʻnaltirilgan boʻladi. Pavlov esa harakatlarni fiziologik mexanizmini ochib, harakatlar bosh miya poʻstloq qismining toʻplash xususiyati

bilan bog'liqligini birinchi, ikkinchi signal sistemasi, shartli hamda shartsiz reflekslarning aktiv ishtirokida vujudga kelishligini ilmiy isbotladi. Jismoniy mashqlarning mazmuni va shakli barcha hodisa va jarayonlarga o'xshash jismoniy mashqlar o'zining mazmuni va shakliga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Махкамджонов. К, Туленова Х.Б. Мактабгача таълим муассасалари учун умумий ва кенгайтирилган “Жисмоний тарбия” дастури. Илм-зиё Тошкент. 2006 й
2. Гончарова. О.В. Ёш спортчиларнинг жисмоний қобилятларини ривожлантириш. Ўқув қўлланма. Тошкент. Ўз ДЖТИ, 2005 й - 171 б.
3. Хўжаев. Ф. Ўзбекистонда жисмоний тарбия. 1997 й.
4. Ботиров. Х.А. Жисмоний тарбия ва спорт тарихи. Т. “Ўқитувчи”. 1993 й.
5. Маҳкамджанов К.М Ўзбекистонда жисмоний тарбия. 1997 й.

ZAMONAVIY DUNYODAGI IJTIMOIIY JARAYONLAR VA INTELLUKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANTIRISHDAGI UYG'UNLIK

Abduqahorov Anvar Alijon o'g'li
NavDPI Tarix fakulteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yetishib kelayotgan avlodni yoshlik chog'idan tarbiyalashga, ularga milliy g'urur, xalqimiz urf-odatlarini, an'analarini singdirishga e'tibor qaratish lozimligi, qadriyatlarimizga yot bo'lgan g'oyalar, zamonaviy ma'nosiz trendlar ta'siriga tushib qolmasligi uchun ularning ongini, avvalo, milliy ma'naviy-ma'rifiy bilimlar bilan egallash muhimligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: siyosiy tanglik, jahon xavfsizlik reytingi, demografik, ta'lim, axborot-kommunikatsiya, milliy dasturchi, glaballashuv.

Annotation. In this article, it is necessary to pay attention to educating the younger generation from a young age, instilling in them national pride, customs and traditions of our people, ideas alien to our values, under the influence of modern meaningless trends. In order not to remain, the importance of occupying their minds, first of all, with national spiritual and educational knowledge is analyzed.

Key words: political tension, global security rating, demography, education, information-communication, national developer, globalization.

Аннотация: В данной статье необходимо уделить внимание воспитанию подрастающего поколения с юных лет, привитию им национальной гордости, обычаев и традиций нашего народа, идей, чуждых нашим ценностям, под влиянием современных бессмысленных тенденций. Чтобы не остаться, проанализирована важность занятия их умов, прежде всего, национальными духовно-просветительскими знаниями.

Ключевые слова: политическая напряженность, глобальный рыночный рейтинг, демография, образование, информационно-коммуникативные, национальный разработчик, глобализация.

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng, mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohotlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga dunyo miqyosida shunday o'zgarishlar sodir bo'lmoqdaki, ushbu o'zgarishlar xalqni, millatni, elatlarni boringki, butun isoniyatning hayotini o'zgartirib yubormoqda. Ushbu o'zgarishlar jarayonida axloqiy madaniyat va axloqiy munosabatlarning o'rni juda katta hisoblanadi. Bularning barchasiga yoshlarning bilimga chanqoqligi va bir qancha sohalarda yutuqlarga erishayotgani albatta, ta'lim tizimida olib borilayotgan ishlar samaradorligining yuqori ko'rsatkichda ekanligidan dalolat beradi.

Hozirda O‘zbekiston aholi sonini 2022-yil 1-iyun holatiga²¹ko‘ra mamlakat aholisi 35 271 296 kishini tashkil etib, shundan, 20.7 % i (7 306 161 ta) 7 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan o‘quvchi-yoshlarni tashkil etadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: –Yoshlar bilan ishlash masalalari alohida e’tiborni talab qiladi. Biz mamlakatimizning istiqboli yosh avlodimiz qanday tarbiya topishiga, qanday ma’naviy fazilatlar egasi bo‘lib voyaga etishiga, farzandlarimizning hayotga nechog‘li faol munosabatda bo‘lishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bog‘liq ekanini hamisha yodda tutishimiz kerak. Bizning bugungi mehnatimizga qanday baho berilishi ham ana shunga bog‘liq²².

Hozirgi globallashuv davrida yoshlar ong-u shuurida yuzaga kelayotgan o‘ziga xos ijtimoiy-ma’naviy, ruhiy o‘zgarishlar oliy ta’lim tizimidagi ishlarni zamonaviylik, muhimlik va ta’sirchanlik nuqtai nazaridan to‘liq qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Yoshlarning bilim va saviyasini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish, iqtidorli talabalarni faol qo‘llab-quvvatlash maqsadida oliy ta’lim muassasalarida bir qator tanlovlar, sport musobaqalari muntazam o‘tkazib kelinmoqda. Bu ishlarning barchasi shakllantirilgan mavjud tizim va mexanizmlar doirasida tashkil etilmoqda. Qolaversa, ma’naviy-ma’rifiy sohadagi ishlarning samaradorligi, ta’sirchanligi, zamonaviyligi jihatidan o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q²³.

Xalqimizning ma’naviy dunyosini boyitish, milliy urf-odatlar, qadriyatlarni ulug‘lash, yoshlarga ta’lim-tarbiya berishda odob-axloq masalalariga jiddiy e’tibor qaratilayotgani alohida ahamiyatga molikdir. Xususan, Sh.Mirziyoyevning “Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da’vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan”²⁴. Bu so‘zlari bunga yaqqol misoldir!

Alloma Abu Nasr Forobiy bolaning aqliy tarbiyasiga, uning bilimli va ma’rifatli bo‘lishiga juda katta e’tibor beradi, shu bilan uning fikrini sohta –Ilmlardan saqlash zarurligini ta’kidlaydi. Lekin Forobiy –Aqlli bo‘lishni faqat aqliy tarbiya, bilimdonlik bilangina chegaralab qo‘ymaydi. Farobiy talqinicha, –Aqllilik insonning butun faoliyatini – uni bilimi, axloqi, odobi, harakatlari, qiladigan amallari majmuasi bilan o‘lchanadi, ya’ni aqllilik barcha fazilatlarining bir butun, yaxlit holda maqsadga muvofiqligidir. Bu insondagi ijtimoiy intellektni begilaydi²⁵.

O‘zbekistonda ma’naviy-ma’rifiy sohani rivojlantirishda ayniqsa, davlat va nodavlat tashkilotlarining faoliyatini takomillashtirishga davlat siyosati darajasida e’tibor qaratilmoqda. Shu jihatdan, O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyev 2022-yil 20-dekabr kuni Oliy Majlisdagi murojaatnomasida yoshlarga ta’lim va tarbiya berish bilan bir qatorda, ularning ma’naviy dunyoqarashini shakllantirish, Vatanni sevish, himoya qilish, millati bilan g‘ururlanish tuyg‘ularini ham singdirib borishning muhimligi alohida ta’kidlab o‘tilishi ham bejiz emas²⁶. Buning eng asosiy vositalaridan biri esa, shubhasiz, ta’lim-tarbiyadir. Yoshlarni ma’naviy barkamol, ma’rifiy bilimdon, zakovatli, harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga, ularning ona yurtga mehri va sadoqatini

²¹ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>

²² Мирзиёев Ш.М “Инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик - миллий ғоямизнинг пойдеворидир”, «Tasvir» нашриёт уйи Тошкент – 2021й., 15 бет.

²³ <https://yuz.uz/uz/news/manaviy-marifiy-tarbiya>

²⁴Shavkat Mirziyoyevning “Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash — davr talabi” mavzusidagi anjumanda so‘zlagan nutqi, 2017 yil 15 iyun. / <https://daryo.uz/2017/06/15/shavkat-mirziyoyevning-ijtimoiy-barqarorlikni-taminlash-muqaddas-dinimizning-sofligini-asrash-davr-talabi-mavzusidagi-anjumanda-sozlagan-nutqi> /

²⁵ Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шахри. Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. -224 б.

²⁶ G‘afurov S.M. Markaziy Osiyo: mintaqaviy tahdidlar, integratsiya, zamonaviy siyosiy jarayonlar. Toshkent: «Merit print»,2023. 108 b.

oshirishga yanada ko‘proq ahamiyat berish kerak²⁷.

Ta‘lim-tarbiya barqaror taraqqiyot yo‘lini tanlagan davlatning poydevori mustahkamligini ta‘minlaydigan omillardan. Shunday ekan, ana shu poydevorni asrlar davomida shakllanib kelgan milliy qadriyatlarimiz, an‘analarimiz, ulug‘ ajdodlarimizning o‘g‘itlari, bebaho ilmiy merosini yanada chuqurroq o‘rganish, o‘rgatish, teran anglash bilan mustahkamlashimiz kerak.

Abdurauf Fitratning tarbiya haqidagi fikrlarini keltiradigan bo‘lsak, u kishi, shunday deydi: “Zikr qilingan uchta tarbiyaning eng muhimi axloqiy tarbiya hisoblanadi. O‘zingiz xohlaganingizcha bolangizning aqliy va badan tarbiyasi bilan mashg‘ul bo‘lishingiz mumkin va qo‘lingizdan kelguncha uni dono va baquvvat qiling. Lekin axloqiy tarbiya talab darajasida bo‘lmasa, aqli hamda jismoniy kuchini o‘zi yoki atrofdagilar zarariga ishlatadi. Binobarin bolaning aqliy va jismoniy tarbiyasi samarasiz qolmasligi uchun farzandning axloqiy tarbiyasi bilan jiddiy shug‘ullanib ko‘p harakat qilish lozim.”²⁸

Yurtimizda yetishib chiqqan buyuk allomalar va mutafakkirlar ma‘naviyat va ma‘rifatga shunday ulkan hissa qo‘shganlarki, asrlar o‘tsada, ularning bebaho ilmiy merosi bugungi kunga qadar ham xalqlarimiz ma‘naviy dunyosini boyitishda, yosh avlodni tarbiyalashda dasturul-amal bo‘lib xizmat qilmoqda. Xalqimizning ma‘naviy dunyoqarashini shakllantirish, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash – davlatning ustivor siyosati, davrning prioritet talabi bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekiston bugungi kunda tez rivojlanayotgan o‘lka sifatida jahon hamjamiyatchiligi e‘tirofiga loyiq. Davlatimizda iqtisodiy sohalaridagi yutuqlar, bunyodkorlik sohasidagi amaliy natijalar, savdosotiq, ishlab chiqarish, san‘at, madaniyat, ta‘lim, turizm, sport kabi ko‘plab jabhalardagi samarali ijobiy o‘zgarishlar yaqqol ko‘zga tashlanmoqda.

Shuni alohida ta‘kidlash lozimki, jamiyatda yoshlarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda to‘siq bo‘luvchi bir qancha xavflar ham bor. Bulardan biri internet va ijtimoiy tarmoqlardir. Global davrda bularsiz rivojlanishni tasavvur etib ham bo‘lmaydi, ammo yoshlarda mafkuraviy immunitetni oshirish bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. “Internetda jamiyatning ma‘naviy taraqqiyoti, shaxsning, ayniqsa, hali ongi shakllanib ulgurmagan yosh bo‘g‘inlarning dunyoqarashiga, g‘oyaviy tarbiyasiga o‘ta salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi manbalar ham oz emas. Bizning sharqona axloq-odobimiz, milliy mentalitetimizga yot ana shunday salbiy illatlardan saqlanishimizda ibrat tarbiyasi g‘oyat muhim ahamiyat kasb etadi²⁹.

Zamon talablari va iqtisodiy-ijtimoiy o‘zgarishlar davrida yosh avlod talab va ehtiyojlarini tahliliy o‘rganish, bu boradagi xalqaro tajribaning xalqimiz qadriyatlariga mos yangicha mexanizm va yondashuvlar asosida amaliyotga tatbiq etish vazifasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. O‘zbekistonda yoshlarni oliy ta‘lim bilan qamrab olish darajasi 25 foizga teng. Qabul parametrlari 2016-yilga nisbatan 2,5 barobarga o‘sgan. Shunga qaramay, bu mintaqadagi eng past ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib qolmoqda. Iqtisodchi Rauf Solixovning so‘zlariga qaraganda, “yurtimizda ko‘pgina yoshlar oliy ta‘lim olish imkoniyatidan mahrum bo‘layotgani davlat tomonidan jiddiy e‘tibor qaratilishi zarur bo‘lgan fundamental muammo hisoblanadi”³⁰. Shu jihatdan bugungi O‘zbekistonda yoshlarni ta‘limga ko‘proq qamrab olishdan tashqari, ularni kasbiy ta‘limga yo‘naltirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Yoshlarning zamonaviy kasb-hunarlarini egallashi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Ayniqsa, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini egallashda iqtidorli yoshlar bilan ishlashda yangicha metodlar qo‘llanilayotganligi, albatta yoshlarning ta‘lim olishda keng imkoniyatlarning yaratilayotganligidan dalolatdir.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida yoshlarga berilayotgan e‘tibor qay darajadiligini tahlil qiladigan bo‘lsak, Turkmanistonda millat allomalari va mutafakkirlari Mahtumquli, Najmiddin Kubro, Pahlavon Mahmud, Nurmuhammad Andalip, Oshiq Oydin kabi tariqat vakillarining hayoti va ijodi keng o‘rganiladi va

²⁷ <https://president.uz/oz/lists/view/5774>

²⁸ Abdurauf Fitrat “Oila yoki oila boshqarish tartiblari”, Toshkent, “Ma‘naviyat” 2000 yil, 83-bet

²⁹ “Barkamol avlod va ijtimoiy taraqqiyot”, Toshkent, “Tafakkur bo‘stoni” 2010-yil, 47-bet.

³⁰ G‘afurov S.M. Markaziy Osiyo: mintaqaviy tahdidlar, integratsiya, zamonaviy siyosiy jarayonlar. Toshkent: «Merit print», 2023. B. 96

o'rgatiladi. Ularning dunyoqarashlari, falsafasi, mafkuralari targ'ibot qilinadi. Turkmanistonda yosh avlodga milliy g'urur g'oyalarini singdirish ma'naviyat sohasining asosiy vazifasi hisoblanadi. Mamlakatda ma'naviy tarbiya yoshlarga bolalik davridan, o'rta ta'lim bosqichlaridan boshlab o'qitiladi.

Tojikistonda esa millat ma'naviyati va ma'rifatini mustahkamlash ishlari ham mustaqillikning ilk davridanoq boshlangan. Tojikiston ma'naviy soha rivojiga katta e'tibor qaratadigan davlatlar sirasiga kiradi. Mamlakatda milliy urf-odatlar, qadriyatlar, kiyinish odoblari ham islom dini tamoyillari bilan chambarchas bog'langanligini ko'rish mumkin. Tojikistonda din siyosatdan ajratilgan bo'lsada, islom xalqning milliy qadriyatlari, ma'naviy hayotida markaziy o'rin egallab keladi.

O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy ishlar doimo hukumatning diqqat markazida bo'lib kelgan sohalardan. Xalqimizning ma'naviy dunyosini boyitish, milliy urf-odatlar, qadriyatlarni ulug'lash, yoshlarga **ta'lim-tarbiya berishda odob-axloq masalalariga jiddiy e'tibor qaratiladi**³¹. **Darhaqiqat**, milliy qadriyatlarga hurmat hissining oshishi ham yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasida muhim sanaladi. Milliy qadriyatlar kishilarda milliy ong, milliy g'urur tuyg'usini tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega³² ekanligini unutmashimiz lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan 2023-yilda ilm-fanga 1,8 trln so'm mablag' ajratilishi e'lon qilindi. O'zbekistonda mavjud oliy ta'lim muassasalari ilmiy-texnik bazasini takomillashtirish borish bilan bir qatorda, davlat xususiy-sherikchilik va nodavlat ta'lim muassasalari faoliyatini yo'lga qo'yishga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Tahlil qiladigan bo'lsak, 2016-yilga qadar O'zbekistonda 67 ta davlat oliy ta'lim muassasasi, 3ta xususiy oliy ta'lim maskani mavjud edi. 2022-yil holatiga ko'ra esa, O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalari soni 170 taga, xorijiy oliy o'quv yurtlarining filiallari soni 31 taga, xususiy oliy o'quv yurtlari soni esa 27 taga yetdi. Ularda ta'lim olayotgan talabalarning soni 808,4 mingtani tashkil etmoqda. Bugungi kunda oliy o'quv yurtlariga 111 mingdan ortiq talaba o'qishga qabul qilingan bo'lsa, 2023-2024 o'quv yilidan boshlab ularning soni 200 mingdan oshishi rejalashtirilgan. Bu albatta ta'limga berilayotgan e'tibor, yoshlarning oliy ta'limga qamrab olinishining yildan yilga ortib borayotganligini ko'rsatadi³³.

O'zbekistonda yoshlarni turli kasbiy sohalarga yo'naltirish ham davlat siyosati darajasida amalga oshirilmoqda. Yoshlarni ish bilan ta'minlash, ularning biror kasb bo'yicha malakasini oshirish maqsadida Ishga marhamat-monomarkazlari faoliyati yo'lga qo'yildiki, ularda minglab yoshlar muayyan kasblar bo'yicha mutaxassis darajasida malakasini oshirib, ish joyi bilan ta'minlanmoqda. Bundan tashqari, innovatsion loyihalar, IT sohasi, startap loyihalarni qo'llab-quvvatlash, moliyalashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Respublikada muvaffaqiyatli amalga oshirib kelinayotgan "Million dasturchi" loyihasi ana shulardan biri³⁴.

Zamonaviy dunyo taraqqiyotida jahon ahlining jamiyat rivojiga qarashlari, yondashuvi mutlaq yangicha munosabatda namoyon bo'lmoqda. Bugungi kunda ma'naviy soha shunday qudratga aylandiki, yirik iqtisodiy taraqqiy topgan jamiyatlar ham tez fursatda inqirozga uchrashi mumkinligini tarixiy va zamonaviy siyosiy-ijtimoiy jarayonlar ko'rsatib turibdi.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh. Mirziyoyevning eng bebaho oliy ne'mat tinchligimiz va osoyishtaligimizning qadriga yetaylik, oilalarimiz, farzandlarimiz, kelgusi avlodlarimizning baxtu kamoli uchun bu ulug' boyligni asrab-avaylaylik!-degan chaqirig'ida nechog'lik teran ma'no mujassam. Bu o'rinda, gap mamlakatda hukm surayotgan tinchlik, osoyishtalik, millatlararo birdamlik, bag'rikenglik haqida ketmoqda. Mana shu tinchlik davrini qadriga yetish, asrab-avaylash, kelajak avlodga obod va taraqqiy etgan barqaror turmush tarziga ega jamiyatni qoldirishimiz kerakligi haqida so'zlanmoqda. Davlatni mustahkamligi, xavfsiz va barqaror taraqqiyoti bevosita jamiyat farovonligi, xalq roziligi, ma'naviy barkamolligi bilan bog'liq.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, yosh avlodga yetkazishimiz mumkin bo'lgan ulkan ma'naviy-ma'rifiy xazina mavjud, bu buyuk ajdodlarmizning bebaho ilmiy merosi hisoblanadi. Yana bir muhim

³¹ G'afurov S.M. Markaziy Osiyo: mintaqaviy tahdidlar, integratsiya, zamonaviy siyosiy jarayonlar, T.: «Merit print», 2023. 93-94 betlar

³² B.Ochilova, T.Axmedov, :Jamiyat va inson: daxldorlik va yuksalish omillari", Toshkent, "Ijod-Print" 2020-yil, 43-bet.

³³ G'afurov S.M. Markaziy Osiyo: mintaqaviy tahdidlar, integratsiya, zamonaviy siyosiy jarayonlar, T.: «Merit print», 2023. B.97.

³⁴ O'sha yerda, B.97.

qadriyat xalqimizning islom dini bilan bog‘liq mustahkam e‘tiqodi va qadriyatlari, insonning ma‘naviy barkamol shaxs bo‘lib yetishishga targ‘ib qiluvchi g‘oyalari, buyuk axloq, adolat, halollik, insonparvarlik, tinchliksevarlik, xalqparvarlik kabi ko‘plab xislatlarni o‘zida jamlaganligi ta‘lim-tarbiyani o‘z vaqtida, ta‘sirchan shaklda berilishida muhim o‘rin tutadi.

Yetishib kelayotgan avlodni yoshlik chog‘idan tarbiyalashga, ularga milliy g‘urur, xalqimiz urf-odatlarini, an‘analarini singdirishga e‘tibor qaratish lozim. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari yutuqlarini qo‘lga kiritgan yosh avlod jahon xalqlari mafkuralari, qadriyatlarimizga yot bo‘lgan g‘oyalar, avvalo, milliy ma‘naviy-ma‘rifiy bilimlar bilan egallagan bo‘lishimiz muhim. Millatini, buyuk o‘tmishini, e‘tiqodini, qadriyatlarini hurmat qiladigan yoshlargina xalqini, Vatanini, davlatini himoya qilishga tayyor bo‘ladi.

ADABIYOTIMIZNING BENAZIR YALOVBARDORI

Akbar Jumanov JDPU o‘qituvchisi Niyatqobil Ashurov

JDPU talabasi

jumanovakbar574@gmail.com

Annotatsiyal. Ushbu maqolada buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiyning turkiy xalqlar badiiy-estetik tafakkuri va jahon adabiyoti rivojidadagi ulkan xizmati haqida fikr yuritiladi. Navoiy ijodi misolida adabiy an‘analar va ularning so‘z san‘ati taraqqiyotidagi o‘rni va ahamiyati ko‘rsatib beriladi. Shuning bilan birga Navoiyning turkiy va o‘zbek adabiy tilimizni jahon miqyosiga olib chiqishdagi tengsiz roli va uning hozirgi davrdagi beqiyos ahamiyati ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Navoiy she‘riyati va dostonlari, adabiy an‘analar, o‘zbek she‘riyati, xamsanavislik, an‘ana, o‘ziga xoslik, millat va til rivoji.

Annotation: This article discusses the great service of the great poet and thinker Alisher Navoi in the artistic and aesthetic thinking of the Turkic peoples and the development of world literature. On the example of Navoi's work, literary traditions and their place and importance in the development of speech art are shown. At the same time, Navoi's unique role in bringing our Turkish and Uzbek literary language to the world level and its incomparable importance in the current era will be highlighted.

Key words: Navoi's poetry and epics, literary traditions, Uzbek poetry, homogenization, tradition, identity, nation and language development.

Аннотация: В данной статье рассматривается большая заслуга великого поэта и мыслителя Алишера Навои в художественно-эстетическом мышлении тюркских народов и развитии мировой литературы. На примере творчества Навои показаны литературные традиции, их место и значение в развитии речевого искусства. В то же время будет подчеркнута уникальная роль Навои в выведении нашего турецкого и узбекского литературного языка на мировой уровень и его несравненное значение в современную эпоху.

Ключевые слова: поэзия и эпос Навои, литературные традиции, узбекская поэзия, гомогенизация, традиция, идентичность, развитие нации и языка.

O‘zbekistonimiz mustaqillikka erishgandan keyin barcha sohalarda ulkan o‘zgarishlar va yangilanish jarayonlari sodir bo‘lmoqda. Jonajon Vatanimiz Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari degan bosh tamoyil asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘yib yangi Uyg‘onish davri Uchinchi Rennans poydevori yaratilayotgan bugungi kunda Alisher Navoiyning bezavol adabiy merosi misolida o‘zbek adabiyoti va madaniyatini chuqur o‘rganish va ommalashtirish har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yil oktyabrdagi Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining yilligini keng nishonlash to‘g‘risida va Z.M.Bobur tavalludining yilligiga bag‘ishlangan yil yanvardagi qarorlar mumtoz adabiyotimiz namunalari va ularning tili va badiiy xususiyatlarini chuqur o‘rganishni yanada dolzarb vazifa qilib qo‘ymoqda. So‘nggi yillar Alisher Navoiy ijodi va uning ko‘plab nodir asarlari o‘zining haqiqiy ilmiy estetik bahosini olib nafaqat yurtimizda va butun turkiy olamda balki ko‘plab xorijiy mamlakatlarda ham yanada yuksak qadrlanmoqda. Alisher Navoiy nomidagi xaqaro Davlat mukofoti ta‘sis etilgani ham tarixiy bir voqea bo‘ldi. Navoiy ilk ijodidanoq turkiy va forsiyzabon salafilariga ixlos bilan ergashdi, ulardan ruhiy madad va ilhom oldi. “Yigitlig‘im zamoni va shabob ayyomi ovonida ko‘prak

she'rdan sehrsoz va nazmda fusunpardoz shuaroning shirin ash'ori va rangin abyoti dindinabyotidin 50 mingdan ortiq yod tutibmen, alar saloh va fasodlariga fikr etibmen va maxfiy daqoyiqiga taammul va tafakkurlar bila yetibmen". Navoiy bilan ular o'rtasidagi ustoz-shogirdlik va adabiy ta'sir jarayoni tom ma'noda ijodiy yo'nalishda bo'lgan. Navoiyning. she'r va dostonlari har jihatdan yetukligi bilan nafaqat muxlislar e'tiborini qozonadi, balki ular zamonasining "malik ul-kalomi" (so'z mulkining podshosi) Lutfiydek va Jomiydek ulug' ustozlarning ham yuksak ta'rif va tahsiniga sazovor bo'lganligi unutilmas bir voqea sifatida adabiyotimiz tarixida abadiyatga muhrlangan. Alisher Navoiyning qariyb 45 ming misrani tashkil etgan to'rt she'riy devonidan iborat, g'oyaviy-mazmuni va yuksak badiiyligi jihatidan yaxlit bir ruhiy olam bo'lgan "Xazoyin ul- maoniy" ("Ma'nolar xazinasini") nomli monumental asari 550 yildirki, jahon adabiyoti tarixidagi tengsiz bir san'at obidasi bo'lib, millionlab kitobxonlarning tafakkurini boyitib, qalblarini ezgulik ziyosi bilan munavvar etmoqda. Kulliyotdagi minglab g'azal va turli janrdagi she'rlar nafaqat turkiyzabon shoirlar uchun, balki ko'plab xorijiy ijodkorlar uchun ham yuksak she'riyat namunasi bo'lib xizmat qilmoqda.

Navoiy dahosi va poetik mahoratining nechog'lik yuksakligi, ijodiy salohiyatining beqiyosligi, ayniqsa, uning besh mukammal dostonni o'z ichiga olgan "Xamsa" yaratishida yaqqol namoyon bo'ladi. Navoiy mislsiz ijodiy jasorat va o'ziga xos novatorlik bilan yaratgan "Xamsa"ning ulug'vorligi, undagi dostonlarda aks ettirilgan yuksak tasavvufona g'oyaviy mazmunning zalvorini va umuminsoniy ahamiyatini anglash uchun uning yaratilishi bilan bog'liq bo'lgan ba'zi tarixiy fakt va holatlarni ko'z oldimizga keltiraylik. Agar dunyo adabiyotida xamsachilikni boshlab bergan Nizomiy Ganjaviy (1149-1209) va Xisrav Dehlaviylar (1253-1325) o'zlarining xamsalarini 20-30 yillar mobaynida yozib bitirgan bo'lishsa, Navoiy bu sharafli va mashaqqatli vazifani favqulodda katta mahorat va jo'shqin ilhom bilan g'oyat qisqa fursatda- ikki yilda (1483-1485-yy.) ado etishga musharraf bo'lgan ligining o'zi ham hayratomuz hodisadir. Chuqur hayotiy, ijtimoiy-falsafiy va tasavvufona axloqiy g'oyalar bilan sug'orilgan dostonlar va ulardagi 51 ming misradan ortiq satrlarni har jihatdan mukammal qilib yaratish uchun, barcha navoiyshunoslar yakdillik bilan ta'kidlaganidek, chinakamiga daho san'atkor bo'lmoq lozim edi.

Alisher Navoiyning "Xamsa"si qator yangi obraz-timsollari va mohirona g'oyaviy-badiiy yechimlari bilan ham Nizomiy va Xisrav Dehlaviylarning an'anaviy dostonlaridan farqlanib turadi. Ayni vaqtda, ularda salaflarining dostonlarida yo'l qo'yilgan ba'zi kamchilik va mantiqsizliklar ham san'atkorona tarzda bartaraf etilganiga guvoh bo'lamiz.

**Ani nazm etki, tarxing toza bo'lg'ay,
Ulusqa mayli beandoza bo'lg'ay. ("Hayrat ul-abror")**

Bu – Navoiy butun hayoti va ijodi davomida qat'iy amal qilgan yuksak a'moli, muqaddas ijodiy-estetik dasturi edi. Bunga ishonch hosil qilish uchun ulug' ustoz shoir va mutafakkirlar – Sa'diy Sheroziyning pandnoma xarakterdagi "Guliston" va Abdurahmon Jomiyning "Bahoriston" dostonlari o'rtasidagi ijodiy ta'sir va an'anaviylik jihatlariga e'tibor beraylik. Har ikki dostonida an'anaviy obraz bo'lgan dostonlarida Hotam toyining saxovatpeshaligi ulug'lanadi.

Ma'lumki bir misolga e'tibor qarataylik, ko'p asrlik Sharq va turkiy xalqlar adabiyotidagi an'anaviy timsollardan biri bo'lgan Hotam Toy obrazi – saxovat, ehson va in'om qilish hamda javonmardlik ramzi sifatida asrlar davomida yashab keladi. Navoiy bu an'anaviy hikoyatda mehnatkash o'tinchi chol obraziga katta e'tibor berib, asarning g'oyaviy-badiiy va axloqiy mazmunini yanada kengaytiradi; ya'ni saxovat va himmat-u karam ulug' fazilat, lekin o'zgalardan ta'ma kutmay, o'zining halol mehnati bilan kun kechirish ham yuksak insoniylikdir. Zero, bironing oshini yeb, uning minnatini chekkandan ko'ra tikanning zahrini tortgan afzaldir:

**Sen dag'i chekkil bu tikan mehnatin,
Tortmag'il Hotami Toy minnatin.
Bir diram olmoq chekibon dast ranj,
Yaxshiroq andinki, biron bersa ganj.**

Bunday misollar Navoiy va Sa'diy ijodining uzviyligiga dalildir.

Navoiy kabi jahon adabiyotining Gyote, Volter, Pushkin, Tolstoy, Abdulla Avloniy, Qodiriy, S.Xondayliqiy, S.Esenin, R.Hamzatov kabi mashhur namoyanda lari ham Sa'diy asarlaridan qator iqtiboslar olganligi bejiz emas. Tolstoy uning "Du rafiq" ("Ikki o'rtoq") hikoyatini ijodiy tarjima qilib,

bolalar uchun yaratgan majmuasiga kiritgan. Abdulla Avloniy ham Sa'diyning "Guliston" dostonidan ta'sirlanib o'zining yoshlar tarbiyasiga bag'ishlangan didaktik asarini "Turkiy Guliston yoxud axloq" deb nomlanishi ham ibratlidir. Bular ham mutafakkir shoir an'alarining ilhombaxsh ta'siridan yorqin dalolatdir.

Navoiy ustozlari an'alarini muvaffaqiyatli davom ettirish bilan birga, ayni vaqtda, ular bilan ijodiy musobaqaga kirishib, ulkan badiiy "kashfiyot"lar yarata oldi. Alisher Navoiy "Xamsa"sidan joy olgan besh dostonning har biri salaflariga ergashib, ularga izdoshlik qilib, tatabbu tarzda yaratganini o'zining "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida alohida ta'kidlab o'tadi. Yoxud "Tuhfat ul-afkor" ("Fikrlar tuhfas") qasidaning yozilish tarixi haqida quyidagi muhim izoh beriladi: Navoiy ot ustida Jomiyning qasidasini o'qib, xushhollik bilan borar ekan, xayoliga "Tuhfat ul-afkor" ("Fikrlar tuhfas") qasidasining matla'si keladi. Manzilga tushgandin so'ngra bitib, bir bekdin ul hazrat xizmatlariga yuborildikim, tugaturga loyiq bo'lsa va ishorat bo'lsa mashulluq qilayin. Jomiy ruqa'larda (ya'ni xatlarida) ta'riflar qilib, mubolag'alar aytib erdilarkim, —albatta tugatishini orzu qiladi. Shu tariqa Alisher Navoiy 200 misradan iborat bo'lgan mazkur qasidasini Marv shahriga yetguncha yo'lma-yo'l yozib tugatadi. Asar ustoz Jomiy hazratlariga bag'ishlangan va bunday e'tibor va e'zozdan g'oyat xushnud bo'lgan Jomiy o'zining "Bahoriston" dostonida benazir shogirdini alohida ehtirom va minnatdorlik bilan e'tirof etadi.

Navoiy "Xamsa" dostonlaridan tashqari deyarli barcha asarlarida so'z mas'uliyati va ahamiyati masalasiga alohida o'rin ajratgan. Jumladan, "Nazm ul-javohir" asarida ham ana shu an'anaviy yo'ldan borilib, so'z tavsifi o'ziga xos poetik usulda bayon qilinadi. Alloh insonni barcha mavjudotlardan ziyoda tarzda siylab, unga nutq ato qildi, ong berdi va qalbini inja hissiyotlarga to'ldirdi. Inson o'z tafakkuri yordamida Yaratuvchisini tanidi, olamni idrok etdi, olamni va o'z-o'zini angladi, o'zini topdi. Bu jarayonda ongida yuzaga kelgan fikrlar va ko'nglida kechgan hissiyotlarni u so'z orqali ifoda etdi. Navoiy so'z haqidagi nasriy mushohadalarini mashhur ruboiy bilan asoslaydi:

**So'z durki nishon berur o'lukka jondin,
So'z durki berur jong'a xabar jonandin,
Insonni so'z ayladi judo hayvondin,
Bilkim, guhari sharifroq yo'q ondin.**

Istiqlolimizdan so'ng mumtoz adabiy merosimizga mafkuraviy nigilistik munosabat va tilimiz tarixi va boylıklariga nisbatan bepisandlik kabi illatlar barham topmoqda. Erksevar va ma'rifatparvar xalqimiz qalbini oftob yanglig' munavvar etib turgan yuksak ishonch tilimiz, adabiyot va ma'naviyatimiz rivoji yo'lida tog'day tayanch bo'lgan qudratli zaminga – tarixiy haqiqatga asoslangandir. O'zligini angelayotgan butun bir millatning xohish-irodasi va asriy orzularini ifoda etgan tarixiy Farmonlar xalqimiz ong-u tafakkuri, madaniyati va yosh avlod kamoloti uchun nechog'lik katta ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy-estetik ahamiyatga ega ekanligi yillar o'tgan sari yaqqolroq namoyon bo'lishi shubhasizdir. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Bugungi kunda biz yangi O'zbekistonni va yangi Renessans poydevorini barpo etishdek ezgu maqsadlarimizga erishishda, hech shubhasiz, ona tilimizning hayotbaxsh qudratiga tayanamiz". Darhaqiqat, buyuk mutafakkirlar va ulug' ijodkorlarimiz faxr bilan e'tirof etganidek, tilimizning olmos yanglig' serjilo-serqirraligini, unda eng murakkab, eng teran fikr va nozik his-tuyg'ularni ham haqqoniy ifodalash imkoniyati cheksiz ekanligini ko'rsatib turadi. Albatta, xalqimiz hayoti, boy ma'naviyati va yuksak tafakkurining munavvar ko'zgusi bo'lgan O'zbek tilimizning bebaho boyligi va beqiyos imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, ularni yuksak qadrlash esa, mustaqil ona – yurtimizga bo'lgan farzandlik burchimiz va mehr-u sadoqatimizga, bilim saviyamiz va nutq madaniyatimizga bog'liq. Zero, inson uchun uning vatani, ota-onasi, oilasi qanchalik qadrlanib bo'lsa, uning ona tili ham shu qadar aziz va muqaddasdir. Buyuk Navoiyning butun ijodi va milatparvarlik, vatanparvarlik bobidagi ulkan faoliyati bu jihatdan ham barchamizga ibratdir. Zotan, ulug' ustozning izdoshlari va talantli shogirdlari sanalmish O'zbekiston Qahramonlari Erkin Vohidov va Abdulla Oripovlar ta'biri bilan aytganlaridek, insoniyat tarixiga o'zbek degan nom uning nomi bilan birga bitilgani ayni haqiqatdir. Zero, Navoiy bugun ham xalqimiz sharafini jahon uzra tarannum etmoqda:

**Mir Alisher na'rasiga aks-sado berdi jahon,
She'riyat mulkida bo'ldi shoh-u sulton o'zbekim...**

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abadiyat gulshani. Toshkent. 2016. 11-b.
2. Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug'atayn. T. 2014. 105-b.
3. Sa'diy. Guliston. T. 1968. 36-b.
4. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq.-XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. T. 1995.
5. Alisher Navoiy. Nazm ul-javohir. MAT. 20 jildlik. 15-jild. T: Fan, 1999.
6. Erkin Vohidov. So'z latofati. T. 2018. 216-b.

RENESSANS DAVRLARIDA TA'LIM-TARBIYA

Ashurova Marjona Avazovna (O'zbekiston)
NavDPI, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar:

Ermatova Gulnoz Pirimovna (O'zbekiston)
NavDPI, Maktabgacha ta'lim kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. ushbu maqolada yurtimizdagi uyg'onish davrlari, islohotlar, uchta renessans davrlarida ta'lim, ilm-fan taraqqiyoti haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: uyg'onish davrlari, jamiyat taraqqiyoti, ilm-fan, ta'lim, rivojlanish, islohotlar, renessans.

Аннотация: данная статья содержит информацию о периодах Возрождения, реформах, развитии образования и науки в нашей стране в течение трех периодов Возрождения.

Ключевые слова: периоды возрождения, общественное развитие, наука, образование, развитие, реформы, ренессанс.

Abstract: this article contains information about the periods of the Renaissance, reforms, the development of education and science in our country during the three periods of the Renaissance.

Keywords: periods of revival, social development, science, education, development, reforms, renaissance

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak har bir taraqqiyot davri rivojlanish, yangilanishga turtki bo'lgan. Bugungi kunda biz bu iborani Renessans deya ataymiz. Renessans uyg'onish davri hisoblanib, bu jamiyatda ilm-fan, savdo-sotiq, san'at musiqa, adabiyot kabi sohalarning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan. Bu sohalardan eng muhimi ilm-fanni rivojlanishi bilan bog'liq jarayondir.

Darhaqiqat, jamiyat taraqqiyoti ilm-fan va uning fidoyilari mehnatlari bilan bog'liqdir. Davlatimiz rahbari ham "O'qituvchilar va murabbiylar kuni" munosabati bilan so'zlagan nutqida ustozlarimizni bayram bilan samimiy tabriklab, yangi O'zbekistonni yaratish maqsadida barcha sohalar qatori ta'lim tizimida ham tub islohotlar olib borilayotganligi va mamlakatimizda keng ko'lamli demokratik o'zgarishlar, olib borilayotganligi, jumladan, ta'lim islohotlari orqali O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o'zimizga asosiy maqsad qilib olganligimiz avvalo, uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har birimiz, butun jamiyatimiz chuqur anglab olishi kerakligini ta'kidlab o'tganlar.

Xalqimiz taraqqiyotiga nazar tashlaydigan bo'lsak, barcha sharq va g'arb olimlarining e'tirof qilishlaricha, Yevropada 15-17 asrlar orasida yuzaga kelgan birinchi Renessans yurtimizda undan bir necha yuz yil avval, ya'ni IX-XI asrlarda yuzaga kelgan. Bu yuksalishlar sodir bo'lishining o'z tarixiy sabablari mavjud bo'lgan. Chunki, shu davrda davlat taraqqiyoti uchun muhim bo'lgan yangi o'zgarishlar va alohida qonunlar joriy qilingan, yer-suv, qo'shnichilik munosabatlari, o'lpon(soliq)gacha tub yangilanishlar amalga oshirilgan. Davlat yuritishdagi va siyosatdagi yangiliklar ilm-fan kishilarini ezgu g'oyalar tevaragida birlashtirdi, turli-tuman matematika, astronomiya, kimyo, tibbiyot, huquq, geografiya kabi fanlarga qiziqish kuchaydi va dunyo tuzilishi haqidagi zamonaviy nazariyalarga aynan o'sha davrda asos solindi. Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Koshg'ariy, Mahmud Zamaxshariy, imom Buxoriy, imom Termiziy, imom Moturudiy, Abul Muin Nasafiy kabi buyuk ajdodlarimiz serqirra iste'dod sohiblari bo'lishlari bilan bir qatorda, o'z fanlari bo'yicha butun olamga

ustozlik maqomiga erishdilar. Mazkur davr dunyo taraqqiyotining yuksalish tamoyillarini belgilab berdi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Buning yorqin isboti – Xorazmda barpo etilgan Ma'mun akademiasidir. Daho mutafakkirlarni o'z bag'riga to'plagan bu oliy dargoh nafaqat o'z mintaqasi, balki butun dunyo uchun akselerator vazifasini o'tagani ayni haqiqatdir.

Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, ilm-fan osmonida charaqlagan bu allomalar va ularning shogirdlari, davomchilari yurtimiz ilm-fanini jahonga yoyishga hamda mamlakatimiz shon-shuhratini, tafakkur qudratini butun dunyoda targ'ib etishganlar.

Ikkinchi Renessans nafaqat mintaqamizda, balki juda katta jo'g'rofiy hududlarda siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirgan ulug' bobomiz, sohibqiron Amir Temur nomi bilan chambarchas bog'liq ekanligi hech birimizga sir emas. Qudratli markaziy boshqaruvga asoslangan davlat va yangi madaniy-ilmiy yuksalishni yuzaga kelishida bobomizning amalga oshirgan siyosati jamiyat taraqqiyotiga asos bo'ldi. Sohibqiron o'z bepoyon saltanatining katta shaharlariga turli hududlardagi iste'dodli olimlar, shoirlar, hunarmandlar, me'morlarni jamladi va ilmi-fan taraqqiyoti uchun kerakli barcha shart-sharoitlarni yaratib berdi. Bunday oqilona siyosat mamlakatning qudratini dunyoga tanitdi.

Ikkinchi renessans davri "Islom madaniyatining oltin asri" deb atalishi bilan birga, fazo ilmi va matematika fanlarining rivojlanishi bilan yurtimizda ikkinchi Uyg'onish, ya'ni ikkinchi Renessans davrini boshlab berdi. Bu davrda Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Burhoniddin Marg'inoniy kabi ulug' ulamolar, Qozizoda Rumiy, Mirzo Ulug'bek, G'iyosiddin Koshiy, Ali Qushchi singari benazir olimlar, Lutfiy, Sakkokiy, Hofiz Xorazmiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi mumtoz shoir va mutafakkirlar maydonga chiqdi. Sharafiddin Ali Yazdiy, Mirxond, Xondamir kabi tarixchilar, Mahmud Muzahhib, Kamoliddin Behzod singari musavvirlar, ko'plab xattot va sozandalar, musiqashunos hamda me'morlarning shuhrati dunyoga yoyilib, ilm o'rganishni istovchilar butun dunyo bo'yicha bir maskanga yig'ilishiga sabab bo'lgan.

Bugungi kunda yurtimizda uchunchi renessans davri boshlandi. Mamlakatimizda Uchinchi Renessansni yuzaga kelishi uchun ilm-fanni rivojlantirish, innovatsiyalarni iqtisodimiz va ijtimoiy hayotga joriy etish uchun normativ-huquqiy baza yaratildi. Yurtimiz tarixida ilk bor "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida" hamda "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonunlar qabul qilindi va qonun osti hujjatlari tayyorlandi. Bundan tashqari, davlatimiz tomonidan olimlarning mavqei, obro'yi oshirildi. Ularga qulay shart-sharoitlar yaratildi. Shuningdek ilmiy-innovatsion faoliyatning infra tuzilmasi mustahkamlandi. Maxsus dastur qabul qilinib, bu dastur doirasida 40 dan oshiq ilmiy tashkilotlarga ilmiy asbob-uskunalar xarid qilish uchun 32 million AQSh dollari, ularning bino va inshootlarini kapital ta'mirlash uchun 119 mlrd. so'm miqdorida mablag'lar yo'naltirilib, bunda barcha asbob-uskunalar parkini yangilash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmog'da.

Ta'lim tizimlarining ilk poydevori hisoblangan maktabgacha ta'lim tashkilotlarining yangi turlari ochilishi ham yangi renessansning bir ko'rinishi desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki, yosh avlodimizning aqliy, jismoniy jihatdan yuksak natijalarga erishishi mamlakatimiz rivojlanishida oz bo'lsada natijasini ko'rsatdi. Kelajak avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, uni dunyo qarashini kengaytirish, ko'proq ilmga bo'lgan qiziqishini oshirish katta va kichiklarga bo'lgan hurmat va eng asosiysi ularni insonparvarlik ruhida tarbiyalash biz tarbiyachilarning yelkasida turgan mas'uliyatdir.

Uchinchi renessans ostonisida turar ekanmiz uning o'z vazifalari qonun qoidalari barcha uchun barobardir. Ta'lim tizimlarida o'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va Vatan oldidagi muqaddas vazifamizni ado etish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -T.: O'zbekiston, 2016. - 56 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - T.:O'zbekiston, 2017. - 56 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yulimizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. Toshkent. «O'zbekiston» NMIU, 2017. - B. 427 - 428.

4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: O‘zbekiston, 2017. - 488 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenta Shavkat Mirziyoyevning Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. (Nyu-York shahri, 2017 yil 19 sentabr).
6. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruza. 2016 yil 7 dekabr / Sh.M.Mirziyoyev - Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. - 48 b.
7. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston, 2017. -104 b.
8. Mirziyoyev Sh.M. Bilimli avlod - buyuk kelajakning, tadbirkor xalq - farovon hayotning, do‘stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir // Xalq so‘zi, 2018 yil 8 dekabr.

BOSH QAHRAMON XARAKTERINING SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGIK TAHLILNING O‘RNI

Aslonova Moxiniso
NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti ta‘lim
yo‘nalishi 1-kurs magistranti
Ilmiy rahbar:
dots. Boltayeva G.

Annotatsiya. Ushbu maqola qahramonning xarakterini shakllantiradigan dastlabki ta’sirlarni, ularning qarorlarini boshqaradigan axloqiy kompasni, munosabatlar va o‘zaro ta’sirlarning ta’sirini, o‘zgarishlarga olib keladigan ichki kurashlarni o‘rganib, qahramon xarakterini tahlil qilish orqali murakkab taraqqiyot yo‘lini e’tibor qaratilgan. Qolaversa, unda ruhiy tahlili uning bosh qahramonning ichki dunyoqarashini ochishda, ularning shaxsiy o‘sishi va nizolarni hal etishda qanday muhim rol o‘ynashi haqida so‘z yuritiladi. Fikrimiz dalili o‘laroq “Shaytanat” asaridan tahlilga tortiladi.

Kalit so‘zlar. Qarama-qarshilik, psixologik tahlil, obraz, motiv, konflikt.

Аннотация. В этой статье исследуются первые влияния, которые формируют характер главного героя, моральный компас, который управляет их решениями, влияние отношений и взаимодействий, а также внутренняя борьба, ведущая к изменениям. Углубленное изучение сложного пути развития через анализ характера героя, акцент делается на значении психологических конфликтов и духовном анализе. Кроме того, в нем говорится о том, как психический анализ играет важную роль в раскрытии внутреннего мировоззрения главного героя, их личностного роста и разрешения конфликтов. В качестве доказательства нашего мнения приводится анализ из произведения “Сатана”.

Ключевые слова. Противоречие, психологический анализ, образ, мотив, конфликт.

Abstract. This article studied the initial influences that shape the character of the hero, the moral compass that governs their decisions, the influence of relationships and interactions, the internal struggles that lead to change. an in-depth study of the path of complex progress through the analysis of the character of the hero, focusing on the importance of psychological conflicts and spiritual analysis. In addition, it talks about how his spiritual analysis plays an important role in opening the inner worldview of the main character, their personal growth and conflict resolution. Contrary to the evidence of our opinion, the work “Satanat” is subject to analysis.

Keywords. Confrontation, psychological analysis, image, motive, conflict.

Adabiyotda jozibali personajlarni yaratish haqida gap ketganda, psixologik ziddiyat ularning sayohatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu ichki tartibsizlik qahramonlarga chuqurlik va murakkablik qo‘shib, ularni o‘quvchilarga yanada yaqinroq va qiziqarli qiladi. Adabiyotdagi psixologik qarama-qarshilik qahramonlarning o‘z ichida duch keladigan ichki kurashlari va hissiy janglarini anglatadi. U ularning qo‘rquvlari, istaklari, shubhalari va qarama-qarshi his-tuyg‘ularini chuqur o‘rganadi. Psixologik konflikt xarakterni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki u mualliflarga inson tabiatining murakkabliklarini o‘rganishga imkon beradi. Qahramonning ichki ziddiyatlarini o‘rganish orqali mualliflar hikoya davomida rivojlanib, o‘sib boradigan ko‘p o‘lchovli

shaxslarni yaratishlari mumkin. “Shaytanat” asarida bosh qahramon hisoblangan Asadbekda ham yuqoridagi holatlar ro‘y berganini ko‘rish mumkin. Asarni o‘qish chog‘ida kitobxon o‘z o‘zi bilan kurashadigan, ba‘zan, bu xususda ikkiga bo‘lingan obrazlarni ko‘radi. Darvoqe “Shaytanat” asari bosh qahramoni Asadbekda ham o‘z-o‘ziga savollar, ruhiy qarama-qarshiliklar singari holatlar yuzaga kelganini ko‘rishimiz mumkin.

Xarakterni rivojlantirishning yana bir muhim jihati – bu xarakterning fikrlari, motivlari va xatti-harakatlarini o‘rganishni o‘z ichiga olgan ruhiy tahlil. Bu jarayon ularning ruhiyatini yoritadi, ularning harakatlari va qarorlari haqida tushuncha beradi. Ushbu holat yuzasidan “Shaytanat” asari bosh qahramoni Asadbekda juda ko‘p kuzatiladi, ayniqsa asardagi Zaynab bilan sodir bo‘lgan voqealar, Jamshidni o‘limga hukm qilishi va keyin afsuslanishi holatlari fikrimiz dalili bo‘la oladi.

Ruhiy tahlil, qahramonning ichki his-tuyg‘ularini, jumladan, e‘tiqodlari, qadriyatlarini va fikrlash jarayonlarini o‘rganishni o‘z ichiga oladi. O‘zlarining ruhiy manzaralarini tushunib, mualliflar o‘quvchilar bilan real, hayotiy voqealar va jozibali personajlarni yaratishlari mumkin. Ruhiy tahlil xarakterni shakllantirishning ajralmas qismidir, chunki u mualliflarga qahramonning xarakteri va shaxsiyatini aniqlashga yordam beradi. Mualliflar o‘zlarining ichki fikrlari va motivlarini o‘rganish orqali qahramonning shaxsiy hayoti va hikoya davomida o‘rishini shakllantirishlari mumkin. Ichki kurashlar xarakterning o‘rishida muhim rol o‘ynaydi, ularni qo‘rquvga qarshi turishga va to‘siqlarni engishga undaydi. Bu qiyinchiliklar ularning rivojlanishiga hissa qo‘shib, o‘zgaruvchan tajriba va tushunchalarga olib keladi. Ichki kurashlar turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin, masalan, o‘z-o‘zidan shubhalanish, o‘z-o‘zidan nafratlanish yoki qarama-qarshi istaklar. Ushbu ichki ziddiyatlar keskinlik va dramani keltirib chiqaradi, qahramonning yoyini oldinga siljitadi va hikoyani boshqaradi. Masalan “Shaytanat” asaridagi bir qator qahramonlarda shunday o‘y-fikr o‘tadi. Avvalo bosh qahramon Asadbekda, so‘ngra uning qizi Zaynab, Elchin, Anvar, Zelixon, Zohid va shu kabi obrazlarda ham ularning ichki hissiyotlari o‘z-o‘zlari bilan kurashishini asarni sinchiklab o‘qigan kitobxon juda yaxshi biladi.

Qahramon shunchaki, kuch va jasoratning jismoniy timsoli emasligini tushunish kerak. Ular o‘zlarining fikrlari, his-tuyg‘ulari va motivatsiyalariga ega bo‘lgan murakkab mavjudotlardir. Qahramonning psixologik jihatlarini o‘rganish orqali biz ularning fe‘l-atvorining chuqur qatlamlarini ochib bera olamiz va ularni jasorat va fidoyilik ko‘rsatishga nima undayotganini tushunamiz. Rivojlanishdagi psixologik tahlilning asosiy jihatlaridan biri qahramonning bolaligi va olgan tarbiyasini ko‘zdan kechiradi. Ularning o‘tmishdagi tajribalarini tushunish orqali biz qahramonga hamdard bo‘lamiz va dunyoga ularning ko‘zi bilan qaray olamiz. Ular o‘zgarimas kuch va ishonch timsolini aks ettirishi mumkin bo‘lsa-da, qahramonlar ham o‘ziga shubha, qo‘rquv va ishonchsizlik bilan kurashadigan zaifliklar mavjuddir. Qahramon xarakterining rivojlanishidagi psixologik tahlilning yana bir muhim jihati ko‘rib chiqiladi. Qahramonlar ko‘pincha ittifoqchilari va dushmanlari bilan chuqur aloqalarni o‘rnatadilar, bu ularning harakatlari va qarorlariga ta‘sir qilishi mumkin. Bu munosabatlarni o‘rganib chiqib, biz qahramonning boshqalar bilan o‘zaro munosabatlari ularning xarakterini qanday shakllantirishini va hikoyani oldinga olib borishini ko‘rishimiz mumkin. Psixologik tahlil qahramonning motivlari va istaklarini o‘rganishga imkon beradi. Ushbu murakkab motivlarni ochib berish orqali qahramonning ichki mohiyatini anglay olamiz va ularning xarakterining teranligini qadrlaymiz. Tahlil qilayotganimiz “Shaytanat” asarining bosh qahramoni Asadbek ruhiyatida ham yuqoridagi holatlarni kuzatishimiz mumkin. Masalan, Asadbekning yoshlik yillarini esga oladigan bo‘lsak, xalq dushmanining bolasi degan tamg‘a qo‘yiladi. Turli xil tuhmatlar qilinadi. Butun sinf bolalari Asadbekka tupuradi, hatto yaqin do‘sti deb yurgan Haydar ham o‘sha bolalarga qo‘shiladi. Lekin Asadbek Haydarni yoniga olsada, bu voqealarni butun umri davomida unutmaydi.

Ichki kurashlarni yengish orqali qahramonlar o‘rish va o‘zgarishlarni boshdan kechiradilar. Ularning qo‘rquvlariga qarshi turish va zaif tomonlarini bartaraf etish orqali qahramonlar o‘z yo‘llariga tashlangan qiyinchiliklarni yengib o‘tishda yanada chidamli va o‘zini anglaydigan bo‘lib rivojlanadi. Psixologik to‘qnashuv xarakter rivojlanishi uchun harakatlantiruvchi kuch bo‘lib xizmat qiladi, bosh qahramonni ichki his-tuyg‘ulariga qarshi turishga va hikoya davomida rivojlanishga undaydi. Xarakter yoylari psixologik to‘qnashuvlar tufayli shakllanadi, chunki qahramonlar o‘zlarining ichki kurashlari orqali o‘tadilar va o‘zlarining tajribalari orqali o‘zgarib chiqadilar. Ushbu qiyinchiliklarni o‘z

zimmasiga olgan holda, qahramonlar chuqur o'zgarishlarni boshdan kechiradilar va natijada yanada nozik va qiziqarli hikoyaga olib keladi. Hikoya olamida qahramonning ruhiy manzarasini o'rganish ularning rivojlanishi uchun juda muhimdir. Psixologik tahlil usullaridan foydalangan holda, yozuvchilar o'z qahramonlarining aqli, motivlari va xatti-harakatlarining nozik tomonlarini ochib, oxir-oqibat ularni sahifada jonlantirishlari mumkin. Freyd psixoanalizidan tortib, Yung arxetiplarigacha yozuvchilar o'z qahramonlarini idrok etish uchun juda ko'p vositalarni o'z asarlarida qo'llaydi. Mualliflar bolalikdagi jarohatlar, istaklar, qo'rquvlar va ichki mojarolar kabi jihatlarni o'rganib, o'quvchilar bilan yanada chuqurroq aks sado beradigan ko'p o'lchovli personajlarni yaratishi mumkin. Tahlilgan tortilgan asar bosh qahramoni Asadbek, o'zgacha xarakter, o'zgacha aql idrok va o'zgacha salobat. Hech kim kutmaydigan xatti-harakat. Rossiyadagi Hongrey bilan Asadbek aloqalari yaxshi bo'ladi. Sababi Asadbek dushmanlarini ham yonida saqlaydigan xarakterga ega obraz sifatida gavdalanadi bu yerda. Uning nazaridan hech narsa chetda qolmaydi. Asarni o'qish davomida "...akademikni tanimasam yurgan ekanman", degan jumlaning ko'ramiz. Bu esa Asadbek hech bir dushmanini nazoratdan chetda qoldirmaydi. Hatto Zaynab bilan bo'lgan voqeada ham birinchi bo'lib xayoliga Elchin keladi. Bu ham dushmanlariga to'g'ri baho berish san'ati edi nazarimizda.

Adabiyot va hikoyalar olamida o'quvchilarni o'ziga jalb etish va ularni hikoyaga jalb qilishda xarakter rivojlanishi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, uning tashqi shaxsi ostida uning xarakteriga chuqurlik qo'shadigan murakkab psixologik ziddiyat to'ri yotadi. Bu to'qnashuvning bir jihati uning o'ziga xoslik hissi bilan kurashidir. Asarni o'qish davrida Asadbekni goh qo'pol, goh samimiy, goh esa mehribon ota qiyofasida uchratamiz. Lekin qahramonimiz vijdonsiz emas. Qahramon sifatida o'ziga xos fazilatlar va xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lsa-da, u o'z qobiliyatlari va qadr-qimmatiga nisbatan shubha va ishonchsizlik tuyg'ulari bilan qaramaydi. Dushmanlari, ishongan odamlari, uning ishonchini yo'qotishga va uning e'tiqodiga qarshi chiqishga, shubhalar va ichki tartibsizliklarga olib kelishiga harakat qiladi. Lekin uning mardligi, qaytmasligini hatto dushmanlariga ham tan oldiradi. Qahramonning psixologik ziddiyatining yana bir jihati uning munosabatlari bo'lishi mumkin. Qahramon sifatida u murakkab shaxslararo dinamikani, jumladan do'stlik, raqobat va dushmanlarini boshqarishi kerak bo'lishi mumkin. Bu munosabatlar uning ichki kurashlarini yanada murakkablashtirib, o'z his-tuyg'ulari, qahramonning psixologik ziddiyatlari uning o'tmishdagi boshidan kechirganlari va jarohatlaridan ham kelib chiqishi mumkin. O'z-o'zini kashf qilish va o'z-o'zini o'rganishga qaratilgan bu sayohat oxir-oqibat uning xarakterini boyitib, uni xarakterini o'zgarishi, yanada murakkab va o'ziga xos siymoga aylantirishi mumkin. Biz tahlilga tortayotgan asarda ham Asadbekning eng yaqin do'sti Jalil hayotda unga ko'p yordam, maslahat va chin do'stlikni beradi. Hatto hech kim jur'at etolmagan gaplarni Asadbekning yuziga aytadi. Uni qo'l ostidagilarga o'xshab yolg'ondaka xushomad qilmaydi. Hatto asarni bir joyida unga qarata "...xudodan qaytibdi..." jumlasini ham ko'rishimiz mumkin. Haqiqatan ham bunday gapni Asadbekka aytishga hech kimni yuragi betlamasdi.

Xarakterning rivojlanishi adabiy asarlar hikoyasini shakllantirishda, xususan, sayohati o'quvchilarni hayratga soladigan jozibali qahramonni yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Qahramon xarakterining shakllanishini o'rganish orqali biz hikoya davomida ularning evolyutsiyasiga hissa qo'shadigan ta'sirlar, qiyinchiliklar va o'sishlarning murakkab tarmog'ini tushunamiz. Xarakterning rivojlanishi yaxshi hikoyaning ziravoriga o'xshaydi, qahramonning sayohatiga chuqurlik va lazzat qo'shadi. Bu shunchaki bosh qahramonni biz o'zimiz uchun asos bo'ladigan (yoki nafratlanishni yaxshi ko'radigan) to'liq xarakterga aylantiradi.

Ularning munosabatlari, chidamliligi va yutuqlarini o'rganish orqali biz xarakterning evolyutsiyasi va o'sishini tushunamiz. Bosh qahramonning shakllanishi va uning hikoyasiga chuqur ta'sirini o'rganishda biz asarlarni tadqiq etmoqdamiz. Bosh qahramonimizning bugungi kundagi kimligini shakllantirishda uning oiladagi dinamikasi va tarbiyasi katta rol o'ynadi.

Badiiy adabiyotda xarakter yaratuvchi badiiy tasvir vositalari talaygina bo'lsa-da, ayniqsa, makon va zamon, ijtimoiy muhit muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari konflikt tasviri ham borki, usiz roman qahramonlari xarakterini shakllantirib bo'lmaydi. Xususan, adabiyotshunos olim Hotam Umurov "Konflikt bu – sujetni harakatga soluvchi kuch. Uning ta'sirdorligini, qiziqarliligini, ko'lamini belgilovchi unsurdir", deb ta'kidlaydi va uchta turi borligini yozadi:

1. Psixologik (ruhiy) konflikt (qahramon qalbidagi hissiyotlar, tushunchalar kurashi).

2. Ijtimoiy konflikt (asar qahramonlari bilan ular yashayotgan sharoit o'rtasidagi kurash).

3. Shaxsiy – intim konflikt (bir-biriga qarama-qarshi xarakterlar, guruhlar o'rtasidagi kurash).

Konfliktning ushbu xillari hamma romanlarda uchraydi va asardagi qahramonlar xatti-harakatlari chizig'ini yaratib turadi. Bugungi kun badiiy adabiyotda yuqorida sanab o'tilgan konfliktning psixologik (ruhiy) turi asar qahramonlari xarakterini belgilashda qolganlariga nisbatan ustunlik qilayotganiga amin bo'lamiz. Qahramon xarakterining rivojlanishida psixologik tahlil hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ularning o'tmishi, ichki kurashlari, munosabatlari va motivlarini o'rganish orqali biz qahramonning yanada nozik va real portretini chizishimiz mumkin. Bu chuqurroq anglash orqali biz qahramonning jasorati va fidoyiligini yanada chuqurroq baholay olamiz. Mohiyatan, psixologik tahlil qahramonni shunchaki ikki o'lchovli shaxs sifatida emas, balki o'z hislari bilan kurashadigan va dunyoni yaxshiroq joyga aylantirishga intiladigan murakkab va ko'p qirrali shaxs sifatida ko'rish imkonini beradi. Muvaffaqiyat va o'zgarish – bu bosh qahramonning ismi yoki otasining ismi bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin (majoziy ma'noda, albatta). "Shaytanat" asarida bosh qahramonga ism tanlash ham mahoratli bo'lgan Asadbek(arabcha) "sher", "qudratli", "arslon", "qo'rqmas", "doviyurak", singari manolarni bildiradi. Xuddi shunday asardagi boshqa qahramonlarning ismlari, ichki hissiyotlari, ularni ichki dunyosi va o'z o'zi bilan suhbatlari (ayniqsa Zaynabning ismi, "O'tgan kunlar" asaridagi Zaynabning baxtsizligi bilan bog'liqdek) va o'rni kelganda o'z-o'zi bilan kurashi asarda singdirilgan va holat asar ta'sirchanligini taminlagan desak mubolag'a bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, psixologik ziddiyat va aqliy tahlilning murakkab o'zaro ta'siri hikoyalar ichida jozibali personajlarni shakllantirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Ichki kurashlar va xarakter o'sishining murakkabligini o'rganish orqali mualliflar tomoshabinlar bilan chuqur darajada qahramon ichki dunyosiga kirib borishi, nozik va ko'p o'lchovli bosh qahramonlarni yaratishi mumkin. Ushbu elementlarni o'rganish va asarni o'qish orqali asarda ba'zan kulguli, ba'zan esa etni jimirlatadigan, hissiyotlarni jumbushga keltirishini asarni o'qish chog'ida his qilamiz. Bosh qahramonning rivojlanishidagi psixologik ziddiyat va ma'naviy tahlilni o'rganish inson tabiatining murakkabliklari va ichki kurashlarning o'zgartiruvchi kuchi haqida boy tasavvurlarni taqdim etadi. Qahramonning ruhiyatini chuqurroq o'rganish va ularning yechim sari sayohatini o'rganish orqali ushbu maqola hissiy notinchlik, shaxsiy o'sish va o'z-o'zini kashf qilish o'rtasidagi nozik o'zaro ta'sirni ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sulton I. Adabiyot nazaryasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
2. Tohir Malik. Shaytanat. 1-qism. Toshkent: Sharq, 2016.
3. Yo'ldosh Q., Yo'ldosh M. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2016.
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
5. www.ziyonet.com
6. Rahimova L. Badiiy konflikt talqini. Maqola. // Yoshlik, 2007, 2-son.
7. Umurov H. Adabiyot nazaryasi. – Toshkent: "Sharq", 2002.

ZAMONAVIY TARBIYACHI IMIJI

Bozorova Zuhraxon

ADPI, Maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda tarbiyachi-pedagogning imiji uning pedagogik faoliyatini izohlab beruvchi mezonlar haqida so'z boradi.

Tayanch iboralari: imij, imijologiya, qadriyat, madaniyat, mahorat, tarbiyachi faoliyatining qirralari, psixologik jozibadorlik.

Аннотация: В данной статье говорится об образе педагога-паагога сегодня и критериях объяснения его педагогической деятельности.

Ключевые слова: имидж, имиджеология, ценность, культура, мастерство, аспекты деятельности педагога, психологическая привлекательность.

Annotation: This article talks about the image of the educator-paagog today and the criteria for explaining his pedagogical activity.

Keywords: image, imigeology, value, culture, skill, aspects of educator's activity, psychological attractiveness

Zamonaviy tarbiyachining o'zini namoyon etuvchi mezonlardan biri uning imiji hisoblanadi. Imij – u o'zida yetarli darajada his-tuyg'uga bezalgan obyekt to'g'risidagi axborotni qamrab oladi va aniq ijtimoiy munosabat tasavvurini yuzaga keltiradi. Shaxslararo munosabatlarga e'tibor berganimizda, har bir shaxs o'z munosabatidan kelib chiqib o'z imijini aks ettiradi. Shu bois munosabat doirasida ularni “imij qadriyat funksiyalari” deb keltirdik. Imijelogiya – har bir insonni jozibador bo'lishga va insonlarga yorug'lik ulashishga chaqirish. Imijelogiya – ta'sir ko'rsatish texnologiyasi. Insonlarga ta'sir ko'rsatishning usuli mavjud. “Ishontirish usuli” va “Yoqish usuli”. Ulardan so'nggisi samaraliroq (Blez Paskal). Imij qandaydir sintetik siymo bo'lib, aniq bir insonga bo'lgan munosabatda insonlar tafakkurida yuzaga keladigan tashkilot yoki boshqa ijtimoiy obyekt qiyofasidir. Tarbiyachi imiji ta'lim muassasasi imijiga ta'sir etadi. Shaxsni yuksaltirish imiji - ijobiy imij tufayli shaxsning siymosi uning ma'naviy xislatini namoyon etadi, vizual tarzda uning eng yaxshi xususiyatlari moddiy tarz – Tarbiyachining kasbiy kompetenti va mahoratida gavidalanadi hamda uning individual o'ziga xosligi ko'rinadi. Psixologik jozibador xususiyatga ega shaxs, insonlar e'tibori va hurmatiga muqarrar, unga bu bioenergetik quvvat to'ldirish va tiklash imkonini beradi, bunga undagi ijobiy barqaror xush kayfiyat misol bo'ladi. Tarbiyachi o'zining maqsadlariga erishish sari optimist va o'ziga ishonchi mavjud bo'lishi kerak. “O'zini taqdimot qilishning umumiy texnologiyasi”ning 4 ta asosiy texnologik jihatlar mavjud:

1. Qiyofa vizualizatsiyasi
2. Kommunikativ
3. Verbal effekt.
4. Flyuid nurlanish.

Imijning texnologik funksiyalari:

1. Ijtimoiy adaptatsiya.
2. To'g'ri tanlangan imij orqali ma'lum bir ijtimoiy muhitga tezroq kirishish, insonlar bilan ijobiy aloqalar o'rnatish mumkin.
3. Shaxsiy-kasbiy xarakteristikalarini namoyon qilish. Bu shaxsning o'z kasbiga e'tiborini qaratib, insonlarda simpatiya uyg'otishga qaratilgan.
4. Shaxsiy negativ xislatlarni yashirish.
5. Bu shaxsning kiyim, soch turmagi, ijobiy xulqi orqali o'z kamchiliklarini boshqa insonlardan yashirish usuli.

Imij yaratishdagi “PR” texnologiyalar:

- * Pozitsiyani maqtash.
- * Lider shaxsining pozitivizatsiyasi.
- * Raqib imijini pasaytirish.
- * Tashkilot ijtimoiy bazasi va hamkorlarini ulug'lash.
- * Kontreklama.

Tarbiyachi imijini yaratishda atrof-muhitni hisobga olish lozim, shu bilan birga faoliyat yuritayotgan jamoaga mos imijini yaratishi kerak. Har bir muhitning o'z imiji mavjud. Shu bilan birga Tarbiyachi o'z invidualligini, takrorlanmasligini yo'qotmasligi zarur. O'z kasbini samarali boshqarishda Tarbiyachi imijini rivojlantirishga oid turli xil maslahatlar berilgan. Ulardan: AIDA imijining ta'sir qilish qonuni: A (attention) – e'tibor. I (interest) – qiziqish. D (dimand) – ehtiyoj. A (action) – harakat. Agarda inson o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholay olsa, u to'g'ri yo'l topa oladi. Uning doim o'ziga ishonchi bo'ladi va kasbiy faoliyatida ham shaxsiy hayotda ham omadli bo'ladi. Zamonaviy tarbiyachi imijining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar: kiyinish madaniyati, ma'naviy madaniyati, muloqot madaniyati, o'zini tutish madaniyati. Shuningdek, aqllilik, bilimlilik, ijobiy xulq-atvor, sog'lik kabilar muhim ahamiyatga ega.

Har bir tarbiyachi kompetentligi va kreativligi yuzasidan egallashi lozim bo'lgan kompetensiya komponentlari asosida o'zining siymosini yaratadi.

- huquqiy kompetentlik;
- boshqaruv kompetentligi;
- axborot kompetentligi;
- kommunikativ kompetentlik;
- psixologik-pedagogik kompetentlik;
- tashkilotchilik kompetentlik;
- kreativ kompetentlik;
- innovatsion kompetentlik;
- iqtisodiy-moliyaviy kompetentlik

Foydalanilgan adabiyotla:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.-T.: O'zbekiston, 2017.- 592 b.
2. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Издательскополиграфический творческий дом им.Чулпана. Т.; 2005. -200 с.
3. Boymurodov N. Rahbar psixologiyasi.- T.: Yangi asr avlodi, 2016. -132
4. Umumiy pedagogika. Qism I. /O.Musurmanova va boshq. – Toshkent, Yoshlar nashriyot uyi, 2020. -376 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

Ergasheva Mohiniso Dilshod qizi (O'zbekiston)
NavDPI, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi
Ilmiy rahbar:
Ermatova Gulnoz Pirimovna(O'zbekiston)
NavDPI, Maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda irodaviy sifatlarni rivojlantirish, ularda tevarak-atrof, ijtimoiy hayot haqidagi tasavvurlarini shakllantirish haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: irodaviy sifat, maktabgacha yosh davri, murakkab harakatlar, yurish, yugurish, gapirish, ko'z harakatlari.

Аннотация: данная статья содержит информацию о развитии произвольных качеств у детей дошкольного возраста, формировании их представлений об окружающей среде и социальной жизни.

Ключевые слова: волевые качества, дошкольный возраст, сложные движения, ходьба, бег, речь, движения глаз.

Abstract: this article contains information about the development of voluntary qualities in preschool children, the formation of their ideas about the environment and social life.

Key words: volitional qualities, preschool age, complex movements, walking, running, speech, eye movements.

Respublikamizda uzluksiz ta'lim tizimiga ayniqsa, maktabgacha ta'limga e'tibor kuchaymoqda. Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'inidir. Mutaxassislarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotlarning 70% ini 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Shu bois bolalarning sog'lom va bilimli, yetuk kadrlar bo'lib voyaga yetishida maktabgacha ta'lim jarayonida oladigan ta'lim-tarbiyasi juda muhim o'rin tutadi.

Darhaqiqat, maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich halqasi sanalib, keyingi ta'lim bosqichlari uchun fundament hisoblanadi. Ta'lim to'g'risidagi Qonunda ham maktabgacha ta'lim to'g'risida: "Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan

tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Bu ta'lim olti-etti yoshgacha oilada, bolalar maktabgacha ta'lim muassasasida va mulk shaklidan qat'i nazar, boshqa ta'lim muassasalarida olib boriladi",- degan fikrlar bildirilgan.

Bola tug'ilgan chog'idan boshlab faollik ko'rsata boshlaydi. Lekin uning aktivligi hali juda sodda va faqat ixtiyorsiz bo'ladi. Bolalarning aktivligi avvalo ixtiyorsiz harakatlarda ifodalanadi. Bunday aktivlik dastavval sharoitga moslashish tarzidagi harakatlardan iborat bo'ladi. Bola o'zi uchun yangi bo'lgan narsalarning hammasiga, xususan, harakat qiladigan, ovoz chiqaradigan, yorqin qilib bo'yalgan narsalarga nisbatan tez va tetik munosabatda bo'lib, ularga qayrilib qaraydi, u tomonga intiladi, ushlab ko'radi, polga ag'angatib tashlaydi hamda ana shunday asosda dastlabki xatti-harakatlarni egallaydi. Mana shunday harakatlarda organizmning hayoti gavdalanadi, chunki bola bunday ixtiyorsiz harakatlar yordami bilan o'zining tabiiy ehtiyojlarini qondiradi. Shu bilan birga bu ixtiyorsiz harakatlar bolalar irodasining taraqqiyoti uchun tayyorgarlik jihatidan muhimdir. Ixtiyorsiz harakatlar tufayli nerv hamda muskul sistemalari o'sadi va mustahkamlanadi, ayrim organlarning, ya'ni – o'ng va chap oyoqning, ong va chap qo'lining, ayrim barmoqlari harakatlari chiniqadi. Bunday harakatlar tufayli bola o'z organlarining harakatini seza boshlaydi va o'z organlari hamda ularning harakatlari haqida tasavvur hosil bo'ladi. Bularning hammasi irodaviy harakatlar davomida bolaning o'z organlarini ongli ravishda boshqarish zarurdir. "Qo'l, oyoq, bosh va gavda harakatlarining barcha elementar shakllari,- deb yozadi Sechenov,-va, shuningdek, bolalik davrlarida o'rganilgan barcha murakkab harakatlar, ya'ni yurish, yugurish, gapirish, ko'z harakatlari, bu harakatlarni o'rganib olingandan keyingina irodaga bo'ysunadigan harakat bo'lib qoladilar". Lekin organizmning ma'lum darajada o'sayotgan harakatlarining o'zini hali iroda deb bo'lmaydi.

To'la anglab olingan intilish, tanlash, qarorga kelish va zo'r berish kabi iroda elementlari ko'ringan davrdan boshlab, muayyan yoshdagi bolalarda irodaning borligi haqida gapirish mumkin.

Istak mayl tarzida intilish bolada juda barvaqt, ya'ni hissiyotlar bilan birga yuzaga keladi. Bolaning biror narsadan noroziligini va bunday holatdan qutulish uchun intilayotganini tez-tez kuzatish mumkin. Ammo bolaning bunday intilishlari hali anglab olinmagan intilishlar bo'ladi. Taxminan ikki yoshga yetmagan bolada, tarbiya va o'yin faoliyatining ta'siri ostida anchagina tajriba to'planadi, ya'ni u ma'lum tasavvurlar zapasiga ega bo'ladi, xayol qilish qobiliyati o'sa boshlaydi. Shuning bilan birga, bu yoshdagi bolada anglab olingan intilishlar va hohishlar payda bo'la boshlaydi. Ammo shuni aytish kerakki, bu intilishlar va xohishlar uzoq davrlarga qadar, asosan, bolada tug'iladigan emotsiyalarga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun bu davrdagi harakatlar, asosan, kuchli emosional mayl ta'siri ostida sodir bo'ladi. Bu – oddiy irodaviy harakatlardir.

Doimiy sur'atda mashq qilish davomida bolada sekin-asta ongli ravishda irodaviy zo'r berish qobiliyati o'sa boshlaydi. Bunday mashqlar dastlab, asosan, kattalar rahbarligi ostida bo'lib turadi. Odatda, bunday bolalarga birorta vazifa, yumush topshiriladi. Masalan, "falon joyga borib kel", "Anavi narsalarni olib kel", "Uyning rasmini sol" va shuning kabilari. Bunda bola atrofdagi katta odamlarning xohishlari va qarorlari bilan harakat qiladi.

Kattalar tomonidan bolalarga ana shunday "vazifalar" topshirilib turilar ekan, ko'pchilik hollarda, albatta bunday vazifalarning tarbiyaviy ta'siri hamda bola irodasining rivojlanishiga bo'lgan ta'siri ko'zda tutilmaydi. Bunday vazifalardan ko'zlangan maqsad bolalarni biror yumush bilan band qilish yoki ota-onalarga xos bo'lgan qiziquvchanlik nuqtai nazaridan bolaning nimaga qodir ekanligini sinab ko'rishdan iborat bo'ladi. Haqiqatda esa bunday "vazifalar" bolalar irodasini effektiv rivojlantirishga va jumladan, harakat maqsadi va vositalarini anglashga, tartib-intizom malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Irodani mustahkamlash va o'stirishda bolalarning taqlidiy harakatlari, ya'ni boshqalarning ish-harakatlariga taqlid qilish juda katta ahamiyatga egadir. Oddiy taqlidiy harakatlar bolada juda erta, ya'ni to'rt-besh oylik bo'lgan davrdan boshlab paydo bo'la boshlaydi. Bolalar bir yoshdan oshganda esa ancha murakkab taqlidiy harakatlarni qila oladilar. Mana shulardan ko'rinib turibdiki, kishining irodasi faqat tarbiya ta'siri ostida o'sishi mumkin. Irodaviy faoliyatga doir dastlabki mashqlar kattalarning rahbarligi ostida yoki kattalar ko'rsatmasi bilan amalga oshadi.

Bolalar ikki yoshdan oshganda motivlar kurashining boshlang'ich alomatlarini ko'rish mumkin. Masalan, bolaga bir vaqtning o'zida olma bilan anorni ko'rsatib, „shulardan bittasini olaqol“-desak,

bunday holda boladagi ikkilanish, ya'ni motivlar kurashi aniq ko'rinadi: bola goh olmaga, goh holvaga qaraydi, qo'lini goh olmaga, goh holvaga uzatadi. Motivlar kurashi shuning bilan tugaydiki, bola bu narsalardan birini o'z qo'li bilan oladi, "Olmani" yo "Anorni" olaman deydi. Ammo shunisi ham borki, bola shu ondayoq o'z qarorini o'zgartirib qo'yishi mumkin. U har bir vaqtning o'zida qo'llarini ham olmaga, ham anorga cho'zishi mumkin. Lekin bu hodisa mana shu yoshdagi bolaning irodaviy jarayonlarida hali qat'iylik, barqarorlik yo'qligini ko'rsatishi mumkin.

Uch yoshli bolalarning harakatlarida tashabbuskorlik borligini kuzatish mumkin. Bu yoshdagi bola ma'lum yo'l tanlay oladi va ma'lum vaziyatni egallashga intiladi hamda oldiga qo'yilgan talablarni anglay oladi. Maktabgacha yoshning keyingi bosqichlarida bola irodasi o'zining butun jihatlari bilan to'la-to'kis tarkib topadi. Lekin shunga qaramay, bola irodasini hali to'la takomillashgan deb bo'lmaydi.

Bolalarning harakatlarida ixtiyorsiz aktivlik va hissiyot juda katta o'rin oladi. Bolalar ma'lum bir qarorlarga o'zlarida tug'ilgan bir talay hissiyot ta'siri bilan keladilar, shuning uchun, bolalarning qarorlari tez-tez o'zgarib turadi. Ular o'z qarorlarini tez-tez, hattoki amalga oshirish paytida ham o'zgartirib turadilar. Agar bolalarning oldilariga qo'yilgan maqsad ularga qattiq ta'sir qilib, hissiyotlarini uyg'otsa va zavq tug'dirsa, bunday paytda bolalar o'zlariga xos ravishda iroda kuchi va qat'iylik ko'rsatishlari mumkin. Bolalar hali o'zlarini yaxshi tuta olmaydilar va betoqat bo'ladilar. Bolalarda mustaqillik hali kam bo'ladi. Ular o'zlarining harakatlarida doimo kattalarning yordamiga muhtojdirlar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning irodasi, asosan, o'yin jarayonida ko'rinadi. O'yin bolalar irodasini vujudga keltiruvchi, o'stiruvchi va mustahkamlovchi amaliy mashg'ulotdir. Bolalar o'yin jarayonida o'z oldilariga sodda bir maqsadlarni qo'yadilar va uchragan qiyinchiliklarni yengib, bu maqsadlarni amalga oshirishga muvaffaq bo'ladilar. "O'yin jarayonida, -deb yozgan edi N.K.Krupskaya,-bola qiyinchiliklarni yengishni o'rganadi, atrof-muhitni biladi va qiyin vaziyatdan chiqish yo'llarini axtaradi". Qoidali o'yinlar, xususan, katta ahamiyatga egadir. O'yin qoidalarini bajarish bolani o'z harakatlarini o'yin o'ynovchilarning umumiy maqsadlari bilan moslashishga o'rgatadi, javobgarlik hissini tarbiyalaydi, vazminlik va intizomlilikni rivojlantiradi.

Ammo bog'cha yoshidagi bolalar irodasi faqat o'yin jarayonlarida ko'rinib qolmay, balki, bu yoshdagi bolalarga mansub bo'lgan ba'zi bir mehnat faoliyatlarida, ya'ni o'z-o'zlarini eplashga, polizdagi va bog'dagi o'simliklarni parvarish qilishda hamda boshqa shu kabilarda ko'rinadi va tarkib topa boradi.

Maktabgacha yoshdan boshlab inson irodasi taraqqiyotining asosiy vositasi sifatida mehnatning ahamiyatini hisobga olish zarurdir.

Bolalarni mehnatga qatnashtirish ularni quvontiradi va rohat bag'ishlaydi. Mehnat bilan bog'liq bo'lgan ishlarda jismoniy va aqliy aktivlik, kattalarning topshiriqlarini ongli bajarish irodaviy zo'r berish, belgilangan maqsadga erishish uchun intilish va tashabbus ko'rsatish namoyon bo'ladi.

O'yinlarda va o'zlariga mos mehnat faoliyatlarida bolalar o'zlarining va boshqalarning ish-harakatlariga "yaxshi" yoki "yomon" degan tarzda amaliy baho bera boshlaydilar. Bog'cha yoshidagi bolalar umuman „yaxshi ish" bilan „yomon ish" nimadan iborat ekanligini ajrata boshlaydilar. "Axloqsiz" xatti-harakatlar sodir bo'lib qolgan vaqtda ularda uyalish hissi yuzaga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yinlarida va boshqa o'zaro munosabatlarida ko'pincha ulardan „uyalmaysanmi!"-degan kinoya so'zlarni eshitish mumkin.

Shunday qilib, bolaning maktabgacha yosh davrida irodasining boshqa sifatleri bilan birga irodaning axloqiy sifatleri ham rivojlanib va mustahkamlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. T.: 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-sonli Qonuni, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi T.: 2022.

4. F.R. Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M.N. A'zamova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent-2017.

5. "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti" 2-ilova "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'quv dasturi" T.:2020.

2. G'oziyev E.Umumiy psixologiya."O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati"-T.: 2010-yil,257-bet.

3. Nishonova Z.,Alimova G.Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. T.:2006 yil, 91-bet.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BADIY - ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISHDA STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Rizaulova Sabina

Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi

Ergasheva Lobar Dilmurod qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik didini shakllantirishda STEAM ta'lim texnologiyasidan foydalanish orqali bolalarning ijtimoiy hayotga bo'lgan munosabati, STEAM ta'lim maqsadlarini amalga oshirishni ta'minlaydigan aniq vazifalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: estetika, tarbiya, idrok, ong, rivojlanish, imkoniyat, innovatsion metodlar, badiiy asarlar, san'at.

Аннотация: В данной статье описываются отношение детей к общественной жизни, конкретные задачи, обеспечивающие реализацию образовательных целей STEAM посредством использования образовательной технологии STEAM в формировании художественно-эстетического вкуса детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: эстетика, образование, восприятие, сознание, развитие, возможность, инновационные методы, произведения искусства, искусство.

Annotation: This article describes the attitude of children to social life, the specific tasks that ensure the realization of STEAM educational goals through the use of STEAM educational technology in the formation of the artistic and aesthetic taste of preschool children.

Key words: aesthetics, education, perception, consciousness, development, opportunity, innovative methods, works of art, art.

STEAM – hozirgi kunda dunyo ta'lim tizimining eng asosiy urf bo'lgan innovatsion metodlaridan biri hisoblanadi. Bir qaraganda STEAM juda murakkab ko'rinadi, lekin uni alohida ko'radigan bo'lsak sodda va aniq ekanini tushunishimiz mumkin, ya'ni: S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematics, yoki tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik san'ati, ijod, matematika. Oddiy so'z bilan aytganda, zamonaviy dunyoda eng ko'p talab etilayotgan fanlardir.

Hech kimga sir emaski, ko'plab fan tarmoqlarida katta yutuqlarga erishish uchun o'zlashtiriladigan turli sohalardagi bilimlarning integratsiyasi talab etiladi. Aynan shunday muammolarni hal qilishda STEAM texnologiyasi yordam beradi. Bu metodika ta'limni aralash turda olib borish va egallangan nazariy bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beradi.

STEAM ta'lim texnologiyasining boshqa texnologiyalardan farqi shundaki, bolalar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari uchun bir vaqtni o'zida aqliy faoliyat bilan birga amaliy faoliyatni uyg'unligini ta'minlaydilar.

Bunda aql va qo'l iborasiga amal qiladilar. Olgan bilimlarini amaliy faoliyatda ko'rib [tezda uqib](#), o'zlashtirib oladilar. O'yin-qurilish-kognitiv va tadqiqot faoliyati – badiiy va ijodiy faoliyat turlari hisoblanadi.

Har bir modul STEAM ta'lim maqsadlarini amalga oshirishni ta'minlaydigan aniq vazifalarni kompleks ravishda hal qilishga qaratilgan: kognitiv tadqiqotlar jarayonida bolalarni intellektual

qobiliyatlarini rivojlantirish va ilmiy-texnik ijod qilishga o'rgatish bugungi kunning asosiy maqsadlardan biridir³⁵

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM ta'lim tizimi orqali bolalarda badiiy-estetik didni shakllantirish lozim. Bu texnologiya orqali bolalar mashg'ulotlar davomida ertakni hikoyadan, maqshni raqsdan, allani o'yindan ajrata boshlaydilar.

Katta guruhning oxirlariga kelganda ular musiqani, badiiy asarlarni diqqat bilan tinglaydilar. Ularda ijobiy qahramonlardan quvonib, salbiy qahramonlarning harakatlaridan xafa bo'lish holatlari yuz beradi.

Estetik tarbiyaning vazifalari tarbiyaning umumiy maqsadidan kelib chiqib, bolaning yosh imkoniyatlarini e'tiborga olgan holda belgilanadi:

1. Bolalarni hayotdagi go'zallikni tushunishga, sevishga, tabiatda, turmushda, yaratuvchanlik mehnatida, ijtimoiy hayotda, kishilarning xattiharakatlarida bolalarga tushunarli bo'lgan go'zalliklarni ko'ra bilishga o'rgatish. Ularda estetik his, estetik did, estetik munosabatni tarbiyalash. Kuchlari yetganicha hayotda go'zallik yaratishda faol ishtirok etish istagini tarbiyalash.

2. Bolalarni badiiy ijodning turli janrlarida (badiiy asar, musiqa, qo'shiq, raqs, rasm) yaratilgan san'at asarlarini ko'rish, tushunish va sevishga o'rgatish orqali ularda estetik ong qirralarini shakllantirish; chiroylini xunukdan, g'amginlikni xursandchilikdan farqlay olish; ranglarni, shakl, tovushlarni bir-biridan farqlay olish kabi sensor etalonlar bilan tanishtirish.

3. Bolalarni san'atning turli sohalari: ashula, o'yin, o'qish, qayta hikoya qilish, ijodiy faoliyatlarda yanada faolroq harakat qilish, o'zini ko'rsata olishga o'rgatish. Bular orqali bolalarda badiiy ijodiy qobiliyatni, xayolni o'stirish, fazoviy va rang munosabatlarini, ko'rish xotirasi, qo'llarni chaqqon harakatga keltira olish malakalarini rivojlantirish.³⁶

Pedagogika sistemasiga xos bo'lgan estetika va etikaning birligini oilada, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kichikintoylarni tarbiyalashda bema'lol qo'llash mumkin. Lekin haqiqiy turmush estetikasini yaratish uchun tarbiyachi va ota-onalarning yuqori madaniyatli, yaxshi xulqli, xushmuomala, badiiy didli bo'lishlari talab etiladi.

Badiiy asar kishining his-tuyg'ulariga ta'sir etsa, hissiy kechinmalar kishida fikrlashni uyg'otadi. Badiiy asardan hayajonlanish fikrlashni faollashtiradi. Qiziqarli ertak yoki rasm bolada fikrlar o'yinini uyg'otadi. Bu to'g'rida S.Y. Marshak shunday degan edi: "Qizil shapkacha" ertagini bolalar qatorasiga 20 marta eshitishga tayyorlar. Bunga sabab ertak o'z tuzilishi bo'yicha aniq, uning mantiqi va motivi izchil, har qanday bola o'zini ertakdagi qahramon o'rniga qo'ya oladi va "Qizil shapkacha"ni o'ynay oladi". San'atning hamma turlari – adabiyot, musiqa, rassomchilik, haykaltaroshlik, teatr, kino bolalarga tushunarlidir.

Qo'g'irchoq teatri, soya teatri ko'rsatish ham bolalarni estetik tomondan tarbiyalashda alohida o'rin egallaydi. Bu o'yinchoq, qo'g'irchoqlar bolalarga tanish bo'lsa-da, ularni tarbiyachi qo'li yordamida harakatga keltirib, badiiy so'zlar bilan qo'shib olib borishi natijasida ular bolaning ko'z o'ngida jonlanadi, boshqacha tus oladi va bolalar ertak mazmunini chuqur idrok eta boshlaydilar. Badiiy didning shakllanishida kitoblar muhim rol o'ynaydi.

Kitoblar faqat bolalarning yoshiga mos, mavzu va mazmuni bilangina emas, shu bilan birga bayon qilish usuli hamda bezatilishi bilan ham ajralib turishi juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. J.G'.Yo'ldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov "Pedagogik diagnostika" o'quv metodik qo'llanma T.:2014
2. O'.Tolipov, D.Ro'ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" "Toshkent innovatsiya-ziyo" T.: 2019
3. N.N.Azizxo'jayeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" "O'zbekiston yozuvchilar uyishmasi Adabiyot jamg'armasi" nashriyoti T.: 2006

³⁵ <https://muhoz.org/5--maruza-mavzu-maktabgacha-talimda-tabiiy-va-badiiy-estetik-t.html>

³⁶ :/Users/Kamronbek/Pictures/Downloads/Binoqulova+Dilnora+Sirojiddin+qizi.pdf

TALABALARNI IJODIY FAOLIYATGA JALB ETISH YO‘LLARI VA INTELLUKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANTIRISHDA FAN TO‘GARAKLARINI TASHKIL QILISH USHLARI

*Isroilov Faxriddin Murodqosimovich.¹,
Jizzax Politexnika Instituti “Metrologiya va standartlashtirish” kafedrası
v.b¹ dotsenti metrologiyafaxriddin@gmail.com
Jizzax viloyati Jizzax shaxri Jizzax Politexnika Instituti*

Annotatsiya. Bolalarning ijodiy qobiliyatini o‘stirish yo‘llari ham belgilab beriladi. Ilmiy tadqiqotlarning natijalari hozirgi maktab o‘quvchilari va talaba yoshlarning faoliyati ijodiy ishlanish xarakterida bo‘lishi kerak. Buning uchun esa ijodkorlar obektish borliqdagi hodisalarni mustaqil holda aniqlash, tekshirish va tushuntirishga o‘rgatuvchi ushlarni qo‘llash zarurligini keltirib chiqaradi.

Annotation: Ways to develop children's creative abilities are also determined. The results of scientific research should be of the nature of creative work of current schoolchildren and students. For this, creators need to use methods that teach them to independently identify, verify and explain the phenomena of objectivity.

Аннотация: Также определены пути развития творческих способностей детей. Результаты научных исследований должны носить характер творческой деятельности нынешних школьников и студентов. Для этого творцам необходимо использовать методы, которые учат их самостоятельно выявлять, проверять и объяснять явления объективности.

Kalit so‘zlar: psixolog, ijodkorligi, g‘oya, idrok, ijodiy, konstruktorlik, texnologik, ko‘nikma, malaka, saviya, pedagog, kadr.

Ключевые слова: Психолог, творчество, идея, восприятие, творческий, конструктивный, технологический, мастерство, мастерство, уровень, педагог, персонал.

Keywords: Psychologist, creativity, idea, perception, creative, constructive, technological, skill, skill, level, pedagogue, personnel.

Talabalarni xalq xo‘jaligida ishlashga tayyorlash, ularga mexnatga muxabbat va yaratuvchilik faoliyati jarayonida o‘z bilim va malakalarini ijodiy qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish bugungi kun ta‘lim tizimining asosiy vazifalardan biridir. Bu vazifani hal qilishda talabalarni texnik ijodkorlikka jalb etish katta o‘rin tutadi.

Hozirgi kunda bu ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki fan texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichi xalq xo‘jaligining barcha sohalarini fan va texnikaning ilg‘or bosqichlariga olib chiqishini talab qiladi. Shuning uchun ham umumiy ta‘lim, kasb-hunar ta‘limi va oliy ta‘limni isloh qilishning asosiy yo‘nalishlarida takidlanganidek, mustaqil hayotga qadam qo‘yayotgan mutaxassislar eng zamonaviy ma‘lumotga, yuksak intellektual va jismoniy barkamollikga ega bo‘lishi, mehnatga ongli, ijodiy munosabatda bo‘lishi zarur. Zamonaviy psixologlar, ijodkorlarning yoshiga qaramay faoliyatining barcha sohalarida namoyon bo‘lishini hech qanday mustasnosiz barcha kishilar garchi turli darajada bo‘lsa ham ijodiy imkoniyatga ega ekanini ijodiy qobiliyatga ega ekanligini ta‘kidlaydi. Shuni aytish kerakki, bu sohada ham ko‘chirish mehanizmi mavjud bo‘ladi, ya‘ni bir material bilan bir sohadagi ijodkorlik mashqlari boshqa sohalaridagi ijodiy faoliyatga katta ta‘sir ko‘satadi. Biroq bunday ko‘chirish ijodiy qobiliyatlarni o‘stirish tarbiyaning alohida ishi va vazifasiga aylansagina amalga oshishi mumkin. Bu fikrlar barcha talabalarni ijodkorlik faoliyatiga barvaqt jalb qilishga zarur deyishga asos bo‘ladi. Bugungi kun pedagogikasida ijodiy faoliyatga o‘rgatish ancha kichik yoshdan boshlanmasa, keyingi yillar mobaynida o‘rnini to‘ldirish qiyin bo‘lgan zarar yetkazilishi, shuning uchun ijod qilishga o‘quvchilarni maktab yoshidan o‘rgatish kerakligi zarurati kelib chiqadi. Bolalarning ijodiy qobiliyatini o‘stirish yo‘llari ham belgilab beriladi. Ilmiy tadqiqotlarning natijalari hozirgi maktab o‘quvchilari va talaba yoshlarning faoliyati ijodiy ishlanish xarakterida bo‘lishi kerak. Buning uchun esa ijodkorlar obyekt borliqdagi hodisalarni mustaqil holda aniqlash, tekshirish va tushuntirishga o‘ogatuvchi ushlarni qo‘llash zarurligini keltirib chiqaradi. Tayyor holda ularga beriladigan bilimlar esa ularning ijodiy qobiliyatlarini susaytiradi.

Shuningdek fan asoslari mehnat ta‘limi va ishlab chiqarish mehnati mashg‘ulotlarida ilmiy, umumtexnik maxsus bilimlar hamda ko‘nikmalarni o‘zlashtirish talabalarni ta‘lim va mehnat

jarayonining dastlabki bosqichlaridayoq ijodiy faoliyatga jalb qilish bilan birgalikda borishi kerakligi ham aniqlangan. Shu taqdirdagina bilim va ko'nikmalarni shakllanishi hamda mustahkamlanishi samaraliroq bo'ladi. Chunki o'quvchilar ularni zarurligini tushunadi. Olib borilgan tadqiqotlar va barcha yoshdagi izlanuvchilarni texnik ijodkorlikka jalb etishdagi ilg'or tajriba shuni ko'rsatadiki, ijodiy faoliyatning samaradorligi qator asosiy pedagogik talablarni bajarishga, birinchi navbatda talabalarga tavsiya qilinadigan ijodiy vazifa va topshiriqlarni ular bajara olishiga, ularning ijodiy faoliyati natijali bo'lishiga va ijodiy jarayonning uzluksizligiga bog'liqdir.

Natijalilik talabi ayniqsa muhimdir, chunki erishilgan natija ijobiy kayfiyatni vujudga keltirib talabalarni ijodiy faollikga rag'batlantiradi. Ijodiy faoliyat natijasida faqat olingan "Mahsulot"ga qarab emas, balki ijodiy topshiriqni bajarishning har bir bosqichiga qarab baholash kerak.

Talabalarining texnik ijodkorligida vazifani bajarish to'rtta asosiy bosqichga bo'linadi:

- ✓ g'oyani idrok etish va asoslash;
- ✓ topshiriqni texnik jixatdan ishlab chiqish;
- ✓ topshiriq (obyekt) ustida amaliy ishlash;
- ✓ obyektни ishda sinab ko'rish va ijodiy yechim natijasini baholash.

Har bir bosqich aniq natijaga ega bo'lishi kerak: bu natija birinchi bosqichda idrok etilgan va qabul qilingan g'oya, ikkinchi bosqichda – g'oyani konstruktorlik texnologik jihatdan ishlab chiqib, amalga oshirish imkoniyatiga yetkazish; uchinchi bosqichda qarorni amalga oshirish, to'rtinchi bosqichda tahlil, ishni tugatish va yechimni baholash hisoblanadi. Ijodiy topshiriqni bajarishdagi har bir bosqichning natijaga ega bo'lishi talabalarda texnik fikrlash, ko'nikma va malakalari rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. Talabalarining texnik ijodkorligini tashkil qilishda qo'yidagi shartlarni hisobga olish zarur:

- ✓ o'quv ijodiy sikl ma'lum vaqtga sig'dirilishi kerak;
- ✓ ijodiy faoliyat mazmuni talabalarining bilim, ko'nikma va malakalari saviyatiga mos kelishi kerak;
- ✓ ijodiy jarayon meyorda davom etishi uchun hozirgi zamon ishlab chiqarishi darajasiga mos moddiy texnika baza yaratilgan bo'lishi va talabalar bilan ijodiy ishlash uslubini egallagan muxandis pedagog kadrlar tanlangan bo'lishi kerak.

Hozir qator samarador uslublar aniqlangan ularga quyidagilar kiradi: buyumlarni konstruksiyalash (modellashtirish), monipulyativ konstruksiyalash, ma'lumotlari qisqartirilgan texnik hujjatlarni qo'llash, ijodiy masalalarni hal qilish, ijodiy topshiriqlarni bajarish, ilgari tayyorlangan konstruksiyalarni o'zgartirib, ishlarni qayta bajarish, hayoliy eksperiment, texnik vositalardan foydalanib kam-ko'stlarni topish va tuzatish kabilardir. Ana shu uslublardan muayyan tartibda foydalanish ijodiy qobiliyatlarni o'stirish, ularda texnika sohasidagi mehnatga qiziqish uyg'otish imkonini beradi.

Talabalarni ijodiy faoliyatga jalb etish bo'yicha asosiy psixologik pedagogik talablarni bajarish bilan birga bunday faoliyatning mazmuniga, qo'yilgan maqsadga va talabalarining yoshiga muvofiq uslublarni tanlash katta ahamiyatga ega.

Mazkur metodlar va usullar mazmunini batafsilroq ko'rib chiqamiz. Texnik obyektlarni *konstruksiyalash* (modellashtirish) barcha yosh gruppasidagi talabalar texnik ijodkorligi jarayonida foydalaniladigan asosiy uslubdir. U uslubda faqat mehnat buyumlarini konstruksiyalash yoki modellashtirishga doir ijodiy masalani hal qilishga emas, balki mazkur obyektни texnologik ishlash va tayyorlash zarurligiga ham bog'liqdir. Konstruktorlik faoliyatiga texnik bilim va ko'nikmalar shu faoliyatning ijodiy komponentlari (fazoviy tasavvur va idrok, texnik tafakkur, konstruktorlik zehni, monual epcillik, mavjud bilimlarni ishga solish qobiliyati va boshqalar)ning shakllanishi va rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq jarayon sifatida qarash kerak. Bunda bilimlarni amalda ijodiy qo'llash birinchi o'ringa qo'yiladi. Talabalarni texnik ijodkorligini tashkil qilishda monupulyativ konstruksiyalash metodidan keng foydalanish kerak bo'ladi. Bunda ishtrokchilar detallar uzellar va butun qurilmalar ishini analiz qilishga o'rganadi. Bunda turli xildagi bolalar uchun "Konstruktor" jamlamalaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Qisqartirilgan ma'lumotli texnik hujjatlarni qo'llash uslubi bolalarda texnik tafakkurni o'stiradi.

Talabalarga muayyan elementlari ko'rsatilmagan xujjatlar (chizma, sxema, texnologik karta) berilib, yashirin elementlarni topish tavsiya etiladi. Talaba shu elementlarni topgach, buyumni yasashning samarador yo'lini tanlaydi, texnik hujjatga kerakli o'zgartirishlar kiritadi.

Ijodiy masalalarni hal qilish – topshiriqni hal qilish usulini mustaqil holda aniqlash, ilgari noma'lum bo'lgan ammo loyihalash va keyinchalik u yoki bu obyektни tayyorlash uchun zarur qonuniyatlarni izlash va topish, izlanish ijodiy elementlari mavjud vazifalarni hal qilish texnikadagi yangilikni bilishga qiziqish uyg'otadi, zarur nazariy materiallarni izlash va o'rganishga undaydi.

Xususiy xarakterdagi ijodiy topshiriqlar masalan, (obyekt o'lchamlarini ortirish yoki kamaytirish, buyumning detallar, uzal yoki tarkibiy qismini yaxshirog'i bilan almashtirish orqali buyumni o'zgartirish, tayyor obyektning tashqi ko'rinishini yaxshilash va h.k.) talabalarda tayyorlanayotgan texnik obyekt g'oyasini va konstruktiv ishlanishini asoslash bilan bog'liq ijodiy jarayonga jalb etishda yordam beradi. Bunday topshiriqlash obyektни tayyorlash bosqichida ham berilishi mumkin.

Xayoliy eksperiment katta yoshdagi to'garak a'zolarida tadqiqotchilik qobiliyatini shakllantirishning eng samarali usullaridan biri. Amalda xayoliy eksperimentning ikki turi qo'llaniladi: birinchisi, real eksperiment o'tkazish uchun amalga oshiriladigan tayyorgarlik ishining bir qismi, ikkinchisi hayotda amalga oshirib bo'lmaydigan ideallashtirilgan eksperimentni tashkil qilish va o'tkazishdan iboratdir. Xayoliy eksperimentning birinchi turi ma'lum darajada masalalarni real tiklamay hal qilishning turli yo'llarini fikran izlashdan iborat bo'lib alohida ahamiyatga ega. Xayoliy eksperiment ijodiy tasavvurni va tafakkurni o'stirish uchun ham muhimdir. Talaba fazoviy obrazlar bilan ishlaydi, u yoki bu obyektни fikran turli holatda qo'yib ko'radi va xuddi oddiy tajribadagi singari mazkur jism yoki xodisaning eng muhim yoki biror qiziqarli xususiyatlari namoyon bo'ladigan vaziyatlarni tanlaydi. Xayoliy eksperimentdan tegishli sharoitlarda qurilmalarning turli xil sxemalar ishini tahlil qilishda, buzilganlik sabablarini aniqlash, ularni bartaraf qilish usullarini topish va shu kabilarda muvafaqiyatni foydalaniladi.

Qurilmalardagi, metall ishlash uskunalardagi, pribor va apparatlardagi kam-ko'stlarini, nosozliklarni izlab topish va tuzatish usullari xarakterini aniqlashda talabalarining ijodiy tasavvuri rivojlanadi va sinash usuli bo'yicha sodir bo'ladigan unumsiz xarakterlar va xatolardan qochish imkonini beruvchi faoliyat usuli shakllanadi. To'garak a'zolari faoliyatning bu usulini o'zlashtirib olishlari uchun maxsus priborlar, trinajerlar, izlash dasturlari va shu kabilarni ishlab chiqish hamda tayyorlash bilan bog'liq mashqlar sistemasi kerak bo'ladi. Maqsadga nomuvofiq va nooptimal variantlarni atayin chiqarib tashlab izlash va buning sabablarini aniq tushunib olish mashqlari ham muhimdir.

Talabalarining ijodiy tafakkurini o'stirishda ma'ruzalar, suhbatlar, ilmiy maqolalarni o'qish, mustaqil bajarilgan tadqiqotlar haqida hisobotlar yozish, talabalarni ilmiy muammolarni jamoa bo'lib muhokama qilishga jalb etish, izlanish faoliyati munosabati bilan axborotlar almashish katta ahamiyatga ega.

Ish usullarini o'qituvchi har bir talabaning texnik tafakkurini, ijodiy qobiliyatlari qanchalik rivojlanganligini yaxshi tasavvur qilishi va oldingi ijodiy ish tajribasining hisobga olish kerak. Buning uchun talabalarining ijodiy tayyorgarligini besh darajasini aks ettiruvchi shakldan foydalanish maqsadga muvofiq:

1-daraja. Talabalar buyumni uning shaklini takomillashtirish yoki detallarni ratsional qo'yilish va hokazolar maqsadida chizmaga, sxemaga qisman o'zgartirishlar kiritib, berilgan hujjatlar bo'yicha tayyorlay oladi.

2-daraja. Talaba konstruksiyalashni oxiriga yetkazib va berilgan texnik hujjatga yoki alohida sxemaga o'zicha o'zgartirishlar kiritib buyumlarni yasay oladi.

3-daraja. Talaba buyumni uning konstruksiyasini dastlabki original takomillashtirish va texnologik hujjat yoki sxemaga mustaqil holda o'zgartirishlar kiritib tayyorlay oladi.

4-daraja. Talaba buyumning (o'qituvchi tomonidan berilgan) original konstruktorlik g'oyasini mustaqil holda texnologik jihatdan ishlab chiqib, uni tayyorlay oladi.

5-daraja. Talaba buyumning original konstruktorlik yoki ratsionalizatorlik g'oyasini mustaqil holda asoslab va tariflab bera oladi, xujjatlarni ishlab chiqish va buyumni yasashni bajara oladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, o'qituvchi ijodiy tayyorgarlikning ifodalangan darajalaridan talabaning ijodiy imkoniyatini baholash uchun emas, balki har bir talabaning ijodiy o'sish imkoniyatlarini hisobga

olishda, o'quvchilarni ijodiy jarayonga jalb etishning mavjud uslub va usullarini qo'llashga differensial yondashishda foydalanishini lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Isroilov f. M., Rakhmonov f. A. ugli Ungarov dy high responsibility (sensitivity) and accuracy of temperature sensors factors of achievement and reliable operation //international academic research journal impact factor.-2023.-т. 7. -с. 163-169.
2. Isroilov f. M. Et al. O 'zbekiston respublikasida sifat menejmenti tizimlariga o 'rnatuvchi meyoriy standart talablar //студенческий вестник.-2021.-№. 21-10.-с. 70-72.
3. Egamberdiev b., isroilov f., rahmatullaev c. Humidity sensors based on composite material with nano-dimensional structures //euroasian journal of semiconductors science and engineering. – 2020. – т. 2. – №. 3. – с. 36.

MILLIY QADRIYATLAR VOSITASIDA YOSH AVLOD ONGIDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH TAMOYILLARI

Jalilov Shokir Isomiddinovich

“Musiqqa ta’limi” kafedrasida dotsenti v.b.

Navoiy davlat pedagogika insituti, O‘zbekiston Respublikasi.

Annotatsiya. Maqolada yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirishning dolzarb masalalari haqida fikr yuritilgan bo‘lib, unda ushbu maqsadga erishish uchun milliy qadriyatlardan, bolalar folkloridan samarali foydalanish tamoyillari taklif etilgan.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования человеческих качеств у молодого поколения, а также предлагаются принципы эффективного использования национальных ценностей и детского фольклора для достижения этой цели.

ANNOTATION

The article discusses current issues of the formation of human qualities in the younger generation, and also proposes principles for the effective use of national values and children's folklore to achieve this goal.

Kalit so‘zlar: qadriyat, ma’naviyat, meros, tarbiya, yoshlar, san’at, folklor, musiqqa, ta’lim, axborot.

Ключевые слова: Ценность, духовность, наследие, образование, молодежь, искусство, фольклор, музыка, образование, информация.

Key words: Value, spirituality, heritage, education, youth, art, folklore, music, education, information.

Hozirgi davrda milliy qadriyatlarimizdan, boy ma’naviy merosimizdan foydalanib, yangi O‘zbekiston talabiga javob beradigan yoshlarni tarbiyalash har bir oilaning hamda ta’lim muassasasining muqaddas burchidir. Ma’naviyat ilm-fan, falsafa, axloq, huquq, adabiyot va san’at, ta’lim, ommaviy axborot vositalari, urf-odatlar, an’analar, diniy ta’limot va boshqa ko‘plab tarixiy va zamonaviy qadriyatlarning ta’sirida shakllanadi. Aynan shu qadriyatlar oilada ota-ona, katta yoshdagi oila a’zolari ta’sirida, ta’lim muassasalarida esa o‘qituvchilar va tarbiyachilarning namunali xulqi, fe’l-atvori hamda reja asosida o‘tkaziladigan turli ma’naviy-ma’rifiy va tarbiyaviy tadbirlar, shuningdek, kundalik hayot tarzi ta’sirida shakllanadi.

O‘zbek xalqi qadimdan oila ma’naviyatiga alohida e’tibor qaratgan. Bolada sog‘lom turmush tarzini shakllantirish eng avvalo oilaning, xususan, ota-onaning zimmasidagi vazifa hisoblanadi. Oila hayot davomiyligini ta’minlaydigan, kelajak nasllar taqdiriga kuchli ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya maskanidir. Kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, odamiylik, mehr-oqibat, o‘z vataniga, xalqiga sadoqatli bo‘lish kabi oliyjanob fazilatlar aynan oila muhitida shakllanadi. Oila ijtimoiy guruhlarning

eng kichigi bo'lib, bolada o'zi va o'zgaralar to'g'risida shakllanadigan ijtimoiy tasavvurlarning dastlabki muhiti sifatida katta ijtimoiy ahamiyatga molik maskandir.

Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qilish usullari bir qancha o'ziga xos shart-sharoitlarni taqazo etadi. Bu shart-sharoitlar quyidagi yo'nalishlardagi masalalarda namoyon bo'ladi:

- Ta'lim muassasalaridagi tarbiya jarayonida bolalar xulq-atvori, ruhiyati, jinsi va yoshiga e'tibor berish.
- Bolalarning o'qish, ishlash va dam olishlarini to'g'ri tashkil etish.
- Oilada va maktabda bolalarni mehnatsevarlikka o'rgatish.
- Ota-onalarni bolalar tarbiyasiga ijtimoiy va pedagogik jihatdan tayyorlash. Chunki, ota-onalar oila tarbiyasida o'z vazifalarini aniq bilmasalar, ular bolalarni tarbiyalay olmaydilar.
- Bolalarni o'z tengdoshlari bilan bo'ladigan munosabatlarga tayyorlab borish. Bu maktabgacha ta'lim tashkilotlari, mahallalar va maktablarda olib boriladigan tarbiya jarayonidir.
- O'qituvchilar va ota-onalar tomonidan bolalar oldida o'z hurmatini yo'qotmaslik.
- O'zaro munosabatlarda aldov, qo'pollik ikkiyuzlamachilikka yo'l qo'ymaslik.
- Oila tarbiyasida uchraydigan xato-kamchiliklar hamda tarbiyasi og'ir bolalar muammosini unutmaslik va o'z oilasida bunga yo'l qo'ymaslik.
- Rivojlanishida ayrim fiziologik nuqsonlar bo'lgan, imkoniyati cheklangan bolalar tarbiyasiga ehtiyotkorona yondoshish.

Yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirish jarayoni ancha uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, u bolalar endi aqlini taniy boshlagan vaqtlardan boshlanadi. Insoniy fazilatlar bolalarga majburiy tarzda emas, balki qiziqarli, yoqimli muhitda, shaxsiy namunalar asosida hamda turli qiziqarli o'yinlar, ertaklar, teatrlar va qo'g'irchoq teatrlari, musiqiy viktorinalar va boshqa shu kabi ma'naviy-tarbiyaviy vositalar orqali singdirib borilishi lozim. Shu o'rinda bolalarda insoniy fazilatlarni shakllantirish uchun xalqimiz hayotida qadim davrlardan beri rivojlanib kelayotgan milliy qadriyatlarimizdan, an'analarimizdan, musiqiy folklor namunalaridan, xususan, bolalar musiqiy folkloridan maqsadli ravishda va rejali asosda keng foydalanish tavsiya etiladi. Ayniqsa, bolalar musiqiy folklori bu sohada juda katta imkoniyatlarga ega bo'lib, quyida ushbu imkoniyatlardan foydalangan holda, yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirish tamoyillari ko'rib chiqiladi.

Bolalar folklori kichikintoylar olami bilan kattalar dunyosining uyg'unlashuvi natijasida yuzaga kelgan o'yinlar, qo'shiqlarning butun bir tizimi tarzida tarkib topgan. Bolalar folklori bolalarda eng yaxshi fazilatlarni – vatanparvarlik, mehnatga muhabbat, kishilarga ishonch, do'stlarga sadoqat tuyg'ularini tarbiyalaydi. Bolalar folklorini yaratishga kattalar ham, bolalar ham baravar hissa qo'shishgan. Xalqimiz tomonidan bolalar uchun erkalovchi qo'shiqlar, musiqali o'yinlar yaratilgan bo'lib, alla, aytim, olqish, ovutmachiq, qiziqmashiq singari erkalash xususiyatlariga ega bo'lgan bu janrlar onalalik folklori tarzida ifodalangan. Onalalik folklori keng ma'nodagi tushuncha bo'lib, poetik namunalarda erkalash xususiyati yetakchidir. O'z navbatida erkalash she'riyatiga mansub namunalar ijro maqsadi, bola yoshi, saviyasiga ko'ra guruhlarga bo'linadi:

✓ Birinchi guruhga mansub qo'shiqlar bolaning beshikdagi davri bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun ularni beshik qo'shiqlari deyishadi. Allalar, aytimlar, olqishlar, ana shunday xususiyatlarga ega. Beshik qo'shiqlari bola uch yoshga to'lgunga qadar aytiladi. Allalar ijtimoiy estetik qiymatiga ko'ra bolalarni uxlatishni maqsad qilsa-da, mutaxassislar fikriga ko'ra bolalarda birinchi mehr tuyg'usi ona allasi bilan paydo bo'ladi..

✓ Ikkinchi guruhga oid qo'shiqlar bola tug'ilganidan to 10-11 yoshga to'lguncha ijro etiladigan, beshik bilan bog'lanmagan, onalalik mehri tarovatidan yuzaga kelgan badihalardir. Bular suyish qo'shiqlari bo'lib, erkalatmalar, ovutmachiq, qiziqmashiqlardan tarkib topgan.

Tez aytishlar va topishmoqlar. Tez aytishlar yoki so'z o'yinlari o'zbek xalq og'zaki ijodi turlaridan biri bo'lib, ayrim nutq tovushlarining ko'p qaytarilishi yoki tovushlarning so'z va iboralar tarkibida murakkab joylashishiga asoslanadi. Tez aytishlar vositasida bolalar ona tilidagi tovush va so'zlarni ravon, burro, aniq talaffuz etishni, tovushlar ohangdorligini, so'zlarning nozik ma'nolarini his etish va idrok qilish, aniqlash va ilg'ab olishni mashq qiladilar:

Qishda kishmish pishmashmish,

Pishsa kishmish qishmasmish.

Bolalar folklorining yana bir janri bolalar o'yin folklori bo'lib, xalq ijodi namunasi hisoblangan bolalar o'yinlari o'z tarkibida muayyan ritmik izchillikka asoslangan hatti-harakat, ramziy ma'no kasb etuvchi etnografik detallar, poetik folklor namunalari, ohang va tomoshaviylik elementlarini yaxlit holda mujassamlashtirgan juda keng tarqalgan janrdir. Bolalar o'yinlari ajdodlarimiz tafakkurining eng qadimgi elementlaridan biri bo'lgan ibtidoiy rituellar va marosimlarning tarkibiy qismi sifatida juda qadim zamonlarda yuzaga kelgan. Davrlar o'tishi bilan bunday marosimlar tarkibidagi o'yinlar o'zining rituellik xususiyatini yo'qotib, oddiy tomosha unsuri yoki ko'ngil ochar vositaga aylangan. Bolalar folklori navqiron avlodning psixologik xususiyatlarini, badiiy ijodkorligi, intellectual salohiyati va imkoniyatlarini ifodalagan, unda bolalarning voqelikka munosabatlari, estetik qarashlari va rang-barang tuygu-kechinmalari o'z ifodasini topgan.

Bolalar folklorining yana bir qiziq turi topishmoqlardir. Topishmoq aytish qadim zamonlardan boshlab turli xalqlarning hayoti, ijtimoiy shart-sharoitlari, dunyoqarashlari, urf-odatlarini, mifologik tasavvurlari bilan bog'liq bo'lgan. Topishmoq aytish aql, fahm-farosat, ziyraklik musobaqasi, ko'ngil ochish, o'yin-kulgu vositasi hisoblanadi. Topishmoq aytish, asosan, yoshlarning so'z boyligini oshirish, hayot va uning hodisalari haqidagi bilimlari, tushunchalari, idroklari va mulohazalarini kengaytirish uchun zarur tarbiya vositalaridan biri bo'lganligi tufayli, ular soddadan murakkabga, osondan qiyinga borish usulida yaratilgan.

Sog'lom fikrlovchi yosh avlod tarbiyasida tarbiya jarayoni qanchalik maqsadga muvofiq, pedagogik jihatdan to'g'ri, samarali bo'lishi uning qay darajada tashkil etilishiga bog'liq. Yosh avlodni begona, buzg'unchi g'oyalar ta'siridan saqlash, ularning hayotga yengil-yelpi munosabatda bo'lishlariga yo'l qo'ymaslik, ularda ezgu g'oyalar va fikrlarni shakllantirish, ijtimoiy faol shaxs xususiyatlarini tarkib toptirish orqali yoshlarning ma'naviy saviyasini yuqori darajaga ko'tarish mumkin. Mantiqiy fikrlovchi, har qanday ijtimoiy voqea-hodisalarni mustaqil ravishda to'g'ri baholay oladigan yoshlarni tarbiyalashda jamiyatning birinchi bo'g'ini bo'lmish oilaning hamda barcha ta'lim muassasalarining hamkorligi juda katta ahamiyatga ega bo'lgan jarayon. O'zbek oilasida vataniga, xalqiga, oilasiga, milliy g'oyalarga sadoqatli, fidokor, mustaqil fikrlaydigan, dunyoqarashi keng, e'tiqodi yuksak, iqtidorli, tashabbuskor, mas'uliyatli, ma'naviy va jismoniy barkamol, barcha insoniy fazilatlarga ega bo'lgan avlodni voyaga yetkazish yangi O'zbekistonimiz gullab-yashnashining asosiy garovi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jalilov Sh.I. "Bolani yoshdan, niholni boshdan asrang". Pedagog minbari. ilmiy-pedagogik, metodik, ma'naviy-ma'rifiy jurnal. T., - 2016 yil, 7-son, 25-27 b.
2. Jalilov Sh.I. "Musiqqa san'atidagi eng katta tarbiyaviy omil". Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. Ilmiy jurnal. Buxoro - 2022yil. , 3-son. 194-197 betlar.
3. Nurmatov N. Norxo'jaev N. 2-sinfi uchun darslik.- T., 2008 y.
4. Qodirov R.G. Musiqqa psixologiyasi. "Musiqqa" nashriyoti, T., 2005y. 4-bet.

УЧАСТИЕ ТАЛАНТЛИВОЙ МОЛОДЕЖИ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ

Мадатов Қувончбек Гелдиёр ўғли

Преподаватель кафедры "Компьютерные системы" Экономико-педагогического университета, г. Карши

Annotatsiya. Fan-ta'lim-ishlab chiqarishni integratsiya qilishda uchrayotgan muammolarni bartaraf qilish va integratsiyalash jarayoni yakunida ko'zda tutilgan istiqbollarni haqida mulohaza qilinadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, inovatsiyon texnologiyalar, Ilm-fan, texnologik va korporativ pozitsiyalar, integratsion ta'lim klasteri.

Аннотация: Рассмотрены проблемы, возникающие при интеграции науки-образования-производства, и перспективы, предусмотренные по завершении интеграционного процесса.

Ключевые слова: интеграция, инновационные технологии, Наука, технологические и

корпоративные позиции, кластер интегрированного образования.

Annotation: The problems encountered in the integration of science-education-production and the prospects envisaged at the end of the integration process are considered.

Keywords: integration, innovative technologies, Science, technological and corporate positions, integrated education cluster.

Входить

В настоящее время экономика нашей страны и ее производственный потенциал формируются в соответствии с мировыми требованиями. Взаимная интеграция отраслей экономики является основой деятельности в соответствии с мировыми требованиями.

Важно реализовать не только экономическую сферу, но также науку и образование в состоянии, непосредственно связанном с производственным потенциалом нашей экономики и сформировать его в соответствии с мировыми требованиями. Настоящее время

Термин «интеграция» используется в мире как социальное понятие, охватывающее различные области, такие как социальная, региональная, экономическая, религиозная, расовая, организационная интеграция.

Поскольку результатом последних реформ в системе образования является воспитание свободомыслящей человеческой личности, это автоматически требует создания интегрированных образовательных кластеров. На этом этапе, проанализировав все вышеперечисленные процессы, в статье мы задумаемся об интеграции науки-образования-производства и ее перспективах. Ниже:

- Что такое интеграция?

- Каково его значение в системе образования?

— Как интегрировать науку, образование и производство?

Литературный анализ.

Интеграция происходит от латинских слов *integratio* — восстановление, заполнение и целое — целое.

Это процесс объединения, добавления или замены их в единое целое.

В работе Ш.М.Мирзиёева под названием «НОВАЯ СТРАТЕГИЯ УЗБЕКИСТАНА» он рассказал о качественном образовании – решающем факторе развития человеческого капитала, внедрении национальной учебной программы системы непрерывного образования, повышении качества образования и уделил особое внимание к вопросам конкурентоспособной подготовки кадров. Для решения этих вопросов на основе принципов современного рынка труда одним из важных вопросов является реализация инновационного сотрудничества «наука-образование-производство».

В частности, 16 июня текущего года под председательством главы нашего государства Ш.Мирзиёева на заседании видеоселектора, посвященном приоритетным задачам системы высшего образования, он показал 4 приоритетные задачи:

Первое – повысить роль правления вузов и расширить полномочия кафедр.

Второе — адаптировать образовательный процесс к требованиям рынка, обеспечить его связь с производством и создать среду для работы студента над собой.

Третье – повышение научного потенциала высших учебных заведений, развитие науки и инноваций.

Четвертое — сократить бюрократическую волокиту среди профессоров и студентов, а также радикально сократить бюрократию и коррупцию за счет цифровизации отрасли. Для эффективного решения этих задач было подчеркнуто, что высшие учебные заведения должны быть наделены полномочиями принимать самостоятельные решения по академическому и организационному управлению, и это реализуется на практике.

Анализ и результаты.

В XX веке автономные научно-исследовательские институты занимались реализацией теорий, соответствующих анализу системы социально-экономического развития страны. Университеты и институты, занимающиеся подготовкой специалистов, не занимались масштабными исследованиями. Также в начале XXI века страны, где образование и наука

отделены друг от друга, начали испытывать серьезные трудности, связанные с конкурентоспособностью кадров, выпускаемых высшими учебными заведениями, и развитием инновационных технологических разработок. С этого времени в некоторых областях стали усиливаться интеграционные процессы между наукой и другими образовательными учреждениями. Ситуация в этой сфере существенно изменилась в связи с формированием инновационной экономики.

Обсуждение

В нашей стране возросло использование интеграции науки, образования и производства как основного фактора повышения качества образования. Поэтому актуальным становится вопрос повышения качества подготовки кадров и роли в ней интеграции науки, образования и производства, изучения ее международного опыта и разработки рекомендаций по использованию передового зарубежного опыта.

Исследования интеграции и взаимного сотрудничества науки и производства изучаются зарубежными учеными. Но знакомство с их исследованиями показывает, что по этому вопросу существуют разные подходы и взгляды. В отличие от материального продукта, процесс подготовки кадров высшего образования и определения его качества имеет множество уникальных особенностей.

Отечественные и зарубежные ученые, изучавшие вопросы подготовки кадров и повышения ее качества, в основном подходили к теме с социолого-педагогической точки зрения. Интеграция науки, образования и производства и ее роль в качестве образования и подготовке кадров, гибких к требованиям рынка труда, использовании экономических и правовых механизмов повышения ее эффективности не изучены.

Чтобы оценить влияние интеграции науки, образования и производства в высшей школе на качество образования и дать рекомендации по эффективному использованию этого механизма, в первую очередь изучаются взгляды на содержание понятия качество образования необходимо. На основе изучения качества образования, его содержания, взглядов на интеграцию науки, образования и производства, разработка предложений и рекомендаций по повышению качества образования в сфере образования в нашей стране, определенные приоритеты являются целесообразными.

Заключение

В процессе образования междисциплинарный синтез новых знаний происходит очень медленно и иногда охватывает период, равный нескольким десятилетиям. В ходе образовательного процесса преподаватель должен за одно или несколько упражнений, а то и за несколько минут довести учащегося до субъективных новых знаний, основанных на ранее приобретенных знаниях по различным предметам. То есть необходимо создавать соответствующие условия для их синтеза, а не предоставлять знания в готовом виде. Одним из наиболее актуальных вопросов современности является умение выявить скрытые связи и связи, обеспечить междисциплинарную связь, т. е. связность, в формировании научного мировоззрения. Потому что преподаватель, умеющий организовать урок, обеспечивая при этом межпредметную связь, не только повышает интерес учащихся к своему предмету, но и помогает им освоить этот предмет.

Желательно, чтобы каждый человек, руководитель и исследователь, работающий в научно-исследовательских центрах, высших учебных заведениях и производственных предприятиях, знал основы современных подходов к обеспечению качества с помощью интеграции и инновационно-корпоративного сотрудничества.

На основе таких подходов студенты смогут закреплять полученные в образовательных учреждениях знания в научно-исследовательских учреждениях, а также применять их на практике в производственных отраслях и отраслях.

Использованная литература.

1. Berkinov O.T. (2022). Ijtimoiy tarmoq: yoshlar va “kelajak” // NamDU ilmiy Axborotnomasi, 3-son, -B.181-187.

2. Berkinov, O. T. (2022). Changes in media culture and human thinking. Инновации в технологиях и образовании: XV Международная научная конференция.
3. G'afforova, G., & Yoldoshev, A. (2022). Klaster tushunchasining falsafiy mohiyati. International scientific and practical conference 'Modern psychology and pedagogy: problems and solutions'.
4. Nazarova G. Xalqaro iqtisodiyot integratsiya –Toshkent: Tafakkur-2010.B.36.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi PF-4947-son farmoni // Xalq so‘zi, 2017 yil 8 fevral.
6. Sh.M.Mirziyoyev “YANGI O‘ZBEKISTON STRATEGIYASI”. -Toshkent. “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. 464 bet.

TALABALARNI ROBOTOTEXNIKA QURILMALARI UCHUN DASTUR KODLARINI YOZISHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

**F.A.Shamsutdinov - Navoiy davlat pedagogika instituti,
Navoiy, O‘zbekiston.**

**Sh.S.Qobilova - Navoiy davlat pedagogika instituti,
Professional ta’lim: axborat tizimlari va texnologiyalari yo‘nalishi talabasi. Navoiy,
O‘zbekiston.**

Аннотация

В данной дипломной работе содержатся предложения и рекомендации по развитию компетентности студентов в написании программных кодов для робототехнических устройств.

Ключевые слова: робототехника, робот, Программирование, моделирование, отладка, Arduino, проектная деятельность.

Annotation

This thesis presents suggestions and recommendations for the development of students competence in writing software codes for robotics devices.

Keywords: Robotics, robot, programming, simulation, debugging, Arduinoni, project activities.

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi talabalarning robototexnika qurilmalari uchun dasturiy kodlarni yozishga oid kompetentligini rivojlantirishga doir taklif va tavsialar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: robototexnika, robot, dasturlash, Simulyatsiya, disk raskadrovka, Arduinoni, Loyiha faoliyati.

Bugungi kunda texnologiya hayotimizning barcha sohalariga jadallik bilan kirib borayotganligi tufayli zamonaviy dunyoda robototexnika texnologik taraqqiyotning ajralmas qismiga aylanmoqda. Robototexnika sohasidagi mutaxassislariga mehnat bozorida talab katta, ularning vazifalari sanoat robotlaridan tortib avtonom dronlarga qadar turli xil qurilmalarni dasturlashni o‘z ichiga oladi. Robototexnika qurilmalari uchun dasturiy kodlarni yozishda talabalarning kompetentligini rivojlantirish yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

1. Dasturlash asoslari. Kompetentsiyani rivojlantirishning birinchi bosqichi dasturlash asoslarini o‘zlashtirishdir. Talabalar dasturlash tillari, ma’lumotlar tuzilmalari va algoritmlarning asosiy tushunchalarini o‘rganishlari kerak. Bu ularga dasturiy ta’minot kodi orqali qurilmalarni qanday boshqarish va ular bilan o‘zaro ishlashni tushunishni ta’minlaydi.

2. Robototexnika uchun dasturlash tillarini o‘rganish. Robototexnika qurilmalarini dasturlash tillarini o‘rganish uchun talabalar maxsus dasturlash tillarini o‘zlashtirishlari kerak. ROS (Robot Operating System), Fortran, Sanoat robotlari tillari, Python, C/ C++ va Java ko‘pincha robototexnika loyihalarida qo‘llaniladi. Texnika har bir tilning sintaksisi, xususiyatlari va imkoniyatlarini o‘rganishni o‘z ichiga oladi.

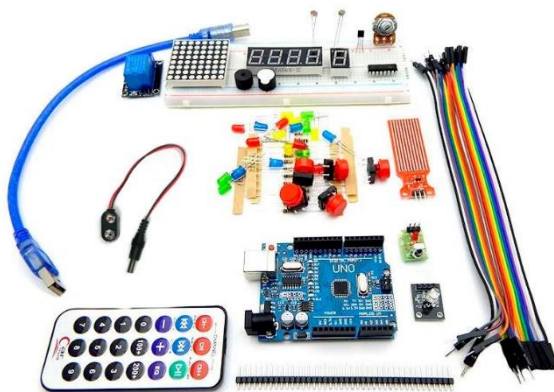
3. Robot tizimlarini loyihalash va ishlab chiqish. Talabalar robot tizimlarining turli jihatlarini harakatni, atrof-muhitni idrok etishni, boshqa qurilmalar bilan o‘zaro ta’sirini boshqaradigan dastur

kodlarini yaratishni o'rganadilar. Robot tizimlarini loyihalash sensorlar, motorlar, kameralar va boshqa komponentlar bilan ishlashni o'z ichiga oladi.

4. Simulyatsiya va disk raskadrovka. Texnika talabalarga jismoniy robotlar bilan bevosita aloqada bo'lmasdan o'z dasturlarini sinab ko'rish imkonini beruvchi simulyatsiya vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu ularga kodni samarali disk raskadrovka qilish va uning ishlashini yaxshilash imkonini beradi.

5. Loyiha faoliyati. Metodologiyaning muhim bosqichlaridan biri bu dizayn faoliyati. Talabalar olingan bilimlarni amalda qo'llash imkonini beruvchi haqiqiy robototexnika loyihalarini yaratishda ishtirok etadilar. Ushbu tajriba nafaqat dasturlash ko'nikmalarini, balki jamoaviy ishlash va texnik muammolarni hal qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

6. Arduinoni robototexnikada qo'llash. Robototexnika qurilmalarini dasturlashda talabalarning malakasini oshirish metodologiyasi nuqtai nazaridan Arduino platformasiga alohida e'tibor berilishi kerak. Arduino – bu turli xil loyihalarda, shu jumladan robototexnikada keng qo'llaniladigan ochiq elektronika va dasturiy ta'minot. Arduino bu kichik hajmdagi projeklarni yaratish, turli robototexnika qismlarini yoki kichik o'lchamdagi robototexnikada foydalanish uchun mo'ljallangan plata hisoblanadi. Bunda siz professional bo'lmagan projeklarni yaratishingiz mumkin. Masalan, siz RFID tizimi orqali yoki oddiy raqamli parol qurilmasini yasash orqali eshingizga qulf qo'yishingiz yoki xonangizga kimdir kirganligini aniqlashda ishlatiluvchi qurilmalarni va yana oddiy haroratni o'lchovchi kabi qurilmalarni yasashingiz mumkin. Aslida Arduino sotuv markasi bo'lib, uning tarkibiga Arduino Uno, Arduino Mega, Arduino Leonardo, Arduino Ethernet, Arduino RS232, Arduino Diecimila, Arduino Pro, Arduino Nano, Arduino LilyPad, Arduino Robot, Arduino Esplora, Arduino Yun, Arduino Due kabi turlari kiradi. Arduino dasturlashni o'zlashtirgan talabalar o'rnatilgan tizimlarni ishlab chiqish va tashqi qurilmalarni boshqarish bo'yicha noyob ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Ushbu platforma boshlang'ich dasturchilar uchun oddiy va arzon interfeysni taqdim etadi va bir vaqtning o'zida murakkab robot tizimlarini yaratish uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi.

Arduino To'plami

7. Arduino bilan o'quv metodologiyasida loyihalar. Metodikaning bir qismi sifatida talabalar Arduinoga asoslangan loyihalarda ishtirok etishlari mumkin. Bunga Arduino tomonidan boshqariladigan avtonom robotlarni yaratish yoki sensorlar va aktuatorlar yordamida aqlli uyni loyihalash kiradi. Arduino dasturlash talabalarga servo, masofa sezgichlari, akselerometrlar va boshqalar kabi turli xil komponentlar bilan o'zaro aloqada bo'lishni o'rgatadi. Ushbu tajriba ularning elektronika va mexatronika bo'yicha bilimlarini kengaytiradi, bu dasturlash ko'nikmalariga muhim qo'shimcha hisoblanadi.

8. Oddiy loyihalardan murakkab loyihalarga o'tish. Texnika, shuningdek, Arduino yordamida loyihalarni bosqichma-bosqich murakkablashtirishni ham o'z ichiga oladi. Asosiy boshqaruv

dasturlaridan boshlab, talabalar asta-sekin ko‘plab sensorlar, fikr-mulohazalar va tashqi muhit bilan o‘zaro aloqada bo‘lish qobiliyatiga ega robotlarni yaratish kabi murakkab vazifalarga o‘tishlari mumkin.

Xulosa qilib aytish mumkinki, robototexnika qurilmalari uchun dasturiy kodlarni yozishda talabalarning malakasini oshirish metodologiyasi ushbu sohada malakali mutaxassislarni tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. U nazariy o‘rganishni amaliy tajriba bilan birlashtiradi, talabalarga robototexnika sohasida muvaffaqiyatli martaba uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кочеткова О.А., Пудовкина Ю.Н., Родионов М.А., Егина В.А. Робототехника как средство обучения учащихся программированию и алгоритмизации // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 6. ;
2. Sh.A. Nazirov, G.S. Ivanova, S.M. Gaynazarov Dasturlash texnologiyallari \ Tashkent — 2014
3. X.N.Nazarov Robotlar va robototexnik tizimlar \ Darslik\ toshkent 2020
4. <https://uzhackersw.uz/blog/arduino-nima-arduino-uno-platasi-va-uning-imkoniyatlari.html>

BO‘LAJAK INFORMATIKA O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIKA DASTURIY VOSITALARNI LOYIHALASHNI O‘RGANISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI.

F.A.Shamsutdinov - Navoiy davlat pedagogika instituti. Navoiy, O‘zbekiston.

Sh.S.Qobilova - Navoiy davlat pedagogika instituti,

Professional ta‘lim: axborat

tizimlari va texnologiyalari yo‘nalishi . Navoiy, O‘zbekiston.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak informatika o‘qituvchilarini pedagogik dasturiy ta‘minotni loyihalash bo‘yicha o‘qitishning afzalliklarini o‘rganamiz va ushbu trening auditoriya muhitiga qanday ijobiy ta‘sir ko‘rsatish jihatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: dasturlash, platforma, loyihalash, texnologiya, kompetensiya, ta‘lim standartlari, ta‘lim sifati, ta‘limning qulayligi, ta‘lim sifati, ta‘lim jarayonining samaradorligi, texnologiya integratsiyasi.

Абстрактный. В этой статье рассматриваются преимущества обучения будущих учителей информатики разработке педагогического программного обеспечения и показано, как это обучение может положительно повлиять на среду в классе.

Ключевые слова: программирование, платформа, дизайн, технология, компетентность, образовательные стандарты, качество образования, удобство обучения, качество образования, эффективность образовательного процесса, интеграция технологий.

Abstract. This article examines the benefits of training prospective computer science teachers in pedagogical software design and reveals how this training can positively impact classroom environments.

Key words: programming, platform, design, technology, competence, educational standards, quality of education, convenience of education, quality of education, effectiveness of the educational process, technology integration.

Kirish. Barcha sohalarda bo‘lgani kabi bugun kunda yurtimizda ta‘lim tizimini, rivojlantirishda dasturiy vositalarni loyihalashni o‘rgatishning pedagogik muammolarni yechimini topish va dasturlash tillarini o‘rgatishda, bo‘lajak informatika o‘qituvchilarning roli muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilar o‘z o‘quvchilarini raqamli asrga tayyorlashga intilishar ekan, ular uchun samarali ta‘limning dasturlarini vositalarini ishlab chiqish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni rivojlantirish juda muhimdir. Pedagogik dasturiy vositalarni loyihalashtirishni, yaratishni, o‘rganish orqali o‘qituvchilar o‘z ta‘lim usullarini yaxshilashlari va o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga yanada yaxshi jalb etishlari mumkin[2,3].

Bo'lajak informatika o'qituvchilarini pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalashni va dasturlash tillarini o'rgatish uchun bir nechta dasturlardan jumladan C, C++, python, java, codecademy.com, <https://learncodethehardway.org>, <https://www.wibit.net>, <https://www.w3schools.com>, kabi dasturlar va platformalardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Chunki dasturlash tillari asosida loyihalashtirishga mo'ljallangan dasturiy vositalardan samarali foydalanish orqali talabalarning dasturlarga oid kompetentligini rivojlantirish mumkin[1,4].

Pedagogik dasturiy ta'minot o'qitish va o'qitish jarayonlarini qo'llab-quvvatlash uchun maxsus ishlab chiqilgan raqamli vositalar va resurslarni anglatadi. U interaktiv simulyatsiyalar, ta'lim o'yinlari, onlayn viktorinalar va o'quvchilarni jalb qilish va bilimlarni o'zlashtirishni osonlashtirishga qaratilgan boshqa texnologiyaga asoslangan ilovalarni o'z ichiga oladi. Pedagogik dasturiy ta'minotni o'qitish amaliyotiga kiritish orqali o'qituvchilar turli xil ta'lim ehtiyojlari va uslublarini qondiradigan dinamik va interaktiv o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Informatika fanining doimiy rivojlanib borayotgan sohasida bo'lajak informatika o'qituvchilar pedagogik dasturiy ta'minotni samarali loyihalash va joriy etish uchun zarur ko'nikmalarni pedagogik muammolar hal qilish kerak. Pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalash mahoratini o'zlashtirgan holda, informatika o'qituvchilari o'z talabalarida tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodkorlikni rag'batlantiradigan innovatsion va qiziqarli o'quv tajribalarini yaratishi mumkin. Bundan tashqari, pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalash bo'yicha mustahkam poydevorga ega bo'lish informatika o'qituvchilariga eng so'nggi ta'lim texnologiyalari va tendensiyalaridan xabardor bo'lishga yordam beradi va ularning o'quv amaliyotlarida dolzarb va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Bo'lajak informatika o'qituvchilariga pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalashni o'rgatish haqida gap ketganda, nazariy bilimlarni amaliy qo'llash bilan uyg'unlashtirgan tizimli yondashuvga ega bo'lish zarur. Samarali strategiyalardan biri dasturiy ta'minotni loyihalash tamoyillari asoslaridan boshlash va asta-sekin murakkabroq tushunchalarga o'tishdir.

Avvalo, talabalarni pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalash asosini tashkil etuvchi fundamental nazariyalar va tamoyillar bilan tanishtirish juda muhimdir. Bu foydalanuvchi interfeysi dizayni, axborot arxitekturasi va foydalanuvchi tajribasi kabi mavzularni o'z ichiga olishi mumkin. Talabalarni ushbu nazariy asoslarga asoslash orqali ular ma'lum dizayn qarorlari nima uchun qabul qilinishi va ular ta'lim dasturiy ta'minotining umumiy samaradorligiga qanday ta'sir qilishini chuqurroq tushunishlari mumkin.

Talabalar pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalashning nazariy jihatlarini puxta o'zlashtirgandan so'ng, ularga o'z bilimlarini amaliy loyihalarda qo'llash imkoniyatini yaratish muhim ahamiyatga ega. Buning samarali usullaridan biri loyihaga asoslangan ta'limdir, bunda talabalar hamkorlikda haqiqiy dizayn muammolari ustida ishlaydilar[4,5].

Xulosa. Pedagogik dasturiy ta'minotni loyihalash bo'yicha o'qitish usullarini doimiy ravishda takomillashtirish uchun joriy amaliyotlarning samaradorligini muntazam ravishda baholash va kerak bo'lganda tuzatishlarni kiritish muhimdir. Bu talabalarning fikr-mulohazalarini yig'ish, auditoriyadagi o'zaro munosabatlarni kuzatish va o'quv natijalarini tahlil qilishni o'z ichiga olishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Болотов, В.А., Сериков, В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе Текст./В.А.Болотов, В.В.Сериков// Педагогика. 2003. - №10. - С. 8-14
2. Никонова Е.З. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя информатики//Информационные технологии в высшей и средней школе: Материалы научно-практической конференции-Нижевартовск:Изд-во Нижеварт. гуманит.ун-та, 2008-С.20-27.
3. БакмаевА.Ш. Аспекты совершенствования системы подготовки будущего учителя информатики. [Текст]/А.Ш.Бакмаев// "Актуальные проблемы информатики".-Сборник научных трудов кафедры информационных технологий.-Махачкала:МГОУ,2007.-С.7-8.(0,3п.л.).
4. Губина Т.Н.Формирование компетентности будущих учителей математики и информатики в области информационных технологий по математике [Текст] /Т.Н.Губина, Е.В.Андропова // Высшее образование XXI века: Всерос.науч.-практ.конф.: сб.ст./под общ.ред. В.Н.Скворцова.-СПб.:ЛГУим.А.С.Пушкина,2008.-С.133-137.
5. Олейникова О.Н., Муравьева А.А., Коновалова Ю.В., Сартакова Е.В. Разработка модульных программ, построенных на компетенциях. - М., "Альфа – М", 2005.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MAKTABGACHA TA'LIMNING HUQUQIY ASOSLARINI TAHLIL QILISH

Ikromova Shaxinabonu Usmonjon qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish kelajak avlod uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tizimda rivojlanishning asosiy bosqichlaridan biri huquqiy asos hisoblanadi. Ushbu maqolada O'zbekistonda maktabgacha ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ilk qadam, moddiy texnika bazasi, davlat dasturi, tarbiya, rivojlantirish, uzluksiz ta'lim, konsepsiya, ta'lim sifati, ijtimoiy rivojlantirish malakali kadrlar, rejalashtirish dasturi.

Аннотация: Развитие дошкольного образования важно для будущего поколения. Одним из основных этапов развития этой системы является правовая база. В данной статье анализируются правовые основы развития дошкольного образования в Узбекистане.

Ключевые слова: первый шаг, материально-техническая база, государственная программа, образование, развитие, непрерывное образование, концепция, качество образования, социальное развитие, квалифицированные кадры, программа планирования.

Abstract: The development of preschool education is important for the future generation. One of the main stages in the development of this system is the legal framework. This article analyzes the legal basis for the development of preschool education in Uzbekistan.

Key words: first step, material and technical base, state program, education, development, lifelong education, concept, quality of education, social development, qualified personnel, planning program.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim tizimini to'liq uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini sifatida yanada takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish hamda moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan taminlash, bolalarni har tomonlama axloqiy, intellektual, ma'naviy, estetik, ma'rifiy va jismoniy rivojlantiruvchi zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish, bolalarning maktabga tayyorgarlik darajasini belgilash bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida qator islohotlar tatbiq etilmoqda, ularning hammasi bolalar va pedagoglar manfaatlarini yo'lida xizmat qilishiga, shuningdek maktabgacha ta'lim sifatini yaxshilaydi. Shuni alohida aytib o'tish joizki 2018-yilning sentabr oyidan tatbiq qilinadigan yangi maktabgacha ta'lim dasturi davlat talablariga asoslangan va respublikadagi barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlari yangi dastur bilan tanishtirilgan. Davlat va dastur talablarini o'zida jamlagan hujjatlar paketi barcha mintaqalardagi hammaga mavzuiy rejalashtirish dasturlari tarqatilganligi ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarining metodik jihati desak mubolag'a bo'lmaydi. "Ilk qadam" deya nomlangan yangi dasturning asosiy tamoyili - ta'lim jarayoniga qo'shilayotgan kichik yoshli bolalarning ilk qadamlari sanalib, bu dastur asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya ishlari yanada mukammallashdi. "Umuman olganda, davlat talablarida kichik va maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni besh yo'nalishda rivojlantirish kerakligi ko'rsatilgan. Bu besh yo'nalishni rivojlantirib, bola 4 kompetensiyaga ega bo'ladi, ya'ni u 1-sinfga chiqishga motivatsiya oladi", - degan edi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vaziri Agrippina Shin. Ushbu dastur asosida bilim olish jarayonini o'yinlar orqali rivojlantirish yotadi. Bolalarda ilm olish, ijod, ijtimoiy yo'nalish kabi tushunchalar rivojlana bordi, sog'lom hayot tarzi tarbiyalanadi va ular ijtimoiy muhitda o'zlarini qanday tutish kerakligini tushuna boshlashdi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlar sifatli holatga keldi, zamonaviy ta'lim berish jarayoni barqarorlashdi.

NATIJALAR

O'zbekistonda maktabgacha ta'limni rivojlantirish maqsadida Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev qaroriga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi belgilangani ham sohani istiqbolli rivojlantirishga qaratilgan omillardan asosiysi hisoblanadi desak xato bo'lmaydi. Ushbu konsepsiya o'zida quyidagilarni nazarda tutadi:(1)

- maktabgacha ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish;
- bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, mazkur sohada davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish;
- maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;
- maktabgacha ta'limni boshqarish tizimini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirish shaffofligi va samaradorligini ta'minlash;
- maktabgacha ta'lim tizimiga maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, tanlab olish va rivojlantirishga mutlaqo yangi yondashuvlarni joriy etish; maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning sog'lom va balanslashtirilgan ovqatlanishini, sifatli tibbiy parvarishini ta'minlash;

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini 2019-yilda amalga oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi"ning ishlab chiqilishi, 2019–2024 yillarda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari hamda 2025 – 2030-yillarda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari tasdiqlanganligi ham maktabgacha ta'lim sohasining huquqiy asosini ta'minlashga xizmat qiladi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bu kabi normativ-huquqiy hujjatlarni yuritish O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi har yili 1-dekabrga qadar o'tayotgan yilning "Yo'l xaritasi" bajarilishi yakunlarini batafsil o'rganish asosida keyingi yil uchun "Yo'l xaritasi"ni ishlab chiqadi va tasdiqlash uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritadi, shuningdek, "Yo'l xaritalari"ning bajarilishi ustidan doimiy monitoring olib boradi. Ushbu monitoringga ko'ra har bir MTTning normativ huquqiy hujjatlari tahlil qilindi.(3)

MUHOKAMA

Ma'lumot sifatida aytish joizki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yaxshi ish haqi to'lansa, bu kasbga qiziqish bo'ladi, albatta. Shu kunga qadar qanchadan-qancha tajribali, yaxshi kadrlar past ish haqi sabab bu kasbni tark etgan. Shu bois joriy yilning mart oyida Prezidentning pedagoglarning maoshini oshirishga doir qarori chiqqanligi ham sohani rivojlantirishning ustuvor vazifasini ta'minladi. Agrippina Shinning so'zlariga ko'ra, o'tgan 27 yil davomida maktabgacha ta'lim tizimidagi tarbiyachilar va MTT xodimlarining tarif stavkasi biror marta oshirilmagan. Shu boisdan ham 2018 - yilning mart oyida Maktabgacha ta'lim vazirligi birinchi marta pedagoglarning bazaviy tarif stavkalarini 30 foizga oshirish taklifi bilan chiqdi. Shu yilning sentabridan oliy ma'lumotga ega pedagoglar uchun bazaviy tarif stavkalari yana 30 foizga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqildi.(2) Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'liq rivojlantirish sohasidagi ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda, sifatli maktabgacha ta'limni tashkil etishda davlat talablarini qayta ko'rib chiqish; mavjud amaliyot va ilg'or xorijiy tajribani o'rgangan holda, nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini litsenziyalashning soddalashtirilgan tartibini joriy etish, ularning tashkiliy-huquqiy shakllarini takomillashtirish bo'yicha ishlar olib borildi.

XULOSA

Hozirgi kunda maktabgacha ta'limni boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, tarbiya va o'quv jarayonini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining infratuzilmasi va moddiy-texnik jihozlanishini yaxshilash bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilmoqda. maktabgacha ta'limni uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas, birlamchi bo'g'ini sifatida takomillashtirish bo'yicha davlatimiz rahbari tomonidan qator muhim hujjatlar qabul qilinib borilyapti. Bu esa maktabgacha ta'lim sohasini yanada takomillashga qaratilgan chora tadbirlar sifatida e'tirof etilyapti desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda “2017-2021 yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-2707-son qarori. // “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami”, 2017-yil 9-yanvar, 1-son, 11-modda.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentyabrda “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3261-son qarori. // “Xalq so‘zi” gazetasining 2017-yil 11-sentyabrda 181 (6875)-soni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrda PQ-3305-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda PQ-2707-son “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi [qarori](#).
5. L.R.Mirjalolova Tanlov fani moduli T: Iste’dod, 2018. – 223 b
6. Ksendzova, GF Maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda psixologik- pedagogik yordam / GF Ksendzova // Yakutsk IPKRO nashriyoti, 2006 yil - S 146- 148

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IQTIDORNI NAMOYON BO‘LISHI

Iqtidorli talaba: Sherbekova Nigina Sherzod qizi (O‘zbekiston)
NavDPI, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: Ermatova Gulnoz Pirimovna(O‘zbekiston)
NavDPI, Maktabgacha ta’lim kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda iqtidor, iste’dodning ilk kurtaklari namoyon bo‘lishi va ularning buni rivojlantirishda tarbiyachi va ona-onalarning roli haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: iqtidor, iste’dod, ilk kurtaklar, umumiy intellekt, insonning bilish imkoniyatlari, maxsus va umumiy qobiliyatlar.

Аннотация: В данной статье представлена информация о проявлении таланта, первых зачатках таланта у детей дошкольного возраста, роли педагога и родителей в их развитии.

Ключевые слова: талант, талант, ранние стадии, общий интеллект, познавательные способности человека, специальные и общие способности.

Abstract: This article provides information about the manifestation of talent, the first beginnings of talent in preschool children, the role of the teacher and parents in their development.

Key words: talent, talent, early stages, general intelligence, human cognitive abilities, special and general abilities.

Maktabgacha yoshdan bolalarda iqtidor, iste’dodning ilk kurtaklari namoyon bo‘la boshlaydi. Umuman olganda iste’dodsiz bola yo‘q, buni erta anglab, aniqlashtirish tarbiyachi va ota-onalarning asosiy vazifalaridir.

Bizga ma’lumki, har bir bolada qandaydir qobiliyat mavjud bo‘ladi. Ammo kamdan-kam hollarda biz uni yuzaga chiqarishiga maktabgacha yoshdan e’tibor beramiz. Ko‘pincha biz katta yoshlilar bolaning turfa qarashlari, imkoniyatlari, qiziqishlari bilan deyarli hisoblashmay, unga kerakli shart-sharoitlar yaratib bermaymiz.

Ko‘pincha maxsus sharoit talab etmaydigan, masalan, so‘z yoki tasvir bilan bog‘liq qobiliyati bor bolalarning ota-onalarigina farzandini yetaklab biror ustozga yoki to‘garak rahbariga eltishi mumkin. Boshqa hollarda yoshlarimizda ichki qiziqishlari munosib sharoitga ega bo‘lmay, kurtaklagan joyidan uziladi.

Mamlakatimizda ta’lim tizimlariga katta e’tibor berilmoqda. Endi bolalarni o‘qitish va tarbiyalash butunlay boshqacha mazmun kasb etyapti. Amalga oshirilayotgan islohotlarimizning barchasi barkamol shaxsni tarbiyalashga qaratilgan.

Iqtidor – bu inson psixikasining butun umr davomida tizimli rivojlanuvchi sifati bo‘lib, insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha sohada yuqori natijalarga erishish imkoniga ega ekanligi bilan belgilanadi.

Psixologik lug‘atda “iqtidor” tushunchasi quyidagicha ta’riflanadi:

1) iqtidor bu – faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta’minlaydigan qobiliyatlarning o‘ziga xos uyg‘unlashuvidir;

2) iqtidor bu – insonning imkoniyatlari doirasi, faoliyatlari darajasi va o‘ziga xosligini belgilaydigan umumiy qobiliyatlar;

3) iqtidor bu – aqliy potensial, ta’lim olish qobiliyati va bilish imkoniyatlarining bir butun individual xarakteristikasi;

4) iqtidor bu – tabiat tomonidan in’om etilgan qobiliyatlar, qobiliyatlar tabiiy asoslarining o‘ziga xosligi va ularning namoyon bo‘lishi darajalari;

5) iqtidor bu – iste’dodlilik, faoliyatda yuqori natijalarga erishish uchun ichki imkoniyat va sharoitlarning mavjudligi.

Ushbu tavsiflardan kelib chiqqan holda, shuni ta’kidlash mumkinki, iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in’om etilgan qobiliyatlar, biror bir faoliyatda (masalan, ta’lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta’minlaydigan maxsus qobiliyatlar yotadi.

Umumiy qobiliyat egalari yuqori intellektual imkoniyatlarga ega bo‘lib, muammoning yoki biron-bir masalaning yechimini tezda topishi, faoliyatiga ijodiy yondashishi bilan ajralib turadi. Maxsus qobiliyat egalari esa biron-bir aniq (masalan, matematika, musiqa, rasm chizish, shaxmat o‘ynash, sport) faoliyat turiga qobiliyati bo‘lgan va mana shu faoliyat bilan shug‘ullanishni afzal ko‘radilar. Iqtidorli bolalar bu umumiy va maxsus qobiliyatlarni o‘zida mujassam etgan bolalardir. Ular boshqa bolalardan quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar:

- qiziquvchanligi;
- doimo turli savollarga javob axtarishligi;
- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;
- erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o‘qish, matematikaga qiziqishi;
- yuqori darajadagi bilish faolligi va o‘quv faoliyati;
- masalalarning yechimini topishda maqsadga intiluvchanlik va originallik;
- tafakkurning unumdorligi;

Pedagogik nuqtai nazardan umumiy va maxsus qobiliyat yosh davrlarini inobatga olgan holda muhim jihatlarga bog‘liq. Erta yosh davrlar – maktabgacha va kichik maktab yoshida iqtidor umumiy hamda universal qobiliyat sifatida ko‘rilishi va rivojlanishi mumkin. Vaqt o‘tishi bilan bu “umumiy qobiliyat” o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib ma’lum bir yo‘nalishni belgilaydi. Ayni vaqtda bu iqtidor bola tomonidan qay darajada namoyon bo‘layotganligiga e’tibor qaratish kerak bo‘ladi. Aniq namoyon bo‘lgan, ya’ni psixolog, pedagog, ota-onalar tomonidan e’tibor berilgan qobiliyat “aktual”, atrofdagilar payqamaydigan qobiliyat “potensial” qobiliyat deyiladi. Ko‘pgina mashhur olimlar, bastakorlar, rassom va yozuvchilar (masalan, yosh V.A.Motsart, F.Galton, I.Mechnikov, K.Gauss, N.Vinner, G.Leybnits, V.Gyugo) erda yoshdayoq o‘zlarining qobiliyatlarini namoyon qilganlar. Va aksincha ko‘p hollarda bolalikda hech qanday iqtidorga ega bo‘lmagan bolalar yetuklik davrda muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkin. Bu aqliy potensialga ko‘pincha atrofdagilar e’tibor bermasliklari mumkin.

Tabiiyki, har bir holatda iqtidorni payqamaslikning sabablari turlidir. Potensial qobiliyat haqiqatdan ham ma’lum bir vaqtgacha namoyon bo‘lmagandir. Balki, ota-onalar pedagoglar va kattalar tomonidan bola qalbining nozik harakatlaridagi o‘zgarishlarga yetarlicha ahamiyat berilmagandir, intuitiv holda buni payqamagandirlar yoki bilimlari yetmagandir. Yoki aksincha, bu narsalarni tushunmaganliklari sababli boladagi buyuk potensial imkoniyatlarni sezmagandir, va hattoki, bu ijodkorlikni, intellektual tashabbusni negativ xususiyat sifatida qabul qilganlar.

Boshqa, xususiyatlarni esa qadrliroq deb hisoblaganlar, ya'ni, hammamizga shaxsiy tajribamizdan ma'lumki, tirishqoqlik, itoatkorlik, saranjom-sarishtalik kabi xislatlarni fikrlar originalligi, dadillik, harakatlardagi va mulohaza yuritishdagi mustaqillikdan ustun qo'yadigan ota-onalar, o'qituvchilar, oliy o'quv yurtlari professor o'qituvchilari, rahbarlar uchraydi. Amerikalik olimlar tomonidan 400 ga yaqin taniqli odamlarning tarjimai holi o'rganib chiqilganda ulardan 60 foizi maktab ta'limi davrida jiddiy muammolarga duch kelganliklari aniqlandi. Aktual va potensial qobiliyatlar tushunchasining mavjudligi rivojlanishni oldindan prognoz qilish muammosini muhim deb hisoblaydi.

Shaxsning qanday sifatlari va xarakter xususiyatlari, fe'l-atvoridagi va faoliyatidagi fazilatlari kattalarga kelajakda bolaning buyuk olim, rassom yoki davlat arbobi bo'lishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi. Bu savolga javob topish birmuncha mushkuldir. Psixologlar bolaning kelajagini "bashorat" qilish imkonini beradigan qator qonuniyatlarni belgilab berganlar, lekin asoslangan prognozlar berishga hali erishilgani yo'q. Shu bilan birga jahon pedagogika va psixologiyasi sohasidagi tajriba shuni ko'rsatadiki, bolaning imkoniyatlariga ishonchning pedagoglar va ota-onalarning mahoratiga yo'g'rilganligi mo'jizalar sodir etishga qodir. Ba'zi hollarda hayotda insonga tabiat tomonidan berilgan qobiliyatdan ham ko'ra u ana shu xususiyatni qanday rivojlantira olgani muhimdir.

Ulg'aygan sari bolalarda aqliy salohiyatining o'sib borishini kuzatish mumkin. Hayotining birinchi 10 yilligida bolalar aqliy faoliyatining eng qiyin davri, ko'plab yangiliklarni o'zlashtirish, hishayajonga to'la davr bo'ladi. Bundan tashqari bolalar yoshligi tufayli nerv sistemasi sezgir bo'ladi. Hatto oddiy hisoblagan holatlarimiz ham ularning tez qabul qilishiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bolalarni iqtidori turli yoshlarda namoyon bo'ladi. Agar bolaning konkret rivojlanish vaqti o'tkazib yuborilsa, bu kelajakda uning iqtidorini rivojiga to'sqinlik qiladi.

Bola iqtidorini sezgan ota-ona va o'qituvchilar, bunday bolani e'tiborsiz qoldirmasliklari kerak, chunki kelajakda u o'zini qandaydir iqtidorini ko'rsatishi mumkin.

Ko'pincha bolalar ularning aqliy faollashuvi ota-onalarning qo'rquvi va bezovtalanishiga sabab bo'ladi, asosiysi bolalarga buni bildirmaslik kerak. Boshqa oilalarda bolalariga berilgan iqtidor ularni yaxshi kelajagini ta'minlaydi. Bolalarni rag'batlantirishadi va ular bilan g'ururlanishadi. Bunday bolalarda o'ziga yuqori baho qo'yish va mensimaslik holati yuzaga kelishi mumkin. Iqtidorli bolalarni o'qitishda ehtiyot bo'lish zarur. Ular atrofdagilarni qo'llashi va tanqidiga juda sezgir bo'lishadi. Oila sharoitida ham iqtidorli bolalarni "g'alatiroq" hisoblashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Локк Д. Мысли о воспитании. Т.3. – М.: Мысль, 1985.
2. Штерн В. Умственная одаренность. – СПб.: Союз, 1997.
3. Юркевич В.С. Проблемы современной психологии: Юркевич В.С. Проблемы современной психологии Юркевич В.С. Проблемы современной психологии: Публичные лекции // URL: <http://childpsy.ru/media/129/>
4. Малева Н.И. Английские песни в марийской столице // Марийская правда. 2012.
5. Малева Н.И. Школьники рассказывали сказки на английском // Марийская правда. 2012. – № 73.
6. Андреев В.И. Конкурентология. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004.

МАКТАBGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEDIA SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TA'LIMY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Navoiy davlat pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(Maktabgacha ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti Shermetova Shahnoza
Otomurod qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning media savodxonligini rivojlantirish, shuningdek, mediata'lim sifatini oshirishda zamonaviy axborot

texnologiyalardan foydalanishning vazifalari, media savodxonlikning bolalar hayotidagi tarbiyaviy fazilatlar va tutgan o'rnini haqida muhim ma'lumotlar xulosa va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: media savodxonlik, axborot texnologiyalari, maktabgacha ta'lim tashkiloti, ta'lim, tarbiya, media ta'lim.

Annotation: This article provides important information and recommendations on the development of children's media literacy in preschool educational organizations, as well as the objectives of using modern information technology to improve the quality of media education, the educational qualities and role of media literacy in children's lives.

Keywords: media literacy, information technology, preschool education organization, education, training, media education.

Аннотация: В данной статье представлена важная информация и рекомендации по развитию медиаграмотности детей в дошкольных образовательных организациях, а также задачи использования современных информационных технологий для повышения качества медиаобразования, воспитательные качества и роль медиаграмотности в жизни детей.

Ключевые слова: медиаграмотность, информационные технологии, организация дошкольного образования, образование, обучение, медиаобразование.

Kirish. Yurtimizda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida bir qator qonunlar va qonun osti hujjatlar qabul qilingan. Shulardan biri O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining 10-moddasida ta'lim turlari sanab o'tilib, uning birinchi turi – "Maktabgacha ta'lim" ekanligi ta'kidlangan. Shuningdek, 11-moddasida: "Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Bu ta'lim uch yoshdan yetti yoshgacha oilada, undan keyin bolalar bog'chasida va mulk shaklidan qat'iy nazar boshqa ta'lim muassasalarida olib boriladi", - deyilgan chunki jismoniy sog'lom ma'naviy yetuk shaxslargina buyuk kelajakni yaratadi. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda media va media savodxonlik tushunchalariga ta'rif bersak, oldin Mediasavodxonlik – bu mediani qabul qilish va uning faoliyatini baholash bo'yicha ko'nikmalar va malakalar majmuyini bildiradi.

Asosiy qism. Mediasavodxonlik — [ommaviy axborot vositalari](#) orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik [axborotni](#) saralash ko'nikmalarini, turli axborotlarni qabul qilgandan keyin ham har qanday vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilish, axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadda uzatilyapti, o'zida kimning manfaatlarini aks ettiryapti degan tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Mediasavodxonlikning maqsadi har bir medianing ustuvorliklari va kamchiliklarini tushungan holda, ular tomonidan tarqatilyotgan axborotni saralay bilish va zarurini qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish bo'lsa, asosiy vazifasi insonlar tomonidan iste'mol qilinadigan har qanday axborotning manipulyativ kuchini anglagan holda undan chegaralanishdir.[1] Hozirgi kunda axborot turli ravishda va juda tez tarqalmoqda, sababi zamonaviy texnologiyalar jadal rivojlangan asrda yashayapmiz. Yoshlarda media savodxonlik, media ta'lim yetishmasligi tufayli, har xil yomon oqibatlar kelib chiqmoqda, shuning oldini olish uchun ularga maktabgacha ta'lim yoshidan boshlab media savodxonlikni o'rgatishimiz lozim. Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa uning samarasi shunchalik erta namoyon bo'ladi va insonning butun hayot tarziga ijobiy ta'sir qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarida kompyuter savodxonligini shakllantirish, ularni kompyuter va zamonaviy axborot texnologiyalari bilan elementar tarzda muomala qilishga o'rgatish va shuningdek, ularni maktab ta'limiga tayyorlash dolzarb masalalardan biri ekanligini ko'rsatadi. Yosh bolalar tevarak-atrofga, bo'layotgan voqea va hodisalarga, narsa va buyumlarga juda qiziquvchan bo'ladi. Ular hamma narsaga qiziqib ushlab, paypaslab, yurgizib, harakatga keltirib ko'rishni yoqtiradilar. Biz bolalarga media ta'limni o'rgatish jarayonida media savodxonligini ham birgalikda olib borib rivojlantirishimiz lozim.

Muhokama va tahlillar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mediali va kompyuterli ta'limni amalga oshirishning asosiy talablaridan biri - bolalarning media savodxonligini shakllantirish va ularni

kompyuterda mustaqil ishlashini ta'minlashdan iborat. Tarbiyalanuvchilarning kompyuter savodxonligini shakllantirishdan asosiy maqsad ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda kompyuterdan foydalanishga qaratilgani sababli, tarbiyachi o'zining nazorati ostida "Sichqoncha" yordamida turli ta'lim o'yinlarini, matematik amallarni, turli topshiriqlarni va shularga o'xshash vazifalarni bajartirishga o'tadi. Tarbiyalanuvchilar "Sichqoncha"dan foydalanish bo'yicha to'la amaliy malaka va ko'nikma hosil qilganlaridan so'ng mustaqil ish bajara boshlaydilar. Bu holda ham tarbiyachi ularning ishini doimiy kuzatib turadi. Maktabgacha ta'limda pedagogik texnologiya – ta'lim jarayonini amalga oshirish uchun shakllar, usullar, texnikalar, o'quv vositalarining kompleksini anglatadi. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarurati quyidagi sabablarga bog'liq: - Pedagogik texnologiyaning ahamiyati shundaki, maktabgacha yoshdagi bolalarning yutuqlarini baholashning zamonaviy yondashuvlarini aniqlaydi, shaxsiy va tabaqalashtirilgan vazifalar uchun sharoit yaratadi. Bugungi kunda ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo'yilgan. Maktabgacha yosh – bu shaxsning poydevori qo'yilgan, irodasi rivojlangan va ijtimoiy kompetensiyasi shakllanadigan o'ziga xos va hal qiluvchi davr.[2] Ommaviy axborot vositalari yoshlar hayotidagi katta ta'sirga ega kuchdir. Musiqa, televizor, video o'yinlar, jurnallar va boshqa ommaviy axborot vositalari dunyoni qanday ko'rishimizga kuchli ta'sir ko'rsatadi, bu ta'sir ko'pincha bolalik davridan boshlanadi. Ommaviy axborot vositalarini iste'molchilar tanqidiy tahlil qila olishlari uchun ularda media savodxonlik ko'nikmalari va odatlarini bolalikdan rivojlantirish kerak bo'ladi. Bu ko'nikmalarga ommaviy axborot vositalariga bazaviy darajada kirish, uni muayyan tushunchalar asosida tanqidiy tahlil qilish, shu tahlil asosida baholash va nihoyat, ommaviy axborot vositalarini o'zi ishlab chiqarish kiradi. Media savodxonligi ko'nikmalarini o'rganishning ushbu jarayoni media ta'lim deb ataladi.[3]

Xulosa. Fikrimizcha, media savodxonlik bildirilgan fikrlar birgalikda ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan barcha har qanday axborotga tanqidiy qarash, ya'ni foydali va foydasizligiga ularga xolis yondoshish va har bir uzatilayotgan axborotni saralashda ongli ravishda yondashish hamdir. Media savodxonlikning maqsadi har bir medianing biz uchun qanday ustuvorliklari yoki qanday kamchiliklari borligini tushungan holda, ular tomonidan tarqatilayotgan turli xildagi axborotni saralay bilish ya'ni kerakli keraksizga ajrata olish va zarurini qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Eng asosiy vazifasi insonlar tomonidan iste'mol qilinadigan har qanday axborotning manipulyativ kuchini anglagan holda ulardan chegaralana olish qobiliyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [Mediasavodxonlik - Vikipediya \(wikipedia.org\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Mediasavodxonlik)
2. [b06fdc_9f114ae39eff48c7a62f201285adadc1.pdf \(iupr.ru\)](#)
3. [MEDIA SAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING ILMYIY NAZARIY TAHLILI \(cyberleninka.ru\)](#)

ASTRONOMIYA FANIDAN TALABA BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDAN FOYDALANISH

Nurmuminova Sh Fizika-astronomiya ta'lim yo'nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: G.Sayfullayeva

Xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati nimada? So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislariga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'limtarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi. Yuqoridagi talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va

monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Milliy ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim mazmunini, pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish dasturlarini takomillashtirish hamda mutaxassislar tomonidan darsliklarning yangi avlodini yaratishda qo'llaniladi. Tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o'rni to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi. Xalqaro tadqiqotlar ta'lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o'tkazishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi.

O'zbekistonda turli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarimizda monitoring tadqiqotlarini o'tkazish madaniyati rivojlanadi, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi. Milliy ta'lim sifatini baholashdagi nazorat materiallarini xalqaro tadqiqotlarda qo'llaniladigan nazorat materiallari sifati darajasida ishlab chiqish imkonini beradi.

Xalqaro dasturlash turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-PIRLS

-PISA

-TIMMS

-TALIS

PIRLS – Progress in International Reading and Literacy Study 7 – 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholashga mo'ljallangan. Mazkur xalqaro dastur boshlang'ich sinflarda tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning o'qilgan matnni tushunishi, uni sharhlashi, mustaqil hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilishi orqali ta'limning keyingi bosqichida o'qishni muvaffaqiyatli davom ettirishga zamin tayyorlaydi.

TIMSS – The Trends in International Mathematics and Science Study

TIMSS – Matematika va tabiiy fanlarni o'zlashtirish sifatini Xalqaro monitoring qilish va baholash tizimi. Bu tadqiqot o'quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo'yicha boshlang'ich maktabning 4-sinfi va tayanch maktabning 8-sinf o'quvchilarining o'zlashtirish darajasini dunyoning turli mamlakatlarida qiyosiy o'rganishni maqsad qilib qo'ygan va olingan natijalarga muvofiq har bir mamlakatning ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari va yutuqlarini e'tirof etadi.

TALIS – Teaching and Learning International Survey

TALIS – turli mamlakatlarda tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarning xalqaro qiyosiy tahliliga asoslangan tadqiqot bo'lib, Xalqaro iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti tomonidan ta'sis etilgan.

PISA (inglizcha – Programme for International Student Assessment) – turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur. Bu dastur 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi. Dastlab 1997-yilda ishlab chiqilgan va 2000-yilda birinchi marta qo'llanilgan. PISA bo'yicha bahoning 50 ballga oshishi har yillik Yalpi ichki mahsulot (YaIM) ning 1% ga o'sishini ta'minlaydi.

O'quv jarayonini axborotlashtirish texnologik, pedagogik va tashkiliy ishlar bilan bog'liq qiyin va ko'p qirrali masalalarni yechishni talab etadi. O'qitishda multimedia vositalaridan foydalanishning maqsadi dars jarayonida, kompyuter yordamida astronomiya fanini mustaqil o'rganish, o'rgatish, uni qo'llash, animatsiyalardan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilishdan iboratgina bo'lib qolmasdan o'tilgan darslarni mustahkamlash tariqasida PISA testlar tuzib talaba bilimini Xalqaro baholash dasturlari yordamida baholasa bo'ladi. Multimediali o'rgatuvchi dasturlar matn, grafika, video, tovush va animatsiyalardan iborat bo'lib, o'quvchi astronomiya fanini o'zi mustaqil o'rganmoqchi bo'lsa, kompyuterda tuzilgan maxsus dasturlari yordamida talabalarga rasmi va grafikli testlarni berish orqali talabalarda Astronomiya fanidan talaba bilimini baholashda Xalqaro baholash dasturlaridan unumli foydalansak maqsadga muvofiqdir. Bu dasturlar tabiiy fanlarning nazariy bo'limlarini, amaliy mashg'ulot va laboratoriya ishlarini, nazorat (test) topshiriqlarini, qo'shimcha adabiyotlar ro'yxatini o'z ichiga oladi. Bilimlarni xotirada uzoq vaqt saqlab qolish va kerak bo'lganda amalda qo'llash imkoniyatini beradi. Astronomiya fanini multimedia vositalari asosida o'qitilishining afzalliklari quyidagilardan iborat:

- talabalarni kompyuter savodxonligini oshirish;
- o'rganilayotgan o'quv materialini atroflicha chuqurroq va puxta o'zlashtiradi;
- o'zlashtirilgan bilimlarni xotirada uzoq vaqt saqlab qolish imkoniyati yaratiladi;
- talabalarni mustaqil bilim egallashlari uchun kompyuter texnologiyasidan foydalanishga undaydi;
- ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan tanishadi;
- ta'lim olish vaqti qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyati yaratiladi.

Astronomiya fanidan talaba bilimini Xalqaro baholash dasturlari yordamida baxolash uchun PISA testlarini berish ko'proq samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev M., Sattarova B., "Fizika va astronomiya o'qitish nazariyasi va metodikasi", O'quv qo'llanma, Toshkent: "Fan texnologiya" nashriyoti 2015 y.
2. Shernazarov I.E Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini xalqaro baholash dasturlari PISA tadqiqotiga tayyorlashdagi vazifalar va ularning yechimlari / Konferensiya materiallari, 38-43.
3. Tillaboyev A.M. Astronomiya kursini o'qitishda zamonaviy ilmiy-tadqiqot natijalaridan foydalanishning metodik tizimi.

TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI

Smaylova Gulmari Yuldashovna-

Qoraqalpog'iston Respublikasi

Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy

markazi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quv jarayoniga o'quvchilarning yondashuvida innovatsion yangiliklarning ahamiyati, ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash va bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari haqida so'z yuritilgan

Kalit so'zlar: til, innovatsiya, metod, interfaol, pedagogika, g'oya. multimedia, animatsiya

Аннотация: В данной статье говорится о важности инновационных инноваций в подходе учащихся к образовательному процессу, активном использовании передовых педагогических технологий в образовательном процессе, отношении детей к учебному и умственному потенциалу.

Ключевые слова: язык, инновация, метод, интерактив, педагогика, идея. мультимедиа, анимация

Abstract: This article talks about the importance of innovative innovations in the approach of students to the educational process, the active use of advanced pedagogical technologies in the educational process, and the attitude of children to their educational and mental potential.

Key words: language, innovation, method, interactive, pedagogy, idea. multimedia, animation

Ta'lim tizimida innovatsion deyilganda ta'lim maqsadi va mazmuniga yangilik kiritish, yangicha yondashish, pedagog va talabaning hamkorligidagi faoliyatini tashkil etish, pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish jarayoni, ta'limning uslub, shakl, va vositalarining majmuasi tushuniladi. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi

shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko‘proq e‘tibor berish lozim. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mas‘uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo‘ygan o‘quvchilarni maktab hayotiga ko‘niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo‘l ochib beradilar. Bolalarning o‘qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining vazifasi mas‘uliyatli ekanligini ko‘rsatadi.

Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o‘tkazish metodlariga ko‘ra o‘quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo‘ladi. O‘quvchilarning o‘quv materiallarini o‘zlashtirishga bo‘lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo‘zg‘otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo‘lib, bu o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro ichki yaqinlashuvidir. Boshlang‘ich sinflarda ko‘proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan o‘yin mashqlardan foydalanib, darslar o‘tish yaxshi samara beradi. Ko‘proq atrof-muhit bilan bog‘lab o‘tilgan mashg‘ulotlar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o‘ziga xosligi shundaki, ular o‘qituvchi va o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi.

O‘qitish jarayoni o‘qituvchi hamda o‘quvchilar faoliyatini o‘z ichiga oladi. O‘qituvchining faoliyati o‘quv materialini bayon qilish, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e‘tiqodini shakllantirish, o‘quvchilarning mustaqil mashg‘ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. “Baliq skeleti” texnologiyasi. Ushbu texnologiya baliq model chizmasi orqali namoyish etilib, bunda o‘quvchilar o‘rtaga tashlangan muammoni har tomonlama ochib berishga harakat qiladilar. Baliq skeleti chizmasi vatmanga chizilib uning tepa qismiga yechilishi kerak bo‘lgan muammo yoziladi.

Darhaqiqat, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta‘lim jarayonining unumdorligini oshiradi. Bugungi davr axborot uzatish hajmi va tezligi jihatlaridan chegaralanmagan butunjahon axborot tarmog‘idan faol foydalanishi bilan xarakterlanadi.

Multimedialardan va animatsiyalardan keng foydalanish o‘quvchilarni darslarga bo‘lgan qiziqishi va bilim saviyasini oshiradi. O‘quvchilarga kompetensiyalarni har bir dars ko‘lamida puxta singdirib borishimiz kerak. Bunda biz o‘qitishda yangi pedagogik texnologiyalardan, innovatsion g‘oyalardan, interfaol uslublar va kreativ yondashuvlardan o‘rinli ravishda o‘z vaqtida foydalana bilishimiz lozim. O‘quvchilar biz yaratgan innovatsiyalar orqali yetarli bilim egallaydi, deb o‘ylayman. Men o‘z ish faoliyatim davomida ko‘pgina innovatsion g‘oyalardan, turli xil didaktik o‘yin mashqlardan keng ko‘lamda foydalanaman. Oddiygina yaratgan o‘yin mashqimiz ham o‘quvchi uchun juda qiziqarli va esda qolarli bo‘ladi. Men o‘qish darslarida ayniqsa, “Yosh aktyorlar”, “Quvnoq quyunchalar”, “Bu meniki”, “Charxpalak”, “Zanjir”, “Davom ettir”, “Maqollar zanjiri”, “Sinkveyn” metodi, “Venn diagrammasi”, “Zig-zag” texnologiyasi, “Topib o‘qi” kabi usul va ta‘limiy mashqlardan ko‘p foydalanaman. Bu albatta, ko‘pincha kreativ fikrlashdan kelib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Babayeva D. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. TDPU. 2018. 4. Internet ma‘lumotlar.
2. Tolipov O‘, Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. - T.:Fan 2006

TALABALARGA GIMNASTIKA MASHQLARINI O'RGATISH METODLARI

Soibov Ruxsora A'zam qizi
Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi talabasi
Navoiy davlat pedagogika instituti
Ilmiy rahbar: Pirmova N.A.

Annotatsiya. Gimnastika mashqlari aniq harakatining mukammal ijrosini namoyish qilish, kino va foto materiallarni, rasmlar, jadvallar va namunaviy modellarni ko'rsatish, ayrim harakat topshiriqlari texnikasining detallarini og'zaki tasvirlab berish va boshqa harakatlar bilan taqqoslash, shuningdek qo'shimcha vositalardan foydalanish haqidagi ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: detal, model, mashqlar, algoritmik, tip, harakat, faoliyati, takrorlash murakkab, o'rganish, algoritmik, shug'ullanuvchi, mashq, metod, saralab, sinov, xotira, jismoniy sifatlar, tarbiyalanadi.

Annotation. It is aimed at demonstrating the perfect execution of gymnastic exercises, showing film and photo materials, pictures, tables and sample models, describing verbally the details of the technique of certain movement assignments and comparing them with other movements, as well as information on the use of additional tools.

Key words: detail, Model, exercise, algorithmic, type, action, activity, repetition complex, study, algorithmic, engaged, exercise, method, sort, test, memory, physical attributes, trained.

Аннотация. Он направлен на демонстрацию идеального выполнения гимнастических упражнений, демонстрацию кино- и фотоматериалов, рисунков, таблиц и образцов моделей, устное описание деталей техники выполнения определенных двигательных заданий и сравнение их с другими движениями, а также информацию об использовании дополнительных инструментов.

Ключевые слова: деталь, модель, упражнение, алгоритмический, тип, действие, активность, комплекс повторений, изучение, алгоритмический, задействованный, упражнение, метод, сортировка, тест, память, физические характеристики, обученный

Hammamizga ma'lumki, dunyo siyosiy maydonida o'zining beqiyos o'rni bilan gavdalangan mamlakatlarning sport sohasidagi yutuqlari kundan kunga tajribalari oshib bormoqda. Bu dunyoda inson tug'ilibdiki butun umr ijtimoiylashib boradi. Shung uchun har bir davrning shaxsida shu davrning talablariga xos bo'lgan xususiyatlar shakllanib boraveradi. Bunday jarayon orqali jamiyatda shaxsning ijtimoiylashuvida jismoniy madaniyatning roli va funksiyalari hozirgi paytda, ayniqsa, yigirmanchi asrning oxirida inson va uning turmushiga qiziqish ortganligi bilan izohlanadi. Pirovardida, ijtimoiylashuv ham sport turlari rivojiga qo'yiladigan talablarni va ularning taraqqiyotini belgilab beradigan omil hisoblanadi.

Gimnastika mashqlarini mashg'ulotda qo'llashda o'rgatish metodlari asosiy faoliyat qo'llanmasi hisoblanadi. Ayniqsa yoshlar gimnastika mashqlarini bajarishga juda qiziqishadi. Chunki tananing shakli, tashqi ko'rinishidagi qomatni yaratishga e'tibor katta. Shuning uchun ularning talablariga asosan mashg'ulotlarni tashkil etish juda o'rinli, har bir shug'ullanuvchining e'tiborli ishtiroki uning uchun muvaffaqiyatlidir. Gimnastika mashqlari shug'ullanuvchilarning jismoniy harakat va irodaviy xislatlariga katta talablar qo'yadi. Yangi mashqlarni o'zlashtirish jarayonidagi onglilik va faollik tamoyili talabalardan, eng avvalo, harakatni tushunib o'rganishni, qo'yilgan vazifaga qiziqib va ijodiy yondashishni tarbiyalashni talab etadi. O'qish jarayonida harakat ko'nikmalarini ongli o'rganib olishlari uchun shug'ullanuvchilarga quyidagilarni o'rgatish lozim bo'ladi.

✓ o'z faoliyatining natijalarini baholash; turli (og'zaki, chizma, yozma holda takrorlash) usullardan foydalanib, harakat texnikasini tasvirlash;

✓ yangi harakatni o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lgan turli qiyinchiliklarni yengish;

✓ kundaliklarini tutish va mashqlarni o'zlashtirish rejalarini tuzish;

O'qituvchi talabalarning nimaga qodirligini, ularning aniq bir mashqlarni o'zlashtirish imkoniyatlarini uzluksiz chuqur o'rganib borishi kerak. Masalan, yakkacho'pda katta aylanishni bajarish

uchun talabada bir qancha boshqa mashqlarni bajara olishi, qo'lida yetarlicha kuch bo'lishi, dadillik va qat'iyatlilik singari ko'p jismoniy sifatlar qosil qilingan bo'lishi zarurligini bilishi lozim. Talabada shunday xislatlarning mavjudligi ana shu mashq uchun oson ekanligini ko'rsatadigan o'lchov bo'ladi.

Gimnastikachilarning sport mahorati rivoji jarayonida alohida tarkibiy qismlarga bo'lgan talablar bir xil bo'lmagan. Gohida ulardan biri, gohida boshqasiga ko'proq e'tibor qaratilardi, Bu jihat asosan musobaqalarning qoidalariga bog'liq bo'lardi. Shunday bo'lsada, badiiy gimnastikada har uchala tarkibiy qism: murakkablik, kompozitsiya va ijro o'rtasida o'zga xos uyg'unlik mavjud bo'lishi kerak.

Kompozitsiyani ijro etishda gimnastikachiga qo'yiladigan muhim talab musiqani qabul qilish, ekspressiya va ifodalilik asosida texnik jihatdan murakkab kompozitsiyalarni ijro etishda emotsional-harakatchan obraz hosil qilishdan iborat.

Musobaqa dasturlarining kompozitsion shakllari borasidagi ijodiy izlanishlarda musiqa katta o'rin tutadi. Musiqiy asarning xususiyati va emotsional mazmuni gimnastikachining (jismoniy, texnik, psixologik, ifodali, yosh jihatidan) individual xususiyatlariga javob berishi lozim. Gimnastikachining mahorati, musiqiyliigi, harakatlanish madaniyati qanchalik baland bo'lsa, uning imkoniyatlari shunchalik ko'p bo'ladi. Sportchi qizlarning ijro mahoratiga xos yana bir jihat xoreografik tayyorgarlikdan iborat. Xoreografiya – estetik tarbiya va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning muhim vositasi. Aynan xoreografiya mashg'ulotlari jarayonida sportchilar san'atga oshno bo'ladilar. Ularda harakatlar go'zalligini to'g'ri his qilish, ular orqali ma'lum emotsional holatlarni, turdi kayfiyat, hissiyotlarni ifoda etish qobiliyati tarbiyalanadi. "Xoreografiya" tushunchasi (klassik, xalq, tarixiy-maishiy, zamonaviy) raqs san'atiga oid barcha jihatlarni o'z ichiga oladi. Xoreografiya gimnastikachilarning harakatlanish madaniyatini boyitish va ularning ifoda vositalarini kengaytirish, ijroga xos artistlik qobiliyatini oshirish imkonini beradi.

Jahon gimnastika maydonidagi ortib borayotgan raqobat shuni taqozo etadiki, murakkablikni yuksak mahoratli ijro bilan uyg'un holda ko'rsata bilgan, alohida ifoda, emotsionallik va artistizmni namoyon etgan sportchilargina doimo g'alaba qozona oladi. Shu bois maxsus xoreografik tayyorgarlikka yanada sifatli yondashuv talab etiladiki, u gimnastikachilar harakat qilayotgan o'zgaruvchan sharoitlarda avvalo shaxsiy qobiliyatlarga tayanish va doimo ilg'or bo'lish tamoyillariga asoslanmog'i lozim. Gimnastikaga oid yaqqol jihatlari bo'lishiga qaramay, "ifodali harakat" tushunchasi psixologiya sohasiga oiddir. Bu atama bilan psixologik tadqiqotlarda ruhiy holatlarning tashqi ifodalanishi (mimika, pantomimika va ekspressiyada namoyon bo'lishi) belgilanadi. Badiiy gimnastikada psixologik tayyorgarlik ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur sport turining yana bir o'ziga xos jihati shundan iboratki, gimnastikachilarning sport yutuqlari darajasi tegishli malakaga ega hakamlarning sub'ektiv bahosi bilan aniqlanadi. Badiiy gimnastika bo'yicha hakamlar kombinatsiyalarni baholashda ijro mahoratiga xos ko'plab omillarni hisobga olishlariga to'g'ri keladi, chunki ushbu sport turida harakatlarning sifatiga xos ko'plab unsurlar namoyon bo'ladi. Ularni boricha qamrab olish, bu boradagi turli ma'lumotlarni tahlil qilish va aniq ekspertlik xulosasini berish – badiiy gimnastika nazariyasi va amaliyoti oldida turgan yuksak maqsaddir. Mazkur vazifani hal qilishda ko'plab o'ziga xos xususiyatlar va jihatlarga e'tibor berish taqazo etiladi.

Foydanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori, 3-iyun 2017-yil., № PK 3031. lex.uz
2. Efimenko A.I. Saf mashqlari va ularni o'rgatish metodikasi. Toshkent., O'zDJTI, 1990y, 40 b.
3. Yefimenko A.I., Yo'ldashev Q.Q., Umarov M.N. Gimnastika darsining samaraligini oshirish usullari. Tashkent, 1995 g
4. Sushko G.K. Gimnastika i metodika yeyo prepodavaniya T.: ILM ZIYO.-2012 g. 27
5. Pirimova N.A. Gimnastika sport turi bilan shug'ullanish barkamollik garovidir. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Scientific Journal Impact Factor Q SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7 Toshkent-2022, 687-690b
6. Morgunova I.I. Gimnastika va uni o'qitish metodikasi – Tashkent, 2011 y 31 b.

KURASHCHILARNING TEZKOR-KUCH SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Suvonov Bobirjon G'ofurjon o'g'li
Sport faoliyati (kurash) ta'lim yo'nalishi talabasi
Navoiy davlat pedagogika instituti
Ilmiy rahbar: Hojiyev Sh.S.

Annotatsiya. Maqolada yosh dzyudo kurashchilarning tezkor-kuch sifatlarini rivojlantirishdagi pedagogik texnologiyalar va ulardan samarali foydalanishga doir qo'llaniladigan maxsus mashqlar mohiyati yoritilgan. Dzyudochilarni musobaqa sharoitiga moslashtiruvchi yangi harakat dasturiga xos mashqlar majmuasi yaratilgan.

Kalit so'zlar: "Tezkor-kuch sifatлари", "tezkor-kuch tayyorgarligi", tezkorlik, kuch.

Annotation. In the article pedagogical technologies and their effective use in the development of rapid and powerful qualities of young judo fighters. We have worked out a complex of exercises to bring the judo wrestler at a new motion regime which is very much close to the conditions in a competitive activity.

Key word: preparation of fast-power, attributes fast-power, power, fast.

Аннотация. В статье педагогические технологии и их эффективное использование в развитии быстрых и силовых качеств юных дзюдоистов. Мы разработали комплекс упражнений для перевода дзюдоиста на новый режим движения, максимально приближенный к условиям соревновательной деятельности.

Ключевые слова: приготовление фаст-пауэр, атрибуты фаст-пауэр, мощьность, быстрота.

Hech bir narsa mamlakatni sport kabi dunyoga mashhur qila olmaydi. Sport qadimdan to hozirgi kunga qadar insoniyat hayotida muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3-iyundagi "Ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3031-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 10-avgustdagi "Nufuzli xalqaro sport musobaqalarida yuksak natijalarga erishgan O'zbekiston sportchilarini jamoat va sport ishlariga keng jalb etish hamda sportchilarni va ularning trenerlarini rag'batlantirish to'g'risida" PQ-2779-sonli Qarorlarining chiqarilishi yurtimizda yakkakurash sport turlari dunyo mamlakatlari ichida o'zining o'rniga ega bo'lib kelmoqda.

Dzyudochilarda ayniqsa pedagogik nuqtai nazardan o'tkazilgan tadqiqot natijalari deyarli ko'p murabbiylarni qiziqtirgan. Hozirgi kunda dzyudo kurashchilarining xalqaro maydonlarda, jahon birinchiliklarida dzyudochilarning ko'rsatib kelgan natijalarini qoniqarli deb bo'lmaydi. Bellashuv davomida tez charchab qolishlar yoki jismoniy sifatlar borasida dzyudo bo'yicha etakchi mamlakatlarning sportchilariga nisbatan jismoniy qobiliyatlarning yaxshi rivojlanmaganini ko'rishimiz mumkin. Bunda o'z samarasini yo'qotgan eski uslublardan foydalanib kelinganligi ko'rinib turibdi. Jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy rivojlangan davlatlar texnologiyalarini qayta ishlash va amaliyotga tatbiq etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lib xisoblanadi.

Dzyudo kurashchilarning musobaqa faoliyati xususiyatini hisobga olgan holda jismoniy qobiliyatlari tezkor-kuch sifatlarini rivojlantirishdagi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Odatda mashg'ulot vositalari asosiy (musobaqa) mashqlarini bajarish tavsifi bilan va shakli bo'yicha o'xshashlikka ega. Demak, masalan sport turlaridagi jismoniy tayyorgarlik dasturida qaysiki ular uchun chidamlilikni namoyon qilish harakterli bo'lgan, uzoq va uzluksiz bajariladigan mashqlar asosiy o'rinni tutadi, chunki muhimligi inobatga olinib tanlanishi ular asosiy harakat malakasining shakllanishiga mashg'ulot qiluvchilarning organizmi funksonal imkoniyatlarining oshishiga, tanlangan sport turiga yaqin bo'lgan jismoniy sifatlarini tarbiyalashga muvofiq bo'lishi shart.

Dzyudoda tezkor-kuch sifatlari juda muhim ahamiyat kasb etadi, buni ko'pgina mualliflar [2,3,4] va boshqalar ta'kidlab o'tganlar. So'ngi yillarda olib borilgan tadqiqotlarning [2,5] va boshqalar ko'rsatishicha, ularning ahamiyati ancha oshgan.

Dzyudo harakat elementlariga xos maxsus jismoniy texnik tayyorgarlik mashqlarini bajarish ko'p kurash sport turlariga mo'ljallangan an'anaviy qizitish va tiklantiruvchi vositalardan qo'llash binobarinda jismoniy sifatlarning holatlarini bosqichma-bosqich takomillashtirish yoshlarni jismoniy qobiliyatlarini takomillashtirishni baholovchi me'yoriy nazorat sinov-testlari majmuasini ishlab chiqishda va pedagogik texnologiya uslublari tadqiqot yordamida asoslanib berildi.

Turli vazn toifasidagi dzyudochilar tomonidan qo'llaniladigan texnik harakatlarning individual jamg'armasi tezkor-kuch tayyorgarligi vositalari hamda uslublari tarkibi o'rganildi. Dzyudochining individual hujum va himoya harakatlari jamg'armasini hisobga oluvchi tezkor-kuch tayyorgarligi vositalarini tanlash maqsadga muvofiqdir.

Dzyudo bo'yicha maxsus ilmiy-uslubiy adabiyotlarda tezkor-kuch tayyorgarligini vositalari va uslublarini takomillashtirishga katta ahamiyat qaratiladi. Biroq shuni takidlash joizki, "Tezkor-kuch sifatlari" va "tezkor-kuch tayyorgarligi" tushunchalarining o'zi sportchining kuchini namoyon qilish turlaridan biri sifatida sport kurashlari nazariyasi va amaliyotiga nisbatan yaqinda kirib kelgan.

Dzyudochilarning olingan musobaqa faoliyati ma'lumotlari va ular tayyorgarligining alohida tomonlarini ifodalovchi testlar natijasida korrelatsion tahlil o'tkazildi. Bu tahlil o'rganilayotgan musobaqa faoliyati ko'rsatkichlari va jismoniy tayyorgarlikning o'zaro bog'liqligini aniqlashga imkon yaratdi.

Tadqiqotlar dzyudochilarning tezkor-kuch tayyorgarligini musobaqa oldi faoliyati xususiyatini hisobga olgan holda kelgusida ham o'rganish zarurligini tasdiqlaydi.

Tajribada qatnashayotgan dzyudochilar uchun tezkor-kuch tayyorgarligining oldindan ishlab chiqilgan dasturi umumiy ko'rinishda amaliy tavsiyalarda keltiriladi.

U mashg'ulot usuliyatining asosiy yo'nalishlarini aks ettiradi va zarur parametrlarni o'z ichiga oladi. Mazkur parametrlarning bajarilishi dzyudochilarning jismoniy tayyorgarligini yanada yuqori darajasini ta'minlaydi.

Xulosa qilibshuni aytishimiz joizki, biz mashg'ulot kuchlanishlarining musobaqa kuchlanishlariga muvofiqligi tamoiliga amal qildik. Bu tamoyil tezkor-kuch sport turlari va birinchi navbatda, malakali sportchilar tayyorlash jarayoni uchun katta ahamiyatga ega.

Tajribada shu narsa isbotlandiki, dzyudoda o'rganilayotgan usulni uzoq vaqt takrorlash nisbatan sekinlashtirilgan harakatlarning mustahkamlanishiga olib keladi. Shu sababli murakkab mashqni nisbatan oddiy tarkibiy qismlarga bo'lib yuborish hamda bu elementlarni maksimal tezlik va kuchlanishlarda takomillashtirishni amalga oshirish oqilona bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M., Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini tiklash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. – Toshkent "O'zbekiston" NMIU, 2017 y. – 48 b.
2. Bakiyev Z.A. Erkin kurash nazariyasi va uslubiyati. –T., 2013.-24 s.
3. Il'ov A.H., Arslonov Sh.A., Bagdasarov A.Yu. "Erkin kurash nazariyasi va uslubiyati" T-2012, №6, s. 36
4. Керимов Н.А. Скоростно-силовая подготовка дзюдоистов и борцов вольного стиля, Методические рекомендации. -Т, 1990, 20 с.
5. Ким В.А. Методы подготовки дзюдоистов высокого класса (научно-методическая разработка)

OBYEKTGA YO‘NALTIRILGAN DASTURLASH TILLARINI O‘QITISHDA ARALASH TA‘LIM TEXNOLOGIYASINING IMKONIYATLARI

**Navoiy davlat pedagogika instituti,
“Informatika” kafedrası o‘qituvchisi,
F.D.Xodjabayev
Navoiy davlat pedagogika instituti,
“Matematika va informatika” yo‘nalishi talabasi
S.F.Mavlonova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta‘lim jarayonida raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari va olimlarning aralash ta‘lim texnologiyalariga keltirilgan ta‘riflari, afzalliklari bayon etilgan. Shuningdek, obyektga yo‘naltirilgan dasturlash tillarini o‘qitishda aralash ta‘lim texnologiyasining imkoniyatlari haqida fikrlar bildirilgan.

Tayanch so‘zlar: raqamli texnologiya, masofaviy ta‘lim, obyektga yo‘naltirilgan dasturlash tili, aralash ta‘lim texnologiyasi.

Aralashtirilgan ta‘lim texnologiyasi konsepsiyasini o‘rganish bilan shug‘ullanuvchi olimlarimiz ushbu atamani ko‘rib chiqishning ikkita asosiy yo‘nalishini ajratib ko‘rsatadilar. “Birinchi holatda, aralash ta‘lim texnologiyasi – bu o‘quv kurslari ta‘lim jarayonida faol usullardan foydalanish” [1]. Ikkinchi yo‘nalish esa aralash ta‘lim texnologiyasi – “kunduzgi ta‘limda asinxron va sinxron masofaviy ta‘lim elementlari bilan axborot va ta‘lim vositalaridan foydalanish modelini” nazarda tutadi [2, 3].

Ilmiy-metodik manbalarda aralash ta‘lim tushunchasining ko‘plab ta‘riflari mavjud bo‘lib, ularning aksariyati tavsifiydir. Bu borada Darlen Painterning fikriga ko‘ra, aralash ta‘lim – rasmiy va norasmiy ta‘lim vositalarining kombinatsiyasi, masalan, sinfda ishlash, nazariy materialni elektron pochta, chat yoki veb-seminar orqali muhokama qilish bilan o‘rganishdir. Geydelberg (Germaniya) politexnika universiteti professori K.Kun aralash ta‘lim tushunchasini tarmoq dasturiy ta‘minoti orqali o‘qitish va kunduzgi ta‘limning an‘anaviy shaklini birlashtirgan kompleks o‘quv kurslari deb ta‘riflaydi. Uning ta‘kidlashicha, aralash ta‘limning maqsadi – auditoriya va masofaviy ta‘limning kamchiliklarini bartaraf etishga mo‘ljallangan zamonaviy ta‘lim texnologiyasidir [4].

L.V.Desyatovanning fikricha, aralash ta‘lim – bu “sinfda va masofadan o‘qitishning afzalliklarini o‘zida mujassam etgan, talabalar uchun ochiq va asosli kurslarni yaratadigan, ta‘lim jarayoni o‘ziga xos tizimga tushiriladigan o‘quv / o‘qitish tizimidir [5]. Purnima Valiathanning ta‘kidlashicha, aralash ta‘lim – o‘quv materiallarini yetkazib berishning turli usullarini, hamkorlikni, zamonaviy veb-texnologiyalar asosida qurilgan kurslarni birlashtiradigan yechimlar degan ma‘noni anglatadi [6]. Bu atama yuzma-yuz ta‘lim, onlayn elektron ta‘lim va mustaqil o‘rganishni birlashtirgan o‘quv jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladi.

Shubhasiz, aralash ta‘lim ilg‘or ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish vositasi bo‘lib, unga klassik yondashuvlar integratsiyasiga asoslangan zamonaviy pedagogik usullar majmuidir [7]. Zamonaviy ma‘noda aralash ta‘lim texnologiyasi an‘anaviy va masofaviy ta‘lim texnologiyalarining samarali “aralashmasi” dan, innovatsion pedagogik ta‘lim usullaridan foydalanishga asoslanadi [8]. Aralashtirilgan ta‘lim deganda zamonaviy axborot va telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda masofaviy ta‘lim hamda oliy ta‘lim muassasalarida kunduzgi (sinf) ta‘limning kombinatsiyasi tushuniladi [9, 10].

Aralash ta‘lim texnologiyasining asosiy afzalligi qulay ta‘lim axborot muhitini, barcha zarur ta‘lim ma‘lumotlarini taqdim etadigan aloqa tizimini yaratadi. Shuning uchun bugungi kunda oliy ta‘lim muassasalarida fanlarni, shu jumladan obyektga yo‘naltirilgan dasturlash tillarini o‘qitish samaradorligini oshirishda aralash ta‘lim texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq sanaladi.

Yuqorida keltirilgan olimlarning aralash ta‘lim texnologiyalariga oid ta‘riflari asosida, quyidagi fikrlarni bildirish mumkin: 1. Aralash ta‘lim texnologiyasi – bu rasmiy o‘quv dasturi bo‘lib, unda talabalar qisman elektron o‘quv vositalardan foydalanib, onlayn formatda o‘qitiladi. Bu esa obyektga yo‘naltirilgan dasturlash tillariga oid mavzularni mustaqil o‘zlashtirishga, misol va masalalarni dasturlashni o‘rganish imkoniyatini ta‘minlaydi; 2. Qo‘shma ta‘lim – bu rejalashtirish va pedagogik

ahamiyatga ega bo'lgan elektron va an'anaviy ta'limning integratsiyasi. Bunda talabalarning obyektga yo'naltirilgan dasturlash tillarini dastlab mustaqil o'rganishga yo'naltiradi. Mustaqil ravishda obyektga yo'naltirilgan dasturlash tillarini o'rganishda va ularga oid masalalarni dasturlashda hamda turli loyihalar tayyorlashda qiyinchilikka duch kelsa, professor-o'qituvchi bilan fikr almashishga, bahs munozara qilish imkonini yaratadi; 3. Aralash tirilgan ta'lim – turli resurslarni, xususan, yuzma-yuz o'quv mashg'ulotlari elementlarini va elektron ta'limni o'zida mujassam etgan o'rganish usulidir. Aralash ta'limning ushbu imkoniyatidan foydalanib, talabalar obyektga yo'naltirilgan dasturlash tillarini virtual muhitlarda dasturlash orqali o'rganadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'lim sharoitida aralash ta'lim texnologiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda aralash ta'lim texnologiyasi an'anaviy ta'lim usullari orasida yetakchi o'rinni egallaydi va oliy ta'lim muassasalarining asosiy raqobatdosh ustunliklaridan biri bo'ladi, deb taxmin qilish mumkin. Chunki aralash ta'lim texnologiyasi talabalarning mustaqil ish samaradorligini oshiradi va noan'anaviy ma'lumot manbalarining mavjudligini ochib beradi, ijodkorlik uchun keng ko'lamli imkoniyatlarni taqdim etadi. Shuningdek, ta'limni axborotlashtirish va pedagogik jarayonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalanishni ta'minlaydi. Shu bois, bo'lajak axborot texnologiyalari mutaxassislarini, jumladan informatika va axborot texnologiyalari o'qituvchilarini tayyorlashda kasbiy fanlar ichida asosiy ahamiyatga ega dasturlash tillari, ya'ni obyektga yo'naltirilgan dasturlash tillariga oid kompetentligini rivojlantirishda aralash talim texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Медведева М.С. Смешанное обучение в системе высшего образования // Районная конференция “Освоение и внедрение современных образовательных технологий в учебный процесс”, – Шуя. 2013. – С. 78-79.
2. Капустин Ю.И. Педагогические и организационные условия эффективного сочетания очного обучения и применения технологий дистанционного образования // Автореф. Дисс. ... д-ра пед. наук. – М., 2005. – 43 с.
3. Медведева М. С. Формирование готовности будущих учителей к работе в условиях смешанного обучения // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Нижний Новгород, 2015. – 220 с.
4. Кун К. “E-Learning – электронное обучение” // Информатика и образование. 2007. – №6. – С. 16-18.
5. Десятова Л.В. Дистанционное обучение // Тезисы доклада XI Международного интерактивного форума образовательных технологий “Раздвигая границы” М., 2010. – С. 45-46.
6. Пурнима В. Blended Learning Models [Электронный ресурс]. Режим доступа:<http://www.learningcicuits.org/2002/valiathan.html>.
7. Медведева М.С. Актуальность подготовки будущих учителей к смешенному обучению при использовании современных дистанционных технологий // Современные технологии в науке, производстве и образовании. Сборник материалов конференции. – Шуя: Изд-во Шуйского филиала ИвГУ. – 2014. – С. 32-33.
8. Всероссийский научно-методический симпозиум “Смешанное и корпоративное обучение” (СКО-2007): труды Всероссийского научно-методического симпозиума // Педагогическая информатика. 2007. – № 4. – С. 86-94.
9. Андреева О. Смешанное обучение – как одно из конкурентных преимуществ ВУЗов [Электронный ресурс]: / О. Андреева. - Режим доступа: [URL:http://megapoprt-nn.ru](http://megapoprt-nn.ru) .
10. Медведева М. С. Формирование готовности будущих учителей к работе в условиях смешанного обучения // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Нижний Новгород, 2015. – 220 с.

WINDOWS OPERATSION TIZIMI TERMINLARINING O‘ZBEK TILIDA O‘RGANILISHI VA TARJIMA MUAMMOLARI.

NavDPI Ingliz tili va adabiyoti fakulteti
1-kurs magistri: Agzamova Muxlisa Muhammad qizi
Ilmiy rahbar: Muxammadov Bobir Isan o‘g‘li

Annotatsiya

Ushbu maqolada texnologiya asrining eng katta yutuqlaridan biri kompyuter hamda Windows operatsion tizimi, bugungi kunda ushbu operatsion tizim terminlarining ona tilimizga tarjima qilishda yuzaga chiqayotgan muammolar, ularni bartaraf etishning muqobil yo‘llari talqin etildi

Kalit so‘zlar: kompyuter, Windows operatsion tizimi, termin, jargon, terminologiya, muvofiqlik

Annotation

In this article, one of the greatest achievements of the technological age is the computer and the Windows operating system, the problems that arise in the translation of the terms of this operating system into our native language today, and alternative ways to solve them are explained.

Key words: computer, Windows operating system, term, jargon, terminology, compliance

Аннотация

В этой статье одним из величайших достижений технологического века является компьютер и операционная система Windows, объясняются проблемы, возникающие сегодня при переводе терминов этой операционной системы на наш родной язык, и альтернативные пути их решения.

Ключевые слова: компьютер, операционная система Windows, термин, жаргон, терминология, соответствие.

XXI asr boshiga kelib axborot texnologiyalari taraqqiyoti tufayli globallashuv jarayoni yangi bosqichga ko‘tarildi. Insoniyat tomonidan qo‘lga kiritilgan fan, texnika, madaniyat, ishlab chiqarish munosabatlarini rivojlantirish, demokratiya, qonunchilik, adolatni barqarorlashtirish borasidagi yutuqlardan oqilona foydalanish O‘zbekistonni jahondagi rivojlangan davlatlardan biriga aylantirishga zamin yaratadi. Globallashuv jarayoni barcha sohalarda tezkorlikni, tez sur‘atlar bilan rivojlanishni talab etmoqda. Texnika taraqqiyoti mahsuli bo‘lgan kompyuter tizimi barcha sohalarda qulayliklar yaratadi, ma‘lumotlarning tezkor yetkazib berilishini, tarjima, tahrir jarayonlarining qisqa muddatlarda amalga oshirilishini, turli millatga mansub muloqot vakillari o‘rtasida vosita sifatida xizmat qiluvchi sun‘iy til, ya‘ni axborot-kompyuter uslubining shakllanishini ta‘minlaydi. Kompyuterning yuragi hisoblangan operatsion tizimlarning turlari bir qancha. Ularning ichida bugungi kunda Windows operatsion tizimi keng qo‘llanilmoqda. Ammo ushbu tizimning asosi ingliz tilida ekanligi, boshqa tilda so‘zlashuvchilar xususan o‘zbek foydalanuvchilari uchun ham bir qancha qiyinchiliklar keltirib chiqarmoqda.

Xususan, Windows operatsion tizimi atamalarini boshqa tillarga tarjima qilish ba‘zan til muammolari, madaniy farqlar va texnik xususiyatlar tufayli qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Ushbu sohada tajribali mutaxassislar duch keladigan ko‘plab muammolar mavjud va tarjimonlar ularni ancha qiyin deb bilishadi. Jon Drayden tarjimini oyoqlari arqonlar bilan bog‘langan holda raqsga tushish bilan taqqoslaydi ³⁷, boshqa manbalar tarjimini sharobni suvga aylantirish, tarjimonlar esa pijama kiygan gladiatorlar bilan taqqoslanadi. Yuqorida aytib o‘tilgan barcha taqqoslashlar tarjimini murakkab va qiyin mashg‘ulot sifatida tavsiflovchi ekspressiv usul ekanligidan dalolat beradi.

---

³⁷ Dryden, John. 2012. Dancing on ropes with fetter’d legs. <https://jacket2.org/commentary/dancing-ropes-fetter%E2%80%99d-legs> [Accessed 15th March 2018].

Talabga javob beradigan sifatli tarjimani ta'minlash uchun tarjimonlarning eng muhim vazifalaridan biri tarjima qilish jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan muammolardan xabardor bo'lish va ularni hal qilishga tayyor bo'lishdir.³⁸

Shu jumladan Windows atamalarini tarjima qilishda duch keladigan ba'zi umumiy muammolar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Texnik muammolar: Windows operatsion tizimi atamalarida ko'pincha boshqa tillarda, xususan o'zbek tilida ham to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlari bo'lmasligi mumkin bo'lgan texnik jargon mavjud. Tarjimonlarga tegishli ekvivalentlarni topish bir qancha qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Madaniy moslashuv: Ba'zi atamalar madaniy jihatdan o'ziga xos bo'lishi mumkin, ular boshqa til yoki madaniy kontekstda ma'no berish uchun moslashtirishni talab qiladi.³⁹

Uzunlik: Atamalar boshqa tillarga tarjima qilinganda uzunligi jihatidan farq qilishi mumkin, bu menyular, dialog oynalari va foydalanuvchi interfeyslarida formatlash bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Muvofiqlik: Operatsion tizim bo'ylab tarjimalarda izchillikni ta'minlash foydalanuvchi tushunishi va tajribasi uchun juda muhimdir.

Foydalanuvchi uchun qulayligi: Foydalanuvchilar o'z ona tilidagi ba'zi atamalarga ko'proq o'rganib qolgan bo'lishi mumkin, bu esa yangi tarjimalarni kiritishni qiyinlashtiradi.

Shunday ekan, Windows operatsion tizimi atamalarini o'zbek tiliga tarjima qilishda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish lozim:

Texnik aniqlik: Tarjima qilingan atamalar Windows operatsion tizimi funksiyalarining funksionalligi va ma'nosini to'g'ri ifodalashiga ishonch hosil qilish lozim.

Muvofiqlik: Foydalanuvchi tushunishini yaxshilash uchun operatsion tizim bo'ylab terminologiyada izchillikni saqlash kerak.

Oddiylik: Tarjima qilingan atamalarni foydalanuvchilarning keng doirasiga kirishi uchun tushunarli va sodda tildan foydalanish maqsadga muvofiq.

Madaniy ahamiyati: Foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratish uchun atamalarni o'zbek tili va madaniy me'yorlariga moslashtirish juda ahamiyatli.

Fikr-mulohazalari: O'zbek tilida so'zlashuvchi foydalanuvchilarning o'z xohish-istaklari va tushunchalari asosida tarjima qilingan atamalarni takomillashtirish va yaxshilash uchun ularning fikr-mulohazalarini to'plash zarur.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun tarjimonlar texnik mutaxassislar bilan yaqindan hamkorlik qilishlari, lug'atlardan foydalanishlari, foydalanuvchilarning fikr-mulohazalarini hisobga olishlari va tarjimalarda aniqlik va izchillikni birinchi o'ringa qo'yishlari kerak bo'ladi. Tarjimonlar ushbu jihatlarga e'tibor qaratish orqali Windows operatsion tizimi atamalarining o'zbek tiliga samarali va qulay tarjimalarini ta'minlab, Windows qurilmalaridan foydalanuvchi o'zbek tilida so'zlashuvchi shaxslar uchun umumiy foydalanuvchi tajribasini oshirishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dryden, John. 2012. Dancing on ropes with fetter'd legs. <https://jacket2.org/commentary/dancing-ropes-fetter%E2%80%99d-legs> [Accessed 15th March 2018].
2. Problems Encountered in the Process of Translation and their Possible Solutions: The Point of View of Students of Technical Translation Vertimo studijos, vol. 12, pp. 138-149, 2019
3. ¹<https://www.redalyc.org/journal/6927/692774545009/html/#:~:text=The%20most%20characteristic%20external%20problems,the%20meanings%20of%20polysemantic%20terms.>

---

³⁸<https://www.redalyc.org/journal/6927/692774545009/html/#:~:text=The%20most%20characteristic%20external%20problems,the%20meanings%20of%20polysemantic%20terms.>

³⁹ Problems Encountered in the Process of Translation and their Possible Solutions: The Point of View of Students of Technical Translation Vertimo studijos, vol. 12, pp. 138-149, 2019

POSSIBILITIES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN TEACHING MATHEMATICS TO SCHOOLCHILDREN

Tokhirov F.J. Uzbekistan,
Navoi State Pedagogical Institute,
senior lecturer of the Department of Computer Science,
Doctor of Philosophical Pedagogical Sciences, PhD
Uktamova R.K. 4th year student in the direction of
“Mathematics and Informatics” at Navoi State Pedagogical Institute

Annotatsiya. Maqolada maktab o‘quvchilariga matematikani o‘rgatish jarayonida sun‘iy intellekt tizimlaridan foydalanish imkoniyatlariga oid tahliliy ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: sun‘iy intellekt, ta‘lim, matematika, maktab ta‘limi.

Аннотация. В статье представлены аналитические данные о возможностях использования систем искусственного интеллекта в процессе обучения школьников математике.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, математика, школьное обучение.

Annotation. The article presents analytical data on the possibilities of using artificial intelligence systems in the process of teaching mathematics to schoolchildren.

Key words: artificial intelligence, education, mathematics, schooling.

Modern education is influenced by the rapid development of information technologies, including artificial intelligence (AI) systems. The possibilities for using AI in the educational process are enormous, especially in the field of teaching mathematics [1]. This article examines the prospects for using AI systems to effectively teach mathematics to schoolchildren.

1. Personalized learning. AI systems can create personalized learning plans for each student based on their individual abilities and skill level [2]. Machine learning algorithms allow AI systems to analyze training data, identify student weaknesses and offer individual tasks to overcome them [3].

2. Interactive learning platforms. The creation of interactive learning platforms using AI technologies contributes to a deeper and more effective learning of mathematical material [4]. Such platforms can offer students interactive assignments based on their actions, as well as provide instant feedback.

3. Adaptive textbooks and problem books. Using AI, you can create adaptive textbooks and problem books that automatically adjust to the level of knowledge and abilities of each student [5]. This allows you to use class time more efficiently by offering each student tasks that are appropriate to their level.

4. Feedback and analytics. AI systems can analyze learning outcomes, identify student trends and mistakes, and offer recommendations to improve their performance. Feedback received from AI systems can be a useful tool for both students and teachers.

5. Collaborative learning and collective intellectual participation. The use of AI systems can also promote collaborative learning and collective intellectual engagement among students. AI-enabled platforms can organize group assignments, encouraging students to work in teams and share knowledge.

The introduction of artificial intelligence systems into the educational process provides unique opportunities for improving the quality of mathematics teaching. Personalized approaches, interactive platforms, adaptive problems and feedback make learning more effective and interesting for students, contributing to their academic success. In the long term, this can lead to an improvement in the level of mathematical literacy and the development of analytical thinking in schoolchildren.

References

1. Chen L., Chen P., Lin Z. Artificial intelligence in education: A review //Ieee Access. – 2020. – Т. 8. – С. 75264-75278.

2. Пырнова О.А., Зарипова Р.С. Технологии искусственного интеллекта в образовании // Russian Journal of Education and Psychology. – 2019. – Т. 10. – №. 3. – С. 41-44.

3. Kim K., Park Y. A development and application of the teaching and learning model of artificial intelligence education for elementary students //Journal of The Korean Association of Information Education. – 2017. – Т. 21. – №. 1. – С. 139-149.

4. Апатова Н.В., Гапонов А.И., Смирнова О.Ю. Возможности искусственного интеллекта в обучении высшей математике // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Социология. Педагогика. Психология. – 2021. – Т. 7. – №. 2. – С. 27-39.

5. Davis E. Mathematics, word problems, common sense, and artificial intelligence // Bulletin of the American Mathematical Society. – 2024. – 17 p.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHNING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

**To‘rayev Muzaffar Farmonovich,
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi
TATU Qarshi filiali dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)**

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘ljak o‘qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirishning individual-psixologik xususiyatlari, o‘qituvchilarning jamiyatdagi o‘rni, ta’lim muassasasidagi majburiyatlari va vazifalari, individual qobiliyatlari, ularning kasbiy sifatlarini shakllantirishning individual-psixologik xususiyatlari muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: kasbiy sifat, individual, kasbiy shakllanish, kommunikativlik, motivatsiya, professionogramma, pedagogik shart-sharoitlar, innovatsiya, emotsional.

Аннотация. В данной статье рассматриваются индивидуально-психологические особенности формирования профессиональных качеств будущих учителей, роль учителей в обществе, их обязанности и задачи в образовательном учреждении, индивидуальные способности, индивидуально-психологические особенности формирования их профессиональных качеств.

Ключевые слова: профессиональное качество, личность, профессиональное становление, общение, мотивация, профессиограмма, педагогические условия, новаторство, эмоциональность.

Abstract. In this article are discussed the individual-psychological features of the formation of professional qualities of future teachers, the role of teachers in society, their obligations and tasks in the educational institution, individual abilities, the individual-psychological features of the formation of their professional qualities.

Key words: professional quality, individual, professional formation, communication, motivation, professionogram, pedagogical conditions, innovation, emotionality.

Bugungi kunda ta’lim muassasalarida dars beradigan pedagog kadrlar yuqori saviyali bo‘lish bilan bir qatorda, yangi pedagogik texnologiyalarni to‘liq o‘zlashtirgan, zamonaviy bilim bera olish qobiliyati, kasbiy ko‘nikma va malakalarni shakllantira olish mahoratiga, ya’ni kasbiy sifatlarga ega bo‘lishlari talab etiladi[1].

O‘qituvchilarni kasbiy sifatlarini shakllantirish ularning jamiyatdagi o‘rni, ta’lim muassasasidagi majburiyati va vazifalariga hamda individual qobiliyatlariga bog‘liq bo‘ladi. O‘qituvchining ijodiy individualligi uning individual xususiyatlari ya’ni, fikrlashning ilmiy tarkib topganligi, ishga ijodiy yondashishi, o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga intilishi va boshqalarning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi.

Kasbiy sifatlar – shaxsning muayyan sohadagi bilim, ko‘nikmalari, malakalari majmui va mehnat faoliyatida o‘z qobiliyatini sifatli va samarali amalga tadbiiq etish imkoniyatidir[4].

Psixologiyada shaxsning kasbiy shakllanish jarayoni kasbni puxta egallash deyiladi. Kasbiy shakllanish yaxlit jarayon bo‘lib, kasb tanlashdan boshlab shaxsning butun umrini qamrab oladi. Kasbiy shakllanishning to‘rt bosqichi mavjud:

- 1) kasbni izlash va kasb tanlash;
- 2) kasbni o‘zlashtirish;

- 3) ijtimoiy va kasbiy moslashuv;
- 4) kasbiy faoliyatni amalga oshirish.

Ushbu bosqichlarning har birida faoliyat mexanizmi determinatlari va maqsadlari o'zgarib turadi. Xususan, agar dastlabki bosqichda subyekt kasbni o'zlashtirishni unga qo'yiladigan talablarni o'rganishni maqsad qilib olsa, keyingi bosqichlarda uning rivojlanishi muayyan kasbni o'zlashtirishdan boshlanib, aniq bir faoliyatni mustaqil bajarish bosqichi bilan yakunlanadi[3].

Kasbiy shakllanishda kasbiy sifatlar va rivojlanishi bir-biri bilan chambarchas bog'liq: kasbiy sifatlar bir tomondan kasbiy rivojlanish jarayonida shakllansa, boshqa tomondan esa, shaxsning mutaxassis sifatida namoyon bo'lishining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Amaliy jihatdan bu quyidagilarni anglatadi: yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda o'z o'rniga ega bo'lish, raqobatga bardoshlik, farovon kelajakni ta'minlash uchun mutaxassis doimiy ravishda rivojlanishi, qolaversa, ijtimoiy va mehnat sharoitida o'zining mavqeyini tahlil qilib borishi lozim. Shuning uchun kasbiy sifatlarni tadqiq qilishning zamonaviy yo'nalishi shaxsning ijtimoiy va kasbiy rivojlanishi jarayoni bilan o'zaro bog'liq jihatlarni o'rganish hisoblanadi[5].

O'qituvchining kasbiy sifatlarini shakllanganligi asosini intellektual salohiyat, irodaviy sifatlar, amaliy ko'nikmalar, hissiy sifatlar hamda o'zini o'zi boshqara olish sifatleri tashkil etadi. Pedagogik vazifalarni hal etilishi avvalambor tarbiya subyekting individual sifatlariga tayanadi. Ushbu sifatning rivojlanganligi insonning to'la shakllanganligini, individualligini, har tomonlama barkamoliligini tavsiflaydi. Ularning rivojlanganlik darajasi shaxsning ijtimoiy faolligi, hayot tarzi, baxti va jamiyatda o'zini qay tarzda tutishini belgilab beradi.

Kasb faoliyatga tayyorgarlik barcha mehnat sohalarida katta ahamiyatga ega bo'lgan shaxs sifatlarini shakllantirishni qamrab oladi. Ularni shakllantirish maktabgacha tarbiya yoshidan boshlanadi hamda boshlang'ich, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim tizimida davom ettiriladi. Bu sifatlar qatoriga mehnatga hurmat va qiziqish, o'qish va mehnat qilish jarayonida vujudga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf qilishda sabr-toqat va tirishqoqlik, mehnatga chidamlilik, ishning puxta o'ylab qilinganligi va asoslanganligi, o'ziga nisbatan talabchanlik va tanqid ko'zi bilan qarash, intizomlilik, jamoaviylik va boshqalar kiradi[6].

Har bir mutaxassislik bo'yicha o'qituvchining ixtisoslashgan tavsifnomasini nazarda tutgan professiogrammasi tuziladi, jumladan, professional ta'lim muassasasi o'qituvchisi professiogrammasini misol qilib keltiramiz. Professiogrammada muhim sifatlar borgan sari bir muncha ortib borishini hisobga olgan holda o'qituvchining quyidagi sifatlarini ko'rsatib o'tish lozim:

1. *O'qituvchining shaxsiy sifatleri:* talabani yaxshi ko'rish, amaliy psixologik aql-farosatlilik; mehnatsevarlik; jamoat ishlarida faollik; mehribonlik; kamtarinlik; odamiylik, dilkashlik; uddaburonlik; mustahkam xarakterga ega bo'lish; o'z bilimni oshirishga intilish.

2. *Kasbiy sifati:* zamonaviy ta'lim muassasasida olib boriladigan o'quv-tarbiya jarayonida umuminsoniy boyliklar, milliy an'analar va urf-odatlarining ahamiyatini tushunishi; kuzatuvchanligi; o'z diqqat e'tiborini taqsimlay olishi; pedagogik fantaziyalarning rivojlanishi; o'ziga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lishi; o'zini qo'lga olib bilishi, o'zini tuta olishi; nutqning emotsional ifodalanishi.

3. *Shaxsiy pedagogik uddaburonligi:* dars mashg'ulotlari uchun zarur materiallarni tanlay bilishi; talabalarning bilish faoliyatini boshqara olishi; ta'lim va tarbiya jarayonida talabalarning rivojlanishini istiqbolli ravishda boshqara olishi; pedagogik vazifalarni shakllantirish va tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni bilishi; talabalar jamoasiga rahbarlik qilishda o'z faoliyatini rejalashtirishni bilishi; o'z maqsadlarini rejalashtira olishi; o'zining ta'lim-tarbiyaviy ishlariga tayyorlanish tizimini rejalashtira olishi.

4. *Tashkilotchilik malakalari:* talabalar jamoasini uyushtira bilishi; turli sharoitlarda talabalar jamoasini boshqara olishi; ularni zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari va vositalari bilan qiziqtirib, ularni yanada faollashtira olishi; amaliy masalalarni hal etishda o'zining bilim va tajribalarini ustalik bilan tez qo'llay olishi.

5. *Kommunikativ malakalari:* talabalarni o'ziga jalb etishni bilishi; talabalar va ularning ota-onalari bilan maqsadga muvofiq pedagogik munosabatlarni tiklashni bilishi; talabalarning jamoalararo

va jamoa ichidagi o‘zaro munosabatlarini tartibga solishni bilishi; talabalar bilan tashqaridan aloqa bog‘lashni bilishi.

6. *Gnostik malakalari*: talabalarning psixik taraqqiyot darajasini aniqlay bilishi; o‘zining tajribasi va pedagogik faoliyat natijalarini tanqidiy tahlil qila olishi; boshqa o‘qituvchilarning tajribalarini o‘rganib, undan nazariy va amaliy tomondan to‘g‘ri xulosa chiqara olishi; talabalarni to‘g‘ri tushunib, ularning xulq-atvori sabablarini tushuntirishni bilishi;

7. *Insoniy sifatlari*: pedagogik mahoratini takomillashtirishga intilishi; talabalarni har tomonlama tarbiyalash dasturini ishlab chiqish va uni amalga oshirish qobiliyati; o‘zini talaba o‘rniga qo‘yib, bo‘lib o‘tgan hodisalarga uning nazari bilan qaray olishi; avvalgi voqea-hodisalar va tarbiyalanuvchi shaxsiga yangicha qaray olishi; o‘zining talabaga pedagogik ta’siri natijalarini oldindan ko‘ra bilishga intilishi.

Hulosa qilib aytadigan bo‘lsak, kasbiy sifatlar shaxsning individual psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq ravishda shakllanadi va rivojlanadi. Har qanday soha vakili uchun qobiliyatning rivojlanishi muhim hisoblanadi. Ayniqsa, u yoki bu sohaga nisbatan qobiliyatli insonlarda kasbiy sifatlar yaqqol namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 25 yanvardagi PF-5313 sonli “Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/3523206>

2. Asqarov A.D. Xalq ta’limi xodimlari malakasini masofadan oshirish tizimini takomillashtirish // pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. –T.: 2017. -52 b

3. Davletshin M.G., Jalilova S.X. Oliy maktabda ta’lim jarayoni samaradorligini psixologik tomonlari. – T.: 2001. - 10 b.

4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: “O‘qituvchi”, 2004. – 101 b.

5. Qodirov M.M. Bo‘lajak texnologik ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy sifatlarini shakllantirish // p.f.f.d (PhD) diss. avtoreferati. –T.: 2020.

6. Muslimov N.A., Tolipova J.O., Sharipov Sh.S., Isyanov R.G. Kasbiy malaka va pedagogik mahorat yo‘nalishi bo‘yicha oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilar malakasini oshirishni tashkil etish. //Metodik qo‘llanma. -T.: “Taraqqiyot IICH” nashriyoti. 2010. 105 bet

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTAB O‘QUVCHILARINING SUN’IY INTELLEKT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

F.J.Toxirov – Navoiy davlat pedagogika instituti,
“Informatika” kafedrasi katta o‘qituvchisi, p.f.f.d. (PhD).
S.D.Ergashova – Navoiy davlat pedagogika instituti,
“Matematika va informatika” ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘quvchilarining sun’iy intellekt tizimlaridan foydalanish madaniyatini shakllantirishga oid taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: maktab, o‘quvchilar, sun’iy intellekt tizimlari, foydalanish madaniyati.

Аннотация. В данной статье представлены предложения и рекомендации по формированию культуры использования систем искусственного интеллекта у учащихся общеобразовательных школ.

Ключевые слова: школа, учащиеся, системы искусственного интеллекта, культура использования.

Annotation. This article presents proposals and recommendations for creating a culture of using artificial intelligence systems among students in secondary schools.

Key words: school, pupils, artificial intelligence systems, culture of use.

Hozirda tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan dunyoda raqamli texnologiyalar jamiyat kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynamoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar sohasidagi eng muhim yutuqlardan biri sun'iy intellekt tizimlarining rivojlanishi hisoblanadi. Shuning uchun ham yosh avlodda ushbu texnologiyalardan nafaqat unumli, balki ulardan axloqiy foydalanish madaniyatini shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [1, 2].

Maktab o'quvchilarida sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashga qaratilgan ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Chunki sun'iy intellekt tizimlar qanday ishlashini tushunish o'quvchilarga texnologiyadan malakali foydalanish imkonini beradi, bu ularga o'qishlarida va kasbiy faoliyatida ustunlik beradi. Shuningdek, sun'iy intellekt tizimlardan foydalanishga ongli yondashish yoshlarda tanqidiy fikrlash va ushbu texnologiyalarga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu, o'z navbatida, yoshlarga texnologiya olamidagi doimiy o'zgarishlarga moslashishga yordam beradi va ularni kelajakda sun'iy intellekt tizimlari bilan bog'liq axloqiy masalalarni hal qilishga tayyorlaydi [3].

Raqamli texnologiyalar, ayniqsa, sun'iy intellekt tizimlarining jadal rivojlanishi tufayli maktab o'quvchilari o'rtasida ushbu tizimlardan foydalanish madaniyatini shakllantirish zaruratga aylanib bormoqda. Sun'iy intellekt tizimlarining asosiy tushunchalari va ushbu texnologiyalardan malakali va axloqiy foydalanish boshlang'ich sinflardan boshlab o'quv dasturiga kiritilishi talab etiladi [4].

Sun'iy intellektni tushunish, ko'pincha ilmiy fantastikalarda tasvirlanganidek, nafaqat robotlar, balki ma'lumotlarni qayta ishlash, ular asosida qarorlar qabul qilish va tajribadan o'tkazish mumkin bo'lgan tizimlar ekanligini tushuntirishdan boshlanadi. O'quvchilarga sun'iy intellekt haqiqiy muammolarni yechishda qanday yordam berishi mumkinligini o'rgatish kerak, masalan, tibbiyotda kasalliklarga tashxis qo'yish yoki iqlimshunoslikda ob-havoni bashorat qilish bularga misol bo'ladi [5].

O'quvchilarga kelajakda sun'iy intellekt tizimlariga tez-tez duch kelishlarini, tushuntirish lozim. Masalan, oqimli platformalarda tavsiya xizmatlari, shaxsiylashtirilgan ijtimoiy media lentarlari va Siri yoki Google Assistant kabi virtual yordamchilar. Ushbu misollarni muhokama qilish sun'iy intellekt tizimlari qanday qilib kundalik vazifalarni soddalashtirishi va hayot sifatini yaxshilashi mumkinligini tushunishga yordam beradi [6].

Ta'limdagi sun'iy intellekt tizimlar individuallashtirilgan ta'lim kabi ko'plab afzalliklarni ochib beradi, bunda sun'iy intellekt tizimlari o'quvchining qobiliyatlarini tahlil qilishi va o'quv materialini ularning darajasi va afzalliklariga moslashtirishi mumkin. Biroq, sun'iy intellektni ta'limga integratsiyalashda muammolar mavjud, jumladan ma'lumotlar maxfiyligi va o'qituvchilarni ushbu texnologiyalardan samarali foydalanishga o'rgatish zarurati kabi axloqiy jihatlarni aytish mumkin. Bunda sun'iy intellekt tizimlarini an'anaviy o'qitish usullarini almashtiruvchi emas, balki qo'llab-quvvatlovchi bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy dunyoda sun'iy intellekt sekinlik bilan bizning mavjudligimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bu, ayniqsa, bolalarni o'rganish va rivojlantirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan ta'lim sohasida to'g'ri keladi. O'quvchilar orasida sun'iy intellekt madaniyatini rivojlantirish ularni ushbu texnologiya yanada katta rol o'ynaydigan kelajakka tayyorlashga yordam beradi. Bu nafaqat ma'lum vositalardan foydalanishni o'rganish, balki tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va sun'iy intellekt bilan bog'liq imkoniyatlar hamda xavflarni tushunishdir.

Sun'iy intellektga bag'ishlangan o'quv dasturlarini yaratish sun'iy intellektidan foydalanish madaniyatini shakllantirish yo'lidagi vazifalardan biridir. Bunday dasturlar nafaqat sun'iy intellektning nazariy jihatlarini, balki o'quvchilarga sun'iy intellektni hayotning turli sohalarida qanday qo'llash mumkinligini tushunishga yordam beradigan amaliy topshiriqlarni ham o'z ichiga olishi kerak. Bolalar sun'iy intellektni real muammolarni yechish kontekstida o'rganishlari muhim, bu esa materialni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

O'quvchilarni sun'iy intellektga asoslangan dizayn ishlariga faol jalb qilish ularga amaliy ko'nikmalar va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga imkon beradi. Haqiqiy loyihalar ustida ishlayotganda, o'quvchilar ma'lumotlarni tahlil qilishni, algoritmlarni yaratishni va o'zlarining sun'iy intellekt modellarini ishlab chiqishni o'rganadilar. Bu nafaqat sun'iy intellekt haqidagi bilimlarni

chuqurlashtirishga yordam beradi, balki muhim jamoaviy ko'nikmalarni va qiyin muammolarni yechishni ham shakllantiradi.

Ta'limning muhim tarkibiy qismi sun'iy intellektdan foydalanishning axloqiy jihatlari haqida suhbatlashishni tashkil etadi. Bunda o'quvchilar texnologiyaning imkoniyatlari keng ekanligini tushunishlari va ulardan mas'uliyat bilan foydalanishi muhimdir.

Maxfiylik, ma'lumotlar, suiste'mol qilish masalalari, shuningdek, sun'iy intellekt avtonomiyasining imkoniyatlari va chegaralarini muhokama qilish o'quvchilarda mas'uliyat hissi hamda texnologiyaga tanqidiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

Maktab o'quvchilarida sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish jamiyatimiz kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Yoshlarga ushbu texnologiyalar qanday ishlashini tushunish va ularga sun'iy intellektga axloqiy yondashuvni o'rgatish muhimdir. Bu ularga nafaqat kelajakda samarali foydalanishga, balki uning rivojlanishi uchun xavfsiz, mas'uliyatli va axloqiy muhitni shakllantirishga yordam beradi. Ta'lim muassasalari zarur resurslar va bilimlarni taqdim etish orqali ushbu jarayonda markaziy rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Солнцева О.Г. Аспекты применения технологий искусственного интеллекта // e-management. – 2018. – Т. 1. – №. 1. – С. 43-51.
2. Зулунов Р.М., Тиллавождиев А.О. Использование технологий искусственного интеллекта в образовательном процессе // Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 12. – С. 137-142.
3. Елтунова И.Б., Нестеров А.С. Использование алгоритмов искусственного интеллекта в образовании // Современное педагогическое образование. – 2021. – №. 11. – С. 150-154.
4. Резаев А.В., Трегубова Н.Д. “Искусственный интеллект”, “онлайн-культура”, “искусственная социальность”: определение понятий // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 2019. – №. 6 (154). – С. 35-47.
5. Bloomfield B.P. The culture of artificial intelligence //The question of artificial intelligence. – Routledge, 2018. – С. 59-105.
6. Muhammadjon N. Sun'iy intellektning huquqiy tartibga solinishi // SIYOSATSHUNOSLIK, HUQUQ VA XALQARO MUNOSABATLAR JURNALI. – 2022. – Т. 1. – №. 7. – С. 109-114.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEKNOLOGIYALARI FANINI O'QITISH JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

**F.J.Toxirov – Navoiy davlat pedagogika instituti,
“Informatika” kafedrasida katta o'qituvchisi, p.f.f.d. (PhD).
R.Sh.Toshmurotova – Navoiy davlat pedagogika instituti,
“Matematika va informatika” ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi.**

Annotatsiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish jarayonida sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish samaradorligiga oid tahliliy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim, informatika va axborot texnologiyalari, umumiy o'rta ta'lim maktab ta'limi.

Аннотация. В статье представлены аналитические данные об эффективности использования систем искусственного интеллекта при преподавании информатики и информационных технологий в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, информатика и информационные технологии, общее среднее образование.

Annotation. The article presents analytical data on the effectiveness of using artificial intelligence systems in teaching computer science and information technology in secondary schools.

Key words: artificial intelligence, education, computer science and information technology, general secondary education.

Bugungi raqamlashgan jamiyatda sun'iy intellekt tizimlari hayotimizning turli jabhalarida, jumladan, ta'limda tobora muhim rol o'ynamoqda. Axborot texnologiyalari tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan zamonaviy dunyoda sun'iy intellekt tizimlarini maktab ta'limida, ayniqsa, informatika ta'limida qo'llash masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida Informatika va axborot texnologiyalari fani o'quv jarayoniga sun'iy intellekt tizimlarini joriy etish an'anaviy o'qitish usullarini o'zgartirib, yangi imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Shu bois, sun'iy intellekt tizimlari nima ekanligi va ulardan maktablarda informatika ta'limi jarayonida qanday samarali foydalanish mumkinligini tushunish muhimdir.

Bu borada, ya'ni ta'lim jarayonida sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish metodikasiga oid ilmiy izlanishlar M.Kandlhofer, I.Roll, F.Pedro, Y.Y.Udarseva, YE.Brizgalina, V.A.Chulyukov, U.A.Nuraliyev kabi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan.

Mazkur tadqiqotchilar tomonidan ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalari, virtual yordamchilar va chatbotlardan foydalanish, ta'lim jarayonini avtomatlashtirish, etika va xavfsizlik, individuallashtirilgan ta'lim, avtomatlashtirilgan baholash jarayonlarida sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish nazariyasi va amaliyotiga oid ilmiy izlanishlar olib borgan.

Ushbu tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlari asosida aytish mumkinki, o'qitishning zamonaviy usullarini ishlab chiqish va umuman ta'lim sifatini oshirishda sun'iy intellekt tizimlaridan samarali foydalanish mumkin:

1. Ta'lim jarayonini avtomatlashtirish. Sun'iy intellekt tizimlari shaxsiylashtirilgan o'quv materiallari va topshiriqlarini taqdim etish orqali o'quv jarayonini sezilarli darajada soddalashtirishi mumkin. Mashinani o'rganish algoritmlari har bir o'quvchining o'rganish uslubini tahlil qilishi mumkin, bu ularga o'z ehtiyojlari va bilim darajasiga moslashtirilgan shaxsiy o'quv dasturlarini yaratishga imkon beradi.

2. Ta'lim olish imkoniyatini yaxshilash. Sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish, ularning individual xususiyatlari yoki cheklovlaridan qat'i nazar, barcha talabalar uchun ta'limni yanada qulayroq qilishi mumkin. Masalan, nutq va matnni aniqlash texnologiyalari ko'rish yoki eshitish qobiliyati zaif o'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv materiallarini yaratishga imkon beradi.

3. Motivatsiya va qiziqishning ortishi. Virtual o'quv yordamchilari yoki o'yin platformalari kabi interaktiv sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanish o'rganishni yanada qiziqarli qiladi. Talabalar qiziqarli va qiyin topshiriqlar orqali informatika fanini o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu ularning motivatsiyasi va fanga qiziqishini oshirishi mumkin.

4. O'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash. Sun'iy intellekt tizimlari o'qituvchilar uchun qimmatli vosita bo'lib, darslarni rejalashtirish, talabalar faoliyatini tahlil qilish va fikr-mulohazalarni bildirish jarayonini osonlashtirishi mumkin. Avtomatlashtirilgan topshiriqlarni baholash tizimlari o'qituvchilarning ishini baholashga sarflaydigan vaqtini qisqartirishi mumkin, bu ularga o'quvchilarga shaxsiy yordam ko'rsatish uchun ko'proq vaqt sarflash imkonini beradi.

5. Kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Sun'iy intellekt tizimlaridan foydalangan holda raqamli texnologiyalar bo'yicha ta'lim, shuningdek, bugungi kunda zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish, dasturlash va ma'lumotlar tahlili kabi asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish jarayoniga sun'iy intellekt tizimlarini joriy etish ta'limni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi. U ta'lim olish imkoniyatini yaxshilash, o'quvchilar motivatsiyasini oshirish, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash va tez o'zgaruvchan axborot jamiyatiga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu konsepsiyani

muvaqqiyatli amalga oshirish texnologik va pedagogik innovatsiyalarni, shuningdek, doimiy yangilanish va o'quvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlari va ta'lim muhitiga moslashishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kandhofer M. et al. Artificial intelligence and computer science in education: From kindergarten to university //2016 IEEE frontiers in education conference (FIE). – IEEE, 2016. – С. 1-9.
2. Roll I., Wylie R. Evolution and revolution in artificial intelligence in education //International Journal of Artificial Intelligence in Education. – 2016. – Т. 26. – С. 582-599.
3. Pedro F. et al. Artificial intelligence in education: Challenges and opportunities for sustainable development. – 2019. – 49 P.
4. Ударцева Ю.Е., Сидорина Т.В. Использование систем искусственного интеллекта в образовании // Психолого-педагогические аспекты совершенствования подготовки студентов вуза. – 2021. – С. 238-241.
5. Брызгалина Е.В. Искусственный интеллект в образовании. Анализ целей внедрения // Человек. – 2021. – Т. 32. – №. 2. – С. 9-29.
6. Чулюков В.А., Дубов В.М. Искусственный интеллект и будущее образования // Современное педагогическое образование. – 2020. – №. 3. – С. 27-31.
7. Нуралиев У.А. Искусственный интеллект в образовании // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 11. – С. 1563-1575.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLANING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Iqtidorli talaba: Turdiyeva Ra'no Qulmurod qizi (O'zbekiston)

NavDPI, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Ermatova Gulnoz Pirimovna(O'zbekiston)

NavDPI, Maktabgacha ta'lim kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga psixologik, ma'naviy-axloqiy tayyorlash masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: umumiy, psixologik, maxsus tayyorgarlik, axloqiy-ma'naviy tayyorgarlik, aqliy, jismoniy tayyorgarlik.

Аннотация: в данной статье рассматриваются вопросы психологической, духовно-нравственной подготовки детей дошкольного возраста к школьному обучению.

Ключевые слова: общая, психологическая, специальная подготовка, морально-духовная подготовка, умственная, физическая подготовка.

Abstract: this article discusses the issues of psychological, spiritual and moral preparation of preschool children for schooling.

Key words: general, psychological, special training, moral and spiritual training, mental, physical training.

Bizga ma'lumki, maktabgacha ta'lim bola shaxsini jismonan sog'lom, ruhiy (sensomotor va persektiv harakatlarini rivojlantirib) va ma'naviy jihatdan maktab ta'limiga tayyorlaydi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasida: "Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etnik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir"[1]. Maktabgacha ta'lim va tarbiyada olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlash ham nazarda tutilgan.. Haqiqatan ham, ta'lim-tarbiya, inson ruhiyatiga e'tibor qancha erta boshlansa, uning samarasi insonning butun hayotiga ijobiy ta'sir etadi.

Birinchi prezidentimiz ham "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" asarlarida "Ko'p yillik ilmiy kuzatish va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson umri davomida oladigan barcha ma'lumotlari va

bilimlarining 70 foizini besh yoshgacha bo'lgan davrida olar ekan. Bolaning ongi 5-7 yoshida shakllanadi",- degan fikrlarni bildirganlar[3].

Shunday ekan bolaning bu yoshdagi faoliyati asosan maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladi. Bolani maktab ta'limiga har tamonlama tayyorlashda maktabgacha ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog xodimlarning o'rni beqiyosdir.

Darhaqiqat, bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya ishlarini yo'lga qo'yish va uni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'lim, ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'inidir ilk ta'lim –tarbiya ishlarining poydevori qo'yiladi. Imoratning poydevori qanchalik mustahkam bo'lsa, u asrlar silsilasida ham mustahkam turaveradi. Bola ta'lim-tarbiyasida maktabgacha ta'lim ham poydevor vazifasini o'taydi. Ta'lim tarbiya qanchalik to'g'ri va mustahkam berilsa, biz barkamol shaxsni tarbiyalash uchun zamin hozirlaymiz. Bu esa o'z samarasini beradi, albatta.

O'rta Osiyoning buyuk mutafakkirlari Ibn Sino, Farobiy va Beruniy har bir insonning o'zigagina xos imkoniyatlari mavjudligi va unga hamisha jiddiy e'tibor berish zarurligi haqida o'z asarlarida alohida qayd etib o'tganlar. Shuni ta'kidlash lozimki, tarbiyachi bola shaxsini tarbiyalash uchun, dastavval uning "betakror olamiga" kira olishi va shunga mos keluvchi tarbiyaviy tadbirlar rejasini tuzishi va qo'llamog'i lozim. Bu faoliyatni amalga oshirishda tarbiyachining eng yaqin maslahatchisi va ko'makdoshi maktabgacha ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan psixologdir.

Barchamizga sir emaski, Respublikamiz Prezidenti ham bu tizimga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Shu sohaga doir bir necha yig'ilishlar o'tkazilib, qaror va farmoyishlar qabul qilindi. Jumladan, maktabgacha ta'lim sohasida boshqaruv faoliyatini takomillashtirish maqsadida "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident Farmoni 5198-sonli farmoni hamda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini samarali tashkil etishni ta'minlash va boshqaruvini qaytadan takomillashtirish to'g'risida"gi qaror qabul qilindi va bugungi kunda vazirlik o'z faoliyatini olib bormoqda[2].

Darhaqiqat, bola tarbiyasi, uning shaxs bo'lib shakllanishi, ijtimoiy hayotni bilishi, turmush tajribalarini o'zlashtirishi, shu bilan birga psixik jarayonlari, hissiy-irodaviy holatlari, individual xususiyatlarining rivojlanishi va shakllanishi maktabgacha davridan boshlanadi. Chunki bu davr inson hayotida asosiy fundamental davr hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash bu – o'qitish samaradorligini oshirishdagi muhim jihat hisoblanadi.

Maktabda o'qishga tayyorgarlik – bu maktabgacha ta'lim muassasasi va oilada bolalarga berilgan ta'lim-tarbiyaning muhim natijasidir. U maktab bolaga qo'yadigan talablar majmui orqali aniqlanadi. Bu talablarning o'ziga xos tomoni o'quvchining yangi sotsial-psixologik o'rni, u bajarishi lozim bo'lgan yangi vazifa va burchlarni o'zida mujassam qiladi.

Bola hayotida maktabdagi o'qitish jarayoni, atrofdagilar bilan munosabat tizimini o'zgarishiga aloqador muhim davrdir bunda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan o'quv faoliyati bola hayotida markaziy o'rinni egallaydi. Bunda erkin o'yin faoliyatini farqli ravishda majburiy faoliyat egallaydi. Endi 1-sinf o'quvchisidan quyidagi jiddiy munosabatlar talab etiladi:

- Ta'lim faoliyatining yetakchi turi sifatida bolalar kundalik hayot jarayonini qayta quradilar;

- Kun tartibi o'zgaradi;
- Erkin o'yinlar vaqti qisqaradi;
- Bolaning mustaqilligi va uyushganligi, uning ishchanligi, intizomlilikiga talab ortadi;
- O'quvchining o'z xatti-harakati, majburiyatlarini bajarishga mas'uliyati ortadi.

O'quvchining bu yangi holati uning shaxsini alohida ma'naviy jihatdan yo'nalganligini yaratadi. Unda o'z Vatani, oilasi va kishilar oldidagi burch va majburiyatlarni anglay olish, mamlakat taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shish kabi ijobiy sifatlar rivojlanib boradi. O'quvchi o'zining jamiyat uchun kerakligini tushuna boradi.

Maktab o'quvchidan – aqliy faoliyatning murakkabroq shakllarini, axloqiy-irodaviy sifatning yuksakroq rivojlangan darajasini, o'z xatti-harakatini boshqarish qobiliyatini, katta ishchanlik qobiliyatini talab qiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasasining vazifasi – Davlat talablari asosida maktab talablariga muvofiq ravishda maktabda o'qishga tayyorgarlikni tarkib toptirishdan iborat. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash:

- Maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim tarbiyaviy ishni umumiy va har tomonlama rivojlantirishning yuqori darajada ta'minlanishi;
- Maktabning boshlang'ich sinflarida o'zlashtirishlari lozim bo'lgan o'quv fanlarini egallashga maxsus tayyorlashni ta'minlashni nazarda tutadi.

Pedagog olimlar va psixologlar (L.A.Venger, A.V.Zaparojes, G.M.Lyaminya) va zamonamiz pedagog olimlari (F.R.Qodirova) tomonidan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning quyidagi jihatlari ta'riflangan:

- Maktab ta'limiga umumiy tayyorgarlik;
- Maktab ta'limiga psixologik tayyorgarlik;
- Maktab ta'limiga maxsus tayyorgarlik.

Maktab ta'limiga umumiy tayyorgarlikni amalga oshirishda quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

- Bolani maktabda o'qishga axloqiy-ma'naviy tayyorgarligi;
- Bolani maktabda o'qishga aqliy tayyorgarligi;
- Maktabgacha yoshdagi bolani maktabda o'qishga jismoniy tayyorgarligi.

Maktabda o'qishga axloqiy-ma'naviy tayyorgarlik tushunchasi – bola o'z xatti-harakat, iroda, hissiyotlar, insonlarga nisbatan muloqot qilishda o'z fikrini ayta bilishi, o'zini shaxs sifatida anglashi, o'qituvchi va sinfdagilar bilan o'zaro munosabatlarini axloqiy asosda qurishga imkon beradigan darajada erishish tushuniladi.

Maktabdagi axloqiy-ma'naviy tayyorgarlik mazmuni o'quvchi tutgan o'rindan kelib chiquvchi bola shaxsi va xulqiga qo'yiladigan talablariga nisbatan aniqlanadi. Bu talablar:

- Tartibli va intizomli bo'lish;
- O'quv jarayonini mustaqil va mas'uliyatli bajarish;
- O'z xatti-harakati va faoliyatini boshqarish;
- O'qituvchi va o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarida madaniy xulq qoidalariga rioya qilish;
- Maktab mulkiga tartibli va ehtiyotkorona munosabatda bo'lish.

Bu yuqoridagi talablarni bajarishga tayyorgarlik avvalambor oilada maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan maqsadli, tizimli ta'lim-tarbiyaviy jarayonda amalga oshirilishi lozim.

Axloqiy-ma'naviy tayyorgarlik maktabgacha yoshdagi bola shaxsiy xulq-atvori rivojining muayyan darajasida namoyon bo'ladi. Bunda o'quvchi bilan ishlashda quyidagilarni hisobga olishi zarur:

- Xulq-atvorni ongli boshqarishga ko'maklashish;
- Daf'atan asabiylashib ketishga erk bermaslik;
- Kutilgan maqsadga erishishda qat'iyatni namoyon etishdagi yordam.

Bo'lajak o'quvchi xulq-atvoridagi ixtiyoriylikning rivojlanish asosini maktabgacha tarbiya yoshi ohiriga kelib tarkib topadigan sabablar ierarxiyasi, o'zaro bo'ysinuvchilari tashkil etadi. Sabalarning o'zaro bo'ysunganligi bu yoshdagi bolalarning ushbu daqiqadagi o'z ishtiyoqlarini ma'naviy ahamiyatli maqsadlar yo'lida yengish uchun irodaviy, ongli intilishga aloqadordir. Ma'lumki, maktabgacha yoshdagi bolani xulq-atvori ixtiyoriylikning yuqori darajasi bilan ajralib turmadi, ammo bu davrda maktabdagi yangi xulq-atvor turiga o'tishni ta'minlaydigan ixtiyoriy xulq-atvor mexanizmining tarkib topishi muhimdir. Ma'naviy-axloqiy tayyorgarlikning qaror topishida quyidagi uch jihat:

- Mustaqillik;
- Uyushganlik;
- Intizomlilik muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolada mustaqillikni tarbiyalash va shakllantirish maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan barcha ta'lim-tarbiyaviy jarayonlarda o'z aksini topadi. Bola maktabda o'z xulq-atvori va boshqa jarayonlarda mustaqil bo'lishga intiladi. Mustaqillik bilan uzviy bog'langan xulq-atvordagi uyushganlik va intizomlilik bola xulq-atvoridagi maqsadga yo'nalganlik, ongli ravishda o'z xatti-harakatini tashkil etish va uni nazorat qila olish kabi qobiliyatlar tarkib topadi.

Bu esa bolaning ma'naviy-axloqiy jihatdan maktab ta'limiga tayyor ekanligini bildiradi. Maktabgacha yoshdagi bolaning o'z tengqurlari va kattalar bilan o'zaro munosabatlarini qoidalarga muvofiq ravishda tashkil etish – ma'naviy-axloqiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir. Bunda maktabda o'qish jarayonida o'z tengqurlariga nisbatan xayrixoh, xushmuomilalik, g'amxo'rlik bildirish va hurmat bilan munosabatda bo'lish, tashkilotchilik ko'nikmalari shakllanadi. Shuningdek, o'quvchi bilan o'qituvchining o'zaro munosabatida, o'qituvchining bahosi - o'quvchi bilimi va uni o'quv majburiyatlarini bajarish sifatining xolis mezoniga aylanadi.

Maktabgacha axloqiy-irodaviy tayyorgarlik – bola ongi va axloqiy-hissiy rivojining muayyan darajasi bilan ham ifodalanadi. Bunda bolaning ijtimoiy-hissiy rivojlanishi kattalar va tengdoshlariga nisbatan o'zaro hurmat bilan qarash, kattalar bilan muloqot qilish doirasini kengaytirish, taasurotlari bilan o'z hissiyotlarini o'rtoqlasha olish, nizoli vaziyatlardan mustaqil chiqish olish, jamoada o'zini tuta bilish va o'z xatti-harakatini tanqidiy baholay olish kabi axloqiy hissiyotlar va axloqiy o'z-o'zini anglash bola tomonidan o'quvchining yangi ijtimoiy-psixologik mavqeyini ko'tarinki ruh bilan qabul qilishni, o'quv mashg'ulotlarini bajarishning muhimligini tushunishni ta'minlaydi. Bu esa o'quvchilarda o'z vatani oldidagi shaxsiy mas'uliyat hissiyotini uyg'otishda asos bo'ladi. Bolaning axloqiy-irodaviy tayyorgarligi uning mehnatga nisbatan munosabatida ham o'z aksini topadi. Bu mehnat qilish ishtiyoqi, to'g'ri va tartibli bajarilgan mehnatdan qoniqish hissiyoti, atrofdagilar mehnatiga hurmat va zarur mehnat ko'nikmalarini egallashdir.

Bo'lajak o'quvchi mustaqil tartibli kiyinishi, o'z narsalari, o'quv anjomlarini saranjom saqlash, orasta bo'lib ko'rinishi kabi mehnat ko'nikmalarini u oilada va maktabgacha ta'lim muassasasida egallagan ko'nikmalariga tayangan holda amalga oshiradi. O'quvchini o'qitishda u maktabgacha ta'lim muassasasida egallagan birgalikdagi mehnat malakalari ishni rejalashtirish, vazifalarni taqsimlash, o'z holatlarini o'rtoqlari bilan kelishish, ishni ohiriga yetkazish katta o'rin egallaydi.

Xulosa qilib, bolani maktabda o'qishga ma'naviy-axloqiy tayyorgarligi uni maktab yillarida axloqiy-irodaviy rivojlantirishning muayyan yakuni sifatida namoyon bo'ladi. U maktab ta'limi nuqtai nazaridan bola shaxsi va xulq-atvorining o'z mazmuniga ko'ra bolaning maktab sharoitiga moslashish, o'z majburiyatlarini ma'suliyatli bajarish, o'qituvchi va o'quvchilarga nisbatan axloqiy munosabatini shakllantirish uchun zamin tayyorlaydi. Ma'naviy-axloqiy tayyorgarlik bolani maktabda o'qishga aqliy va jismoniy tayyorgarligi bilan uzviy aloqadordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2020, 23-sentabr.
2. "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF 5198-sonli 2017 yil, 30-sentabr.
3. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: "Ma'naviyat", 2008.
4. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi.- T.:2006
5. Mo'minova L.R., Nurkeldieva D.A. 5-7 yoshli bolalarni maktab ta'limiga tayyorligini tekshirish dasturi. Toshkent, 1996, 60 b.
6. Nizamova K. 6 yoshli bolalarni maktabga tayyorlash va maktabga moslashuvini o'rganish. Metodik qo'llanma. Toshkent-
7. Xolboyeva G., Nigmatova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda psixologik treninglardan foydalanish. "XXI asr psixologiyasining nazariy va amaliy muammolari"ni o'rganishga bag'ishlangan Pespública ilmiy-amaliy konferensiyasi. Toshkent - 2012 yil (O'zMU, 195-bet).

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI INTELEKTUAL FAOLIYATGA TAYYORLASHNING VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Maxamatova Feruza Safaraliyevna
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Pedagogika ta’limi nazariyasi kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarni intellektual faoliyatga tayyorlashning hozirgi ahvoli va uni bo‘lajak o‘qituvchilarni intellektual faoliyatga tayyorlash tizimini takomillashtirish yo‘llari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье предусмотрено текущее состояние подготовки учителей к интеллектуальной деятельности и будущей подготовки будущих учителей к интеллектуальной деятельности.

Abstract: The article envisages the current state of preparing teachers for intellectual activities and the future preparation of future teachers for intellectual activities.

Kalit so‘z: intellektual faoliyat, aqliy salohiyat, intellektual faoliyatga tayyorlash masalalari, intellektual faoliyatga tayyorlash yo‘llari.

Ключевые слова: интеллектуальная деятельность, интеллектуальный потенциал, вопросы подготовки к интеллектуальной деятельности, способы подготовки к интеллектуальной деятельности.

Key words: intellectual activity, intellectual potential, questions of preparation for intellectual activity, ways of preparation for intellectual activity.

Ma’lumki, “XXI asr – axborotlashtirilgan jamiyat sari asri”, deb atalmoqda. Jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida ta’lim tizimini intellektuallashtirish davr talabi hisoblangan. Zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayoni o‘qituvchilardan intellektual bilim, salohiyat va uni o‘quvchilarga yetkazib tushuntirish yo‘llarini ham mukammal bilishni talab qilmoqda. Ammo eski uslub va vositalar yordamida buni amalga oshirishning imkoni yo‘q.

Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta’kidlaganlaridek, “Bugungi kunda mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilish, uni innovatsion asosda rivojlantirish, o‘z oldimizga qo‘ygan ko‘p qirrali va murakkab vazifalarniamalga oshirish maqsadida biz zamonaviy va kreativ fikrlaydigan, har qanday vaziyatda ham mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir bo‘lgan, g‘ayrat-shijoatli, intellektual salohiyati yuksak, vatanparvar yosh kadrlarga davlat va jamiyat boshqaruvida muhim vazifalarni ishonib topshirmoqdamiz”. Globallashuv va iqtisodiy rivojlanishning bir maromda kechmayotganligi sharoitida nafaqat alohida inson, balki butun jamiyatning intellektual salohiyati ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu holat fantalab mahsulotlar hajmining oshib borishida, tovarlar va xizmatlar qiymati tarkibida bilimlar kapitallashuvining o‘shishida namoyon bo‘ladi.

Bugungi zamon talabi bo‘lajak o‘qituvchilardan zamon bilan hamnafas qadam bosishni va har doim ilmiy salohiyatini, ijodkorlikni, o‘z ustida tinmay mehnat qilishni talab qilmoqda. Shu sababli ham hozirda ta’lim-tarbiya jarayonini intellektuallashtirish zamonaviy pedagogikada dolzarb muammolardan biridir.

Ta’lim sohasida yurtimizda keng islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi O‘RQ-576-sonli Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohaslarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni, “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909 qarori, “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3151 qarori, “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustivor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” va “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” kabilar yurtimizda ta’lim sohasiga berilayotgan yuksak e’tibordan dalolatdir.

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni ta'lim-tarbiya faoliyatiga tayyorlash murakkab jarayon bo'lib, uni oqilona amalga oshirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bilamizki, ma'lum mutaxassislik bo'yicha kadrlar tayyorlash ta'lim standartlari, me'yoriy hujjatlar, o'quv-metodik adabiyotlar tizimi asosida amalga oshiriladi.

Intellektual salohiyat tushunchasi inson faoliyatiga tegishli bo'lib, uning tashuvchisi bo'lib sub'ekt hisoblanadi. Salohiyat sub'ekt holatini ma'lum turdagi va sifatdagi faoliyatni amalga oshirish imkoniyati nuqtai nazardan tavsiflaydi. Bunday imkoniyatlar jamiyat tomonidan uning tarixiy rivojlanish davomida yaratilib, turli omillar birligi va o'zaro aloqadorligining majmui bilan belgilanadi. Inson faoliyati salohiyatni ishga solish jarayonidir. Inson qachonki zaruriy bilim va malakaga, ya'ni unga o'z ishini sifatli bajarish imkonini beruvchi salohiyatga ega bo'lsa, shundagina u mutaxassis va o'z kasbining ustasi bo'lib hisoblanadi. Bu o'ta muhim holat. Chunki intellektual salohiyat doim sodir bo'lishi mumkin bo'lgan jarayonlarni kutishi bilan bog'liq. Eng oddiy holatda, agar odam unga bo'lgan ishonchni oqlamasa, bu shuni anglatadiki, yoki unga halaqit berishgan, yoki uning salohiyati noto'g'ri baholangan.

Ta'kidlash lozimki, intellektual salohiyat o'ta mazmunli va yetarlicha murakkab tushunchadir. Oldinlari undan ijtimoiy bilim kategoriyasi sifatida emas, balki ko'p hollarda boshqa ma'noda, ya'ni metafora sifatida foydalanishgan. Hozirda vaziyat o'zgardi. Postindustrial dunyoda aynan integrativ butunlik sifatida tan olinayotgan yuqori intellektual salohiyatga ega bo'lgan mamlakatlar yetakchilik qilmoqda. Hozirgi zamondagi jamiyat hayotida intellektual salohiyatga aloqador bo'lgan fan, ta'lim, yangi axborot texnologiyalarining roli oshib bormoqda. Iqtisodiyotlari bilimga asoslangan (intellektual iqtisodiyot) rivojlangan mamlakatlarning industrialdan yangi industrial, axborotlashgan jamiyatga o'tishlari, birinchi qatorga inson faoliyatining intellektual jihatlarini olib chiqmoqda.

Bunda bo'lajak o'qituvchilarni intellektual faoliyatga tayyorlash masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Intellektual salohiyatga ega bo'lgan bo'lajak o'qituvchilar "Intellektuallashtirilgan asr"ning faol ishtirokchisi bo'la oladi, ma'naviy jihatdan yetuk bo'ladi, inovatsion jihatdan rivojlangan bo'ladi va bunday o'qituvchilar ta'lim-tarbiya jarayonini rivojlantira oladi. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchilarni intellektuallashtirilgan ta'lim asosida intellektual faoliyatga tayyorlash hozirgi ta'lim sohasidagi va bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash sohasidagi eng asosiy muammolardan biri hisoblanadi.

Intellektuallashtirilgan o'qitish tizimlari va vositalari negizida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash borasida bir qator olimlar tadqiqot ishlari olib borgan. Jumladan, B.S.Axmadaliev, U.Sh.Begimqulov O.J.Bobomurodov, I.Boynazarov, M.M.Vaxobov, A.V.Volosova, Z.Jamoliddinov, V.I.Zagvyazinskiy, A.N.Mexaylov, N.A.Muslimov, A.T.Nurmanov, Q.T.Olimov, Z.T.Raximov, N.I.Tayloqov, Sh.R.Turdiyev, X.A.To'raqulov, O.X.To'raqulov, U.X.To'raqulov, D.Yunusova, J.A.Xamidov va boshqalarning tadqiqot ishlari bo'lajak mutaxassislarni intellektuallashtirilgan kasbiy faoliyatga tayyorlash masalalari qaralgan va ulardan zamonaviy intellektual salohiyatli, innovatsion rivojlangan kadrlar tayyorlashda didaktik asos sifatida foydalanish mumkin.

Xususan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini intellektuallashtirilgan kasbiy faoliyatga tayyorlash muammosi bo'yicha ham tadqiqot ishlari bilan shug'ullangan mutaxassis – olimlarimiz bor. Quyida ulardan ba'zilarining nomlarini keltiramiz: B.S.Abdullaeva, A.R.Meliboev, O'R. Nurjanova, N.X. Aripova, B.X.Raximov, N.U. Usmonov, S. Usmonov, X.A. To'raqulov, O'N. Farmonov va boshqalar ishlarida boshlang'ich ta'limga oid muammolar echimini topishga innovatsion yondashuvlar qilish masalalari qaralgan. O'rganib chiqilgan ishlarda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning u yoki bu qismini, ya'ni ayrim yo'nalishlarini intellektuallashtirishga erishilgan.

Endi "intellektual faoliyat" tushunchasini ochishga harakat qilaylik. Ko'pgina mualliflar odatda ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va intellektual deb ataladigan uchta faoliyat turini ajratib ko'rsatishadi. Ularning orasidagi farqlarni tahlil qilib, ular intellektual faoliyat o'ziga xos xususiyatlarga ega (ma'lumot bilan ishlashga e'tibor berish, insonning intellektual qobiliyatlaridan foydalanish, malakalar) va quyidagi ta'riflarga javob berishini ta'kidlaydilar: intellektual faoliyat - bu iqtisodiy faoliyatning har qanday sohasida, shaxsning intellektual qobiliyatlari yordamida amalga oshiriladigan va axborot bilan ishlashga qaratilgan mehnat faoliyati turi.

Hayot davomida ruhiy holat va intellektual qobiliyat bevosita ikkita omilga bog'liq: ta'lim va kasbiy malaka darajasi. Yoshlikda inson olgan bilim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, qarilikda shunchalik yaxshi aql saqlanib qoladi. Yosh yillarda olingan yuqori kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan odamlar o'zlarining bilimlarini doimiy ravishda balog'at yoshiga yetmoqdalar, ya'ni butun umri davomida intellektual mashg'ulotlar bilan shug'ullanadi. Bundan kelib chiqadiki, agar inson intellektual ish bilan shug'ullanadigan bo'lsa, u butun umri davomida o'qiydi, o'zini takomillashtirishga intiladi. Intellektual faoliyat natijalari insoniyatning eng qimmatli mahsulotlaridir, ular mamlakatlar va ularda yashaydigan xalqlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosi hisoblanadi.

O'quvchi dunyoqarashini shakllantirishning bir necha maqbul shakl, metod va vositalari bo'lib, ular sirasida ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-g'oyaviy, iqtisodiy, huquqiy, estetik va ekologik mavzularda tashkil etiluvchi suhbatlar, bahs-munozaralar, ma'ruzalar, muammoli vaziyatlarni yaratish asosida o'quvchilarni fikrlashga undovchi amaliy treninglar, debatlar, mustaqil ishlar, shuningdek, ishchanlik o'yinlari yanada samarali sanaladi.

Intellektual salohiyat quyidagi ikki tarkibiy qismga ega: amalga oshirilgan va amalga oshirilmagan. Amalga oshirilgan intellektual salohiyat to'g'risida gapirilganida biz hozirgi vaqtda xodimning mehnat faoliyati jarayonida foydalaniladigan imkoniyatlarining bir qismini nazarda tutamiz, masalan, uning ma'lumoti, bilimi, kasbiy malakasi va h.k. Amalga oshirilmagan salohiyat (rivojlanish salohiyati) optimal sharoitlarni hisobga olgan holda, qator omillar ta'sirida yuzaga chiqadi. Misol uchun, intellektual salohiyatni rivojlantirish xodimni ish beruvchining bevosita manfaatdorligi yoki barqaror rivojlanayotgan iqtisodiyot tomonidan uning kasbiy-malakaviy darajasiga yangi talablarning qo'yilishi munosabati bilan o'qitish orqali amalga oshiriladi.

Intellektual salohiyatning mazmunini to'ldirish bo'yicha turli yondashuvlarni o'rgangan holda bu salohiyatni tavsiflovchi qo'shimcha tushunchalar sifatida quyidagilarni taklif etamiz: mehnat, ta'lim va ilmiy-tadqiqot salohiyati. Intellektual mehnat tavsifi intellektual salohiyatdan bevosita mehnat faoliyatida foydalanish darajasini aks ettiradi. Miqdor jihatidan mazkur tavsif intellektual salohiyatni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lgan aholining ulushida ifodalanadi. Intellektual salohiyatning keyingi tavsifi ta'lim bilan bog'liq. Xodim ma'lumotining darajasi va sifati mehnat faoliyatini amalga oshirish imkoniyatlarini belgilaydi. Masalan, oddiy texnik savodxonlik ko'pgina mexanizmlar bilan to'ldirilgan sotsiomadaniy sohada ishlovchi xodimlar uchun ham zarur.

Intellektual salohiyatning ilmiy-tadqiqot tavsifi bevosita mehnat unumdorligining oshishiga ta'sir ko'rsatadigan kashfiyotlar, patentlar, atsionalizatorlik takliflarda namoyon bo'ladi. Ilmiy salohiyatni ilmiy-tadqiqot salohiyati sifatida talqin qilishni taklif etamiz, chunki mazkur indikatorni kiritishdan maqsad tadqiqotchilik layoqatining mehnat faoliyati pirovard natijalariga ta'sirini ko'rsatib berishdan iborat.

Bo'lajak o'qituvchilarni intellektuallashtirilgan ta'lim negizida pedagogik faoliyatga tayyorlash quyidagi natijalarni beradi.

Birinchidan, intellektuallashtirilgan ta'lim negizida o'qitish vositalari va tizimlari bo'lajak o'qituvchilarni intellektual kasbiy faoliyatga talablariga javob beradigan, zamon bilan hamnafas yura oladigan kadrlarni tayyorlashga xizmat qilishga asos bo'ladi.

Ikkinchidan, bo'lajak o'qituvchilarni intellektual faoliyatga tayyorlash uchun ishlab chiqilgan pedagogik ta'lim bosqichlaridan amaliy faoliyatda foydalanish negizida ta'limda yangicha sifat ko'rsatkichiga erishib, yuqori samaradorlikni qo'lga kiritish mumkin va ta'lim oluvchilarni zamonaviy innovatsion yondashuvlar qilishga ham tayyorlash mumkin bo'ladi.

Uchinchidan, bo'lajak o'qituvchilarni intellektual salohiyatini, ijodkorligini, bilimdonligini, turdosh fanlar yuzasidan salohiyatlilikni va inovatsion jarayonning faol a'zosi bo'lish sifatlarining shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy majlisga Murojaatnomasi // Xalq so'zi, 2018-yil 29-dekabr
2. To'raqulov X.A. O'razboyev S.E. Bo'lajak o'qituvchilarni intellektual faoliyatga

tayyorlashning ilmiy-metodik ta'minoti va ta'lim mazmuniga qo'yilgan zamonaviy talablar, innovatsion yondashuvlar-ilm-fan taraqqiyoti kaliti sifatida: yechimlar va istiqbollar: Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjumani materiallar to'plami. Jizzax, 2020. –328-333.

3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar – Qarshi: Nasaf, 2000 y.
4. Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: 2005
5. Shayxova X. Intellektual salohiyat-taraqqiyot mezoni. – T.: "O'zbekiston", 2011 – 12 b.

TADBIRKORLIK FAOLIYATI RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Navoiy davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi
Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna
Ahadova Muhayyo Nabi qizi
NavDPI “Pedagogika va psixologiya”
sirtqi ta'lim yo'nalishi talabasi

Kalit so'zlar: tadbirkorlik, tadbirkorlarning ijtimoiy-psixologik sifatлари, iqtisodiy erkinlik, xususiy tadbirkorlik.

Ключевые слова: предпринимательство, социально-психологические качества предпринимателей, экономическая свобода, частное предпринимательство.

Keywords: entrepreneurship, socio-psychological qualities of entrepreneurs, economic freedom, private entrepreneurship.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kundagi tadbirkorlik va tijorat faoliyatining inson hayotidagi ahamiyati, uning faoliyat sohalari hamda jamiyat hayotidagi o'rni tadbirkorlik ilmini bilish zarurligi haqida ma'lumotlar beriladi.

Аннотация. В данной статье представлена информация о значении предпринимательства и коммерческой деятельности в жизни современного человека, сферах его деятельности и необходимости знания науки предпринимательства.

Annotation. This article provides information about the importance of entrepreneurship and commercial activity in human life today, its areas of activity and the need to know the science of entrepreneurship.

Bugungi kunda respublikamiz iqtisodiyotida xususiy mulkdor huquqini himoya qilish va uning mavqeyini yanada kuchaytirish, kichik biznes, xususiy va oilaviy tadbirkorlikni rag'batlantirish masalasiga davlat siyosati darajasida qaralmoqda.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish, mulkdorlar sinfini shakllantirish, yerga, mulkka egalik hissini tarkib toptirish orqali ularda iqtisodiy bilim va iqtisodiy fikr yuritishning ham erkinlashuviga erishish mumkin. Boshqacha aytganda, iqtisodiy hayotni erkinlashtirishning muvaffaqiyati har bir fuqaroning mulkka bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirib, tadbirkorlik kompetensiyalarini yanada kuchaytiradi.

Tadbirkorlik faoliyatida shaxsning muhim ijtimoiy-psixologik sifatлари qatoriga, ularning voqealarga bo'lgan, ya'ni katta talofat, muvaffaqiyatsizlik, xonavayron bo'lish va hokazolarga bo'lgan munosabatlari kiradi. Ayniqsa, tadbirkorlar o'z muvaffaqiyatsizliklarini qanday baholaydi, bu ularda qay tarzda kechadi va bunday holatlarda qanday harakat qilishadi – aynan shunisi katta ahamiyatga molik. Tadqiqot natijalariga ko'ra shunday xulosaga kelindiki, mag'lubiyatni boshidan kechirgan hamda muvaffaqiyatsizlikka hali duch kelmagan tadbirkorlar, real darajadagi tavakkalchilikka deyarli bir xilda baho berishadi. Faqatgina qiyinchiliklarni bosib o'tishda o'z imkoniyatlarini baholash bo'yicha ba'zi bir tafovutlar aniqlandi, lekin bu hali oxirigacha isbot etilmagan. Shu bois ham katta muvaffaqiyatsizlikning mavjudligini tadbirkor oldida turgan qiyinchiliklarni yechish imkoniyatiga ta'sir ko'rsatadi deb bo'lmaydi. Shuningdek, iqtisodiy muvaffaqiyatsizlik sharoitlarida tadbirkorlar o'zlarini qanday tutishlari mumkinligini bilish ham o'ta muhim hisoblanadi. Ayni maqsadda tadbirkorga: “Katta muvaffaqiyatsizlik, omadsizlik sharoitida Siz qanday ish tutar edingiz?”, – deb murojaat etilganda, atigi

17% tadbirkorlar tadbirkorlikni tashlab, boshqa faoliyat bilan shug'ullanishlarini bildirishdi. 51% tadbirkorlar yuqori mustaqillikni, faollikni, o'z kuchlariga ishonchni namoyon etib, o'zlarini ro'yobga chiqarishlarini ta'kidlashdi. 31,4% tadbirkorlar esa muvaffaqiyatsizlik holatida ishonchli sherik qidirib topishga harakat qilishlarini bildirishdi. Tadbirkorlikning rivojlanishi bevosita tadbirkorlarning o'z faoliyati muvaffaqiyatiga bergan baholariga, ya'ni oldilarida turgan muammolarni yechishlaridagi shaxsiy imkoniyatlarga va qiyinchiliklarni bosib o'tishlariga bog'liqdir. Tadbirkorlar orasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, 80% tadbirkorlar o'z imkoniyatlarini yuqori baholagan bo'lsalar, 20%i o'z imkoniyatlariga aniq baho berishga ikkilanishgan. Tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, tadbirkorlar aksariyat qismi o'z imkoniyatlari va muvaffaqiyatlarini bir-biriga yaqin, o'xshash baholashdi. Bu esa tadbirkorda faoliyatdagi muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi o'z imkoniyatlarini ko'ra bilish va mustaqillikning muhim o'rin tutishidan dalolat beradi. Muvaffaqiyatni yuqori baholash ijobiy holat hisoblanib, bu statistik jihatdan tadbirkorlarning ishonchlilik va raqobatbardoshligini baholash bilan bog'liqdir. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun yaxshi iqtisodiy sharoitni baholash 7 balli shkala bo'yicha o'tkazildi. Shu bilan birga, ushbu masala bo'yicha 5% darajadagi ishonchli farqlar topildi. O'zbekistonning markaziy shaharlaridan kelgan tadbirkorlar toshkentliklarga nisbatan yaxshiroq tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va rivojlanishtirish uchun asosiy omil sifatida yaxshi iqtisodiy shart-sharoitni baholadilar. Korrelyatsion tahlil natijalari ham biznesning samarali rivojlanishi ushbu omilga, ya'ni ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni yaxshi tashkillashtirilishiga bog'liqligini ko'rsatdi. O'tkazilgan to'rtta qiyosiy tahlillarning barchasi tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishga jalb qiluvchi hamda undovchi (motivlovchi) psixologik omillar orasida tadbirkorlar o'zini takomillashtirish, mustaqillik, moddiy ta'minlanganlik, atrofdegilar orasida obro'-e'tiborga, mavqega ega bo'lish, boshqa insonlar uchun ishning foyda keltirishi, shuningdek, ushbu faoliyat turining tamomila yangi ekanligini sanab o'tishdi. Shuningdek, o'tkazilgan tahlil quyidagi xulosalarni ilgari surish imkonini ham berdi: Birinchidan, kishilarda o'zlarining xususiy biznesini tashkil etishga turtki beradigan yana bir motiv davlat tasarrufidagi hamda budget tomonidan moliyalashtiriladigan korxonalar va tashkilotlardagi ish haqining pastligi hisoblanadi. 2010-yilda 46%, 2020-yilda 80% respondent tadbirkorlik faoliyatini shakllantirishga turtki bo'lgan dastlabki omillardan biri deb e'tirof etgan bo'lsalar, 2022-yilga kelib, bu ko'rsakich 84% o'sgan. Buni joriy yilda ham pulning qadrsizlanishi, inflyatsiyaning o'sishi, joylardagi ayrim korxonalar hamda tashkilotlarning bankrotlik e'lon qilishi va natijada majburiy ishsizlikning oshishi bilan izohlash mumkin. 2021-yilga kelib esa hukumat tomonidan amaldagi qonun-qoidalarga jiddiy o'zgartirishlar kiritilishi, ya'ni bozorni, yakka tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanayotgan jismoniy shaxslarning faoliyatini ma'lum tizimga solinishi, import va eksport operatsiyalariga qat'iy talablarning joriy etilishi, bu sohada ham ayrim o'zgarishlarni yuzaga keltirib chiqardi. Shuningdek, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nishi bo'yicha Harakatlar strategiyasining "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturining 3.4-bandida "Yakka tartibdagi tadbirkorlikning rivojlanishini yanada qo'llab-quvvatlash va mazkur sohada qonunchilikni takomillashtirish, bunda yakka tartibdagi tadbirkorlar, oilaviy tadbirkorlar faoliyatini... asossiz cheklovlarni bekor qilish" vazifasi belgilanganligi sabab bo'lsa kerak, joriy yilga kelib 24,6%gina tadbirkorlar davlat sektoridan xususiy sektorga o'tib faoliyat yuritishdan bosh maqsad bu ish haqi ekanligini yetakchi omil sifatida e'tirof etishdi; ikkinchidan, yana yuqoridagi fikrlarga tayangan holda, bozordagi ushbu ustuvor o'zgarishlar ayrim tadbirkorlarimizda o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyish etish xususiyatini yaqqol namoyon etdi. Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, ushbu motivni 2001-yilda 25% tadbirkor, 2003-yilda 31% tadbirkor, 2005-yilda 36,5% tadbirkor va nihoyat 2007-yilda 48% tadbirkor javoblarida motivlar ichida ushbu motiv eng yuqori omil ekanligi e'tirof etilgan. Bu esa o'z navbatida, tadbirkorlar orasida ushbu faoliyatning shaxsiy qiymatga aylanib borayotganligining dalolatidir; uchinchidan, aniqlanishicha, 2005-yil tadbirkorlar bir necha boshqa sabablarni, ya'ni xususiy biznesni tashkil etish – bu tadbirkorga mutaxassislikni oshirish imkoniyatini (7%), ko'proq o'z vaqtiga ega bo'lish imkoniyatini (16%) va yaxshi jamoada ishlash imkoniyatini (21,5%) beradi, deb alohida ta'kidlab o'tishgan bo'lishsa, 2007-yilga kelib, tamomila yangi motiv mulkdor bo'lish imkoniyati (36%) borligini ham e'tirof etishgan. Bu esa yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalarimizni yana bir tasdiqlaydi. Har bir motivlarning mavjud ahamiyatini tekshirib ko'rish maqsadida, tekshiriluvchilarni xuddi shu motivlarga o'zlaridan kelib

chiqqan holda emas, boshqa tadbirkor va biznesmenlarni tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishiga nima undaganini aytib berishlari asosida salmoqli ma'lumotlarga ega bo'lindi. Ularning fikricha, iqtisodiy omillar – tadbirkorlik faoliyatida deyarli birinchi darajali motiv hisoblanar ekan. Boshidayoq u insonni ushbu faoliyat doirasini tanlashga undar ekan, shundan so'nggina faoliyat jarayoni mobaynida, inson boshqa tomonlarni ko'ra biladi. Bunda birinchi darajali ehtiyojlarning qondirilishi natijasida, moddiy ta'minlanish motivi motivatsion strukturaning pastki darajalariga siqib tushiriladi.

Xulosa qilib aytganda, o'rganilgan respondentlarning 45%ini fikricha, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishidan asosiy maqsad – bu iqtisodiy moddiy ta'minlanish emas, balki mamlakatni modernizatsiyalash jarayonida mulkdor sifatida o'zini takomillashtirish va ro'yobga chiqarish imkoniyatining mavjudligi ekan. Mazkur tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha 30% (2005), 25% (2007) respondentlarimiz uchun ijtimoiy munosabatlarga kirishish muammosi qolgan har qanday ehtiyojdan ustun ekan. Bu o'rinda moddiy ehtiyoj 2005-yilda 10%ni, 2007-yilda esa 11%ni tashkil etib, biznesni tashkil etish va uni ravnaq toptirishda mos ravishda 8%, 12% respondent xavfsizlik choralarini ko'rishni maqsadga muvofiq alohida e'tirof etdilar. Tadbirkorlikda muvaffaqiyatga erishishda tan olinish ehtiyoji 2005-yilda 7%, 2007-yilda 15% respondentda ustunlik qildi. Bu esa, o'z navbatida, xususiy tadbirkorlik subyektlari ongida “mening mulkim”, “men mulkdorman” kabi mantiqiy xulosalarni shakllanganligi orqali ham izohlanadi. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida mustaqil 86 O'zbekistonimizda tadbirkorlik asosiy o'rinlardan birini egallagan, tadbirkor esa iqtisodiy qobiqda asosiy tayanch nuqtasi bo'lib qolmoqda. Ularning mas'uliyati butun bir mamlakat maqsadlarini ro'yobga chiqarishdir. Tadbirkor deganda, biz bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish uchun ma'lum bir muammolarni yechishda ta'sir ko'rsatuvchilarni tushunishimiz lozim. Hozirgi zamon tadbirkorining asosiy ish mazmuni shundan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi 1-jild – T.: 2000-yil.
2. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти (назария ва амалиёт). Олий ўқув юртлари учун дарслик. – Т.: «Mehnat», 2004
3. Каримова В.М., Акрамова Ф.А. Иқтисодий психология. Маърузалар матни. – Т.: 2002.
4. Кузин Ф.А. Делайте бизнес красиво. – М.: ИНФРА-М, 1995.
5. Лутфуллаева Н.Х. Турмуш курган талабаларнинг оилавий муносабатларга тайёрлигининг ижтимоий-психологик хусусиятлари: Дис. ... психол. фан. ном. – Т.: ТДИУ, 2006.
6. <https://azkurs.org/>
7. <https://ziyonet.uz>

NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARGA TA'LIM SOHASIDA BERILAYOTGAN IMKONIYATLAR

NDPI Tarix mutaxassisligi doktoranti
Asadov Muhammad O'tkir o'g'li
Ilmiy rahbar: dots. R.N.Tolibov

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda ta'lim sohasida nogironligi bo'lgan shaxslarga yaratilayotgan imkoniyatlar, ularning davlat tamonidan huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilinishi, bu boradagi amaliy vazifalar ijrosi va muammolari masalalari yoritishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: nogironlik, inklyuziv ta'lim, inson, huquq, jamiyat, voyaga yetmaganlar, huquqiy ong, reabilitatsiya, yordam, ijtimoiy himoya.

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы возможностей, создаваемых в Узбекистане лицами с ограниченными возможностями в сфере образования, защиты их прав и законных интересов со стороны государства, выполнения практических задач и проблем в этой области.

Ключевые слова: Инвалидность, инклюзивное образование, человек, право, общество, несовершеннолетние, правосознание реабилитация, помощь, социальная защита.

Annotation. This article try to highlight the opportunities created in Uzbekistan for persons with disabilities in the field of education, the protection of legal meanings from the state, the implementation and problems of practical tasks in the regard.

Keywords: Disability, inclusive training, human, law, society, minors, legal consciousness rehabilitation, assistance, social protection.

Mamlakatimizda erkin bozor iqtisodiyotiga asoslangan demokratik huquqiy davlat barpo etish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lida amalga oshirilayotgan tub islohotlarning zamirida, avvalo, har bir inson uchun hech kimdan kam bo'lmagan munosib hayot va turmush sharoitlarini yaratishdek ezgu g'oya mujassamdir. Ayniqsa, aholining ko'pchilik qismini ya'ni, 64 foizini tashkil etayotgan yosh avlodni sog'lom va barkamol kamol topishi uchun zarur imkoniyatlar hamda shart-sharoitlarni yaratish, ularni har tomonlama barkamol shaxslar etib shakllantirish jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq bo'lgan vazifa sifatida doimo davlatimiz siyosatining markazida bo'lib kelmoqda.

O'ziga xos ijtimoiy guruh sifatida yoshlar jamiyatning kelajagidan dalolat beradi. Chunki aynan ular yuz berayotgan o'zgarishlarning indikatorlari hisoblanadi va jamiyat rivojlanishining salohiyatini belgilab beradi. Ma'lumki, bugungi kunda O'zbekistonda 10 million 360 ming kishi 18 yoshgacha bo'lgan yoshlarni, 17 million 80 ming kishi esa 30 yoshgacha bo'lgan yoshlarni yoki butun aholining 64 foizini tashkil qiladi. Barkamol avlodni voyaga yetkazish borasida respublikamizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ishlarni jamiyatning barcha jabhalarida kuzatish mumkin.[1]

Binobarin, yoshlarimiz tarkibida nogironligi bo'lgan shaxslar ham mavjudki, ularni huquqiy muhofazalash, hayot va turmush tarzini yaxshilash, ta'lim-tarbiya olishlari, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, ularning ishga joylashish, oliy ta'lim olishiga ko'maklashish, ularga zarur bo'lgan axborotni to'sqinliksiz olish imkoniyatini ta'minlash muhim vazifa sanaladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida: "Mehnatga layoqatsiz va yolg'iz keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlari davlat himoyasidadir", – deb belgilangan. [2]

Imkoniyati cheklangan shaxslarga nafaqat O'zbekistonda balki, butun jahonda e'tibor kuchaygan. Bu BMTning nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasidir. Ushbu konvensiya 2006-yil 13-dekabrda qabul qilingan. Bugunda dunyo aholisining 15% yoki qariyb 1 milliard insonning nogironligi bor. Shu ko'rsatkichning 2 yoki 3 foizini O'zbekiston aholisi o'rtasida qayd etish mumkin. Shavkat Mirziyoyev 2022-yil dekabr oyida "Xalqaro nogironlar kuni" munosabati bilan murojaat yo'llar ekan, inklyuziv jamiyatni barpo etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishini ta'kidladlab: "Ishontiribaytamanki, sizlar o'zlarinigizni yolg'iz his etmasligingiz uchun bor kuch va imkoniyatlarni safarbar etamiz" deya ishonch bildirdilar. [3]

Jahon banki tadqiqotiga ko'ra, O'zbekistonda rasman 2022-yilda 845,3 ming kishi yoki umumiy aholining 2,3 foizi nogironligi bo'lgan shaxslar deb tan olingan.[4] Jumladan, O'zbekistonda 142,3 ming nafar 18 yoshgacha bo'lgan nogironligi bor bolalar va 396,7 ming nafar pensiya yoshiga yetmagan nogironligi bo'lgan shaxslar bor. Nogironligi tasdiqlangan erkaklar (475,8 ming) soni ayollarga (369,5 ming) nisbatan ko'proq. Nogironligi bor shaxslarning katta qismi qishloq joylarda yashaydi: qishloqlarda 532 ming, shaharlarda esa 313,3 ming nafar. Bu borada eng yuqori ko'rsatkich Navoiy (3,6 foiz) va Sirdaryo viloyatlarida (3,1 foiz) hamda Qoraqalpog'iston Respublikasida (2,9 foiz) kuzatilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 1-avgustdagi PF-5006-sonli farmoyishi bilan tashkil etilgan "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish" ga qaratilgan farmoniga ko'ra, nogironlikni barvaqt aniqlash va oldini olish nogironligi bo'lgan shaxslarga tibbiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish, ularni kasbga o'qitish, ishga joylashtirish va ahvolini chuqur kompleks o'rganishga doir amaliy vazifalar belgilandi. Yurtimizda onalar va bolalarning sog'ligini muhofaza qilish, nogiron bolalarni tug'ilishini oldini olish, aholining reproduktiv salomatligini mustahkamlash uchun bir qancha chora-tadbirlar

amalga oshirilmoqda. Aytib o'tish kerakki, O'zbekistonda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlami huquqlarini mustahkamlashga qaratilgan samarali ishlar olib borilmoqda. Xususan, 2020-yilda "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonun, 2021-yil 21-dekabrda "Nogironligi bo'lgan shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bandligiga ko'maklashish hamda ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2023-yil 27-fevralda "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Prezident qarorlari qabul qilindi. Ayniqsa, Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 2-iyundagi 417-son qarori: "Oliy ta'lim muassasalariga nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'shimcha davlat granti kvotalari asosida o'qishga qabul qilish tartibi to'g'risida"gi Nizomning qabul qilinishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugun mamlakatimizda yuqorida qabul qilingan davlatimiz farmonlari va qarorlari asosida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Eng avvalo, nogironligi bor shaxslarning huquqiy muhofazasi ta'minlanmoqda. 2023-yil 17-noyabr qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga ko'ra, nogironligi bo'lgan 18yoshgacha bolalarga va mehnatga layoqatsiz fuqarolarga to'lanadigan nogironlik nafaqasi oyiga 800 000 so'm etib belgilandi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya, ilm-fan, intellektual salohiyatni yuksaltirish, zamonaviy taraqqiyotning yetakchi qonuniyatiga aylandi. Jahon bankining ma'lumotlariga tayanganda dunyoning yetakchi mamlakatlarining nufuzli olimlari va ixtirochilarining (17%) nogironligi borligi ma'lum bo'ldi. Darhaqiqat, xalqaro hamjamiyat va taraqqiy topgan mamlakatlar qatoriga ko'tarilish uchun harakat qilayotgan jamiyat, birinchi navbatda, bugun unib-o'sib kelayotgan farzandlarining har tomonlama barkamol avlod bo'lib hayotga kirib borishini o'zi uchun eng ulug', kerak bo'lsa, eng muqaddas maqsad deb bilmqda. Intellektual bilim, intellektual boylikka intilish har qaysi millat va davlat uchun kundalik hayot mazmuniga aylanmasa, bunday davlat jahon taraqqiyoti yo'lidan chetda qolib ketishi muqarrardir. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, nogironligi bor shaxslarga, ayniqsa, yoshlarga ta'lim-tarbiya berish, jamiyat va davlat hayotida to'laqonli ishtirok etishi uchun ularga shart-sharoitlar yaratish davlatimizning birinchi navbatdagi vazifasiga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa hujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berildi. 2022- yilida O'zbekistonning barcha hududlaridagi 225 umumta'lim maktabi imkoniyati cheklangan bolalar uchun o'z eshiklarini ochdi. 2023-yilda Respublikaning hamma hududlarida ham ta'limga inklyuziv yondashuv joriy etildi. Bugunda inklyuziv ta'limda nogiron boladagi mavjud nuqsonlarni bartaraf etish, korreksiyalash, kompensatsiya qilish bilan bir qatorda, bilim va ko'nikmalarga ega qilish, kasb-hunarga o'rgatish ishlarini parallel ravishda olib borish talab etilmoqda. Chunki inklyuziv ta'lim tizimining vazifalaridan biri maxsus ehtiyojli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning barcha huquqlarini ta'minlashdan iboratdir. Biroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, umumta'lim maktablari hali bu ta'lim turiga tayyor emas, ayrim muammolar ham qalqib chiqyapti, chunki ularda nogiron bolalar uchun qulay infratuzilma va hojatxonalar, ta'lim jarayoni uchun zarur bo'lgan qulayliklar ta'minlanmagan. Binobarin, malakali kadrlar ham mavjud emas. Jumladan, surdo-tarjimonlar, ko'zi ojizlar uchun Brayl alifbosi darsliklar yetishmaydi yoki zamon talablariga qisman javob beradi, xolos. Ayniqsa, o'qishda va eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun o'qituvchi va repetitorlarga ehtiyoj sezilmoqda. Mazkur muammolar o'zining ijtimoiy-iqtisodiy yechimini talab qiladi va kutmoqda.

Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq uzluksiz ta'limni davom ettirish maqsadida Oliy ta'lim muassasalariga nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'shimcha davlat granti kvotalari asosida o'qishga qabul qilinishi muhim qadam bo'ldi.[5] Birgina Navoiy davlat pedagogika institutiga 327 nafar nogironligi bor talabalar qabul qilindi. Shundan 17 nafari magistraturada, 3 nafari esa doktoranturaga tahsil olmoqda. Lekin o'quv-tarbiya jarayonida ularning to'laqonli bilim olishlariga doir ba'zi bir muammolar ham qalqib chiqmoqda. Chunonchi, binolarda nogironlar va nogironlarning o'tishini osonlashtiradigan maxsus qurilmalar, liftlar, panduslar mavjud emas. Shuningdek, nogironligi bo'lgan shaxslarga axborot texnologiyalaridan qulay formatlarda, imo-ishora tilida va boshqa muqobil aloqa shakllarida (panduslar, liftlar, imo-ishora tilidan tarjimalar,

ovozli va vizual signallar va boshqalar) foydalanish imkoniyatlarini yaratish lozimligi namoyon bo'lmoqda.

Xulosa qilib ta'kidlaganda, ta'lim tizimida maxsus ehtiyojli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning barcha huquqlarini ta'minlash, ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirish lozim. Ustuvor yo'nalishlarini amalga oshirish doirasida o'quv-tarbiya jarayonini tashkil qilishning shakl va mexanizmlarini yangilash ta'lim texnologiyasi va kredit modul tizimini takomillashtirish zarur. Jumladan, ushbu sohadagi munosabatlarni ta'lim amaliyoti ehtiyojlaridan kelib chiqib, zamon talabi asosida tegishli o'zgartirish va qo'shimchalarni kiritish, tartibga solish, xalqaro tajribalardan unumli foydalanish zarur deb bilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Ubaydullayev R.A. O'zbekiston yoshlari: ijtimoiy qiyofa. T. 2008. 8-bet
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 57-modda.
3. <https://gazeta.uz/uz/2022/12/02day/>
4. <https://t.me//wbusbekistan/1216>.
5. Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 2-iyundagi 417-son qarori. "Oliy ta'lim muassasalariga nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'shimcha davlat granti kvotalari asosida o'qishga qabul qilish tartibi to'g'risida" gi Nizom.

RAG'BATLANTIRISH METODI BO'YICHA O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Jumakulova Mavludaxon Xosilovna
Andijon davlat pedagogika instituti

"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi
mavludaxonjumakulova0@mail.com

Turdiyeva Shohsanam
Andijon davlat pedagogika instituti
2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada rag'batlantirish metodi bo'yicha o'quv jarayonini tashkil etishning didaktik imkoniyatlari yoritib berilgan. Rag'batlantirishning nazariy asoslari, o'ziga xos xususiyatlari va imkoniyatlari yurtimiz olimlarning fikrlariga, ilmiy tadqiqot ishlariga tayangan holda ochib berilgan.

Kalit so'zlar: rag'batlantirish, o'quv jarayoni, maqtov, o'quv motivi, rag'bat turlari, tashqi mayl, aktiv faoliyat, ichki mayl.

Hozirgi globallashuv asrida jamiyatni isloh etish sharoitida kreativ fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash ta'lim tizimiga jiddiy o'zgarishlar kiritishni talab etmoqda. Har bir davlatning rivojlanishi, istiqboli, tinchligi, ma'naviy yuksalishi – bilimli, yuqori salohiyatli, vujudi pok fazilatlar mujassamlashgan yoshlarga bog'liq bo'lib, har jihatdan yetuk va barkamol, Vatan uchun chin yurakdan xizmat qiladigan, fidokor avlodni voyaga yetkazish, o'qitish sifati va mazmunini yuqori pog'onalarga olib chiqish, avvalo, o'qituvchi zimmasiga sharafligi, ayni paytda, mas'uliyatli vazifani yuklaydi.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning maqsadi ta'lim sohadagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat bo'lib, ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini bo'lgan maktab o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni ma'naviy-axloqiy, intellektual salohiyati, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan dasturdir. [1] Sh.M.Mirziyoyev ta'lim tizimi xususida shunday fikrlarni bildirib o'tadi: "Moddiy va ma'naviy hayotni uyg'un rivojlantirishimiz kerak. Maktab bu borada asosiy bo'g'in bo'lishi lozim. Maktab ta'limini rivojlantirish biz uchun buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanishi zarur".[2]

Olimlarning ta'kidlashicha, demokratlashgan ta'lim tizimida yuzaki (formal) nazorat bo'lmasligi lozim. Didaktik nazorat o'qitishning o'ziga xos metodi sifatida aniq ifodalangan ta'lim beruvchining o'zi uchun zarur va foydali bo'lishi lozim. O'quvchilarning bilim, malaka, ko'nikmalarini nazorat va

baholashdan emas, balki baho yordamida o'qishga undashning eskirgan shakllaridan voz kechishni talab qiladi. O'quvchilarning o'quv mehnatini rag'batlantirishning yangi usullarini izlash, ta'lim va tarbiya sohasida kuch to'plab borayotgan shaxsiy foyda tamoyili yangicha yondashuvlarni belgilab beradi. Tashxislash tizimida baho rag'batlantirish vositasi sifatida bir qator afzalliklarga ega bo'ladi.

Pedagog o'quv jarayonida o'quvchilarning xulq-atvoridagi ijobiy o'zgarishlar, egallagan bilimlarining hajmi ortib borayotganidan xursand bo'layotganini sezishi kerak. Shundagina o'quvchi o'zining rivojlanayotganini ko'ra biladi, o'z-o'ziga, o'z kuchiga ishonadi. Uni hurmat qilishadi, unga ishonch bildiriladi, jamoada ma'lum mavqeyiga ega bo'ladi, o'qituvchini qiziqtiradi, ular bir-birlariga ishonishadilar. Pedagog bunga erishish uchun rag'batlantirish metodidan foydalanishi lozim. Rag'batlantirish bolaga ishonishga, unda bo'lgan qobiliyat va fazilatlarining kuchini e'tirof etishga aozlangan. Rag'batlantirish o'quvchiga o'ziga bo'lgan ishonchni beradi, quvonch keltiradi, yanada yaxshiroq bo'lishga intilishga yordam beradi. Maktablar tajribasida rag'batlantirishning quyidagi turlari qo'llanadi;

1. O'quvchining kuchi yetadigan, mas'uliyatli topshiriq berish orqali bolaga ishonch bildirish; bunda o'quvchi o'z qadr-qimmatini bilan faxrlanadi;
2. Maqtash (ota-onalar, bolalar jamoasi oldida);
3. Esdalik sovg'asi (o'quv qurollari, kitob)
4. Maqtov yorlig'i berish;
5. Stipendiya bilan taqdirlash;
6. Hurmat taxtasiga fotosurat qo'yish;
7. Mas'uliyat va jamoaning minnatdorchiligi;
8. Safda birinchi o'rinda turish;
9. Musobaqalarda bayroq ko'tarish;
10. Gazeta-jurnal va radio-televidiniyelarda e'lon berish.

O'quv jarayonida o'quvchilarni rag'batlantirish deb shaxsni aktiv faoliyatga bo'lgan tashqi mayliga aytiladi.

Rag'batlantirish – o'qituvchi faoliyatining muhim qismidir. Ammo rag'batlantirish insonning ichki mayliga ta'sir qilganda aniq maqsad sari undaydigan kuchga aylanadi. Shu bilan birga yana bunday ichki undash faqat tashqi rag'batlantirishlar ta'siridagina emas, balki o'quvchilarning o'z-o'zining ta'sirida ham, uning oldingi tajribasi, ehtiyojlari va hokozolar ta'sirida yuzaga keladi.

O'qishga qiziqishni rag'batlantirish turlaridan biri – o'qishda ma'lum qiyinchilik sezayotgan o'quvchilarga muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratishdir. Rag'batlantirish o'quvchining ko'nglini ko'taradi, unga quvonch keltiradi va uni yanada yaxshiroq o'qishga undaydi. Rag'batlantirish yo'llari bu yaxshi baho qo'yish, maxsus tanlangan topshiriqlar berish, fotosuratlarini maxsus rag'batlantirish oynalariga ilish kabilardir. Muvaffaqiyatga erishish vaziyatini o'quvchining oraliq harakatlarini rag'batlantirish, ya'ni uni yangi zo'r berishlarga maxsus undash yo'li bilan ham tashkil qilish mumkin. Muvaffaqiyat vaziyatlarni yaratishda u yoki bu topshiriqlarni bajarish jarayonida qulay ma'naviy-ruhiy muhitni ta'minlash muhim o'rin egallaydi.

Rag'batlantirish va tanbeh berish usullari o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Masalan, baho bilan rag'batlantirish, maxsus tanlangan topshiriqlar berish yo'li bilan o'qishdagi muvaffaqiyat vaziyatini yaratish, imtiyozli stipendiyalar tayinlash, tajriba va laboratoriya ishlarini tayyorlashda qatnashish, ekranlarni jihozlashlari orqali rag'batlantirish; bilimlarni jamoatchilik tomonidan ko'rish yakunlariga qarab rag'batlantirish va hokozolar.

Olim B.S. Abdullayev har qanday rag'batda ma'lum bir me'yorning bo'lishi, haddan oshib ham kamayib ham ketmasligi, taqqoslash, kamsitish yo'l qo'yimaslik, rag'batni to'g'ri yo'naltira olish lozimligini ta'kidlaydi. [3]

Olimalar Djurayeva S.N., Turdiyeva N.S rag'batlantirishning turli shakllarda ekanligini ta'kidlab, ayniqsa, ko'ngil ko'tarishning qator afzalliklari haqida fikr bildiradi: "Ko'ngil ko'tarish tarbiyalanuvchilarga kuch bag'ishlaydi va ularda optimizmni o'stiradi va ularning kuchiga kuch, g'ayratiga g'ayrat qo'shadi".[4] O'quvchilar maktab hayotlarida turli vaziyatlarga duch kelishadi. Ba'zi vaqtlarda muvaffaqiyat qozonsa, ba'zida aksi bo'lishi mumkin. Bu holat ularni quvontirib ilhomlantishi, yoki aksincha, ta'sir ko'rsatadi. Bunday vaziyatlarda ularga dalda berish ko'ngillarini ko'tarish, ularni

qiziqishlarini oshirish kerak. Ko'ngil ko'tarish, ishonch bildirish o'quvchini tetiklashtiradi va keyingi muvaffaqiyatlariga ilk qadam bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar o'qituvchi tabiatiga xos bo'lgan mehribon, pok qalbli, bilimli, shirinsuxan kabi fazilatlarini hurmat qiladilar. O'qituvchi tomonida "balli", "barakalla", "yaxshi" kabi so'zlarni ishlatilishi o'quvchilar uchun rag'batdir.

Ta'lim jarayonida rag'batlantirish metodini qo'llash, ya'ni o'quvchilarni o'rganish va ta'lim jarayonlariga qiziqtirish uchun turli usullardan foydalanishni anglatadi. Bu metodlar, o'quvchilarni darslarga qiziqtirish, ularning fikr-mulohazalarini qiziqtirish, o'quvchilar orasida hamkorlikni qo'llab-quvvatlash va ta'limni o'zlashtirishni maqsad qiladi. Rag'batlantirish metodlari, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va o'rganishlarini o'zlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Yurtimiz olimlaridan J.Xasanboyev va X. To'raqulovlar o'z ilmiy ishlarida rag'batlantirishning o'quvchilar psixologik xususiyatlariga ta'siri haqida o'z fikrlarini bildiradi: "Rag'batlantirish o'quvchilarning harakatlarini ijobiy baholashni ko'zda tutadi. Rag'batlantirish quvonch, qoniqish, qanoatlanish kechinmalarini paydo qiladi, tetiklik va g'ayrat bag'ishlaydi, o'z kuchiga ishonchni mustahkamlaydi, ijobiy xatti-harakatlarni rag'batlantiradi, o'z faoliyatini va xulqiga mas'uliyatini oshiradi" [5]. O'quvchilarni rag'batlantirishning ta'lim jarayonida ko'plab afzalliklari bor. Quyidagi muhim afzalliklardan ba'zilarini ko'rsatish mumkin:

1. Muvaffaqiyatga erishish: O'quvchilarni rag'batlantirish, ularning o'zlarini maqsadga yo'naltirish va unga erishishga qodir bo'lishlari uchun muhimdir. Bu ularning o'zini o'zlashtirish va rivojlantirish uchun muhim motivator bo'ladi.

2. Ta'limning maqsadlariga ega bo'lish: O'quvchilarga ta'limning maqsadlarini tushuntirish va ularga qiziqish yaratish, ularni o'rganish va rivojlantirishga yordam beradi.

3. Qat'iylikni qo'llab-quvvatlash: O'quvchilarning muvaffaqiyatiga yetishishlariga yordam berish uchun o'qituvchining qat'iylikni qo'llab-quvvatlashi zarurdir. Ular o'quvchilarga yo'l ko'rsatish, maslahat bermoq va ularning muammolarini hal qilishga yordam beradi.

4. Muvofiq o'quv usullari va turli o'quv mexanizmlari: Har bir o'quvchi o'ziga xos o'qish usullari va ta'lim mexanizmlari bor. Ba'zilariga sinflarda amaliy mashg'ulotlar, ba'zilariga esa o'zlashtirilgan dars materiallari yordam berishi mumkin. O'quvchilarni rag'batlantirishda, ularning o'zlariga eng muvofiq bo'lgan usul va mexanizmlardan foydalanish juda muhimdir.

5. Ko'rsatkichlar va mukofotlar: O'quvchilarni rag'batlantirish uchun motivatsiyani oshirishda ko'rsatkichlar va mukofotlar juda muhimdir. Muvofiq natijalarni qozonish, o'quvchilarni o'rganish va rivojlantirish uchun ularni ma'lum bir darajaga ko'tarish uchun ularning qo'llanishini rag'batlantirishi mumkin.

6. O'quvchilar bilan aloqani o'rnatish: O'qituvchilar o'quvchilar bilan faol aloqani o'rnatish orqali ularning qiziqishini oshirish va ularni o'rganishni rag'batlantirishga yordam beradi. O'quvchilar o'z fikrlarini bayon etish, savollar berish va o'rganishni kuchaytirish uchun muhim bir vosita.

7. Ko'rsatilayotgan foydalardan foydalanish: O'quvchilarni rag'batlantirish uchun o'quv jarayonida ko'rsatilayotgan barcha foydalar(mukofotlar) va imkoniyatlardan samarali foydalanish muhimdir. Bu o'quvchilarning ta'limni amalda qo'llashda qiziqishlarini va e'tiborni oshirishga yordam beradi.

8. Individual hamda guruhda yordam berish: O'quvchilarning har biri individual darajada rag'batlantirilishi kerak. Ba'zilar individual yo'riqnomalar, maslahatlar va qo'llab-quvvatlash bilan rag'batlantirish mumkin, boshqalar esa guruhda ishlash orqali rag'batlantirilishi mumkin.

Bu afzalliklar, o'quvchilarni rag'batlantirish uchun asosiy vositalar bo'lib, ularni ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga yo'l qo'ymoqda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoyevning Ta'lim to'g'risidagi Qonuni.– T.;2020 yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev "O'qituvchi va murabbiylarning mavqeani oshirish" ga bag'ishlangan video selektor. – T.; 2019 yil 23may,№ 3PY-542

3. Abdullayev B.S., Xoliqov A.A va boshqalar "Umumiy pedagogika" oliy o'quv yurtlari uchun darslik.– T: "Innovatsiya-Ziyo",2021

4. Djurayeva S.N., Turdiyeva N.S. Baxronova A.I “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” o‘quv qo‘llanma.– Buxoro.; 2021.
5. J. Xasanboyev, X. To‘raqulov va boshqalar “Pedagogika”. Oliy o‘quv yurtlari uchun dasrlik. –Toshkent:”Noshir”, 2011.

TA’LIM VA HAYOT O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK TAMOYILI ASOSIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINING KIMYOGA QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH

Narimova Venera Polatovna
NavDPI Kimyo kafedrası o‘qituvchisi
Gmail: vnarimova@gmail.com
Yo‘ldashova Mohira Xudoybergan qizi
NavDPI Tabiiy fanlar fakulteteti
Kimyo (kechki) ta’lim yo‘nalishi
301-guruh talabasi.

Annotatsiya. Maqolada ta’lim-tarbiya, ta’lim nazariyasi haqida tushunchalar berilgan. Shuningdek, maktab o‘quvchilarning kimyoga bo‘lgan qiziqishini oshirish yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, ta’lim nazariyasi, axborot texnologiyalar.

Аннотация. В статье даны понятия о воспитании, теории воспитания. Также в школе повышен интерес учащихся к химии.

Ключевые слова: образование, теория образования, информационные технологии.

Abstract. The article presents the concepts of education, the theory of education. Students' interest in chemistry has also been increased at school.

Keywords: education, theory of education, information technology.

Bugungi kunda ilmiy-texnika taraqqiyoti, axborot-kommunikatsion texnologiyalar rivojlangan va rivojlanayotgan davrida yashayapmiz. Bularning barchasini kimyo taraqqiyotisiz amalga oshirish mumkin emas. Kimyo eng gumanistik yo‘naltirilgan tabiiy fanlardan biridir, uning muvaffaqiyatlari doimo insoniyat ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

Maktabda o‘qitishning asosiy vazifasi kelajakda barkamol shaxsni shakllantirishdir. O‘quvchilarning barkamol shaxs bo‘lib shakllanishi uchun o‘rta maktab kursida atrofdagi dunyoda ro‘y berayotgan jarayonlarni o‘rganishda yaxlit yondashuv asoslarini yaratish kerak. Kimyoni o‘rganish o‘quvchilarning dunyoqarashini va dunyoning yaxlit ilmiy tasavvurini shakllantirishga, kundalik hayot muammolarini hal qilish uchun kimyoviy ta’lim zarurligini tushunishga, atrof-muhitga hurmatni tarbiyalashga yordam beradi.

Hozirgi kunda jahonning yuksak darajada taraqqiy etgan davlatlarida ta’lim-tarbiya ishlarining yo‘lga qo‘yilishi, umumta’lim maktablarida amalga oshirilganini o‘rganish orqali Respublikamiz milliy ta’lim tizimlarini yangidan tashkil qilishda, ta’lim-tarbiyada umumta’lim maktablari ishini tashkil etishda eskirib, o‘z dolzarbligini yo‘qotib borayotgan faoliyat shakllari va usullaridan tezroq xalos bo‘lish, uni munosib tarzda yangilashda qo‘shimcha boy manbalariga ega bo‘lishimiz uchun hozirgi zamon ta’limida davlat va jamiyat talabi hamda manfaatlari aks etib turishi zarur.

Inson butun umri davomida intellektual qobiliyatini rivojlantirishga harakat qiladi va uning rivojlanishida maktab, u o‘rganadigan fanlar katta rol o‘ynaydi. Har bir darsda, o‘rganilayotgan mavzuni fikriy shakllantirish va rivojlantirish uchun esa bu fanga qiziqish uyg‘otish talab etiladi. Kimyoni o‘qitishda o‘yin vaziyatidan foydalanish, muammoni muvaffaqiyatli hal qilishga yordam beradi.

Kimyo o‘qituvchisi o‘z mehnatini ilmiy tashkil qila olishi uchun o‘quv tarbiyaviy jarayonlarni aniq rejalashtirishi, yangi ilmiy-metodik adabiyotlar bilan uzluksiz ishlashi, ilg‘or pedagogik ish tajribalarini o‘zlashtirib borishi, dars samaradorligini oshirish uchun pedagogik tajriba o‘tkazish usullarini to‘liq egallab olishi, doimo ijodiy izlanishda bo‘lishi, o‘quvchilar mehnatini yengillashtirish va samaradorligini oshirish yo‘llarini puxta egallagan bo‘lishi kerak.

Ta’limning mazmuni va mohiyati jamiyatning moddiy va madaniy taraqqiyoti darajasi bilan

belgilanadi. Ijtimoiy munosabatlar, umumiy ma'lumotga bo'lgan ehtiyoj, kishilarning kasbiy tayyorgarligiga, ta'lim haqidagi pedagogik g'oyalarga qarab kishilik jamiyati taraqqiyotining turli bosqichlarida ta'limning mohiyati, metodi, tashkiliy shakllari o'zgarib brogan.

Ta'lim mohiyat-e'tibori bilan dars berish jarayonini, ya'ni pedagog (o'qituvchi) faoliyatini, umuman o'quvchining bilish, o'rganish faoliyatiga rahbarlik qilishni hamda o'qish jarayonini, ya'ni o'quvchi faoliyatini bildiradi. Ta'lim jarayoni ta'lim beruvchi — o'qituvchi va ta'lim olayotgan o'quvchilar faoliyatining yig'indisidan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsning sifatlari, dunyoqarashi, qobiliyati o'sadi. Ta'lim avlodlar o'rtasidagi ma'naviy vorislikni ta'minlaydi, kishilarning ijtimoiy-tarixiy tajribalari yosh avlodga ta'lim orqali o'tadi.

Ta'lim haqida turli nazariyalar mavjud. Ba'zi nazariyalar ta'limni jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga bog'liq bo'lmagan hodisa sifatida baholasalar, ba'zisi ta'limning sinfiy xarakterga ega ekanligini, u jamiyatning har bir a'zosida muayyan siyosiy, falsafiy, axloqiy, huquqiy qarashlarni shakllantirish maqsadi sari qaratilganligini ta'kidlaydi.

Ta'limning maqsadi obyektiv hayot talablariga muvofiq holda o'zgarib borgani kabi ta'limning xarakteri, yo'nalishi ham uning maqsadiga muvofiq o'zgarib boradi. Ta'lim dialektik tarzda taraqqiy etib boradigan ichki ziddiyatlar jarayonidir. Ta'lim bilish qobiliyatlari, his-tuyg'ular, idrok, shaxsni tarkib toptiruvchi kuchli omildir.

Ta'lim jamiyat qurilishining muhim muammolarini hal qilish — jamiyatning moddiy-texnika bazasini yaratish, ijtimoiy munosabatlarni tarkib toptirish, yangi kishini tarbiyalashga yordam beradi.

Ta'lim o'quvchining bilish qobiliyatini o'stiruvchi asosiy omildir. O'quvchilar qobiliyatini o'stirishga qaratilgan tizimlar muayyan didaktik qoidalar tarzida namoyon bo'ladi. Didaktik tamoyillarda ta'limning mazmuni va jarayonlariga qo'yilgan talablar belgilanadi. Ta'limning maqsadi va vazifalari ijtimoiy tuzum, shuningdek, muayyan o'quv yurtlari funksiyasiga muvofiq tarixan o'zgarib boradi.

Ta'limni isloh qilish va uni amalga oshirishdagi asosiy mas'uliyat o'qituvchi zirnmasidadir. Shuning uchun xorijiy mamlakatlarning ilg'or pedagoglari bilan raqobat qila oladigan va zamon talablariga javob beradigan g'oyaviy yetuk o'qituvchi kadrlar tayyorlash va ularning kasbiy salohiyatlarini shakllantirish ta'limni isloh qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Yosh avlod ma'lum bilimlar yig'indisini bilibgina qolmay, mustaqil avlod quruvchiga xos ma'naviyat va ma'rifat egasi bo'lib, o'zining mehnatga munosabati va xulq atvori hammaga havas qildiradigan bo'lishi kerak.

O'qituvchi mukammal shakllangan kimyo fani bo'yicha mutaxassis bo'lishi kerak. U kimyo fani, kimyoviy bilimlar va amaliy uslublardan tashqari bolalarning yoshiga qarab psixologiyasini bilishi kerak. U oldindan bilim berishning hamma bosqichlarini amalga oshirish uslublarini mukammal egallashi kerak. O'zi dars beradigan fanning didaktik asoslarini bilib, bilimni berish umumiy uslublarini bolalar yoshlarini hisobga berib, o'zining hayotiy tajribasiga asoslanib bilimni yetkazishi kerak. O'qituvchi o'zining bilimini hamma vaqt to'xtamay oshirib borishi shart, ya'ni pedagogik texnologiyalarini egallashi, o'quv jarayoni mukammallashtirishga harakat qilishi kerak. Chunki o'qituvchi o'z izlanishlarida to'xtab qolsa, ertasiga u shablon qotgan fikrlab qoladi va yuqori havas qiladigan darajadagi insonlar orasidan chiqib qoladi va o'quvchilar orasida unga nisbatan hurmat ozayadi, bolalar unga taqlid qilishi, havas qilishi yo'qola boshlaydi.

Fan va texnikaning rivojlanishi o'quvchilarni bilimlar oqimiga va voqealar to'lqiniga bo'lgan qiziqishini kuchaytirmoqda. Bugungi kun nuqtayi nazaridan qaraydigan bo'lsak, o'quvchilar bilim faoliyati yuqori, aqliy faoliyati yaxshi va mustaqil fikrlay olishi zarur. O'quvchilardagi bunday xislatlarni maktab o'qituvchilari rivojlantirib boradilar. Mustaqil yurtimiz ravnaqi uchun kelajak avlodimiz uchun bunday sharaflil ishda mas'uliyat bilan ishlash har bir pedagogning burchi hisoblanadi. Bunday mas'uliyatli ishni hal etish o'quvchilarni chuqur va mustahkam bilimlar bilan qurollantirish, fanga qiziqtirish, mustaqil ishlash va fikrlashga qaratishni uslubiga bog'liq. Har qanday mutaxassis o'z ishi metodikasiga qanchalik e'tibor bersa, u shunchalik katta natijalarga erishadi. O'qituvchi ishining asosiy o'qitish metodikasi o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash metodikasidir. Kimyo o'qituvchisi ishining

asosi – kimyo o‘qitish metodikasidir.

Kimyo o‘qitish o‘quvchilarni tarbiyalashning qudratli vositasidir, kimyo o‘qitish o‘quvchilarni mehnatsevar va Vatanga muhabbat qo‘yadigan qilib, fanga chuqur qiziqadigan qilib, ilmiy predmetlar to‘g‘risida mustaqil fikr yuritish qobiliyatiga ega qilib, ijodiy faollik ko‘rsatadigan, kimyodagi asosiy tushuncha va qonunlarning tadrijiy-tarixiy rivojlanishiga to‘g‘ri nuqtayi nazardan qaraydigan qilib tarbiyalashi kerak. Kimyo o‘qitish uslublaridan, xususan, kimyo o‘qitishga xos uslublar hamda umumpedagogik uslublarni qo‘llash mumkindir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Golish L.V. "Ta'limning faol uslublari: mazmuni, tanlash va amalga oshirish" – T. O‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi markazi, 2001 yil.

2. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбиқий асослари – Т.: 2006.

3. Madumarov T., Kamoldinov M.. Innovation pedagogik texnologiya asoslari va uni ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llash. – «Toshkent-Talqin» 2012.

4. Ismatov I.Sh., Omonov H.T., Mahmudov Yu.G‘., Kenjayev D.M., Qo‘chqorov M.A., Xolmirzayev Z.J. Xolmatova D.B. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida kimyo fanini o‘qitishni takomillashtirish texnologiyalari. "Yangi nashr" Toshkent – 2016.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING HAR TOMONLAMA RIVOJLANISHIDA TASVIRIY FAOLIYATNING AHAMIYATI

Ne‘matova Sevinch Axmadovna

NavDPI Maktabgacha

Ta’lim yo‘nalishi talabasi

Ergasheva Lobar Dilmurod qizi

NavDPI Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida tasviriy faoliyatning ahamiyati haqidagi fikrlar bayon etilib, bolajonlarni ongli tomondan tarbiyalashdagi ahamiyati, etika-estetikani rivojlantirish va rasm, loy, qirqib yopishtirish, chizish, har xil applikatsiyalar yasash orqali jismonan rivojlantirish, tasavvur qilish qobiliyatini o‘stirish hamda tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda fikr yuritish operatsiyalari taraqqiy etishi va bu jarayonda tarbiyachi qanday metod va usullar qo‘llashi kerakligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: rasm, loy, ranglar, qog‘oz, bo‘yoqlar, plastilin, sezgi, jamoa, tasavvur, o‘yin, estetika.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение изобразительной деятельности во всестороннем развитии детей дошкольного возраста, ее значение в сознательном воспитании детей, развитии этики и эстетики, физическом развитии способности воображать посредством рисования, глины, вырезания и наклеивания, рисование, изготовление различных аппликаций. Думается о развитии мыслительных операций детей в процессе рисования и изобразительной деятельности, а также о том, какие приемы и приемы должен использовать педагог в этом процессе.

Ключевые слова: живопись, глина, краски, бумага, краски, пластилин, интуиция, команда, воображение, игра, эстетика.

Annotation. This article discusses the importance of visual activity in the all-round development of preschool children, its importance in raising children consciously, developing ethics and aesthetics, and physically developing the ability to imagine through painting, clay, cut-and-paste, drawing, making various appliques. It is thought about the development of children's thinking operations in the process of painting and visual activity, and what methods and methods the teacher should use in this process.

Keywords: painting, clay, colors, paper, paints, plasticine, intuition, team, imagination, play, aesthetics.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida tasviriy faoliyatning ahamiyati kattadir. Tasviriy faoliyat maktabgacha ta'lim tashkilotida bolajonlar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonining bir qismi hisoblanadi. Tasviriy faoliyat bolalarda estetik tarbiya rivojlanishining asosiy vositalaridan biridir. Shaxsning estetik taraqqiyoti ijtimoiy-tarixiy va estetik tajribani ijodiy o'zlashtirish natijasida yuzaga keladi, bu har xil yo'llar orqali amalga oshiriladi va bunda tasviriy faoliyat jarayoni muhim rol o'ynaydi. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarning irodasi mustahkamlanadi, ishini oxiriga yetkazish do'stlariga yordamlashish, jamoa bilan hamjihatlikda ishlash kabi axloqiy sifatlar rivojlanadi. Bolalarni go'zallikka oshno qilish, ularda hayotiy voqealarni to'g'ri tushunish, oliyjanob his-tuyg'ularni, intilishlarni shakllantirishga yordam beradi. Bolalarning dunyoqarashi arealida go'zallikni idrok qilganligini, o'zini hamda atrofdagi insonlar ichki kechinmalarini ko'proq tasviriy faoliyat jarayonida erkin mavzuda rasm chizish orqali ifodalashi osonroq bo'ladi.

Rasm chizish orqali bolaning psixologiyasini bilish, oilaviy muhitini, xarakter xususiyatlarini bilish ham oson bo'ladi, bolajonlar chizgan suratlarida ko'proq ochiq-oydin o'z hayotini, yashash muhitini tasvirlab beradi. San'at va hayot go'zalligi bilan tanishtirib borish bolaning aqlini, estetikasini, hissini tarbiyalab qolmay, shu bilan bir qatorda, uning xayol va tasavvurlarini ham rivojlantiradi. Avvalo, tarbiyachi bolajonlar ongida tasvirlamoqchi bo'lgan predmet haqida tasavvur uyg'otishlari kerak, shundagina rasm, loy, aplikatsiya ishlarida samarali natijalarni ko'rishi mumkin. Tasviriy faoliyat turlari bolajonlar o'yinlari bilan ham bog'lanadi.

O'yin bolajonlar hayotida katta o'rin egallaydi. Bolaning ichki kechinmalariga o'yin bo'yoq beradi. Maktabgacha ta'lim muassasasidagi turli xil mazmunli – rolli, drammalashtirish, didaktik va harakatli o'yinlar o'tkaziladi. O'yinchoqlarni chizish, yasash, rasm, loy, qirqib yopishtirish, o'yinchoqlarni tasvirlash har xil o'yin mashg'ulotlari orqali o'tkaziladi va bu, o'z navbatida, tarbiyachi mahoratiga, kreativ yondashuviga ham bog'liq hisoblanadi. Tasviriy faoliyatning rivojlanishida rasm, loy, qirqib yopishtirishlardan tashqari drammalashtirish, ashulalar ijro etishi, ertak, hikoyalar va she'rlar o'qib berish kerak. Bolajonlarda ertak, hikoya qahramonlari obrazlari shakllanishi kerak, ya'ni obrazlar va predmetlarni bolajonlarimiz tasavvur qila olishlari shart, undagi ular ertak va hikoyalarga o'z munosabatini bildira oladi, nutqi rivojlanadi.

Har xil tadbirlarda zal va guruh xonalarini bezashda yoki mashg'ulotlar davomida ham bolajonlarimiz ishlaridan foydalanishimiz zarur, ya'ni bolalarning ishlari ularning hayotida kattagina o'rin egallaydi. Tasviriy faoliyat bolalarning tabiat bilan tanishtirish, nutq o'stirish mashg'ulotlari bilan ham bog'liqdir.

Tabiat hamma vaqt tasviriy ijodiyotning mazmuni bo'lib xizmat qiladi. Bolalarning chizgan rasmlari tabiat haqidagi bilimlarini aniqlashtirish, mustahkamlash uchun yordam beradi, nafaqat bolalarda tabiat hodisalari, kasblarga nisbatan estetik his-tuyg'ularini uyg'otadi, bu esa hayotlarini yanada mazmunli, qiziqarli tushunishlari uchun yordam beradi.

Bolajonlar mo'yqalam, plastilin, rangli qog'ozlar, qaychi kabi predmetlardan ertak va hikoya qahramonlarini gavdalanitiradilar, har xil aplikatsiyalar orqali ifodalaydilar va bunda bolajonlarni rag'batlantirish metodikalarini ham tarbiyachi bilishi zarur. Bu paytda bolalar psixikasi judayam nozik sanaladi, shuning uchun tarbiyachi har tomonlama e'tiborli bo'lishi kerak va bolalarni doimo samimiy, ijobiy fikrlari orqali rag'batlantirishlari zarur.

Tasviriy faoliyat jarayonida bolajonlarda tasavvur, taffakur, sezgi, estetika, ijodkorlik qobiliyatlari shakllanadi. Tasviriy faoliyatining taraqqiy etishiga yana bir keng ko'lamli imkoniyat yaratilgan, ya'ni „Ilk qadam“ davlat o'quv dasturi asosida 5ta markaz faoliyat yuritadi va bu markazlarning barchasida tasviriy faoliyatning rivojlanishi ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Z.K. Alimova „Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati“.
2. F.R.Qodirova. „Maktabgacha pedagogika“ –Toshkent – 2019, 688-b.
3. M.Sh. Nurmatova „Rasm, buyum yasash va tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi“. – Toshkent – 2012, 184-b
4. N.O. Kayumova „Maktabgacha pedagogika“, – Toshkent – 2013.

INTELLEKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH YO`LLARI.

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
Numonova Dildor Umurzoqovna
Kamolova Sabina Anvarjon qizi
NavDPI Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Yoshlarning iqtidori ularning intellekti bilan bog'liqdir. Shuning uchun bugungi kunda yoshlarimiz qobiliyatlarini rivojlantirish ta'lim tizimi oldidagi ustuvor vazifadir. Ushbu maqolada intellektual salohiyatga ega iqtidorli yoshlar jamoasini shakllantirishda zamonaviy dunyodagi ijtimoiy jarayonlarning o'rni va ta'limdagi innovatsiyalardan foydalanish haqida, umumta'lim maktablarida ixtisoslashtirilgan ta'lim tizimi asosida olib boriladigan dars va darsdan tashqari mashg'ulotlari haqida dunyo mamlakatlari ta'lim tizimidagi tajribalar misolida tavsiyalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: intellekt, salohiyat, intellektual ta'lim, iqtidor, ixtisoslashtirilgan maktablar, differensiyalash, ijod maktablari.

Annotation. The talent of young people is related to their intelligence. Therefore, developing the abilities of our young people today is a priority task for the education system. In this article, the role of social processes in the modern world and the use of innovations in education in the formation of a group of talented young people with intellectual potential, and about the lessons and extracurricular activities conducted in general education schools based on the specialized education system in the countries of the world education. recommendations are highlighted on the example of experiments in the system.

Key words: intelligence, potential, intellectual education, talent, specialized schools, differentiation, creative schools.

Аннотация. Талант молодежи связан с ее интеллектом, поэтому развитие способностей нашей молодежи сегодня является приоритетной задачей системы образования. В данной статье речь идет о роли социальных процессов в современном мире и использовании инноваций в образовании в формировании группы талантливой молодежи, обладающей интеллектуальным потенциалом, а также об уроках и внеклассных мероприятиях, проводимых в общеобразовательных школах на базе профильных. система образования в странах мира, рекомендации выделены на примере экспериментов в системе.

Ключевые слова: интеллект, потенциал, интеллектуальное образование, талант, профильные школы, дифференциация, творческие школы.

Yoshlarimizni barkamol avlod qilib voyaga yetkazish va iste'dodli, izlanuvchan yoshlarning o'z salohiyatini keng namoyon etishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Yoshlarni mustaqil bilim olishga o'rgatish, ularni muntazam ravishda intellektual salohiyatini oshirish zarur, bu o'rinda biz boshlang'ich sinflardan o'quvchilardagi bor imkoniyatlarni ishga solib, ularning ustida ishlab, layoqatni qobiliyat darajasiga olib chiqishimiz lozim, bunday uzviy bog'liqlikdagi pedagogik jarayonda malakali pedagoglarning o'rni katta. Qobiliyat insonning shunday psixologik xususiyatidirki, bilim, ko'nikma, malakalarini egallash shu xususiyatlarga bog'liq bo'ladi. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, yoshlarni ma'naviy-intellektual rag'batlantirishning o'rni katta. Intellektni rivojlantirish maqsadida yosh avlodga pedagogik ta'sir ko'rsatish intellektual ta'lim deb ataladi. Bu tizimli va maqsadli jarayon bo'lib, keksa avlodlar tomonidan to'plangan, ko'nikma va malakalar, bilimlar, me'yor va qoidalar hamda baholashlarda namoyon bo'lgan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

Iqtidor – qaysidir qobiliyatning eng yuqori darajadagi rivojlanishdir. V.Yurkevich iqtidorning 3 asosiy turini farqlaydi, buni umumta'lim maktablarida hisobga olinishi lozim deb hisoblaydi:

akademik – o'qishga aniq ko'rinib turgan qobiliyat, bu jarayonda o'qituvchi har bir bolaga juda e'tiborli bo'lib, undagi qobiliyat uchunlarini ko'ra bilishi va rivojlantirishi kerak;

intellektual – dalillarni tahlil qilib, qiyoslab fikrlash qobiliyati;

ijodiy – dunyoni nostandart ko'rish va fikrlash, har bir ishda kreativ yondashish.

O'qituvchi bilimdon, o'z sohasining mutaxassisi va pedagogik kompetentlikka ega bo'lishi bilan bir qatorda, u ta'limning ilmiylik prinsipi asosida doimo ish tutishi kerak. O'qitishning ilmiylik tamoyili – ta'lim jarayonida o'quvchi-talabalarni hozirgi zamon texnika fan taraqqiyoti darajasidagi ilmiy bilimlar bilan qurollantirish, ayniqsa, yoshlarni ilmiy tadqiqot usullari bilan tanishtirishga qaratiladi. Bugungi kun pedagogi shularni inobatga olgan holda zamon bilan hamnafas bo'lib, o'z fan doirasi qatorida ilmiy zamonaviy tajribalardan foydalanib, dars jarayoni faqatgina an'anaviy dars shaklida tashkil etilmasligi ilmiy jamoatchilik yutuqlaridan foydalanishi zarur. O'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish, ularning intellektual salohiyatini oshirishda o'qituvchi doimo izlanishda bo'lishi lozim. Pedagoglarimiz diagnostik test o'tkazish, iqtidorli bolalarni o'qitish metodikasi, iqtidorli bolalarni o'qitadigan o'qituvchilarni tayyorlash bo'yicha katta tajribaga ega bo'lishlari lozim.

Bugungi yoshlar yangicha fikrlashga va zamon bilan hamnafas bo'lishga intilmoqda va buning zamiri esa intellektga borib taqaladi. Bu davlat va jamiyat uchun o'zining mustaqil fikriga ega, ilmiy salohiyatli har qanday buzg'unchi xurujlardan o'zini himoya qila oladigan elita qatlamni yaratadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Yoshlar bilan ishlash masalalari alohida e'tiborni talab qiladi. Biz mamlakatimizning istiqbolli yosh avlodimiz qanday tarbiya topishiga, qanday ma'naviy fazilatlar egasi bo'lib voyaga yetishiga, farzandlarimizning hayotga nechog'li faol munosabatda bo'lishiga, qanday oliy maqsadlarga xizmat qilishiga bog'liq ekanini hamisha yodda tutishimiz kerak. Bizning bugungi mehnatimizga qanday baho berilishi ham ana shunga bog'liq".

Jahon tajribasiga nazar soladigan bo'lsak, Buyuk Britaniyada iqtidorli bolalarni tadqiqot qilish Markazi joylashgan. Iqtidorli o'quvchilar uchun maxsus bo'limlar, tezlashtirilgan, kengaytirilgan va boyitilgan ta'lim kurslari tashkil etilgan. Yaponiyada 1960-yil o'rtalaridan ba'zi o'quv muassasalarida qobiliyatli o'quvchilarni aniqlovchi testlar o'tkaziladi, keyin natijaga ko'ra ular bilan alohida shug'ullanadi.

Germaniyaning umumiy maktablarida mutaxassislar tomonidan "Fanlardan yutuqlari bo'yicha differensiyalash" (differensiyalash – o'quvchini o'zlashtira olish imkoniyatiga qarab ta'limni tashkil etish) deb nomlangan guruhlariga bo'lish joriy qilingan bo'lib, undan maqsad, har bir o'quvchiga uning qobiliyatlariga qarab talablar qo'yish, har biriga individual yondashishdir. Mamlakatimizda ham R.Xasanov, M.Nishonbayeva kabi tadqiqotchilar ilmiy tadqiqotlarida o'quvchilarning bilim darajasini tabaqalashtirilgan holda ularga ilmiy yondashish masalalari haqida tadqiqot ishini olib borgan. Hozirgi kunda faqatgina o'quvchilarning ma'lum foizi ya'ni iqtidorli o'quvchilar qatlami bilangina shug'ullanmay balki, barcha o'quvchilarning turli sohalardagi qobiliyatlarini kashf etib, rivojlantirishga qaratilgan elita qatlamni hosil qiluvchi innovatsion ta'lim tizimi yaratilmoqda. Ma'lum fanlarga ixtisoslashtirilgan sinflar, ijod maktablari va Prezident maktablarida har tomonlama intellektual salohiyatga ega yoshlar bilim olmoqda. Maktablarda chet eldan ham maxsus mutaxassislar jalb qilinib pedagoglarimiz bilan tajriba almashmoqda. Xususan, Prezident maktablarini tashkil etishning asosiy maqsadi ham iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, ma'nan yetuk va intellektual barkamol avlodni shakllantirishdir. Sinflarda 12 nafardan o'quvchilar chuqur bilim olishadi va u bepul ta'lim hisoblanadi bu esa iqtidorli yoshlarimizni rag'batlantiradi. Darsdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tuzilgan dastur asosida tashkil etilgan bo'lib, bu ulardagi barcha qobiliyatlarni rivojlantiradi. Shuni unutmashlik joizki, har bir o'quvchida qobiliyat va intellekt mavjud, faqatgina uni namoyon etish ma'lum bir vaqt va mehnatni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev "Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning poydevoridir" T. – 2021, 15-bet. "Intellektual yoshlar – Vatanimiz kelajagi" – T. – 2012-yil, 3-bet.
2. M.Mutalipova, Xadjayev B. "Qiyosiy pedagogika" – T. – 2015, 115-bet.
3. T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti "Fanlar chuqurlashtirilib o'qitiladigan sinflarda ta'limni tashkil etish texnologiyasi".

OILANI O'RGANISHNING PSIXOLOGIK METODLARI

Mirzo Ulug'bek nomidagi
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
Psixologiya fakulteti o'qituvchisi:
Boyqulova Mohinur
Talaba: Ismoilova Malika Muhhammad qizi
E-mail: ismoilovamalika986@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada oila psixologiyasining fan sifatida maqomi, oilaviy psixologiyaning tadqiqot metodlari hisoblangan kuzatish metodi, so'rov metodi, eksperiment metodlarining qo'llanilish usullari va vazifalari haqida ma'lumot berilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация о состоянии семейной психологии как науки, методах и задачах использования методов наблюдения, опросных методов, экспериментальных методов, которые считаются методами исследования семейной психологии.

Abstract. This article provides information on the status of family psychology as a science, the methods and tasks of using observational methods, survey methods, experimental methods, which are considered research methods of family psychology.

Kalit so'zlar: Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar, tadqiqot metodlari, kuzatish metodi, so'rov metodi, eksperiment, oilaning muhim vazifasi.

Ключевые слова: Взаимоотношения между членами семьи, методы исследования, метод наблюдения, метод опроса, эксперимент, важная роль семьи.

Keywords: Relationship between family members, research methods, observation method, survey method, experiment, important role of family.

Oila psixologiyasi fan sifatida oilaning ijtimoiy institut maqomidagi faoliyatining obyektiv qonuniyatlarini, oila-nikoh hamda qarindosh-urug'chilik munosabatlarining mexanizmlari va turmush tarziga oid konkret vaziyatlarda oila a'zolari ijtimoiy xulqining namoyon bo'lishini o'rganadi. Ijtimoiy psixologiyaning amaliy tarmog'i sifatida u nikohga oid ustanovkalarni, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning – mehribonlik, g'amxo'rlik, hamdardlik, hamjihatlik, tobelik, bo'ysunish, yetakchilik kabi o'ziga xos qirralarini, oilaviy rollar taqsimoti va va o'zaro ta'sirning jinsga oid qonuniyatlarini, ota-ona va farzandlar, yaqin qarindosh-urug'lar o'rtasidagi hissiy-emotsional bog'liqlikni, oilaviy ro'zg'or yuritish va turmush tarzini tashkil etishga bog'liq bo'lgan psixologik jarayonlarning kechishini tadqiq etadi, o'rganadi.

Oilaviy psixologiyaning tadqiqot metodlari oila psixologiyasining asosiy metodlariga quyidagilar kiradi:

Kuzatish metodi. Oilaviy munosabatlarni kuzatish deb oilaviy va turmush vaziyatlarida odamlarning tashqi xulq-atvorini idrok etish va muntazam qayd etib borishga bog'liq faoliyatga aytiladi. Odatda tadqiqot o'tkazayotgan psixologning kuzatayotganligini oila a'zolari bilmasliklari, sezmasliklari kerak. Kuzatuv natijalarini qayd etish aniq ko'rgan-kechirganlarni qanday bo'lsa shundayligicha yozib borish yoki esda saqlab qolib, keyin hech bir subyektiv xulosa yoki tahlilsiz daftariga belgilab borish tarzida kechadi.

Konkret vaziyatlarni tahlil qilish metodi. Oila muhitida yoki hayotiy sharoitlarda ro'y bergan voqea-hodisalarni qayd etish unga kompleks yondashuvni talab etadi. Bunda o'rganayotgan shaxs testlar o'tkazishi, oila a'zolarining biografik ma'lumotlarini tahlil etishi yoki aniq maqsadli so'rov o'tkazishi mumkin.

So'rov metodi. Odatda psixolog bir xonadonga kirib, hammada birdan so'rov o'tkaza olmaydi, u kim bilan, qachon va qanday maqsadda so'rov o'tkazishi lozimligini aniq bilishi va oldindan tanlovni belgilab qo'ygan bo'lishi lozim. Odamlar tanlab olingach, so'rovnomaga kiritilgan har bir savolning ifodalanishiga e'tiborni qaraatish lozim. Chunki bir shaxsga juda oson va aniqday tuyulgan savol boshqa bir shaxs uchun qiyin, noqulay, mavhum bo'lib tuyulishi mumkin. Masalan, savolning mazmunini tushunishda uyda o'tirgan beka bilan oila a'zosi bo'lgan pedagog ayol o'rtasida farq bo'lishi mumkin. So'rov odatda bevosita yuzma-yuz ko'rishib o'tkazilishi, telefon orqali yoki pochta orqali

yuborilgan yozma savolnoma tarzida o'tkazilishi mumkin. Oila psixologiyasida so'rovnomalar tarqatish orqali odamlarning fikrlari, munosabatlarini aniqlash keng tarqalgan.

Ekspiriment. Ushbu usul yordamida bir omil ta'sirining boshqa bir omil yoki holatning kelib chiqishiga turtki bo'lishini aniqlash mumkin. Odatda, oilaviy munosabatlar dinamikasini o'rganishda, u yoki bu hodisalar yoki omillar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda eksperiment usulidan foydalaniladi. Bunda bir necha xonadon eksperimental, ya'ni sinov o'tkazilayotgan guruh hisoblansa, boshqalari nazorat guruhi sifatida saqlanadi, eksperimentdan so'ng, olingan natijalar ikkala guruh misolida qiyoslanadi. Chunki bunday taqqoslash o'tkazilmasa, eksperiment o'tkazilgan guruhdagi o'zgarishlarning salmog'ini qayd etish mushkul bo'ladi. Respublika "Oila" ilmiy-amaliy markazi olimlari 2006-yilda mamlakatimizning ayrim hududlarida tanlab olingan guruhlarda o'ziga xos eksperiment o'tkazishgan: mahallada "Oila universitetlari" yoki "Ota-onalar universitetlari" tashkil etib, eksperiment oldidan universitet tinglovchilarining qator masalalarda oilaviy ustanovkalarini qayd etganlar, so'ngra aniq dastur asosida 6 oy mobaynida mashg'ulotlar, davra suhbatlari, ma'rifiy tadbirlardan so'ng yana o'sha so'rovnoma orqali ular fikrlari o'rganilib, natijalari monitoring qilinganda, targ'ibot-tashviqot ishlarining samaradorligi qayd etilgan. Bu ham o'ziga xos eksperiment bo'lib, muayyan maqsad va natijani ko'zlaydi.

Statistik metodlar. Matematik statistikaning qator usullari empirik izlanishlar davomida qo'lga kiritilgan ma'lumotlarning qay darajada ilmiy jihatdan asoslanganligini isbotlash maqsadida qo'llaniladi. Ayniqsa, bir hodisa yoki holatning boshqa bir holat yoki hodisaning oqibati, sababi ekanligini isbot etish uchun statistik metodlarni qo'llash barcha tadqiqotlarning talablaridan biridir. Masalan, oila a'zolarining biror qadriyatlariga nisbatan munosabatlarida yaqinlik, o'xshashlik borligini isbotlash uchun korelyatsion metodlardan foydalaniladi. Oilaviy hayot psixologiyasi, shunday qilib, insonlarning qanday qilib o'zaro qovushishlari, birgalikda yaxshi niyat bilan oila-ro'zg'or yuritishlari, hamjihatlikda hayot kechirishlarini o'rganuvchi fan tarmog'idir. Har bir oila konkret davr, vaqt, zamon va makonda mavjud bo'lganligi sababli, u avlodlararo bog'liqlik, ma'naviy meros, milliy an'analar, urf-odatlar va rasm-rusmlarni saqlovchi noyob insoniy uyushmadir. Shu institut bo'lgani sababli har bir millat, elat va xalqlarning noyob udumlari asrlar osha saqlanib kelmoqda. Umuman, nikoh deb atalmish qadriyatning mavjudligi va unga avlodlarning e'tiqod qilishi ham oilaning muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V. M. Karimova "Oila psixologiyasi" darslik, – Toshkent – 2007.
2. Sperry L. Family Assessment: Contemporary and Cutting-Edge Strategies. Taylor & Francis, 2012. 359 p.
3. Шарафитдинов, Абдулла, and Мохинур Бойкулова. "Формирование эмоционально-эмоциональной сферы детей младшего школьного возраста." *Информатика и инженерные технологии* 1.1 (2023): 342-345.
4. Бойкулова, Мохинур, and Гозал Одилова. "Исследование проблем формирования лидерства зарубежными психологами." *Информатика и инженерные технологии* 1.1 (2023): 410-413.
5. Buribaevich, Murotmusaev Komiljon, Abdukhadova Mehribonu, and Boykulova Mokhinur "The Influence of Parents on The Leadership of Children in The Family-As A Psychological Factor in Parenting", *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences* 5 (2022): 122-128.

O‘SMIR YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHNING SHAKL VA YO‘LLARI

D.Sh.Samiyeva
NavDPI Pedagogika va psixologiya
kafedrası o‘qituvchisi,
Olimova Gulruh Shoxrux qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘smir yoshidagi o‘quvchilar va ularni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashning shakllari, usullari va o‘smir yoshidagi o‘quvchilar hayotida milliy qadriyatlarining o‘rni va ularning kelajagiga ta’siri bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik, milliy urf-odatlar, ma’naviy va axloqiy qadriyatlar, bayramlar, o‘smir tarbiyasi, ijtimoiy tarmoq, axborot vositalari.

Аннотация. В данной статье описаны формы и методы воспитания школьников-подростков в духе национальных ценностей, роль национальных ценностей в жизни школьников-подростков и их влияние на их будущее.

Ключевые слова: подростковый возраст, национальные традиции, духовно-нравственные ценности, праздники, воспитание подростков, социальная сеть.

Abstract. This article describes the forms and methods of educating teenage schoolchildren in the spirit of national values, the role of national values in the lives of teenage schoolchildren and their impact on their future.

Key words: adolescence, national traditions, spiritual and moral values, holidays, adolescent education, social network, media.

Milliy qadriyatlarda har bir millatning tarixi, urf-odatlari, ma’naviyati va madaniyati bilan bog‘liq jihatlari namoyon bo‘ladi. Shu jumladan, o‘zbek xalqining ham uzoq tarixga ega milliy qadriyatlari shular jumlasidandir. Barcha xalqlarning urf-odatlari, an’ana va marosimlari muayyan tarixiy davrning mahsuli bo‘lib, u turmush sharoitining ta’siri natijasida paydo bo‘lgan; vaqt o‘tgan sari ular tobora mustahkamlanib ajdodlardan avlodlarga meros bo‘lib kelgan. Xalqning “to‘y” atamasi bilan yuritiladigan barcha an’analari, urf-odat va udumlari shahar va qishloq aholisining kundalik turmushiga singib ketgan bo‘lib, xalqning ezgu istaklari hamda intilishlarini o‘zida aks ettiradi. O‘zbek milliy madaniyati va ma’naviyati ham uzoq hamda yaqindagi qo‘shnilarning ilg‘or an’analarini o‘zlashtirish natijasida boyib bordi.

Ma’naviyatimizning rivojlanish tarixini kuzatsak, bunga yana bir bor ishonch hosil qilish mumkin. O‘z navbatida, shuni aytish joizki, bugungi kunimiz va kelajagimiz bo‘lgan o‘smir yoshlar, o‘g‘il-qizlar tarbiyasida milliy urf-odat va qadriyatlarimizning o‘rni beqiyosdir. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta’biri bilan aytganda, “...yosh avlodimizning qalbi va ongini asrash, ularni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, farzandlarimizning dunyoda ro‘y berayotgan siyosiy jarayonlarning ma’no-mazmuni va asl sabablarini chuqur anglashi, o‘z atrofida sodir bo‘layotgan voqealar haqida haqqoniy ma’lumotlarga, eng muhimi, o‘z mustaqil fikriga, sodda qilib aytganda, oqni qoradan ajratishga qodir bo‘lishiga erishish ta’lim-tarbiya va ma’naviy-ma’rifiy ishlarimizning asosiy sharti va mezoni bo‘lishi darkor”. [1]

Yoshlarni milliy qadriyatlarimiz ruhida tarbiyalashni istasak, milliy qahramonlarimiz obrazlarini ideal darajasiga ko‘tarishimiz kerak. O‘smirlarning hozirgi ideallari kimlar? Komiks qahramonlari, “super odam” lar, yarim maxluq, yarim odam qiyofasidagi obrazlar. Xullas, ularni birlashtiruvchi jihat – jangovarlik. Bu ideallar o‘smirlar ongiga shu qadar qattiq singib ketganki, natijada tinchlik atalmish buyuk qadriyatimiz ularning nazarida qadriyat bo‘lmay qoldi. Yana bir sabab – bu “qurol” sindromi. Qurol ayni paytda yoshlar orasida kuchning ramzidir. Yoshlarda qudratlilik ham bir qadriyat. O‘smir qo‘liga nima uchun qurol oladi? O‘zini kuchli his qilish uchun. Demak, u o‘zining kuchliligiga ishonmaydi. Ishonchsizlik, mana, bularning barchasini keltirib chiqaruvchi tub sabab.

Milliy ta’lim va tarbiya o‘z mazmunida insonparvarlik, vatanparvarlik, milliy g‘urur, axloqiy va umuminsoniy fazilatlarini mujassam etishi bilan jamiyat rivojida ustuvor ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda milliy ta’lim va tarbiya oldidagi eng muhim vazifalardan biri ham o‘quvchi-yoshlarda milliy ong

va milliy madaniyatni tarkib toptirishdan iboratdir. Bu esa, birinchi navbatda, ta'lim va tarbiya ishlarida milliy-ma'naviy qadriyatlardan unumli, oqilona va o'z o'rnida foydalanishni taqozo etadi. Fikrimizni Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning "Biron bir jamiyat ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib o'z istiqbolini tasavvur eta olmaydi. Biz ma'naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o'zlikni anglashning o'sishidan, xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildizlariga qaratishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb hisoblaymiz", – degan gaplari ham tasdiqlaydi.

Davralarda yoshlar haqida so'z ochilganda, albatta, gap borib tanqidga taqaladi. "Yoshlar internetda yashaydi", "Yoshlar kunini ijtimoiy tarmoqda o'tkazadi", "Yoshlar "naushnik" ni qulog'idan tushirmaydi..." OAV faoliyatini kuzatsangiz yoki televizorda tok-shoularda o'tirib olib ijtimoiy tarmoqlarni yomonlash bilan ovora ko'rsatuvlarni ko'rsangiz, butun jamiyat mana shu tabiiy jarayonlarni qoralash bilan bandday tuyuladi. Doim qoralayverish ularni jamiyatdan uzoqlashtiradi. Vaholanki, bular allaqachon yoshlarning qadriyatlariga aylanib bo'lgan. Oilada ham xuddi shunday munosabatni kuzatish mumkin. O'spirinlarni ham eshitish, fikrini bilish o'rniga ko'proq taqiqlar o'rnatiladi yoki ularni o'z qiziqishlari bilan yakkama-yakka qoldiriladi. Bu o'smirda o'zi bilan o'zi bo'lish, boshqalardan o'zini tortish, o'z hammasligini topish orqali boshqalarga nisbatan isyonni, oxir-oqibatda esa yuqoridagidek zo'ravonlikni keltirib chiqaradi. Qiziqishlar o'smirning o'ziga havola qilinganda turli maniyalarga ruju qo'yish boshlanadi. Masalan, o'yinbozlikka berilib ketsa, jangari qahramonlar, virtual o'ldirishlar yana bora-bora o'sha zo'ravonlik, jangarilikka olib keladi.

Balki globallashuv davrida ota-ona, ta'lim muassasasi jamiyat o'smir ko'ngliga yo'l topishda qiynalayotgandir. Biroq, aslo buni qadriyatlar, madaniyatlar, qarashlarni qarama-qarshi qo'yish orqali amalga oshirib bo'lmaydi. Qadriyat odamning odamga, jamiyatga munosabatini belgilab beradi. Munosabatning asosini esa ishonch tashkil qilishi kerak. Tarbiyaviy ishlarning ta'sirchanligi, samaradorligi ko'p jihatdan xalqimizning boy milliy, ma'naviy merosining tarixiy ildizlar o'rganishga bog'liq. Har bir xalqning ijtimoiy-ma'naviy hayotida azaliy urf-odat, marosim, an'ana tarzida o'ziga xos bir qadriyat meros sifatida namoyon bo'lib, avloddan avlodga yetib keladi. Millatning ma'naviy madaniyatini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o'rne muhimdir. Milliy qadriyat millat uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan juda ko'p qadriyat shakllarini qamrab oladi: "Milliy qadriyatlar murakkab ijtimoiy-ruhiy hodisa bo'lib, millatning tili, madaniyati, tarixi, urf-odatlar, an'analari, jamiki moddiy va ma'naviy boyliklari, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy hayotining barcha tomonlaridir".

Farzandlarimizning qadriyatlarning asl mazmun-mohiyatini anglab yetmasligida turli sabablar keltirilgan:

– nafaqat o'smirlar, balki ayrim katta yoshli insonlarning ham qadriyatlarga nisbatan e'tiborining susayib borayotganligi;

– "ommaviy madaniyat" ning ijtimoiy tarmoqlar orqali keng tarqalib borayotganligi va qadriyatlarimizga yot bo'lgan mafkuralarni singdirishga harakat qilayotganligi;

– qadriyat, urf-odat va an'analarning asl mazmun-mohiyati haqida yosh avlod ongiga ilk davrlardan singdirib borilmayotganligi va hokazolar.

Biz bilamizki, bahor faslida xalqimiz tomonidan Navro'z bayrami keng ko'lamda nishonlanadi. Bayramda sumalak, ko'k somsa kabi milliy taomlar pishiriladi, turli milliy o'yinlar olib boriladi, bayram kunida barcha insonlar bir-birlariga ko'tarinki ruh ulashadilar va bularda bizning milliyligimiz ifori kelib turadi. Bunday bayramlarni o'tkazishdan asl maqsad milliyligimizni qo'shni xalqlarga tanitish va yoshlarga milliy bayramlarimiz haqida ma'lumot berishdir.

Yuqoridagi masalalardan kelib chiqib, yurtimizda milliy qadriyatlar xalqimizning azaliy orzu-umidi bo'lgan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini qurish, yurtimizning kelajagi uchun suyanch va tayanch bo'ladigan barkamol o'smir yoshlarni voyaga yetkazib, tarbiyalash imkonini beradi. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash va milliy qadriyatlar borasida jamoatchilik tashkilotlari o'rtasida uzviy bog'liqlik, yagona yondashuv tizimining yo'qligi muammosining asosiy ildizini tashkil etadi. Shu sababli o'smir yoshlarni tarbiyalash, ularni milliy, umuminsoniy, ma'naviy qadriyatlar va an'analardan bahramand qilish, bilim darajalarini oshirish uchun turli ishlar amalga oshirilmoqda. O'smir yoshlar oilada ulg'ayar ekan, uning xarakterida atrof-muhit, oilaga bo'lgan munosabat, milliy urf-odat va qadriyatlarga bo'lgan munosabatlar shakllanib boraveradi.

O'zbek xalqining hozirgi milliy ma'naviyati va qadriyatlari o'tmish milliy ma'naviyatining davomi bo'lib, ularga do'stlik, mehmondo'stlik, insonparvarlik, axloqiy poklik, saxiylik, xushmuomalalik, hayolilik, sizlab muomala qilish, ozodalik, xushchaqchalik, xushfe'llik, mardlik, samimiylik, lutfi karamlik, ro'zg'orparvarlik, ona yurt va xalqiga muhabbatlilik, insoflilik, diyonatlilik, rostgo'ylik, halollik, or-nomuslilik, to'g'rilik, sabr-andishalik, vazminlik, hojatbarorlik, ota-ona va kattalarni hurmat qilish, mehnatsevarlik, o'tmishga hurmat, insoflilik, iymonlilik, milliy g'urur, vatanparvarlik, millatparvarlik kabilar kiradi. Bugungi kunda bularni yoshlar ongiga singdirish har bir ota-ona va tarbiyachi-murabbiylarning asosiy vazifalaridir.

O'quvchilarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda tarixiy yodgorliklar, ma'rifiy maskanlar, san'at koshonalari hamda mustaqillik davrida qad ko'targan inshootlarga uyushmagan yoshlar va talabalarning ekskursiyalarini tashkil qilish va o'lkashunoslik va Vatanimiz tarixiga oid to'garaklar ishini jonlantirish, jamoa yoshlarining umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida ma'naviy, iqtisodiy, huquqiy, ekologik, mehnat, estetik madaniyatini shakllantirish maqsadida taniqli san'atkor, huquqshunos, ta'lim va fan arboblari, mehnat faxriylari, sog'liqni saqlash xodimlari bilan ijodiy kechalar va uchrashuvlar uyushtirish, mahallalarda uyushmagan yoshlarni va talabalarining shoir va yozuvchilar, davlat va jamoat arboblari, mehnat faxriylari kabi taniqli kishilar bilan uchrashuvlarini uyushtirib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat nashriyoti, 2008.
2. Sh.M.Mirziyoyev, Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O'zbekiston, 2017, 488-b.
3. Rustamov A. Adiblar odobidan adablar.– T.: "Ma'naviyat", 2003.
3. Karimova V.M. O'zbek yoshlarida oila to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi. Psixologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya.– T.: 1994, 312-b.
4. Shoumarov G'.B., Xaydarov I.O., Sog'inov N.A., Akramova F.A., Solixova G va b. Oila psixologiyasi: Akad.lisey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun qo'llanma.–T.: "Sharq", 2008, 296-b.
5. G'oziyev E. Psixologiya: Yosh davrlar psixologiyasi.: Ped.institutlari va univ.talabalari uchun o'quv qo'll.– T.: O'qituvchi., 1994, 131-135-bet.
6. Aliqulov X. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar mutafakkirlar talqinida. – Andijon. 2003, 260-b.
7. Umurzoqov O.P. Umuminsoniy qadriyatlar: milliy an'ana va urf-odatlar takomillashmoqda. G'.G'. O'zbekistonda ijtimoiy fanlar, – 1992, №2.
8. A.Allayarov, G'.Amanov. Yoshlar tarbiyasida innovatsion yondashuv (ilmiy ommabop nashr) – Guliston 2020, 114-bet.

6-7 YOSHLI BOLALARDA IJTIMOIIY KOMPETENSIYANI TO'G'RI SHAKLLANTIRISH BU – ZAMONAVIIY DUNYODAGI ENG DOLZARB JARAYON SIFATIDA

**Otaqulova Gulgunoy Abdunabi qizi
NavDPI Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistri**

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tayyorlov guruhi bolalarining ijtimoiylashuvi, kompetensiya, ijtimoiy kompetensiya va uni shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar, 6-7 yoshli bolalardagi ba'zi o'zgarishlar va bu o'zgarishlarning bola ijtimoiylashuviga ta'siri, ularni bartaraf etish bilan bog'liq masalalar batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiylashuv, kompetensiya, ijtimoiy kompetensiya, 1-yillik inqiroz, o'z-o'zini anglash davri.

Abstract. In this article, socialization, competence, social competence and factors influencing its formation, some changes in 6-7-year-old children and the impact of these changes on child socialization in preschool educational organizations, their elimination issues related to are explained in detail.

Key words: socialization, competence, social competence, 1-year crisis, period of self-awareness.

Абстрактный. В данной статье подробно освещены социализация, компетентность, социальная компетентность и факторы, влияющие на ее формирование, некоторые изменения у детей 6-7 лет и влияние этих изменений на социализацию детей в дошкольных образовательных организациях, вопросы их устранения, связанные с ними.

Ключевые слова: социализация, компетентность, социальная компетентность, кризис 1 года, период самосознания.

Bugungi kunda zamonaviy dunyoda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar shaxsning atrofidagi dinamik xarakterga ega bo'lgan muhitga moslashishni hamda shaxsiy rivojlanishni ta'minlovchi subyektiv xarakterga ega xususiyatlarni takomillashtirishni talab qilmoqda. Bolalarni ijtimoiy muhitga moslashtirish ularning moslashish sohasiga salbiy ta'sir etuvchi omillarni o'rganish alohida ahamiyatga ega. Bu borada bolalarning psixik salomatligini barqarorlashtirish mexanizmlari, har bir bolaning individual rivojlanishiga ta'sir etuvchi oiladagi muhit, ota-ona va bola munosabati, atrof-muhit va tengdoshlarining ta'siri, shaxslararo munosabatlarda vujudga keladigan muammolar va bolaning o'z-o'ziga bergan bahosini aniqlash asosida bolalarni maktabga moslashtirishda vujudga keladigan buzilishlarni oldini olish va bartaraf etishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Yuqoridagi muammolar bola ijtimoiylashuviga va unda ijtimoiy kompetensiyalarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu o'rinda biz eng avvalo, kompetensiya o'zi nimaligi, kompetentli bola qanday bo'lishi, ijtimoiy kompetensiya kabi tushunchalarning ma'no mazmunini anglab yetishimiz zarur.

Kompetensiya – bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmuidir. Kompetentli bola – o'z bilim, ko'nikma va malakalarini muayyan vaziyatda safarbar qilishi va qo'llashi, o'z maqsadiga erishishi va rivojlanishning har bir bosqichida yoshiga mos keladigan vazifalarni hal qilishi mumkin.

Ijtimoiy kompetensiya – bu bolaning belgilangan tartib va odob-axloq qoidalariga rioya qilgan holda tengdoshlari va kattalar bilan birgalikda ishlash qobiliyati. Mamlakatimizda bolalarni 3 yoshidan boshlab, jamiyatga, ota-onaning so'zlariga, tabiatga va o'z faoliyatiga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish va shu asosda ularning ma'naviyati va madaniyatini yuksaltirishga so'nggi yillarda alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Bu borada maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida davlat talablari va boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda uzviylikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Tayyorlov guruhi bolalarining ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirishimiz uchun biz avvalo ulardagi ba'zi o'zgarishlarni o'rganib chiqishimiz zarur. D.B.Elkoninning tadqiqot natijalariga ko'ra 6 yoshli bolalarda maktab sharoitidagiga qaraganda tezroq bolalar bog'chasi, belgilangan xulq-atvor qoidalariga bo'ysunish qobiliyati shakllanadi. Ammo shu bilan birga, bu qoidalarga rioya qilishdan qoniqish emas, balki ularni buzish qo'rquvi ustunlik qiladi. 7 yoshli birinchi sinf o'quvchilarida shunga o'xshash muammoli jarayonlar asta-sekkin kamayadi. Barcha 6-7 yoshli bolalar ijtimoiy muhitga moslashishda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu kabi qiyinchiliklar bolalardagi fiziologik, psixologik, biologik va boshqa o'zgarishlar orqali yuzaga keladi. Rossiyalik psixologlarning fikriga ko'ra, (L.S.Vygotskiy, D.B. Elkonin, L.I.Bozhovich va boshqalar) maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshi 7 yil inqirozli kechishi bilan ajralib turadi. Bu o'z-o'zini tartibga solish inqirozi, 1 yillik inqirozni anglatadi.⁴⁰ Rivojlanishning ijtimoiy holati (ya'ni munosabatlar tizimi) o'zgarganligi sababli, bola o'zini yangi yosh davri chegarasida o'zgacha his etadi. Shu sababli, bolani maktabga qabul qilish bosqichida ajratilgan 7 yillik inqiroz o'z-o'zini boshqarish inqirozi deb ataladi. L.I. Bozovich 7 yillik inqirozni ijtimoiy o'zlikning tug'ilish davri deb atadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda 7 yoshli inqiroz ularning dunyoqarashini o'zgartiradi, ular "biz" va "ular"ni ajrata

⁴⁰ <https://muhaz.org/mavzu-6--7-yoshli-bolalarning-rivojlanish-xususiyatlari-mundar.html> — Яндекс: нашлось 5 тыс. результатов (yandex.ru)

boshlaydilar. Ota-onaning har qanday tanqidi dushmanlik bilan qabul qilinadi. Agar bajarilgan eng oddiy topshiriq uchun maqtoiv olinmasa, qichqiriq va yig'lash boshlanadi.⁴¹ Bu kabi holatlar esa bolaning ijtimoiylashuviga salbiy ta'sir ko'rsatib, bir qancha muammolarni keltirib chiqaradi. Bolalarda (boshlang'ich maktab o'quvchilari) 7 yoshdagi inqiroz haddan tashqari qiziquvchanlik bilan ham tavsiflanadi. Bolani siyosat, axloqiy tamoyillar, oilaviy munosabatlar kabi jiddiy masalalar qiziqtiradi. Aynan mana shunday qiziqishlar bilan bog'liq ehtiyojlarini qondirish uchun bolalar o'ziga yaqin bo'lgan atrof-muhitga murojaat qiladi. Garchi bola uchun eng yaqin muhit bu- oila va yaqin tengdoshlar hisoblanadi. Bola dunyo bilan muloqot qilishning birinchi tajribasini oilada ota-onalar va yaqin odamlarning o'zaro munosabatlari orqali oladi. Aynan oila bolaning atrof-muhit bilan uzviy bog'liqligini ta'minlaydi, uning dunyoni bilish qobiliyatini oshiradi. Bu odamlar bilan muloqot qilish tajribasini shakllantirishga, bolaning turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirishiga, jamoaviy faoliyat jarayonida kattalar, tengdoshlar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Demak, bola tarbiyasida, uni muhitga moslashtirishda asosan ota-ona, tarbiyachi pedagoglar juda e'tibor bilan yondashib, ularga yaqin maslakdosh bo'lishlari zarur.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkin, bolaning ijtimoiylashuv jarayonining normal kechishi va uni kompetensiya sifatida shakllantirishda oila, undagi muhit, ota-ona va yaqin tengdoshlar alohida ahamiyatga ega hisoblanadi. Bu jarayonlar bola hayotida alohida ahamiyatga ega. Zeroki, ijtimoiy kompetensiya bolalarda qolgan barcha kompetensiyalarning rivojlanishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bolalarda 7 yoshli inqiroz: belgilar va ularni engish yo'llari. Rivojlanish va rivojlanish psixologiyasi-Psixologiya 2024 (religionmystic.com)
2. CENTRAL ASIAN ACADEMIC JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH ISSN: 2181-2489 VOLUME 2 | ISSUE 1 | 2022 53 UZBEKISTAN | www.caajsr.uz MAKTABGACHA TA'LIMDA TAYYORLOV GURUHI BOLALARINING IJTIMOY MOSLASHUVI Aziza Ashrafovna Abbosova
3. Takomillashgan ilk qadam davlat o'quv dasturi 2022-yil
4. <https://muhaz.org/mavzu-6-7-yoshli-bolalarning-rivojlanish-xususiyatlari-mundar.html>
— Яндекс: нашлось 5 тыс. результатов (yandex.ru)

PEDAGOGIK KOORPERATIV TA'LIM ASOSIDA TALABALARNING TOLERANTLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

Ro'ziboyeva Ma'mura Abdunabiyevna
University of economics and pedagogy pedagogika
kaferdasi dotsent v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchi va o'quvchining muloqot jarayonini takomillashtirish, pedagogik muloqatni o'stirish, muloqot jarayonida o'quvchilarda tolerantlikni tarbiyalash usullari va bosqichlari haqida ilmiy va xolisona mulohazalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, pedogogik muloqot, tolerantlik, muloqot turlari, muloqot madaniyati, romantik tuyg'ular, jamiyat, pedagogik mahorat, pedagogik tolerantlik, ijobiy-ruhiy iqlim.

O'quvchi yoshlarda tolerantlikning shakllangani bevosita muloqot jarayonining sifatiga bog'liq bo'ladi. Pedagogik muloqot talaba yoshlarda ularning shaxs sifatidagi barcha yashirin qirralarini ham ochib bera oladi, qachonki muloqatda ikki tomonning faolligi yuqori bo'lsa. Xo'sh, muloqot o'zi nima? «Muloqot» yunoncha so'z bo'lib, "suhbatlashuv", "shaxslararo suhbat" va "O'zaro fikr almashuv" ma'nosini bildiradi hamda ikki kishi yoki undan ortiq kishilarning so'zlashuvida paydo bo'ladi. Muloqot — o'qituvchining pedogogik faoliyatida eng muhim kasbiy quroli hisoblanadi. Pedagogik muloqot bu o'qituvchining talabalar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatida o'zi uchun eng qulay bo'lgan psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy-ruhiy iqlimni yaratish imkoniyatini beradi. Pedagogik muloqot o'qituvchi va o'quvchi yoshlar jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimini

⁴¹ Bolalarda 7 yoshli inqiroz: belgilar va ularni engish yo'llari. Rivojlanish va rivojlanish psixologiyasi - Psixologiya 2024 (religionmystic.com)

anglatib uning mohiyati o‘zaro axborat almashuviga ta’lim va tarbiyaviy ta’sir o‘tkazishda, o‘zaro birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo‘ladi.

Talaba yoshlar tarbiyasida tolerantlik kurtaklarini ochish, ildizini mustahkamlash faqat bir shaxsninggina emas, balki jamiyat rivojini ham belgilovchi omil sanaladi. “Tolerantlik” lotincha “tolerantia” — “sabr-toqat” degani bo‘lib, bag‘rikenglik, o‘zgalarning turmush tarzi, xulq-atvori, odatlari, his-tuyg‘ulari, fikr mulohazalari, g‘oya va e‘tiqodlariga nisbatan toqatli bo‘lish. Tolerantlikning asosiy maqsadi o‘quvchi yoshlar- bakalavrlarga bag‘rikenglik, o‘zga din, millat vakillariga hurmat, ularning qadriyatlarini e‘zozlash, milliy boyliklariga hurmat bilan qarash, toqatlilik, bardoshlilik, do‘stlik, birodarlik, vatanparvarlik, saxiylik, sadoqatlilik, o‘zgalarga hurmat nazari bilan qarash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasida tolerantlikka quyidagicha ta’rif berilgan: “Bag‘rikenglik, o‘zgalarning turmush tarzi, xulq-atvori, odatlari, his-tuyg‘ulari, fikr-mulohazalari, g‘oyalari va e‘tiqodlariga nisbatan toqatli bo‘lish”.

Interfaollikning yangi darajasi kooperativ ta’limga xosdir. Kooperativ ta’limning aniq tavsifini vengriyalik olim, falsafa fanlari doktori Sandra L.Renegar bergan: “Har birimiz alohida o‘rganishdan ko‘ra birgalikda o‘rgansak, biz ko‘p bilamiz”.

Kooperativ ta’lim – talabalarining guruhlardagi hamkorligiga asoslangan ta’lim metodi.

Mazkur yondashuvga ko‘ra, talabalar bir-biri bilan o‘zaro harakatda bo‘lish orqali o‘qishda yutuqlarga erishishadi.

Kooperativ ta’lim – bu puxta tuzilgan o‘quv faoliyati bo‘lib, bunda talabalarga individual hissa qo‘shish, ishtirok etish va ta’lim olish uchun shaxsiy javobgarlik mas’uliyati yuklatiladi. Talabalarining o‘zi ham jamoada ishlash va o‘zaro birgalikda ta’lim olishga alohida ehtiyoj sezishadi.

Kooperativ o‘qitish – bu kichik guruhlarda o‘quv faoliyatini tashkil etish bo‘lib, bunda guruh a’zolari o‘qitishning maksimal darajadagi samaradorligiga erishish uchun birgalikda ishlaydi.

Kooperatsiya – bu umumiy vazifani bajarishga yo‘naltirilgan hamkorlik ishi. Kooperativ faoliyat doirasida guruhning barcha a’zolari alohida o‘zlari uchun ham, yaxlitlikda butun guruh uchun ham qulay hamda foydali natijaga erishishga intilishadi. Demak, kooperativ ta’lim o‘qitish

jarayonida maksimal samaradorlikka erishish uchun kichik guruhlarda hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etishga asoslanadi.

Kooperativ ta’limni tashkil etish g‘oyasi nihoyatda oddiy. O‘qituvchi guruhni kichik guruhlariga ajratadi va ularga topshiriq beradi. Talabalar guruhning barcha a’zolari berilgan vazifani to‘liq bajarib bo‘lguniga qadar topshiriq ustida birgalikda ishlashadi. Hamkorlikdagi kuch shunga olib keladiki, jarayonning barcha ishtirokchilari o‘zaro manfaatli hamkorlikka intilishadi: har biri boshqasining yutuqlari orqali o‘zi ham muvaffaqiyatga erishishni mo‘ljalga oladi (sening

muvaffaqiyating menga foyda keltirdi, meniki esa senga); guruhning barcha a’zolari bitta maqsad atrofida birlashadi (hammamiz bitta qayiqda suzamiz yoki cho‘kib ketamiz); har bir kishi faoliyati natijasi barchaga ham tegishli (biz sensiz buni uddalay olmas edik); g‘urur hissi va hamkorlikda g‘alabaga erishish (biz seni topshiriqni muvaffaqiyatli bajarganliging uchun tabriklaymiz!). Kooperativ ta’lim vaziyatida talabalarining ijobiy o‘zaro aloqador yutuqlari mavjud. Shuning uchun talabalar o‘z maqsadiga erishish guruhning boshqa a’zolariga ham bog‘liqligini yaxshi tushunishadi.

Kooperativ ta’limning maqsadi – komandaning har bir a’zosini shaxs sifatida yanada muvaffaqiyatli va kuchli qilishga erishish.

Ta’lim-tarbiya jarayonida yoshlarda tolerantlikni tarbiyalashda esa, tarbiya vositalari tarbiyachining o‘rni beqiyos hisoblanadi, shuningdek, tolerantlik tushunchasi o‘z tarkibiga chidam, bardosh, o‘zgalarning hayot tarzi, fikrlashi, xatti-harakati, qadriyatlariga toqat qilish, ularga hurmat nazari bilan qarash, atrofdagilarni kamsitmaslik kabi tushunchalarni qamrab olgan. Hozirgi kunda tolerantlik o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga ko‘ra har kim o‘z e‘tiqodiga amal qilishda erkindir. Har kim bu huquqqa boshqalar ham ega ekanligini tan olmog‘i lozim. O‘zbekiston ko‘p millatli davlat. Bu yerda asosiy millat o‘zbeklar bilan birga o‘z madaniyatiga va an‘analariga ega bo‘lgan yuzdan ortiq millat va elatlar yashaydi. Ana shunday sharoitda, ko‘pmillatli jipslashgan davlatni barpo etishda, millatlararo va elatlararo bag‘rikenglikka erishish siyosatining ahamiyati benihoya kattadir.

Tolerantlikni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash maqsadida YUNESKO «Bag‘rikenglik tamoillari deklaratsiyasi» ni 1995-yil 16-noyabrda qabul qilingan. Jamiyatda turli xalqlar, millatlar va

dinlarning o'ziga xos xususiyatlariga nisbatan tolerantlik munoosabatini O'zbekiston misolida ko'rish mumkin. Pedagogik jarayonlarda tolerantlik tushunchalarini talaba yoshlarda shakllantirish bugunning pedagogikasining oldida turgan eng birlamchi masalalaridan biri. Murojaatnomadagi fikrlarda ham bag'rikenglik muhitini mustahkamlashga qaratilgan ishlarning sifatiga urg'u berilgan kelajak avlod tarbiyasida bag'rikenglikni kamol toptirish zarurligini ko'rsatadi.

Prezidentimiz 30-iyulni O'zbekistonda "Xalqlar do'stligi kuni" deb belgilashni taklif etdilar. Bu millatlar o'rtasidagi do'stlik, hamjihatlikni yanada mustahkamlashning sifat ko'rsatkichi bu yilning ilk namunasi, birinchi qo'yilgan qadamidir. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, talaba yoshlarda tolerantlik tushunchalarini shakllantirish jarayoni nafaqat, pedagogikaning kasbiy mahorati, balki biz ulg'aytirayotgan muhitga ham bevosita bog'liqdir. To'g'rirog'i, mazkur jarayonning muvoffaqiyatli amalga oshirish ta'lim-tarbiya jarayoni va ijtimoiy hayotda tolerantlik muhitining mavjudligi bilan uzviy aloqador. Pedagogning mahorati bevosita kasbiy-pedagogik faoliyatda ko'rinadi. Shu sababli u pedagogik jarayonning umumiy mohiyatini chuqur ang'ay olishi, bu jarayonda ustuvor ahamiyat kasb etadigan qonuniyatlardan xabardor bo'lishi, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish mexanizmlarini puxta egallay bilish lozim. Ta'lim jarayonini faol ishtirokchisi bo'lgan pedagogning pedagogik mahorati uning shaxsi, ish tajribasi, fuqoralik maqomi, mutaxassis sifatidagi mavqeyi u tomonidan pedagogik texnikaning etarli darajada egallanganligi, kasbiy faoliyatning individualigidan dalolat beradi. Tolerantlikka ehtiyoj bugun paydo bo'lib qolgani yo'q. Qadim zamonlardan buyon, ne-ne yurtlarni bosib olgan shohlarning ham siyosatida bag'rikenglik yetakchilik qiladi. Masalan, sharq mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiy ijodida bag'rikenglik g'oyalari yuksak rol o'ynaganligini yaqqol ko'rishimiz mumkin. Uning «Baxt-saodatga erishuv yo'llari haqida risola» ("Risola fit tarbix ala asbob as-saodat"), "Shaharni boshqarish" ("As siyosat an-madaniya"), "Urush va tinch turmush haqida kitob" ("Kitob fi maoyish va-l xurub"), "Fazilatli xulqlar" ("As-siyrat al-fazila"), "Fozil shahar odamlari qarashlari" singari asarlari o'zining boy insonparvarlik va bag'rikenglik tamoyillari singdirilganligi bilan muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, – 2005-yil. 5-jild, 345-bet.
2. "Prezident murojaatnomasi", – 2020-yil, 29-dekabr.
3. Munavvarov.A.K «Pedagogika» T.»O'qituvchi»1996-yil.
4. Sandra L. Renegar. All of us Know more than each of us: cooperative learning in higher education // Active Learning Strategies for the Higher Education. – JATEPress, Szeged, 1997. – Pp. 47 – 57. 2. Инақов Қ.Қ
5. Ҳамкорлик педагогикаси асосида таълим-тарбия сифатини такомиллаштириш: педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). дисс. – Наманган, 2019. – 142 б.

IQTIDORLI O'QUVCHILARNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATDAN RIVOJLANISHI VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**NavDPI Pedagogika nazariyasi va tarixi
(faoliyat turi bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 1-kurs
magistranti Quvondiqova Mohiniso Fayzullo qizi
Ilmiy rahbar: Murodova Nodira Qulliyevna**

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtidorli o'quvchilarning pedagogik va psixologik jihatdan rivojlanishi va ularning o'ziga xos xususiyatlari nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: iqtidor, intellekt, intellektual rivojlanish, hamkorlik.

Аннотация. В данной статье теоретически анализируются педагогико-психологическое развитие одаренных учащихся и их уникальные особенности.

Ключевые слова: творчество, интеллект, интеллектуальное развитие, сотрудничество.

Annotation. This article theoretically analyzes the pedagogical and psychological development of gifted students and their unique characteristics.

Key words: creativity, intelligence, intellectual development, cooperation.

Ma'lumki, keyingi yillarda ta'limni isloh qilishda, milliy mustaqillik prinsiplari va xalqning boy intellektual merosi, umumbashariy qadriyatlarining ustuvorligi asosida ta'limning barcha darajalari va bo'g'inlarida ta'lim oluvchilarning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish; ta'lim olishda, shuningdek, bolalar va yoshlarni ma'naviy axloqiy intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda jamoat tashkilotlari mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish yuzasidan chora tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish ishlari jadal sur'atlar bilan olib borildi.

Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishning maqsadi:

- yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va uni muhofaza qilishdan iboratdir;
- ilm-fan va davlat hokimiyati hamjihatligidagi sa'y-harakati, shuningdek, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, intellektual zaxiralarni muhofaza qilish va rivojlantirish;
- intellektual ijodiy salohiyatni rivojlantirish ishlarini tartibga solish;
- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi psixologik-pedagogik tashkiliy uslubiy asoslarini yaratish.

Iqtidorli bolalarni aniqlash bo'yicha ishlarga turli toifadagi mutaxassislar jalb qilingan: psixolog, o'qituvchilar, ma'lum bir fan bo'yicha mutaxassislar va ota-onalar. Bunday hamkorlikning samarali shakllaridan biri ta'lim muassasasining psixologik-pedagogik kengashidir. Bolalarning intellektual qobiliyatlarini aniqlagandan so'ng ular bilan ishlash quyidagi o'qituvchilar guruhlaridan tomonidan amalga oshiriladi:

- intellektual rivojlanishi yuqori bo'lgan o'quvchi taqdiridan manfaatdor bo'lgan barcha shaxslarning individual ishini muvofiqlashtiruvchi sinf rahbari zarur muloqotni, ota-onalar bilan muloqotni ta'minlaydi.

- tanlangan mavzu bo'yicha tadqiqot ishlarida yordam beruvchi ustoz (rahbar);
- fanga qiziqish uyg'otuvchi, emotsional jalb qilish muhitini yaratuvchi fan o'qituvchilari.

Maktabda intellektual rivojlanishi yuqori bo'lgan bolalar haqidagi ma'lumotlarni tizimlashtirish uchun ular haqidagi biografik ma'lumotlar, ularning psixodiagnostik tekshiruvi va so'rovi natijalarini o'z ichiga olgan ma'lumotlar banki yuritiladi. Maktabda intellektual rivojlanishi yuqori bo'lgan bolalarni hamrohlik qilish psixologik-pedagogik xizmat tomonidan amalga oshiriladi.

Ta'lim faoliyati yuqori darajadagi intellektual rivojlanishga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashning asosiy sharti bu – o'qituvchilarning kasbiy malakasining yuqori darajasi bo'lib, u quyidagilarni nazarda tutadi: [1]

- bolaga individual yondashuv;
- bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- doimiy o'zgaruvchan ta'lim amaliyotida pedagogik jarayonni samarali qurish qobiliyati;
- darsda samarali ta'lim texnologiyalaridan foydalanish (masalan, loyiha texnologiyasi, tadqiqot ustaxonasi texnologiyasi, munozara texnologiyasi, muammoli ta'lim texnologiyasi, tanqidiy fikrlash texnologiyasi (insert, klaster, sinkway, E.de Bonet usuli, guruh muhokamasi, aqliy hujum, case – texnologiyalar, axborot texnologiyalari, portfel texnologiyalari, repetitorlarni qo'llab-quvvatlash texnologiyalari va boshqalar). Zamonaviy innovatsion texnologiyalar yuqori darajadagi intellektual rivojlanishga ega bo'lgan bolalarga ijodiy ta'lim jarayoniga kirishish va ularda bilimga chanqoqlik, kashfiyotlarga intilish, faol aqliy mehnat, o'z-o'zini bilish;

- o'quvchining ta'lim ehtiyojlari, individual qobiliyatlari va imkoniyatlari (dasturni o'zlashtirishga tayyorlik darajasi), shuningdek, ta'lim mazmunining mavjud standartlari bilan belgilanadigan individual ta'lim yo'nalishini qurish. Individual ta'lim yo'nalishi yuqori darajadagi intellektual rivojlanishga ega bo'lgan bolaga o'z iste'dodini kashf qilish va kasblar olamida qaror qabul qilishga yordam beradi.

Ota-onalarning bolalarning iqtidorliligiga munosabati pedagogik tadqiqotlarda iqtidor mavzusi juda mashhur va bu tasodifiy emas, hozirgi kunga qadar iqtidorli bolalar bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. Ular orasida iqtidorlilikning tabiati va shartlari, iqtidorlilikni tashxislash muammolari, iqtidorli bolalar bilan ishlash usullarini, shakllarini ishlab chiqish bilan bog'liq muammolar va boshqalar. Shunga qaramay, haqiqat shundaki, bolalarning iqtidorini ochish, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishda oila katta rol o'ynaydi. Aynan oila bolaning asosiy tayanchi bo'lib,

iqtidorli bolaning namoyon bo'lishi va yanada rivojlanishi uchun oilada qulay yoki noqulay sharoitlar yaratilishi mumkin. Ota-onalar bolaning qobiliyatlarini rivojlantirishda qo'llab-quvvatlashlari yoki ularning ochilishiga halaqit berishi mumkin. Ota-onalarning bolalarning iqtidorliligiga bo'lgan munosabatining bir necha turlari mavjud: salbiy, e'tiborsiz va ijobiy. Salbiy munosabat ota-onalarning farzandining boshqa bolalardan farqlanishini xohlamasligida namoyon bo'ladi. Ular bolaning o'ziga xosligidan g'azablanadilar, uning iste'dodliligini har tomonlama bostiradilar. E'tiborsizlik ota-onalarning farzandlarining iqtidoriga e'tibor bermasligida namoyon bo'ladi. Uni quyidagilarga bo'lish mumkin:

1. Hushsiz – ota-onalar bolalarning iqtidorliligi fenomeni haqida kam ma'lumotga ega va uning namoyon bo'lishiga e'tibor bermaydilar;

2. Ongli – ota-onalar o'z farzandidagi iqtidorning namoyon bo'lishini bilishadi va sezadilar, lekin uning iste'dodiga e'tibor bermaydilar, chunki ular uchun asosiysi bolaning bo'lishidir.

3. "Odatiy" – bunday munosabat bilan duch kelgan bola, ota-onasining roziligini olish uchun o'z qobiliyatini bostirishga harakat qiladi. Biroq hatto ijodkorlikni taqiqlash, paradoksal ravishda, bolaning rivojlanishiga befarqlikdan ko'ra ko'proq ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijobiy munosabat – bu bolalarning iqtidorini quvonch bilan qabul qilish reaksiyasi. Shu bilan birga, ota-onalarning farzandining iqtidoriga ijobiy munosabati uchun bir nechta variant mavjud:

1. Gipersotsializatsiya. Ota-onalar bolaning iqtidorini obro'li narsa sifatida baholaydilar, bu ularga farzandining ajoyib qobiliyatlari orqali o'zini namoyon qilish imkoniyatini beradi. Ular uchun eng muhimi, bolaning erishgan natijalari, uning yutuqlari haqida boshqalarga aytib berish imkoniyatidir. Ular bolani haddan tashqari yuklaydi va u bunday yukga bardosh bera oladimi yoki yo'qmi, bu harakatlar unga kerakmi yoki yo'qmi, qiziqirmaydi.

2. Ota-onalar bolaning kichik yoki hatto yo'q qobiliyatlarini rivojlantirishga harakat qilib, iste'dodni "to'playdi" va bu bilan uning jismoniy va ma'naviy kuchini yo'qotib, bolalikni o'ldiradi. Kamdan-kam bolalar bunday zo'ravonlikka toqat qiladilar va hamma ham mag'rur ota-onalarning umidlarini oqlamaydi.

3. Ota-onalar bolaning eksklyuzivligini ta'kidlab, uning hali bolaligini unutishadi. Agar iqtidor ma'lum bir sohada namoyon bo'lsa (masalan, bola ajoyib musiqiy qobiliyatga ega bo'lsa), musiqa darslari uning butun hayotini to'ldiradi va boshqa qobiliyatlarning to'liq rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, bu esa bir tomonlama rivojlanishga olib keladi.

4. Shartsiz sevgi. Ota-onalar bolaning iste'dodini emas, balki o'zini qadrlashadi va sevadilar. Bunday munosabat shaxsning eng qulay rivojlanishiga, uni amalga oshirishga yordam beradi. Bolada xavfsizlik, o'ziga ishonch, boshqalar uchun ahamiyatlilik hissi va boshqalar rivojlanadi. Iqtidorli bolaning shaxsiyatini shakllantirish jarayonida bolaga nomaqbul ta'sir ko'rsatadigan ikkita haddan tashqari vasiylik yoki gipo-qamoqlik holatlari paydo bo'lishi mumkin. Demak, giperproteksiya ota-onalar tomonidan bolaga haddan tashqari g'amxo'rlik va nazorat qilish deb tushuniladi. Iqtidorli bolalarning xususiyatlari yuqori energiya va keng kognitiv ehtiyojdir. Iqtidorli bola o'z tadqiqotidagi cheklovlarga toqat qilmaydi va uning bu xususiyati juda erta namoyon bo'lib, barcha yosh bosqichlarida uning eng muhim ajralib turadigan xususiyati bo'lib qoladi. Idrokning kengligi bilan ajralib turadigan iqtidorli bolalar atrofdagi dunyoda sodir bo'layotgan hamma narsani keskin his qiladilar va u yoki bu obyekt qanday ishlashini va tashqi sharoitlar o'zgarganda nima bo'lishini juda qiziqtiradilar. Ota-onalarning faoliyati bolaning shaxsiyatini, uning mustaqilligini bostiradi, egosentrizmni shakllantiradi, tashvish, gipertrofiyalangan mas'uliyat hissini rivojlantiradi, bu iqtidorli bolalar uchun qabul qilinishi mumkin emas.

Xulosa qilib aytganda, iqtidorli bolalarni aniqlash, ularni tarbiyalash va shakllantirish jarayoniga ta'lim muassasalari bilan ota-onalar bir xilda mas'ul. Shuni ta'kidlash kerakki, ota-onalarning bolalarning iqtidorliligiga bo'lgan munosabati, ko'pincha, quyidagi omillar bilan belgilanadi: ularning o'tmishdagi tajribasi (o'zlari bolaligida iqtidorli deb hisoblanganmi, turli bo'limlarda qatnashganmi yoki yo'qmi), ishdan va umuman hayotdan qoniqish va bu omillar yetakchi ta'sirlardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Йўлдошев Х.К. Баркамол авлодни тарбиялаш оила, маҳалла ва таълим муассасалари ҳамкорлиги концепцияси. – Т., 2012.
2. Система работы с обучающимися с повышенным уровнем интеллектуального развития в условиях современного образовательного учреждения // сост. И.А. Боброва, О.В. Чурсинова – Ставрополь: СКИРО ПК и ПРО, 2012. – 177 с.

6-7 YOSHLI BOLALARNING INTELLEKTUAL SALOHİYATINI DIQQAT YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Ilmiy rahbar: F.R.Radjabova

NavDPI “Pedagogika va psixologiya”

kafedrasi o‘qituvchisi, farangiza.radjabova@bk.ru

Talaba: Ro‘ziqulova L.H

NavDPI Pedagogika va psixologiya

ta’lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi,

roziqulovalaylo2@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada 6-7 yoshli bolalarning intellektual salohiyatini oshirishda diqqatning ahamiyati, uning psixodiagnostikasi hamda uni rivojlantirish haqida ilmiy faraz va izlanishlar haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: intellekt, bilim, faoliyat, diqqat, ixtiyoriy diqqat, diqqat xususiyatlari, “Art terapiya”, “Musiqiy terapiya”.

Аннотация. В данной статье описывается значение внимания в повышении интеллектуального потенциала детей 6-7 лет, его психодиагностика, а также научные гипотезы и исследования о его развитии.

Ключевые слова: интеллект, познание, деятельность, внимание, произвольное внимание, особенности внимания, “Арт-терапия”, “Музыкотерапия”.

Abstract. This article describes the importance of attention in increasing the intellectual potential of 6-7-year-old children, its psychodiagnostics, and scientific hypotheses and researches about its development.

Key words: intellect, knowledge, activity, attention, voluntary attention, features of attention, “Art therapy”, “Music therapy”.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: ”Maktabgacha ta’lim – ertangi kunimizga zamindir”.

Bilim va faoliyat uslubining murakkablashishi ta’lim jarayonida bolalar rivojlanishining asosiy va belgilovchi tomonini tashkil etadi. Maktabga tayyorlov guruhi bolalarida ixtiyoriy diqqat rivojlana boshlaydi. Biroq kichik yoshdagi bog‘cha bolalarida ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Maktabgacha tayyorlov guruhi bolalarida kun sayin paydo bo‘ladigan yangi-yangi qiziqishlar, o‘yin faoliyatlarining xilma-xil bo‘la borishi ularda ixtiyorsiz diqqatni asta-sekin takomillashtirib boradi.

6-7 yoshli bolalarda jamoa tomonidan talab etiladigan tartiblarga bo‘ysunish, qoidali o‘yin shartlarini so‘zsiz bajarish, kattalarning topshiriqlarini chidam, qunt bilan ado etish kabi hollarda ixtiyoriy diqqat turining jadal rivojlanib borayotganidan darak beradi. 6-7 yoshli bolalarda diqqatning ayrim xususiyatlari, ya’ni diqqatning kuchi va barqarorligi ham tarkib topib yuksala boshlaydi. Buni biz bolalarning ma’lum bir mashg‘ulot ustida, ta’limiy faoliyatlarda, yoki biror bir qiziqarli o‘yinlar ustida uzoq vaqt zerikmay soatlab o‘ynay olishlari va bajarishlaridan bilishimiz mumkin.

Olti yoshli bolada ixtiyoriy diqqat o‘sib boradi. Shuning uchun o‘ziga yangi, notanish bo‘lgan bilimlar axborotlardan iborat bo‘lgan mashg‘ulotlarga diqqat-e’tibor qilib o‘tiradi. Kattalarning xatti-harakatlarini, ular bajarayotgan ishni boshqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Uning o‘z maqsadi sari intilishi, mustaqilligi, jasoratligi bolaning iroda kuchidan kechinmalar rivojlangan bo‘ladi. Ayni paytda

bolaning yaxshi yoki yomon xatti-harakatlarning sezishi, go'zallikning idrok qilishi katta odamlarnikidan sifat va maqsad jihatdan farq qiladi. Ayniqsa, uning aqliy hislari mazmunan sayoz, davomiylik jihatdan beqarordir [E.G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi. T.;2010. 234 b.].

6-7 yoshli bolalarda avvalgi davrga nisbatan diqqatning ko'lami (hajmi) ancha kengayib boradi. Biroq bu yoshdagi bolalarda diqqat ko'lami kattalarnikiga nisbatan ancha tor bo'ladi. Masalan katta odamlar diqqatining ko'lami ayni vaqtning o'zida 5-6 narsani miyasiga singdira olsa, 6-7 yoshli bolalarda esa bir vaqtning o'zida 1-2 narsani yoki ma'lumotni miyasiga singdira oladi.

Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi ko'p jihatdan ularning maktabga tayyorgarlik darajalariga bog'liq bo'ladi. Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi nafaqat uning aqliy va jismoniy tayyorgarligi, balki shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarligiga ham bog'liq. Maktabda shaxsiy va ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik bolalarda tengdoshlari, o'qituvchilari bilan munosabatga kirisha olish xususiyatlarini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. 6-7 yoshli bolalar o'qishidagi asosiy qiyinchilik shundaki, ko'pincha, bu yoshdagi bolalar o'qituvchini uzoq vaqt tinglay olmaydilar, o'quv harakatlariga uzoq vaqt o'z diqqatlarini qarata olmaydilar. Bunga sabab faqat shu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatning rivojlanmaganligida emas, balki bolaning kattalar bilan muloqotga kirisha olish xususiyatiga ham bog'liq. Chunki shu xususiyati rivojlangan bolalar erkin muloqotga kirisha oladilar. Natijada ularning o'qishga bo'lgan qiziqishlari ortadi va o'qituvchi gapirayotgan narsalarni diqqat bilan uzoq vaqt eshita oladilar. Demak bolaning maktabga tez moslashishi va muvaffaqiyatli o'qishida shaxsiy va ijtimoiy psixologik tayyorgarligining ham ahamiyati juda katta.

Tahlillarimiz natijasida maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqat barqarorligini ta'minlash maqsadida quyidagi tavsiyalarni taklif etamiz;

- Maktabgacha ta'lim muassasalarida mashg'ulotlarni interfaol va rangdor ko'rgazmali qurollardan foydalangan holda olib borish;

- "Art terapiya", "Musiqiy terapiya" mashg'ulotlarini kun tartibiga kiritish;

- Aynan diqqati beqaror bolalarni aniqlab, ularning ismlarini mashg'ulot davomida tez-tez takrorlash;

- Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarda reglamentga qat'iy rioya qilish;

So'z yakunida shuni alohida ta'kidlash joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatni asosiy va muhim jihati sifatida qarashimiz lozim.

Psixologiyada diqqatni diagnostika qilish hamda rivojlantirish uchun bir nechta metodlar qo'llaniladi. Shulardan:

- Segen doskasi;

- Peron-Ruzer metodikasi;

- Gorbov Shulte jadvali;

- Krepelin bo'yicha sanash va hisoblash;

- Koss kubiklari;

- Link kubi va shu kabi yana ko'plab metodika, test va subtestlar mavjud.

Aytib o'tish jaoizki, mazkur metodikalarda har bir yosh davri uchun alohida qiyinlik darajalar hamda baholash shkalalari mavjud bo'lib, mazkur ko'rsatkichlar bolalar diqqat xususiyatlari diagnostikasi hamda rivojlantirish uchun mashqlar to'plami sifatida xizmat qilishi mumkin.

Qo'l ostimizdagi tarbiyalanayotgan hamda rivojlanayotgan bolaning qanday yo'nalishda shakllanishi so'zsiz biz kattalarga bog'liqdir. Bolani har tomonlama rivojlantirish, shu bilan birga unda intellektni ham shakllantirishga nafaqat mutaxassislarni, balki ularning ota-onalarini ham jalb qilishimiz lozimdir. Bolaning shaxsiyatiga faqatgina birgalikda ta'sir qilish orqali muvaffaqiyatga erishish mumkin. Bu esa faqat o'zaro ishonch va samarali hamkorlik muhitida amalga oshiriladi [M.N.Babakulova, F.R.Radjabova. Развитие эмоционального интеллекта дошкольника. EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY. 2019 y. 52 b.].

Biz o'z ilmiy izlanishlarimiz har bir mutaxassis uchun mazkur yosh davridagi bolalarning diqqatini to'g'ri o'lchash, zarur hollarda to'g'ri korreksion va rivojlantiruvchi amallarni qo'llashlari haqida ma'lumotlar tayyorladik. Mazkur yosh davrda har bir bolada intellektual rivojlanish darajasi turli

psixologik jarayonlar bilan bog'liqligi barchaga ma'lum, ushbu maqola 6-7 yoshli bolalarda intellektual rivojlanishida diqqat rivojlanishi muhimlining bir qisminigina ochib beradi xolos. Bu mavzudagi izlanishlarni boshqa ilmiy ishlarimizda davom ettiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E.G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi. –T.; 2010. 234-b.
2. M.N.Babakulova, F.R.Radjabova. Развитие эмоционального интеллекта дошкольника. EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY. 2019-y. 52-b.
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=o9Mrek4AAAAJ&citation_for_view=o9Mrek4AAAAJ:u-x6o8ySG0sC

INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA ULARDAN NOTIQLIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI

**Rahimova Maftuna Avazovna,
Navoiy davlat pedagogika instituti
Xorijiy til va adabiyot (ingliz tili) fakulteti
1-kurs magistranti, Navoiy,
O'zbekiston Respublikasi**

Annotatsiya. Ushbu maqola chet tilini o'rganishda Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ulardan notiqlik mahoratini rivojlantirishda foydalanishning dolzarbligini ochib beradi, innovatsion ta'lim texnologiyalari tashkil etish bosqichlari ko'rib chiqiladi. Chet tili darslarida o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishini hisobga olgan holda Innovatsion ta'lim texnologiyalari foydalanish imkoniyatlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: texnikaviy, audiovizual, yangilik, innovatsiya, innovatsion jarayonlar, kommunikativ kompetensiya, texnik vositalar.

Аннотация. В данной статье раскрывается актуальность инновационных образовательных технологий при изучении иностранного языка и их использование в развитии навыков говорения; Рассмотрены этапы создания инновационных образовательных технологий. Описаны возможности использования инновационных образовательных технологий на уроках иностранного языка с учетом саморазвития учащихся.

Ключевые слова: технические, аудиовизуальные, инновации, инновации, инновационные процессы, коммуникативная компетентность, технические средства.

Abstract. This article reveals the relevance of innovative educational technologies in learning a foreign language and their use in the development of speaking skills; The stages of creation of innovative educational technologies are considered. Possibilities of using innovative educational technologies in foreign language lessons, taking into account self-development of students, are described.

Key words: technical, audiovisual, innovation, innovation, innovative processes, communicative competence, technical tools.

Ta'lim sohasidagi amalga oshirilgan islohotlar jarayonining o'ziga xos bo'g'ini sifatida chet tillarni mamlakat yoshlariga o'rgatish kun tartibidagi dolzarb vazifalar sirasiga kirdi. Bu masalalarni yechishda, bir tomondan, qardosh xalqlar vakillari va respublikada yashayotgan xalqlarning tillarini o'qitishni saqlab qolish, ularni kuchaytirish va kengaytirish, ikkinchidan esa, juda katta qiziqish uyg'otgan xorijiy tillarni, xususan, G'arb va Sharq xalqlari tillarini o'qitishni kuchaytirish yo'lidan borilmoqda. O'zbekistonda ta'lim tizimi yetti tilda olib boriladi. Ular: o'zbek, rus, qaraqalpoq, qozoq, qirg'iz, tojik, turkman tillari. Qariyb 90 foiz maktablarda o'qish o'zbek tilida olib boriladi. Mamlakatimizda 5,5 foiz maktablarda o'qish – rus tilida, 2,5 % – qaraqalpoq tilida, 2 foiz – tojik tilida, 0,4 % – qirg'iz tilida, 0,2 foiz – turkman tilida olib boriladi. Ta'lim jarayoni shunday qurilganki, o'quvchilar o'z ona tili bilan birgalikda, bir necha boshqa chet tillarini o'rganish imkoniyatiga ham

egadirlar. Shuning uchun keng aholi qatlamlari ichida o'z ona tilidan tashqari, rus tili va bir necha xorij tillarini bilganlar soni kundan kun ko'payib bormoqda.

Ingliz tilini o'qitish va bu tilni keng miqyoda o'rganilishi mazkur tilni jahon ilm-fani, iqtisodiyoti, madaniyatida yetakchi bo'lgan muloqot vositasiga egalik qilishni anglatadi. Shu nuqtayi nazardan, ushbu tilni o'qitishda zamonaviy ta'lim metodlarini qo'llanilishi dolzarbdir. Binobarin, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-mayda "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bizning mamlakatimizda ham bu borada ishlar yangi bosqichga ko'tarilganini hamda jamiyatimizni dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi sari izchil odimlayotganini anglatadi.

Bugungi kunda fan-texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati chegarasi nihoyatda kengayib bormoqda, yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Sifat o'zgarishlari shundan dalolat beradiki, endilikda yangi metodikalarni talab etadigan va ta'lim jarayoning ajralmas qismiga aylanib borayotgan unda o'zini ma'lum xususiyatini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizual, audio vositalar ham mavjud bo'lib, ular innovatsion ta'lim texnologiyalarni real voqelikka aylantiradi.

Texnologiyalarni tatbiq etishi hamda talabalarga eng so'nggi yangiliklar asosida bilimlarni yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalarda esa ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni o'zlari keltirib chiqarishlarga o'rgatadi. Pedagog bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olish va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida talaba asosiy figuraga aylanadi. Shuning uchun oliy o'quv yurtlarida malakali kasb egalarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari – interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Chunki pedagogik texnologiya va interaktiv metodlar talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. Bizning pedagogik innovatsiyani yaratilishi va rivojlanishi keng jamoatchi pedagoglar harakati, ta'lim tizimidagi maktablarning tez rivojlanishi, modernizatsiya qilinishi, standartlarni takomillashtirilishi va dasturlarni yangilanishiga bo'lgan katta ehtiyoj tug'ildi. Yangiliklarni izlash, yaratish, qo'llash ishlari jadallashib bordi. Shu sababli yangi bilimlarga bo'lgan talab, "yangilik", "innovatsiya" va "innovatsion jarayonlar" paydo bo'ldi.

Umuman olganda, zamonaviy ta'lim va til o'rgatish metodlarini qo'llash zamonaviy ingliz tilini o'qitish metodikasining sezilarli rivojlanishini anglatadi. Darhaqiqat, zamonaviy metodlar asosida ingliz tilini tezkor (intensiv) o'qitish talabalarning o'qituvchilar bilan ijobiy aloqalarini kuchaytiradi va ingliz tilini o'rganishni rag'batlantirish xususiyatlarini ham o'zida namoyoni eta oladi. Ingliz tilini tezkor (intensiv) o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ingliz tilini o'qitish bilan bevosita bog'liq bo'lgan va kerakli maqsadlarga erishishga olib keladigan usullar, vositalar, materiallar, moslamalar, tizimlar va strategiyalarning innovatsion qo'llanilishini o'z ichiga oladi.

Shu bilan birga, mamlakatda rasmiy ta'lim tizimi bilan birgalikda respublikaning barcha hududlarida norasmiy va noformal xorijiy tillarni o'qitish, ularda o'quvchilarni chet tillari bo'yicha testlar topshirishga tayyorlash yoki o'quvchilarning til malakasini o'stirish markazlari ko'plab ochildi va ular keng faoliyat olib bormoqda. Shuningdek, ko'pchilik xorijiy davlatlarning elchixonalari qoshida ham til o'qitish markazlari ochilgan bo'lib, ular istak bildirganlarni o'z mamlakati tiliga o'qita boshladi. Mana shunday til markazlari Germaniyaning DAAD, Koreyaning KOIKA, Yaponiyaning JICA, Isroilning MASHAW, Hindiston madaniyat markazi, AQSHning EDUCATIONAL EXCHANGE PROGRAM, Buyuk Britaniyaning BRITISH COUNCIL kabi tashkilotlari, ularda tashkil qilingan resurs markazlar, madaniyat markazlari, kutubxonalar, internet materiallari, tyutorlik xizmatlari, stajirovkalar va xorijiy ellarga tanlov asosida o'qishga yuborish xizmatlari, shuningdek Xitoy, Fransiya va boshqa davlatlar elchixonalarida tashkil qilingan til markazlari faoliyat olib bormoqda. Elchixonalar tarkibida tillar bo'yicha turli tanlovlar, xorijiy stajirovkalar o'tkazish an'anaga aylangan.

Bizning fikrimizcha, talabalarning notiqlik mahoratini rivojlantirish o'rganilayotgan texnologiyalar kontekstida kommunikativ kompetensiyaning samarali rivojlanishini ta'minlaydi, bu

nafaqat talabalarning og‘zaki va yozma nutqi ko‘nikmalarini shakllantiradi va rivojlantiradi, balki lingvistik oliy o‘quv yurtlari bo‘lajak mutaxassislarining kasbga yo‘naltirilgan ta‘lim sifatini ham zarur darajaga ko‘taradi. Kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi hisoblanuvchi notiqlik mahorati kasbiy faoliyatda muhim ahamiyatga ega, chunki bugungi ish muhiti ko‘proq fikrlash, o‘zaro muloqot asosida muammolarni hal qilish qobiliyatini talab qiladi. Bu holatni ta‘limga ham moslash mumkin. Shu maqsadda chet tili o‘qituvchilariga hayot realiyalariga tayyorlashning bir usuli sifatida notiqlik ko‘nikmalarini o‘rgatish va rivojlantirishni o‘quv dasturiga kiritish tavsiya etiladi.

Zamonaviy jamiyatni modernizatsiya qilish lingvistik oliy o‘quv yurtlari talabalari tomonidan notiqlik mahoratini, nutqiy kompetensiyani yanada rivojlantirish va ma‘lumotlarning ishonchligini baholash uchun o‘quv jarayoniga innovatsion ta‘lim texnologiyalarini kiritish masalasini ko‘taradi. Bugungi intensiv ta‘lim jarayonida mavjud muammolarga yechim hisoblanadigan, xususan, turli metod va usullardan foydalanish talabalarga notiqlik mahoratini rivojlantirishning mazmunli tarkibiy qismi bo‘lib, fikrimizcha, ular ta‘lim maqsadiga erishish uchun muhim komponent hisoblanadi.

Talabalarining og‘zaki nutq kompetensiyasini va notiqlik mahoratini rivojlantirishda yordam beruvchi didaktik vositalar o‘quv maqsadidan kelib chiqib, ya‘ni fikrlarni erkin va ravon bayon eta olish, har qanday masala va mavzuda bahslash olish va o‘z fikrini isbotlay olishga o‘rgatish maqsadlariga differensial yondashgan holda tanlab olinishi lozim. Agar og‘zaki nutqqa o‘rgatuvchi vositalarni bir kompleks holda oladigan bo‘lsak, ularni o‘rgatishda foydalaniladigan texnik vositalar ham shu asosda bo‘lishini ta‘minlashimiz lozim. Bundan ko‘rinib turibdiki, notiqlik mahoratini rivojlantirishdagi kompleks yondashuv turli imkoniyat, vazifa va didaktik funksiyaga ega bo‘lib, u o‘qituvchi va talabaning o‘quv jarayonidagi faoliyatini tashkil qilishga yordam beradi.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda biz 2-kurs talabalarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish orqali notiqlik mahoratini yanada shakllantirish maqsadida innovatsion ta‘lim texnologiyalarining bir necha metod va usullari asosida bir qancha pedagogik texnologiyalarni tahlil qildik va ishlab chiqdik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017.
2. To‘laganov A. Sahna nutqi. –T.: Musiqa, 2010.
3. The Columbia Encyclopedia. – USA: Columbia University Press, 1993. – P. 2091-2092.
4. Платон. Диалоги. – М.: Эксмо, 2007. Т. 1. – С. 554.
5. <http://rithelp.ru/2010/12/klassicheskaya-ritorika>
6. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 12 jildli. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. 7-j. – B. 33.
7. Габуниа З., Башиева С. Риторика как часть традиционной культуры. – Нальчик, ЭЛЬФА, 1993. – С. 3-4.

MNEMONIKA YORDAMIDA KITOB O‘QISHNI ODAT QILISH YO‘LLARI

Rajabova Afruza Saloxiddinovna

Navoiy shahridagi №1-AFCHO‘IM o‘quvchisi

Ilmiy rahbar: prof. D.I.Kamalova

Navoiy davlat pedagogika instituti professori, t.f.d. (DSc)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mnemonika yordamida kitob o‘qishni odat qilish yo‘llari haqida takliflar keltirilgan. Mnemonika yordamidagi usullardan foydalanib kitob o‘qishlik insonni xotirasini mustahkamlashi hamda kitob o‘qishni odat qilishga zamin yaratishi ifodalangan.

Kalit so‘zlar: kitob, mnemonika, innovatsiya, xotira, maslahat, nutq, ishonch, rag‘bat.

Biz hozir innovatsion texnologiyalar davrida yashamoqdamiz, shunga ko‘ra kitob o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqimiz susayib bormoqda. Darhaqiqat, ko‘pgina insonlar uchun telefon titkilash bir varoq kitob o‘qishdan ko‘ra afzalroq. Bu toifadagi insonlar kitobdagi harflarni tanishadi, kitob o‘qishni ham

bilishadi, ammo kun tartibiga besh daqiqa kitob o'qishni kirita olishmaydi. Agar kitob o'qishni mnemonika yordamida odat qilishga o'rgansak, bu bizga ijobiy natijalar olib keladi.

Mnemonika (yunonchadan olingan bo'lib, mnemonika – eslab qolish sa'nati) – sun'iy assotsiatsiyalar hosil qilish yo'li bilan esda olib qolishni osonlashtiruvchi va xotira hajmini kengaytiruvchi usullar tizimidir. Biz siz bilan birgalikda bir nechta mnemonik usullarni ko'rib chiqamiz.

✓ Birinchidan, bizga maslahat berilgan kitoblarni emas, balki o'zimizga qiziq bo'lgan kitoblarni olib o'qishimiz lozim. Maslahat berilgan kitoblar bizga qiziq bo'lmasligi mumkin va biz u kitoblarni o'qishni boshlaganimizda o'qigimiz kelmay o'qiyimiz va boshqa kitob o'qishni ham istamay qolamiz.

✓ Ikkinchidan, o'zimizga savol beraylik! Kitob o'qish uchun qaysi vaqt qulay? (O'qish vaqtini rejalashtiring). Kunimizni istagan uchdan bir qismini kitob o'qishga sarflashga odat qilishimiz darkor. Asosiysi, kitob o'qishni odat qilganimizdir.

✓ Uchinchidan, "Feynmen" usuli ya'ni kitobni go'yoki boshqa odamga aytib berishimiz kerakdek o'qiyimiz. Chunki, biz hozir kimlargadir ushbu o'qiyotgan kitobimizni so'zlab beramiz deb o'ylaymiz. O'qigan kitobimiz haqida qancha ko'p gapirib bersak:

1. So'z boyligimiz oshadi.

2. Nutqimiz ravon bo'ladi.

3. Gelotofobiya bo'lmaydi (inson sahnaga chiqqanida masxara bo'lishidan qo'rqish degan hissiyot).

4. Ishonch kuchayadi.

✓ To'rtinchidan, "Split" usuli. Yoqtirgan ishingiz bilan kitob o'qish jarayonini bog'lang (O'zingizni o'zingiz rag'batlantiring). Masalan, yoqtirgan ishimiz telefon titkilash, lekin biz kitob o'qishimiz kerak. Biz 25 daqiqa telefon titkilash uchun, 25 daqiqa kitob o'qiyimiz. Bu bizga rag'bat bo'ladi. Telefon titkilamoqchi bo'lsak, miyamiz birinchi kitob o'qiyimiz keyin esa telefon ko'ramiz deydi. Asta-sekin telefon titkilash vaqtini kamaytirib, kitob o'qish vaqtini ko'paytiramiz.

✓ Beshinchidan, chalg'imaslik. Hamma inson kitob o'qiganda chalg'iydi: Masalan: ukangiz kelib qoladi yoki kimdir eshikni taqillatadi... Biz varoq va ruchka olamiz, har chalg'iganimizda o'sha varoqqa ruchka bilan bitta chiziqcha qo'yamiz hamda har kunlik chiziqchalar sonini yozib boramiz. Diqqatimizni tekshirish maqsadida varaqni saqlab qo'yamiz. Kitobni o'qib bo'lgandan so'ng bu chiziqchlarni taqqoslaymiz. Mana shu chiziqqlar kamayishiga va diqqatimiz bo'linmasligiga harakat qilamiz.

Xulosa qilib shuni aytmoqchimanki, yuqorida aytib o'tilgan mnemonika yordamidagi usullardan foydalanib kitob o'qishlik insonni xotirasini mustahkamlaydi hamda kitob o'qishni odat qilishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.A.Abdullayeva, D.A.Ahatova, B.B.Sobirov, S.S.Sayitov. "Pedagogika". O'quv qo'lanma. – T. Fan. 2004. 78 b.

2. D.I.Kamalova, O.D.O'rinova, S.O.Hamidova. Mustaqil ta'limni tashkil etish va unga qo'yiladigan talablar. Journal of universal science research. Volume 1. Issue 1. 17 january. 2023. pp. 182-186.

3. D.I.Kamalova, S.N.Abdusalomova. Zamonaviy axborot texnologiyalari. Conference on universal science research 2023. Volume 1. №1. 17 january. pp. 76-79.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK FAOLIYATIDA PEDAGOG SHAXSINING INSONPARVARLIK TAMOYILLARIGA ASOSLANISHI

NavDPI Maktabgacha ta'lim kafedrası
o'qituvchisi, N.G.Meyliyeva
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
2-bosqich talabasi Saidova S.

Annotatsiya. Maqolada uzluksiz ta'lim tizimini mazmunan modernizatsiyalash, ta'lim- tarbiya samaradorligini yangi bosqichiga ko'tarish xususida fikr bayon etilgan.

Аннотация. В статье представлен взгляд на модернизацию системы непрерывного образования, поднятие эффективности образования на новую ступень.

Annotation. The article presents an opinion on modernizing the continuous education system, raising the effectiveness of education to a new stage.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, modernizatsiyalash, tarbiya, samaradorlik, sifat, yoshlar manfaatlarini himoyalash.

Ключевые слова: система образования, модернизация, образование, эффективность, качество, защита интересов молодежи.

Key words: education system, modernization, upbringing, effecton, quality, safety of yongth interests.

Uzluksiz ta'lim tizimini mazmunan modernizatsiyalash va ta'lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat bosqichiga ko'tarishdan asosiy maqsad yoshlarimizning huquq va manfaatlarini himoyalash, ularning zamonaviy bilim va kasbga ega bo'lishini ta'minlashdir. Davlatning bugungi va istiqloldagi barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlovchi omillar ham aynan ta'lim sohasi rivojlanishiga bevosta bog'liqdir. Hayotda rejali ish hamisha samara berib kelgan. Shu jihatdan olganda pedagog o'z ish faoliyatini reja asosida maqsadli tashkil etadi.[1]

Ma'lumki, pedagogik faoliyat – bu pedagogning talabalarga ta'lim va tarbiya berish vazifalarini hal qilishga qaratilgan hamda pedagogik ta'sir o'tkazish vositalari bilan amalga oshiriladigan professional faolligidir. Pedagog bu mazkur faoliyatning bir necha turlarini bajaradi: o'qitadi, tarbiyalaydi, yo'l-yo'riqlar ko'rsatadi, tashkil qiladi, targ'ibot yurgizadi, mustaqil bilim olish bilan shug'ullanadi. Bularning hammasi bevosita yoki bilvosita o'qitish va tarbiyalash vazifalarini hal qilishga yo'naltirilgan. Pedagogik faoliyati maqsad va vazifalarni faoliyatining motivatsion-oriyentirlash bosqichi, vaziyatini tushunishi namoyon bo'ladi, motivlar tug'iladi, faoliyatga ruhiy tayyorgarlik vujudga keltiriladi, maqsad va vazifalar qo'yiladi va o'zgartiriladi, pedagogik ta'sir o'tkazish vositalari (faoliyatni ijro qilishning dastlabki bosqichi, pedagog talabalarining psixik rivojlanishlarga ta'sir o'tkazishi); pedagogik o'z-o'zini tahlil qilish usullarini (nazorat-baholash bosqichida) pedagog qo'yilgan vazifani hal etadi va buning uchun mavjud sharoitlar nuqtayi nazaridan o'z harakatini tahlil qiladi va tuzatishlar kiritadi) o'z ichiga oladi. Hayotimizning barcha sohalari kabi ta'lim tizimini yangilash, unga insonparvarlik tamoyillari asosida yondashish bugungi kunning eng dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Innovatsion ta'lim muhitini yaratish, uni xalqaro andozalarga to'liq mosligini ta'minlash yoshlarimizni bugun tez o'zgaruvchan ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirishning muhim omilidir. Mazkur vazifani hal qilishda pedagog insonparvarlik tamoyillariga asoslanadi. Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida: "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir", – degan edi. Shuning uchun ham pedagog shaxsining insonparvarlik mahorati yuqori darajada psixologik-pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lishi bilan bog'liq bo'lishini e'tirof etish lozim.

Zamonaviy pedagogga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi. Bolalarni kuzatish, ularni o'sishidagi muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy g'oyalar bilan taqqoslash, rivojlanish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullarining o'zaro bir-biriga o'tish dialektikasini chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir tizimga solish malakalari zarur bo'ladi.

Pedagog faoliyatining muvaffaqiyatli kechishi, uning shaxsi, xarakteri, talabalar bilan muomalasiga, eng asosiysi, kompetentligiga bog'liq bo'ladi. Bunday pedagoglarning ilhombaxsh muammolaridan talabalarda o'qishga intilish, o'zlarida yanada yaxshiroq o'qishni uddalay olishiga ishonch hissi paydo bo'ladi. Bu holda ta'lim va tarbiya metodlari pedagog shaxsida mujassamlangan sifatlarini amalga oshirish va undan pedagogga axloqiy fazilatlarini o'tkazish vositasiga aylanadi.

Kasbiy kompetensiya funksiyalaridan biri – empatiya, ya'ni hamdard bo'lishdir. U boshqa kishi hissiyotlarini tushunish, boshqalar nuqtayi nazarini ma'qullash, qobiliyatini shakllantirish jarayonida amalga oshadi va jamoadagi munosabatlarni me'yorga keltiradi. Bunda talabani, uning istaklarini tushunish va bular asosida talabalarni ta'sir etish zarurligi anglash pedagog uchun juda muhimdir.[2-302b]

Darsga tayyorgarlik ko'rayotganda muloqotning barcha funksiyalaridan kompleks foydalanishga erishish zarur. Darsni rejalashtirayotganda faqat axborot berish haqida emas, balki talabalarni o'z shaxsini namoyon qilishlarini va o'z shaxsiy qobiliyatini ham ko'rsata olishga sharoit yaratishni ham rejalashtirish zarur.

Insonparvarlik yo'nalishi kommunikativ moslashishda ham muhim o'rin egallaydi, chunki pedagogik vaziyatlar odatda juda tez rivojlanadi va butun pedagogik jarayon harakatlanuvchi kommunikativ sistema sifatida gavdalanadi. Uni samarali boshqarish pedagog tomonidan muloqot ketma-ket moslashuvlarni topa olinishiga bog'liqdir. O'zaro ta'sir uchun tanlangan noto'g'ri pedagogik xatti-harakat yoki noto'g'ri muloqot shaklini qo'llanilishi, ya'ni muloqotga uni amalga oshirish nuqtayi nazaridan tayyorlanmaganlik, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi kelishmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin.[3]

Shunday qilib, zamonaviy o'qituvchining pedagogik faoliyatida amaliy-konstruktiv malakalari o'z xususiyatlari bilan bir-biridan ajralib turuvchi: maqsad, obyekt, subyekt va vositalardan tashkil topadi. Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilish zarur. Pedagogik faoliyat davomida pedagogik vazifa (pedagogik maqsad)larni qo'yish va uni o'zgartirish, pedagogik vaziyatlarni taqqoslash va klassifikatsiyalash, qaror qabul qilish, pedagogik tafakkur va pedagogik intuitsiya, tahlil etish, baholash, o'zini-o'zi tuzatish (pedagogik refleksiya) va boshqalar kabi muhim kasbiy sifatlar mujassamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni –T., 2020.
2. I.A.Karimov Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish eng oliy saodatdir. –T., O'zbekiston, 2015., 302-b.
3. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.

BUGUNGI O'ZBEK SHE'RIYATI SHAKLIY VA USLUBIY YANGILANISHLAR

(xatirchilik shoirlar ijodi xususida)

**Sevinch OMONOVA,
NDPI O'zbek tili va adabiyoti
fakulteti 4-kurs talabasi**

Annotatsiya. Maqolada xatirchilik ijodkorlar: Faxriyor va Boboqand Mirzo she'riyatining o'ziga xos jihatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: she'riyat, adabiy muhit, san'at, badiiy tafakkur, obraz, baxshi, og'zaki adabiyot, modern, ma'rifat.

Qadim Xatirchi azaldan ilm-u irfon, san'at va madaniyatga beshik bo'lgan. Bunga tarix shohid. Xatirchi – islomiy ma'rifat darg'alari, baxshi-shoirlar, olim-u fuzalolar yetishib chiqqan zamin. Darhaqiqat, baxshilar yurti bo'lgan Xatirchida og'zaki va yozma adabiyotning nodir namunalari milliy adabiyotimiz rivojida muhim ahamiyatga ega. XX asr o'zbek she'riyatida Amirqul Po'ltan, Xosiyat

Bobomurodova, Islom Hamro, Faxriyor, Boboqand Mirzo va boshqa ko‘plab ijodkorlarni ko‘rsatish mumkin.

Mustaqillik davri adabiyoti badiiy adabiyotning azaliy tutumlarini: ko‘ngil sezimlari ifodasi, insonni anglash falsafasi, shaxsning botiniy tuyg‘ularini ziddiyatli tasvirlarigacha ochib berish kabi vazifalari o‘rniga qo‘ya boshladi. Dunyo adabiyotining ilg‘or fikr-qarashlari, oqim va yo‘nalishlariga yaqin adabiy bitiklar yaratila boshladi. Shakl va uslubda mavjud an‘analarni yangilanishi o‘quvchilar uchun badiiy tafakkurning miqyoslarini oshirdi. Bugungi adabiyotda modern, postmodern adabiyoti xos ko‘rinishlar kitobxonda nafaqat she‘rdan zavqlanish, balki uni tuyish, tushunish, fikrlash ko‘nikmalarini shakllanishiga ham turtki bo‘lmoqda. Hozirgi adabiy jarayonda Faxriyor ijodi mavzu, uslub, shakl va ifoda tarzi bilan mavjud qoliplarni yorib chiqqan badiiyat namunalari. Yozuvchi Nazar Eshonqulga ko‘ra uning she‘rlari “sim-sim” degan bilan o‘quvchiga qalbini ochavermaydigan, “tasavvurga dosh berish”ga undaydigan, fikrlash, mushohadagina orqali zavq topadigan ijod namunalari. Bu o‘quvchida ma‘lum tayyorgarlik, so‘zni his qilish, obraz, metaforani tushunishni talab qiladi.

Tong o‘rniga qayg‘ular otar –

Kimni.

Bizni yashashga, oyoqlantirgan tong turfa qayg‘ulari bilan “o‘qlar otar”. Kimdir to‘y qilish, kimdir o‘qish, yana kimdir uy qurish qayg‘usida uyg‘onadi. Bu o‘rinda shoir hech kimga aql o‘rgatish yoxud tong fazilatlarini sanashni emas, shunchaki tongning falsafiy mohiyatni tasvirlab bergan.

Men tog‘ emas, armonga botdim,

To‘lqinlari ko‘mar yuzimni,

Mavjlarning ostida yotdim.

Hissiyot, fikrga nisbatan ikkinchi planga ko‘chadi. Chunki armonning botishini, to‘lqin singari mavjlanishini his qilishdan ko‘ra tassavvur qilish osonroq. Tasavvur tasvir orqali yuzaga chiqadi. She‘rda fikr hissiyotga nisbatan ustun. Unda fikr, holat tasviri, tasavvur orqali qalb prizmasidan o‘tadi. Faxriyor she‘riyati bilan o‘zbek poeziyasiga yangi uslubiy jilolarni olib kirdi. Faxriyorning “Sensizlik” deb nom olgan turkum she‘rlarining muayyan qismi muhabbat mavzusida. “Lahzada sevgimiz qaridi”, “Qolmasligingga qolmoqda kunim”, “Ishq atalgan alamzorlarda”, “She‘r unmagan qalamzorlarda”, “Vido fasli – ayni namozgar”, “Kun qon qusar volalarimdan”, “Muhabbatim aqldan ozgan”, “Yurak ketdi, qolaverdim men”, “Menda endi hech kim yashamas”, “Muhabbat – armonli tengsizlik”, “Qoshlar aro ayriliq yashar” singari misralarda o‘z so‘zini ayta olgan shoirning uslubi yarqirab ko‘rinadi.

Shoir ijodi tadrijiy takomil nuqtayi nazardan kuzatilganda, hayot ziddiyatlari, charxi kajraftor, aql-idrokka zid haqiqatlarga duch kelish mumkin. Boshqa shoirlar singari Faxriyor hayotni, yoshlikni kuylagani yo‘q. Yoki tabiatning go‘zalliklaridan, hayotning past-baland ishlaridan hayratlanib, quvonchi hayajonlarini she‘rga solgani yo‘q. Ba‘zan ham romantik xayollar og‘ushida ishqiy motivdagi asarlarni yaratdi. Biroq bu kabi she‘rlarida ham hayajonga nisbatan fikr ustunligi yaqqol sezilib turadi. Shu sabab uning ijodida hazil-mutoyiba, piching, kesatq she‘rlar umuman uchramaydi.

Men seni tushlarga boy berib qo‘ydim,

Adashdim muhabbat o‘rmonlarida.

Goho suydim seni, gohida to‘ydim,

Lek umid miltillar ko‘ngil qa‘rida.

Tashbehning kuchligigi, o‘xshatishning originalligi, fikrning tiniqligi Faxriyor sonetlaridagi o‘ziga xoslik belgilovchi jihatlardan.

Insoniyat yashab turgan olam sir-sinoatga to‘la. Uni bilish, mazmun-mohiyatini anglab yetish uchun bir inson umri yetmaydi. Lekin odamzot shu qisqa umri davomida dunyoni tushunishga intilaveradi. Olimlar dunyoni kashf etsalar, shoirlar uning go‘zalliklarini she‘r qiladilar, ne‘matlariga shukronalar keltiradilar. Borliqni, odamzotni, insoniy munosabatlarni o‘zida jamlagan bu dunyo naqadar rangin, naqadar turfa xildir.

Davrlar o‘zgarib, yangilanib borgani singari badiiy so‘zga bo‘lgan qarashlar, ehtiyojlar ham davr ruhidan turib yangilanib boraveradi. Keyingi davr o‘zbek she‘riyatiga kirib kelgan bir qator yosh qalamkashlar ijodi misolida bunga yana amin bo‘lamiz. She‘riyat maydoni bugun yanada kengayib, mavzular, shakliy va uslubiy izlanish, fikriy qarashlar turfalanib bormoqda.

Dunyoning mavjudligini, uning turfa xilligini tarannum etuvchi, qog'ozga tushiruvchi bu, albatta, shoirdir. Shoir dunyoni, borliqni o'zgacha nigoh bilan kuzatadi. Insonlar uchun oddiy bo'lib ko'ringan voqea – hodisalar ijodkor uchun muhim voqea, asar uchun asosiy detal, narsa – predmet bo'la olishi mumkin. Shoir ana shu ko'rgan-kechirganlarini, kuzatganlarini o'z tafakkuri orqali sintezlashtiradi, o'zining ma'naviy dunyosi orqali jonlantiradi va turli poetik timsollarni yaratadi. Shoir yaratgan timsollarda orzulari, o'y-xayollari, tasavvurlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Har bir shoirning dunyoqarashi, ma'naviyati, xarakter xususiyatini yozgan she'rlari orqali bilib olish mumkin.

Boboqand Mirzo she'rlarida ko'ngil iztiroblarining turfa ranglariga guvoh bo'lamiz: unda o'zini muttasil izlayotgan "MEN", azaliy so'roqlarga javob topishga, so'z orqali ko'ngil og'riqlariga malham bo'luvchi qadimiy iztiroblar suvratiyu, qalb dardini faqat qog'ozga ishongan oshiq, so'zga, insonga, tabiatga oshiq obrazini ko'ramiz. Inson o'zini o'ziga qamab tashlagan hilqat. U mudom o'zini o'zidan izlaydi: iztirob chekadi. Qalbi uyg'oq odamgina o'z "men"i oldida o'zini gunohkor sezadi. Bu holni shoir shunday ifodalaydi:

Sizni sog'inmoqni chindan xush ko'rib,
Bugun makon tutdim, yolg'izlik – g'orni.
Uyqumda uyg'ondim qorni tush ko'rib,
Siz ham eslaysizmi birinchi qorni?!
O, Vijdon!...

Bugungi qor yog'di sochimga...

Adabiyotshunos Ilhom G'aniyev: "Haqiqiy she'rga tabiiylik jozibasi, tiriklik nafasi jo etiladi... Tabiiylikning maxzanida tiriklik nash'asi, samimiylik, soddalik, hayot haqiqatlarining urug'lari bo'ladi", – deydi. Boboqand Mirzo she'rlarida biz ana shu soddalik so'zning samimiy ifodasida tabiiy tuyg'ular tasvirini ko'ramiz.

Boshim chiqmas ega, kesimdan,
To'rtta so'zdan tuzolmadim gap.
Sira-sira chiqmas esimdan,
Ilk uchrashuv, yoshlik va maktab.

Bunday beg'ubor tuyg'ular kimning boshidan kechmagan deysiz. Boboqand Mirzo she'rlarida bolalik, yoshlik, hanuz o'sha shirin xotiralar bilan yashayotgan lirik qahramon tuyg'ulariga bot-bot duch kelamiz. Bu uninggina emas, kitobxonning ham dardiga aylanadi. Asl adabiyot ham shunda. Ijodkor o'z tuyg'ulariga she'rxonni esh qila olsagina, o'zi chekkan iztirob-u quvonchni unga ham yuqtira olsagina, haqiqiy ijod shu bo'ladi.

Bugun Bahor meni kuzatishga shay,
Bugun qadamimga choh qazgan g'amlar.
Men ham bu dunyoda bir bugun yashay,
Ertaga...
Quyoshdek so'nadi shamlar.

Ayt, nima gaping bor?!

Ketaman...

Jayron,

Gapir. Shoshayapman! Vaqtim juda ziq.

Bu zabun holimga yulduzlar hayron,

Meni xafa qilma gapirma achchiq.

Boboqand Mirzo she'rlaridagi ohang Oltinsoy suvlaridek beg'ubor, Langar tog'laridek mag'rurlik, Po'ltan shoir do'mbirasi sadolaridek goh mahzun, goh jo'shqin tuyg'ular yillar o'tgan sari teranlashib borayotganiga guvohman. Uning ilk she'rlarida ko'proq sevgi, sadoqat, yig'loqi oshiqning iztiroblariyu, chapdast, jo'mard yigitning ko'ngil kechinmalari ko'p tasvirlangan bo'lsa, bor-bora ular o'rnini ijtimoiy mavzular, falsafiy, mushohadaga boy, she'rxonni hayot sinovlariga teran qarashga undaydigan tuyg'ular tasviri egalay boshlaganini ko'rish mumkin. "Shayton", "Dunyo", "Ota uy", "O'lim" va boshqa she'rlarida bunga guvoh bo'lamiz.

Shahid ketgan yulduzlar misol,

–Jon taslim qil...
O‘ldim tiramoh.
Hijron-
    meni
        sog‘ingan
            visol,
Ko‘kda aza tutmas sira moh.

Ichikkan ul intizor Bahor,
Qizg‘aldoqlar, lolalar kutar.
Ikki og‘iz omonatim bor-
Maktubimni yetkaz kabutar.

Men tufroqman.
Suvlar sep Yog‘mur,
Ko‘zingga surt xokisor yerman.
Pichirlaysan nima deb Yog‘mur,
Tahoratsiz yozilgan she‘rman.

Umr cho‘pchak...
To‘qima deyman,
Mag‘lubmisan, va yoki g‘olib.
Tahoratsiz o‘qima deyman,
Gunohimni bo‘yningga olib.

Ming asrni qoldim qoralab,
Hamon o‘sha tufroqdurman bo‘z.
Binobarin moziy oralab,
Kammi
    axir
        shahid
            ketgan

So‘z?!

Boboqand Mirzo she‘rlari orqali birovga aql o‘rgatish, falsafa suqishni maqsad qilmaydi: qalbining ochiq yaralari orqali dardini ko‘rsata oladi. Zukko kitobxon shoir dardi orqali o‘z og‘riqlariga malham izlaydi. Yuqorida aytganimizdek, asl adabiyotning a‘moli ham ana shunda.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, milliy adabiyotimiz rivojida xatirchilik ijodkorning o‘rni katta. Faxriyor va Boboqand Mirzo she‘riyatining badiiy o‘ziga xosligi, mavzu ko‘lami, ifoda tarzi xususidagi mulohazalarimiz bunga shohidlik beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiy turlar va janrlar. – Toshkent: Fan, 1992.
2. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. –Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
3. Faxriyor. Geometrik bahor. –Toshkent: Ma‘naviyat,2004.
4. Boboqand Mirzo. Ikkimiz ikki olam (She‘rlar). – Toshkent, 2019.

SUITSIDAL XULQ-ATVORNI YUZAGA KELTIRUVCHI IJTIMOY MUHIT OMILLARI

Shamshiyev Muslimbek Rahibek o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Milliy Gvardiyasi
Andijon viloyati boshqarmasi
Bolalar bilan ishlash bo'limi
Buloqboshi tumani bo'yicha
Inspektor-psixolog, leytenant

Suitsidal xulq-atvorni yuzaga keltiruvchi ijtimoiy muhit omillari o'rgangan tadqiqotlarida eng ko'p ichki ishlar xodimlari orasida suitsidning kelib chiqish sabablari va motivlari hamda yosh va psixologik xususiyatlari, fiziologik va psixologik nosog'lomlik holatlarida suitsidal xulqning kelib chiqishi, shaxs xususiyatlarining suitsidga ta'siri va affektiv holatlarda suitsidal urinishning sodir etilishi kabilarni yoritishga harakat qilganlar. Umumjahon muammolardan biri hisoblangan o'z joniga qasd qilish hodisasini tadqiq qilishda barcha mamlakatlar qatori respublikamizda ham qator ilmiy izlanishlar olib borilgan bo'lib, ularda Suitsid muammosi, shu jumladan, suitsidal xulq-atvorga moyil ichki ishlar xodimlari Suitsidini psixiatrik, psixologik va ijtimoiy jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, 1989-yilda O'zbekiston hukumati qarori asosida Nizomiy nomli Toshkent davlat Pedagogika instituti "Psixologiya" kafedrasida qoshida tashkil etilgan "O'zbek xotin-qizlarining o'zini-o'zi yondirishining ijtimoiy psixologik sabablarini o'rganish" yuzasidan tashkil etilgan ilmiy tadqiqot guruhi va laboratoriyasi xodimlarining olib borgan ilmiy ishlari o'z joniga qasd qilish hodisasini ijtimoiy psixologik jihatdan tahlil qilishga muhim hissa qo'shdi.

Ilmiy – tadqiqot guruhi tomonidan va professor M.G.Davletshin tahriri ostida chop etilgan "O'zbekiston sobiq SSRda o'zbek ayollarining o'zini yondirishining ijtimoiy psixologik sabablarini o'rganish" nomli ilmiy metodik tavsiyanoma O'zbekistonda o'z joniga qasd qilish ijtimoiy-psixologik jihatdan tadqiq qilishga bag'ishlangan dastlabki yirik asarlardan biri bo'ldi. Asarda mualliflar tomonidan o'zbek xotin-qizlarining o'z-o'ziga o't qo'yish sabablarini ko'rsatish bilan bir qatorda, ichki ishlar xodimlarida Suitsidal xulqning kelib chiqish sabablari, yosh xususiyatlari va kattalar Suitsidan farqi va o'ziga xosligi haqidagi qimmatli fikr va mulohazalarini ilgari suradilar. Jumladan, mualliflar fikriga ko'ra, yosh inqirozi ma'lum bir yoshga to'g'ri kelib, Suitsidal xulqning kelib chiqishiga bu xususiyat alohida o'rin tutadi. Shuningdek, tanglik holatlari ichki ishlar xodimlarida ijtimoiy-psixologik moslashishning izdan chiqishiga sabab bo'lib, ruhiy jarohatlanish holatlarini keltirib chiqaradi. Ruhiy jarohatlanish esa Suitsidal xulqning kelib chiqishida eng asosiy sabablardan biri bo'lib hisoblanadi. Ruhiy tanglik holatida suitsidal xulq-atvorga moyil ichki ishlar xodimlarida ham xuddi kattalar singari o'zining "Men" obraziga nisbatan bo'lgan munosabati izdan chiqib, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, natijada nizoli vaziyatga barham berishning to'g'ri yo'li o'rniga noto'g'ri, qaltis va Suitsid yo'lini tanlaydilar. Shuningdek, oilaviy munosabatlardagi turli xil nizolar va oilada bolalar tarbiyasida yo'l qo'yilgan nuqsonlar ham suitsidal xulq-atvorga moyil ichki ishlar xodimlarida suitsidal xulqning kelib chiqishiga ta'sir qiladi, degan fikr mualliflar tomonidan ilgari suriladi. Shaxsda kechayotgan depressiv holatlar va suitsidal xulq-atvor belgilarini bilish suitsidal xatti-harakatlarning oldini olish va aniq tashxis qo'yib, psixologik yordam ko'rsatish imkonini beradi. Shuningdek, ushbu belgilar turli yosh davrlarida ham namoyon bo'lishi mumkin. O'z joniga qasd qiluvchilar guruhiga quyidagi shaxslarni kirishi mumkin.

- shaxslararo munosabatlari buzilgan "yolg'izlar";
- deviant va delikvent axloq bilan ajralib turuvchi, spirtli va narkotik moddalarni iste'mol qiluvchilar;
- uzoq davom etayotgan depressiv holat;
- o'zini-o'zi o'ta yuqori darajada tanqid qiluvchilar;
- kamsitilish yoki yaqin kishisini yo'qotishdan, surunkali yoki oxiri o'lim bilan tugovchi kassaliklaridan azoblanayotganlar;
- frustrasiya, kassaliklardan yoki atrofdagilarni tashlab ketganligidan azoblanuvchilar; ijtimoiy muvaffaqiyatsiz oilalar – ota-onalarning birini oiladan ketish yoki ajralishi;

– suitsid sodir bo‘lgan oila farzandlari.

Suitsid asosidagi emotsional buzilish belgilari:

1. Ishtahaning yo‘qolishi yoki ochko‘zlik, oxirgi kunlardagi uyqusizlik yoki ko‘p uxlash.
2. Somatik holatdan tez-tez arz qilish (qorin og‘rig‘i, bosh og‘rig‘i, doimiy charchoq, ko‘p uxlash).
3. O‘z tashqi ko‘rinishiga nisbatan odatiy bo‘lmagan befarqlik.
4. Doimiy yolg‘izlik, kerak emaslik, aybdorlik va g‘am hissi.
5. Avval rohat bag‘ishlagan ishdan va yaqinlaridan zerikish.
6. Aloqalardan qochish, do‘stlar va oiladan yakkalanish.
7. Diqqatning buzilishi, ish sifatining pasayishi.
8. O‘lim haqidagi fikrlarga berilish.
9. Kelajak rejalarining yo‘qligi.
10. Arzimagan narsalar uchun g‘azablanish.

Suitsidga tayyorgarlik belgilari:

1. O‘z ishlarini tartibga keltirish, qimmatbaho buyumlarini tarqatish, yig‘ishtirish.
2. Xayrlashuv. Odamlarga turli vaqtlarda ko‘rsatgan yordamlari uchun minnatdorchilik bildirish shaklida bo‘lishi mumkin. Uzoqdagi kamdan-kam ko‘rishadigan qarindoshlari yoki tanishlarini yo‘qlash.
3. Tashqi mamnunlik, quvvatining ko‘payishi. Agar o‘zini o‘ldirish Haqidagi qaror qabul qilingan, reja tuzilgan bo‘lsa, bu haqidagi fikrlar uni qiynamay qo‘yadi, kuch-quvvat ko‘payadi. Tashqi xotirjamlik – o‘zini o‘ldirish fikridan qaytgandek ko‘rinadi. Kuch-quvvatning ko‘payishi chuqur depressiyadan xavfliroq bo‘lishi mumkin.
4. Yozuvli ko‘rsatmalar (xatlarda, kundalikda).
5. So‘zli ko‘rsatmalar yoki tahdidlar.
6. Impulsiv ichki ishlar xodimlarida g‘azablanish.
7. Uyqusizlik.

Suitsidal xulq-atvor toifalari.

Namoyishkorona axloq – o‘ziga, o‘zining muammolariga e‘tibor qaratish, yordam so‘rash, atrofda gilarni qo‘rqitish, ularning nohaq ekanliklarini anglatish. Usullari: venani kesish, zaharli bo‘lmagan dorilar qabul qilish, o‘zini osishni namoyish qilish. Affektiv axloq – yorqin emotsiyalar ta’siri ostida impulsiv tarzda, hech qanday rejasiz Suitsidal harakat amalga oshirilishi mumkin. Usullari: o‘zini osishiga harakat qilish, zaharli va kuchli ta’sir qiluvchi vositalarni qo‘llash. Haqiqiy Suitsidal axloq – harakatning o‘ylangan rejasi bilan farqlanadi. Unga tayyorgarlik ko‘riladi. Yaqinlariga o‘z harakatlari sabablarini tushuntiruvchi xat qoldiradilar. Usullari: o‘zini osishi yoki balandlikdan tashlash. Suitsidal xulq-atvorning belgilarini aniqlovchi diagnostik ishlar alohida e‘tiborni talab etadi. Chunki ba’zi shaxslarda kuchli inqirozli vaziyatlarda subyektiv kechinmalarni uchratmasligimiz mumkin.

Maktab o‘quvchilari bilan olib borgan faoliyatimiz natijasida quyidagicha xulosaga keldik, bugungi kunda sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalash eng ustuvor vazifalardan biridir. Ruhiy sog‘lom, ma’naviyati yuksak, jismoniy va aqliy yetuk farzandlar yurt kelajagidir. Hozirgi kunda fan-texnikaning jadal sur’atlar bilan rivojlanishi nafaqat jamiyat hayotiga, balki o‘z kelayotgan yosh avlodning ta’lim-tarbiyasiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmasdan qolmayapti. Buning natijasida o‘quvchi yoshlarimizda psixologik tanglik, qiyin vaziyatlar yuzaga kelmoqda. Albatta, bunday tanglik holatlari o‘quvchining jismoniy, psixik va aqliy rivojlanishiga o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Bu esa depressiya va suitsidal xulq-atvor diagnostikasini qiynlashtiradi. Ulardagi depressiv holatlarni tushunish uchun o‘z shaxsi shakllanayotgan atrof-muhit katta ahamiyatga egadir. U o‘zining hayotni idrok qilishi xarakteriga, qadriyatlar tizimi va shaxsiy dunyoqarashiga ta’sir etadi.

INTELLUKTUAL YOSHLARNI RIVOJLANTIRISHDA LABORATORIYA ISHINI BAJARISH BOSQICHLARI

2-kurs talabasi Jo‘rabekov Jamshidbek Yo‘ldosh o‘g‘li
dots. Shertaylaqov G‘ayrat Murodovich
Jizzax Politexnika instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy dunyodagi ijtimoiy jarayonlarning aniq va puxta bajarilishini belgilash va muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta‘minlash, intellektual yoshlarni laboratoriya ishini bajarishni amalga oshirilganda muvaffaqiyatga erishish va talabani mustaqil tayyorlashning muhim xususiyatlari, didaktikaning ketma-ketlik, izchillik va ilmiylik prinsiplari keltirilgan.

Аннотация. В данной статье представлены важные особенности определения и обеспечения успешной реализации социальных процессов в современном мире, достижения успеха в выполнении лабораторных работ интеллектуальной молодежи и самостоятельного обучения студентов, принципы последовательности, последовательности и научности дидактики.

Abstract. This article presents the important features of determining and ensuring the successful implementation of social processes in the modern world, achieving success in the implementation of laboratory work of intellectual youth and independent training of students, the principles of sequence, consistency and scientificity of didactics.

Kalit so‘zlar: laboratoriya, mutanosiblik, bilish, loyihalash, kasb, kommunikativ, psixologiya, pedagogika, didaktika, amaliy, ko‘nikma, malaka.

Ключевые слова: лаборатория, пропорция, знания, проектирование, профессия, коммуникативная, психология, педагогика, дидактика, практика, умение, компетентность.

Key words: laboratory, proportion, knowledge, design, profession, communicative, psychology, pedagogy, didactic, practical, skill, competence.

Zamonaviy dunyodagi ijtimoiy jarayonlarning intellektual yoshlarini laboratoriya ishini bajarishdan maqsadi uni aniq va puxta bajarilishini belgilash va muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta‘minlash asos bo‘lib hisoblanadi. Bunda talabalarning laboratoriya ishini bajarishga qiziqтира olish, fiziologik, psixologik, biologik xususiyatlari, ularning nazariy bilimi, amaliy ko‘nikma va malakalari, ijodiy layoqatlari kabi xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabani rivojlantirishda aniq maqsadga qaratilgan va puxta ishlangan tamoyillar bo‘lishi talab qilinadi [1].

Jarayonlarning intellektual yoshlarini laboratoriya ishini bajarishni amalga oshirilganda muvaffaqiyatga erishish bosh mezon bo‘lib kuzatiladi. Talabani shaxsi unda bilimga bo‘lgan ishtiyoqni uyg‘otish va mustaqil ravishda laboratoriya ishini bajarishni amalga oshirishni o‘rgatish asosiy omil bo‘lib, mazkur talabani rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Talabani rivojlantirish – talabani ruhiy, aqliy va jismoniy salohiyatini ma‘lum maqsadga yo‘naltirish asosida nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni egallashni, mazkur talabani qirralarini nazariy bilim bilan to‘ldirib borishni: bilish, loyihalash, kommunikativ nutqni rivojlantirishni talab etadi. Shuningdek, talabani laboratoriya ishini bajarishga tayyorlash doimiy davom etadigan jarayon bo‘lib hisoblanib, u quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Birinchi bosqich. Talabani psixologik jihatdan tayyorgarlik bosqichi. Buning uchun talaba didaktika prinsiplaridan quyidagilarni bilishi lozim:

mutanosiblik prinsipi – laboratoriya ishini bajarishda nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni egallashga ehtiyoj bilan talaba o‘z bilimini o‘zgartirishga bo‘lgan ehtiyoji o‘rtasidagi mutanosiblikni belgilaydi;

talabani bilish prinsipi – pedagogik jarayonda obyekt bilan subyektning birgalikdagi ijodkorligi; vaziyatdan chiqar olish prinsipi – yangi materiallarni o‘zlashtirish, shu paytga qadar ma‘lum bo‘lmagan vaziyatlardan chiqishi.

Ikkinchi bosqich. Talabada psixologiya, pedagogika va didaktikaga oid nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bosqichi bo‘lib, u quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

talabani laboratoriya ishini bajarishda bilish texnologiyasini mukammal egallash;

laboratoriya ishini bajarishda avvaldan egallangan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni yangi vaziyatlarga ko'chira olish;

laboratoriya ishini bajarishda uni tiplarga ajrata bilish;

laboratoriya ishini bajarishda obyektning yangi funksiyalarini ko'chira bilish;

laboratoriya ishini bajarishning muqobil shakllari va yo'llarini izlab topish;

laboratoriya ishini bajarishda talaba o'z-o'zining faoliyatini tasdiqlay olishi.

Talabani tayyorlashdan maqsad uning laboratoriya ishini bajarishga intiluvchanligini, o'z ustida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat. Talabani tayyorlashda mazkur faoliyatdagi kamchiliklar, muammolar va ularning sabablarini tahlil asosida o'rganib chiqish [2].

Jarayonlarning intellektual yoshlarini laboratoriya ishini bajarish jarayonida talabani mustaqil tayyorlash quyidagi muammolarni hal qilish imkonini beradi:

talabani laboratoriya ishini bajarishda nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarini raqobatbardosh darajada rivojlantirish;

laboratoriya ishini bajarishda zamonaviy pedagogik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va yangi texnik vositalardan foydalanish;

laboratoriya ishini bajarish asosida talabani mustaqil fikrlashga rivojlantirishda uning madaniy, ma'naviy, ma'rifiy va axloqiy, iqtisodiy, ekologik va huquqiy savodxonligini ko'tarish;

laboratoriya ishini bajarishda talaba mustaqil rivojlantirishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo'llash.

Motivatsiyaning yetarli darajada shakllanmaganligi sababli, aksariyat holatlarda laboratoriya ishini bajarishga to'siq bo'lgan. Bunday vaziyatlarda talabani rivojlantirish mexanizmlarini qaytadan takomillashtirish talab etiladi.

Talabani rivojlantirishda ichki va tashqi omillar ta'siri ham muhim ro'l o'ynaydi. Ichki omillarga talabani ichki motivatsiyasi mas'uliyatni his qila olishi, mehnatsevarligi, o'z ishi natijasini nazorat qilishi, amaliy ko'nikma va malakalari mavjudligi, o'zi bajarayotgan laboratoriya ishlariga bo'lgan ishonchi; tashqi omillarga talaba ilmiy salohiyati, o'quv-metodik qo'llanmalari, tarqatma va didaktik materiallar mavjudligi ularning mazmuni va sifati, tashqi motivatsiya (talabani o'z ishida erishgan muvaffaqiyatlarini boshqa talabalar tomonidan e'tirof etilishini xohlashi, shaxsiy sifatleri, layoqati yoki uning uchun ahamiyati bo'lgan auditoriya talabalar tomonidan tan olinishiga erishish istagi) hamda vositali motivatsiya (rag'bat, tashakkurnoma va boshqalar bilan taqdirlanish istagi) zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, laboratoriya ishini bajarishda amaliy ko'nikma va malakalarga egaligi va boshqa omillarni ham kiritish mumkin[3].

Laboratoriya ishini bajarishda talabani mustaqil tayyorlashning muhim xususiyatlari, didaktikaning ketma-ketlik, izchillik va ilmiylik prinsiplari asosida yondashuvida namoyon bo'ladi. Laboratoriya ishini bajarish jarayonida didaktikaning quyidagi prinsiplariga amal qilish kerak:

1. Yaxlitlik.

2. Ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish.

3. Tadqiqotlar asosida laboratoriya ishlarini bajarish.

Biroq laboratoriya ishini bajarish jarayoniga yangiliklarni tatbiq etishda zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash, yangi texnik vositalardan foydalanish tajribasiga ega bo'lmagan o'qituvchi qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Shuning uchun talabani mustaqil rivojlantirishga qaratilgan, uning aqliy faoliyatini to'g'ri baholaydigan, bilimni oshirib borishga imkon beruvchi, shakl va metodlarni o'zida mujassamlashtirgan, o'qituvchi va talaba uchun mo'ljallangan fan dasturlari asosida laboratoriya ishlarini bajarishga doir o'quv-metodik majmualar yaratilishi talab etiladi[3].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shertaylaqov G'.M. O'lchashlarning fizikaviy asoslari. //Darslik. – Jizzax, 2023.

2. Kamolxo'jaev Sh.M. Texnika oliy o'quv yurtlarida tabiatshunoslik fanlarini o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. –T.: O'qituvchi, – 2003.

3. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышление и обучение. - М.: Педагогика.

FUQAROLIK JAMIYATINI SHAKLLANTIRISHDA “DAVLAT INSON UCHUN” TAMOYILI – DEMOKRATIK ISLOHOTLARNING MEZONI

Shodiyeva Aziza Zokir qizi Tarix fakulteti
“Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi”
yo‘nalishi 3-“D” guruh talabasi
Ilmiy tahbar: t.f.f.d (PhD), dotsent Daminov
Nabijon Abduolimovich

Yuqorida aytilganidek, yurtimizda uzoq yillar davomida “davlat – jamiyat – inson” tamoyiliga amal qilib kelindi. Davlat qurilishi va boshqaruvi, barcha siyosiy tuzilmalar, ularning ish uslubi va faoliyati ham ana shu tamoyil asosida shakllandi.

Aslida esa, avvalo, inson, uning haq-huquqlari va baxt-saodati davlat siyosati, barcha davlat organlari faoliyatining eng ustuvor maqsadi bo‘lishi lozim. Jamiyat qurilishi va davlat siyosati ana shu g‘oyaga tayanishi hamda “davlat – inson uchun” tamoyili asosida tashkil etilishi darkor. Mazkur tamoyilga amal qilish esa insonni va uning manfaatlarini davlat siyosati va islohotlarning asosiy mezoniga aylantirish lozimligidan dalolat beradi. Bu nafaqat yurtimizda, balki butun dunyoda mazkur islohotlarning eng demokratik tamoyillarga mosligi, ularning pirovard maqsadi va davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi inson manfaatlari, haq-huquqlari va erkinliklarini ta‘minlashga qaratilganining e‘tirof etilishiga sabab bo‘lmoqda.

Tarix shundan dalolat beradiki, dunyodagi barcha sivilizatsiyalar, madaniyat va dinlar inson huquqlari to‘g‘risidagi tayanch tushunchalarning shakllanishiga asos bo‘lgan ezgu g‘oyalar ta‘sirida vujudga kelgan.

Masalan, bundan 2700 yil muqaddam Osiyo hududida yaratilgan eng ko‘hna yozma yodgorlik – “Avesto” kitobida ham inson huquq va erkinliklari, millatlararo munosabatlarni o‘zaro hurmat va ishonch tamoyillari negizida barpo etish g‘oyalari muhim o‘rin tutadi, zo‘ravonlik va adolatsizlik rad etiladi.

Shuningdek, Sharqning buyuk huquqshunolaridan biri Burhoniddin Marg‘inoniy XII asrdayoq o‘zining “Hidoya” asarida har bir insonning haq-huquqini saqlash zarurligi to‘g‘risida muhim g‘oyani ilgari surgan edi. Buyuk vatandoshimiz Muhammad ibn Mahmud Ustrushoniyning XIII asrda yaratilgan “Jomi’ ahkom as-sig‘or” (“Bola huquqlari kodeksi”) asari jahon tarixidagi bolalar huquqi bo‘yicha dastlabki mukammal huquqiy manbadir. Unda bolalar, xususan, yetim bolalar huquqlari, bolalik va otalikni belgilash, bola tarbiyasi, bolaning ota-onasi oldidagi burch va majburiyatlari kabi masalalar atroflicha tahlil qilinib, islom huquqi asosida qanday yechimlar mavjudligi ko‘rsatib berilgan. Ya‘ni ushbu asar bola huquqlari masalasiga tamal toshi aynan tarixiy Movarounnahr – bugungi O‘zbekistonda qo‘yilgani hamda islom huquqshunosligida G‘arb sivilizatsiyasidan qariyb olti yuz yil avval bolalar huquqining to‘la-to‘kis o‘rganilib, hayotga tatbiq etilganidan darak beradi.

Ana shu muqaddas qadriyatlar bugun ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan va islohotlarimiz kun tartibiga hamohangdir.

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston inson huquqlari bo‘yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatga, jumladan, BMTning 7 ta asosiy shartnomasi hamda 4 ta fakultativ protokoliga qo‘shilgan. Ularning ijrosi yuzasidan BMT Inson huquqlari buyicha kengashi va shartnomaviy qo‘mitalariga muntazam ravishda milliy ma‘ruzalarni taqdim etib kelmoqda. Insonning asosiy huquq va erkinliklarini ta‘minlash O‘zbekistondagi islohotlarda g‘oyat muhim o‘rinda turadi.

Eng asosiysi, yurtimizda yashayotgan har bir shaxs millati, tili va dinidan qat‘iy nazar, erkin, tinch va badavlat umr kechirishi, bugungi hayotdan rozi bo‘lib yashashi davlatning bosh maqsadiga aylanib bormoqda. 2030-yilgacha mo‘ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlari mamlakatimizda Har bir insonning huquq va qonuniy manfaatlarini ta‘minlashni kuzda tutadigan “Hech kimni e‘tibordan chetda qoldirmaslik” tamoyili asosida amalga oshirilmoqda.

Parlament, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish, “Xalq – qonunlarning tom ma‘noda yagona manbayi va muallifi hisoblanadi” hamda “Barcha muhim qarorlar bevosita xalq bilan muloqot asosida, jamoatchilikning fikrini hisobga olgan holda qabul

qilinadi”⁴² tamoyillarini amalga oshirish bo'yicha tashkiliy-huquqiy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida milliy maqsadlarni ro'yobga chiqarish, inson taraqqiyoti bo'yicha yuqori indeksga ega bo'lgan (intellektual salohiyati, savodxonligi, insonning o'rtacha umr ko'rish davomiyligi) davlatlar darajasiga erishishga, ijtimoiy sohaga innovatsiyalarni keng joriy etishni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar qabul qilinmoqda⁴³.

O'zbekiston xalqaro huquq subyekti sifatida o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga ko'tarilmoqda va xalqaro norma ijodkorligining faol ishtirokchisi va yangi xalqaro shartnomalarning tashabbuskori sifatida maydonga chiqmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar insonlar hayotini, dunyoqarashini hamda turmush tarzini tubdan o'zgartirmoqda. Jamiyatda “Yangi O'zbekistonni birgalikda barpo etamiz” degan ulug'vor maqsad umumxalq harakatiga aylandi. Mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini, umume'tirof etilgan xalqaro standartlar hamda O'zbekistonning inson huquqlari sohasidagi majburiyatlarini, shuningdek, BMTning ustav organlari va shartnomaviy qumitalarining tavsiyalarini hisobga olgan holda qonunchilikni takomillashtirib borish ishlarini davom ettirish”⁴⁴.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda parlament va fuqarolik jamiyati institutlarining rolini yanada oshirish, qonun ustuvorligini mustahkamlash, milliy qonunchilik va huquqni qo'llash amaliyotini inson huquqlari bo'yicha xalqaro majburiyatlarga muvofiqlashtirish eng dolzarb vazifalarimiz sirasiga kiradi”⁴⁵.

Yurtimizning inson huquqlari va erkinliklari sohasidagi xalqaro reytinglar va indekslar (qonun ustuvorligi, norma ijodkorligi sifati, hukumat faoliyati samaradorligi, so'z va axborot erkinligi, jinoyatchilik va korrupsiyaga qarshi kurash, biznesni olib borish shart-sharoitlari, global raqobatbardoshlik, innovatsion bo'yicha dunyodagi 50 ta yetakchi mamlakat qatoriga kirishi – O'zbekiston Respublikasining strategik maqsadidir.

Inson huquqlari buzilishlariga barham berish maqsadida sud hokimiyati mustaqilligini ta'minlash, prokuratura organlari faoliyatini takomillashtirish va odil sudlov tizimi vakolatlarini mustahkamlash, shuningdek, inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha milliy institutlar faoliyati uchun keng sharoitlarni yaratish, inson huquqlari sohasidagi davlat siyosatini monitoring qilish va baholashning milliy tizimini yanada rivojlantirish, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirish, jamiyatda inson huquqlari madaniyatini shakllantirish bosh ustuvor vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni himoya qilishda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari hamda xususiy sektor faoliyatining ochiqligi va o'zaro hamkorligi samaradorligini oshirish, shuningdek, qonun ijodkorligi jarayonida fuqarolik jamiyati institutlari bilan maslahatlashuvlarni o'tkazish amaliyotini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturlari ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 22-iyulda “Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Farmonida qo'yidagi bosh yo'nalishlar asosiy maqsad qilib olingan. Shaxsiy va siyosiy huquqlarni himoya qilish sohasida: “1) shaxsiy va siyosiy huquqlariga oid xalqaro shartnomalardan kelib chiqadigan majburiyatlarning bajarilishi yuzasidan davlat organlari va mansabdor shaxslarning mas'uliyatini oshirish; 2) xalqaro huquq prinsiplari, normalari hamda O'zbekistonning halqaro shartnomalari sudlar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan keng qo'llanilishi, xalqaro huquq ustuvorligi prinsipini amalga oshirishning samarali mexanizmini yaratish; 3) sudlarning mustaqilligi va xolisligini ta'minlash maqsadida sudyalarning hamjamiyati organlari faoliyatining huquqiy asoslarini shakllantirish hamda “Xabeas korpus” institutini

⁴² Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: “O'zbekiston”, 2021.- 61 – bet.

⁴³ <https://lex.uz/ru/docs/-4872355>

⁴⁴ <https://lex.uz/ru/docs/-4872355>

⁴⁵ Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: “O'zbekiston”, 2021. 62. – B.

yanada takomillashtirish yuli bilan inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashda sud hokimiyatining rolini oshirish; 4) sud jarayonlarida tenglik va tortishuv tamoyillarini to'liq joriy qilish, advokaturani mustaqil, ishonchli huquqni himoya qiluvchi institutga aylantirish, malakaviy yuridik yordam sifatini hamda advokat kasbining nufuzini oshirish, inson huquqlari sohasida ixtisoslashgan huquqshunoslarni tayyorlash tizimini takomillashtirish; 5) jinoyat protsessida jabrlanuvchi va guvohlarning, jumladan, voyaga yetmagan jabrlanuvchi va guvohlarning huquqlari va xavfsizligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish; 6) prokuratura organlari faoliyatining xalqaro standartlarga muvofiq shakllarini joriy etish, prokuratura faoliyati oshkoraligini va uning jamiyat oldida hisobdorligini ta'minlash, prokuratura tizimi boshqaruvida kollegial organlar rolini kuchaytirish; 7) fuqarolarni tengsizlikning har qanday ko'rinishlaridan hamda aholining zaif qatlam vakillarini kamsitishlardan himoya qilishni ta'minlash; 8) shaxsiy hayot daxlsizligi hamda shaxsga doir ma'lumotlarni himoyalash huquqini ta'minlash mexanizmini yanada takomillashtirish; 9) O'zbekiston Respublikasida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tili va madaniyatini rivojlantirish uchun barcha sharoitlarni ta'minlash mexanizmini takomillashtirish; 10) bepul yuridik yordam ko'rsatish tizimini takomillashtirish, voyaga yetmagan bolalarga nisbatan alohida munosabatni nazarda tutadigan odil sudlov institutlarini joriy etish, bolaning manfaatlarini birinchi navbatda ta'minlash prinsipini qonunchilik va amaliyotga yanada samaraliroq joriy etish; 11) odam savdosiga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish, bolalar va ayollar fohishabozligi va pornografiyasining sabablari hamda omillarini aniqlashga kompleks yondashuvni shakllantirish, shuningdek, odam savdosidan jabrlanganlarni xalqaro standartlarga muvofiq identifikatsiya va reabilitatsiya qilish mexanizmini yanada takomillashtirish; 12) aholining ijtimoiy-siyosiy faolligini, saylov madaniyatini oshirish, demokratik, adolatli va erkin saylovlarga oid xalqaro standartlarni hisobga olgan holda saylovlarni tashkil etish va o'tkazish tizimini yanada takomillashtirish, saylov yoki referendum tashkil qilish, ularni o'tkazish to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish; 13) inson huquqlari va erkinliklariga oid xalqaro standartlarni ta'minlashda, jismoniy va yuridik shaxslarning konstitutsiyaviy shikoyat institutini hayotga tatbiq etishda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining roli va o'rnini oshirish; 14) davlat hokimiyati tizimida parlamentning rolini kuchaytirish, mamlakat ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalarini hal etishda, shuningdek, ijro hokimiyati faoliyati ustidan parlament nazoratini amalga oshirishda parlamentning vakolatlarini yanada kengaytirish, parlamentning qonun ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish, jumladan, qonun normalaridan voz kechib, to'g'ridan-to'g'ri tartibga soluvchi qonun normalarini qabul qilish amaliyotini kengaytirish; 15) inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalarining rolini yanada kuchaytirish; 16) inson huquqlari sohasida fuqarolik jamiyati institutlarini faollashtirish va qo'llab-quvvatlash⁴⁶.

Inson huquqlari sohasidagi xalqaro standartlarni qonunchilikka va huquqni qo'llash amaliyotiga implementatsiya qilish hamda monitoring olib borish mexanizmlarini takomillashtirish sohasida:

“1) O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalarning mazmuni to'g'risida aholi hamda davlat organlari vakillarining xabardorligini oshirish; 2) ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni qurishning protsessual tartibini takomillashtirish, ushbu tizimga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish; 3) davlat va jamiyat o'rtasida o'zaro yaqin hamkorlik o'rnatish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezident huzuridagi Jamoatchilik palatasining huquqiy asoslarini mustahkamlash; 4) inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar faoliyatining huquqiy asoslarini, qiynoqlarning oldini olish bo'yicha milliy preventiv mexanizmini yanada takomillashtirish, ozodlikdan mahrum qilish joylarida va boshqa yopiq muassasalarda inson huquqlari buzilishlarining oldini olish; 5) Bola huquqlari bo'yicha vakil (ombudsman)ning huquqiy maqomi va faoliyatini takomillashtirish; 6) vasiylik va homiylik tizimini isloh qilish yo'li bilan bolalarning oilada yashash va tarbiyalanish huquqini ta'minlash, yetim va ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirish, bola huquqlariga oid xalqaro standartlar qoidalarini implementatsiya qilish va mazkur sohada huquqni qo'llash amaliyoti ustidan samarali parlament va

---

⁴⁶ Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: "O'zbekiston" 2021, 65-67 betlar.

jamoatchilik nazoratini ta'minlash; 7) nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish va ularga rioya etishni tizimli ravishda monitoring qilish”⁴⁷.

Inson huquqlari sohasida huquqiy savodxonlikni oshirish, inson huquqlari madaniyatini shakllantirish sohasida: “ 1) inson huquqlari va gender masalalari bo'yicha uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, jamiyatda qonunga hurmatni shakllantirishning zamonaviy usullarini joriy etish; 2) inson huquqlari bo'yicha professional jurnalistlarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, jurnalistik tekshiruvlarning huquqiy va tashkiliy asoslarini takomillashtirish; 3) oliy ta'lim muassasalari hamda kadrlarni, jumladan, sudyalari va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish o'quv markazlarida, shuningdek, maktabgacha ta'lim va umumta'lim muassasalarida, akademik litsey va kollejlarda “Inson huquqlari”, “Ayollar huquqlari”, “Bola huquqlari” o'quv kurslarini joriy etish; 4) inson huquqlari sohasidagi fundamental va innovatsion tadqiqotlarni kengaytirish, ilmiy-tadqiqot muassasalarining ilmiy salohiyati, ilmiy tadqiqotlari va ishlanmalarining samaradorligini oshirish, ularning ushbu sohadagi xalqaro tadqiqotlarga integratsiyalashuvini ta'minlash, tadqiqot natijalarini amaliyotga keng joriy etish; 5) inson huquqlari sohasida axborot tarqatish bo'yicha ommaviy axborot vositalari faoliyatini yanada kuchaytirish, jurnalistlar va blogerlarning axborot olish va tarqatishga bo'lgan huquqlari kafolatlarini kuchaytirish”⁴⁸.

Inson huquqlarini himoya qilish sohasidagi xalqaro va mintaqaviy tuzilmalar, xorijiy mamlakatlarning inson huquqlari bo'yicha milliy institutlari bilan hamkorlikni rivojlantirish sohasida: “1) inson huquqlarini himoya qilish va ularga rioya qilish, BMTning barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish bo'yicha BMT, Yevropa Ittifoqi, Yevropada Xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti, Islom hamkorlik tashkiloti, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi organlari va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan ikki tomonlama va ko'ptomonlama hamkorlikni yanada rivojlantirish; 2) O'zbekistonning inson huquqlari sohasidagi, jumladan, bolalar, ayollar, nogironligi bo'lgan shaxslar, keksalar, migrantlarning huquqlarini hurmat qilish va himoya qilish masalalari bo'yicha xalqaro hujjatlarga qo'shilishi masalalarini ko'rib chiqish”⁴⁹.

Yangi O'zbekiston – demokratik qonunlar, yuksak huquqiy madaniyatga ega fuqarolar mamlakatidir. Bu esa ma'muriy, jinoyat, jinoyat-protsessual va xo'jalik qonunchiligini yanada erkinlashtirish, ayrim jinoiy harakatlarni kriminallashtirishdan holi qilish, tadbirkorlik subyektlari javobgarligini liberallashtirish, jinoiy jazolar va ular ijrosini insonparvarlashtirish kabi masalalarni anglatadi va bu boradagi dolzarb vazifalarni amalga oshirishni taqozo qiladi.

ANTROPOGONIK AFSONALARIDA SAKRALLIK MASALALARI

Rizoyeva Mehriniso Abduazizovna,
NDPI O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek xalq antropogonik afsonalarining sakrallik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: marosim, ma'buda, diniy e'tiqod, sakral, mifologik tasavvur, urf-odat, kult.

Аннотаци. В данной статье рассказывается об особенностях сакральности антропогенных легенд узбекского народа.

Ключевые слова: ритуал, богиня, религиозная вера, сакральное мифологическое воображение, традиция, культ.

Annotation. This article discusses the sacred features of the anthropogonic legends of the Uzbek people.

⁴⁷ Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: “O'zbekiston” 2021, 67-68 betlar.

⁴⁸ Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: “O'zbekiston” 2021, 68-69 betlar.

⁴⁹ Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. T.: “O'zbekiston” 2021, 69 bet.

Key words: ritual, goddess, religious belief, sacred mythological imagination, tradition, cult

Xalqimizning tabiat va jamiyat to'g'risidagi e'tiqodiy qarashlari natijasida, O'rta Osiyo xalqlarining islom dinini qabul qilishi "Qur'oni karim", hadis, tafsir va boshqa manbalardagi islomiy asotirlarning bu hududda keng yoyilishi sababli Odam Atoning yaratilishi va yer yuzida insonning yashay boshlashi to'g'risidagi afsonalarning syujetlari o'lka xalqlari folklorida ommalasha boshladi. Ana shu tarixiy-folkloriy jarayon natijasida o'zbek xalq og'zaki badiiy ijodiyotida Odamning yaratilishi to'g'risidagi antropogonik afsonalar silsilasi yuzaga kelgan. Folklorshunos Sh.Shomusarovning aniqlashicha, islom mifologiyasining bevosita ta'sirida shakllangan o'zbek antropogonik afsonalarida Odam Atoning yaratilishining sabablari, odamni yaratish uchun zarur bo'lgan tuproqning zamindan qarzga olinishi, Odam Atoga jon kirgizilishi, Odam Atoning qovirg'asidan Momo Havoning yaratilishi, ularning jannatdan quvilishi, Odam Ato bilan Momo Havoning yer yuzidagi hayoti haqida hikoya qilinadi.⁵⁰

Qadimgi turkiylar mifologiyasida odamning yaratilishi haqidagi tasavvurlar afsonaviy qahramon – dimiurg Ulgan hamda uning ukasi Erlik faoliyati bilan bog'lab tushuntirilgan. Tog'li oltoyliklar mifologiyasiga ko'ra, yer yuzida yashagan birinchi odam Ulgan tomonidan yaratilgan. Tog'li oltoy mifologiyasida aytilishicha, biz istiqomat qiladigan zamin "chin yer" bo'lib, u hozirgi paytda o'zining ikkinchi umrini yashamoqda. Zaminda ilgari ham odamlar yashagan va yerning birinchi hayoti butun olam to'foni natijasida halokatga uchragan. Bir temir shoxli ko'k taka yetti kun davomida butun dunyoni aylanib odamlarga to'fon boshlanganligini ma'lum qilgan. Yetti kun yer qimirlab, yomg'ir, qor, jala yoqqan, yer yuzini suv bosgan. Ulgan kattakon kema yasab, hamma jonivorlar, qushlardan bir juftan olib kemada suzib yurgan. Yetti kundan keyin yog'ingarchilik tingach, ular quruqlikka chiqqanlar va Ulgan oltin kosaga ko'k chechakni solib qo'yib, shundan odam yasagan. Ulganning Erlik degan ukasi bor ekan. Akasining oltin kosaga solib qo'ygan ko'k chechagidan ozroq o'g'irlab, u ham odam yasamoqchi bo'libdi. Buni bilib qolgan Ulgan ukasidan xafa bo'lib: : "Mening odamlarim oq yuzli bo'ladilar va quyosh chiqadigan tomonga boradilar, sen yasagan qora odamlar kunbotarni o'ziga makon qilsin!", - deb qarq'abdi. Shundan keyin qora odamlar childirma yasab, shomonlik qila boshlashibdi.

Odamning o'simlik yoki daraxtdan yaratilishi haqidagi mifologik tasavvurlar o'zbek folklorida to'liq yetib kelmagan bo'lsa ham bu antropogonik mifning turli xil epik motivlar tarzidagi ko'rinishlari epik janrlarning syujet tizimida, shuningdek, xalq qo'shiqlarida saqlanib qolgan. O'ylashimizcha, o'zbek xalq ertaklaridagi olma, dumbul kabi mevalarni yeb g'ayrioddiy homilador bo'lish motivining tarixiy ildizlari ana shu antropogonik mifga bog'lanadi. «Yarimtajon» ertagida befarzand shohning huzuriga kelgan devona unga uch olma beradi va shu olmalarni xotinlari bilan yesa farzandli bo'lishini bashorat qiladi. Podshohning kichik xotini olmaning yarmini yeganligi tufayli Yarimtajon dunyoga keladi.⁵¹ "Olmos botir",⁵² "Hakimbek botir"⁵³ ertaklarida ham qahramonning g'ayrioddiy dunyoga kelishi homiy-personaj taqdim etgan g'aroyib olma tufayli amalga oshadi.

Olma yeyish orqali homilador bo'lish motivi aslida daraxt totemi to'g'risidagi mifik qarashlarga borib bog'lanadi. Chunki totemistik tasavvurlarga ko'ra, odamning tug'ilishi inson tanasiga totemning kirishi natijasida ro'y beradi, o'lim esa totemga qaytish deb tushunilgan.⁵⁴ Dunyodagi birinchi odamning daraxt, uning mevasi yoki o'simlikdan yaratilganligi to'g'risidagi miflar qadimgi odamlar orasida daraxt totemiga bo'lgan ishonchini keltirib chiqargan. Bu tasavvurlarning antropogonik miflar tizimida rivojlantirilishi natijasida daraxt yoki o'simliklar mevasini yeb homilador bo'lish motivi kelib chiqqan.

Shuningdek, o'zbek xalq afsonalarida odam (yoki uning biror tana a'zosi)ning o'simlik (shu jumladan, daraxtga ham) aylanishi motivi uchraydiki, bizning o'ylashimizcha, evrilish motivining bu ko'rinishi bevosita birinchi odamning yaratilishi to'g'risidagi qadimgi turkiy miflarga bog'lanadi.

⁵⁰Shomusarov Sh. Arab-o'zbek folklori tarixiy-qiyosiy tahlili. - Toshkent: Fan, 2002. - B.175.

⁵¹Gulpari. O'zbek xalq ijodi. - Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1969. - B.14

⁵²Oltin beshik. O'zbek xalq ijodi. - Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1985. - B.13- 14.

⁵³Gulpari.-B.72

⁵⁴Jo'raev M. Bo'ri haqidagi qadimgi turkiy miflar va o'zbek folklori // Adabiyot gulshani. 1-kitob. - T: 1999. -B.8-16.

Masalan, “Yetti qiz” afsonasida zolimlardan qochib yer ostiga kirib ketgan yetti qizning sochlari yetti tup yulg’unga aylanib qolgan emish.⁵⁵

Yuqoridagi qiyosiy tahlillardan ma’lum bo’ladiki, o’zbek folklorida odamning yaratilishi to’g’risidagi antropogonik afsonalarning bir necha variantlari mavjud bo’lib, ularning asosiy syujet tiplari jahonning boshqa xalqlari mifologiyasida mavjud bo’lgan ushbu mavzudagi asotir va afsonalar bilan mushtarak negizga ega. Odam Atoning tuproqdan yaratilishi hamda Momo Havoning odam qobirg’asidan bino etilishi to’g’risidagi o’zbek xalq afsonalari islomiy manbalarning o’lkamizga keng yoyilishi natijasida yuzaga kelgan.

USMON AZIM IJODIDA TABIAT MAVZUSI

Yavqocheva Gulnora

Navoiy davlat pedagogika instituti

O’zbek til va adabiyoti fakulteti Ibosqich magistranti

Ilmiy rahbar: dots, f.f.f.d(PhD)M.Rizoyeva

Nazm yaratishda aksariyat shoirlar she’rning vazni, qofiyasi va shakliga katta ahamiyat qaratishadi. Ammo o’ziga xos ijodkor –Usmon Azim she’riyatida shakl va qoidalarga qaraganda, ma’nolar va ijodkorga xos erkinlik holatlari yaqqol ko’zga tashlanadi. Shoir tabiat hodisalari va tabiatdagi mavjud narsalarni keltirish orqali hayotda bo’ladiga yondashadi, o’zining munosabatini bildiradi. Tabiatga munosabatini to’g’ridan-to’g’ri ifoda etibgina qolmay, majoziy tarzda misollar keltiradi:

Maysaning boshiga egilaman jim

–Mehr-u muhabbatda to’liqadi dil.

Nima demoqchiman? Bilmayman o’zim.

Faqat takrorlayman:

–Singiljon, singlim.

Ko’rinib turibdiki, shoir maysani “singlim” deya atamoqda. Yoki bo’lmasa maysani ko’rganda singlisi ko’z oldiga kelmoqda. Bunda majoziylik ham bor: chunki maysa nozik, e’tiborga muhtoj o’simlikdir. Shoir mehr-muhabbat istab singlining – maysaning oldiga kelganini ta’kidlaydi. Shunchaki, dunyo tashvishlaridan charchab, taskin izlab maysaning oldiga keladi.

Daraxtning qoshida qotaman ziyod

–So’z topishni arang etaman udda.

–Mevangu bargingda limmo-lim hayot

–Bunchalar mukammal bo’lmasang, uka.

Endi esa shoir daraxtga “uka” deya murojaat qilyapti. Hayot sinovlarida toblangan kishining irodasi baquvvat, sabr-bardoshli bo’ladi, daraxt kabi ildizi mustahkam bo’ladi. Shoir maysaning oldiga taskin izlab kelgan bo’lsa, daraxtning oldiga najot tilab keladi. Daraxtda hayotning barcha darg’alari mujassamdir. Dunyo xafa qilsa, maysaga aytgum, Daraxtga suyangum yiqilsam magar. Kishi boshiga og’ir vaziyatlar tushganda, avvalo, oiladan panoj topadi. Shoir Usmon Azim ham tabiatni o’z oilasi sifatida ko’rib, unga talpinadi. Tabiat ijodkorga ilhom beradi, shu bilan birga dalda ham beradi. Ya’ni “dunyo tashvishlaridan aziyat cheksam singlim bilan dardlashaman, agar hayot sinovlariga bardosh berolmasam, ukamga suyanaman!”, deydi shoir. Masalan, maysani egachi bilsang, Daraxtni –birodar. Olam –guliston!

Tabiatdagi har bir mavjudot, o’simlikka ana shunday ko’z bilan qarasa, yashash yanada yaxshi bo’ladi. Bu narsalarni tushunish uchun tabiat himoyachisi, biolog, zoolog, o’qituvchi yoki tabiatdan ilhom oladigan shoir-yozuvchi bo’lish shartmas, shunchaki oldimizdagi har qanday narsaning qadrini bilish – odamiylikdir. Usmon Azimning “Yomg’irli kechada...” deb boshlanuvchi she’rida lirik qahramon qalbida jo’sh urgan iliq tuyg’ular namoyon bo’ladi. Yomg’irli kun yoki tun shoirning qalbini junbishga keltiruvchi tabiat mo’jizalaridan biri. Lirik qahramon sevimli faslining sevimli hodisasi bo’lmish yomg’irli kechada qanot bog’lab ko’kka parvoz qilgandek bo’ladi. Shabadalar uning yuziga urilib tetiklashtiradi va hayotga muhabbat tuyg’ularini yanada oshiradi. Bu hodisaning guvohi bo’lgan

⁵⁵ Ipak yo’li afsonalari. To’plab, nashrga tayyorlovchi: M.Jo’rayev. - Toshkent: Fan, 1993. - B.42.

yulduzlar lirik qahramonga havas ila boqib, kumush nurlarini boshi uzra sochishadi. Bu ular tomonidan lirik qahramonga ko'rsatilgan mehr-muhabbatning belgisi. She'rdagi hayotsevarlik tuyg'ulari ham namoyon bo'ladi:

Yomg'irli kechada falakka uchdim,

Shamollar yuzimga yopishdi –ivib.

Yulduzlar armonli shivirga tushdi:

–Yomg'irning hidi-ku...

–Yomg'irning hidi!..

Shoir yaratgan lirik qahramon ziddiyatli kechinmalar qurshovida yashaydi. Shoir ayni kechinmani ifodalash shakllarini qidiradi. Izlanish uni tashbeh, majoz va obrazlar sari yetaklaydi.

Usmon Azim faqatgina kuz tasviri bilan cheklanib qolmay, barcha fasllar nomi bilan balladalar ham yaratgan. Uning boshqa nasriy asarlarida ham tabiat tasviri majoziy ko'rinishda bo'lsa-da, yoritilgan. Zotan, uning ijodidagi xalqona ohang, baxshiyona uslub, yuksak badiiy tafakkur tamoyillari shoir ijodining o'ziga xos qirralarini yanada yorqinroq ochib berishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Adabiy turlar va janrlar III jildlik. 2-jild. –T.: Fan, 1992. –246 b.

2. Usmon Azim “Saylanma” (she'rlar). T.: Sharq, 1995.-282 b.

3. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari.–T.: O'zbekiston, 2001. –560 b.

4. Usmon Azim “Bir parcha osmon”. T.:Factor Press, 2022. –384 b.

OLIIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING ALGORITMLASHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA CROCODILE ICT PLATFORMASIDAN FOYDALANISH USULI

Xamroyev Utkir Namozovich
Navoiy davlat pedagogika instituti,
Informatika kafedrası o'qituvchisi, utkir903@mail.ru
Husenov Diyorbek Zafarjon o'g'li
Navoiy davlat pedagogika instituti,
Matematika va informatika yo'nalishi talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarining algoritmlashga oid kompetentligini rivojlantirishda Crocodile ICT platformasidan foydalanish usuli keltirilgan.

Kalit so'zlar: Algoritm, kompetensiya, dasturlash, zamonaviy dasturlar, Crocodile ICT.

Аннотация. В данной статье представлены методы использования платформы Crocodile ICT в развитии алгоритмической компетентности студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: Алгоритм, компетентность, программирование, современные программы, Crocodile ICT.

Abstract. This article presents the method of using the Crocodile ICT platform in the development of algorithmic competence of students of higher educational institutions.

Key words: algorithm, competence, programming, modern programs, Crocodile ICT.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarining zamonaviy dasturlash tillariga oid malakalarni shakllantirish va rivojlantirish uchun dastlab algoritmlashga oid kompetentligini rivojlantirish lozim.

Bu borada mamlakatimizda M.R.Fayziyeva, N.A.Otaxonov, U.M.Mirsanov, A.S.Lagoxa, T.N.Lebedeva, I.A.Babushkina, V.V.Popova, S.I.Mamaradjabov, A.E.Kazakova, D.G.Jemchujnikov, O.P.Yurkoves, F.B.Shkarban kabi olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Yuqorida qayd etilgan olimlarning tadqiqotlarining tahlilga ko'ra talabalarning algoritmlashga oid kompetentligini rivojlantirish uchun kompyuterning amaliy dasturlaridan foydalanishi lozim degan xulosaga keldilar. Ushbu amaliy dasturlardan biri bu “Yenka” dasturi hisoblanadi.

Yenka (Yagona ilmiy konstruktor) dasturidan ta'minotidan foydalanib, fan va texnikalarning turli sohalaridagi jarayonlar va hodisalarni modellashtirish uchun muhim pedagogik dasturiy vosita hisoblanadi. Ushbu dasturiy vositaning tarkibiga Crocodile Physics, Crocodile Technology, Crocodile

Mathematics, Crocodile Chemistry va Crocodile ICTlar o‘quv jarayonining samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Crocodile Technology dasturi yordamida “Elektr”, “Elektrotexnika”, “Sxemotexnika”, “Elektr zanjirlar nazariyasi” kabi fanlaridan qo‘shimcha pedagogik dasturiy vosita sifatida keng foydalanishlari mumkin. Dastur elektron konstruktor bo‘lib, u monitor ekranida elektr tuzilmalarini yig‘ish jarayonini xuddi haqiqiy tajribadagi singari imitatsiya qilish, elektr kattaliklarni multimetrda (uch o‘lchovli), imkoniyatini yaratadi. Dastur yuqori imkoniyatga ega bo‘lib, undan (ya’ni masalalar yechishda) virtual laboratoriya ishlarini bajarishda keng foydalanish mumkin [3].

Crocodile Mathematics dasturi – bu matematik modellarning 3D (uch o‘lchovli) shakllari bilan tajribalarda ishlab, statistika, ehtimollik, geometriya va koordinatalar haqida bilimlarni egallashga yordam beradi. Bu namoyishlarning egiluvchan uskunasi kabi qo‘llaniladi.

Crocodile ICT dasturi – bu nazorat qilish va dasturlashni o‘rgatishga mo‘ljallangan muhim pedagogik dasturiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Oddiy belgilar sxemani yoki ekrandagi animatsiyalarni boshqaradigan dasturlarni yozish uchun oddiy sxemasi interfeysidan iborat bo‘lib, barcha foydalanuvchi uchun samarali hisoblanadi.

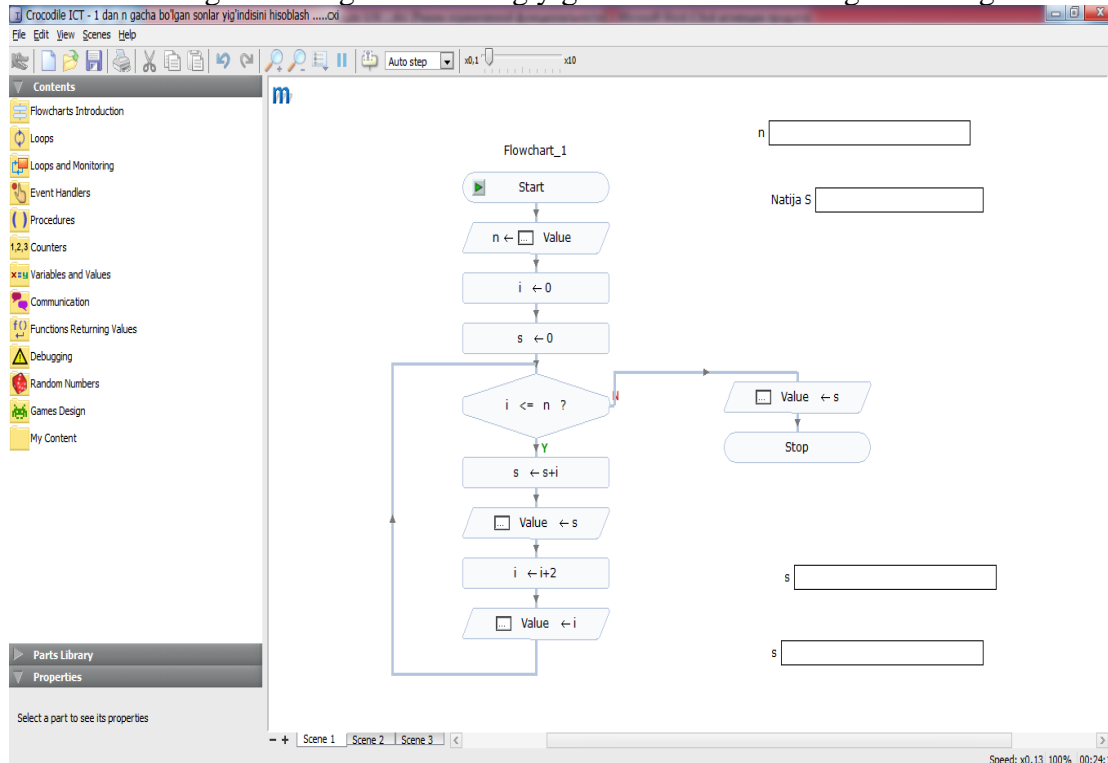
Crocodile ICT dasturi – bu dasturning interfeysi yangi foydalanuvchilarga ekrandagi belgilar va animatsiyalarni boshqarishga imkon beradi. Oddiy sxemalar buyruqlar berish va boshqaruv tartiblarini aniqlash uchun ishlatiladi [5].

Crocodile ICT dastur muhitidan foydalanish orqali algoritmlash jarayonini talabaga sodda usulda o‘rgatish imkoniyati mavjud. Crocodile ICT dasturi chiziqli, tarmoqlanuvchi, takrorlanuvchi va protsedurali algoritmlarni o‘rganishni kuzatish imkoniyatini beruvchi vosita hisoblanadi. Bu dastur algoritmnning blok sxemalarni o‘rganishni kuzatish, tajribalar o‘tkazish va turli murakkablik darajasidagi jarayonlarni modellashtirish imkoniyatini beradi. Ushbu dastur Crocodile ClipsLtd tomonidan 1994-yildan beri takomillashtirilib kelinmoqda.

Obyektga yo‘naltirilgan dasturlashni o‘qitishda juda qo‘l keladigan Crocodile ICT ning oddiy interfeysi va blok-sxemalari yordamida yaratilayotgan dastur orqali har bir buyruqni animatsiya ko‘rinishda tasvirlash asosida turli masalalarni algoritmini vizual shaklda taqdim etish imkonini yaratadi.

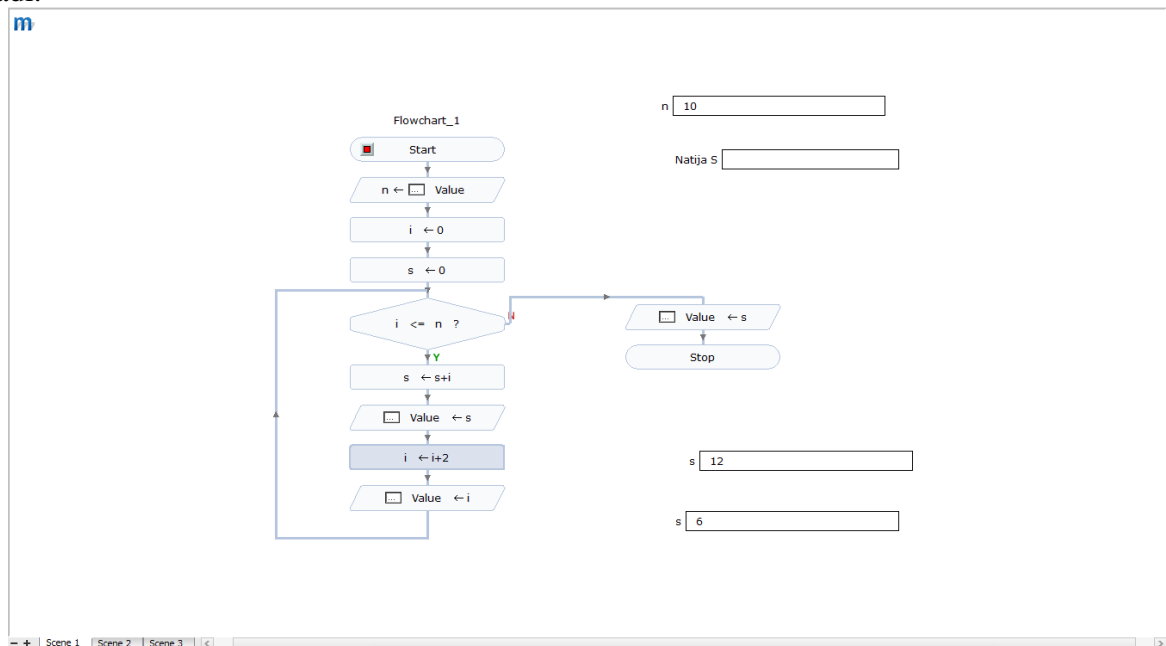
Masalan, quyidagi misolning blok-sxemasini tuzamiz.

Misol: 1 dan n gacha bo‘lgan sonlarning yig‘indisini hisoblash algoritmining blok-sxemasi tuzish.

1-rasm. Crocodile ICT dasturida tuzilgan misolning algoritmi.

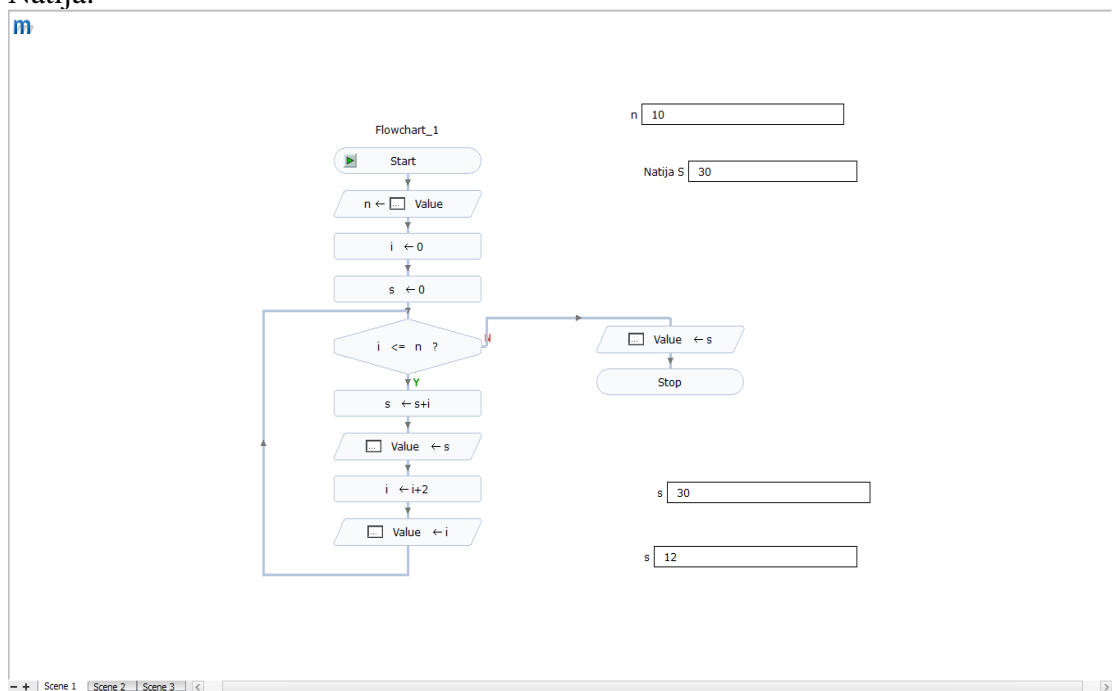
Crocodile ICT dasturida kiritilgan misolning algoritm blok-sxemasi natijasini olish uchun Start bosiladi.

2-rasm. Algoritm dan foydalanish jarayoni.

2-rasmda Crocodile ICT dasturida tuzilgan 1 dan n gacha bo‘lgan sonlarning yig‘indisini hisoblovchi algoritmning ishlash jarayoni.

Natija:

3-rasm. Algoritm natijasi.

Dasturning o‘ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: dasturlashning algoritm (blok-sxemalarni) namoyish etish; masalalarni algoritmlashni qadamma-qadam o‘rgatish; masalalarni mustaqil modellashtirishni o‘rgatish.

Bundan tashqari, blok-sxemalarda biror-bir shart bajarilganda odam personajlariga 30 dan ortiq harakat turlarini bajartirish mumkin. Dasturning ushbu imkoniyati talabning mashg‘ulotlardan zerikishini va e‘tibori pasayishining oldini oladi. Bu esa ma’lum ma’noda ta’lim samaradorligiga o‘zining ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Yenka dasturi talabaga algoritmlashga oid kompetentligini rivojlantirish uchun muhim pedagogik dasturiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu dastur orqali algoritmlashni virtual

tasvirini talabalarga ko'rsatish imkoniyatini beradi. Bu esa talabani algoritmlashga oid qiziqishini oshirishga, kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Radjabov B.Sh., Mamajabov R.Ya., Boynazarov I.M. Web-texnologiyalar asosida virtual o'quv qo'llanmalar yaratishning dasturiy interfeysi. TATU xabarlar jurnali. 2008 yil 4-son, 101-103 b.
2. Zakirova F.M., Muxamedxanov U., Sharipov Sh. Elektron o'quv-metodik majmualar va ta'lim resurslarini yaratish metodikasi. Metodik qo'llanma.— T.: OO'MTV, 2010.-64 b.
3. Begbo'tayev A. U. Malaka va kasbiy bilimlarni oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalarini tatbiq etishni takomillashtirish // "Murabbiy mahorati" ilmiy-metodik, ommaviy-ma'rifiy jurnal, 2016-yil 3-son, T. 11-13 bet.
4. Mavlonov Sh.X., Abdullayev B.B. Ta'lim jarayonida Crocodile ICT dasturidan foydalanish. "Science and education" scientific journal. March 2021, Volume 2 ISSUE 3.
5. <http://www.aertia.com/en/productos.asp?pid=333>

ЗАМОНАВИЙ, КРЕАТИВ, МУСТАҚИЛ ФИКРЛАЙДИГАН ЁШЛАРНИ ЎҚИТИШ ВА ТАРБИЯЛАШ ДАВР ТАЛАБИ

Равшан Хидоятлов

ЖизПИ "Иқтисодиёт ва менежмент"

кафедраси доценти, и.ф.н.

ravshan.xidoyatov@mail.ru, Тел: (90)310 68 11

Жавохир Холиқов

ЖизПИ Сервис факультети,

Менежмент йўналиши,

511-23 гуруҳ талабаси.

Аннотация: Янги Ўзбекистон шароитида фаол ёшларни тарбиялаш муаммоси педагогик, сиёсий, социологик, фалсафий, тарихий, маданий, психологик ва ҳуқуқий ёндошувлар асосида ҳар жиҳатдан ўрганишни тақазо этмоқда. Учинчи ренносанс пойдеворини қураётган фаол ёшларимиз – замонавий, креатив, мустақил фикрлайдиган, юксак билимли, касб-хунарни пухта эгаллаётган, интеллектуал салоҳияти нисбатан юксак, ҳар қандай вазиятда ҳам масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган, ғайрат-шижоатли, ватанпарвар, баркамол шахс бўлмоғи керак.

Калит сўзлар: Фаол ёшлар, мустақил фикр, юксак билимли, мустақил фикрловчи, масъулиятли, интеллектуал салоҳиятли, ватанпарвар, баркамол, сиёсий етуқ.

Аннотация: Проблема воспитания активной молодежи в условиях нового Узбекистана предполагает изучение во всех отношениях на основе педагогического, политического, социологического, философского, историко-культурного, психологического и правового подходов. Поскольку мы закладываем фундамент третьего ренносанса, наша активная молодежь должна быть восторженной, патриотичной, компетентной личностью, с современным, независимым складом ума, высоким уровнем знаний, основательной профессией, относительно высоким интеллектуальным потенциалом, способной брать на себя ответственность в любой ситуации.

Ключевые слова: Активная молодежь, независимое мышление, высокообразованная, независимо мыслящая, ответственная, обладающая интеллектуальным потенциалом, патриотичная, гармоничная, политически зрелая.

Annotation: The problem of raising active youth in the conditions of the new Uzbekistan assumes the study in all respects on the basis of pedagogical, political, sociological, philosophical, historical, cultural, psychological and legal approaches. As we build the foundation of the third rennosans, our active youth should be an enthusiastic, patriotic, competent person, with a modern, independent mind, a high level of knowledge, a thorough occupation, a relatively high intellectual potential, capable of taking responsibility in any situation.

Keywords: Active youth, independent thought, highly educated, independent-minded, responsible, intellectual potential, patriotic, harmonious, politically mature.

Маълумки, сўнги йилларда ёшларимизнинг ижтимоий фаоллиги, халқимиз ва Ватанимиз тақдирига дахлдорлик ҳисси тобора кучайиб бормоқда, эркин, ҳуқуқий демократик давлатни барпо этишда ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшмоқда. Янги Ўзбекистон шароитида фаол ёшларни тарбиялаш муаммоси педагогик, сиёсий, социологик, фалсафий, тарихий, маданий, психологик ва ҳуқуқий ёндошувлар асосида ҳар жиҳатдан ўрганишни тақазо этмоқда.

“Биз ёшларга доир давлат сиёсатини ҳеч оғишмасдан, қатъият билан давом эттирамиз. Нафақат давом эттирамиз, балки бу сиёсатни устувор вазифа сифатида бугун давр талаб қилаётган юксак даражага кўтарамиз. Сизларнинг замонавий билим ва касб-ҳунарни эгаллаб, ҳаётда ўз мустақил ўрнингизни топишингиз, бахтли бўлишингиз учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”[1], – деб таъкидлаган эди Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев.

Янги Ўзбекистон шароитида Учинчи ренносанс пойдеворини қураб эканмиз фаол ёшларимиз – замонавий, креатив, мустақил фикрлайдиган, юксак билимли, касб-ҳунарни пухта эгаллаётган, интеллектуал салоҳияти нисбатан юксак, ҳар қандай вазиятда ҳам масъулиятни ўз зиммасига олишга қодир бўлган, ғайрат-шижоатли, ватанпарвар, баркамол шахс бўлмоғи керак.

Мамлакатимизда ўтказилаётган демократик сайлов тизими ҳам фаол ёшларни тарбиялаш учун кўплаб шароит яратиб бермоқда.

Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 12 июлдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон Экологик ҳаракати вакиллари билан бўлиб ўтган видео селектор йиғилишидаги маърузасида Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси биносига ёшлар эркин кириб чиқадиган муҳит ва шароитларнинг яратилиши зарурлиги, уларнинг қонун қабул қилиш жараёнларидан бошлаб, партиялар ўртасида рақобат бўладиган мажлис ва тортишувларни ўз кўзи билан кўриши қолаверса депутатлар билан мулоқот қилиши лозимлиги ҳақида тўхталиб ўтган эди.

Ушбу таклифдан кейин Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институтининг тегишли қарори асосида “Ёш қонуншунослар клуби” тузилди. Клуб институт ходимлари, Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Ёшлар масалалари бўйича комиссияси, сиёсий партияларнинг “Ёшлар қаноти” аъзолари, олий таълим муассасалари талабалари ва иқтидорли ёшлар вакиллари билан иборат [2].

Президентимиз томонидан жойларда қилинаётган маърузаларда Ўзбекистон ёшлар иттифоқи давлат ва жамият учун раҳбар кадрларни тайёрлаб берадиган ўзига ҳос марказ бўлиши, замонавий тилда айтадиган бўлсак, ёшлар учун “ижтимоий лифт” вазифасини бажариши, билимли, ташаббускор ва ташкилотчи, фидойи ёш раҳбарларнинг кадрлар захирасини яратиши кераклигини таъкидлаб, айни шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат бошқаруви академияси қошида Ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти(3)ни ташкил этиш зарурлиги алоҳида таъкидланган эди.

Бугунги кунда дунёнинг етакчи таълим муассасаларида таҳсил олаётган ёшлар фаолларидан замонавий педагогик технологиялар бўйича мутахассислар тайёрланмоқда.

Албатта, бугунги кунда ҳам эришилаётган ютуқлар билан бирга ўз ечимини кутаётган муаммолар, камчиликлар ҳамда буларни бартараф этиш йўллари ҳақида ҳам сўз юритмай иложимиз йўқ. Ушбу масалада, Президентимизнинг 2018 йилнинг 29 июнидаги Ўзбекистон ёшларига йўллаган байрам табриги биз учун муҳим дастуриламал бўлиши лозим.

Биринчидан, ёшлар билан доимий ишлаш, бевосита мулоқот қилиш ўрнига дабдабали тадбирлар ўтказиш, кампаниябозликка берилишдек яроқсиз иш усулидан ҳали ҳам қутилганимиз йўқ.

Иккинчидан, ёшларнинг ҳаётий муаммоларига янада кўпроқ эътибор қаратиш, орзу интилиш ва ташаббуслари, инновацион ғояларини қўллаб-қувватлаш давлат идораларининг энг муҳим вазифаси бўлиб қолиши лозим.

Учинчидан, ёшлар орасида тадбиркорликни кенг ривожлантириш учун Ёшлар тадбиркорлиги худудлари, Ёшлар инновацион технопарклари ташкил этиш ҳамда Ўзбекистон Фанлар академиясига қарашли илмий лабораториялар ва марказлар қошида ёш олимларнинг илмий тадқиқотларини йўлга қўйиш каби ишлар Янги Ўзбекистон учун ўта долзарб масаладир.

Тўртинчидан, “Ёшлар-келажагимиз” Давлат дастури доирасида Ўзбекистон ёшлар иттифоқи негизида ташкил этилган махсус жамғарма орқали мамлакатимиз иқтисодиётига замонавий технологияларни қўллаш, ёшларни бу жараёнга кенг жалб этиш ўта муҳимдир.

Бешинчидан, диний экстремизм, терроризм, гиёҳвандлик, одам савдоси, “оммавий маданият” каби таҳтидлар инобатга олинган ҳолда хушёрлик ва огоҳликни янада ошириш, билиб билмай жиноятга қўл урган, тўғри йўлдан адашган, ўз қилмишидан чин дилдан пушаймон бўлган ёшларни кечирин ва тинч ҳаётга қайтариш лозим.

Олтинчидан, чет элларда ўқиб, меҳнат қилаётган ёшларнинг билими ва имкониятларини юртимиз раўнақи йўлида бирлаштириш, ёшларимизнинг дунёнинг олис ва яқин мамлакатларидаги тенгдошлари билан самарали мулоқот, дўстлик ва ҳамкорлик муносабатлари ўрнатиши ўта зарур.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда амалга оширилаётган барча саъй-ҳаракатлар ёшларимизнинг мамлакат истикболи учун масъулиятини ўз зиммасига олишга қодир бўлиб шаклланиши қолаверса Ватан туйғусини чуқур англайдиган, иродаси мустаҳкам бўлиб камол топишларига хизмат қилиши билан аҳамиятлидир.

Фодаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон ёшларига байрам табриги. 2018 й. 29 июнь.
2. Ёш қонуншунослар клуби ташкил этилди. 2018 й. 5 апрель // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги (ЎЗА)нинг веб-сайти – [www. uza. uz](http://www.uza.uz).
3. Ёшлар иттифоқи том маънода ёшлар манфаатини ҳимоя қиладиган, орзу умидлари, иқтидор ва салоҳиятини рўёбга чиқара оладиган тизим бўлади. 2017 йил 23 июль // [www. uza. uz](http://www.uza.uz).
4. Хидоят, Р., Хақимов, О., & Исақбулов, Р. Ю. (2016). Духовная просвещенность руководителя: проблемы и их решения. *Молодой ученый*, (7-2), 96-99. вации”. Тошкент 22 апреля 2021г.
5. Хидоят, Р., & Тўхтаев, З. (2022). Некоторые аспекты либерализации новой узбекской экономики. *Innovative developments and research in education*, 35.
6. ХИДОЯТОВ, Р. (2023). Миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш жамият таракқиётида муҳим омил.

VIRTUAL LABORATORIYALAR TALABALARNING AXBOROT TEKNOLOGIYALARI SOHASIDAGI MALAKALARNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA

ВИРТУАЛЬНЫЕ ЛАБОРАТОРИИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ СТУДЕНТОВ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

VIRTUAL LABORATORIES AS A MEANS OF INCREASE QUALIFICATIONS OF STUDENTS IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGY

**Navoiy davlat pedagogika instituti,
Informatika kafedrası o‘qituvchisi,
Xudoyberdiyeva Shoira Toyir qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti
Matematika va informatika fakulteti talabasi
Safarova Sitorabonu Zavqiddin qizi¹
O‘zbekiston**

Annotatsiya: Murakkab epidemiologik vaziyat bilan bog‘liq bo‘lgan zamonaviy o‘quv jarayoni bilimlarni talabaga yetkazishda yangi muammolarga duch kelmoqda. Bu talabalar va tinglovchilarning ko‘p sonli xilma-xillik bilan ishlash ko‘nikmalarini egallashini ta‘minlash zarurligini anglatadi. Malakalarga ega bo‘lish uchun talaba yoki tinglovchiga haqiqiy dasturiy mahsulotlar va xizmatlarni o‘rnatish, sozlash va sinab ko‘rish imkoniyati berilishi kerak. Ushbu muammoning mumkin bo‘lgan

ychimlaridan biri virtual kompyuterlardan foydalanishga asoslangan virtual kompyuter (VK) sinflari va virtual laboratoriyalardan (VL) foydalanishdir.

Kalit soʻzlar: virtual laboratoriya, malaka oshirish, talabalarning malakasini oshirish, axborot texnologiyalari, virtual mashinalar, masofaviy taʼlim, mustaqil taʼlim.

Аннотация: Современный процесс обучения связанный с непростой эпидемиологической обстановкой, сталкивается с новыми вызовами при передачи знаниям студентам. Что предполагает необходимость обеспечения приобретения студентами и слушателями навыков работы с большим количеством разнообразных информационных технологий. Для приобретения квалификации обучаемому необходимо дать возможность осуществления установки, настройки, конфигурации и тестирования реальных программных продуктов и сервисов. Одним из возможных решений такой проблемы является использование виртуальных компьютерных классов и виртуальных лабораторий (ВЛ), в основе которых лежит использование виртуальных машин (ВМ).

Ключевые слова: Виртуальные лаборатории, Повышение квалификации, Повышение квалификации студентов, Информационные технологии, Виртуальные машины, Дистанционное образование, Самостоятельное образование.

Abstract: The modern learning process involves complex epidemiological situation, faces new challenges in transferring knowledge to students. What implies the need to ensure acquisition by students and trainees of skills to work with large number of different information technologies. To purchase qualifications, the trainee must be given the opportunity to implement installation, configuration, configuration and testing of real software products and services. One possible solution to this problem is the use of virtual computer classes and virtual laboratories (VL), which are based on the use of virtual machines (VM).

Keywords: Virtual laboratories, Advanced training, Advanced training for students, Information technology, Virtual machines, Distance education, Self-directed education.

Virtualizatsiya axborot tizimlarini rivojlantirish yoʻli sifatida bugungi kunda global IT hamjamiyatining dolzarb va faol rivojlanayotgan mavzusidir. Oʻquv jarayonida virtual mashinalardan foydalanish koʻplab afzalliklarni beradi. Eng sezilarli effekt kompyuter sinflarining butun tarmoq infratuzilmasini virtualizatsiya qilish orqali erishiladi. Xizmat va boshqaruvni markazlashtirish, maʼlumotlarni saqlashni markazlashtirish, oʻtkazilayotgan darslarning turi va sifatining texnik darajaga kamroq bogʻliqligini taʼminlash va maxsus kompyuter xonasining konfiguratsiyasi, texnik, energiya resurslarini tejash va virtualizatsiyadan olingan boshqa imtiyozlar bilan taʼminlash zarur.

Ayniqsa, virtual kompyuter sinflaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda axborot tizimlari va texnologiyalarini rivojlantirishda juda kuchli tendensiya boʻlgan bulutli texnologiyalar yoʻlidagi birinchi qadam.

Universitetlarda virtual laboratoriyalar birinchi navbatda fizika, kimyo, biologiya va ekologiya kabi umumiy taʼlim fanlari uchun joriy qilingan, Masofaviy taʼlimda laboratoriya amaliyotlari anʼanaviy taʼlimdan tubdan farq qiladi. Talaba uyda virtual shaklda laboratoriyaga ega boʻlishi kerak. Sirtqi va masofaviy taʼlim uchun nafaqat anʼanaviy darsliklarning oʻrnini bosuvchi, balki deyarli yagona bilim manbai hamdir, chunki talabaning universitetdan uzoqligi sababli, bosma darsliklar va haqiqiy laboratoriya jihozlaridan foydalanish qiyin. Shuni taʼkidlash kerakki, axborot texnologiyalari fani oliy taʼlimning asosiy fanlaridan biridir. Sof gumanitar yoʻnalishdagi fanlardan farqli oʻlaroq, u aniq amaliy tarkibiy qismga ega boʻlib, unda keying bilimlar ilgari olingan bilimlarga asoslanadi. Bu esa oʻqituvchidan doimiy malaka oshirish jarayonini ham talab qiladi. Shu sababli oʻquv kursini amalga oshirish ssenariysi toʻgʻridan-toʻgʻri virtual laboratoriyalarga kirish bilan barcha amaliy jihatlarni dekodlashni oʻz ichiga olishi kerak. Tanlangan yondashuvning asosiy prinsipi-nazorat materiallarining asosiy eʼtibori, birinchi navbatda, talabalar ilmiy materialni oʻzlashtirishda “samarali” darajalariga erishganliklarini aniqlashga qaratilgan. Taʼlim kompetensiyalari darajasini bunday aralash baholashni tanlashning toʻgʻriligini asoslash uchun biz oddiy kuzatuvni taqdim etamiz: magistrantlar yuqori ilmiy darajaga daʼvogar sifatida u yoki bu darajadagi oliy maʼlumotni tugatgan va dastlab yuqori darajani namoyish etadilar va bu oʻrganish uchun ichki motivatsiyadir.

Talabalar tomonidan virtual laboratoriyalar bilan ishlash orqali bilimlarni egallash jarayonini ekspress-nazorat qilish dasturini yaratish ham zarur. Bilimlarni ekspress-nazorat qilish dasturini yaratishda ushbu savollarga javoblar aniqlanadi: Nimani nazorat qilish? Qachon nazorat qilish? Qanday nazorat qilish? Yangi standartlar bo'yicha ishlash sharoitida fanlar, bo'limlar va axborot texnologiyalarini o'zlashtirish uchun ajratilgan o'quv soatlari soni sezilarli darajada kamayganida, bilimlarning ekspress-nazoratini kompyuter testi shaklida amalga oshirish maqsadga muvofiq deb qaror qilindi. Bu qisqa vaqt ichida to'g'ridan-to'g'ri fanning barcha mavzularini qamrab olgan talaba bilimini yetarlicha aniq baholash imkonini veradi.

Kompyuter testlari quyidagilarga imkon beradi:

- O'quv natijalarini tekshirish va baholashni avtomatlashtirish va shu bilan bilimlarni diagnostika qilish vaqtini sezilarli darajada qisqartirish;

- O'rganishning motivatsion tomonini oshirish (talabalarni har bir darsga tayyorgarlik ko'rishga undaydi);

- Bilimlarni obyektiv baholash. O'qituvchi tomonidan subyektivlik istisno qilinadi. Hammaga teng imkoniyatlar beriladi (yagona tartib va baholash mezonlari).

Shunday qilib, an'anaviy o'quv materiallarini virtual laboratoriyalar yordamida qayta ishlash natijasida o'quvchilarning o'rganilayotgan fanga qiziqishini oshirish va buning natijasida o'rganishni tushunish darajasini oshirish va ularning malakasini oshirish mumkin. Birinchi bosqichda muallif pedagogika instituti talabalari tomonidan o'rganilgan axborot texnologiyalari kursini virtual laboratoriyalar bilan ishlash shaklida amalga oshirishni taklif qiladi. Bu talabalar uchun malaka oshirishning yuqori sifat xususiyatlariga olib keladi.

Modulli treningdan foydalanish tajribasi shuni ko'rsatadiki, bilimlarni nazorat qilishning ushbu shakli bilan o'qituvchiga yuk sezilarli darajada oshadi, bu rejalashtirishda e'tiborga olinishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Виртуальная образовательная лаборатория. Электронной ресурс. –Режим доступа: <http://www.virtualab.net/>.
2. Xudoyberdiyeva Sh.T. The use of an interactive educational platform in organizing the teaching of “Informatics and information technology” “Science and professional sciences through” quest” technology. American Journal of Interdisciplinary Research and Development. December 2023.
3. www.acm.tuit.uz

XORAZM VILOYATI TOPONIMIKASI TARIXI

**Navoiy davlat pedagogika instituti
Tabiiy fanlar fakulteti Geografiya
va Iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi
3-kurs talabasi Azatboyeva Zuhra**

Ilmiy rahbar: Ibragimov Xurshid Xayrullayevich

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm viloyati toponimikasi hamda tarixi haqida batafsil bilib olishingiz mumkin. Xorazm viloyatining tarixida o'ziga xos voqealar hamda abstrakt tushunchalar mavjud. Bu maqolada viloyatning tarixi haqida qiziqarli ma'lumotlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Xorazm viloyati, Strabon, Ogahiy, Abu Rayhon Beruniy, Avesto, Omon Matjon.

TOPONIMIC HISTORY OF KHORAZM PROVINCE

Abstract. In this article, you can learn more about toponymy and history of Khorezm region. There are unique events and abstract concepts in the history of Khorezm region. This article contains interesting information about the history of the region.

Key words: Khorezm region, Strabo, Ogahi, Abu Rayhan Beruni, Avesta, Amon Matjon.

ТОПОНИМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ ХОРАЗМСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация: В этой статье вы сможете узнать больше о топонимике и истории Хорезмской области. В истории Хорезмской области есть уникальные события и абстрактные понятия. В данной статье собраны интересные сведения об истории региона.

Ключевые слова: Хорезмская область, Страбон, Огахи, Абу Райхан Беруни, Авеста, Амон Маджон.

Qadimiy Xorazm tarixini teran tadqiq qilgan rus professori S.P.Tolstoy “Qadimiy Xorazm sivilizatsiyasini izlab” nomli monografiyasida yozganidek, “Xorazm “ nomi fors yozuvlarida shuningdek, “Avesto”da va pahlaviy tilidagi diniy asarlarda yunon, lotin, xitoy va arman manbalarida bir necha bor tilga olingan. Shuningdek, XII asr mobaynida hamda XIII asr boshlariga kelib Xorazm Gruziya chegaralaridan tortib Farg‘onagacha Hind daryosidan shimoliy Ord cho‘llarigacha quloch yoygan ulug‘ sharq imperiyasining markaziga aylanadi.

Xorazmning roli, ayniqsa zardushtiylik dini rivoyatlarida ta’kidlab o‘tilganligi diqqatga sazovordir. Milodning I asrida qadimgi yunon tarixchisi Strabon “Xvay-ri-zem, ya’ni quyoshli yer “deya toponimini izohlab o‘tib ketgan va bu yerda yashovchilar quyoshni Xudo deb bilishadi degan fikrni bildirgan. Shu kabi Xorazm to‘g‘risida arab sayyohi Muqaddasiy (985-yil) ham o‘zining “Axzam o‘t taqsim fi ma’rifat ul-aqolim asarida bir rivoyatni keltirib o‘tadi. Ushbu rivoyatda Sharq podshosini g‘azabini keltirgan 400 kishini kimsasiz uzoqlikdagi joyga olib borib tashlashini buyurgani aytiladi. Oradan vaqt o‘tib podshox 103 kishi forsaxlikdagi Kosga keltirganlar holidan xabar olishini topshiribdi.

Mulozimlar kelib qarashsaki, badarg‘a qilinganlarning hammasi tirik bo‘lib, ular o‘zlariga chaylalar qurib, baliq ovlab kun kechirar ekanlar, ularda o‘tin cho‘p ko‘p ekan. Voqeadan podshohni ogoh qilishsa, hukumdor mulozimlaridan so‘rabdi:

-Go‘shetni ular nima der ekanlar?

-Xor

-O‘tin-cho‘pnichi?

-Razm

Shunda podsho debdi:

-O‘sha joylarni men ularga bag‘ishladim.Ularning yurti “Xorazm” deb atalsin debdi.

Xorazm o‘z bag‘rida tarixning ne bir sirlarini saqlab turibdiki, shu tufayli ham shoir va tarjimon Matnazar Abdulhakim yozganidek:

Xorazmni qazsangiz agar,

Yer ostidan daryolar chiqar

Xorazmni qazsangiz agar,

Yer ostidan dunyolar chiqar

Xorazm haqida so‘z yuritganda, mashhur shoirimiz Omon Matjonning mustaqilligimizdan oldin yozgan bir she’ri yodimizga tushadi. U kishi nega “Xorazmda tog‘lar yo‘q?” degan savolni qo‘yib “Xorazmning buyuk tog‘lari bor, bu Muhammad Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Pahlavon Mahmud, Ogahiy, Feruzlardir” deb javob beradi.

Haqiqatan ham Xorazmda ko‘plab ulamolar yetishib chiqqan va biz bundan faxrlansak arziydi.

Xorazm viloyati 1938-yil 15-yanvarda tashkil qilingan bo‘lib maydoni 6,05 ming kv.km ni egallaydi. Xorazmda 11 ta tuman mavjud bo‘lib, bularga: Xiva, Hazorasp, Bog‘ot, Gurlan, Qo‘shko‘pir, Urganch, Tuproqqa‘la, Xonqa, Yangiariq, Yangibozor, Shovot, Xorazm viloyati tarixiy va me‘moriy yodgorliklarga boy. Bu asosan Xiva shahri bo‘lib, UNESCO ning Jahon merosi qo‘mitasi hisobiga kiritilgan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, yoxud betakror Xorazm maftunkor, lazgi, ko‘kka bo‘y cho‘zgan minoralari, xushchaqchaq va mehmondo‘st xalqi bilan e‘tiborni tortib kelgan.

Xorazm haqidagi ko‘plab olimlarning fikrlari-yu ta’riflarini ko‘rib chiqar ekanmiz, yana bir bor ushbu viloyatga mehringiz kuchayishi aniq. Bunday so‘lim maskanlaridan biri bo‘lgan Xorazm tarixi ming yilliklarga borib taqaladi. Ushbu azm go‘sha ilm fan arboblarni yetishtirib bergan. Bu go‘shada ko‘plab xosiyatlar borligiga guvoh bo‘lasiz. Ushbu mo‘jizakor va sehrli diyorga ko‘plab sayyoh va olimlarning ko‘ngli tushgan desak adashmagan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Umid Bekmuhammad “Xorazm va Xorazmliklar” Durdona nashriyoti , Buxoro-2022 4-5 betlar

2.O‘. Abdullayev, U. Bekmuhammad “Xorazm tarixi” Durdona nashriyoti, Buxoro-2023 4-7

betlar

RAQAMLI QURILMALARDA MEDIA KIRISHNI BOSHQARISH MANZILI

Zaripov Nozimbek Nayimovich

Buxoro davlat pedagogika instituti
doktoranti (DSc), p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada MAC-manzil tarkibi va qurilmada MAC-manzilni aniqlash usullari, uning ahamiyati borasida keltirilgan. Shuninhdek, bitta MAC-manzil orqali kompyuterga nechta kompyuter ulash mumkinligi, IP manzil va media kirishni boshqarish manzilining farqi, ikkilik tizimiga doir misol va masalalar yoritib berilgan.

Tayanch tushunchalar: IP, MAC-manzil, cmd, jismoniy manzil, bit, konfiguratsiya.

Аннотация: В данной статье описан состав MAC-адреса и способы определения MAC-адреса на устройстве, а также его важность. Также объясняется, сколько компьютеров можно подключить к компьютеру через один MAC-адрес, разница между IP-адресом и адресом управления доступом к среде, примеры и проблемы, связанные с двоичной системой.

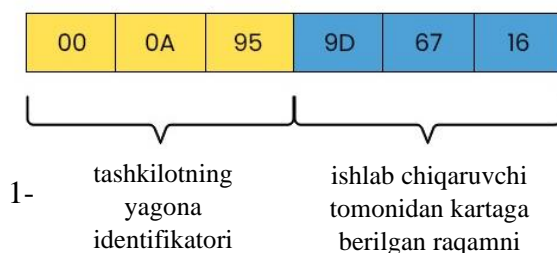
Основные понятия: IP, MAC-адрес, cmd, физический адрес, бит, конфигурация.

Abstract. This article describes the composition of the MAC address and the methods of determining the MAC address on the device, as well as its importance. Also, how many computers can be connected to a computer through one MAC address, the difference between an IP address and a media access control address, examples and issues related to the binary system are explained.

Keywords: IP, MAC address, cmd, physical address, bit, configuration.

Hozirgi kunda har bir ishlab chiqariladigan qurilmalarga ishlab chiqaruvchi tashkilot tomonidan yagona identifikator raqami beriladi. Bu raqam o'zgaras va tarmoqda qurilmaning joylashuvini aniqlashda yoki tarmoq qurilmasida diagnostika o'tkazishda media kirishni boshqarish manzili zarur bo'ladi. Media kirishni boshqarish manzili qisqacha MAC-manzil deb nomlanadi. MAC-manzil (ing. Media Access Control) – har bir tarmoq uskunasiga berilgan yagona identifikator raqami [2]. Har bir tarmoq interfeys kartasining MAC-manzili mavjud bo'lib, u tarmoqdagi kompyuterni yagona identifikatsiyalashga yordam beradi.

Tarmoq qurilmasidagi har bir tarmoq interfeysiga yagona MAC-manzil beriladi. Shu boisdan tarmoq qurilmasida bir nechta MAC-manzil bo'lishi mumkin. Masalan: agarda kompyuterga ethernet portga kabel hamda Wi-Fi router ulangan bo'lsa, tizim konfiguratsiyasida ikkita MAC manzili hosil bo'ladi. MAC-manzil tarmoq interfeys kartasi bilan bog'liq yagona qiymat bo'lib, u tarmoq interfeys kartasini ishlab chiqarish jarayonida o'yib yozilgan doimiy manzildir. Texnik va jismoniy manzil sifatida tanilgan MAC-manzilni hech qanday sharoitda o'zgartirish mumkin emas. Har bir MAC-manzil o'n oltilik sanoq sistemasidagi 12 xonali belgidan iborat bo'ladi. O'n oltilik sanoq sistemasida har bir belgi 4 bitdan iborat ekanligi bois, bitta MAC-manzil 48 bitni tashkil etadi. MAC-manzil tuzilishi ikki nuqta yoki defis bilan ajratilgan olti juft o'n oltilik raqamlardan iborat, masalan, 01:23:45:67:89:AB. Har bir juft MAC manzilining bir baytini ifodalaydi va 00 dan FF gacha bo'lgan qiymatga ega bo'lishi mumkin. Shundan dastlabki 24 bit tashkilotning yagona identifikatori (OUI – organizationally unique identifier) ishlab chiqaruvchining identifikatorini, keyingi 24 bit esa ishlab chiqaruvchi tomonidan kartaga berilgan raqamni o'z ichiga oladi. Ya'ni birinchi oltita belgi tashkilotning yagona identifikatori raqami, qolgan oltita belgi ishlab chiqaruvchi tomonidan kartaga berilgan raqamni anglatadi (1-rasm).

Windows operatsion tizimida MAC-manzilni aniqlash uchun bayroqcha+R tugmalari bosiladi, hosil bo'lgan oynaga "cmd" yozuvi kiritiladi va "ok" tugmasi tanlanadi. Natijada qora ekran hosil bo'ladi, ushbu oynaga "ipconfig /all" yozuvi kiritiladi. Oynada barcha tarmoq konfiguratsiyalari hosil

bo'ladi. Physical Address (Физический адрес) qatoridan MAC-manzilni ko'rish mumkin. MAC-manzilning IP manzildan farqli tomonlari mavjud. Asosan MAC-manzil bitta tarmoqdagi qurilmalarni manzilini aniqlash uchun ishlatiladi. Shuning bilan birgalikda, IP-manzillar ham xuddi shu maqsadda ishlatiladi, lekin MAC manzili bir xil mahalliy tarmoqdagi qurilmaning jismoniy manzilini aniqlash bilan cheklanadi, IP-manzil esa qurilmani global miqyosda yoki uning internet manzili orqali aniqlash imkonini beradi.

Faraz qilaylik, tarmoqdagi kompyuterlar bitta kommutator (xab yoki switch) ga ulangan. Biror kompyuter ma'lumotlar paketini boshqa qurilmaga yuborganda, kommutator ma'lumotlar paketi qayerga ketishi kerakligini aniqlash uchun MAC manzillaridan foydalanadi. Kommutator ma'lumotlar paketini qabul qilganda, ma'lumotlar paketi qaysi portga o'tishi kerakligini aniqlash uchun asosiy manba MAC manziliga tekshiradi. Kommutator ushbu ma'lumotni o'zining MAC manzillar jadvalida saqlaydi, shunda u kelajakda ma'lumotlarni tezda uzatishga yordam beradi.

Kommutator va MAC manzillaridan foydalanishning afzalliklari:

1.O'ziga xoslik: tarmoqdagi har bir qurilma o'ziga xos MAC manziliga ega bo'lib, uni aniqlash va ma'lumotlarni faqat aniqlangan manzilga yuborish imkonini beradi.

2.Kommutatsiya samaradorligi: MAC manzil tufayli kommutator faqat kerakli qurilmalar joylashgan portlarga ma'lumotlarni yuborishi mumkin, bu esa kommutatsiyani yanada samarali bo'lishini ta'minlaydi va tezkorlikni oshiradi.

3.Oson konfiguratsiya: Ko'p hollarda MAC manzillari avtomatik ravishda aniqlanadi va o'tish jadvalida saqlanadi, bu administratorning yukini kamaytiradi va tarmoq konfiguratsiyasini soddalashtiradi.

4.Xavfsizlik: MAC manzillari tarmoq xavfsizligini oshirib, faqat ma'lum qurilmalarga tarmoqqa kirishni cheklash uchun ishlatilishi mumkin.

5.Trafikni boshqarish: MAC manzillari virtual mahalliy tarmoqlarni hoisil qilish uchun ishlatilishi mumkin, bu esa tarmoqdagi trafikni boshqarish va kommutatorlar ishini kamaytirish imkonini beradi.

6. Monitoring va tahlil: MAC manzillari tarmoqdagi trafikni kuzatish va tahlil qilish, natijada muammolarni aniqlash va tarmoq ish faoliyatini optimallashtirish imkonini beradi [4].

Xulosa qilib aytganda, MAC-manzil har bir qurilmaga berilgan takrorlanmas kod bo'lib, tarmoqda axborotlarni ko'rsatilgan manzilga aniq va tez yetib borishiga xizmat qiladi. MAC-manzil tarmoqni boshqarish, xavfsizlikni ta'minlash, trafikni tejash, nazorat va tahlillarni amalga oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M. Vanhoef, C. Matte, M. Cunche, L. Cardoso, and F. Piessens. Why MAC Address Randomization is not Enough: An Analysis of Wi-Fi Network Discovery Mechanisms. In ACM AsiaCCS, 2016
2. Xaytullayeva N.S., Fayziyeva F.M., Sayfurov D.M., "Informatika va axborot texnologiyalari", Darslik: - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. - 340 b.
3. J. Wright and J. Cache. Hacking Exposed Wireless: Wireless Security Secrets & Solutions. McGraw-Hill Education Group, 3rd edition, 2015
4. <https://itmag.uz/blog/stati/vvedenie-v-mac-adresa-struktura-i-identifikatsiya-ustroystv/>

RAQAMLI O'ZBEKISTON ISLOHOTLARI DAVRIDA TA'LIM VA TA'LIM BOSHQARUVI JARAYONLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELLEKTNING AHAMIYATI

Mohinur Ziyodova Kamol qizi

Annotatsiya. Innovatsion texnologiyalar davrida yashar ekanmiz kundalik hayotimizga jadal ravishda kirib kelayotgan sun'iy intellekt atamasini tez-tez uchratyapmiz. Ijtimoiy sohalarida samaradorlikni oshirish maqsadida faoliyatning ko'plab tarkibiy qismlari avtomatlashtirilmoqda. Albatta ta'lim sohasi ham bundan mustasno emas. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020 yildagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'lim sohasida raqamli ko'nikmalarni oshirish maqsadida aniq maqsadlar belgilab olinganligi va bosqichma-bosqich amalga

oshirilayotganligi buning yaqqol dalilidir. Bugungi kunda strategiyani amalga oshirish doirasida ta'limning har bir qatlamida axborot texnologiyalari ommalashtirilmoqda, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirilmoqda. Ta'lim boshqaruvi jarayonlarida ham samarali va raqamlashtirilgan faoliyat olib borish maqsadida masofaviy, onlayn va virtual o'qitish texnologiyalarini rivojlantirish, bundan tashqari yagona ta'lim platformasini yaratish ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda. Ushbu islohotlarning zamirida axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalari, sun'iy intellekt texnologiyalari haqidagi bilimlar yotadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli O'zbekiston, avtomatlashgan jarayon, raqamli texnologiya, strategiya.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ И ПРОЦЕССАХ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ В ЭПОХУ ЦИФРОВЫХ РЕФОРМ УЗБЕКИСТАНА

Абстракт: Живя в эпоху инновационных технологий, мы часто сталкиваемся с термином искусственный интеллект, который стремительно входит в нашу повседневную жизнь. В целях повышения эффективности в социальной сфере автоматизируются многие составляющие деятельности. Конечно, сфера образования не является исключением. Это является наглядным доказательством того, что в рамках стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030» Президента Республики Узбекистан № УП-6079 от 05.10.2020 года поставлены конкретные цели, которые поэтапно реализуются. улучшить цифровые навыки в сфере образования. Сегодня в рамках реализации стратегии популяризируются информационные технологии на всех уровнях образования, развиваются навыки использования цифровых технологий. Приоритетом остается развитие технологий дистанционного, онлайн и виртуального обучения с целью проведения эффективной и цифровой деятельности в процессах управления образованием, а также создание единой образовательной платформы. В основе этих реформ лежат навыки использования информационных технологий, знания о технологиях искусственного интеллекта.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровой Узбекистан, автоматизированный процесс, цифровые технологии, стратегия.

THE ROLE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION AND EDUCATION MANAGEMENT PROCESSES IN THE ERA OF DIGITAL REFORMS IN UZBEKISTAN

Living in the era of innovative technologies, we often encounter the term artificial intelligence, which is rapidly entering our daily lives. In order to increase efficiency in the social sphere, many components of activity are being automated. Of course, the sphere of education is no exception. This is a clear proof of the fact that within the framework of the strategy "Digital Uzbekistan-2030" of the President of the Republic of Uzbekistan № PF-6079 from 05.10.2020, specific goals have been set and are being realized step-by-step. Today, within the framework of the strategy implementation, information technologies are popularized at all levels of education and skills in the use of digital technologies are developed. The priority remains the development of distance, online and virtual learning technologies in order to carry out effective and digital activities in education management processes, as well as the creation of a unified educational platform. These reforms are based on skills in the use of information technology, knowledge of artificial intelligence technologies.

Keywords: Artificial intelligence, digital Uzbekistan, automated process, digital technologies, strategy.

So'nggi yillarda mamlakatimizda barcha sohalarda keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Aniq maqsad va ko'rsatkichlar belgilab berilgan uzoq muddatli strategiyalar qabul qilinib, izchillik bilan hayotga tatbiq etib kelinmoqda. Shu jumladan, ta'lim sohasining raqamlashtirilishi ham bundan mustasno emas. Hozirgi kunda nafaqat ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar keng qo'llanilyapti, balki ta'lim boshqaruv jarayoni ham avtomatlashtirilayotgani ta'limdagi bir qancha ko'zbo'yamachiliklarni oldini oladi, bundan tashqari o'qituvchi xodimlarning, o'quvchi, talabalarning o'z vazifasiga mas'uliyat bilan yondashuvini ta'minlaydi. Xorijda eng tez rivojlanayotgan sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim sohasiga joriy qilinishining istiqbollari, yutuqlari o'rganilib tajriba almashinilmoqda.

“Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi doirasida ta’lim muassasalarida o‘qitish, boshqaruv va qaror qabul qilishning turli jihatlarini yaxshilash uchun sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda bir qator vazifalar belgilangan. Bular:

- ta’lim pog‘onasining boshlang‘ich bosqichida o‘quvchilarga raqamli texnologiyalarni taqdim etish orqali raqamli ko‘nikmalarni o‘zlashtirish uchun imkoniyatlar yaratish, tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, kelajakda zarur bo‘ladigan keng ko‘lamli raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarga bilim va ko‘nikmalar berish;

- texnologik kasblar va innovatsion faoliyat sohasida o‘qishni tashkil etish;

- qog‘oz shaklidagi materiallarni raqamlashtirish formatlaridan foydalanish;

- xalqaro yirik korxonalarining markazlari bilan hamkorlikda raqamlashtirish yo‘nalishidagi milliy kadrlar malakasini oshirish mexanizmini tatbiq etish;

- odamlarni hukumat va biznes tomonidan taqdim etiladigan raqamli xizmatlardan foydalanishga chorlash.

Agar sun’iy intellekt texnologiyalari haqida xorijiy professorlarning tadqiqotlariga qaraydigan bo‘lsak, sun’iy intellekt ilmining otasi hisoblangan Toronto universiteti professori Jeffri Hinton sun’iy intellekt haqidagi ma’ruzasida sun’iy zako yaqin kelajakda biologik intellektning o‘rnini to‘laligicha bosa oladi degan pessimistik qarashlariga tayanadigan bo‘lsak, yurtimizda amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar davrida barcha yosh qatlamlariga innovatsion texnologiyalardan foydalanish madaniyatini shakllantirish, agar zarurat bo‘lganda qat’iy cheklovlar o‘rnatish ham yuzaga keladigan muammolarning oldini oladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim boshqaruvi jarayonlariga tatbiq etish ta’limdagi kamchiliklarni qisqa fursatlarda aniqlash va mahsuldorlikni oshirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Masalan, pedagoglar faoliyatida sun’iy intellektni o‘quv dasturlarini moslashtirishda foydalanish vaqtini tejash va foydali ish ko‘effitsientini oshirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Bunda, avvalo pedagogning o‘zi raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi talab etiladi. SI algoritmlari kiritilgan o‘quv dasturini tahlil qiladi va maqsadlari, o‘rganish uslublariga mos keladigan resurslar, faoliyat va o‘rganish yo‘llarini tavsiya qiladi, bu yerda pedagogning vazifasi esa o‘quvchilarning qiziqishlariga mos keladigan resursni tanlab har bir o‘quvchi bilan yagona ta’lim platformasida individual tarzda ishlashdan iborat.

Bundan tashqari ta’lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish uchun ham samarador vosita hisoblanadi. Masalan, kiritilgan aniq algoritmlarga ko‘ra talabalar, o‘qituvchilar va boshqa manfaatdor shaxslarning fikr, mulohazalarini to‘plash, inson omilisiz tahlil qilish orqali o‘qitish usullarini, o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, ta’lim siyosatini doimiy baholash, takomillashtirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, 2022-yil 27-avgustda “Ta’lim sohasida sun’iy intellektdan foydalanish” mavzusida o‘tkazilgan xalqaro anjumanda ham yuqoridagi ma’lumotlar doirasida fikr almashilgan. SI ta’limda chuqur sifat o‘zgarishini yaratishi mumkin bo‘lgan bir paytda uni amalga oshirish axloqiy, shaffof va tenglik, xilma-xillik va inklyuzivlik qadriyatlariga mos kelishini ta’minlash muhimdir. Buning uchun foydalanuvchilardan eng avvalo strategik rejalashtirish, uzluksiz o‘rganish va proaktiv boshqaruv kombinatsiyasini talab qiladi. Shu bilan birga raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan bir paytda so‘ngi o‘zgarishlardan xabardor bo‘lish va uning amaliyotlaridan xabardor bo‘lish davr talabidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/ru/docs/-5030957#-5032118>

2. <https://mininnovation.uz/ru/news/post-808>

3. Prof. Geoffrey Hinton - "Will digital intelligence replace biological intelligence?"

Romanes Lecture, University of Toronto.

BO'LAJAK KIMYO O'QITUVCHILARINING INNOVATSION TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ahatova Malika Zoyirovna

Kimyo ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Imiy rahbar: Botirova Sabogul Rahmatullayevna

Navoiy davlat pedagogika instituti, kimyo kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada innovatsiya, tadqiqotchilik kompetensiyasi tushunchasiga batafsil ta'riflar berilgan. Shuningdek, tadqiqotchilik kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismlari belgilangan hamda fan, ta'lim sohalarida talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirishning mazmun mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, tadqiqotchilik, kompetensiya, tadqiqot kompetensiyasi, motivatsion, axborot, kognitiv, kommunikativ, aks ettiruvchi, shaxsiy.

Аннотация: В данной статье даны подробные определения понятия инновации и исследовательской компетентности. Кроме того, определены основные компоненты исследовательской компетентности, а также разъяснена сущность формирования исследовательских компетенций у обучающихся в сферах науки и образования.

Ключевые слова: инновационная, исследовательская, компетентность, исследовательская компетентность, мотивационная, информационная, когнитивная, коммуникативная, рефлексивная, личностная.

Abstract: This article provides detailed definitions of the concept of innovation and research competence. In addition, the main components of research competence are defined and the essence of the formation of research competences among students in the fields of science and education is explained

Key words: innovation, research, competence, research competence, motivational, informational, cognitive, communicative, reflective, personal.

Xalqaro pedagogik tajribalarga ko'ra, innovatsion pedagogik loyihalarni amalga oshirish va innovatsion yutuqlarni fan va ta'lim amaliyotiga keng tatbiq etish hamda ta'lim sifati darajasini yangi bosqichga ko'tarishda bo'lajak mutaxassislarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Bu borada mamlakatimizda oliy ta'lim sifatini oshiriga qaratilgan keng qamrovli islohotlar olib borilishi natijasida bo'lajak mutaxassislarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda innovatsion yondashuvlar asosida tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish katta ahamiyat kasb etmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonida innovatsion tadqiqotlarni qo'llashga qiziqish, e'tibor tobora kuchayib bormoqda. Buning sabablaridan biri, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilmiy-tadqiqot muassasalarining infratuzilmasini yanada mustahkamlash va innovatsion faoliyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 1-noyabrdagi PQ-3365-son, "Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2018 yil 7 maydagi PQ-3698-son hamda "Byurokratik to'siqlarni yanada qisqartirish hamda davlat organlari va tashkilotlari faoliyatiga zamonaviy boshqaruv tamoyillarini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 9-dekabrda PQ-4546-son qarorlariga muvofiq, shuningdek, ilmiy-tadqiqot ishlariga davlat buyurtmasini shakllantirish va amalga oshirishning normativ-huquqiy bazasini takomillashtirish amaliy ahamiyatga egadir.

Bo'lajak kimyo o'qituvchisini kasbiy-pedagogik tayyorlash ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish uchun pedagogik va texnik bilimlar integratsiyasini fan, ta'lim, texnika, texnologiya va ishlab chiqarish iqtisodiyoti sohalaridagi o'zgarishlar asosida tizimlashtirish o'z navbatida ularni kompetentli yondashuv asosida innovatsion tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash dolzarb mavzu hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarida pedagogik mutaxassislar tayyorlashning xalqaro standartlarida innovatsiyalarni joriy etish orqali amalga oshirilayotganiga qaramay, ushbu jarayonning amaliy ahamiyatiga doir munozrali mulohazalar hali ham davom etmoqda.

O'tgan yillar davridagi ta'lim tizimidagi jadal rivojlanish sifat jihatdan yangi xususiyatlarga ega bo'ldi: innovatsion jarayonlar taraqqiyot shartiga aylandi; innovatsiyalar ishlab chiqarishning yetakchi

omiliga aylanmoqda; o'zgarishlar tezligi oshmoqda. Innovatsion faoliyat asosiy faoliyat maqomiga da'vogarlik qilmoqda va ta'lim tizimini isloh qilishda strategik rivojlanishi uchun zarur hisoblanmoqda. Ko'pgina adabiyotlar ta'hlili shuni ko'rsatadiki, "innovatsiya" tushunchasining turli xil ta'riflari mavjud bo'lib, ular ko'pincha "yangilik" tushunchasi bilan chalkashtirib tavsiflanadi. Shu munosabat bilan ularning o'ziga xos farqlariga e'tibor qaratish lozim bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning metodologik asosi oliy ta'lim tizimida innovatsiyalarni tatbiq etishni rivojlantirish asosida bo'lajak kimyo o'qituvchisini innovatsion tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashni shakllantirish muammolarini tahlil qilishda kompleks yondashuvni qo'llash hisoblanadi. Tahlil natijalari asosida talabalarning innovatsion tadqiqotchilik faoliyati asoslari va natijadorligi.

Tahlil va natijalar

Bo'lajak kimyo o'qituvchilari kasbiy tayyorgarligini shakllantirishda foydalaniladigan tadqiqotchilik tamoyili o'quv jarayonini shunday tashkil etishni nazarda tutadiki, bunda talabalar o'zlari o'rganayotgan fanlarda qo'llaniladigan asosiy tadqiqot metodlari bilan tanishadilar, ular uchun oson bo'lgan tadqiqotchilik metodlarini o'zlashtiradilar va yangi bilimlarni mustaqil egallash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarini innovatsion tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashda shunday shart-sharoit yaratilishini talab etadiki, bunda ular o'zlarining mustaqilligi, faolligi va ijodkorligini namoyon etish imkoniga ega bo'ladilar. Talabalarni kasbiy va innovatsion tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning barcha bochiqlarida ularning bajarishlari uchun oson va o'quv faoliyati bilan uzviy bog'liq bo'lgan izlanish innovatsion tadqiqot ishlari tanlanadi. Turli bilim sohalaridagi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi.

"Innovatsiya" atamasining ko'plab ta'riflari mavjud bo'lib, inglizcha-ruscha lug'atga ko'ra: "Innovatsiya – bu yangilik, o'zgarish" ma'nolarini anglatadi. V.A.Makarenko ta'rifiga ko'ra innovatsiya ing. "Innovation – yangilik, lot.innovatio-yangilanish" degan ma'nolarni anglatadi.

Innovatsiya – (lotincha innovation-yangilik kiritish) yondashuv g'oyasi ta'lim mazmuni va natijalarining shaxsga yo'nalganligi, ta'lim mazmuni, shakl, metod va vositalarini fan va texnikaning so'nggi yutuqlari, ilg'or tajribalar, zamonaviy metodikalar bilan uyg'unlashtirishga qaratilganligi bilan an'anaviy ta'limdan farq qiladi. Keng ma'noda innovatsiya so'zi mavjud bilimlardan foydalanishning yangi usulini bildiradi.

Demak, innovatsion ta'lim konsepsiyasi tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning asosi bo'lib, tadqiqotchilik maqsadi va mazmuni, tadqiqotchilik natijalarini baholash mexanizmlarini, kompetentli yondashuv asosida modernizatsiyalashning asosiy omili sifatida belgilanadi.

Ta'limga kompetentli yondashuv insonni o'zining shaxsiy, shuningdek, jamiyat va davlat manfaatlari uchun olib boradigan faoliyatining asosiy sohalaridagi muvaffaqiyatini ta'minlovchi bilimlar va amaliy faoliyat usullarini majmuaviy ravishda o'zlashtirishga yo'naltirilgan. Kompetentli yondashuv ta'limning zamonaviy sifatini ta'minlash zaruriyati va ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan axborot hajmining keskin oshishi hisobiga bu masalani an'anaviy yo'l bilan yechish mumkin emasligi o'rtasidagi ziddiyatni bartaraf etish usuli sifatida qaraladi. "Kompetensiya" atamasi tilshunoslikda ilk bor XX asrning 50-60 yillarida qo'llanilgan va insonning biror bir faoliyatni amalga oshirish layoqatini anglatgan.

Kompetensiyalar ichida asosiy kompetensiyalarga asoslangan holda talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini alohida ajratib ko'rsatish mumkin. Asosiy kompetensiyalar ko'p o'lchovli bo'lib, turli xil aqliy jarayonlar va intellektual qobiliyatlarni o'z ichiga oladi. "Tadqiqot kompetensiyasi" tushunchasini shakllantirish va uning mazmunini anglash uchun, birinchi navbatda tadqiqot faoliyatining mohiyatini anglash zarur hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili asosida "Tadqiqot kompetensiyasi" tushunchasini talqin qilishda turli xil yondashuvlar mavjudligiga e'tibor qaratamiz:

Tadqiqot kompetensiyasi – bu kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismi va ko'rsatkichi bo'lib, u boshqaruv muammolarini hal qilish, zamonaviy jamiyat qadriyatlarini va istalgan maqsadlarga muvofiq o'z karerasini qurish uchun texnologiya darajasida tadqiqot faoliyatining ko'nikmalari va usullariga ega bo'lishni anglatadi

Tadqiqot kompetensiyalarining turlari va mazmuni V.D. Shadrikov faoliyatining psixologik tizimi kontsepsiyasi asosida, faoliyat tizimining funktsional bloklariga muvofiq, ya'ni: shaxsiy motivatsion

kompetensiyalar, maqsad qo'yish kompetensiyalari, faoliyat dasturi sohasidagi vakolatlar, axborot kompetensiyalari, qarorlar qabul qilish sohasidagi vakolatlar, ishlash natijalarini nazorat qilish va tuzatish vazifalari doirasida aniqlanishi mumkin.

Manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, S. I. Osipova tadqiqot kompetensiyasining transformativ xususiyatiga e'tibor qaratadi va uni faoliyatning semantik kontekstini funksionaldan transformativga o'tkazish natijasida yangi bilim tizimlarini mustaqil ravishda o'zlashtirish va egallash istagi va qobiliyatida ifodalangan mavjud bilim va ko'nikmalarga va faoliyat usullariga asoslangan ajralmas shaxsiy sifat sifatida taqdim etadi. Bundan tashqari muallif, talabani tadqiqot qobiliyatining uchta asosiy elementini ajratib ko'rsatish taklifini ham ilgari suradi.

–faoliyat maqsadini yoritib berish;

–faoliyat predmetini, vositalarini belgilash, rejalashtirilgan tadbirlarni amalga oshirish;

–faoliyat natijalarini aks ettirish, tahlil qilish, erishilgan natijalarning maqsad bilan bog'liqligi anglash[4,b. 45].

Yuqoridagilarni e'tiborga olib aytish mumkinki, tadqiqotchilik kompetensiyasining bu jihatlari, ko'proq darajada o'quv amaliyotida emas, balki tadqiqot o'tkazishda kompetensiyani aks ettirishi maqsadga muvofiq hisoblanadi, chunki tadqiqot kompetensiyasi har bir bo'lajak kimyo o'qituvchisining ajralmas faoliyati sifatida o'quv va kognitiv faoliyat jarayonida shakllanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-noyabrda "Ilmiy-tadqiqot muassasalarining infratuzilmasini yanada mustahkamlash va innovatsion faoliyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3365-sonli qarori

2. Аверьянова С. Ю. Ключевые компетенции как факторы и результаты профессионального самоопределения старшеклассников // Научный диалог. – 2013. – № 8. – С. 120–130.

3. Ахмадалиев А. М., Қосимов А. Х., "Инновацион фаолият ва илғор педагогик технологиялар" –ўқув қўлланма. Т.:2006 й.

4.Осипова, С.И. Развитие исследовательской компетентности одарённых детей [Текст] / С.И. Осипова. - ГОУ ВПО «Государственный университет цветных металлов и золота» www.fkgru.ru/conf/717.doc. стр.

5.Сластенин В.А. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений// стр. 83

TURKIY XALQLAR ADABIYOTI BEBAHO XAZINALAR NEGIZI

Ilmiy rahbar Ochilova Nafisa Usmanovna

4-kurs talabasi Ro'ziyeva Manzura

Annotatsiya: Ushbu maqolada turkiy tilda so'zlashuvchi qardoshlar xalqlar adabiyotining o'tkir qalam sohiblari yozgan o'lmas asarlari, ulardan ba'zilarining mazmun-mohiyati, badiiy jozibasi haqida atroflicha fikr yuritiladi.

Tayanch tushunchalar: turkiy xalqlar, "Avesto", Tuproqqal'a, adabiyot, asar, Qoshg'ariy, Yettisuv va Markaziy Osiyoda.

Annotation: In this article, the immortal works written by the writers of the literature of the Turkic-speaking brotherly peoples, the content and artistic appeal of some of them are discussed in detail.

Key words: Turkic peoples, "Avesta", Tuproqqala, literature, work, Kashgari, Yettisuv and in Central Asia.

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются бессмертные произведения, написанные писателями литературы тюркоязычных братских народов, содержание и художественная привлекательность некоторых из них.

Ключевые слова: тюркские народы, «Авеста», Тупроккала, литература, труд, Кашгари, Йеттисув и в Средней Азии.

Turkiy xalqlar adabiyoti dunyo adabiyotining eng ko'hna adabiyotlaridan biridir. Turkiy xalqlarning qadimgi zamonlarga oid adabiy yodgorliklari turli manbaalar va xalq og'zaki ijodi orqali bizgacha yetib keldi. Bu adabiyotning folklor va yozma mdurdonalari jahon xalqlari ma'naviyatini

yuksaltirish, kishilar qalbiga insonparvarlik g'oyalarini singdirishga munosib ta'sir ko'rsatgan. "Manas", "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Qo'rquq ota kitobi" singari xalq dostonlari, Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Nizomiy Ganjaviy, Navoiy, Rumi, Abay, Muxtor Avezov, Berdaq, Chingiz Aytmatov, Maxtumquli singari turli davrlarga mansub turkiy adiblar ijodi dunyo adabiyotining mumtoz asarlari hisoblanadi. "Turkiy xalqlar adabiyoti" jahon adabiyoti va yangi davr adabiyotini o'rganish uchun ko'prik vazifasini bajaradi. Ma'lumki, kelib chiqishi bir-biriga yaqin, qarindosh bo'lgan xalqlarning tarixiy ildizlari, madaniyati, rivojlanishi bir ildizga borib taqaladi. Bu xalqlarning urf-odatlarida, rasmlarida, xalq og'zaki ijoda bir-biriga o'xshash holatlar juda ko'p ko'zga tashlanadi. Albatta, tarixiy taraqqiyot tufayli, keyinroq ayrim farqlar ham vujudga kelgan. Ma'lumki, turkiy qavmlar deganda biz o'zbek, qazoq, qirg'iz, turkman, qoraqalpoq, uyg'ur, tatar, boshqird, chuvash, ozarbayjon, qorachoy, turk, galauz, qo'miq, balqar kabi o'ttizga yaqin millatlarni ko'zda tutishimiz. Bu millatlar esa Evro-Osiyo materigining kattagina qismida joylashgan hududlarda hayot kechiradi. Ana shu qarindosh xalqlarning adabiyotini bir butun holda yaxlit o'rganish, ularning ijtimoiy-madaniy hayotini yaqindan anglashga yordam beradi. Turkiy xalqlarning kelib chiqishi va madaniyati haqida tarixchi olimlarning asarlarida, yozma manbalarda grek, xind, xitoy va arman tarixchilarining kitoblarida hamda "Avesto", "Behistun", "O'rxun-Enasoy" yodgorliklarida, shuningdek, Beruniy, Narshaxiy kabi olimlarning asarlarida ma'lumotlar beriladi. Bularning eng muhimi Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari bo'lib, bu asarda qadimgi qo'shiqlar, lirik she'rlar, maqollar berilgan, qolaversa, Termiz shahri yaqinidagi Ayrptomda, Ashxobod yaqinida joylashgan Nisa, Tuproqqal'a, Baraxsha saroylaridan topilgan yodgorliklardan ham turkiy xalqlarning qadimgi madaniyatini sezish mumkin. X-XII asrlarda yozilgan M. Koshg'ariyning "Devoni lug'atit turk", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Ahmad Yugnakiyning "Hibbatul haqoyiq" kabi asarlari butun turkiy xalqlarning umumiy adabiy merosi bo'lib hisoblanadi. Mahmud Koshg'ariy Xitoydan tortib O'rta yer dengizigacha bo'lgan hududdagi mamlakatlarni kechib, uzoq yillar davomida turkiy xalqlar tarixi, tili, og'zaki va yozma adabiyoti, urfodatlari, yashash tarzi, madaniyatini sinchiklab o'rganadi. Bunda u ayniqsa, turkiy so'zlarni to'plash, turkiy til va lahjalarni bir-biridan farqlash, ularni tartibga solishga harakat qiladi. "Men turklar, turkmanlar, o'g'uzlar, chigillar, yag'molar, qirg'izlarning shahar, qishloq, va ovullarini ko'p yillar kechib chiqdim, lug'atlarini to'pladim, turli xil so'z xususiyatlarini o'rganib aniqlab chiqdim. Men bu ishlarni til bilmaganim uchun emas, balki bu tillarni har bir kichik farqlarini aniqlash uchun ham qildim. Ularni har tomonlama bir asosda tartibga soldim"—, deb yozadi.

Mahmud Koshg'ariy XI asrning tilshunos olimi sifatida mashhurdir. Uning turkiy tillar tadqiqiga bag'ishlangan "Javohir un-nahv fi lug'otit turk" (Turkiy tillarning sintaksis qoidalari) hamda "Devoni lug'otit turk" (Turkiy so'zlar devoni) ikkita asar yaratdi. Bu asarning birinchisi yetib kelmagan yoki aniqlangan emas. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" nomli asari ham turkiy tilda yozilgan birinchi badiiy doston bo'lib, u didaktik, ya'ni pand-nasihatchilik xarakteridagi asardir.

Badiiy so'z san'ati yozuv va yozma adabiyotdan ko'p zamonlar ilgari og'zaki ijod shaklida paydo bo'lgan. U og'izdan-og'izga, avlodlardan-avlodga, davrdan-davrga ko'chdi, natijada, qadimgi zamonlarga oid ayrim og'zaki adabiy yodgorliklar bizga qadar yetib keldi. Ularda o'zlarini chet el bosqinchilaridan yoki yovuz kuchlardan saqlash uchun kurashgan qahramonlar jasorati hikoya qilinadi. Turkiy qavmga mansub xalqlarning og'zaki va yozma adabiyoti ularning tarixi singari boy va qadimiydir.

Turkiy tilda so'zlovchi xalqlar ana shu qadimiy boy adabiyot taraqqiyotiga o'zlarining muayyan hissalarini qo'shganlar. Ularning og'zaki badiiy ijodiyotida mushtarak jihatlardan bo'lishi bilan birgalikda mazkur xalqlar folklorida o'ziga xos xususiyat kasb etuvchi janrlar ham mavjud. Masalan, latifalar, turli marosim va mehnat qo'shiqlari, maqollar va ertaklar turk, ozarbayjon, turkman, o'zbek xalq og'zaki ijodida ham keng tarqalgan.

Turkiy xalqlar folkloridagi hajm jihatidan katta, badiiyat jihatidan o'ziga xos jozibaga ega bo'lgan dostonlar jahon xalqlari folklorida ham katta mavqega ega. "Go'ro'g'li" turkumidagi dostonlarning usmonli turklarda, ozarbayjon, turkman va o'zbeklarda bir qancha variantlari uchraydi. "Alpomish", "Manas", "Dada Qo'rquq" kabi dostonlar haqida ham shuni aytish mumkin. "Oshiq G'arib", "Qizjibek", "Qo'blandi botir", "Qirg'iz", "Shahriyor" kabi qahramonlik dostonlari esa jahon adabiyotining o'lmas obidalari qatoridan munosib o'rin olgan. Bundan tashqari turkiy xalqlarning tarixiy taqdiri, hayot tarzi,

qarashlari, ilm va madaniyati haqida zardushtiylikning muqaddas kitobi "Avesto" ko'plab ma'lumotlar beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytamanki, milliy istiqbolga erishgan hozirgi kunimiz uchun bu asarlar va dostonlar yoshlarimizni ma'naviy kamolot sari yetaklaydigan bir nurdir. Turkiy xalqlar adabiyoti jahon adabiyoti tarixining oltin halqalarini tashkil etadi. Garchi nasr bo'yicha Yevropa va Amerika adabiyoti katta yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, Chingiz Aytmatovning roman va qissalari epik turning taraqqiyotiga yangi o'zan berdi. Jahon she'riyatining asosiy o'zagi Sharq she'riyati bo'lsa, uni turkiy shoirlar ijodi to'ldirib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qadimgi tarixchilar Ўрта Осиё ҳақида. Таржимон ва тузувчи З.Аълам. – Т.2008
2. Mallayev N. Nizomiy Ganjaviy. Toshkent. 1966 yil. ("O'zbek adabiyoti tarixi" kitobida)

ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТЛАРИ

Илмуродова Феруза Шакировна
Чирчиқ педагогика университети
жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси
99-891-39-05

Аннотация: Мақолада халқ педагогикасининг ёш авлодни тарбиялашдаги тушунчаси ва аҳамияти очиб берилган. Халқ педагогикасида инновацион технологияларидан фойдаланиш бўйича ўқитувчи фаолияти мазмунининг тавсифи берилган.

Калит сўзлар: таълим, халқ педагогикаси, халқ педагогикасининг кўрсатмалари.

Аннотация: в статье раскрывается концепция и значение народной педагогики в воспитании подрастающего поколения. Дано описание содержания деятельности учителя по использованию инновационных технологий в народной педагогике.

Ключевые слова: образование, народная педагогика, наставления по народной педагогике.

Annotation: the article reveals the concept and importance of folk pedagogy in the upbringing of the younger generation. A description of the content of the teacher's activities on the use of innovative technologies in folk pedagogy is given.

Keywords: education, folk pedagogy, instructions of folk pedagogy.

Замонавий жамиятда инсоннинг ахлоқий фазилатларини шакллантиришга тўсқинлик қиладиган ва ёшлигидан бошлаб одамларнинг ижтимоий тажовузкорлигини оширишга ёрдам берадиган салбий тенденциялар мавжуд. Ўтмиш мафкурасининг рад этилиши "замон алоқаси" нинг парчаланишига, ўз ватанлари тарихига дахлдорлик туйғусига олиб келди. Шу муносабат билан кекса авлод тажрибасидан фойдаланиш, халқ педагогикаси ва унинг анъаналарига мурожаат қилиш масаласи долзарбдир. Ўқитувчининг мақсади ҳар доим нафақат таълим, балки болаларни тарбиялаш ҳам бўлган. Тарих ёки математика, физика ёки адабиёт дарси бўладими, ўқув жараёнлари ҳар қандай дарсда бўлиши керак. Ҳозирги вақтда мактаб ўқувчиларининг ахлоқий ва ахлоқий тарбиясига имкон қадар кўпроқ эътибор бериш керак. Бу, таълим Академияси академиги А. Новиковнинг сўзларига кўра, биринчи навбатда, нафақат ёшларнинг, балки бутун жамиятнинг замонавий таназзули билан боғлиқ. Ҳозирги вақтда болаларга асосан атрофдаги ҳақиқат таъсир қилади. Шунинг учун ўқитувчилар мактаб ўқувчиларининг маданий ривожланишига, уларнинг ахлоқий тарбиясига имкон қадар кўпроқ эътибор беришлари керак. Халқ педагогикаси томонидан Т. Ф. Кузина ва Г. И. Батурина "болаларни тарбиялаш ва ўқитишнинг тарихан шаклланган тажрибаси, дастлаб авлоддан-авлодга оғзаки равишда етказилган, сўнгра ёзма ёдгорликларда фольклор, қахрамонлик эпоси, афсоналар шаклида қайд этилган, қоидалар ва тарбия тўплами, хулқ-атвор қоидалари, ва ҳоказо.". Халқ педагогикаси таълимнинг идеаллари ва мақсадларини ўз ичига олади, дунёқарашни, оила, шахс ҳақидаги ғояларни акс эттиради[3]. К.Д. Ушинский ўқитувчи, "халқ педагогикаси" атамасини биринчи марта ишлатган, у : " халқнинг ўзи томонидан яратилган ва оммабоп тамойилларга асосланган

таълим мавҳум ғояларга асосланган энг яхши тизимларда мавжуд бўлмаган таълим кучига эга. "У инсон авлодларнинг урф-одатлари ва анъаналарини ҳурмат қилса ва ўтмиш ва ҳозирги кун ўртасидаги алоқани сақлаб қолган тақдирдагина таълим олиши мумкинлигига ишонган, шунинг учун халқ анъаналарига риоя қилиш тарбия жараёнининг ажралмас қисмидир[4]. Халқ педагогикасининг кўрсатмалари эртақлар, дostonлар, ўйинлар, қўшиқлар, мақоллар ва байрамларда ўз аксини топган. Халқ педагогикасининг етакчи қондаси инсонда ватанпарварликни тарбиялашдир. Болаларда ўз халқининг тарихи ва маданияти билан танишиш ўз халқига ҳурмат, ғурур, ўз миллатининг муносиб вакили бўлиш истагини уйғотади. Ватанпарварлик ғояси халқ оғзаки ижодининг барча шакллариға: мақоллар, эртақлар, қўшиқлар, қахрамонлик дostonларига кириб боради ва халқ қахрамонлари образларида, табиат гўзаллигини тасвирлашда ўз ифодасини топади. Инновация бу маълум бир ижтимоий бирлик-ташкilot, аҳоли пункти, жамият, гуруҳға янги, нисбатан барқарор элементларни киритадиган мақсадли ўзгариш"[5]. Инновациялар педагогик амалиётда қўлланиладиган, талабанинг шахсига, унинг қобилиятларини ривожлантиришға қаратилган янги усуллар, шакллар, воситалар, технологияларни белгилайди. Инновацион технологиялардан фойдаланишнинг самарали шартлариға қуйидагилар киради:

- талабаларнинг социализацияси,
- умуминсоний қадриятлар негизида унинг шахсий қадриятларини шакллантириш учун ўқитувчиларнинг талаба онгига таъсирининг бадий воситалари ва усуллари,
- ўқув жараёнининг миллий йўналиши,

- талабаларнинг маънавий ривожланиши ва бошқалар.

Бугунги кунда кўплаб ўқитувчилар таълим самарадорлигига эришиш учун мактабда ўқитишнинг замонавий технологиялари ва инновацион усулларида фойдаланадилар. Ушбу усуллар ўқитишда қўлланиладиган фаол ва интерактив шаклларни ўз ичига олади. Фаол талабанинг ўқитувчига ва у билан бирға таълим оладиганларға нисбатан фаол позициясини таъминлайди. Дарслар давомида уларни қўллаш билан дарсликлар, дафтарлар, компьютер, яъни ўқитиш учун ишлатилладиган индивидуал воситалар қўлланилади. Интерфаол усуллар туфайли бошқа талабалар билан ҳамкорликда билимларни самарали ўзлаштириш мавжуд. Ушбу усуллар ўқитишнинг жамоавий шакллариға тегишли бўлиб, унинг давомида бир гуруҳ талабалар ўрганилган материал устида ишлайди. Интерфаол усуллар янги материални сифатли ўзлаштиришға ёрдам беради. Буларға қуйидагилар киради:

- ижодий характердаги машқлар;
- гуруҳ вазифалари;
- таълим, рол ўйнаш, бизнес ўйинлари, тақлид;
- дарслар-экскурсиялар;
- ижодий ривожланиш, ижро дарслари, кино яратиш, газета нашр этишға қаратилган дарслар;

- видео материаллардан фойдаланиш, интернет, кўриш;
- “қарорлар дарахти”, “ақлий ҳужум” усулларида фойдаланган ҳолда мураккаб масалалар ва муаммоларни ҳал қилиш;

Мактабда ўқитишнинг инновацион усуллари ўқувчиларда когнитив қизиқишни ривожлантиришға ёрдам беради, уларни ўрганилган материални тизимлаштириш ва умумлаштиришға, муҳокама қилишға ўргатади. Олинган билимларни тушуниш ва қайта ишлаш, талабалар уларни амалда қўллаш кўникмаларини эгаллайдилар, мулоқот тажрибасини тўплайдилар. Шубҳасиз, ўқитишнинг инновацион усуллари анъанавийларға нисбатан афзалликларға эга, чунки улар талабанинг ривожланишиға ҳисса қўшади, уни билиш ва қарор қабул қилишда мустақилликни ўргатади. Халқ педагогикасининг муҳим вазифаси маънавий-ахлоқий фазилатларни тарбиялашдир: инсонпарварлик, ҳалоллик, севги, бағрикенглик. Инсон мавжудлигининг асоси сифатида меҳнат таълимиға бўлган эҳтиёжни халқ педагогикаси анъаналарида кузатиш мумкин. Меҳнат таълимнинг бошланиши ва унинг якуний натижаси меҳнатсеварликдир. Халқ педагогикаси ўз олдига вазифа кўяди меҳнатсеварликни шакллантириш, болада ёшлигидан ахлоқий меҳнат мотивларини ривожлантириш. Меҳнат

таълими ғояларини мақолларда топамиз: "ҳовуздан балиқни қийинчиликсиз ушлай олмайсиз", "ётган тош остидан сув оқмайди" ва бошқалар. Анъаналарни "тарихан шаклланган ва авлоддан-авлодга ғоялар, қарашлар, урф-одатлар, буйруқлар ва хулқ-атвор қоидалари" деб тушунишга асосланиб, халқ педагогикаси анъаналари мақсадлар, қоидалар ва узатиладиган тажриба сифатида тушунилади. Халқ педагогикасининг донолиги ва тажрибаси замонавий таълим тизимларининг асоси бўлиши керак, чунки болалар боғчалари, мактаблар, кўшимча таълим муассасаларида асосий вазифа нафақат ўқитиш, балки болаларни тарбиялашдир. Ўқитувчи халқ педагогикаси анъаналаридан фойдаланган ҳолда мактаб ўқувчиларининг миллий ўзига хослигини шакллантиради. Ўзини ўтган авлодларнинг меросхўри сифатида англаш ўз халқининг маънавий ва моддий маданияти қадриятларига муҳаббат уйғотади. Мактаб ўқитувчилари ўз она тилини яхши билишлари, рус ва жаҳон маданиятини билишлари, мактаб ўқувчиларини ҳар қандай миллат, ҳар қандай дин ва маданият вакиллариغا бағрикенглик ва ҳурмат билан тарбиялашлари керак. Халқ педагогикаси материалдан ўқитувчилар синфда ҳам, дарсдан ташқари соатларда ҳам фойдаланишлари керак. Талабаларни халқ оғзаки ижоди асарлари, декоратив ва амалий санъат турлари: ёғоч ўймакорлиги, каштачилик, тўр тўқиш билан таништириш муҳимдир. Ўқитувчи ўқувчиларни миллий ўйинлар ва спортга жалб этишга кўмаклашади, уларни халқ урф-одатлари ва маросимлари билан таништиради. Тақвим байрамлари халқ маданиятининг ажралмас қисмидир. Улар ўтган авлодлар авлодларга қолдирган яхши нарсаларни эшлашга ёрдам беради. Шундай қилиб, халқ педагогикаси анъаналаридан фойдаланиш болаларни ўқитиш ва тарбиялашнинг тасдиқланган ва сифатли усули ҳисобланади. Халқ педагогикасининг салоҳияти жуда катта, у болада ватанпарварлик, катталарга ҳурмат, халқингизга ва маданий ёдгорликларга муҳаббат ва эҳтиром каби фазилатларни шакллантиришга имкон беради. Халқ педагогикаси ёрдамида ўқув жараёнида баъзи инновацион усуллардан фойдаланиб, улар шахсни шакллантиришда кулай шароитлар яратадилар. Халқ педагогикасининг аҳамияти жуда катта ва уни камситиб бўлмайди. Халқ педагогикаси педагогиканинг асосидир. Барча таълимнинг асосини халқ педагогикаси ташкил этади. Шундан келиб чиқиб, халқ педагогикасини ўрганиш ва амалиётга татбиқ этишга эътибор қаратиш лозим. Бунинг учун шахсни тарбиялаш билан боғлиқ барча муассасаларда, таълим олувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, оғзаки халқ ижодиёти асарларидан иложи борица кенгрок фойдаланинг, халқ анъаналари, урф-одатлари, байрамлари ва халқ кўшиқларига ҳурмат ва муҳаббатни сингдириш лозим. Шундай қилиб таълим жараёни ёшларни миллий туйғулар ва миллий ғурур ҳақида тарбиялашга имкон берадиган материалларни ўз ичига олиши керак.

Адабиётлар рўйхати:

1. Арабов.И.А., Нагорная. Г.Ю. Этнопедагогика. К, 1999. Б-215.
2. Булатова.З.А. Кўп маданиятли шахсни шакллантиришда халқ педагогикасининг маънавий-ахлоқий салоҳияти. Б. 2007. 4-сон. Б-259-262.
3. Кузина.Т.Ф., Батурина.Г.И. Россия халқларининг кўнгилочар педагогикаси: маслаҳатлар, ўйинлар, маросимлар. М. 1998. Б-144.
4. Ушинский.К.Д. Халқ таълимида миллат ҳақида. М. 1988.Б-194-256 5. Ковалева. Т.М. Инновационная школа: аксиомы и гипотезы.-М.2003. С-63
6. Shokirovna I. F. Trends in the Formation and Development of Professional Competences of a Future History Teacher //World of Science: Journal on Modern Research Methodologies. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 27-31.
7. Shokirovna I. F. Zamonaviy oqituvchi davr talabi //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 8. – №. 3. – С. 68-72.
8. F.Sh.Ilmurodova.Requirements of the modern teacher. “PEDAGOG” международный исследоват. 24 April26, 2022.p-63-6711.
9. Ильмуродова Ф. The foundation of the era of awakening in Central Asia: alchemy, succession, and historicism //Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 213-216.
10. Саъдуллаева, М. Х. (2022). IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.021> Sa'dullaeva

Mahfuza Husenovna Chirchiq davlat pedagogika universiteti “O ‘zbekiston tarixi” kafedrasida o‘qituvchisi. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (10), 189-195.

11. Sa’Dullaeva, M. H. (2022). MNEMONIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TARIXIY BILIMLARGA XOS KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH. Academic research in educational sciences, 3(10), 206-212.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ УЗБЕКИСТАНА

Касимов Суннат Хатамович и.о.доцент
Ахмедов Зоҳид Сабинович Старший преподаватель
Джизакского политехнического института.
Джизак.

Аннотация. Данная статья посвящена проблемам реализации методологического подхода в сфере формирования инновационного развития в системе автомобильного транспортных услуг логистики. Результаты исследования служат развитию инновационной деятельности в транспортном обслуживании и повышению эффективности а также, приведенные предложения и рекомендации, основанные на результатах анализа будут способствовать дальнейшему развитию данной сферы в республике.

Ключевые слова: инновация, автомобильный транспорт, инновационный потенциал, возможностей транзита, автомобильные услуги, перевозка пассажиров, грузовые перевозки, транспортно-логистической инфраструктуры, экономическая зона, транспортировка грузов.

Annotatsiya: Ushbu maqola avtomobil transporti va logistika xizmatlari tizimida innovatsion rivojlanishni shakllantirish sohasida uslubiy yondashuvni joriy etish muammolariga bag‘ishlangan. O‘rganish natijalari transport xizmatlari ko‘rsatish sohasida innovatsion faoliyatni rivojlantirish va samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda, shuningdek, tahlil natijalari bo‘yicha berilgan taklif va tavsiyalar respublikada ushbu sohani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiyalar, avtomobil transporti, innovatsion salohiyat, tranzit imkoniyatlari, yo‘l xizmatlari, yo‘lovchi tashish, yuk tashish, transport-logistika infratuzilmasi, iqtisodiy zona, yuk tashish.

Abstract: This article is devoted to the problems of implementing a methodological approach in the field of the formation of innovative development in the system of automobile transport logistics services. The results of the study serve the development of innovative activities in transport services and increase efficiency as well as the proposals and recommendations based on the results of the analysis will contribute to the further development of this sphere in the republic.

Keywords: innovation, automobile transport, innovative potential, transit opportunities, automobile services, passenger transportation, freight transportation, transport and logistics infrastructure, economic zone, cargo transportation.

Необходимо отметить, что, Центральная Азия, расположенная в центре обширного Евразийского континента, находится на перекрестке торговых путей и привлекает к себе большое внимание во всем мире в силу своего геополитического и социально-экономического значения, богатства природных и человеческих ресурсов, а также возможностей транзита для торговли и транспорта.

В соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан от 31.03.2017 № 4996 для расширения и углубления сотрудничества с международными и зарубежными государственными финансовыми институтами, ведущими иностранными компаниями и банками, повышения эффективности использования привлекаемых иностранных инвестиций в республике был образован Государственный комитет Республики Узбекистан по инвестициям. Среди его основных направлений деятельности были определены координация работы по формированию и проведению единой государственной инвестиционной политики, в том числе привлечение иностранных инвестиций, а также улучшение инвестиционного климата в республике на основе

совершенствования законодательно-правовой базы. Особое внимание будет уделяться привлечению прямых инвестиций, кредитов и средств финансово-технического содействия для реализации инвестиционных проектов в рамках отраслевых инвестиционных программ, комплексных программ социально-экономического развития территорий, программ развития производственной, транспортно-коммуникационной и социальной инфраструктуры, а также системного мониторинга за ходом их реализации [1].

Инновации и инвестиционные проекты в сфере транспортных услуг представляют собой процесс обновления всех сторон работы с клиентами, ориентации сотрудников на поиск оригинальных путей взаимодействия с клиентами. Поиск эффективных форм управления инновациями связан с выделением и обособлением подразделений, занимающихся инновациями и долгосрочными проблемами развития компании, а также с необходимостью создания механизма интеграции и координации деятельности, взаимодействия различных видов транспорта в ходе разработки и внедрения инноваций.

Механизм управления инвестиционным проектом или целевой программой, требует последовательной реализации трех основных стадий реализации инвестиционного проекта (прединвестиционной, инвестиционной, эксплуатационной) с итоговой целью достижения экономического или социального эффекта. В этой связи предлагаются новые принципы управления проектом инвестиционной проектной направленности, специализированность действий, адаптивность.

Как показывает зарубежный опыт и рассмотренная выше эволюция логистики, потребность в конкретном теоретическом аппарате и практическом инструментарии логистики зависела от ряда условий, определяющих уровень развития производительных сил, технологий, политической обстановки, зрелости рыночных отношений, сложившихся на определенном историческом этапе. Возможность и темпы развития логистических подходов в отечественном бизнесе также нельзя рассматривать в отрыве от имеющейся на сегодняшний момент социально-экономической, политической обстановки в Узбекистане и прогноза хода экономических реформ.

Для инновационного развития транспортной системы сохраняется ряд особенностей:

- реализация крупномасштабных транспортных проектов, обеспечивающих разработку месторождений полезных ископаемых в новых районах добычи;
- диверсификация направлений экспортных поставок;
- развитие транспортной инфраструктуры, обеспечивающей реализацию транзитного потенциала страны, в том числе совместных проектов в рамках ШОС, СНГ, Европа, а также с другими государствами;
- увеличение объемов перевозок и сортамента продуктов переработки топлива и сырья, а также продукции машиностроения в связи с наращиванием инновационной активности [2].

Стратегия индустриально-инновационного развития страны в период до 2030 года предполагает повышение доли промышленности в ВВП до 37 %, а перерабатывающей промышленности до 22 %, что предполагает среднегодовые темпы роста промышленности на уровне 8,3 %. Это обеспечит диверсификацию структуры экспорта, сокращение доли сырья и увеличение доли товаров с более высокой добавленной стоимостью. Растущая экономика будет предъявлять новые требования к транспортному сектору, что потребует налаживания системы логистики, коренной перестройки системы транспортировки грузов различными видами транспорта. В то же время отличительными особенностями развития транспортной системы по инновационному варианту станут:

- значительное увеличение экспортных перевозок товаров высокой степени обработки, прежде всего продукции высокотехнологичных секторов экономики, темпы роста которых будут значительно выше темпов роста перевозок аналогичных импортных грузов;
- повышение роли транспортно-логистической инфраструктуры в организации товародвижения;
- рост объемов перевозок пассажиров транспортом общего пользования.

Наибольшие темпы роста ожидаются на воздушном транспорте, а основной абсолютный прирост будет обеспечиваться автомобильным транспортом;

–возникновение необходимости строительства и реконструкции автодорожной сети, связывающей новые жилые районы в мегаполисах и

пригородные зоны крупных городов с местами приложения рабочей силы,

–повышение потребности экономики и населения в услугах по высокоскоростным перевозкам (с обеспечением заранее договоренного срока доставки) и пассажиров (с максимальным обеспечением свободы передвижения и возможности планирования личного времени) [3].

–Транспортировка грузов из Узбекистана осуществляется по девяти направлениям. Через территорию республики Узбекистан проходят около 20 международных транспортных маршрутов и направлений, ориентированные в Российскую Федерацию, Украину, страны Европы, Кавказ, Афганистан, Пакистан, Иран, Турцию и Китайскую Народную Республику.

В настоящее время одним из наиболее оптимальных методов развития транспортной логистики являются инновации, под которыми обычно понимают развитие и улучшение технологических процессов.

Понятие «логическая система» представляет собой систему доведения материального потока до потребителя. А система товародвижения включает в себя целый организационный ряд: технические средства, коммуникации и устройства всех видов транспорта, складские хозяйство промышленных фирм (включая филиалы), фирмы-торговые посредники, материальная и техническая база компаний и т.д.

В перспективе видения развития транспортной логистики Узбекистана хочется отметить, что в организации перевозочного процесса намечаются крупные изменения. Намечается оптимизация организационно-технического и технологического взаимодействия разных видов транспорта, широкое развитие интермодальных и комбинированных перевозок грузов, основанных на логистических принципах. С этой целью во всех крупных транспортных узлах и центрах грузообразования потребуется создать логистические транспортно-распределительные центры и терминальные комплексы, включающие крытые склады и площадки с соответствующим техническим оборудованием, перегрузочную технику, диспетчерские и информационные системы управления транспортными потоками, включая сбор и оформление заказов от клиентуры, оповещение о прибытии и отправке грузов, информацию о местонахождении грузов и транспортных средств, введение единого документооборота (в основном электронного, основанного на стандартах), заказы на подвижные средства транспорта, организацию расчетов, страхование грузов и технических средств.

Список использованной литературы:

1. Требования к техническому обслуживанию и ремонту автомобильно-транспортных средств. –Т.: Офиц. издание Узбекского государственного центра стандартизации, метрологии и сертификации, 2002.

2. Указ Президента Республики Узбекистан 31.03.2017 № УП-4996 «Об образовании Государственного комитета Республики Узбекистан по инвестициям» // Собрание законодательства Республики Узбекистан. 2017.

3. № 14. ст. 215.

4. [https:// finansist.uz](https://finansist.uz).

ОРТА МЕКТЕПТЕ ЛИРИКАНЫЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

НМПИ, Қазақ тілі мен әдебиеті бағыты,
3-басқыш студенті Каюпова Мафтуна
Ғылыми жетекші: Кушкарбекова Маржан

Аннотация: Бұл мақалада лириканы оқытудың басқа жанырдағы шығармаларды талдауға қарағанда күрделілігі, оның жанрлық ерекшелігі, Соңғы жылдары білім беру саласында, оның ішінде қазақ әдебиетін оқыту бағдарламасында педагогикалық технологиялар, және лирикалық шығармаларды оқытуда көңіл бөлу керек болған мәселелер қарастырылған.

Аннотация: в этой статье рассматриваются проблемы сложности обучения лирике по сравнению с анализом других жанровых произведений, его жанровой специфики, педагогические технологии в сфере образования в последние годы, в том числе в программе обучения казахской литературе, и вопросы, на которые следует обратить внимание при обучении лирическим произведениям

Annotation: this article discusses the problems of the complexity of teaching lyrics in comparison with the analysis of other genre works, its genre specifics, pedagogical technologies in the field of education in recent years, including in the Kazakh literature training program, and issues that should be paid attention to when teaching lyrical works.

Бүгінгі таңда республикамызда білім беру жүйесін жаңғырту, оқытудың инновациялық технологияларын енгізу, дербестік, шығармашылық, бастамашылық, іскерлік сияқты кәсіби қасиеттерді бойына сіңірген жастарды дайындау, педагог кадрларды ынталандыру мақсатында маңызды істер жүзеге асырылуда. Кез келген ұлттың арман-аңсарын, оның жанын, ой-санасын жалпақ жаһанға танытатын, паш ететін нәрсе, бұл-әдебиет.

Өзбекстан Республикасының президенті Ш.М.Мирзиёев өз сөзінде: «Әдебиет, өнер мен мәдениет өмір сүрсе, ұлт пен халық, бүкіл адамзат тату-тәтті өмір сүреді»-деп атап келтіреді.

Соңғы жылдары білім беру саласында, оның ішінде қазақ әдебиетін оқыту бағдарламасында педагогикалық технология мен инновация ұғымдары жиі кездеседі. Педагогикалық технология – кешенді үдеріс, педагогикалық технологиялар көп түрлі болуына қарамастан, олардың іске асуының екі түрлі жолы бар. Біріншісі – теориялық негізде орындалуы, екіншісі – тәжірибе арқылы жүзеге асуы.

Инновациялық технологиялар – ол білім саласындағы қолданатын жаңа ақпараттық технологиялар, ғылым жетістіктеріне негізделген әдістер.

Әдіскер С. Көшімбетова өзінің зерттеуінде оқу-тәрбие үдерісінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін қолданудың мынадай ерекшеліктерін атап көрсеткен: - ізгілендіру технологиясында педагогика ғылымының алдыңғы қатарлы ғылыми жаңалықтарды тәжірибеде «бала – субъект», «бала – объект» тұрғысынан енгізіле бастайды да, ал ғылыми білімдер, «оның тұрмысының әлеуметтік жағдайы мен іс-әрекетінің әлеуметтік нәтижесінің бірлігінде қарастырады;

-ақпараттық бағдарламалап оқыту – оқытудың мазмұнын пәнаралық байланыс тұрғысынан ұйымдастыру;

–қоғам мен табиғат заңдылықтарын кіріктіру негізінде меңгеруі;

–иллюстрациялы түсіндірмелі оқытуда «адам-қоғам-табиғат» үйлесімдік бағыттағы дүниетанымында жүйелі саналы мәдениет қалыптасады;

–саралап деңгейлеп оқыту технологиясында оқытудың мазмұны мен әдістері шығармашылық ізденіс іс-әрекет жасау негізінде адамның инновациялық қабілеттерінің қалыптасуына бағытталады.

Шетелдік озық тәжірибеге сүйенсек Германияда бастауыш мектепте әдебиет оқудың басты мақсаты - оқушыларды әдеби оқумен таныстыру, олар одан ләззат алып, дамыта алатындай етіп тұрақты оқу әдеттерін қалыптастыру. Мұғалімдердің алдында тұрған мәселелердің бірі-оқушыларға арналған дұрыс көркем мәтінді таңдау. Қолдануға сай көркем мәтіндердің түрлері өте көп. Солардың бірі әдебиет сабақтарында лирикалық шығармаларды оқыту әдістері.

Лириканы оқыту басқа жанрыдағы шығармаларды талдауға қарағанда күрделі, оның жанрлық ерекшелігінде ғана емес, ең бастысы, оқушылардың оған деген көзқарасы, қарым-қатынасында. Әсіресе, 5-8 сыныптар оқушыларының көбі поэзиядан гөрі, қызықты мазмұны бар, айтайын деген ойының бәрі бадырайып тұратын прозалық шығармаларды ұнатады. Лирикалық шығармаларда ақын өз ойы, өз сезімі, өз күйін тікелей кейіптеу арқылы жеткізсе, лириканың сол өзіндік қасиеттерін түсіну үшін, баланың да ақынжанды жүрегі, нәзік сезімі, ұшқыр ойы болуы керек қой. Лирикалық шығармаларды құлақпен емес, жүрекпен, сезіммен қабылдау керек десек, ол шығармаларды бала қалай меңгерді, нені сезді, неге тебіренді, қандай көңіл күйде болды, оны тексеру де мұғалімге оңайға соқпайтын мәселелер. Міне, сондықтан да лириканы оқытудың күрделілігі осында жатыр.

Әсіресе, 5-8 сыныптарда сабақ басталмас бұрын, көңілді, сазды, назды музыка қойып қою, өтілгелі отырған лирикалық шығарманың әні болса, әнімен қойып қоюдың, күйлерді тыңдаудың оқушыларды сабаққа әзірлеуде маңызы зор. Лирикалық шығармаларды оқытуда мына мәселелерге көңіл бөлу керек:

а) лирика туралы әдеби-теориялық бастапқы ұғым беру, оны, біріншіден тереңдете беру.

ә) өлеңді үйде алдын ала оқып, танысуға беру.

б) мұғалім өлеңнің поэтикалық көркем тіліне, құрылымына міндетті түрде назар аударуы, өзі талдамас бұрын, оқушылармен жұмыс жүргізуі керек.

в) өлеңді әуенмен, сазымен мәнерлеп оқуға, жатқа оқуға ерекше көңіл бөлу.

г) өлеңдегі ақынның көңіл-күйін бағдарлату, оқушылардың өз сезімі, өлеңнің әсеріне де назар аударту.

д) тақырыпқа сай музыканы, бейнелеу өнерін, басқа да өнер туындыларын, көрнекілікті, үйлесімді, тиімді пайдалану.

ж) тиімді, көңілді оқу жағдайын туғызу. Жағымды ахуал жасау (балаларға ұрыспау, т.б.).

з) қабілеттерін, шабыттарын ояту, белсенділіктерін арттыру мақсатында шығармашылық сипаттағы әдіс-тәсілдер пайдалану.

и) әр түрлі сабақ үлгілерін іздену.

Лирикалық шығармаларды өтуде оқушылардың шығармашылық жұмыстарына да ерекше көңіл бөлу керек. Осы сабаққа қабілеттеріне қарай өлең жаздыру, сурет салдыру немесе шағын шығарма-суреттеме жаздырудың маңызы зор болмақ.

Лирикалық шығармаларды көркемөнер туындыларымен байланыстыра өтудің маңызы зор. Мысалы Жұмағали Саиннің «Есімде Айдар өзені», сондай-ақ Қ. Аманжоловтың «Туған жер», «Домбыра» (8-сынып) өлеңдерін өту кезінде музыкамен байланыстырудың маңызы өте зор.

Алайда мұғалім ол сыныпта талқылығысы келетін мәтінді таңдағанда өте сақ болу керек. Сыныпта сабақ беру үшін әдеби шығарманы таңдау оқушылардың қажеттіліктерін, олардың мотивациясын, қызығушылығын және мәдени ортасын ескеруі керек.

Лириканы талдап, танып білуде оқытушы көптеген әдіс тәсілдерді пайдаланады. Ең бастысы оқушының өзіндік әс- әрекетіне, ой пікір еркіндігіне жол берген дұрыс. Лириканың басты бір ерекшелігі- ондағы көркемдік және суреттеу құралдарының көп кездесетіні, оқушы олардың қалай қолданылып тұрғанына ерекше көңіл бөлуі керек.

Орта мектепте лирикалық шығарманы оқытудың қазіргі кезде кеңінен қолданылып жүрген әдістер, тікелей лириканың тәрбиелік мәнін арттыруға арналған педагогикалық әдістер:

1. Ғылымдылық принципі;

2. білімді саналы игеру принципі;

3. оқытудың жүйелігі мен үздіксіздігі принципі;

4. оқытуды өмірмен байланыстыру принципі;

5. көрнекілік принципі;

6. білім берумен тәрбиенің байланыстылық принципі;

Ұстаздар тақырыпқа байланысты өмірден алынған оқиғаларды айтқанда, сынып оқушылары ұйып тыңдап, ерекше әсер алады.

Қорыта айтқанда: Лирикалық шығармалар дегеніміз жалпылық, жинақтаушылық мәнге йе ақын сезімінің жалыны, ой тереңдігі, қоғамдық талапқа, сұранысқа жауап беруі, - деген Ә.Тәжібаев сөздерінде үлкен мән жатыр.

Демек шынайы көркем лирика- амгершілік биік мұраттарға тәрбиелеуші, адамзаттың эстетикалық арманың асқар шыңы. Ол оқушылардың қызығушылығын арттырып, ойлау жүйесін дамытады, осы бағытта ол психологиямен, дидактикамен сабақтасып оқыту, тәрбиелеу мәселелеріне өз үлесін қосады.

Әдебиеттер:

1. Сильман Т. И. "Лирика туралы жазбалар" –Л.: "Кеңестік жазушы", Ленинградтық бөлім, 1977. -223 бет.
2. Головенченко Ф. М. "Әдебиеттануға кіріспе" -М., 1979 -318 бет .
3. Қыдыршаев А. А. Байтұрсынұлының әдіскер ізбасарлары. Қазақ тілі мен әдебиеті. 1988, № 2.
4. Резе З. Я. "Мектептегі лириканы оқудың ерекшеліктері туралы". - Куйбышев, 1974. - 115 -119 беттер.
5. Бахор Т.А. Совершенствование умений интерпретировать лирическое стихотворение – компонент литературного образования школьников // Проблемы современного педагогического образования. Серия: Педагогика и психология. – Сборник научных трудов. – Ялта: РИО ГПА, 2018. – Вып. 60. – Ч.1. – С. 29-32.

О‘QUVCHILARNI DARSGA QATNASHISHINI NAZORAT QILISH TIZIMINING AHAMIYATI

Sa’dullayeva Maftuna Lutfullayevna
Navoiy davlat pedagogika instituti,
Matematika va informatika ta’lim yo‘nalishi, 3-kurs talabasi
Nasirova Shaira Narmuradovna
Navoiy davlat pedagogika instituti, "Informatika" kafedراس professori

Annotatsiya: Maqolada Face ID orqali o‘rta umumta’lim maktab o‘quvchilarini *darsga qatnashishini nazorat qilish tizimining ahamiyati* haqidagi ma’lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Face ID, Face kontrol, skanerlash, nazorat, davomat, strategiya, xavfsizlik, avtomatlashtirish.

Аннотация. В статье представлена информация о важности системы контроля посещаемости школьников посредством Face ID.

Ключевые слова: Face ID, Face control, сканирование, контроль, посещаемость, стратегия, безопасность, автоматизация.

Annotation. The article covers information about the importance of the system for monitoring the attendance of secondary school students through Face ID.

Keywords: Face ID, Face control, scanning, control, attendance, strategy, security, automation.

Maktab o‘quvchilarining bilimi va ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o‘qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o‘quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, maktab ta’limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi asosida maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha juda ko‘plab samarali ishlar olib borilmoqda.

Tizimning qulayligi shundaki, unda darsga sababsiz qatnashmayotgan, kechikayotgan yoki vaqtdan oldin chiqib ketayotgan kollej o‘quvchilarining ro‘yxati tuzilib, bu haqdagi xabar onlayn rejimda otalarning qo‘l telefoniga yetkaziladi.

Yoshlar – yurtimiz kelajagi, ertangi kunimiz egalari. Ularning hech kimdan kam bo‘lmagan sharoitlarda o‘sib-ulg‘ayishi, zamonaviy bilim va kasb-hunar sirlarini puxta o‘zlashtirishi, iste’dod va

salohiyatini keng namoyon etishi uchun imkoniyat yaratish yurtimizda amalga oshirilayotgan izchil islohotlar asosini tashkil etadi.

Zamonaviy komputer texnologiyalari va internet yordamida har bir o'quvchi haqida to'liq ma'lumot, ota-onasining telefon raqami ta'lim muassasasi bazasida shakllantiriladi. Tizimning qulayligi shundaki, unda darsga sababsiz qatnashmayotgan, kechikayotgan yoki vaqtdan oldin chiqib ketayotgan o'quvchilarning ro'yxati tuzilib, bu haqdagi xabar onlayn rejimda ota-onalarning qo'l telefoniga yetkaziladi. Shu bilan birga, ta'lim muassasasidagi dars jarayoni, o'qituvchining malakasini kuzatish, baholash imkoni ham yaratildi. Ushbu tizim orqali olingan ma'lumotlar tahlilidan kelib chiqib, o'quvchilarning aynan qaysi soha yoki kasbga ko'proq qiziqishi, fanlarni o'zlashtirish darajasini taqqoslash mumkin.

Raqamli asrda ta'lim rivojlanishda davom etar ekan, samaradorlikning ahamiyati katta maktabni boshqarish tizimi oshirib bo'lmaydi. U har qanday ta'lim muassasasining tayanchi bo'lib xizmat qiladi, ma'murlar, o'qituvchilar, talabalar va ota-onalar uchun jarayonlarni tartibga soladi. Ishonchli maktab boshqaruv tizimi maktabni samarali boshqarish uchun juda muhimdir. Bu ma'murlarga o'quvchilarni ro'yxatga olish, rejalashtirish, davomatni kuzatish, baholarni boshqarish va ota-onalar bilan muloqot qilish kabi turli vazifalarni samarali bajarishga imkon beradi. Ushbu jarayonlarni avtomatlashtirish orqali maktablar vaqtni tejash, inson xatolarini kamaytirish va sifatli ta'lim berishga ko'proq e'tibor berishlari mumkin. Bundan tashqari, mustahkam maktabni boshqarish tizimi o'qituvchilar, talabalar va ota-onalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantiradi, faollik va muloqotni kuchaytiradi.

O'quvchilarni nazorat qilish va ota-onalar bilan o'zaro hamkorlikni yanada kuchaytirish maqsadida maktablarda face id tizimini joriy etish, ta'lim sifatini oshirish maqsadida sinf xonalariga ovozli kameralar o'rnatish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Maktablarda Face IDni qo'llashning bir qancha afzalliklari bor:

ta'lim sifatini yaxshilash: Face ID dan foydalanish o'quvchilarni aniqroq tanish orqali ta'lim sifatini yaxshilashga yordam beradi;

xavfsizlik: yuzni aniqlash tizimi talabalar va o'qituvchilar uchun yuqori darajadagi xavfsizlikni ta'minlaydi;

qulaylik: Face ID tizimidan foydalanish turniketlardan tez va qulay o'tish, eshiklarni ochish va maktabning turli joylariga kirish imkonini beradi;

jarayonlarni avtomatlashtirish: bu jarayonlarni avtomatlashtirish tushunishga yordam beradi hamda ularga ko'proq adaptiv yordam beradi va texnik xizmat ko'rsatish va boshqarish xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi;

innovatsionlik: Face ID ni qo'llash maktabda xavfsizlik va qulaylikni ta'minlash uchun innovatsion yondashuvdir. Bu maktabning raqobatbardosh bo'lishiga va yangi o'quvchilar va o'qituvchilarni jalb qilishga yordam beradi.

Bundan tashqari, uni har bir maktabning o'ziga xos talablariga moslashtirib, samaradorlik va samaradorlikni oshiradigan moslashtirilgan yechimni ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi «Raqamli O'zbekiston 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida PF-6079-sonli Farmoni.

2. About Face ID advanced technology- <https://support.apple.com/en-us/HT208108>.

3. Sa'dullayeva M.L. **Face id** orqali o'quvchilar kelib-ketishini nazorat qilishning ahamiyati, Ta'limda fum'iy intellektning roli mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, Samarqand, 2023, 320-322 b.

O'QUVCHILARNING REPRODUKTIV TAFAKKUR JARAYONINING DINAMIKASI

Mustafayeva Marhabo Nurillayevna

Navoiy davlat pedagogika instituti 1 kurs

“Pedagogika nazariyasi va tarixi” mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologik va pedagogik yondashuv asosida o'quvchilarni bilim olishida kerakli bo'lgan metodlar va psixologik dinamikasi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: produktiv, verbal, amaliy, nazariy, abstrakt, realistik, autistik, intuitiv, reproduktiv, produktiv-ijodiy, vizual, fazoviy.

Аннотация: В данной статье раскрываются методы и психологическая динамика, необходимые для обучения студентов на основе психолого-педагогического подхода.

Ключевые слова: продуктивный, вербальный, практический, теоретический, абстрактный, реалистический, аутистический, интуитивный, репродуктивный, продуктивно-творческий, визуальный, пространственный.

ABSTRACT: This article reveals the methods and psychological dynamics necessary for teaching students based on the psychological-pedagogical approach.

Keywords: productive, verbal, practical, theoretical, abstract, realistic, autistic, intuitive, reproductive, productive-creative, visual, spatial

Umumiy o'rta maktab ta'limi jarayonida fikr yuritish operatsiyalaridan unumli (analiz, sintez, taqqoslash, konkretlashtirish, mavhumlashtirish, klassifikatsiyalash, sistemalashtirish, umumlashtirish) foydalanish evaziga har qanday murakkab bilimlarni egallash imkoniyati vujudga keladi. O'quvchilar tafakkur shakllari (tushuncha, hukm, xulosa chiqarish)ning funksional va operatsional jihatlari bilan yaqindan tanishadilar, shuningdek, ulardan mustaqil foydalanish uchun barcha intellektual rezervlarini (aqliy zaxiralarini) ishga solishga harakat qiladilar. Hukm chiqarishning barcha (yakka, xususiy, umumiy, ziddiyatli, faraziy, inkor) ko'rinishlardan o'quv va mustaqil bilim olish faoliyatlarida foydalanish shart-sharoitlari tug'iladi. Xulosa chiqarishning induktiv (xususiydan umumiyga fikrning yo'nalganligi) va deduktiv (umumiydan xususiy hollarga fikrning qaratilganligi) yo'llaridan muayyan tarzda bilish faoliyatida qo'llashga intiladilar. Tushunchalar (yakka, xususiy, umumiy, yaqqol, mavhum, to'planma) mohiyatini anglagan holda ma'lumotlarni egallash bilimlarning barqarorligini ta'minlaydi. Bu narsalarning barchasi tafakkurni rivojlantirishga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Umumiy o'rta ta'lim uzluksiz ravishda ijodiy tafakkurni talab qiladigan, muammoli xususiyatdagi topshiriq va masalalar tizimidan iboratdir. Har bir o'quv mashg'uloti, mustaqil topshiriqlar muammoli vaziyat, holatning tarkibiy qismlaridan tuzilgan bo'ladi. Ularni hal qilish (echish, bajarish) ijodiy izlanishni vujudga keltiradi, tafakkur va ularning turlarini (ko'rgazmali, harakat, ko'rgazmali-obrazli, so'z-mantiq, Verbal, amaliy, nazariy, ixtiyoriy-ixtiyorsiz, konkret, abstrakt, realistik, autistik, intuitiv, diskursiv, dialektik, reproduktiv, produktiv-ijodiy, vizual, fazoviy) kamolot sari yetaklaydi. Chunki muammoli holatgacha bo'lgan davr, muammoli vaziyat, muammoli vaziyatdan keyingi aqliy jarayonlar ham o'quvchidan ijodiy qidiruv, tadqiqot faoliyatini taqozo etadi. Topshiriqni mustaqil bajarish o'quvchilardan tafakkur operatsiyalari (analiz, sintez, taqqoslash, solishtirish, yaqqollash, mavhumlashtirish, guruhlash, turkumlash, umumlashtirish, sistemalashtirish) va shakllaridan (tushuncha, hukm, xulosa chiqarishdan) foydalanishni talab qiladi.

O'quvchilarni o'quv faoliyati yoki ta'limiy usullar bilan tanishtirish tafakkur rivojida alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, tushunchalarga (holatlarga) turli nuqtai nazardan qarash usulini O'quvchilarda tarkib toptirish va uni sharoitga (vaziyatga) ko'chirishga o'rgatish yuqori ko'rsatkichlar beradi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, odatda usullarning ko'chirishini “birdaniga”, asta-sekin, “buzib-tuzatib”, “qayta qurish”, “tarkibini yangidan tuzish”, “ko'rgazmali materialdan matnli (mantiqiy) materialga o'tishi” kabi ko'rinishlari mavjuddir. O'quvchilarda o'quv faoliyatining usulini tarkib toptirish quyidagicha amalga oshiriladi va muayyan qoidalar asosida olib boriladi: – hamkorlik tushunchasiga turli nuqtai nazardan qarash mumkin, chunonchi, u faoliyat turi, do'stona aloqa o'rnatish,

muloqot, muomalaga kirishish, umumiy xatti-harakatlar yig'indisi, o'quv faoliyatining shakli, o'qituvchi bilan o'quvchi harakati, bitim, ijodiy tajriba almashish va hokazo. Mazkur o'quv faoliyati usulini mustaqil topshiriqni bajarishga, ya'ni "faoliyat", "individual faoliyat", "ijtimoiy faoliyat", "guruhiy faoliyat" kabi psixologik tushunchalar mohiyatini ochishga ko'chirish mumkin. Psixologiya fanida ko'chishning turlari to'g'risida chet el va sobiq Ittifoq davridagi psixologiyada birmuncha ma'lumotlar mavjud. Xotira tushunchasini turli nuqtai nazardan qarash mumkin, chunonchi, u bilish jarayoni, produktiv yoki reproduktiv mnemik (lot. – xotira) faoliyat, amaliyotda zarur bilimlar majmuasi, xotira – bu ko'nikma, malaka va odatlar yig'indisi; umumlashgan obrazlar to'plami, grammatik termin, fenominal xotirali shaxs sifati tariqasida va hokazo.

Shunday qilib, muayyan bir sohaning yosh mutaxassis kishisi – o'quvchi yuksak aql-zakovat egasi, uquvli-teran fikrli inson, iymonli, diyonatli shaxs, aniq dunyoqarashga; mustahkam e'tiqodga ega bo'lgan ziyoli, milliy mafkuraning jonkuyari, targ'ibotchisi sifatida ijtimoiy katta hayotga yo'llanma oladi. O'quvchilik davri ijodiy izlanishlar, aql-zakovat zaxiralarini ishga sola bilish, aqliy qobiliyatni safarbar qilish imkoniyatlariga ega bo'lgan shaxsning yetuklik davri hisoblanadi. Xullas, ushbu yosh davrda tafakkur sermahsul, sermazmun bosqichga ko'tarilib, yaratish, ixtiro, ijod va kashfiyot qilish arafasida turadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Zufarova M.E. Umumiy psixologiya.-T.: 2016
2. Xaydorov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya, -T.: 2016.
1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
2. A.X.Yugay, N.A.Miraширова "Общая психология" – Ташкент 2014.
3. Дружинина В. "Психология ". Учебник. "Питер", 2003.
4. Болотова А.К., Макарова И.В. Прикладная психология: учебник для вузов. –М., Аспект Пресс, 2002. – 383с.

МЕЖДУНАРОДНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ МОБИЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ

Норкулова Динара Умидовна

Студентки 2-курса

Факультет филологии

Термезского государственного педагогического института

Email: norqulovadinara2@gmail.com

Аннотация: В этой статье рассматривается международная и региональная академическая мобильность в системе высшего образования

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimidagi xalqaro va mintaqaviy akademik harakatchanlik muhokama qilinadi

Abstract: This article discusses international and regional academic mobility in the higher education system

Ключевые слова: мобильность, регион, глобализация, перспектив, публикация, технология, инфраструктура

Kalit so'zlar: mobillik, mintaqa, globallashuv, istiqbollar, nashr, texnologiya, infratuzilma

Keywords: mobility, region, globalization, prospects, publication, technology, infrastructure

Сегодня международная академическая мобильность становится все более популярной и востребованной среди студентов и преподавателей. Это связано с возрастающей глобализацией образования, ростом международных связей и обменов в области науки и культуры.

–Что такое международная академическая мобильность студентов?

Это очное обучение студента вне основного факультета в зарубежном вузе с выездом к месту обучения, а также участие в непродолжительных семинарах, летних/зимних школах, оценка участия в которых выражена в кредитах и представлена в сертификате. В рамках международной академической мобильности студентам, отправляющимся на учебу за рубеж,

могут быть зачтены без пересдачи результаты их обучения в зарубежных вузах. То есть, грамотно подобрав курсы в зарубежном университете, успешно сдав по ним экзамены, не придется после поездки сдавать кучу долгов. Региональная международная академическая мобильность в системе высшего образования играет важную роль в развитии международных отношений, обмена опытом и знаний, а также в повышении качества образования. В современном мире, где границы становятся всё более прозрачными, а обмен знаниями и культурой набирает обороты, академическая мобильность выступает ключевым фактором развития системы высшего образования. Региональная международная академическая мобильность, подразумевающая перемещение студентов и преподавателей в пределах определённого географического региона, предлагает уникальные возможности для обмена знаниями, культурным взаимодействием и профессиональным развитием.

Одной из главных целей региональной международной академической мобильности является создание возможностей для студентов и преподавателей из разных стран для обмена знаниями и опытом, а также для совместных исследований и проектов. Это позволяет расширить кругозор, улучшить качество образования и научных исследований, а также развить международные связи и сотрудничество. Для студентов региональная международная академическая мобильность предоставляет возможность учиться на кафедрах зарубежных университетов, познакомиться с другой культурой и способом обучения, повысить свой академический и профессиональный уровень, а также получить ценный международный опыт.

Для преподавателей и ученых региональная международная академическая мобильность открывает возможности для участия в обмене опытом, проведении совместных исследований и проектов, преподавания в зарубежных университетах, а также для участия в конференциях и семинарах. Это способствует развитию научных исследований, обновлению образовательных программ и повышению профессионального уровня. Однако, несмотря на все преимущества региональной международной академической мобильности, она также сталкивается с рядом проблем и ограничений, таких как финансовые затраты, языковой барьер, различия в учебных программах и культурных особенностях. Для их преодоления необходимо развивать сотрудничество между университетами и государствами, предоставлять стипендии и гранты, проводить языковые курсы и поддерживать культурный обмен. Таким образом, региональная международная академическая мобильность имеет огромный потенциал для развития системы высшего образования и научных исследований. Совместные усилия студентов, преподавателей и ученых из различных стран могут привести к созданию целого ряда новых знаний, идей и разработок, которые позволят улучшить качество образования, науки и общества в целом. Как сказал Малькольм Икс, - „Образование - это наш паспорт в будущее, потому что завтра принадлежит тем, кто готовится к нему сегодня.“

Одной из ключевых перспектив региональной международной академической мобильности является обогащение образовательного опыта студентов. Участие в международных программах обмена позволяет студентам познакомиться с новыми культурами, языками, традициями, а также получить опыт обучения в международных учреждениях. Это способствует их профессиональному и личностному развитию, помогает усвоить новые знания и навыки, а также повышает их конкурентоспособность на рынке труда. Для участия в региональной международной академической мобильности очень важна поддержка со стороны университетов, образовательных организаций и государственных структур. Создание специальных программ обмена, стипендий, курсов и других образовательных возможностей позволяет стимулировать интерес студентов и преподавателей к участию в международном обмене. Более того, расширение сотрудничества между университетами на региональном уровне способствует укреплению международных партнерств и обмену опытом в сфере высшего образования.

Важной перспективой региональной международной академической мобильности является также развитие научных исследований. Участие студентов и преподавателей в международных научных программах и конференциях способствует обмену знаниями, публикации научных статей, совместному проведению проектов и расширению международных научных связей. Это

способствует повышению уровня научных исследований, открытию новых перспектив и передовых технологий.

Таким образом, региональная международная академическая мобильность в системе высшего образования является ключевым фактором развития международных отношений и повышения качества образования. Ее перспективы связаны с обогащением образовательного опыта студентов, развитием научных исследований, укреплением международных связей и сотрудничеством университетов на региональном уровне. Важной задачей для университетов и образовательных организаций является создание условий и инфраструктуры для активного участия студентов и преподавателей в международном обмене, поощрение международной деятельности и развитие международных связей. Учёный-компаративист А.Н. Дружинский отмечает что, "глобализация образования в сравнительной педагогике рассматривается прежде всего как универсализация учебных программ и формирование соответствующих знаний и представлений".

Укрепление связей: Региональная мобильность способствует укреплению культурных и образовательных связей между странами, что важно для стабильности и развития региона.

Доступ к ресурсам: Студенты и преподаватели получают доступ к уникальным академическим ресурсам и знаниям, специфичным для определённых регионов.

Развитие межкультурной компетентности: Участники академической мобильности нарабатывают важные межкультурные навыки, способствующие их личностному и профессиональному росту.

Языковой барьер: Хотя английский язык часто служит лингва франка в академическом мире, языковые барьеры могут оставаться препятствием, особенно в контексте региональной мобильности.

Финансовые ограничения: Стоимость обучения и проживания за границей может быть существенным барьером для многих студентов и преподавателей.

Визовые ограничения и бюрократия: Визовые требования и административные процедуры могут усложнить или замедлить процесс мобильности.

Цифровизация образования: Развитие онлайн-платформ и цифровых технологий предлагает новые формы международного академического обмена без необходимости физического перемещения.

Гибкие формы мобильности: Краткосрочные программы, летние школы и стажировки могут стать альтернативой традиционным семестровым и годовым обменам, снижая финансовую и временную нагрузку на участников.

Региональное сотрудничество: Развитие региональных образовательных инициатив и сетей, таких как Европейское пространство высшего образования (Болонский процесс), может способствовать упрощению административных и визовых процедур, а также повысить доступность и качество академической мобильности.

Перспективы региональной международной академической мобильности в системе высшего образования обещают расширение образовательных горизонтов, укрепление межкультурного диалога и сотрудничества между странами. При этом, для реализации этих возможностей необходимо преодолеть ряд существующих вызовов, что возможно через инновации в образовательных методиках, государственную поддержку и укрепление международного сотрудничества в области образования.

Список использованной литературы

1. Высшая школа экономики, Магистерская программа, "Система управления и обработки информации в инженерии". Электронный ресурс <https://www.hse.ru/ma/engineering/mobility>

2. Малькольм Икс, цитаты, высказывания. Электронный ресурс <https://ru.citaty.net/tsitaty/1998455-malkolm-iks-obrazovanie-eto-nash-pasport-v-budushchee-potom-cht/>

3. Ширококов С.Н. статья "Роль международной академической мобильности в подготовке будущих учителей". Электронный ресурс <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-mezhdunarodnoy-akademicheskoy-mobilnosti-v-podgotovke-buduschih-uchiteley>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Пыльченко Георгий Сергеевич

Студент Полоцкого государственного университета
имени Евфросинии Полоцкой
Республика Беларусь

Технология обучения в сотрудничестве в значительной мере может быть реализована при групповой работе с использованием компьютера и других технических средств. Обучающие программы и компьютерные модели, виртуальные лабораторные работы, создание мультимедийных презентаций как нельзя лучше подходят для совместной работы пар или групп учащихся. При этом участники работы могут выполнять как однотипные задания, взаимно контролируя или заменяя друг друга, так и отдельные этапы общей работы.

При выполнении заданий в парах или группах не требуется одинакового уровня владения техническими средствами, в процессе совместной работы происходит и совершенствование практических навыков более “слабых” в этом отношении учащихся.

Все члены рабочей группы заинтересованы в общем результате, поэтому неизбежно и взаимообучение не только по предмету проекта, но и по вопросам эффективного использования информационных технологий.

Обучение в сотрудничестве с использованием информационных и коммуникационных технологий не требует непосредственного присутствия участников группы, работа может производиться дистанционно, с передачей материалов и взаимным общением с помощью услуг Интернета. Это также поднимает деятельность отдельных участников группы на качественно новую ступень, позволяя привлечь к совместной деятельности и тех, кто по тем или иным причинам лишен возможности непосредственного участия в работе группы.

Дифференцированный подход к обучению также может быть реализован с использованием современных информационных технологий и мультимедийных проектов. Учитель формулирует тему проекта с учетом индивидуальных интересов и возможностей ребенка, поощряя его к творческому труду. В этом случае учащийся имеет возможность реализовать свой творческий потенциал, самостоятельно выбирая форму представления материала, способ и последовательность его изложения. В нашей практике немало примеров того, как ученик, показывавший весьма посредственные знания, создавал самостоятельно и уверенно представлял на уроке самостоятельно подготовленный материал высокого уровня, зачастую выходящий за рамки школьной программы. Уверенное владение компьютером позволило такому ученику повысить свою самооценку и, к тому же, расширить кругозор и почерпнуть новые для себя знания.

Компьютерное тестирование, как и любое тестирование, также дает возможность индивидуализировать и дифференцировать задания путем разноуровневых вопросов. К тому же, тесты на компьютере позволяют вернуться к неотработанным вопросам и сделать “работу над ошибками”.

Компьютерное моделирование эксперимента позволяет каждому ученику выполнять задание в удобном для него ритме, по-своему менять условия эксперимента, исследовать процесс независимо от других учащихся. Это также способствует выработке исследовательских навыков, побуждает к творческому поиску закономерностей в каком-либо процессе или явлении.

Обучающие программы предоставляют практически безграничные возможности как учителю, так и ученику, поскольку содержат хорошо организованную информацию. Обилие иллюстраций, анимации и видеофрагментов, гипертекстовое изложение материала, звуковое сопровождение, возможность проверки знаний в форме тестирования, проблемных вопросов и задач дают возможность ученику самостоятельно выбирать не только удобный темп и форму восприятия материала, но и позволяют расширить кругозор и углубить свои знания.

В обучающих программах изначально реализована идея **игры**. Звуковое и графическое оформление большинства программ (интерфейс) позволяет ребенку воспринимать их как “игры”. Множество игровых ситуаций и заданий, встречающихся в такой программе, делают процесс обучения максимально увлекательным. С большим интересом дети собирают своеобразную мозаику, каждый элемент которой – государство на политической карте мира, под руководством виртуальной учительницы проводят опыты по химии и физике. В программе по русскому языку можно “подслушать” диалог чайной посуды в буфете, потренироваться в произношении новых слов.

Обучающие программы предоставляют и возможности компьютерного моделирования опытов и экспериментов в игровой форме.

Тестирование с помощью компьютера также гораздо более привлекательно для ученика, нежели традиционная контрольная работа или тест. Во-первых, ученик не связан напрямую с учителем, он общается в первую очередь с машиной. Во-вторых, тесты также могут быть представлены в игровой форме. При неправильном ответе в ряде школьник может услышать смешной звук или увидеть неодобрительное покачивание головы какого-нибудь забавного героя. А если тест успешно пройден – ученику вручат виртуальный лавровый венок, в его честь зазвучат фанфары и в небе вспыхнет салют. Естественно, что такое тестирование не вызовет у ученика стресса или отрицательных эмоций.

Метод проектов полностью реализуется в мультимедийных презентациях и других компьютерных проектах. Как уже упоминалось выше, подобные проекты могут быть выполнены с помощью информационных технологий (здесь, кстати, неоценимую помощь может предоставить Интернет). Быстрый доступ к разнообразной информации, использование всех мультимедийных возможностей позволяют реализовать самые смелые и неожиданные идеи. Если же ученик владеет не только основными средствами работы с информацией, но и более сложными программами, то в этом случае возможно создание поистине уникальных проектов.

Большие возможности для использования метода проектов предоставляет и компьютерное моделирование. Здесь речь уже идет о том, что разработка компьютерной модели того или иного процесса или явления уже сама по себе является видом проективной деятельности.

Работа над проектом побуждает ученика не только к глубокому изучению какой-либо темы курса, но и к освоению новых программ и программных продуктов, использованию новейших информационных и коммуникационных технологий. Несомненно, что здесь решаются многие задачи личностно ориентированного обучения.

Таким образом, современные педагогические технологии в сочетании с современными информационными технологиями могут существенно повысить эффективность образовательного процесса, решить стоящие перед образовательным учреждением задачи воспитания всесторонне развитой, творчески свободной личности.

Список литературы

4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.

5. Жумаева Ф.Р., Хакимова Н.Х. Использование разных видов текстов в качестве дидактического материала на уроках русского языка. – Журнал “European science”, 2020. Номер 3 (52). С. 57-59. - <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-raznyh-vidov-tekstov-v-kachestve-didakticheskogo-materiala-na-urokah-russkogo-yazyka>

6. Иоффе А.Н. Активная методика – залог успеха / Гражданское образование. Материал международного проекта. СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. 382 с.

7. Семенова З.В. Новые информационные технологии в образовании: состояние и проблемы. Интернет янгиликлари ахборотномаси. – Т., 2002. – № 2. – С. 51-54 .

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYALASHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Xayriddinov Rustam Xayriddinovich
Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari
nazariyasi va metodikasi magistiri.

Navoiy Davlat pedagogika instituti. Navoiy

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining organizm rivojlanishida jismoniy sifatlarning ahamiyati, tezkorlik imkoniyatlarini tarbiyalash, harakatli o'yinlarning o'rni.

Аннотация: Занятия по обучению развивающегося организма имеют важное значение для качественного развития организма, повышения его работоспособности, развития двигательной активности.

Annotatsiya: Training sessions for a developing organism are important for the qualitative development of the body, increasing its efficiency, and developing motor activity.

Kalit so'zlari: Jismoniy sifatlari, jismoniy rivojlanish, o'quvchilar, jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar.

Ключевые слова: Физические качества, физическое развитие, ученики, физические упражнения, подвижные игры.

Keywords: Physical qualities, physical development, learners, exercise, action games.

Mustaqil davlatimizda yosh avlodning jismoniy kamolotini yuksaltirish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Shu sababli yurtimizda Vatan mustaqilligini mustahkamlaydigan yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash masalalariga jiddiy e'tibor qaratilayotganligi tadqiqotning birinchi bobida ta'kidlangan edi.

Xalq pedagogikasi milliy an'analar ta'siri vositasida maktab o'quvchilarining har tomonlama rivojlanishi tarbiyada muhim omillardan biri ekanligini doimo uqtirib keladiki, jismoniy tarbiya jarayonida ham bu ko'rsatmalardan foydalanish samara berishi shubhasiz [2,6]. Bir qator olimlarning kuzatuvlaridan ma'lumki, optimal harakatlanish bolalarning jismoniy rivojlanishi va qobiliyatining oshishi uchun katta imkon beradi [4].

Bir guruh olimlar va amaliyotchilarning fikricha, O'quvchilarda jismoniy sifatlarni har tomonlama rivojlantirish, ularning milliy qadriyatlarga e'tiborini oshirish, ma'naviy, axloqiy fazilatlarni tarkib toptirish uchun kichik maktab yoshi eng qulay davr hisoblanadi. [2,4,6]. Ko'pgina olimlar tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, shaxsning jismoniy shakllanishi va jismoniy tayyorgarlik dinamikasi o'quvchining mehnat qilish layoqati va izchil bajariladigan jismoniy mashqlarning xususiyatiga bog'liqdir [7]. Boshlang'ich sinf o'quvchisining jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun milliy va harakatli o'yinlarga asoslangan dars, mashqlarni to'g'ri tashkil etish va o'tkazish eng muhim masaladir.

K.Balsevich tadqiqoti bo'yicha, bolalarning jismoniy faolligi quyidagicha: 7-10 yoshli bolalar jismoniy sifati ko'rsatkichining barchasi o'sishning yuqori tempda borayotganligini namoyon etadi. Faqat egiluvchanlik ko'rsatkichining tempi bu davrda pasayib boradi. Bu yoshdagi bolalarda biodinamik harakatning va eng avvalo, koordinatsion qismlarning shiddatli rivojlanishi ro'y beradi.

7-10 yoshlar orasida jismoniy sifatlarning va koordinatsion qobiliyatning, inson harakat faolligining namoyon bo'lishi uchun amaliy jihatdan juda yaxshi zamin tayyorlanadi [52]. F.N.Nasriddinov, X.M.Maxkamjonovlar ko'rsatkichlari bo'yicha jismoniy tayyorgarlik natijalari yoshdan yoshga o'tish bilan hamma ko'rsatkichlar ma'lum miqdorda ortib borishini ko'rsatadi [61].

A.N.Livitskiy ilmiy tadqiqot ishlarining ko'rsatishicha, qo'l panjalari mushaklarining kuchi 7 yoshda 13-14 kg.ga yetadi [6]. Shu yoshdan boshlab, harakatli o'yinlar vositasida, bu sifatlarni yanada rivojlantirish ehtimoli kuchli. Yosh o'zgarishi dinamikasida ayrim keskin bosqichlar belgilanganiki, ular morfologik va funksional xususiyatlar majmui bilan tavsiflanadi.

F.N.Nasriddinov, X.M.Maxkamjonovlar maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi bo'yicha olgan ma'lumotlar tahlilining ko'rsatishicha, 5-7 yoshdagi bolaning jismoniy rivojlanishi bir tekisda borar ekan, kichik maktab yoshiga kelib esa rivojlanishning tezlashish jarayoni ro'y beradi [2]. Shunga asosan tadqiqotda milliy harakatli o'yinlarga asoslangan jismoniy mashqlar majmui tanlab olindi.

“Jismoniy sifatlar” va “jismoniy tayyorgarlik” termini maxsus adabiyotlar sifatida foydalaniladi. Bular insonni harakat imkoniyatlarining ayrim tomonlarini aniqlaydilar. Jismoniy sifatlar dinamikasiga tadbiqan “rivojlanish” va “tarbiya” terminlari qo‘llaniladi. “Rivojlanish” termini sifatning sog‘lomlashtiruvchi o‘zgarishlarini borishini xarakterlaydi. “Tarbiya” esa harakatlantiruvchi sifatning ko‘rsatkichlari o‘shiga ta’sir o‘tkazishning faolligi va yo‘naltirilganligini nazarda tutadi. Jismoniy sifatarga (kuch, chidamlilik, egiluvchanlik, tezkorlik, chaqqonlik) tegishli. Jismoniy tarbiya jarayonida jismoniy sifatarni tarbiyalash va harakatlar bilan o‘rgatish mustahkam chirmashib ketadi. Jismoniy tarbiyaning bu tomonlarini o‘rganish va ayrim-ayrim qarab chiqish ulardan har birining o‘ziga xos xususiyatlarini chuqurroq bilib olishga yordamlashadi.

Maktab yoshidagi bolalarda jismoniy sifatarni tarbiyalash organizmning rivojlanishi va o‘shisi bilan bog‘langan qator xususiyatlarga ega:

1. O‘spirinlik va yoshlik yoshlarida bitta sifatning rivojlanishi boshqa jismoniy sifatarni o‘shiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, o‘qituvchilarda jismoniy sifatarni tarbiyalashga majmual yondoshuv zaruriyati talab qilinadi.

2. Organizmning rivojlanib borishida jismoniy sifatarni o‘shisi ayrim yoshlarda ayniqsa jadal ro‘y beradi. Bu sezgirlik (yoki sensitiv) davrlari deb ta’kidlanadi. Chunonchi, mushak kuchi uchun o‘shining eng ko‘p tezlik darajasi 13-15 yoshlilarga xarakterli, qizlarda chidamlilik ko‘rsatkichi 11-13 yoshda eng jadal o‘sadi, o‘g‘il bolalarda esa – 14 yoshda, mutaxassislarning fikri bo‘yicha 8-11 yosh tezkorlik imkoniyatlarini tarbiyalash uchun eng qulaydir. Chaqqonlikni bolalar bilan taqqoslash bo‘yicha o‘smirlarda, kattalarda esa – yoshlar bilan taqqoslash bo‘yicha tarbiyalash xiyla qiyinroq kechadi.

3. Jismoniy sifatarni tarbiyalash katta jismoniy yuklamalar bilan kuzatiladi. Bolalar va o‘smirlar ularning asta-sekin o‘shiga og‘ishmay rioya qilinganda organizm uchun ziyon yetkazmasdan o‘tkazish qobiliyatiga egadirlar.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Bondarevskiy ye. YA. Xonkeldiyev Sh. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. –T.: Meditsina. 1986.-204 b.
2. Maxkamjonov K.M, Nasriddinov F.N «Maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini takomillash», O‘quv qo‘llanma Toshkent 1996 74b.
3. Normurodov A.N. Jismoniy tarbiya. -T.:O‘zbekiston. 1996.-192 b.
4. Sodiqov A.T. Дозирование нагрузки физических упражнений на уроках физической культуры в 1-4 классах . Avtoref. dis....kand.ped.nauk.- T: 1997,-20 b.
5. Usmonxo‘jayev F.S. Xo‘jayev F. Harakatli o‘yinlar. T.: O‘qituvchi. 1992.
6. Xo‘jayev F. T..Usmonxo‘jayev. Boshlang‘ich sinflarda jismoniy tarbiya darslari (1-sinf uchun metodik qo‘llanma.) -T.: O‘qituvchi. 1996, -183b.
7. Rahimov M.M. Boshlang‘ich sinflar jismoniy tarbiyasida xalq jismoniy madaniyati. Ped. fan. dok. ilmiy. dar...dis.avtoref. - T.: 1995.

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ.

**Б.А.Ёркулов-Преподаватель кафедры «Информатика»
Навоийского государственного педагогического института
г. Навои, Республика Узбекистан
Р.У.Булатов – студент 2-курса направления
“Математика – информатика”
Навоийского государственного педагогического института,
г. Навои, Республика Узбекистан**

Аннотация: Статья нацелена на решение следующих задач: изучение сущности цифровой образовательной среды, выявление ее структуры, изучение требований к информационной безопасности современной цифровой образовательной среды учебного заведения.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, цифровые образовательные ресурсы, информационная безопасность цифровой образовательной среды.

Abstract: The article is aimed at solving the following tasks: studying the essence of the digital educational environment, identifying its structure, studying the information security requirements of the modern digital educational environment of an educational institution.

Keywords: digital educational environment, digital educational resources, information security of the digital educational environment.

Annotatsiya: maqola quyidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan: raqamli ta'lim muhitining mohiyatini o'rganish, uning tuzilishini aniqlash, ta'lim muassasasining zamonaviy raqamli ta'lim muhitining axborot xavfsizligi talablarini o'rganish.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, raqamli ta'lim resurslari, raqamli ta'lim muhitining axborot xavfsizligi.

Роль цифровых технологий в современном образовании – велика. Не сложно заметить, что цифровые технологии могут позволить расширить возможности обучения, создать новые форматы образовательного процесса [1]. Одним из популярных видов цифровых технологий в образовании является – цифровая образовательная среда [2].

Цифровая образовательная среда (ЦОС) – это инновационный подход к обучению, который сочетает в себе преимущества современных технологий и образовательных процессов. Она представляет собой комплексную систему, объединяющую электронные образовательные ресурсы [3], интерактивные учебные материалы, онлайн-курсы и специальные платформы для взаимодействия между преподавателями и учащимися.

Одной из основных черт цифровой образовательной среды является ее доступность. Благодаря использованию современных технологий люди по всему миру могут получить качественное образование в любое время, независимо от своего местоположения. Онлайн-курсы и электронные учебники позволяют учащимся самостоятельно изучать материалы, повторять сложные темы или получить дополнительную информацию по интересующей теме [4].

Еще одним преимуществом цифровой образовательной среды является возможность интерактивного обучения. Специальные платформы и образовательные программы предлагают учащимся разнообразные формы активной работы, такие как задания, тесты, онлайн-встречи с преподавателями или коллегами по учебной группе. Это позволяет развивать навыки самоорганизации, самостоятельного анализа и решения проблем, а также налаживает коммуникацию между учащимися и преподавателями.

Цифровая образовательная среда также способствует индивидуализации обучения. Благодаря использованию адаптивных программ и технологий, каждый ученик может выбирать свой собственный темп обучения, а также настраивать материалы и задания под свои потребности и интересы. Это помогает каждому ученику развиваться в соответствии с его индивидуальными способностями и темпераментом.

В цифровой образовательной среде также активно используются инновационные технологии, такие как виртуальная и дополненная реальность, искусственный интеллект, робототехника и др. Это позволяет учащимся получать глубокое понимание учебных материалов, а также развивать творческое мышление и способности к решению сложных задач.

Задача информационной безопасности в цифровой образовательной среде является одним из главных аспектов, которому необходимо уделить особое внимание. В современном мире, где преобладает цифровая технология, образовательные учреждения используют интернет и другие электронные платформы для обучения и обмена информацией. Однако, с увеличением использования цифровых средств, возникают и новые угрозы безопасности.

Основная задача информационной безопасности в цифровой образовательной среде заключается в защите данных и персональной информации учащихся, преподавателей и других участников обучающего процесса [5]. Среди главных угроз особо выделяются хакерские атаки, фишинг, вирусы и злонамеренное программное обеспечение, утечка информации, а также неправомерный доступ к конфиденциальным данным. В связи с этим, разработка и реализация эффективной стратегии информационной безопасности становится жизненно важным шагом для образовательных учреждений.

Первым шагом в обеспечении информационной безопасности является разработка строгих правил использования цифровых средств и сетей, доступных в образовательной среде. Это может включать в себя установку паролей на устройства, ограничение доступа к определенным интернет-ресурсам, а также постоянное обновление антивирусного программного обеспечения. Кроме того, важно учить учащихся и преподавателей основам информационной безопасности, чтобы они могли самостоятельно защищать свои данные и устройства.

Вторым шагом является создание безопасного сетевого окружения. Это включает в себя использование защищенных сетевых подключений, шифрование данных, регулярное резервное копирование информации и мониторинг сетевой активности для выявления подозрительной активности. Разработка и внедрение политик безопасности, включающих правила обработки и хранения данных, также является неотъемлемой частью создания безопасной образовательной среды.

Третий шаг состоит в установлении сотрудничества с безопасными цифровыми платформами и поставщиками услуг. Образовательные учреждения могут выбирать только надежные провайдеры услуг, которые обеспечивают высокий уровень защиты и конфиденциальности данных. Также важно установить механизмы мониторинга и обратной связи для отслеживания нарушений безопасности и быстрого реагирования на них.

Наконец, нельзя забывать о постоянном обновлении и совершенствовании стратегии информационной безопасности. В свете появления новых угроз и технологий, образовательные учреждения должны следить за последними тенденциями в области безопасности и вносить соответствующие изменения. Регулярное обучение и обновление знаний сотрудников также являются важными мерами для эффективной борьбы с угрозами информационной безопасности [6].

В заключении отметим, задача информационной безопасности в цифровой образовательной среде требует комплексного подхода, включающего разработку строгих правил использования, создание безопасного сетевого окружения, сотрудничество с надежными провайдерами услуг и постоянное обновление стратегии безопасности. Только так образовательные учреждения смогут обеспечить защиту данных и персональной информации своих участников и создать безопасное обучающее окружение.

Литература

1. Ёркулов Б.А., Булатов Р.У. Применение цифровых технологий в среднем образовании как фактор повышения качества образования “Современное состояние и перспективы внедрения цифровых технологий в образовательный процесс” Материалы международной научно-практической конференции (Джизак, 14 ноября 2023 г., Узбекистан). – Джизак, 2023. -1155 с.
2. Зайцева Ж. Н. Солдаткин В. И. Генезис виртуальной образовательной среды на основе интенсификации информационных процессов современного общества // Информационные технологии. 2000 № 3 С. 44-48.
3. Елисеева Е. В. Цифровые образовательные ресурсы как составляющая инновационной образовательной среды современного вуза / Е.В.Елисеева, С.Н.Злобина // Вестник Брянского государственного университета. 2010 № 1 С. 56-60.
4. Шевелева, Н. Е. Цифровая образовательная среда как конкурентное преимущество вуза / Н. Е. Шевелева, Е. Д. Шевелева // Теория, методика обучения и воспитания в современном образовательном пространстве : Материалы всероссийской (национальной) научно-практической конференции, Волгоград, 11 февраля 2019 года / Под общей редакцией А.Н. Бурова. – Волгоград: Общество с ограниченной ответственностью "Сфера", 2019. – С. 107-110. – EDN НКТГJT.
5. Ажмухамедов И.М., Кузнецова В.Ю. Информационная безопасность в цифровой образовательной среде: анализ информационных рисков и выработка стратегий защиты школьников от негативных последствий цифровизации образования / Прикаспийский журнал: Управление и высокие технологии, № 3 (51), 2020 г.
6. Устюжанина Е. В., Евсюков С. Г. Цифровизация образовательной среды: возможности и угрозы // Вестник РЭУ им. Г. В. Плеханова. 2018 № 1 (97). С. 3-12.

ЖАСТАРДЫ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ ДЕНІ САУ ЕТІП ТӘРБИЕЛЕУДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛАТЫН ШАРАЛАР

Науаи мемлекеттік педагогика институты
“Орыс және қазақ филологиясы” факультеті
Қазақ тілі және әдебиеті білім бағыты
4”А”-курс студенті Телебаева Асел
Ғылыми жетекші: Кумакбаева Гулбану

Аңдатпа: Бұл мақалада кемел ұрпақты қалыптастыру, жастарды рухани-адамгершілік және дені сау етіп тәрбиелеу, оларды жүргізіліп жатқан реформалардың белсенді қатысушылары ету және адамгершілік-тәрбие жұмысын одан әрі жетілдіру, жастарды рухани-адамгершілік жағынан жоғары деңгейде қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар туралы және жалпы адамзаттық құндылықтарын, ұлттық болмысын, салауатты өмір салтын ұстануға, қоғамда өз орнын табуға, бай тарихи-мәдени мұраға сүйене отырып мамандық алуға ұмтылу жолдарын атап көрсетеді.

Түйін сөздер: әдептілік, адамгершілік, отансүйгіштік, дәстүр, кемел, биік руханият, ұстаным, ДТС, реформа.

Аннотация В статье последовательно реализуются меры, направленные на формирование зрелого поколения, воспитание молодежи духовно, нравственно и физически здоровой, активизацию ее участия в проводимых реформах.

Ключевые слова: порядочность, человечность, патриотизм, традиция, совершенство, высокая духовность, просвещение, пост, принцип, ДТС, реформа.

Annotation: In this article, the measures aimed at forming a mature generation, educating young people to be spiritually, morally and physically healthy, and making them an active participant in the ongoing reforms are consistently implemented.

Keywords: decency, humanity, patriotism, tradition, perfect, high spirituality, enlightenment, fast, principle, DTS, reform.

Елімізде кемел ұрпақ қалыптастыру, жастарды имандылық, имандылық және тәні сау етіп тәрбиелеу, жүргізіліп жатқан реформалардың белсенді қатысушыларына айналдыруға бағытталған шаралар дәйекті түрде жүзеге асырылуда. Жастардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету және кәсіпкерлік қызметке кеңінен тарту бойынша жұмысты мүлде жаңа жүйе негізінде ұйымдастырып, жүзеге асыру мақсатында «Жастар – біздің болашағымыз» Мемлекеттік бағдарламасы қабылданды.

Жастармен тұрақты байланыс осы саладағы өзекті мәселелерді анықтау және шешудегі мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар қызметінің құрамдас бөлігіне айналуға. Бүгінгі қарыштап дамып келе жатқан заман әрқайсымыздан білімді, саналы, қырағы болуымызды, әсіресе жас ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарауды талап етеді, жастардың жан-жақты жан-жақты саналы ұрпақ болып қалыптасуы үшін үнемі ізденіс үстіндеміз.

Бүгінгі таңда Республикамызда жастарды отансүйгіштік рухта тәрбиелеу мақсатында бірқатар жұмыстар атқарылуда. Атап айтқанда, 2018 жылғы 23 ақпанда Министрлер Кабинетінің №140 қаулысымен жастарды әскери-патриоттық рухта тәрбиелеу тұжырымдамасы күшіне енді. Бұл тұжырымдама елімізде жүзеге асырылып жатқан жастарға қатысты мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттары мен басымдықтары негізінде әзірленді және қазіргі күрделі жаһандану дәуірінде, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қарқынды дамып жатқан жағдайда, жастарға қатысты өзекті міндеттер жастарды әскери-патриоттық рухта тәрбиелеу және оларды шешу жолдары, мемлекет және үкіметтік емес ұйымдардың, отбасының, көршінің, оқу орындарының рөлі мен маңызын айқындайды, бұл бағытта ұлттық және халықаралық құқықтық нормаларды ескере отырып, өзара ынтымақтастық нормалары туындаған.

Адамгершілік-тәрбие жұмысын одан әрі жетілдіру, жастардың бойында жоғары рухани-мәдени қасиеттерді, жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыру, ұлттық болмысты, мақтаныш пен мақтаныш сезімін ояту, салауатты өмір салтын айқындау, тарихи-мәдени бай

мұралар негізінде тәуелсіз отбасылық өмірге дайындау. Салт-дәстүрге сүйене отырып, қоғамда өз орнын табу, кәсіпке деген құштарлығын арттыру маңызды. Бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі, әрине, жастар тәрбиесі. Олардың жүрегінде отанға деген адалдық сезімін қалыптастырып, жан-жақты кемелділікке тәрбиелеу – бірінші кезектегі міндеттер қатарында. Сондықтан білім орындарында жастар мәселесіне арналған іс-шаралар, басқосулар, дөңгелек үстелдер ұйымдастырылуда.

Өзбекстан Республикасы Президенті Ш.М.Мирзиёевтың жастарды имандылық, дене шынықтыру жағынан кемелді етіп тәрбиелеу жұмыстарының сапасын, педагогтардың әлеуметтік жағдайын одан әрі арттыруға бағытталған тарихи шешімі қабылданды. Сонымен бірге мемлекетіміз жастарға білім мен тәрбие беру, олардың ертеңгі күнге сенімін арттыру, білім алу мен кәсіптік білім алуға құқықтарын одан әрі нығайту, нормативтік-құқықтық базаны түбегейлі жетілдіру бағытында ауқымды реформалар жүргізіп келеді. Бүгінгі таңда жаңа Өзбекстан жағдайында жастарға, олардың білім алуына, әлеуметтік қорғалуына жоғары дәрежеде көңіл бөлінуде.

Біздің оқу орнымызда жасалған жағдайлармен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, өсіп келе жатқан жастарға, сондай-ақ біз ересектерге пәндер бойынша терең білім алу, шет тілдерін және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жетік меңгеру қажет. Осы орайда айта кететін жайт, мемлекетіміз жастарға жасап жатқан жағдайларды, заңнамада берілген құқықтар мен артықшылықтарды тиімді пайдалана отырып, біз жаңа Өзбекстанның заманауи жаңа буын кадрларын қалыптастырамыз. Бәсекеге қабілетті, әр салада білімі, біліктілігі мен кәсіби шеберлігі жоғары қабілетті кадрлар дайындауды көзде тұтамыз. Халықаралық аренаға шығу, мемлекет басшысының жастарға артқан сенімін ақтау – баршамыздың басты парызымыз. Жоғарыда атап өтілген мәселелерге орай жастарға қатысты мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттары мыналар болып табылады:

– ашықтық пен айқындық; - жастардың мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыруға қатысуы;

– жастардың бастамаларын қолдау және ынталандыру; рухани-адамгершілік және мәдени құндылықтардың басымдығы;

– жастарды кемсітуге жол бермеу керек;

– жастарды әлеуметтік қорғау;

– жас азаматтарға және олардың отбасыларына Өзбекстан халқының мүддесі үшін жастардың физикалық, психикалық, адамгершілік өсуін және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету үшін берілетін мемлекеттік кепілдіктерді қамтиды.

Жастардың бойына рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыра отырып, оларды ұлтжандылыққа тәрбиелей аламыз. Ақыл-ойы мен тәні кемел ұрпақ тәрбиелеу – ұлттық қажеттілік қана емес, жалпыұлттық маңызы бар іс – көпұлтты Отанымызда туып-өскен барша бауырлас халықтардың ортақ игі мақсаты. Осы тұста ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, бай рухани мұрамыздың озық дәстүрлері, қалыптасып келе жатқан жаңа дәстүрлер тоғысып, тәрбиенің қуатты факторына айналады. Рухани және тәні сау ұрпақ тәрбиелеу барысында отбасының, мемлекеттің, қоғамның ортақ мүшесі болып табылатын кемел адам – ХХІ ғасыр адамы қалыптасады.

Отан бақыты болған кемел ұрпақ ғылыммен, біліммен, еңбекпен қалыптасатынына сенімдіміз. Өзбекстанның ұлы болашағы ғылым, білім, еңбек арқылы жүзеге асады. Әрине, тәуелсіздік жылдарында кемел ұрпақ тәрбиелеу жолында теңдессіз игі істер атқарылуда. Кемел адам – дені сау адамның өлшемі мен қасиеті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Өзбекстан Республикасы Президентінің 14.08.2018 жылғы No PQ-3907 қаулысы.

2. Х.Д.Мақсатқызы. Жоғары оқу орындары студенттерінің инновациялық ойлау қабілеттерін арттыру механизмдері. - Ташкент., 2020 ж.

3. А.Сағдуллаев, Б.Әминов, Ө.Мавлонов, Н.Норқұлов. Өзбекстан тарихы: мемлекет пен қоғамның дамуы. - Ташкент, 2000 жыл

БІЛІМ БЕРУДІ ЖАҢАРТУДА – РУХАНИ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Туремуратова А. Қазақ тілі мен әдебиеті бағыты I курс студенті, Орыс және қазақ филологиясы факультеті, Науай қаласы
Ғылыми жетекші: Бердимуратова Л.Д. аға оқытушы
Науай мемлекеттік педагогика институты

Аңдатпа: Бұл мақалада қоғам өмірінің жаңарып-жаңғыруы, демократиялық өзгерістерге бет бұруы жеткіншектерге тәрбие мен білім беру процесін халқымыздың рухани-мәдени мұраларымен, өмірлік бай тәжірибесімен тығыз байланыста ұйымдастырып, ұштастыра жүргізуде қажеттілік туындайтындығы жайлы айтылады.

Аннотация: В данной статье говорится, что для обновления жизни общества, перехода к демократическим изменениям необходимо организовать процесс воспитания и воспитания подростков в тесной связи с духовным и культурным наследием, богатым жизненным опытом наши люди.

Annotation: This article states that in order to renew the life of society and transition to democratic changes, it is necessary to organize the process of educating and educating adolescents in close connection with the spiritual and cultural heritage and rich life experience of our people.

Кілт сөздер: тәрбие, біліктілік, адамгершілік, азаматтық құндылық, жеке тұлға

Ключевые слова: образование, квалификация, мораль, гражданская ценность, личность

Key words: education, qualifications, morality, civic value, personality

Жас ұрпақты тәрбиелеу жүйесі заман талабына сай қоғамдық өмірде болып жатқан ұлы өзгерістерге байланысты. Қоғам талабы – заман талабы, өйткені «Әр адам өз заманының баласы», сол себептен адамды заман билейді, заманына сай заңдылық та туындайды. Жас адамды есті, саналы, сергек етіп тәрбиелеу отбасы мен қоғамдық тәрбие орындарының бірден бір парызы. «Ес түзелмей, ел түзелмейді», олай болса, егеменді еліміздің болашағы отбасында тал бесіктен басталып, оқу тәрбие орындарында есті ұрпақты тәрбиелеу ісімен шешіlmек. «Тәрбие адам тағдырын шешетін ұлы іс» демекші білім беру мен тәлім-тәрбиенің бірлігіне негізделген бұл негізгі маңызды міндетті жүзеге асыру-әрбір саналы азаматтың қасиетті борышы. Қазіргі қоғам талабы-өз халқының мәдениетін, әдебиетін, тілін, салт-дәстүрін, тарихын, өнерін сүю арқылы басқа халықтардың мәдениетіне, салт-дәстүріне құрметпен қарайтын нағыз мәдениетті адамды қалыптастыру. Ол үшін бүгінгі студент-ертеңгі маман, ескінің көзіндей, жаңаның өзіндей болып, дүниежүзілік мәдениетті танитын төл мәдениетін сыйлайтын, оны таныта, сыйлата алатын, рухани дүниесі бай, интеллектуалдық деңгейі жоғары, білімді, білікті болуы шарт. Әрине, жаңа дәуір, тағдырымыз тап келген үшінші мыңжылдықтың жастарына құнды қасиеттерді дарыту оңай іс емес.

Заманның ендігі тетігі бүгінгі күнмен тірлік ететін адамды емес, болашақты кеңінен ой елегінен өткізетін тұлғаны, келешекті кемел ойлай білетін, дүние өзгерістерінің себеп-салдарын жекелік талғаммен емес, жалпы адамзаттық өлшеммен қабылдайтын жандарды қажет етеді. Олай болса, мемлекетті әлемдік өркениет көшінің алдына шығаратын оның адами ресурстары – бұл педагог мамандар. Білім беру деңгейі экономикалық және ғылыми-техникалық прогрестің ең негізгі көрсеткіші екені белгілі. Ол – мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі. Білім берудегі артта қалушылық мемлекеттің бәсекелестік қабілеті мен ұлттың болашағына ықпалын тигізеді. Осы орайда Жүсіпбек Аймауытовтың «Ел ісін түзеуді білім беру ісін түзеуден бастау керек» деген даналы сөзі еске түседі. Педагогикалық мағынада – білім беру өзін өзі оқытуға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі дамытуға, адамгершілік, рухани азаматтық талғам жасауға және осы талғам үшін жауапкершілікке, қазіргі жаһандық проблемаларды мойындауға, өз кәсібін және өзінің тиісті қызметін өзі анықтауға үйрету. Өйткені, мұның бәрі өзгермелі өмірде өзінің орнын табуға және елдің өркендеуі мақсатында болатыны сөзсіз. Рухани-адамгершілік тәрбие – бұл дұрыс дағдылар мен өзін-өзі ұстау дағдыларының нормалары, ұйымдағы қарым-қатынас мәдениетінің тұрақтылығын қалыптастырады. Жеке адамның адамгершілік санасының дәрежесі оның мінез-құлқы мен іс әрекетін анықтайды. Әлеуметтік тұрғыдан – бұл әлеуметтік ең мәнді игіліктердің бірі, ұлттық адам капиталын өсірудің іргетасы және негізгі құралы болса,

элеуметтік-саяси мағынада – бұл азаматтық құндылықтар мен азаматтық сананы, азаматтық және демократиялық қоғамды жасау мен қалыптастырудың бірден-бір құралы болып табылмақ. Енді элеуметтік-экономикалық тұрғыдан қарайтын болсақ, бұл елдің экономикалық өсуінің, оның байлығы мен бәсекелестік қабілетінің қайнар бұлағы және негізгі ресурсы болмақ. Ал, өркениеттік мағынада – мәдениеттер мен өркениеттер жалғастығының негізі, бүгінде қоғамның жаңа қалыпқа – «білім қоғамына» және оған сәйкес «білім экономикасына» өтуді қамтамасыз ететін алтын көпір болып отыр. Осы себепті бүкіл әлемдік өркениетте экономикалық прогресс пен элеуметтік-саяси тұрақтылыққа ұмтылатын мемлекет пен қоғам білімнің дамуына мүдделі болып қана қоймай, онда өздерінің тұрақты қатысуына мүдделі. Бұл елдердегі білім саясаты элеуметтік саясаттың тек ажырамайтын бөлігі болып қалмай, оның базалық негізін құрайды. Білім саясатының негізгі мағынасы – ұлттық білім берудегі элеуметтік идеология мен элеуметтік басымдықтарды жасау және оны іске асыру. Өзбекстан мемлекеті дамуының қазіргі кезеңінде білімнің рөлі елдің демократиялық қоғамға, құқықтық мемлекетке, нарықтық экономикаға өту міндеттерімен анықталады. Жасөспірім тәлім-тәрбиені, адамгершілік қасиеттерді үлкендерден, тәрбиешілерден насихат жолымен емес, тек шынайы көру, сезім қатынасында ғана алады. Жеке тұлғаның бойындағы жалпы азаматтық құндылықтардың қалыптасуы осы бағытта жүзеге асады, сөйтіп оның өзін-өзі тануына, өзіндік бағдарын анықтауына мүмкіндік туғызатындай тәлім-тәрбие берілуі керек.

Қорыта айтқанымызда соңғы кезде баспасөз бетінде Америка мен Батыс елдерінің ғалымдары «өскелең жастарды рухани және адамгершілікке тәрбиелеуде Шығыс елдерінің тәжірибесін зерттеп, оны пайдалану дұрыс болар еді» деген ой айтуда, өйткені, бұл фактор білім беру сапасын жақсартуға да ықпал етеді. Сол себептен, ең алдымен жаңа ғасыр азаматтарын тәрбиелейтін болашақ ұстаздардың тәрбиесі мен білім беру ісіне қажетті көңіл аударған жөн.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Иржасова Ж.С. Новый подход к проблеме духовно- нравственного воспитания и развития личности ребенка в системе профессиональной подготовки учителя // Образование, 2016, №2(26). –С. 101
2. Қожахметова К. Мектептің ұлттық тәрбие жүйесі: теория және практика. - Алматы: РБК, 1997. - 47 б.
3. Сманов.Э., Тлеуова.С. Болашақ ұстаздардың құндылық бағдар жүйесін қалыптастырудың мәні мен мазмұны // Ұлт тағылымы, 2013, №2. -7б.
4. Ұзақбаева С.А. - Тамыры терең тәрбие. - Алматы, 1993. - 65 б.

ТЕМАТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ СУБСТАНТИВИРОВАННЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ

**Умарова Шахноза Файзулла кизи – магистрант
Навоийский государственный педагогический институт
Республика Узбекистан**

Аннотация: автором рассмотрены тематические группы субстантивированных прилагательных в современном русском языке.

Ключевые слова: транспозиция, субстантивация, субстантиват, переход, часть речи, прилагательное, причастие, тематические группы.

Annotation: the author examined thematic groups of substantivized adjectives in the modern Russian language.

Keywords: transposition, substantivation, substantiate, transition, part of speech, adjective, participle, thematic groups.

Некоторые имена прилагательные и причастия в русском языке могут изменять свое значение и переходить в класс существительных. Процесс перехода в класс имён существительных слов, принадлежащих другим частям речи, называется субстантивацией.

Различается субстантивация и отсубстантивная транспозиция (переход существительных в другие части речи).

Цель данной статьи – рассмотрение перехода имен прилагательных и причастий в существительные.

Субстантивация – продуктивный способ словообразования. Особенно часто субстантивируются прилагательные и причастия. Такие субстантиваты принадлежат к адъективному типу склонения (от лат. *adjectivum* – прилагательное): «управляющий», «больной»; «операционная», «закусочная»; «прошлое», «будущее»; «суточные», «подъёмные». Субстантиваты, образованные от других частей речи, относятся к неизменяемым словам или (реже) сохраняют тот тип словоизменения, который свойствен исходной части речи.

Многие прилагательные перешли в существительные сравнительно давно, и их связи с именами прилагательными в современном русском языке оказались утраченными, немотивированными (так называемая историческая субстантивация). Например, *вестовой, портной, запятая, подноготная, родословная, мостовая, пирожное, приданое* и т.д.

Можно выделить несколько тематических групп субстантивированных прилагательных:

– названия лиц по профессии, происхождению, положению (*военный, рядовой, ротный, звеньевой, пленный* и др.);

– названия лиц по каким-либо признакам (*прохожий, родной, больной, конный* и др.);

– названия животных по внешним признакам (*гнедой, сохатый* и др.);

– названия предметов (*скорый, товарный* и др.);

– большую группу составляют слова – названия помещений (*приёмная, душевая, учительская* и др.);

– широко употребляются названия отвлеченных понятий (*доброе, вечное, хорошее, давнее*, например: *В воспитании нет главного и второстепенного, как нет главного среди лепестков, составляющих красоту цветка* (Сухомл.). В этом предложении слово *главный* употреблено дважды: во втором случае оно обозначает качество, зависит от существительного *лепестков* – это прилагательное; в первом случае это слово обозначает отвлеченное понятие, род и число у этого слова самостоятельные, падеж зависит от слова *нет* — это существительное. Или: *Впереди было белым-бело, так бело, что за снегом уже ничего не угадывалось. Но там, за этим сплошным белым, были немцы* (Сим.). В этом предложении субстантивированное прилагательное употребляется с предлогом и определяется прилагательным *сплошным*.

В имена существительные иногда переходят и причастия (преимущественно действительные) в том случае, если они приобретают значение предметности. Ср.: *Это были мастера, охотно трудящиеся над изготовлением новых изделий из дерева. – Все трудящиеся в нашей стране имеют право на ежегодный оплачиваемый государством отдых.*

В роли имен существительных могут употребляться и отдельные страдательные причастия, например: *убитый, недоступный, невысказанный* и др. Ср.: *Невысказанное долго мучило обоих. – Никем не высказанное предположение. Или: На поле брани осталось немало убитых. – Уток, убитых охотником, быстро подготовили для жарки.*

Таким образом, субстантивация – продуктивное лексико-грамматическое явление, вызванное комплексом морфологических, семантических, синтаксических факторов. Субстантивированные прилагательные не изменяются по родам и являются словами одного из трех родов. Это характерно не только для случаев полной субстантивации. Не изменяются по родам, когда они выступают как существительные, и субстантивированные прилагательные, способные употребляться в своей исконной функции. В процессе словоупотребления некоторые прилагательные утрачивают свою качественную семантику и приобретают предметное значение, т.е. субстантивируются.

Использованная литература

1. Жумаева, Ф. Р. Типы транспозиции частей речи в современном русском языке / Ф. Р. Жумаева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — №47 (389). — С. 468-472. — URL: <https://moluch.ru/archive/389/85522/>

2. Жумаева Ф.Р. Интеръективация как один из типов транспозиции частей речи // *Universum: филология и искусствоведение* : электрон. научн. журн. 2021. 12(90). URL: <https://7universum.com/ru/philology/archive/item/12760>

3. Жумаева, Ф. (2023). О переходе слов из различных частей речи в существительные в русском и узбекском языках. *Ренессанс в парадигме новаций образования и технологий в XXI веке*, 1(1), 143–148. <https://doi.org/10.47689/XXIA-TTIPR-vol1-iss1-pp143-148>

4. Лопатин В. В. Субстантивация как способ словообразования в современном русском языке // *Русский язык: Грамматические исследования*. – М., 1967. – 188 с.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRIMARY EDUCATION.

Dzhanzakova Nurasel - 3rd year student of the Navoi State Pedagogical Institute, Faculty of English Language and Literature.

Mukhammadieva Risola, scientific supervisor, Navoi State Pedagogical Institute, Faculty of English Language and Literature

Abstract: This article discusses the importance and use of pedagogical technologies in teaching foreign languages in primary classes today. Recommendations are given on the formation of competence that the teacher should have when using various interactive methods in the educational process.

Key words: foreign languages, pedagogical technologies, educational process, competence, innovation, method, educational content.

In fact, today's development demands unique creativity, skills and experience from each teacher. This, in turn, imposes a great responsibility on the teachers of foreign languages. Advanced pedagogical technologies are of special importance in the formation of independent and creative thinking skills in students through a foreign language. One of the important requirements is to get acquainted with advanced pedagogical technologies, to use them in practice, and through them to teach children to think independently. In all stages of the continuous education system, the teacher uses pedagogical technologies in non-traditional lessons during the lesson, but in the primary classes, the foreign language teacher focuses on the psychological, pedagogical and knowing and studying the rules of physiological development, based on the purpose and content of the lesson, it is appropriate to use pedagogical technologies in the lesson. The teacher should pay attention to the following when using pedagogical technologies during the lesson:

- to create new concepts in the minds of students based on a specific topic; to reveal the meaning of rules and terms related to a new topic;
- delivering a new topic in line with previous topics;
- to develop students' level of thinking;
- achieving consistency, variety and fun of educational games; check the skills formed on the basis of new knowledge in this training;
- taking into account the psychological characteristics of students;
- to increase the participation of students in the course of the lesson.

Therefore, it should be noted that in order for the young people who are our future to be free-thinking, well-rounded individuals, it is necessary to develop them in every way. It should be used to identify and eliminate negative psychological conditions that hinder self-expression and self-expression. Therefore, students studying in primary grades have a number of unique problems. A teacher should not only be a pedagogue and a psychologist, but also know the technique of working with them.

Based on the above goal, foreign language teaching today includes the "A" stage specified in the DTS, i.e. elementary classes. So, the more skillfully a foreign language teacher uses pedagogical technologies in the 1st-2nd-3rd grades, the more effective the lesson will be.

Today, every subject teacher is using various interactive methods in the educational process based on the nature of his subject. The goal of our direction is to prepare young students for independent thinking, using various interactive methods of pedagogical technologies in non-traditional classes, unlike other subjects. The state educational standard sets the goal of teaching 200 words and phrases for

each grade, for example, 1st grade, 250 words and phrases for 2nd grade, so a foreign language teacher based on pedagogical technologies It is expected to achieve the stated goals.

Showing primary school students what foreign language teachers teach, based on which pedagogical technologies should be used to teach the language using the most convenient methods and methods, encourages the implementation of innovative directions of education. In language teaching, the teacher should introduce innovative pedagogical technologies into the educational system, reform the educational system by introducing the most advanced technologies in the educational system, increase the effectiveness of education, ensure the socialization of the individual, in this regard, certain achievement of success occurs as a result of trying to form friendly relations with the child in the educational process. Today, the teacher should pay attention to the following in order for the lessons of elementary school students to be correct, clear, and consistent.

First of all, through the use of pedagogical technologies, thorough mastering of knowledge, skills and abilities by students, comprehensibility, consistency and accessibility of education, connection of theory with practice, demonstration, new approaches of today, multimedia students provided by the realization of consciousness.

Secondly, it is important not only to teach foreign language to elementary school students, but also to organize communication with their friends. Thirdly, it is necessary for each teacher to use interactive methods when using pedagogical technologies in the course of the lesson.

Fourthly, in order to form the students' thinking activity, the teacher should organize various didactic and role-playing games, taking into account the physiological development of the students.

Fifth, the teacher should use interactive methods of joint action among students. teacher and student and

Sixth, repetition should not be done passively in order to prevent students from forgetting the topic covered.

It is known that today science, technology, information system is developing rapidly. The era itself demands to have excellent knowledge, skills and skills in order to participate in daily activities in studying and teaching. By introducing advanced methods of teaching using modern pedagogic and information and communication technologies, teaching the young generation to foreign languages, fundamentally improving the system of training specialists who can speak these languages freely, and on the basis of this, their conditions are being created for the achievements of world civilization and the wide use of world information resources, the development of international cooperation and communication.

Today, pedagogical and psychological demands are placed on pedagogues to successfully teach foreign languages from the 1st grade. Who does the teacher teach, what does he teach and on the basis of what technologies? For this purpose, a foreign language teacher can teach students by comparing the foreign language only when he knows his mother tongue, its phonetics and grammar perfectly.

Every teacher working in the continuing education system, including foreign language teachers, must have the following necessary linguistic competences: linguistic, sociolinguistic, pragmatic.

As we know, the most favorable period for learning foreign languages is 5-8 years old, during which the child has fully learned the system of learning his native language and learns the foreign language. takes a conscious approach to acquisition, communicating with others in a foreign language does not cause much difficulty. The abilities that develop through the process of learning foreign languages in childhood have a positive effect on the development of the child's communicative abilities.

After the age of ten, only 5% of children learning foreign languages can pronounce words correctly. That is why it is effective to start learning foreign languages early. In order to achieve the effectiveness of education, the following requirements are imposed on today's foreign language teacher:

1. The teacher who incorporates the above classes should have sufficient knowledge, skills, qualifications, and clearly know the essence of pedagogical technologies.

2. Application of pedagogical technologies in the educational process, taking into account the age-specific pedagogical and psychological individual characteristics of primary school students.

3. One of the qualities of a teacher is that he knows his subject at a high level, and effectively uses pedagogical technologies to improve the effectiveness of education and achieve results.

4. One of the requirements for the teacher's profession should be to love children, to be interested in their life, to awaken their love for a foreign language through the use of pedagogical technology. Therefore, teaching a foreign language through pedagogical technologies should be of great importance in educating young people to become mature generations with independent thinking in the future.

References

1. Karimov L.A. High spirituality 4. Jumanazarov II. Organization of pedagogical technologies in foreign language classes is an urgent problem. Republican practical conference on the problems and solutions of improving the quality and efficiency of primary education. -T.: 2014. 5. Kenjaboyev A. Pedagogical technologies are an important factor of lesson effectiveness. T.: "Navroz", 2012.

2. Kenjaboyev A. Pedagogical skill bases.-T.: "Navroz", 2012. 7. Kenjaboyev A., Salomova G., Sohibov B. Pedagogical bases of distance education. // "Modern education", 2014, No. 10. - p. 3-7.

3. Kenjaboyev A., Kenjaboyev J. Educational technology and its relevance. "Modern education, 2015, No. 4. - p. 61-64.

4. Saidakhmedov N. Pedagogical technologies. -T.: "Science", 2006. 10. Tolipov U.K., Usmanboyeva M. Practical foundations of pedagogical technology. - T.: "Science, 2006.

5. Tolipov U., Usmonboeva.M. Applied foundations of pedagogical technologies. T. Science, 2006, pp. 42-43. 3. R. Ishmukhamedov. Ways to increase the effectiveness of education with the help of innovative technologies. T. 2004.

COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Scientific advisor: Bafoyeva N.S

The teacher of English language and department

Researcher: O'taganova Munisa Tolibjon qizi

The student of Navai State Pedagogical Institute

Abstract.

This article aims to provide a comparative analysis of the present tense forms in the English and Uzbek languages, exploring their similarities, differences, and usage patterns.

Key words: tense, present simple, present continuous, present perfect, present perfect continuous, Uzbek present tense.

Абстрактный.

Целью данной статьи является сравнительный анализ форм настоящего времени в английском и узбекском языках, изучение их сходств, различий и особенностей употребления.

Ключевые слова: время, настоящее простое, настоящее продолженное, настоящее совершенное, настоящее совершенное продолженное, узбекское настоящее время.

Abstrakt.

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi hozirgi zamon shakllarini qiyosiy tahlil qilish, ularning o'xshashliklari, farqlari va qo'llanish shakllarini o'rganishga qaratilgan.

Tayanch so'zlar: zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, o'zbekcha hozirgi zamon.

Language is a powerful tool that enables communication and facilitates the expression of ideas, actions, and states. Among the various components of language, verb tenses play a crucial role in conveying the time and duration of an action or state. As well as, tense is a grammatical concept that indicates the time of action or event. Tense expresses actions that have happened in the past, are happening in the present, or will happen in the future. Tenses, in English Grammar, is the form of the verb which shows the time when a specific event has happened or is going to happen. Basically,

tense denotes the characteristics of the verb in a sentence.⁵⁶ According to the Merriam-Webster Dictionary: "Tense is defined as a distinction of form in a verb to express process of time or duration of the action or state it denotes." In this article we are going to compare present tenses in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

Since, English and Uzbek belong to different family of languages, according to their different genetic and typological forms, there are a lot of differences between them. The interference of mother tongue can be reason for making mistakes regularly. As well as, pupils regularly make mistakes in learning present tense forms of the verb. It should be noted, when each form of present tense is explained learners or teens, separately, it will not be difficult to do the exercises and tasks for each form of them. Main difficulties are arisen in choosing suitable form of the tense because of misunderstandings the difference between forms of the unit. The implication of mother tongue influences on defining the difference between them seriously because there are several forms of the present tenses in English and Uzbek. The following paragraph which is given below shows the definite difference between English and Uzbek.

There are several subgroups of present tense in English:

1. It is used to express actions, events, or states that are happening at the current moment.
E.g.They eat dinner at 7 p.m.

2. It is used to talk about future events in certain contexts, such as scheduled events or timetables.
E.g.The concert starts in an hour.

3. It is used to express general truths, facts, or things that are considered to be universally true.
E.g.The sun rises in the east.

4. It is often used to describe temporary actions or situations that are happening around the present moment. E.g.I'm currently working on a new project.

5. It is used to create a sense of immediacy and bring the narrative to life. E.g. I walk into the room, and there she is, sitting by the window.

So, the present tense forms in English include the simple present, present continuous, present perfect, and present perfect continuous.

a) present simple. It is used for something that is permanently true, for habits and for permanent actions.⁵⁷ It is formed by using the base form of the verb for all subjects except the third person singular, which adds an "-s" or "-es" ending. Examples include:

I come by car to the office.

You can board the bus from 2nd Avenue.

He goes to school every morning.

She understands English very well.

It mixes the sand and the water.

We drink milk every night before going to bed.

They try to use some gestures during the lesson.

b) present continuous. It is used for an action which is in progress now.⁵⁸ It is formed by using the present tense of the verb "to be" (am, is, are) followed by the present participle (-ing form) of the main verb. For instance,

I am cooking pasta for lunch.

You are teaching russian in the class.

He is crying out loud.

She is collecting money

It is raining now.

We are preparing our tasks.

They are playing all the classics.

---

⁵⁶ <https://www.geeksforgeeks.org/english-tenses/amp/>

⁵⁷ Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Upper Intermediate Students.2000, p. 10

⁵⁸ Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Upper Intermediate Students. 2000, p. 10

c) present perfect. It is used to show a connection in the speaker's mind between the past and the present.⁵⁹ It is formed by using the present perfect tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by "been" and the present participle (-ing form) of the main verb. Examples include: I have cut my finger.

You have done all your homework.

He has been in Pune for one week.

She has just gone out to the market.

The clock has just struck twelve. We have gone for a walk.

We have eaten all the cookies

They have completed their degree from Navai university.

d) present perfect continuous. It is used to refer to an activity which has been taking place in the recent period up to the present. It is formed by using the present tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by the past participle of the main verb. For example:

I've been misplacing my wallet and keys.

You have been reading War and Peace for a month now.

He has been arriving late for work recently.

She has been owning her Mazda since 2007.

We have been reading that book all day.

They have been waiting for hours.

In Uzbek, the present tense is similar to the English but it is not identical one; and is studied only in general terms. In this language, the present tense is used to describe actions or states that are on going process, habitual actions, and general truths. It is used in the following cases:

a) present continuous: It is used for actions which are happening now. It is formed by adding the suffix "-yap" to the verb stem.

Men onajonimga atab she'r yozyapman.

Sen a'lo baho olishing uchun dars qilyapsan.

U stadionda yuguryapti.

Biz bog'da hashar qilyapmiz.

Siz ruchka bilan rasm chizyapsiz.

Ular maktabda musobaqaga tayyorlanyaptilar.

b) present future: This tense is used to express the action which is happening now and will happen after that. It is formed by adding the suffix "-a" to the verb stem.⁶⁰

Men imtihonga qattiq tayyorlanaman.

Sen opangga tabrik xati yozasan.

U darsda faol qatnashgan holda baho oladi.

Biz birgalikda bir kuch bo'lamiz.

Siz, albatta, shifokor bo'lasiz.

Ular olimpiadada g'olib bo'lishi uchun harakat qiladi.

The paragraph shows that in English the present simple tense is formed by adding -s, -es to the 3rd person, other persons are conjugated without suffixes. There is not such kin of rules In Uzbek. For example: In winter, my father takes me to the teahouse every day.

Qishda dadam meni har kuni choyxonaga olib chiqadi.⁶¹

In English the present continuous coincides with the present continuous according to their meaning and usage. But the formation of the continuous forms is quite different. In the Uzbek language the present continuous is formed by adding the suffix -moqda, -yap, in English it is formed with the help of auxiliary verb "to be" and adding the suffix -ing to the main verb. Because of different formation pupils have difficulties with making up the correct sentences. They usually omit the auxiliary verb "to be" in

---

⁵⁹ Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Pre-Intermediate Students. 2000, p. 10

⁶⁰ Yoldoshev M. O'zbek tili paraktikumi. Toshkent-2006, p. 48

⁶¹ O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi.-T: Yangi asr avlodi, 2016-20b

the present continuous and forget to add the suffix -e and -es to the 3rd person in the present simple tense. In the Uzbek language there is no similar form of present tenses which can be coincided with the present perfect tense and present perfect continuous tense in English. The sentences in present perfect and the present perfect continuous can be translated from English into Uzbek using one of the forms of the past tenses of the Uzbek language. Interlingual interference can be strong and weak. The weak interference disappears after doing some exercises fast. The strong interference lives long, it requires doing a lot of exercises.⁶² That is why; it should be given tasks and exercises in teaching materials devoting to distinguish the distinctions between tense forms persistently. It helps pupils to remember and acquire skills on given material.

In conclusion, the present tense in English and Uzbek languages serve as important tools to express actions and states happening at the present moment, habitual actions, and general truths. While English offers a wider range of present tense forms, Uzbek relies primarily on the present future tense and present continuous tenses. Understanding the similarities and differences between these two languages enhances language learners to communicate effectively in both languages.

REFERENCES:

1. Yoldoshev M. O'zbek tili praktikumi. Toshkent-2006, p. 48.
2. Yusupov U. Teoreticheskie osnovy sopostavitel'noy lingvistiki. T.: Fan-2007, p. 104
3. O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi.-T: Yangi asr avlodi, 2016-20b
3. Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Pre-Intermediate Students. 2000, p. 10
4. <https://www.geeksforgoeks.org/english-tenses/amp/>

THE EFFECTIVENESS OF TEACHING GRAMMAR INDUCTIVELY

Navoiy davlat pedagogika instituti ,
Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi
Qodirova Kamolaxon Shomil qizi
Supervisor: Sadikova Dildora

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola grammatikani induktiv tarzda o'rgatish konsepsiyasini o'rganadi, bu o'quvchilarga haqiqiy til misollarini taqdim etishni va ularni grammatik qoidalarni boshqariladigan izlanishlar orqali kashf etishga undashni o'z ichiga oladi. Maqolada induktiv grammatika o'qitishning nazariy asoslari va uning tilni o'zlashtirishdagi afzalliklari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *induktiv yondashuv, deduktiv yondashuv, grammatika o'rgatish.*

ANNOTATION

This article explores the concept of teaching grammar inductively, which involves presenting learners with authentic language examples and encouraging them to discover grammar rules through guided exploration. The article discusses the theoretical foundation of inductive grammar teaching and its benefits for language acquisition.

Keywords: *inductive approach, deductive approach, teaching grammar.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье исследуется концепция индуктивного обучения грамматике, которая включает в себя предоставление учащимся аутентичных языковых примеров и поощрение их открытия грамматических правил посредством управляемого исследования. В статье обсуждаются теоретические основы индуктивного обучения грамматике и его преимущества для овладения языком.

Ключевые слова: *индуктивный подход, дедуктивный подход, обучение грамматике.*

---

⁶² Yusupov U. Teoreticheskie osnovy sopostavitel'noy lingvistiki. T.: Fan-2007, p. 104

INTRODUCTION

The inductive method is a newer way of teaching. It is also called rule-discovery learning by some experts [2]. In a language class, teaching through an inductive method involves showing students texts and examples first. The teacher's role is to give them language to help them figure out the rules, guide them in discovering, and then offer more chances to practice. This approach is often seen as a modern way of teaching because it lets students discover rather than just telling them, uses authentic materials, and focuses on students' needs, not just rules [3]. For example, a teacher writes examples of sentences using the present perfect and simple past on the whiteboard. Then, the teacher asks the students to talk about the differences they see in the two sets of sentences, either with a partner or in groups. The teacher helps the students recognize the differences in how the sentences are structured and what they mean. Finally, the teacher teaches the rules for both tenses and gives more examples [5].

On the other hand, a deductive approach (rule-driven) is more traditional teaching method, and it starts by giving learners rules in the first place, then examples, then practice. It is a teacher-centered approach to presenting new content [4]. The main focus of this strategy is on the rules rather than the natural use of the language.

PREVIOUS STUDIES

Several experiments were conducted by researchers and professors on the effectiveness of inductive and deductive teaching. Some of them found inductive to be productive, and some of them came to a conclusion that there is almost no significant difference between the two methods.

According to the experiment held by Dang & Nguyen in 2012 (cited in [1]), the impact of teaching English tenses to EFL learners using an indirect, explicit method has been studied. The experimental group, taught grammar indirectly, performed better than the control group, who were taught directly, in analyzing grammar rules and oral proficiency. However, both groups showed similar abilities in applying grammar structures in a specific context. These results suggest that indirect, explicit grammar instruction is effective. Another researcher, Constance Shaffer (1989) (as cited in [3]), supported inductive approach since it encouraged active participation and learning. Examples of studies that show similar results of both types of methods were conducted in 2008 by Mohammed & Jaber and in 2014 by Zamani & Mohammadi (cited in [1]).

ADVANTAGES OF INDUCTIVE TEACHING

Some of the main advantages of teaching grammar inductively include followings:

1. Students are taught to become comfortable with discovering rules themselves, which can help them become more independent learners and rely on themselves more for learning.
2. The students are actively involved in the learning process instead of just receiving information passively.
3. The main attention is on the students and their application. The application of language is more important than following strict rules.
4. Students examine examples, draw conclusions, and form generalizations based on evidence, all of which foster critical thinking abilities.
5. When students actively participate in the learning process, they typically remember and retain information better.

CONCLUSION

In summary, inductive teaching provides many advantages for students, including greater involvement and thinking critically, as well as promoting independence and teamwork. By engaging students actively and guiding them to uncover and examine ideas independently, inductive teaching not only enhances comprehension but also helps students develop crucial skills for learning throughout their lives. Embracing the principles of inductive teaching can create more lively and student-focused classrooms, ultimately empowering students to thrive in a constantly changing world.

REFERENCES:

1. Benitez-Correa, C., Gonzalez-Torres, P., Ochoa-Cueva, C., & Vargas-Saritama, A. (2019). *A Comparison between Deductive and Inductive Approaches for Teaching EFL Grammar to High School Students*. *International Journal of Instruction*, 12(1), 225-236. <https://doi.org/10.29333/iji.2019.12115a>

2. Handoyo Puji Widodo. (2006). *Approaches and procedures for teaching grammar*. In English Teaching: Practice and Critique. Volume 5, Number 1, pp. 127. Retrived from <http://education.waikato.ac.nz/research/files/etpc/2006v5n1nar1.pdf>

3. Kolat, H. (2009). *Deductive vs. inductive approach on English grammar teaching for elementary student*. ABMYO. Dergisi 13. pp. 91. Retrived from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/746136>

Web-sites:

4. *Deductive approach*. British Council. Teaching English. <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/d-h/deductive-approach>

5. *How To Teach Grammar Inductively: Steps And Examples*. Teach Utopians. <https://teachingutopians.com/2021/02/14/how-to-teach-grammar-inductively-steps-and-examples/>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA TURLI O‘YINLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI.

Navoiy davlat pedagogika instituti ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) 2-bosqich magistranti Qurbonova Shalola Ilhomiddinovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tillarni o‘qitishda ta’limiy o‘yinlardan, turli interfaol usullardan foydalanish va bu usullar orqali til ko‘nikmalari oson o‘zlashtirilishi yuzasidan fikrlar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование развивающих игр и различных интерактивных методов при обучении детей дошкольного возраста иностранным языкам и легкое приобретение языковых навыков с помощью этих методов.

Abstract. This article discusses the use of educational games and various interactive methods in teaching foreign languages to preschool children and the easy acquisition of language skills through these methods.

Kalit so‘zlar. Maktabgacha yoshdagi bolalar, xorijiy tillar, ta’limiy o‘yinlar, didaktik o‘yinlar, faoliyat, bilim, ko‘nikma.

Ключевые слова. Дети дошкольного возраста, иностранные языки, развивающие игры, дидактические игры, деятельность, знания, умения.

Key words. Children of preschool age, foreign languages, educational games, didactic games, activities, knowledge, skills.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida, ta’lim tizimi ham jadal suratlarda rivojlanib bormoqda, bu esa hozirgi kun yoshlarini o‘z ona tilidan tashqari yana bir necha xorijiy tillarni o‘rganishni talab qilmoqda. Ilmiy tadqiqotlar ushbu jarayonni erta yoshda boshlash samaraliroq natija ko‘rsatishini ta’kidlamog‘da. Bizning yurtimizda ham ushbu masalaga katta e’tibor qaratilgan, xorijiy tillarni o‘qitishda, xususan, ingliz tilini o‘qitishda dunyoning yetakchi tashkilot va universitetlar hamkorligida yangicha yondashuv asosida dasturlar ishlab chiqilmoqda. Oxirgi 3 yilda bu jarayon maktabgacha ta’limda ayniqsa o‘z ifodasini topmoqda. Davlat qaramog‘idagi hamda xususiy tarmoqdagi maktabgacha ta’lim muassasalarida ingliz tilini o‘rgatish bo‘yicha keng ko‘lamli loyihalar amalga oshirilmoqda.

Bog‘cha va maktab yoshida o‘yin bolaning eng asosiy va sevimli mashg‘uloti bo‘lganligi tufali bola atrof olamni ham o‘yin orqali kashf etadi. Agar xorijiy tillarni ham o‘yinlarga bog‘lagan holda olib borilsa, bu til ko‘nikmalarining o‘zlashtirilish samaradorligini bir necha barobarga oshiradi. O‘yin bolani nafaqat jismoniy faolligini oshiradi, shuningdek, ruhiy tetiklikni ham shakllantirishga yordam beradi. O‘yin bolani o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashiga, atrofdegilar bilan ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga ham katta ko‘mak beradi. Shu sababli ota- onalar va pedagog tarbiyachilar bolalarga imkon qadar ko‘proq o‘yin orqali o‘rganishni targ‘ib qilishlari kerak bo‘ladi. Aynan o‘yin orqali bolalar ta’lim oladilar va o‘z iqtidorlarini namoyish etadilar.

Asosiy qism. Chet tilini o'rganish uzoq vaqt talab qiladigan murakkab jarayon bo'lib, pedagog va ota-onalardan ehtiyotkorlik bilan tashkillashtirishni talab qiladi. Psixologlar inson hayotini uchta asosiy davrga ajratishadi: o'yin, ta'lim va mehnat. Ta'lim bosqichini boshdan kechirayotganida ham bola ruhiyatidan va xatti-harakatlaridan o'yinlarga, kulgili mashg'ulotlarga qiziqishni osongina sezib olish mumkin. Pedagogika sohasi yetuk olimlari ham o'yinlar orqali o'rganishni bola ta'lim olishining tabiiy yo'li sifatida tan olishgan. Zerikarli grammatik mashqlar, uzundan-uzun matnlar va tushunish qiyin bo'lgan qoidalar ba'zan bolani chet tilini o'rganish mobaynida tushkunlikka tushirib qo'yishi mumkin. Ayniqsa, bu holatni tajribamizda yuqori sinf o'quvchilarida ko'p kuzatganmiz. Bunday vaziyatda o'quvchilar zerikishni boshlaydi va bu keyinchalik o'qituvchi faoliyatiga ham salbiy ta'sir qilishi mumkin. Zero, har bir o'qituvchining muvaffaqiyati u ta'lim bergan o'quvchilarning bilim darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Pedagoglarimiz esa uyalmasdan, aktyorlik qobiliyatidan to'liq foydalanib, tez-tez darslarda turli xil o'yinlardan foydalanishlari kerak. Chet tilini o'yinlar orqali o'rgatish ta'lim berish jarayonini muhim va ruhlantira oluvchi, ijobiy va natijaga boy tajribaga aylantiradi.[3]

Chet tilini o'qitish amaliyotida ko'plab o'quv qo'llanmalar, uslubiy ishlanmalar, chet tilida turli o'yinlarni o'tkazish uchun materiallar qo'llaniladi. Bolaga o'z ona tili bilan bir vaqtda chet tilini ham o'rgatish katta mehnatni talab qiladi. Har bir ta'lim dargohi bu jarayonga an'anaviy va noan'anaviy tarzda yondashadi. Natija esa yillar o'tib ma'lum bo'ladi. Chet tilini o'rgatishning barcha asosiy komponentlari (o'qitish maqsadi, metod va vositalari, o'quv fan mazmuni) bir-birlari bilan chambarchas bog'liqligi, chet tiliga o'rgatishning maqsadi, muomala asoslarini yaratishga, o'z fikrini erkin bayon qilish va oddiy kommunikativ vaziyatlarda suhbat olib borish malakalaridan iborat. Shundan kelib chiqqan holda birinchi navbatda ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan bu mazmunga nafaqat bilim, ko'nikma va malaka, balki umuminsoniy madaniyatini tashkil qiluvchi ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak-atrofga nisbatan munosabatlarini ham kiritish masalasi katta ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonida nutq faoliyatining tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozishlardan iborat ko'nikmalarini shakllantirishga bo'ysundirilgan bo'ladi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalarni chet tilida muloqotga kiritish jarayonida didaktik o'yinlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday o'yinlar bolalarga nafaqat quvonch, zavq, rohat va xursandchilik bag'ishlaydi, balki chet tilini o'rganishlarida cheksiz qiziqish o'yg'otadi. Mazkur faoliyat yordamida ular bosqichma-bosqich ijtimoiylashadilar.

O'yinlarga xos bo'lgan bir qator didaktik holatlar mavjud. Ular quyidagilar:

- ❖ pedagogikada o'yinlar turli yoshdagi bolalarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish shakli sifatida namoyon bo'ladi;
- ❖ o'yinlar bolalar faoliyatining erkin shakli bo'lib, mazkur jarayonda ular atrof-olamni anglaydilar, o'rganadilar, shaxsiy ijodiy faoliyatlari uchun qulay sharoitga ega bo'ladilar, mustaqil bilish va o'z faoliyatlarini jadal tarzda namoyon qilish imkoniyatini qo'lga kiritadilar;
- ❖ o'yinlar bolalar uchun rivojlanish amaliyoti hisoblanadi;
- ❖ o'yinlar jarayonida bolalar aql-idrokka tayangan holda ijod qiladilar, o'z imkoniyatlari va ijodiy faoliyatlarini namoyon etadilar.

Chet tilini o'yin orqali o'rgatish borasida ko'p mulohazalar mavjud bo'lib, bunda o'yin faqat vaqtni o'tkazish uchun va uni mashg'ulot xonasidan tashqarida o'ynalgani ma'qul deb hisoblanadi. Ammo bolalarga chet tilini o'rgatish vaqtida didaktik o'yinlardan foydalanish samarali natija berib, chet tilida so'zlashish xususiyatlarini rivojlantirishga sabab bo'ladi. O'yin shunday kuchga egaki, u nafaqat bolalarning kayfiyatini kutara oladi, balki ularga xorijiy tilni o'rganishlarida ruhiy kuch bag'ishlay oladi.

Didaktik o'yinlardan foydalanishda quyidagi metodik talablarni e'tiborga olish talab qilinadi:

1. O‘yinlardan mashg‘ulot va mashg‘ulotdan tashqari jarayonlarda foydalanish mumkin. Buning uchun bolalarni qiziqtiridigan va ularning yosh xususiyatlariga mos keladigan o‘yinlarni tanlab olish zarur.

2. Mashg‘ulotlar jarayonida o‘yinlarga 15-20 daqiqa vaqt ajratish mumkin.

3. Har bir o‘yinni o‘tkazishda avval unga puxta tayyorgarlik ko‘rilishi hamda mashg‘ulot mazmuni bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi lozim.

Og‘zaki nutq malakalarini o‘stirish uchun chet tilini o‘qitish jarayonida har xil interfaol o‘yinlarni qo‘llash, mashg‘ulotni zerikarli emas, aksincha, qiziqarli va sevimli mashg‘ulotga aylantirishi aniq. Interfaol o‘yinlar orqali chet tilini o‘rganuvchi bolalar o‘zlarini ancha erkin tutadilar, hatto uyatchan bolalarni ham ushbu o‘yinlarda qatnashishga undaydi. Interfaol o‘yinlarni, ayniqsa, grammatika va so‘z boyligini orttirish jarayonida qo‘llash samarali natija beradi. Ammo bu o‘yinlarni qo‘llashdan oldin pedagog bolalarga o‘yindan ko‘zlangan maqsadni, o‘yin qoidalarini aniq tushuntirishi va o‘tilayotgan mavzu bilan chambarchas bog‘lashi kerak. Interfaol o‘yinlar bolalarning tasavvuri, zehni, xotirasi va narsa buyumlarga bo‘lgan e‘tiborini oshiradi. Bolalarga til o‘rgatishda to‘rli o‘yin turlaridan foydalanish ijobiy samara beradi. Masalan, yakka individual, juftli, guruhli, ommaviy o‘yinlar yoki rolli, tashkiliy kommunikativ, ijodkorlikka yo‘naltiruvchi, intellektual musobaqaga asoslangan, didaktik, yo kompyuterli o‘yinlar shular jumlasiga kiradi. Ta‘limning zamonaviy texnologiyalarida bir nechta interfaol metodlar bo‘lib, ular chet tili mashg‘ulotlarining samarali darajada o‘tilishini ta‘minlaydi. Didaktik o‘yinlardan: “O‘zim tekshiraman”, “Tez javob”, “Rasmlar”, “Pantomima”, “Harflarni top” o‘yini, “Sirli so‘z”, “Zanjir”, “O‘yin topishmoq” va boshqalar.[2]

Misol tariqasida bir nechta o‘yinlarni tahlil qilamiz:

✓ “Qadam-baqadam” o‘yini. Bu o‘yin juda ham qiziqarli bo‘libgina qolmay bolalar uchun juda foydalidir. Ushbu o‘yinda to‘rt yoki beshta bola qatnashishi mumkin bo‘ladi. Har bir bola alohida bo‘lib sinf xonasiga turib olishadi va marra belgilanadi. O‘qituvchi turli xil so‘zlar aytadi va kim birinchi bo‘lib ushbu so‘zni chet tilida nomlanishini topsa bir qadam oldinga yuradi. Marraga birinchi bo‘lib yetib kelgan bola o‘yinning g‘olibiga aylanadi.

✓ “Inglizcha qo‘shiqqlar tinglash, hamda raqsga tushish”. Bu mashg‘ulot orqali bola so‘zlarning talaffuzini o‘rganadi va qo‘shiqda aytilgan harakatlarni amalda bajarish orqali yangi so‘zlarni tez va oson o‘rganadi.

✓ “Xatoni top” o‘yini. Ushbu o‘yinda o‘qituvchi tomonidan mavzuga aloqador noto‘g‘ri ma‘lumot aytiladi, bolalar esa chaqqonlik bilan bu xatoni topishlari kerak bo‘ladi. Misol uchun darsda sabzavotlarning nomlari o‘rganilayotgan bo‘lsa, o‘qituvchi tomonidan “potato-sabzi” tarzida ma‘lumot beriladi. Bolalar zudlik bilan potato sabzi emas, balki kartoshka ekanligini aytishlari kerak bo‘ladi. Bu o‘yin nafaqat bolalarda e‘tiborli bo‘lishlikni kuchaytiradi, balki ularning chaqqon bo‘lishlariga ham undaydi.[4]

Xulosa o‘rnida shuni aytib o‘tish joizki, kelajagi porloq farzandlarimiz yetuk kadr bo‘lib yetishishlarida, ya‘ni jamiyatda o‘z o‘rnini topishlarida, avvalo, maktabgacha ta‘limning o‘rni

ahamiyatlidir. Biz ularni zamonaviy texnologiyalar va zamonaviy ta'lim tizimi bilan ta'minlashimiz talab etiladi. Maktabgacha ta'lim jamiyatdagi har bir inson ildizlarining rivojlanishi, ularning kelajakda ona yurtiga munosib farzand, kuchli shaxs bo'lib voyaga yetishlarida ham katta ahamiyatga ega. Biz farzandlarimiz ta'limiga ko'proq e'tibor berishimiz, zamonaviy shart-sharoitlar yaratishimiz, yangi yangi usullar orqali ularning o'rganishlariga ko'maklashishimiz zarur. Shuning uchun ham bolalarimizga yoshligidan ta'lim berib borishimiz, o'qishga qiziqtirishimiz, jamiyatimizdagi har bir bolani nazardan chetda qoldirmasligimiz, o'rganishga qiynalgan bolalar bilan ham alohida shug'ullanishimiz, turli xil qiziqarli o'yinlar bilan e'tiborlarini tortishimiz, chet tillarini o'rgatish davomida muntazam rag'batlantirib borishimiz ularni kelgusidagi ta'limlari uchun dastlabki mustahkam poydivor bo'lishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yusupov L.S Bolalarni ilk yoshida xorijiy tillarni o'rgatishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati: Muammo va yechimlar. „Yosh olim” jurnali 2020.
2. Ganiyeva M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy metodikasi „Ta'lim sifati yangi O'zbekiston taraqqiyotini ya'nada yuksaltirishning muhim omili”2023
3. Nurillayev T.T Xorijiy tillarni o'qitishda didaktik o'yinlarning ahamiyati Science and Education 2023
4. Normatova S.N maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga xorijiy tillarni o'qitish metodikasi va ahamiyati. Yosh Tadqiqotchi Jurnal 2023.

COMPARATIVE ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORY GENDER IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

**Adiba Rasulova, 3rd year student of
English language and literature faculty, NSPI
Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at
English language and literature department of NSPI**

Annotation: Grammatical gender is formal category, it does not refer to biological difference between man and woman, rather is integral part of linguistic system. In this research work, it is shown that the differences and similarities of gender in Uzbek and English languages. Also, the classification of gender in two languages and the process of analysis are defined with more obvious examples.

Key words: masculine, feminine, neuter, name, animal, semantic mean

Annotatsiya: Grammatik jihatdan jins bu rasmiy kategoriyadir. Biz bu atamani erkak va ayol o'rtasidagi biologik farqlanish deb emas, aksincha, tilning ajralmas qismi sifatida o'rganamiz. Ushbu tadqiqot davomida grammatik jinsning o'zbek va ingliz tilidagi farqi va o'xshash tomonlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, bu nazariyani aniq misollar bilan tasniflab tahlil qilib berilgan.

Kalit so'zlar: erkak, ayol, neytral, ism, hayvon, semantik ma'no

Аннотация: Грамматический род является формальной категорией, он не указывает на биологическое различие между мужчиной и женщиной, а является неотъемлемой частью языковой системы. В данной исследовательской работе показано различие и сходство рода в узбекском и английском языках. Также классификация пола на двух языках и процесс анализа определяются на более наглядных примерах.

Ключевые слова: мужской, женский, средний род, имя, животное, смысловое значение

In everyday speech, the word “gender” is associated with the biological and social differences between women and men. In addition, people might know that languages can have masculine and feminine phrases and words. So, at initial view, it may seem that grammatical gender is a reflection of natural gender in grammar. Many languages of the world have their own gender system in their grammar. Among learners, there are many questions regarding how to differentiate gender between their target and native languages. Main reason is variety of gender system. For instance, there are two gender in French, three in German, English, four in Dyirbal (from North Queensland), more elsewhere. And

addition, we thought that sex and gender are the same thing. Seeing exact corresponding between masculine, feminine and male, female sex. In German language, most nouns are referring to feminine and female but the word *Madshen* "girl" means neuter in gender, because it contains the diminutive suffix - *chen* which is inalterable neuter. [2;1] Even though gender and sex are distinct terms, and animals do not have gender, it is not uncommon for people to refer to animals as having gender. This chapter focuses on that also with explanations.

In modern English, gender plays an important role in grammatical category. It is divided the expression of masculine, feminine and neuter. The term "gender" is opposed to the term "sex". The first term (gender) is a pure grammatical term which deals with the grammatical expression of grammatical gender, i.e. the expression of masculine, feminine and neuter genders. The second word (sex) is used as a common word for both male and female. Thus, it is often used to denote biological notions. [4;21] Also, English language, we can differentiate masculine and feminine more easily which compares to Uzbek language gender system. Pronoun influences the process.

She reported all the discourse to him. [3;3]

But he was too earnest for an answer to forget his question. [3;117]

It was terrible storm. [3;4]

In this sentence, it is clear that she is feminine, he is masculine and it is neuter. But in Uzbek language, all can be represented by a single word "u". At this point, names can help to understand which of them is illustrated.

U biznikiga ham tez-tez kelib turar edi. [7;37] (he/she/it used to come to us very quickly).

Now we do not know if it is a girl or a boy without seeing their face and knowing their name. And question could be appeared in our mind: "*Who is that person*"

Otabek Rahmatning savoliga javob bermay eshikka qaradi. [1;2] (Otabek looked the door without answering Rahmat's question).

Here is the solution "name". In two examples, there is no semantic change. In Uzbek speech, gender is easy to identify if people say their first name and then use a pronoun in sentence. **Otabek** is uzbek national name which has identified masculine.

In Modern English the meaning of gender may be expressed by the help of different other means: 1. gender may be indicated by a change of words that is, by the help of lexic - semantic means: man – woman, cock (rooster) – hen, bull-cow, Arthur, Ann, Edgar, Helen and so on. 2. gender may be indicated by the addition of a word that is, by syntactic means examples: Grandfather – grandmother, manservant – maidservant, male cat – female cat or he cat – she cat and so on. 3. gender may be expressed by the use of suffixes, examples, host – hostess, hero – heroine, tiger – tigress. There are opinions according to which these suffixes are morphological means, thus they are grammatical means and because of this fact one may consider that English has the grammatical category of gender. But it can hardly be accepted. [4;22]

According to above theory, we can say that English language have more attention to the gender rather than our national language. We have different overview. For instance: we don't add any suffix to express our gender in word like hero and heroine. 1) It is defined with word adding; **qahramon ayol** (heroine). The masculine word not only is used in sentences the same way in two language without adding any word like feminine **qahramon** (hero). but also defined as an adjective; **qahramon yigit** (hero). 2) By complete changing of word shape; **bobo** (grandfather), **buvi** (grandmother).

Oybek domla o'z davrining qahramoni edi. [6;12]

When it comes to animal gender, it has relatively minor part in English grammar. English there are many person nouns capable of expressing both feminine and masculine genders by way of the pronominal correlation. But we have differences in two language. It seems that there is real difference in translation of sentence and gender word into Uzbek language.

- In the sea, once upon a time, O my Best Beloved, there are was a Whale, and he ate fishes [5;9]

- Qadim-qadim zamonda, bolajonlarim, bir kit bo'lgan ekan va u baliqlarni yeb kun ko'rur ekan.

In English, name of animals like Fish, Rat, Weasel indicates masculine pronoun. While translating Uzbek language, it is simplifying with "u". We can use both way of gender. Translators use

different translation techniques. In this consequence, we have identified that English word masculine alter to Uzbek language as neuter. But to avoid the inability to understand the distinction of feminine, masculine or neuter in Uzbek language, the translator could prefer to utilize name of animal word that can refer to males. This why is mostly used in Uzbek language. The below given example the word “u” is defined by name of feminine word. While translating process of animal names, gender category from one language to another has important consideration.

In conclusion gender differences in Uzbek and English languages have been present at all times. English language follows more strictly its own rules of gender category of nouns than Uzbek. Nevertheless, in aforementioned examples could find some similarities according to gender.

References:

- [1] A. Qodiriy. O‘tkan Kunlar. T.: “Sharq” NMAK, 2018. 384 p
- [2] Alexandra Y. Aikhenvald. 2 Linguistic Gender and its expression. “Oxford University Press”, 2016. 32 p
- [3] Daniel Defoe. Robinson Crusoe “Global Grey”, 1917. 165 p
- [4] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: “Nashriyot”, 2006. 64 p
- [5] Kipling R. Just So Stories. London. 1902. 128 p
- [6] Said Ahmad. Yo‘qotganlarim va topganlarim. “Sano-standart” 2019. 352 p
- [7] O‘tkir Hoshimov. Dunyoning Ishlari. T.: “SHARQ” 2005. 210 p

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Author: Raxmatullayeva Guzal Sa’dulla kizi Student of English language and literature faculty of NSPI

Scientific advisor: G.N.Allayarova

Annotation: The study of relational forms is one of the topics of great scientific interest, because the knowledge of relational forms describes various relationships between the subject and the object in the world around us, that is, the verb that indicates the extent to which the performer participates in the process of action and state. Verb forms are considered. By expressing the proportions of this verb, we can learn how much it participates in our relationships with the environment. The purpose of the article is to highlight common similarities and differences between English and Uzbek languages through examples.

Key words: voice, active, passive, subject, object

Аннотация: Исследование реляционных форм представляет собой одну из тем, представляющих большой научный интерес, поскольку знание реляционных форм описывает различные отношения между субъектом и объектом в окружающем нас мире, то есть глагол, указывающий на степень участия исполнителя. В процессе действия и состояния. Выразив пропорции этого глагола, мы можем узнать, насколько он участвует в наших отношениях с окружающей средой. Цель статьи – на примерах подчеркнуть общие сходства и различия между английским и узбекским языками.

Ключевые слова: голос, активный, пассивный, субъект, объект.

Annotatsiya: Nisbat shakllarini o‘rganish katta ilmiy qiziqish mavzularidan biri, chunki nisbat shakllarini bilish bizni o‘rab turgan olamdagi subyekt va obyekt o‘rtasidagi turli munosabatlarni tavsiflaydi, ya’ni bajaruvchining harakat yoki holat jarayonida qay darajada ishtirok etishini bildiruvchi fe’l shakllari hisoblanadi. Bu fe’l nisbatlarini ifodalash orqali atrof muhitdagi munosabatlarimizga qay darajada ishtirok etishimizni bilib olamiz. Maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida uchraydigan umumiy o‘xshash va farqli jihatlarini misollar orqali yoritib berishdir.

Kalit so‘zlar: nisbat, aniq, majhul, subyekt, obyekt

Voice, in grammar, form of a verb indicating the relation between the participants in a narrated event (subject, object) and the event itself. Common distinctions of voice found in languages are those of active, passive, and middle voice. These distinctions may be made by as in Latin, or by syntactic

variation, as in English. Studying the above theory will help you to understand the language in a deeper way. In this article, we are going to compare the meaning of proportions in Uzbek and English from a grammatical point of view.

Most transitive verbs can occur in two voices: active and passive. [1;52]. When it is compared with Uzbek language it should be differentiated five voices: *aniq nisbat*, *o'zlik nisbat*, *orttirma nisbat*, *majhul nisbat*, *birgalik nisbat*. [2;41].

The similarities in the use of voice between English and Uzbek languages, despite their differences in linguistic families and structures, highlight universal aspects of human communication, focusing on how actions and states are expressed. Here are the key similarities: Presence of Active and Passive Voice: Both languages utilize active and passive voices to structure sentences based on whether the subject performs or receives the action of the verb. So, let's look at examples of sentences in both active and passive voice in English and Uzbek to illustrate the presence and usage of these voices in both languages.

Harry wasn't listening. He made a grab for the letters, but Dobby jumped out of reach. [3;16]

Men papkani ko'tarib sekin quyvon bo'lib qoldim. [5;6] The active form of the verbs show that the action described by the verb is performed by the subject of the sentence. [1;52].

From the above examples, we can see that the executor acts in Uzbek and English. In this example given in English, three actions are being performed. These weren't listening, make a grab and jumped. Their executor shows off his Dobby with Harry. In Uzbek example, the action is performed by Hoshimjon.

While the passive form indicates that the action is performed upon the subject. [1;52].

The letters made a grab for by Harry.

If we consider the above sentence as the action performed in relation to the subject, in this case the subject is receiving the action. We can see this situation in the example of the Uzbek language.

Papka Hoshimjon tomonidan ko'tarilib qochib ketildi.

These examples highlight how both English and Uzbek can express actions in both active and passive voices, allowing for flexibility in emphasis and focus in a sentence. The active voice emphasizes the doer of the action (e.g., Harry and Hoshim), while the passive voice shifts the focus to the recipient of the action or the action itself (e.g., the letters or the bag process).

The differences in how voice is used and formed in English and Uzbek languages can be attributed to their distinct linguistic structures and traditions. Here are some key differences:

Formation of Passive Voice: English: Passive voice is formed by using the auxiliary verb "to be" in the appropriate tense followed by the past participle of the main verb. [1;52]

To illustrate the formation of passive voice using examples from "Harry Potter and the Chamber of Secrets" by J.K. Rowling, I'll transform a couple of active voice sentences into passive voice. Please note that the original text primarily uses active voice, as it's a common stylistic choice in narrative literature to maintain dynamic and engaging storytelling. However, I can create hypothetical examples inspired by the content of the book to show how active sentences can be converted into passive voice.

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book);

Harry and Ron flew the car to Hogwarts. [Harry;28].

Converted Sentences in Passive Voice;

The car was flown to Hogwarts by Harry and Ron.

This example shows how the focus shifts from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action when using passive voice. In narrative prose, especially in genres like fantasy, the choice between active and passive voice can significantly affect how vividly actions and events are portrayed to the reader.

Uzbek: The formation of passive voice can involve specific morphological changes to the verb. Uzbek employs affixes (suffixes) to verbs to indicate passive voice. For example, the addition of the suffix "-il" or "-in" to a verb can indicate a passive action (depending on the verb's ending in its dictionary form). [2;46]

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book).

Mehmonlar og'ir yo'lni bosib o'tishdi.[4;193].

Converted Sentences In Passive Voice;

Og'ir yo'l memonlar tomonidan bosib o'tilgan.

This example demonstrate how the passive voice transforms the sentences, shifting the focus from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action, thus providing a different perspective on the events described in the novel.

In conclusion, understanding these similarities and differences helps in grasping how voice functions in both languages, showcasing the unique grammatical and stylistic features each language possesses.

References:

[1] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p

[2] Ona tili: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun.T.: "Tasvir" nashriyot uyi,2017.208 b

[3]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 251 p4].Chingiz Aytmatov Qulayotgan tog'lar. T.: "Ilm-ziyo-zakovat",2020.240 b

[5]. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. T.: "Yangi asr avlodi", 2010, 236 b

EXPLORING DIVERSE LEARNING STYLES IN PRESCHOOL EFL EDUCATION: A STUDENT-TEACHER PERSPECTIVE

Authored by: Khuldosheva Nargiza, a third-year student in the English and Literature Faculty at Navoi State Pedagogical Institute.

Supervised by: Saidova S. Y

Аннотация: В этой статье рассматриваются аспекты различных стилей обучения, преобладающих обучение английскому языку в дошкольном образован, и предлагаются практические стратегии привлечения учащихся с визуальным, слуховым, кинестетическим, тактильным и аналитическим типом восприятия. Ситуационные примеры подчеркивают важность индивидуальных подходов в содействии овладению языком и целостному развитию молодых учащихся.

Ключевые слова: обучение английскому языку в дошкольном образован, стили обучения, визуальные учащиеся, аудиальные учащиеся, кинестетические учащиеся, тактильные учащиеся, овладение языком

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda ingliz tilini chet til sifatida o'rgatishda keng tarqalgan turli xil ta'lim uslublarining jihatlarini ko'rib chiqadi. Shuningdek ko'rib, eshitib, jismoniy harakatda bo'lib, teginib-ushlab va analiz qilib o'rganuvchilarni jalb qilish uchun amaliy strategiyalarni taklif qiladi. Maqolada keltirilgan hayotiy misollar orqali yosh bolalarda tilni o'zlashtirish va har tomonlama rivojlanishini rag'batlantirishda individual yondashuvlarning muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'limda ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'qitish, o'rganish uslublari, ko'rib o'rganuvchilar, eshitib o'rganuvchilar, jismoniy harakatda bo'lib o'rganuvchilar, teginib-ushlab o'rganuvchilar, analiz qilib o'rganuvchilar, tilni o'zlashtirish.

Abstract: This article delves into the aspects of diverse learning styles prevalent in preschool EFL education, offering practical strategies to engage visual, auditory, kinesthetic, tactile, and analytical learners. Situational examples highlight the significance of customized approaches in fostering language acquisition and holistic development among young learners.

Keywords: Preschool EFL education, learning styles, visual learners, auditory learners, kinesthetic learners, tactile learners, language acquisition.

In the dynamic realm of preschool EFL education, understanding and accommodating diverse learning styles is essential for creating an inclusive and effective learning environment. This article explores various learning styles commonly found in preschool EFL classrooms and provides practical strategies to engage and support learners with distinct preferences. By recognizing and addressing individual learning needs, educators can unlock the full potential of young learners and facilitate meaningful language acquisition.

Visual Learners: Preschoolers who are visual explorers thrive on visual stimuli and respond best to colorful and engaging visuals. Utilizing vibrant and visually appealing resources such as flashcards, posters, and educational videos can significantly enhance language acquisition in preschool EFL education.

. My recent experience at a supermarket highlighted the impact of visual learning tools on young learners' language development. Seeing a five-year-old engrossed in an English cartoon, I was amazed by her articulate responses. Her mother explained her proficiency came from exposure to English media. This underscores the role of visuals in language acquisition. Incorporating engaging resources like cartoons can foster language development in preschoolers. Inspired by this, I ventured into preschool education during my second year of studies. In Uzbekistan, students can start working from their second year.

Besides, integrating picture books, storytelling, and multimedia presentations can enhance comprehension. Maria Montessori's insight emphasizes the importance of carefully selecting video materials for kindergarten education. In today's digital age, educators have an opportunity to use visual media to enrich language-learning experiences. By creating immersive environments with age-appropriate videos, educators can engage children and foster language acquisition. Incorporating video materials aligns with diverse learning styles and effective language pedagogy, allowing children to develop linguistic competence and cultural awareness essential for success in a globalized world. Embracing video materials in kindergarten classrooms can unlock the potential of every child, paving the way for a brighter future. As a teacher at a preschool for five to six-year-olds, diverse strategies were employed to boost language development. Incorporating picture books, storytelling sessions, and multimedia presentations were found to be highly effective in engaging students and enhancing their language skills. Through vibrant visuals and interactive activities, students were actively involved in vocabulary identification and language exploration. Notably, despite exposure primarily in the classroom, an innate ability to recall and use English words in everyday situations was displayed by students, highlighting the impact of immersive learning experiences. Additionally, parental involvement in using English terms at home further supported language acquisition, emphasizing the importance of early language exposure and immersion in fostering language development among preschoolers.

Auditory Learners: Auditory adventurers delight in the world of sounds and spoken language, preferring auditory experiences to enhance their learning. To engage auditory learners:

In my experience working with auditory adventurers in preschool EFL education, I found that incorporating real-life situations into auditory learning activities enhanced engagement and comprehension among young learners. By contextualizing language within familiar scenarios, educators can effectively captivate auditory learners and facilitate meaningful language acquisition.

One approach I implemented involved integrating real-life situations into storytelling sessions. Rather than solely relying on fictional narratives, I incorporated stories based on everyday experiences such as going to the park, visiting the zoo, or celebrating birthdays. Through expressive narration and sound effects, I brought these scenarios to life, immersing the children in a rich auditory experience while simultaneously reinforcing language comprehension. For instance, in the birthday story, when it came time to celebrate, everyone eagerly gathered to sing "Happy Birthday" to the main character. It was notable that even when someone's birthday was being celebrated, the children and their parents refrained from using their native language to express 'Happy birthday to you' ('Tug'ilgan kuning bilan') but rather utilized English, fostering a language-rich environment and reinforcing language comprehension through everyday experiences.

Furthermore, I utilized interactive dialogues and role-play activities centered around real-life situations to provide auditory learners with opportunities for oral language practice where children feel

comfortable expressing themselves. Throughout the day, they use simple phrases like 'Hi! Can I play?' or 'I'm hungry. Eat now?' to communicate their needs and desires. We encourage them to ask for help with phrases like 'Help me, please' and to express gratitude with 'Thank you!' and 'Sorry, my mistake.' During playtime, they learn important social skills like sharing with 'Share please' and resolving conflicts with 'I'm sorry.' When they're tired, they ask for rest with 'I'm tired. Naptime?' or request a trip outside with 'Let's go outside.' These phrases not only help them navigate their daily routines but also lay the foundation for effective communication in English."

Additionally, I incorporated songs and chants that incorporated real-life vocabulary and situations. For example, we sang songs about daily routines, family members.. These catchy tunes not only reinforced language patterns and pronunciation but also introduced vocabulary relevant to the children's everyday lives.

Kinesthetic Learners: Kinesthetic explorers are enthusiastic movers who learn best through physical activity and movement.

During my teaching experience with tactile learners, I incorporated real-life scenarios into hands-on activities to enrich their engagement and sensory development. One notable activity involved exploring a sensory bin filled with textured objects to reinforce vocabulary related to nature. Setting up a large sensory bin with materials like sand, pebbles, leaves, and twigs, I encouraged children to touch and describe each item in English. Facilitating discussions about texture and appearance, we explored concepts such as smooth leaves, rough pebbles, and brittle twigs, enhancing their descriptive language skills. Additionally, tactile-rich activities like finger painting were integrated to stimulate their senses and promote fine motor development. Through these immersive experiences, preschoolers actively engaged in learning English while developing crucial sensory abilities and exploring the natural world.

Tactile Learners: Preschoolers who are tactile trailblazers thrive on hands-on exploration and sensory experiences.

In a preschool classroom tailored for tactile learners, I witnessed the profound impact of hands-on exploration and sensory experiences on learning outcomes. By offering a variety of tactile materials and activities, educators effectively engaged these young learners and supported their holistic development. One notable strategy involved providing a range of sensory materials like playdough, sand, water, and textured objects. During an engaging session, I introduced a sensory table with colorful playdough, encouraging children to freely mold and shape it while describing their creations in English. Incorporating tactile-rich activities such as finger painting and sculpting further enhanced the learning experience, fostering both language development and fine motor skills.

Moreover, interactive games and sensory storytelling provided engaging opportunities for language reinforcement and active participation. Through these tactile learning experiences, preschoolers not only expanded their vocabulary and language skills but also developed crucial motor skills and sensory awareness. By embracing hands-on exploration and sensory play, educators create a dynamic environment where tactile learners thrive in learning English as a foreign language.

Analytical Learners: Analytical navigators are keen observers who enjoy exploring language structures and patterns.

In a preschool environment tailored for analytical learners, the effectiveness of customized activities in fostering language awareness and critical thinking skills was observed. By providing structured opportunities for exploration and problem-solving, educators empower analytical learners to excel in English language acquisition. Structured activities such as sorting, categorizing, and sequencing games engage preschoolers in language awareness and organizational skills. Hands-on sorting tasks not only expand vocabulary but also hone their ability to recognize patterns within the English language. Logic puzzles and pattern recognition activities reinforce vocabulary while nurturing analytical thinking. Witnessing preschoolers enthusiastically tackle these challenges highlights their natural inclination towards analytical reasoning. Furthermore, activities like storytelling prompts and problem-solving tasks enrich the learning experience by encouraging logical reasoning and language exploration. Through these tailored activities, analytical learners develop essential cognitive skills alongside expanding their linguistic repertoire, preparing them to navigate the complexities of English as a foreign language with confidence and proficiency.

Conclusion:

In conclusion, accommodating diverse learning styles is essential in preschool EFL education. Tailoring instruction to meet the unique needs of visual, auditory, kinesthetic, tactile, and analytical learners fosters a nurturing environment for language acquisition and holistic development. By integrating real-life situations and hands-on activities, educators create engaging lessons that resonate with young learners. Embracing this diversity lays the foundation for lifelong language success, empowering children to thrive in their language-learning journey.

Reference:

Smith, J. (2023). "Enhancing Preschool ESL Education: Strategies for Engaging Diverse Learners." *Journal of Early Childhood Education*, 15(2), 45-68.

<https://www.eslkidstuff.com/blog/classroom-management/6-different-types-of-esl-learners-and-how-to-teach-them>

<https://www.eslkidstuff.com/flashcards>.

<https://www.eslkidstuff.com/esl-kids-songs>

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Saidova Marjona Zohidovna

A student of Foreign language and literature direction ,

Navoi state pedagogical institute, Navoi city

Scientific adviser, Amonlikova Nodira Khimmatovna

Lecturer of the department ” English language and Literature”

Annotation: The study of relational forms is one of the topics of great scientific interest, because the knowledge of relational forms describes various relationships between the subject and the object in the world around us, that is, the verb that indicates the extent to which the performer participates in the process of action and state. I forms are considered. By expressing the proportions of this verb, we can learn how much it participates in our relationships with the environment. The purpose of the article is to highlight common similarities and differences between English and Uzbek languages through examples.

Key words: voice, active, passive, subject, object

Аннотация: Исследование реляционных форм представляет собой одну из тем, представляющих большой научный интерес, поскольку знание реляционных форм описывает различные отношения между субъектом и объектом в окружающем нас мире, то есть глагол, указывающий на степень участия исполнителя. в процессе действия и состояния. Выразив пропорции этого глагола, мы можем узнать, насколько он участвует в наших отношениях с окружающей средой. Цель статьи – на примерах подчеркнуть общие сходства и различия между английским и узбекским языками.

Ключевые слова: голос, активный, пассивный, субъект, объект.

Annotatsiya: Nisbat shakllarini o'rganish katta ilmiy qiziqish mavzularidan biri, chunki nisbat shakllarini bilish bizni o'rab turgan olamdagi subyekt va obyekt o'rtasidagi turli munosabatlarni tavsiflaydi, ya'ni bajaruvchining harakat yoki holat jarayonida qay darajada ishtirok etishini bildiruvchi fe'l shakllari hisoblanadi. Bu fe'l nisbatlarini ifodalash orqali atrof muhitdagi munosabatlarning qay darajada ishtirok etishimizni bilib olamiz. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tillarida uchraydigan umumiy o'xshash va farqli jihatlarini misollar orqali yoritib berishdir.

Kalit so'zlar: nisbat, aniq, majhul, subyekt, obyekt

Voice, in grammar, form of a verb indicating the relation between the participants in a narrated event (subject, object) and the event itself. Common distinctions of voice found in languages are those of active, passive, and middle voice. These distinctions may be made by as in Latin, or by syntactic variation, as in English. Studying the above theory will help you to understand the language in a deeper

way. In this article, we are going to compare the meaning of proportions in Uzbek and English from a grammatical point of view.

Most transitive verbs can occur in two voices: active and passive. [1;52]. When it is compared with Uzbek language it should be differentiated five voices: aniq nisbat, o'zlik nisbat, orttirma nisbat, majhul nisbat, birgalik nisbat. [2;41].

The similarities in the use of voice between English and Uzbek languages, despite their differences in linguistic families and structures, highlight universal aspects of human communication, focusing on how actions and states are expressed. Here are the key similarities: Presence of Active and Passive Voice: Both languages utilize active and passive voices to structure sentences based on whether the subject performs or receives the action of the verb. So, let's look at examples of sentences in both active and passive voice in English and Uzbek to illustrate the presence and usage of these voices in both languages.

Harry wasn't listening. He made a grab for the letters, but Dobby jumped out of reach. [3;16]

Men papkani ko'tarib sekin quyon bulib qoldim. [5;6]

The active form of the verbs show that the action described by the verb is performed by the subject of the sentence. [1;52].

From the above examples, we can see that the executor acts in Uzbek and English. In this example given in English, three actions are being performed. These weren't listening, make a grab and jumped. Their executor shows off his Dobby with Harry. In Uzbek example, the action is performed by Hoshimjon.

While the passive form indicates that the action is performed upon the subject. [1;52].

The letters made a grab for by Harry.

If we consider the above sentence as the action performed in relation to the subject, in this case the subject is receiving the action. We can see this situation in the example of the Uzbek language.

Papka Hoshimjon tomonidan ko'tarilib qochib ketildi.

These examples highlight how both English and Uzbek can express actions in both active and passive voices, allowing for flexibility in emphasis and focus in a sentence. The active voice emphasizes the doer of the action (e.g., Harry and Hoshim), while the passive voice shifts the focus to the recipient of the action or the action itself (e.g., the letters or the bag process).

The differences in how voice is used and formed in English and Uzbek languages can be attributed to their distinct linguistic structures and traditions. Here are some key differences:

Formation of Passive Voice:

English: Passive voice is formed by using the auxiliary verb "to be" in the appropriate tense followed by the past participle of the main verb. [1;52]

To illustrate the formation of passive voice using examples from "Harry Potter and the Chamber of Secrets" by J.K. Rowling, I'll transform a couple of active voice sentences into passive voice. Please note that the original text primarily uses active voice, as it's a common stylistic choice in narrative literature to maintain dynamic and engaging storytelling. However, I can create hypothetical examples inspired by the content of the book to show how active sentences can be converted into passive voice.

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book);

Harry and Ron flew the car to Hogwarts. [Harry;28].

Converted Sentences in Passive Voice;

The car was flown to Hogwarts by Harry and Ron.

This example shows how the focus shifts from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action when using passive voice. In narrative prose, especially in genres like fantasy, the choice between active and passive voice can significantly affect how vividly actions and events are portrayed to the reader.

Uzbek: The formation of passive voice can involve specific morphological changes to the verb. Uzbek employs affixes (suffixes) to verbs to indicate passive voice. For example, the addition of the suffix "-il" or "-in" to a verb can indicate a passive action (depending on the verb's ending in its dictionary form). [2;46]

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book).

Mehmonlar og'ir yo'lni bosib o'tishdi.[4;193].

Converted Sentences In Passive Voice;

Og'ir yo'l memonlar tomonidan bosib o'tilgan.

This example demonstrate how the passive voice transforms the sentences, shifting the focus from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action, thus providing a different perspective on the events described in the novel.

In conclusion, understanding these similarities and differences helps in grasping how voice functions in both languages, showcasing the unique grammatical and stylistic features each language possesses.

References:

[1] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p

[2] Ona tili: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun. T.: "Tasvir" nashriyot uyi, 2017. 208

b

[3]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 251 p

[4]. Chingiz Aytmatov Qulayotgan tog'lar. T.: "Ilm-ziyo-zakovat", 2020. 240 b

[5]. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. T.: "Yangi asr avlodi", 2010, 236 b

SIMILARITIES AND DIFFERENCES CASES IN NOUN IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.

Sardorbek Azimov 3rd year student of English language and literature faculty, NSPI

Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at

English language and literature department of NSPI

Annotation: In this scientific article the similarities of the agreements in English and Uzbek also point out the differences between them. The article provides a number of examples of the importance of agreements in Uzbek and English. This article aims to explore the perspectives of both English and Uzbek scholars on this linguistic phenomenon. By delving into relevant theories and drawing upon examples from English and Uzbek literature, we endeavor to compare and contrast the terminologies and approaches employed in each language.

Key words: nominative accusative, possession

Аннотация: В этой научной статье сходство соглашений на английском и узбекском языках также указывает на различия между ними. В статье приводится ряд примеров важности соглашений на узбекском и английском языках. Целью данной статьи является изучение точек зрения как английских, так и узбекских ученых на этот лингвистический феномен. Углубляясь в соответствующие теории и опираясь на примеры из английской и узбекской литературы, мы пытаемся сравнить терминологию и подходы, используемые в каждом языке.

Ключевые слова: субъективное, объективное, притяжательное,

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada kelishiklarning ingliz va o'zbek tillaridagi o'xshashliklari ular o'rtasidagi farqlarga ishora qiladi. Maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi kelishiklarning ahamiyati haqida bir qator misollar keltirilgan. Ushbu maqola ingliz va o'zbek olimlarining ushbu lingvistik hodisa haqidagi istiqbollarini o'rganishga qaratilgan. Tegishli nazariyalarni o'rganib, ingliz va o'zbek adabiyoti namunalari asoslanib, har bir tilda qo'llaniladigan terminologiya va yondashuvlarni taqqoslash va taqqoslashga harakat qilamiz.

Kalit so'zlar: bosh , qaratqich, egalik

In order to communicate effectively in English, grammar is essential. It offers the guidelines and framework required for precise and cogent exposition. In addition to improving writing and speaking abilities, studying grammar also helps one get a better comprehension of the language. However, when comparing their home language to a foreign language—in our example, English—learners may encounter challenges.

In this article we are going to compare some cases with negative connotation in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

There are three types of case. They are nominative, also known subjective, objective, possessive.[2;22]. When it is compared with Uzbek language it should be differentiated six types like: bosh kelishik (subjective case), qaratqich kelishigi (possessive case), tushum kelishigi (objective case), jo‘nalish kelishigi, o‘rin-payt kelishigi, chiqish kelishigi [1; 285-286].

“Harry was several streets away before he collapsed onto a low wall in Magnolia Crescent, panting from the effort of dragging his trunk”. [3; 30]

“Robiya qizil ipak qatini chaqqon-chaqqon tortib kashta tikyapti”. [4;44]

The subjective case is called nominative case which working as a subject of verb in sentence. Therefore, noun, pronoun are can be nominative case [2;22]. As it is possible to see from the examples above in both English and Uzbek languages subjectives **Harry or he** and **Robiya** were used in nominative case (bosh kelishik) with using subject of sentence.

“Shomurodning fe’li cholimga o‘xshaydi”. [4;41]

“Harry saw Stan’s eyes move to the scar on Harry’s forehead”. [3;35]

As we can notice the building of possession case and similar in both languages with suffix -ning. [1;289-290]. For example, **Shomurodning fe’li**. In English language, possession case is made by – ‘s.(apostrophe) [2;22]. it is possible to see difference, in uzbek language , word which next to possessive case always takes possessive affix. For example, **Shomurodning fe’li**.

The accusative case is applied when a specific noun functions as the receiver of the action conveyed by a verb or preposition. In English, there are two types of the accusative case: direct objects and indirect objects. Direct objects are linked with transitive verbs, denoting the direct recipient of the action. While the indirect object was formerly categorized under the dative case, nowadays both direct and indirect objects are subsumed under the accusative or objective case in English.. [2;22]

She gave a sharp slap to a spiky, dark red plant as she spoke, making it draw in the long feelers that had been inching sneakily over her shoulder.[3;73]

When it compared Uzbek language, which is different from English. There is not direct object and indirect object. The direct object can be indicated by adding the suffix "-ni" to the noun. In Uzbek language accusative verb is made by transitive verb.

[1; 292]

“Oqsoqlanib bordi-da, hovlidagi xoldastor olmani tepib silkitdi”. [4; 39]

In Uzbek language Dative case (jo‘nalish kelishigi), words indicate the object of the action. Dative case is created with –ga, -ka, - qa suffixes. In English language those suffixes seem to be translated like preposition “to”. However, in english. There is not dative case

Bir haftadan keyin maktabga borsam, o‘qituvchi xotin yomon gap aytdi. [4;63]

Locative case (o‘rin-payt kelishigi) is accompanied by prepositions comprising “ in, on, at”.

- Voy aylanay, yaxshiyam uyda ekansiz, o‘qing, siz o‘qing - dedim suyunib.
[4;161]

The ablative case, in uzbek language is used to indicate the source, foundation, or point of origin. This case is formed by attaching the suffix "-dan" to the noun.[1;299]

Agar shu falokat ertalab, maktab bolasi o‘qishga ketayotganida yoki kechqurun odamlar ishdan [4;8] qaytayotganida ro‘y bersa...

When it compared both language, in English language has not Locative and Ablative case even so translated like “ from” or “in”.

The comparison between Uzbek and English languages has captivated many students, including those with English as their mother tongue. The differences in grammar systems, particularly regarding cases, present significant challenges for learners. Understanding cases is crucial as they are linked to other linguistic concepts like nouns and pronouns. This article aims to assist teachers and students in navigating these challenges effectively..

References:

[1]. Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma’ruzalar to‘plami. T.: “Akademnashr”, 2014.
432 p

- [2] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p
[3]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 259 p
[4] O'tkir Hoshimov .**Ikki eshik orasi: Roman. - T.:** «Sharq», 2012. -624 b.

INTERACTIVE METHODS OF TEACHING NUMBERS IN ENGLISH TO PRESCHOOLERS

Sattorova Nozanin Diyor qizi.

**A student of Foreign language and literature direction ,
Navoi state pedagogical institute, Navoi city**

**Scientific adviser, Amonlikova Nodira Khimmatovna
Lecturer of the department " English language and Literature"**

Annotation: An understanding of numbers is crucial in our daily lives. From kindergarten years, most children can learn to count and develop a basic sense of how numbers function. This work is important, it prepares them for the more complex mathematical tasks they will face in the coming school years. Now in this article we learn how to introduce and teach effective techniques of studying numbers in English to preschoolers.

Key words: purpose of preschool education, counting numbers, count during meal times, draw by numbers, tidy up by numbers.

Аннотация: Понимание чисел имеет решающее значение в нашей повседневной жизни. К детскому саду большинство детей могут научиться считать и развить базовое представление о том, как функционируют числа. Эта работа важна, она готовит их к более сложным математическим задачам, с которыми им придется столкнуться в ближайшие школьные годы. Теперь в этой статье мы узнаем, как познакомить и научить дошкольников эффективным приемам изучения цифр на английском языке.

Ключевые слова: цель дошкольного образования, подсчет чисел, счет во время еды, рисование по номерам, уборка по номерам.

Annotatsiya: Raqamlarni tushunish kundalik hayotimizda juda muhimdir. Bolalar bog'chasida ko'pchilik bolalar hisoblashni o'rganishlari va raqamlar qanday ishlatilishining asosiy tuyg'usini rivojlantirishlari mumkin. Bu ish muhim ahamiyatga ega, raqamlar ularni kelgusi o'quv yillarida duch keladigan murakkabroq matematik vazifalarga tayyorlaydi. Endi ushbu maqolada biz maktabgacha yoshdagi bolalarga ingliz tilida raqamlarni o'rganishning samarali usullarini qanday tanishtirish va o'rgatish kerakligini bilib olamiz.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'limning maqsadi, raqamlarni hisoblash, ovqatlanish vaqtida hisoblash, raqamlar bo'yicha chizish, raqamlar bilan tartibga solish.

In our modern period, the ability to know foreign languages is part of professional education is becoming one of the integral parts. This is also the process of preschool education did not leave out. Teaching foreign languages during youth education importance has increased significantly. Nowadays, the focus on preschool education, means social, economic and spiritual development of the state. The development of our young people into modern and fully qualified staff all conditions are created for. In addition to gaining knowledge in the rising age much more attention. Also, we young people are the future of Uzbekistan in order to build a bright, first of all, we need to have effective and quality knowledge. In this place, we will strengthen foreign language learning and teaching, foreign top through exchange programs with universities we need to learn and apply many methods. The purpose of preschool education is to prepare the child for school and study to increase his interest, to help him to show his abilities. Preschool education is the first stage of education and upbringing of our youth is considered. The right preschool program for our children's unique intelligence should help them grow and learn accordingly. In foreign languages children learn more easily by understanding stories or winning games. If they want, the information they have learned through the games with their participation they will strengthen. On the one hand, the content expressed in language is children's life. On the other hand, communication with children should be related to the diary. The activities or tasks you invite should be interesting and important. Students during the lesson they understand themselves as

a part of the lesson and in the course of the lesson they behave and act like the heroes of the play. Encouraging each child to move while learning a foreign language required to go. They distinguish acoustic, kinesthetic, and visual should be developed. Children learn quickly but forget quickly. That is why, repeating the speech several times, through games or handouts on the same topic children can be helped to remember. Courses are always regular repetitions are an integral part. Successful foreign language teaching is comprehensive requires methods. As another example, children are taught English or "listening" in the language they are learning, i.e. making broadcasts and that it is necessary to monitor how it affects the child. If these broadcasts to them if it is unclear, then it is necessary to listen to the easier ones. Also in "listening". First write down the translation of the words and explain their meaning orally it is necessary to explain how it is used in the activity. When it comes to teaching your preschoolers how to count it can be kind of stressful on both the parents as well as the children. Forcing children to sit down and learn things can have a negative outcome on what they truly learn. It can turn them against learning and lose their attention completely. With that being said, learning how to count can be fun and exciting for children... so lets take a look at some ways that can help preschoolers learn now to count. Now, we introduce some methods of counting numbers in English. These ways are useful both parents and teachers.

Sing a song . A fun, happy, catchy rhythm will quickly grab a child's attention. Having a song that children are already use to hearing and/or already know very well can be very helpful. Here are some song melodies that are popular that you could use: "Twinkle Twinkle Little Star" or "Wheels on the Bus." Additionally, some songs, such as "Five Little Monkeys," already include counting into their lyrics, so songs like that can also be very beneficial. You and your toddler can count using the tune of these songs and it helps if you hold up your fingers to show the numbers.

Count during meal times. During meal times can be another great time to learn how to count! By simply having your children tell you how many grapes, strawberries, crackers, etc. they have! It can be a fun way to eat a few then have them count again by being able to point and touch their food can help give them a great visual. And of course enjoy delicious food while they learn.

Make jewelry with string and cheerios. Doing arts and crafts is not only fun but also educational! Making jewelry out of string and cheerios is a fun and delicious treat that can also help with counting! All you need is for each child to have a piece of string and one handful of cheerios, then all they have to do is have them put the cheerios on the string. As they are putting them on you can all say out loud the numbers as they go on! As they wear the bracelet, they can definitely sneak a little snack and then count how many they have again! Super simple, fun and delicious.

Make numbers a work of art. One of the early ways to get kids thinking numbers in a creative way is to get them painting. While this won't get them comprehending numbers in any ordered form, that's fine. They can see them, they can draw them, they can color them in bright colors and repeat the number out loud as they have some fun with painting.

Number your neighborhood. No need to sit around inside with numbers games. Go for a walk and get your kids counting off letterbox numbers. If a bus passes, see if they can recognize any numbers on its front before it goes by. Parked cars have numbers too. Make numbers an adventure and your kids will enjoy the learning process even more. As they see numbers in all kinds of different places other than chalkboards and exercise books, they'll also start to see them as more than just numbers. In their own small way, they'll start to get it that numbers are pretty important.

Tidy up by numbers. Here's a great way to get your preschoolers cleaning up after themselves and learning to count at the same time. If your living area often resembles a toy shop after an earthquake, turn the clean up into a game. Ask your child to put away three, four or more toys and count them out loud as they do. Cheer every correct number and relocation of a toy from floor to basket like its one less thing for you to do. As their numbers ability grows, see how many toys they can correctly count into the basket until one lovely day, they can clean up the entire floor and pass preschool math.

Draw by numbers. Write a number on a blank page or chalkboard. Then ask your child to draw apples matching that number. Or stickmen, houses or trees, whatever your child likes drawing. The key is to get them drawing the right number. A nice creative and educational exercise.

Overall, there are so many fun ways to learn how to count and it should be fun for the whole family and teachers.

REFERENCES:

1. David A. J, Eggen, P Kauchak. Methods for Teaching: Promoting student learning [M] 2002.
2. Feng Wang, Applying Technology to Inquiry-Based Learning in Early Childhood Education [J].
3. M. Berdiyeva, S. Bo'ranova. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq o'stirish mashg'ulotlari orqali bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari.
4. <https://www.foundationeducation.edu.au/articles/how-to-introducenumbers-to-preschoolers>
5. <https://learningtreechildcare.com/5-activities-to-teach-preschoolershow-to-count/>

TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA YOSHLARNING IJODIY VA INTELLEKTUAL IMKONIYATINI RO'YOBGA CHIQARISHNING MUHIM OMILI

**Muxammadiyeva Risola Qirg'izboy qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti, Ingliz tili amaliy kursi o'qituvchisi;
Baqoyeva Shohinabonu Sadridin qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti talabasi;**

Annotasiya: Ushbu maqolada, xorijiy tillarni o'rganishning yoshlar uchun qanday muhimligi va foydasi, bu jarayonning ularning intellektual va ijodiy rivojlanishiga qanday ta'sir qilishi, ta'lim tizimining chuqurroq o'rganish yo'nalishiga e'tibor berishining zarurati va bu yo'nalishni rivojlantirish uchun qanday vositalar va texnologiyalardan foydalanish mumkinligi haqida ko'proq ma'lumot beriladi. Bu esa, yoshlar uchun xorijiy tillarni o'rganishi hamda ularning tarbiyaviy va intellektual rivojlanishiga yordam berishini ta'minlaydi. Yana, maqolada xorijiy tillarni o'rganishning o'qituvchilar va o'qitish texnologiyalari uchun foydali tomonlari, yaratuvchilik, ijodiy fikrlash va mustahkamlash usullari, o'quv dasturlarining kreativligini oshirish, o'quvchilarda ijodiy raqobat ruhini oshirishning ahamiyati va ta'lim jarayonining ularning potentsialini yanada kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlari ham tahlil qilinadi. Maqola yoshlar uchun xorijiy tillarni o'rganish muhim omil ekanligini ta'kidlaydi va bu sohadagi ilmiy, amaliy, va ta'limiy ko'nikmalar bilan o'quvchilarni rivojlantirishning ahamiyatini belgilaydi.

Kalit so'zlar: xorijiy tillar, ruhlantirish, mustaqil fikrlash, intellektual rivojlanish, kreativlikni oshirish, ta'lim tizimi, darsliklar, o'quv dasturlari.

Bizga ma'lumki, dunyoda xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatish turli soha vakillarini jalb etib kelmoqda. Va bu albatta ulardan hamkorlikda ishlashni taqozo etmoqda. Jahon amaliyotida o'quvchilarning xorijiy tillar bo'yicha kasbiy kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashga doir innovatsion faoliyatini modernizatsiyalash alohida ahamiyatga molikdir. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasining "Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish" bandida "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" kabi muhim vazifalar belgilab berilgan edi. Biz bu vazifalarni amaliy jihatlarini quyidagi qaror va farmonlar orqali ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF 4947-son farmoni, 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ 2909-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 8-may "Uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha Davlat Ta'lim Standardlarini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ 1875-sonli qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar amalga oshirilgan. Butun jahon hamjamiyatiga munosib o'rin egallashga harakat qilayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyati juda kattadir. Bundan tashqari, xorijiy tillarni tez va oson o'rganish uchun ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Ta'lim jarayonini rivojlantirish va o'zgartirish o'qituvchi va o'quvchilarning dars jarayonida o'zaro ochiq muloqotga kirisha olishiga bog'liqdir. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan metod va texnologiyalar butun bir dars jarayonini va

o'quvchilarning faolligini oshiradi, desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Pedagogik texnologiyalar o'quvchilarga yangi bilim berish, ko'nikma hosil qilish, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rag'batlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Yangi tamoyillar asosida rivojlanayotgan ta'lim tizimini yosh avlodni barkamol, ma'naviy yetuk inson sifatida shakllantirishga qaratilgan. Xorijiy tillarni o'rgatishda metodikaning o'rni katta rol o'ynaydi. Metodika bu – o'qituvchining qanday dars o'tishini o'rganadi. Metodika tarixga oid adabiyotlarni chuqurroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, ayrim tadqiqotchilar metodikani san'at deydilar. Ular odatda fransuz metodisti Penlash fikriga ishora qiladilar, ya'ni "yaxshi" yoki "yomon" metod yo'q, aksincha "yaxshi" yoki "yomon" o'qituvchilar bor. Bunday fikrdagi kishilarga nemis metodisti E.Ottoning 1924-yilda bayon qilingan fikrlari bilan javob berish mumkin. U jumladan shunday deydi: "Agar kimki metodikani san'at deb hisoblar ekan, u fan nazariyasini uning amalda qo'llanishi bilan qorishtirib yuboradi". Har bir fanda o'z tushunchalar yig'indisi mavjud. Xorijiy til o'qitish metodikasida qabul qilingan asosiy tushunchalar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: ta'lim sistemasi, ta'lim metodi, ta'lim prinsipi, ta'lim vositasi, metodik usul. Xorijiy til o'qitish metodi deyilganda xorijiy til o'rgatishning amaliy, umumta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta'minlovchi muallim va o'quvchi faoliyatining majmuasi tushuniladi. Metod atamasi "ta'lim usullari yig'indisi" va "ta'limning yo'nalishi" ma'nolarida qo'llanadi. Birinchisi ta'lim nazariyasida jarayon metodlar ma'nosida ishlatilsa, ikkinchi ma'noda uni o'qitish metodikasi tarixiga oid asarlarda uchratishimiz mumkin. Masalan, xorijiy til o'qitishning tarjima metodi, to'g'ri metod, ongli-qiyosiy metod, an'anaviy metod, intensiv metod va boshqalar hisoblanadi. Xorijiy yoshlar uchun xorijiy tillarni o'rganishning ahamiyati juda katta, chunki bu ularning intellektual va ijodiy rivojlanishiga yordam beradi. Xorijiy tillarni o'rganish o'quvchilarga yangi g'oyalar bilan tanishish, ularni o'z fikrlarini ifoda qilish va yangiliklarga ijobiy tomondan qarash orqali fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa ularning kreativlik, muammolarni hal qilish va yangi xalqlar va madaniyatlar bilan aloqada bo'lish qobiliyatlarini kuchaytiradi.

Ta'lim tizimi bu yo'nalishga e'tibor berishi ahamiyatli rol o'ynaydi. O'quvchilarni xorijiy tillarni o'rganishga undash, ularni ruhlantirib, ularga qulay va samarali o'qitish usullarini taqdim etish zarur. Mustaqil xorijiy tillarni o'rganish jarayonini rag'batlantirish uchun o'qituvchilar individual yondashuvlar va yordam taqdim etishlari, o'quvchilar o'zlashtira oladigan mashg'ulotlar va loyihalar tuzishlari, ijodiy mehnatlar va yangiliklar uchun zamin yaratishlari kerak. O'quvchilarga o'zlarining o'rganish yo'nalishlarini tanlash va o'zlashtirish uchun imkoniyatlar yaratish, ularning o'zlashtirish, fikrlash va o'zlarining muammolarga yechim topishlari mumkinligini sezishlari keng imkoniyatlar yaratadi. Bular bilan birga, o'quvchilarni xorijiy tillarni o'rganishni kechiktirmaslik lozim, zero, bu jarayon ularni dunyo bo'ylab munosabatlarni tushunish va mutaxassis bo'lishga tayyorlashadi.

Yoshlar uchun xorijiy tillarni o'rgatishda foydali va amaliy texnologiyalar turli shakllarda foydalaniladigan vositalardir. Ko'plab vositalar bu maqsadga erishishda yordam beradi. Masalan:

- onlayn o'qitish platformalari — bu platformalar butun dunyo bo'ylab o'qituvchilarning darsliklari va ko'rsatkichlari orqali xorijiy tillarni o'rganishga imkon beradi. Misol uchun : Duolingo, Babbel, Rosetta Stone kabi.

- Tarjimon dasturlar — yoshlar xorijiy tillarni o'rganishda tarjimon dasturlardan foydalanishi mumkin. Bu dasturlar o'zbek tilidan boshqa tillarga so'z va matnlarni tarjima qilishda yordam beradi.

- Interaktiv o'yinlar va dasturlar — o'yinlar yordamida yoshlar xorijiy tillarni o'rganish paytida mantiqiy fikrlash va so'zlashuv qobiliyatlarini oshirishadi. Bu o'yinlar motivatsiyani oshirish va yangi so'zlarni o'rganishga yordam beradi.

- Videolar va podcastlar — videolardan va podcastlardan foydalanish yordamida, yoshlar haqiqiy matnlar, so'zlashuv namunalari va oiladagi muhit orqali xorijiy tillarni o'rganishadi.

- Sotsial tarmoqlar — yoshlar uchun xorijiy tillarni o'rganishda sotsial tarmoqlar foydali bo'ladi. Ular onlayn jamoalar orqali boshqa o'quvchilar bilan aloqa qilish, yozish va gaplashish orqali tilni o'rganishadi.

Bu texnologiyalar yoshlar uchun xorijiy tillarni o'rganish jarayonini samarali oshirish va ularning intellektual va ijodiy rivojlanishiga yordam berishi uchun muhimdir.

Onlayn darsliklar, xorijiy tillarni o'rganishda juda foydali bo'lib, talabalar uchun keng imkoniyatlar yaratishiga yordam beradi. Bu darsliklar o'quvchilarga o'zlarining belgilangan vaqtlarida

o‘zlariga qulay bo‘lgan yo‘nalish va tezlikda o‘rganish imkonini beradi. Bu esa ularning rivojlanishlari va o‘quv jarayonida mustaqil ishlashlariga imkon yaratadi. Xorijiy tillarni mustahkamlash usullari esa o‘quvchilarga tez va samarali xotiraga ega bo‘lish uchun muhimdir. O‘quvchilar bu usullar orqali yangi so‘zlar va ifodalar bilan tanishib, ularni amalda qo‘llash orqali tilni mustahkamlashadi. Misol uchun, flashcardlar, qo‘shma darsliklar (supplementary materials), so‘zlashuv o‘yinlari bilan xorijiy tillarni o‘rganishni mustahkamlash mumkin. Talabalarning ijodiy raqobat ruhini oshirish, harakatga undash va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish esa ularning kreativlikni taraqqiyotga olib borishini ta‘minlaydi. Bu, talabalarga masalalar yechishda, yangi g‘oyalarni taklif qilishda va o‘zlarining fikrlarini ifoda qilishda yordam beradi.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЯВЛЯЕТСЯ ВАЖНЫМ ФАКТОРОМ РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ.

Аннотация: В данной статье рассматриваются важность и польза изучения иностранных языков для молодежи, как этот процесс влияет на их интеллектуальное и творческое развитие, необходимость в системе образования обратить внимание на направление более глубокого обучения и об этом направлении подробнее. о том, какие инструменты и технологии можно использовать для развития знаний. Это гарантирует молодым людям возможность изучения иностранных языков и помогает их образовательному и интеллектуальному развитию. Также в статье рассматриваются преимущества изучения иностранных языков для преподавателей и технологии обучения, методы творчества, творческого мышления и его закрепления, образовательные программы. Также анализируется важность повышения креативности, важность повышения духа творческого соперничества у студентов, меры образовательного процесса, направленные на дальнейшее укрепление их потенциала. В статье подчеркивается, что изучение иностранных языков является важным фактором для молодежи и определяется важность развития у студентов научных, практических и образовательных навыков в этой области.

Ключевые слова: иностранные языки, поощрение, самостоятельное мышление, интеллектуальное развитие, повышение творческих способностей, система образования, учебники, образовательные программы.

TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM IS AN IMPORTANT FACTOR IN REALIZING THE CREATIVE AND INTELLECTUAL POTENTIAL OF YOUNG PEOPLE.

Abstract: In this article, the importance and benefits of learning foreign languages for young people, how this process affects their intellectual and creative development, the need for the education system to pay attention to the direction of deeper learning and this direction more information about what tools and technologies can be used to develop knowledge. This ensures that young people can learn foreign languages and help their educational and intellectual development. Also, the article discusses the benefits of learning foreign languages for teachers and teaching technologies, methods of creativity, creative thinking and strengthening, educational programs. the importance of increasing creativity, the importance of increasing the spirit of creative competition in students, and the measures of the educational process aimed at further strengthening their potential are also analyzed. The article emphasizes that learning foreign languages is an important factor for young people and defines the importance of developing students with scientific, practical and educational skills in this field.

Key words: foreign languages, encouragement, independent thinking, intellectual development, increasing creativity, educational system, textbooks, educational programs.

References

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev.Sh.M. 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli farmoni, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. 2017-yil 6-son 70-modda. Adabiyotlar:

2. Samaraga, S.R. (2019). Methods and technologies for the development of creative thinking of pupils. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7(10), 37-43.

3.Samarova, S.R., Mirzayeva, M.M. (2020). The problem of the formation of creative abilities of students in foreign psychology. An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1937-1943.

4.Rahmanova, M.K. (2019). Talabalarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning nazariy metodologik asoslari. Xalq ta'limi. (1), 24-29.

5. <https://cyberleninka.ru>

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF MOOD IN GRAMMATICAL CATEGORIES BETWEEN TWO LANGUAGES.

Scientific advisor: Bafoyeva Nilufar. The teacher of English and literature department

Student: Musirmonova Zarnigor Hamza qizi. Student of Navoi State Pedagogical Institute

Annotation: The study of the grammatical category of mood is a very challenging⁶³ phenomenon that stimulates scientific curiosity for debate. The purpose of the article is to explore the views of English and Uzbek scholars on this research. Additionally, it presents relevant theories, bilingual examples, comparisons, and distinctions.

Key words: *Indicative, imperative, subjunctive.*

Anotatsiya: Maylning grammatik kategoriyasini o'rganish munozara uchun ilmiy qiziqishni uyg'otadigan juda qiyin hodisadir. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek olimlarining ushbu tadqiqot bo'yicha fikrlarini o'rganishdir. Bundan tashqari, unga tegishli nazariyalar, ikki tilli misollar, taqqoslash va farqlarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: *Xabar, buyruq-istak, shart.*

Аннотация: Исследование грамматической категории Наклонение – весьма сложное явление, вызывающее научный интерес для обсуждения. Цель статьи – изучить мнения английских и узбекских ученых по поводу данного исследования. В нем также представлены связанные теории, двуязычные примеры, сравнения и различия.

Ключевые слова: *Сообщение, команда-запрос, условие.*

In English grammar, the category of mood is a morphological expression of modality, that is, it marks the modality of reality or unreality of an action or state as viewed by the speaker. Grammarians differentiate three moods in modern English: **the indicative mood, the imperative mood and the subjunctive mood.**

In the Uzbek language, the verb forms that express the meaning of action-state, command-desire, and condition are considered to be inflectional forms. Grammarians differentiate three moods in Uzbek: **xabar mayli, buyruq-istak mayli, shart mayli.**

Similarities:

1. Both English and Uzbek have similar mood categories such as indicative (used for stating facts or opinions), imperative (used for giving commands or requests), and subjunctive (used for expressing hypothetical or unreal situations).

2. Both languages use mood to convey the speaker's attitude or intention towards the action or state described by the verb.

Differences:

1. English has a more developed system of mood categories compared to Uzbek. For example, English has a distinct conditional mood, while Uzbek may express conditional meanings through other constructions.

2. The use of subjunctive mood in English is more prevalent and has specific verb forms that differ from the indicative mood, while in Uzbek, the subjunctive mood is often expressed through other means such as word order or context.

---

⁶³Grammatical Mood: Definition & Examples - StudySmarter

<https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english/english-grammar/grammatical-mood/>

3. The imperative mood in English is often marked by a specific verb form without any subject pronoun, while in Uzbek, the imperative mood is formed using specific verb endings and may include subject pronouns.

According to the linguistics expert, Nino Kirkavialidze. **The indicative mood** presents an action as a real fact that happened in the past, is happening now or will happen in the future. That's why it is called a real mood or a factual mood. The indicative mood is rich in forms reflecting all grammatical categories of finite verbs (the categories of person and number, tense, aspect and voice). For example: *When I got home, my dad had already come home from work.*

The imperative mood actually does not give any information as to the reality of an action described by the verb. That's why some linguists do not consider the imperative form to be a mood form, though it is traditionally included in the mood system on the ground that it represents a hypothetical action. An imperative typically urges the addressee to do or not to do something. It is used to give orders or requests, and expects some action from the addressee. Given this limited function, most imperative clauses are characterized by the lack of a subject in the surface structure (which usually implies the addressee, i.e. the second person), by the use of the infinitive of the verb and the absence of modals as well as tense and aspect markers: *Get off the table. Don't forget to send a wire to Nick.*⁶⁴ A special type of imperative, referring to the first or third person both singular and plural, is formed according to the formula: let smb do or not do smth: *Let's take a taxi. Well, let him try this, let's see what happens.*

Although most imperative sentences are very simple, we need to take account of some variations that occur. Optionally, the addressee of an imperative sentence can be identified either by a subject pronoun you or a vocative address term: *You go home and go to sleep. (you as subject) Melissa, take those things away. (Melissa as vocative).* When the subject is expressed by the pronoun you, it precedes the main verb and is not separated from it by a punctuation or intonation break. The vocative (e.g. Melissa) is more mobile and it can be positioned at the beginning, middle or end of imperative sentence. Imperative clauses can also be elaborated by the addition of question tags, discourse markers like please, and adverbs like just. For instance: *Pick your plates up from down there, will you? Pass me his drink please. Just dump it at the door there.*

The subjunctive mood presents an action as unreal or hypothetical. There are two forms of the subjunctive. They are traditionally called the present and past subjunctive, although the distinction relates more to mood than to tense.

The form of present subjunctive coincides with the infinitive of the verb. Accordingly, the subjunctive form be is distinct from the indicative forms am, is, and are (e.g. Be it as you wish.). For other verbs, present subjunctive is distinctive only in the 3rd person singular as it does not take the inflection -s. Present subjunctive is used in certain set expressions: God bless you. Long live the King. God save the Queen, and so on. Negation of the present subjunctive does not require an operator (i.e. the auxiliary do). For instance: *I insist that the Council not reconsider its decision.*

The past subjunctive is identical in form with the simple past of the verb. The exception is the verb be which occurs in the past subjunctive as were with all the persons both in singular and plural. Because of this, the past subjunctive is sometimes referred to as were-subjunctive. The past subjunctive is hypothetical in meaning. It is used mostly in conditional clauses and in subordinate clauses after wish and suppose: *If I were a rich man, I would travel in Africa. I wish the journey were over. Just suppose everyone were to act like you.*

There are two analytical forms of the subjunctive mood: a) the form which is homonymous with the past perfect and which is used in conditional clauses of the third type (also called "unreal for ever clauses"), expressing the situation unfulfilled in the past and b) the form with the mood auxiliaries should/would + indefinite or perfect infinitive of the main verb. For instance: *If I had had some money with me I would have bought that beautiful dress. If I were you I would go to the concert with you. The owner of the firm demanded that the manager should resign.*

---

⁶⁴ M. Irisqulov. "Theoretical grammar of the English language" T. 2008.

⁶⁵ NINO KIRVALIDZE "THEORETICAL COURSE OF ENGLISH GRAMMAR" TBILSI 2013.

In Uzbek language. **Xabar mayli.** A message about the completion or non-completion of an action or state is a verb form that expresses an indication. It does not have a special attachment. It is expressed by tense, person-number, ratio forms. For example: *boryapman, yozyapman, yozdirtirdi, o`qildi.*

Buyruq-istak mayli. It is a form of the verb that expresses the meaning of command, desire, request, to perform or not to perform an action and situation. For example: -ay,-gin,-sin: *boray, borgin, borsin.* In plural. -aylik, -ingiz, -sinlar: *boraylik, borsangiz, borsinlar.*

Shart mayli. It is a form of the verb that expresses the action and situation, as well as the desire, which is a condition for the execution or non-execution of another action and situation. For example: -sa: in singular. *borsam, borsang, borsa.* In plural. *borsak, borsangiz, borsalar.*

In conclusion, both English and Uzbek utilize mood grammatical categories to convey the speaker's attitude or intention towards the action or state described by the verb. They share common mood categories such as indicative, imperative, and subjunctive. However, English has a more developed system of mood categories, including the conditional mood, with specific verb forms for each mood. In contrast, Uzbek may express conditional meanings through other constructions and often uses word order or context to convey the subjunctive mood. Additionally, the formation and expression of the imperative mood differ between English and Uzbek, with English typically using specific verb forms and omitting subject pronouns, while Uzbek uses verb endings and may include subject pronouns. Overall, while both languages share some similarities in their use of mood grammatical categories, there are notable differences in how these moods are expressed and utilized in each language.

References:

1. Grammatical Mood: Definition & Examples - StudySmarter <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english/english-grammar/grammatical-mood/>
2. M. Irisqulov. "Theoretical grammar of the English language" T. 2008.
3. NINO KIRVALIDZE " THEORETICAL COURSE OF ENGLISH GRAMMAR" TBILSI 2013.
4. O`zbek tili grammatikasi, 1-j., Morfologiya, T., 1975; Hozirgi o`zbek adabiy tili, 1-qism, T., 1980.⁶⁶

CHET TILINI O`RGANISHDA TA`SIR ETUVCHI OMILLAR

NavDPI Pedagogika nazariyasi va tarixi (faoliyat turlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishi 2-kurs magistranti Sultonova Farangiz Alisherovna
Ilmiy rahbar: D.X. Umurzoqov

Annotatsiya

Ushbu maqolada chet tilini o`rganishda ta'sir etuvchi omil, ya'ni psixolingvistik yondashuvning mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: psixologiya, lingvistika, psixolingvistik, til, idrok, tafakkur, metod, kinestetika.

Аннотация

В данной статье объясняется фактор влияния на изучение иностранного языка, то есть сущность психолингвистического подхода.

Ключевые слова: психология, лингвистика, психолингвистика, язык, восприятие, мышление, метод, кинестетика

Annotation

This article explains the influence factor on learning a foreign language, that is, the essence of the psycholinguistic approach.

Key words: psychology, linguistics, psycholinguistics, language, perception, thinking, method, kinesthetics

⁶⁶ O'zbek tili grammatikasi, 1-j., Morfologiya, T., 1975; Hozirgi o'zbek adabiy tili, 1-qism, T., 1980.⁶⁶

Psixolingvistikada ko‘plab nazariyalar mavjud bunda inson ham gapirishda ham yozishda qanday qilib tilini o‘rganadi, idrok etadi va uni nutqida bayon etadi. Bu nazariyalar tilni o‘rgatishning yo‘nalishi sifatida foydalaniladi. Ba’zi mutaxassislar tilni rivojlantirishda o‘rgatish metodlari asosiy nazariya sifatida foydalanadilar. Psixolingvistik yondashuv shaxsda til o‘rganish bilish jarayon sifatida sodir bo‘ladi, keyinchalik esa ijtimoylashadi. Psixolingvistik yondashuvga ko‘ra til o‘rgatishda bir necha metodlar mavjud bular: tabiiy metod, umumiy jismoniy reaksiya berish metodi, sajestopediya metodi. Bu metodlar psixolingvistik prinsipga ko‘ra inson qanday qilib o‘z ona tilini tushunishi, ikkinchi yoki uchinchi tillarni qanday o‘rganishi, tilni tushunishi va uni idrok qilib nutqida bayon etishi haqida aytib o‘tiladi. Nutqni idrok etish, eshitish va o‘qish, shuningdek nutqni bayon etishda gapirish va yozish orqali amalga oshiriladi. To‘rtta til qobiliyatlari mavjud: eshitish, o‘qish, gapirish va yozish. Asosan psixolingvistika to‘rtta til qobiliyatlarini til o‘rganishda tashqi va ichki qiyinchiliklarini tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari psixolingvistika tilni o‘rganishda o‘quvchilar yo‘l qo‘ygan xatolarini tushuntirib beradi. Psixolingvistika asosan o‘qituvchilarga to‘rtta til qobiliyatini o‘rgatishda asosiy metodlardan foydalanib o‘qitishni tavsiyalar beradi.

Psixolingvistika ikkita fanning birlashishidan kelib chiqqan: psixologiya va lingvistika. Psixologiya inson ongi va xulq-atvorini o‘rganadi; lingvistika esa tilni o‘rganadi. Umumiy qilib aytganda, psixolingvistika inson ongi va tilini o‘rganadi. Bunda inson ongi va tili o‘rtasidagi bog‘liqliligi ya’ni inson miyasida sodir bo‘ladigan jarayonlar tilni nutqida bayon etishi va idrok etishi anglatadi.

Psixolingvistika uchta asosiy qismlarni o‘z ichiga oladi: nutqni bayon etish, idrok etish hamda tushunish. Nutqni bayon etishda so‘zlarni ma’no jihatdan to‘g‘ri ifodalash. Nutqni idrok etishda o‘g‘zaki va yozma nutq jarayonlarda nutqni idrok etish va tushunishni anglatadi. Nutqni tushunish esa ona tili yoki ikkinchi tilni tushunishni anglatadi.

Yuqorida aytib o‘tildan psixolingvistika uchta asosiy qismlari yuzasidan ko‘plab nazariyalar mavjud. Ushbu nazariyalar tilni o‘qitishda samarali natijalar beradi. Ba’zi mutaxassislar tilni o‘qitishni rivojlantirish bo‘yicha bir nechta metodlardan foydalangan. Bu psixolingvistik yondashuv asosida ishlab chiqilgan. Psixolingvistik yondashuvga ko‘ra til va tafakkur bir-biri bilan bog‘liq jarayonlar ammo ular mutlaqo boshqa mustaqil hodisa. Tilni o‘rganish shaxsning individual xusiyatlariga bog‘liq va ijtimoiy muhitda namoyon bo‘ladi. Psixolingvistika tilni o‘rgatishda psixologik jihatdan yondashadi. Bunda tilni o‘rgatishda psixologik omil muhim o‘rin egallaydi.

Psixolingvistika tilni tushunish va uni muloqot jarayonida qo‘llashga e’tibor qaratadi. O‘quvchilarga oson tilni o‘rgatishda turli xil metodlardan foydalanish muhim.

Psixolingvistik yondashuvlarga ko‘ra, boshqa mamlakatlar orasida tillarni o‘rgatishda ba’zi bir metodlar mavjud, ular psixolingvistik nazariyalar va metodlardan keng foydalanadilar. Ba’zi bir metodlar ushbu ilmiy ishda aytib o‘tilgan. Ushbu dissertatsiya ishida noto‘g‘ri mulohazalarni oldini olish maqsadida ba’zi bir atamalar psixolingvistika, tilni o‘rganish va o‘qitish bo‘yicha ma’lumotlar berilgan.

Psixolingvistika oddiy qilib tushuntirganda inson tili va ongi o‘rtasidagi bog‘liqliq demakdir. (Maftoon va Shakuri, 2012). Qisqacha qilib aytganda psixolingvistika 3 ta asosiy jarayonlarni qamrab oladi: nutqni bayon etish, idrok etish va tushunish.

Psixolingvistika sohasi jadal rivojlanib, Chaer (2015) tomonidan bir necha yo‘nalishlarga ajratilgan:

1. Nazariy psixolingvistika. Bir necha til nazariyalariga e’tibor qaratadi, ya’ni inson ongida nutqning hosil bo‘lishi bunda: fonetika, so‘zlar, sintaktik tuzilish, so‘zlarning bog‘lanishi va intonatsiyalar o‘rni;

2. Taraqqiyot yoki rivojlanish psixolingvistikasi. Bunda insonning ona tilini tushunishi va o‘rganishi shuningdek ikkinchi tilni tushunishi va o‘rganishi; inson tovushlarni tushunishi ulani sintaktik bog‘lashi va ma’no jihatdan tushunishi kabilarni o‘rganadi;

3. Ijtimoiy psixolingvistika. Atrof-muhitda shaxsning tildan foydalanish jihatlarini o‘rganadi;

4. Ta’lim psixolingvistikasi. Bunda ta’lim jarayonlarida o‘qituvchilar tomonidan o‘quvchilarga til o‘rganish qobiliyatlarini rivojlantirishda tafakkur va hissiyotning o‘rnini o‘rganadi;

5. Neyro-psixolingvistika. Tilni, nutqni ishlab chiqishi, inson miyasi bilan bo'liqligini aniqlashdi. Neyrologiya mutaxassisilari inson miyasini biologik jihatdan tahlil qilishganda, ichki nutqi qanday qilib tashqariga chiqishi inson miyasida dasturlashtirilganini aniqlashgan.

6. Eksperimental psixolingvistika. Barcha tillarning ishlab chiqishi, tilni mashq qilish, tilning harakati, tilning xususiyatlarini eksperimental jihatdan o'rganadi.

7. Amaliy psixolingvistika quyidagi 6 ta yo'nalishlari o'z ichiga olib amaliy jihatdan o'rganadi. Bundan tashqari psixologiya, tilni o'rganish, neyrologiya, psixiatriya muloqot va adabiyot sohalari bilan bog'liq.

Tilni o'rgatishda rivojlanish va amaliy psixolingvistikaning o'rni muhim, bunda qanday qilib tilni samarali o'qitish usullarini o'rgatadi. Psixolingvistik nazariyaga ko'ra til o'rganish insonni jismoniy va aqliy jihatdan rivojlantiradi. Ushbu nazariyalar ikkinchi tilni o'rgatishda o'quv dasturlari va materiallari samarali tashkil etish maqsadida o'rganiladi.

Harras va Andika o'qitish metodikasini psixolingvistik prinsiplariga ko'ra 3 ta turga ajratadi: tabiiy metod, umumiy jismoniy reaksiya berish metod, sajestopiya metod.

Tabiiy metod. Ushbu metod Trasi D.Terrel tomonidan rivojlantirilgan. Bu metod bo'yicha inson o'z ona tilini va chet tilini tabiiy usullar bilan o'rganadi. Ushbu metod oldingi metodlarni rad etadi: masalan, audiolingual(eshitish) metodi.

Psixolingvistik tamoyillarga asoslanib bu metod quyidagilarni qamrab oladi:

1. Tilni o'rganishda tabiiy matnlardan foydalanish kerak hamda ozroq grammatika qoidalarini o'rganishga qaratiladi.

2. Mahalliy ona tilida gaplashuvchining nutqini tushunish qobiliyati va mahalliy gaplashuvchi o'rganuvchining tilni hech qanday xatolarsiz tushunishi uchun ular o'rtasida so'zlarning ma'nolari bir-biriga qovushganda tilni o'rganishda muloqot jarayoni yaxshilanadi.

3. Nutqni ishlab chiqishdan ko'ra tushunish muhim rol o'ynaydi.

4. Ushbu metodning 5 ta asosiy nazariyalari:

til o'rganishni tushunish nazariyasi;

tabiiy-tartib gipotezasi;

boshqarish gipotezasi;

fikrlash gipotezasi;

samarali sintez qilish gipotezasi.

Ushbu metod o'qituvchi tomonidan tabiiy usullar orqali ishlab chiqilgan. O'qituvchi o'quvchilarning mahoratini oshirish maqsadida har xil mashg'ulotlar o'tkazadi. Masalan: har xil muammolar o'rtaga tashlanadi va uning yechimini topish, turli xil o'yinlar va insonga ta'sir etish orqali tilni tabiiy sharoitlardan foydalanib o'rgatish nazarda tutilgan. Muammoni yechish o'quvchilarga to'g'ri vaziyatlarni aniqlashga yordam beradi. O'yin orqali til o'rganish ham samarali natija beradi. O'qituvchi til o'rgatishida o'quvchilarga ta'sir o'tkaza olishi kerak, ularni jalb qilib ularning g'oyalari fikrlarini bilib olishga harakat qilishi kerak.

Umumiy jismoniy reaksiya berish metod. Ushbu metod AQSHning San Jose kollejining psixologi Jeyms J. Asher tomonidan ishlab chiqilgan. Bu metod psixolingvistik tamoyillarga ko'ra quyidagicha izohlanadi:

1. Til o'rganish kinestetik hissiyot orqali amalga oshirilsa, til qobiliyati rivojlanadi. Bunda tilni o'rgatishda jismoniy harakatlar orqali o'rgatish samarali misol uchun mashqlar orqali so'zlarni o'rgatish.

2. Nutqni bayon etishdan ko'ra tushunish muhim. Til o'rganuvchilar gapirish yoki yozishga harakat qilishdan oldin tushunish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak.

Bu metod kinestetik nazariya bilan bog'liq holda o'rganiladi, bunda jismoniy harakatlar va o'quvchilarning til o'rganishi o'rtasida bog'liqlik mavjud deb hisoblashadi. Bunda ma'lum bir mavzuda til o'rgatishga doir o'qitish texnikasi va loyihalar ishlab chiqishda e'tiborga olinadi. Bu usulni qo'llash uchun keng sinf xonasi hamda taxminan 20-25 ta o'quvchidan iborat bo'lishi talab qilinadi. Ushbu metod bolalarga va kattalarga ta'lim berish uchun qo'llaniladi. Grammatik qoidalar buyruq gaplarda ifodalangan, chunki barcha materiallar buyruq gaplarda berilgan. Ushbu metodda lug'at kerak bo'lmaydi, chunki so'zlarning ma'nosi jismoniy mashqlar orqali o'rganiladi. O'quvchilarga uyga vazifa berilmaydi, ular, asosan, til o'rganish asosan sinf xonasida birgalikda o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirishni samarali tashkil etish chora-tadbirlari. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 19.05.2021 yildagi 312-son qarori // <http://www.lex.uz>
2. Ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 11.08.2017 yildagi 610-son qarori, // <http://www.lex.uz>
3. Леонтьев А.А. Психоллингвистика. Л., 1967. С. 7.
4. Mahmudov N. O'zbek tili lug'at boyligi rivojida faollashgan jarayonlar. // O'zbek tili va adabiyoti, 2015. №5. B. 4.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE

Author: Shakhnoza Tulkinova Alisher qizi,
The student of NSPI, the faculty of English language and literature
The Scientific advisor: Kazakova Malika ,
the teacher of English language and literature at the English practical course department

Annotation : The analysis of voices and their usage in written speech have a crucial role in linguistics. Commonly , there are several types of voices both in English and Uzbek . However , their usage in grammatical and semantic aspects is not the same and the differences and similarities are implemented in this article.

Key words: active, passive voice , Uzbek grammar , derived and reflexive voice , combined and subject , object.

Аннотация: Анализ голосов и их употребление в письменной речи имеют важнейшую роль в языкознании. Обычно существует несколько типов голосов как в английском, так и в узбекском языке. Однако их употребление в грамматическом и семантическом аспектах неодинаково, а различия и сходства реализованы в этой статье.

Ключевые слова: активный, пассивный залог, узбекская грамматика, производный и возвратный залог, сочетанный и подлежащий, дополнение.

Annotatsiya. Ovozlarini tahlil qilish va ularning yozma nutqda qo'llanilishi tilshunoslikda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Odatda ingliz va o'zbek tillarida bir necha turdagi tovushlar mavjud. Biroq, ularning grammatik va semantik jihatlarida ishlatilishi bir xil emas va farqlar va o'xshashliklar ushbu maqolada amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: faol, passiv nisbat, o'zbek tili grammatikasi , birgalik va o'zlik nisbat, ortirma va ega, to'ldiruvchi.

By the category of voice we mean different grammatical ways of expressing the relation between a transitive verb and its subject and object.⁶⁷ The majority of authors of English theoretical grammars seem to recognize only two voices in English: the active and the passive. Usually voices are 2 in English. However, when it comes to Uzbek language, there are 5 voices in common: active voice(aniq nisbat), reflexive voice(o'zlik nisbati) , combined voice (birgalik nisbati), derived voice (ortirma nisbat) , passive voice (majhul nisbat)⁶⁸ . The biggest difference here is in the types of voice .

H. Sweet , O. Curme recognize two voices. There are such terms, as inverted object, inverted subject and retained object in Sweet's grammar. The Inverted object is the subject of the passive construction. The Inverted subject is the object of the passive constructions. The rat was killed by the dog. O. Jespersen calls it "converted subject". But in the active construction like:

Examiner asked me 3 questions, either of the object words may be the subject of the passive sentence. I was asked 3 questions by the examiner.

---

⁶⁷ 40

⁶⁸ 240

However in Uzbek, reflexive voice is formed as the subject can do by oneself and the affixes to add the verbs are *-(i)n,-(i)l* . for example: *she wears (u kiyindi)*.

The difference between English and Uzbek in the topic of passive voice are not much considerably bigger . the playground has been cleaned (*O`yingoh tozalandi*). Almost the same structures and translations are used in speech. The next type is Derived voice as translated can be used for obligations and orders. The affixes of this voice are considered *-t; -dir;-tir;-giz;-kiz;-qiz;-ir;-ar;-iz*.⁶⁹ When it comes to the theory of English grammar, there are no any rules for derived voice and it is not cited in language.

Combined voice in Uzbek grammar is defined as the integration of the subject in terms of meaning and semantic feature. The affixes of this is *-sh;-ish* . For example: *students listened teacher`s lecture carefully (o`quvchilar ustozining ma`ruzasini diqqat bilan eshitishdi)*. Here , it is impossible to analyze with syntactic feature .

However, The most of them recognize the existence of the category of voice in present-day English. To this group of scientists we refer A.I. Smimitsky, L. Barkhudarov, L. Steling, Khaimovich and Rogovskaya`s according to their opinion there are two active and passive voices. But some others maintain that there are three voices in English. Besides the two mentioned they consider the reflexive voice which is expressed by the help of semantically weakened self pronouns as in the sentence:

He cut him self while shaving.

As it is represented above, in English contex it is emerged as reflexive voice.

To sum up, it is supposed to be mentioned that the grammar of English and Uzbek languages is totally differenciated and has own rules and usages of them. According to the grammar, the former belongs to analytical the other to synthetic type of languages. Since the similarities are pointed out above in the examples according to the morphological structure of voices.

REFERENCES:

- 1.M.Irisqulov A.T. Theoretical Grammar of English. T “Nashriyot”,2006
- 2.Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma‘ruzalar to‘plami T . “Akademnashr”, 2014.
3. Maksumov A.G. English Grammar theory and usage T. “Akademnashr”.

COMPARATIVE ANALYSIS OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE.

Ubaydullayeva Nazokatxon Muzaffarjon qizi
Student of NSPI English and
Literature faculty 305-group
E-mail:ubaydullayevanazokat47
Phone:94.854.07.09
Scientific adviser :A.Shavkatovich

Annotation: In this article, the similar and different endings of verb moods in Uzbek and English are scientifically analyzed.

Key words: mood, imperative, subjunctive, conditional.

Аннотация:В данной статье научно анализируются сходные и разные окончания наклонений глаголов в узбекском и английском языках.

Ключевые слова: наклонение, повелительное наклонение, сослагательное наклонение, условный.

Annotatsiya: Ushbu maqolada fe'l mayillarining o‘zbek va ingliz tilida o‘xshash , farqli tamonlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi .

Kalit so‘zlar: mood , imerative, subjunctive , conditional

---

⁶⁹ 241

The mood category is a morphological expression of modality, indicating whether an action or condition is real or unreal as seen by the speaker.

Grammarians distinguish between three moods in modern English: indicative, imperative, and subjunctive.[2]

There are four verb moods in Uzbek language . These are indicative , imperative , subjunctive and conditional moods.[1]

Indicative mood

The indicative mood portrays an action as a true truth that happened in the past, is happening now, or will happen in the future. That is why it is referred to as a true mood or a factual mood.[2]

For example `He went out and bought the boots and bag.`[3]

“Maktabga borib o‘shani yozishga kirishdim.”[4]

Imperative mood.

The imperative mood provides no information about the actuality of the action indicated by the verb. That is why some linguists do not consider the imperative form to be a mood form, despite the fact that it has historically been included in the mood system because it indicates a hypothetical action.[2]

For example: "Take off your clothes and get in the water." [3]

“Imsiz bo‘lsang, zootexnik tugul m olboqar ham bo‘lolsan!” [4]

Subjunctive mood.

The subjunctive mood describes an activity as unreal or hypothetical.

The subjunctive exists in two forms. They are generally referred to as the present and past subjunctive, however the distinction is based on mood rather than temporal. [2]

For example: `If you will but buy me a hand some pair of boots.` [3]

“Qani endi qo‘limga tushsa-yu , bir alamimdan chiqsam”[4]

Conditional mood. The intention is formed using the affix -moqchi and indicates the purpose, intention, purpose of the action. This form of the verb only means the goal. - the past tense can be expressed when the verb with the suffix edi is used with the imperfective verb. But in this case, the action does not belong to the past tense (completion in the past tense), but the goal belongs to the past tense: I wanted to go, you were going to go, you wanted to send.[1]

“Bizning savxozga ish kirmoqchi bo‘lib yaxshi qilibsiz, o‘g‘lim”[4]

As a result of the research the following conclusions and recommendations can be formed: a) the syntax and modal verbs of the foreign language are studied comparing them with the first language when learning the moods from the grammar of it; b) It is important to pay attention to the context in distinguishing the singular from the plural of a modal verb in a foreign language.

References:

[1].Nargiza Erkaboyeva yangi Nashriyot 2016.365p

[2].Nino Kirvalidze Theoretical course of English grammar . T.: “Nashriyot”, 2013.54,55,56p

[3].Puss in Boots European folk tale Nashriyot, 2016.3,10,2p

[4]. To‘xtaboyev X. Sariq devni minib. T.: “Yangi asr avlodi”, 2010. 8,20-p

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI TIJORAT ATAMALARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Umidova Mashhura Furqat qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti
mashhuraumidova0@gmail.com

Abstract: This article concerns with the problem of commercial terms of Uzbek and English pragmatically. The study deal with the terminological issues of both languages and their usage.

Аннотация: В данной статье прагматически рассматривается проблема коммерческих терминов узбекского и английского языков. Исследование посвящено терминологическим вопросам обоих языков и их использованию.

Annotatsiya: Ushbu maqola o‘zbek va ingliz tillari tijorat atamalarini pragmatik jihatdan tadqiq qiladi. Tadqiqot har ikkala tilning terminologik masalalari va ulardan foydalanish bilan bog‘liq.

Key words: Words, context, phrases, business transactions, functions, luxury, premium, exclusive, guaranteed, trustworthy.

Ключевые слова: Слова, контекст, фразы, деловые операции, функции, роскошь, премиум, эксклюзивность, гарантия, надежность.

Kalit so‘zlar: So‘zlar, kontekst, iboralar, biznes operatsiyalari, funksiyalar, hashamatli, eng zo‘r, eksklyuziv, kafolatlangan, ishonchli.

Ingliz va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub ikki tildir. Ingliz tili g‘arbiy german tillar oilasiga kirs, o‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub. Shunga qaramay, ikkala til ham tijorat dunyosida keng qo‘llaniladi va bu tillardagi tijorat atamaları umumiy bo‘lgan ba‘zi pragmatik xususiyatlarni bo‘lishadi. Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi tijorat atamalarining pragmatik xususiyatlarini o‘rganadi.

Pragmatika – bu tilni kontekstda, ya’ni gap jarayonida ishlatishni o‘rganadi. Tijorat atamaları nutqida esa pragmatika so‘z va iboralar ma’nosini aniqlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tijoriy atamalar ko‘p hollarda ma’lum bir kontekstda qo‘llaniladi, masalan, biznes operatsiyalari, muzokaralar, reklamalar. Shuning uchun tijorat atamalarining pragmatik xususiyatlari yuqorida ta’kidlab o‘tilgan kontekstlarda ingliz va o‘zbek tillarida qanday qo‘llanilish vazifalari bilan chambarchas bog‘liq.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi tijorat atamalarining asosiy pragmatik xususiyatlaridan biri - shoshilinchlik yoki muhimlik hissini yetkazish qobiliyati hisoblanadi. "Limited time offer-cheklangan vaqt taklifi", "urgent-shoshilinch" va "exclusive-maxsus, o‘ziga xos" kabi so‘zlar ikkala tilda ham bir xilda shoshilinchlik va mijozlarni harakatga undash tuyg‘usini yaratish uchun qo‘llaniladi. Bu so‘zlar ko‘pincha mijozlarni jalb qilish va savdo-sotiq hajmini ko‘paytirish uchun reklama va reklama materiallarida ishlatiladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi tijorat atamalarining yana bir o‘ziga xos pragmatik xususiyati bu ularda obro‘ yoki eksklyuzivlik, ya’ni maxsuslik hissini bayon etishdir. "Luxury-hashamatli", "premium-mukammal" va "exclusive-eksklyuziv" kabi so‘zlar murakkablik va nafosat tuyg‘ularini bildirish uchun ikkala tilda keng qo‘llaniladi.

Ushbu so‘zlar ko‘pincha yuqori darajadagi reklama va marketing materiallarida hashamat va eksklyuzivlikni qadrlaydigan badavlat mijozlarni qiziqtirish uchun ishlatiladi.

Har ikki tildagi boshqa atamalarining teng miqdorda pragmatik qo‘llanilish xususiyatlarini quyidagi misollar orqali ko‘ramiz:

1)O‘zbek tilida: sotib olish narxi

Ingliz tilida: purchase price

2)O‘zbek tilida: dividend

Ingliz tilida: dividend

3)O‘zbek tilida: aksiyalar birjasi

Ingliz tilida: stock exchange

Quyida esa o‘zbek va ingliz tillarida keng qo‘llaniladigan tijorat atamaları keltirilgan tarjimalar:

1.Narx-price

2.Savdo- trade

3.Savdo muddati- trade term

- 4.To'lov- payment
- 5.Chek- Invoice
- 6.Chek raqam- Invoice number
- 7.Valyuta- currency
- 8.Sifat- quality
- 9.Sifat nazorati- quality control
- 10.Sotib olish- purchase
- 11.Tovar- goods and merchandise
- 12.Garantiya- warranty
- 13.Yetkazib berish- Delivery
- 14.Muddatli to'lov- installment payment

Shoshilinchlik va obro'-e'tibor hissini yetkazishdan tashqari, ingliz va o'zbek tillaridagi tijorat atamaları xaridorlarning qarorlariga ta'sir qilish uchun ko'pincha ishontiruvchi tildan ham foydalanadi. "Guaranteed-kafolatlangan", "proven-tasdiqlangan" va "trustworthy-ishonchli" kabi so'zlar odatda ikkala tilda ham mijozlar orasida ishonchni qozonish va uni mustahkamlash maqsadida qo'llaniladi. Bu so'zlar ko'pincha reklama va marketing materiallarida mahsulot yoki xizmatni sotib olganligi bo'yicha dono qaror qabul qilganligiga ishontirish maqsadida foydalaniladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi tijoriy atamalar bir qancha pragmatik xususiyatlarni birlashtirgan holda muayyan tijorat kontekstlarining vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Muhimlik darajasi, mashhurlik va ishonchlilik samarali reklama uchun muhim hisoblanadi. Bu tillarda tijorat atamalarining pragmatik xususiyatlarini tushunish orqali, korxonalar ishonchli, samarali reklama va marketingni yaratishi, hamda mijozlarga yoqadigan va savdo-sotiqni oshiradigan materiallar bilan tanishishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Golish I.v. technologies of training in economic education. -t.: molia, 2005.
2. Kamlev n.g. dictionary of foreign words. - m. Mry 1995.
3. Nosirxonzoda, a. N. (2023). Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining tamoyillari, shakl va uslublari. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(18), 373-377.
4. Vishnyakova s.m. professional education: glossary, key concepts, terms, actual vocabulary.-m.: nmtspo, 1999.
5. <http://genderi.org/lexicology-about-geral -information.html>

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE

Scientific supervisor: Bafoyeva N.S.

Student: Usmankulova J.J.

Navoiy State Pedagogical Institute. The faculty of foreign languages and Literature

Annotation: This article demonstrates principal characteristic of mood between English and Uzbek language along with how culture effect on perception of it by the user. Specifically, the article point out different approaches to the semantic classification of sentences of the moods in both language. So following theories and examples from English and Uzbek literature, we struggle to compare and contrast the terminologies and strategies used in each language.

Key words: mood category, indicative mood, imperative mood, subjunctive mood, conditional mood.

Аннотация: Мы хотим продемонстрировать основные характеристики настроения между английским и узбекским языками, а также то, как культура влияет на восприятие его пользователем. В частности, в статье указываются различные подходы к семантической классификации предложений по наклонениям в обоих языках. Поэтому, следуя теориям и примерам из английской и узбекской литературы, мы изо всех сил пытаемся сравнить и противопоставить терминологию и стратегии, используемые на каждом языке.

Ключевые слова: категория настроения, изъявительное наклонение, повелительное наклонение. Сослагательное наклонение, условное наклонение.

Annotatsiya: Biz ingliz tili va o'zbek tillari o'rtasidagi maylning asosiy xususiyatlarini hamda madaniyatning foydalanuvchi tomonidan uni idrok etishiga qanday ta'sir qilishni ko'rsatilgan. Xususan, maqolada har ikkala tildagi mayl gaplarni semantik tasniflashda turlicha yondashuvlar ko'rsatilgan. Shuningdek, ingliz tili va o'zbek tilidagi nazariya va misollarga binoan, har bir tilda qo'llaniladigan terminologiya va yondashuvlarni solishtirish va farqlash maqsad qilingan.

Ka'lit so'zlar: mayl kategoriyasi, xabar mayli, buyruq-istak mayli, shart mayli va maqsad mayli.

Many foreign scientists are joined on problems in studying the system of modality in English and Uzbek and its specific methodological aspects and beneficial ways to apply them in oral and written speech and in the analysis of the theory of modal relations in English linguistics. Especially, B. A. Yarseva, V .N. Barkhudarov, B. A. Serebrennikov and V. V. Vinogradov studied language families approaching them comparatively. It is obvious from their research that despite the vast differences between the two language families, they have many similarities and variations.

In relation to English grammar, mood is a form of the verb that explains to the relationship of action to actuality. This attitude is created by the speaker. She can use the structure of a verb to show an action as real, controversial, unreal, or as a request and order. In English there are five moods. They are indicative, interrogative, subjunctive, imperative, conditional moods.

According to Uzbek grammar grammatical forms that indicate the connection of action reality are called moods. Mood categories are inextricably connected with verb tenses, person-number categories. Mood means the implementation of an action is linked with a real being and, accordingly, it expresses the meanings of indicative, imperative, subjunctive, and conditional. In Uzbek grammar imperative and subjunctive belongs to the same one type. Therefore, the moods have four types:

1. **Indicative;**
2. **Imperative and subjunctive;**
3. **Conditional.**
4. **Aim mood. [1; 185]**

Mood is the grammatical category of the verb reflecting the relation of the action expressed by the verb to reality from the speaker's point of view. The three moods: indicative, imperative and subjunctive are found in almost all the grammars of Russian grammarians. We say «almost» because Barkhudarov and Steling (4) consider only the first and third. [5;31]

As to the number of mood we do not find common opinion: Smirnitsky and some others speak of six moods (indicative, imperative, subjunctive I, subjunctive II, conditional and suppositional). B. Ilyish and Ivanova (14) find three (Indicative, Imperative, Subjunctive) B.A. Ilyish divides the latter into two forms-the conditional and the subjunctive and so on. The indicative mood is the basic mood of the verb. Morphologically it is the most developed category of the verb.[5;32].

Indicative - a form of the verb that expresses a message, a sign, about the performance or status of an action or situation. Indicates performs an action. The message (execution) informs about the specific tense of the action and state meant by the verb. This subjunctive form indicates that the action was performed in one of the three tenses, its existence, or that the action was not performed in one of these tenses, it was desired: [3; 321]

Up jumped Bilbo, and putting on his dressing-gown came to our dining- room. [8;22].

To 'yxonada yurgan bolalar eshik yoniga keldi. [9; 3]

The indicative represents the completion and non-completion of an action-state in relation to time. This mood is expressed by adding a tense and a person-number suffix to the base, came, coming, is coming.[2;185]. As it is feasible to see from examples above in both English and Uzbek language indicative mood of came is used to the action of past tense.

Indicative mood explains something as a fact as in close relation with reality or in interrogative form inquires after a fact. [5; 31].

Imperative mood expresses listener to perform some action. Subjunctive mood speaker presents the action as imaginary. The function of the Subjunctive is to represent something not as an actual reality , but as formed in the mind of the speaker as a desire, wish, volition, plan, conception, thought,

sometimes with more or less hope of realization. The present subjunctive is associated with the idea of hopeless, likelihood, while the past subjunctive indicates doubt, unlikelihood, unreality. [5;31].

In Uzbek language the imperative of the verb is the action of the speaker. It means that he orders, urges, urges, and each meaning has its own meaning characterized by a characteristic tone. For example: Beat your sugar. Live. Imperative forms include the following additions to the base of the verb with: - (a)y, -(a)yin, -gin, -(i)ng, -sin, -(a)ylik, -nglar. [3; 322]. The negative form of the imperative and subjunctive mood is formed with the suffix: -bormay, borma(gin), bormasin. [2; 185].

‘Stand away! Don’t touch me!’ he cried. [7; 1230].

-Xotin kishining charxi bilan o‘chog‘iga tegma, degan gap to‘g‘ri emish... [1;104].

“Listen first to what he has to say!” [7; 196].

Oyim quloq solmadi. “Qora ammam”ning tugunini ko‘tarib eshikka yo‘naldi. [10;193].

We can see here that the word is “touch- tegma” expressing the meaning of command and demand. So the negative and positive form of the imperative is used. Sentences in imperative mood indicate a second-person subject “you”, but they normally don’t actually include the word “you” or any other subject.

Subjunctive mood. There are two entirely different kinds of subjunctive forms: the old simple subjunctive and newer forms consisting of a modal auxiliary and a dependent infinitive of the verbs to be used. It represents something not as actual reality, but as formed in the mind of the speaker as a desire, wish, volition, plan, conception, thought and sometimes with more or less hope of realization. [5; 31].

“I wish now only to be in my own arm-chair!” he said. [7; 209].

In the Uzbek language, desire is expressed more strongly when **qani** unit is combined with **edi** incomplete verbs.

Qani edi, haqiqatan men o‘lgan bo‘lsam,

Qani, chindan unib yotsa qabrimda gullar. [4; 56]

It is characteristic that these units come in sentence consisting of verbs with affixes –sa, which further strengthen the desire understood from the section:

Qani edi qo‘lingdan kelsa.... Soz bo‘lardi-ya.... - If only you could... It would be nice. [8;4].

Conditional mood - the combination of should and would with the infinitive, when used in the principle clause of conditional sentences. [5;30]. The conditional mood is expressed in sentences that show that an action will occur if certain conditions are met. Conditional mood is usually shown in sentences with two clauses, i.e., a dependent (if-clause) and an independent clause.

“If I were at my own disposal, I should be proud to devote my life to her majesty’s service”.[6;122].

In Uzbek language, conditional mood is used to condition, time, desire, request, advice, as well as (with the addition of -ham and -da) using the suffix –s that comes before the person-number form. [2;186].

Planni bajarsa, ko‘chma Qizil bayroq olsa – bas. [10;6].

The conditional tense form of the verbs of Uzbek language grammar is made by adding and subtracting the affix “sa” to the base of the verb. Here we can see “sa” is used to advice.

Conclusion. In summary, we would rather to identify that modality is a notional category which indicate the relation of the utterance to reality. Both languages have verb tenses,moods of the verb and they have their own functions.

References:

- [1]. A.Qodiriy. Mehrobdan chayon. T.: “Adabiyot va Sa‘nat nashriyoti”.1994.149 p
- [2]. Baxtiyor Mengliyev,O‘ral Xoliyorov,Nilufar Abdurahmonova.O‘zbek tilidan universal qo‘llanma. T.: “Akademknashr”.2020. 505 p
- [3]. Erkaboyeva N.O‘zbek tilidan ma‘ruzalar to‘plami. T.: “Akademnashr”, 2014. 432 p
- [4]. E.Vakhidov. “Istanbul tragedy” 56 p
- [5]. Irisqulov. A.T.Theoretical grammar of English. T.: “Nashriyot”,2006 .64p
- [6]. Jonathan S.Gulliver’s Travels. 383p
- [7]. J.R.R.Tolkien. The Lord of the Rings. 185p

- [8]. Kh.Tokhtaboev.Riding the Yellow Giant. 554 p
[9]. Tog'ay M. Yulduzlar mangu yonadi. www.ziyouz.com kutubxonasi. 583p
[10]. O'tkir.H. Ikki eshik orasi. T.:” Sharq”.2012. 6 p

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRIMARY EDUCATION

Dzhanzakova Nurasel - 3rd year student of the Navoi State Pedagogical Institute, Faculty of English Language and Literature.

Mukhammadieva Risola, scientific supervisor, Navoi State Pedagogical Institute, Faculty of English Language and Literature

Abstract: This article discusses the importance and use of pedagogical technologies in teaching foreign languages in primary classes today. Recommendations are given on the formation of competence that the teacher should have when using various interactive methods in the educational process.

Key words: foreign languages, pedagogical technologies, educational process, competence, innovation, method, educational content.

In fact, today's development demands unique creativity, skills and experience from each teacher. This, in turn, imposes a great responsibility on the teachers of foreign languages. Advanced pedagogical technologies are of special importance in the formation of independent and creative thinking skills in students through a foreign language. One of the important requirements is to get acquainted with advanced pedagogical technologies, to use them in practice, and through them to teach children to think independently. In all stages of the continuous education system, the teacher uses pedagogical technologies in non-traditional lessons during the lesson, but in the primary classes, the foreign language teacher focuses on the psychological, pedagogical and knowing and studying the rules of physiological development, based on the purpose and content of the lesson, it is appropriate to use pedagogical technologies in the lesson. The teacher should pay attention to the following when using pedagogical technologies during the lesson:

- to create new concepts in the minds of students based on a specific topic; to reveal the meaning of rules and terms related to a new topic;
- delivering a new topic in line with previous topics;
- to develop students' level of thinking;
- achieving consistency, variety and fun of educational games; check the skills formed on the basis of new knowledge in this training;
- taking into account the psychological characteristics of students;
- to increase the participation of students in the course of the lesson.

Therefore, it should be noted that in order for the young people who are our future to be free-thinking, well-rounded individuals, it is necessary to develop them in every way. It should be used to identify and eliminate negative psychological conditions that hinder self-expression and self-expression. Therefore, students studying in primary grades have a number of unique problems. A teacher should not only be a pedagogue and a psychologist, but also know the technique of working with them.

Based on the above goal, foreign language teaching today includes the "A" stage specified in the DTS, i.e. elementary classes. So, the more skillfully a foreign language teacher uses pedagogical technologies in the 1st-2nd-3rd grades, the more effective the lesson will be.

Today, every subject teacher is using various interactive methods in the educational process based on the nature of his subject. The goal of our direction is to prepare young students for independent thinking, using various interactive methods of pedagogical technologies in non-traditional classes, unlike other subjects. The state educational standard sets the goal of teaching 200 words and phrases for each grade, for example, 1st grade, 250 words and phrases for 2nd grade, so a foreign language teacher based on pedagogical technologies It is expected to achieve the stated goals.

Showing primary school students what foreign language teachers teach, based on which pedagogical technologies should be used to teach the language using the most convenient methods and methods, encourages the implementation of innovative directions of education. In language teaching, the teacher should introduce innovative pedagogical technologies into the educational system, reform the educational system by introducing the most advanced technologies in the educational system, increase the effectiveness of education, ensure the socialization of the individual, in this regard, certain achievement of success occurs as a result of trying to form friendly relations with the child in the educational process. Today, the teacher should pay attention to the following in order for the lessons of elementary school students to be correct, clear, and consistent.

First of all, through the use of pedagogical technologies, thorough mastering of knowledge, skills and abilities by students, comprehensibility, consistency and accessibility of education, connection of theory with practice, demonstration, new approaches of today, multimedia students provided by the realization of consciousness.

Secondly, it is important not only to teach foreign language to elementary school students, but also to organize communication with their friends. Thirdly, it is necessary for each teacher to use interactive methods when using pedagogical technologies in the course of the lesson.

Fourthly, in order to form the students' thinking activity, the teacher should organize various didactic and role-playing games, taking into account the physiological development of the students.

Fifth, the teacher should use interactive methods of joint action among students. teacher and student and

Sixth, repetition should not be done passively in order to prevent students from forgetting the topic covered.

It is known that today science, technology, information system is developing rapidly. The era itself demands to have excellent knowledge, skills and skills in order to participate in daily activities in studying and teaching. By introducing advanced methods of teaching using modern pedagogic and information and communication technologies, teaching the young generation to foreign languages, fundamentally improving the system of training specialists who can speak these languages freely, and on the basis of this, their conditions are being created for the achievements of world civilization and the wide use of world information resources, the development of international cooperation and communication.

Today, pedagogical and psychological demands are placed on pedagogues to successfully teach foreign languages from the 1st grade. Who does the teacher teach, what does he teach and on the basis of what technologies? For this purpose, a foreign language teacher can teach students by comparing the foreign language only when he knows his mother tongue, its phonetics and grammar perfectly.

Every teacher working in the continuing education system, including foreign language teachers, must have the following necessary linguistic competences: linguistic, sociolinguistic, pragmatic.

As we know, the most favorable period for learning foreign languages is 5-8 years old, during which the child has fully learned the system of learning his native language and learns the foreign language. takes a conscious approach to acquisition, communicating with others in a foreign language does not cause much difficulty. The abilities that develop through the process of learning foreign languages in childhood have a positive effect on the development of the child's communicative abilities.

After the age of ten, only 5% of children learning foreign languages can pronounce words correctly. That is why it is effective to start learning foreign languages early. In order to achieve the effectiveness of education, the following requirements are imposed on today's foreign language teacher:

1. The teacher who incorporates the above classes should have sufficient knowledge, skills, qualifications, and clearly know the essence of pedagogical technologies.

2. Application of pedagogical technologies in the educational process, taking into account the age-specific pedagogical and psychological individual characteristics of primary school students.

3. One of the qualities of a teacher is that he knows his subject at a high level, and effectively uses pedagogical technologies to improve the effectiveness of education and achieve results.

4. One of the requirements for the teacher's profession should be to love children, to be interested in their life, to awaken their love for a foreign language through the use of pedagogical technology. Therefore, teaching a foreign language through pedagogical technologies should be of great importance in educating young people to become mature generations with independent thinking in the future.

COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Scientific advisor: **Bafoyeva N.S.**

The teacher of **English language and department**

Researcher: **O'taganova Munisa Tolibjon qizi**

The student of **Navai State Pedagogical Institute**

Abstract.

This article aims to provide a comparative analysis of the present tense forms in the English and Uzbek languages, exploring their similarities, differences, and usage patterns.

Key words: tense, present simple, present continuous, present perfect, present perfect continuous, Uzbek present tense.

Абстрактный.

Целью данной статьи является сравнительный анализ форм настоящего времени в английском и узбекском языках, изучение их сходств, различий и особенностей употребления.

Ключевые слова: время, настоящее простое, настоящее продолженное, настоящее совершенное, настоящее совершенное продолженное, узбекское настоящее время.

Abstrakt.

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi hozirgi zamon shakllarini qiyosiy tahlil qilish, ularning o'xshashliklari, farqlari va qo'llanish shakllarini o'rganishga qaratilgan.

Tayanch so'zlar: zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, hozirgi zamon, o'zbekcha hozirgi zamon.

Language is a powerful tool that enables communication and facilitates the expression of ideas, actions, and states. Among the various components of language, verb tenses play a crucial role in conveying the time and duration of an action or state. As well as, tense is a grammatical concept that indicates the time of action or event. Tense expresses actions that have happened in the past, are happening in the present, or will happen in the future. Tenses, in English Grammar, is the form of the verb which shows the time when a specific event has happened or is going to happen. Basically, tense denotes the characteristics of the verb in a sentence.⁷⁰ According to the Merriam-Webster Dictionary: "Tense is defined as a distinction of form in a verb to express process of time or duration of the action or state it denotes." In this article we are going to compare present tenses in English and Uzbek languages with grammatical point of view.

Since, English and Uzbek belong to different family of languages, according to their different genetic and typological forms, there are a lot of differences between them. The interference of mother tongue can be reason for making mistakes regularly. As well as, pupils regularly make mistakes in learning present tense forms of the verb. It should be noted, when each form of present tense is explained learners or teens, separately, it will not be difficult to do the exercises and tasks for each form of them. Main difficulties are arisen in choosing suitable form of the tense because of misunderstandings the difference between forms of the unit. The implication of mother tongue influences on defining the difference between them seriously because there are several forms of the present tenses in English and Uzbek. The following paragraph which is given below shows the definite difference between English and Uzbek.

There are several subgroups of present tense in English:

1. It is used to express actions, events, or states that are happening at the current moment. *E.g. They eat dinner at 7 p.m.*

---

⁷⁰ <https://www.geeksforgeeks.org/english-tenses/amp/>

2. It is used to talk about future events in certain contexts, such as scheduled events or timetables.
E.g. The concert starts in an hour.

3. It is used to express general truths, facts, or things that are considered to be universally true.
E.g. The sun rises in the east.

4. It is often used to describe temporary actions or situations that are happening around the present moment.
E.g. I'm currently working on a new project.

5. It is used to create a sense of immediacy and bring the narrative to life.
E.g. I walk into the room, and there she is, sitting by the window.

So, the present tense forms in English include the simple present, present continuous, present perfect, and present perfect continuous.

a) present simple. It is used for something that is permanently true, for habits and for permanent actions.⁷¹ It is formed by using the base form of the verb for all subjects except the third person singular, which adds an "-s" or "-es" ending. Examples include:

I come by car to the office.

You can board the bus from 2nd Avenue.

He goes to school every morning.

She understands English very well.

It mixes the sand and the water.

We drink milk every night before going to bed.

They try to use some gestures during the lesson.

b) present continuous. It is used for an action which is in progress now.⁷² It is formed by using the present tense of the verb "to be" (am, is, are) followed by the present participle (-ing form) of the main verb. For instance,

I am cooking pasta for lunch.

You are teaching Russian in the class.

He is crying out loud.

She is collecting money

It is raining now.

We are preparing our tasks.

They are playing all the classics.

c) present perfect. It is used to show a connection in the speaker's mind between the past and the present.⁷³ It is formed by using the present perfect tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by "been" and the present participle (-ing form) of the main verb. Examples include: I have cut my finger.

You have done all your homework.

He has been in Pune for one week.

She has just gone out to the market.

The clock has just struck twelve. We have gone for a walk.

We have eaten all the cookies

They have completed their degree from Navai university.

d) present perfect continuous. It is used to refer to an activity which has been taking place in the recent period up to the present. It is formed by using the present tense of the auxiliary verb "have" (has, have) followed by the past participle of the main verb. For example:

I've been misplacing my wallet and keys.

You have been reading War and Peace for a month now.

He has been arriving late for work recently.

She has been owning her Mazda since 2007.

---

⁷¹ Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Upper Intermediate Students. 2000, p. 10

⁷² Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Upper Intermediate Students. 2000, p. 10

⁷³ Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Pre-Intermediate Students. 2000, p. 10

We have been reading that book all day.

They have been waiting for hours.

In Uzbek, the present tense is similar to the English but it is not identical one; and is studied only in general terms. In this language, the present tense is used to describe actions or states that are on going process, habitual actions, and general truths. It is used in the following cases:

a) present continuous: It is used for actions which are happening now. It is formed by adding the suffix "-yap" to the verb stem.

Men onajonimga atab she'r yozyapman.

Sen a'lo baho olishing uchun dars qilyapsan.

U stadionda yuguryapti.

Biz bog'da hashar qilyapmiz.

Siz ruchka bilan rasm chizyapsiz.

Ular maktabda musobaqaga tayyorlanyaptilar.

b) present future: This tense is used to express the action which is happening now and will happen after that. It is formed by adding the suffix "-a" to the verb stem.⁷⁴

Men imtihonga qattiq tayyorlanaman.

Sen opangga tabrik xati yozasan.

U darsda faol qatnashgan holda baho oladi.

Biz birgalikda bir kuch bo'lamiz.

Siz, albatta, shifokor bo'lasiz.

Ular olimpiadada g'olib bo'lishi uchun harakat qiladi.

The paragraph shows that in English the present simple tense is formed by adding -s, -es to the 3rd person, other persons are conjugated without suffixes. There is not such kind of rules in Uzbek. For example: *In winter, my father takes me to the teahouse every day.*

*Qishda dadam meni har kuni choyxonaga olib chiqadi.*⁷⁵

In English the present continuous coincides with the present continuous according to their meaning and usage. But the formation of the continuous forms is quite different. In the Uzbek language the present continuous is formed by adding the suffix -moqda, -yap, in English it is formed with the help of auxiliary verb "to be" and adding the suffix -ing to the main verb. Because of different formation pupils have difficulties with making up the correct sentences. They usually omit the auxiliary verb "to be" in the present continuous and forget to add the suffix -e and -es to the 3rd person in the present simple tense. In the Uzbek language there is no similar form of present tenses which can be coincided with the present perfect tense and present perfect continuous tense in English. The sentences in present perfect and the present perfect continuous can be translated from English into Uzbek using one of the forms of the past tenses of the Uzbek language. Interlingual interference can be strong and weak. The weak interference disappears after doing some exercises fast. The strong interference lives long, it requires doing a lot of exercises.⁷⁶ That is why; it should be given tasks and exercises in teaching materials devoting to distinguish the distinctions between tense forms persistently. It helps pupils to remember and acquire skills on given material.

In conclusion, the present tense in English and Uzbek languages serve as important tools to express actions and states happening at the present moment, habitual actions, and general truths. While English offers a wider range of present tense forms, Uzbek relies primarily on the present future tense and present continuous tenses. Understanding the similarities and differences between these two languages enhances language learners to communicate effectively in both languages.

REFERENCES:

1. Yoldoshev M.O'zbek tili praktikumi.Toshkent-2006, p. 48.
2. Yusupov U.Teoreticheskie osnovy sopostavitel'noy lingvistiki.T.: Fan-2007, p. 104

⁷⁴ Yoldoshev M.O'zbek tili praktikumi.Toshkent-2006, p. 48

⁷⁵ O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi.-T:Yangi asr avlodi, 2016-20b

⁷⁶ Yusupov U.Teoreticheskie osnovy sopostavitel'noy lingvistiki.T.: Fan-2007, p. 104

3. O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi.-T:Yangi asr avlodi, 2016-20b
3. Walker E. and Elsworth S. New Grammar Practice for Pre-Intermediate Students.2000, p. 10
4. <https://www.geeksforgoeks.org/english-tenses/amp/>

THE EFFECTIVENESS OF TEACHING GRAMMAR INDUCTIVELY

Navoiy davlat pedagogika instituti
Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi
Qodirova Kamolaxon Shomil qizi
Supervisor: Sadikova Dildora

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola grammatikani induktiv tarzda o'rgatish kontsepsiyasini o'rganadi, bu o'quvchilarga haqiqiy til misollarini taqdim etishni va ularni grammatik qoidalarni boshqariladigan izlanishlar orqali kashf etishga undashni o'z ichiga oladi. Maqolada induktiv grammatika o'qitishning nazariy asoslari va uning tilni o'zlashtirishdagi afzalliklari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: *induktiv yondashuv, deduktiv yondashuv, grammatika o'rgatish.*

ANNOTATION

This article explores the concept of teaching grammar inductively, which involves presenting learners with authentic language examples and encouraging them to discover grammar rules through guided exploration. The article discusses the theoretical foundation of inductive grammar teaching and its benefits for language acquisition.

Keywords: *inductive approach, deductive approach, teaching grammar.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье исследуется концепция индуктивного обучения грамматике, которая включает в себя предоставление учащимся аутентичных языковых примеров и поощрение их открытия грамматических правил посредством управляемого исследования. В статье обсуждаются теоретические основы индуктивного обучения грамматике и его преимущества для овладения языком.

Ключевые слова: *индуктивный подход, дедуктивный подход, обучение грамматике.*

INTRODUCTION

The inductive method is a newer way of teaching. It is also called rule-discovery learning by some experts [2]. In a language class, teaching through an inductive method involves showing students texts and examples first. The teacher's role is to give them language to help them figure out the rules, guide them in discovering, and then offer more chances to practice. This approach is often seen as a modern way of teaching because it lets students discover rather than just telling them, uses authentic materials, and focuses on students' needs, not just rules [3]. For example, a teacher writes examples of sentences using the present perfect and simple past on the whiteboard. Then, the teacher asks the students to talk about the differences they see in the two sets of sentences, either with a partner or in groups. The teacher helps the students recognize the differences in how the sentences are structured and what they mean. Finally, the teacher teaches the rules for both tenses and gives more examples [5].

On the other hand, a deductive approach (rule-driven) is more traditional teaching method, and it starts by giving learners rules in the first place, then examples, then practice. It is a teacher-centered approach to presenting new content [4]. The main focus of this strategy is on the rules rather than the natural use of the language.

PREVIOUS STUDIES

Several experiments were conducted by researchers and professors on the effectiveness of inductive and deductive teaching. Some of them found inductive to be productive, and some of them came to a conclusion that there is almost no significant difference between the two methods.

According to the experiment held by Dang & Nguyen in 2012 (cited in [1]), the impact of teaching English tenses to EFL learners using an indirect, explicit method has been studied. The experimental group, taught grammar indirectly, performed better than the control group, who were taught directly, in analyzing grammar rules and oral proficiency. However, both groups showed similar abilities in applying grammar structures in a specific context. These results suggest that indirect, explicit grammar

instruction is effective. Another researcher, Constance Shaffer (1989) (as cited in [3]), supported inductive approach since it encouraged active participation and learning. Examples of studies that show similar results of both types of methods were conducted in 2008 by Mohammed & Jaber and in 2014 by Zamani & Mohammadi (cited in [1]).

ADVANTAGES OF INDUCTIVE TEACHING

Some of the main advantages of teaching grammar inductively include followings:

1. Students are taught to become comfortable with discovering rules themselves, which can help them become more independent learners and rely on themselves more for learning.
2. The students are actively involved in the learning process instead of just receiving information passively.
3. The main attention is on the students and their application. The application of language is more important than following strict rules.
4. Students examine examples, draw conclusions, and form generalizations based on evidence, all of which foster critical thinking abilities.
5. When students actively participate in the learning process, they typically remember and retain information better.

CONCLUSION

In summary, inductive teaching provides many advantages for students, including greater involvement and thinking critically, as well as promoting independence and teamwork. By engaging students actively and guiding them to uncover and examine ideas independently, inductive teaching not only enhances comprehension but also helps students develop crucial skills for learning throughout their lives. Embracing the principles of inductive teaching can create more lively and student-focused classrooms, ultimately empowering students to thrive in a constantly changing world.

REFERENCES:

1. Benitez-Correa, C., Gonzalez-Torres, P., Ochoa-Cueva, C., & Vargas-Saritama, A. (2019). *A Comparison between Deductive and Inductive Approaches for Teaching EFL Grammar to High School Students*. International Journal of Instruction, 12(1), 225-236. <https://doi.org/10.29333/iji.2019.12115a>
2. Handoyo Puji Widodo. (2006). *Approaches and procedures for teaching grammar*. In English Teaching: Practice and Critique. Volume 5, Number 1, pp. 127. Retrieved from <http://education.waikato.ac.nz/research/files/etpc/2006v5n1nar1.pdf>
3. Kolat, H. (2009). *Deductive vs. inductive approach on English grammar teaching for elementary student*. ABMYO. Dergisi 13. pp. 91. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/746136>

Web-sites:

4. *Deductive approach*. British Council. Teaching English. <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/d-h/deductive-approach>

5. *How To Teach Grammar Inductively: Steps And Examples*. Teach Utopians. <https://teachingutopians.com/2021/02/14/how-to-teach-grammar-inductively-steps-and-examples/>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA TURLI O‘YINLARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI.

Navoiy davlat pedagogika instituti ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim) 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tillarni o‘qitishda ta’limiy o‘yinlardan, turli interfaol usullardan foydalanish va bu usullar orqali til ko‘nikmalari oson o‘zlashtirilishi yuzasidan fikrlar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование развивающих игр и различных интерактивных методов при обучении детей дошкольного возраста иностранным языкам и легкое приобретение языковых навыков с помощью этих методов.

Abstract. This article discusses the use of educational games and various interactive methods in teaching foreign languages to preschool children and the easy acquisition of language skills through these methods.

Kalit soʻzlar. Maktabgacha yoshdagi bolalar, xorijiy tillar, taʼlimiy oʻyinlar, didaktik oʻyinlar, faoliyat, bilim, koʻnikma.

Ключевые слова. Дети дошкольного возраста, иностранные языки, развивающие игры, дидактические игры, деятельность, знания, умения.

Key words. Children of preschool age, foreign languages, educational games, didactic games, activities, knowledge, skills.

Kirish. Hozirgi globalashuv davrida, taʼlim tizimi ham jadal suratlarda rivojlanib bormoqda, bu esa hozirgi kun yoshlarini oʻz ona tilidan tashqari yana bir necha xorijiy tillarni oʻrganishni talab qilmoqda. Ilmiy tadqiqotlar ushbu jarayonni erta yoshda boshlash samarilroq natija koʻrsatishini takidlamogʻda. Bizning yurtimizda ham ushbu masalaga katta eʼtibor qaratilgan, xorijiy tillarni oʻqitishda xususan ingliz tilini oʻqitishda dunyoning yetakchi tashkilot va universitetlar hamkorligida yangicha yondashuv asosida dasturlar ishlab chiqilmoqda. Oxirgi 3 yilda bu jarayon maktabgacha taʼlimda ayniqsa oʻz ifodasini topmoqda. Davlat qaramogʻidagi hamda xususiy tarmoqdagi maktabgacha taʼlim muassasalarida ingliz tilini oʻrgatish boʻyicha keng koʻlamli loyihalar amalga oshirilmoqda. Bogʻcha va maktab yoshida oʻyin bolaning eng asosiy va sevimli mashgʻuloti boʻlganligi tufayli bola atrof olamni ham oʻyin orqali kashf etadi. Agar xorijiy tillarni ham oʻyinlarga bogʻlagan holda olib borilsa, bu til koʻnikmalarining oʻzlashtirilish samaradorligini bir necha barobarga oshiradi. Oʻyin bolani nafaqat jismoniy faolligini oshiradi shuningdek ruhiy tetiklikni ham shakllantirishga yordam beradi. Oʻyin bolani oʻziga boʻlgan ishonchini mustahkamlashiga, atrofdegilar bilan ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga ham katta koʻmak beradi. Shu sababli ota-onalar va pedagog tarbiyachilar bolalarga imkon qadar koʻproq oʻyin orqali oʻrganishni targʻib qilishlari kerak boʻladi. Aynan oʻyin orqali bolalar taʼlim oladilar va oʻz iqtidorlarini namoyish etadilar.

Asosiy qism. Chet tilini oʻrganish uzoq vaqt talab qiladigan murakkab jarayon boʻlib, pedagog va ota-onalardan ehtiyotkorlik bilan tashkillashtirishni talab qiladi. Psixologlar inson hayotini uchta asosiy davrga ajratishadi: oʻyin, taʼlim va mehnat. Taʼlim bosqichini boshdan kechirayotganida ham bola ruhiyatidan va xatti-harakatlaridan oʻyinlarga, kulguli mashgʻulotlarga qiziqishni osongina sezib olish mumkin. Pedagogika sohasi yetuk olimlari ham oʻyinlar orqali oʻrganishni bola taʼlim olishining tabiiy yoʻli sifatida tan olishgan. Zerikarli grammatik mashqlar, uzundan-uzun matnlar va tushunish qiyin boʻlgan qoidalar baʼzan bolani chet tilini oʻrganish mobaynida tushkunlikka tushirib qoʻyishi mumkin. Ayniqsa, bu holatni tajribamizda yuqori sinf oʻquvchilarida koʻp kuzatganmiz. Bunday vaziyatda oʻquvchilar zerikishni boshlaydi va bu keyinchalik oʻqituvchi faoliyatiga ham salbiy taʼsir qilishi mumkin. Zero, har bir oʻqituvchining muvaffaqiyati u taʼlim bergan oʻquvchilarning bilim darajasi bilan chambarchas bogʻliqdir. Pedagoglarimiz esa uyalmasdan, aktyorlik qobiliyatidan toʻliq foydalanib, tez-tez darslarda turli xil oʻyinlardan foydalanishlari kerak. chet tilini oʻyinlar orqali oʻrgatish taʼlim berish jarayonini muhim va ruhlantira oluvchi, ijobiy va natijaga boy tajribaga aylantiradi.[3]

Chet tilini oʻqitish amaliyotida koʻplab oʻquv qoʻllanmalar, uslubiy ishlanmalar, chet tilida turli oʻyinlarni oʻtkazish uchun materiallar qoʻllaniladi. Bolaga oʻz ona tili bilan bir vaqtda chet tilini ham oʻrgatish katta mehnatni talab qiladi. Har bir taʼlim dargohi bu jarayonga anʼanaviy va noanʼanaviy tarzda yondashadi. Natija esa yillar oʻtib maʼlum boʻladi. Chet tilini oʻrgatishning barcha asosiy komponentlari (oʻqitish maqsadi, metod va vositalari, oʻquv fan mazmuni) bir-birlari bilan chambarchas bogʻliqligi, chet tiliga oʻrgatishning maqsadi muomala asoslarini yaratishga, oʻz fikrini erkin bayon qilish va oddiy kommunikativ vaziyatlarda suhbat olib borish malakalaridan iborat. Shundan kelib chiqqan holda birinchi navbatda taʼlim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan bu mazmunga nafaqat bilim, koʻnikma va malaka, balki umuminsoniy madaniyatini tashkil qiluvchi ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak-atrofga nisbatan munosabatlarini ham kiritish masalasi katta ahamiyat kasb etadi. Taʼlim jarayonida nutq faoliyatining tinglab tushunish, gapirish, oʻqish va yozishlardan iborat koʻnikmalarini shakllantirishga boʻysundirilgan boʻladi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalarni chet tilida muloqotga kiritish jarayonida didaktik oʻyinlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday oʻyinlar bolalarga nafaqat quvonch, zavq, rohat va xursandchilik

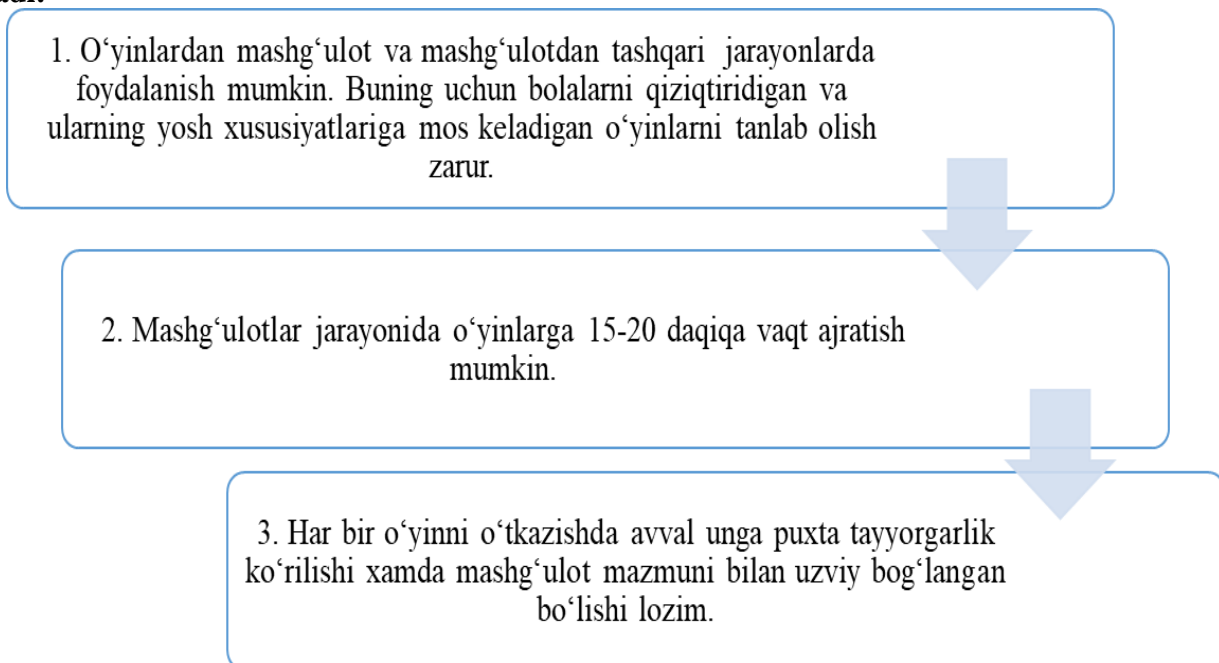
bag'ishlaydi, balki chet tilini o'rganishlarida cheksiz qiziqish uyg'otadi. Mazkur faoliyat yordamida ular bosqichma-bosqich ijtimoiylashadilar.

O'yinlarga xos bo'lgan bir qator didaktik holatlar mavjud. Ular quyidagilar:

- ❖ pedagogikada o'yinlar turli yoshdagi bolalarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish shakli sifatida namoyon bo'ladi;
- ❖ o'yinlar bolalar faoliyatining erkin shakli bo'lib, mazkur jarayonda ular atrof-olamni anglyadilar, o'rganadilar, shaxsiy ijodiy faoliyatlari uchun qulay sharoitga ega bo'ladilar, mustaqil bilish va o'z faoliyatlarini jadal tarzda namoyon qilish imkoniyatini qo'lga kiritadilar;
- ❖ o'yinlar bolalar uchun rivojlanish amaliyoti hisoblanadi;
- ❖ o'yinlar jarayonida bolalar aql-idrokka tayangan holda ijod qiladilar, o'z imkoniyatlari va ijodiy faoliyatlarini namoyon etadilar.

Chet tilini o'yin orqali o'rgatish borasida ko'p mulohazalar mavjud bo'lib, bunda o'yin faqat vaqtni o'tkazish uchun va uni mashg'ulot xonasidan tashqarida o'ynalgani ma'qul deb hisoblanadi. Ammo bolalarga chet tilini o'rgatish vaqtida didaktik o'yinlardan foydalanish samarali natija berib, chet tilida so'zlashish xususiyatlarini rivojlantirishga sabab bo'ladi. O'yin shunday kuchga egaki, u nafaqat bolalarning kayfiyatini ko'tara oladi, balki ularga xorijiy tilni o'rganishlarida ruhiy kuch bag'ishlay oladi.

Didaktik o'yinlardan foydalanishda quyidagi metodik talablarni e'tiborga olish talab qilinadi:

Og'zaki nutq malakalarini o'stirish uchun chet tilini o'qitish jarayonida har xil interfaol o'yinlarni qo'llash, mashg'ulotni zerikarli emas, aksincha, qiziqarli va sevimli mashg'ulotga aylantirishi aniq. Interfaol o'yinlar orqali chet tilini o'rganuvchi bolalar o'zlarini ancha erkin tutadilar, hatto o'yatchan bolalarni ham ushbu o'yinlarda qatnashishga undaydi. Interfaol o'yinlarni, ayniqsa, grammatika va so'z boyligini orttirish jarayonida qo'llash samarali natija beradi. Ammo bu o'yinlarni qo'llashdan oldin pedagog bolalarga o'yindan ko'zlangan maqsadni, o'yin qoidalarini aniq tushuntirishi va o'tilayotgan mavzu bilan chambarchas bog'lashi kerak. Interfaol o'yinlar bolalarning tasavvuri, zehni, xotirasi va narsa buyumlarga bo'lgan e'tiborini oshiradi. Bolalarga til o'rgatishda turli o'yin turlaridan foydalanish ijobiy samara beradi. Masalan, yakka individual, juftli, guruhli, ommaviy o'yinlar yoki rolli, tashkiliy kommunikativ, ijodkorlikka yo'naltiruvchi, intellektual musobaqaga asoslangan, didaktik, yo kompyuterli o'yinlar shular jumlasiga kiradi. Ta'limning zamonaviy texnologiyalarida bir nechta interfaol metodlar bo'lib, ular chet tili mashg'ulotlarining samarali darajada o'tilishini ta'minlaydi. Didaktik o'yinlardan: "O'zim tekshiraman", "Tez javob", "Rasmlar", "Pantomima", "Harflarni top" o'yini, "Sirlil so'z", "Zanjir", "O'yin topishmoq" va boshqalar.[2]

Misol tariqasida bir nechta o'yinlarni tahlil qilamiz:

✓ “Qadam-ba qadam” o‘yini. Bu o‘yin juda ham qiziqarli bo‘libgina qolmay bolalar uchun juda foydalidir. Ushbu o‘yinda to‘rt yoki beshta bola qatnashishi mumkin bo‘ladi. Har bir bola alohida bo‘lib sinfxonasiga turib olishadi va marra belgilanadi. O‘qituvchi turli xil so‘zlar aytadi va kim birinchi bo‘lib ushbu so‘zni chet tilida nomlanishini topsa bir qadam oldinga yuradi. Marraga birinchi bo‘lib yetib kelgan bola o‘yinning g‘olibiga aylanadi.

✓ “Inglizcha qo‘shiqqlar tinglash, hamda raqsga tushish”. Bu mashg‘ulot orqali bola so‘zlarning talaffuzini o‘rganadi va qo‘shiqda aytilgan harakatlarni amalda bajarish orqali yangi so‘zlarni tez va oson o‘rganadi.

✓ “Xatoni top” o‘yini. Ushbu o‘yinda o‘qituvchi tomonidan mavzuga aloqador noto‘g‘ri ma‘lumot aytiladi, bolalar esa chaqqonlik bilan bu xatoni topishlari kerak bo‘ladi. Misol uchun darsda sabzavotlarning nomlari o‘rganilayotgan bo‘lsa, o‘qituvchi tomonidan “potato-sabzi” tarzida ma‘lumot beriladi. Bolalar zudlik bilan potato sabzi emas, balki kartoshka ekanligini aytishlari kerak bo‘ladi. Bu o‘yin nafaqat bolalarda e‘tiborli bo‘lishlikni kuchaytiradi, balki ularning chaqqon bo‘lishlariga ham undaydi.[4]

Xulosa o‘rnida shuni aytib o‘tish joizki, kelajagi porloq farzandlarimiz yetuk kadr bo‘lib yetishishlarida ya‘ni jamiyatda o‘z o‘rnini topishlarida avvalo, maktabgacha ta‘limning o‘rni ahamiyatlidir. Biz ularni zamonaviy texnologiyalar va zamonaviy ta‘lim tizimi bilan taminlashimiz talab etiladi. Maktabgacha talim jamiyatdagi har bir inson ildizlarining rivojlanishi, ularning kelajakda ona yurtiga munosib farzand, kuchli shaxs bo‘lib voyaga yetishlarida ham katta ahamiyatga ega. Biz farzandlarimiz ta‘limiga ko‘proq etibor berishimiz, zamonaviy shart-sharoitlar yaratishimiz, yangi-yangi usullar orqali ularning o‘rganishlariga ko‘maklashishimiz zarur. Shuning uchun ham bolalarimizga yoshligidan ta‘lim berib borishimiz, o‘qishga qiziqtirishimiz, jamiyatimizdagi har bir bolani nazardan chetda qoldirmasligimiz, o‘rganishga qiynalgan bolalar bilan ham alohida shug‘ullanishimiz, turli xil qiziqarli o‘yinlar bilan e‘tiborlarini tortishimiz, chet tillarini o‘rgatish davomida muntazam rag‘batlantirib borishimiz ularni kelgusidagi ta‘limlari uchun dastlabki mustahkam poydevor bo‘lishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yusupov L.S Bolalarni ilk yoshida xorijiy tillarni o‘rgatishda ta‘limiy o‘yinlarning ahamiyati: Muammo va yechimlar. „Yosh olim” jurnali 2020.
2. Ganiyeva M. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida xorijiy tillarni o‘qitishning zamonaviy metodikasi „Ta‘lim sifati yangi O‘zbekiston taraqqiyotini ya‘nada yuksaltirishning muhim omili”2023
3. Nurillayev T.T Xorijiy tillarni o‘qitishda didaktik o‘yinlarning ahamiyati Science and Education 2023
4. Normatova S.N maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarga xorijiy tillarni o‘qitish metodikasi va ahamiyati. Yosh Tadqiqotchi Jurnal 2023.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.

Saidova Marjona Zohidovna
A student of Foreign language and literature direction ,
Navoi state pedagogical institute,Navoi city
Scientific adviser, Amonlikova Nodira Khimmatovna
Lecturer of the department ” English language and Literature”

Annotation: The study of relational forms is one of the topics of great scientific interest, because the knowledge of relational forms describes various relationships between the subject and the object in the world around us, that is, the verb that indicates the extent to which the performer participates in the process of action and state. I forms are considered. By expressing the proportions of this verb, we can

learn how much it participates in our relationships with the environment. The purpose of the article is to highlight common similarities and differences between English and Uzbek languages through examples.

Key words: voice, active, passive, subject, object

Аннотация: Исследование реляционных форм представляет собой одну из тем, представляющих большой научный интерес, поскольку знание реляционных форм описывает различные отношения между субъектом и объектом в окружающем нас мире, то есть глагол, указывающий на степень участия исполнителя в процессе действия и состояния. Выразив пропорции этого глагола, мы можем узнать, насколько он участвует в наших отношениях с окружающей средой. Цель статьи – на примерах подчеркнуть общие сходства и различия между английским и узбекским языками.

Ключевые слова: голос, активный, пассивный, субъект, объект.

Annotatsiya: Nisbat shakllarini o'rganish katta ilmiy qiziqish mavzularidan biri, chunki nisbat shakllarini bilish bizni o'rab turgan olamdagi sub'ekt va ob'ekt o'rtasidagi turli munosabatlarni tavsiflaydi, ya'ni bajaruvchining harakat yoki holat jarayonida qay darajada ishtirok etishini bildiruvchi fe'l shakllari hisoblanadi. Bu fe'l nisbatlarini ifodalash orqali atrof muhitdagi munosabatlarimizga qay darajada ishtirok etishimizni bilib olamiz. Maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tillarida uchraydigan umumiy o'xshash va farqli jihatlarni misollar orqali yoritib berishdir.

Kalit so'zlar: nisbat, aniq, majhul, sub'ekt, ob'ekt

Voice, in grammar, form of a verb indicating the relation between the participants in a narrated event (subject, object) and the event itself. Common distinctions of voice found in languages are those of active, passive, and middle voice. These distinctions may be made by as in Latin, or by syntactic variation, as in English. Studying the above theory will help you to understand the language in a deeper way. In this article, we are going to compare the meaning of proportions in Uzbek and English from a grammatical point of view.

Most transitive verbs can occur in two voices: active and passive. [1;52]. When it is compared with Uzbek language it should be differentiated five voices: aniq nisbat, o'zlik nisbat, orttirma nisbat, majhul nisbat, birgalik nisbat. [2;41].

The similarities in the use of voice between English and Uzbek languages, despite their differences in linguistic families and structures, highlight universal aspects of human communication, focusing on how actions and states are expressed. Here are the key similarities: Presence of Active and Passive Voice: Both languages utilize active and passive voices to structure sentences based on whether the subject performs or receives the action of the verb. So, let's look at examples of sentences in both active and passive voice in English and Uzbek to illustrate the presence and usage of these voices in both languages.

Harry wasn't listening. He made a grab for the letters, but Dobby jumped out of reach. [3;16]

Men papkani ko'tarib sekin quyvon bulib qoldim. [5;6]

The active form of the verbs show that the action described by the verb is performed by the subject of the sentence. [1;52].

From the above examples, we can see that the executor acts in Uzbek and English. In this example given in English, three actions are being performed. These weren't listening, make a grab and jumped. Their executor shows off his Dobby with Harry. In Uzbek example, the action is performed by Hoshimjon.

While the passive form indicates that the action is performed upon the subject. [1;52].

The letters made a grab for by Harry.

If we consider the above sentence as the action performed in relation to the subject, in this case the subject is receiving the action. We can see this situation in the example of the Uzbek language.

Papka Hoshimjon tomonidan ko'tarilib qochib ketildi.

These examples highlight how both English and Uzbek can express actions in both active and passive voices, allowing for flexibility in emphasis and focus in a sentence. The active voice emphasizes the doer of the action (e.g., Harry and Hoshim), while the passive voice shifts the focus to the recipient of the action or the action itself (e.g., the letters or the bag process).

The differences in how voice is used and formed in English and Uzbek languages can be attributed to their distinct linguistic structures and traditions. Here are some key differences:

Formation of Passive Voice:

English: Passive voice is formed by using the auxiliary verb "to be" in the appropriate tense followed by the past participle of the main verb.[1;52]

To illustrate the formation of passive voice using examples from "Harry Potter and the Chamber of Secrets" by J.K. Rowling, I'll transform a couple of active voice sentences into passive voice. Please note that the original text primarily uses active voice, as it's a common stylistic choice in narrative literature to maintain dynamic and engaging storytelling. However, I can create hypothetical examples inspired by the content of the book to show how active sentences can be converted into passive voice.

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book);

*Harry and Ron **flew** the car to Hogwarts.*[Harry;28].

Converted Sentences in Passive Voice;

*The car **was flown** to Hogwarts **by** Harry and Ron.*

This example show how the focus shifts from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action when using passive voice. In narrative prose, especially in genres like fantasy, the choice between active and passive voice can significantly affect how vividly actions and events are portrayed to the reader.

Uzbek: The formation of passive voice can involve specific morphological changes to the verb. Uzbek employs affixes (suffixes) to verbs to indicate passive voice. For example, the addition of the suffix "-il" or "-in" to a verb can indicate a passive action (depending on the verb's ending in its dictionary form).[2;46]

Original Sentences in Active Voice (Hypothetical Examples Inspired by the Book).

*Mehmonlar og 'ir yo 'l ni **bosib o'tishdi**.*[4;193].

Converted Sentences In Passive Voice;

*Og 'ir yo 'l memonlar tomonidan **bosib o'tilgan**.*

This example demonstrate how the passive voice transforms the sentences, shifting the focus from the doer of the action to the action itself or the recipient of the action, thus providing a different perspective on the events described in the novel.

In conculusion, understanding these similarities and differences helps in grasping how voice functions in both languages, showcasing the unique grammatical and stylistic features each language possesses.

References:

[1] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p

[2] Ona tili:Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinf uchun.T.: "Tasvir" nashriyot uyi,2017.208

b

[3]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury, 1998, 251 p

[4].Chingiz Aytmatov Qulayotgan tog'lar. T.: "Ilm-ziyo-zakovat",2020.240 b

[5]. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. T.: "Yangi asr avlodi", 2010, 236 b

INTERACTIVE METHODS OF TEACHING NUMBERS IN ENGLISH TO PRESCHOOLERS

Sattorova Nozanin Diyor qizi.

A student of Foreign language and literature direction ,

Navoi state pedagogical institute, Navoi city

Scientific adviser, Amonlikova Nodira Khimmatovna

Lecturer of the department " English language and Literature"

Annotation: An understanding of numbers is crucial in our daily lives.From kindergarten years , most children can learn to count and develop a basic sense of how numbers function. This work is important, it prepares them for the more complex mathematical tasks they will face in the coming school

years. Now in this article we learn how to introduce and teach effective techniques of studying numbers in English to preschoolers.

Key words: purpose of preschool education, counting numbers, count during meal times, draw by numbers, tidy up by numbers.

Аннотация: Понимание чисел имеет решающее значение в нашей повседневной жизни. К детскому саду большинство детей могут научиться считать и развить базовое представление о том, как функционируют числа. Эта работа важна, она готовит их к более сложным математическим задачам, с которыми им придется столкнуться в ближайшие школьные годы. Теперь в этой статье мы узнаем, как познакомить и научить дошкольников эффективным приемам изучения цифр на английском языке.

Ключевые слова: цель дошкольного образования, подсчет чисел, счет во время еды, рисование по номерам, уборка по номерам.

Annotatsiya: Raqamlarni tushunish kundalik hayotimizda juda muhimdir. Bolalar bog'chasida ko'pchilik bolalar hisoblashni o'rganishlari va raqamlar qanday ishlatilishining asosiy tuyg'usini rivojlantirishlari mumkin. Bu ish muhim ahamiyatga ega, raqamlar ularni kelgusi o'quv yillarida duch keladigan murakkabroq matematik vazifalarga tayyorlaydi. Endi ushbu maqolada biz maktabgacha yoshdagi bolalarga ingliz tilida raqamlarni o'rganishning samarali usullarini qanday tanishtirish va o'rgatish kerakligini bilib olamiz.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'limning maqsadi, raqamlarni hisoblash, ovqatlanish vaqtida hisoblash, raqamlar bo'yicha chizish, raqamlar bilan tartibga solish.

In our modern period, the ability to know foreign languages is part of professional education is becoming one of the integral parts. This is also the process of preschool education did not leave out. Teaching foreign languages during youth education importance has increased significantly. Nowadays, the focus on preschool education, means social, economic and spiritual development of the state. The development of our young people into modern and fully qualified staff all conditions are created for. In addition to gaining knowledge in the rising age much more attention. Also, we young people are the future of Uzbekistan in order to build a bright, first of all, we need to have effective and quality knowledge. In this place, we will strengthen foreign language learning and teaching, foreign top through exchange programs with universities we need to learn and apply many methods. The purpose of preschool education is to prepare the child for school and study to increase his interest, to help him to show his abilities. Preschool education is the first stage of education and upbringing of our youth is considered. The right preschool program for our children's unique intelligence should help them grow and learn accordingly. In foreign languages children learn more easily by understanding stories or winning games. If they want, the information they have learned through the games with their participation they will strengthen. On the one hand, the content expressed in language is children's life. On the other hand, communication with children should be related to the diary. The activities or tasks you invite should be interesting and important. Students during the lesson they understand themselves as a part of the lesson and in the course of the lesson they behave and act like the heroes of the play. Encouraging each child to move while learning a foreign language required to go. They distinguish acoustic, kinesthetic, and visual should be developed. Children learn quickly but forget quickly. That is why, repeating the speech several times, through games or handouts on the same topic children can be helped to remember. Courses are always regular repetitions are an integral part. Successful foreign language teaching is comprehensive requires methods. As another example, children are taught English or "listening" in the language they are learning, i.e. making broadcasts and that it is necessary to monitor how it affects the child. If these broadcasts to them if it is unclear, then it is necessary to listen to the easier ones. Also in "listening". First write down the translation of the words and explain their meaning orally it is necessary to explain how it is used in the activity. When it comes to teaching your preschoolers how to count it can be kind of stressful on both the parents as well as the children. Forcing children to sit down and learn things can have a negative outcome on what they truly learn. It can turn them against learning and lose their attention completely. With that being said, learning how to count can be fun and exciting for children... so let's take a look at some ways that can help preschoolers learn

now to count. Now, we introduce some methods of counting numbers in English. These ways are useful both parents and teachers.

Sing a song . A fun, happy, catchy rhythm will quickly grab a child's attention. Having a song that children are already use to hearing and/or already know very well can be very helpful. Here are some song melodies that are popular that you could use: "Twinkle Twinkle Little Star" or "Wheels on the Bus." Additionally, some songs, such as "Five Little Monkeys," already include counting into their lyrics, so songs like that can also be very beneficial. You and your toddler can count using the tune of these songs and it helps if you hold up your fingers to show the numbers.

Count during meal times. During meal times can be another great time to learn how to count! By simply having your children tell you how many grapes, strawberries, crackers, etc. they have! It can be a fun way to eat a few then have them count again by being able to point and touch their food can help give them a great visual. And of course enjoy delicious food while they learn.

Make jewelry with string and cheerios. Doing arts and crafts is not only fun but also educational! Making jewelry out of string and cheerios is a fun and delicious treat that can also help with counting! All you need is for each child to have a piece of string and one handful of cheerios, then all they have to do is have them put the cheerios on the string. As they are putting them on you can all say out loud the numbers as they go on! As they wear the bracelet, they can definitely sneak a little snack and then count how many they have again! Super simple, fun and delicious.

Make numbers a work of art. One of the early ways to get kids thinking numbers in a creative way is to get them painting. While this won't get them comprehending numbers in any ordered form, that's fine. They can see them, they can draw them, they can color them in bright colors and repeat the number out loud as they have some fun with painting.

Number your neighborhood. No need to sit around inside with numbers games. Go for a walk and get your kids counting off letterbox numbers. If a bus passes, see if they can recognize any numbers on its front before it goes by. Parked cars have numbers too. Make numbers an adventure and your kids will enjoy the learning process even more. As they see numbers in all kinds of different places other than chalkboards and exercise books, they'll also start to see them as more than just numbers. In their own small way, they'll start to get it that numbers are pretty important.

Tidy up by numbers. Here's a great way to get your preschoolers cleaning up after themselves and learning to count at the same time. If your living area often resembles a toy shop after an earthquake, turn the clean up into a game. Ask your child to put away three, four or more toys and count them out loud as they do. Cheer every correct number and relocation of a toy from floor to basket like its one less thing for you to do. As their numbers ability grows, see how many toys they can correctly count into the basket until one lovely day, they can clean up the entire floor and pass preschool math.

Draw by numbers. Write a number on a blank page or chalkboard. Then ask your child to draw apples matching that number. Or stickmen, houses or trees, whatever your child likes drawing. The key is to get them drawing the right number. A nice creative and educational exercise.

Overall, there are so many fun ways to learn how to count and it should be fun for the whole family and teachers.

REFERENCES:

1. David A. J, Eggen, P Kauchak. Methods for Teaching: Promoting student learning [M] 2002.
2. Feng Wang, Applying Technology to Inquiry-Based Learning in Early Childhood Education [J].
3. M. Berdiyeva, S. Bo'ranova Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda nutq o'stirish mashg'ulotlari orqali bolalrning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning samarali usullari.
4. <https://www.foundationeducation.edu.au/articles/how-to-introducenumbers-to-preschoolers>
5. <https://learningtreechildcare.com/5-activities-to-teach-preschoolershow-to-count/>

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE

Author: Shakhnoza Tulkinova Alisher qizi, The student of NSPI, the faculty of English language and literature

The Scientific advisor: Kazakova Malika , the teacher of English language and literature at the English practical course department

Annotation : The analysis of voices and their usage in written speech have a crucial role in linguistics. Commonly , there are several types of voices both in English and Uzbek . However , their usage in grammatical and semantic aspects is not the same and the differences and similarities are implemented in this article.

Key words: active, passive voice , Uzbek grammar , derived and reflexive voice , combined and subject , object.

Аннотация: Анализ голосов и их употребление в письменной речи имеют важнейшую роль в языкознании. Обычно существует несколько типов голосов как в английском, так и в узбекском языке. Однако их употребление в грамматическом и семантическом аспектах неодинаково, а различия и сходства реализованы в этой статье.

Ключевые слова: активный, пассивный залог, узбекская грамматика, производный и возвратный залог, сочетанный и подлежащий, дополнение.

Annotatsiya. Ovozlarini tahlil qilish va ularning yozma nutqda qoʻllanilishi tilshunoslikda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Odatda ingliz va oʻzbek tillarida bir necha turdagi tovushlar mavjud. Biroq, ularning grammatik va semantik jihatlarida ishlatilishi bir xil emas va farqlar va oʻxshashliklar ushbu maqolada amalga oshiriladi.

Kalit soʻzlar: faol, passiv nisbat, oʻzbek tili grammatikasi , birgalik va oʻzlik nisbat, ortirma va ega, toʻldiruvchi.

By the category of voice we mean different grammatical ways of expressing the relation between a transitive verb and its subject and object.⁷⁷ The majority of authors of English theoretical grammars seem to recognize only two voices in English: the active and the passive. Usually voices are 2 in English. However, when it comes to uzbek language, there are 5 voices in common: active voice(aniq nisbat), reflexive voice(oʻzlik nisbati) , combined voice (birgalik nisbati), derived voice (ortirma nisbat), passive voice (majhul nisbat)⁷⁸ . The biggest difference here is in the types of voice .

H. Sweet , O. Curme recognize two voices. There are such terms, as inverted object, inverted subject and retained object in Sweet's grammar. The Inverted object is the subject of the passive construction. The Inverted subject is the object of the passive constructions. The rat was killed by the dog. O. Jespersen calls it "converted subject". But in the active construction like:

Examiner asked me 3 questions, either of the object words may be the subject of the passive sentence. I was asked 3 questions by the examiner.

However in uzbek, reflexive voice is formed as the subject can do by oneself and the affixes to add the verbs are -(i)n,-(i)l . for example: she wears (u kiyindi).

The difference between English and Uzbek in the topic of passive voice are not much considerably bigger . the playground has been cleaned (Oʻyingoh tozalandi). Almost the same structures and translations are used in speech. The next type is Derived voice as translated can be used for obligations and orders. The affixes of this voice are considered -t; -dir;-tir;-giz;-kiz;-qiz;-ir;-ar;-iz.⁷⁹ When it comes to the theory of English grammar, there are no any rules for derived voice and it is not cited in language.

Combined voice in uzbek grammar is defined as the integration of the subject in terms of meaning and semantic feature. The affixes of this is -sh;-ish . For example: students listened teacher`s

---

⁷⁷ 40

⁷⁸ 240

⁷⁹ 241

lecture carefully (o`quvchilar ustozining ma`ruzasini diqqat bilan eshitishti). Here , it is impossible to analyze with syntactic feature .

However, The most of them recognize the existence of the category of voice in present-day English. To this group of scientists we refer A.I. Smimitsky, L. Barkhudarov, L. Steling, Khaimovich and Rogovskaya's according to their opinion there are two active and passive voices. But some others maintain that there are three voices in English. Besides the two mentioned they consider the reflexive voice which is expressed by the help of semantically weakened self pronouns as in the sentence:

He cut him self while shaving.

As it is represented above, in English contex it is emerged as reflexive voice.

To sum up, it is supposed to be mentioned that the grammar of English and Uzbek languages is totally differenciated and has own rules and usages of them. According to the grammar, the former belongs to analytical the other to synthetic type of languages. Since the similarities are pointed out above in the examples according to the morphological structure of voices.

REFERENCES:

- 1.M.Irisqulov A.T. Theoretical Grammar of English. T `` Nashriyot``,2006
- 2.Erkaboyeva N. O`zbek tilidan ma`ruzalar to`plami T . ``Akademnashr``, 2014.
3. Maksumov A.G. English Grammar theory and usage T.``Akademnashr``

COMPARATIVE ANALYSIS OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE.

Ubaydullayeva Nazokatxon Muzaffarjon qizi
Student of NSPI English and
Literature faculty 305-group
E-mail:ubaydullayevanazokat47
Phone:94.854.07.09
Scientific adviser :A.Shavkatovich

Annotation: In this article, the similar and different endings of verb moods in Uzbek and English are scientifically analyzed.

Key words: mood, imperative, subjunctive, conditional.

Аннотация:В данной статье научно анализируются сходные и разные окончания наклонений глаголов в узбекском и английском языках.

Ключевые слова: наклонение, повелительное наклонение, сослагательное наклонение, условный.

Annotatsiya: Ushbu maqolada fe'l mayillarining o`zbek va ingliz tilida o`xshash , farqli tamonlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi .

Kalit so`zlar: mood , imerative, subjunctive , conditional

The mood category is a morphological expression of modality, indicating whether an action or condition is real or unreal as seen by the speaker.

Grammarians distinguish between three moods in modern English: indicative, imperative, and subjunctive.[2]

There are four verb moods in Uzbek language . These are indicative , imperative , subjunctive and conditional moods.[1]

Indicative mood

The indicative mood portrays an action as a true truth that happened in the past, is happening now, or will happen in the future.That is why it is referred to as a true mood or a factual mood.[2]

For example `He went out and bought the boots and bag.`[3]

“Maktabga borib o‘shani yozishga kirishdim.”[4]

Imperative mood.

The imperative mood provides no information about the actuality of the action indicated by the verb. That is why some linguists do not consider the imperative form to be a mood form, despite the fact that it has historically been included in the mood system because it indicates a hypothetical action.[2]

For example: "Take off your clothes and get in the water." [3]

“Imsiz bo‘lsang, zootexnik tugul m olboqar ham bo‘lolsan!” [4]

Subjunctive mood.

The subjunctive mood describes an activity as unreal or hypothetical.

The subjunctive exists in two forms. They are generally referred to as the present and past subjunctive, however the distinction is based on mood rather than temporal. [2]

For example: `If you will but buy me a hand some pair of boots.` [3]

“Qani endi qo‘limga tushsa-yu , bir alamimdan chiqsam”[4]

Conditional mood. The intention is formed using the affix -moqchi and indicates the purpose, intention, purpose of the action. This form of the verb only means the goal. - the past tense can be expressed when the verb with the suffix edi is used with the imperfective verb. But in this case, the action does not belong to the past tense (completion in the past tense), but the goal belongs to the past tense: I wanted to go, you were going to go, you wanted to send.[1]

“Bizning savxozga ish kirmoqchi bo‘lib yaxshi qilibsiz, o‘g‘lim”[4]

As a result of the research the following conclusions and recommendations can be formed: a) the syntax and modal verbs of the foreign language are studied comparing them with the first language when learning the moods from the grammar of it; b) It is important to pay attention to the context in distinguishing the singular from the plural of a modal verb in a foreign language.

References:

[1].Nargiza Erkaboyeva yangi Nashriyot 2016.365p

[2].Nino Kirvalidze Theoretical course of English grammar . T.: “Nashriyot”, 2013.54,55,56p

[3].Puss in Boots European folk tale Nashriyot, 2016.3,10,2p

[4]. To‘xtaboyev X. Sariq devni minib. T.: “Yangi asr avlodi”, 2010. 8,20-p

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI TIJORAT ATAMALARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Umidova Mashhura Furqat qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

mashhuraumidova0@gmail.com

Abstract. This article concerns with the problem of commercial terms of Uzbek and English pragmatically. The study deal with the terminological issues of both languages and their usage.

Аннотация. В данной статье прагматически рассматривается проблема коммерческих терминов узбекского и английского языков. Исследование посвящено терминологическим вопросам обоих языков и их использованию.

Annotatsiya. Ushbu maqola o‘zbek va ingliz tillari tijorat atamalarini pragmatik jihatdan tadqiq qiladi. Tadqiqot har ikkala tilning terminologik masalalari va ulardan foydalanish bilan bog‘liq.

Key words: Words, context, phrases, business transactions, functions, luxury, premium, exclusive, guaranteed, trustworthy.

Ключевые слова: Слова, контекст, фразы, деловые операции, функции, роскошь, премиум, эксклюзивность, гарантия, надежность.

Kalit soʻzlar: Soʻzlar, kontekst, iboralar, biznes operatsiyalari, funksiyalar, hashamatli, eng zoʻr, eksklyuziv, kafolatlangan, ishonchli.

Ingliz va oʻzbek tillari turli til oilalariga mansub ikki tildir. Ingliz tili gʻarbiy german tillar oilasiga kirsa, oʻzbek tili turkiy tillar oilasiga mansub. Shunga qaramay, ikkala til ham tijorat dunyosida keng qoʻllaniladi va bu tillardagi tijorat atamaları umumiy boʻlgan baʼzi pragmatik xususiyatlarni boʻlishishadi. Ushbu maqola ingliz va oʻzbek tillaridagi tijorat atamalarining pragmatik xususiyatlarini oʻrganadi.

Pragmatika – bu tilni kontekstda yaʼni gap jarayonida ishlatishni oʻrganadi. Tijorat atamaları nutqida esa pragmatika soʻz va iboralar maʼnosini aniqlashda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Tijoriy atamalar koʻp hollarda maʼlum bir kontekstda qoʻllaniladi, masalan, biznes operatsiyalari, muzokaralar, reklamalar. Shuning uchun tijorat atamalarining pragmatik xususiyatlari yuqorida taʼkidlab oʻtilgan kontekstlarda ingliz va oʻzbek tillarida qanday qoʻllanilish vazifalari bilan chambarchas bogʻliq.

Ingliz va oʻzbek tillaridagi tijorat atamalarining asosiy pragmatik xususiyatlaridan biri - shoshilinchlik yoki muhimlik hissini yetkazish qobiliyati hisoblanadi. “Limited time offer-cheklangan vaqt taklifi”, “urgent-shoshilinch” va “exclusive-maxsus, oʻziga xos” kabi soʻzlar ikkala tilda ham bir xilda shoshilinchlik va mijozlarni harakatga undash tuygʻusini yaratish uchun qoʻllaniladi. Bu soʻzlar koʻpincha mijozlarni jalb qilish va savdo-sotiq hajmini koʻpaytirish uchun reklama va reklama materiallarida ishlatiladi. Ingliz va oʻzbek tillaridagi tijorat atamalarining yana bir oʻziga xos pragmatik xususiyati bu ularda obroʻ yoki eksklyuzivlik yaʼni maxsuslik hissini bayon etishdir. “Luxury-hashamatli”, “premium-mukammal” va “exclusive-eksklyuziv” kabi soʻzlar murakkablik va nafosat tuygʻularini bildirish uchun ikkala tilda keng qoʻllaniladi.

Ushbu soʻzlar koʻpincha yuqori darajadagi reklama va marketing materiallarida hashamat va eksklyuzivlikni qadrlaydigan badavlat mijozlarni qiziqtirish uchun ishlatiladi.

Har ikki tildagi boshqa atamalarining teng miqdorda pragmatik qoʻllanilish xususiyatlarini quyidagi misollar orqali koʻramiz:

1) Oʻzbek tilida: sotib olish narxi

Ingliz tilida: purchase price

2) Oʻzbek tilida: dividend

Ingliz tilida: dividend

3) Oʻzbek tilida: aksiyalar birjasi

Ingliz tilida: stock exchange

Quyida esa oʻzbek va ingliz tillarida keng qoʻllaniladigan tijorat atamaları keltirilgan tarjimalar:

1. Narx-price

2. Savdo- trade

3. Savdo muddati- trade term

4. Toʻlov- payment

5. Chek- Invoice

6. Chek raqam- Invoice number

7. Valyuta- currency

8. Sifat- quality

9. Sifat nazorati- quality control

10. Sotib olish- purchase

11. Tovar – goods and merchandise

12. Garantiya- warranty

13. Yetkazib berish- Delivery

14. Muddatli toʻlov – installment payment

Shoshilinchlik va obroʻ-eʼtibor hissini yetkazishdan tashqari, ingliz va oʻzbek tillaridagi tijorat atamaları xaridorlarning qarorlariga taʼsir qilish uchun koʻpincha ishontiruvchi tildan ham foydalanadi. “Guaranteed-kafolatlangan”, “proven-tasdiqlangan” va “trustworthy-ishonchli” kabi soʻzlar odatda ikkala tilda ham mijozlar orasida ishonchni qozonish va uni mustahkamlash maqsadida qoʻllaniladi. Bu

soʻzlar koʻpincha reklama va marketing materiallarida mahsulot yoki xizmatni sotib olganligi boʻyicha dono qaror qabul qilganligiga ishonirish maqsadida foydalaniladi.

Ingliz va oʻzbek tillaridagi tijoriy atamalar bir qancha pragmatik xususiyatlarni birlashtirgan holda muayyan tijorat kontekstlarining vazifalari bilan chambarchas bogʻliq. Muhimlik darajasi, mashhurlik va ishonchlilik samarali reklama uchun muhim hisoblanadi. Bu tillarda tijorat atamalarining pragmatik xususiyatlarini tushunish orqali, korxonalar ishonchli, samarali reklama va marketingni yaratishi, hamda mijozlarga yoqadigan va savdo-sotiqni oshiradigan materiallar bilan tanishishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Golish I.v. technologies of training in economic education. -t.: molia, 2005.
2. Kamlev n.g. dictionary of foreign words. - m. Mry 1995.
3. Nosirxonzoda, a. N. (2023). Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining tamoyillari, shakl va uslublari. *Oʻzbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 2(18), 373-377.
4. Vishnyakova s.m. professional education: glossary, key concepts, terms, actual vocabulary.-m.: nmtspo, 1999.
5. <http://genderi.org/lexicology-about-geral-information.html>

THE IMPACT OF TECHNOLOGY ON TEACHING AND LEARNING IN THE CLASSROOM.

Usmonova Dilnoza Obidovna

A student of Foreign language and literature direction , Navoi state pedagogical institute,Navoi city

Scientific adviser, Amonlikova Nodira Khimmatovna

Lecturer of the department ” English language and Literature”

Abstract: The impact of technology on teaching and learning in the classroom has been a topic of interest for educators and researchers alike. With the increasing availability and use of technology in schools, it is important to understand how it affects teaching and learning processes. The findings suggest that technology has a positive impact on student engagement, motivation, and achievement, as well as teacher effectiveness and efficiency. However, challenges such as lack of training, access to technology, and concerns about distraction must be addressed for successful integration.

Keywords: technology, teaching, learning, classroom, impact.

Аннотация: Влияние технологий на преподавание и обучение в классе было темой, интересующей как преподавателей, так и исследователей. С ростом доступности и использования технологий в школах важно понимать, как они влияют на процессы преподавания и обучения. Результаты показывают, что технологии оказывают положительное влияние на вовлеченность, мотивацию и успеваемость учащихся, а также на эффективность и результативность учителей. Однако для успешной интеграции необходимо решить такие проблемы, как отсутствие подготовки, доступа к технологиям и беспокойство по поводу отвлечения внимания.

Ключевые слова: технология, преподавание, обучение, класс, воздействие.

Annotatsiya: Texnologiyaning sinfda oʻqitish va oʻqitishga taʼsiri oʻqituvchilar va tadqiqotchilarni qiziqtirgan mavzu boʻlib kelgan. Maktablarda texnologiyaning mavjudligi va ulardan foydalanish ortib borishi bilan uning taʼlim va oʻquv jarayonlariga qanday taʼsir qilishini tushunish muhimdir. Natijalar shuni koʻrsatadiki, texnologiya oʻquvchilarning faolligi, motivatsiyasi va muvaffaqiyatiga, shuningdek, oʻqituvchining samaradorligi va samaradorligiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Biroq, muvaffaqiyatli integratsiya uchun oʻqitishning etishmasligi, texnologiyaga kirish va chalgʻitish bilan bogʻliq tashvishlar kabi muammolarni hal qilish kerak.

Kalit soʻzlar: texnologiya, oʻqitish, oʻrganish, sinf, taʼsir.

Technology has revolutionized the way we live, work, and learn. In recent years, there has been a significant increase in the use of technology in classrooms across the world. The integration of

technology in teaching and learning has brought about numerous benefits, including increased engagement, personalized learning experiences, and access to vast amounts of information. However, with these benefits come some challenges such as lack of infrastructure and training for teachers on how to effectively use technology in their teaching practices. Furthermore, The use of technology has been rapidly increasing in various fields, including education. Technology has the potential to revolutionize the traditional teaching and learning methods in classrooms. With the integration of technology, teachers can offer personalized learning experiences, allowing students to explore and learn at their own pace. Furthermore, students can acquire essential technological skills that are vital in the modern job market. However, the impact of technology in the classroom is a continually evolving area of research, and this thesis aims to assess the impact of technology on teaching and learning in the classroom. By examining the current research in the field and exploring various case studies, this thesis aims to provide insights into how technology can benefit students' academic achievements and skill development.

Matirials and methods Education has become a necessity in today's working environment. People look for ways to further their education from elementary to post-secondary institutions. Beyond using technology as a crisis management tool, by integrating it into existing curricula, teachers can leverage online learning as a powerful teaching tool. But there are disadvantages to the conventional educational model. Effective use of digital learning tools in the classroom increases student engagement and helps teachers improve lesson planning and promote individualized learning. It also helps the student acquire essential skills for the 21st century. Virtual classrooms, video, augmented reality , robots, and other technology tools not only make lessons livelier but also foster collaboration and curiosity, giving teachers access to data on student performance. Globally, technology is changing education and it offers several new possibilities for today's educational institutions of all kinds. Technology is now used to enhance traditional teaching methods, supplement traditional teaching methods, and provide digital resources for students.

The use of technology in the classroom has revolutionized the way students learn and teachers teach. Technology has made it possible for students to have access to a wealth of information, collaborate with peers, and engage in interactive learning experiences. Here are some ways technology has impacted teaching and learning in the classroom:

1. Access to Information: Technology has made it possible for students to access information from anywhere at any time. With the internet, students can research topics, read articles, and watch videos to enhance their learning.

2. Interactive Learning: Technology has made learning more interactive and engaging. Students can participate in online discussions, quizzes, and games that make learning fun and exciting.

3. Personalized Learning: Technology has made it possible for teachers to personalize learning for each student. With adaptive learning software, teachers can provide students with individualized instruction based on their strengths and weaknesses.

4. Collaboration: Technology has made it easier for students to collaborate with their peers. With online tools like Google Docs, students can work together on group projects, share ideas, and give feedback to each other.

5. Assessment: Technology has made it easier for teachers to assess student learning. With online quizzes and assessments, teachers can quickly identify areas where students need help and adjust their teaching accordingly.

Conclusion

Technology has revolutionized teaching and learning in the classroom. It has provided students with access to a wealth of information, made learning more interactive and engaging, personalized instruction, facilitated collaboration, and improved assessment. As technology continues to advance, it will be exciting to see how it will further enhance teaching and learning, preparing students for success in the digital age. However, it is important to remember that technology is a tool and not a replacement for effective teaching practices and human interaction. Teachers must continue to adapt and integrate technology in meaningful ways to ensure that it supports student learning and achievement.

References

1. Higgins S., Jackson C., Moursund D., Taylor M. (1988) Computers in Education: Issues and Trends Report of the Second National Congress on Computing in Education for K-12 Teachers and Administrators Eugene OR International Society for Technology in Education
2. Jones K. (1999) The Impact of Computer based Technologies on Student Learning British Journal of Educational Technology Volume 30 Issue 4
3. Cheung R. (2003) Classroom Management Issues in Using IT to Teach Large Classes Journal of Information Technology Education Volume 2
4. Warschauer M., & Matuchniak T. (2010). New technology and digital worlds: Analyzing evidence of equity in access use and outcomes Review of Research in Education 34(1)179-225
5. Hollands, F.M., & Tirthali D. (2014). MOOCs: Expectations and Reality – Full Report.
6. Puentedura, R.R. (2014). SAMR and TPACK: Two Frameworks for Effective Technology Integration in Education. Journal of Educational Technology Development and Exchange (JETDE), 7(1).
7. Cavanagh, M., Franklin, T., & Franklin Jr, T. (2016). Technology and Teaching: Transformative Pedagogies for Engaging Learners in Critical Inquiry and Reflections on Practice. Journal of Transformative Education, 14(1), 44–61.
8. Lee, Y.-H., Hsieh, Y.-C., & Chen, Y.-H. (2019). Investigating the impact of technology-enhanced learning on student engagement in higher education: A meta-analysis. Educational Research Review, 27(C), 246–258.
9. OECD. (2015). Students, Computers and Learning: Making the Connection.
10. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2015). NMC/CoSN Horizon Report: 2015 K-12 Edition. The New Media Consortium.

XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIDA MARKETING VA RAQOBAT USTUNLIGI

Navoiy davlat pedagogika instituti

Tabiiy fanlar fakulteti

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası

v.b.dotsenti Xatamova G.Q.

Maktab menejment yo‘nalishi, 3M1 guruh talabasi

O‘roqova Shaxzoda Sobir qizi

Abstract. This article explains why service companies should focus on management and marketing services. Functions determining the role of management and marketing in the management of service enterprises were discussed.

Key words: marketing, management, roles and functions of marketing, enterprise, management, marketing principles.

Аннотация. В этой статье объясняется, почему сервисным компаниям следует сосредоточиться на управленческих и маркетинговых услугах. Рассмотрены функции, определяющие роль менеджмента и маркетинга в управлении предприятиями сферы услуг.

Ключевые слова: маркетинг, менеджмент, роль и функции маркетинга, предприятие, менеджмент, принципы маркетинга.

Annotatsiya. Ushbu maqolada nima uchun xizmat ko‘rsatish korxonalarida menejment va marketing xizmatlariga e‘tiborni qaratish kerakli tushuntirilgan. Xizmat ko‘rsatish korxonalarini boshqarishda menejment va marketing sohasi tizimidagi rolini belgilovchi funksiyalar muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: marketing, menejment, marketingning roli va funktsiyalari, korxonalar, boshqaruv, marketing tamoyillari.

Kirish. Hozirgi vaqtda xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiy, ijtimoiy va reproduktiv funktsiyalarni bajaribgina qolmay, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xizmat ko'rsatish sohasi – bu ijtimoiy ishlab chiqarish sohasidagi funksional maqsadi aholi uchun moddiy va nomoddiy (ma'naviy) xizmatlarni ishlab chiqarish va sotishda ifodalangan tarmoqlar, kichik tarmoqlar va faoliyat turlari majmui.

Xizmat ko'rsatish sohasining xususiyatlari:

1) xizmatlarning o'ziga xos xususiyatlari (nomoddiylik, bir xillik, xizmat ko'rsatishning iste'moldan ajralmasligi);

2) xizmatlar ko'rsatuvchi tashkilotlarning xilma-xilligi;

3) ba'zi xizmatlarning mijozlarga yo'naltirilganligi;

4) aholi daromadlarining o'sishi va xizmatlarga talabning oshishi o'rtasidagi bog'liqlik [3].

Xizmatlarni iste'mol qilish, moddiy ne'matlarni iste'mol qilishdan farqli o'laroq, cheksizdir. Mijoz, qoida tariqasida, bir vaqtning o'zida bir nechta xizmat turlariga talabni yaratadi. Va shuning uchun xizmat ko'rsatish sohasi milliy iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmog'idir.

Xizmatlarning beshta umumiy turi mavjud:

1) ishlab chiqarish;

2) tarqatish;

3) professional;

4) iste'molchi;

5) ommaviy.

Xizmat ko'rsatish sohasida optimal boshqaruv tizimini yaratish uchun quyidagilar zarur:

1) to'g'ri strategiyani ishlab chiqish: maqsadli bozorni va iste'molchilar uchun eng qimmatli xizmat ko'rsatish xususiyatlarini aniqlash;

2) yuqori xizmat ko'rsatish standartlariga rioya qilish;

3) xizmatlar sifatini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni puxta va batafsil tayyorlash;

4) iste'molchilarga faqat sifatli xizmat ko'rsatish.

Ijtimoiy muammolarni hal qilishda xizmat ko'rsatish sohasining ahamiyatini juda katta, chunki ushbu faoliyat sohasidagi korxonalarining aksariyati kichik korxonalariga tegishli bo'lib, ularda hozirgi vaqtda iqtisodiyotda band bo'lgan fuqarolarning qariyb 65 foizi ishlaydi. Ushbu xizmat ko'rsatish korxonalarini boshqarishda menejment va marketing sohasini o'rni juda katta.

Tahlil va natijalari. *Xizmat ko'rsatish sohasidagi menejmentni o'rni*

Menejment – bu ishlab chiqarishni boshqarish usullari, shakllari va vositalari to'plami bo'lib, undan samarali foydalanishga imkon beradi. Xizmat ko'rsatish – aholiga kundalik hayotning turli sohaslarida (masalan, mehmonxona xizmati, avtomobil xizmati) xizmat ko'rsatishdir.

Xizmat ko'rsatiladigan xizmatlar turi sifatida kimningdir ehtiyojlari, istaklari va umidlarini qondirishga qaratilgan harakatlarni bajarishdir. Agar o'zaro ta'sir natijasida ehtiyoj, istak yoki kutish qondirilmasa, bunday xarakterni xizmat ko'rsatish korxonasi deya olmaymiz.

Xizmat ko'rsatish sohasidagi menejmentning maqsadi inson resurslaridan samarali foydalanish va aholi ehtiyojlarini aniqlash va qondirishga qaratilgan xizmat ko'rsatish jarayonini oqilona tashkil etish orqali korxonaning rentabelligini ta'minlashdan iborat.

Xizmat ko'rsatish sohasidagi boshqaruv vazifalariga quyidagilar kiradi:

– maqsadlarni belgilash va ularga erishish rejalarini ishlab chiqish;

– odamlarni umumiy maqsadlar atrofida birlashtirish;

– xizmatlarni ishlab chiqish va taqdim etish jarayonlarini tashkil etish;

– xizmat ko'rsatishning yuqori sifatini ta'minlash;

– kadrlarni doimiy ravishda tayyorlash va malakasini oshirish;

– xodimlar va mijozlar o'rtasidagi aloqalar samaradorligini ta'minlash;

– xodimlar va umuman korxonalar faoliyatini baholashning turli usullarini ishlab chiqish va qo'llash;

– o'z an'analarini yaratish va orttirilgan tajribadan foydalanish [5].

Xizmatlarni menejment tizimini ishlab chiqishda bir qator omillarni hisobga olish kerak:

1. xizmat ko'rsatish sohasidagi operatsiyalarni boshqarish sanoatga qaraganda ancha qiyin;

2. xizmat ko'rsatish sohasini boshqarishning asosiy xususiyati - xizmatlarning o'ziga xosligi;

3. xizmatlar ko'rsatish jarayoni va mahsulot ishlab chiqarish va sotish o'rtasidagi farq;

4. xizmatlarni potentsial iste'molchiga ko'rsatish alohida e'tiborni talab qiladi, chunki xizmatlarning asosiy xususiyati nomoddiylikdir;

5. xizmat ko'rsatish sohasini standartlashtirish qiyin va ba'zan imkonsizdir;

6. xizmatlarning konservativ emasligi tovar-moddiy zaxiralarni yaratish orqali talabning o'zgarishiga tezda javob berishga imkon bermaydi;

7. xodimlarni mijozga e'tiborli va sezgir bo'lishga o'rgatish muhimligi, chunki xizmatlar ko'rsatish ularning iste'molidan ajralmasdir [6].

Marketing zamonaviy korxonalarining raqobat sharoitida omon qolishi va rivojlanishining vositalaridan biridir. Samarali ishlash uchun korxonalar marketing samaradorligini nazorat qilishlari va yaxshilashlari kerak. Hozirgi vaqtda marketing bo'limi faoliyatining samaradorligini baholash masalasi bo'yicha ham olimlar, ham marketing amaliyotchilarining fikrlari bir-biridan farq qiladi va zamonaviy fan ushbu muammoni hal qilishda yagona yondashuvni ishlab chiqmagan. Ko'pgina korxonalar samaradorlikni va natijada marketing bo'limini saqlab qolishning maqsadga muvofiqligini aniqlay olmasligini hisobga olib, ular marketing ishlaridan butunlay voz kechadilar, shu bilan birga byudjetni ham, xodimlarni ham qisqartiradilar va shu bilan ularning biznesiga jiddiy zarar etkazadilar.

Marketing va sotish bo'limining vazifalari va ishini tashkil etish.

Iste'molchilar talablariga javob beradigan yuqori sifatli mahsulotlarni ta'minlashda marketing etakchi rol o'ynaydi. Marketing funktsiyasi sifat siklida birinchi o'rinda turadi.

Ushbu xalqaro standartlarga muvofiq, mahsulotning yuqori sifatda aylanishi 11 bosqichni o'z ichiga oladi: marketing, qidiruv va bozorni o'rganish; texnik talablarni loyihalash va ishlab chiqish, mahsulotni ishlab chiqish; logistika; ishlab chiqarish jarayonlarini tayyorlash va ishlab chiqish; ishlab chiqarish; nazorat, sinov va tekshirishlar; qadoqlash va saqlash; mahsulotlarni sotish va tarqatish; o'rnatish va ishlatish; texnik yordam va xizmat ko'rsatish; foydalanishdan keyin utilizatsiya qilish. O'z-o'zidan ma'lumki yuqoridagi bosqichlardan xulosa qiladigan bo'lsak birinchi bosqichda marketing turibdi.

Mahsulot hayotiy siklining birinchi bosqichi bo'lgan marketing, shuningdek, uning boshqa barcha bosqichlarida ham ishlaydi va ayniqsa, ushbu tsiklning mahsulot aylanishi va iste'moli bilan bog'liq bosqichlarini ta'kidlash kerak. Shunday qilib, ishlab chiqarishni tayyorlashning dastlabki bosqichida korxonalar faqat bozorda samarali talabni topadigan mahsulotlarga e'tibor qaratishga majburdir. Binobarin, marketing nuqtai nazaridan menejment tizimini shakllantirishda yakuniy maqsaddan unga erishishni ta'minlaydigan narsaga o'tish kerak.

Shu munosabat bilan, boshqaruv tuzilmasi ishlab chiqarilayotgan asbob-uskunalarining butun hayotiy siklini sotish, loyihalash, ishlab chiqarish, ta'mirlash, ehtiyot qismlar bilan ta'minlash va boshqa texnik xizmat ko'rsatish, u mahsulot holiga kelguncha qamrab olishi kerak. Taxmin qilish kerakki, milliy iqtisodiyotning ayrim turdagi mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish vazifasi to'liq ishlab chiqaruvchiga tushadi. Bunga erishish uchun esa ishlab chiqarish korxonalarining ishlab chiqarish tuzilmasida ma'lum o'zgarishlar zarur.

Globalashuv iqtisodiyotning rivojlanishi uchun ham ijobiy, ham salbiy ahamiyatga ega. Agar mamlakatda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish uchun sharoitlar mavjud bo'lsa, bu holatda mamlakat uchun globalashuv jarayoni foydali hisoblanadi. Agar mahalliy korxonalar qo'shimcha (ustama) qiymatning yuqori ulushiga ega yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqarsa, vaziyat, ayniqsa, ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunda ishchilarning bandligi ortadi, budjet daromadi ko'payadi, xom ashyodan oqilona foydalaniladi.

Agar iqtisodiyotda uzoq vaqt davomida ishlab chiqarishning xom ashyoga yo'naltirilganligi bartaraf etilmasa, demak, iqtisodiyotni tartibga solish mexanizmlari kam samarali hisoblanadi. Bunday holatda jamiyat cheklangan resurslarni oddiy tarzda sarflab, kelgusi rivojlanish to'g'risida qayg'urmaydi. Ishlab chiqariladigan tovarlar sifatini oshirish – jamiyatning eng muhim vazifasidir. Mahsulot sifatini oshirish ko'plab omillarga bog'liq. Birinchidan, yuqori sifatli mahsulot tayyorlash uchun yuqori malakali ishchi kuchlari zarur bo'ladi. Ikkinchidan, korxonalar yaxshi, zamonaviy jihozlarga ega bo'lishi kerak. Uchinchidan, raqobatbardosh mahsulotlarning ma'lum miqdoriga ega savdo bozorlariga kira olish uchun yetarli darajada tajribaga ega bo'lish kerak.

Narxning shakllanishiga bozorning holati bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki narxning shakllanishida bozordagi talab va taklif nisbati asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shunga ko'ra, talab va taklif miqdoriga ta'sir ko'rsata olish imkoniyatiga ko'ra bozordagi raqobatning turli ko'rinishlari farqlanadi. **Mukammal raqobat sharoitida** ishlab chiqaruvchi (yoki sotuvchi) hamda iste'molchi (yoki xaridor)larning soni juda ko'p bo'lib, ularning ishlab chiqarish hajmini o'zgartirish orqali narx shakllanishiga ta'siri umuman sezilmaydi. **Nomukammal raqobat sharoitida** esa ishlab chiqaruvchilar (sotuvchilar) yoki iste'molchilar (xaridorlar)dan birining soni cheklangan bo'lishi ularning bozordagi ishlab chiqarish hajmiga va, pirovardida, bozordagi narxning shakllanishiga sun'iy ta'sir ko'rsatish imkonini beradi. Bunday raqobat turli darajalaridagi narxlarning shakllanish xususiyatlari bir-biridan farq qiladi.

Shu sababli, biz quyida mukammal raqobat, sof monopoliya, oligopoliya va monopsoniya sharoitida narxlarning shakllanish xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Mukammal raqobat sharoitida narxning shakllanishi. Erkin raqobat kurashi sharoitida narxning tashkil topish xususiyatlarini tadqiq etgan dastlabki iqtisodchilardan biri A.Marshall hisoblanadi. Uning fikricha, tovarning oldi-sotdi jarayoniga qadar ikki xil, ya'ni **sotuvchi va xaridor narxlari** mavjud bo'ladi. Nazariy jihatdan har ikki narxning yuqori va quyi darajalari mavjud. Sotuvchi o'z tovari narxining imkon qadar yuqori bo'lishidan manfaatdor, chunki bunday narx uning foydasi hajmini oshiradi. Biroq, erkin raqobat sharoitida narxni boshqalardan yuqori darajada belgilashga intilish mazkur sotuvchining bozordan siqib chiqarilishiga olib kelishi mumkin. Sotuvchi narxining eng past darajasi shu tovarni ishlab chiqarish uchun ketgan xarajatlarni qoplashi kerak. Xaridor tovarni eng past narxda sotib olishdan manfaatdor, biroq erkin raqobatli bozor sharoitida uning ham tovar sotib ololmay qolish xavfi mavjud bo'ladi. Xaridor narxining yuqori darajasi esa, Marshall ta'biricha, so'nggi qo'shilgan miqdor nafliligiga teng bo'lishi kerak. Sotuvchi va xaridor o'rtasidagi qulay narxga erishish borasidagi kurash har ikki narxning mosligi ta'minlangunga, ya'ni bozor narxi paydo bo'lgunga qadar davom etadi. Shunday qilib, sotuvchining narxi tomonidan ishlab chiqarish xarajatlari, xaridor narxi tomonidan esa so'nggi qo'shilgan miqdor nafliligi maydonga tushib, ularning nisbati asosida bozor narxi paydo bo'ladi. Bu holatni Marshall shunday ifodalaydi: "...ishlab chiqarish xarajatlari" prinsipi hamda "so'nggi qo'shilgan naflilik" prinsipi, shubhasiz, yagona talab va taklif umumiy qonunining tarkibiy qismi hisoblanib, ulardan har birini qaychining bitta kesuvchi tomoniga qiyoslash mumkin".

Monopoliya sharoitida narxning shakllanishi. Monopoliya sharoitida narx shakllanishining o'ziga xos jihati shundaki, agar mayda tovar ishlab chiqaruvchilar faqat o'zlarining individual narxlarini o'zgartira olsalar, ulardan farqli o'laroq bozor ishtirokchilari sifatidagi monopoliyalar bozor narxlarini o'zlari belgilay oladilar. Bunda monopoliyalar ommaviy talabning oshishi bilan narxning oshishi hamda ommaviy taklifning oshishi bilan narxning pasayib borishidan o'ziga xos tarzda foydalanadilar. Ommaviy tartibda tovarlarni sotuvchi monopoliyalar o'z manfaatlari yo'lida taklif kam bo'lganda narxning oshishi tendensiyasidan foydalanadilar.

Ommaviy taklif bo'yicha narx o'zgarishi. Monopolistlar mahsulotlarning sun'iy taqchilligini vujudga keltirish maqsadida o'z tovarlari sotish hajmini ataylab qisqartiradilar. Bozorda tovarlarning yetishmasligi monopol yuqori narxlarning o'sishiga olib keladi.

Monopoliyalar narxni oshirishning har bir yangi jarayonida tovarlarni ishlab chiqarish va sotish hajmini qisqartirishdan ko'rilgan zararni hisobga oladi. Daromaddan bunday yo'qotishlarning oldini olish maqsadida ular yangi narxlarni yanada yuqori darajada belgilaydilar. Shu bilan bir vaqtda monopoliyalar mahsulotlarning qisqargan hajmini sotishdan olingan tushum yo'l qo'yilgan yo'qotishni qoplashi hamda daromad miqdorining o'sishini ta'minlashini nazorat qilib turadilar.

Monopsoniya sharoitida narxning shakllanishi. Monopsoniya mayda tovar ishlab chiqaruvchilardan tovarlarning katta hajmini sotib olib, talab bo'yicha narx qonunidan o'ziga xos tarzda foydalanadi.

Ommaviy talab bo'yicha narxning o'zgarishi quyidagi miqdoriy bog'liqlikni aks ettiradi: taklifga nisbatan xaridorlarning ommaviy talabi qanchalik katta bo'lsa, bozor narxi darajasi shunchalik yuqori bo'ladi va aksincha, talabning kamayishi bilan bozor narxi pasayib boradi.

Monopsonist o'zi uchun zarur bo'lgan tovarni, masalan, qishloq xo'jaligi xomashyosini oldindan past narxlarda sotib olib, uning katta miqdordagi zaxirasini tayyorlab qo'yadi. Bu esa unga yangi

hosilning yig‘im-terimi davrida o‘zi sotib olayotgan xomashyoga monopol past narxlarni o‘rnatish imkonini beradi. Bunday past narxlarda monopsonist juda katta foyda oladi. Sun‘iy ravishda sotilayotgan mahsulot ortiqchaligi hududining vujudga keltirilishi xarid narxlarining navbatdagi pasayishiga olib kelib, natijada monopsonistning foydasi oshib boradi. Bunga g‘arb mamlakatlari monopsoniyalari tomonidan ancha vaqtdan buyon Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasi mamlakatlari tadbirkorlari va mayda tovar ishlab chiqaruvchilaridan sotib olinayotgan arzon xomashyoni misol tariqasida keltirish mumkin. Afrikadan an‘anaviy tarzda eksport qilinuvchi bir qator tovarlar (choy, kofe, kakao va h.k.)ga ham azaldan o‘ta past narxlar o‘rnatib kelinadi.

Bir vaqtning o‘zida monopoliya va monopsoniya hisoblanuvchi firma o‘zining daromadini “narxlar qaychisi” usuli orqali ahamiyatli darajada oshiradi. Bunda monopol yuqori va monopol past narxlardan foydalanilib, ular o‘rtasidagi farq xuddi qaychining ikkita kesuvchi tomoni bir-biridan uzoqlashgandagi singari kattalashib boradi. Narxlarning bunday harakati tovarlar ortiqchaligi va taqchilligi hududlarining kengayishiga asoslanadi. U sanoatning ko‘plab qayta ishlovchi korxonalar uchun xosdir. Bu korxonalar o‘zlarining tayyor mahsulotlariga undirma sanoat tarmoqlarida o‘rnatilgan narxlarga nisbatan bir necha marta yuqori narx o‘rnatadilar.

Xulosa. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar va ularning birlashmalari savdo bozorlarini o‘rganish va korxonalar mahsulotlariga bo‘lgan talabni, ularga bo‘lgan iste‘molchilar talablarini aniqlash, ularning raqobatbardoshligini ta‘minlash, reklama, savdo va xizmat ko‘rsatishni tashkil etish funksiyalariga ega bo‘lgan marketing xizmatlarini yaratishi shart. Marketing xizmatlari barcha boshqa bo‘limlar bilan barqaror va yaqin to‘g‘ridan-to‘g‘ri va teskari aloqalarga ega bo‘lishi kerak. XX asrning ikkinchi yarmida AQSH, Fransiya, Buyuk Britaniya va boshqa g‘arb mamlakatlarida agrobiznes sohasining kengayishi bilan narxlar qaychisi asosiy usullardan biriga aylanib, uning yordamida yirik firmalar o‘rta va mayda fermerlarni qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishidan siqib chiqardilar.

Oligopoliya sharoitida narxning shakllanishi. Oligopoliya sharoitida narxning shakllanishi tarmoqdagi tovar ishlab chiqaruvchilar tomonidan qo‘llaniluvchi “ergashish” hamda “inkor etish” xatti-harakatlari orqali izohlanadi.

“**Ergashish**” holatida bir oligopolist tomonidan narx bo‘yicha qilingan o‘zgarish (narxning pasayishi yoki oshirilishi)ga qolgan oligopolistlar tomonidan ham ergashish, ya‘ni shunday o‘zgarishlar qilish kuzatiladi. Odatda, bozorda o‘z tovarlariga narxni pasaytirish orqali iste‘molchilari soni hamda sotish hajmini oshirishga qaror qilgan oligopolist xatti-harakatiga javoban qolgan oligopolistlar ham narxlarni pasaytiradilar. Natijada narxning umumiy pasayishi ro‘y berib, bozordagi ulush oldingi holda qoladi, ya‘ni oligopolistning xatti-harakati samara bermaydi.

“**Inkor etish**” holatida bir oligopolist tomonidan narx bo‘yicha qilingan o‘zgarish (narxning pasayishi yoki oshirilishi)ga qolgan oligopolistlar tomonidan inkor etish, ya‘ni hech qanday javob o‘zgarishlari qilmaslik kuzatiladi. Ko‘pincha bunday holat oligopolist tomonidan o‘z tovariga narxni oshirgan chog‘ida ro‘y beradi, ya‘ni qolgan oligopolistlar tovarlari narxlarini oshirmaydilar. Natijada, narxni oshirgan oligopolist o‘z iste‘molchilarini yo‘qotib, bozordan siqib chiqariladi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan ko‘rinadiki, oligopoliya sharoitida ishlab chiqaruvchilar narxni ko‘proq o‘zaro kelishish orqali belgilashga harakat qiladilar. O‘z mahsulotlariga bozor narxini o‘rnatishda oligopolistlar tomonidan “**narx bo‘yicha yetakchilik**” xatti-harakati keng qo‘llaniladi. Bu xatti-harakat narx vositasida raqobatlashuvni inkor etib, mazkur tarmoqqa kiruvchi barcha oligopolist-firmalarning narxni shakllantirish va uni o‘zgartirishda yetakchi oligopolist-firmaga ergashishlarini taqozo etadi. Odatda tarmoqdagi eng yirik firma yetakchi sifatida maydonga tushadi. Narx bo‘yicha yetakchi firma boshqalarga qaraganda iqtisodiy jihatdan ancha ustun bo‘lsada, u o‘zining xatti-harakatini faqat narx jihatdan tazyiq o‘tkazish asosida amalga oshira olmaydi. Narxni shakllantirishda yetakchi-firma boshqa ergashuvchi-firmalarning ham manfaatlarini e‘tiborga olmog‘i lozim. Bu manfaatlar ularning xarajatlarini qoplash, me‘yordagi foydani ta‘minlash, mahsulotlarini sotishga sharoit yaratish kabi holatlar orqali namoyon bo‘ladi. Agar talab yoki ishlab chiqarish xarajatlarining o‘zgarishi natijasida bozor narxi oligopolistik kelishuv doirasidagi firmalarning manfaatlariga muvofiq kelmay qolsa, yetakchi firma darhol narxlarni o‘zgartirishi lozim bo‘ladi. Integratsiya jarayonlari kuchaygan sharoitlarda, hatto, nisbatan yuqori raqobatbardosh resurslar ustunliklariga ega davlatlar iqtisodiyoti ham narx raqobati ta‘siri ostida juda zaiflashib qoladi. Ko‘pgina rivojlanayotgan

mamlakatlar chiqarayotgan tovarlarining narx bo'yicha raqobatbardoshligida ko'p jihatdan mehnatga kam xaq to'lash oqibatida katta muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Offshor IT-outsorsingining jadal rivojlanishiga bog'liq ravishda AQSH va Yevropada yuqori darajada haq to'lanadigan ish joylarining qisqarishi kuchaydi. Bu mamlakatlar kompaniyalari ish joylarini Hindiston, Braziliya, Filippin va Malayziya va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarga ko'chirib, mehnatga haq to'lashda katta mablag'larni tejamoqdalar. Narx raqobatbardoshligining boshqa muhim omili moddiy resurslarning, shu jumladan, energiya manbalarining bahosi hisoblanadi. Energiya manbalari narxining o'sishi jahon narxlarini oshirgan holda ko'pgina mamlakatlar sanoatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bu, ayniqsa, juda ko'p elektr energiyasi talab etadigan rangli metallar olish va qayta ishlash sohasida yaqqol ko'zga tashlanadi. Alyuminiy ishlab chiqarishda iste'mol qilinadigan elektr energiyasi bahosi umumiy xarajatlarning 1/3 qismini tashkil etadi. Shu sababli, alyuminiy bozoridagi raqobatbardoshlikka turli mamlakatlarda nafaqat xom ashyoning mavjudligi, balki elektr energiyasining arzonligi ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Xalqaro savdoni faollashtirish sharoitlarida boshqa mamlakatlar bozorlariga chiqish uchun ishlab chiqaruvchilar tomonidan narx omilidan foydalanish strategiyasi juda ko'p miqdordagi savdo tortishuvlarini keltirib chiqardi, nisbatan keng tarqalgan ko'rinishi – dumping ularning eng muhim obyektidir. Mahsulotlarning sifati, funktsionalligi va boshqa iste'mol xususiyatlariga bo'lgan iste'molchilar talablarining so'zsiz bajarilishini, ularni bozor uchun zarur bo'lgan hajm va assortimentda ishlab chiqarilishini ta'minlash maqsadida korxonalariga doimiy ta'sir ko'rsatish, zamonaviy va sifatli brend xizmati, rejalashtirilgan foyda hajmiga erishish zarur. Oldindan mijozlarni yuqori darajada jalb qilgan holda, xizmat ko'rsatish sohasidagi kompaniya rahbariyati kompaniya xodimlarining iste'molchilarga bo'lgan munosabatiga katta e'tibor berishi, ularda mijoz (iste'molchiga yo'naltirilgan) xatti-harakatlar turini yaratishi kerak. Ushbu turdagi xatti-harakatlar potentsial mijozlarni qabul qilish joylarida xayrixohlik muhitini yaratishni va kompaniya xizmatlariga oid har qanday savolga javob berishda yuqori malakani o'z ichiga oladi. Xizmat ko'rsatuvchi kompaniyaning imidji xodimlarning xatti-harakatlarini va ularning mijozga bo'lgan munosabatini shakllantiradi.

Shunday qilib, mikrodarajada amal qiluvchi narx belgilash mexanizmi raqobat kurashining samarali vositasidir. Ishlab chiqarish chiqimlari dinamikasini tushunib yetish cheklangan sondagi iste'molchilar uchun tovarlar ishlab chiqaradigan korxonalar uchun ahamiyatli bo'lib, ular sifat darajasi va xizmat ko'rsatishga turlicha talab qo'yishlari bilan ajralib turadi. Ishlab chiqarish chiqimlarini o'rganish asosida har bir korxonalar mikrodarajada tegishli narx strategiyasini amalga oshirishga intiladi. Narx belgilash va raqobatbardoshlik o'rtasidagi bog'liqlikni nazariy jihatdan ko'rib chiqib, o'tish iqtisodiyoti sharoitida yuzaga keladigan xususiyatlarni tahlil qilib chiqish maqsadga muvofiq. Ma'lumki, ma'muriy-buyruqbozlikdan bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ishlab chiqarish sektorining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi alohida elementlar saqlanib qoladi. O'tish iqtisodiyotining ilk bosqichida sanoat korxonalarining yuqori darajada ixtisoslashuvi va kooperatsiyalanishi ko'pincha bozorlarning monopollashuviga olib keladi. Tabiiy monopoliyalar va monopolist-korxonalar aksariyat hollarda xarajatlarni qoplash muammosini o'z mahsuloti (xizmatlari) narxi va tariflarini oshirish yo'li bilan hal qilishga urinadi. Bozorning monopollashuvi darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, xarajatlar va narxlarni oshirish holatlari ham shunchalik ko'pdir. Xom ashyo tarmoqlari korxonalarini (TEK, paxta tozalash, metallurgiya va hokazo) uchun, ayniqsa, qulay vaziyat yuzaga keladi. Ularning mahsuloti, odatda, har qanday narxlarda ham o'z xaridorini topadi. Texnologik zanjirning har qaysi keyingi bo'g'inida sotish muammosi tobora kuchayib boraveradi. Oxirgi mahsulot (ishlab chiqarish uskunalari, texnologiyalar, xalq iste'moli tovarlari) ishlab chiqaruvchilar ayniqsa, murakkab ahvolda qoladi. Mazkur mahsulotning yuqori narxlari uni sotish imkoniyatlarini sezilarli pasaytiradi. Bundan tashqari, bunday tovarlarni ishlab chiqaruvchilar import qilinayotgan tovarlar bilan doim ham raqobatlasha olmaydilar. Sifatni oshirish uchun bozor konyunkturasini o'rganish uchun sarf-xarajatlarni oshirishni, mahsulotning iste'mol ko'rsatkichlarini yaxshilashni talab qiladi. Shuning uchun, tovar ishlab chiqaruvchi asosan narx bo'yicha raqobatni yengishga ko'proq harakat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. A.Abdullayev, H.Aybeshov, K.Muftoydinov. Kichik biznesni boshqarish. – Darslik.T., “Moliya”, 2003.
  2. A.Abdullayev., X.Aybeshov va boshq. Innovatsion menejment.T., Iqtisodiy-moliya, 2015.
  3. A.Fattohov va boshq. Marketing: boshqarishning bozor konsepsiyasi. — T., TDIU, 1990.
  4. S.G'ulomov. Marketing asoslari. — T., 2000.
  5. M.Sharifxo'jayev, Y, Abdullayev. Menejment. Darslik. — T., “O'qituvchi”, 2001
  6. И.А. Романов. Маркетинг. — М., “Банки и биржи” ЮНИТИ, 1995. 11. Ф.Котлер. Основы маркетинга. — М., “Прогресс”, 1991.
  7. С.В. Шекшня. Управление персоналом современной организации. — М., 1996.
- Qo'shimcha adabiyotlar:
8. N.J.Sotvoldiyev, M.G'aniev. Raqobat strategiyasi. – O'quv-uslubiy majmua.T., “Namangan”, 2022.
  9. И.А. Романов. Маркетинг. — М., “Банки и биржи” ЮНИТИ, 1995. 11. Ф.Котлер. Основы маркетинга. — М., “Прогресс”, 1991.
  10. Н. Aybeshov., А. Ergashev., Е. Yo'lchiyev., А. Ismoilov. — Marketing asoslari. — T., “ILM ZIYO”, 2014.

“JAHON IQTISODIY-IJTIMOIIY GEOGRAFIYASI” FANIDA TOPONIMIKA MATERIALLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI (OSIYO MAMLAKATLARI MISOLIDA)

Navoiy davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti
“Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası”
p.f.f.d (PhD) Xoliqova Mahbuba Orifjonovna ,
talaba Namozova Shaxnoz Odil qizi

Kalit so'zlar: toponimika, armanlar yurti, alayya, etnonim, Hind orollari, tog' etagi, alayya-makon, qo'ltiq yoki terrasalar

Annotatsiya. Ushbu maqolamiz Osiyo va Yevropa mamlakatlari toponimiyasdan ma'lum bir tushunchalar berilgan. Bizni son-sanoqsiz geografik nomlar dunyosi o'rab olgan. Geografik nomlar xalq tomonidan qo'yiladi va xalq mulki hisoblanadi. Geografik obyektlarga nom qo'yish va ulami qayta nomlash jarayonlarini o'rganish, hammamiz uchun tavsiyalar berish toponimikaning amaliy ahamiyatini ta'kidlaydi. Yuqorida keltirilgan misollar toponimikaning yosh avlodni vatanparvarlik, millatparvarlik va obyektivlik ruhida tarbiyalashda katta rol o'ynashini ko'rsatadi.

Annotation. This article provides some insights into the toponymy of Asian and European countries. We are surrounded by a world of countless geographical names. Geographical names are assigned by the people and are considered the property of the people. Studying the processes of naming and renaming geographic objects, making recommendations for all of us, emphasizes the practical importance of toponymy. The above-mentioned examples show that toponymy plays a major role in educating the young generation in the spirit of patriotism, nationalism and objectivity.

Аннотация. В данной статье даются некоторые сведения о топонимике стран Азии и Европы. Нас окружает мир бесчисленных географических названий. Географические названия присваиваются народом и считаются собственностью народа. Изучение процессов наименования и переименования географических объектов, выработка рекомендаций для всех нас, подчеркивает практическое значение топонимии. Приведенные выше примеры показывают, что топонимика играет важную роль в воспитании молодого поколения в духе патриотизма, национализма и объективности.

Toponimika ayniqsa, geografiya uchun katta ahamiyatga ega. Toponim – geografik obyektning aniq manzilidir. Nomlar joyning geografik o‘nini aniqlash uchun ham, geografik tushunchalarni ifoda etish uchun ham kerak. Geografik xaritada keltirilgan boy va xilma-xil axborotlar orasida nomlar alohida o‘rin tutadi. Geografik obyektlar shu qadar ko‘p va xilma-xilki, ularni ifoda etish uchun maxsus so‘zlar, ya‘ni nomlar bo‘lishi kerak. “Jahon mamlakatlari iqtisodiy-ijtimoiy geografiyasi” fanida talabalar jahon mamlakatlarining iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish holati, davlatlarning boshqaruv shakli, har bir mamlakatning aholisi va xo‘jaligi, ularning o‘ziga xos geografik xususiyatlari bilan yaqindan tanishadilar. Iqtisodiy va ijtimoiy geografiyada qiziqarli ma‘lumotlar juda ko‘p. Ular asosida darslarni juda mazmunli o‘tish mumkin. Lekin, dars jarayonida toponimika fani materiallaridan foydalanilsa, darsning mazmun va sifati yanada bir pog‘ona yuqoriga ko‘tariladi. Talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishlari yanada ortadi. Negaki, toponimikaga oid rang-barang materiallar mamlakatlarning “ichki dunyosi” haqida qiziqarli ma‘lumotlar beradi, talabalarning geografik dunyoqarashini kengayishiga turtki bo‘ladi. Natijada jahon mamlakatlarining nomlanishidagi o‘ziga xos xususiyatlari, sabablari haqida muayyan ma‘lumotlar shakllanishi shubhasiz.

Ma‘lumki, jahonda ko‘plab mamlakatlar mavjud. Har kuni ularning nomlarini ommaviy axborot vositalari orqali eshitib boramiz, internetdan ularda bo‘layotgan o‘zgarishlarni kuzatib boramiz, kitoblardan o‘qiymiz. Mamlakatlar nomlari qanday ma‘noni bildirishini o‘ylab ko‘rganmisiz? Quyida berilayotgan Osiyo qit‘asida joylashgan mamlakatlarning qisqacha toponimik lug‘ati bu borada sizga ma‘lum bir darajada bilimingizni boyitadi, degan umiddamiz.

Armaniston. ba‘zilar nomni Gar-Minni “Minni qabilalari tog‘i” mamlakati so‘zi bilan izohlaydilar. **Armaniston toponimi** – “armanlar yurti” degan ma‘noni bildiradi. Arman toponimi qabila boshlig‘i – Xaykaning o‘g‘li Armenak nomi bilan bog‘laydilar.

Ozarbayjon – “olovlar mamlakati” deb izohlanadi. Go‘yoki bu yerda otashparastlar harami bo‘lgan ekan.

Baxrayn- Arabcha “Bahr” dengiz, katta daryo, Bahrayn – ikki dengiz degan ma‘noni bildiradi. Arabcha “dengiz bilan o‘ralgan orol” degan so‘z.

Kipr- Sarv (kiparis) daraxti nomi bilan bog‘liq. Ayrim manbalarda esa, grekcha – kipros, latincha – kiprim, ya‘ni mis deb ataganlar. Demak “mis” ma‘nosiga ega.

Gruziya nomi boshqa xalqlar tomonidan berilgan. Jumladan, armanlar vratsi, arablar jurz, turklar gurj, ruslar gruzin deb atashgan. Demak, bu nom shu yerda qadimdan yashab kelayotgan xalqlar nomi bilan atalgan.

Iroq- Maqom nomidan kelib chiqqan.

Iordaniya- Xoshimiylar nomidan kelib chiqqan.

Livan-Arabcha Lubnon. Mamlakat sharqidagi tog‘lar usti qishda qorga burkanganidan Ibanon “oq tog‘lar” (Jabali Lubnon) deb atalgan.

Oman- Mamlakat nomi omanitlar qabilasi nomiga qo‘yilgan.

Saudiya-Arabistoni – Arab aslida “cho‘l” degan so‘z. Shundan “cho‘lliklar”, “ko‘chmanchilar” arablar so‘zi hosil bo‘lgan. So‘ngra “arablar yeri” – Arabiston hosil bo‘lgan. Qumlar mamlakati ma‘nosini bildiradi.

Saudiya Arabistoni-nomi esa Hijoz, Najd va Asir yerlarini 1926 yilda yagona davlatga birlashtirgan ibn Saud nomi bilan “Saud yeri”-Saudiya deb atalgan. BAA(Birlashgan Arab Amirliklari). Qadimda Qaroqchilar sohili deb atalgan.

Afg‘oniston- Afg‘onlar mamlakati, demakdir.

Bangladesh-7-6 asrlarda paydo bo‘lgan Banga davlati nomi bilan bog‘liq. Bangla-bengal, deshyurt nomidan kelib chiqqan. 1972 yildan Bangladesh atala boshlandi.

Eron – Oriylar mamlakati nomidan olingan Qozog‘iston. Qozoq etnonimi asosida vujudga kelgan. Rossiyada 18-asrdan ularni yanglish holatda qirg‘izlar deyishgan. Qozoq so‘zi “erkin, ozod” ma‘nosini bildiradi.

Nepal – Qadimgi hind tilida nipa-“tog‘ etagi”, alayya-“makon”, ya‘ni “tog‘ etagidagi makon”.

Pokiston – “Pok insonlar mamlakati”. Bu nom 1931 yil Chandri Rahmat Ali tomonidan taklif etilgan.

Shri-Lanka – Ilgari Seylon deb nomlangan. Singala dip –“sher orol” so‘zlaridan olingan.

Turmaniston – Toponim turkman etnonimidan yuzaga kelgan bo‘lib, “turkmanlar yashaydigan joy, turkmanlar yurti” ma’nosini bildiradi. Turkman so‘zi esa “turk monand, turkka o‘xshash, turk qabilasi, turk odamlar” ma’nosini bildiradi.

O‘zbekiston – “O‘zbeklar yurti” ma’nosini anglatadi. O‘zbek toponimi “o‘ziga bek” terminlaridan kelib chiqqan deyiladi. Ayrim manbalarda esa “O‘g‘iz beki”, ya’ni saroyga yaqin lavozimdagi bek ma’nosida qo‘llaniladi. Indoneziya. 1884-yildan qo‘llanila boshlangan. “Hind orollari” ma’nosida. Laos. Lao xalqi nomidan olingan, oxirgi s harfi portugal va ispancha ko‘plik belgisi.

Filippin – Ispaniya koroli Filipp II nomiga qo‘yilgan. Ruschada sifat yasalib, -in suffiksi qo‘shilgan. Bu nom o‘zbek tiliga dastlab tarjima qilinganda xato ravishda Filippin yozilib ketgan va hozirgacha tuzatilganicha yo‘q.

Singapur – Hindcha singa- “sher”, pur –“shahar”, ya’ni “Sher shahri”, “Sherkent” ma’nosida. Tailand. Tai-xalq nomi, ma’nosi “ozod”, land-inglizcha “mamlakat”. Eski nomi Siyom (1939 yilgacha).

Sharqiy Timor – Indoneziya tilida “kun chiqish” degan ma’noni bildiradi. Andaman orollari. Malayyaliklarning pulo Ganduman xudosi nomiga “Andaman” orollari deb nomlangan.

Xitoy – Mamlakat shimolidagi kidan qabilasi nomidan olingan. Bizga Xito, Xitoy shaklida an’ana bo‘lib qolgan. Ayrim qismlari Chin, Chin-Mochin, Tabg‘och ham deyilgan.

Yaponiya – Yaponcha Nippon: -ni “Quyosh”, pon-“mamlakat”, ya’ni “Quyosh chiqadigan o‘lka”, “Sharqiy mamlakat”. Yaponcha “Quyosh chiqadigan mamlakat”.

Janubiy Koreya – Koreyslar o‘z mamlakatlarini “Choson” deb atashadi. Uning lug‘aviy ma’nosi “Tonggi musaffolik mamlakati”, demakdir.

Mongoliya – Mo‘g‘ullar qabilasi manguli nomidan kelib chiqqan. Manguli – “engilmas”, “botir” ma’nosini bildiradi. Bu qabila kattalasha va kengaya borib, dastlab boshqa qabilalar ham, so‘ngra butun mamlakat manguli, ya’ni Mongoliya deb atala boshlangan.

Tayvan – Dengizbo‘yi bosqich-bosqich bo‘lgani uchun, xitoycha “zinasimon qo‘ltiq yoki terrasalar qirg‘og‘i” deb atalgan.

Aomin – Xitoycha ngao-men “Qo‘ltiq darvozasi” ma’nosini bildiradi.

Ushbu maqolamizdagi ma’lumotlardan va Osiyo va Yevropa mamlakatlari toponimiyasidani ma’lum bir tushuncha oldingiz deb umid qilamiz. Bizni son-sanoqsiz geografik nomlar dunyosi o‘rab olgan. Geografik nomlar xalq tomonidan qo‘yiladi va xalq mulki hisoblanadi. Geografik obyektlarga nom qo‘yish va ulami qayta nomlash jarayonlarini o‘rganish, hammamiz uchun tavsiyalar berish toponimikaning amaliy ahamiyatini ta’kidlaydi. Yuqorida keltirilgan misollar toponimikaning yosh avlodni vatanparvarlik, millatparvarlik va obyektivlik ruhida tarbiyalashda katta rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ulomov P., Mirakmalov M.T. Toponimika va geografik terminshunoslik. 2000y
2. Qoraev S. Toponimika. O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. T. 2006.
3. Bekturdiyev Sh.Q. Toponimika.-Guliston.: Universitet. 2015.-152 b.
4. Nizomov. A, Raximova. G, Rasulova. N. Toponimika T., “Sharq”. 2012

MUSTAQIL TARZDA RUS TILINI CHET TILI SIFATIDA O‘RGANILISHI.

Yagafarova Nazilya Rafailovna
Toshkent kimyo-texnologiya instituti
Yangier filiali o‘qituvchisi
nazilyayagafarova2017@gmail.com

Annotasiya. Maqolada talabalarni rus tilini o‘rganishda talaba e’tibor berishi kerak bo‘lgan mustaqil ta’limning jihatlari muhokama qilinadi. Rus tili grammatikasining asosiy qoidalari va tuzilmalari bilan tanishish, bu tilda gaplarning to‘g‘ri tuzilishini belgilaydi. Har qanday chet tilini o‘rganayotganda, avvalambor, ona tilingizni yaxshi bilishingiz kerak, chunki ikki tilni taqqoslaganda, o‘xshashliklar aniqlanadi va ularni bilish talabalar uchun chet tilini o‘rganishni osonlashtiradi.

Kalit so‘zlar: grammatika, model, til tuzilishi, jins tushunchasi (категория рода), gap, kelishik, ot so‘z turkumi, fe‘l, qo‘shimcha.

Аннотация: В статье рассматриваются аспекты самостоятельного обучения, на которые обучающийся должен уделить особое внимание при изучении русского языка. Знакомство с основными правилами и структурами грамматики русского языка, которые определяют правильное построение предложений в языке. При изучении любого иностранного языка надо в первую очередь хорошо знать свой родной язык, так как при сопоставлении двух языков выявляются сходства и зная их учащимся легче усвоить неродной язык.

Ключевые слова: грамматика, модель, структура языка, род, предложение, падеж, имя существительное, глагол, окончание.

Abstract: The article discusses aspects of independent learning that the student should pay attention to learning the native language. Acquaintance with the basic rules and structures of Russian grammar, which determine the correct construction of sentences in the language. When studying any non-native language, you must first of all know your native language well, since when comparing two languages, similarities are revealed and knowing them, it is easier for students to learn a foreign language.

Key words: grammar, model, language structure, gender, sentence, cases, noun, verb, ending.

Rus tilida muloqot qilish – fan bilan shug‘ullanishni, ko‘proq ma‘lumot topishni, rus madaniyatini o‘rganishni, Rossiya bo‘yab sayohat qilishni yoki rus tilida so‘zlashuvchi odamlar bilan biznes qilishni istagan har bir kishi uchun muhim mahoratdir. Rus tilini o‘rganayotganda, birinchi navbatda, А (a), Б (be), В (ve) kabi harflarni o‘z ichiga olgan alifbo bilan tanishishingiz kerak. Har bir harfning talaffuzini o‘rganish va mashq qilish o‘quvchilarga so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishga va tilning fonetik qoidalarini tushunishga yordam beradi. Rus tilida talaffuz bilan bog‘liq muammolardan biri so‘zlardagi yumshoq undoshlarning talaffuzidir. Masalan, “мать” (ona) so‘zida so‘z oxiridagi undosh yumshoq talaffuz qilinadi, “мат” (odobsiz - so‘kinish so‘z) so‘zida esa so‘z oxiridagi undosh qat‘iy talaffuz qilinadi. Rus tilida talaffuz bilan bog‘liq yana bir muhim muammo – bu so‘zlardagi urg‘u. Masalan, “замок” (замок) so‘zida urg‘uga qarab, so‘zning ma‘nosi o‘zgaradi. Agar “замок” so‘zining birinchi bo‘g‘iniga urg‘u tushsa, biz saroyni tushunamiz, “замок” so‘zining ikkinchi bo‘g‘iniga urg‘u tushsa, bu “eshik qulfini” bildiradi. Ushbu modellarni o‘rganish va o‘zlashtirish muloqotdagi aniqlik va tushunmovchiliklarning oldini olish uchun juda muhimdir. Salomlashishga kelsak, rus tilidagi “Привет” (rivet) umumiy ibora bo‘lib, “salom” degan ma‘noni anglatadi. Bu kimdir bilan salomlashishning tasodifiy va norasmiy usuli. Boshqa tomondan, “Здравствуйте” (assalomu alaykum) – bu notanish odamlar bilan yoki “salom” yoki “xayrli kun” degan ma‘noni anglatuvchi rasmiy muhitda qo‘llaniladigan rasmiy salom. Rus tilida muloqotning yana bir muhim jihati - minnatdorchilik bildirishdir. Rus tilida “Спасибо” deyish “rahmat” so‘ziga teng. U turli vaziyatlarda minnatdorchilik bildirish uchun ishlatiladi, masalan, kimdir yaxshilik qilganda yoki sovg‘a qilganda. Kundalik suhbatlarda “Я не понимаю” deyish qobiliyati ma‘lumotni aniqlashtirish uchun foydalidir. “Men tushunmayapman” (tushunmayapman) iborasi odatda buni bildirish uchun ishlatiladi. Bu ma‘ruzachiga noto‘g‘ri tushunish va tushuntirish so‘rash imkonini beradi. Kechirim so‘rash yoki kimdirning e‘tiborini jalb qilish uchun ishlatiladigan keng tarqalgan ibora “Извините” (kechirasiz) degan ma‘noni anglatadi. Bu kimdandir chetga chiqishni, suhbatni to‘xtatishni yoki xato yoki tushunmovchilik uchun kechirim so‘rashni so‘rash uchun ishlatilishi mumkin. “Печь” so‘zi “pishirmoq” manosida fe‘l so‘z turkumi yoki “печь” “pech” pishiriq pishiradigan moslama sifatida ishlatilishi mumkin. Shuningdek, “Пожалуйста” (iltimos yoki marhamat) so‘zi har qanday xizmat ko‘rsatishda yoki so‘rov bildirishda ishlatiladi. Umuman olganda, bu misollar rus tilida muloqot qilishning o‘ziga xos jihatlarini, jumladan, alifboni tushunish, talaffuzni o‘zlashtirish va umumiy salomlashish va iboralar bilan tanishishni ko‘rsatadi.

Rus tilida gapirish – bu juda ko‘p qiziqarli imkoniyatlarga olib kelishi mumkin bo‘lgan ajoyib mahorat. Gap tuzish, so‘zlardan to‘g‘ri foydalanishda grammatika qoidalarini o‘rganish muhim. Yangi so‘zlarni o‘rganish sizning fikringizni yaxshiroq ifodalashga yordam beradi. Odamlar so‘zlovchini tushunishlari uchun so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishni unutmashimiz kerak. Amaliyot va mashaqqatli mehnat bilan o‘quvchi rus tilida juda yaxshi gapira oladi va buni amalga oshirishdan zavq oladi!

Rus grammatikasi – bu rus tilida samarali muloqotni tushunish va undan foydalanishni boshqarish uchun zarur bo‘lgan murakkab tizimli qoidalar tizimidir. Tilni o‘rganish istagi tilning boshqa barcha jihatlarini qurilgan poydevor bo‘lib, u har qanday til o‘rganuvchining grammatik yo‘lini tushunish uchun

zarur bo'lgan muhim komponentga aylanadi. Rus tilining asosiy grammatikasi murakkabligi va ma'nosini tushunishi bilan mashhur. Tilni samarali boshqaradigan qoidalar va tamoyillarni o'rganish uchun zarur bo'lgan rus grammatikasining asosiy tushunchalarini tushunish juda muhimdir. Rus tilining tuzilishi – bu so'zlarni shakllantirish usulini o'z ichiga olgan til bo'lib, ular grammatikada o'ziga xos tizimli jumllalarni, shu jumladan olti xil kelishik qo'shimchalarini va jumllalarni tuzishda ishlatiladigan uch xil qoshimchalarga ega bo'lishlari ularni kelishiklardagi tuslanishidagi farqlarini (rus tilida *rod va spryajenie* tushunchasi mavjud) anglatadi va xususiyatlarini ko'rsatishdir.

Rus tilini mustaqil o'rganishda o'rganuvchi grammatika asoslari bilan tanishishi kerak. Grammatika asoslari – bu tilda gaplarning to'g'ri tuzilishini belgilovchi asosiy qoidalar va tuzilmalar. Rus tilida jumla qurilishi ma'lum grammatik qoidalarga amal qiladi, ular so'z kelishigi, so'z tartibi, holatlar va fe'l zamonlarini o'z ichiga oladi. Mustaqil ta'lim jarayonida talaba rus tilining jins toifasiga (род) ega ekanligiga alohida e'tibor qaratishi kerak (masalan, o'zbek tilidan farqli o'laroq). Rus tilida jumllarni qurish so'z kelishuviga asoslanadi. Bu jumladagi so'zlar jinsi (род), soni va holati bo'yicha kelishilishi kerakligini anglatadi. Masalan, gapdagi ot birlikda mujskoy rodga bo'lsa, uning xususiyatini bildiruvchi sifat ham mujskoy rod va birlikda bo'lishi kerak. Bundan tashqari, rus tilidagi jumladagi so'zlarning tartibi katta ahamiyatga ega. Odatda, rus tilida kesim gap oxirida, ega esa boshida qo'yiladi. Masalan: Я иду в магазин. (Men do'konga ketyapman.) (ega – men, kesim – ketyapman, hol – do'konga). Biroq, jumlaning ayrim qismlarini ta'kidlash yoki ma'lumotni ta'kidlash uchun so'z tartibi o'zgartirilishi mumkin. Masalan: Куда ты идёшь? (Qayoqqa sen ketyapsan?) (teskari so'z tartibi: birinchi savol so'zi “qaerga” - hol, keyin “sen” - ega, keyin “ketyapsan” – kesim). Ko'pgina tillar singari, rus tilida so'zning jumladagi rolini belgilaydigan kelishiklar mavjud. Rus tilida oltita kelishik mavjud: imenitelniy, roditelniy, datelniy, vinitelniy, tvoritelniy va predlojniy. Har bir holat o'z vazifasiga ega bo'lib, so'zning gapdagi rolga qarab qo'llaniladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, rus tilida jumlar tuzish so'zlarning kelishik, so'z tartibi va holatlari kabi grammatik qoidalarni bilish va qo'llashni talab qiladi. Ushbu qoidalardan to'g'ri foydalanish talabaga rus tilida grammatik jihatdan to'g'ri jumllarni qurishga va uning tuzilishi va mantiqini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Muntazam ravishda mashq qilish va o'quv materiallariga murojaat qilish talabaning jumllarni qurish ko'nikmalarini oshirishga va rus tilini bilishning yuqori darajasiga erishishga yordam beradi.

Negizi Asosiy grammatika nutqning turli qismlarini, masalan, otlar, fe'llar, sifatlar va boshqalarni tushunishni o'z ichiga oladi. Misol uchun, rus tilida jumlaning to'g'ri qurish uchun siz fe'l zamonlaridan qanday foydalanishni bilishingiz kerak. Masalan, “Я сегодня съел яблоко” – “Men bugun olma yedim” deyish uchun “есть” “yemoq” – “съел” “edim” fe'lining o'tgan zamon shaklidan foydalanish kerak. Yoki so'zlarning to'g'ri shakllanishi ham grammatika asoslarining jihatlaridan biridir. Masalan, o'zbek tilida otlarning ko'pligini hosil qilish uchun odatda “lar” oxiri qo'shiladi, rus tilida esa jinsga (род) qarab qo'llaniladigan ma'lum sonlar mavjud. Ko'plikdagi г,к, ж, ш, щ, ч, ч harflari o'zaklari bo'lgan erkak va ayol (мужской и женский род) so'zlariga “и” harfi oxiriga ko'yiladi. Ammo istisnolar mavjud, masalan, ko'plikdagi “ребёнок” (“bola”) so'zi “дети” (“bolalar”) kabi, ko'plikdagi “человек” (“odam yoki shaxs”) so'zi “люди” “odamlar” kabi eshitiladi.

Rus tilidagi spryajeniye tushunchasi rus grammatikasining ajralmas qismi bo'lib, tildagi fe'llarning turli xil zamon va mayillarini ifodalash uchun ishlatiladi. Mavzuga qarab, fe'lning oxiri o'zgaradi, fe'lning zamon va mayilini aks ettiradi, shuning uchun rus tilida izchil jumllarni qurish uchun ruscha spryajeniye qoidalarini tushunish muhimdir. Rus tilida uchta zamon mavjud: o'tgan, hozirgi va kelasi. Har bir zamonda turli mavzu olmoshlarini aks ettiruvchi o'ziga xos fe'l qo'shimchalari mavjud. Hozirgi zamon eng oson qo'shiladigan zamon bo'lib, oxiri mavzuga qarab bir oz farq qiladi. O'tgan zamon oxirlari murakkabroq bo'lishi mumkin, chunki fe'llarning sonlari eganing rodi va soniga ta'sir qiladi. Xulosa qilib aytganda, rus tilini o'zlashtirish uchun rus tilidagi spryajeniye qoidalarini o'rganish juda muhimdir. Har bir zamon va mayli uchun turli xil fe'l qo'shimchalarini tushunish izchil va mazmunli jumllarni qurish uchun juda muhimdir. Amaliyot orqali talabalar ruscha spryajeniyesidan to'g'ri foydalanish qobiliyatiga ishonch hosil qilishlari mumkin, bu ularga rus tilida o'z fikrlarini erkin ifodalash imkonini beradi.

Rus tilini o'rganishda o'rganuvchi grammatika asoslari bilan tanishishi kerak. Tildagi gaplarning to'g'ri tuzilishini belgilovchi asosiy qoidalar va tuzilmalarni aniqlang. Chunki gaplar qurilishida ma'lum

grammatik qoidalarga amal qilinadi, ular orasida soʻz kelishigi, soʻz tartibi, hol va feʼl zamonlari kiradi. Rus tilida jumlarlar tuzishda siz soʻz tartibiga eʼtibor berishingiz kerak, chunki aytilganlarning maʼnosi unga bogʻliq. Rus tilida soʻz tartibini tushunish yaxshi muloqot qilish uchun muhim va tilni yanada qiziqarli qiladi. Turli xil soʻz tartibini mashq qilish orqali biz rus tilida yaxshiroq gaplasha olamiz va tushunamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Якунина А. Понимание колоронимов в лингвистике. XVIII Виноградовские чтения : сб. науч. ст. Междунар. науч.-практ. конф. Ташкент, 27 мая 2022 г.) / [отв. ред. Н. М. Миркурбанов ; ред. кол. : Н. М. Петрухина, Е. Н. Макарова, И. В. Родина] ; Ташкентское объединение преподавателей русского языка и литературы (ТОПРЯЛ), Узбекский государственный университет мировых языков, Уральский экономический государственный университет. – Ташкент – Екатеринбург : УрГЭУ, 2022. – 232 с.
2. Богатырева, И. В. В мире русской грамматики. Пособие по русскому языку для иностранных учащихся с переводом на английский язык / И. В. Богатырева, И. В. Евстегнеева, И. А. Жигунова. – М. : Русский язык, Курсы, 2016. – 400 с.
3. Бондарко, А. В. Проблемы функциональной грамматики: полевые структуры / А. В. Бондарко, С. А. Шубик. – СПб. : Наука, 2008. – 450 с.
4. Золотова, Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : МГУ, 1998. – 528 с.
5. Крючкова, Л. С. Русский язык как иностранный: синтаксис простого и сложного предложения / Л. С. Крючкова. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 464 с.

UY SOʻZINING MAʼNOSI VA KELIB CHIQISHI

Yakunina Angelina Alisherovna
Toshkent kimyo-texnologiya instituti
Yangier filiali oʻqituvchisi
yakuninaangelina1@gmail.com

Annotatsiya. Maqola UY leksemasining kelib chiqishini oʻrganishga bagʻishlangan. Rus tilidagi leksemaning kelib chiqish sohasi boʻyicha boshqa tillar bilan qiyosiy taqqoslash yoʻli bilan tekshiriladi va tavsiflanadi, leksema qanday boʻlgan va izohlanadi. UY soʻzining etimologiyasini oʻrganish uning ichki shaklini tiklashga imkon beradi. Barcha semantik va soʻz yasali variantlarini aniqlash ushbu tuzilmalarning lingvistik va madaniy jihatlardagi oʻxshashlik va farqlarini koʻrish imkonini beradi.

Kalit soʻzlar: uy, bino, inshoot, qurilma, xona, mulk, teshik, gʻor, oila, qurilish, leksema, umumiy slavyan, hind-yevropa, qadimgi rus tili.

Abstract. The article is devoted to the study of the origin of the lexeme HOUSE. The lexeme in the Russian language is examined and described through a comparative comparison in the area of origin with other languages, as well as how the lexeme was and is interpreted. Studying the etymology of the word HOUSE allows us to restore its internal form. Identification of all semantic and word-formation variants makes it possible to see the similarities and differences of these structures in linguistic and cultural aspects.

Keywords: house, building, structure, construction, room, estate, chattel, hole, cave, family, construct, lexeme, Common Slavic, Indo-European, Old Russian language.

Аннотация. Статья посвящена изучению происхождения лексемы ДОМ. Рассматривается и описывается лексема в русском языке путем сравнительного сопоставления в области происхождения с другими языками, а также, как толковалось и толкуется лексема. Исследование этимологии слова ДОМ позволяет восстановить его внутреннюю форму. Выявление всех семантических и словообразовательных вариантов дает возможность увидеть сходство и различие указанных структур в лингвистическом и культурологическом аспектах.

Ключевые слова: дом, здание, строение, постройка, комната, поместье, имение, нора, пещера, семья, сооружать, лексема, общеславянский, индоевропейский, древнерусский язык.

Agar leksema uyining kelib chiqishi haqida gapiradigan bo'lsak, bu rus tilida juda qisqa va ayni paytda manoli so'z ekanligini ta'kidlashimiz mumkin. Ma'lumki, ДОМ kontseptual sohasining mazmuni so'zning ichki shakliga asoslangan holda ko'rib chiqilishi mumkin. A.A. Potebnya shunday tarif berdi: “So'zning ichki shakli – fikr mazmunining ongga munosabati; u qanday paydo bo'lishini ko'rsatadi, insonning o'z fikri bor” [5, b. 34]. Tilshunos tadqiqotchilarning kuzatishlariga qaraganda, leksema *uy* qadimiy ildizlarga ega. Ehtimol, bu so'z insonning uy-joy, boshpana, tashqi dunyodan bir muddat yashirinishi mumkin bo'lgan joyga ehtiyoji bo'lgan kabi qadimiydir. Ma'lumki, so'z o'zining tovush qobig'i va ma'nosi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik bilan tavsiflanadi, ammo bazi hollarda bu bog'liqlik so'zlovchilar uchun mutlaqo shaffof, boshqalarida esa noaniq bo'lib chiqadi. Shu munosabat bilan biz V.Rasputinning “Matera bilan xayrlashish” hikoyasidan parchani taqdim etamiz.

Daria va uning o'g'li Pavel o'rtasidagi suhbat:

– Nima gaplar! Nega ular shunday qurilgan? Nega ular ilgari yerga belkurak tiqishmagan, unda nima bor?

– Bu boshqa birovning amakisi qurgan narsa. Shunday qilib, biz saf tortdik.

– Yana ajoyibroq.

Va Daria jim bo'lib qoldi: birdan hech qanday izohga ega bo'lmagan, o'z-o'zidan javobni anglatuvchi narsani qanday tushuntirasiz? Faqat bolalar so'rashadi: nima uchun non non deb ataladi va uy uymi? Chunki non va uyning o'ziga xos, qadimiy nomlari bor, boshqa so'zlar qaysi so'zlardan kelib chiqqan va ularning qayerdan kelganini kimdir bilsa, nima o'zgaradi? Non bo'lsa, uy bo'lardi, ko'z o'ngida odam yashashiga hojat qolmasdi! [6, b. 186].

V.V. Kolesov ta'kidlaganidek o'zini o'zi anglagan holda, yashash joyini tashkil qilishni boshladi: “Hind-yevropaliklar eslashlaricha, ular orasida uy so'zi doimo ishlatilgan. Bu oddiygina “uy” dan boshqa hech narsani anglatmaydi va shuning uchun ildizning asl ma'nosini aniqlash qiyin. Ular masalan u ilgari yashiringan teshik yoki g'ordan farqli o'laroq, bu odamning o'zi tomonidan qurilgan uy ekanligiga ishonishadi” [2, p. 194].

Darhaqiqat, hozir o'rganilayotgan so'zning ma'nosi uchun motiv noaniq. Biroq, *uy* so'zining etimologiyasini o'rganish uning ichki shaklini tiklashga imkon beradi. Shunday qilib, N.M. Shanskiy *дом* (*uy*) so'zining asosiy ma'nosi “bino, qurilish”. Дом (*uy*) so'zi umumiy slavyan hind-yevropa xarakteriga ega (qadimgi hind *damas* – “uy”, yunoncha *domos* – “bino”, lot. *domns* – “dom” va boshqalar). Tadqiqotchining fikriga ko'ra, bu so'z o'zining kelib chiqishi bo'yicha ko'rsatilgan sinonimlar bilan bir xil og'zaki bo'ladi (qurilishdan qurilish, bino “qurilish, yaratish”), lekin u yo'qolgan fe'ldan va qo'shimchaning yordamisiz tuzilgan. Misol tariqasida N.M. Shanskiy modelni *везу – воз, теку – ток, стелю – стол* (dastlab “to'shak”), *депу* – диал. *дор* “tozalangan joy”, men olaman – qadimgi rus. bor “o'lpon” va hokazolar, undan misol kelib uy so'zi yasalgan. U slavyan tillarida yo'qolgan demu fe'lini tiklash mumkinligini yozadi. Bunday yozishmalar mumkin, yunon tilida topilgan til (*demo* “qurmoq” va *domos* “bino, inshoot, uy”), gotik tilida (*timrjan* “tik, qurish”, nemischa *zimmer* “xona”) va hokazo. Uy so'zidagi *o* tovushiga ho'sh rus tilining etimologiyasi bo'yicha barcha mutaxassislar, shu jumladan M. Vasmer, *e* bilan almashinish darajasini ko'rsatadi. N.M. Shanskiy rus o'ziga xosligiga ishonadi, *uy* va yunoncha *domosni* inkor etib bo'lmaydi [3, p. 45].

P. Ya. Chernixning qayd etishicha, *домъ* so'zi qadimgi rus tilida XI asrdan beri ma'lum va xuddi N.M. Shanskiy yunon bilan qarindoshlikni ko'rsatadi, *demo* fe'li “qurmoq” [1, p. 262].

M.M. Makovskiy, bu so'zning rus tilidagi etimologiyasini tahlil qiladi. Kelib chiqish sohasini boshqa tillar bilan qiyosiy taqqoslash orqali, *uy* so'zi birinchi navbatda, “egilish > to'qish > qurish” ma'nosi bilan bog'liq bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ikkinchidan, u uy so'zini “gullab-yashnamoq, zavqlanish” ma'nosi bilan bog'lash mumkin, deb hisoblaydi: solishtiramiz, adabiyotdan olingan *troba* “uy”, sheva *a-freba* “u yashaydi”, adabiyotdan olingan *tarpa* “farovonlik”, yunon *tepiw* “to'yintirmoq; iltimos”, Prus, *enterpo* “foydalanish”, latvcha, *tarpa* “rag'batlantiruvchi” [4, b. 89]. M. Vasmer uy leksemasining kelib chiqishini yunoncha *domos*, *domn*, “bino”, eski islandcha shrift, protogermancha *tumfetiz* “qurilish joyi”, litvacha *dimstis* “mulk” bilan ham bog'laydi [7, b. 986-987].

Rus tilida leksema *дом* (*uy*) shaklining kelib chiqish tarixini o'rganib, V.V. Kolesov o'zining “Qadimgi Rus so'zidagi inson dunyos” kitobida ushbu so'zning kelib chiqishi haqidagi turli nuqtai nazarlarni jamlab, Benvenistga ishora qilib, unda “uchta qadimgi ildiz birlashdi, ular dastlab mustaqil,

ammo tovush juda o'xshash: *doma* "hukmronlik qilish" (ya'ni, barcha uy xo'jaliklarining harakatlarini boshqarish), *dema* "qurilish" va *dem(d)* "ijtimoiy tashkilot sifatida uy", ya'ni "oila" (Benveniste, 1969, I, 293-307-betlar) [2, b. 194].

Shunday qilib, so'zning ichki shaklida allaqachon "bino", "qurilish", "inson tomonidan yaratilgan", "turar joy", "hukmronlik qilish", "farovonlik", "oila" kabi semalar o'z aksini topgan, qadimgi so'zning ma'nolari V.V. Kolesovning ta'kidlashicha, "домь so'zining ma'nosining o'zgarishi inson tarixi bilan bog'liq bo'lib, unda dastlab o'rnatilgan tasvirning doimiy rivojlanishi bilan belgilanadi: insonning o'zi tomonidan yaratilgan uyi" [2].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. ИЭССРЯ: Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 тт. – Т 1: А – ПАНТОМИМА / П.Я. Черных – 3-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1999. – М.: Рус. яз. – 262 с.
2. Колесов 1986: Колесов В.В. Мир человека в слове Древней Руси / В.В. Колесов. – Л.: изд-во ЛГУ, 1986. – 386 с.
3. КЭСРЯ: Шанский Н.М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н.М. Шанский, В.В. Иванова, Т.В. Шанская / Под ред. чл.-корр. АН СССР. Г. Бархударова. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1975. – 543 с.
4. Маковский 1989: Маковский М.М. Удивительный мир слов и значений: Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике: учеб. пособ. / М.М. Маковский. – М.: Высш. шк., 1989. – 89 с.
5. Потебня 1989: Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 622 с.
6. Распутин 1986: Распутин В.Г. Последний срок; Прощание с Матерой; Пожар; Повести / В.Г. Распутин. – М.: Сов. Россия, 1986. – 345 с.
7. ЭСРЯ: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 тт. — Т I(А - Д) / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева; Под ред., и предисл. проф. Б.А. Ларина. – М.: Прогресс, 1964. – 563 с.

COMPARISON OF TENSE IN THE UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Scientific advisor: Bafoyeva Nilufar Salimovna. The teacher of English literature and department

Author: Navoi State Pedagogical Institute Group 304 Yaqubova Bibimaryam Baxtiyor qizi

Annotation: A tense is a form of the verb that allows you to indicate meaning in a particular time. The tense of the verb tells us when an event or when a person did something. This article has an aim in exploring the attitude towards Uzbek and English researchers on linguistic phenomenon. By looking into given theories and examples from Uzbek and English literature, we attempt to contrast and compare approaches involved in both languages.

Annotatsiya: Vaqt fe'lining ma'lum bir vaqtda ma'no berishga imkon beruvchi shaklidir. Fe'lining zamoni bizga qachon voqea yoki odam biror narsa qilganini bildiradi. Ushbu maqola o'zbek va ingliz tadqiqotchilarining lingvistik hodisaga munosabatini o'rganishdan iborat. O'zbek va ingliz adabiyotidan berilgan nazariyalar va misollarni ko'rib chiqish orqali biz ikkala tilda qo'llaniladigan yondashuvlarni solishtirishga harakat qilamiz.

Аннотация: Время – это форма глагола, позволяющая передать значение в определенное время. Время глагола сообщает нам, когда произошло событие или когда человек что-то сделал. Целью данной статьи является изучение отношения узбекских и английских исследователей к лингвистическому феномену. Рассматривая данные теории и примеры из узбекской и английской литературы, мы пытаемся противопоставить и сравнить подходы, используемые в обоих языках.

Grammar is a foundation of any language that combines rules and governs words, sentences, tenses and other elements. It includes several aspects of the language. Studying grammar is the most necessary for our writing, speaking and for clear coherent expression skills. Also, it provides

deeper understanding and meaning of the sentence. However, learners may face challenges when they compare their native L1 with the foreign one, for example with English. Below we are going to contrast tenses in theoretical parts for both English and Uzbek languages.

Tense in English

Tense is a grammatical category that is realized with the help of verb inflexion. Since English has no inflected form of the verb for expressing future time in some versions of theoretical grammar, the threefold semantic opposition of time is reduced to two tenses: the present and the past tenses. [4;43]

The main principle of the morphological classification of verbs forms: simple past and past participle. Accordingly, verbs are divided into two large groups: regular and irregular verbs. Regular verbs form their past simple and past participle by adding the inflectional suffix -ed while irregular verbs forms these forms individually. [4;43]. For example for irregular verbs drive – *drove* – *driven*, speak – *spoke* – *spoken*, write – *wrote* – *written*, see – *saw* – *seen*.

She saw him twice when I was younger, and never once spoke about him. [1;162]

I drove around for half an hour trying to figure out what to do. [1;91]

Present tense. There are rules and verbs for using to express the timeless present which refers to eternal truths. In this type the action has existed in the past, exists now and may continue to exist future. For instance: *two plus two is four*. As an example: *Lucy is short, the food smells good*.

He is absolutely beautiful. [1;193]

She is such a horrible liar. [1;35]

We live near Toronto. [4;44]

Another type of the tense is called the habitual present that is used with dynamic verbs to explain every day, repeated actions and general nature situations. As the state present, it includes the timeless present, such as;

The earth moves around the sun or the sun rises in the East. [4;44]

He sometimes tries to push back on how strict I am with her visits... [1;224]

There are several time expressions in present tense that is used for permanent statuses and daily routines. They are sometimes as we see in the example sentence and others: **always, usually, often, never**.

People always say they think Lily favors me. [2;96]

The weather feels like nice and sweet [5;13]

Tense in Uzbek

There are three types of tense in Uzbek language that are past tense (o'tgan zamon), present tense (hozirgi zamon) and future tense (kelasi zamon).

While speaking or writing it seems that in past tense the action happened in the past. For this tense verbs we add suffixes as -di, -b, -gan to stem. [3;316]

Urush tugadi, otasi qaytib keldi... [5;24]

Farida har qachongidan ham ortiq berilagadi [5;360]

The present tense in both languages has the same versions. However, in English they divide it into subgroups however, in Uzbek we call all the actions with the identical name - the present tense and we differentiate them according to the affixes such as the affix **-adi** is used for everyday repeated conditions. For instance: *Bobur maktabga boradi* (*Bobur goes to school*) so sentences which are making with -adi affix is equal to present simple in English. The next affix in Uzbek language is -yapti, (-yotir) which is probably equal to present continuous in English that describes at the moment of speaking. As an example: *U tushlik qilyapti* (*she is having a lunch*). The another affix is - **moqda** is used for formal situations and in poems.

Demak, men Akbarovga tuhmat qilyapman-u, siz uni mendan qo'riqlayapsizmi? – so'radi... [5;369]

Meni shu yog'i qiziqtiriyapti. [5;345]

Future tense in Uzbek language is about the action which will happen in the future. In this tense in order to make a sentence in the future we add **-a, -y, -ar**. Also there other suffixes such as – **jak, -ar, -gusi, -gay, -moqchi**. [3;318]

U Zamiraga gapirmoqchi bo'lib kelar... [5;114]

Boya uning rad javobidan nazarga ilmadi deb xafa bo'lgan bo'lsa , endi biron sababi bormikan? deb o'ladi va so'rab bilmogchi bo'ldi. [5;18]

In conclusion there are two types of tense in English and three types in Uzbek language. As comparing them with each other, in English there is no future tense to make any kind of sentence that happens in the future. Practically, the modal verbs are used to make future actions. Nevertheless, in examples above it is shown the similarities between them in past and present tenses.

References:

- [1]. Collen H. It starts with us. Atria Books, 2022. 251 p
- [2]. Collen H. It ends with us. Atria Books, 2016. 288 p
- [3]. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. T.: "Lesson press", 2017. 544 p
- [4]. Kirkavailidze N. [Theoretical course of English grammar] Tbilisi, 2013. 105 p
- [5]. Qodirov P. Uch ildiz. "Kamalak", 2019. 448 p

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE GRAMMATICAL CATEGORIES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.

Diyorbek Ziyatov 3rd year student of
English language and literature faculty, NSPI
Scientific advisor: Aziz Mukhamadiev, teacher at
English language and literature department of NSPI

Annotation: While English and Uzbek languages share some grammatical categories and features, they also exhibit notable differences. English has a simpler verb conjugation, a limited case system, and uses articles, whereas Uzbek features a more complex verb conjugation, a rich case system, and lacks articles. Despite these differences, both languages have similarities in parts of speech, sentence structure, verb tenses, and the use of comparative and superlative degrees. These similarities and differences reflect the distinct linguistic histories and structures of English and Uzbek, offering insights into their respective grammatical systems.

Key words: Morphology, Syntax, Inflections Suffixes, Linguistic, Comparison, Language Structure

Аннотация: Хотя английский и узбекский языки имеют некоторые общие грамматические категории и особенности, они также демонстрируют заметные различия. В английском языке более простое спряжение глаголов, ограниченная падежная система и артикли, тогда как в узбекском языке более сложное спряжение глаголов, богатая падежная система и отсутствуют артикли. Несмотря на эти различия, оба языка имеют сходство в частях речи, структуре предложений, временах глаголов, а также в использовании сравнительной и превосходной степеней. Эти сходства и различия отражают различные лингвистические истории и структуры английского и узбекского языков, позволяя лучше понять их соответствующие грамматические системы.

Ключевые слова: Морфология, синтаксис, флексии, суффиксы, лингвистика, сравнение, структура языка

Annotatsiya: Ingliz va o'zbek tillari ba'zi bir grammatik kategoriya va xususiyatlarni birlashtirgan bo'lsada, ularda sezilarli farqlar ham mavjud. Ingliz tilida oddiy fe'l konjugatsiyasi, cheklangan holat tizimi mavjud va artikllardan foydalaniladi, o'zbek tilida esa murakkabroq fe'l kelishik, boy holat tizimi va artikl yo'q. Bu farqlarga qaramay, ikkala tilda ham gap qismlari, gap tuzilishi, fe'l zamonlari, qiyosiy va ustun darajalarning qo'llanilishida o'xshashlik mavjud. Bu o'xshashlik va farqlar ingliz va o'zbek tillarining o'ziga xos til tarixi va tuzilmalarini aks ettirib, ularning grammatik tizimlari haqida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: Morfologiya, sintaksis, qo'shimchalar qo'shimchalari, lingvistik, qiyoslash, til tuzilishi

In both Uzbek and English, grammar plays a fundamental role in shaping language use and understanding. It governs the structure of words and sentences, regulates word order and agreement, and influences how ideas are expressed. While Uzbek relies more heavily on inflections and suffixes for

grammatical information, English tends to use a simpler system. Nevertheless, grammar serves as a crucial tool for communication in both languages, facilitating linguistic comparison and reflecting cultural context. Overall, a solid understanding of grammar is essential for effective communication and language proficiency in both Uzbek and English.

The grammatical categories are better to explain by comparing them with logical categories. The grammatical categories are opposed to logical ones. The logical categories are universal for all the languages. Any meanings can be expressed in any language. For instance there's a logical category of possession. The meaning of possession can be expressed in all the languages, compare: My book (English) - Моя книга (Russian) - Менинг китобим (Uzbek). [Iriskulov;13].

*"Harry looked at the note, his **heart** twanging like a giant elastic band." [Harry; 56]*

Béton quygan bilan ish bitmaydi. [Ikki eshik orasi; 10]

In this sentence, the noun "**heart**" is used to describe the feeling Harry experiences, showcasing how English employs nouns to convey emotions.

The complement is "**béton quygan bilan**" (with cement that has set), specifying the condition under which the work cannot be done.

English and Uzbek share similarities in their syntax, phrase structures, subject-verb agreement, use of modifiers and determiners, and conjunctions, although they may differ in specific expressions and structures.

While both English and Uzbek sentences exhibit similarities in their basic structure, with nouns representing subjects and verbs denoting actions, they differ in their verb forms, word order, and reliance on inflectional morphology. English tends to have more varied verb forms and follows a subject-verb-object word order, while Uzbek often employs simpler verb conjugations and a subject-object-verb word order. These distinctions highlight the unique grammatical features of each language.

Grammatical category - 1) a general grammatical concept based on the rules of word change, combination and sentence formation with the help of special indicators. G. k. It is divided into morphological and syntactic categories depending on which area of grammar it belongs to. Syntactic categories are not equivalent to morphological categories. Well, our family is a close family. Morphologically, this sentence has four words, three different word groups (pronoun, noun and adjective, noun), and syntactically there are only two parts - possessive and participle. Verbs have 3 grammatical categories. Mood, tense, person number category. [G'ulomov A. 68].

Thus, any linguistic phenomenon that meets these requirements is called a grammatical category. English nouns have a grammatical category of number. This category has all the requirements that are necessary for a grammatical category: 1. it has general grammatical meaning of number; 2. it consists of two particular meanings; singular and plural; 3. singular is opposed to plural, they are antonymous; 4. singular and plural have their own constant grammatical means: singular is represented by a zero morpheme and plural has the allomorphs like (s), (z), (iz). There are some other means to express singular and plural in English but they make very small percentage compared with regular means. [Iriskulov;13].

English:

- Meaning: Differentiates between singular and plural forms of nouns.

- Opposition: Singular and plural are antonymous.

- Markers: Singular often has a zero morpheme, while plural forms have consistent markers like "-s," "-z," or "-iz."

Uzbek:

- Meaning: Indicates singular and plural forms of nouns.

- Opposition: Singular and plural forms are antonymous.

- Markers: Singular is typically unmarked, while plural forms are marked by suffixes like "-lar"

Comparison:

- Both English and Uzbek languages distinguish between singular and plural forms of nouns.

- Singular and plural forms are antonymous in both languages.

- English often uses zero morphemes or specific suffixes for pluralization, while Uzbek commonly employs suffixes for this purpose.

References:

- [1] Irisqulov A. T. Theoretical grammar of English. T.: "Nashriyot", 2006. 64 p
- [2] Ikki Eshik Orasi. Muqaddima yoki eng avvalgi bob.«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2012.
- [3]. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets: Bloomsbury,1998, 251 p
- [4] G'ulomov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi, 1995. 78 p

НОВЫЕ СЛОВА В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ И ПРИЧИНЫ ИХ ПОЯВЛЕНИЯ.

**Рахмонова Бахтигул, магистрант 2 курса НГПИ,
Научный руководитель: д.ф.ф.н. (PhD) Рузиева З.М.**

Аннотация. В данной статье рассматривается происхождение и причины появления неологизмов в современном русском литературном языке. XXI век считается эпохой неологизмов. Это связано с тем, что словарный состав языка постоянно пополняется новыми лексическими единицами, последние изменения в любой сфере отражаются в виде появления новых слов.

Ключевые слова: новое слово, неологизм, заимствование, калькирование, лексическая калька, фразеологическая калька, фонологический способ, семантический способ, синтаксический способ.

Введение (Introduction). Как известно, лексика – наиболее подвижная часть языка, она непрерывно совершенствуется, обновляется, вместе с тем реагирует на изменения в окружающей нас действительности, т.е. развивается вместе с жизнью.

Новое слово – слово, значение слова или словосочетание, недавно появившееся в языке (новообразованное, отсутствовавшее ранее). Необычность такого слова или словосочетания ясно ощущается носителями данного языка. Устойчивость или, напротив, недолговечность этих слов различна, но в момент их появления и использования обществом они в той или иной степени отражают факты перемен, отмечаемых индивидуальным и коллективным сознанием. С появлением новых вещей, предметов культуры, новых технологий и представлений о мире в русском языке появляются новые слова или словосочетания. Их называют неологизмами.

Неологизм (др. -греч. νέος– «новый», и λόγος– «слово») – слово, значение слова или словосочетание, недавно появившееся в языке (новообразованное, отсутствовавшее ранее). Изучением неологизмов занимается наука неология.

Рассмотрим причины возникновения новых слов.

1. Новые слова возникают как наименование новых реалий, новых предметов, новых понятий, появившихся в нашей жизни.

2. Появление некоторых новых слов и сочетаний слов объясняется необходимостью обозначить явления, и прежде существовавшие в нашей жизни, но не имевшие соответствующего обозначения в языке.

3. Иногда новое слово появляется просто как более удобное однословное обозначение того, что прежде называлось при помощи словосочетания.

4. В некоторых случаях новые слова возникают в результате необходимости подчеркнуть частичное изменение предмета или представление о нем.

5. Наконец, порой появление новых слов бывает обусловлено тем влиянием, которое оказывает в данное время культура какой-либо страны на нашу жизнь, и диктуется просто-напросто модой на иностранные слова, входящие в лексикон этой страны.

Обобщая все причины, можно сказать, что главная причина появления слов и развития новых значений – необходимость назвать объективные потребности, новые предметы и выразить новые понятия и явления, возникающие в связи с изменениями социально-экономических отношений, с развитием всех отраслей материальной и духовной культуры.

Основная часть (Results): Каждый год в русском языке появляются тысячи и тысячи новых слов. Их можно условно разделить на три группы:

- 1) новые слова не получают широкое распространение и исчезают;
- 2) новые слова популяризируются и становятся общеупотребительными;
- 3) новые слова не получают распространение и остаются быть неологизмами.

Многие из новых слов не получают распространение, малая часть слов остаётся в словарном запасе русского языка ввиду того, что технологии и понятия, которые называют слова, не находят широкого распространения в жизни людей.

Со временем неологизмы перестают быть новыми и переходят к общеупотребительным словам. Например, в недавнем прошлом были новыми слова *телевизор, светофор, космонавт, прилуниться*. В данное время они понятны любому русскоговорящему человеку.

Есть слова, которые остаются неологизмами и не переходят в разряд общеупотребительных. Они образованы на основе имеющихся в русском языке морфем и построены по известным способам словообразования. Такие слова можно встретить в произведениях русских писателей.

Для неологизмов характерным является то, что:

- при возникновении новые слова понятны только специалистам той области, в которой они образовались,
- слова остаются новыми ограниченный промежуток времени, переходя в класс общеупотребительных.

Новые слова образуются в языке с помощью следующих способов:

1. Заимствование слов из других языков.
2. Калькирование иноязычных слов – буквальный перевод иноязычных слов и выражений. Различают кальки лексические и фразеологические.

Лексические кальки делятся на словообразовательные (поморфемный перевод иноязычного слова) и семантические кальки (исконное слово данного языка, заимствовавшее переносное значение у иноязычного синонима).

Фразеологическая калька – пословный перевод иноязычного устойчивого оборота.

3. Фонологический способ – новые слова создаются из отдельных звуков. Данные неологизмы обладают самой высокой степенью коннотации новизны, что объясняется необычностью и свежестью их формы. Примерами таких слов могут служить *полистирол, нейлон, саммит, дилер, супермаркет*.

4. Семантический способ – новые слова появляются в результате развития семантической структуры слова (*сценарий визита, компьютерные пираты, транспортный коридор; бройлер (помещение для содержания цыплят) и бройлер (домашняя птица)*).

5. Синтаксический способ – слова создаются путем комбинации существующих в языке знаков (такие словообразовательные процессы, как аффиксация, конверсия, словосложение, сокращение, лексикализация и пр. (*животное (прил.) существо → диковинное животное (суц.); приёмная комната → приёмная директора; рабочий человек → квалифицированный рабочий*)).

Неологизмы (от греческого *neos*– «новый» и *logos*– слово) – слова, созданные для обозначения новых предметов, признаков, действий. По источнику происхождения различают: языковые и индивидуально –авторские неологизмы. Языковые неологизмы не имеют авторства, образуются чаще продуктивными способами, входят в синонимические, антонимические, тематические ряды, регистрируются словарями и находятся в пассивном запасе до широкой актуализации обозначаемого явления. Индивидуально-авторские неологизмы имеют авторство, могут образовываться продуктивными и непродуктивными способами, не образуют лексических системных организаций, индивидуальны в употреблении, фиксируются лишь словарями языка автора и остаются в пассивном запасе языка.

По способу образования различают неологизмы лексические и семантические.

Лексические языковые неологизмы могут образовываться:

а) из русских слов по продуктивным словообразовательным моделям: *работа – работать – разработать – разработка, исходный – безысходный – безысходность*;

б) путём заимствования: *габарит, лимит, ноу-хау*;

в) возникновением словообразовательных гнезд из заимствованных слов по русским моделям: *лимит – лимитировать – лимитирование, лимит – лимитчик – лимитчица*.

Семантические неологизмы – новые значения слов, появляющиеся в результате внутрисловной семантической деривации (эпидигматики) на основе метафорических и иных переносных значений слова: ориентир «направление деятельности кого-, чего-либо», диагноз «определение основания чего-либо», конверсия «изменение политического мышления в мирных целях», штрих «паста для исправления ошибок в тексте».

Заключение (Conclusion). Таким образом, влиянию внешних факторов принадлежит существенная роль в развитии словарного состава языка. В фонд современного русского языка входят многие заимствования, некоторые из них забываются, переходят из активного словарного запаса в пассивный, а другие же наоборот вытесняют исконную лексику языка, становясь наиболее употребительными. В погоне за современностью, мы используем иностранные слова – сначала в предназначенной для явления сфере, а потом и в быту. Усиление глобализации, интернет-технологий отражаются на жизни общества, а значит и на языке. Языковая система русского языка становится ближе к другим культурам, и в этом нет ничего плохого, если это касается нормы и меры. Новые лексемы необходимы фонду каждого языка, они способствуют многообразию и обогащению языковой системы, но не стоит забывать, что не только жизнь создаёт язык, но и он формирует нашу жизнь.

Список использованной литературы:

1. Кубрякова, Е. С. Теория номинации и словообразование / Е. С. Кубрякова. – М.: Либроком, 2010. – 85 с.

2. Москалева, М. В. Неологизмы и проблема их изучения в современном русском языке / М. В. Москалева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 80. – С. 246-250.

3. Пасечная, Л. А. К проблеме дефиниции нового слова в современной лингвистике /Л. А. Пасечная, Т. В. Попова // Вестник ОГУ. – 2005. – № 11. – С. 167–171.

4. Новые слова. Причины возникновения новых слов. Пути появления новых слов в языке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://thelib.info/leksikologiya/668792-novyeslova-prichiny-vozniknoveniya-novyh-slov-puti-poyavleniya-novyh-slov-v-yazyke/>.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ - ЖАСТАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ

**Науаи мемлекеттік педагогика институты
“Орыс және қазақ филологиясы” факультеті
Қазақ тілі және әдебиеті бағыты
4”Б”-курс студенті Жаңабаева Таня
Ғылыми жетекші: Кулатова Ғазиза**

Аннотация:Мақалада шет тілі білім беру әдістемесі, жастарды шет тіліне баулу туралы айтылған. Шет тілінде білім беру біртұтас дидактика негізде құрылуы, ғылыми сипат принципі, шет тілдерін оқытуда орындылығы, қол жетімділігі, оқу үдерісінде жеке тұлғаны тәрбиелеу және жан-жақты дамыту принципі туралы айтылған.

Кілт сөздер: тұлға, жастар, ағартушылық, мақсат, үдеріс, принцип, тұлға, маман, құзыреттілік, ғылым.

Аннотация:В статье исследуется методика обучения иностранному языку, приобщение молодежи к иностранному языку. Речь идет о создании иноязычного образования на основе единой дидактики, принципе научного характера, целесообразности, доступности в обучении

иностранным языкам, принципе воспитания и всестороннего развития личности учащихся в учебном процессе.

Ключевые слово: личность, молодежь, образование, цель, процесс, принцип, личность, специалист, компетентность, наука.

Annotation: The article explores the methodology of foreign language education, the introduction of young people into a foreign language. Foreign language education is built on the basis of a single didactics, the principle of scientific character, feasibility, accessibility in teaching foreign languages, the principle of education and comprehensive development of students' personality in the educational process

Keyword: personality, youth, education, goal, process, principle, personality, specialist, competence, science.

Шет тілі білімін беру процесі біршама күрделі болып табылады. Ең алдымен «білім беру әдістемесі» терминінің мағынасын толық ашу керек. Бұл термин әр түрлі ұғым мен мағынаны білдіреді. Мысалы, кәсіби іс-әрекет термині немесе тәуелсіз ғылым ретінде қарастырылады. Шет тілінен беру әдістемесінің тәуелсіз ғылым ретінде анықтамасына тоқталайық. Шет тілі білім беру әдістемесі - оқытудың мақсаты мен мазмұнын, шет тілінде оқыту мен тәрбиелеудің әдістерін зерттейтін ғылым. Оның компоненттеріне оқыту қызметі, оқытуды ұйымдастыру мақсаты, мазмұны кіреді. Шет тілі білім беру әдістемесінің пәні - кез келген шет тілі және тілді күнделікті қарым - қатынасқа енгізу процесі, теория мен әдістерді қолдана білу қабілеті.

Қазіргі білім беру кеңістігінде кәсіби білікті мамандарды даярлау міндеті ерекше өзекті болып отыр. Бұл маманнан өз қызметінің мақсаттарын өзі қоя білуі, оған жетудің жолдары мен құралдарын анықтап және оны жүзеге асыра отырып, нәтижеге студентті жауапкершілікті де өз мойнына алу секілді бірталай міндеттерді талап етеді. Жоғары мектеп түлегі жұмыс орнында өз қызметін білуі міндетті, оны құруға, өзгертуге және дамытуға қабілетті болуы керек. Ол кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде шетел тілін білуді талап ететін осы қызметтің әлемдік стандарттары туралы хабардар болуы қажет. Қазіргі уақытта шетел тілін білу мен оны практикалық тұрғыда меңгеру, бір жағынан, бәсекеге қабілеттіліктің кепілі, екінші жағынан, мемлекеттік қауіпсіздіктің факторы болып табылады. Осыған сәйкес кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейін қалыптастыру бірінші орынға шығады. Оның құрамдас бөліктерінің бірі коммуникативті құзыреттілік болып табылады, өйткені кез-келген маман ақпарат алмасуға қатысады және басқалармен өзара әрекеттеседі. Кәсіби саладағы қарым-қатынас негізгі қызмет түрі болған жағдайда, коммуникативті құзыреттілік кәсіби білім берудің негізі болып табылады. Осыған орай, құрамдас бөліктерінің бірі коммуникативті құзыреттілік болып табылатын кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейін қалыптастыру бірінші орынға шығады, өйткені кез келген маман ақпарат алмасуға қатысады және басқалармен өзара әрекеттеседі. Кәсіби қарым-қатынас процесінде маманның негізгі қызметі - құжаттармен жұмыс жасау, тұлғааралық диалог жүргізу және көпшілік алдында сөйлеу мүмкіндігі болып табылады. Қазіргі қарым-қатынас тұрғысынан қатысымдағы ең басты - қарым-қатынас серіктестерінің коммуникативті мақсаттарын білдіру және оған қол жеткізу. Бірақ, тәжірибе көрсеткендей, мамандардың едәуір бөлігі кәсіби қарым-қатынас саласында коммуникативті байланыстар орнатуда қиындықтарға тап болады. Мұның басты себебі - шеттілді серіктестермен қарым-қатынас кезінде мінез-құлық ережелері мен іскерлік әңгіме мәдениетін білмеу, басқаша айтқанда, коммуникативті және мәдениетаралық құзыреттіліктің болмауы. Тілді қолдану механизміне әлеуметтік-мәдени факторлардың әсері тұрғысынан белгілі еуропалық ғалым Т.А. Ван Дейктың еңбектері ерекше қызығушылық тудырады. Ол мәтін лингвистикасының негізін қалаушылардың бірі болған. Оның еңбектерінде лингвистикалық прагматика, мәтінді түсіну және қалыптастыру, бұқаралық ақпарат құралдарында тілдің қызметі туралы зерттеулер бар. Т. А. Ван Дейк дискурс түсінігін кең және тар мағынада ажыратады. Кең мағынада ол дискурсты сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы коммуникативті оқиға ретінде түсінеді. Әдеттегі мысалдар - досыңызбен күнделікті сөйлесу, дәрігер мен пациент арасындағы диалог. Тар мағынада дискурс ауызша «мәтін» немесе «сөйлесу» деп түсініледі» (Ван Дейк Т.А.,1989).[1].

Президент Шавкат Мирзияев халыққа Жолдауында «әлеуметтік мемлекет» қағидасына ерекше мән берген еді. «Әлеуметтік мемлекет, ең алдымен, адами әлеуетті іске асырудың тең мүмкіндіктерін, адамдардың лайықты өмір сүруіне қажетті жағдай жасауды, кедейшілікті азайту дегенді білдіреді». Бұған жетудің негізі - ең алдымен білім. Сондықтан Жолдауда мектеп оқушыларын кемінде екі шет тілін және бір кәсіпке үйрету басым міндет ретінде айқындалған еді. Кейінгі жылдары білімге, ұстаздарға көңіл бөлініп, жоғары оқу орындарына қабылдау мен бағыттар көбейді. Дегенмен, мектептердің сапасы әлі де қажетті деңгейге жеткен жоқ. Мысалы, мектепте 11 жыл оқыған бала шет тілін мүлтіксіз білмейді. Жағдай мен мамандардың жоқтығынан жастарды кәсіпке баулу атмосферасы қалыптаспаған

- «Мектептен кәсіп, тіл үйренген бала - біздің қоғамның үлкен жетістігі, білмей жүргені - мәселе, - деді Шавкат Мирзияев.

Жоғары білім беру міндеттері:

- негізгі құзырлығының кең спектрін қалыптастыру, таным білігі мен дағдыларының жоғары деңгейін үйрену;

- жалпы белгілік жүйені, яғни «тілдік дайындықты» ана тілін, орыс тілін, шет тілін, математика, информатика тілдерін білу игеруге мүмкіндік беретін жалпы сауаттылығын қалыптастыру;

- өзіндік әрекетін жоспарлау біліктілігін үйренуіне мүмкіндік беретін өзіндік реттеу негізін игеру, өзінің жеке психикалық жағдайының дамуын бақылап, түзету біліктілігі, сол арқылы өзге педагогикалық әрекеттің субъектілерінің реакциясы мен жағдайларын жақсы түсініп, ескеру;

- білім стандарты айқындаған қажетті дайындық деңгейін барлық оқу үдерісі барысында қадағалау;

- жеке әрекетін ұйымдастыру дағдысын, өз бетті әрекет ету білігін дамыту;

- студент дайындығының сапасын мемлекеттің, тұлғаның, қоғамның көзқарас талаптарына сай қамтамасыз ету. [2].

Жалпы білім беру және шет тілдерін оқыту саласында, атап айтқанда, жеке тұлғаға бағытталған оқыту басым болып табылады. Оқыту мұғалімге немесе оқушыға бағытталған тәсілге, немесе осы екі тәсілдің үйлесуіне бағытталуы мүмкін. Ғасырлар бойы мұғалім барлық оқу үрдісінің негізгі буыны және жетекшісі болды. Шетел тілін оқытудың қазіргі жүйесі негізінен дәстүрлі, бірақ оқытушылардан жиі тұлғаға бағытталған әдістерін қолдануды талап етеді. Шет тілін оқытудың ерекшелігі ескерілмейді.

- Оқытушылар тұлғаға бағытталған әдісті қолдану үшін жеткілікті құзыретті болуы тиіс.

- Оқытушының негізгі міндеттерінің бірі білім алушыларды ынталы жұмысқа және сабақтарға белсенді қатысуға ынталандыруы тиіс.

- Студенттер өз кезегінде оқу үрдісінде өз рөлінің өзгеруіне дайын болуы тиіс.

- Оқытушылар қолданылатын оқу-әдістемелік материалдарды жеке тұлғаға бағытталған әдіс талаптарына бейімдеуге тырысуы керек. Оларды дұрыс қолданған жағдайда студенттердің үлгерімінің объективті көрінісін көрсетеді.

- Оқытушы әр түрлі құралдарды: бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер, IT-технологиялар шетел тілін үйренуде студенттердің тұрақты ынтасын қолдау үшін пайдалануы тиіс.[3].

Балаларды оқи білуге, ақыл-ой еңбегінің тәсілдеріне үйрету керек, ол жазбаша және ауызша жаттығулар жасау үшін қажет. Оқушылар оқулықты, сөздікті және анықтамалықтарды пайдалана білуі керек, оқулық белгілерін түсіне білуі керек. Оқыту эстетикасы талғамды да қалыптастырады.

Ағылшын тілінде білім алу мен тәрбие «education» деген бір сөзбен беріледі, олар бір-бірімен өзара тығыз байланысты.

Оқытудың дамыту мақсаттары. Дамыту мақсаттары оқушылардың сезім, қозғалыс, ақыл-ой, ерік-жігерін дамыту арқылы жүзеге асыруға болады. Даму тек қана ойлаумен байланысты емес. Оқу-ұйымдастыру білігі мен дағдысын қалыптастыру дамытушылық мақсаттардың негізі болып табылады. Себебі, оқушының тіл білімі деңгейін жоғарлату және сол тілде ойлауды дамыту - тіл білімін дамытудың басты мақсаты. Әйтсе де, оқытудың барлық

мақсаттары өзара тығыз байланысты. Демек, қарастырып жатқан мақсаттардың барлығы кез-келген тілді үйрену үшін өте маңызды. Сондықтан осы мақсаттарды алға қою арқылы қалаған тілді меңгеруге болатынын көреміз.

Оқытудың ағартушылық мақсаттары. Кез келген тілдің ағартушылық қызметі өте зор. Әрбір тіл сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетінің тікелей көрсеткіші. Мәселен, француз тілі - француздар мәдениеті туралы хабар береді, иврит тілі - еврейлердің мәдениетінің көрсеткіші болып келеді. Оқушылар жаңа тілді оқып үйрену үшін сол тілде сөйлетін халық туралы хабардар болады, өз ойын дұрыс жеткізе алуды үйренеді, осының бәрі - тілді оқытудың ағартушылық мақсаты.[4].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жайтапова А.А, Картабаева А. А. "Шет тілін оқытудағы кәсіби бағытталған дискурсивті құзіреттілік» (Алматы,2021)
2. Ә. Мұханбетжанова "Педагогиканы оқыту әдістемесі" (Алматы,2011)
3. Жунисбаева, М. Т. Шет тілін оқытудағы тұлғаға бағытталған әдіс
4. Шет тілін оқыту әдістемесінің теориялық негіздері

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ - ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ

Кахрамонова Малика

Рахимова Нодира

факультет английского языка и литературы, НГПИ

Аннотация: В статье исследуется необходимость подготовки высококвалифицированных специалистов различного профиля, способных работать на международном рынке труда. Цель этих исследований заключается в том, чтобы познакомить студентов с разными приемами, методами, а также средствами обучения и сформировать умение эффективно и творчески применять их на практике и дать целостное представление о характере и специфике профессиональной деятельности преподавателя иностранного языка, а также раскрыть роль учителя при реализации и обучении молодежи иностранным языкам: т.е. дать учащему адекватное поощрение, найти и применить наиболее эффективный способ замотивировать студента, так как студенты учатся по-разному: некоторые учатся слушая, кто-то записывая, а кто-то, активно говоря – и все это зависит от методики учителя и способа обучения.

Ключевые слова: обучение, иностранный язык, методика, студент, учитель, специалист, язык, система, профессиональная компетентность, мотивация, образование.

Abstract: This article examines the need to train highly qualified specialists of various profiles who are able to work in the international labor market. The purpose of these studies is to introduce students to the techniques, methods, and means of teaching and to form the ability to effectively and creatively apply them in practice and to give a holistic view of the nature and specifics of the professional activity of a foreign language teacher as well as to reveal the role of the teacher in the implementation and teaching of foreign languages to young people: to give the student adequate encouragement, to find and apply the most effective way, to motivate the student, since different students learn in different ways; some students learn by listening, some by writing, and some by active speaking and all this depends on the teacher's methodology and the way of teaching.

Keywords: teaching, foreign language, methodology, student, teacher, specialist, language, system, professional competence, motivation, education.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro mehnat bozorida ishlashga imkoni bor bo'lgan turli xil profildagi yuqori malakali mutaxassisnlarni tayyorlash zarurligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi talabalarni o'qitish turli usullari, vositalari bilan tanishtirish va ularni amalda samarali va

ijodiy qo'llash qobiliyatini shakllantirish va chet tili o'qituvchisining kasbiy faoliyatining mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida yaxlit tushuncha berishdan iborat. Shuningdek, yoshlarga chet tillarini o'qitishda o'qituvchining rolini ochib berish ya'ni o'quvchiga munosib ko'mak berish, samarali usullarni topish va ularni amalda qo'llash, o'rganuvchilarni har tomonlama rag'batlantirish muhimligi ta'kidlab o'tildi. Negaki, talabalar xorijiy tillarni o'zlariga xos individual yo'llar bilan o'rganadilar. Ba'zi talabalar tinglash, kimdir yozib olish va boshqa biron faol gapirish orqali o'rganadi va bularning barchasi o'qituvchining metodologiyasi va to'g'ri tanlangan metodlariga bog'liq bo'ladi.

Kalit sozlar: ta'lim, chet tili, metodologiya, talaba, o'qituvchi, mutaxassis, til, tizim, kasbiy kompetentsiya, motivatsiya, ta'lim.

Общество предъявляет системе образования, определённые требования, связанные с подготовкой ребёнка к взрослой жизни. Систему этих требований принято называть социальным заказом. Суть социального заказа состоит в воспитании человека, нужного и полезного обществу. Однако в разные эпохи понятие «человек», по словам Н.Е. Щурковой, «должен иметь школьное воспитание; и личность, способную строить жизнь, достойную человека». Подготовка детей к выбору жизненной дороги в границах культуры, а не на уровне дикаря, конструировать индивидуальный вариант жизни, полезный обществу» наполняется конкретно-историческим смыслом. Основная цель для всех школ и педагогов при воспитании воспитанника, определяемого социальным заказом – формирование личности, полезной обществу и способной добиться успеха. Исходя из вышесказанного, наиболее важной целью воспитания сегодня является нужный и полезный для общества, способный к личному успеху человек, личность которого, развивается и самореализуется в гармонии с собой, природой и обществом.

Главной задачей школы на сегодняшний день является воспитание креативной личности, способной мыслить неординарно, нестандартно. Основная задача педагогов – обучить учащего увлекательными, так скажем, интерактивными занятиями для расширения кругозора и раскрытия способностей ученика. В школах для развития мышлений, навыков и умений открываются кружки иностранного языка. Как говорила О.В. Сарафанова: «Урок иностранного языка – это поле для творчества, где обучающиеся примеряют к себе новые социальные роли, выдумывают себе персонажей, разыгрывают диалоги и мысленно путешествуют по миру». Развитию творческого мышления могут способствовать правильно спланированные и организованные уроки иностранного языка – это зависит от заинтересованности педагога своей работой. Нужно организовать такой учебный процесс, который бы вызвал высокую мотивацию к творческой деятельности и обеспечил их активность на уроке.

Изучение языков в раннем возрасте приносит не только лингвистическую пользу. Это также может улучшить основные когнитивные навыки, включая мышление, решение проблем и память, наряду с улучшением коммуникативных и межкультурных навыков. Важно отметить, что песни и игры, которые являются частью раннего изучения языка, делают занятия увлекательными, потенциально развивая долговременный интерес к иностранным языкам и мотивируя детей продолжать обучение по мере взросления. Преподавание иностранного языка дает учителю широкие возможности для воспитания гражданственности, патриотизма, высоких моральных качеств личности. Этому способствует коммуникативная направленность предмета. Предмет ориентирован на быт, обычаи, традиции и, в первую очередь, на язык другого народа. Изучение чужой культуры средствами языка возможно только при формировании национально-культурной основы родного языка. Любые знания, приобретенные с помощью иностранного языка, будут восприниматься только через призму знаний, созданных в ходе овладения родной культурой.

Таким образом, раннее изучение иностранного языка способствует совершенствованию всех сторон английского языка, расширению словарного запаса, овладению речевым слухом, развитию диалогической и монологической речи, социализации ребенка через общение со взрослыми, направленное на достижение взаимопонимания, получение взрослой оценки собственных личностных свойств и качества через умение взаимодействовать со сверстниками,

развитие эмоциональных и волевых качеств ребенка, способностей преодолевать препятствия в достижении целей, основанных на заинтересованности ребенка в достижении этой цели, а также способности правильно оценивать результаты своих достижений.

Список литературы:

1. Белов Л.М. *Всесторонне развитие личности — важнейший фактор научно-технического процесса* / Л.М. Белов // Источники и движущие силы научно-технического прогресса / М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР, Сев.-Зап. координац. совет по обществ. наукам; отв. ред. В.Д. Марахов. — Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1978.
2. Бондаревская Е. В. *Воспитание как возрождение гражданина, человека культуры и нравственности.* — Ростов н/Д, 1994.
3. Кукушин В.С. *Теория и методика воспитательной работы.* — Ростов н/Д, 2002.
4. Шорохова Т.В. *Формирование интереса младших школьников к деятельности учителя в процессе изучения иностранного языка: автореф. дис. ... канд. пед. наук.* — Екатеринбург, 2005.
- 5.

РОЛЬ И СТАТУС РУССКОГО ЯЗЫКА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннакулова Умида Абдуллаевна

УДК: 821-512-133

Преподаватель кафедры русского языка и литературы ТерГПИ

E-mail: annakulovau@gmail.com

Косимов Фахриддин Абдурахманович учитель русского языка в 16 школе

Олтинсайского района

Аннотация. В данной статье представлена информация о роли и статусе русского языка в Узбекистане. Рассмотрены исторические факты утверждающие, что русский язык считается как второй родной. А также выявлены важные детали ослабления изучения русского языка среди узбекского народа после Независимости. Проведены работы с реализацией международных образовательных проектов в Республике Узбекистан, направленных на повышение качества преподавания русского языка в национальных школах.

Ключевые слова: Узбекистан, Россия, русский язык, международные языки, билингвизм, лексика, образовательный проект, Закон «О языке Республики Узбекистан», СССР, Россия, Узбекистан, СНГ, ООН.

Annotation. This article provides information about the role and status of the Russian language in Uzbekistan. The historical features of the formation of the Russian language are considered. And also, important details of the weakening of the Russian language among the Uzbek people. Information is given on the implementation of international educational projects in the Republic of Uzbekistan aimed at improving the quality of teaching Russian in Uzbek schools.

Keywords: Uzbekistan, Russian, international languages, bilingualism, vocabulary, educational project, Law «On the language of the Republic of Uzbekistan», USSR, Russia, Uzbekistan, CIS, UN.

Узбекистан — многонациональная страна. Народы, живущие в этой стране, развивают свои культурные ценности и язык своего народа. В Узбекистане существуют школы с углубленным изучением родного языка, такие как туркменские, таджикские, казахские и каракалпакские школы. Разно национальные диаспоры, на базе своих центров, тоже открыли свои кружки изучения языков своих предков. На данный момент узбекский язык знает почти всё население Узбекистана, а вот русскому языку отведена роль международного масштаба.

Владение русским языком важно для всех людей, живущих не только в Узбекистане, но и за её пределами, он облегчает общение народов, населяющих нашу страну, помогает найти взаимопонимание. Мы знаем, что каждый язык, способствует достижению хороших отношений между людьми понимающими его.

Русский язык — это язык русских народов, относящийся к группе славянских языков, на котором говорят люди разных стран мира. В данное время он так же считается языком мирового общения.[1]

Из года в год престиж русского языка повышается и на данный момент является одним из рабочих языков ООН. По официальным сведениям международной организации ЮНЕСКО, в мире существует 2796 языков, а по разным источникам—от 2500 до 7000. Русский язык по численности говорящих на нем занимает восьмое место. Им владеет около 300 миллионов человек. Во времена Советского Союза, преподаванию русского языка в Узбекистане уделялось особое внимание, его статус приравнивался к родному языку. В настоящее время преподавание русского языка в нашей республике не утратило своего значения, но он не является обязательным, как раньше. После обретения независимости Республики Узбекистан в XX и начале XXI века изучение русского языка в какой-то мере ослабло, но не утратило своего значения. Главная причина ослабления русского языка - это переселение русскоязычного населения, после чего чуть уменьшилось использование русского языка между местными жителями республики.

Не смотря на все казусы тернистого пути в изучение русского языка, значение его заметно укрепилось, он стал развиваться и распространяться в нашей стране. Благодаря развитию науки, техники и интернета значимость современного русского языка в стране поднимается. В республике стали издаваться учебники по русскому языку для школ с узбекским, таджикским, казахским и киргизским языками, в которых используются методики изучения русского как иностранного. В данное время в Узбекистане русскому языку дали статус языка межнационального общения. Он имеет некоторые формальные роли, разрешенные в официальных документах, и является вторым языком страны. [2]

В Узбекистане ведётся работа по поддержке учителей русского языка. Теперь учителям, у которых имеется сертификат ТРКИ, уровня владения русским языком не ниже показателя С1, устанавливается надбавка к зарплате в размере 50 %. Это предусмотрено в Постановлении Кабинета Министров Республики Узбекистан № 34 от 19 января 2022-года «О дополнительных мерах по совершенствованию изучения иностранных языков».

Сегодня Россия и Узбекистан реализуют ряд совместных образовательных проектов, направленных на укрепление знания русского языка в стране. Русский язык по распространённости и социальной значимости уступает только государственному языку, и его изучение обязательно в средних школах Узбекистана. В Ташкенте действует филиал Российского государственного педагогического университета им. Герцена, что является важным стимулом на пути развития русского языка. Помимо подготовки бакалавров и магистров, он также занимается профессиональной переподготовкой педагогов. Между Министерством народного образования Республики Узбекистан и Министерством просвещения Российской Федерации подписан меморандум сотрудничества, в ходе которого реализован просветительский спецпроект, называемый «Класс!», направленный на совершенствование метода преподавания русского языка как иностранного. [3]

В октябре 2020 года Министерством просвещения России и Министерством образования Узбекистана при поддержке благотворительного фонда Алишера Усманова «Искусство, наука и спорт» на базе Российского государственного педагогического университета им. Герцена запущен проект на совершенствование преподавания русского языка и общеобразовательных предметов на русском языке в Узбекистане до 2030 года.

Как выяснилось, в 2020–2030 годах в республику планируется направить до тысячи российских специалистов, создать 14 региональных центров повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров в системе народного образования Узбекистана, а также поэтапно охватить до 10 тысяч школ страны. В 2021-году в Узбекистане принят законопроект «О внесении изменений и дополнений в Закон «О государственном языке» Республики Узбекистан». В нём содержатся положения, касающиеся статуса других языков (в республике проживает около 100 наций) и недопустимости дискриминации по языковому признаку. В 2020–2022 годах русский язык в Узбекистане получил больше условий для развития, чем раньше, кроме филиалов российских вузов, были открыты новые учебные заведения, новые филиалы вузов России, преподавание в которых ведётся на русском языке. [4]

Сегодня русский язык остаётся не только основным языком межнационального общения, но и постепенно распространяется по всему миру. 2023 год в странах СНГ был объявлен Годом русского языка как языка межнационального общения, а этот год объявлен «Годом волонтерского движения». И трудно сказать, что за последние 20 лет роль русского языка в мире снизилась. Русский язык остаётся одним из самых влиятельных языков мира, языком межнационального общения и одним из официальных языков ООН. При этом значимая роль русского языка в мире обозначается его культурным значением, силой и ценностью. [5]

Использованная литература:

- 1.Зинин С. И. Русский язык в Узбекистане. [Электронный ресурс] / Зинин С. И. Режим доступа: 2955
- 2.Фельде О. В. Русский язык в ближнем и дальнем зарубежье//Русский язык в Красноярском крае. Вып.1: сборник статей. Красноярск: РИО КГПУ, 2002.
- 3.Чепурных Е.Е Русский язык в мире: современное состояние и тенденции распространения. Москва, 2005.
- 4.Хусанов, М. Т. Роль русского языка в Узбекистане / М. Т. Хусанов. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 15 (462). — С. 306-308.
- 5.Аннакулова У.А. Рахимова И.К. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков Термез 2023 г. УДК: 821-512-133 644-650 с.

ЖАҢАНДАНУ ЗАМАНЫНДА ШЕТ ТІЛДЕРІН ҮЙРЕНУ

Нурманова У.А. Қазақ тілі мен әдебиеті бағыты II курс студенті, Орыс және қазақ филологиясы факультеті, Науай қаласы
Ғылыми жетекші: Бердимуратова Л.Д. аға оқытушы
Науай мемлекеттік педагогика институты

Аңдатпа: Мақалада ел мен ел, халық пен халық жиі араласып, халықаралық қатынастар ерекше көтеріліп жатқан қазіргі таңда дүние жүзінің әлеуметтік мәдени талап тілегіне орай бірнеше тілді қатысымдық құзыреттілікті дамыту күрделі міндеттердің бірі болып табылатындығы айтылады.

Аннотация: В статье говорится, что развитие коммуникативной компетенции на нескольких языках является одной из сложнейших задач в современном мире, когда международные отношения находятся на подъеме, а страна и страна, народ и народ. часто бывают смешанными.

Annotation: The article states that the development of communicative competence in several languages is one of the most difficult tasks in the modern world, when international relations are on the rise, and country and country, people and people. are often mixed.

Кілт сөздер: тіл, жақандану, білім, заманауи әдістер, жаңа оқыту технологиялары

Ключевые слова: язык, глобализация, образование, современные методы, новые технологии обучения

Key words: language, globalization, education, modern methods, new teaching technologies

Тіл білуі барысында адамның қарым-қатынас жасау, әлеуметтену, білімін арттыру мүмкіндіктері екі-үш есеге дейін артады. Өйткені әр тіл - өзінше бір тұтас әлем. Тіл үйрену арқылы адам жаңа бір әлемнің, әлемдік өркениеттің тағы бір ғимаратының есігін ашып, ішіне кіріп, таныса бастайды. Бірінші кезекте адамның ақпараттық, мәдени және экономикалық кеңістігі кеңейіп, таным- түйсігі арта түседі. «Білім мен ғылымның, экономиканың, бизнестің, саясаттың, жалпы бәсекелестіктің қарыштап дамып отырған бүгінгідей жақандану кезеңінде шет тілді білу қажет. Әсіресе, өскелең ұрпақтың жастар алдында бірнеше тіл білу міндеті тұр. Олай болса, бүгінгі Өзбекстан азаматтарының парызы - «өзге тілдің бәрін меңгеріп, мемлекеттік тілді құрметтеу» деп білемін. «Білекке сенер заманда ешкімге есе бермедік. Білімге сенер заманда – қапы қалып жүрмейік » – деп Абылай хан атамыз айтып кеткендей, ертеңгі күннің болашағы бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек

білімге ғана тән екенін естен шығармайық. Тіл – тек қатынас құралы емес, тілін үйреніп жүрген елдің рухани байлығын меңгеруде де үлкен рөл атқарады. Тәуелсіздікке қол жеткізген жылдардан бері әлемдегі көптеген елдермен саяси-әлеуметтік, экономикалық және мәдени байланыс жасауға кеңінен бет бұрдық. Бұл қарым-қатынастың нәтижелі болуы, ел мен елдің, халық пен халықтың өзара ынтымақтасқан бірлігін өркендеуге тіл білудің мәні күн сайын арта түсуде. Шет тілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі ең басты қажеттілік. Әрбір ел болашақ туралы ойлағанда, алдымен сол елдің болашағы өскелең жастар екендігін назарға ала отырып, келешек ұрпақтың білімді де білгір, тәрбиелі де саналы болып өсуіне ат салысады. Қазіргі заман талабы – шет тілдерді меңгеру, яғни кез-келген бәсекеге қабілетті елдер қатарынан қалмай, біліммен тең деңгейде қатарласу. Кез –келген жас өз тілінде сөйлей отырып, ағылшын тілін және басқа да шет тілдерін меңгере білсе білімінің кеңейгенін, қабілетінің артқанын байқата алса, сол біліммен ғана басқа шетелмен теңесе алады. Заман талабына орай қойылған осы бір міндетті, әсіресе шет тілін оқыту үрдісінде заманауи әдістер мен жаңашыл технологиялар қолданылуда. Барлық адамның ой-өрісі, қабілеті әр түрлі деңгейде болса да, білім жағынан басып озуы анық. Шет тілді оқыту жастарды қоршаған әлемде болып жатқан үдемелі өзгерістерге бейімделгіштігін күшейтетін лингвистикалық біліктілігі жоғары дамыған, бәсекеге қабілетті жастардың қалыптасуына септігін тигізетін жаңашыл бағыттардың бірі. Әрбір жас ұрпаққа тілді үйрету ұстаз бен ата-ананың, жалпы қоғамның, оның ішінде білім беру орындарының міндеті болып саналады. Алға жылжудың, өркениетіміз бен мәдениетіміздің, біліміміздің жоғары деңгейде болуы кез-келген адамның қолында, яғни тілді үйрене отырып, оны білім саласында, техника мен экономика саласында, мәдениет пен өнер саласында тиімді, ұтқыр пайдалана білуіміз керек. Ағылшын тілі - алға ілгерлеудің құралы. Қазіргі технологияның кең дамыған заманында технология тілін ұғыну, тілін оқып жатқан елдің мәдениетімен танысу - тілді үйренудегі басты мақсаттардың бірі. Сонымен қатар, ағылшын тілі – бүгінгі таңда халықаралық қатынастар тілі, ғылым мен техниканың, бизнес пен экономиканың саласында кең қолданылатын тілдің бірі. Тілдің құдіреттілігі - ел мен елді байланыстыратын қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен бірге білім мен білімді теңестіретін негізгі құрал.

Қазіргі уақытта, ағылшын тілін игерудің талабы жоғары болғандықтан, ағылшын тілін тереңдетіп үйренуге арналған арнайы мектептер көптеп ашылуда. Қазіргі кезде шет тілін оқыту мынадай төрт мақсат көздейді: коммуникативтік мақсат, білімдік, тәрбиелік және жетілдіру мақсаты. Осы аталған мақсаттардың ішінде коммуникативті мақсат жетекші рөл атқарады. Шет тілде еркін сөйлеу біліктілігін дамытуды жүзеге асыру барысында мынадай міндеттерді іске асыру көзделеді: шет тілде еркін сөйлеу біліктілігін дамытуда оқыту технологияларын тиімді пайдалану, заманауи интерактивтік және иновациялық технологияларды қолдану, шет тілде де қарым-қатынас жасауға, сөйлеуге үйрету, оқушының тілдік қабілетін толық ашу, сөздік қорын молайтуда аударма және түсіндірме сөздіктерін пайдалана алу, танымдық қызығушылығын қалыптастыру.

Тілді үйрену еш уақытта да, барлық кезеңде тоқтаған емес, өз құнын жоғалтпаған. Айта кетсек, барлық техниканың, байланыс жүйесінің анықтамасы шет тілде берілген. Қазіргі таңда еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы басты бағыттың бірі –шет тілді меңгеру. Алдыңғы қатарлы мемлекеттер қатарынан көріну, көп тілді меңгерген ұлттар мен халықтар арасында тең дәрежеде болу, әсіресе тілді меңгеру - уақыт талабына сай маңызды міндет деп саналады. Білім саласындағы алға қойылған негізгі ұстаным, мемлекетіміздің қарыштап дамуына өз үлестерін қоса алатын, өркениетті елдің білімді, көп тілді меңгерген рухани санасы жоғары, өз тілін жоғары деңгейге қоятын ұрпақ тәрбиелеу, келешек жастардан өз тілімен қатар шет тілінде де еркін сөйлей алатын бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру. Басқа тілді үйрену - өз тіліне деген құрметті арттыруға, өз тілінің мәртебесін көтеруге, тілдің қоғамның барлық саласында қолдануға септігін тигізеді.

Осы бағытта Олжас ақынның «Тауларды аласартпай, даланы асқақтатайық» деген қанатты сөздерін жаһандану, көптілдік жағдайындағы мемлекеттік тіл рухы мен оның өміршендігін ғаламға паш ететін киелі сөздер деп ұғынған абзал. Халықаралық байланыста ана тілінде ойлап,

еркін сөйлей алатын жастар нәтижелі істерге қол жеткізетіндігі уақытпен келетін шындық. Ал шетел тілін ана тілі негізінде үйрету, үйренетін тілдің қарым- қатынасқа қажетті тілдік аспектілерімен қоса ұлттық мәдениет және мәдени байланыстарға негіздеу шет тілін үйрету әдістемесінің жаңа бір сипаты болуда.

Қорыта келе, шет тілді меңгеру – еліміздің болашақ жастарын өркениеті кең дамыған, бәсекеге қабілетті мемлекеттің жастарымен тең дәрежеде көру. Қай уақытта да, қай кезенде де болсын адам мен адамды теңестіретін тек қана – білім екенін ескере отырып, өз ана тілін құрметтеуге, шет тілін еркін меңгеруге шақыру.

Пайдаланған әдебиеттер

1.Әлметова Ә. Лингвомәдениетті оқытудың әдістемелік негіздері, ‘‘КИЕ’’ Лингвоелтану орталығы, 2010.

2. Рысбаева Г.К. «Шетел тілін білу-жас ұрпақтың бәсекеге қабілеттігінің кепілі», «Мектептегі шет тілі» журналы 2012, № 3, 3-6 б.

3.Сманқұлова Ж.Е. Оқытудың интерактивті әдісі. Алматы, 2005

4. Тәңірбердіқызы Т. Ағылшын тілі мемлекеттік тілмен бәсекелес емес // Қазақ әдебиеті, №48. 2008

5.Хасанұлы Б. Тілдік қатынас негіздері.

СТАТЬЯ “РУССКИЙ ЯЗЫК КАК ИНОСТРАННЫЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ, НАУЧНОМ И КУЛЬТУРНОПРОСВЕТИТЕЛЬСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ РЕГИОНА”

Грицкевич Ю. Н., Лукьянова С.В., Молчанова Н.С. Псковский государственный университет

Статья посвящена проблемам организации деятельности высших учебных заведений в новых условиях преподавания и укрепления значения русского языка как иностранного в поликультурном пространстве, адаптации иностранных граждан к новой для них образовательной, языковой и культурной среде. Авторы статьи отмечают необходимость реализации различных видов деятельности с иностранными гражданами как особой системы, которая включает различные направления, формирующие вторичную языковую личность.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, вторичная языковая личность, межкультурная коммуникация, поликультурное пространство.

Русский язык как иностранный занимает особое место в современном мире, становится отправной точкой не только в преподавании русского языка как иностранного, но и в создании особой атмосферы межкультурной коммуникации, в основе которой лежат знание русского языка и русской культуры, интерес к стране изучаемого языка. Русский язык, будучи эксплицитно и имплицитно связанным со всеми сферами жизни человека и общества, представляет собой лингвокультурологический феномен, который играет культурно-интегрирующую роль в эпоху современных глобальных межкультурных взаимодействий.

Сложные процессы межкультурной коммуникации – явные и скрытые конфликты как на уровне культур, так и на уровне использования того или иного языка, постоянное столкновение уже сформированных у человека ценностей с элементами иной культуры, иного уклада жизни, отраженного в изучаемом языке, в то же время развитие полилога культур – делают язык важным инструментом регулирования всех сфер жизни. Преподавание и изучение русского языка как иностранного способствуют культурноинформационному взаимодействию разных народов, формированию единого коммуникативного пространства.

Поэтому деятельность образовательных учреждений, реализующих программы по русскому языку как иностранному, оказывается многовекторной, направленной не только на обучение иностранных граждан русскому языку как средству коммуникации в различных

2

ситуациях, но и на развитие вторичной языковой личности. Необходимость формирования понимания и принятия культурно-нравственных ценностей, отраженных в языке и культуре страны изучаемого языка, актуализации внутреннего потенциала русского языка как отражения

богатого культурного наследия русского народа, определило направления организации образовательного, научного и культурно-просветительского пространства как особой системы.

Образовательное пространство, связанное с преподаванием русского языка как иностранного и проверкой уровня владения русским языком как иностранным, включает множество аспектов, важнейшими из которых являются подготовка бакалавров по направлению «Русский язык как иностранный», обучение иностранных слушателей на подготовительном отделении для иностранных граждан и проведение тестирования по русскому языку на различные уровни владения.

Особый образовательный продукт, имеющий свою специфику и в содержании программы, и в организации работы с обучающимися, – это дополнительные образовательные программы для иностранных граждан. В Псковском государственном университете разработано более 25 образовательных программ для различных категорий иностранных граждан (взрослых, студентов, школьников), учитывающих разные цели и потребности обучающихся: основные профессиональные программы, дополнительные образовательные программы (программы повышения квалификации, программы предвузовской подготовки, летние и зимние школы, онлайн-школа русского языка). Все программы реализуются на базе отделения дополнительных образовательных программ для иностранных граждан. Уникальность образовательных программ основывается на использовании целого ряда преимуществ, связанных с региональной спецификой и сложившейся в Псковском государственном университете научно-методической базой в данной сфере.

В настоящее время на отделении дополнительных образовательных программ уже прошли обучение более 500 человек из более чем 40 стран мира. География стран обширна: это и Европа, и Латинская Америка, и Ближний Восток, и Азия, и Африка, и страны Ближнего зарубежья. Иностранные слушатели обучаются как на платной основе, так и за счет ассигнований федерального бюджета в рамках квоты (по направлению Минобрнауки России).

Основная категория слушателей – иностранцы, обучающиеся по программам предвузовской подготовки. Основная цель этой программы – подготовить иностранного

3

гражданина к обучению на русском языке в российском вузе (по программам бакалавриата, магистратуры или аспирантуры).

Достижение этой цели связано с решением целого комплекса задач:

- обучение русскому языку как языку, на котором будет осуществляться обучение по определенной специальности (т.е. это не только язык бытового общения, но и обучение языку специфических видов речевой деятельности: аудирование лекций, конспектирование и др.);
- изучение специальных дисциплин в соответствии с профилем подготовки (физика, химия, история, обществознание, литература, математика);
- адаптация иностранных слушателей в новой для них социокультурной среде.

Ежегодно университет подает заявку на включение в перечень образовательных организаций, имеющих право на обучение иностранных граждан по программам предвузовской подготовки за счет бюджетных ассигнований федерального бюджета. С 2014 года Псковский государственный университет входит в этот перечень.

Отделение в течение нескольких лет показывало положительную динамику роста числа слушателей, и, несмотря на ограничительные мероприятия, связанные с пандемией, продемонстрировала и в этом учебном году устойчивый рост. Это стало возможным благодаря своевременной переориентации на рынке образовательных услуг и цифровизации образовательного процесса.

Так, отделение одно из первых учебных подразделений университета перешло на онлайн-обучение. Благодаря своевременным мерам, принятым руководством Управления по международной деятельности, весной 2020 года слушатели и преподаватели отделения перешли на формат онлайн-уроков в Zoom. Для проведения занятий по профильным дисциплинам (математика, физика, химия) были закуплены графические планшеты, расширяющие возможности работы с электронной доской.

С целью оптимизации учебного процесса с сентября 2020 года, помимо онлайнформата, преподаватели отделения стали использовать облачные технологии. Так, на базе платформы GoogleClassroom сейчас организовано взаимодействие преподавателей с 89 иностранными слушателями из 17 стран мира (Алжир, Афганистан, Вьетнам, Египет, Индия, Иран, Йемен, Канада, Китай, Ливан, Македония, Нигерия, Объединенные Арабские Эмираты, Сенегал, Сирия, Южно-Африканская Республика).

Ресурс позволил оптимизировать дистанционное общение с иностранцами: у преподавателей есть возможность работать со своей группой студентов, отправлять им учебные материалы и проверять домашние задания. На базе GoogleClassroom организована и

4

самостоятельная работа обучающихся: здесь, например, размещаются ссылки на онлайнтренажеры по отработке навыков произношения, ссылки на онлайн-тесты, словари. Кроме того, каждый преподаватель загружает запись проведенного онлайн-урока, что снимает риски, связанные с пропуском занятий по объективной причине: разные часовые пояса, скорость интернета и пр.

Организация учебного процесса с помощью различных цифровых инструментов (прежде всего Zoom и GoogleClassroom) позволила также включить в образовательный процесс молодых преподавателей русского языка как иностранного из числа выпускников и магистрантов университета и организовать для них на начальном этапе работы с группой методическое сопровождение: молодые преподаватели могли наблюдать учебный процесс, организованный опытными методистами, а опытные методисты, в свою очередь, могли посмотреть запись урока, проведенного молодым преподавателем, и дать необходимые рекомендации.

По мнению преподавателей программы, цифровизация образовательного процесса привела и к пересмотру методов и приёмов работы с иностранными слушателями. Впервых, все преподаватели отмечают расширение возможностей использования наглядности: демонстрация презентации, электронная доска (планшет), совместный просмотры видео, изображений, цветовые возможности, выделение текста, вставка символов, анимации и пр.

Во-вторых, это широкие возможности для использования интерактивных форм работы: создание онлайн-опросников, ментальных карт, организация ролевых игр и пр.

В-третьих, это пересмотр содержательной стороны занятия: онлайн-урок – устные формы общения, GoogleClassroom – письменная работа. Стоит отметить также большую концентрированность временного пространства онлайн-урока, что, по наблюдению методистов, оказывает активизирующее влияние на познавательные процессы обучающихся: они перестают находиться на более активный режим деятельности.

Таким образом, цифровизация образовательного процесса, с одной стороны, оптимизировала работу отделения, с другой – расширила методические возможности работы с обучающимися.

Стоит также отметить, что одна из задач программы предвузовской подготовки для иностранных граждан – адаптация иностранных слушателей к новой социальной и культурной среде – в современных условиях трансформировалась в задачу по адаптации к цифровой образовательной среде. И слушатели, и преподаватели отделения с ней успешно справились.

5

Накопленный опыт в сфере обучения русского языка как иностранного и тестирования иностранных граждан позволили Псковскому государственному университету в 2017 году войти в перечень 13 университетов, имеющих право проводить экзамен по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации, а в 2018 году Псковский государственный университет был включен в перечень 13 университетов, проводящих государственное тестирование по русскому языку как иностранному (ТРКИ).

Количество специалистов университета, прошедших обучение по программам повышения квалификации по лингводидактическому тестированию, ежегодно увеличивается: в 2017 году обучение прошли 10 специалистов, в 2019 году обучение прошли еще 15 филологов.

Сегодня русисты Псковского государственного университета задействованы в реализации стратегически важных проектов университета и региона, связанных с тестированием мигрантов по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации, а также тестировании иностранных граждан по русскому языку как иностранному (ТРКИ).

Так, специалисты задействованы в работе Методической комиссии Министерства образования и науки Российской Федерации по разработке методического обеспечения проведения экзамена по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации (согласно Приказу Минобрнауки от 31.10.2017 №09-2200 член комиссии от Псковского государственного университета – Н.С. Молчанова); разработке и апробации контрольно-измерительных материалов для проведения комплексного экзамена по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации, а также тестирования иностранных граждан по русскому языку как иностранному (ТРКИ); в проведении самой процедуры тестирования, а также контроле за контрагентами; в реализации исследовательского проекта по созданию «Лексических минимумов» для мигрантов (уровни «иностраный работник», «разрешение на временное проживание», «вид на жительство»). Целью данного научно-исследовательского проекта является описание речевых ситуаций, связанных с коммуникативными потребностями мигрантов в официально-деловой и профессиональной сферах общения, выявление наиболее значимых языковых единиц. Исследование направлено на совершенствование нормативно-методического обеспечения содержательной части комплексного экзамена в Российской Федерации. Проект реализуется совместно с кафедрой русского языка для иностранных учащихся гуманитарных факультетов Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова под руководством доктора филологических наук, профессора Л.П. Клобуковой.

С 2016 года в Псковском государственном университете реализуется основная профессиональная образовательная программа (далее – ОПОП) по направлению подготовки 44.03.01 Педагогическое образование, профиля «Русский язык как иностранный». ОПОП ВО по направлению подготовки 44.03.01 Педагогическое образование, профиль «Русский язык как иностранный» является экспортно-ориентированной программой. Целевая аудитория – абитуриенты-иностранцы, которые должны иметь документ государственного образца о среднем (полном) общем образовании или среднем профессиональном образовании. Кроме того, одним из условий к поступлению является владение русским языком как иностранным на первом уровне (B1), достаточном для начала обучения в российских учебных заведениях. Профиль «Русский язык как иностранный» предназначен для подготовки учителя русского языка как иностранного в образовательных организациях, а также для приобретения студентами основ профессиональных знаний и умений по обучению русскому языку зарубежных иноязычных школьников.

В рамках профиля изучение фундаментальных лингвистических и лингводидактических дисциплин сопровождается освоением психолого-педагогического цикла, методик преподавания филологических дисциплин и прохождением педагогической практики. Кроме того, бакалавр по профилю «Русский язык как иностранный» несет культурно значимую миссию, выступает как просветитель, так как должен быть проводником идеи культурной ценности изучаемого языка и литературы; вести пропаганду изучаемого языка как результата духовной деятельности нации; как феномена национальной культуры и средства вхождения в нее; должен прививать интерес к изучаемому языку как к средству межгосударственного общения, как к одному из международных языков, функционирующих в самых приоритетных сферах; воспитывать у окружающих осознанное отношение к языку как показателю уровня культуры языковой и речевой личности, как показателю степени профессионализма работника в любой сфере деятельности.

Образовательная программа имеет модульный характер и состоит из общепрофессиональных и специальных модулей подготовки будущего преподавателя русского языка как иностранного.

К модулям общего цикла относятся модули: «Мировоззренческий», «Коммуникативный», «Здоровьесберегающий», «Психолого-педагогический».

Студенты изучают такие дисциплины, как «История», «Философия», а также «Информатика и информационно-коммуникационные технологии». Значимая часть учебного

7

времени отведена профильным дисциплинам по программе подготовки. Русский язык как иностранный изучается в составе ряда модулей, которые учитывают уровень подготовки студента к освоению русского языка.

В процессе подготовки студенты знакомятся с общими вопросами методики преподавания русского языка как иностранного («Теория и методика обучения русскому языку как иностранному», «Информационно-коммуникационные технологии в обучении русскому языку как иностранному», «Использование мультимедийных презентаций на уроках русского языка как иностранного», «Текст и возможности его использования в преподавании русского языка как иностранного»).

Кроме языковой подготовки, программа предусматривает и литературоведческую подготовку студентов. Изучение таких дисциплин, как «Русская литература», «Введение в литературоведение», расширяет кругозор иностранного студента и помогает формировать представление о русской ментальности.

Образовательная программа имеет практико-ориентированный характер, поэтому большое внимание уделяется различным типам практик студентов. Практики закрепляют знания и умения, приобретаемые обучающимися в результате освоения теоретических курсов и специальных дисциплин, вырабатывают практические навыки и способствуют комплексному формированию компетенций обучающихся, предусмотренных ФГОС ВО, ПООП и учебным планом. Так, студенты профиля имеют возможность пройти разные виды практик: культурно-просветительская практика, педагогическая практика, преддипломная практика.

Одной из проблемных зон обучения русскому языку как иностранному остается адаптация иностранных граждан к незнакомой образовательной, культурной и социальной среде. При вхождении в иную культуру у студентов и слушателей возникают трудности в силу причин разного характера: недостаточная для определения тактик и стратегий коммуникации информация о стране, влияние стереотипных представлений, недостоверная и часто искаженная (иногда даже негативная) информация о другой культуре.

Формирование культурно-просветительского пространства, помимо большого количества университетских мероприятий, нацеленных на развитие культуры межнационального общения, приобщение обучающихся к истории, традициям и культуре различных народов, предполагает включение лингвокультурного компонента при обучении русскому языку и организации самостоятельной работы иностранных студентов и слушателей. В этом случае при изучении иностранного языка вторичная языковая личность формируется посредством знакомства не только с культурными фактами страны изучаемого

8

языка как таковыми, но и с культурно-ценностной информацией, извлекаемой из отдельных единиц языка и языковой системы в целом, чему способствуют интерактивные формы занятий в формате киноклуба, цикл занятий «Русская песня», преподавание русской фонетики иностранцам с использованием техники битбоксинга и т.п.

Стратегия успешного обучения русскому языку как иностранному предполагает сочетание учебной и внеучебной работы, которая включает не только организацию и проверку самостоятельной работы обучающихся, но и другие формы включения студентов и слушателей в языковую среду с целью мотивирования иностранных граждан к общению с носителями изучаемого языка (участие в мероприятиях разного уровня, культурнообразовательные экскурсии, так называемое включенное обучение, предполагающее совместное обучение иностранных студентов и студентов из России).

С целью расширения образовательного пространства и формирования интереса к русскому языку преподаватели кафедры филологии, коммуникаций и РКИ были задействованы в

реализации дополнительной образовательной программы для иностранных граждан «Летней школы русского языка», в работе языкового лагеря "Аз-буки-веди" для учащихся Лицея имени А. Дюма при Посольстве Франции в Москве, участвовали в подготовке заданий для II Международной пушкинской олимпиады иностранных школьников, реализации гранта «Русское слово в Ганзейские дни», поддержанного фондом «Русский мир», в проекте «Terra Rusistica: Узбекистан» осуществляемого в рамках гранта Министерства просвещения Российской Федерации на реализацию мероприятий, направленных на полноценное функционирование и развитие русского языка, ведомственной целевой программы «Научно-методическое, методическое и кадровое обеспечение обучения русскому языку и языкам народов Российской Федерации» подпрограммы «Совершенствование управление системой образования» государственной программы Российской Федерации «Развитие образования», в проведении семинаров «Русский язык как иностранный язык и язык межнационального общения для государственных слушателей Администрации Псковской области в рамках деловой коммуникации с иностранными гражданами, проживающими на территории Псковской области» по теме «Особенности межкультурной деловой коммуникации».

Важно включение иностранных граждан в образовательное и культурно-просветительское пространство в качестве не пассивных получателей знаний, а активных участников формирования такого пространства, поэтому слушатели и студенты постоянно вовлечены в проектную деятельность в рамках аудиторной и внеаудиторной работы. Современная методика преподавания русского языка как иностранного особое внимание уделяется коммуникативным и интенсивным методам обучения, которые нацелены на практическое овладение языком и использование его в различных ситуациях. Метод проектов способствует развитию умений самостоятельно отбирать, критически осмысливать и обобщать информацию на изучаемом языке. Важно, что в рамках проектной деятельности обучающиеся участвуют в моделировании социального взаимодействия в малой группе, приобретая знания в ходе самостоятельного решения поставленных преподавателем практических задач.

Поиск решения поставленной учебной задачи, самостоятельный выбор способов достижения цели, работа в коллективе при подготовке проекта дают обучающимся исследовать языковой материал, открывать закономерности языковой системы. Проекты обучающихся участвуют в различных конкурсах и форумах (Международный студенческий форум «Наследники», Международный конкурс проектов и творческих работ «На перекрестке культур»). Студенты занимаются проектной деятельностью в рамках Студенческого исследовательского центра русского языка и межкультурной коммуникации. Вовлечение слушателей и студентов в решение предлагаемых учебно-методических и культурно-просветительских проблем снимает у обучающихся психологическую напряженность, создает особую атмосферу доверия и сотрудничества, способствует повышению мотивации изучения русского языка.

Организация образовательного, культурно-просветительского пространства как особой системы невозможны без серьезной учебно-методической и научно-методической деятельности преподавательского коллектива. Тема научной работы «Межкультурная коммуникация: лингвистический и методический аспекты» как один из аспектов темы «Русский литературный язык на рубеже веков» объединила исследование самых разных аспектов, связанных с РКИ.

Опыт преподавания РКИ разным целевым аудиториям находит свое отражение в учебно-методической литературе, изданной в последние годы преподавателями [10; 15]. Изданная учебно-методическая предназначена для иностранных граждан и студентов и нацелена не только на повышение уровня владения русским языком, но и изучение культурного и исторического наследия Псковского региона как части России.

Проблемы преподавания русского языка как иностранного в тесной связи с вопросами

национально-культурной	специфики	речев	обще	формирова	национал
культурной и языковой картин а также вопросами включения в образовательный процесс тех лексических единиц и тех текстов, которые репрезентируют русскую					
ментальность, отражены в разделе «Графика»	«Русская усадьба: ментальные и				

10

общекультурные аспекты» [8]. Исследование особенностей репрезентации в усадебном тексте важнейших концептов русской национальной картины мира положено в основу методических рекомендаций по изучению усадебного текста в иноязычной аудитории. Усадебный текст, являясь отправной точкой для изучения разных уровней русского языка, позволяет совмещать образовательное и культурное пространство в ходе преподавания русского языка как иностранного, влиять на мотивацию изучения русского языка – от познавательных и практических установок иностранца до стремления иностранных граждан постичь русскую культуру, менталитет русского народа.

В научных статьях решаются проблемы применения различных форм работы на занятиях с иностранными студентами и слушателями, повышающих интерес к изучению русского языка как иностранного, способы вовлечения обучающихся в культурную среду как России, так и Псковского региона [1; 11]. Преподавание русского языка как иностранного самым непосредственным образом связано с вопросами национально-культурной специфики речевого общения, формирования национально-культурной и языковой картин мира. Следовательно, в образовательный процесс необходимо включение таких лексических единиц и таких языковых материалов, которые репрезентируют русскую ментальность. Язык участвует в формировании способа мышления человека и восприятия им окружающей действительности. В ходе изучения иностранного языка происходит постижение иной национальной картины мира, обращение к системе ценностей другого народа. Языковой материал, возможно, как никакой другой, способствует установлению толерантности между людьми, возникновению и упрочению равноправного и уважительного диалога культур и (что не менее важно) отношению к языку как национально-культурной ценности.

Особое внимание уделяется отбору языкового материала, привлекаемого в преподавании русского языка как иностранного. Преподавателями кафедры филологии, коммуникаций и русского языка как иностранного Псковского государственного университета в рамках преподавания всех дисциплин отбираются языковые факты с высоким потенциалом культурной маркированности, что не только позволяет эффективно формировать социокультурную и межкультурную компетенции у иностранных граждан, но и является действенной формой воспитательной работы: иностранцы оказываются вовлеченными в русское культурное пространство, поставленными перед необходимостью осваивать формы и способы вербального и невербального русского коммуникативного поведения, вырабатывать поведенческие стратегии взаимодействия с другими людьми, постепенно постигая русскую национальную картину мира [3; 4; 12; 16; 6].

11

Многие исследования лингвистов Псковского государственного университета посвящены проблемам межкультурной коммуникации, особенностям взаимодействия преподаватель – студент (слушатель) и студент (слушатель) – студент (слушатель) в образовательной и культурно-социальной среде, в том числе с учетом национальной принадлежности обучающихся [9; 13; 19]. Ментальные характеристики обучающихся, их национальная картина мира, привычная для них система получения знаний оказывают существенное влияние на результат

обучения. Успешность изучения иной языковой системы во многом зависит от того, в какой степени учитываются характеристики иностранной аудитории, национально-психологические и национально-культурные особенности обучающихся.

Одним из видов деятельности преподавателей стала разработка тестов и тестирование иностранных граждан с целью определения уровня владения РКИ в качестве членов рабочей группы по подготовке контрольно-измерительных материалов для проведения тестирования по русскому языку как иностранному (ТРКИ) в связи с включением Псковского государственного университета в перечень образовательных организаций, проводящих тестирование иностранных граждан по русскому языку как иностранному [2; 5; 7; 14; 17; 18; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27]. Исследователи работают над проблемами сопоставления систем государственного тестирования по национальному языку в России и других странах, особенностей подготовки к тестированию по русскому языку как иностранному и механизмов разработки итогового тестирования с учётом разных факторов, влияющих на результат тестирования (национальная принадлежность иностранного гражданина, профиль обучения и т.д.). Анализируются проблемы, возникающие при тестировании на разные уровни владения русским языком, предлагаются пути устранения подобных проблем на разных стадиях как подготовки к тестированию, так и самого тестирования. Особое внимание уделяется в последнее время Лексическому минимуму для разных уровней – отражению актуальных для иностранного гражданина сфер жизни, источников отбора материала для Лексического минимума.

Преподавание и изучение языка становится важным не только в плане развития языковой, лингвистической, коммуникативной и лингвострановедческой компетенций, но и в плане влияния языка на социальную, культурную, политическую и даже экономическую сферы жизни. На современное общество серьезное влияние оказывает активизация миграционных процессов, постоянный рост открытости стран для контактов, усиливающееся, следовательно, усложняющееся межкультурное взаимодействие.

12

Таким образом, система преподавания русского языка как иностранного в современных условиях должна соответствовать вызовам постоянно меняющегося мира. Новые социально-культурные условия актуализируют для общества обучение иностранным языкам, в частности, русскому языку: владение иностранными языками стало не просто показателем образованности, а важнейшим инструментом успешной карьеры человека: общество все более характеризуется как поликультурное. Процессы глобализации определяют актуальность обучения иностранным языкам как средству коммуникации между представителями разных народов и культур.

При современном подходе к обучению русскому языку как иностранному в университетском сообществе должна быть выстроена система взаимодополняющих видов деятельности с целью качественно иного, целенаправленного управления процессом усвоения изучаемого языка.

Литература

1. Андреев В.К. Песня о Пскове в аспекте преподавания РКИ // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной научно-практической конференции 13-14 декабря 2018 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 189-196.

2. Воробьева Л.Б. Система государственного тестирования по национальному языку в России и Литве // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной научно-практической конференции 13-14 декабря 2018 г. / Сост. Л. Б. Воробьева, Ю. Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л. М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 127-135.

3. Воробьева Л.Б. Фразеологические образы как знаки культуры (изучение фразеологизмов в аспекте РКИ) // Культурный ландшафт пограничья: прошлое, настоящее, будущее / Сб.

материалов III Международной научной конференции 27-29 сентября 2018 года в г. Пскове / Под ред. Н.В. Большаковой, А.Г. Разумовской. – Псков: Логос, 2020. С. 281-287.

4. Воробьева Л.Б. Фразеологические единицы как лингвокультурологический источник при изучении русского языка как иностранного // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве vol. 2.0. Материалы II

13

Международной	научно- стической	конференц	19-	дека	20	г.	Со
Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова; – Псков: Псковский государственный университет, 2020. С. 15.							
5. Головина	Л.С.,	Молчанова	Н.				

QuesttechnologyasawayofsocialandculturaladaptationofforeignstudentsatthelessonsofRussianasforeignlanguage // SOCIETY. INTEGRATION.EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference, [S.l.], v. 5, p. 384-394, may 2020. Доступно на: <<http://journals.rta.lv/inex.php/SIE/article/view/4976>>. Дата доступа: 16 June 2020.

6. Грицкевич Ю.Н. Историческое комментирование фактов современного русского языка в аспекте преподавания РКИ как способ формирования вторичной языковой личности // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве vol. 2.0. Материалы II Международной научно-практической конференции 19– 21 декабря 2019 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л. М. Попкова; Псков: Псковский государственный университет, 2020. С. 116-123.

7. Грицкевич Ю.Н. Особенности подготовки китайских студентов к тестированию по русскому языку как иностранному // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной научнопрактической конференции 13-14 декабря 2018 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 140-146.

8. Грицкевич Ю.Н. Усадебный текст как средство постижения русской языковой картины мира иностранными гражданами // Русская усадьба: региональные и общекультурные аспекты: коллективная монография / Под ред. Н.Л. Вершининой (отв. ред.), И.Ю. Парчевской. – Псков: Издательство ООО «ЛОГОС», 2015. С. 237-260.

9. Грицкевич Ю.Н. Формирование образовательного и коммуникативного пространства в процессе обучения русскому языку как иностранному как фактор успешного диалога культур // Язык и межкультурная коммуникация. Материалы Международной научной конференции «Северная Европа, Псков и Ганзейский союз в прошлом и настоящем» 21-23 мая 2019 г. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С.191-197.

10. Грицкевич Ю.Н., Лукьянова С.В., Попкова Л.М., Яковлева А.С. Добро пожаловать в Псков! Учебно-методическое пособие. – Псков: Псковский государственный университет, 2018. – 140 с.

11. Грицкевич Ю.Н., Лукьянова С.В., Попкова Л.М., Яковлева А.С. Национально ориентированный подход при формировании коммуникативной компетенции в процессе

14

обучения иностранным языкам // SOCIETY. INTEGRATION.EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume V, May 22th-23th, 2020. 395-405. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2020.

12. Дмитриева С.О. Особенности современного молодежного лексикона (в аспекте обучения русскому языку иностранцев) // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной

научнопрактической конференции 13-14 декабря 2018 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 72-76.

13. Ефимова А.А. К вопросу о социально-культурной адаптации иностранных слушателей на этапе предвузовской подготовки (на примере Псковского государственного университета) // Восьмые Лозинские чтения. Материалы Международной научно-методической конференции. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 213-216.

14. Ефимова А.А. Механизм разработки итогового тестирования с учётом профиля обучения (на примере программы предвузовской подготовки по русскому языку как иностранному) // Материалы II Международной научно-практической конференции 19-21 декабря 2020.

15. Ефимова А.А., Головина Л.С. Учим русский вместе: учебное пособие по русскому языку как иностранному (элементарный уровень). Псков: ЛОГОС, 2019. 234 с.

16. Костючук Л.Я. К истокам становления русского языка как иностранного как направления науки в середине XX века (уроки и достижения) // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной научно-практической конференции 13-14 декабря 2018 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С.58-65.

17. Лукьянова С.В. К вопросу о процедуре получения статуса носителя русского языка // Материалы II Международной научно-практической конференции 19-21 декабря 2019 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова – Псков: Псковский государственный университет, 2020. С. 310-315.

18. Лукьянова С.В. Тестирование на уровень ТРКИ-II / B2: проблемы и перспективы // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной научно-практической конференции 13-14 декабря

15

2018 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 152-158.

19. Мельникова Е.Г. Организация самостоятельной работы по русскому языку для студентов-иностранцев на подготовительных курсах // Язык и межкультурная коммуникация. Сборник научных трудов. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 202-208.

20. Мельникова Е.Г. Ошибки в речи мигрантов (субтест «Говорение») // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной научно-практической конференции 13-14 декабря 2018 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 158-168.

21. Молчанова Н.С., Головина Л.С., Клобукова Л.П. Лингвометодические проблемы отражения типичных ситуаций и форм общения в Лексических минимумах к «Комплексному экзамену по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации» // Русский тест: теория и практика. – 2019. – № 7. С. 25-30.

22. Молчанова Н.С., Головина Л.С., Клобукова Л.П. Тексты официально-деловой сферы общения как источник отбора материала для Лексического минимума к «Комплексному экзамену по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации» (уровень «иностранного работника») // Слово. Грамматика. Речь. Выпуск XX. Материалы VII Международной научной конференции «Текст: проблемы и перспективы. Аспекты изучения в целях преподавания русского языка как иностранного». – Москва: МАКС Пресс, 2019. С. 202-204.

23. Молчанова Н.С., Клобукова Л.П., Головина Л.С. Отражение официально-деловой сферы общения в лексическом минимуме к комплексному экзамену по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации (уровень

«иностранный работник») // Актуальные вопросы современной филологии и журналистики. – № 1(36). – 2020. С. 57-65.

24. Молчанова Н.С., Клобукова Л.П., Головина Л.С. Способы выражения темпоральных отношений в текстах, актуальных для различных сфер деятельности трудовых мигрантов // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве vol. 2.0. Материалы II Международной научно-практической конференции 19-21 декабря 2019 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С. В. Лукьянова, Л.М. Попкова – Псков: Псковский государственный университет, 2020. С. 304-310.

16

25. Молчанова Н.С., Клобукова Л.П., Головина Л.С. Тексты официально-деловой сферы общения как источник отбора материала для Лексического минимума к «Комплексному экзамену по русскому языку как иностранному, истории России и основам законодательства Российской Федерации» (уровень «иностранный работник») // Слово. Грамматика. Речь. Выпуск XX. Материалы VII Международной научной конференции «Текст: проблемы и перспективы. Аспекты изучения в целях преподавания русского языка как иностранного». – Москва: МАКС Пресс, 2019. С. 202-204.

26. Попкова Л.М. К вопросу о лексическом минимуме // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве. Материалы Международной научно-практической конференции 13-14 декабря 2018 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова, Л.М. Попкова. – Псков: Псковский государственный университет, 2019. С. 175–182.

27. Попкова Л.М. О ситуациях общения при тестировании иностранных граждан, оформляющих вид на жительство // Мир без границ: русский язык как иностранный в международном образовательном пространстве vol. 2.0. Материалы II Международной научно-практической конференции 19-21 декабря 2019 г. / Сост. Л.Б. Воробьева, Ю.Н. Грицкевич, С.В. Лукьянова – Псков: Псковский государственный университет, 2020. С. 316–322.

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ

**Рахматова Паризода,
студентка 3 курса направления бакалавриата
«Русский язык и литература»
Навоийского государственного
педагогического института
Узбекистан.**

Аннотация: В данной статье рассмотрены приемы реализации творческого и интеллектуального потенциала молодежи при изучении иностранного языка.

Ключевые слова: наглядные пособия, проектная технология, мотивация, ИКТ.

Annotation: This article discusses the methods of realizing the creative and intellectual potential of young people when learning a foreign language.

Keywords: visual aids, project technology, motivation, ICT.

Annotatsiya: ushbu maqolada chet tilini o'rganishda yoshlarning ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish usullari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: ko'rgazmali qurollar, projekt texnologiyasi, motivatsiya, AKT.

Обучение на современном этапе - это процесс развития учащихся. А основная задача школы - развитие и формирование личности школьников. Перед нами стоит одна из самых сложных задач - создание среды, благоприятной для становления личности каждого ребёнка, а также условий для проявления интеллектуальных, творческих способностей ребят.

Основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной компетенции школьников, обучение практическому овладению иностранным языком.

Что нужно сделать для того, чтобы ребёнку в школе было интересно и комфортно? Как добиться максимального творческого и интеллектуального развития личности? Эти вопросы всегда в центре моего внимания. Постоянно думаю, как интереснее провести урок, как сделать так, чтобы на моих уроках все детские глаза сияли, чтобы интерес в глазах моих учеников не пропадал ни на минуту. Для этого ищу свои приёмы, опробовала многие методики. С большим интересом изучаю все педагогические и методические новинки, строю свой педагогический поиск в направлении: “Развитие познавательного потенциала учащихся на уроках иностранного языка и вне его”. Ежегодно провожу открытые уроки, принимаю участие в школьной и районной методических выставках, педагогических чтениях.

Большое значение при изучении имеет систематизация учебного материала. Хорошо оснащённый кабинет способствует повышению интереса учеников к изучению иностранного языка, приучает их к самостоятельности, улучшает их знания. Наглядность подобрана у меня на тематической основе. Весь раздаточный материал, наглядность хранятся в тематических папках, коробках. Также есть у меня “творческая копилка” - это “папка достижений” учеников, где хранятся творческие работы ребят, содержание которых было подсказано уроками, выставками. Всё сделанное школьниками выполнено со вкусом, с выдумкой. Наглядные пособия являются составной частью системы обучения иностранному языку.[1] Роль наглядных пособий при обучении иностранному языку велика. Картинки, детские игрушки, фотографии, особенно яркие и привлекательные, оказывают существенную помощь ученикам в освоении языкового материала. На уроках нужно применять различные средства наглядности: лексические, грамматические и фонетические таблицы; предметные, ситуативные и тематические картинки; всевозможные виды карточек для игр, дисковые тематические словари. Ребятам младших классов очень нравится работать с телевизором со сменными кадрами (для отработки лексики по темам), с дидактическими куклами, набором муляжей овощей и фруктов, карточками для отработки форм глаголов, альбомами, яркими видовыми открытками.

Проектная технология обучения активно влияет на мотивационную сферу обучаемого. В работе над проектом дети учатся сотрудничать, а это воспитывает в них такие нравственные ценности, как взаимопомощь, желание и умение сопереживать, формируются творческие способности и активность обучаемых, т.е. идёт неразрывный процесс обучения и воспитания. Проект — это 6 “П”: проблема – проектирование – поиск информации – продукт – презентация – портфолио. Проектная технология формирует и совершенствует общую культуру общения и социального поведения в целом и приводит учеников к практическому владению иностранным языком. Главное в педагогическом почерке учителя – умение поощрять любознательность, заложенную в каждом ребёнке.[2]

Проекты – это одна из наиболее удачных форм освоения предмета, стимулирующая речемыслительную деятельность учеников, вызывающая живой интерес и здоровый азарт. Вовлекая учащихся в проектную деятельность, мне хотелось, чтобы каждый из них максимально развил и использовал свои задатки уже в школе, а в дальнейшем, имея прочную базу, стал хорошим специалистом и высокообразованным человеком. Проект на основе информационных технологий многогранен, эффективен, перспективен, неисчерпаем.

Для подготовки проекта используются также возможности Интернета.[3] Формы работы с компьютерными обучающими программами включают: изучение лексики, отработку произношения, обучение диалогической и монологической речи, обучение письму, отработку грамматических явлений, обучение чтению. Радость познания – вот что даёт использование компьютера на уроках.

Использование информационных технологий в учебном процессе способствует формированию положительной мотивации. Использование ИКТ на уроках позволяет повысить профессиональный уровень преподавателей. Использование компьютера оказывает огромную помощь при подготовке к урокам, составлению календарно-тематического и поурочного

планирования, подготовке докладов, сообщений, при ведении диагностических мероприятий, отслеживании результатов учебно-воспитательного процесса. Использование ИКТ способствует подъёму образования на качественно новый уровень. Оно нацелено на развитие интереса, мотивации; активность субъекта учения; интерактивность; увеличение самостоятельности школьников; развитие креативности; самореализацию и социализацию учащихся; предотвращение их перегрузки. Именно информационные технологии способны сделать учебный процесс для школьника личностно значимым, в котором он сможет полностью раскрыть свой творческий потенциал, проявить свои исследовательские способности, фантазию, креативность, активность, самостоятельность.[4]

Таким образом, учитель должен знать, в чем заключается образовательный потенциал урока иностранного языка, то есть, как сделать так, чтобы ученик познавал и язык, и культуру, развивал при этом свои способности, воспитывался нравственно и учился общаться. Образовательный потенциал – это совокупность ресурсов, которыми располагает система образования для обеспечения своих важнейших функций обучения и воспитания детей, осуществляемых в целях нравственного, интеллектуального, культурного, физического развития и формирования профессиональной компетентности

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. Учебное пособие. — 3-е изд., стер. — М.: Академия, 2006. — 336 с.
- [2] Калимуллина О.В. Ролевые игры в обучении диалогической речи // Иностранные языки в школе. - № 3. - 2003. с. 53-54.
- [3] Олейник Т.И. Ролевые игры в обучении диалогической речи шестиклассников. // ИЯШ. 1989. № 1. С. 27-30.
- [4] Рахимов А.Е. // Ролевые игры как средство профориентации учащихся на уроках английского языка. - М. 2/1975, с. 21.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ КАТЕГОРИЙ ВИДА И ВРЕМЕНИ В РАССКАЗЕ А.П.ЧЕХОВА «ЛОШАДИНАЯ ФАМИЛИЯ»

**Рахманова Маржона Хусан кизи - магистрант
Навоийский государственный педагогический институт
Республика Узбекистан**

Аннотация: в данной статье рассмотрена видо-временная категория глаголов в русском языке на основе рассказа А.П. Чехова «Лошадиная фамилия» и поставлены такие задачи: изучить литературу по данному вопросу, выписать глаголы из рассказа «Лошадиная фамилия», указать категорию вида, числа и времени у глаголов. Глагол – это слово, которое обладает множеством грамматических категорий и словообразовательных возможностей, что делает его чрезвычайно сложным и многогранным. Глагол, обозначая действие или процесс, является основной единицей языка, представляя действительность как движение и изменение. Грамматические категории глагола позволяют соотносить действие с субъектом или объектом и определять его в пространстве и времени.

Ключевые слова: категория вида, категория времени, совершенный вид, несовершенный вид.

Annotation: This article discusses the type-temporal category of verbs in Russian based on the story by A.P. Chekhov's "A Horsey name" and set such tasks as: to study the literature on this issue, write out verbs from the story "A Horsey name.", indicate the category of aspect, number and tense of verbs. A verb is a word that has many grammatical categories and word-forming capabilities, which makes it extremely complex and multifaceted. The verb denoting an action or process is the basic unit of the language, representing reality as movement and change. The grammatical categories of the verb allow you to correlate the action with the subject or object and determine it in space and time.

Key words: Category of verb type, category of time, perfective aspect, imperfective aspect.

В русском языке употребление видов глагола часто зависит от других грамматических категорий, таких как время, наклонение, залог. Эти категории тесно связаны с видом и влияют на его семантику. Это связано с тем, что любой глагол одновременно выражает несколько грамматических значений, в том числе вид, время, наклонение, переходность/непереходность, залог, лицо и число. Такое пересечение значений может приводить к контаминации, то есть смешению значений. В результате этого употребление глагольной словоформы может быть ограничено или ее семантика может измениться. Значения грамматических категорий глаголов могут быть взаимосвязаны или независимыми друг от друга. Особенностью славянских языков является наличие системы глагольных пар. [3, 228]

В частности, вид и время глаголов тесно связаны между собой. В русском языке видовое значение глагола является обязательным. Оно определяет, как протекает действие во времени. Благодаря видовому значению глагол может образовывать различные формы времени, причастий и деепричастий. В русском языке грамматическая категория вида занимает центральное место среди средств выражения аспектуальных отношений [4, 42]

Глаголы несовершенного вида имеют полную парадигму времени, включающую три времени: прошедшее, настоящее и будущее. Для несовершенного вида характерно «обозначение действия в его течении, не стеснённом мыслью о пределе процесса в целом» [1,409]

Глаголы совершенного вида имеют неполную парадигму времени, включающую только два времени: прошедшее и будущее. Основная функция совершенного вида как «ограничение или устранение представления о длительности действия, сосредоточение внимания на одном из моментов процесса как его пределе» [1, 409]. Таким образом, грамматическим содержанием глагольного вида является отношение к внутреннему «пределу действия» [1,409]

Взаимосвязь вида и времени проявляется также в том, что употребление видов зависит от семантики глагольного времени. Так, в прошедшем времени глаголы несовершенного вида обычно обозначают действие, которое происходило в течение некоторого времени, а глаголы совершенного вида – действие, которое произошло в определенный момент времени. Однако в некоторых случаях в прошедшем времени могут употребляться глаголы совершенного вида для выражения значения, которое обычно характерно для несовершенного вида.

Путем сплошной выборки из текста-рассказа «Лошадиная фамилия» была составлена картотека глаголов в количестве 139 примеров:

1. Разболелись	20. Заговаривал	39. Пошли
2. Полоскал	21. Отвернется	40. Взмолилась
3. Прикладывал	22. Пошепчет	41. Не Верить
4. Мазал	23. Поплюет	42. Испытала
5. Была	24. Увольнили	43. Не Послать?
6. Помогало	25. Живет	44. Не Отвалятся
7. Вызывало	26. Кормится	45. Согласился
8. Приезжал	27. Заболит	46. Пошлешь
9. Поковырял	28. Идут	47. Живет?
10. Прописал	29. Помогает	48. Писать?
11. Не Помогло	30. Пользует	49. Сел
12. Ответил	31. Пошлите	50. Взял
13. Вырвать	32. Болят	51. Знает
14. Предлагали	33. Прошу	52. Сказал
15. Пришел	34. Пошлете	53. Извольте писать
16. Посоветовал	35. Выпользовать	54. Забыл!
17. Полечиться	36. Попытайте	55. Шел
18. Служил	37. Живет	56. Помнил
19. Сказал	38. Сказать	57. Позвольте-с

58. Поднял	85. Искали	113. Пускай рвет!
59. Зашевелил	86. Перебрали	114. Решил
60. Ожидали	87. Требовали	115. Терпеть
61. Думай!	88. Спрашивали	116. Приехал
62. Помню	89. Отвечал	117. Вырвал
63. Вышибло	90. Продолжал	118. Успокоился
64. Буду писать?	91. Думать	119. Утихла
65. Подумай!	92. Кричали	120. Сел
66. Спросила	93. Взбудоражилась	121. Поехал
67. Забыл!	94. Пообещал	122. Встретил
68. Лезешь	95. Вспомнит	123. Стоял
69. Забыл?	96. Стали Ходить	124. Думал
70. Рассердился	97. Говорили	125. Бормотал
71. Ступай	98. Наступил	126. Обратился
72. Схватил	99. Не была найдена	127. Не могу ли
73. Вышел	100. Легли	128. Купить
74. Заходил	101. Спать	129. Продают
75. Вопил	102. Не Спал	130. Поглядел
76. Не Вижу!	103. Ходил	131. Улыбнулся
77. Вышел	104. Стонал	132. Побежал
78. Стал	105. Вышел	133. Гналась
Припоминать	106. Постучался	134. Надумал
79. Позвали	107. Спросил	135. Закричал
80. Спросил	108. Ответил	136. Надумал
81. Вспомнил?	109. Вздыхнул	137. Посылайте
82. стали изобретать	110. Замучился!	138. Сказал
83. Вспомнили	111. Помню	139. Поднес
84. Ходили	112. Послал	

Совершенный вид	Несовершенный вид
<p>Приехал, послал, замучился, надумал, закричал, сказал, решил, вздохнул, спросил, ответил, вспомнили, постучался, побежал, вышел, поглядел, улыбнулся, позвали, обратился, легли, сел, наступил, встретил, схватил, поехал, утихла, пошлите, успокоился, вырвал, пообещал, рассердился, забыл, полечиться, посоветовал, согласился, спросила, испытала, вырвать, ответил, не помогло, пришел, поднял, зашевелил, поковырял, прописал, увольнили, сел, взял, купить, пошлете, разболелись, взбудоражилась, взмолилась, сказать, подумай, попытайте, вышибло, пошли, перебрали, воспользовать, поднес, заболит, вспомнит, отвернется, пошепчет, поплюет, пошлешь, не послать, не была найдена, не отвалятся.</p>	<p>Кричали, отвечал, спрашивали, требовали, продолжал, ходили, гналась, стонал, ходил, бормотал, думал, вопил, стоял, заходил, говорили, служил, заговаривал, живет, предлагали, ожидали, помнил, шел, приезжал, полоскал, прикладывал, мазал, помогало, вызывало, терпеть, думать, спать, думай, писать, искали, идут, буду писать, не спал, стали изобретать, стал припоминать, стали ходить, не могу ли, извольте писать, была.</p>

Количество глаголов совершенного вида намного больше, так как А.П. Чехов хотел показать законченность действия, законченность всего произведения.

Прошедшее время	
Настоящее время	
Единственное число	Множественное число
Живет, кормится, помогает, пользуется, прошу, живет, не веришь, живет, думай, помню, лезешь, ступай, не вижу, помню, обратился, взбудоражилась.	Идут, болят, продают.
Единственное число	Множественное число
Полоскал, прикладывал, мазал, была, поднес, надумал, гналась, помогало, вызывало, улыбнулся, побежал, надумал, закричал, приезжал, стоял, поглядел, продолжал, поковырял, прописал, отвечал, не спал, ходил, думал, бормотал, приехал, вырвал, успокоился, утихла, поехал, решил, встретил, стонал, вышел, послал, ответил, вздохнул, замучился, сел, постучался, наступил, пообещал, не помогло, ответил, пришел, вопил, посоветовал, служил, вспомнил, вспомнили, спросил, заговаривал, взмолилась, испытала, согласился, схватил, заходил, рассердился, забыл, взял, знает, сказал, шел, спросила, помнил, поднял, вышибло зашевелил.	Разболелись, предлагали, увольнили, пошли, ожидали, позвали, ходили, искали, перебрали, требовали, спрашивали, кричали, говорили, легли.

Будущее время	Начальная форма глагола
Отвернется, пошепчет, поплюет, заболит, пошлите, пошлете, попытайте, не послать, пошлешь, буду писать, подумай, вспомнит, не отвалятся	Вырвать, полечиться, выпользовать, сказать, думать, писать, спать, терпеть, купить.

Глаголов прошедшего времени единственного числа в рассказе «Лошадиная фамилия» встречается больше, так как эти глаголы помогают расширить представления о происходившем когда-то, также такие глаголы используются Чеховым в качестве описания действий.

Рассказ «Лошадиная фамилия» (1885) написан Чеховым ещё в ту пору, когда он печатался под псевдонимом Антоша Чехонте. Первая публикация произведения была в 1885 году, в год написания. Рассказа носит юмористический характер, поскольку преподнесён читателю в шуточной форме. Название юмористического рассказа «Лошадиная фамилия» отражает абсурдность ситуации и ошибочность цели. Темой рассказа можно назвать несоответствие формы содержанию и абсурд в жизни. Основной мыслью рассказа является невежество и невоспитанность человека высокого звания порождающие абсурдные ситуации и оказывает разлагающее влияние на слуг и подчинённых, поощряет деятельность шарлатанов.

Вывод. Итак, в произведениях А.П. Чехова наблюдается большое употребление глаголов прошедшего времени единственного числа (60 % примеров) и глаголов совершенного вида (85% примеров). Именно данные формы глаголов помогают писателю точнее выразить идеи, проблемы произведений и характеры их героев.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. В. В. Виноградов Русский язык. Грамматическое учение о слове / Под ред. Г.А. Золотовой. 4-е изд. М.: Русский язык, 2001. 720 с
2. Жумаева Ф.Р., Хакимова Н.Х. Использование разных видов текстов в качестве дидактического материала на уроках русского языка. – Журнал “European science”, 2020. Номер 3 (52). С. 57-59. - <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-raznyh-vidov-tekstov-v-kachestve-didakticheskogo-materiala-na-urokah-russkogo-yazyka>
3. А.Мейе Общеславянский язык. 3-е изд. М.: Либроком, 2011. 496 с.
4. Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / Отв. ред. А.В. Бондарко. Л.: Наука, 1987. 349 с
5. <https://www.litres.ru/book/anton-chehov/loshadinaya-familiya-rasskazy-i-vodevili-25277859/>

ЯЗЫК СМИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

К. З. Кузиева, магистрант

Научный руководитель: доц. Д.М. Шамсиева

В статье рассматривается функционирование языка СМИ на современном этапе, где общественно-политическая лексика приобретает характер своеобразной терминологии публицистики, составляя неотъемлемую часть лексикона газеты и пополняя русский литературный язык, обогащая его новыми выразительными средствами, расширяя его оценочный, экспрессивный потенциал.

***Ключевые слова:** общественно-политическая лексика, литературный язык, экспрессивный потенциал языка СМИ, прагматическая актуализация.*

In the article it is observed the functioning of the Mass media language on the contemporary type, where the common-political lexis acquire the character of peculiar terminology of political journalism which makes up the integral part of the lexicom of the newspaper and fills up the Russian literary language enriching it with new expressive means, widen its valuation, expressive potential.

***Keywords:** common-political lexis, literary language, expressive potential of the Mass media language, pragmatic actualization.*

Язык СМИ действует на огромном духовном пространстве, включая в свою орбиту политику, идеологию, культуру, экономику и быт. И каждая из этих областей функционирования СМИ накладывает отпечаток на их язык, определяя те или иные его особенности. Центральную же роль в выявлении специфики языка СМИ играет политика. Она оказывает огромное и многообразное воздействие на язык СМИ, составляя основу его содержания и определяя его особенности. Через посредство СМИ политика влияет и на литературную речь, насыщая ее номинациями политических реалий, обогащая ее прагматический потенциал, расширяя арсенал оценочных средств. Язык политики входит в литературный язык как его важнейшая составная часть. В отличие от других стилевых образований язык политики лишен, как правило, узкоспециальных средств. Состав политического словаря — это, за редкими исключениями, общедоступная и общеупотребительная лексика. В этом заключается одна из причин воздействия политического дискурса на массы, на литературный язык.

Рассмотрим, как осуществляется это воздействие, имея в виду язык политики не во всем его объеме, но прежде всего язык политики в СМИ. Именно через каналы массовой информации язык политики становится достоянием литературной речи.

В лингвистическом плане язык политики — это прежде всего общественно-политическая лексика, обильно представленная в СМИ. В известном смысле общественно-политическая лексика — это своеобразная терминология публицистики, неотъемлемая часть газетного лексикона, так как содержание последнего — прежде всего общественно-политическая тематика. При этом среди различных пластов политического словаря наиболее употребительна лексика, выражающая важные идеологические понятия. Ее можно назвать концептуальной. Концептуальная лексика отражает суть, политическое содержание переживаемого обществом исторического момента, её состав меняется от периода к периоду. Состав концептуальной лексики меняется, но сам разряд остается ведущим, определяющим структуру лексики газеты, характер и направление ее деятельности. К особенностям общественно-политической лексики относят понятность, доступность и, как правило, социально-оценочный характер. Общественно-политическая лексика особенно восприимчива к социальным воздействиям. Обозначая понятия и явления, близко касающиеся жизни, интересов людей, общественно-политическая лексика подвергается социально-идеологической дифференциации, отражающей различные политические, идеологические устремления тех или иных слоев, групп социума. В результате в общественно-политических словах, прежде всего концептуальных, развивается оценочная окраска. Оценочность есть всегда следствие «включения в семантическую структуру слова дополнительных элементов, отражающих классовую, социально-групповую оценку называемого, обозначаемого предмета, явления.

Взаимодействие языка политики и языка СМИ имеет двойкий характер: политика насыщает язык СМИ политической лексикой, определяя во многом языковую характеристику СМИ. Язык СМИ воздействует в свою очередь на политический дискурс, меняя нередко содержание общественно-политической лексики в соответствии со своей позицией. В итоге политические лексемы как бы расщепляются, приобретают многозначность, создавая омонимы на месте однозначных слов. Не менее важно для полной характеристики языка СМИ исследовать взаимодействие его с культурой. Ближайшая задача науки о языке СМИ и заключается в изучении взаимодействия языка СМИ с такими областями культуры, как наука, искусство, литература, религия и др. Взаимодействие со всеми этими сферами практически безграничного духовного пространства делает язык СМИ политематическим, всеобъемлющим.

Для нашего времени язык СМИ — это «усредненный язык нации» (Н. И. Конрад), это модель литературного языка (Ю. Н. Караулов), объединяющая, синтезирующая функциональные стили, представляя их в новом качестве. Конечно, язык СМИ не тождествен литературному языку. Однако подлинное свое бытие как целостное образование, не разделенное на функциональные стили, литературный язык обнаруживает в языке СМИ. Язык СМИ — это своеобразный мост между национальным и литературным языком. В наше время роль подобного посредника играет язык СМИ. Престижность и степень воздействия на литературный язык художественного стиля резко снизились. И место художественной речи в общезыковых процессах, в развитии литературного языка занимает язык СМИ.

Язык СМИ — это своеобразная лаборатория, в которой куются средства литературного языка. Благодаря высокой проницаемости, открытости для разнородных влияний и доступности, престижности язык СМИ придает разнообразным языковым единицам ограниченного употребления статус всеобщности и в конечном счете литературности. Широко используется научная лексика, особенно экономическая. В связи с усилившимся влиянием религии активизируется религиозная лексика.

Таким образом, язык СМИ становится важнейшим фактором развития литературного языка и занимает в нем центральное положение. Это, повторим, действующая модель, по которой строится и функционирует литературный язык в настоящее время. Это не только главный источник развития литературного языка, но и фильтр, через который проходят питающие литературную речь средства. Иногда этот фильтр загрязняется, и тогда возникают «издержки производства», происходит перенасыщение языка СМИ и соответственно литературного языка жаргонизмами, просторечием, иноязычными заимствованиями и т. п. Но это не снижает

созидающей роли языка СМИ в целом. Ведь любой процесс не свободен от недостатков, исключения лишь подтверждают правило.

Изучение языка СМИ как функционально-стилевого образования, оказывающего сильнейшее влияние на формирование языковых вкусов, литературных норм, на состояние культуры речи общества, важно не только само по себе. Оно очень важно и в теоретическом плане — для исследования современной языковой ситуации, стилистических процессов, протекающих в языке. Моделируя литературный язык, язык СМИ популяризирует его как важнейшее национальное достояние, представляя весь литературный язык, а не одну какую-либо его сферу. Будучи посредником между национальным и литературным языком, СМИ обогащают литературный язык новыми средствами выражения, значительно расширяя его оценочный, экспрессивный потенциал.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. 4. Володина М. Н. Язык и дискурс средств массовой информации в XXI веке. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. – 332 с.
2. Н.С. Вальгина. Активные процессы в современном русском языке. Москва, 2003
3. Полякова Г. П., Солганик Г. Я. Частотный словарь языка газеты. М., 1971.
4. Журналистика и культура русской речи. М.: «Изд-во ИКАР», 2003, №4.-76 с.
5. Сиротина О. Б. Современный публицистический стиль русского языка // Русистика. 1999. № 1-2. С. 5-17.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК СРЕДСТВО САМОРАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Шимчук Алёна Олеговна, магистрантка 1 курса направления «Иностранные языки и литература» (английский язык), Навоийский государственный педагогический институт, Навои, Республика Узбекистан

Аннотация. В данной статье раскрывается актуальность самостоятельной работы при изучении иностранного языка; рассматриваются этапы организации самостоятельной работы. Описывается возможность применения самостоятельной работы с учетом саморазвития учащихся на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: саморазвитие, самостоятельность, самостоятельная работа, технология саморазвития.

INDEPENDENT WORK IN THE STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE AS A MEANS OF STUDENTS' SELF-DEVELOPMENT

Abstract. This article reveals the relevance of independent work in the study of a foreign language; the stages of organizing independent study are considered. The possibility of using independent work based on the student's self-development at foreign language lessons is described.

Keywords: self-development, self-dependence, unsupervised work, technology of self-development.

INGLIZ TILI DARSLARIDA MUSTAQIL ISH O'QUVCHILARNING O'ZI-O'ZI ISHLAB CHIQUISH VAROITI SOSITIDA.

Annotatsiya. Ushbu maqola chet tilini o'rganishda mustaqil ishning dolzarbligini ochib beradi; Mustaqil ishlarni tashkil etish bosqichlari ko'rib chiqiladi. Chet tili darslarida o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishini hisobga olgan holda mustaqil ishlardan foydalanish imkoniyatlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqillik, mustaqil ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish texnologiyasi.

В условиях введения государственного образовательного стандарта основного общего образования возрос интерес к самостоятельной работе в организации учебного процесса. Успешное обучение английскому языку невозможно без интенсивной самостоятельной работы обучающихся. Формирование целостной, гармонично развитой личности невозможно без развития самостоятельной деятельности. Эти качества формируются путем организации специальным образом построенной системы дидактических средств по формированию и

развитию у учащихся умений и навыков самостоятельной учебной работы, воспитанию их творческой активности, самоконтроля и инициативы [1]. В качестве основного средства мы рассматриваем самостоятельную работу учащихся.

Самостоятельная работа — это не только важнейший результат самовоспитания и воспитания; она выступает, одновременно, и как важнейшее условие, и как инструмент саморазвития личности. Доказано, что чем выше уровень самостоятельности личности, тем быстрее протекают процессы своеобразной «обратной связи», т.е. усвоения и применения своего собственного и чужого опыта, обучения и воспитания.

При этом необходимо помнить, что самостоятельная работа обучающихся выполняет в учебном процессе несколько функций:

- развивающую;
- информационно-обучающую;
- ориентирующую и стимулирующую;
- воспитательную;
- исследовательскую.

Организация самостоятельной работы учащихся осуществляется в несколько этапов.

Первый этап – диагностический. На данном этапе необходимо точно определить результаты педагогического процесса, такие как контроль, проверка, оценивание, прогнозирование, выявление проблем, требующих решения. Диагностика повышает эффективность самостоятельной работы, позволяет установить результаты деятельности участников процесса обучения и определяет уровень качества образования, а также уменьшает количество вероятных ошибок в процессе обучения.

Второй этап - мотивационный. Цель данного этапа - развитие у обучающихся положительных мотивов к обучению и их познавательных интересов. Необходимо отметить, что мотивация определяет движение к поставленной цели, а также влияет на активность или пассивность поведения. Е.А. Ермолаева утверждает, что одним из эффективных средств и стимулов к овладению иностранным языком является игра [2]

Третий этап – содержательный. На данном этапе осуществляется отбор учебного материала. При разработке плана самостоятельной работы, учителю необходимо учитывать степень сложности материала, отношение учащихся к предмету и уровень сформированности навыков данной работы.

Для оптимизации самостоятельной работы и индивидуализации необходимо использовать различные методы обучения и постоянно обновлять задания, выполняемые как в классе, так и дома. По мнению Г.А. Никитиной, на содержательном этапе можно также использовать деловые или ситуационные формы занятий с целью оптимизации самостоятельной работы учащихся [3].

Необходимо заметить, что разработка новых заданий — это творческий процесс, состоящий в анализе целей, возможностей и выборе форм, методов и средств обучения, обеспечивающих реализацию целей и возможностей. Это и выбор личных предпочтений преподавателя, практически — это постоянная мыслительная поисковая и созидательная деятельность, которая требует от преподавателя дополнительных усилий. В качестве примера приведем практические рекомендации, разработанные Т.И. Сосновцевой для обучения студентов навыкам чтения [4].

Четвертый этап - аналитико-корректирующий. На данном этапе осуществляется оценивание результатов работы по определенным критериям посредством использования накопительных оценок, рейтингов, тестов, нестандартных экзаменационных процедур. Также в рамках контроля выделяют самоконтроль и взаимоконтроль.

Пятый этап – обобщающий. На данном этапе обрабатываются, анализируются и обобщаются результаты проведенной самостоятельной работы, а также поощряют их за успехи в учебе и творческой деятельности (поощрительные баллы). Применяя метод поощрения, необходимо обеспечить объективность, справедливость, учитывать возрастные и индивидуальные особенности. Любое поощрение должно основываться на гуманистических принципах, быть стимулирующим фактором в деятельности учащихся. Поощрение окажет большое воспитательное воздействие, если учитель учтет при оценке их деятельности не только

результат, но и пути, способы, при помощи которых ученики достигли этих результатов. Если способный ученик быстрее добился результатов, а другой — медленнее, но более упорным трудом, то особого поощрения заслуживает труд второго ученика.

Чтобы возложить на учащихся функцию управления самостоятельной работой, нужно методически верно организовать учебные материалы для самостоятельной работы, и тогда ученики без поддержки учителя будут выполнять ее.

Для достижения учебной цели необходима подборка упражнений, которая обеспечит возможность индивидуального выбора и определения объема материала. Такие задания должны стимулировать поиск самостоятельных решений и носить активный, творческий характер. Овладение приемами самостоятельной работы является обязательным условием развития навыков самообразования.

Во время самостоятельной работы у студентов возникает желание изучать и познавать. Содержание и объем задания на самостоятельную работу должны соответствовать конкретным дидактическим целям. Кроме того, преподавателю нужно учитывать и время, необходимое для его выполнения, и учебные возможности студента, и достигнутый им уровень развития.

От этого зависят и учебная активность, и самостоятельность его работы. Чтобы вызвать потребность в дальнейшем познании, интерес к обучению, задания должны быть одновременно дидактически целесообразными, иметь оригинальную форму, быть интересно сформулированными. Как показывает практика, именно такие задания, максимально развивают самостоятельность учеников [5, с. 125].

Задачи нужно составлять таким образом, чтобы степень самостоятельности и сложность постепенно возрастала. Важно не только заранее определить виды заданий, которые отводятся на самостоятельную работу, но и спланировать последовательность их выполнения в зависимости от материала, который изучается на отдельных занятиях.

Самостоятельная работа – это один из главных компонентов учебной деятельности, которая выполняется без непосредственного участия преподавателя, но по его заданию. При этом обучающийся сознательно стремится достигнуть поставленных целей, употребляя свои усилия и выражая, в той или иной форме, результат умственных или физических (либо тех и других вместе) действий [6].

В методике преподавания иностранного языка применяются различные виды самостоятельной работы, с помощью которых обучающиеся самостоятельно приобретают знания, умения и навыки в процессе саморазвития.

Таким образом, саморазвитие и самостоятельная работа — это взаимосвязанные процессы, необходимые сегодня для проведения современного качественного урока иностранного языка.

Список использованной литературы

1. Мокроусова А. А. Контроль и самоконтроль как стимулы учебной деятельности / А. А. Мокроусова, Е. А. Ермолаева // Иностранные языки: проблемы преподавания и риски коммуникации: Научные исследования преподавателей и студентов факультета иностранных языков и лингводидактики СГУ имени Н. Г. Чернышевского, Саратов, 04–05 июня 2020. Саратов: Издательство "Саратовский источник", 2020. С. 219-227.

2. Шишканова К. А. Использование игр на уроках английского языка с целью формирования коммуникативной компетенции учащихся / К. А. Шишканова, Е. А. Ермолаева // Иностранные языки: проблемы преподавания и риски коммуникации: Научные исследования преподавателей и студентов факультета иностранных языков и лингводидактики СГУ имени Н. Г. Чернышевского, Саратов, 04–05 июня 2020 года. Саратов: Издательство "Саратовский источник", 2020. С. 360-364.

3. Никитина Г. А. Методика обучения английскому языку: Пособие для подготовки к лекциям и практическим занятиям. Саратов: Издательство "Саратовский источник", 2019. – 315 с.

4. Сосновцева Т.И. Некоторые аспекты обучения студентов факультета иностранных языков основам выразительного чтения // Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации. Материалы докладов VII Международной конференции. 2015. С.

5. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. М.: Педагогика, 1980. 265 с.

6. Сосновцева Т.И. Организация самостоятельной работы в ходе обучения фонетике студентов языковых факультетов // Организация самостоятельной работы студентов. Материалы докладов V Международной очно-заочной научно-практической конференции. 2016. С.188-193.

THE IMPORTANCE OF THE RIGHT TO EDUCATION IN THE FORMATION OF SOCIAL PROCESSES AND ETHICS OF INTELLECTUAL YOUTH IN THE MODERN WORLD

**Uzbekistan, The National Center for Human Rights
of the Republic of Uzbekistan
independent researcher Sharapov Shukhrat Shokirovich**

Abstract

Education is fundamental for the development of individuals and societies, playing a pivotal role in shaping the intellectual youth of the modern world. The right to education is not only a human right but also a crucial factor in fostering social progress and ethical values among young people. This overview explores the significance of education in the context of social processes and ethical development, particularly focusing on its impact on intellectual youth in contemporary society. The discussion encompasses various dimensions, including access to education, educational quality, and the broader implications for social cohesion and ethical frameworks. By analyzing pertinent literature and examples, this article underscores the transformative power of education in nurturing responsible, ethical, and informed individuals who contribute positively to global progress.

Key words: The right to education, social processes, intellectual youth, ethics.

ZAMONAVIY DUNYODA IJTIMOYIY JARAYONLAR VA INTELTEKTUAL YOSHLARNING ETIKASINI SHAKLLANISHDA TA'LIM OLISH HUQUQINING AHAMIYATI.

**O'zbekiston, O'zbekiston Respublikasi
Inson huquqlari bo'yicha milliy markazi mustaqil
tadqiqotchi Sharapov Shuxrat Shokirovich**

Annotatsiya

Ta'lim zamonaviy dunyoning intellektual yoshlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydidi. Shaxslar va jamiyatlarning rivojlanishi uchun asos hisoblanadi. Ta'lim olish huquqi nafaqat inson huquqi, balki yoshlar o'rtasida ijtimoiy taraqqiyot va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning hal qiluvchi omilidir. Ushbu maqola ijtimoiy jarayonlar va axloqiy rivojlanish kontekstida ta'limning ahamiyatini o'rganadi, ayniqsa uning zamonaviy jamiyatdagi intellektual yoshlarga ta'siriga e'tibor beradi. Shuningdek turli yo'nalishlarni, jumladan, ta'lim olish imkoniyati, ta'lim sifati va ijtimoiy birdamlik va axloqiy asoslar uchun kengroq ta'sirlarni o'z ichiga oladi. Tegishli adabiyotlar va misollarni tahlil qilib, ushbu maqola global taraqqiyotga ijobiy hissa qo'shadigan mas'uliyatli, axloqiy va bilimli shaxslarni tarbiyalashda ta'limning o'zgartiruvchi kuchini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Ta'lim olish huquqi, ijtimoiy jarayonlar, intellektual yoshlar, axloq.

ЗНАЧЕНИЕ ПРАВА НА ОБРАЗОВАНИЕ В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ И ЭТИКИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

**Узбекистан, Национальный центр по правам человека
Республики Узбекистан
самостоятельный соискатель Шарапов Шухрат Шокирович**

Аннотация

Образование имеет основополагающее значение для развития личности и общества, играя ключевую роль в формировании интеллектуальной молодежи современного мира. Право на образование является не только правом человека, но и важнейшим фактором содействия социальному прогрессу и этическим ценностям среди молодежи. В этом обзоре исследуется значение образования в контексте социальных процессов и этического развития, уделяя особое внимание его влиянию на интеллектуальную молодежь в современном обществе. Обсуждение охватывает различные аспекты, включая доступ к образованию, качество образования и более широкие последствия для социальной сплоченности и этических норм. Анализируя соответствующую литературу и примеры, эта статья подчеркивает преобразующую силу образования в воспитании ответственных, этических и информированных людей, которые вносят позитивный вклад в глобальный прогресс.

Ключевые слова: Право на образование, социальные процессы, интеллектуальная молодежь, этика.

As the head of our state said in his congratulatory speech to representatives of the sphere on the occasion of Teacher and Educator Day, science, education and upbringing are the cornerstone of development and the force that makes the country powerful, the nation great.[1]

Education is universally recognized as a fundamental human right and a cornerstone of sustainable development. The right to education empowers individuals, particularly the youth, with knowledge, skills, and values essential for personal growth and societal advancement. In the context of modern society, characterized by rapid technological advancements and complex global challenges, education plays an increasingly crucial role in shaping the intellectual youth and influencing broader social processes and ethical norms. [2]

The right to education encompasses not only access to schooling but also the provision of quality education that equips individuals with knowledge, skills, and values necessary to thrive in a complex world. This article explores the significance of the right to education as a human right and its transformative potential as a catalyst for positive change.

Firstly, the right to education is enshrined in numerous international human rights instruments, including the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. These documents affirm that everyone has the right to free and compulsory education, at least in the elementary and fundamental stages. The recognition of education as a human right underscores its intrinsic value in promoting individual dignity and empowerment.[3]

Access to education is crucial in breaking the cycle of poverty and inequality. Educational opportunities should be equitable, ensuring that all individuals, regardless of background or socio-economic status, have the chance to fulfill their potential. However, disparities in educational access persist globally, with marginalized groups often facing barriers such as poverty, discrimination, or lack of infrastructure. Closing these gaps requires concerted efforts by governments, international organizations, and civil society to prioritize education and allocate resources effectively. Moreover, education is not solely about acquiring knowledge; it is also about fostering critical thinking, creativity, and ethical awareness. Quality education plays a transformative role in shaping attitudes and behaviors, empowering individuals to become active participants in their communities and agents of positive change. By nurturing skills such as problem-solving, communication, and collaboration,

education contributes to the development of informed and engaged citizens capable of addressing complex societal challenges.

Education serves as a catalyst for change by promoting social mobility and economic development. Educated individuals are more likely to secure meaningful employment, contribute to economic growth, and participate in civic life. Furthermore, education enhances health outcomes, reduces crime rates, and promotes gender equality. Investing in education yields significant long-term benefits, not only for individuals but also for societies as a whole.

In the context of modern challenges such as climate change, technological disruption, and global health crises, education plays an indispensable role in building resilience and fostering sustainable development. Educators have a responsibility to equip students with the knowledge and skills needed to navigate an interconnected world responsibly and ethically.[4]

At its core, the right to education implies more than mere access to schools; it encompasses the right to receive a quality education that is inclusive, equitable, and empowering. Quality education goes beyond academic instruction to promote holistic development, including critical thinking, creativity, and ethical awareness. It equips individuals with essential life skills and prepares them to contribute meaningfully to society.

The scope of the right to education extends throughout a person's life, from early childhood through adulthood. It includes not only formal education provided in schools but also informal and non-formal learning opportunities. Lifelong learning is integral to the realization of the right to education, enabling individuals to adapt to changing circumstances, acquire new skills, and pursue personal growth and fulfillment.

One of the key principles underpinning the right to education is non-discrimination. Education should be accessible to all without discrimination based on factors such as race, ethnicity, gender, disability, socioeconomic status, or geographical location. Governments have a duty to eliminate barriers to education and ensure that marginalized and vulnerable groups have equal opportunities to learn and thrive. The right to education also encompasses the freedom of parents to choose the type of education that best suits their children, whether in public or private institutions. States are responsible for regulating and monitoring both public and private educational institutions to ensure they meet certain standards of quality and inclusivity. Education plays a crucial role in promoting other human rights, such as the rights to health, employment, and participation in cultural life. It empowers individuals to exercise their civil and political rights effectively and contributes to the overall well-being of societies.

Education is not just about imparting knowledge and skills; it is also instrumental in shaping ethical values and fostering moral development in individuals. Quality education plays a pivotal role in nurturing ethical awareness, critical thinking, and empathy, which are essential for building a responsible and compassionate society. Firstly, quality education goes beyond academic achievements to cultivate a range of competencies, including ethical reasoning and moral judgment. An education that prioritizes critical thinking and inquiry encourages individuals to question assumptions, consider multiple perspectives, and make well-informed decisions based on ethical principles. Quality education fosters a sense of personal integrity and social responsibility, empowering individuals to act ethically in various contexts.[5]

Furthermore, education influences socialization processes and the transmission of societal norms and values. Schools serve as agents of socialization, where students learn not only academic subjects but also social behaviors, ethical standards, and cultural norms. Educators play a critical role in shaping students' attitudes and values through formal and informal interactions. By promoting ethical behavior, empathy, and social responsibility, education contributes to the development of well-rounded individuals who are equipped to navigate complex social environments.

Additionally, education can be a catalyst for social change and transformation. Educated individuals are more likely to challenge existing inequalities, advocate for human rights, and promote sustainable development. By empowering students with knowledge and critical thinking skills, education enables them to identify societal injustices and work towards positive change. Quality education promotes empathy and respect for others. By exposing students to diverse experiences,

perspectives, and cultures, education fosters an appreciation for human dignity and the value of inclusivity. Educators play a crucial role in creating inclusive learning environments that celebrate diversity and promote understanding among students from different backgrounds.

Ethical development through education also involves the cultivation of civic virtues and democratic values. Quality education empowers individuals to participate actively in civic life, uphold democratic principles, and advocate for social justice. By engaging students in discussions about rights, responsibilities, and ethical dilemmas, education prepares them to become informed and engaged citizens who contribute positively to their communities.

Moreover, quality education instills a sense of environmental responsibility and sustainability. Educated individuals are more likely to recognize the interconnectedness of human activities with the natural world and take action to protect the environment. By integrating environmental education into the curriculum, schools can empower students to become stewards of the planet and champions of sustainable development.

Ethical development through education also involves the promotion of integrity and honesty. Quality education emphasizes the importance of academic integrity, ethical conduct, and transparency in personal and professional endeavors. Educators have a responsibility to model ethical behavior and uphold ethical standards in their interactions with students, fostering a culture of trust and integrity within educational institutions.

In conclusion, the right to education is indispensable for the formation of social processes and ethics among intellectual youth in the modern world. By recognizing education as a fundamental human right and investing in inclusive and quality education systems, societies can unlock the transformative power of education to promote social progress, ethical values, and sustainable development. Governments, policymakers, educators, and stakeholders must collaborate to ensure universal access to education, uphold ethical standards in educational practices, and empower intellectual youth to become responsible global citizens and leaders of positive change. Together, we can harness the transformative potential of education to build a more equitable, inclusive, and ethically conscious society where intellectual youth can thrive and contribute towards a brighter future for all.

References

1. Таълим-тарбия тизими: тараққиётнинг янги босқичи муҳокама қилинди. URL: <https://yuz.uz/news/talim-tarbiya-tizimi-taraqqiyyotning-yangi-bosqichi-muhokama-qilindi>
2. Right to education handbook. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366556>
3. United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. Retrieved from: URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
4. “Education for Sustainable Development” URL: <https://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-sustainable-development/>
5. What Is Ethical Education And Why Is It Important. URL: <https://fastercapital.com/topics/what-is-ethical-education-and-why-is-it-important.html>

ROSSIYA VALYUTASINI XALQAROLASHTIRISHDA RAQAMLI RUBLNING ISTIQBOLLARI

Elov Olimdjon Komilovich
Navoiy davlat pedagogika instituti
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari
kafedrasi o‘qituvchisi
Samadova Mohlaroyim Burxon qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti Maktab menejmenti ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annatsiya. Ushbu maqola Rossiya banki tomonidan taklif qilingan raqamli rubl konsepsiyasini tahlil qilishga, raqamli pullarning hozirgi kundagi ahamiyati, uning afzalliklari, qulayliklarini ochib

berishga va kamchiliklarini o'rganishga qaratilgan. Bu esa fuqarolarning raqamli rublga munosabatini ochib berishga ko'maklashadi. Keng jamoatchilikning raqamlashtirilgan pul munosabatini rivojlantirishga ahamiyat berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli pullar, kriptovalyutalar, bitcoin, raqamli rublning xalqarolashuvi, pul tizimining barqarorlashuvi.

PROSPECTS OF THE DIGITAL RUBLE IN THE INTERNATIONALIZATION OF THE RUSSIAN CURRENCY

Annotation. This article is aimed at analyzing the digital ruble concept proposed by the Bank of Russia, revealing the importance of digital money today, its advantages, conveniences, and studying its shortcomings. This will help reveal the attitude of citizens to the digital ruble. Emphasis is placed on developing digital money attitudes of the general public.

Key words: digital money, cryptocurrencies, bitcoin, internationalization of the digital ruble, stabilization of the monetary system.

ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВОГО РУБЛЯ В ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ РОССИЙСКОЙ ВАЛЮТЫ

Аннотация. Целью данной статьи является анализ концепции цифрового рубля, предложенной Банком России, раскрытие значения цифровых денег сегодня, их преимуществ, удобств, а также изучение недостатков. Это поможет выявить отношение граждан к цифровому рублю. Особое внимание уделяется развитию отношения к цифровым деньгам среди широкой общественности.

Ключевые слова: цифровые деньги, криптовалюты, биткойн, интернационализация цифрового рубля, стабилизация денежной системы.

Raqamli pul – bu har qanday turdagi to'liq elektron bo'lgan to'lov turi hisoblanib, qog'oz pullardan farqli jihati uni yonida saqlay olmasligidadir. Onlayn tizimlar orqali uni hisoblash yoki uzatish mumkin bo'ladi. Buni asosan Kriptovalyuta, Bitcoin shakllari tanishligi bilan ahamiyatlidir. Bu turdagi pullarning naqd pullardan farqi, muomila jarayonini soddalashtirish bilan bir qatorda, qulaylashtiradi. Moliyaviy o'tkazmalarni osonroq va tezroq amalga oshiradi. Markaziy banklarning pul-kredit siyosatini amalga oshirish jarayonini ham soddalashtiradi. Ya'ni bu turdagi pullarning ba'zilari kriptografiyadan foydalanganligi sababli, ularni hukumatlar yoki xususiy agentliklar nazorat qila olmaydi. Ushbu sabablardan kelib chiqqan holda raqamli valyutalar butun dunyo bo'ylab barcha hukumatlarning asosiy e'tiboriga aylangan desak adashmagan bo'lamiz.

So'nggi paytlarda Rossiya Federatsiyasida ham butun dunyoda bo'lgani kabi tovarlar va xizmatlar uchun to'lovning naqd pulsiz usullari kabi ko'rinishlari paydo bo'ldi. Bulardan biri raqamli rubl hisoblanadi. Raqamli rubl bu – Rossiya Markaziy banki tomonidan chiqariladigan valyutaning yangi shakli bo'lib, bu Markaziy bank raqamli valyutasining (CBDC) Rossiya versiyasi sanaladi. Bu esa blokcheyn texnologiyasiga asoslanib shakllantiriladi. Hukumat fikricha raqamli rubl biznes uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi, iste'molchilar uchun qo'shimcha xavfsizlik qatlami oshadi va korrupsiyaga qarshi kurashga yordam beradi. Hozirda raqamli rubl tartibga soluvchi organ va tijorat banklari tomonidan sinovdan o'tkazilmoqda. Ishga tushirilganidan so'ng, korxonalar, do'konlarda raqamli rubllarda to'lovlarni amalga oshirish mumkin bo'ladi. Raqamli rublning transchegaraviy to'lovlar uchun asosiy afzalligi shundaki, bunday to'lovlar boshqa mamlakatlarning bank tizimidan foydalanmasdan, faqat Rossiya banki tomonidan boshqariladigan Digital Ruble platformasi orqali amalga oshiriladi. Test sinovlari 2022-yil 19-yanvarda boshlangan bo'lib, 2022-yil 15-fevralda Rossiya banki va bozor ishtirokchilari raqamli rubl platformasini sinovdan o'tkazishni boshladilar va fuqarolar o'rtasida raqamli rubllarda birinchi o'tkazmalarni muvaffaqiyatli amalga oshirdilar⁸⁰. Kelajakda ular undan

⁸⁰ Kaur, Dashveenjit (2022-02-23). "Raqamli rubl: Rossiya markaziy banki raqamli valyutasi haqida biz bilgan hamma narsa". TechHQ. Olingan 2023-09-19.

foydalangan holda tovarlar va xizmatlar uchun to'lovni sinab ko'rishni rejalashtirmoqda. 2022-yil 16-sentabrda bo'lib o'tgan matbuot anjumanida Rossiya banki direktori Elvira Nabiullina 2023-yil 1-apreldan raqamli rublni real mijozlar bilan sinovdan o'tkazish boshlanishini e'lon qilgan: "Bizga ma'lumki, dunyoda Rossiya bilan biznes yuritishdan manfaatdor bo'lgan ko'plab kompaniyalar bor, ammo ularning ko'pchiligi bugungi kunda Rossiya banklariga qarshi sanksiyalar bilan cheklangan. Biz ushbu texnologiyadan xorijiy davlatlar va xorijiy kompaniyalar bilan hisob-kitoblarni amalga oshirish uchun foydalana olamiz. Shunday qilib, bizning dushmanlarimiz, shu jumladan, AQSH uchun moliyaviy faoliyatimizga ta'sir qilish qiyin bo'ladi. Bu ham to'lovlar nuqtayi nazaridan, ham o'zimizni sanksiyalardan himoya qilish imkoniyati sifatida oldinga katta qadam", – deydi rossiyalik qonunchi, Digital Ruble qonunlari hammuallifi Anatoliy Aksokov⁸¹. Ta'kidlanganidek, "Raqamli rubl naqd va naqd bo'lmagan rubllar bilan bir qatorda qo'llaniladi" va to'lov vositasi sifatida uning jozibadorligini oshiradigan qo'shimcha afzalliklarga ega bo'ladi. Shuni aytish lozimki, raqamli rubl Rossiyada va butun dunyoda moliya sanoati uchun muhim voqea sanaladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Rossiyada an'anaviy banklarning faolligi CBDC ning to'liq amalga oshirilishi tufayli kamayishi mumkinligi aniqlangan. Bu esa o'z navbatida keyingi besh yilda Rossiya uchun ko'plar AQSh dollarlarning yo'qotilishiga olib kelishi mumkin. Biroq, 2023- yilda raqamli rublning joriy etilishi mamlakat to'lov tizimida muhim yangilik sifatida vujudga kelishi kutilmoqda, bu esa o'z navbatida Rossiya moliyaviy tizimlar va vositalar bo'yicha jahon yetakchisi sifatida mavqeyini mustahkamlashiga ko'maklashishi mumkin. Ammo, bunga qaramasdan, ushbu o'tish davrida bozor moslashuv davrini boshdan kechirishi mumkinligi kutilmoqda. Bunda asosan to'lov xizmatlari bilan bog'liq xarajatlar kamayib, chakana sotuvchilarga ma'qul kelsada, ekspertlar buning natijasida is'temolchilar va banklar uchun potentsial daromadning pasayishidan xavotirdalar.

Shunday qilib, raqamli pullar o'z navbatida jismoniy hamyonlarni talab qilmasada, raqamli valyutalarni saqlash va qayta ishlash uchun ma'lum bir talablarga ega. Mazkur turdagi valyutalarni saqlash uchun mustahkam xavfsizlikka ega onlayn hamyonlar ham zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алехина О.О. Транснациональная цифровая валюта: перспективы, риски и их роль в продвижении проектов национальной цифровой валюты. Риск-менеджмент 2021. Страницы 59-68 (на русском языке)

2. Бешлей О. Манипуляции или место финансового инструмента. Как Сальвадор, Украина и Россия легализуют криптовалюты. Настоящее время, 17.09.2021. (На русском.)

3 European Central Bank. 2020. Digital Euro Homepage. Accessed 27 June 2021 at https://www.ecb.europa.eu/euro/digital_euro/html/index.en.html

4. Фабричная, Елена (09.08.2023). "Россия расширит тестирование цифрового рубля с 15 августа – ЦБ". 19.09.2023.

5 Маслов А.В, Маклакова Ю.А., Швандар К.В. Место цифровой валюты и цифрового рубля Центрального банка. Финансы и кредит, 2021, вып. 27, нет. 5 (809), стр. 1058-1073. (На русском)

6 www.cbr.ru. Заявление главы Банка России Эльвиры Набиуллиной по итогам заседания Совета директоров 16 сентября 2022 года Банк России

JAHON TA'LIM TIZIMIDA ASTRONOMIYA FANINI KREDIT-MODUL TIZIMIDA O'QITISH

**G.X. Qurbonboyeva – Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi
Ilmiy rahbar: Sayfullayeva Gulhayo Ixtiyor qizi**

O'qitishning tashkiliy-metodik asoslarini tadqiq etishda axborot texnologiyalari va innovatsion ta'lim dasturlari asosida o'qitishni joriy etishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Jahon ta'lim muassasalari va ilmiy tadqiqot institutlarida ECTS (Yevropa kredit transfer tizimi) kredit-modul tizimidan

⁸¹ Jeyk Koldell "Moskow Times" INDEPENDENT NEWS FROM RUSSIA 2023 yil 1-avgust

foydalanish, fanlarning metodik resurslarini takomillashtirish, xalqaro malaka talablariga mos raqobatbardosh pedagog kadrlar tayyorlash, innovatsion texnologiyalarning psixologik jihatlarini aniqlashtirish, talabalarning shaxsiy, kasbiy, ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish, o'quv jarayoniga konseptual yondashuvlarni joriy etish masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Shu bilan birga, oliy ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni qo'llashga yo'naltirilgan jarayonning integrativ va reflektiv modelini takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini aniqlash, tizim yoki faoliyatni o'zgartirishga qaratilgan aniq maqsadlar, odatiy bo'lmagan tashabbuslarni yo'naltirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

Xalqaro astronomiya ittifoqi (IAU) ning 2020-2030-yillar uchun mo'ljallangan strategik harakatlar rejasiga 8 ta ustuvor maqsad belgilangan bo'lib, astronomik bilimlarni o'zaro almashishni rag'batlantirish va osonlashtirish, astronomik bilimlarni oshirish va astronomiya fani rivojida inklyuzivlikni rivojlantirish, kasbiy vazifalarni muvofiqlashtirish va boshqa sohalar bilan professional darajada munosabat o'rnatish, astronomlar va olimlarning keyingi avlodining rivojlanishiga ko'maklashish astronomiya bo'yicha axborot agentligini, astronomiya ta'limi uchun astronomiya ta'lim idorasini tashkil etish kabi maqsadlarni o'z ichiga olgan.⁸²

Xususan, strategik harakatning beshinchi va sakkizinchi maqsadi: "Astronomlarning keyingi avlodi taraqqiyotiga olimlarning ko'maklashishi va maktab bosqichida o'qitish va tarbiyani rag'batlantirish uchun astronomiyadan foydalanish" deb nomlanib, ularda astronomiya fanini boshlang'ich sinflarda, maktabda va universitetlarda yagona STEM, STEAM, STREM fanlari tizimida o'qitish, ta'lim sohasiga axborot texnologiyalari va innovatsion ta'lim dasturlarini tadbiiq etish, o'zlashtirish va tarqatish asosida ochiq moslashuvchan, individuallashtirgan, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, murakkab mavzularni shuningdek, tajriba o'tkazishda yuz berayotgan jarayonlarning sabablarini, mazmun-mohiyatini anglash, amaliy mashg'ulotlarni olib borish shakl va metodlarini takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

Mamlakatimizda ta'limga qaratilgan islohotlar natijasida ta'lim muassasalarining moddiy texnik bazasi va axborot almashinish tizimlarini rivojlantirish, o'quv jarayoniga axborot texnologiyalari hamda dasturiy pedagogik vositalarni integratsiya qilish, o'quv-metodik ta'minotni yaxshilash bo'yicha imkoniyatlar yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida: "uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish"⁸³ kabi ustuvor ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda o'qitishning zamonaviy usullaridan foydalangan holda ilmiy tadqiqot natijalarini astronomiya kursiga integratsiya qilish bo'yicha o'qitish modellarini ishlab chiqish asosida o'qitishning metodik tizimini takomillashtirishni taqozo etadi.

Jamiyat taraqqiyoti, mamlakatimizda ta'lim sohasida o'tkazilayotgan islohotlar jahon andozasiga mos yetuk va yuqori darajada fikrlaydigan kadrlarni tayyorlashni taqozo etadi. Bu esa o'qitishni ham mazmun, ham uslub jihatdan yuqori pog'onaga ko'tarilishiga olib keladi. Astronomiya kursi mashg'ulotlarini axborot-texnologiyalari va innovatsion ta'lim dasturlari asosida o'qitish orqali o'qituvchi mavjud sharoitlar va ish tajribasiga asoslanib ijodiy yondashgan holda ish faoliyatini olib borishi hamda talabalar texnika taraqqiyoti bo'yicha zaruriy bilimlarni egallashlari uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya muhitidan faol foydalanishi lozim.

Astronomiya mashg'ulotlarini axborot texnologiyalari va innovatsion ta'lim dasturlari asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Mamlakatimizda ta'limga qaratilgan islohotlar natijasida ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi va axborot almashinish tizimlarini rivojlantirish, o'quv jarayoniga axborot texnologiyalari hamda dasturiy-pedagogik vositalarni integratsiya qilish, o'quv-metodik ta'minotni yaxshilash bo'yicha

---

⁸² International Astronomical Union (IAU)// strategic plan 2020-2030- Paris, France, 2019-39 pp

⁸³ O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947 sonli farmoni, - O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6- son, 70- moddaJ 20- son, 354- modda; 23- son 448- modda

imkoniyatlar yaratilmoqda. Prezidentimiz tomonidan so‘nggi yillarda fizika va chet tillarini o‘rganishni ustivor vazifa sifatida belgilanishi ham buning yaqqol isbotidir.

Ushbu islohotlarni astronomiya fani o‘quv jarayoniga tadbiq etishda ijobiy tomonlari bilan bir qatorda, ba‘zi dolzarb muammolar ham paydo bo‘lmoqda. Bu muammolarga misol qilib, hozirgi paytda Respublikamiz umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida astronomiya fanidan dars mashg‘ulotlari olib borayotgan o‘qituvchilarning ko‘pchiligi fizik mutaxassislar bo‘lib, ularning astronomik bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirish zarurligini, astronomiya darsligida sohadagi eng so‘ngi kashfiyotlar haqida ma‘lumotlarning kamligini, astronomiyadan kerakli laboratoriya uskunalari hamda o‘quv ko‘rgazmali qurollarning yetishmasligini aytib o‘tishimiz mumkin. Bu muammolarni hal qilishda kredit-modul tizimi imkoniyatlaridan samarali foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1 Malikova Muhabbat, Sayfullaeva G. I MODERN FORMS OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM// SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 1 JANUARY 2024 UIF-2022: 8.2| ISSN: 2181-3337| SCIENTISTS

2 Rashidova Nilufar, Sayfullayeva G. I Achieving Transparency in Education// Open Herald: Periodical of Methodical Research Volume 1, Issue 7, November, 2023 ISSN (E): 2810-6385 Website: <https://academiaone.org/index.php/6>

3 Malikova Muhabbat, Bozorova Aziza, Sayfullayeva G. I. Relevance of Independent Educational Activities of Students in the Credit–Modular Education System// *Open Academia: Journal of Scholarly Research*, 1(8), 40–42. Retrieved from <https://academiaone.org/index.php/4/article/view/297>

4 G.I.Sayfullayeva, H.R.Shodiyev Kredit- modul modul tizimida fanlarni integratsion yondashuv asosida o‘qitishning afzalliklari// Academic Research in Educational Sciences Multidisciplinary Scientific Journal September, Volume 3 | Issue 9 | 2022

5 Shodiyev Hamza Rozikulovich, Sayfullayeva Gulhayo Masofaviy ta‘limda yer mavzusini integratsion yondashuv asosida topish metodikasi//Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences (JARTES) VOLUME 1, ISSUE 10 / ISSN 2181-2675

MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA O‘QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Iqtidorli talaba: Hamroyeva Komila (O‘zbekiston)

NavDPI, Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Ermatova Gulnoz Pirimovna(O‘zbekiston)

NavDPI, Maktabgacha ta‘lim kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. Maktabgacha ta‘lim bola shaxsini sog‘lom va yetuk maktabda o‘qishga tayyorgarlik darajasida shakllantirish maqsadida tashkil etiladi. Ushbu ta‘lim bolaning 3 yoshdan 7 yoshga to‘lgunga qadar maktabgacha ta‘lim tashkilotlari va mulk shaklidan qat‘iy nazar ta‘lim tashkilotlarida olib boriladi.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta‘lim, yetuk shaxs, ota-ona, oila, mahalla, ilk qadam, tashkiliy, uslub, psixologiya, pedagogika.

Аннотация. Дошкольное образование организуется с целью формирования личности ребенка на уровне подготовки к обучению в здоровой и зрелой школе. Данное образование осуществляется в дошкольных образовательных организациях и образовательных организациях независимо от форм собственности с 3 до 7 лет.

Ключевые слова: непрерывное образование, зрелая личность, родители, семья, соседство, первый шаг, организация, метод, психология, педагогика.

Annotation: Pre-school education is organized in order to form a child's personality at the level of preparation for studying in a healthy and mature school. This education is carried out in preschool educational organizations and educational organizations regardless of the form of ownership, from the age of 3 to the age of 7.

Key words: lifelong education, mature personality, parents, family, neighborhood, first step, organization, method, psychology, pedagogy.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otadi, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Shunday ekan, bu tizim faoliyatini yanada kuchaytirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida har tomonlama qulay shart-sharoitlar yaratish, ularga maktabgacha yoshdagi bolalarni keng jalb etish farzandlarimizning barkamol va yetuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Ilmiy kuzatish va tadqiqotlar natijasida inson o'z hayoti davomida oladigan barcha ma'lumotning yetmish foizini besh yoshgacha bo'lgan davrda olib ulgurishi aniqlangan. Darhaqiqat, bu davrda inson bolasi dunyoni anglaydi, o'z ona tilini o'zlashtiradi, ota-ona, oila, mahalla, Vatanga mehri uyg'onadi, umr davomida oladigan bilimlarga zamin hozirlaydi. Bunda, eng avvalo, oila asosiy rol o'ynasa, maktabgacha ta'lim tashkilotining hissasi ham bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois mamlakatimizda aynan maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas bo'lagiga, ta'bir joiz bo'lsa, uning debochasiga aylangan.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev bu tizimga alohida e'tibor qaratmoqda. Maktabgacha ta'lim sohasiga doir qator tarixiy qarorlar qabul qilinmoqda. Maktabgacha ta'lim sohasi uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini, respublikada ta'lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi ekanligini muhtaram Prezidentimiz qabul qilayotgan qaror va farmoyishlarida bayon etilgan.

Maktabgacha ta'lim – bola shaxsini sog'lom va yetuk maktabda o'qishga tayyorgarlik darajasida shakllantirish maqsadida tashkil etiladi. Ushbu ta'lim bolaning 3 yoshdan 7 yoshga to'lgunga qadar maktabgacha ta'lim tashkilotlari va mulk shaklidan qat'iy nazar ta'lim tashkilotlarida olib boriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar rivojlanadilar va ta'lim – tarbiya oladilar. Ularning sog'ligi mustahkamlanadi, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini hosil qiladi. Ularda mehnatga muhabbat uyg'onadi. Kattalarni hurmat qilish hamda vatanparvarlik tuyg'ulari tarbiyalanadi. Bolalar maktab ta'limi uchun bosqichma-bosqich tayyorgarlik ko'radilar.

Maktabgacha ta'lim sog'lom, har tomonlama yetuk bolalarni tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy, psixologik, pedagogik shart-sharoitlar yaratadi. Bolalarni maktabda muntazam ravishda ta'lim olishga tayyorlashda ota-onalarga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari – O'zbekiston Respublikasidagi ta'lim muassalarining turi bo'lib, turli yo'nalishdagi maktabgacha bo'lgan davrdagi umumta'lim dasturlarini amalga oshiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalashni, o'qitishni, nazorat qilishni, parvarishlashni va sog'lomlashtirishni ta'minlaydi. Maktabgacha ta'lim – maktabgacha yoshdagi bolalarning qiziqishi, individual ruhiy holati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda bolalarga ta'lim-tarbiya berishga yo'naltirilgan jarayon hisoblanadi. Bu jarayon bolalarda ma'naviy me'yorlarning shakllanishi, hayotiy va ijtimoiy tajriba egallashiga qaratilgan jarayon hisoblanadi. Hozirgi kunda rivojlanib borayotgan yurtimizning jahon hamjamiyatida qay darajada o'rin egallashi, o'sib kelayotgan yosh avlodga bog'liq bo'ladi. Shuningdek, yosh avlodning qanchalar bilimli, yetuk, komil, erkin fikrlaydigan va o'z menini yarata oladigan, qisqa qilib aytganda yurt uchun o'z hissasini qo'sha oladigan bo'lib yetishishi ta'lim tizimiga qo'ygan ilk qadami bilan boshlanadi. Bola maktabgacha ta'lim tashkiloti ostonasiga qo'ygan qadami, uning ilk qadami hisoblanadi. Bu dargoh murg'ak qalblarga ilm eshiklarini ochuvchi, uni yuqori marralar tomon yetaklovchi nurli maskan hisoblanadi. Nima sababdan hozirgi davrda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish davr talabiga aylanmoqda, degan savol tug'iladi, albatta. Chunki, bola tug'ilgandan so'ng yetti yoshgacha bo'lgan davr uning uchun eng muhim davrdan biri hisoblanadi. Bola bu davrda o'z hayoti uchun kerakli bo'lgan barcha ta'lim – tarbiyani olishi va u olgan ta'lim-tarbiyasi umr yo'llarida hamroh bo'lishi hammamizga ma'lum albatta. Bola maktabgacha ta'lim tashkilotiga borar ekan bola erkin fikrlashni, o'zgaralar bilan tez muloqotga kirishishni, o'zida ta'lim-tarbiyaga oid bilimlarni, atrof muhitni, uni o'rab turgan zaminning turfa xil ne'matlarini artofdagi predmetlar haqidagi to'liq ma'lumotlarni, mashg'ulotlar orqali kerakli bilimlarni oladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotiga borgan bolaning ko'zi yonib turadi. U hamma narsani yosh xususiyatlaridan kelib chiqib o'rganishga, u narsa haqida aniq ma'lumotga ega bo'lishga qiziqadi. Bolaning bu yosh davri shijoatga to'la, doimo harakatda bo'ladigan davri hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlaydi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otadi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari va oilalarda amalga oshiriladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng, ta'lim va tarbiya tizimi davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi darajasiga ko'tarildi. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va modernizatsiyalash davri sifatida tarixga muhrlanmoqda. Negaki, mamlakatimizda mazkur tizimni davlat siyosati darajasigacha ko'tarilishi, hali hech bir davrda o'z aksini topmagan. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini hisoblanmish maktabgacha ta'lim tizimiga qaratilayotgan e'tibor tahsinga loyiq. Biz shunday sharoitda zamonaviy, teran fikrlaydigan intellektual va madaniy-estetik qadriyatlarda o'zining mukammal bilimi va tajribasi nuqtayi nazaridan yondasha oladigan barkamol avlodni tarbiyalashni bosh maqsadimiz deb bilar ekanmiz, buning mas'uliyatini astoydil his qilish bizning oldimizda turgan murakkab, o'z o'rnida sharaflil vazifa ekanligini unutmashligimiz talab etiladi. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamlil ishlar amalga oshirildi. Maktabgacha ta'lim sohasida davlat xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari sonini yanada oshirish va ular ko'rsatadigan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun mustahkam poydevor bo'ldi. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimi bolalarni katta hayotga o'rgatish, ularda jamiyatga moslashuvchanlik, guruhlarda o'z o'rniga ega bo'lish va o'zining mustaqil o'rni haqidagi ilk qarashlar barq urib boradigan maskan vazifasini o'tamog'i lozim hisoblanadi. Bugungi kunda tarbiyaning eng oliy maqsadi barkamol shaxsni shakllantirish va uni jamiyat uchun munosib voris qilib tayyorlab berishdir. Bunda ta'lim jarayonida yangi pedagogik talablar, yani pedagogik texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi, ulardan foydalanishga oid pedagogik talablar, ya'ni pedagogik tamoyillarni ishlab chiqishni hamda amaliyotga tatbiq etishni taqazo etadi. Amaliyotga tadqiq etilayotgan ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat o'quv dasturi bu – ta'lim jarayoniga qo'shilayotgan kichik yoshli bolalarning ilk qadamlaridir.

Umuman olganda, davlat talablarida kichik va maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni besh yo'nalishda rivojlantirish kerakligi ko'rsatilgan. Bu besh yo'nalishni rivojlantirib, bola 4 kompetensiyaga ega bo'ladi, ya'ni u 1-sinfga chiqishga motivatsiya oladi, - deydi O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vaziri Agrippina Shin. Bularning asosi ijtimoiy yondashuvdir, ya'ni diqqat markazda – bola va uning manfaatlari yotadi. Pedagog ota-ona, pedagogik tarkib, bolaning o'zi va albatta, jamiyat hamda davlat kabi ijtimoiy hamkorlar bilan bir ijtimoiy muhitni tashkil qiladi. Dastur asosida bilim olish jarayoni o'yinlar orqali rivojlantirish yotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 2020-yil 23-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonun-595-son T.:- 2019 yil 16-dekabr.
3. "Takomillashtirilgan ilk qadam" Davlat o'quv dasturi.T: 2022.
4. Shodmonova Sh. Maktabgacha pedagogika. T, "Fan va texnologiyalar", 2005.
5. Pedagogika fanidan izohli lug'at. (Tuzuvchilar: J. Hasanboyev, X. To'raqulov, O. Hasanboyeva, N. Usmonov). T., "Fan va texnologiyalar", 2015.
6. <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/24-ilmiy-tarixiy-adabiy-maqolalar-risolalar>
7. <https://uza.uz/oz/pages/maqolaga-qoyilgan-talablar>

GNU OCTAVE TIZIMINI MATEMATIKA VA INFORMATIKA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QUV FAOLIYATIDA QO'LLASH SAMARADORLIGI HAQIDA

Ibragimov A.A., Pardayeva S.J.

NavDPI Informatika kafedrasi dotsenti, f.-m.f.n.

NavDPI 2-kurs TAT mutaxassisligi magistranti. Navoiy. O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter matematik tizimlari (KMT) ni talabalarning o'quv faoliyatida qo'llash masalalari qaralgan. Xususan, oliy ta'lim muassasalari matematika va informatika ta'lim yo'nalishi talabalarining ba'zi ixtisoslik fanlarini o'zlashtirish jarayonida GNU Octave kompyuter matematik tizimidan foydalanish muammolari tahlil qilingan. Unda GNU Octave ning boshqa KMT lar bilan ta'lim jarayonida foydalanish bo'yicha qiyosiy tahlil qilingan va tegishli metodik tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: kompyuter matematik tizimlari, GNU Octave, Octave dasturlash tili va muhiti, kompetensiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы использования систем компьютерной математики (СКМ) в учебной деятельности студентов. В частности, были проанализированы проблемы использования систему компьютерной математики GNU Octave для освоения некоторых профильных предметов по направлению математики и информатики студентами высших учебных заведений. При этом был проведен сравнительный анализ использования GNU Octave с другими СКМ в образовательном процессе и предложены соответствующие методические рекомендации.

Ключевые слова: системы компьютерной математики, GNU Octave, язык и среда программирования Octave, компетентность.

Annotation. This article discusses the use of computer algebra systems (CAS) in the educational activities of students. In particular, the problems of using the GNU Octave computer algebra system for mastering some specialized subjects in mathematics and computer science by students of higher educational institutions were analyzed. At the same time, a comparative analysis of the use of GNU Octave with other CASs in the educational process was carried out and appropriate methodological recommendations were proposed.

Key words: computer algebra systems, GNU Octave, Octave programming language and environment, competence.

“O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” [1] da mamlakatimizning oliy ta'lim sohasida belgilangan islohotlarning zamirida yetuk va zamon talablarga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni nazarda tutadi. Bunda zamonaviy va raqobatbardosh mutaxassis kadrlarni tayyorlashda ta'lim va tarbiya berish tizimlari integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ta'lim islohotlari bo'lg'usi mutaxassislarga zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o'rganish, ularni o'z kasbiy faoliyatlarida samarali qo'llay olish kompetentligini talab etadi. Shu jumladan, kompyuter matematik tizimlarini (KMT) ta'lim, ishlab chiqarish, texnologik boshqaruv jarayonlarida va boshqa sohalardagi muammolarni yechishda qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, matematika va informatika, texnika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun Matematika, MatLab, MathCad, Maple, Maxima, Octave [2, 3, 4] va boshqa shu kabi KMT lardan foydalanish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishi muhim zamonaviy ta'lim komponentlaridan biri hisoblanadi. Xususan, matematik tizimlar matematika va informatika yo'nalishi talabalarining algebra va sonlar nazariyasi, matematik analiz, geometriya, matematik va kompyuterli modellashtirish, kompyuter grafikasi va shu kabi mutaxassislik fanlarini o'zlashtirishda o'rni beqiyosdir. Buning asosiy sabablaridan biri – matematik tizimlarda hisoblash jarayonining avtomatlashtirilganligidir, ya'ni talaba dasturlashni yaxshi o'zlashtirmagan bo'lsada, matematik hisoblashlarni bajara olishi, turli jarayonlar uchun 2 va 3 o'lchovli kompyuterli modellarni qura olishi (vizuallshtirishi) va natijada o'rganilayotgan obyekt haqida kengroq tasavvurga ega bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, talabalar amaliy va laboratoriya topshiriqlarini bajarishda, ushbu topshiriqlar bo'yicha hisobotlarni tayyorlashda,

shuningdek, ularni ilmiy tadqiqot jarayonlariga kirishishida matematik tizimlarda ishlash kompetensiyasi muhim rol o'ynaydi [5].

Ta'lim jarayonida kompyuter matematik tizimlarini qo'llash bo'yicha pedagogik tadqiqotlar asosan S.Volfram, V.Z.Aladev, M.L.Shishakov, Ye.M.Vorobyov, V.P.Dyakonov, Ye.G.Davidov, T.V.Kapustina kabi tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan.

Mathematica deb nomlanuvchi kompyuter matematik tizimi – simvulli hisoblashlar, yuqori darajali dasturlash tili, grafik va sonli hisoblash imkoniyatlari geometriya kursini o'qitishga tadbiiq etilgan holda T.V.Kapustina, O.A.Bushkova, A.R.Ganeeva va boshqalarning ishlarida qaralgan. Ushbu matematik tizimning oliy matematikadan laboratoriya ishlarini tashkil qilish va mos matematik tushunchalarni asoslash muammolari S.A.Dyachenko, Ye.A.Daxer va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida tadbiiq qilingan.

Ba'zi matematik tizimlarning matematika fani bo'yicha elektron o'quv qo'llanmalarini va elektron darsliklarini ishlab chiqishda tadbiiq etilishi J.I.Zaytseva, T.A.Ivanova kabi tadqiqotchilarning ishlarida aks etgan.

M.N. Salikhova, V.V. Pobedinsky, S.V. Lyakhov va boshqalarning pedagogik tadqiqotlarida **Matlab** matematikaviy tizimining texnika oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonida tadbiiq etish muammosi o'rgailgan. Mualliflarning ta'kidlashicha, **Matlab** tizimi matematikaviy tizimlar ichida ancha standartlashtirilgan dasturiy mahsulot ekanligi, muhandislik ishlanmalarini yaratishda, ularni tadbiiq etishda va ma'lumotlar tahlilini amalga oshirishda eng ko'p qo'llanilayotgan matematik tizim ekanligi asoslangan.

Matematik tizimlarni o'quv faoliyatida qo'llash jarayonida ularning erkin tarqatiluvchi vakillari muhim ro'l o'ynaydi. Bepul, ya'ni tijoratlashmagan maqsadli litsenziyaga ega matematik tizimlar talabalarning mustaqil ishlashlari uchun ancha qulayliklar yaratadi. Bunday tizimlarning keyingi vaqtlarda keng qo'llanilayotgan vakillaridan biri **GNU Octave** matematikaviy tizimidir. Bu tizimni **Matlab**ning bepul tarqatiluvchi analogi deb hisoblash mumkin. **GNU Octave** tizimining ta'lim jarayoniga tadbiiq etilishi bo'yicha pedagogik tadqiqotlar soni boshqa tizimlarga nisbatan kam, faqat harbiy ta'lim jarayoni boyicha A.B.Bobrovskix, T.Yu.Urivskaya, A.P.Alimovlarning ishlarida o'z aksini topgan xalos.

Matematik tizimlarni, xususan, **GNU Octave** matematika tizimini Matematika va informatika ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv jarayoniga tadbiiq etishning nazariy va amaliy masalalari yetarlicha ochib berilmagan, shuningdek, ushbu matematikaviy tizimdan talabalarning foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi ilmiy-nazariy jihatdan yetarlicha tadbiiq etilmagan.

Shuning uchun KMT lardan, xususan, bepul tarqatiluvchi **GNU Octave** matematik kompyuter tizimidan talabalarning, ya'ni matematika va informatika ta'lim yo'nalishi talabalarining o'quv jarayonida foydalanish kompetensiyasini shakllantirish hozirgi kunda muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Bepul va litsenziyali matematik tizimlar orasida eng mashhurlari **Scilab** va **Maxima** hisoblanadi. Ularga munosib raqobatchi **GNU Octave** dasturi bo'lishi aniq. **Octave** – bu matematik va muhandislik muammolarini hal qilish uchun interaktiv buyruq interfeysiga va maxsus dasturlash tili hamda muhitiga ega bo'lgan kompyuter matematik tizimidir. **Octave** – bu kuchli interpretatsiyali matematik tildir. **Octave** o'z interpretatoriga ega va ko'pgina **Linux** distributivlariga (**Debian, Ubuntu, Mandriva, ALT Linux**) kiritilgan, shuningdek, **macOS, BSD** va **Microsoft Windows** OT uchun ham versiyalari mavjud.

KMT larning ta'lim jarayonida qo'llash bo'yicha asosiy muammolar quyidagilar hisoblanadi:

- o'quv jarayonida foydalanish uchun qulay bo'lgan KMT ni tanlash (bunda asosiy e'tibor uning bepulligi va litsenziyalanganligi, tizim interfeysi va dasturlash tili hamda muhitining imkoniyatlari);
- talabalar tomonidan olingan matematik bilimlarning sifatini oshirish;
- KMT dan foydalanish bo'yicha ta'lim resurslarining mavjudligi;
- KMTni o'rnatish jarayonida raqamli qurilmalar parametrlariga qo'yiladigan talablar va b.

Bu borada amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pincha talabalar muayyan muammolarni hal qilish uchun KMT larni mustaqil ravishda o'zlashtirgan holda, dasturiy ta'minot va texnik vositalardan foydalanish qoidalariga to'liq amal qilishmaydi. KMT lardan foydalanish bo'yicha kurslarni ta'lim dasturlariga

maqsadli joriy etish ushbu muammoni bartaraf etish yoki hech bo'lmaganda uni minimallashtirish imkoniyatini yaratadi.

Talabalar KMTlar yordamida olingan natijalarni tekshirish vositasini, ma'lum jarayonlarni modellashtirish vositasini, ko'rgazmali o'quv qo'llanmasini va kognitiv faoliyatni rag'batlantirish vositalarini olishlari uchun kurslar o'quv dasturining boshqa fanlar bilan bog'liqligi nazarda tutilgan bo'lishi kerak. Materialni taqdim etishda jarayoni – o'rganilgan tushunchalarni mustahkamlash va chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qiladi. KMTlardan foydalanish bo'yicha o'quv kurslari talabalar uchun loyiha faoliyatini va matematik tizim yordamida hujjatlarni tayyorlash imkoniyatlari bilan tanishishni o'z ichiga olishi kerak.

Erkin tarqatiluvchi dasturiy ta'minotlar orasidan matematik tizimni tanlashda yana bir muammo paydo bo'ladi: dasturiy ta'minotdan foydalanish va qo'llab-quvvatlanish holati.

Uchta yetakchi tahlilchi firmalar, Forrester Research, Meta Group Embedded va Market Forecasters tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Windows operatsion tizimiga asoslangan yechimlarga egalik qilishning umumiy qiymati Linux OTga asoslangan yechimlarga qaraganda pastroq. Bu shuni anglatadiki, Linux OT da Microsoft dasturlarini ishlatishdan ko'ra ko'proq mehnat, vaqt va pul talab qilinadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun rossiyalik mutaxassislar tomonidan ochiq kodli dasturiy ta'minotga egalik qilishning umumiy qiymati o'rganilib chiqilgan. Muammo tegishli dasturiy ta'minotni joriy etish, hujjatlarni rus tiliga tarjima qilish va natijada foydalanuvchi bazasini ko'paytirish va ushbu dasturiy mahsulotlardan foydalanishda paydo bo'ladigan odatiy muammolarga juda ko'p tayyor yechimlarning paydo bo'lishi orqali hal qilinadi.

Amaliyotda Octave paketidan foydalanish katta qiziqish uyg'otadi. Turli ta'lim muassasalari fanlarini o'rganishda ushbu tizimdan foydalanish bo'yicha o'quv kurslari ishlab chiqilgan. Mobil platformalar (Android, iOS) uchun ilovalarning mavjudligi kurs uchun texnik talablarni kamaytiradi. Bundan tashqari, Octave ishlatadigan til MATLAB bilan mos keladi va agar biz MATLAB tizimiga o'tishimiz kerak bo'lsa, yangi tizimda ishlashni boshlash jarayoni oson kechadi.

Erkin tarqatiladigan Octave matematik tizimi boshqalarga nisbatan katta ta'lim salohiyatiga ega, undan foydalanish turli xil o'quv va ilmiy muammolarni hal qilish imkonini beradi. Ta'lim samaradorligi ushbu tizimning iqtisodiy jihatdan qulayligi (bepulligi), foydalanishda huquqiy to'siqlarning yo'qligi (litsenziyalanganligi) va ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasiga (Kompyuter va OT) talablarning pastligi bilan yaqqol namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.
2. Алексеев Е.Р., Чеснокова О.В. Решение задач вычислительной математики в пакетах Mathcad 12, MatLab 7, Maple 9. – М: ИТ Пресс, 2006.
3. Алексеев Е.Р., Чеснокова О.В. "Введение в Octave для инженеров и математиков". М – "ALT Linux", 2012.
4. Ibragimov A.A. SCILAB tizimi va unda ishlash asoslari. Uslubiy qo'llanma, Navoiy, NDPI: – 2014 – 62 bet.
5. Pardayeva S.J GNU Octave va uning boshqa matematikaviy tizimlar bilan ta'limda qo'llanilishi bo'yicha qiyosiy tahlili // Journal of Innovations in technology and Science Education Vol. 2, Issue 15 (2023), -P. 421-428. DOI: 10.5281/zenodo.10078463.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI OILADA MA'NAVYIY-AXLOQIY TARBIYASINI TARBIYALASH USULLARI.

NavDPI Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi : Meyliyeva N.G.
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi: Ilhomova Sh

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni oilada ijtimoiy tarbiyalash usullari va vositalari yoritilgan bo'lib, keltirilgan ma'lumotlardan soha vakillari, ota-onalar maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari, tarbiyachilari foydalanishi mumkin.

Аннотация. В данной статье освещены методы и средства социального воспитания дошкольников в семье, а предоставленная информация может быть использована представителями сферы, родителями, педагогами дошкольных образовательных организаций, воспитателями.

Annotation. This article describes the methods and tools for the formation of socio-spiritual behavioral skills of middle school children of preschool age, the information can be used by teachers, educators, family educators of preschool education.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, tarbiya, ijtimoiy tarbiya, vosita, o'rgatish, mashq qilish

Ключевые слова: Дошкольное образование, воспитание, социальное воспитание, инструмент, обучение, обучение.

Keywords: preschool education, socio-spiritual behavior, methods, tools, teaching, exercise

Kirish. Bugun O'zbekistonda maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berish, rivojlantirish va tarbiya qilish davlat ta'lim siyosatining muhim vazifasi hisoblanadi. 2019-yil 16-dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev Qonunchilik palatasi tomonidan 22-oktyabrda qabul qilingan va 14-dekabrda Senat tomonidan ma'qullangan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi" Qonunni imzoladi. Qonun maktabgacha ta'lim va tarbiyani bolalarni o'qitish va tarbiya qilish, ularni aqliy, ma'naviy-axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish hamda umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'limning bir qismi sifatida belgilaydi.[1]

Yosh avlodni jamiyatga, mehnatga, o'ziga munosabatni ochib beruvchi ma'naviy fazilatlarga muvofiq ravishda tarbiyalash tarbiyalanuvchi shaxsni, axloqiy tarbiyaning pedagogik va psixologik asoslarini chuqur bilishni talab qiladigan murakkab jarayondir. Axloqiy bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirib olishgina o'quvchilarga atrofdagi kishilar xatti-harakatidagi qaysi jihatlar yaxshi-yu, qaysilari yomon ekanligini anglab olishga yordam beradi. Axloqiy tushunchalarning turli yosh davrlarida shakllanish darajasi Axloqiy ongliklik Axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, muayyan jamiyatda yashovchi kishilar amal qilishi zarur bo'lgan ma'lum xatti-harakat qoidalari yig'indisidir. Axloq odamlarning bir-biriga, jamiyatga, davlatga, xalq mulkiga, oilaga munosabatini muayyan tartibga soladigan xatti-harakat qoidalari tizimida namoyon bo'ladi. Axloq – kishining ichki olami, e'tiqodi, fazilatlari sifatida mavjud bo'lsa, odob – shaxsning ko'zga tashlanadigan mulozamati, xulq-atvori, muomala-munosabatlarida namoyon bo'ladi.

Asosiy qism. Ingliz filozofi Frensis Bekon. Farzand umr mevasi, oila faxri, kelajagi, baxtidir. Ammo tarbiya nihoyatda mashaqqatli ish bo'lib, ota-onalar bolalar tarbiyasida har doimo ham istagan natijalarga erishavermaydilar.

Hayotning birinchi yilidan boshlab bola shaxsini shakllantirish, ya'ni uning tarbiyasi bilan shug'ullanish oilaning asosiy vazifasidir. Oila jamiyatning boshlang'ich qismi bo'lib, unda yangi inson vujudga keladi; bu kichik ijtimoiy guruh bola uchun dastlabki hayot maktabidir. Ota-onalar bolaning birinchi tarbiyachisi va tarbiyachisidirlar.

Bola tarbiyasida haqida Abdulla Avloniy shunday deydi: "Bolani salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmaq, tanini pok tutmaq, yosh vaqtdan maslakini tuzatmoq, yomon xulqlardan asrab o'stirmak, yaxshi xulqlarni o'rgatmaq zarurdir"[1]

Elkonin bolani "oq qog'oz"ga o'xshatadi. Uning fikricha qog'ozga nimani yozsak shuni ko'rishimiz mumkin ekan. Shunga ko'ra bolalarga ijtimoiy-ma'naviy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish bir necha usullarda olib boriladi. Quyida ular bilan batafsil tanishamiz:

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va

xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

Tarbiyachichi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. Bolalar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi. [3]

Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish bola uchun ongli, ijobiy jarayondir. Mashq natijasini ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, Bolaning aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi. O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir. O'rgatish bir necha izchil harakatlar yig'indisidir. Tarbiyachi bu harakatlarni ko'rsatib berishi, tushuntirishi, kuzatishi lozim.

Tarbiya amaliyotida mashq qilishning turli xili mavjud:

- 1) faoliyatda mashq qilish;
- 2) kun tartibi mashqlari;
- 3) maxsus mashqlar.

Faoliyatda mashq qilish mehnat, ijtimoiy hamda jamoa faoliyatini tashkil etish va o'zaro munosabatni yo'lga qo'yish odatlarini tarbiyalashga qaratilgandir. Kun tartibi mashqlari belgilangan kun tartibiga amal qilish, shu bilan bog'liq istak va harakatlarni boshqarish, ish va bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish odatiga o'rgatadi. Maxsus mashqlar madaniy xulq ko'nikma va malakalarini hosil qiladi, mustahkamlaydi.

Ijtimoiy va axloqiy tarbiya metodlarining bir necha tasnifi mavjud. Masalan, V.I. Loginova, ta'lim jarayonida axloqiy rivojlanish mexanizmini faollashtirishga asoslangan usullarni tasniflab berdi:

- Tuyg'u va munosabatlarni rag'batlantirish usullari (kattalarga misol, rag'batlantirish, talab, jazo).
- Bolaning axloqiy xulq-atvorini shakllantirish (o'qitish, mashq qilish, faoliyatni boshqarish).
- Bolaning axloqiy ongini shakllantirish (tushuntirish, taklif, axloqiy suhbatlar shaklida ishontirish).

B. T Lixachevning tasnifi axloqiy tarbiya jarayonining o'zi mantig'iga asoslanadi va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ishonchli ta'sir o'tkazish usullari (hurmat, pedagogik talablar, ziddiyatli vaziyatlarni muhokama qilish, ishontirish).
- Ta'lim ta'siri (tushuntirish, stressni yo'qotish, ong, iroda, harakat, hissiyotga murojaat qilish).
- Kelajakda ta'lim jamoasini tashkil etish va o'zini o'zi tashkil etish (o'yin, musobaqa, yagona talablar).[2]

Maktabgacha yoshdagi ma'naviy va axloqiy tarbiya, bola birinchi axloqiy baholash va mulohazalarni ishlab chiqishi bilan belgilanadi, u axloqiy me'yor nima ekanligini tushunishga kirishadi va unga nisbatan munosabatini rivojlantiradi, ammo bu har doim ham haqiqiy harakatlarda unga rioya qilinishini ta'minlamaydi. Bolalarning ijtimoiy va axloqiy tarbiyasi ularning hayoti davomida amalga oshiriladi va u rivojlanib, o'sib boradigan muhit bola axloqini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun, sog'inmaslik juda muhimdir muhim fikrlar bola hayotida, shu bilan unga shaxs bo'lish imkoniyatini beradi.

Ma'naviy-ijtimoiy va axloqiy rivojlanish muammolarini hal qilishga o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan model asosida tashkil etish yordam beradi, bu bolalarning maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zlarining hukmlari, takliflari va kelishmovchiliklarini qabul qiladigan va mavjudligini hisobga oladigan tarbiyachi bilan yaqin aloqalarini ta'minlaydi. Bunday sharoitda aloqa dialog, birgalikda muhokama qilish va umumiy yechimlarni ishlab chiqish xususiyatiga ega bo'ladi. [4]

XULOSA: Xulosa qilib aytganda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifasi va amalga oshirish vositalari shaxsning muhim ma'naviy sifatlari bo'lgan axloqiy ong, hissiyot va xulqni shakllantirish, Vatanparvarlik, Vatanga muhabbat, O'zbekiston gerbi, bayrog'i,

madhiyasiga hurmat, insonparvarlik, mehnatga munosabat, jamoa bilan birgalikda qilnadigan izlanishlarga munosabat, ongli intizom va boshqa tuyg'ularni kamol toptirish axloqiy tarbiyaning muhim vazifasi hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifasi va mazmuni bolaning ma'naviy dunyosini, uning ongini axloqiy hislarini shaxsiy sifatlari va xulqini tarbiyalash va rivojlantirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 SH.M.Mirziyoyev "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi" Qonun – 2019-yil 16-dekabr
- 2 Qodirova F, Toshpo'latova. Sh. Kayumova .N. Azamova. N. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi Toshkent – 2019
- 3 Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari
- 4 Karimova V.M " Ijtimoiy Psixologiya" . Darslik- T.: "Fan va texnologiya ", 2012.
- 5 Elektron ta'lim resurslari
- 6 www.ziyonet.uz
- 7 www.gender.uz
- 8 www.pedagog.uz
- 9 [.www.psycholog.uz](http://www.psycholog.uz)
- 10 [.www.tdpu.uz](http://www.tdpu.uz)

MAKTAB TA'LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHDA E-MAKTAB.UZ TA'LIM PLATFORMASINING O'RNI.

Texnologik ta'lim kafedrası o'qituvchisi: S.T.Usmonova

Texnologik ta'lim kafedrası o'qituvchisi: D.B.Ismoyilov

Texnologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi: D.Shodiyeva

Bugungi kunda texnika va texnologiyalarning zamonaviylashib kun sayin yangilanib borayotgan vaqtda jamiyatdagi insonlarning dunyoqarashi, tafakkuri va zamonga moslashuvini tubdan o'zgartirishi tabiiy holat bo'lib bormoqda. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va ta'lim sifatini baholash hamda raqamli ta'limni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabdagi PF 6079 sonli "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi farmonida raqamli dunyoda raqamlashtirish, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish, raqamli iqtisodiyot sohasida yangi loyihalarni ko'rib chiqish va raqamli ta'limni rivojlantirish dasturlari amalga oshirilmoqda. Ushbu farmonda ta'lim sohasida raqamli ko'nikmalarni oshirish maqsadida bir qancha tadbirlar amalga oshirilib kelinmoqda. Jumladan, maktab ta'lim tizimini raqamlashtirishning jadal sur'atlar bilan davom etib kelayotgani soha xodimlari va o'quvchilar uchun katta qulayliklar yaratish barobarida, tizimdagi ortiqcha qog'ozbozlikni qisqartirilishiga zamin yaratdi.

2020-2021-o'quv yilidan boshlab amaliyotga joriy etila boshlangan elektron kundalik tizimi o'tgan vaqt davomida ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan iliq qabul qilindi. Ayni vaqtga qadar eng mashhur ta'lim platformasiga aylangan ushbu tizimdan respublikamizning 10 mingdan ortiq maktablaridagi o'qituvchi va o'quvchilar foydalanadi. Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi shu o'rinda kundalik.com platformasi o'z faoliyatini "UZ" milliy domenida "emaktab.uz" sifatida davom ettirila boshladi.

E-maktab.uz ta'lim platformasi

Ta'limni raqamlashtirish yo'nalishida maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlarni raqamlashtirish, yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali ko'rsatilayotgan elektron xizmatlar ko'lamini kengaytirish va yangi xizmatlarni joriy etish bo'yicha bir-qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, joriy yildan boshlab maktabning 9 va 11-sinfini tugatgan bitiruvchilarga shahodatnomalar elektron shaklda berilishi yo'lga qo'yildi.

Hukumatning tegishli qarori asosida mazkur elektron shahodatnomaning davlat namunasi hamda shahodatnomalarni berish tartibi tasdiqlandi. Ayni vaqtda elektron shahodatnoma platformasi ("e-shahodatnoma.uz") ishlab chiqilib, tegishli vazirlik va idoralarning elektron bazasiga integratsiya

qilindi. Bu esa ta'lim sohasidagi qog'ozbozlik, ortiqcha xarajat va ovoragarchiliklarning oldini olishga qaratilgan navbatdagi qadam hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilar uchun bir qancha qulayliklarni yaratdi. Maktab bitiruvchilari endi o'z shahodatnomasini yonida olib yurishi talab etilmaydi. Oliy o'quv yurtiga hujjat topshirish uchun bilim va malakalarni baholash agentligining (sobiq DTM) "ABITUR" dasturiga integratsiya qilingan holda hujjatlarni onlayn topshirish imkoniyati yaratiladi. Eng ahamiyatlisi, shahodatnomalar yo'qolgan yoki yaroqsiz holga kelgan taqdirda, bitiruvchilarga dublikat shahodatnoma berilmaydi. Bitiruvchilar shahodatnomani elektron platformadan o'zi istagan vaqtda bepul qayta yuklab olishi mumkin bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dars jarayonlari raqamli kontekstda jonli olib borish va darslarda interfaol topshiriqlarni berish, virtual loyihalarida o'rganish o'quvchilarni fikrlashlarini yanada o'stiradi. O'zi qiziqqan sohadagi kasbiy kompetensiyalari rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabedagi PF 6079 sonli "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
2. Vaxobov M.M. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'qitish sifati monitoringi modelini takomillashtirish // pedagogika fanlari doktori diss. – T, 2016. – 260 b
3. Maktabgacha ta'lim vazirligining Mdo.uz saytidan olingan.

O'QUVCHILARNING "INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI" FANIDAN KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT-TA'LIM MUHITLARINING IMKONIYATLARI

**L.S.Isroilova – NavDPI katta o'qituvchisi: PhDG.I.Temirova – NavDPI 2-kurs magistranti
Sh.R.Komilova.NavDPI 3-kurs talabasi**

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarining "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan kompetensiyalarini shakllantirishda axborot-ta'lim muhitlarining imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. kompetensiya, informatika va axborot texnologiyalari, axborot ta'lim muhiti, raqamli texnologiya.

Аннотация. В данной дипломной работе освещены возможности информационно-образовательной среды в формировании компетенций учащихся общеобразовательных школ в области "Информатика и информационные технологии".

Ключевые слова. Компетенция, информатика и информационные технологии, информационная образовательная среда, цифровые технологии.

Abstract: In this thesis, the possibilities of information-educational environments in the formation of competences of general secondary school students in the field of "Informatics and information technologies" are highlighted.

Keywords. competence, informatics and information technologies, information educational environment, digital technology.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning takomillashuvi tufayli umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining "Informatika va axborot texnologiyalari" faniga oid kompetensiyalarini shakllantirishning yangicha yondashuvlarini ishlab chiqish zarurati paydo bo'lmoqda.

O'quvchilarning "Informatika va axborot texnologiyalari" faniga oid zaruriy kompetensiyalarini shakllantirishning yangicha yondashuvlaridan biri – o'quv jarayoniga global tarmoq qidiruv xizmatlaridan, axborot-ta'lim muhitlaridan va ta'limiy portallardan foydalanishni joriy etishdan iborat.

Bu borada, ya'ni elektron ta'lim muhitida ta'lim oluvchilarning zaruriy kompetensiyalarini shakllantirish va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, uzluksiz ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etish nazariyasi va amaliyotiga oid A.A.Abduqodirov [1], U.Sh.Begimkulov [2], V.A.Brilyova [3], V.A.Kuklev [4], E.S.Matosov [5], U.M.Mirсанov [6, 7], K.Peters [8], U.N.Taylakov [9], I.A.Yuldoshev [10], YE.V.Yakushina [11] kabi olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Ularning tadqiqotlarida o'quvchi va talabalarning bilim, ko'nikma va malakasini oshirishda, fanga oid zaruriy kompetensiyalarini shakllantirishda hamda kasbiy kompetentligini rivojlantirishda axborot-ta'lim muhitlari, virtual ta'lim platformalar muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlangan.

Jumladan, U.M.Mirsanovning fikriga ko'ra, axborot-ta'lim muhitlari o'quvchilar uchun quyidagi imkoniyatlar yaratadi: motivatsiyasini oshiradi; darsda bajarilgan amaliy topshiriqlar hajmini sezilarli darajada oshiradi; bilim, ko'nikma va malakalarni baholash usullari hamda tizimini soddalashtiradi; o'quv jarayonini tizimli tashkillashtiradi va dars samaradorligini sezilarli darajada oshiradi; sinfdan tashqari o'quv faoliyatini va mustaqil ishni samarali tashkil etish uchun zamin yaratadi [7; 44-b.]. U.I.Taylakovning fikriga ko'ra, quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: ta'lim jarayonini individuallashtirish va differensiyalash; interaktiv aloqa muhitini hosil qilish; ta'lim oluvchi o'zini-o'z baholashni, ta'lim beruvchi esa ularni tizimli nazorat va tahlil qilish; turli o'quv axborotlarni kompyuterning dasturlari yordamida vizuallashtirish; o'rganilayotgan turli hodisa va jarayonlarni modellashtirish; kompyuterda turli amaliy ishlarni va loyihalarni bajarish; o'quvchining motivatsiyasini va qiziqishni orttirish [9].

Yuqorida qayd etilgan olimlarning ishlarida umumiy o'rta ta'lim maktablarining ta'lim va tarbiya jarayonida axborot-ta'lim muhitlarini joriy etish orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyati, kreativ fikrlashi va zaruriy kompetensiyalarini shakllantirishi ilmiy asoslab berilgan.

Xususan, "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishda axborot-ta'lim muhitlaridan samarali foydalanish lozim. Buning uchun dastlab axborot-ta'lim muhiti tushunchasiga aniqlik kiritish lozim [12].

Ilmiy-metodik adabiyotlarda "axborot-ta'lim muhiti" tushunchasiga turlicha ta'riflar keltirilgan. Mazkur tushunchalarni bir-biridan farqlash, ularning ma'nosini soddalashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki bu o'quvchilarning yangi ta'lim natijalariga erishish omillarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi [12].

Xususan, L.N.Kechiyev, G.P.Putilov, S.R.Tumkovskiylarning fikriga ko'ra, axborot-ta'lim muhiti – bu o'quv faoliyatini amalga oshirish uchun foydalaniladigan kompyuter vositalari va ularning ishlash usullari to'plamidir [13].

S.D.Deryabo, V.P.Lebedeva, V.I.V.Lobodchikov, V.A.Orlov, V.I.V.Rubtsov, V.A.Yasvinlarning ta'kidlashicha, "ta'lim muhiti" tushunchasining ta'rifi, uning tuzilishi, vazifalari, loyihalash va tekshirish usullari bo'yicha haligacha yagona pozitsiya shakllanmagan. Ularning fikriga ko'ra, ta'lim-tarbiya va rivojlanish nafaqat ta'lim beruvchining yo'naltirilgan sa'y-harakatlari, individual psixologik xususiyatlariga bog'liq, balki ijtimoiy-madaniy sharoitlar bilan ham sezilarli darajada belgilanadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quv faoliyatini amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydigan vositalar va resurslar tizimi sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, ta'kidlanadiki, umumlashtirilgan shakldagi axborot-ta'lim muhitlari axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'quv jarayonini amalga oshirishni ta'minlaydigan har xil turdagi axborot tizimlarini ifodalaydi [12].

Keltirilgan ta'riflar asosida shuni aytish mumkinki, axborot-ta'lim muhiti – bu global tarmoqda fanga oid o'quv resurslarni giper bog'lanishlar orqali o'zida mujassamlashtirilgan va onlayn o'zini-o'zi baholashga, o'zaro ma'lumot almashishga, zaruriy ma'lumotlarni bulutli xizmatlar orqali saqlashga mo'ljallangan hamda ta'lim oluvchining individual shug'ullanishi uchun zaruriy o'quv vositalar bilan ta'minlovchi muhitdir.

Bu muhitda quyidagi faoliyat turlarini elektron (raqamli) shaklda amalga oshirish imkoniyatini ta'minlashi kerak [12]:

- o'quv jarayonini rejalashtirish;
- o'qituvchi va o'quvchilarning ishlarini, o'quv jarayoni ishtirokchilari foydalanadigan elektron ta'lim resurslarini joylashtirish va saqlash;
- o'quv jarayoni borishini va boshlang'ich umumiy ta'limning asosiy o'quv dasturini o'zlashtirish natijalarini belgilash;
- ta'lim jarayoni ishtirokchilarining o'zaro hamkorligi, shu jumladan, masofadan turib internet orqali, ta'lim faoliyatini boshqarish muammolarini hal qilish uchun o'quv jarayonida hosil bo'lgan ma'lumotlardan foydalanish imkoniyati;

– o‘quv jarayoni ishtirokchilarining global tarmoqidagi axborot-ta’lim resurslariga nazorat ostida kirishi, shuningdek, o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojlanishi va tarbiyasi masalalariga mos kelmaydigan ma’lumotlardan foydalanmaslik.

Axborot-ta’lim muhitlari foydalanuvchilar va tashqi tizimlar bilan o‘zaro ta’siri jarayonida shakllantirilishiga mo‘ljallangan ochiq interfeyslarga asoslangan va telekommunikatsiya texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi.

Shuning uchun, ta’lim jarayoni ishtirokchilarining samarali o‘zaro hamkorligini, jahon axborot ta’lim resurslaridan foydalanishini hamda axborot mahsulotlariga inson ehtiyojlarini qondirishni ta’minlaydigan murakkab tarmoq tuzilmasi bo‘lgan jahon ta’lim axborot tarmog‘i (WWW) bilan integratsiyasini ta’minlovchi ochiq axborot-ta’lim muhitidan foydalanish samarali hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1Abduqodirov A., Pardayev A. Masofali o‘qitish nazariyasi va amaliyoti // Monografiya. – Toshkent, 2009. –146 b.

2Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti // Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 2007. – 280 b.

3Брылёва В.А. Развитие межкультурной компетенции студентов –лингвистов средствами виртуальной образовательной среды специального

4факультета // **Автореферат** диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Пятигорск, 2007. – 20 с.

5Куклев В.А. Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании // **Автореферат** диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Ульяновск, 2010. – 46 с.

6Матосов Э.С. Развитие методики формирования информационных и коммуникационных компетенций студентов непрофильных вузов с использованием ресурсов Интернет // **Автореферат** диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Москва, 2009. – 24 с.

7Mirсанov U.M. Global Internet tarmog‘ida 5-6 sinf matematika fanidan elektron axborot-ta’lim resurslarini yaratish va foydalanish muammolari // Umumiy o‘rta ta’lim maktablari ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarb muammolari va yechimlari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. – Navoiy, 2018. – B. 6-8.

8Mirсанov U.M. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida matematikani amaliy dasturlar yordamida o‘qitish samaradorligini oshirish metodikasi (5–6-sinflar misolida) // Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2019. – 190 b.

9Peters K. M-learning: positioning educators for a mobile, connected future // Mobile learning: transforming the delivery of education and training / ed. by M. Ally – AU Press, Athabasca University, 2009. – С. 113-132.

10 Taylakov U.N. Ta’lim muassasalarining yagona elektron axborot-ta’lim muhitini yaratish va joriy etish texnologiyalari // Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. – Toshkent, 2020. –143 b.

11 Yuldoshev I.A. Tarmoq texnologiyasi asosida “Informatika va axbopot texnologiyalari” fanini o‘qitish samaradorligini oshirish metodikasini takomillashtirish// Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Qarshi, 2018. –147 b.

12 Якушина Е.В. Методика обучения работе с информационными ресурсами на основе действующей модели Интернета // Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук. – Москва, 2002. –197 с.

13 Isroilova L.S. “Umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarining kompetensiyalarini shakllantirish metodikasini takomillashtirish” (8-sinf Informatika va axborot texnologiyalari fani misolida) // Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Chirchiq, 2022. – 127 b.

ELEKTRON TA'LIM RESURSLARI BAZASINI YARATISH VA MASOFAVIY TA'LIMDA FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Nukus davlat pedagogika instituti
1-bosqich doktoranti. G.Joldasova

Annotatsiya. Masofaviy ta'lim kontseptsiyasi va uning zamonaviy jamiyatda tobora ommalashib bormoqda. Masofaviy ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun samarali resurslarning ahamiyatini yoritib berish bugungi kunda dolzarb muomolarning biri bo'lmoqda. Bunda elektron ta'lim resurslarining to'liq ma'lumotlar bazasini yaratish va uning didaktik imkoniyatlarini ochib berish orqali o'quvchilarga tegishli resurslardan foydalanishda duch keladigan muammolarga yechim topishdan iboratdir.

Kalitso'zlar: masofaviy ta'lim, onlayn ta'lim platformalari, virtual sinflar, interaktiv multimedia, masofaviy laboratoriyalar va simulyatsiyalar.

Аннотация. Понятие дистанционного образования и его растущая популярность в современном обществе. Разъяснение важности эффективных ресурсов для поддержки дистанционного образования является сегодня одной из наиболее актуальных проблем. Он заключается в создании полной базы электронных образовательных ресурсов и поиске решения проблем, с которыми сталкиваются обучающиеся при использовании соответствующих ресурсов, путем раскрытия их дидактических возможностей.

Ключевые слова: дистанционное обучение, платформы онлайн-обучения, виртуальные классы, интерактивные мультимедиа, удаленные лаборатории и симуляции.

Annotation. The concept of distance education and its growing popularity in modern society. Highlighting the importance of effective resources to support distance education is one of the most pressing issues today. It consists in creating a complete database of electronic educational resources and finding a solution to the problems faced by students in using the relevant resources by revealing its didactic possibilities.

Keywords: distance education, online learning platforms, virtual classrooms, interactive multimedia, distance laboratories and simulations.

Bugungi kunda, masofaviy ta'limda elektron ta'lim resurslari ma'lumotlar bazasiga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Masofaviy ta'lim o'quvchilari tegishli resurslardan foydalanishda duch keladigan muammolarni muvaffaqiyatli qilish, elektron ta'lim resurslarining afzalliklari va imkoniyatlarini yoritib berish va shu bilan birga faqat an'anaviy o'quv materiallariga tayanib qolmasdan, elektron ta'lim resurslarining keng qamrovli ma'lumotlar bazasini yaratish hozirda dolzarb muomolarning biri ekanligi hech kimga sir emas.

Masofaviy ta'lim deganda o'quvchilar jismonan an'anaviy sinfda bo'lmagan, balki masofadan turib ta'lim oladigan ta'lim shaklini anglatadi. Didaktik imkoniyatlar deganda masofaviy ta'limda samarali ta'lim mazmunini ta'minlash uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan potensial usullar va strategiyalarni nazarda tutadi. Masofaviy ta'lim mazmunini elektron vositalar orqali yetkazib berishni nazarda tutadi, bu o'quvchilar va o'qituvchilarga virtual ulanish imkonini beradi. Ushbu ta'lim usuli turli xil raqamli platformalarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan, vidiokonferensiya, onlayn munozara taxtalari va multimedia resurslari. Bu geografik to'siqlarni bartaraf etib, o'quvchilarga internetga ulangan istalgan joydan ta'lim olish imkonini beradi. U taqdim etayotgan moslashuvchanlik masofaviy ta'limni turli millatga mansub shaxslar orasida keng ommalashirdi. Masofaviy ta'limning asosiy afzalliklaridan biri bu moslashuvchanlikdir. Talabalar topshiriqlarni o'z tezligi va qulayligida o'rganishi va bajarishi mumkin. Bu ish yoki oilaviy majburiyatlari bo'lishi mumkin bo'lgan shaxslarga o'zlarining mavjud majburiyatlarini buzmasdan ta'limni jadvaliga moslashtirishga imkon beradi. Masofaviy ta'lim o'rganish tezligi jihatidan moslashuvchanlikni taklif qiladi. Talabalar oldindan yozib olingan ma'ruzalar, o'quv qo'llanmalar va boshqa o'quv materiallaridan o'zlariga qulay vaqtda foydalanishlari mumkin. O'qituvchilar o'z-o'zini baholash viktorinalari yoki o'z-o'zini o'rganish va uzluksiz baholash uchun topshiriqlar berishi mumkin. [2]

Moslashuvchan ta'lim texnologiyalari yordamida masofaviy ta'lim shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taklif qilishi mumkin. Bu texnologiyalar har bir talabaning ish faoliyatini tahlil qiladi va o'qitish mazmuni va tezligini individual ehtiyoj va maqsadlarga moslashtiradi. viktorinalar, nishonlar, peshqadamlar jadvali va mukofotlar kabi o'yin elementlarini o'z ichiga olish masofaviy ta'limni yanada qiziqarli va rag'batlantiradi. Gamifikatsiya (bu o'yin elementlarini ijtimoiy faoliyatning boshqa turlariga tatbiq etilishi) usullari faol o'rganish, raqobat va yutuqlarni tan olishga yordam beradi. Masofaviy ta'lim ko'pincha raqamli darsliklar, elektron kitoblar va boshqa onlayn resurslarga tayanadi. Ushbu materiallarga istalgan vaqtda va istalgan joydan kirish mumkin, bu esa talabalarga o'z tezligida o'rganish va kerak bo'lganda tarkibni qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, kengroq tushunchaga ega bo'lish uchun masofaviy ta'limga tegishli elektron resurslar bilan tanishib chiqsak:

Onlayn ta'lim platformalari: Masofaviy ta'lim keng qamrovli virtual o'quv muhitini ta'minlovchi onlayn ta'lim platformalariga tayanadi. Ushbu platformalar interaktiv multimedia kontenti, muhokama forumlari, chat xususiyatlari, onlayn baholash va taraqqiyotni kuzatish kabi bir qator didaktik imkoniyatlarni taklif etadi.

Virtual sinflar: Videokonferentsaloqa vositalaridan foydalangan holda o'qituvchilar jonli virtual darslarni o'tkazishi mumkin, bu erda talabalar real vaqt rejimida ishtirok etishlari va o'zaro muloqot qilishlari mumkin. Bu an'anaviy sinf tajribasini takrorlab, sinxron o'rganish va hamkorlikda muhokama qilish imkonini beradi.

Vebinarlar va onlayn taqdimotlar: Vebinarlar masofadan turib ma'ruzalar, taqdimotlar yoki seminarlar o'tkazish uchun samarali didaktik vositadir. Ular talabalarga rejalashtirilgan sessiyalarda qatnashish va jonli chat, so'rovnoma va savol-javob sessiyalarida qatnashish imkonini beradi. Vebinarlarni yozib olish va kelgusida foydalanish uchun ulashilishi mumkin.

Munozara forumlari: Onlayn munozara forumlari talabalar uchun asinxron ta'lim bilan shug'ullanish uchun platformani taqdim etadi. Ular savollarni yuborishlari, fikr almashishlari va tengdoshlari va o'qituvchilari bilan muloqot qilishlari mumkin. Munozara forumlari tanqidiy fikrlashni, hamkorlikni va bilim almashishni rivojlantiradi.

Interaktiv multimedia: Videolar, audio yozuvlar, simulyatsiyalar va animatsiyalar kabi multimedia elementlari talabalarining faolligi va tushunishini oshirish uchun onlayn kurslarga kiritilishi mumkin. Ushbu interfaol vositalar turli xil o'rganish uslublariga mos keladi va o'rganish tajribasini yanada dinamik qiladi.

Masofaviy laboratoriyalar va simulyatsiyalar: Amaliy mashg'ulotlar yoki tajribalarni talab qiladigan mavzular uchun masofaviy laboratoriyalar va simulyatsiya qilingan muhitlardan foydalanish mumkin. Talabalar tajribalar o'tkazish va amaliy tajriba orttirish uchun haqiqiy laboratoriya uskunalarini yoki kompyuterga asoslangan simulyatsiyalarga masofadan kirishlari mumkin.[1]

Masofaviy ta'lim afzalliklari bilan tanishib chiqsak:

– Sifatli ta'lim olish imkoniyati: Masofaviy ta'lim geografik jihatdan uzoqda joylashgan nufuzli universitetlar va ta'lim muassasalariga eshiklarni ochadi. Talabalar boshqa joyga ko'chmasdan butun dunyo bo'ylab taniqli universitetlar tomonidan taklif qilinadigan kurslar yoki daraja dasturlariga yozilishlari mumkin.

– Iqtisodiy samaradorlik: Masofaviy ta'lim orqali ta'lim olish an'anaviy ta'lim muassasasiga borishdan ko'ra ko'pincha tejamkorroq bo'ladi. Talabalar transport, turar joy va kampus jihozlari bilan bog'liq xarajatlarni tejashadi.

– Turli xil ta'lim imkoniyatlari: Masofaviy ta'lim talabalarga turli xil madaniy kelib chiqishi, demografiyasi va hattoki mamlakatlardagi tengdoshlari bilan bog'lanish imkonini beradi. Bu turli xil ta'lim muhitini rivojlantiradi va g'oyalar va istiqbollarni almashinuvini rag'batlantiradi.

– Shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasi: Masofaviy ta'lim individual ehtiyojlarga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taklif etadi. Talabalar o'zlarining qiziqishlari va martaba maqsadlariga mos keladigan kurslar va dasturlarni tanlashlari mumkin, bu esa ko'proq yo'naltirilgan ta'lim sayohatiga imkon beradi.

Texnologik taraqqiyot masofaviy ta'limning ommaviylikini oshirishga sezilarli hissa qo'shdi. Yuqori tezlikdagi internetning paydo bo'lishi, takomillashtirilgan videokonferentsaloqa platformalari va ta'limni boshqarishning murakkab tizimlari onlayn ta'limni qulay, qiziqarli va qiziqarli qildi. Umrbod

ta'limga bo'lgan talab bilan ko'p odamlar ishlash vaqtida o'z malakalarini oshirish yo'llarini izlaydilar. Masofaviy ta'lim ishlaydigan mutaxassislariga o'z martabalarini to'xtatmasdan yoki daromadlarini yo'qotmasdan o'z bilim va malakalarini oshirish imkonini beradi.[3]

Umuman olganda, masofaviy ta'lim ta'lim mazmunini samarali etkazib beradigan, o'quvchilarning faolligini rag'batlantiradigan va jismoniy sinf bo'lmagan taqdirda ham interaktiv o'rganish tajribasini osonlashtiradigan keng ko'lamlilik didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1 Sh.A. Abduraxmanova "Elektron ta'lim resurslarini yaratish texnologiyalari" darslik, T-2022

2 I. Begimkulov U. Sh., Djuraev R. X., Isyanov R. G., Sharipov Sh. S., Adashboev Sh. M., Soy M. N. Pedagogik ta'limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot, Toshkent: - 2011

3 Zokirova F. M. va boshqalar. Elektron o'quv – metodik majmualar va ta'lim resurslarini yaratish metodikasi. Metodik qo'llanma. – T.: OO'MTB, 2010, 64-b

4 "Ta'limning turli bosqich va yo'nalishlarini raqamlashtirish va yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirishning dolzarb masalalari" sho'basini

QADRIYATLAR–YOSH AVLODDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH OMILI

Jurakulova Hulkar

Navoiy davlat pedagogika instituti O'zbek tili va adabiyoti fakulteti qoraqalpoq tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Har bir taraqqiy topgan, madaniyatli xalqning o'z tili, urf-odatlarini, an'anaviy moddiy va ma'naviy boyliklari bo'ladi. Axborot xurujlari eng kuchli ta'sir vositasi bo'lgan globallashtirish jarayonida yosh avlodda insoniy burch va fazilatlarni shakllantirish, ma'naviyatni kuchaytirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosiy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: globallashtirish, axborot texnologiyalari, qadriyatlar, tarbiya, ma'naviyat.

Аннотация. Каждый развитый и культурный народ имеет свой язык, обычаи, традиционные материальные и духовные богатства. В условиях глобализации, когда информационные атаки являются мощнейшим средством воздействия, формирование человеческих обязанностей и качеств у молодого поколения, укрепление духовности, национальные и общечеловеческие ценности имеют первостепенное значение.

Ключевые слова: глобализация, информационные технологии, ценности, образование, духовность.

Abstract. Every developed and cultured nation has its own language, customs, traditional material and spiritual wealth. In the process of globalization, where national and universal values are of primary importance.

Key words: globalization, information technologies, values, education, spirituality. Information attacks are the most powerful means of influence, the formation of human duties and qualities in the young generation, and the strengthening of spirituality.

Globallashtirish davrida aholining barcha qatlamlari, shu jumladan yoshlarning faoliyati ham shiddat bilan o'sib borayapti. Yoshlar ma'naviyati yuksak, odob-axloqli, madaniyatli ma'rifatli kishilar sifatida kamol topishi lozim. Yoshlarni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb hunarlarni egallaydigan, vatanparvar inson sifatida tarbiyalash hamisha asosiy masala hisoblanadi. Ta'kidlash lozimki, bunday sharoitda Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoyev yosh avlodni har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun Vatanimiz taraqqiyotini ta'minlovchi ma'naviy va ijtimoiy kuch sifatida e'tibor qaratdilar. Yoshlarga oid davlat siyosati ana shu g'oyalar asosida yanada rivojlantirildi. Turli sohalarda qabul qilinayotgan qarorlar, amalga oshirilayotgan ishlar yangi avlodni voyaga yetkazishga qaratilgan sharoitlarni yaratish, ta'lim tizimini takomillashtirish, yoshlarga berilayotgan e'tiborda o'z aksini topmoqda

Texnika, axborot texnologiyalari inson hayotining ajralmas (asosiy) qismiga aylangan davrda yoshlar orasida sog'lom ma'naviy muhitni yaratish, ularni axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalanishlari va ta'lim-tarbiya jarayonlarini davr talablari asosida yanada kuchaytirish talab etiladi. Har

bir taraqqiy etgan, madaniyatli xalqning o'z tili, urf-odatlarini, an'anaviy moddiy va ma'naviy boyliklari bo'ladi. Insonda til, fe'l-atvor bilan birgalikda odamga qon bilan kiruvchi an'ana-qadriyatlar bor. Yoshlarni ongini chalg'itish uchun katta kurashlar kechayotgan dunyodagi axborot kurashlari oqibati yoshlarni turli g'oyaviy va mafkuraviy to'siqlarga olib kelmoqda. Ma'naviyati kuchli, ma'nau boy kishini hech kim, hech qanday kuch yengolmaydi! Yoshlar tarbiyasida milliy ma'naviyatimiz, qadriyatlarimizga muhabbat ruhini mustahkamlash asnosida ma'naviyatini boyitish dolzarb vazifa sanaladi. Milliy qadriyatlar esa ma'naviyat ozuqa oluvchi ildizlaridir. Qadriyatlar komil insonni tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Qadriyatlar yo'q joyda insoniylik bo'lmaydi. Insoniylik bo'lmasa, xalq, odamzod yo'q bo'ladi, tanazzulga uchraydi. Ma'naviyat va ma'naviy tarbiya masalalari bugungi kunda jahonda kechayotgan globallashuv jarayonlari sharoitida nihoyatda dolzarb masalaga aylangan. Insonda mustahkam iroda, mas'uliyat tuyg'usini shakllantirish, ko'nglida atrof-tabi'atga, mehnatga, kasbga, ilmga, o'zga insonlarga mehr uyg'otish lozim. Bunga turli yo'llar, turli vositalar bilan, birinchi navbatda yosh avlod tarbiyasiga samimiy (chin ko'ngildan) va izchil yondoshuv, tinimsiz izlanishlar bilan erishiladi. Yosh avlodda qadriyatlar asosida ma'naviyatni shakllantirish bizning oldimizdagi asosiy masala bo'lib qolmoqda. Insonlarning fe'l-atvori har xil. Biroq tuirmush insonning xatti-harakatlarini ma'lum chegarada, ma'lum me'yorda bo'lishini taqozo qiladi. Ana shu talab, chegara odob-axloqdir. Odob-axloq insoniyat tarixidagi butun tajribalarga suyangan holda yaratilgan. Ularning zamirida urf-odatlar turadi. Bu urf-odatlar qadriyatga aylanib boraveradi. Dunyoning ko'plab davlatlari singari mamlakatimizning ertangi kelajagini qanday bo'lishi yoshlarga berilayotgan ma'naviy tarbiyaning, ularning qalbi va ongiga singib borayotgan bunyodkor g'oyalarning va shu bilan birga yoshlarimizning har tomonlama salohiyati va yetukligiga bog'liqdir. Ma'naviyat doimo milliy bo'ladi, shu bilan birga unda umuminsoniy qadriyatlarga zid narsa ham bo'lmaydi, chunki har bir millatning mustaqil ma'naviy dunyosi, ma'naviy qiyofasi bir paytning o'zida ichki mohiyatiga, o'zak tomirlariga ko'ra, o'zga xalqlar ma'naviyati bilan umumiy jihatlarga, butun bashariyatni birlashtirib turuvchi mushtarak unsurlarga ega bo'ladi.[1] Buning uchun hammaga dasturilamal bo'luvchi kitoblar bizning asosiy tayanchimiz hisoblanadi. Ajdodlar tomonidan yaratilgan va bizga qadar yetib kelgan ma'naviy boyliklar bu-ular tomonidan yaratilgan ertak, rivoyat, doston va boshqa xalq og'zaki ijodi namunalari hamda hozirgi davrdagi yozma adabiyot namunalari ham ma'naviy boylik sanaladi. Bunday rivoyatlarning badiiy asarlarda qo'llanishi asar mazmun-mohiyatini boyitib, falsafiy mushohadaga undaydi o'quvchini. Yoshlarda ajdodlarimizning urf-odatlarini, milliy qadriyatlarining mohiyatini bilish, qadriga yetishi va o'zlashtirishni shakllantiradi. Bu esa inson shaxsiyati va ma'naviyati rivojida samarali va ta'sirchan vosita sanaladi. Yoshlarda ajdodlarimizning urf-odatlarini, milliy qadriyatlarining mohiyatini bilish, qadriga yetishi va o'zlashtirishni shakllantirish kerak. Bu esa inson shaxsiyati va ma'naviyati rivojida samarali va ta'sirchan vosita sanaladi. Chunki ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan qadriyatlar ham biz uchun ma'naviy obodlik, ma'naviy ko'prikdir. Qadriyatlar ma'naviyat ildizidir. Tarbiya ana shu ildizlardan ozuqa oladi. Milliy qadriyatlarni yoshlikdan singdirib borish kishida insoniy tuyg'ular, yuksak fazilatlarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Imomnazarov M., Lapasov M., Sobirova M.. Ma'naviyatshunoslik. T.2012. 33b.

SCRATCH MUHITIDAN FOYDALANISHNING AMALIY KO'NIKMLARINI SHAKLLANTIRISHDA ELEKTRON TA'LIM RESURSLARNI IMKONIYATLARI

Nasirova Shaira Narmuradovna

Navoiy davlat pedagogika instituti, professor, nasirova_61@mail.ru

Jo'rayeva Dilnavoz Erdonovna

Navoiy davlat pedagogika instituti, magistr, dilnavozje@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini Scratch muhitidan foydalanishning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda elektron ta'lim resurslarini imkoniyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Scratch, maktab, muhit, ko'nikma, ta'lim, resurs, tizim, texnologiya

Аннотация. В данной статье рассматривается информация о возможностях электронных

образовательных ресурсов в формировании практических навыков использования среды Scratch у учащихся общеобразовательных школ.

Ключевые слова: Scratch, школа, окружающая среда, навык, образование, ресурс, система, технология

Annotation In this article, information on the possibilities of electronic educational resources in the formation of practical skills of using the Scratch environment of general secondary school students is highlighted.

Key words: Scratch, school, environment, skill, education, resource, system, technology

Mamlakatimizda o'qitish texnologiyalarini zamonaviylashtirish, jadallashtirish rivojlangan iqtisodiyotli mamlakatlardagi kabi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki hozirgi kunda milliy ta'lim tizimining, salohiyatli, tizimli rivojlanishi yanada yuqori pog'onaga ko'tarildi. Hozirgi davr o'z navbatida jamiyatimiz oldiga muhim masalalarni hal qilish vazifasini yuklamoqda. Belgilangan vazifalarni hal qilish har bir fuqaroning bu jarayonda shaxsiy ishtirokiga, ijodiy mas'uliyatli munosabatiga hamda manfaatdorligiga bevosita bog'liq [1].

Ta'lim tizimini isloh qilish kelajakda o'qituvchilik kasbini egallaydigan yangi avlodni yuqori kasbiy madaniyat, ijodiy va ijtimoiy faollik, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil qatnasha olish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan. Mazkur vazifalarni bajarishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati o'ta salmoqlikdir. Pedagogik va axborot texnologiyalarini o'rganish, amalda qo'llash ta'lim-tarbiya sifatini oshirish talabidan kelib chiqadi. Pedagogik texnologiyaning mohiyati – ta'lim jarayonini jadallashtirish, o'quvchi va talabalarning o'zlashtirishi hamda uning atijalari suratini tezlashtirishi, ijobiy natijalarga erishishni kafolatlashga qaratilgan pedagogik jarayonni anglatadi [2]. Hozirgi zamonda ilmiy fikrlashning, hamda ilmiy texnika o'sishi keskin va intensiv ro'y bermoqda. Shundan kelib chiqqan holda o'qituvchilar zamonaviy bilimlar bilan hamnafas bo'lishlari shart va zarurdir. Respublikamizda ta'limni kompyuterlashtirish va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etish masalasi M.M.Aripov, U.SH.Begimqulov, N.I.Taylaqovlar, U.Yuldashvlar va o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda kompyuterlardan foydalanishni tashkil etishning vosita va usullari, masofaviy ta'lim va uni tashkil etishda N.A.Muslimov, A.D.Asqarovlar tomonidan tadqiq etilgan.

Umumiy o'rta ta'lim maktab har bir bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun imkoniyat yaratadi. Ammo yangi texnologiyalar paydo bo'lishi bilan barcha maktab fanlari jamiyatning zamonaviy talablariga javob bera olmaydi. Shuning uchun o'quv muassasalari soni tobora ko'payib bormoqda, kelajakda bolaga umidvor bo'lgan IT-kasbini olish uchun ma'lumot bazasini yaratishi mumkin bo'lgan bunday tanlovli fanlarni maktab o'quv dasturiga kiritmoqdalar.

Multimedia texnologiyalariga asoslangan o'qitishning yangi usuli pedagog-o'qituvchilarimizdan bu sohada yangicha tajriba, bilim, mahorat va ko'nikmalarni ham talab qiladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari vositasida tayyorlangan elektron ko'rinishdagi metodik va didaktik adabiyotlardan foydalanishni keng ko'lamda amalga oshirish davr taqozosi sanaladi.

Scratch – bu bolalar va o'smirlar uchun mo'ljallangan vizual voqealarga yo'naltirilgan dasturlash muhiti hisoblanadi. Scratch – bu bolalarga o'zlarining animatsion va interaktiv hikoyalarini, taqdimotlarini, modellarini, o'yinlarini va boshqalarni yaratishga imkon beruvchi yangi dasturlash muhitidir.

Scratch muhiti Lego o'yinlari g'oyasidan foydalanadi, undan kichik yoshdagi bolalar ham eng oddiy tuzilmalarni yig'ishi mumkin. Ammo oddiy roliklar yaratish orqali dasturlash qobiliyatlarini yanada rivojlantirishingiz va kengaytirishingiz mumkin bo'ladi. Scratch 8-16 yoshdagi o'smirlar uchun mo'ljallangan bo'lib, ushbu yangi texnologik muhit bolalarga kompyuter ijodida o'zlarini namoyon etishlariga imkon beradi. Scratch maktab o'quvchilarini dasturlashga o'rgatish uchun yangi o'quv muhiti sifatida ishlab chiqilgan. Scratch dasturida siz roliklar yaratishingiz, turli xil o'yinlar ishlab chiqishingiz, tashqi ko'rinishini o'zgartirishingiz, ekran atrofida harakat qilishingiz, obyektlarning o'zaro ta'sir shakllarini o'rnatishingiz mumkin. Bu dastur obyektga yo'naltirilgan muhit bo'lib, unda dasturlar Lego konstruktorlari kabi, bloklar yordamida yaratiladi. Foydalanuvchi turli obyektlardan foydalanishi va unga muvofiq keluvchi turli harakatlarni bajarishi mumkin:

- tashqi ko'rinishini o'zgartirish;

- obyektни ko‘chirish;
- boshqaruv bloklari ichida harakatlanish va o‘zgartirish buyruqlarini joylashtirish; tovushlarni qo‘shish va hokazo [3].

Elektron ta‘lim resurslaridan o‘quv jarayonida to‘liq foydalanish natijasida quyidagilarga erishiladi:

- 1) xotiraga qabul qiladilar, angelaydilar, yig‘adilar, biroq xatosiz, ongli ravishda qayta tiklamaydilar;
- 2) bevosita o‘qituvchi hamkorligida tahlil qiladilar, taqqoslaydilar, umumlashtiradilar, namuna bo‘yicha amaliy harakatlarni bajaradilar;

3) muammolarni yechish jarayonida mustaqil izlanadilar, kutilayotgan natijaga erishishning yo‘l va vositalarini mustaqil ravishda aniqlaydilar.

Zamonaviy dasturlash vositalarida tayyorlangan elektron ta‘lim resurslarining sifati darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, ta‘lim berish jarayoni shuncha natijali bo‘ladi. O‘qitishning interfaol usullarini bilish kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo‘lib, unda ta‘lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan va biladigan, o‘ylayotgan narsalarini tushuntirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Elektron ta‘lim resurslari qo‘llanilgan darslarda o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi pedagogik hamkorlik o‘quvchini dars davomida befarq bo‘lmaslikka, mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga olib keladi, fanga bo‘lgan qiziqishlari doimiyligini ta‘minlaydi [4].

Ta‘lim tizimida yil sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta‘lim jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko‘tarishga xizmat qilmoqda. Bunda albatta, ta‘lim jarayonini mazmunli tashkil etish uchun zamonaviy texnik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, kompyuter, multimedia, internet, masofali o‘qitish, yagona axborot muhiti va axborot kommunikatsion texnologiyalarning zamonaviy vositalaridan foydalanish o‘zining yaqqol samarasini bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Махмудова М. А., Насирова Ш.Н. The importance of electronic education resources in the effectiveness of the lesson. Electronic journal of actual problems of modern science, education and training December 2019-V ISSN 2181-9750, Урганч, № 5, 2019.–С.1-8.

2. Nasirova Sh. N., Xoliqov M.M., Jurayeva D.E. Computer animation is a tool for development of creative skills. “Ta‘lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalari resurslaridan foydalanish istiqbollari” mavzusidagi respublika konferensiyasi, 2023-yil 30-may, Toshkent, 88-89 bet

3. Nasirova Sh. N., Jurayeva D.E. **Scratch muhitidan foydalanishning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish.** “Boshlang‘ich ta‘limni rivojlantirishning global masalalari: muammo, tadqiqot” mavzusida xalqaro konferensiya, Navoiy, 2023

4. Nasirova Sh. N., Jurayeva D.E. Raqamli ta‘lim tizimida multimediali texnologiyalardan foydalanish. “Илм, фан ва сифатли таълим: долзарб муаммолар, ютуқлар ва инновацион технологиялар” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya, 2023 йил 9-10 июнь, Нукус, 323-324 бет

INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHDA OILANING O‘RNI.

**Kambarova Dilfuza, University of economics and pedagogy
Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi**

Maqolada oiladagi sog‘lom muhit, barkamol farzandlarni tarbiyalashning dolzarb vazifalari, farzandlar kamoli va ularning kelajagiga e‘tibor masalalari yoritilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: sog‘lom avlod, ma‘naviy bo‘shliq, ma‘naviy ozuqa, tarbiyaviy ta‘sir, insonparvarlik mezoni

В статье освещены здоровая атмосфера в семье, актуальные задачи воспитания всесторонне развитого ребенка, внимание к развитию детей и их будущему.

Ключевые слова и фразы: здоровое поколение, духовный разрыв, духовное питание, воспитательное воздействие, гуманитарный критерий.

The article covers the healthy environment in the family, the urgent tasks of bringing up well-rounded children, attention to children's development and their future.

Key words and phrases: healthy generation, spiritual gap, spiritual nourishment, educational influence, humanitarian criterion

Oila jamiyatning bir bo'g'ini. Oila qanchalik mustahkam bo'lsa, jamiyat shunchalik farovon bo'ladi. Oila deb atalmish muqaddas maskanda oliy darajadagi qadriyatlar shakllanadi. Farzand tarbiyasi murakkab jarayon hisoblanib, uning o'chog'i oilaga borib taqaladi. Tarbiya ota-onaning nafaqat shaxsiy ishi balki ijtimoiy burchidir. Tarbiyaviy ta'sirlarning shakl va uslublaridan to'g'ri va unumli foydalanish har tomonlama sog'lom farzandlar tarbiyasiga zamin hozirlaydi. Ta'lim-tarbiya jarayoni bilan oiladagi muhit o'rtasidagi mutanosiblikning yo'qligi bola ijtimoiylashuvining buzilishiga sabab bo'ladi. Shunday ekan, farzandlar kelajagiga befarq qarab bo'lmaydi. Vatanga, ota-onaga sodiqlik va fidoiyluk o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Bular zaminida ta'lim-tarbiya yotadi.

Ezgulik deb atalmish hislarning mitti urug'lari bola qalbiga oilada, oila muhitida tashlanadi. Agar oilada, maktabda tarbiyaga mustahkam poydevor qo'yilgan bo'lsa, yosh avlodning turli salbiy ta'sirlarga berilish hollari kamayishi tabiiy. Jamiyat taraqqiyotiga farzandlar kamoli orqali erishiladi. Bu oddiy haqiqat. Demak, barkamol farzandlarni tarbiyalash har bir davrning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib kelgan va bu masalaga ijodiy yondashuv dolzarbligicha qolaveradi. Farzandlarning barkamol ruhiy dunyosi, ularning ma'naviy-axloqiy jihatlari, jismonan sog'lom bo'lishi oiladagi sog'lom muhitga bog'liq. Oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarini saqlaydigan, barkamol insonlarni tarbiyalab voyaga yetkazadigan tarbiya o'chog'idir.

Ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat insonparvarlik mezoniga asoslangan bo'lishi, birgalikdagi muloqatga erishishga chorlashi kerak. Bu esa pedagogik ta'sirni tashkil etish uchun zarur bo'lgan ko'priknı vujudga keltiradi. Oiladagi nosog'lom muhit ta'sirida bolada ijobiy sifatlar o'rniga salbiy xislatlar, insoniylikka zid bo'lgan illatlar shakllanadi. Oiladagi osoyishtalik, inoqlik, sog'lom muhit esa bolada komillik xislatlarini shakllanishiga yordam beradi. Jamiyat taraqqiyotiga farzandlar kamoli orqali erishiladi. Bu oddiy haqiqat.

Oiladagi nosog'lom muhit ta'sirida bolada ijobiy sifatlar o'rniga salbiy xislatlar, insoniylikka zid bo'lgan illatlar shakllanadi. Oiladagi osoyishtalik, inoqlik, sog'lom muhit esa bolada barkamollik xislatlarini shakllanishiga yordam beradi. "Yosh go'dakni nazoratsiz qo'yish ulug' xatodir" – deydi Rizouddin ibn Faxruddin "Oila" risolasida. "Bolani qattiq g'azablanish, qo'rquqlik, xafalik, uyqusizlikdan saqlash orqali uning xulqidagi mo'tadillikka erishiladi. Yomon xulq mijoz buzilishiga ham olib keladi" – deydi Ibn Sino o'z asarlarida.

Ota-ona bolaning imkoniyatlariga to'liq baho bera olmasligi natijasida unda mustaqillik, mas'uliyat hissi rivojlanmay qolishi mumkin. Bola atrofdagilardan ma'naviy ozuqa oladi, ularga taqlid qiladi, xulq-odobni o'zlashtiradi.

Ota-onaning

- farzandini nazoratsiz qoldirishi;
- farzand bilan ularning o'rtasida muomalaning yetishmasligi;
- bolaning mehnat jarayoniga jalb etilmasligi;
- tarbiyaviy qarovsizligi

oqibatida bolada yolg'izlik hissi paydo bo'ladi. Bunday holat bolada ma'naviy bo'shliqning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Ota-ona birinchi murabbiy, oila esa bosh tarbiya maskanidir. Psixologlarning fikricha, farzand tarbiyasi bola tug'ilmasidanoq, ona qornidan boshlanar ekan. Ayolning homiladorlik paytidagi osoyishta hayoti, kitoblar mutolaasi tug'ilajak farzandning zukko va aqlli bo'lishiga zamin hozirlar ekan. Farzandini kelajagini rejalashtirayotgan ona sog'lom hayot kechirishi va yaxshi niyatlar qilishi lozim.

Farzandlar kelajagiga e'tiborsizlik, ularning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanmaslik ota-ona tomonidan kechirilmas gunohdir. Yosh avlodni oqni qoradan, yaxshini yomondan ajrata oladigan, o'z kuchi va salohiyatiga ishonadigan, fikri teran, e'tiqodini sog'lom qilib tarbiyalashni davrning o'zi taqozo qilmoqda. Oilalarda ham ma'naviy bo'shliq bo'lmasligi, yoshlarning nazoratsiz qolib umrlarini maqsadsiz, befoyda o'tkazishlariga yo'l qo'ymaslik kerak.

Inson jinoyatchi yoki tarbiyasiz bo'lib tug'ilmaydi. U oilada faqat ko'krak suti, non-choy, kiyim-bosh bilangina emas, ta'lim-tarbiya, tushuncha va g'oyalar bilan ham parvarishlanishi lozim. Ota-onalar ma'naviy jihatdan qanchalik boy bo'lsalar, ular o'z farzandlariga nisbatan shu qadar jiddiy va mas'uliyatli

bo'ladilar. Farzandlaridan yaxshi xulq va odobni talab qilish uchun ota-onaning o'zi insoniylik, odamiylik fazilatlariga ega bo'lishi kerak. O'zida yo'q, o'zi muhtoj bo'lgan axloq-odobni farzandidan talab qila olmaydilar. Muhimi, oilada ma'naviy bo'shliq bo'lmasligi, bolalarning nazoratsiz qolib umrlarini maqsadsiz, befoyda o'tkazishlariga yo'l qo'ymaslik kerak. Zero, hadisi sharifda "Hech bir ota-ona o'z farzandiga xulqu-odobdan buyukrok meros bera olmaydi", deyiladi. Shu bilan birga "Farzandingizni izzat-ikrom qilish bilan birga, tarbiyasini, odobini ham yaxshilanglar" deb farzand tarbiyasida ota-onalar o'rnini belgilab o'tilgan. Vaqtdan unumli foydalana bilmaslik, har kunlik faoliyatni izga sololmaslik yoshlar ongida bo'shliq paydo bo'lishiga olib keladi. "Musibatlarning eng kattasi vaqtni behuda ketkazishdir", – deyiladi hadis ilmida. Darhaqiqat, behuda ketgan vaqtning biror daqiqasini qaytarib bo'lmaydi. Hadisda bir bor berilgan umrning har daqiqasidan unumli foydalanib qolishga da'vat etiladi.

Tarbiyasi og'ishganlik nimadan kelib chiqadi? E'tiborsizlikdan, oiladagi nosog'lom muhitdan, bola imkoniyatlaridan to'liq foydalana bilmaslikdan. Farzandlarimiz xoh maktabda o'qisin, xoh litsey yoki kollejda o'qisin kunning ikkinchi yarmida bo'sh bo'ladi. Bolaning bandligini ta'minlash tarbiyasi og'ishganlikni oldini olish demak! Shunday ekan, ota-ona farzandining kunlik rejasini tuzib qo'yishi, bolaning qo'shimcha darslarga, to'garaklarga borishini tashkil qilishi, ota-bobolarimizning ustoz-shogird yo'nalishidagi ishlarini davom ettirishlari lozim.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, sog'lom avlodni tarbiyalash jarayonida har tomonlama barkamol inson shaxsi, ya'ni XXI asr insoni shakllanadi. Bolalikdanoq o'zini buyuk ishlarga hozirlagan sog'lom insongina mamlakat tayanchi bo'la oladi. Sog'lom avlodni tarbiyalashni barchamiz oiladan boshlashimiz kerak. Har birimiz insoniy burchimizni ado etsak istalgan maqsadga yetishishimiz aniq va muqarrardir!

Demak, tarbiya sohasi islohati bugungi eng dolzarb, ertangi taqdirimizni hal qiluvchi kuchga aylanishi kerak. Biz kim bo'lmaylik, qaysi sohada faoliyat ko'rsatmaylik, ma'naviyat-ma'rifat ishlariga, ya'ni yetuk insonlarni tarbiyalab, voyaga yetkazish ishlariga daxldor ekanligimizni unutmashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N. Egamberdieva. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent-2009y
2. A. Muxsueva. Oila pedagogikasi. Toshkent-2016y

DEVELOPMENT OF PHYSICAL ACTIVITIES AMONG SCHOOLCHILDREN

the student of Nav SPI
English language and literature faculty
Khaitova Shakhnoza
Scientific adviser
Ma'mura Burkhanova

Abstract. One of the primary objectives of physical culture and sports in Uzbekistan, concerning the upbringing of the upcoming generation, includes enhancing both physical and moral health, as well as fostering the development of intellectual and physical working capacity in children and teenagers in their curriculum and academic environment. A significant challenge is the lack of motivation and interest among schoolchildren during physical education classes, contributing to a decline in motor activity among the upcoming generation. The conventional and extracurricular methods of organizing physical culture activities in educational institutions often fall short in fostering a satisfactory level of cognitive engagement among schoolchildren.

Key words: physical education, sports culture of a personality, junior schoolchildren, cross- culture

Introduction. The primary objectives of physical culture and sports in Russia, concerning the upbringing of the upcoming generation, include the improvement of physical and moral health, as well as the development of intellectual and physical working capacity in children and teenagers. Research analysis related to the physical culture upbringing of schoolchildren indicates that physical education at general education establishments should not only focus on increasing physical readiness indices, improving children's physical development, and enhancing their health but should also be directed towards forming a sports culture in one's personality, emphasizing axiological aspects of physical culture, and mastering sports [3, 8].

The lack of motivation and interest among schoolchildren during physical culture lessons is identified as a significant factor contributing to a decrease in motor activity among the upcoming generation. Traditional and extracurricular methods of organizing physical culture activities in educational establishments fall short in providing a sufficient level of cognitive activity among schoolchildren. These forms of physical culture activity organization struggle to instill a genuine desire for physical exercises among children and fail to cultivate a broader understanding of physical and sports culture.

Physical activities of an individual are cultivated during the formation of the inner world under the influence of objective and intersubjective structures of cultural-educational potential, as well as the values and technologies of physical culture and sports. It results from the accumulation of experiences in physical culture and sports activities, infused with personal meaning. Considering the social structure of an individual, the main components of sports culture are defined as cognitive, reflexive-activity-based, social-communicative, emotional-volitional, and axiological. The upbringing of the physical culture of an individual among schoolchildren should occur through various forms of physical culture activities directed towards their physical development. Simultaneously, the motivational sphere of pupils should be regarded as a system-forming factor for all upbringing effects, shaped during social-psychological, intellectual, and motor upbringing processes.

In the context of research in physical education among schoolchildren, the focus is on searching and substantiating technologies and methodologies based on sport-oriented forms of physical education organization. Integrating sports and physical culture means in the overall process of education and child development can be significantly beneficial, with physical exercises playing a significant and positive role.

The practical significance includes increased effectiveness of physical exercises practitioner s' sports activities, the creation of a methodology for forming sports culture among junior schoolchildren with high effectiveness and reliability, and the recommendation of methodical approaches for realization in physical culture and sports-oriented additional education establishments.

Physical exercises, as one of the directions in the world philosophical perception, contributes to ethics, life values, and notions of fairness, usefulness, and harm. It serves as a means for spiritual self-development, socialization, and the formation of a sports lifestyle. The basic techniques in taekwondo not only focus on self-defense and hand-to-hand combat but also serve as a means for cultivating sports culture by achieving various objectives related to health, motor skills, etiquette, self-exercise, and moral-volitional qualities.

The lesson's main segment focused on mastering the basic technique and fostering moral-volitional qualities, emphasizing the acquisition of fundamental elements of physical activities, balance maintenance, concentration, self-esteem, and motor action control. Attention was given to the semantics of movements, correct stances, and the ability to maintain balance during shifts in weight, both in attack and defense.

In today's dynamic educational landscape, fostering an interactive and multifaceted approach to learning English is essential. Integrating physical activities into language lessons not only promotes active engagement but also enhances retention and comprehension among schoolchildren. Here are some innovative physical activities tailored to make learning English an enjoyable and memorable experience for young learners:

"Grammar Charades" is a lively and engaging game that combines the elements of traditional charades with grammar concepts. Players act out various grammatical elements such as parts of speech, punctuation marks, sentence structures, or language rules without using any words. The objective is for the other players to guess the grammatical term being portrayed. It's a fun and educational way to reinforce grammar rules while encouraging creativity and teamwork.

"Vocabulary Relay Races" is an engaging and competitive activity designed to enhance students' vocabulary retention and comprehension skills. Participants are divided into teams, with each team stationed at one end of a designated playing area. At the other end are sets of vocabulary cards or word lists.

The relay begins with the first player from each team racing to the vocabulary station. They must quickly read a word from the list or card and then correctly define its meaning or use it in a sentence before returning to tag the next teammate.

Once tagged, the next player repeats the process, continuing until all team members have had a turn. The team to complete the relay first, with all words correctly defined or used, wins the race. Vocabulary relay races promote teamwork, quick thinking, and vocabulary recall in a fun and competitive environment, making them an effective learning tool in educational settings.

"Simon Says" is a classic game that tests players' ability to follow instructions accurately. One person, typically designated as "Simon," gives commands to the other players, such as "Simon says touch your toes" or "Simon says hop on one foot." The twist is that players should only obey commands that begin with the phrase "Simon says." If Simon gives a command without saying "Simon says" first, players must not obey; those who do are out of the game. The last player remaining becomes the next Simon. It's a fun and interactive game that promotes listening skills and quick thinking.

Physical activity plays a crucial role in the healthy development of children, providing numerous benefits for their physical, mental, and social well-being. In today's world, where sedentary lifestyles and screen time are increasingly prevalent, encouraging children to engage in regular physical activities, including various sports, is more important than ever. From improved physical fitness to enhanced cognitive function, the positive effects of physical activity, coupled with sports participation, extend far beyond the playground.

One of the primary benefits of regular physical activity and sports participation for children is the promotion of physical health and fitness. Engaging in sports such as soccer, basketball, swimming, and gymnastics helps children develop strength, flexibility, and cardiovascular endurance. Each sport offers unique physical challenges and opportunities for skill development, catering to children with different interests, abilities, and fitness levels. Moreover, sports participation instills healthy habits and encourages lifelong physical activity, contributing to the prevention of obesity, diabetes, and other chronic health conditions.

Beyond physical health, sports participation also promotes mental well-being and cognitive development in children. Research has shown that engaging in sports can improve mood, reduce stress and anxiety, and enhance concentration and focus. Participating in team sports fosters a sense of belonging and camaraderie, providing children with a supportive social network and opportunities for friendship and peer support. Additionally, sports teach valuable life skills such as discipline, resilience, and goal-setting, which are essential for success both on and off the field.

To maximize the benefits of sports participation for children, it is essential to provide opportunities for exposure to a variety of sports and physical activities. Each sport offers unique benefits and challenges, catering to different interests, abilities, and developmental stages. Some children may thrive in team sports such as soccer, basketball, or volleyball, where cooperation, communication, and teamwork are emphasized. Others may prefer individual sports such as swimming, track and field, or martial arts, which allow for self-expression, autonomy, and personal achievement. By exposing children to a diverse range of sports and physical activities, parents, caregivers, and educators can help them discover their interests, develop their talents, and build confidence in their abilities.

Parents, caregivers, and educators play a critical role in supporting children's sports participation and creating environments that foster a love of movement and fitness. By providing encouragement, logistical support, and positive reinforcement, adults can help children overcome barriers to sports participation, such as time constraints, financial limitations, and lack of access to facilities. Additionally, adults can serve as role models for active living, demonstrating the importance of prioritizing physical health and well-being in daily life.

Conclusion. The concluding part aimed to transition the functional systems of the organism into a rehabilitation regimen. The load gradually decreased, incorporating stretching and relaxation exercises, respiratory exercises, meditation, outdoor games, rituals, training exercises, and reflection.

The foundation of forming sports culture among junior schoolchildren lies in cultivating a sustained interest in taekwondo, fostering subculture within the collective, and the collaborative efforts of class collective, parents, and physical culture teachers. The focus is on shaping qualities such as responsibility,

independence, persistence, sociability, and the appreciation for physical culture and sports activities, traditional means of physical culture, and collective work. The results of the pedagogical experiment validate the effectiveness of this approach.

Physical readiness tests at the beginning of the experiment showed no significant differences between the experimental and control groups. However, at the experiment's conclusion, physical exercise indices among the experimental group were notably higher, indicating the program's effectiveness in enhancing physical readiness. Both groups showed positive dynamics, though the experimental group demonstrated more substantial improvements.

By the end of the school year, after the pedagogical experiment, significant improvements were observed in various physical fitness indices. The results indicate that physical activity not only contributes to the development of physical and coordination qualities but also instills moral-ethical principles, humanism, and spiritual self-development, making it an effective means for sports culture formation.

The experiment demonstrated an increase in the level of culture-sports knowledge among junior schoolchildren, fostering interest in taekwondo and cultivating subculture within the collective. Physical culture teachers were successful in forming qualities such as responsibility, independence, persistence, sociability, and the desire for physical culture and sports activities. The general physical fitness indices improved significantly in the experimental group, compared to the control group, which showed only insignificant improvements.

Reference

1. Aybalaev A.Zh., Imanaliev U.K. Martial arts as the means of eastern motor cultures study. Vestnik fizicheskoy kul'tury I sporta. 2018: 122-126.
2. Bakulaev S.E., Simakov A.M., Momot D.A. Aspects of an integral readiness formation of young taekwondo practitioners. Lesgafta. 2018; 1: 13-17.
3. Bezhanyan M.P., Nanaytseva I.F. The peculiarities of a game method in physical education of junior schoolchildren. Nauka – 2020. 2022; 4(58): 191-198.
4. Books on child development and physical education, such as "Developmental Physical Education for All Children" by Frances Cleland Donnelly and "Physical Education for Young Children: Movement ABCs for the Little Ones" by Rae Pica.
5. Journals such as the Journal of Physical Activity and Health, Pediatric Exercise Science, and Research Quarterly for Exercise and Sport.
6. "Physical Activity Guidelines for Americans" published by the U.S. Department of Health and Human Services.
7. Simakov A.M. The content of physical readiness of young taekwondo practitioners at the stage of initial training. Uchenye zapiski universiteta imeni P.F. Lesgafta. 2018; 4(62): 93-97.
8. Educational websites like KidsHealth.org, ActiveForLife.com, and SHAPE America (Society of Health and Physical Educators).

ASTRONOMIYA FANINI O‘QITISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA VOSITALARI IMKONIYATLARI

M.H. Norqulova Navoiy davlat pedagogika instituti talabasi
Ilmiy rahbar: Sayfullayeva Gulhayo Ixtiyor qizi

Annotasiya. Ushbu maqolada astronomiya fanini o‘qitishda turli xil axborot kommunikatsiya vositalarini darsda qo‘llash va uning ahamiyati, pedagogning axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanish mahorati haqida so‘z yuritildi, ularning bir nechta vazifalari ko‘rib chiqildi

Kalit so‘zlar: axborot, kompyuter-telekommunikatsiya texnologiyalari, innovatsiya, innovatsion texnologiya, pedagogik texnologiya

Bugungi kunda zamonaviy axborot texnologiyalari hamda kosmik tadqiqotlarning ko‘pgina yutuqlari tufayli astronomiya tez rivojlanayotgan fanlardan biridir. Oxirgi 15-20 yil ichida teleskopozlikda, nurlanish qabul qilgichlarni yasash sohasida katta yutuqlarga erishildi. Natijada astronomik bilimlar chuqurlashdi va kengaydi. Tekshirishlar davom etmoqda, astronomiyani qancha

chuqur o'rganganimiz sari yangi muammolar paydo bo'lmoqda. Bularning hammasi astronomiya kursini har yili qayta qarab, yangiliklar bilan to'ldirib borishni taqozo etadi. Astronomik ta'lim, axborot texnologiyalariga muhtoj soha bo'lib, buning bir nechta obyektiv va subyektiv jihatlari mavjud, bular:

- o'quvchilar oddiy, kundalik hayotda kuzatmaydigan yoki kuzatsa ham shu darajada sekin va muntazam ro'y beradigan jarayon va hodisalarki, ularga o'quvchi e'tiborini qaratish va fikrini ushlab turish qiyinligi;

- kosmik tadqiqotlarning shiddat bilan rivojlanishi hamda bunday tekshiruvlarda raqamli texnikaning qo'llanilishi;

- hozirgi zamon astronomik kuzatish, tekshirish ishlari to'liq axborot texnologiyalari muhitida bajarilishi;

- bugungi kunning kosmik teleskoplari to'plagan ma'lumotlar internet axborot banklarida saqlanishining yo'lga qo'yilganligi va nihoyat oddiy ta'lim muassasasi sharoitida shular kabi barcha astronomik kuzatish, tekshirish ishlarini bajarib bo'lmazligidir.

Ta'lim tizimining rivojlanishini hozirgi holatini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish mumkin emas. Darhaqiqat, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'lim sifatini oshirishga zamin yaratadi. Bunda pedagogik jarayonning mazmuni takomillashadi, o'qitishning innovatsion modellari joriy etiladi, shuningdek, talaba va professor, o'qituvchilarning hamkorlikdagi faoliyati tashkil etiladi. Har qanday ta'lim muassasida o'quv jarayonini axborotlashtirishning zaruriy sharti sifatida zamonaviy axborot texnologiyalarini ham boshqaruvda, ham ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etish bo'yicha yagona strategiyani ishlab chiqish hisoblanadi.

O'quv jarayonini axborotlashtirish texnologik, pedagogik va tashkiliy ishlar bilan bog'liq qiyin va ko'p qirrali masalalarni yechishni talab etadi. Ta'lim muassasasining axborot ta'lim muhitini yaratish sof texnik masalagina emas. Buning uchun muassasadagi tegishli ilmiy-metodik, tashkiliy va pedagogik imkoniyatlarni tizimli yondashuv asosida ishga solish talab etiladi. "Axborot – ta'lim muhiti" tushunchasining ko'plab ta'riflari mavjud. Ularning tahlili mazkur tushunchani aniq bir maqsadga yo'naltirilgan o'quv jarayonini ta'minlovchi axborot-texnik, o'quv-metodik tizimlar majmuidir degan xulosaga kelish imkonini beradi.

Axborot – ta'lim muhitini ta'riflashda bir qancha o'zaro farq qiluvchi qarashlar mavjud, jumladan:

- inson bilan ta'lim muhitining subyekt sifatida uzviy bog'langan axborot, texnik, o'quv-metodik ta'minotning tizimli tashkillashtirilgan majmuasi;

- an'anaviy va elektron axborot tashuvchilar, virtual kutubxonalar, taqsimlangan ma'lumotlar bazalari, o'quv-metodik majmualarini mujassamlashtiruvchi kompyuter – telekommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi asosida qurilgan yagona axborot ta'lim muhiti.

Fikrimizga ko'ra, axborot ta'lim muhitini boshqarishda tizimli yondashuvni joriy qilish talab etiladi. Ushbu yondashuvning metodologiyasi va algortimi quyidagicha bo'lishi mumkin:

Zamonaviy ta'lim mazmuni asosida ta'lim muassasasi axborot-ta'lim muhiti maqsadini belgilash. Pedagogik faoliyatda ta'lim maqsadi tizimlashtiruvchi vazifani bajaradi. Aynan belgilangan maqsad ta'lim mazmuni, maqsadi va tashkiliy shakllarini tanlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim berish bosqichlarining, ta'lim berish funksiyalarini kompyuterga yuklangan holda amalga oshirish uchun mazkur funksiyalarni mufassal tahlil qilish eng avvalo ta'lim faoliyatini aks ettirishning asosiy parametrlarini ajratib ko'rsatish lozim. Bu esa o'z navbatida, ta'lim faoliyatining mazmuni va ta'lim faoliyatini aks ettirish jarayoniga ta'lim oluvchilarni jalb qilish xususiyatlarini tadqiq qilishni, ta'lim masalalarini mufassal tahlil qilishni talab qiladi.

Ta'lim yangi bosqichga ko'tarilmoqda, o'quvchilar fikr sifatida kengaymoqda, axborot olish osonlashmoqda, bunday o'sish jarayonida o'qitishda innovatsion texnologiyadan mas'uliyatni oshirishni pasaytirib yuboradi. Bunday boshqaruvchi o'qituvchi o'z kasbiga puxta yondashgan holda darslarni tashkil etsa bir umr hurmat-e'tiborda bo'ladi. Bugun kunda axborot ko'lami juda kengayib ketdi. Agar o'qituvchi o'z ustida ishlamasa oldingi o'rgangan bilimlari yetarli bo'lmay qoldi. Dars mavzulari kundalik hayotdagi keskin voqealar bilan bog'lab o'tilsa, turli innovatsion texnologiyalardan foydalanish mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga innovatsion usullardan foydalanish, fanlararo bog'langan holda ekologik-gigiyenik bilimlar bilan darsni to'ldirishi zarur.

Pedagogik texnologiyaning eng asosli negizi – bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘qishning maqsadidan kafolatlangan natijaga erishish uchun texnologiya tushuniladi. O‘quv jarayonida maqsad bo‘yicha kafolatlangan natijaga erishishida har bir ta‘lim o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlikni tashkil etish va olishi, har tomonlama ishlab chiqarish natijaga erishish, o‘quv jarayonida o‘quvchi o‘quvchilar mustaqil fikr olishlari, ijodiy ishlay olishlari, izlanishlari, tahlil eta olishlari, o‘zlari ishlab chiqara olishlari, o‘zlariga, guruhlarga, guruhlarga baho bera olishlari, o‘qituvchi ma‘muriyati faoliyati uchun imkoniyatlar va imkoniyatlar yarata olishi.

O‘rganish jarayonining asosi olinishi. Har bir dars, mavzu, o‘quv fanining o‘ziga xos texnologiya bo‘lib, yangi o‘quv jarayonidagi pedagogik texnologiya bu yakka tartibdagi jarayon bo‘lib, u o‘quvchidan kelib chiqqan holda bir muammo ishlangan, oldindan tuzilgan va kafolatlangan natija berishiga tuzatish pedagogik jarayondir.

Innovatsion texnologiya – (innovatsiya inglizcha “innovate” – yangilik ishlab chiqarish, yangilik, texnologiya esa yunoncha “texnos” – san‘at, mahoratva “logos” – fan) ta‘lim-tarbiya usullari, metodlari va usullariga yangicha yondashish deganidir. Innovatsiya texnologiya pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatiga yangilik, o‘rganishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Malikova Muhabbat, Sayfullaeva G. I MODERN FORMS OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM// SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 1 JANUARY 2024 UIF-2022: 8.2| ISSN: 2181-3337| SCIENTISTS

2. Rashidova Nilufar, Sayfullayeva G. Volume 1, Issue 7, November, 2023 ISSN (E): 2810-6385 Website: <https://academiaone.org/index.php/6>

3. Malikova Muhabbat, Bozorova Aziza, Sayfullayeva G. I. Relevance of Independent Educational Activities of Students in the Credit–Modular Education System// *Open Academia: Journal of Scholarly Research*,1(8), 40–42. Retrieved from <https://academiaone.org/index.php/4/article/view/297>

4. G.I.Sayfullayeva, H.R.Shodiyev Kredit- modul modul tizimida fanlarni integratsion yondashuv asosida o‘qitishning afzalliklari// *Academic Research in Educational Sciences Multidisciplinary Scientific Journal* September, Volume 3 | Issue 9 | 2022

5. Shodiyev Hamza Rozikulovich, Sayfullayeva Gulhayo Masofaviy ta‘limda yer mavzusini integratsion yondashuv asosida topish metodikasi//*Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences (JARTES) VOLUME 1, ISSUE 10 / ISSN 2181-2675*

MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION SHAKLLAR ASOSIDA SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA‘LIMNI TASHKIL ETISH

Iqtidorli talaba: Mahmudova Sharofat Xusniddin qizi (O‘zbekiston)

NavDPI, Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Ermatova Gulnoz Pirimovna(O‘zbekiston)

NavDPI, Maktabgacha ta‘lim kafedrasi dotsenti

Bugungi kunda texnika asrida bolalarning o‘quv-bilish faolliklarini kuchaytirish, o‘qitish sifatini oshirish va samaradorligini yaxshilash maqsadida innovatsion xarakterga ega ta‘lim shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy ta‘limda amaliy o‘yinlar, muammoli o‘qitish, interfaol ta‘lim, modul - kredit tizimi, masofali o‘qitish, blendedlearning (aralash o‘qitish) va mahorat darslari ta‘limning innovatsion shakllari sifatida e‘tirof etilmoqda.

Ta‘limning innovatsion xarakterga ega bo‘lgan shakllariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

Bizga ma'lumki, o'yin – kishilik faoliyatining muhim turi hamda ijtimoiy munosabatlar mazmunining bolalar tomonidan imitatsiyalash (ko'chirish, taqlid qilish) asosida o'zlashtirish shakli sanaladi.

Biz o'z talqinimiz jarayonida faqat amaliy o'yinlar haqida fikr yuritamiz:

Amaliy o'yinlar – muayyan harakatlarning tashkil etilishini imitatsiyalash imkonini beradigan o'yinlar.

II. Didaktik o'yinlar: o'rganilayotgan ob'ekt, hodisa, jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishlari, faolliklarini oshiradigan o'quv faoliyati turi hisoblanadi.

III. Syujetli o'yinlar: pedagogik voqelik, hodisalar bayonining muayyan izchilligi va unda ishtirok etayotgan shaxslar faoliyatining o'zaro bog'liqligiga asoslangan o'yinlar sanaladi. Bu kabi o'yinlar odatda pedagogik muammolarning yechimini izlash, ta'im-tarbiya jarayonida yuzaga kelgan muammoli vaziyatlarni bartaraf etish, shaxsni qayta tarbiyalash maqsadida qo'llaniladi.

IV. Rolli o'yinlar: ma'lum bir shaxsning vazifa va majburiyatlarini bajarishdagi ruhiy holati, xatti-harakatlar mohiyatini ochib berishga yo'naltirilgan o'yinlar, ularda rollar majburiy mazmuni bilan taqsimlanadi.

V. Ishbilarmonlik o'yinlari: ma'lum faoliyat, jarayon yoki munosabatlar mazmunini yoritish, ularni samarali, to'g'ri, oqilona uyushtirishga doir ko'nikma, malaka hamda sifatlarni o'zlashtirish maqsadida tashkil etiladigan o'yinlar.

VI. Imitatsion o'yinlar: ishlab chiqarish korxonalarini, ish o'rinlari, firmalar, tashkilotlarda xodimlar tomonidan amalga oshiriladigan faoliyatni imitatsiyalash (taqlid qilish, ko'chirish) asosida bolalarni muayyan amaliy yoki kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashga yo'naltiradigan o'yinlar.

VII. Dramatik o'yinlar: (psixologik va ijtimoiy dramalar): psixologik hamda ijtimoiy masalalarni hal qilishga yo'naltirilgan o'yinlar bo'lib, ular tashkil etilishi, metodik xususiyatlariga ko'ra rolli va ishbilarmonlik o'yinlariga yaqin[1].

Kishilik tarixiy taraqqiyotining barcha davrlarida ham o'yin subyekt faoliyatining eng birinchi va muhim turi sifatida tan olingan. Binobarin, shaxs faoliyatining muhim turlari-mehnat, o'qish bilan birga o'yin ham uning shakllanishi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. O'yinlar vositasida katta avlod tomonidan to'plangan hayotiy tajriba, o'zlashtirilgan bilim, turmush tarzi va ijtimoiy munosabat asoslari, madaniy qadriyatlar yosh avlodga izchil uzatib kelingan[3].

O'yin shaxsning tarbiyalash, rivojlantirish, unga ta'lim berish xususiyatlariga ega. Mavjud xususiyatlari tufayli o'yinlar qadim- qadimdan xalq pedagogikasining muhim asoslaridan biri bo'lib kelmoqda. Bevosita o'yinlar bolalarda idrok, sezgi, xotira, tafakkur, nutqni rivojlantirishga yordam berish orqali ularni ma'naviy-axloqiy, aqliy, jismoniy va estetik jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladi. "Maktabgacha yoshdagi bola o'yin faoliyatida o'qish va mehnatga tayorlanadi. Yosh ulg'aygan sari

o‘yinning roli biroz kamayib boradi. O‘yinlarning tarbiyaviy ahamiyati bolaning butun hayoti davomida saqlanib qoladi”[4].

Agarda jismoniy xatti-harakatlarni rivojlantirishga xizmat qiladigan o‘yinlar bolalarda chaqqonlik, epchillik, chidamlilik, qat’iylikni tarbiyalasa, intellektual, konstruksiyali o‘yinlar ularni o‘ylashga, fikrlashga, mantiqiy tafakkur yuritishga o‘rgatadi.

“O‘yin inson hayotining hayotining har bir davri uchun uning ruhiy rivojlanishini belgilovchi yetakchi faoliyat turi hisoblanadi. Faqat o‘yinda va o‘yin orqali bola voqelikni, shu jumladan, kishilar ijtimoiy munosabatlarini, nutqini, xatti-harakatlarini bilib oladi”[5].

Tarixiy taraqqiyot jarayonida o‘yin nafaqat bolalar, balki kattalar hayotidan ham alohida o‘rin egallashga muvaffaq bo‘lindi. Zamonaviy sharoitda intellektual, kompyuter, iqtisodiy, harbiy, kasbiy, sport va maishiy hordiq chiqarishga ko‘maklashadigan o‘yin modellari ham kattalar orasida keng ommalashgan.

Zamonaviy pedagogikada o‘yinlar ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirish, ta‘lim oluvchilarning o‘quv-bilish faolligini kuchaytirish maqsadida quyidagi tarzda sullaniladi:

O‘yinning mohiyati va tuzilishi ma‘lum ko‘nikma, malaka, qobiliyat va sifatning har bir ishtirokchida butun o‘yin davomida shakllanishini ta‘minlaydi. Ta‘lim jarayonida o‘yin texnologiyalaridan foydalanishda o‘qituvchi pedagogik vazifalarini ssenariyda aniq ifodalay olishi zarur.

O‘yin faoliyatining psixologik mexanizmlari shaxsning o‘zini namoyon qilish, o‘zining hayotda o‘rnini belgilash, o‘zini o‘zi boshqarish, o‘z imkoniyatlarini amalga oshirishan iborat asosiy ehtiyojlarni qondirish imkoniyatini yaratadi[2].

O‘yin ijtimoiy tajribalarni o‘zlashtirish va qayta yaratishga yo‘nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi hamda o‘yin jarayonida shaxsning o‘z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi.

O‘quv faoliyatining asosiy motivi - bu o‘quv - bilish motivi bo‘lsa, o‘quv faoliyatining eng muhim motivatsiyasi esa bolada o‘zi tanlangan va asoslarini o‘zlashtirayotgan kasbga bo‘lgan qiziqishi sanaladi. Bola o‘quv jarayonidagi egallagan bilimlaridan, kasbiy malakalari va ko‘nikmalaridan hissiy jihatdan qoniqish olishi lozim. Bu vazifani hal qilishda o‘qitish jarayonida o‘yinli texnologiyalardan foydalanish alodida adamiyat kasb etadi. O‘yinli texnologiyalari, shuningdek, bolalarning ijodiy qobiliyati va kreativ tafakkurini o‘stiradi.

Pedagogik maqsadda foydalanilayotgan o‘yinlar o‘yin texnologiyalari deb nomlanadi.

O‘yin texnologiyalari ta‘lim oluvchilarni muayyan jarayonga tayyorlash, ularda ma‘lum hayotiy voqelik, hodisalar jarayonida bevosita ishtirok etish uchun dastlabki ko‘nikma, malakalarni hosil qilishga xizmat qiladi. Ta‘lim jarayoni ishtirokchilari (ta‘lim oluvchilar, ota-onalar, pedagogik jamoa a‘zolari, ta‘lim muassasalarining rahbarlari, jamoatchilik tashkilotlarining vakili va boshqalar) sifatida turli rollarni bajarish bola (o‘quvchi)larga pedagogik faoliyat mazmuni bilan yaqindan tanishish imkoniyatini yaratish asosida ma‘lum faoliyatni samarali tashkil etishga nazariy, amaliy va ruhiy tayyorgarlikka erishish nuqtai-nazaridan yordam beradi.

O‘quv mashg‘ulotlaridan o‘yinlar va o‘yinli vaziyatlarni qo‘llash quyidagi asosiy yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

O‘quv jarayonida o‘yin texnologiyalarining o‘rni, roli, shuningdek, o‘yin elementlari hamda ta‘limning o‘zaro uyg‘unligi ko‘p jihatdan o‘qituvchi tomonidan pedagogik o‘yinlar mohiyati, funksiyasi va turlarining qanchalik tushunilishi bilan belgilanadi. Aksariyat pedagogik o‘yinlar o‘zida suyidagi belgilarni namoyon qiladi

Har qanday o‘yinlar kabi pedagogik jarayonlarda foydalaniladigan o‘yinlar ham o‘zining aniq maqsadi va natijasiga ega bo‘ladi.

Ta‘lim muassasalarida ko‘p holatlarda rolli va kasbiy xarakterga ega ishbilarmonlik o‘yinlari foydalaniladi. Muhimi pedagogik maqsadlarda qo‘llaniladigan o‘yinli texnologiyalarining asosini bolalarning faollik va tezkorlikka asoslangan faoliyati tashkil etadi.

Pedagogik o‘yinlar yangi o‘quv materialini o‘zlashtirish, mustahkamlash, bolaning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, umumiy kasbiy tayyorgarlik ko‘nikma, malakalarini shakllantirish kabi masalalarni yechishga qaratiladi. Ular yordamida bolalar turli holatlardan o‘quv materialini tushunish, uning negizida ma‘lum ko‘nikma, malaka va sifatni o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Shuningdek, quyidagi omillar pedagogik maqsadlarda o'yin texnologiyalaridan samarali foydalanish imkoniyatini ta'minlaydi.

O'yin jarayonida hech kim halaqit qilmasligi kerak. Bordi-yu, zaruriyat bo'lsagina faqat boshlovchi ishtirokchilarning harakatlarini tuzatishi, ularni to'g'ri yo'naltirishi mumkin.

Har qanday jarayon singari o'yin yakunida uning tashkil etilishi, o'tkazilishi yuzasidan muhokama o'tkazilishi zarur. Muhokama chog'ida o'yin ishtirokchilari, tomoshabin (jamoaning o'yinda ishtirok etmagan a'zolari), ekspertlar o'yinning tashkil etilishi va o'tkazilishi yuzasidan o'z fikr-mulohazalari, takliflarini bildiradi.

Muhokama jarayoni quyidagi tartibda tashkil etiladi:

O'yin texnologiyalarining metodik ta'minoti loyiha, o'yinning mezonlari, ish qog'ozlari (metodik ko'rsatmalar), o'yin mohiyatini yorituvchi hujjatlar (ssenariy) kabilardan iborat. Pedagogik jarayonda qo'llaniladigan o'yinlar sub'ekt faoliyatini taqozo etadigan hamda mashina (m: kompyuter) o'yinlari tarzda farqlanadi. O'yinlar chogida turli vositalar (kompyuter, imitatsion trenajorlar, sport anjomlari (koptok, arqon, halqa), xomashyolar (plastilin, yumshoq o'yinchoqlarni yasash uchun materiallar, rangli qalamlar, ish qog'ozlari, o'yinchoqlar, legolar, konstruksiyalar, dekoratsiyalar va b. kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Indiaminov N. va b. Ta'lim samaradorligini oshirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim. Ta'lim texnologiyalari. 2014(8).
2. Axunova G.N., Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish./ B.Yu.Xodiyev tahriri ostida. – T.: «Iqtisodiyot», 2009.
3. Qodirova F., Toshpo'latova Sh., A'zamova M. Maktabgacha pedagogika T. : Ilmziyo. 2019.
4. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.: Tafakkur bo'stoni. 2013 y.
5. Kayumova.N.M. Maktabgacha pedagogika. T.: TDPU -2013y.
6. Elektron ta'lim resurslari
www.tdpu.uz
www.pedagog.uz
www.ziyonet.uz

ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИДА ВИРТУАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА АХБОРОТ МАДАНИЯТИ

Орзикулов Комилжон Шермадат ўғли
Навоий давлат педагогика институти
“Тарих” таълим йўналиши 4-босқич талабаси
Илмий раҳбар: Джунаев Фарход Абдухамидович
Навоий давлат педагогика институти
“Тарих” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада ҳозирги глобаллашув жараёнларида ахборот майдонининг кенгайиб бораётгани, бу шароитда ёшлар онгини зарарли маълумотлардан ҳимоя қилиш борасида амалга оширилиши лозим бўлган чоралар ҳамда тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: виртуаллашув, ахборот макони, маънавий тарбия, ижтимоий тармоқлар, интернет, маънавий таҳдидлар.

Аннотация: В данной статье приведены меры и рекомендации, которые должны быть реализованы в современных процессах глобализации с целью расширения информационного поля, защиты сознания молодежи от вредной информации в этих условиях.

Ключевые слова: виртуализация, информационное пространство, духовное образование, социальные сети, интернет, духовные угрозы.

Annotation: This article provides measures and recommendations that should be implemented in the current globalization processes in order to expand the information field, protect the minds of young people from harmful information in these conditions.

Keywords: virtualization, information space, spiritual education, social networks, internet, spiritual threats.

КИРИШ. Бугунги кунда давлатимизнинг асосий мақсадларидан бири келажак пойдевори бўлган ёшларни ҳуқуқий, маънавий, маданий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва ахлоқий етук мустақил фикрловчи баркамол авлод қилиб вояга етказишдир.

Ҳар бир халқда, ҳар бир жамиятда ўзига хос маънавий тарбия тизими мавжуд. Чунки маънавий тарбия инсоннинг ўзлигини сақлашга, унинг ботиний оламини маърифий бойитишга хизмат қилади. Маънавий тарбиясига эътибор қаратилмаган миллат бугуни ва эртасини бой беришга маҳкумдир. Шу маънода, ўз ҳақ-ҳуқуқини танийдиган, кучи ва қобилиятига таяниб яшайдиган, атрофида рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабатда бўладиган, шу билан бирга, ўз шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда тасаввур этадиган эркин шахсни тарбиялаш учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш муҳим аҳамият касб этади.[1:45]

АСОСИЙ ҚИСМ. Бугунги жаҳон ахборот майдони кенгайиб бораётган шароитда, ёшлар онгини зарарли маълумотлардан ҳимоя қилиш мақсадида ахборот тармоғини чеклаб қўйиш, уларга бир томонлама тарбия бериш замон талабига ҳам жамият мақсадларига ҳам тўғри келмайди. Интернетдан олинаётган хабарлар ёшлар маънавий тарбияси, онгига фақат салбий таъсир кўрсатиши мумкин, деган фикрларга нисбатан Биринчи Президентимиз И.А.Каримовнинг қуйидаги фикрларига таяниш лозим: "...соғда қилиб айтганда, интернет бу катта бир дўкон. Дўконга борганда, одам хоҳлаган молини сотиб олади. Масалан, биз бозорга ўзимиз истаган, манфаатимизга хизмат қилувчи буюмни сотиб олгани борамиз. Интернетни ҳам кишилар эҳтиёжи ва манфаати учун хизмат қилувчи ахборот бозори деб англаш керак".[2:63] Демак, ёшларни маънавий жиҳатдан шундай тарбиялаш лозимки, улар интернет – ахборот бозорига кирганда фақат ўзи, эл-юрти учун зарур, фойдали, маънавий асосларга даҳл қилмайдиган нарсани олишсин.

Ҳозирги кунда виртуаллашув жараёни қуйидаги мақсадларни амалга ошириш оқибатида шаклланади:

- виртуал мулоқот, яъни Интернет мегаполисида ахборот коммуникацион техникалар воситасида фойдаланувчилар ўртасида маълумотлар алмашиш, бир-бирига психологик ёки ижтимоий таъсир кўрсатиш алоқа ўрнатишда;

- эрмак ва хордик чиқариш, (дўстлар билан тармоқли ўйинларни ўйнаш ҳамда видео-ролик ёки бошқа турли мавзулардаги расмларни тарқатиш учун);

- билиш мақсадида (глобал тармоқдаги электрон кутубхонлар ва ахборотлар базасидан маълумотлар олиш учун);

- бошқа мақсадларда, масалан, турли ижтимоий ёки физиологик эҳтиёжларни қондириш ва ҳоказолар.[3:163]

Ёшларга интернетдан, ахборотдан фойдаланиш, ахборот маданиятини ўргатишда дунёнинг қайси бурчагидан қандай маълумот келмасин, қандай маънавий тажовуз таҳдид солмасин, ҳар қандай ҳолатда ҳам маънавий-руҳий жиҳатдан огоҳ ва хушёр, турли ахборий хуружлардан ўзларини йўқотиб қўймайдиган баркамол шахсларни шакллантириш бу соҳадаги маънавий тарбиянинг асосий мезони бўлиши лозим.

Тарбия қаерда сушт бўлса, шу ерда турли нохуш иллатлар тарқалиб бошлайди, ёш, ҳаётий тажрибаси кам ёшлар турли ғаразли оқимларнинг таъсирига тушиб қолади.

Онгли инсон борки, ҳаётининг ҳар лаҳзасида ё ахборот олади, ё уни идрок этади ва ёки узатади. Ушбу уч жараённинг тўртинчиси - кераксиз ахборотдан халос бўлишдир.

Ёшларда ахборот маданиятини ривожлантириш юқорида санаб ўтилган тўрт босқичли жараён ичида яшаш ҳамда фаолият юритишга замин яратиш билан бир қаторда, ушбу жараён доимий ёрдамчига айланади. Тараққий топган давлатларда ахборот маданияти (инфоэтика, медиаэтика, медиатаълим ва ҳоказо) алоҳида фан, алоҳида муаммо, алоҳида педагогика, алоҳида сиёсат даражасига чиқмоқда. Илмий марказлар, олиму мутахассислар ушбу муаммолар теварагида ихтисослашган ҳолда, юз бераётган ҳолатни ўрганишмоқда, таҳлилий асарлар яратишяпти. Бу бежиз эмас.

Ёшларимизни мана шу виртуал оламдаги маънавий таҳдидлардан асраб қолиш ҳақида сўз борганда Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг қуйидаги сўзлари ёдимизга тушади: “Бугун ҳаёт янгича фикрлаш ва ишлаш, миллий “ақл марказлари”ни шакллантиришни талаб этмоқда. Афсуски, атрофдаги барча сиёсий-ижтимоий жараёнларни чуқур тушуниб, таъсирчан тилда етказиб берадиган таҳлилчи ва экспертларимиз жуда кам. Бундай вазиятда жамиятни маънавий таҳдидлардан ҳимоя қилиш борасидаги илмий-амалий тадқиқотларни тубдан қайта кўриб чиқиш зарур. Шу маънода, Маънавият ва маърифат, “Тараққиёт стратегияси”, Ислом цивилизацияси марказлари, ижтимоий-гуманитар йўналишдаги тадқиқот институтлари ҳақиқий “ақл марказлари”га айланиши керак.[4]

Ҳозирги кунда ёшларнинг маънавий ва жисмоний ривожланишига салбий таъсир кўрсатадиган ахборотлардан ҳимоя қилиш долзарб масала бўлиб қолмоқда.

Америкалик олим Э.Тоффлер “Учинчи тўлқин” асарида “Инсоният ортда қолдирган йўл уч босқичдан иборат”, деган фикрни илгари суради. Яъни, қишлоқ хўжалиги, саноат ҳамда ҳозирги ахборот тамаддунлари.[5:94] Мантиқан ўйлаб қаралса, ҳозирданок тўртинчи тўлқин сифатида ахборот маданияти юзага чиқмоқда. Эндиликда одамларнинг, оилаларнинг, миллий қадриятларнинг - инсониятнинг ривож ва истиқболи маданиятга бевосита боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Социолог олимлар узоқ кузатув ва таҳлилларидан сўнг, жинсий хатти-ҳаракатлар миллий-маънавий тафаккур заифлашган, миллий анъаналарга риоя қилиш сустлашган, тарихий хотира унутила бошлаган ҳамда она тилининг қўлланилиши камайган ҳудудларда кўпроқ содир бўлади, деган хулосага келган.

Маълумки, ахборот истеъмоли ижтимоий, маънавий эҳтиёжларни қондиришга қаратилган ходисадир. Ҳар қандай ахборотни истеъмол қилишдан аввал унинг сифати, фойдаси ва зарарли томонлари ҳамда бошқа шу каби хусусиятлари инобатга олиниши зарур. Ахборот маданияти глобаллашув жараёнларининг характерли хусусиятларидан бири бўлган, интернет тармоғи жадал ривожланиб бораётган ҳозирги шароитда, айниқса, муҳим аҳамият касб этади.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМАЛАР. Бугунги кунда турли диний экстремистик оқим ва халқаро террорчилик ташкилотлари “odnoklassniki”, “Facebook”, “Instagram”, “Twitter”, “Vkontakte” каби ижтимоий тармоқларида фаол тарғибот-ташвиқотларини олиб бориб, ислом динини нотўғри ва ўз мақсадларига хизмат қиладиган шаклда талқин этиш орқали ҳамда динга сиёсий тус бериб ҳокимиятни қўлга киритишга ҳаракат қилиб келмоқда. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш лозимки, бугунги кунда ижтимоий тармоқлардан фойдаланаётган ҳар бир шахс ўзи амал қиладиган мафкурани тарқатувчиси ва тарғиботчисига айланиб қолмоқда. Ахборотни қабул қилувчи ўзи, атрофидагилар, халқи ва юрти манфаатларини ҳимоя қилиши, шунга мос маълумотларни танлашни билиши, ўзлаштириши ва тарқатиши лозим бўлади.

Олиб борилган илмий кузатишлар ҳамда тадқиқотлар давомида биз бугун ёшларга “Бу ахборотни ким тақдим қилмоқда?”, “Нима учун тақдим қилмоқда?” ва “Қандай мақсадда тақдим қилмоқда?” деган саволларни ўз-ўзига бериши ҳамда унга асосли жавоб топиш кўникмасини шакллантириш лозим бўлади деб ҳисоблаймиз. Ана шундагина турли ғоялар таъсирига тушиб қолиш эҳтимоли камайиб, тақлиф этилаётган маълумотларга кўр-кўрона эргашишнинг олди олинади.

Айни вақтда, жамиятнинг ахборотлашув жараёнлари кенг имкониятлар тақдим қилиши билан бир қаторда, қўйидаги муаммоларни ҳам келтириб чиқаради:

Биринчидан, текширилмаган, ноҳолис маълумотларнинг кенг тарқалиши эҳтимоли ортади. Яъни, Интернет тармоқлари муаллифлардан масъулиятни чеклайди, шунга мувофиқ Интернет журналистикаси ривожланмоқда.

Иккинчидан, махфий, шахсий маълумотларнинг ноқонуний равишда эълон қилинишига олиб келади. Бунда баъзан моддий манфаатдорлик ёки кўзланган аниқ мақсадга эришиш, жумладан, бирор шахсни обрўсизлантириш назарда тутилади.

Учинчидан, дин ниқобидаги экстремизм, миссионерлик ҳамда “оммавий маданият” тарғиботи ортади. Бу эса маънавиятга, миллий ва диний қадриятларга, азалий урф-одат ва анъаналарга қарши қаратилган тўғридан-тўғри таҳдиддир.

Тўртинчидан, маънавий, миллий қадриятларга путур етади. Масофавий мулоқот, фақат хурматдан иборат муносабат шакли ота-онага хизмат, яқинлар дийдорига интилиш, ҳашар, муҳтожларга моддий ва маънавий ёрдам кўрсатиш каби қадриятларимизга маълум даражада зиён етказди. Шу сабабдан юртимизда қадриятларга садоқат, миллийликка хурмат туйғулари тарғиб қилинади.

ХУЛОСА. Юқоридагалардан келиб чиққан ҳолда шундай хулоса қилиш мумкинки, ахборотни истеъмол қилаётган ҳар бир шахс олаётган маълумотини қайта текшириб, уни асосли ёки асоссиз эканини аниқламай туриб, ўша маълумотга қараб иш тутиш турли муаммо ва жавобгарликларни келтириб чиқариши мумкин. Чунки бунда хабар тарқатаётган кишининг фарзали мақсадини амалга оширишига замин яратиб қўйилади.

Шунингдек, дунёнинг турли минтақа ва ҳудудларида рўй бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнлар, зиддиятли тўқнашувларга теран қараш ҳиссини ошириш, ҳар қандай кўринишдаги таҳдидларга қарши маънавий-маърифий ишларни замон талаблари асосида ташкил этиш, айниқса бу борада келажагимиз ҳисобланган ёш авлодни, бир сўз билан айтганда ҳар биримиз учун муқаддас бўлган оиламизни дин ниқоби остидаги ёт ғоялар таъсиридан асраш учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этишимиз лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Нажмидинова К.У. Оила тарбиясида миллий ва умуминсоний ахлоқий маданиятнинг ўрни. Монография. Тошкент «Адолат» 2016.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. – Тошкент “Маънавият” 2008.
3. Плешаков В.А. Киберсоциализация человека: от Homo Sapiens’а до Homo Cyberus’а. - Москва, 2012.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2021 йил 19 январ куни маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш масалалари бўйича видеоселектор йиғилиши.
5. Элвин Тоффлер. Третья волна. – Москва. «Издательство АСТ». 2004.

TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TATBIQ ETISHNING SHAKLLARI

Hazratova Dilorom Madat qizi
Matematika informatika ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Informatika kafedrasi o'qituvchisi
Navruzov Baxtiyor Ixtiyorivech

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'limda raqamli texnologiyalar yordamida nimalarga erishish mumkinligi aytilgan va ayrim tatbiq etishning shakllarga to'xtalgan. Jumladan interaktiv dars usullari, raqamli ta'lim platformalari, virtual ta'lim muassasalari, tajribaviy o'qitish, individual o'qitish kabi shakllar ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: interaktiv, dars, usul, raqamli, ta'lim platformalari, virtual ta'lim, tajribaviy o'qitish, individual, motivatsiya.

Annotation. This article tells what can be achieved with the help of digital technologies in education and touches on some forms of implementation. Among them, forms such as interactive teaching methods, digital educational platforms, virtual educational institutions, experiential teaching, and individual teaching are shown.

Key words: interactive, lesson, method, digital, educational platforms, virtual education, experiential learning, individual, motivation.

Аннотация. В данной статье рассказывается, чего можно достичь с помощью цифровых технологий в образовании, и затрагиваются некоторые формы реализации. Среди них показаны такие формы, как интерактивные методы обучения, цифровые образовательные платформы,

виртуальные образовательные учреждения, экспериментальное обучение и индивидуальное обучение.

Ключевые слова: интерактив, урок, метод, цифровые, образовательные платформы, виртуальное образование, экспериментальное обучение, личность, мотивация.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risida farmoning ta‘lim va fan sohasini rivojlantirish ustuvor bo‘limini o‘z ichiga olgan farmoni tasdiqlandi. Ushbu bo‘limning O‘zbekiston Respublikasi hukumati farmoniga kiritilishi yangi ta‘lim texnologiyalarini ishlab chiqish vazifalarining muhimligini namoyish etadi. Aytish joizki, mazkur taraqqiyot strategiyasi ta‘lim dasturimizga bevosita daxldor. [1]

Ta‘limda raqamli texnologiyalarni tatbiq etish shakllariga quyidagi shakllar misol qilish mumkin va ular bir-birdan qo‘llanish bilan farqlanadi. Keling ularni ko‘rib chiqamiz.

Интерактив дars usullari: Raqamli texnologiyalar, interaktiv dars usullari orqali o‘quvchilarga o‘zlarining o‘rganish jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatini beradi. Masalan, interaktiv ta‘lim dasturlari, online darslar, va interaktiv dars materiallari orqali o‘quvchilar darsga qatnashish va o‘zlashtirishini oshirishadi.

Raqamli ta‘lim platformalari: Raqamli ta‘lim platformalari, o‘quv jarayonini boshqarish va o‘quvchilarga ma‘lumotlarni taqdim etish uchun tashqi platformalar yoki dasturlar hisoblanadi. Bu platformalar o‘quvchilarga dars materiallarini, vazifalarni, va amaliy mashqlarni taqdim etish, shuningdek, o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi aloqalarni oshirishga yordam beradi.

Virtual ta‘lim muassasalari: Raqamli texnologiyalar, virtual ta‘lim muassasalari orqali o‘quvchilarga o‘quv jarayonini boshqarish imkoniyatini beradi. Virtual ta‘lim muassasalari, virtual haqiqiyat (VR) va simulyatsiya texnologiyalari yordamida o‘quvchilarni virtual mehmonxona, laboratoriya, yoki xodimlik maslahatchisi bo‘lgan muassasalarda o‘rganishga imkon beradi.

Tajribaviy o‘qitish: Raqamli texnologiyalar, tajribaviy o‘qitish va amaliyotga o‘qitishni oshirish uchun ham foydalaniladi. Bu shaklda, virtual laboratoriyalar, simulatsiya dasturlar, va boshqa texnologik vositalar orqali o‘quvchilar amaliy mashqlar va tajribalar o‘rganishadi.

Individual o‘qitish: Raqamli texnologiyalar, o‘quvchilarga shaxsiy o‘quv yo‘nalishlarini tayyorlash va boshqarish imkonini beradi. Personalizatsiya, o‘quvchilarning ma‘lumotlarini va o‘zlashtirishini hisobga olgan holda, shaxsiy o‘quv yo‘nalishlarini tayyorlash va taqdim etish uchun foydalaniladi.

Bu shakllar, ta‘lim sohasidagi raqamli texnologiyalarni o‘rganish, amaliyotga o‘tkazish, va ta‘limning samaradorligini oshirishda keng jihatdan foydalaniladigan usullardir. Raqamli texnologiyalar ta‘lim sohasini yanada innovatsion va interaktiv qilishda katta o‘rin egallaydi.

Xulosa qilib aytganda, Raqamli texnologiyalar, o‘quvchilarning darslar va vazifalarga qatnashishi, ma‘lumotlarni o‘rganishi va o‘zlashtirishi uchun ilg‘or muhit yaratishga yordam beradi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning qiziqtirishini oshirish, o‘rganish motivatsiyasini oshirish va ta‘lim jarayonida jalb etishda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fayzullayeva D.U. O‘qituvchilar tayyorgarligining mazmuni, tuzilishi va rivojlanish darajalarini belgilashda aqlli texnologiyalarni qo‘llash, Ta‘limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari kon
2. Rakhmonova A., E‘zoza A. Informational technologies in the modern classrooms. – 2023

PERSUASION AND MANIPULATION OF THE PEOPLE'S CONSCIOUSNESS THROUGH ADVERTISING

IAKOBCHUK GALINA PAVLOVNA
LINGUISTIC OF BUSINESS COMMUNICATION
BAIKAL SCHOOL OF BRICS OF IRKUTSK NATIONAL RESEARCH TECHNICAL
UNIVERSITY
IRKUTSK REGION, IRKUTSK CITY

Abstract: This work explores the impact of advertising on individuals' beliefs, values, and behaviors. It delves into the dual nature of advertising, examining its potential to inform and raise awareness about social issues while also acknowledging its capacity to manipulate desires and perpetuate unrealistic standards.

Аннотация: В этой работе исследуется влияние рекламы на убеждения, ценности и поведение людей. В ней раскрывается двойственная природа рекламы, исследуется ее потенциал в информировании и повышении осведомленности о социальных проблемах, а также признается ее способность манипулировать желаниями и увековечивать нереалистичные стандарты.

Xulosa: ushbu asar reklamaning shaxslarning e'tiqodlari, qadriyatlar va xatti-harakatlariga ta'sirini o'rganadi. U reklamaning ikki tomonlama tabiatiga kirib boradi, uning ijtimoiy masalalar to'g'risida ma'lumot berish va xabardorlikni oshirish imkoniyatlarini o'rganadi, shuningdek, istaklarni manipulyatsiya qilish va real bo'lmagan standartlarni abadiylashtirish qobiliyatini tan oladi.

Keywords: persuasion, manipulation, advertising, consciousness, beliefs, values, behaviors, social issues.

Ключевые слова: убеждение, манипуляция, реклама, сознание, убеждения, ценности, поведение, социальные проблемы.

Kalit so'zlar: ishontirish, manipulyatsiya, reklama, ong, e'tiqod, qadriyatlar, xatti-harakatlar, ijtimoiy masalalar.

Introduction

It is clear that the power of influencing and manipulating people's consciousness is significant. It is up to individuals to be aware of these tactics and make informed decisions based on their own beliefs and values. It is a powerful tool that can be used for both good and bad purposes. However, it is essential to consider the ethical implications of these practices and strive towards creating a society where freedom of thought is respected.

Problem

The problem of influencing and manipulating people's consciousness through advertising is a complex issue that has been discussed for centuries. It refers to the ability of individuals or groups to control the thoughts, beliefs, and behaviors of others without their knowledge or consent.

Hypothesis

Advertising has a different hidden meaning.

Object and subject of research

Overton Window and advertising

The primary objective

To find out whether advertising persuades and manipulates people's consequences.

Tasks

1. Find out how media affects people's minds.
2. To analyze the methods of the "Overton Window" from the side of the destruction of the cultural university.
3. Consider coronavirus advertisements for signs of the Overton method.
4. Find other advertisements that use the Overton method in fashion industry.
5. To summarize the results of the research.

The main part

Theoretical section

The influence on people can be negative and positive

In our daily lives, we encounter people who try to influence us in different ways. There are many sources of influence on people, including family, friends, media, and society. All of them can shape our beliefs, values, and behaviors in various ways. We are bombarded with messages through TV, movies, social media, and advertising that shape our perceptions of ourselves and the world around us. It is important to be aware of the potential negative effects of these mediums and to use them in moderation.

Advertising as a way to influence on people's conscience

Advertising - is business of trying to persuade people to buy products or services (Cambridge Dictionary). Moreover, advertising is a powerful tool that can influence people's conscience. It has the ability to shape our opinions, beliefs, and attitudes towards certain products or services.

Advertisements are everywhere around us. They can be seen on television, in magazines, on billboards, and even on social media platforms. Advertisements use various techniques to grab the attention of their target audience and persuade them to purchase the advertised product or service.

Advertising can also influence our perception of what is normal or desirable. For example, when we see ads featuring thin, beautiful models, we may start to believe that this is what we should look like. This can lead to body image issues and even eating disorders in some cases.

The Overton Window is a tool for destroying any cultural university

The Overton window is a concept that refers to the range of ideas that are considered acceptable or mainstream in a particular society at a given time. It is named after Joseph Overton, who developed the idea while working at a think tank in the United States.

According to the Overton window theory, there are certain ideas that fall within the "window" of what is politically feasible or socially acceptable, while others are considered too extreme or radical to be taken seriously. The window can shift over time as public opinion changes or new voices enter the political arena.

The Overton window is an important concept for understanding how ideas and policies are perceived in a particular society. By recognizing the limits of the window and working to shift it, individuals and groups can influence public opinion and shape the direction of social and political change.

Overall, the Overton Window is an important concept to understand in the world of advertising. By staying attuned to the changing attitudes and beliefs of consumers, companies can position themselves in a way that resonates with their target audience and helps them stay relevant in an ever-changing marketplace.

Practical Research Section

The Overton Window on the example of the coronavirus pandemic

The coronavirus pandemic has brought this concept into sharp focus, as we have seen a shift in what is considered acceptable and mainstream in terms of public health measures and government intervention.

At the start of the pandemic, many people were skeptical about the severity of the virus and resistant to measures such as wearing masks and social distancing. However, as the death toll rose and hospitals became overwhelmed, these measures became more widely accepted and even mandated by governments around the world. This shift in the Overton window was due in part to the influence of experts and public health officials who were able to make a compelling case for the necessity of these measures.

However, there has also been a backlash against these measures, with some people pushing back against what they see as excessive government intervention and infringement on personal freedoms. This highlights the ongoing tension between individual rights and the collective good, which has been a recurring theme throughout the pandemic.

The scandalous Balenciaga advertisement

Balenciaga's recent campaign featured images of young children wearing adult clothing and striking provocative poses. It sends a dangerous message about the sexualization of children and can contribute to the normalization of pedophilia. It is important for companies to consider the impact of their advertising on society, particularly when it comes to children. While fashion brands have a right to

creative expression, they also have a responsibility to ensure that their advertising does not promote harmful behaviors or attitudes.

It is important to pay attention to the objects on the table and the fact that the child is standing exactly in the center of the photo in front of the open window.

In conclusion, the use of children in advertising is a contentious issue, and the Balenciaga campaign is just one example of how it can be problematic. It is crucial for companies to think carefully about the messages they are sending through their advertising and to ensure that they are not contributing to harmful societal attitudes.

Photo shoot on the railway tracks

Miu Miu is a luxury fashion brand that has been around since 1993. In 2011, they created an advertising campaign that was quite unique. The campaign featured models posing on railway tracks. The photoshoot took place in Hertfordshire, England and was shot by photographer Bruce Weber.

Many people criticized the use of railway tracks as a backdrop for a fashion shoot. They felt that it was insensitive to the victims of train accidents and could encourage dangerous behavior. Despite the criticism, the campaign was successful in generating interest in the Miu Miu brand.

It was also a reminder of the power of advertising to spark debate and controversy. Miu Miu continues to be a popular brand in the fashion world. Their unique designs and bold advertising campaigns have helped them stand out from other luxury brands.

Conclusion

Advertising is everywhere we look, and it's hard to escape its influence. It's designed to persuade us to buy products or services, but it can also manipulate our thoughts and beliefs without us even realizing it. This is known as the Overton Window. The Overton Window is a concept that describes the range of ideas that are considered acceptable in society at any given time. Advertisers use this concept to push their products by making them seem more desirable or necessary than they really are. They do this by creating an emotional connection with the audience, using persuasive language and imagery, and appealing to our deepest desires and fears.

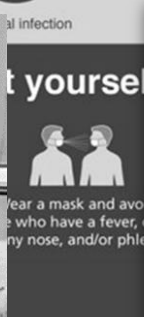
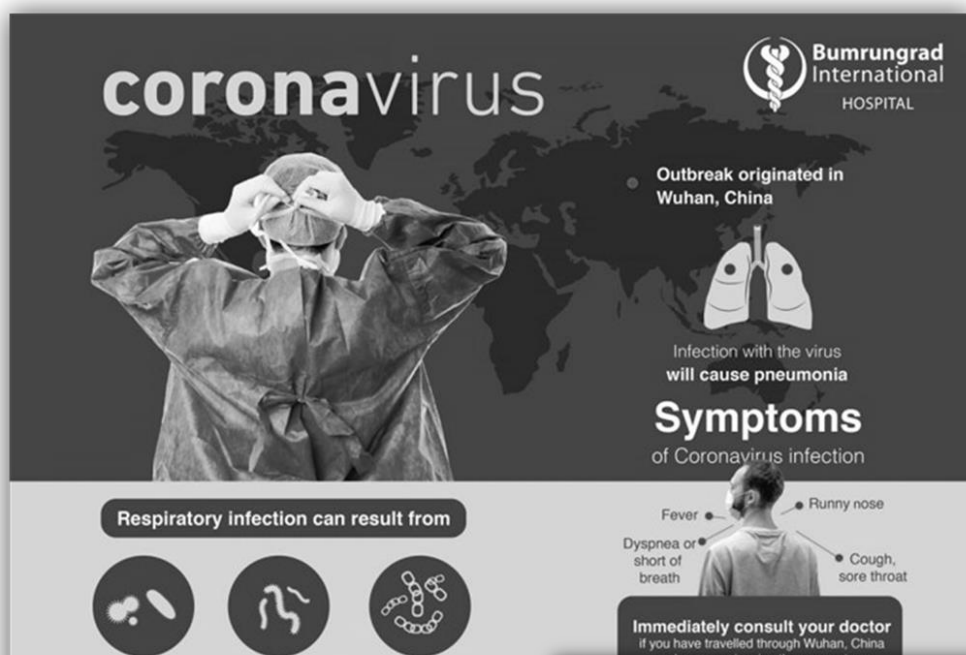
One common tactic used in advertising is the use of celebrities or influencers to promote products. This is because people tend to trust and admire those they see as successful or attractive. Advertisers also use social proof, which is the idea that people are more likely to follow the crowd and do what others are doing. Another way advertisers manipulate our consciousness is through the use of subliminal messaging. This is when messages or images are hidden within an ad, and we don't consciously notice them.

Advertising is a powerful tool that can be used to persuade and manipulate us. It's important to be aware of these tactics so that we can make informed decisions about what we buy and what we believe. By understanding the Overton Window and how it's used in advertising, we can become more critical consumers and protect ourselves from manipulation.

Studying these various information resources, I better understood how advertising can influence people's thoughts and behavior.

List of information resources

1. Academic journals: Journal of Consumer Psychology.
[<https://www.jstor.org/stable/i40218502>]
2. Books: "The Overton Window" by Glenn Beck.
[<https://libcat.ru/knigi/detektivy-i-trillery/triller/242012-7-glenn-beck-the-overton-window.html#text>]
3. Other studies: The study "The Overton Window in advertising" by sociologist Sati Muradyan.
4. Online resources: Websites such as Cambridge Dictionary.
[<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-russian/advertising>]
released on June 15, 2010
Vol. 23, No. 2, April 2013, published by: Wiley

O‘QUVCHILARNING “INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI” FANIDAN BILIMINI BAHOLASHDA ICILS TESTLARDAN FOYDALANISH

Komilova Shahrizoda Rahmatullo qizi
Matematika-informatika fakulteti 3-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Isroilova Lola Sunnatovna
Navoiy davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada 8-sinf o‘quvchilarining “Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan bilimini baholashda ICILS testlarning imkoniyatlari, ushbu testlardan foydalanishga oid taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: kompetensiya, axborot-ta’lim muhiti, informatika va axborot texnologiya, ICILS testlar, tamoyil.

Annotation. This article presents the possibilities of ICILS tests in the assessment of knowledge of

8th grade students in the field of “Computer Science and Information Technology”, suggestions and recommendations for the use of these tests.

Keywords: competence, information-educational environment, informatics and information technology, ICILS tests, principle.

Аннотация. В данной статье представлены возможности тестов ICILS в оценке знаний учащихся 8-х классов по направлению “Информатика и информационные технологии”, предложения и рекомендации по использованию этих тестов.

Ключевые слова: компетентность, информационно-образовательная среда, информатика и информационные технологии, тесты ICILS, принцип.

Kirish. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida har qanday taʼlim texnologiyalari asosida “Informatika va axborot texnologiyalari” fanining oʻquv jarayonini tashkil etganda taʼlim oluvchining bilim, koʻnikma va malakalarini baholash muhim rol oʻynaydi. Toʻgʻri tashkil etilgan baholash usuli oʻquvchilarda “Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan amaliy topshiriqlarni bajarishga oid bilim, koʻnikma hamda malakalarining shakllanishiga imkon berish bilan birga, oʻquvchilarni oʻquv topshiriqlarini muntazam bajarib borishga, darsga boʻlgan qiziqishini kuchaytirishga, oʻquv jarayoniga masʼuliyat bilan ijodiy yondashishga oʻrgatadi [1-4].

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda jahonning rivojlangan davlatlarida maktab oʻquvchilarining taʼlim yutuqlarini baholash boʻyicha tadqiqotlar olib borilmoqda [7].

Bu borada Mustaqil Davlatlar Hamdoʻstligi va xorijiy davlatlarida M.I.Kuznetsova, A.A.Kulikova, M.Amangʻazi, M.O.Martin, L.S.Gronmo, D.Hutchison, E.Klieme, M. O. Martin, R.V.Olsen, J.Van Damme kabi olmlar tomonidan izlanishlar olib borilgan.

Ushbu olimlarning tadqiqotlarida maktab oʻquvchilarining bilimini baholash, nazorat qilish hamda kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda PIRLS, TIMSS, PISA, ICILS kabi xalqaro baholash tizimlaridan foydalanish samarali natija berishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Mazkur baholash tizimlari yordamida natijalarini taqqoslash boshlangʻich va maktablarda oʻqish, matematika va tabiiy, informatika va axborot texnologiyalari fanlarini oʻqitish xususiyatlarini aniqlash hamda xalqaro tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan taʼlim ustuvorliklari nuqtai nazaridan umumtaʼlim sifatini baholash imkonini beradi.

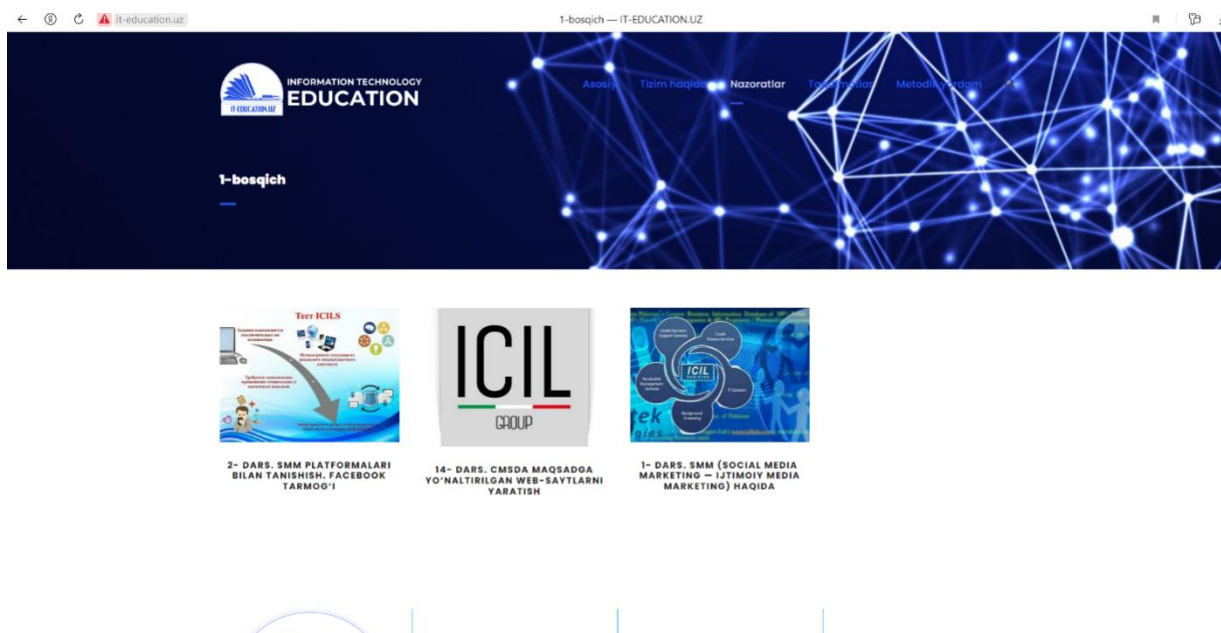
Jumladan, PISA dasturi 15 yoshli oʻquvchilarga moʻljallangan boʻlib, bunda matematik va tabiiy fanlarga oid savodxonligini baholash nazarda tutilgan. TIMSS dasturi 4 va 8-sinf oʻquvchilarining matematika va tabiiy fanlarga hamda 11-sinf oʻquvchilarining matematika va fizika fanlari boʻyicha chuqurlashtirilgan kurslaridagi natijalari baholashga qaratilgan [8, 9, 10, 11]. ICILS dasturi 14 yoshli oʻquvchilarining xalqaro kompyuter va axborot savodxonligini oʻrganish qaratilgan [5].

Ushbu baholash tizimlariga oid olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borishiga qaramay, ayni paytda umumiy oʻrta taʼlim maktablarining “Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan oʻquvchilarning ICILS testlar yordamida baholashga oid izlanishlar yetarlicha oʻrganilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kunda mamlakatimizning umumiy oʻrta taʼlim maktablari uchun ICILS testlarni yaratish va undan foydalanish usullarini joriy etish dolzarb muammolaridan biri boʻlib qolmoqda. Shu bois, tadqiqot doirasida 8-sinf oʻquvchilarining “Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan ICILS testlar ishlab chiqilib, **it-education.uz** axborot-taʼlim muhitiga joylashtirildi. ICILS testlarni ishlab chiqishda J.O.Tolipova va U.M.Mirsanovlar tomonidan tavsiya etilgan tamoyillarga tayanildi [6].

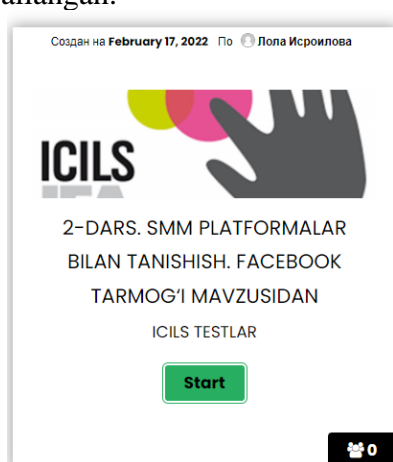
Ushbu olimlar tomonidan tavsiya etgan tamoyillar asosida ishlab chiqilgan ICILS testlar 8-sinf oʻquvchilarining bilimini baholashga qaratilgan boʻlib, bu jarayon ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda oʻquvchilarning nazariy bilimlari baholansa, ikkinchi bosqichda esa amaliy bilimlarini baholashga qaratilgan. Buni tadqiqot dorasida yaratilgan axborot-taʼlim muhitining “ICILS testlar” boʻlimining “1-bosqich” bandi orqali amalga oshirish mumkin.

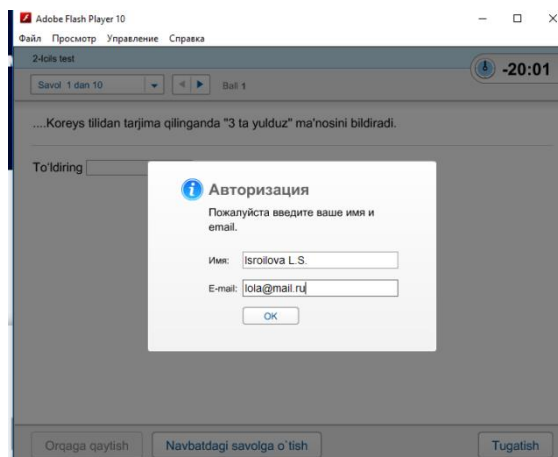

1-rasm. ICILS testlardan foydalanish jarayoni.

8-sinf o'quvchilarining "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan nazariy bilimlarini baholashga mo'ljallangan testlardan ikki xil, ya'ni onlayn va offlayn rejimda foydalanishga mo'ljallangan.

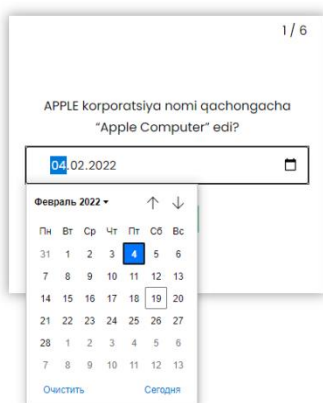

2. a-rasm. ICILS testlarning onlayn rejimidan foydalanish jarayoni.

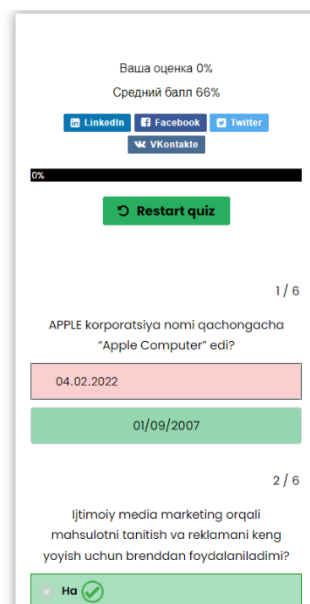

2. b-rasm. ICILS testlarning offlayn rejimidan foydalanish jarayoni.

Savollar turli xil didaktik materiallar asosida yaratilgan bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: berilgan savoldan bir nechta to'g'ri javoblarni tanlash; berilgan savolga faqat bitta javobni tanlash; matnli jummalarni kiritish (gapda tushirib qoldirilgan jummalarni); berilgan savollardan moslikni tanlash (bir oynada bir nechta savollar beriladi, javoblar esa tartibsiz joylashadi); savollarni ketma-ketlikda tartiblash (misol tariqasida, sonlarni o'sish yoki aksincha, kamayib borish tartibida joylashtirish); savollarga faqat sonli qiymatlar orqali javob berish; bir oynada bir nechta savollardan to'g'ri javobni tanlash; rasmdagi sohalarni belgilash.

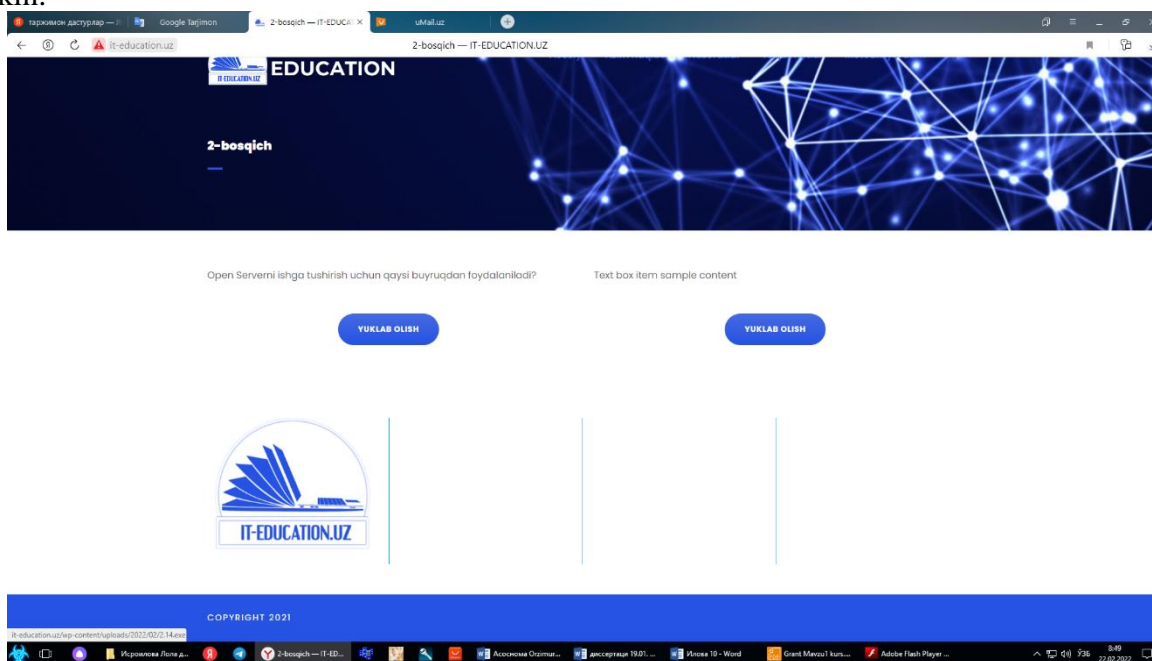

3. a-rasm. ICILS testlardan foydalanish jarayoni.

3. b-rasm. O'quvchining natijalarini tahlil jarayoni.

Ikkinchi bosqich ICILS testlarni "ICILS testlar" bo'limining "2-bosqich" bandi orqali foydalanish mumkin.

4-rasm. ICILS testlardan foydalanish jarayoni.

Ikkinchi bosqich ICILS testlar o'quvchilarning amaliy bilimlarini tekshirishga qaratilgan.

Tahlil va natijalar. 8-sinf o'quvchilarning "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan bilimni baholashda ICILS testlardan foydalanishga oid pedagogik tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba-sinov ishlariga Navoiy viloyatining umumiy o'rta ta'lim maktablarini 8-sinf o'quvchilari jalb etildi. Jalb etilgan o'quvchilar tajriba va nazorat sinflariga ajratildi. Bunda tajriba sinfi uchun 276 nafar, nazorat sinfiga esa 278 nafar o'quvchi jalb etildi. Tajriba guruhiga ajratilgan 8-sinf o'quvchilariga tadqiqot doirasida yaratilgan **it-education.uz** axborot-ta'lim muhitiga joylashtirilgan ICILS foydalanish imkoniyati yaratildi. Nazorat guruhiga esa bu imkoniyat berilmadi. Ushbu tajriba-sinovga jalb etilgan 8-sinf o'quvchilarning natijalari tahlil etilib, ishonchligini tekshirish maqsadida Student-Fisher kriteriyasi asosida matematik-statistik tahlili qilindi. Mazkur kriteriyadan foydalanishda tanlanmalar

uchun mos o'rtacha qiymatlar $\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^4 n_i X_i$, tarqoqlik koeffitsiyentlarini $D_n = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^4 n_i (x_i - \bar{X})^2}{n-1}}$,

o'zlashtirish ko'rsatkichlarini aniqlashda esa $A \% = \frac{x}{3} \cdot 100\% - \frac{r}{3} \cdot 100\%$ formulalardan foydalanildi. Hisoblash natijasiga ko'ra, tajriba sinfning o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichi nazorat sinfiga nisbatan yuqori ekanligi, ya'ni 10,26 % ga oshganligi ma'lum bo'ldi.

Xulosa va takliflar. O'quvchilarning "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan olgan bilimiga qo'yiladigan baho uning shaxsiga, faoliyatiga yuqori darajada ta'sir etadi. Shuning uchun o'quvchilarning bilimini baholashda javobning ijobiy va salbiy tomonlari tushuntirilishi shart bo'lib, odilona qo'yilgan baho o'qituvchining hurmatini oshiradi.

Ko'tarib qo'yilgan baho fanning mavqeini tushiradi. Pasaytirilgan baho esa o'quvchilarning o'z qobiliyati va iqtidoriga ishonchsizlik paydo qiladi. Natijada, fanga nisbatan qiziqishning susayishiga olib keladi. Bilimlarni tekshirish va baholash muayyan didaktik talablarga javob berishi kerak. Bu talabga rioya etilmasa, ta'lim oluvchilarning o'qishga nisbatan munosabati yomonlashadi, bilimlarning sifatiga salbiy ta'sir qiladi. Shu bois, o'quvchilarning bilimini baholashga jiddiy e'tibor qaratish lozim.

Tavsiya etilayotgan ICILS testlar orqali o'qituvchi sinf bo'yicha va individual tartibda o'quvchilarning bilimini baholashi mumkin. Shuningdek, ma'lum sabablarga ko'ra darsga qatnasha olmagan hamda imkoniyati cheklangan 8-sinf o'quvchilarining "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan bilimini baholash imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirsanov U.M. Umumiy o'rtacha ta'lim maktablarida matematikani amaliy dasturlar yordamida o'qitish samaradorligini oshirish metodikasi (5–6-sinflar misolida) // Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2019. – 190 b.
2. O'tapov T.U. O'quvchilar bilimini baholashga mo'ljallangan test sinovlari natijalarini statistik qayta ishlash // Pedagogik ta'lim. – Toshkent, 2006. – B. 41-43.
3. Осокина О.М. Формирование информационно-технологических компетенций обучающихся 2-11 классов (на примере школы менеджмента и маркетинга) // Диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Новокузнецк, 2010. – 216 с.
4. Чарыкова С.В. Формирование ключевых компетенций у учащихся старшей школы в условиях проектного обучения информатике и ИКТ // кандидата педагогических наук. – Челябинск, 2012. – 24 с.
5. Гвоздев Е.Н., Никулин Н.Н., Родневская М.А. Особенности международного сравнительного исследования ICILS // Педагогические измерения. 2/2017. – С. 81-85.
6. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya // O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2017. – 116 b.
7. <https://multiurok.ru/files/sovremennye-mezhdunarodnye-sistemy-otsenki-obrazov.html>
8. https://mel.fm/ucheba/fakultativ/9058732-all_tests
9. <https://umckrg.gov.kz/files/loader/1456401266422.pdf>
10. <http://www.centeroko.ru/timss15/timss15.html>
11. <http://www.centeroko.ru/pisa15/pisa15.html>

RAQAMLI AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING TA'LIMDA TUTGAN AHAMIYATI

Azadov Bekzod Azad O'g'li

Nukus innovatsion instituti

Dasturiy injiniring kafedrasi asisstanti

Annotatsiya: XXI asrda ta'lim landshafti raqamli axborot texnologiyalarining paydo bo'lishi bilan tubdan o'zgardi. Boshlang'ich maktablardan tortib universitetlargacha raqamli texnologiyalar o'qitish, o'rganish va tadqiqot qilishning ajralmas vositalariga aylandi. Bu texnologiyalarning ta'limdagi ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi, chunki ular an'anaviy pedagogik usullarni inqilob qiladi, bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi va talabalarni tez rivojlanayotgan raqamli dunyoga tayyorlaydi. Ushbu maqola matni orqali ta'lim tizimida axborot kommunikatsiya vositalarining tadbiq etilishi, umumjahon standartlarini qo'llash va foydalanish imkoniyatlari hamda uning yutuqlari haqida e'tirof etiladi.

In the 21st century, the educational landscape has changed radically with the advent of digital information technologies. From elementary schools to universities, digital technologies have become indispensable tools for teaching, learning, and research. The importance of these technologies in education cannot be overstated, as they revolutionize traditional pedagogic methods, expand learning opportunities, and prepare students for the rapidly evolving digital world. Through the text of this article, the application of information communication tools in the educational system, the possibilities of applying and using universal standards, and its achievements are recognized.

В 21 веке образовательный ландшафт радикально изменился с появлением цифровых информационных технологий. От начальных школ до университетов цифровые технологии стали незаменимыми инструментами преподавания, обучения и исследований. Важность этих технологий в образовании невозможно переоценить, поскольку они революционизируют традиционные педагогические методы, расширяют возможности обучения и готовят учащихся к быстро развивающемуся цифровому миру. Через текст данной статьи признаны применение средств информационной коммуникации в системе образования, возможности применения и использования универсальных стандартов, а также ее достижения.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, axborot kommunikatsiyalari, hemis tizimi, informatika, smart doskalar, axborot savodxonligi, IT markazlari, masofaviy ta’lim, online, offline, raqamlashtirish.

Информационные технологии, информационные коммуникации, система Hemis, информатика, смарт-доски, информационная грамотность, IT-центры, дистанционное образование, онлайн, офлайн, оцифровка.

Information technologies, information communications, hemis system, informatics, smart boards, information literacy, IT centers, distance education, online, offline, digitization.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotimizda shunday o‘rin egallab turibdiki, nafaqat kundalik hayotimiz, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarning rivojini ham usiz tasavvur qilish qiyinlashib qoldi.

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish holati birinchi navbatda jamiyatning intellektual salohiyatiga, ya’ni ta’lim sohasining rivojlanishiga bog‘liq. Ta’lim mazmuni va sifat masalalari ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ta’limni axborotlashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta’limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo‘llari qaralmoqda, ta’limda yangi axborot texnologiyalarini joriy etishga alohida e’tibor qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yilning mart oyida beshta muhim tashabbus ilgari surildi. Bu – yoshlarni madaniyat, san’at va sportga keng jalb etish, ularda zamonaviy axborot texnologiyalaridan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmasini shakllantirish, kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, xotin-qizlar bandligini ta’minlash vazifalarini o‘z ichiga oladi. Besh tashabbusning uchinchi tashabbusi doirasida amalga oshirilayotgan bir qancha samarali ishlar, yosh avlodning komputer bilimlarini, intellektual salohiyatini oshirishda juda muhim ro‘l tutmoqda. Ta’limda raqamli axborot shunday shakllanmoqdaki, unda bugungi yoshlar eski ma’lumotlarni va qo‘llanmalar o‘rganib, shunchaki yodlab olish bilan cheklanib qolmay, o‘zi mustaqil tarzda yangi bilimlarni qidirish, olgan ma’lumotlaridan xulosalar chiqarish imkoniyatlaridan foydalanib kelishmoqda. Axborot texnologiyalari bu uchun katta imkoniyat va qiziqishlar eshigini ochmoqda. Shu bois, mamlakatimizda nafaqat oliy ta’lim, balki umumta’lim maskanlarida ham bugun axborot-informatika texnologiyalariga e’tibor kuchayib, chuqurlashtirib o‘qitish maqsadida ixtisoslashtirilgan maktablar bosqichma-bosqich yo‘lga qo‘yilmoqda. Raqamli texnologiya xo‘jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo‘lib, unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko‘rinishdagi katta ma’lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Bu virtual dunyodan real dunyoga obyektlarni qo‘shish imkonini beruvchi to‘ldirilgan reallik texnologiyasi hisoblanadi.

Raqamli axborot texnologiyalarini ta’lim jarayonida joriy etilishi bir qancha afzalliklarni yaratadi:

- ❖ Istalgan yo‘nalishlardan istalgan vaqtida ta’lim olish imkoniyati;
- ❖ Ta’lim tizimi yangi bosqichga ko‘tariladi;
- ❖ Yer yuzida internet bo‘ylab axborot olish va undan foydalanish imkoniyati shakllanadi;
- ❖ Vaqt va mablag‘ keskin tejaladi;
- ❖ Foydali ish izlash va topish imkoniyati yaratiladi.

O'quv jarayonlarida "axborot savodxonligi" yuqori bo'lgan o'quvchilarni bilimlarini o'zlashtirishlari, ma'lumot qidirish va topishlari, o'quv jarayonlarida qo'llashda hech qanday qiyinchilikga duch kelmaydi. Shu sababli axborot texnologiyalarini rivojlantirish jamg'armasi va IT markaz mablag'lari tomonidan axborot texnologiyalari va informatika fani o'qituvchilarining birnecha yuzlab nafariga rag'batlantirishlar yo'lga qo'yilmoqda. Mamlakatimiz zamonaviy ta'lim tizimiga o'tishi va dunyo standartlaridan foydalanishi bugungi kunda ta'limda duch kelyatgan muammolarni bartaraf etmoqda va yangicha yondashuvlarga yo'l ochmoqda. Xozirgi kunga kelib Oliy ta'limda "Hemis" tizimi joriy etilib, bu talabalarni har qanday sharoitda ham masofaviy (online) yoki an'anaviy (offline) o'qish imkoniyatini yaratib, professor, o'qituvchilar uchun ham ancha qulayliklar yaratib, qog'ozbozlikni kamaytirdi. Barcha davlat ta'lim dargohlarida jumladan nodavlat ta'lim dargohlaridaham Hemis tizimi qadama-qadam yo'lga qo'yilmoqda "Raqamli O'zbekiston-2030" dasturini ishlab chiqish jarayoni qizg'in davom etmoqda. Raqamli universitetlar ko'paytirish maqsadida birqancha chet el universitetlari bilan shartnomalar tuzilib, hamkorlik ishlari olib borilmoqdi. Bunda ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlami va ayollar uchun ishidan ajralmagan xolda qo'shimcha ta'lim olish imkoniyatlari yaratildi.

Masofaviy ta'limni tashkillash va uni boshqarish maqsadida Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetida masofaviy ta'limni joriy etish konsepsiyasini ishlab chiqilgan. Tizim orqali talabalarining darsda to'liq qatnashishi, mavzu materiallarni taqdim etishi, o'quv topshiriqlari, imtihon va hisobotlarni masofaviy axborot texnologiyalar vositalari orqali amalga oshirish imkoniyatlari mavjud. Ushbu tizmga 2021-2022 o'quv yilda axborot texnologiyalarini rivojlantirish maqsadida bir nechta fanlar kesmida jami 320 ta videodarsliklar tasvirga olinib, ular o'zbek va rus tillarida tizimga joylab tajribadan o'tkazilgan. Shu bilan birga, Janubiy Koreyaning Invil tizimini ham ta'lim tizimiga yo'naltirish uchun ularning tajribalari o'rganildi va bir qancha markazlarda ular sinovdan ham o'tkaziladi. Hozirgi kunda Informatika va Axborot Texnologiyalari sohasi bo'yicha yiliga o'rtacha besh mingdan ortiq kadrlar yetishib chiqmoqda, ularning 70% ga yaqini Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetiga to'g'ri kelmoqda. Bugunga kelib IT yo'nalishlarida www.uzbekcoders.uz portali orqali "bir million dasturchi" loyihasi doirasida ta'lim olayotganlar 200 mingdan oshdi.

O'quv dargoxlaridagi komputer sinflarining tuzilishi, zamonaviy va qulay jihozlar, zamon talablariga mos komputer, smart doskalar, bir qancha panellar bilan jihozlanganligi ta'lim olish uchun yana bir-bor undovchi zamin yaratadi. Shu sababli aksaryat talabalar an'anaviy ta'limdan ko'ra ko'proq axborot kommunikatsiyalariga asoslangan innovatsion ta'limni afzal ko'rishmoqda va bu mamlakatimizda chet el standartlaridan yanada kengroq foydalanish talabini qo'yimoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki - masofaviy o'qitish bugungi kunda nafaqat o'quv maskanlari uchun zarur, balki bugungi kundagi globalizatsiyalash jarayonida katta-katta korxonalar, muassasalarga o'z mutaxassislarini qayta tayyorlashda, ularning bilim darajalarini va ko'nikmalarini yuqori darajada ushlab turishda muhim o'rin tutadi. Yuqorida takidlaganimizdek, ilgari ta'lim katta hajmli maruza kitoblari orqali o'rganilgan bo'lsa, u o'z navbatida, ta'lim sifati va tezligining uncha yuqori bo'lmasligiga sabab bo'lgan edi. Hozirda esa ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida ta'limni raqamlashtirish borasida barcha kerakli ishlar olib borilmoqda. Aholining barcha qatlamlarini bilim olishdagi ixtiyoriy talablarini qondirish mumkin bo'ladi. Bilimlarni o'z vaqtida keng aholiga tarqatish imkoni mavjud. Ushbu platformalardan o'quvchi va o'qituvchi bir-biridan masofa bilan ajralgan bo'lsa ham doimiy muloqot saqlanib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Askarova, S. M. (2023). Butunjahon internet tarmog'idan maqsadli foydalanish va yosh avlodda netiket tushunchasini rivojlantirish. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(16), 170-172.
2. Sultaniyazovich, Y. M., & Muhammadalievna, A. S. (2022). Current state of use of information resources of the internet in the republic of uzbekistan. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(3), 169-175.
3. Ayupov R. H., Boltaboyeva G. R. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Darslik-Toshkent, 2020. 575 p. (Узбек. яз.)

4. Козлов Р. С., Козлова Н. Ш. Цифровые технологии в образовании // Вестн. Майкопского гос. технол. ун-та. 2019. № 1. С. 31-35.

4. Аскарлова Ш. Принципы эффективности информационной безопасности // Экономика и социум. 2021. №4-1 (83). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-effektivnosti-informatsionnoybezopasnosti> (дата обращения: 15.06.2023).

5. Якубов, М. С., & Аскарлова, Ш. М. (2022). Особенности использования информационных ресурсов интернета. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 4, 10-16.

6. Litvinets I. I. O'quv jarayonida AKTdan foydalanish metodikasi. Ta'lim faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. URL: <https://dprvrn.ru/uz/metodika-ispolzovaniya-ikt-v-obrazovatelnom-processe/> (дата обращения 15.04.2022). (Узбек. яз.)

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA'NAVY MEROSIDA FARZAND TARBIYASI

Navoiy davlat pedagogika instituti

Tarix fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi yo'nalishi

3-bosqich talabasi Mardonova Mashhura

Ilmiy rahbar: Sharipova N

“Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi baxtli bolib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lish, yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq”

Fitrat

Annotatsiya. Bu maqolada buyuk ajdodlarimizning farzand tarbiyasiga qaratilgan fikrlari, qarashlari va sharqona tarbiya na'munalari hamda yot g'oyalarning salbiy jihatlari yoritilgan.

Annotation. This article covers the thoughts, views and examples of Oriental upbringing of our great ancestors, aimed at raising children, as well as negative aspects of foreign ideas.

Аннотация. В этой статье освещаются мнения, взгляды и примеры восточного воспитания наших великих предков, направленные на воспитание детей, а также негативные аспекты чуждых идей.

Farzand komilligi, uning tarbiyasi, sog'lomligi milliy qadriyatlarga, Vataniga bo'lgan muhabbati kabi masalalar ko'tarilganda, mutafakkir Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir”, degan ma'noli fikrlari naqadar haqiqat ekanligini anglaymiz. Tarbiyaning o'chog'i bo'lgan oila-har bir xalqning, millatning davomiyligini saqlovchi, milliy qadriyatlarning rivojini ta'minlovchi, ma'nan va jismonan barkamol avlodni dunyoga keltirib, tarbiyalab, vatanparvar yurt himoyachilarini voyaga yetkazuvchi muqaddas makondir. Inson ilk tarbiyani oiladan, mehr qo'ridan, onaning suti va o'ziga xos allasidan oladi. Uning ta'siri odam tabiatiga, qalbiga mustahkam joylashadi. Farzandning komilligi, ruhiyati, mehribonligi, odobi har bir oilada belgilangan ichki, o'ziga xos qonun-qoidalari asosida shakllanib boradi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “ Barchamizga ayonki, yurtimizdagi har qaysi inson har qaysi oilaning eng ezgu orzu-maqсадlari, hayotiy manfaatlari, avvalambor uning farzandlari timsolida namoyon bo'ladi, ro'yobga chiqadi “ Mutafakkir Mavlono Sodiq Qoshg'ariy “Odobiya” asarida ustoz bo'lishning 400dan ortiq qoidalarini bayon qilgan. Bulardan eng muhimlarini ta'kidlab o'tamiz.

- Ustozlikka da'vogarning, avvalo, bo'g'zi toza bo'lsin. Ustoz halol yeb, halol ichishi kerak.
- Aks holda uning so'zlari yolg'on bo'ladi.
- Ustoz pokdamon bo'lsin. Ustoz kamtar va mag'rur bo'lishi kerakki, oddiy odamlar unga murojaat qila olishi va nopoklar uni bo'ysindira olmasligi kerak.
- Ustoz zinda dil bo'lsin. Tirikko'ngil odam ruhiyatshunos bo'lib, inson shaxsini yaxshi tushunadi, hayotga optimal qaraydi, o'z kasbini sevadi. Bu o'rinda shaxs psixologiyasini yaxshi tushunish haqida so'z bormoqdaki, uning zamirida ko'ngil ko'zi yumuq odamning tarbiyachi bo'la olmasligiga ishora bor.
- Ustoz nazarkarda bo'lsin. Ya'niki, Ustoz shogirdining issiq-sovug'idan, yurish-turishidan va fikru zikridan xabardor bo'lishi lozim.

Ustoz shogirdini turli usullarda tarbiyalaydi. Kimdir 20 yil, yana kimdir 7 yil tarbiya olishi mumkin. Jumladan, mashhur Bahovuddin Naqshband ustozlari qo'lida bor yo'g'i 7 yil tarbiya ko'rgan, xolos. Ta'kidlash joiz, qadimda agar ustoz shogirdining iste'dodini tarbiyalashga o'zini ojiz sezsa, uni darhol o'zidan kuchliroq ustoz huzuriga yuborgan, toki shogirdining yo'liga to'g'anoq bo'lmasligi uchun. Darhaqiqat, har bir yosh avlodni tarbiyasida ota-onadan tashqari ustozni roli juda muhim. Chunki shogirdi biror natijaga erishsa, rahmatga, olqishga sazovor bo'lsa shularga qarab ustozining bilimiga baho berishadi. Ustozlik qilish sotuvchilik yoki hunarmandlikdanda murakkabroqdir.

1. Mirziyoyev Sh.M. 2017.24-iyun "Xalq so'zi" gazetasi.

9. Farmonova M "Sharq mutafakkirlarining ma'naviy merosida farzand tarbiyasi" (ilmiy-uslubiy qo'llanma) Tasvir Nashriyot uyi Toshkent-2020.

Bu so'zlar shuni ma'lum qiladiki, kelajagimiz qanday bo'lishi, qanday sharoitda yashashimiz, bizlarni kimlar xotirlashi hozirgi yoshlar qanday bilim va tarbiya olishiga bog'liq.

Amir Temur-o'zbek davlatchiligini eng yuksak pog'onaga olib chiqqan buyuk shaxs. U o'z hayot faoliyati davomida doimo o'zining "Kuch-adolatda" degan shioriga amal qilgan holda ish yuritgan. Amir Temur farzandlari, nabiralari yaqinlarining tarbiyasiga alohida e'tibor qaratgan. Nabiralarini tarbiyalashda Amir Temurning rafiqasi bosh-qosh bo'lgan. Ular shahzoda va malikalarni halol, mehnatsevar, aqlli, dono, odob-axloqli, mo'min va mo'minalar qilib tarbiyalashgan.

Barkamol inson uning tarbiyasi haqidagi yuksak g'oyalar bayon qilingan zardushtiylikning muqaddas kitobi "Avesto"ning tub ma'no-mohiyatini belgilab beradigan "ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" degan Tamoyilni oladigan bo'lsak, unda hozirgi zamon uchun ham behad ibratli saboqlar borligini ko'rish mumkin. Negaki, qalbida ezgulik, poklik, doim yaxshiliklar o'ylasa amallarida ham shular oyna kab aks etadi, albatta. Biz farzand tarbiyasida mutafakkirlarning qarashlari, olimlarning fikrini o'rganar ekanmiz, beixtiyor millatimizga xos bo'lgan axloqiy, tarbiyaviy fazilatlar ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Shuningdek, ilk tarbiya, samimiy munosabat, go'zal muomala oiladan ota-onalarimizning namunasi timsolida shakllanadi. Abu Nasr Farobiyning "Inson o'z baxtiga erishishda go'zallikni ko'rishi va his qilishining o'zi yetarli emas, buning uchun go'zallikni ko'rishi va his qilishining o'zi yetarli emas, buning uchun go'zallikni yarata olishi muhimdir", degan fikrlarida olam-olam ma'no bor. Mutafakkirning bu fikrida bugungi ota-onalarimiz o'zlari namuna bo'lgan holda oilalarida, ishlarida, ro'zg'orlarida, uy tutishlarida, o'zaro munosabatlarida, yurish-turishlarida, kiyinishlarida, salomatliklarida, farzand tarbiyasida ular bilan bo'ladigan muomalada go'zallikni yarata olishlari zarur, degan g'oya o'z aksini topgan. Ajdodlarimiz ham o'zlari namuna bo'lgan holda o'z farzandlariga pand-u nasihat qilganlar hamda na'muna bo'lganlar. Jumladan, Abu Nasr Farobiy: "Har inson kasb-korini mukammal bo'lmog'i, yaxshi tarbiya olmog'i, yaxshi xulq-atvorga, fazilatlariga ega bo'lmog'i kerak", -degan edilar.

3.4.M. C.Qoshg'ariy. Odob saboqlari. "Sharq yulduzi", 1991. 1-son. Fors tilidan N.Komilov tarjimasi.

Farzand tarbiyasi, kelajagi va manfaatlari haqida so'z borganda "Bundan uch yarim ming yil ilgari yashab o'tgan fir'avnlardan birining qabrtoshi ustiga "Yoshlarimiz o'jar va qaysar, keksalarning aytganini nazar-pisandga olmaydi, ajdodlar qadriyatlarini inkor etadi", degan so'zlarning bitib qo'yilgani yoshlar tarbiyasi bashariyat taraqqiyotining barcha davrlarida hozirgidek asosiy muammolardan biri bo'lib kelganini tasdiqlaydi.

Abu Homid G'azzoliy o'zining "Ihyou ulumid-din" kitobida 4ta katta mavzuni jamlagan: a) ibodatlar haqidagi qism, b) urf-odatlar haqidagi qism, v) halok qiluvchi va g) najot beruvchi narsalar haqidagi qismlar. Har bir qism o'ntadan, jami o'nta kitobni o'z ichiga olgan. Ta'kidlash joiz, Abu Homid G'azzoliy biror mavzuni yoritir ekan, islomiy odob va an'anaga ko'ra, dastlab unga tegishli oyatlarni keltiradi, so'ngra Payg'ambarimizning hadislariga murojaat etganlar, keyin esa sahobalar va boshqa ulug'larning so'zlaridan, siyratlaridan dalillar keltirganlar. Ushbu kitobda muomala odobi, yuksak axloqiy intizom masalalari oyat, hadis asosida sahobalarning so'zlari, ibratomus rivoyatlar orqali yoritilgan. Biz qisqa bo'lsada, til ofatlari haqida so'z yoritir ekanmiz, tilning faoliyat va ta'sir doirasiga chek yo'q: yaxshilik sari yursa, oldida keng maydon, ufqlar qadar cho'zilgan, yomonlik yo'liga kirsada, ilon chayonlar kabi sudralib, tubsiz tubanlikka ketishi mumkin ekani beixtiyor, har birimizni avval o'ylab, keyin so'ylashga chorlaydi. O'zbek oilalarida kitobga muhabbat, kitobni avaylab-asrash, kitobxonlik,

g'azalxonlik qadimiy an'analardan bo'lib, farzamd tarbiyasida muhim hisoblangan. Biz kitobxonlik haqida so'z yuritir ekanmiz, tarixga bir nazar tashlaymiz. Bundan salkam uch yarim ming yil ilgari ajdodlarimiz tomonidan muqaddas ma'naviy kitob "Avesto" ideografik yozuv kashf etilgan. Otashparast ajdodlarimiz uni to'la-to'kis yod bilmoqni, unga amal qilib yashamoqni o'zlari uchun burch deb bilganlar. Qadimdan ma'lumki, kitobsevarlik insoniy fazilat bo'lib, unda insonning ma'naviy komillik darajasi aks etib turadi. Kitobsevarlik oilada shakllanadi. Qadimda xalq baxshilarining oilaviy davralarda, to'y-ma'rakalarda, ziyofat va gap gashtalarda, kuylagan dostonlari, bobolarimizning bolalarga aytgan ertaklari, momolarimiz allalari, rivoyatlarini maroq bilan tinglash orqali kitobxonlik shakllanib borgan. Yuqoridagi fikrlarni barchasini mujassamlashtirgan holda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev quyidagi so'zlarni aytganlar: "Bizni o'ylantirgan yana bir muhim masala-bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ko'p his etadigan kim-yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz deb, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobida erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidir"6 deganlar. Darhaqiqat, bu vazifalar maktab, oila, mahalla, butun jamoatchilikka katta mas'uliyat yuklaydi. Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sohasining barcha bo'g'inlari-maktabgacha ta'lim, maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimini takomillashtirish, yangi muassasalar bunyod etish va mavjudlarini qayta ta'mirlash bo'yicha olib borilayotgan ishlar yoshlar kamolotida o'z samarasini topmoqda.

Yuqoridagi masalalarni ko'rib chiqar ekanmiz yana bir muhim masalaga to'xtalib o'tish joiz deb o'ylayman. Barchamizga ayonki yoshlarimiz ajdodlarimizdan o'rnak olishga harakat qilishyapti, ammo sovetdan qolib ketgan ajdodlarimizga nisbatan bo'htonlarga ishonadigan va boshqa millatlarga havas qilib, o'z millatini qoralaydigan yoshlar uchrab turmoqda. Bunga sabab yoshlarimizga milliy tariximiz chuqur singdirilmasligi, ba'zi oilalardagi tarbiyaviy muhit yomonligi, farzandlarimiz bobo va buvjonlar bilan yashamasligi, millatimiz ruslashishi hamda kelajak avlod internet vositalaridan to'g'ri foydalanmasligi, qolaversa hayotning sinovlarida toblanish jarayonida qiyinchilikdan qochib oson yo'llarni izlash hozirgi kunda tabiiy narsaga aylanib kelmoqda. Bular bilan men yoshlarimiz savodsiz dangasa demoqchi emasman ammo guruch kurmaksiz bo'lmasligini ham inobatga olish kerak. Demak shular haqida so'z yuritganimizda jahon renesanslari haqida gapirib o'tishni joiz deb bilaman. Ilk o'rta asrlar yaqin va o'rta sharqda Al-Qindiy, Ar-Roziy, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Ibn Ro'shd kabi bir qancha buyuk mutafakkirlarni yetishtirib chiqardi. Ular feodalizm va musulmon madaniyati rivojlanayotgan bir sharoitda o'z asarlarida ilg'or g'oyalarni ishlab chiqdilar. Bu g'oyalar asta-sekin Yevropaga o'tib, F. Engels ko'rsatib o'tganidek, Yevropa uyg'onish davrini g'oyaviy jihatdan tayyorlashda va oxir-oqibatda XVIII-asr materializmini shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Bundan ma'lum bo'ladiki, har bir davrda ma'naviyat va bilim uchun kurashadigan ajdodlar bo'lgan. Kishilik jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti tarixidan ma'lumki, bola shaxsining kamoloti oilada shakllanadi. Oila — jamiyat hayotining kichik bir debochasi bo'lib, har tomonlama sog'lom, barkamol avlodni voyaga yetkazish uchun ma'sul bo'lgan g'oyat muhim tarbiya o'chog'dir. O'zbek oilasi a'zolarining barchasini savodxon, ma'lumotli deb atasak, xato qilmagan bo'lamiz, ana shu imkoniyatlar ta'sirida o'g'il va qizlar bilimli, fikr-mulohazali, topqir, ishbilarmon, aql-zakovati bo'lib voyaga etmoqdalar. Oiladagi bola tarbiyasi ikkiyoqlama ahamiyat kasb etadi, ota-onalar farzandlariga ahloq-odob, ruhiyat va ma'naviyatga oid bilimlardan saboq berish bilan qanoatlanib qolmasliklari, balki o'zlari ham tarbiyaning o'ziga xos sir-sinoatlari, xususiyatlari, uning mazmun-mohiyati va ma'nosiga doir eng yangi ma'lumotlardan xabardor bo'lib turishlari kerak bo'ladi. O'z farzandlariga oqilona tarbiya bera olgan ota-onalar, umrlarini rohat va farog'atda o'tkazadilar, bolalaridan hamisha olijanoblik, mehribonlik, yaxshilik ko'radilar, dillari aslo jaroxat azobini sezmaydi; o'kinish hissiga duchor bo'lmaydilar. Shu to'g'rida o'zbek xalqidagi quyidagi maqol darak beradi: "Toy ulg'aysa, ot tinadi (ya'ni ot minishdan qutqariladi)". Oilaning asosiy tayanchi bo'lgan ota, hayotning barcha mashaqqatlaridan totib ko'radi, o'zining bukilmis irodasi, adolatparvarligi, hayot sinovlariga bardoshlilik bilan ajralib turuvchi buyuk shaxs sifatida gavdalanadi. Ota — oilaning boshlig'i, posbonidir. Zero, oilaning har bir ko'z ilg'amas nuqtalarini ilg'ay olish, oila a'zolariga faqat to'g'ri, haq yo'lni ko'rsatib turishdek insoniy mas'uliyat ota zimmasida turadi. Ota oilada o'z farzandlariga har tomonlama yurish-turishda, nutq odobida, o'zaro muomali madaniyatida,

eng muhimi amaliy ish faoliyatida to'g'rilik va haqqoniylik, samimiylik va xolislik yuzasidan namuna ko'rsatadi. Murg'ak tasavvurli bola ilk tarbiyani oilada oladi. Bola tarbiyasining ilk saboqlari haqida atoqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" kitobida quyidagi ibratli o'g'itlarni aytgan edi: "Tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamak, vujudimizni quvatlantirmak, zehnimizni ravshanlashtirmak lozim"⁷. Oilada kattalarning obro'si qo'rqitish asosida emas, balki samimiylik, o'zaro hurmat-ehtirom zamiriga qurilishi maqsadga muvofiqdir. Oila a'zolarining inoqligi, o'zaro hamjihatligi, kiyinish madaniyati, mehnat faoliyati, o'zga kishilar to'g'risidagi suhbatlari va ularning boshqa sifat hamda fazilatlarini bolaning murg'ak tasavvuriga yangi timsollarni olib kiradi. Oila tarbiyasi bolaning kelajakda kim bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi, bola dastlab oilada jamiyatning qiyofasini quradi, bo'lajak fuqaroning huquq va burchlari, dunyoqarashi va axloqiy qarashlari oilada shakllanadi, shu asosda jisman va ruhan kamol topib boradi. Bola uchun oiladagi sog'lom ijtimoiy ruhiy muhit, madaniy-ma'naviy va axloqiy qadriyatlar, an'analar, ijtimoiy-hayotiy tajribalar, ko'nikma va malakalar manbaidir. Bu oilaviy tarbiya jarayonida sayqallanib boradi, tarbiyaning mohiyati kishini hayotga tayyorlashdan iborat bo'lib, tarbiyaning mazmuni, yo'nalishi, maqsadi va vazifasi kishilarning ijtimoiy munosabatlariga bog'liq. Kishi shu munosabatlarga asosan hayotga biron-bir tarzda qaraydigan bo'ladi, tafakkuri orqali olamni anglaydi va o'zining unga nisbatan munosabatini shakllantiradi, muayyan axloq mezonlari ruhida tarbiya topadi, chunki oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiyaga nisbatan bolalarning ruhiy olamiga, hissiyoti va tuyg'ulariga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi ma'naviy-ruhiy muhit, bola tarbiyasida g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lib, oila a'zolarining turmush tarzi ko'p hollarda farzandlarning ruhiy kayfiyati, tasavvuri va hissiyotlarini belgilab beradi. Demak, oila sog'lom, barkamol insonni tarbiyalab voyaga etkazishda jamiyat oldida mas'uldir. Oilada tarbiya topgan har bir inson har jihatdan umuminsoniy axloqiy, ilmiy, e'tiqod va boshqa sohalarda kamolatga yetgan hislatlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'lishi lozim, kamolot sari intilgan kishi asta-sekin olamni, o'zligini taniy boshlaydi. Komillik insonning adolatli bo'lishi, haqiqat va yaxshilikka intilishi, vijdonan pok, o'z xatolarini anglab, ulardan xalos bo'lishga harakat qilishi demakdir, ma'naviyatni boyitish, iymon-e'tiqodli, aql-zakovatli bo'lish kishilarni g'afolatdan uyg'otadi, barcha ezgu tilaklarini ro'yobga chiqaradi. Yosh avlodni barkamol, sog'lom, Vatan tuyg'usini his qila oladigan shaxs qilib voyaga etkazish, birinchi navbatda, oilaga va ota-onaga bog'liqdir. Yosh avlodda kelajakka bo'lgan ishonch hissini uyg'otish uchun esa, ajdodlarimizning ma'naviy-axloqiy merosini chuqur o'rgatish, ularning iste'dodi va qobiliyatini buyuk maqsadlar sari yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Masalan, oilalarda moddiy boylikning ko'payishi, undan ota-onalar va bolalarning noto'g'ri foydalanishi, o'smirlarning bir qismida hayotga iste'molchilik, boqimandalik nuqtai-nazardan qarashni, tubanlikni, xudbinlikni keltirib chiqaradi, mehnatsiz boylik orttirish kayfiyati kuchayadi.

Buyuk Sharq mutafakkirlarining merosi bizni doimo halol mehnat bilan yashashga, mardlik, saxovat va kamtarlikka, adolatga va mehr-oqibatga chaqiradi. Albatta, har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini, tarixini, o'ziga xos urf-odat va an'analarini milliy qadriyatlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Sharq olimlarining, jumladan, Ibn Sinoning hikmatlari, Nizomulmulkning "Siyosatnoma", Nosir Xusravning "Saodatnoma", "Ro'shnoyinoma", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk", Ahmad Yugnakiyning "Hibat ul-haqoyiq", Abu Rayhon Beruniyning hikmatlari, Kaykovusning "Qobusnoma", Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub", Husayn Voiz Koshifiyning "Axloqi muhsiniy" kabi asarlarida bola tarbiyasiga bo'lgan e'tibor o'z aksini topgan. Qayd etilgan asarlardan farzand ota-onaning baxti bo'lsa, tarbiya farzandning buguni, ertasi va kelajagidir, degan umumiy xulosaga kelish mumkin. Shuning uchun ham tarbiya ijtimoiy hodisa. Tarbiya kishilik jamiyati paydo bo'lgan davrlardan beri mavjud. Negaki, inson yer yuzidagi eng mukammal zot bo'lishi uchun, avvalo, u tarbiyalanishi zarur. Xalqimiz orasidagi "Tarbiyachi, avvalo, o'zi tarbiya ko'rgan bo'lishi kerak", degan naql bekorga aytilmagan. Mutafakkir Ibn Sino tarbiya beruvchilarga qarata, "Kimga qanday pand-u nasihat qilsang, unga, avvalo, o'zing amal qil", -deydi. Farzand tarbiyasida, ularning ma'naviy dunyoqarashini kengaytirish va boyitishda, mutafakkirlarning fikr-mulohazalari, pand-nasihatlarini, hikmatlaridan foydalanish va barkamol insonni voyaga yetkazish barchamizning burchimizdir.

Farzand tarbiyasi haqida so'z borganda o'qitish texnologiyasini ham aytib o'tish lozim. Sababi bilimni hamma egallay oladi ammo, hamma ham bilimni atrofdagilariga yetkaza olish xususiyatiga ega

emas. Shu uchun ham ta'lim tizimida bilim berish texnologiyalarga asoslangan. Dars o'tish texnologiyasi qancha mukammal va pishiq bo'lsa talaba yoshlarga shuncha yetib borishi oson

Shuning uchun ham hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonuning 4-moddasida Ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagicha belgilangan:

“Ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagilardan iborat:

ta'lim ustuvorligining tan olinishi;

ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;

ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi;

ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi;

ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarining singdirilganligi;

ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati;

ta'limning uzluksizligi va izchilligi;

o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi;

davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;

o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;

insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi;

jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi;

ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;

bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi;

ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi;

ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.

Bularni barchasidan ko'rinib turibdiki, davlatimiz qonunlari ham tarixiz bilan chambarchas bog'liq holda tuzilganligi va har qanday sohaning zamirida farzand tarbiyasi kelajak avlod g'oyasi borligini qonunda yozilgan zalvorli so'zlar ifodalaydi”.⁶

Xulosa qilib aytganda, oilada bola tarbiyasining milliy o'ziga xos qoidalari mavjud bo'lib, otalar ulardan o'rinli foydalanishlari lozim. Oilada ma'naviy-ruhiy xotirjamlik, o'zaro totuvlik hukmron bo'lsa, oila a'zolari bir-birlariga g'amxo'r bo'lsalar, bola tarbiyasining tayanch nuqtasini topa olsalar, bunday muhit bola tarbiyasiga ijobiy ta'sir etadi va ular farzandlariga haqiqiy baxt hadya etadilar, bu bilan ishimizda rivojlanish, jamiyatimizda olg'a siljish bo'ladi. Hammamizga ma'lumki, muqaddas kitoblarimiz va qadriyatlarimiz, buyuk sharq mutafakkirlarining merosi bizni doimo halol mehnat bilan yashashga, mardlik, saxovat va kamtarlikka, adolatga va mehr- oqibatga chaqiradi.

6. O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risidagi qonun”. 2020.

Albatta, har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini, tarixini, o'ziga xos urf-odat va an'alarini milliy qadriyatlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. 2017.24-iyun “Xalq so'zi” gazetasi.

2. M. Farmonova “Sharq mutafakkirlarining ma'naviy merosida farzand tarbiyasi” (ilmiy-uslubiy qo'llanma) Tasvir Nashriyot uyi Toshkent-2020.

3. M. Qoshg'ariy. Odob saboqlari. “Sharq yulduzi”, 1991. 1-son. Fors tilidan N. Komilov tarjimasini.

4. Abu Nasr Forobiy. “Fozil odamlar shahri”. Toshkent., Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti., 1993

5. A. Avloniy. “Turkiy guliston yohud axloq”. T., “O'qituvchi”. 1994

6. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risidagi" qonuni. 2020.

PIRLSNING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Marjona Qahhorova Sobirjon qizi
TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti
boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash me'zonlarini tahlil qilib ko'rib chiqiladi. Dunyoda ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida ta'lim darajasini aniqlab beruvchi PIRLS (Matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqoti) xalqaro dasturlar mavjuddir. Bu dasturlar rivojlangan davlatlarda ta'lim sifatini oshirishdagi me'zon sifatida keng qo'llanilayotgani haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: me'zon, ta'lim, matn, o'qish, boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, tushunish, tahlil qilish.

Bizga ma'lumki, dunyoda ta'lim sifati darajasi o'zgarishlari, ularning jadal rivojlanib borishi kuzatilmoqda. Ta'lim orqali jamiyatda keyingi kelajagimizdagi asosiy vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod vakillari ya'ni yoshlarimiz shakllantirilmoqda. Shuni inobatga olgan holda, umumiy o'rta ta'lim maktablarida va maktabgacha ta'lim muassasalarida moddiy bazasini mustahkamlash, yoshlarning har tomonlama puxta bilim egallashi, yetuk inson va mutaxassislar bo'lishlari uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratishga alohida e'tibor berilmoqda va amaliy ishlar olib borilmoqda.

Bundan tashqari muhtaram prezidentimiz tashabbusi bilan 9-sinfni bitirgan o'quvchi yoshlar, ota-onalar va o'zlarining xohishlari tanlovlariga binoan kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar yoki o'zlari tahsil olgan maktablarda majburiy ta'limni davom ettirishlari mumkin ekanligining belgilab qo'yilganligi yoshlarimiz uchun har tomonlama qulayliklar bo'ldi. Yoshlar oldiga qo'yilgan bunday talablardan so'ng o'z navbatida ular o'rtasida kitobxonlik va darslarga qiziqish xususiyatini oshirish hamda o'qituvchilarning ta'lim va tarbiyaga bo'lgan e'tiborini kuchaytirishning zamonaviy innovatsiyalar orqali amalga oshirish ehtiyoji vujudga keltirilmoqda.

Xususan, dunyoda ta'lim darajasini ta'lim sifatini aniqlab va belgilab beruvchi PISA (O'quvchilarni ta'limdagi yutuqlarini baholash xalqaro dasturi) PIRLS (Matnni o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqoti) TIMSS (Maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring) kabi bir qancha xalqaro dasturlar bo'lib, ular rivojlangan davlatlarning ta'lim sifatini yanada oshirishda me'zon sifatida keng ko'lamda qo'llanilib kelinmoqda. PIRLS-tadqiqotida dunyoning 50 dan ortiq mamlakatlari ishtirok etib kelishmoqda. Bu tadqiqotning maqsadi turli xil ta'lim tizimidan iborat bo'lgan mamlakatlardagi boshlang'ich maktab o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish bo'yicha tayyorgarligi va o'quvchilarning har xil ta'limiy yutuqlarga erishishga sabab bo'luvchi xalqaro dastur. Bunday tadqiqotlar xalq ta'limi sohasidagi barcha ishchilar, olimlar, metodistlar, o'qituvchilar, ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga ega sanaladi. PIRLS-2021: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodi xalqaro tashkilot tomonidan tadqiq qilinadi. O'zbekiston yoshlari PIRLS-2021 baholash tizimida ishtirok etadi. Bu haqida "Xabar.uz"ga Vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining matbuot xizmati ma'lum qildi. Vazirlar Mahkamasidagi ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi boshlig'i Ulug'bek Tashkenbayev va ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA-International association for the Evaluation of Educational Achievement)ning Amsterdamdagi direktori Andrea Kettim o'rtasida O'zbekistonning PIRLS-2021 baholash tizimida ishtirok etishi yuzasidan 25-yanvar kuni ilk rasmiy uchrashuv tashkil qilindi.

PIRLS-(inglizcha Progress in International Reading Literacy Study) bu turli davlatlarda boshlang'ich sinfda bilim olayotgan yosh avlodning matnni o'qish va tushunish darajasini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimi sanaladi. Bu tadqiqot har 5 yilda bir marta o'tkaziladi va shu kungacha 5 marta ya'ni: 2001,2006,2011,2016 va 2021-yillarda o'tkazilib kelingan. Dunyoning qator rivojlangan davlatlari PIRLSdan quyidagi maqsadlarda foydalaniladilar:

- 1.Global miqyosida ta'lim tizimi darajasidagi yutuqlarning tendensiyalarining kuzatib borishi;
- 2.Yangi yoki qayta ko'rib chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini kuzatib borishi;
3. Ta'limning zaif nuqtalarini belgilash hamda o'quv sohasida islohotini amalga oshirish;
4. PIRLS ma'lumotlarini tahlil qilish va shu orqali o'qitish va o'qishni takomillashtirish;
5. Adolatlilikni tashkil etish va qo'shimcha sinflarda o'quvchilarni baholashga oid tegishli ishlarni olib borish;
6. O'qish va o'qitish ishlarini o'rganish.

Oxirgi o'tkazilgan ya'ni 2021-yilda bo'lib o'tgan PIRLS xalqaro baholash dasturida 70ga yaqin davlatlar qatorida O'zbekistondagi 4-sinf o'quvchilari ham ilk marotaba ishtirok etadi. Bu dastur 4-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlardan bilim darajasini baholaydigan TIMSS dasturini to'ldirishga yo'naltirilgan dastur hisoblanadi.

PIRLSga tayyorgarlik: bugungi kunda har bir fan o'qituvchilari xalqaro baholash tizimi haqidagi ma'lumotga ega bo'lishi va bilim berayotgan o'quvchilarini PISA va PIRLS imtihonlariga tayyorlashi muhim vazifalardan biri bo'ladi. PISA nima? Bu 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini belgilash. PIRLSdagi matnni o'qib bo'lgandan so'ng savol-javoblar o'tkaziladi. "Hikoya nima haqida?", "Qahramonlar kim?", "Siz hikoyadan nimani o'rgandingiz?" kabi savollar bilan imtihon qilib olinadi.

PIRLS TESTLARI. TOSHBAQA VA QUYON HIKOYASI

Timmi ismli toshbaqa va Rojer ismli quyon ilgari chuqur o'rmonda yashagan. Rojer tez va quvnoq bo'lib, doimo yangi sarguzashtlarni izlayotgan bo'lsa-da, Timmi tinch va barqaror bo'lib, ko'p kunlarini tinch o'rmonda o'tkazardi.

Rojer bir marta Timmini poygaga chorlagan va u osonlik bilan g'alaba qozonishiga ishongan. Timmi musobaqaga rozi bo'ldi, lekin faqat bir shart bilan, chunki u o'z chegaralarini bilgan. Timmi javob berdi;

"Men siz bilan poyga qilaman, lekin biz tog'ning cho'qqisiga chiqamiz".

O'z tezligiga ishongan Rojer bu chaqiruvni qabul qilganidan keyin poyga boshlandi. Timmi o'zining sekin sur'ati bilan yugurdi, Rojer esa tezda ustunlikka erishdi va o'rmon bo'ylab osongina o'tildi.

Poyga davom etar ekan, Rojer charchab, sekinlashdi, Timmi esa diqqatini yo'qotmadi. Nihoyat, bir necha soatlik poygadan so'ng Timmi tog'ning cho'qqisiga yetib keldi va Rojer ko'p o'tmay charchagan holda yetib keldi.

Timmining qat'iyati va chidamliligini ta'kidlab, Rojer uni kam baholagani uchun uzr so'radi. O'sha kundan boshlab ikkalasi ajoyib do'st bo'lib, tez-tez birga o'rmonni kashf qilishdi, lekin Timmi har doim Rojerga o'rmonning go'zalligi va hayratini ko'rsatib, o'zi borligini bilmas edi...

1. Toshbaqaning ismi nima?

A. Timmi. B. Rojer. C. Timmer

2. Quyoning ismi nima?

A. Timmi. B. Rojer. C. Timmer

3. Poygada kim g'olib bo'ldi?

A. Rojer. B. Timmer. C. Timme

4. Ular qayerda yashashadi?

A. O'rmonda B. To'da. C. Bog'da

Ushbu hikoya matni asosida tuzilgan test savollari orqali o'quvchilarning matnni tushunish darajasi, ularning fikrlash va o'qish malakalari baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti Toshkent.

2. Sylvie LaRoche, Mark Joncas, Sample Design in PIRLS 2016

3. O'zbek tilining izohli lug'ati.

4. Qosimova K, Matchonov va b, "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent "Noshir" 2009-yil.

RAQAMLI TEXNALOGIYALARNI TARIX FANIDA QO'LLASH.

**Chirchiq davlat pedagogika universiteti
gumanitar fanlar fakulteti tarix yo'nalishi**

2-bosqich talabasi Islamova Qunduz Ikromboy qizi.

Annotatsiya. Maqolada raqamli tarix nima ekanligi, zamonaviy axborot texnologiyalarini ta'lim sohasida qo'llashning samaradorligiga to'xtalib o'tilgan. Raqamli tarixning tarixiga nazar solinib, bugungi kunda qo'llanilish darajasi haqida so'z boradi. Tarixni raqamlashtirish orqali ma'lumotlarni qiyinchiliksiz topish va ilmiy ishlarda foydalanish borasida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: raqamli tarix, zamonaviy texnologiyalar, tarixchi va kompyuter, internet, xarita, diagramma, jadval.

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИСТОРИИ

Абстрактный. В статье рассматривается, что такое цифровая история, эффективность использования современных информационных технологий в сфере образования. Глядя на историю цифровой истории, мы поговорим об уровне использования сегодня. Говорят об облегчении доступа к информации и ее использовании в научной работе посредством оцифровки истории.

Ключевые слова: цифровая история, современные технологии, историк и компьютер, интернет, карта, схема, таблица.

APPLICATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN HISTORY

Abstract. The article discusses what digital history is, the effectiveness of using modern information technologies in the field of education. Looking at the history of digital history, we will talk about the level of use today. There is talk about easy access to information and its use in scientific work through the digitization of history

Key words: digital history, modern technologies, historian and computer, internet, map, diagram, table.

Ta'lim bu har bir davlatning qurilish asoslaridan va yurtning tayanch poydevoridir. Bu haqiqatni anglagan davlatlar kundan kunga ta'limga katta e'tibor bermoqdalar. Xususan, ta'lim sohasida eng so'nggi ilg'or texnologiyalarni qo'llash, zamonaviy ta'lim metodlaridan samarali foydalanish zamon talabiga aylanganligini ko'rish mumkin. Axborot texnologiyasi bu aniq texnik dasturlar vositasining majmuyi bo'lib, ular yordamida ma'lumotlarni qayta ishlash bilan bog'liq bo'lgan turli-tuman masalalarni hal etish mumkin. Ayniqsa raqamli texnologiyalarni fan tarmoqlari bo'yicha to'g'ri qo'llash juda yaxshi va samarali natijalarga olib keladi. Har bir sohada bo'lgani kabi ta'limda ham zamonaviy texnologiyalar kirib kelib ilmiy yangiliklar yaratilishiga sabab bo'layotganligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Shu jumladan tarix fanida zamonaviy texnologiyalar tarixchini yanada qiziqarli va mazmunli izlanishlar olib borishga undamoqda. Tarixiy ma'lumotlarni saralash, ajratish, aniqlik kiritish bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarda zamonaviy texnologiyalar juda yaxshi ko'makchi bo'lishi mumkin. Oxirgi paytlarda raqamli tarix atamasi tez-tez uchrab turibdi. Xo'sh bu raqamli tarix deganda nimani tushunishimiz kerak? Raqamli tarix bu tarixchilarning arxiv materiallarini raqamlashtirish va ularni internetga kirish imkoni bo'lgan foydalanuvchilarga taqdim etish uchun zamonaviy kompyuter va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishi tushuniladi.[1] Raqamli tarix onlayn ma'lumotlar bazasiga havolalar beradi, raqamli tarixchilarning ilmiy sohada rolini tushuntiradi va hozirgi zamonaviy ilm-fanda tarixchi nimalarga tayyor turishi kerakligi tushuntirib o'tadi. Keng ma'noda bu tushunchaga ilmiy aniq ta'rif bo'lmasada, umumiy qabul qilingan tushunchalarga muvofiq tarixiy dalillarni to'plash, miqdorini aniqlash, talqin etish va baham ko'rishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish nazarda tutiladi. Raqamli tarixning eng katta yutuqlaridan biri onlayn arxiv bo'lib, unda izlanuvchi olimlar tartibga solingan hujjatlar orasidan o'ziga kerakli ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida olib foydalanishi mumkin bo'ladi. Onlayn videolar orqali keng ommani tarixga qiziqishini orttirib ilm olishga qiziqtirish imkoni ham katta. Ijtimoiy tarmoqlar orqali qisqa va qiziqarli videolar qo'yish zamonaviy ilm oluvchilarni jalb etishi turgan gap. XX asrning 80-90-yillarida tarix fanida kompyuterlardan ilmiy ishlarni terish va tahrirlash ishlarida foydalangan bo'lishgan bo'lsa, keyinchalik manbalar bilan ishlashdagi yangicha uslublarda ham qo'llana boshlandi.[2]. Manbalar matnlari va boshqa tasvirlar skanerlar yordamida kompyuter xotirasiga kiritila boshlandi, ayni vaqtda optik disklarning paydo bo'lishi bilan kompyuterlarning juda katta hajmga ega ma'lumotlarni saqlash imkoniyati oshib bordi. 1986-yilda "tarixchi va kompyuter" nomli xalqaro assatsatsiya tuzildi va 1992-yilda uning tarkibiga bir qator MDH davlatlari tarixchilari ham kiritildi.[3] Texnologiyalar zamonaviylashib hozirgi kunga kelib har qanday inson o'zi yoki bajariyotgan ishlari haqida istalgan joydan turib internet orqali ma'lum qilishi mumkin. Tarixchi olim shaxsiy ijtimoiy tarmoqlari orqali olib borgan izlanishlari haqida ommaga xabar berishi mumkin. O'z navbatida bu ma'lumotlardan boshqa izlanuvchilar ham foydalanish imkonini beradi. Dunyo bo'ylab izlanuvchi olimlarning hamkorligini mustahkamlash ishlarini ham raqamli tarix orqali samarali olib boorish mumkin. Bundan tashqari olimlar o'z ilmiy ishlarini turli xil jadval, diagramma xaritalarni kiritib mukammalroq tushuntirib berish imkoniyatini qo'lga kiritgan holda ilmiy ishlarining darajasini yuksaltirishlari mumkin bo'ladi. Xorijiy o'lkalarda bu yo'nalish XXasrning 90-yillarida AQSHda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bilan bog'liq. Qiziq tomoni bu soha dastlab tarixchilar orasida emas balki muzeylar, arxivlarda mavjud materiallarni

raqamlashtirish ya'ni ulardan foydalanishni ta'minlash bo'yicha amaliy vazifalarni hal etuvchi amaliyotchilar doirasida vujudga kelgan.[4].Oxirgi yillarda kompyuter texnologiyalarini tarix ilmiga qo'llashning an'anaviy sohasi manba-ma'lumotlarni matematik statistik qayta ishlashda yangi imkoniyatlar paydo bo'ldi. Statistik dasturiy paketlar tarixchilar uchun qulaylashtirilib, ko'p o'lchovli tahlil va vizuallashtirish vositalari bilan boyitiladi.[5]. Bunda oddiylikdan murakkablik tomon borib diagrammalar, jadval va xaritalar aniqlashib bordi. Biror tarixiy voqeyilikni yoritishda aniqroq tasavvur berish uchun raqamli texnologiyalardan to'g'ri va o'z o'rnida qo'llay olish tarixni o'rganishda muhim qadam bo'lib hisoblanadi.zamonaviy reallikning beqarorligi, ehtimoliyligi murakkablik barcha jabhada namoyon bo'lmoqda. Shu sababli insoniyatga zamonaviy murakkab makonda faoliyat olib borishi uchun yangi usullarni bilishi zarurdir. Yurtimizda ham bu borada katta ishlar amalga oshirilib, ta'lim sohasi xususan gumanitar fanlarda qo'llash bo'yicha izlanishlar olib borilmoqda. Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llay olish naqadar katta natijalarni berishini anglagan holda, eng samarali uslublarni ishlab chiqish bugunning dolzarb masalasi bo'lib qolmoqda.

Xulosa.

Zamonaviy texnologiyalar kirib kelmagan soha qolmagan. Shu jumladan tarix fani ham bundan holi emas. Yuqorida raqamli tarixning ijobiy tomonlarini ko'rib chiqdik. Dunyo ilm-fanida o'z o'rnini mustahkam egallashga ulgurgan raqamli tarix yurtimizda ham samarali qo'llanmoqda. Yaqin kelajakda vatanimiz tarixini yoritishda yanada aniqroq yondashgan holda yangidan-yangi manba turlarini yaratish imkoniga egamiz. Bu imkoniyatlardan to'g'ri foydalanib tarixni yoritishda zamonaviy uslublarni qo'llab, amaliyotga tatbiq etib borishimiz zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. T.Toyloqov. Raqamli tarix nima? <https://cyberleninka.ru>
2. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika Unversiteti. Tarix fanining nazariy asoslari. Toshkent -2020. 145-bet.
3. Alimova. D. A. Tarix fani metodologiyasi. Toshkent-2018. 234-bet.
4. Xusanboy Mo'minov. Mavlonbek Komolov. Raqamli texnologiyalar va raqamli tarix. <https://www.researchgate.net>
5. Sanobar Shadmanova. Tarixiy tadqiqotlarning metodologiyasi va zamonaviy usullar. Toshkent-2018. 60-bet.

TIBBIYOT SOHASINI RAQAMLASHTIRISH ZAMON TALABI

**Raximberganov Sanjarbek Rustam o'g'li,
Qosimov Saidkamol Qudrat o'g'li
Davolash fakulteti 5-bosqich talabalari.
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali,
Urganch shahri, O'zbekiston Respublikasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada koronavirus infeksiyasiga qarshi o'tkazilayotgan vaksinatsiya, uning pandemiya davridagi samarali roli, vaksinatsiyadan keyin rivojlanuvchi asosiy nojo'ya ta'sirlar, ularning patogenez, ularning oldini olish va bartaraf qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar keltirilgan va ilmiy maqolada yuqoridagi ilmiy asoslarga tayanib ish olib boruvchi bot haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar:vaksina, preoptik zona, ekzogen va endogen faktorlar, dilatatsion kardiomiopatiya, dispeptik sindrom, telegram-bot.

Аннотация. В данной статье представлена вакцинация против коронавирусной инфекции, ее эффективная роль во время пандемии, основные побочные эффекты, развивающиеся после вакцинации, их патогенез, комплексные меры по их профилактике и устранению, а также в научной статье ссылаются на вышеуказанные научные основы. бот, который полагается на него.

Ключевые слова: вакцина, преоптическая зона, экзогенные и эндогенные факторы, дилатационная кардиомиопатия, диспептический синдром, телеграмм-бот.

Abstract. This article presents the vaccination against coronavirus infection, its effective role during the pandemic, the main side effects that develop after vaccination, their pathogenesis,

comprehensive measures for their prevention and elimination, and the scientific article refers to the above scientific foundations. information about the bot that relies on it.

Key words: vaccine, preoptic zone, exogenous and endogenous factors, dilated cardiomyopathy, dyspeptic syndrome, telegram-bot.

Kirish. COVID-19 vaktinalari xavfsizdir va og'ir COVID-19 yoki o'lim rivojlanishining oldini olishga yordam beradi. Emlashdan keyin vaksina oluvchida tanadagi himoya reaksiyasining rivojlanishini ko'rsatadigan yengil yon ta'sirga duch kelish mumkin.[1.2] .Har qanday vaksinaning samaradorligi mezoni u tomonidan yaratilgan immunitetdir.[2.1]. Bugungi kunda koronavirusga qarshi emlashlar har kuni butun mamlakat bo'ylab bir necha ming kishiga beriladi. Ko'pgina bemorlar emlashdan keyin yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nojo'ya ta'sirlar haqida hamma narsani bilishni xohlashadi.[3.] Hammamizga ma'lumki, hozirgi sharoitda koronavirus infeksiyasidan saqlanishning eng maqbul yo'li vaksinatsiya bo'lib qolmoqda. Har narsaning ijobiy va salbiy tomonlari bo'lganidek, u kasallikdan himoyalaydi yoki nisbatan yengil o'tkazishga yordam beradi. Shu bilan birga vaksinatsiyadan keyin qator nojo'ya ta'sirlar rivojlanishi ham mumkin. Uning rivojlanishi esa hammada bir xil kechmaydi, kasalliklarga o'xshab ma'lum bir patogenezga ega emas. Bu esa vaksina oluvchilarda qo'rquv uyg'otishi bilan birga, ularning psixo-emotsional holatlariga ham salbiy ta'sir o'tkazadi. Remissiya davridagi kasallikning qo'zish davriga o'tishiga sabab bo'lmoqda bular bilan esa vaksina oluvchilarda vaksinadan bosh tortish, yoki ikkinchi va uchinchi dozalarni qabul qilmaslikka sabab bo'lmoqda.

Tadqiqot maqsadi: Koronavirus infeksiyasiga qarshi o'tkazilayotgan vaksinatsiyadan keyin rivojlanuvchi nojo'ya ta'sirlarning patogenezini, patogeneziga ta'sir etuvchi ekzogen va endogen faktorlarning o'rnini aniqlash. Shulardan kelib chiqqan holda Koronavirus infeksiyasiga qarshi o'tkazilayotgan vaksinatsiyadan keyin rivojlanuvchi nojo'ya ta'sirlarni bartaraf etish va oldini olish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish. Shu ilmiy yangiliklarga asoslanib, koronavirusga qarshi vaksinatsiyadan keyin nojo'ya ta'sirlarning rivojlanish mexanizmlarini, ularning oldini olish va bartaraf etish uchun zaruriy tavsiyalarni beruvchi botni ishga tushirish.

Natijalar: Nojo'ya ta'sirlarning patogeneziga ta'sir o'tkazuvchi faktorlarni aniqlashtirish bo'yicha vaksina qabul qilgan shaxslar va Urganch shahar shifoxonasi Terapiya bo'limiga nojo'ya ta'sirlardan shikoyat bilan kelib, yotqizilgan bemorlar kuzatuvga olindi. Ularda rivojlanuvchi nojo'ya ta'sirlar o'rganilib chiqildi. Yig'ilgan ma'lumotlarga asoslanib patogenezi haqida ma'lumotlar olindi. Jami kuzatuvga 60 nafar shaxs olindi va ularning shikoyatlari quyidagicha bo'ldi :Ko'ngil aynishi 20%(12 nafar), bosh og'rig'i 20%(12 nafar), ensa sohasidagi og'riq 10%(6 nafar), holsizlik 30%(18 nafar), mushaklardagi og'riq 20 % (12 nafar), inyeksiya qilingan qo'ldagi og'riq 20%(12 nafar), ishtaxa pasayishi 20%(12 nafar), eshakemi 10%(6 nafar), uyquchanlik-30%(18 nafar), isitma 30%(18 nafar)ni, artralgiya (bo'g'imlardagi og'riqlar) 10% (6 nafar), siydik yo'llarida va buyrakda og'riq 10 % (6 nafar)ni, tashkil etdi. Bemorning ahvoli og'irlashib, shifoxonaga murojaat qilgan va davolangan 10% (6 nafar)ni tashkil etdi. Urganch shahar shifoxonasi Terapiya bo'limiga yotqizilgan bemorda quyidagi o'zgarishlar aniqlanildi: 50 yoshli erkak bemor shikoyatlari harakatda nafas siqishi, hansirash, tez charchab qolish, butun tanasida shish, siydik ajralishi kamaygan, quruq yo'tal, bosh og'rig'i, ishtaha pasayishi, umumiy holsizlik. Bemorda nojo'ya ta'sirlar, asosan, 3- 4 kunlardan keyin shakllanib boshlagan. Dastlab tana harorati ko'tariladi. Keyin shishlar paydo bo'ladi. Allergiya uchun ambulator davolanish samarasiz kechadi. Tana harorati 36,2 Cni tashkil etdi. Limfa tugunlari kattalashmagan. Teri va ko'rinadigan shilliq qavatlarida oqimtir rangda, labida sianoz bor, oyoq, qo'llarida, yuzida, qornida shish bor. Nafas olish soni 24ni tashkil etdi. O'pkada susaygan nafas eshitiladi. Yurak tonlari bo'g'iqlashgan. Laborator instrumental tekshiruvda esa quyidagilar aniqlandi: EKG: Bo'lmachalar fibrilyasiyasi, Yurak urishlar soni 200-110 marta/minut, Taxisistolik tur. Qorincha ekstrasisitoliyasi. Chap qorincha old devorida chandiqli o'zgarishlar. Chap qorincha gipertrofiyasi. UTT: Portal gipertenziya. Assit, O'tkir xolesistit. Qonning laborator tashxisi: Hb:93g/l, Leykotsit 4910, ECHT 19mm/soat. Biokimyoviy tahlillar: umumiy oqsil : 70, 0/l, glyukoza 4,8 mm/l, mochevina 7,6mm/l, kreatinin94,4mkm/l, umumiy bilirubin 14,6mkm/m, erkin 14,6mkm/l, ALT 52, 0, AST71,0 shuningdek, bemorda gepatit C topildi.

Natijalar muhokamasi: Ushbu kechib turgan jarayonlarni tushunish, mohiyatini ochish uchun koronavirusning hujayraga birikish mexanizmini ko'rib chiqamiz. Bugungi kunda virusning hujayraga kirishining ikkita yo'li farqlanmoqda. Uning ta'siri angiotenzinga aylantiruvchi ferment 2 (ASE2)

reseptori orqali yoki hujayra membranasidagi CD147 deb nomlangan glikoprotein orqali amalga oshadi. ASE 2 orqali ta'sirini quyidagicha tasavvur qilish mumkin: virus shohidagi S-oqsil o'zining tuzilishiga ko'ra ASE 2 reseptoriga o'xshab ketadi, shu bois koronavirus ASE 2 reseptor bilan muvaffaqiyatli bog'lanadi. Virusning reseptor bilan o'zaro ta'siri S2 moddasi bilan amalga oshadi. So'ngra virus o'zining RNKsini hujayraga ichiga oson joylashtiradi, biroq koronavirus majmuasi bilan hujayra membranasini invaginasiyasini ta'minlovchi modda hozircha ma'lum emas. [4, 788]. Asosiy tarqalgan nojo'ya ta'sirlarning rivojlanishiga alohida to'xtalamiz:

Isitmalash. Isitmaning shakllanish mexanizmi esa quyidagicha kechadi. Inyeksiya qilinganda organizmga tushgan virusning domeni, RNKsidan sintezlanuvchi peptidlar ekzogen yoki birlamchi pirogen agentdir. Ularning immun hujayralarga ta'siri natijasida limfokinlar sintezi bo'lib o'tadi. Interleukin I endogen pirogen funksiyasini bajaradi. Pirogen moddalar-bu termoregulyatsiya tuzilmalarini spetsifik qo'zg'atuvchi yuqori molekulyar (lipo-polisaxarid va oqsillar) birikmalaridir.[5.67] Gipotalamusning old qismi-preoptik zonada termoregulyatsiya markazi joylashgan. Unda termosezgir va termoo'rnatuvchi nuqtalar mavjud. Qonda mavjud bo'lgan pirogen agent esa ikkinchi markazning neyronidagi retseptor bilan bog'lanish hosil qiladi. Pirovardida kislotali fosfolipazalar faollashadi. Ushbu ferment hujayra membranasidagi araxidon kislotani parchalaydi. Siklik oksigenazalar ta'sirida undan siklik endopeptidlar, keyin esa prostaglandin E₁ va prostaglandin E₂ sintezlanadi. Uning ta'sirida tana harorati pasaygandek his qilinadi. Natijada organizmda tana haroratini ko'tarishga qaratilgan mexanizmlar ishga tushadi. **Inyeksiya qilingan qo'ldagi og'riq** o'tkir yallig'lanish bo'lishi hisobiga yallig'lanish mediatorlari ta'sirida og'riq, mahalliy temperatura shakllanadi. Chunki yallig'lanish birinchi navbatda mahalliy patologik jarayondir. Ushbu holat, asosan, ayollarda kuzatildi.

Mialgiya yoki mushaklar og'irig'i vaksinaning miozit chaqirishi bilan bog'liq. Buning patogenezini ham o'tkir yallig'lanish reaksiyalari hisobiga kechadi.

Bosh og'rig'i ham tana harorati ortishi bilan uzviy bog'liq. Dispeptik o'zgarishlar (asosan, jigar (gepatit C) va o't kasalliklari (xolesistit) mavjud bo'lgan ayni damda remissiya davrida turgan bemorlarda kuzatildi). Fermentlar ichaklarda vorsinkalardagi ustunsimon epitelial hujayralar tomonidan sintezlanadi. Oshqozon va ichaklardagi fermentlarning harorat oshganda faolligining susayishi hisobiga, gepatit bilan og'riqlarda jigar funksiyasining normal o'tmasligi hisobiga, enterotsit va oshqozon epitelial hujayralarining vaksina tarkibidagi domenlar bilan kompleks hosil qilib, funksiyasini to'liq bajara olmasligi hisobiga shakllanadi. **Ensa sohasida og'riqlar**-arterial qon bosimning ortishi bilan bog'liq. Buni arteriola va venula qon tomirlarining funksiyasi normal o'tmasligi bilan tushuntirsa bo'ladi. **Allergik jarayonlar**-interleukin 4 B hujayralar proliferatsiyasini kuchaytirib, IgG va IgE titrini ortishiga olib keladi

Xulosa. Yuqoridagi ma'lumotlarga tayanib, nojo'ya ta'sirlarni patogenetik bartaraf qilish mumkin. Shulardan kelib chiqqan holda vaksinasiyadan avval vaksina oluvchining yoshi, jinsi, o'tkazgan kasalliklariga alohida e'tibor qaratish kerak. ASE-2 reseptorlari joylashgan sohalarda o'zgarishlar kelib chiqishiga tayyor turish kerak. Vaksinasiyadan keyin surunkali kechayotgan ayni damda kasalligi remissiya davrida bo'lgan bemorlarga kasalligi xuruj qilganda qo'llaniladigan dori-preparatlar, kerakli parhezlar tushuntirilishi kerak. Tana haroratini ko'tarilishi hisobiga suyuqlik balansi pasayishi nazarda tutib, og'ir jismoniy mehnatlar, ruhiy zo'riqish yoki asabiylashish, yuqori haroratda o'tirish, sayr qilishni vaqtincha cheklash (yosh nisbatda kichiklarda, jins nisbatda erkaklarda ko'proq) individual xususiyatdan kelib chiqib 2-4 kun atrofida. Vaksina oluvchilarda qonning reologik xususiyatlarini inobatga olib antikoagulyant preparatlarni vaqtincha tayinlash kerak. Yallig'lanish jarayonlari kechishini inobatga olib, organizmda allergik reaksiyalar chaqiradigan allergen mahsulotlar ovqat ratsionidan vaqtincha ahvoliga qarab 1-3 kun davomida chiqarish kerak. Ushbu ma'lumotlar ma'lum izchillikda botga joylashtirildi. Uning menyusi ichiga eng ko'p tarqalgan nojo'ya ta'sirlar, ularning shakllanish mexanizmlari, oldini olish va bartaraf etish qismlaridan iborat. Ushbu bot oilaviy shifokorlar va tibbiyot oliygo'hlari talabalari uchun qo'llanma sifatida foydalanishga tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet resurslari:

1. "Side Effects of COVID-19 Vaccines." <https://www.who.int/ru/news-room/feature-stories/detail/side-effects-of-covid-19-vaccines>.

2. “Как работает вакцина от коронавируса.” к.м.н. Ксения Бочарова. <https://www.kp.ru/doctor/bolezni/vakczina-ot-koronavirusa/>

3. Есть ли побочные эффекты после вакцинации. <https://medsi.ru/articles/est-li-pobochnye-effekty-posle-vaktsinatsii/?ysclid=lcru10ih409741029>

4. ICHKI KASALLIKLAR. Abdig‘affor Gadayev-Toshkent. “Muharrir” nashriyoti, 2020.

5. PATOLOGIK FIZIOLOGIYADAN AMALIYOT DARSLARI UCHUN QO‘LLANMA. A.A.XUSINOV-Toshkent “Yangi asr avlodi” nashriyoti-2008-yil.

OILADA BOLANI TARBIYALASHDA INSONIY FAZILATLARNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Buxoro davlat Pedagogika instituti
Pedagogika kafedrası katta o‘qituvchisi (PhD)
Toyirova Shahlo Izatovna
Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi talabasi
Soliyeva Gulnigor Muhammad qizi

Anotatsiya. Ushbu maqola oilada bola tarbiyasi bo‘yicha ma‘suliyatli yondashuvlar hamda yosh avlodni tarbiyalashda insoniy fazilatlar to‘g‘risida tushunchalar keltirib o‘tilgan. Psixologik determinant sifatidagi bir qancha xususiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘luvchi omillar aks ettirilgan.

Annotation. This article presents the concepts of responsible approaches to raising children in the family and human qualities in raising the young generation. The factors causing the emergence of several characteristics as psychological determinants are reflected.

Аннотация: В данной статье представлены понятия об ответственных подходах к воспитанию детей в семье и человеческих качествах в воспитании подрастающего поколения. Отражены факторы, вызывающие появление ряда характеристик как психологических детерминант.

Kalit so‘zi: fazilat, rahmdillik, egizak, determinant, tarbiya, mehnatsevarlik, jamiyat, vaziyat.

Key word: virtue, compassion, twin, determinant, education, diligence, community, situation.

Ключевые слова: добродетель, сострадание, близнец, детерминант, образование, трудолюбие, сообщество, ситуация.

Jamiyatimizda tarbiya masalasiga e‘tibor yuksak o‘rinda turadi. Bugungi kunda oila tarbiyasi, pedagogik tarbiya masalalari falsafiy, sotsiologik va psixologik-pedagogik asarlarda ancha yorqin yoritilgan. Shu bilan birga, oila muammolarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ota-onalarning individual psixologik-pedagogik madaniyatini shakllantirishning mazmuni va usullari, ularning darajasini baholash mezonlari va parametrlari bo‘yicha hali ham yagona nuqtai nazar mavjud emas. Ayniqsa oilada bolaning ijtimoiylashuvida ota-ona hamda uning yaqinlari tomonidan tarbiya metodlarini qo‘llash orqali insoniy fazilatlarini shakllantirib borish muammosi ahamiyatli vaziyatlardan biridir. Bolani tarbiyalashda muhim sanalib kelingan to‘g‘riso‘zlik, xushmuomalalik, mehnatsevarlik, kamtarlik, rahmdillik, bilimdonlik, halollik, saxiylik kabi hislatlar unda yuksak insoniy fazilatlarini yuzaga keltiradi. Bunday fazilatlarga ega insonlar jamiyatda hurmat qozonadi, boshqalar oldida e‘tiborga ega bo‘ladi. Komil inson bo‘lish uchun kishi o‘zida yoshlikdan ushbu fazilatlarini tarbiyalab borishi kerak. Bunda ota-ona tomonidan bolani to‘g‘ri tarbiyalash zamirida etnopsixologik qadriyatlarini sindiribgina qolmay yaxshi fazilatli xulq egasi sifatida tarbiyalash muhim ahamiyatga egadir. Fazilatni shaxsning ma‘lum shaxsiy loyihalarini, eng ijobiy yo‘l bilan amalga oshirish uchun ega bo‘lgan bir qator ijobiy fazilatlar yoki xususiyatlar sifatida aniqlash mumkin. Bu ideallar halollik, yaxshilik, adolat va go‘zallik bilan yonma-yon ketadi. Fazilat illatlarga qarshi turadi va insonning axloqiy hayotida katta ahamiyatga ega. Shuningdek, odamlarning savobli tarzda yaxshi amallar qilishlari kerak bo‘lgan yaxshi odat sifatida ko‘rsatilishi mumkin.

Odamlar yaxshi yoki yomon tug‘ilmaydi, bu xususiyatlar biz o‘sib ulg‘aygan sari yaratiladi va ularning ko‘pchiligi biz kundan kunga yashayotgan tajribalarimiz tufayli paydo bo‘ladi. Ko‘pincha bu fazilatlar ota-onamizdan olgan tarbiya, shuningdek, biz olgan tayyorgarlik va yaxshi inson bo‘lish uchun qilgan harakatlarimiz tufayli yaxshilanadi. Bu shuni anglatadiki, har bir inson o‘z hayotida yaxshi yoki yomon bo‘lishini tanlashi mumkin, shunchaki biz fazilatlarga ega bo‘lamiz yoki biz buzuqlik va nuqsonlarga berilib ketamiz. Abdulla Avloniy aytganlaridek: “Janobi Haqning amriga itoat qanday saodat

esa, taqdiriga qanoat ziyoda baxtivorlikdur.” [1] Ota-onalar tomonidan farzandlarini qanoatli, sabrli bo‘lishlari uchun ham ma’suldir. Shu nuqtai nazardan insoniy fazilatlardan qanoatli bo‘lish ham tarbiyaning eng yuksak bosqichidir. Har qanday ota-ona o‘z farzandining sog‘lom, yetuk, imon va e’tiqodli qilib tarbiyalanishini orzu qiladi. Ota-onalar barkamol o‘g‘il-qizlarni tarbiyalashlari uchun jamiyat oldida ham, millat oldida ham, ajdodlari va Ollohning oldida ham asosiy javobgardir. Oila tarbiyasi-oilada ota-onalar, vasiy yoki katta kishilar tomonidan bolalarni tarbiyalash. Yosh avlodning har tomonlama rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Oila tarbiyasida doimiy tarbiyaviy kuch oilaviy tartib, ya’ni oila a’zolarining bir-biriga munosabati, ota-ona va boshqa katta kishilarning xulq-atvori, madaniy va siyosiy saviyasi, oila byudjeti, yashash sharoiti va harakati.

Oila qanchalik tartibli, uni a’zolari o‘rtasidagi munosabat samimiy bo‘lsa, oila tarbiyasi bolaning shunchalik muvaffaqiyatli bo‘ladi. Oila tarbiyasi ham shunchalik muvaffaqiyatli bo‘ladi. Oila tarbiyasi bolaning ilk go‘daklik davridan boshlanadi. Oilada uning sog‘lig‘i, jismoniy kamoloti, to‘g‘ri o‘vqatlanishi, uxlash rejimi, ozodalik va shu kabilarga ahamiyat beriladi.

Ota-ona mehr-muhabbati esa, ijodiy harakatni, improvizatsiya elementini o‘z ichiga oladi. Ota-ona sevgisi individualdir, u murakkab, o‘zgaruvchan va qarama-qarshidir. Unda mutlaq me’yor yo‘q, xuddi mehribon ota-onaning aniq me’yori-ideali yo‘q. Sevimli ota-onalar xato qilishlari, bolaga bo‘lgan his-tuyg‘ulariga shubha qilishlari, uni jazolashlari va nafaqat g‘amxo‘rlik qilishlari, quvonch keltirishlari, bolaning barcha ehtiyojlarini qondirishlari mumkin.

A.Y. Lichko tomonidan oilalarda bola tarbiyasi bilan bog‘liq yuzaga keladigan to‘rtta noqulay vaziyatni aniqlaydi:

a) turli darajadagi haddan tashqari himoyalaniş. Bu bolalarning hayot yo‘llarining barcha ko‘rinishlarida sherik bo‘lish istagidan tortib, oilaviy jazolanishgacha bo‘lgan vaziyatlarni o‘z ichiga oladi. Bu holat XX asrning 70-yillardagi oilalarida kuzatilgan;

b) g‘amxo‘rlik, ko‘pincha e’tiborsizlikka aylanadi;

v) oilaning yaratuvchilik holat-u bolaning har qanday motivatsiyasiga doimiy e’tibor va juda kamtarona muvaffaqiyatlar uchun ham haddan tashqari maqtov bilan ajralib turadi;

d) oilada “Zolushka”ni yaratishga qaratilgan vaziyat – mualliflarning qarashlariga ko‘ra, ota-onalar o‘zlariga ko‘p, bolalarga esa kam e’tibor beradigan ko‘plab oilalar paydo bo‘lganligini ta’riflaydilar. Natijada qo‘pol va shafqatsiz o‘smirlar sonining ko‘payishiga olib keladi. [2] Bolani tarbiyalashda insoniy fazilatlarning psixologik ta’siri yuqori o‘rinda turadi. Ota-ona bolani yaxshi xulq egasi sifatida tarbiyalash uchun avvalambor o‘zida insoniy fazilatlarni shakllantirgan bo‘lishi kerak. Insoniy fazilatlar ichida sabr-toqatlilik, mehribonlik, rostgo‘ylik xususiyatlar psixologik ahamiyatga ega. Bolaning xulq-atvoriga sabr bilan qaralishi bolalarga g‘amxo‘rlik va muhabbatni his qilishlariga imkon beradi hamda konstruktiv munosabatlar va yaxshi muloqot o‘rnatish uchun kalit hisoblanadi. Sabr-toqat, o‘zini tuta bilish, hissiy intellektni tarbiyalash bola miyasining to‘liq rivojlanishiga yordam beradi. Ota-onasi juda ko‘p g‘azabladi bolalar osoyishta muhitli oilalardagi tengdoshlariga qaraganda tajovuzkor va tushkun bo‘lishadi, maktabda ham yomonroq o‘qishadi. Sabrli bo‘lib ulg‘aygan bolalar sabrsizlarga qaraganda ko‘proq muvaffaqiyatga erishishi tadqiqotlarda o‘z isbotini topgan.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Леонтьев Д. А. Личностная зрелость как опосредование личностного роста. Культурно-историческая психология развития. Д. А. Леонтьев. М., 2001. С. 154-161.
2. Личко А.Е. Типы акцентуаций характеров и психопатий у подростков. - М., 1999.
3. Тойирова Ш. Ўзбек оилаларда эгизак фарзандларни тарбиялашдаги ўзига хос психологик муаммолар Oriental Art and Culture. – 2020. – №. I (2). – С. 122-125.
4. Izatovna, T. L., va Izatovna, T. S. (2021, February). PSYCHODIAGNOSTIC BASES OF THE STUDY OF TWINS IN PSYCHOLOGY. In E-Conference Globe (pp. 98-104).
5. Izatovna, T. S. (2021). THE INFLUENCE OF PSYCHOGENETIC FACTORS ON THE UPBRINGING OF TWINS IN UZBEK FAMILIES. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(05), 297-303.
6. Izatovna, T. S. (2021). PSYCHOLOGICAL APPROACHES OF PARENTS IN THE UPBRINGING OF TWINS IN UZBEK FAMILIES. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(05), 82-87.

7. Izatovna, T. S. (2022). Theoretical and Scientific Approach to the Psychology of Adolescent Twins in the Process of Social Adaptation. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 3(2), 51-57.

8. Toyirova, S. I. (2023). ONTOGENEZNING ILK BOSQICHLARIDA EGIZAKLAR PSIXOLOGIYASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(15), 200-204.

9. Izatovna, T. S. (2020). Psychodiagnostics of distinguishing twins from each other. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(6), 3986-3992.

INCREASING THE EFFICIENCY OF IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Userbayeva Feruza

Student at Chirchik State Pedagogical University

feruzauserbayeva@gmail.com

Scientific leader: Kamoliddinov Farrux

Abstract. This article contains thoughts and opinions aimed at introducing artificial intelligence into the educational process and improving the quality of education. In today's rapidly growing world, every young person receiving education should keep up with the times. Among the ideas aimed at the development of the field of education, of course, attention should be paid to artificial intelligence. This article also contains our thoughts on the introduction of artificial intelligence in the field of education and increasing the effectiveness of education.

Key words: *education, skills, information, process, program, digital science, new, technologies.*

TA'LIM JARAYONIGA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Userbayeva Feruza Inoyat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

feruzauserbayeva@gmail.com

Ilmiy rahbar: Kamoliddinov Farrux

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida sun'iy intellektni joriy qilish va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan fikr va mulohazalar o'rin olgandir. Hozirgi davr shiddat bilan o'sayotgan zaminda har bir ta'lim olayotgan yosh, zamon bilan hamnafas bo'lishi kerakdir. Ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan fikrlar orasidan albattaki sun'iy intellektga ham e'tibor beriladi. Hamda ta'lim sohasida sun'iy intellektni joriy qilinishi va ta'lim samadorligi oshirishga qaratilgan fikrlarimiz ushbu maqola o'rin olgandir.

Kalit so'zlar: *ta'lim, mahorat, axborot, jarayon, dastur, raqamli fan, yangi, texnologiyalar.*

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Усербаева Феруза Иноят кизи

Студентка Чирчикского государственного педагогического университета

feruzauserbayeva@gmail.com

Научный руководитель: Камолитдинов Фаррух

Аннотация. В данной статье собраны мысли и мнения, направленные на внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс и повышение качества образования. В современном быстрорастущем мире каждый студент должен идти в ногу со временем. Конечно, среди идей, направленных на развитие сферы образования, внимание уделяется искусственному интеллекту. Также в этой статье изложены наши мысли по поводу внедрения искусственного интеллекта в сферу образования и повышения эффективности образования.

Ключевые слова: *образование, навык, информация, процесс, программа, цифровая наука, новые, технологии.*

Introduction

The development and implementation of artificial intelligence (AI) applications for secondary and higher education has the potential to change students' study of subjects and teachers' teaching methods in a positive light. AI applications can provide personalized learning experience for students and offer innovative solutions for educational challenges [1]. An ideal feature of artificial intelligence is the ability to evaluate and perform actions that have the best chance of achieving a specific goal. Currently, artificial intelligence consists of an algorithm and software systems designed to perform various actions, and it is able to cope with several tasks that the human mind can perform [2]. The introduction of artificial intelligence and computer technology into the field of education is becoming a demand of the modernizing world. Moving education to numbers takes its toll on the development of this field in Albattaki.

Literature analysis and methodology

According to Stuart Jonathan Russell and Peter Norvig, authors of one of the world's most popular textbooks on artificial intelligence, "artificial intelligence: a modern approach", it was first published in 1995 (the fourth edition of the book was already published in 2020). Artificial intelligence is trying to understand intelligent beings and create new intelligent individuals. "While no one can predict the future in detail, it is clear that computers with human-level (or higher) intelligence have a huge impact on our daily lives and the future development of Civilization," [3] he says. In today's time, projects have been developed to draw a template from foreign experience in the development of the educational sphere, to introduce it in practice with a creative approach, to implement it in accordance with the requirements of the time. President of the Republic of Uzbekistan "on measures to further improve the preschool education system in 2017 – 2021" 2016 Pq2707 of December 29, PQ-3261 of September 9, 2017, PF-5198 of September 30, 2017.

Results and discussion

The rapid introduction of Information Technology in the educational system expands the areas of application of modern technologies. At the moment, it is possible to highlight the emerging directions of modern Information Technology in education. They are below:

The introduction of the capabilities of software tools in educational purposes as a teaching tool, as a basis for learning and as a means of information processing. In the creation of educational and methodological complexes, educational and demonstration structures and computer tools capacity-building integration.

The use of such complexes will help the reader to concentrate, store information about the process being studied, reveal the legalities and moshyats of the processes. The shooting of educational and demonstration complexes on the basis of modern technologies provides the basis for the organization of individual and collective experimental activities. This makes it possible for the student to develop his intellectual and creative potential and obtain independent knowledge.

Achieving the integration of the capabilities of computers and audio-video information transmission media in the creation of Multimedia systems. Such systems embody in themselves a complex of software and hardware tools and structures, combining various (text, graphics, sound, image) views of information and organizing interactive communication with the user [4]. In Albattaki, the results are also visible. Most scientists today agree that artificial intelligence is a supporter of modernization through the improvement of technology.

The result of research on artificial intelligence is the problem of striving to understand the work of the brain, revealing the secrets of the human mind and creating machines with a certain level of human intelligence. The main possibility of modeling intellectual processes arises from the fact that any brain function, any mental activity described in a language with strict unambiguous semantics using a limited number of words, can in principle be transferred to an electronic digital computer [5].

Personality-oriented education: AI apps are for students. can be used to provide personalized learning experience. By analyzing student data such as test scores, homework assignments, and learning preferences, AI can provide personalized feedback and learning materials to help students fully realize their potential.

Flexible learning process implementation: AI applications can also be used to create adaptive learning systems that adjust the level of difficulty and learning speed based on individual student

performance. It helps to maintain the activity and motivation of students and ensures that they study subjects to a degree that matches their skill level [6].

Comprehensive student support in the learning process: AI apps can help students through various methods such as tutoring and counseling services. For example, AI-based chatbots can offer support in 24/7 mode for students who need help with coursework or are struggling with mental health problems [7].

Improving the level of administrative efficiency: AI can also be used to simplify administrative tasks such as evaluation and attendance tracking. This can save teachers the time it takes to educate and advise students [8].

Performing predictive analysis: AI applications can also help predict student outcomes and identify at-risk students who may need additional support. By analyzing students' learning process and acquisition information, AI can identify the student's problems and implement the necessary measures to achieve success [9]. Artificial intelligence stands when performing all these processes. These technologies also help to alleviate human activities. The introduction of these technologies into the field of education gives a great impetus to the development of this field. Through these technologies, we need to create an educational system that is in line with the requirements of the Times and times and bring a new modernization into this system.

Conclusion

In conclusion, we need to widely introduce digital technologies into the field of education and move the field of education to digital technologies. It cannot be denied that the role and influence of Information Technology on the development of a harmonious personality, its choice of an independent profession and professional self-formation, the development of professional skills are increasing. Today, great attention is paid to the educational system in our country. This includes the work carried out on the involvement of young people in the educational system, the meaningful Organization of their time. Today, many spiritual and educational works are organized in the field of Education. Round tables are also held with young people. The reason is that today's youth education processes have become one of the daily issues of not only family, but also school. Now we live in a society where science is developing. And our young people keep up with the Times. Many young people are spending their time using different idler networks in terms of meaningfulness. This, in turn, is a natural phenomenon that has a negative impact on the field of education of today's youth. In these aspects, we must direct young people to educational processes. The development of this field and the wide introduction of artificial intelligence in the field of education should adapt the field of education to the requirements of the period.

REFERENCES

[1].Sabirjonov R.A., Ayupov R.H. va boshqalar. Zamonaviy raqamli texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari Media" nashriyoti, 2022 yil. 202 bet.

[2].Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti I.A. FILIPOVA "Sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish" (ma'ruza kursi) Samarqand-2022 b-7

[3]. Russell SJ, Norvig P. Sun'iy intellekt: zamonaviy yondashuv. Prentice Hall. Englewood Cliffs, Nyu-Jersi. 1995 yil. 3-bet

[4].N.A. Shermuxamedova, Ilmiy-tadqiqot metodologiyasi. T. "Fan va texnologiya" nash, 2014, 403-407 betlar

[5].Камилова Р.Ш. Абдулатипова М.А. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ // Опубликовано в 2013, Выпуск Май 2013, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

[6].Ayupov R.H., Tursunov S.Q. Raqamli texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Toshkent: "Lesson Press" nashriyoti, 2023 yil. 464 bet.

[7].Ways Artificial Intelligence Is Revolutionizing Education" by Bernard Marr, published in Forbes: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2019/03/18/10-ways-artificial-intelligence-is-revolutionizing-education/?sh=4b8c6b4b6f95>

[8]. "AI in education: The future is here" by Omer Perchik, published in The Next Web: <https://thenextweb.com/podium/2019/03/01/ai-in-education-the-future-is- here/>

[9]. "How AI is changing education" by Mark Anderson, published in Education Technology: education/

ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONIDA "4K" MODELINI QO'LLASHNING AFZALIKLARI

N.A.Valixanova
"University of economics and pedagogy"
NOTM dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Zamonaviy ta'lim o'quvchilarni nafaqat amaliy ko'nikmalar bilan, balki o'quvchilarga bugungi kunda zarur bo'lgan zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradigan o'quv texnikalari bilan ta'minlaydi. Maqolada ta'lim jarayonida "4K" modelini qo'llash orqali o'quvchilarda shakllantiriladigan ko'nikmalar haqida batafsil ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, ta'lim texnologiyalari, "4K" modeli, ko'nikma, o'yin, motivatsiya.

Аннотация. Современное образование вооружает учащихся не только практическими навыками, но и методами обучения, которые помогают учащимся развивать современные компетенции, необходимые сегодня. В статье представлена подробная информация о навыках, развиваемых у студентов при использовании модели "4K" в образовательном процессе.

Ключевые слова: современное образование, образовательные технологии, модель "4K", навык, игра, мотивация.

Abstract. Modern education equips students not only with practical skills, but also with learning techniques that help students develop the modern competencies needed today. The article provides detailed information about the skills developed in students by using the "4K" model in the educational process.

Keywords: modern education, educational technologies, "4K" model, skill, game, motivation.

Ta'limning globallasuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani ta'lim muassasalarida ta'lim sifatining oshishiga sabab bo'lmoqda. Ma'lumki, har qanday texnologiya ta'limning yangi mazmunini shakllantiruvchi ta'lim tamoyillariga asoslanadi. Ta'lim jarayonining faol subyektlari o'qituvchi va o'quvchilar bo'lib, ularning hamkorlikdagi faoliyatlari shundan iboratki, ma'lum mavzu bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni chuqur o'zlashtirish imkonini beradi. Zamonaviy ta'lim bugungi kun o'quvchilariga quyidagilarni o'rgatishi kerak:

- kompleks vazifalarni hal qilish;
- bilimlar, mantiq, tahlil, mushohadaga tayangan holda tanqidiy fikrlash, fikr-mulohazalarni shakllantirib, qaror qabul qilish;
- ijodiy fikrlash;
- insonlar bilan hamkorlik qilish;
- jamoada ishlash;
- o'zining va boshqalarning emotsiyalarini (his-tuyg'ularini) to'g'ri baholash, ularni boshqarish, emotsional intellektga ega bo'lish;
- diqqatni bir vazifadan boshqasiga tez qarata olish, moslashuvchan bo'lish.

Ta'lim jarayonida "4K" modelini qo'llash o'quvchilarda ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

4 "K" modeli: 1.Kritik (tanqidiy) fikrlash (Critical Thinking); 2.Kreativlik (ijodiy yondashuv) (Creativity); 3.Kommunikatsiya (Communication); 4.Kooperatsiya (Coordinating With Others) [1].

Tanqidiy fikrlash:

- ✓ tahlil – topshiriqni alohida kichik vazifalarga bo'lish, masalalarni yechishning yakuniy algoritmlarini yaratish qobiliyati;
- ✓ baholash – kirish va chiqish ma'lumotlarining sifati va muvofiqligini baholash qobiliyati;
- ✓ tushuntirish – o'z nuqtayi nazarini dalillash, mantiqiy-bog'liq izchil matnlar qurish;
- ✓ maqsadlarni belgilash – erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni to'g'ri shakllantirish, zarur ma'lumotlarni va uning yetarliligini aniqlash, shu asosda mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyati;
- ✓ o'zini boshqara bilish – o'z-o'zini tekshirish, xulosalarni tuzatish va mulohaza yuritish (refleksiya);

- ✓ modellashtirish – amaliy vaziyatni sifatli tahlil qilish va vazifalarni hal qilish uchun vaziyatni mavhum modeli bilan almashtirish qobiliyati;
- ✓ o‘rganilayotgan predmetga turli nuqtayi nazardan qarash amaliyoti;
- ✓ kuzatish va o‘lchovlarni rejalashtirish va amalga oshirish amaliyoti;
- ✓ muammolarni hal qilish malakalarini rivojlantirish;
- ✓ dalillarni ajrata olish, ularni shakllantirish va baholash qobiliyati;
- ✓ strategik fikrlash.

Kreativlik (Ijodkorlik) ko‘nikmasi:

✓ qiziquvchanlik – tevarak-atrofdagi olamga qiziqish va u haqida ko‘proq bilishga intilish, dunyo obyektlari o‘rtasidagi sabab-natija munosabatlarini aniqlash, axborotni mustaqil izlash va o‘z savollariga javob topish qobiliyati;

✓ tasavvur – ko‘plab original va nostandart g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyati;

✓ optimallashtirish – maqsadga tez va samarali erishish uchun bir nechta usullarni solishtirish qobiliyati;

✓ g‘oyalarni rivojlantirish – g‘oyalarni turli nuqtayi nazardan baholash, ularning kuchli va zaif tomonlarini izlash, o‘zgaruvchan sharoitlarda va yangi ma‘lumotlarning paydo bo‘lishida o‘z faoliyatini tezda qayta qurish qobiliyati.

Muloqot qilish ko‘nikmasi:

✓ muloqotdan cho‘chimaslik va muloqotni uyushtira bilish qobiliyati, savollar berish va ularga javob berishga tayyorlik.

✓ muloqot maqsadi va mazmuniga, shuningdek, suhbatdoshga moslashish qobiliyati;

✓ muloqotchanlik maqsadlariga erishishda verbal va noverbal vositalardan foydalanish qobiliyati;

✓ muloqot qoidalari ma‘nosini tushunish va ishonch darajasini oshirish;

✓ boshqa odamlarning fikrini tinglashni o‘rganish;

✓ o‘zining ijobiy obrazi shakllanishini ta‘minlash;

✓ o‘z fikr va his-tuyg‘ularini ifodalash amaliyoti;

✓ taqdim etish, qabul qilish va qayta aloqani aks ettirish amaliyoti;

✓ o‘z fikrlari va mulohazalarini aniq dalillash amaliyoti;

✓ katta va kichik jamoada boshqalar bilan ishlash amaliyoti.

Jamoaviy ishlash ko‘nikmasi:

✓ umumiy maqsadlarni o‘z maqsadidek qabul qilish qobiliyati, ularga erishish uchun birgalikda harakat yo‘nalishini qurish qobiliyati;

✓ ijtimoiy o‘zaro ta‘sir, ya‘ni umumiy maqsadlarni muhokama qilish, muzokaralar olib borish, o‘z harakatlarini boshqa odamlarning harakatlari bilan muvofiqlashtirish;

✓ o‘z rejaları va g‘oyalarni amalga oshirish uchun yetakchilik ko‘nikmalarini va o‘z jamoasini shakllantirish qobiliyatini rivojlantirish;

✓ o‘z zimmasiga olgan majburiyatlarni bajarish;

✓ mustaqillik va avtonomiya va tashabbuskorlik.

Zamonaviy ta‘lim dunyodagi tinimsiz o‘zgarishlarga ko‘nikkan, turli muammo va to‘siqlarga tayyor turadigan professionallarning yangi avlodini shakllantirmoqda. Bunday ta‘lim o‘quvchilarni nafaqat amaliy ko‘nikmalar bilan, balki o‘quvchilarga bugungi kunda zarur bo‘lgan zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradigan o‘quv texnikalari bilan ta‘minlaydi. Avvalo, ta‘limning samaradorligi o‘quv motivatsiyasi oshirish bilan bo‘g‘liq. O‘quv motivatsiyasi oshirish: tanlash uchun qisman erkinlik berish; ta‘limda o‘quvchilarning talablari, qiziqish va intilishlarini hisobga olish, ya‘ni individual va differensial yondashuv; bolaning o‘ziga, o‘z kuchiga ishonchini oshirish; o‘quvchining yutuqlarini e‘tirof etish; muvaffaqiyatsizliklar uchun jazolamaslik; o‘quv materiali qiziqarli bo‘lishi uchun uning mazmunini to‘g‘ri yetkazib bera olish; o‘qitishning usul va yo‘llarini o‘zgartirib, almashtirib turish; imkon qadar darsda har bir o‘quvchiga tez-tez murojaat qilishga intilib, doimiy ravishda “teskari aloqa” (aks-sado, jonli muloqot) qilib turish, ya‘ni mavzuning tushunarsiz yoki noto‘g‘ri tushunilgan joylarini isloh qilib borish; doimiy va maqsadli ravishda anglash qobiliyatini rivojlantirishning asosi bo‘lgan sifatlarni-bolaning reaksiyasini, xotirasini, diqqati va tasavvurini (xayolotini) o‘stirib borish; barcha imkoniyatlarni

ishga solgan holda o'quvchilarni o'qishga qiziqtirish – darsni qiziqarli olib borish, axborotni yetkazib berishning qiziqarli usullarini qo'llash, o'z fanini qiziqarli qilish, barcha imkoniyatlarni ishga solgan holda o'quvchilarni o'qishga qiziqtirish – darsni qiziqarli olib borish; ko'p variantli (masalan, “Bu mashq nima uchun qiyin bo'ldi?”, “Bu darsda nimani bildik, nimani o'rgandik?” va hokazo) savollar orqali refleksiya erishish; muammolarni, ziddiyatlarni birgalikda hal qilish, evristik suhbat, o'quv munozaralari, jismlarning muhim belgilarini ajratish, tasniflash, umumlashtirish va modellashtirish orqali darsda hamkorlikka erishish; baholar qo'yish, tashakkur aytish, og'zaki rag'batlantirish, eng yaxshi ishlar ko'rgazmasini tashkil qilish, o'qituvchi tomonidan kichik yordam ko'rsatish, vazifalarni murakkablashtirish orqali o'quvchilarning faoliyatini rag'batlantirish; entuziazm, optimizm muhitini yaratish, bolaning o'z qobiliyat va imkoniyatlariga ishonchini oshirish; yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish; har bir bolaning shaxsiyatini hurmat qilishdir.

Har bir o'qituvchining asosiy vazifasi – o'z fanining vositalari yordamida bolani faqat o'qitish emas, balki uning fikrlashini rivojlantirishdir. Bolani atrofdagi hayotga qiziqtirishning eng qudratli vositasi-bu o'yin. O'yin orqali motivatsiyalash o'rta maktab yoshida eng samarali bo'ladi. Yosh bolalarni boshqarish, kattaroq o'quvchilarni maqsadga yo'naltirish osonroqdir. Turli yoshdagi bolalarga mutlaqo turlicha o'yinlar mos keladi. Bu narsa inson ulg'ayib borgan sari uning psixikasida shakllanayotgan yangiliklar bilan bog'liqdir. Kichik yoshdagi bolalarning o'yinlari chiziqli xarakterga ega bo'lsa, o'rta yoshdagi bolalarning o'yinlari jamoaviy, katta yoshdagilarniki esa shaxsiy amallarda o'zini yorqin namoyon qilishga qaratilgan bo'ladi. Katta sinflarda notanish obrazlarni qayta yaratish, voqelikning qiziqarli va g'ayrioddiy modellari muhim bo'ladi. Har bir yoshdagi bola o'yinda o'z o'rnini topadi. Umuman, o'yin jarayoni inson shaxsiyatining, bilimlari va fikrlashining shakllanishiga ulkan ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, o'quvchilar uchun o'qituvchining shaxsiyati nihoyatda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi” dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo'llanmasi, Toshkent-2023.
2. Baratov Sh. O'quvchi shaxsini o'rganish usullari.-T.:O'qituvchi,1995.
3. Ziyomammedov B. Pedagogika . T.: “ Turon-Iqbol”, 2006.
4. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2011.

PRINCIPLES OF MATHEMATICAL MODELING OF THE DRYING PROCESS OF FRUIT AND VEGETABLE PASTILLA

**Khalikov Muhridin Mardikulovych –
basic doctoral student of Navoi State Pedagogical Institute,
Department of "Informatics"**

Annotatsiya. Maqolada meva va sabzavotlar pastillasini quritish jarayonini matematik modellashtirish asoslari to'g'risidagi ma'lumotlar yoritilgan. Meva va sabzavotlar pastillasini quritishning maqbul parametrlarini asoslash, namlik darajasi yuqori bo'lgan meva va sabzavotlardan tarkibi turlicha bo'lgan quritilgan pastila olishning yuqori samarali, energiya tejankor quritish jarayoni matematik modellashtirish asosida samaradorligini ko'rsatish mumkin.

Kalit so'zlar: model, yechim, qishloq, xo'jalik, mahsulot, quritish, jarayon, rejim, meva, sabzavot, texnologiya.

Аннотация. Статья содержит информацию об основах математического моделирования процесса сушки фруктов и овощей. На основе математического моделирования можно обосновать оптимальные параметры сушки фруктовых и овощных пастил, а также продемонстрировать эффективность высокоэффективного, энергосберегающего процесса сушки получения сушеных пастил различного состава из фруктов и овощей с высокой уровень влажности.

Ключевые слова: модель, решение, сельское хозяйство, ферма, продукт, сушка, процесс, режим, фрукты, овощи, технология.

Annotation. The article contains information on the basics of mathematical modeling of the drying process of fruits and vegetables. Based on mathematical modeling, it is possible to justify the optimum

parameters for drying fruit and vegetable pastes, and to demonstrate the effectiveness of the high-efficiency, energy-saving drying process of obtaining dried pastes with different composition from fruits and vegetables with a high moisture level.

Key words: model, solution, agriculture, farm, product, drying, process, mode, fruit, vegetable, technology.

Rapid development of all areas of agriculture in our republic, including fruit growing and viticulture, increasing soil fertility, increasing fruit and grape yield, improving product quality, and providing our people with servitamin fruit and grape products during the off-season, and it is necessary to focus on the full satisfaction of the demand.

Fruits grown in Uzbekistan have long been known for their taste and high quality. In addition, processed products from fruits grown in Uzbekistan are distinguished by their high quality (dried fruits, juices, jams, etc.). It is necessary to increase efficiency and productivity in our country using modern technologies.

Mathematical models were first used in Great Britain in the 1930s to organize defense systems. Scientists with various specialties were involved in the development of this system. During the development of the system, work was carried out in conditions where the actions of the enemy were not clear, and a corresponding mathematical model was built. By this time, the term "operational research" was used for the first time. This meant researching military operations. Over the years, operational research or process research has been developing independently. This science is widely used in the selection of optimal solutions in system and process management. The stages of process research include:

- process monitoring and initial data collection;
- setting the issue;
- building a mathematical model;
- implementation of the mathematical model calculation process;
- checking and analyzing calculation results.

If the obtained results do not satisfy the experiment, then it is returned to the 3rd stage, that is, another model is built, or the problem is poured back to the 2nd stage. Thus, "process research is an iterative process, each step in which brings the researcher closer to solving the problem in front of him.

The main principles of building mathematical models:

1. Check that the model is accurate and similar to the process being studied. First, the initial data must be clear, and secondly, the results to be obtained must be accurate;

2. It is necessary that the mathematical model reflects the important aspects of the process and does not oversimplify the process;

3. The mathematical model is not fully adequate to the real process, so it is necessary to apply several models to study it. If the solutions of these models do not contradict each other, the research can be considered complete. If the differences between the solutions are large, the problem should be reset;

4. A voluntary complex system should always select and not change its properties and structures in relation to small and internal influences.

The stages of building a mathematical model of the drying process of fruits and vegetables include:

- identification and selection of the target;
- determination of model parameters, i.e. determination of factors beyond the influence of the researcher;
- selection of main variables. By changing the values of these variables, the desired goal is achieved. The values of the main variables will be the solution of the problem;
- identifying areas where the solution is defined, that is, finding areas of solutions that satisfy the main variables;
- identification of unknown factors, i.e. quantities that change by chance or in an uncertain manner;
- to express the goal through the main variables, parameters and unknown factors, that is, to construct the goal function (sometimes called the efficiency criterion or the optimality of the problem).

The mathematical model will look like this:

$$W = W(x, y, z) \rightarrow \max(\min)$$

Here, x are the main variables, X is the domain of solutions, y is a fixed parameter, and z is a random or uncertain factor.

Solving the problem - it is necessary to find such an optimal solution that W is as maximal (minimum) as possible, taking into account the given parameters y and unknown factors z . Thus, an optimal solution is a solution that is better (superior) than other solutions according to a certain criterion. Experimental and theoretical researches are carried out on the method of making paste of fruits and vegetables with a high level of moisture, very soft pulp, difficult to harvest when ripe, unsuitable for drying, dispersion during drying of the paste, and the use of unconventional methods in the drying process.

To justify the optimal parameters of drying fruit and vegetable pastilles in an unconventional way, to improve the principal scheme of the device and the high-efficiency, energy-saving drying process of obtaining dried pastilles with different composition based on fruits and vegetables with a high moisture level, to determine the technical and economic indicators, serves to reduce the loss of raw materials during processing.

REFERENCES:

- 1) Kholiqov M.M., Nasirova Sh.N. A systematic analysis of fruit and vegetable paste drying. International multidisciplinary journal for research development SJIF 2023:6.563, ISSN 2394-6334, 48-50 pp. <https://www.ijmrd.in/index.php/imjrd> Volume 10, issue 11 (2023)
- 2) Kholiqov M.M., Nasirova Sh.N. Efficiency Indicators of the Drying Process of Agricultural Products. Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES) Volume: 02 Issue: 11 | 2023 ISSN:2751-7578 <http://innosci.org/>, 134-136 pp (Germaniya)
- 3) Kholiqov M.M. Efficiency of improvement of processes of drying of fruit and vegetable lozenges. International scientific and practical conference on the impact of digital technologies on the development of New Uzbekistan. Kokand, - "Innovative Development Publishing House" 2023, June 21

IMPORTANCE OF AGRICULTURAL PRODUCTS RECYCLING PROCESS

**Khalikov Muhridin Mardikulovich –
basic doctoral student of Navoi State Pedagogical Institute,
Department of “Informatics”**

Annotation. The article shows the importance of the processing of agricultural products. In the world practice, scientific researches on drying of various agricultural products, fruits and vegetables and other products, results of theoretical studies, proposals for improving the efficiency of technology and devices used in drying are given.

Key words: agriculture, farm, product, drying, process, mode, fruit, vegetable, technology, device.

Annotatsiya. Maqolada qishloq xo‘jalik mahsulotlarini qayta ishlash jarayonining ahamiyati ko‘rsatilgan. Jahon amaliyotida turli qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, meva sabzavotlar va boshqa mahsulotlarni quritish bo‘yicha ilmiy izlanishlar, nazariy tadqiqotlar natijalari, quritishda foydalaniladigan texnologiya va qurilmalar samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: qishloq, xo‘jalik, mahsulot, quritish, jarayon, rejim, meva, sabzavot, texnologiya, qurilma.

Аннотация. В статье показано значение переработки сельскохозяйственной продукции. В мировой практике приведены научные исследования по сушке различной сельскохозяйственной продукции, фруктов и овощей и другой продукции, результаты теоретических исследований, предложения по повышению эффективности технологии и устройств, используемых при сушке.

Ключевые слова: сельское хозяйство, ферма, продукт, сушка, процесс, режим, плод, овощ, технология, устройство.

Currently, practical and scientific researches are being carried out in depth on the technology of primary processing and quality storage of fruits and vegetables, grain and grain products, technical crops, and agricultural products in general. Types and methods of storage and primary processing of fruits and vegetables, grain, technical crops and compound feed, used utensils and materials, requirements for raw and processed products, standards for preparation and product output, product storage there are a number

of decisions on the implementation of placement, processing (drying and groats, preparation of canned food, etc.) and other activities. -measures and roadmaps for further development of the food industry, including deep processing of agricultural products, were agreed upon.

According to the 30th goal of the "New Development Strategy of Uzbekistan for 2022-2026" through the intensive development of agriculture on a scientific basis, the income of peasants and farmers should be increased by at least 2 times, and the annual growth of agriculture should be at least 5%. , in the 141st task, to supply raw materials to agro-industrial enterprises and increase the production volume by 1.5 times, including the development of a program for 2022, the volume of industrial fruits and vegetables to 3.4 million tons, processing capacity to 3.1 million tons and increase the processing level to 16%, increase the processing capacity of fruits and vegetables to 3.1 million tons (107%), milk to 2.9 million tons (111.5%), meat to 410 thousand tons (119%). delivery, increasing the range of food products (processed meat-milk, fruit-vegetables, oil-oil, etc.) from 898 to 1100, creating 3.2 thousand new jobs. Based on the above, it is important to grow fruits and vegetables in agricultural enterprises, to reduce waste during processing, and to increase economic efficiency. Taking into account these circumstances, increasing the added value in the process of processing fruits and vegetables in agricultural enterprises today is considered one of the urgent scientific research problems and has scientific-theoretical and practical importance. [1]

Drying methods are the oldest food preservation methods used by mankind. By removing moisture from vegetables and fruits, the development and reproduction of microorganisms that cause rotting is prevented. With the drying process, businesses save significantly on packaging, storage and transportation costs. [2]

The drying process is an important and energy-intensive process in all industries. In the industry, there are more than two hundred variants of drying types, in which the dependence of the parameters on the drying material and drying conditions can be observed. This means that many experiments have been conducted in this regard.

The currently used methods of drying agricultural products and various fruits and vegetables in the processing industry require the use of new processing technologies that increase the quality of the final product, shorten the processing time, and improve the quality of the dehydrated material. The process of dehydrating wet products using a drying agent is called drying. In this process, moisture passes from the solid phase to the gas (or steam) phase by evaporation. The use of new technologies equipped with a thermal field for drying products, a vacuum drying device with a liquid phase heat carrier, and a heat storage battery during drying processes is undoubtedly effective in the technological processes of product production.

Foreign and domestic scientists have conducted a number of scientific studies aimed at solving the following problems:

- reducing energy efficiency and resource intensity during drying of agricultural products, fruits and vegetables, increasing the productivity of dryers;
- getting separation tools to ensure energy saving when drying fruits and vegetables;
- creation of technologies that ensure preservation of biologically active substances during drying of fruits, vegetables and agricultural products;
- development of a drying regime that ensures selection of drying parameters for agricultural products, fruits and vegetables;
- creating designs for drying devices that provide artificial reproduction of seeds for drying;
- creation of new effective technologies and technical means of simultaneous drying and processing of agricultural products, fruits and vegetables, and other similar scientific researches[3].

The amount of dry matter in the product has a great influence on the drying speed. For example, the lower the amount of dry matter in the product, the faster the drying of the product. And on the contrary, the more the amount of dry matter in the product, especially substances with osmotic activity (for example, sugar, hydrophilic colloids), the longer the drying will take. The first stage of drying is characterized by a constant rate of water evaporation, and in the second stage, the evaporation of water slows down somewhat. The rate of drying is characterized by the amount of water vapor that evaporates during a certain time. As the water vapor in plant products changes, so does the temperature of the

product. The uniform distribution of heat rays for drying agricultural products, fruits and vegetables in a vacuum drying device with a heat accumulator reduces the drying time and increases the quality of the process. During the drying process, most products become much smaller in size, that is, in size. In drying, this process is a natural process. Since vegetables and fruits are capillary-porous materials, their volume decreases by 3-4 times during drying. Shrinkage is uniform throughout the drying process. When the product dries evenly, its shape does not change, but when it dries unevenly, certain changes in shape may occur. The technology and design of drying agricultural products, fruits and vegetables using a heat accumulator was developed. The heat accumulator can be used not only in the drying device, but also in greenhouses, industry, house heating system and other productions.

Due to the current conditions of our republic, all types of agricultural products can be processed and preserved for a certain period of time and in special ways. In the future, the rapid implementation of priority tasks set in the future will play an important role in the supply of food products to the population of our country.

REFERENCES:

1. Kholiqov M.M., Nasirova Sh.N. Improvement of drying processes for fruit and vegetable pastilles. Procedia of Theoretical and Applied Sciences, Volume 8, Jun 2023, Portugaliya, 89-90 pp.
2. Гинзбург А.С. Основы теории и техники сушки пищевых продуктов / А.С. Гинзбург // Пищевая промышленность. - М.: 1973. – 528 с.
3. Kholiqov M.M., Nasirova Sh.N. Competitive Advantages of Products of the Fruit and Vegetable Network. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology, e-ISSN: 2792-4025 | <http://openaccessjournals.eu> | Volume: 3 Issue: 11,1-3pp

РАЗЛИЧНЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ДИДАКТИКЕ

Одилова Дилнозахон Ферузовна
студентка 1 курса направления «Педагогика»
Навоийский государственный педагогический институт
Научный руководитель: Рахматуллаева Ирода Анваровна

Аннотация. В данной статье говорится о сущности методов обучения и эффективности методов, используемых в современной педагогике.

Ключевые слова: методы обучения, брейншторминг, кейс-стади, проблемное обучение.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qitish usullarining mohiyati va zamonaviy pedagogikada qo'llaniladigan usullarning samaradorligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: o'qitish usullari, aqliy hujum, keys-stadi, muammoli ta'lim.

Abstract. This article talks about the essence of teaching methods and the effectiveness of methods used in modern pedagogy.

Keywords: teaching methods, brainstorming, case study, problem-based learning.

«Новые двери не открыть старыми способами».

Существует множество определений понятия «метод обучения», но в основном оно определяется как способ взаимодействия учителя с учениками, чтобы достигнуть цели обучения. В педагогике накоплен уже не один десяток методов обучения – от традиционных бесед и лекций до инновационных кейс-технологий и деловых игр. Но какие из них помогут современному педагогу сделать свою работу комфортней и продуктивней, и как правильно выбирать и применять методы?

Любая образовательная деятельность строится в соответствии с методами обучения учителя. От них зависит эффективность и усвояемость получения знаний учеником. Есть традиционные и современные методы, однако не все понимают в чем состоят их принципы и какие они решают задачи. Во-первых, стоит рассмотреть разницу между методом, методологией, методикой и приёмами. Все это понятия способов и порядка обучения, но у них есть разница.

Приём - это элементы того или иного метода, выражающие отдельные действия учителя и учащихся в процессе обучения.

Метод - состоит из приемов, которые применяет учитель. Например, одним из способов современного обучения выступает семинар, а вызов ученика к доске для решения задачи – прием обучения. Одни и те же приемы обучения могут применяться в различных методах.

Методика - выступает методом обучения, но она состоит из конкретной программы и имеет определенную теоретическую основу. Методики могут быть авторскими.

Методология - общее понятие, включающее и методы, и методики, и приемы обучения.[2]

В настоящее время очень актуальны и широко используются несколько современных методов:

- Тренинги – это групповое занятие в аудитории, на котором ученики получают практические умения. Теория на тренинге занимает всего 10-20%. Остальное время посвящено практике и активному взаимодействию внутри группы. Нередко под видом тренингов учебные центры проводят лекции. Тренинг считается одним из лучших способов разбора проблем, налаживания психологического климата, прохождения периода адаптации.

- Кейс-стади (case study) - метод изучения и анализа реальных ситуаций, которые могут иметь место в изучаемом направлении. В процессе ученики учатся применять полученные теоретические знания на практике, правильно оценивать факты и соотносить их со своими знаниями, заявлять и аргументировать свою позицию. Для решения кейса нужно произвести анализ предложенной ситуации и оптимальное решение. Метод предполагает, что учитель должен обладать высокой квалификацией, а ученики должны быть достаточно компетентны в заданной области.

- Коучинг (coaching)– это наставничество. Коучами могут быть и сами педагоги, и более компетентные учащиеся, молодые специалисты. Коучинг сфокусирован не на общем развитии, а на достижении четко определенных целей. Задачей коуча является оказание помощи учащемуся в поиске наиболее подходящего способа решения задачи. Он должен помочь подопечному найти и осознать свои зоны роста и научить его продвигаться в них.

- Мозговой штурм (brainstorming) – метод предполагает коллективное обсуждение поставленной задачи. Здесь ученики свободно высказывают свои мнения и идеи. Задача учителя поставить цель, объяснить цели и правила. Ученикам нужно записывать возникающие идеи, которые затем подлежат совместному обсуждению. Какие задачи помогает решать метод: быстрое усвоение учебной программы; приобретение опыта творческой деятельности, умения слушать и слышать; выработка умения решения нестандартных задач; развитие интеллектуальных способностей учеников; приобретение навыков общения в коллективе.

- Интеллект-карта – это схема, в центре которой находится ключевая тема или задача, а от нее расходятся связанные идеи. Способ позволяет наглядно увидеть связь между центральной задачей и ее составляющими. Он помогает быстрее и осмысленнее запоминать информацию, проще воспринимать сложные концепции. Интеллект-карты помогают придумывать идеи, запускать проекты, учить языки, планировать отпуск и т.д.

- Дебаты - интеллектуальное соревнование, развивающее умение активно отстаивать свои взгляды и суждения. Наиболее подходит для проведения урочных и внеурочных занятий в старших группах. Требуется определенной подготовки от участников и ведущего. Дебаты формируют: умение формировать и отстаивать свою позицию; ораторское мастерство и умение вести диалог; командный дух и лидерские качества.

Главной задачей применения методов обучения на уроках является усвоение учебного материала всеми учениками и переход к следующей теме. Чтобы добиться результата, нужно действовать поэтапно: добиться усвоения темы с использованием наглядных материалов, повышающих уровень ее восприятия; закрепить навыки, проверить познавательную активность учащихся; приступить к формированию практических навыков, без которых теория не имеет смысла.

Одна из главных задач современного образования – научить детей самим находить информацию, получать ответы на вопросы, а не заучивать готовый материал. Для этого как нельзя лучше подходят методы проблемного обучения, то есть подача материала через создание проблемных ситуаций. Решая их, дети получают знания, навыки, опыт.

В современной школе чаще всего используются следующие методы проблемного обучения:

1. Сообщающее изложение с элементами проблемности – постановка опытов для достижения определенных целей (например, демонстрации физического явления или химической реакции).

2. Познавательное проблемное изложение – лекции с постановкой риторических вопросов.

3. Диалогическое проблемное изложение – совместная работа учителя и детей над решением проблемы. Этот метод предусматривает подачу уже известного ученикам материала в новой форме, например, решение задачи другим способом.

4. Эвристический или частично-поисковый метод – постановка проблемной ситуации с поэтапным решением. На каждом этапе могут ставиться дополнительные вопросы и задачи.

Огромное количество методов и приемов обучения не редко ставит в тупик начинающих педагогов при выборе. Чтобы определиться, нужно придерживаться следующих принципов:

- Оптимальность. Каждый метод предназначен для определенного круга задач, поэтому важно выбирать метод в соответствии с программой обучения.

- Возрастные и индивидуальные способности учащихся. Например, школьники с удовольствием проходят обучение через деловые и ролевые игры.

- Психологические особенности. Например, групповая работа применяется для выработки командных навыков, обучение гуманитарным дисциплинам подразумевает наличие дискуссий, групповых обсуждений.

- Доказательность. Применяется только, те методы, которые уже доказали свою результативность, не все современные методы одинаково эффективны.

Потребности современного общества диктуют необходимость внедрения более результативных и эффективных методик обучения, поэтому в первую очередь необходимо постоянно обучаться самим учителям. Можно заниматься саморазвитием, изучая тематическую литературу, участвовать в конференциях или получить дополнительное образование на онлайн или офлайн курсах, главное, чтобы методика давала практический результат.

Список использованной литературы:

1. Вульф В.З., Иванов В.Д. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках: Учебное пособие. М., 1997.

2. Педагогика: Учебник / Под ред. П.И. Пидкасистого. М., 2002.

3. Харламов И.Ф. Педагогика: Курс лекций. 4-е изд. М., 1999.

GEOGRAFIYA O'QITISH METODIKASI

Abdusalomov Inomjon

Navoiy Davlat pedagogika instituti

Tabiiy fanlar fakulteti

geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi 2-kurs 202-guruh talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarning mavzularni a'lo darajada o'zlashtirishlariga yordam beruvchi bir qancha metodlar keltirib o'tilgan. Bir vaqtning o'zida siz ta'lim metodlari tarixi, mutafakkirlarning qarashlari va hozirgi kundagi ahamiyati haqida ma'lumot olishingiz mumkin.

Tayanch so'zlar: odob, axloq, metod, ta'lim-tarbiya, geografiya, sharq mutafakkirlari, barkamol inson, didaktika.

O'zbek xalqi o'zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid boy merosga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, iymon-e'tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarini shakllantirishning o'ziga xos tajribasini to'plagan. Bizga ma'lumki, ma'naviy-axloqiy fazilatlar hech qachon o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, balki ularning kelib chiqishining haqiqiy manbai, ularni keltirib chiqargan sabablar va harakatga keltiradigan kuchlar mavjuddir. Zero, har qanday axloqiy qoidalar muayyan tarixiy zaruriyat natijasiga vujudga keladi va muayyan qonuniyat asosida rivojlanib boradi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, Sharq

mutafakkirlarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari bu tajribaning shakllanishiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Tarbiya ham ota-onalarning burchi va farzandlarning haqqidir. "Tarbiya" so'zi arabcha "robba" fe'lidan olingan bo'lib, o'stirdi, ziyoda qildi, rioyasiga oldi, rahbarlik qildi va isloh qildi ma'nolarini bildiradi. Musulmon ulamolar "tarbiya"ni bir necha xil ta'rif qilganlar. Jumladan, Imom Bayzoviy quyidagicha ta'riflaydi: "Tarbiya bir narsani asta-sekin kamoliga etkazishdir". Rog'ib Asfihoniy tarbiyani quyidagicha ta'rif qiladi: "Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga o'tkaza borib, batamomlik nuqtasiga etkazishdir. Tarbiyaning ma'nolaridan biri, insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uyg'unlik hamda muvozanat ila o'stirishdir". Islomda bolalar tarbiyasi ota-onaning eng mas'uliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir. Boshqa burchlar ba'zi ishlarni qilish yoki mulkni sarflash bilan oxiriga etadi. Ammo tarbiya mas'uliyati bardavom bo'ladi. Zotan, ota-onaning farzand ne'matiga haqiqiy shukrlari ham aynan tarbiya mas'uliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi

O'tmishda buyuk allomalarimiz, yuksak darajadagi ma'naviyat, axloq-odob saboqlarini berganliklari, Vatan, xalq istiqboli, farovon turmush, halol mehnat, fan taraqqiyoti, inson mehnati, atrof-muhitga oqilona munosabat haqidagi o'z qarashlarini bayon qilib berganliklariga guvoh bo'lamiz.

Mana shunday mangu allomalar jumlasiga Ahmad Yassaviyni kiritish mumkin. Xoja Ahmad Yassaviy o'zining ma'naviy-axloqiy qarashlari bilan bugungi kunda ham pedagogika faniga beqiyos qo'sha olganligi olib borilgan izlanishlardan ayon bo'lmoqda. "Xoja Ahmad Yassaviyning nuqtai nazariga ko'ra ayyorlik, gunohlarni yashirish o'zgalarga xiyonat hisoblanadi. Bu fikrlari bilan Xoja Ahmad Yassaviy rostgo'ylik, halollik, o'z-o'ziga talabchanlikni targ'ib qiladi. Zahmat chekkan odam sabrli, bardoshli, irodali bo'ladi, degan fikrni ilgari suradi. Xushyorlik shaxsni faol harakat qilishga undaydi. Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlari o'quvchi shaxsini xushyorlikka, faol harakatlanishga, fitnalardan, fisq-u fasod ishlardan o'zini olib qochishga undaydi. Shuning uchun ham ta'lim tarbiya jarayonida ulardan keng foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Yana bir yirik allomalardan biri Burxoniddiy Marg'ioniydir Burxoniddiy

Marg'ioniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida diyonat, imon, vijdon, burch, insoniylik xususidagi g'oyalari shaxsni har tomonlama va uyg'un rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qilgan. Shu jihatdan qaraganda XXI asrda yashagan islom ta'limotining yirik nomoyondasi Burxoniddiy Marg'ioniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida erkinlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, imon-e'tiqod, halollik, axloqiy poklik, odillik, birodarlik, bilimlilik, mustaqil fikr xislatlari asosiy o'rinni egallaydi. Alloma Marg'ioniy o'zining axloqiyhuquqiy qarashlari bilan xalqimiz ma'naviyatini rivojlantirishga, musulmon dunyosi madaniyatining taraqqiyotiga hamda ijtimoiy pedagogik fikr rivojiga salmoqli hissa qo'shgan.

Hozirgi zamonaviy ta'lim metodlari qadimgi metodlardan vazifa nuqtayi nazaridan farq qilmaydi, ammo metod usullari bilan tubdan farq qiladi. Bugun biz geografiyaning o'qitish metodlarini o'rganib chiqamiz.

Geografiyani o'qitish metodikasi pedagogikada ishlangan tadqiqotlarga asoslanadi va o'z predmetini o'qitish mazmuni hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda uning metodlaridan foydalanibgina qolmay, ularning dunyoqarashi, irodasi, xarakterini shakllantiradi, aqliy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuning uchun geografiyani o'qitishning shakl va metodlarini ishlab chiqadi,

Geografiya metodikasining vazifalari qatoriga kiradiganlar:

1. O'quv predmeti sifatida geografiya mazmunini aniqlash.
2. O'qitishning metod va uslublarini tadqiq qilish.
3. Zarur o'quv jihozlarini ishlab chiqish.

Geografiyani o'qitish metodikasi faqat o'qitish jarayonini ta'riflash va tushuntirish bilan cheklanib qolmaydi, u qoidalarini ham ishlab chiqadi. Shuningdek, bu fan

o'qituvchining tayyorlanishidan boshlab o'quv materiallarini o'zlashtirish natijalarini, sinfdagi, uydaga, sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni hisobga olishgacha barcha o'qitish jarayonini o'z ichiga oladi, o'qitish amaliyotini har tomonlama o'rganish va natijalarini iqtisodiy ravishda umumlashtirish asosida o'qitishning qonuniyatlari belgilanadi va yana ham yaxshilash bo'yicha tadbirlar ishlab chiqiladi.

Hozirgi zamon geografiya o'qitish metodikasi ta'lim-tarbiyaning yagona qismi, shakl va metodlarning yaxlit sistemasi sifatida qaraydi. O'qituvchi va o'quvchilarning butun o'quv ishi doimo rejali ravishda rivojlanib boradi. Har bir mavzularni o'qiganlarida yildan yilga ularning dunyoqarashi,

tafakkuri, ko'nikma va malakalari rivojlanadi. Ta'lim va tarbiya metodlari asta-sekin murakkablashdi. Dialektik materializm qonuniyatlarini bilishi, o'qituvchiga tarbiyalovchi ta'lim jarayonining bir butunligi va qarama - qarshiliklarini (metodlarning, ko'rgazmalilikni qo'llanishi miqdori, sifatini) tushunishga yordam beradi.

G.Sayfullayevning geografiya o'qitish metodologiyasi kitobida bir qancha fikrlar yuritilgan. Kitobda bir qancha metodlar yoritib berilgan. Misol uchun: "Aqliy hujum" metodi-biror muammo bo'yicha ta'lim oluvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan metoddir. "Aqliy hujum" metodining yozma va og'zaki shakllari mavjud. Og'zaki shaklida ta'lim beruvchi tomonidan berilgan savolga ta'lim oluvchilarning har biri o'z fikrini og'zaki bildiradi. Ta'lim oluvchilar o'z javoblarini aniq va qisqa tarzda bayon etadilar. N.Sh.Shadiyevning Tabiat Va Geografiya o'qitish metodikasi kitobida

Geografiya o'qitish o'z mazmuni va mohiyati jihatidan pedagogika fanining asosiy tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Maktabda geografiya ta'limining mazmuni va uni tashkil etish geografiya o'qitish metodikasi fanining asosiy vazifasi hisoblanadi. Tabiiy geografiya fanini o'qitish jarayonini metodik jihatlarini tadqiq qilishda geologiya, kartografiya va topografiya, geomorfologiya, 7 landshaftshunoslik, gidrologiya, glyatsiologiya, atmosfera fizikasi, geokimyo singari fanlarning asosiy tushuncha va tamoyillariga tayanib ish ko'radi. Kitobda mazkur fikrlar keltirib

O'tilgan. Z.Davronovning ilmiy ijod metodologiyasi kitobida metodologiya turlarini 3 guruhga bo'ladi. Bular:

1) falsafiy; 2) umumiy ilmiy; 3) maxsus ilmiy

Endi biz bir qancha metodlarni taxlil qilamiz:

Pedagogik kuzatish metodi. Uni qo'llash jarayonida, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba- ishlari va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda individual, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'la-to'kis namoyon bo'lishga erishish muhimdir. Uning samarali bo'lishi uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq.

Anketa metodi. (fransuzcha - tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo'ladi:

Intervyu metodi. Respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta'minlaydi. Intervyu respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta'lim muassasasi hujjatlarni tahlil qilish metodi. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta'lim muassasalari faoliyati mazmimini yorituvchi ma'lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metod O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablarining ta'lim muassasalari amaliyotidagi bajarilish holatini o'rganish, bu boradagi faollik darajasi, erishilgan yutuq hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg'or tajribalarni ommalashtirish va ta'lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo'llaniladi.

Test metodi. Ushbu metod respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o'z mohiyatiga ko'ra quyidagi savollardan iborat:

Pedagogik tahlil metodi. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi. Mazkur metod o'quvchilarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari-kundaliklari, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metodning afzalligi shundaki, u ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Pedagogik tajriba (eksperiment — lotincha “sinab ko'rish”, “tajriba qilib ko'rish”) metodi. Pedagogik tajriba metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, ilgari surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi hamda samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Muayyan muammo yechimini topishga yo'naltirilgan pedagogik tajriba ma'lum doirada, soni aniq belgilangan respondentlar ishtirokida amalga oshiriladi. Mazkur metoddan foydalanish tadqiqotchi tomonidan ilgari surilayotgan maxsus metodikaning samaradorligini aniqlay hamda unga baho bera olishi zarur

Matematik-statistik metod. Tajriba-sinov ishlari, shuningdek, umumiy holda tadqiqotning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi, muammo holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta tahlil etiladi. Yakuniy qiymat tadqiqot samarasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Ayni vaqtda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlar olib borishda Styudent, Ko'virlyag, Rokich, V.P.Bespalko hamda V.V.Grechixin metodlaridan keng foydalanilmoqda.

Geografiya fani tadqiqot predmetining o'zgarishi, fanning taraqqiy etishi bilan bu bosqichlarning mazmuni va ularga sarflanadigan vaqtlar o'zgaradi. Chunki hozirgi zamon geografiyasi nomiga muvofiq bo'lgan—tasviriy-kashfiyotlar geografiyada – ilmiy-amaliy ish olib boradigan tadqiqotlar loyihalash faniga aylanmoqda. Buni nazariya orqali isbotlayotgan soha ma'lum bir vazifani aniq bir tabiiy geografiya sohasiga tatbiq etilsa turli darajadagi xilma-xil geosistemalardan tashkil topgan. Yerusti strukturasi-geografik qobiqni o'rganish tabiiy geografiyaning predmeti. Geografik qobiqni turli katta-kichiklikdagi sistemalarga bo'lib, tahlil etish-tasvirlash bu fan metodi. Geosistemalar haqidagi nazariyalar asosida ularning xususiyatlarni namoyon etish geografik bilimlarning o'ziga xosligini tashkil etadi. Demak, geografik bilimlarning o'ziga xosligi-bu tabiiy yoki ishlab chiqarish tizimlari qanday shakllangan bu birinchidan, ikkinchidan bu sistemalar ayni chog'da qanday holatda, uchinchidan kelgusida bu sistemalar qanday o'zgarishga uchraydi. Bu tahlit geografik o'ziga xoslikning negizida-barcha yer ustidagi sistemalar bir-biri bilan aloqa va o'zaro ta'sirda mavjud bo'lish masalasi yotadi. Chunonchi, quruqlik bilan okean doimo aloqa va ta'sirda, atmosfera bilan gidrosfera ta'sir va aloqada. Tabiiy geografiya fanlarining o'rganish predmeti-geografik qobiq; Geografik qobiqning strukturasi. GQ hududiy strukturasi-dagi komponentlarning o'zaro ta'siridan hosil bo'lgan komplekslarni o'rganadi. Geografik qobiqda strukturaviy tuzilishidan kelib chiqadigan tabiiy hududiy komplekslar va hududiy ishlab chiqarish komplekslarining shakllanish va joylanish qonuniyatlarini o'rganadi. Ammo geografiya yer yuzasidagi narsa va hodisalarni o'rganadigan fan sifatida bundan 2100 yillar muqaddam paydo bo'lgan bo'lishiga qaramay mazkur fanning o'rganish predmeti o'zgarib turgan. Ayniqsa Buyuk geografik kashfiyotlardan so'ng, fanning o'rganish predmetiga qarashlar o'zgarishga uchradi. Chunki Yerdagi geografik obyektlarni tasvirlash mazmuniga ega geografik atamasi mohiyatan o'z vazifasini o'tab bo'lgan edi. Materiklar, orollar, okeanlar, dengizlar, tekisliklar, tog'lar kashf etilib ularning geografik ta'riflar vazifasi, ekratilganligi ma'lum edi. Davrlar o'tishi bilan fanlarning differentsiyalashuvi ya'ni tarmoqlarga bo'linib ketishi natijasida geografik fanidan ko'pgina tarmoq fanlar ajrala boshladi. Shunda tabiatshunos olimlarning uzoqni ko'zlab fikrlaydigan vakillar geografik fanining predmeti tabiatni bir butun tarzda talqin etish bilan bog'liq muammolari bo'lishi lozimligi o'qtirdilar. Shulardan biri bor yo'g'i 28 yil umr ko'rgan niderlandiya olimi Berixard Varenus o'zining “Umumiy geografi” kitobini yozib 1950-yildayoq “Geografik yer-suv sharini bir butun, o'zaro bog'liq holda o'rganishi lozim”, deb yozgan edi. Shundan keyingi davrlarda nemis olimlari K.Ritter geografik “butur yer shari”ni, A.Gettner “ulkalarni, ulardagi predmet va hodisalarning hududiy joylanishi nuqtainazaridan o'rganishi”ni F.Rixgofen “Yer

planeta yuzasini”, Fransuz olimi E.Marton “Yer yuzasida inson faoliyati bilan tabiiy, biologik hodisalar, hamda ularning joylanish sabablarini” o‘rganadi deb ko‘rsatgan edilar. Peterburg universitetining kafedra mudiri P.I.Brounov 1910-yilda geografiya fanining obyektini sifatida “Yerning tashqi qobig‘i tabiiy tuzilishining hozirgi holatini” o‘rganadi deb yozgan edi. Hozirgi zamon geograflarining aksariyati P.I.Brounovning bu fikriga qo‘shiladilar, ammo “tashqi qobiq” tushunchasining mazmunini bir xil talqin etmasdan, uni “geografik qobiq”, “landshaft qobig‘i”, “geosfera”, “biogenosfera”, “Epigeosfera” va boshqa terminlar mazmuniga yo‘g‘rib (kiritib) tushuntiradilar.

Xulosa va takliflar

Hozirgi rivojlangan zamonda fan va texnika tinimsiz ravishda o‘zgarib bormoqda. Shu bilan birgalikda ta‘lim berish metodlari xam izchil o‘zgarib rivojlanib bormoqda. Men shaxsiy izlanishlar natijasida sizlarga bir qancha yangicha metodlarni taqdim qilmoqchiman.

Turfa xillik metodi. Ushbu metodda dars o‘tish uchun o‘qituvchidan turfa xil metodlardan xabardor bo‘lish talab qilinadi. Metodga ko‘ra o‘qituvchi har bir darsda yangicha metod qo‘llaydi. Misol uchun; dushanba kuzatish, seshanba test metodi, chorshanba anketa metodi va h.k. Bu metod orqali o‘qituvchi o‘quvchilarga har darsda yangicha metodlar bilan dars o‘tishga va metodlarni sinab ko‘rishga yordam beradi. Ushbu metod o‘quvchilarni darsdan zerikish hissidan uzoqlashtiradi. O‘quvchilar har bir darsga qiziqish bilan borishadi va o‘zlashtirish darajasi yaxshilanadi.

Tablo metodi. Ushbu metodda tablo tuzulib unda darsni o‘zlashtirish bo‘yicha eng yaxshi o‘quvchilar ketma-ketlikda tabloga tushiriladi. Misol uchun; Bobur 12 ball, Sardor 10 ball, Olim 6 ball (baholash sistemasini qanday tuzish ahamiyatsiz) va h.k. Bu metod o‘quvchilarda sog‘lom raqobat tuyg‘usini shakllanishida yordam beradi. Ushbu metodning salbiy tomonlari ham bor. Bu metod natijasida sinfda tabaqalanish vujudga kelishi mumkin.

Qiziqtirish metodi. Ushbu metodda o‘qituvchi dars davomida o‘quvchilarga fan bo‘yicha qiziqarli ma‘lumotlar berib boradi. Misol uchun; Dunyodagi eng sovuq poytaxt bu Ulan Bator. Bu o‘quvchilarni fanga bo‘lgan qiziqishini o‘stiradi. Ushbu metoddan ayniqsa yilning boshida foydalanilsa yaxshi natija beradi.

Psixologik metod. Biz ushbu metodni individual metod deb atashimiz ham mumkin. Metodga ko‘ra o‘qituvchi birinchi darslarda har bir bolalarning psixikasini o‘rganib chiqadi va shunga qarab bolalarga turlicha muomalada bo‘ladi. O‘qituvchi o‘quvchining psixikasini o‘rganish orqali dars sifatini yaxshilash mumkin. Salbiy taraflari; sinfda o‘quvchilar soni ko‘p bo‘lmasligi. Chunki sinfda bolalar 20 tadan oshib ketsa o‘quvchi tarkibida individuallik bo‘lgan metodni qo‘llashda qiyinchiliklarga uchrashi mumkin.

Biz yuqorida keltirib o‘tilgan barcha ma‘lumotlardan shuni anglashimiz mumkinki, hali ta‘lim metodologiyasida qilinishi kerak bo‘lgan ishlar talaygina. Hozirda mamlakatimizda ta‘limga alohida e‘tibor ko‘rsatilmoqda. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Yuksak ma‘naviyat-yengilmas kuch” asarida bu haqida shunday deydi: “Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo‘lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono, va albatta baxtli bo‘lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma‘naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirligimizni, qat‘iyat va mas‘uliyatimizni yo‘qotsak, bu o‘ta muhim ishni o‘z holiga, o‘zbo‘larchilikka tashlab qo‘yadigan bo‘lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo‘g‘rilgan va ulardan oziqlangan ma‘naviyatimizdan, tarixi xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o‘zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo‘lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin. Davlatimiz rahbari O‘qituvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan soha vakillariga yo‘llagan tabrik nutqida ta‘kidlaganidek, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta‘lim va tarbiyadir.

Shuning uchun ham, O‘zbekistonda ta‘lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag‘lar yo‘naltirilmoqda. Maktabgacha ta‘lim, maktab va oliy ta‘lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyatida sifat o‘zgarishlari ro‘y bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. I. Karimov “Yuksak ma‘naviyat-yengilmas kuch”, G. Sayfullayev “Geografiya o‘qitish metodologiyasi” (Buxoro 2022),

2. N. Sh. Shadiyeva “Tabiat va geografiya o‘qitish metodikasi” (Buxoro 2022),

3.Z.Davronov “Ilmiy ijod metodologiyasi” (Toshkent 2007), R.A.Mavlonova “Umumiy pedagogika”.

“BESHIK TO‘YI” MAROSIMINING KELIB CHIQISHI VA UNING AMALIY AHAMIYATI.

**Navoiy davlat pedagogika instituti
II kurs talabasi Rajabboyeva Sevinch
Ilmiy rahbar: f.f.f.doktori N.Tursunova**

Annotatsiya. Ushbu maqolada marosimlarning biri hisoblangan “Beshik to‘yi” marosimining kelib chiqish tarixi, o‘tkazilish tarzi haqida, unda kuylanadigan qo‘shiqlar to‘g‘risida fikr yuritildi va ularni kuylashdan maqsad nima ekanligi aytib o‘tildi.

Kalit so‘zlar: marosim, marosimning ahamiyati, beshik to‘yi, aytimlar.

Marosim insoniyat madaniyatining eng muhim shakllaridan biri bo‘lishi bilan bir qatorda uni rivojlantirishdagi samarali vosita ham hisoblanadi. Marosim xalq san‘ati va madaniyati shakllari orasida eng ulkan auditoriyani o‘ziga jalb qiladigan ommaviy tadbir hisoblanadi. Marosimlar xalqning eng yaxshi an‘analari, odatlari, axloqiy qoidalarini o‘zida mujassamlashtirishi, saqlashi va rivojlantirishi jihatidan yoshlarni tarbiyalashda, ularning odobli-axloqli bo‘lishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Marosim inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy vaziyatda o‘tadigan, o‘z ramziy harakatlariga hamda maxsus aytim-qo‘shiqlariga ega hayotiy tadbirdir. Marosimlar kishilarning ma‘naviy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan ma‘naviy hayot qadriyatlarini sirasiga kiradi.

O‘zbeklar marosimlarga boy xalqdir. Marosimlar biror sababsiz yoki asossiz yuzaga kelmaydi. Ular maxsus uyushtiriladi. “Ajdodlarimiz tomonidan amal qilinib kelingan bola tug‘ilishi bilan bog‘liq urf-odatlar ham O‘rta Osiyo xalqlari oilaviy-maishiy marosimlari folklorining qadimiy qatlamini tashkil etadi.”⁸⁴ To‘y ko‘pchilik ishtirok etadigan yirik marosim. O‘zbek to‘ylarini o‘tkazish tarsi, ishtirokchilari tarkibi, vazifalari hamda uning verbal qismini tashkil etuvchi poetik folklorini janriy tarkibiga ko‘ra bir necha turga bo‘lib o‘rganish mumkin.

Marosim haqida gapirar ekanmiz, beshik to‘yi – Yaqin va O‘rta Sharq, O‘rta Osiyo xalqlari, jumladan, o‘zbeklar oilasida to‘ng‘ich farzand tug‘ilishi sharafiga o‘tkaziladigan tantanali marosim. Beshik to‘yi nafaqat o‘zbek, balki turkiy xalqlar marosim folklorining qadimiy uzvlaridan biri ekanligini Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asaridagi beshikka aloqador leksemalar ham tasdiqlaydi.⁸⁵

Bu udum O‘zbekiston viloyatlarida o‘ziga xos xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi. Biz bu marosimning Xorazm diyorida nishonlanishi to‘g‘risida aytib o‘tamiz. Ayol ilk farzand tug‘ganidan keyin, beshik to‘yini ikki tomon qudalar birgalikda tashkil qilib o‘tkazadilar. Uning ota-onasi xursandchilikidan va ota-onasining zimmasida bo‘lgani uchun beshik, belanchak va boshqa narsalarni olib borishadi. Chaqaloq tug‘ilganidan 5 kun o‘tgach, besh oqshomni sog‘-salomatlikda ko‘rdi deb, beshta qo‘shniga oq un oshi ovqati tarqatiladi. Bu marosimni o‘tkazishdan maqsad chaqaloqning umri uzoq bo‘lsin, doim sihat-salomat bo‘lib yursin deya o‘tkaziladi. Bola tug‘ilgandan keyin 40 kunlik chilla davri bo‘ladi. Ana shu 40 kun ichida 7 kun o‘tgach onasi bolani yuvintirib, chilladan chiqarib, uyga mulla chaqirib, onasi chaqaloqni qibla tomonga qarab turib, mulla chaqaloqning qulog‘iga azon aytib, keyin uning ismini aytadi. Chaqaloq tug‘ilib, oradan 7-10 kun o‘tgach, uning kindigi tushgandan so‘ng beshikka belanadi. An‘anaga ko‘ra, beshik asosan tut, jiyda, o‘rik kabi mevali daraxtlarning yog‘ochidan tayyorlanadi. Beshikning mevali daraxt yog‘ochidan yasalişining ham ramziy ma‘nosi bor: bu mevali daraxtlar qadimgi ajdodlarimiz tasavvurida ham hosildorlik, qut-baraka timsoli sifatida qaralgan. Ajdodlarimiz mevali daraxtlarga xos sermevalik, ya‘ni hosildorlik xususiyati beshik orqali bolaga ham o‘tadi deb ishonganlar.

Beshikka belanish jarayonida qarindosh-urug‘lari ishtirok etib, qari momolar aytim aytib beshikka belaydilar.

⁸⁴ Latifa Xudayqulova, Nsiba Tursunova. Oilaviy – maishiy marosim folklori. Navoiy-2022y. 15-bet.

⁸⁵ Latifa Xudayqulova, Nsiba Tursunova. Oilaviy – maishiy marosim folklori. Navoiy-2022y. 51-bet.

Bavak-bavak bak bavak,
Onasining joni bavak.
Otasining moli bavak,
Bog'da uzumning g'orasi
Tog'da echki bolasi
Bu kimning nevarasi
...nevarasi
...nevarasi.

Bu aytimning aytilishidan maqsad, chaqaloqning ilk to'yi bo'lganligi va uning kelajagi buyuk, umri uzoq, ota-onasining izdoshi, solih, soliha farzand bo'lib yetishishi uchun, shunaqa aytimlar aytib, beshikka belanadi. Momo tomonidan aytilgan aytimlarda bola va onaning ins-jinsidan muhofaza qilinishi bilan bog'liq odatlar o'tkaziladi.

Bizga ma'lumki, umumo'zbek folklori an'analari mamlakatimiz hududlari o'rtasida mushtarak jihatlar bo'lsa-da, marosimlar ichidagi turli-tuman urf-odat, rasm-rusum, irim-sirim, aytim va alomatlar talqinidagi o'ziga xosliklari bilan bir-biridan jiddiy farqlanib turadi. Bunday o'zgachalik har bir hududda qadimdan shakllangan o'ziga xos folklor an'analari, aholisining etnik tarkibi bilan bog'liq janriy rang-baranglik va hududda kechgan ko'p asrlik madaniy jarayonlar natijasida yuzaga kelgan badiiy matnlarning boshqa joylarda uchramasligi yoki muayyan darajada farqlanib turishi bilan xarakterlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O.Safarov .O'zbek bolalar poetik folklori. Toshkent .O'qituvchi.1985.
2. B.Sarimsoqov.O'zbek marosim folklori.Toshkent.Fan.1986.
3. M.Alaviya.O'zbek xalq marosim qo'shiqlari.Toshkent.Fan. 1974.
4. L.Xudayqulova, N.Tursunova .Oilaviy-maishiy marosim folklori.Navoiy.2022
5. Jahongirov G'. O'zbek bolalar folklori. Toshkent: O'qituvchi, 1975.
6. Safarov O. O'zbek bolalar poetik folklori. – Toshkent: O'qituvchi, 1985;.

TARBIYA JARAYONINING SAMARADORLIGINI OSHIRUVCHI PSIXOLOGIK MEXANIZMLAR

N.O'.Bobonazarova

**University of Economics and pedagogy NOTM
,pedagogika kafedrası o'qituvchisi**

Annotasiya. Ushbu maqolada tarbiya jarayonining mohiyati, xulq-atvorning shakllanishi, tarbiya jarayonida ota-onaning o'rni kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilgan.Yosh avlodni tarbiyalashda qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar ahamiyati va psixologik mexanizmlar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar:tarbiya jarayoni, qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar, psixologik mexanizmlar.

Tarbiyali bo'lish-bu xulq-atvorni nazorat qilishdan iboratdir: bunday nazorat insonni yomon xatti-harakatlarni bajarmaslik imkoniyatini beradi.

Agar shaxs xulq-atvorini axloqiyligi haqida qayg'ursa, u ijtimoiylashuvga erishgan bo'ladi.

Tarbiyalanganlik ijtimoiylashuvni o'rganish jarayoni sifatida qaraladigan yosh psixologiyasida olingan natijalarga asoslanadi: bola o'zini egotsentrik emas, balki tarbiyali tutishi uchun tarbiyalanganlik qanday rag'batlantirilishi kerak? Tarbiya o'z mohiyatiga ko'ra ijtimoiy jihatdan ijobiy ehtiyojlarni hosil qilishidir. Agar ta'lim shaxsning ongini shakllantirish bo'lsa, tarbiya uning ongsizlik sferasiga ta'sir etishdir. Bolalarga ularni tarbiyalaydiganlarga hissiy yaqinlik xos. Odatda 6 oylik bolalar unga g'amxo'rlik qiladigan ota-onasiga bog'lanib qoladilar. Ota-onaning oldida bo'lish ular bilan muloqotda bo'lish bolalarga juda yoqadi, ularning yo'qligi bolaga yoqmaydi. Ota-onaning g'amxo'rligini bildiradigan so'zlar, xatti-harakatlar bola uchun juda katta ahamiyatga ega, uni erkalamaslik, suymaslik salbiy ahamiyatga ega bo'ladi. Xulq-atvorning dastlabki ijtimoiylashuvi xuddi shu o'rganish jarayoni orqali sodir bo'lishi mumkin: xulq-atvorning istalgan shakllari g'amxo'rlik va e'tibor bilan taqdirlanadi, kutilmagan shakllari esa qo'llab-quvvatlanmaydi. Lekin yaxshi xulq-atvorni rag'batlantirish va yomon xulq-atvor uchun jazolash axloqiy ijtimoiylashuvning kichik bir qismidir. Biz ko'rib chiqqan xulq-atvor hamma bolalarga ham taalluqli emas.

Bolalarni tarbiyalash samaradorligini oshirishda an'ana va urf-odatlarini roli katta.

Xalq urf-odatlarini, an'analari va marosimlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ular odamlarni bir-biriga yaqinlashtiradi, do'stlik-birodarlik his-tuyg'ularini rivojlantiradi. Bular o'z navbatida yoshlar uchun ibrat namunasini o'taydi.

Mustaqil jamiyatning baxt-saodati yo'lida halol mehnat qilish: jamiyat boyligini saqlash va ko'paytirish yo'lida har bir kishining tinmay g'amxo'rlik qilishi: ijtimoiy burchni yaxshi anglash; jamiyat hayotida va shaxsiy hayotda halollik va rostgo'ylik, axlokiy sofdillik, odamiylik va kamtarlik, milliy va irqiy adovtlarga aslo yo'l qo'ymaslik va shu kabilar tarbiya jarayonining muhim psixatlaridir.

Tarbiya jarayonida g'amxo'rlikning funksiyasi kattadir. Bolalar befarq ota-onalarga nisbatan g'amxo'r ota-onaga ko'proq taqlid qiladilar. G'amxo'r ota-onalar bolaning salbiy xulq-atvorini qo'llab-quvvatlamaganda bola o'z xatti-harakatlarining oqibatini ertaroq anglaydi.

Tarbiyaviy jarayon amalga oshirishda g'amxo'rlik bilan bir qatorda yaxshi ko'rishga asoslangan intizomga rioya qilish zarurdir. Bu bola bilan doimiy muloqotni-tushuntirishni, muhokama qilishni, agar bolaning xulq-atvori shuni talab qilsa, o'g'zaki tanbex berishni, yaxshi xulq-atvor uchun taqdirlashni nazarda tutadi.

Tarbiya jarayonining texnologiyasini quyidagicha sharhlash mumkin:

1. Tarbiyalanuvchi alohida takrorlanmas individuallik sifatida tushunmoq lozim. Uning ehtiyojlari strukturasi aniqlash kerak.

2. Ijobiy emotsiyalar vositasida ijobiy xulq-atvor odatlarini shakllantirmoq kerak. Ong ham, iroda ham tavsiflar ierarxiyasini shakllantira olmaydi. Zotan bir ehtiyojning o'rnini fakat boshqa ehtiyojgina egallashi mumkin.

3. Shu ehtiyojlarni qondirish vositalari bilan bolani qurollantirish tarbiya va tarbiyachidan mulokotni ham emas, hamdardlikni ham emas, aynan shu vositalar bilan qurollantirishni kutadi. Arastu aytganidek: "Tarbiya uch narsaga ehtiyoj sezadi: iste'dodga, ilmga, mashqqa".

Konfutsiy: "Eskini o'zlashtirgan va yangini tushunishga qodir insongina tarbiyachi bo'la oladi" degan edi, mustaqillikning dastlabki yillaridanoq butun mamlakat miqyosida ta'lim-tarbiya, ilm-fan, kasb-hunarga o'rgatish sohalarini isloh qilishga nihoyatda katta zarurat sezila boshladi. Bugungi kunda tarbiya jarayonida ham qator o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. shuni ta'kidlash lozimki, ma'rifat xalqimiz, millatimiz konidadir. An'anaviy sharqona qarashga ko'ra, ma'rifatlilik faqat bilim va malaka emas, ayni paytda chukur ma'naviyat va go'zal axloq degani hamdir.

Bir ijtimoiy jamiyatning ikkinchisiga almashishi, shuningdek milliy mustaqillik va uning ne'matlari respublikamiz fuqarolarida tub o'zgarishlarni vujudga keltirmoqda. milliy tuyg'u, milliy qiyofa, milliy xarakter, milliy ta'b, milliy kuy, milliy raqs, milliy ma'naviyat, qadriyat hamda ruhiyat ta'siri ostida o'zining tub mohiyatini aks ettira boshladi. O'tmishning boy merosi, uning an'analari milliy istiqlol tufayli o'z egalariga qaytarib berildi. Fuqarolarning ijtimoiy ongi asta-sekin o'zgarib borishi natijasida etnopsixologik xususiyatlar tiklana boshladi, milliy, umumbashariylik hislatlari o'rtasida adolatlilik, teng huquqlilik aloqalari o'rnatilmoqda, shovinizm turmushdan uzoqlashmoqda.

XXI asrda shaxs shakllanishida uning tarbiyalanganlik darajasini ortishidainning, xususan "Hadis" ilmining ahamiyati kattadir. Shaxslararo munosabatda tenglik, g'amxo'rlik, samimiylik, o'zaro yordam, simpatiya, antipatiya, hamdardlik, sevgi muhabbat singari milliy xususiyatlarni tarkib toptirishda hadislarining roli yanada ortmoqda.

O'zbek oilasida tarbiya mohiyati, mazmuni tarbiyaning kundalik va istiqlol rejasi, bolalarga ta'sir o'tkazish vositasini tanlash va undan unumli foydalanish o'ziga xos xususiyatga ega, chunki uning asosida xalq an'analari yotadi.

O'zbek xalqining etnopsixologik xususiyatlaridan unumli foydalanish har tomonlama taraqqiy etgan inson shaxsini tarkib toptirishda muhim rol o'ynaydi. Abdulla Avloniy aytganidek: "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir".

Yosh avlod tarbiyasida milliy ruhiyat, umuminsoniy, xalqchil milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analalar yetakchi o'rin tutmog'i lozim (tarbiya etnopsixologik va etnopedagogik munosabat). Bular orqali yoshlarda quyidagi fazilatlarini tarbiyalash lozim.

- a) yoshlarda vatanparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirish;
- b) xayrihohlik, odamlarga hurmat, mehr - shavkat;

- v) kattalarni hurmat qilish, e'zozlash;
- g) muloyimlik;
- d) ishbilarmonlik, mohirlik, ishchanlik, iqtisodiy tafakkur;
- ye) kichik yoshdan mehnatsevarlik;
- j) Jismoniy baquvvatlik;
- z) axloq odoblilik;
- i) oilaparvarlik;
- k) ayollarga hurmat;
- l) o'zaro hamkorlikka intiluvchanlik.

Ma'lumki, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bilan oila, mahalla, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, huquqni muhofaza qiluvchi tashkilotlar, ilmiy-pedagogik kadrlar shug'ullanadilar. Tarbiya jarayoni barcha ishtirokchilarining bahamjihatlik bilan olib boradigan ishlarigina o'zining ijobiy natijalarini berishi mumkin.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ni amalga oshirish vazifalari ana shuni taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Levantuev P.I., Asqarxo'jaev A., Chudnovskiy V.E., Vohidov M.V. Bolalar psixologiyasi d'lari. T., “O'qituvchi”, 1964
2. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik texnologiya. T., 2004
3. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisi psixologiya. T., 1998
4. Sherbakov A.I. Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiyadan praktikum. T., 1991
5. Vohidov M.V. Maktabgacha tarbiya psixologiyasi. T., “O'qituvchi”, 1970
6. G'oziev E. Psixologiya. T., “O'qituvchi”, 1994
7. Krutetskiy V.A. Pedagogik psixologiya asoslari. T., “O'qituvchi”, 1976
8. Karimova V. Va boshqalar. Mustaqil fikrlash. T., “Sharq”, 2000
9. Ahloq-odobga doir Xadis namunalari.-T., 1990
10. Ibroximov A. Va boshqalar. Vatan tuyg'usi. – T., “O'zbekiston”, 1997

TALABALARDA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDAGI TURLI SHAKLLAR

Islamova Rahbarxon Ravshanovna
Guliston davlat universiteti o'qituvchisi
Tel: +998915076686

Annotatsiya. Zamonaviy insondan tanlagan vaziyatda harakat qilish, maqsadlarni belgilash va unga erishish, mustaqil qarorlar qabul qilish talab etiladi. Shu munosabat bilan ta'lim tizimi oldida o'quvchilarda ijodiy shaxsni shakllantirish, faol hayotiy pozitsiyani tarbiyalash vazifasi turibdi.

Hozirgi ta'lim bosqichda ta'limni modernizatsiya qilish yo'nalishida amalga oshirilayotgan innovatsion jarayonlar uning mazmun-mohiyatining turli variantlarini ishlab chiqish, ta'lim g'oyalari va texnologiyalari samaradorligini oshirishda pedagogika fani va amaliyoti imkoniyatlaridan foydalanish bilan birga olib borilmoqda, yosh avlodning ijodiy salohiyatini yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Tayanch so'zlar:pedagog ijodiy faoliyat, bilim, ijodkor, kompozitsiya, kreativ rivojlantirish, perspektiva, loyiha, ijodiy-badiiy faoliyat.

Mamlakatdagi ijtimoiy taraqqiyot va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning ahvoli tahlili shuni ko'rsatadiki, jamiyat yangi tipdagi tafakkurga ega, hayot muammolarini nostandart va samarali hal qila oladigan shaxsga muhtoj.

Bu muammoni hal etishda talabalarning bilimni kengaytirish va chuqurlashtirishga, ularning tashabbuskorligi va mustaqilligini rivojlantirishga, ijodiy faolligini namoyon etishga, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga hissa qo'shishi lozim bo'lgan oliy o'quv yurtlariga alohida o'rin beriladi. Badiiy didni tarbiyalash, tasavvurni, tasavvurni, dunyoqarashning o'ziga xosligini uyg'otish.

Ijodiy faoliyat tizimlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayonida ma'lum psixologik-pedagogik sharoitlarga bog'liq holda rivojlanadi, ularning eng muhimi o'quvchilar ijodiy faoliyatining samarali turlaridan foydalangan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir.

Ijodkorlikning insonni ozod qiluvchi va uning mavjudligiga ma'no beruvchi kuch sifatidagi ahamiyati haqidagi antropologik g'oya uning barcha falsafiy asarlarida mavjud. U ijodkorlik uchta elementga asoslanadi, deb hisoblagan:

a) erkinlik elementi, buning yordamida faqat yangi va hech qachon mavjud bo'lmagan ijodkorlik mumkin;

b) sovg'a elementi va u bilan bog'liq bo'lgan maqsad;

v) allaqachon yaratilgan dunyoning elementi, unda ijodiy harakat amalga oshiriladi va u o'zi uchun materiallar oladi [2].

Biz ushbu bayonotni qonuniy deb hisoblaymiz, bu shaxsning ijodiy faoliyatining rivojlanishi faqat bir qator omillarning kombinatsiyasi bilan mumkinligini tasdiqlaydi, ulardan eng muhimi:

– ijodiy qobiliyatning mavjudligi (“sovg'a”), hokimiyatdan mustaqillik va standartlar (“erkinlik elementi”);

– reproduktiv va ishlab chiqarish tamoyillarining birligi (“yaratilgan dunyoning elementi va ijodiy harakatning o'zi”).

Ijodkorlikni ma'lum qoidalar va harakat usullariga oqilona bo'lish mumkin emas. Antropologik yondashuv nuqtayi nazaridan ijodkorlik nafaqat yangi mahsulotlar, qadriyatlar, g'oyalar yoki kashfiyotlar yaratish emas, balki shaxs tomonidan shaxsiyatni yaratish, uning o'ziga xosligi va potentsial ijodiy cheksizligini anglashdir. “Ijodkorlik” tushunchasini talqin qilish bo'yicha umumiy qabul qilingan nuqtayi nazar shundan iboratki, u inson faoliyatining bir turi sifatida yangilik va o'ziga xoslik, o'ziga xoslik va ijtimoiy-tarixiy o'ziga xoslik bilan ajralib turadi. Aksariyat olimlar ijodkorlikning tabiati bir, shuning uchun ham ijodkorlik qobiliyati universaldir, degan fikrda. San'at, texnologiya yoki boshqa faoliyat turlarida yaratishni o'rgangan odam bu tajribani boshqa har qanday sohaga osongina o'tkazishi mumkin. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda shaxs faoliyati ijodkorlik va ixtiyoriy muloqot harakatlarida namoyon bo'ladigan moddiy va ma'naviy madaniyat boyliklarini “o'zlashtirish” asosida hayotda ijtimoiy ahamiyatga ega o'zgarishlarni amalga oshirish qobiliyati sifatida qaraladi.

Shaxsning umumiy faoliyati shakllari boshlangan faoliyatni davom ettirish istagida, bajarilgan harakatlarning energiyasida, faoliyat bilan bog'liq stressga nisbatan chidamlilikda, bajarilgan harakatlarning xilma-xilligida, tezligida va ularning o'zgaruvchanligida ifodalanadi. Shaxsning o'zini namoyon qilish, samarali o'zlashtirish va tashqi voqelikni o'zgartirish tendentsiyasida faollik mavjud.

Shunday qilib, faoliyat inson hayotining o'zini o'zi anglash, ehtiyojlarni qondirish, faoliyat uchun motiv bo'lgan muayyan holatlar va obyektlarga nisbatan tabiiy yo'lidir. Faoliyat faoliyat bilan bog'liq holda, uni shakllantirish, amalga oshirish va o'zgartirishning dinamik sharti, uning harakatining dalili sifatida qaraladi.

O'SMIRLIK YOSHIDA TA'LIM-TARBIYAGA INDIVIDUAL YONDOSHISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI.

“University of economics and pedagogy” NOTM

o'qituvchisi Z.P.Komilova

Annotatsiya. Maqolada o'smirlar psixologiyasining ta'lim-tarbiyaga individual yondashishning ijtimoiy psixologik xususiyatlari haqida so'z boragan.

Kalit so'zlar.yosh davrlari, o'smirlik, ota-ona, mahalla, hamkorlik

Аннотация. В статье рассматриваются социально-психологические особенности индивидуального подхода подростковой психологии к воспитанию.

Ключевые слова.возрастные периоды, подростковый возраст, воспитание детей, соседство, сотрудничество

Annotation. The article discussed the social psychological features of the individual approach of adolescent psychology to education.

Keywords. Age periods, adolescence, parent, neighborhood, collaboration

Bugun dunyoda hozirgi asrimizga ta'rif berilar ekan avvalambor “XXI asr texnologiyalar asri”, “XXI intellektual avlod asri” deb nom berilmoqda. Hozirgi kun hayotimizga zamonaviy texnologiyalar, ilm-fanning eng so'nggi yutuqlari kirib bormagan soha qolmagani va ular hayotimizning ajralmas bir

qismiga aylanib ulgurani barchamizga sir emas. Bugun insoniyat o'z sivilizatsiyasining eng barakali davrida yashamoqda, lekin shu bilan birga bugun butun dunyo mamlakatlari aholisini tabiat injiqliklari, ekologik halokatlar, texnogen fojialar, urushlar, qurolli to'qnashuvlar, yadro xavfi, siyosiy qarama-qarshiliklar, giyohvandlik, turli bedavo dardlar, kasaliklar tashvishga solmoqda. Bular aynan biz yashayotgan zamonaviy texnologiyalar asri ko'zguqidagi muammolardir. Insoniyatning bugungi yana bir fojiasi – yoshlar orasidagi muammoli masalalar hisoblanadi. Ayniqsa, bu muammolar o'smirlik yoshidagi bolalarda ko'p uchrashi bolalar bilan hamkorlikda ishlash zaruriyatini ko'rsatib bermoqda.

O'smirlik yoshi barcha yosh davrlaridan o'ziga xos shiddati va o'zgarishlarga moyilligi bilan farq qiladi. O'smirlik yoshi dunyoqarash, e'tiqod, nuqtayi nazar, prinsip, o'zligini anglash, baholash va hokazolar shakllanadigan davr hisoblanib, 11-12 va 15-16 yoshlarni o'z ichiga oladi. Kichik maktab yoshidagi bola kattalarning ko'rsatmalari yoki o'zining tasodifiy, ixtiyorsiz orzu-istaklari bilan harakat qilsa, o'smir faoliyatini muayyan prinsip, e'tiqod va shaxsiy nuqtai nazari asosida tashkil qila boshlaydi. O'smiringa ijtimoiy ta'sirlarning natijasida xulq-atvorining shakllanishi, reaksiya va hokazolar namoyon bo'la boshlaydi. O'smir yoshining klassik tavsifi, o'tish davri bu ideallarga, yangi intilishlarga, hislarning yo'nalganligiga va harakatlarning o'ziga xosligiga bog'liq jarayon bo'lib, bolalik va kattalik o'rtasidagi mas'uliyatli faoliyatni turmush tarziga aylantirish kabi jarayonlarning kechishi bilan bog'lanadi. O'smirlik yoshi inson hayotining eng qiyin davrlari bo'lib, uning yaxlit shaxs sifatida shakllanishi, nafaqat fiziologik yetilish, shaxsiy biografiya, balki jamiyatdagi ma'naviy muxit va mavjud ijtimoiy mafkuraga nisbatan ichki norozilikdan iborat psixologik o'ziga xoslik davri ekanligi tasdiqlanadi. O'smir shaxsining tarkib topishida ahloq, o'ziga xos ong alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda o'quvchilarning axloqiy tushunchalarni o'zlashtirishi va ularni turmushga tatbiq etishi muhim rol o'ynaydi. Umuminsoniy hislatlarni shakllantirish jarayoni o'quvchidagi ishonch, aqida, nuqtayi-nazarning qarama-qarshiliklariga duch keladi. O'smir shaxsini tarkib toptirishda uning atrof-muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. Chunki o'smirda muayyan narsalarga munosabat shakllangan bo'ladi. Ijtimoiy turmushni kuzatish, undagi inson uchun zarur ko'nikmalarni egallash kattalar xulq-atvorini tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Natijada favqulodda holatlarga katta yoshdagi odamlarning o'tgan o'rni va uslubini baholash ko'nikmasi tarkib topa boshlaydi.

O'smirlik yoshida psixologik jihatdan eng muhim xislat – voyaga yetish yoki kattalik hissining paydo bo'lishi alohida ahamiyaga ega. Kattalik hissi ijtimoiy-axloqiy sohada, aqliy faoliyatda, qiziqishda, munosabatda, ko'ngil ochish jarayonida, xulq-atvorning tashqi shakllarida o'z ifodasini topadi. O'smir o'z kuchi va quvvati chidamliligi ortayotganini, bilim saviyasi kengayayotganini anglay boshlaydi. Bularning barchasi unda kattalik hissini rivojlantiradi. Unda g'ashga tegadigan rahbarlikdan, o'rinsiz homiylikdan, ortiqcha nazoratdan, zeriktiradigan g'amxo'rlikdan xoli bo'lish istagi vujudga keladi. Mazkur jarayon o'z navbatida kattalar bilan munosabat va muloqotda noxush kechinmalarni paydo qiladi. Sinf jamoasi va oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartirishgina kattalar bilan o'smirlar orasidagi anglashilmovchilik g'ovini yo'qotadi. Bu yoshda o'smirlarga nisbatan qarashlar va munosabatlarni o'zgartirish talab etiladi. Ota-onalar va o'qituvchilarga o'smirlar bilan samarali muloqotni amalga oshirish usullarini o'rgatish mas'uliyatini maktab amaliyotchi psixologlari amalga oshirishlari lozim. O'smir bola bilan oilada ham alohida e'tibor lozim. Xususan, bola shaxsini xurmat qilishi, unga kattalarcha munosabatda bo'lishi, qiziqish, istak-xoxishlarini inobatga olish talab etiladi.

Bolalar yoshligidan ota-onalarning yaqin yordamchilari ekanligini his qiladilar. Maktab, mahalla hamkorlikda o'tkazilgan mehnatga bog'liq tadbirlarga bola o'sha tadbirni qanday maqsadda o'tkazilayotganini tushunib qatnashsa, mehnat qilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Ota-onalarning mehnatga bo'lgan munosabati bolaga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Mahalla, maktab, oila bolani tarbiyalashga hamkorlikda ma'sul hisoblanadi. Yuqorida aytilganidek ota-onalarning mehnatga bo'lgan munosabati bolaga kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi va o'zidan katta sinfdoshlari, mahalladagi faollarning mehnatsevarligi kichiklarga mehnat namunasiga aylanadi.

1. Birinchidan maqsadga yo'naltirilgan tarbiya yo'li bilan bolalarda mehnatga mehr uyg'otib, ularning mehnat qilishlari uchun ko'nikma xosil qilishga yordam beradilar.

2. Oila, maktab, mahalla hamkorlikda bolalarning ahloqiy va mehnat tarbiyasiga ongli munosabatda bo'lishi-shakllangan an'analar, qiziqish va ehtiyoj kattalarning o'zaro munosabatlari bolalar tarbiyasiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Ota-onalar bolaning qiziqishini o'z vaqtida payqab, ulardagi iste'dodni rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib berishlari l

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, farzand tarbiyasida belgilab qo'yilgan alohida metod va usullar yo'q. Hamma gap ota-onani oilaviy tarbiyada pedagogik-psixologik bilim egasi bo'lishlari bilan bog'liq. Shu bilan birgalikda bolaning xatti- harakatini qat'iy nazoratga olib, ongi shuuriga tayyor qoidalarni, navbatchi gaplarni singdirishga urinmang. Bolani shaxs sifatida hurmat qilib, erkinlik berish, o'zaro hamfikrlilikda ish yuritish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gaziev E. G., Tulagonova G. K. Metodicheskie ukazaniya po "Vozrastnoy i pedagogicheskoy psixologii" k razdelu "Psixologiya podrostkovogo vozrosta". (dlya nepsixologicheskix fakultetov). Tashkent, TagGU, 1990.
2. Jumaev U.S O'smirlarda kasb tashlashga munosabat tizimini shakllanishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixolog.fanl.nomz.ilm.dar.olish.uchun tadqiqot ishi. T.2004 y.
3. Karimova V.M. Yangi turdagi ta'lim muassasalaridagi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning psixologik muammolari. – T., 1998.-10-13 betlar.
4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. - T.: "O'qituvchi", 1994. -95 b.
5. Karimova V. Psixologiya. O'quv qo'llanma. - T.:A. Kodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002. – 205 bet.

GENDER TUSHUNCHASI, GENDER PSIXOLOGIYASINING PREDMETI VA VAZIFALARI

**Axmatjonova Xurshida Komiljon qizi
Mirzo Ulug'bek nomidagi
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali
"Psixologiya" fakulteti
Oila psixologiyasi yo'nalishi 3-bosqich talabasi**

Annotatsiya: "Gender" tushunchasi [feministik](#) nazariya va [gender shunoslikning](#) rivojlanishi tufayli keng tarqaldi. Gender so'zi ijtimoiy, jins esa biologik tushuncha hisoblanadi. Gender psixologiyasi erkaklar va ayollar solishtirma psixologiyasi bo'lib ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni, terotiplarni o'rganuvchi fan hisoblanadi.

Abstract: The concept of "gender" has become widespread due to the development of feminist theory and gender studies. The word gender is a social concept, and sex is a biological concept. Gender psychology is a comparative psychology of men and women, and it is a science that studies the similarities and differences between them, terotypes.

Аннотация: Понятие "гендер" получило широкое распространение благодаря развитию феминистской теории и гендерных исследований. Слово "гендер" — это социальное понятие, а пол — это биологическое понятие. Гендерная психология — это сравнительная психология мужчин и женщин, и это наука, изучающая сходства и различия между ними, теротипами.

Kalit so'zi: Gender, jins, ijtimoiy jins, erkak, ayol, erkak psixologiyasi, ayol psixologiyasi, gender sotsializatsiyasi, [irq](#), [sinf](#), yetakchilikning gender psixologiyasi, zamonaviy feminis, psixofiziologik, neyropsixologik.

Key words: Gender, gender, social gender, male, female, male psychology, female psychology, gender socialization, race, class, gender psychology of leadership, modern feminist, psychophysiological, neuropsychological.

Ключевые слова: Гендер, гендер, социальный пол, мужской, женский, мужская психология, женская психология, гендерная социализация, раса, класс, гендерная психология лидерства, современная феминистская, психофизиологическая, нейропсихологическая.

Gender – inglizcha "gender" – "zot" so'zidan olingan bo'lib, jins tushunchasini fiziologik voqelik ust qurmasi bo'lgan ijtimoiy qurilma sifatida belgilaydi. "Gender" tushunchasi [feministik](#) nazariya va [gendershunoslikning](#) rivojlanishi tufayli keng tarqaldi. U ijtimoiy konstruktivizm nazariyasiga asoslanadi, ularning bir qator vakillari (asosan feministik mualliflar) odamlar o'rtasidagi farqlarning tabiiy kelib

chiqishini shubha ostiga qo'yadilar va ularni ijtimoiy jarayonlar bilan izohlaydilar. Shunday qilib, "gender" tushunchasi "biologiya taqdir sifatida" haqidagi oddiy g'oyalarni tanqid qilish uchun mo'ljallangan va [gender tengligi mafkurasiga ishora qiladi](#).

Garchi ko'pgina manbalar genderni "ijtimoiy jins" deb ta'riflagan bo'lsa-da, bu tushuncha zamonaviy feministik va gender tadqiqotlarida eskirgan deb hisoblanadi. Genderni biologik jinsning hosilasi sifatida tushunishni tanqid qilib, zamonaviy tadqiqotlar bu ikkala toifani ham bir-biri bilan murakkab o'zaro ta'sirda bo'lgan ijtimoiy tuzilmalar sifatida ko'rib chiqadi. Biroq, feministik nazariya, postfeminizm, [gender psixologiyasi](#), gender sotsiologiyasi va lezbiyen falsafasining turli oqimlarida „gender“ atamasini talqin qilishda farqlar mavjud.

"Gender" va "jins" tushunchalari o'rtasidagi farq ijtimoiy konstruktivizm nazariyasiga tayanadi, bu tabiiy va tabiiy ko'rinadigan farqlarni ijtimoiy jarayonlar bilan izohlaydi. "Gender" tushunchasiga qarama-qarshi "jins" tushunchasidan foydalanish [ayol](#)

va [erkaklarning](#) jamiyatdagi mavqei hamda "erkak" va "ayol" o'rtasidagi farqlar biologik kelib chiqishi yo'q, degan tezisga asoslanadi. Lekin biologik talqin bir yo'lidir, bu jamiyatda qonuniy^[7]. Shunday qilib, ijtimoiy konstruktivizm tarafdorlari "sog'lom fikr"ni, ya'ni zamonaviy jamiyatlarda hukmron bo'lgan kundalik g'oyalarni tanqid qiladilar, unga ko'ra ijtimoiy erkaklar va ayollarga bo'linish va buning natijasida xulq-atvor, imkoniyatlar, huquqlar va boshqalardagi farqlar mavjud. Shu bilan birga, ijtimoiy konstruktivizm tarafdorlari ham xuddi shu "sog'lom fikr" va unga xos biologik determinizmga asoslangan an'anaviy sotsiologik nazariyalarni tanqid qiladilar.

Gender tadqiqotlari va asosiy feministik nazariyalarda gender hokimiyat va tengsizlikning ijtimoiy munosabatlarini tartibga soluvchi ijtimoiy kategoriya sifatida tushuniladi. Feministik nazariyalarning klassik versiyalarida bu [erkaklarning ijtimoiy guruh sifatida ayollar ustidan hukmronligi](#) haqida edi: belgilangan va o'rganilgan gender rollarini bajarish imkoniyatlarning tengsizligini, erkaklarning ijtimoiy sohadagi afzalliklarini va ayollarning jamiyatga ko'chirilishini anglatadi. Shu bilan birga, xususiy sohaning o'zi kamroq ahamiyatli, kamroq obro'li va hatto repressiyaga uchragan bo'lib chiqadi. Zamonaviy feministik nazariyalarda genderni hokimiyatning tarkibiy munosabatlari sifatida tushunish, bir tomondan, jinsni boshqa ierarxik ijtimoiy toifalar ([irq](#), [sinf](#) va boshqalar) kontekstida ko'rib chiqish orqali yanada murakkab va takomillashtirilmoqda) va boshqa tomondan, gender zulmining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida majburiy gender binarini tushunish orqali. Shunday qilib, "gender" tushunchasi nafaqat tahliliy, balki siyosiy hamdir: u mavjud bo'lgan tengsizlikning gender munosabatlarini tanqid qilishni o'z ichiga oladi va ijtimoiy tuzumni o'zgartirish va [gender tengligiga](#) asoslangan yangi ijtimoiy tartibni qurish uchun mo'ljallangan.

Gender psixologiyasining predmeti, vazifalari va usullari

Menimcha, I.S.Kletsina gender psixologiyasi predmetini va uning bo'limlarini tushunishga eng to'g'ri yondashgan. Bizning qarashlarimiz hamma narsada mos kelmasa ham, ularning ko'p jihatdan umumiylikni mamnuniyat bilan qayd etaman. Bu muallif rus gender psixologiyasida, birinchi navbatda, uning diqqatli tarixchisi sifatida alohida o'rin tutadi. Keng ma'noda gender psixologiyasining predmeti – bu jins bilan bog'liq bo'lgan psixikaning xususiyatlari. Ushbu qoidani konkretlashtirish psixologiyaning ushbu sohasining turli bo'limlarida mavjud. 6 ta katta bo'lim mavjud: 1) erkaklar va ayollarni solishtirish psixologiyasi; 2) ayol psixologiyasi; 3) erkak psixologiyasi; 4) gender sotsializatsiyasi; 5) gender munosabatlari psixologiyasi; 6) yetakchilikning gender psixologiyasi.

Erkaklar va ayollarni solishtirish psixologiyasi. Gender psixologiyasi tarixi davomida bu bo'lim turli nomlarga ega bo'lgan: jinsiy dimorfizm, jinsiy dipsixizm, gender farqlari, gender farqlari. Bizningcha, biz taklif qilgan nom ushbu bo'limning mohiyatini eng aniq aks ettiradi. Erkaklar va ayollar, o'g'il bolalar va qizlar turli ko'rsatkichlar bo'yicha – psixofiziologik va neyropsixologikdan psixikaning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarigacha taqqoslanadi. Bu farqlarni o'rnatishi shart emas. Shuningdek, o'xshashliklarni o'rnatish kerak (farqlarning yo'qligi har doim ham o'xshashlikni anglatmaydi). Ushbu taqqoslashdan maqsad jinslarning o'ziga xosligini, erkaklar va ayollarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashdir. Gender psixologiyasining ushbu bo'limi eng rivojlangan bo'lib, ushbu kitobning aksariyat qismi unga bag'ishlanganligi bejiz emas. Biroq, hozirgi kunga qadar psixikaning barcha parametrlari o'rganilmagan. Bundan tashqari, paradigmani o'zgartirish kerak – farqlarni o'rnatishdan o'ziga xoslik va o'ziga xoslikni o'rnatishgacha (jumladan, jinslarning o'xshashligi). Psixologiyaning yangi bo'limining

tadqiqot salohiyati juda yuqori: fanimizdagi psixofizikadan tortib ijtimoiy psixologiyagacha bo'lgan deyarli barcha tadqiqotlarni erkaklar va ayollarning teng na'munalarida takrorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gender / Barchunova T. V. // Vosmerichniy put — Germansi [Elektronniy resurs]. — 2006. — S. 532. — (Bolshaya rossiyskaya ensiklopediya : [v 35 t.] / gl. red. Yu. S. Osipov ; 2004—2017, t. 6). — ISBN 5-85270-335-4.
2. Kathy Davis, Mary Evans, Judith Lorber (eds.). *Handbook of Gender and Women's Studies*. Sage, 2006. ISBN 978-1-4462-0684-3.
3. Бёрн Шон. *Гендерная психология*. СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. ISBN 978-5-9387-8019-4.
4. Arxivnaya kopiya ot 17 fevralya 2019 na Wayback Machine
4. *Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие*. Харьков, СПб: ХЦГИ, Алетейя, 2001. ISBN 5-89329-397-5.
5. Кон И. С., *Мужчина в меняющемся мире*. М.: Litres, 2015. ISBN 97-8-54250-7404-1.
6. Тартаковская И. (науч. ред.). *Гендер для «чайников» — 2*. М.: Звенья, 2009. ISBN 978-5-7870-0110-5. Arxivnaya kopiya ot 4 avgusta 2016 na Wayback Machine
7. Фонд имени Генриха Бёлля. *Гендер для «чайников»*. М.: Звенья, 2006. ISBN 5-7870-0097-8. Arxivnaya kopiya ot 29 marta 2018 na Wayback Machine

EFFECTIVE METHODS FOR TEACHING IDIOMS THROUGH DEVELOPMENTAL STAGES

Karimova Umida, Axmedova Dilora

Teachers, Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: The article thinks about the core of every educational game lies a commitment to widely recognized educational strategies and approaches. The development of educational games should be based on subject-specific material. In classroom settings, academic students often show increased enthusiasm for participating in educational games, considering them more captivating than traditional instructional sessions. As a result, students feel more at ease during these interactive educational activities. They demonstrate a strong inclination towards lively and interactive lessons, expressing a desire to succeed. Educators leverage these tendencies as effective tools for imparting knowledge and educating students.

Key words: concepts, vocabulary exercises, strategies and approaches.

Currently, there's a significant focus on employing effective EFL (English as a Foreign Language) teaching methods for Uzbek students to foster a harmonious generation. Understanding the cultural context of a foreign language is crucial for effective learning. Among various teaching methods used in universities, lectures are widely employed for introducing new concepts, addressing issues, summarizing ideas, illustrating connections between theory and practice, and emphasizing key points. Different approaches have been identified to enhance educational effectiveness, with particular emphasis on accommodating diverse learning styles. While there's ongoing discussion on the topic of learning styles, there's a consensus that four fundamental styles exist: auditory, visual, kinesthetic, and tactile. Kinesthetic and tactile learning styles are often discussed together.

Idiomatic expressions play a significant role in language learning. A flexible approach to lesson design is essential, especially when teaching complex idioms, to avoid misunderstandings. Interaction with students and questioning them about the idioms they've learned can aid teachers in clarifying misconceptions.

One effective strategy to enhance the effectiveness of teaching English idioms is to teach idioms and idiomatic expressions relative to the students' native language. This approach makes lessons engaging and easy to remember. However, mastering English idioms can be challenging for EFL learners due to their figurative meanings.

Teaching uncommon phrases in English as a foreign language requires pedagogical investigations. Non-native speakers face difficulties in acquiring foreign language skills, particularly with vocabulary exercises, which can become monotonous, especially for those with limited language learning skills.

Incorporating games and activities that encourage physical activity can help keep students alert and alleviate boredom. Emphasizing fun activities, even while learning new vocabulary, can reduce monotony. Since learning English idioms is essential for EFL learners to achieve proficiency, teachers can plan various activities to help students use English idioms effectively. Encouraging students' natural inclination towards narrative meaning-making, along with text-based lessons, can enhance their engagement with textual material and reduce resistance to challenging or frustrating reading material. Students respond to writings through narrative approaches, engaging in role-playing and allowing memories, images, and stories to surface as they interpret metaphors. They are more likely to understand, recall, and care about the meaning of metaphors after playing with the word through personalized exploration of their own experiences.

The acquisition of idiomatic language involves cognitive processes similar to those governing other linguistic behaviors and learning in general. General principles of long-term memory formation, such as encoding, storage, and retrieval, underlie the learning of multi-word figurative expressions, much like they do for the literal meanings of individual words. Taking note of expressions within the input is crucial for long-term information retention. Learners must attend to linguistic features within the content for the input to be processed. Providing varied experiences with the target phrase is expected to facilitate the detectable quality of figurative language.

Another concern is advancing appropriate learning tasks. There's ample evidence demonstrating that information committed to long-term memory is information required to perform the task. Hence, tasks should be outlined to direct learners' attention to the usage of figurative language. This can be achieved, for example, by embedding an idiom in an address or asking a question that requires the proper interpretation of metaphorical meaning.

The concept of using metaphors has transformed our comprehension of language not meant to be taken literally. Idiomatic expressions often have purposeful word choices rather than being random. People employ metaphors in language unconsciously, aiding in their understanding and use of common phrases in novel ways. Grasping the workings of metaphors can assist second language learners in utilizing idiomatic language more effectively. Conceptual metaphors can elucidate word choices in idiomatic phrases. It's easier to recall and apply knowledge that makes sense than that which appears random. Utilizing the conceptual metaphor framework, idiomatic language can be organized and presented in a manner conducive to learners' comprehension. Research indicates that individuals recall information better when they can relate new information to existing knowledge. This implies that teaching phrases as part of a group and relating them to familiar concepts can enhance learning.

Numerous experiments support this notion. Boers demonstrated that organizing pictures using metaphors enhances memory retention. In Csábi's study, students who learned about comparison phrases performed better in remembering them compared to students who only learned their meanings in their native language. Beréndi, Csábi, and Kövecses divided intermediate learners into two groups and asked them to read a text containing 22 English phrases, attempt to comprehend their meanings, and provide translations in their native language. In the translation task, the experimental group encountered idioms with their meanings explained, while the control group saw them in the order they appeared in the text. After translating, the students had to fill in the gap in a test using idioms.

THE LIST OF LITERATURE

1. Umida K. The Role of Teaching Compounds According to Types of Speech in Constructivism //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2022. – T. 8. – C. 4-9.
2. Umida K. The ways of using constructivism to teaching phraseological units and vocabulary for efl //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2022.– T. 3. – №. 4. – C. 1-6.
6. Retrieved from <https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/1325>

3. Umida, Karimova. "The Role of Teaching Compounds According to Types of Speech in Constructivism." Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching 8 (2022): 4-9. Retrieved from ISSN: 2795-739X.

4. Ochilovna K. U., Sameyevna M. Z. IMPROVING SPEAKING SKILL WITH THE HELP OF MODERN TECHNOLOGIES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 9. – №. 12. – С. 367-369.

BILIMLI, QOBILIYATLI VA ISTE'DODLI TALABALARNING ISHLAB CHIQRISH SOHASIDAGI TAVLOVLARDA ISHTIROKINI RAG'BATLANTIRISH.

Isabayeva Dilfuza Komiljonovna
BuxDPI "Pedagogika" kafedrasi tayanch doktoranti(PhD)
dilfuzaisabayeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bilimli, qobiliyatli va iste'dodli talabalarni ishlab chiqarish sohasidagi tanlovlarda ishtiroki orqali aniqlash, rivojlantirish va rag'batlantirish, shuningdek, tanlovlarning ahamiyati yoritilgan. Ushbu maqolada bilimli, qobiliyatli va iste'dodli talabalar uchun mamlakatimizda ishlab chiqarish va tadbirkorlik doirasidagi ustunliklar keltirib o'tilgan. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, qobiliyatli va iste'dodli talabalarning asosiy qismi ijodiy yo'nalishlarda ya'ni, san'at, robototexnika va raqamli multimedialar orqali o'z bilim, qobiliyat va iste'dodini namoyon qilmoqda.

Tayanch iboralar: bilimli, qobiliyatli, iste'dodli, rag'batlantirish, ishlab chiqarish, tanlov, ishtirok etish.

ПОощРЕНИЯ УЧАСТИЕ ОБРАЗОВАННЫХ, СПОСОБНЫХ И ВОСТРЕБОВАННЫХ СТУДЕНТОВ В КОНКУРСАХ В ОБЛАСТИ ПРОИЗВОДСТВА.

Исабаева Дильфуза Комилжонова
БудПИ базовый докторант (PhD)
кафедры «Педагогика»

Аннотация. В данной статье освещена значимость конкурсов, выявление, развитие и поощрение образованных, способных и талантливых студентов путем их участия в конкурсах в области разработки. В этой статье для образованных, способных и талантливых студентов приведены преимущества в сфере производства и предпринимательства в нашей стране. Исследования показывают, что основная часть талантливых и талантливых студентов проявляет свои знания, способности и талант в творческих направлениях, через искусство, робототехнику и цифровые мультимедиа.

Ключевые слова: образованные, способные, талантливые, поощряющие, производящие, конкурсные, участие.

ENCOURAGING THE PARTICIPATION OF EDUCATED, CAPABLE AND GIFTED STUDENTS IN COMPETITIONS IN THE FIELD OF PRODUCTION.

Isabayeva Dilfuza Komiljonovna
BuxDPI graduate student (PhD)
department of "Pedagogy"

Abstract: This article highlights the importance of competitions, the identification, development and promotion of educated, capable and talented students through their participation in competitions in the field of development. This article for educated, capable and talented students gives advantages in the field of production and entrepreneurship in our country. Research shows that the bulk of talented and talented students show their knowledge, abilities and talent in creative directions, through art, robotics and digital multimedia.

Key words: educated, capable, talented, encouraging, producing, competitive, participation.

Bugungi rivojlanayotgan innovatsion davrda har bir shaxsning, ayniqsa, talaba-yoshlarning yanada faol bo'lishi ko'zda tutilgan bo'lib, ularning yangi bilimlarni o'rganishi ta'lim tizimini takomillashtirish yo'lidagi dastlabki qadamidir.

Zamonaviy ta'lim tizimida bilimli, iste'dodli va iqtidorli yoshlar bilan ishlash muammosi mamlakatimizdagi asosiy vazifalardan biri bo'lib, innovatsion taraqqiyot shakllarining ustuvorligi

sanaladi. Chunki har bir qobiliyatli va iste'dodli talaba shaxs, jamiyat va ishlab chiqarish orasidagi uzviy bog'liqlikni anglab yetgan bo'lib hisoblanadi. Birinchi navbatda bu kabi talaba-yoshlarini aniqlashga katta e'tibor qaratish zarur. Bu esa avvalambor pedagoglarning kuzatuvlari va qo'llab-quvvatlashiga asoslangan holda va ota-onalarning rivojlantirish muhitini yaratishi orqali amalga oshiriladi. Bu yoshlarning shaxsini rivojlantirishda ijobiy sifatlarni rag'batlantiradi. Shuningdek, bunday talaba-yoshlarning faoliyatini rag'batlantirishda davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev katta e'tibor qaratmoqdalar.

2024-yil O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan "Yoshlar va biznesni rivojlantirish" yili deb nomlandi va shu yilning o'zida yoshlar bandligini ta'minlash hamda chet tillarini o'qitish bo'yicha bir qancha tashaboslarni ilgari surdilar.

Xususan, xususiy kurslarda o'qib, "C 1" va "B 2" darajasidagi sertifikatini olish xarajatlari hamda olti oylik o'qish puli ham to'lab beriladi. "Ibrat farzandlari" loyihasi orqali 1 million nafar o'g'il-qiz xorijiy tillarga bepul o'qitiladi.

"UstoZ" loyihasi doirasida 250 ming nafar yoshlar marketing, reklama, elektron savdo, IT-dizayner kabi 30 ta zamonaviy kasbga o'rgatiladi. "Har bir mahalladan 2 nafar dasturchi" loyihasi belgilandi.

Bu yil yoshlarga 60 ming 500 gektar yer ajratilishi belgilandi. Shuningdek, yoshlar o'rtasida "Yosh tadbirkor" tanlovlari o'tkazilib, g'olib bo'lgan biznes loyiha va g'oyalar egalari xorijiy davlatlarga malaka oshirishga yuboriladi

Bugungi kunda talaba-yoshlarning qobiliyatini aniqlash va rivojlantirishning samarali tizimini yaratish ham yo'lga qo'yildi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 23-fevral kuni yoshlar bandligini ta'minlash chora-tadbirlari bo'yicha yig'ilish o'tkazdi.

Yig'ilishda bu yil "yoshlar balansi" bo'yicha 925 ming yigit-qizning bandligini ta'minlash zarurligi ta'kidlandi. Shuningdek, kollej, texnikum va oliy o'quv yurtlarini bitirayotgan yoshlarni ishga joylashtirish, zamonaviy kasb-hunar va tadbirkorlikka jalb etish masalalari muhokama qilindi.

Shu jumladan, talaba-yoshlarning intellektual, shaxsiy va jismoniy rivojlanishini ta'minlash, shuningdek, imkoniyatlari cheklangan yoshlarga yordam berish asosiy masalalardan biridir.

2024-yil 1-iyundan boshlab "Yosh tadbirkor" tanlovlarini o'tkazish amaliyoti yo'lga qo'yiladi. Bunday loyihalarni amalga oshirishda ilmiy tashkilotlar, xayriya fondlari, oliy kasb-hunar ta'limi muassasalarining samarali mexanizmi yo'lga qo'yilmoqda.

Qo'yilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal etish ko'zda tutilgan:

–"iqtisodiyot" tushunchasining asosiy yondashuvlarni ko'rib chiqish;

–bilimli, qobiliyatli va iste'dodli talabalar bilan ishlashda tanlovlar va olimpiyalarga ularni tayyorlash tizimini joriy etish;

–turli ta'lim maskanlarining talaba-yoshlarining ishtirokini ta'minlash;

Loyihaning ahamiyati iste'dodli va iqtidorli shaxslarni jalb etish zarurligi bilan bog'liq bo'lib, faol ta'lim oluvchi, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shuningdek, ijodkorlik faoliyatini bilan shug'ullanuvchi iqtidorli va qobiliyatli talabalar-yoshlar turli tanlov va olimpiadalardagi faoliyati natijasi o'rganib chiqiladi.

Bu kabi tanlovlar nafaqat talaba-yoshlarni qiziqishni qo'llab-quvvatlaydi balki, ulaning iste'dodi va qobiliyatini yanada rivojlantirmoqda, ya'ni ta'lim oluvchilarning faolligini, mustaqil faoliyatini mustahkamlaydi, qo'shimcha adabiyot bilan ishlashda ko'nikmalar hosil qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni ilovasi.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 4467-sonli "Xalq ta'limi tizimidagi maktabdan tashqari ta'lim samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.

3.Sh.M.Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent. "O'zbekiston" nashriyoti. 2021-yil.

4.M.X.Saidov Oliy ta'lim tizimida moliyaviy boshqaruv. Tafakkur bo'stoni. Toshkent-2011-yil.

5.V.A. Sadiyev Oliy ta'lim muassasasi transformatsiyasining tashkiliy pedagogik sharoitlarini yaratish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.

TA'LIMNING TURLI BOSQIGH VA YO'NALISHLARINI RAQAMLASHTIRISH VA YOSH AVLODDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALAR.

Karimbekova Aqjibek Usen qizi
Navoiy Davlat Pedagogika Instituti tarix fakulteti
1-kurs talabasi

Annotasiya: Maqolada mamlakatimizda maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim tizimida raqamlashtirish va raqamli dunyoda o'rganishning ahamiyati, hozirgi kunda olib borilayotgan ishlar va imkoniyatlar tahlil qilingan. Ushbu maqolada ta'lim va tarbiyaning o'zaro bog'liqligi, bolani tarbiyalash, unga ilm berish faqatgina ustozgagina xos emas, balki ota-onaga, butun jamyatga tegishli ekanligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, raqamli texnologiya, raqamlashtirish, "edu link" axborot tizimi, ma'naviyat va ma'rifat, madaniyat, keng ko'lamli o'zgarishlar, yoshlarga oid davlat siyosati.

Аннотация: В статье анализируется значение цифровизации и обучения в цифровом мире в системе дошкольного образования, общего среднего образования и высшего образования в нашей стране, текущие мероприятия и возможности. учителя, но также принадлежит родителям и всему обществу.

Ключевые слова: дистанционное образование / цифровые технологии / цифровизация / информационная система «edu link» / духовность и просвещение / культура / масштабные изменения / государственная политика в отношении молодежи.

Annotation. The article analyzes the importance of digitization and learning in the digital world in the system of preschool education, general secondary education and higher education in our country, current activities and opportunities. It is thought that education and education of a child is not only for the teacher, but also belongs to the parents and the whole society.

Key words: distance education / digital technology / digitization / "edu link" information system / spirituality and enlightenment / culture / large-scale changes / state policy on youth.

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'liqlanib so'zlamalikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni echish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi".

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta'lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida davlatimiz rahbarining 2019-yil 8-oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasi sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib bermoqda.

Aholining barcha qatlamlarida raqamli ko'nikmalarni oshirish maqsadida quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

- yoshlar orasida axborot texnologiyalarini ommalashtirish, shuningdek, aholining barcha qatlamlari orasida raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- axborot texnologiyalari sohasida masofaviy, onlayn va virtual o'qitish texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish, onlayn kurslar uchun platformalar ishlab chiqish;
- raqamli texnologiyalar sohasida yuqori malakali kadrlar avlodini shakllantirish maqsadida umumta'lim maktabi o'quvchilariga dasturlashni o'rgatish uchun sharoit yaratish;

- aholi o'rtasida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish sohasida yirik IT-korxonalarni jalb qilgan holda davlat xususiy sheriklik mexanizmlarini tashkil qilish;

- viloyat va shaharlarda raqamli ko'nikmalar darajasidagi bo'shliqni bartaraf etish maqsadida respublikaning barcha hududlarida ixtisoslashtirilgan o'quv markazlarini tashkil etib vertikal boshqaruv o'quv modeli tizimini tuman va shaharlar darajalarida (IT-park filiali-o'quv markazi-maktab) joriy etish;

- raqamli ko'nikmalarga ega bo'lgan aholi ulushini oshirish maqsadida yuqori malakali mutaxassislar ishtirokida bepul onlayn kurslarni tashkil etish;

- fuqarolarning raqamli iqtisodiyot sohasida bilim darajasini mustaqil baholash, shu jumladan boshlang'ich bilim darajasini bepul baholash onlayn resurslarni tashkil qilish;

- aholi o'rtasida yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun "Bir million dasturchi" loyahasini amalga oshirish.

Ta'lim sohasida raqamli ko'nikmalarni oshirish maqsadida quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

1. ta'lim pog'onasining boshlang'ich bosqichida o'quvchilarga raqamli texnologiyalarni taqdim etish orqali raqamli ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun imkoniyatlar yaratish, tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, kelajakda zarur bo'ladigan keng ko'lamli raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarga bilim va ko'nikmalar berish;

2. yagona masofaviy ta'lim platformasini kelajakda ta'limning barcha yo'nalishlarida tatbiq etish maqsadida yaratish va amalga oshirish;

3. o'quvchilar uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning umumiy darajasini oshirish maqsadida umumta'lim maktablarining asosiy o'quv dasturlariga doimiy o'zgartirishlar kiritish;

4. texnologik kasblar va innovatsion faoliyat sohasida o'qishni tashkil etishga qaratilgan yuqori samarali xalqaro amaliyotni ta'lim tizimiga joriy etish;

5. axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog'liq yo'nalishda kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari sonini, axborot texnologiyalar sohasida o'rtacha darajada kompetensiyaga ega bo'lgan o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilarini oshirish;

6. axborot texnologiyalar sohasidagi tashkilotlarining o'quv jarayonlarga qatnashishini rag'batlantirish orqali umumta'lim maktablarda informatika fanini o'qitish metodlarini takomillashtirish;

7. oliy ta'lim muassasalarida tegishli sohalarda "Buyumlar interneti", robototexnika, sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash va o'rganish bo'yicha laboratoriyalar, shuningdek, xorijiy korxonalarni ushbu sohaga jalb qilishni tashkil qilish;

8. qog'oz shaklidagi materiallarni raqamlashtirish formatlaridan foydalanish bo'yicha davlat yagona talabini ishlab chiqish va qo'llab-quvvatlashni ta'minlash orqali ta'limda o'quv materiallarini raqamlashtirish;

9. raqamli texnologiyalar sohasida ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish va rag'batlantirish, ularning tashkiliy mexanizmlarini takomillashtirish;

10. g'oyalar va yangi texnologiyalar yaratishni targ'ib qiluvchi respublika tanlovlari va tadbirlarini (xakatonlar, konkurslar, olimpiadalar va boshqalar) o'tkazish;

11. yangi qidiruv tizimlarini yaratish yo'nalishini ishlab chiqish va aniqlash, shu jumladan audio va video materiallarni izlash va aniqlash uchun yechimlar, axborotni qidirish va olishda semantikadan foydalanish, mashinaviy tarjima tizimidagi yangi texnologiyalar, shuningdek, mashinaviy o'qitishning yangi algoritmlari va texnologiyalarini rivojlantirish;

12. xalqaro yirik korxonalarining markazlari bilan hamkorlikda raqamlashtirish yo'nalishidagi milliy kadrlar malakasini oshirish mexanizmini tatbiq etish;

13. maktabgacha, o'rta va oliy ta'lim tizimi uchun elektron ta'lim resurslarini yanada takomillashtirish, shuningdek, ichki va jahon ta'lim resurslaridan foydalanishni ta'minlash;

14. inson kapitalini rivojlantirish, shu jumladan, ixtisoslashgan ta'limni rivojlantirish hamda IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish, IT-korxonalar uchun institutsional sharoitlarni yaxshilash va ma'muriy to'siqlarni kamaytirish;

15. ayollarga va nogironligi bo'lgan shaxslarga raqamli ko'nikmalarni o'rgatish uchun davlat tomonidan yordam ko'rsatish;

16. maktab va maktabgacha ta'lim tizimiga raqamli transformatsiya va yangi texnologiyalar bo'yicha innovatsion o'quv dasturlarini joriy etish;

17. elektron xizmatlarga aholi ishonchini shakllantirish va aholining tez rivojlanayotgan raqamli imkoniyatlaridan foydalanish yuzasidan zarur ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha samarali choralarini ko'rish;

18. ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda, texnologiya hayotiy muhim masalalarni hal qilish, o'qitish, ish qidirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga yordam beradigan mavzularda muntazam ravishda ta'lim kampaniyalarini o'tkazish;

19. odamlarni hukumat va biznes tomonidan taqdim etiladigan raqamli xizmatlardan foydalanishga chorlash.

O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillaridan boshlab mamlakatda yoshlarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash borasida islohotlar hayotning barcha sohalari bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilmoqda. Yoshlarimizning barkamol bo'lib etishida mahalla, oila jamoat tashkilotlari va ta'lim muassasalari alohida o'rin egallaydi. Kelajak avlod haqida qayg'urish, sog'lom, barkamol insonni voyaga etkazishga intilish halqimizga xos milliy xususiyatlardandir. Darhaqiqat, barkamol avlod dastlab oilada vujudga keladi, oila muhitida yaxshi yoki yomon insonlar bo'lib voyaga etadi. Birinchi Prezidentimiz I. Karimov yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda oila, ota-ona hal qiluvchi o'rin turishga e'tibor berib shunday degan edi: "Bola tug'ilgan kundan boshlab oila muhitida yashaydi. Oilaga xos an'analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. eng muhimi, farzandlar oilaviy hayot maktabi orqali jamiyat talablarini anglaydi, his etadi. Ota-onaning farzand oldidagi burchlari, o'zlarining oxiratini obod etuvchi qarzlari bor. Ular: yaxshi nom qo'yish, yaxshi muallim qo'lida topshirib, savodini chiqarish, ilmi, kasb-hunarli qilish, boshini ikki va uyli-joyli qilish". Oilaviy ma'naviyatni yuksaltirishga shaxs sifatida har bir oila a'zolarining muayyan ma'naviy dunyoga ega bo'lishi ular o'rtasidagi munosabatlar asosida vujudga keladi. Oilada ota va onaning ma'naviy fazilatleri er-xotinlik munosabatlarining sharqona an'analari insoniylik va axloqiylik darajasini belgilab beradi. Oila ma'naviy olami o'zaro hurmat, qadrlash, hamkorlik, murosasozlik, mehribonlik, rahmdillik, mehr-oqibat, sabr-bardoshlilik, insonsevarlik, olijanoblik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat kabi ma'naviy qadriyatlarni o'zida mujassamlashtirishi muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat. 2008.
2. Mirziyoev SH.M. O'zbekiston Respublikasi rivojlanishining 2017-2021yillarga bo'yicha "Harakatlar strategiyasi".-T.: O'zbekiston, 2017 .
3. Mirziyoev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi . –T.: O'zbekiston, 2017.
4. Mirziyoev SH.M. Yoshlar tarbiyasida besh tashabbus.-T.: O'zbekiston, 2018 y.
5. (2.5-paragrafning yigirma sakkizinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-avgustdagi PQ-5234-son qarori tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 26.08.2021-y., 07/21/5234/0826-son).
6. (2.5-paragrafning o'ttiz sakkizinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi PF-26-sonli Farmoni tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.11.2021-y., 06/21/26/1111-son).

CURRENT PERSPECTIVES OF INNOVATION AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN DISTANCE EDUCATION

Samarkand Institute of Economics and Service
"Information technologies" department
teacher Karimov. Tolmasbek. Kholmominovich

Annotatsiya. Ushbu maqolada nafaqat sogʻlom insonlar uchun balki nogironligi mavjud boʻlgan insonlar uchun ham texnologiyalar inson hayotini yengilatishini turli xil misollar orqali koʻrishingiz mumkin. Xususan, masofaviy taʼlim orqali ham oʻqituvchi va talaba oʻrtasidagi munosabatni va mustaqil taʼlimni ham rivojlanishi masofaviy taʼlim qanchaga baholanishi va qay darajada ketayotganini tahlillari bilan koʻrishingiz mumkin. Bunga qoʻshimcha ravishda, ushbu maqolada rivojlangan mamlakatlarning raqamli texnologiyalar asosida oʻquv jarayonini tashkil etish va rivojlantirish boʻyicha ilgʻor pedagogik tajribalari, onlayn kurslar sifatini bir-biridan farq qiladigan bir nechta asosiy istiqbollari koʻrib chiqilgan.

Kalit soʻzlar: intellekt, zamonaviy taʼlim siyosati, oʻquvchi faoliyati, masofaviy taʼlim, taʼlim, raqamli texnologiyalar, onlayn kurslar, texnologiya, dasturlar, Internet, pedagogik koʻnikma.

Annotation: In this article, you can see through various examples that technologies make human life easier not only for healthy people, but also for people with disabilities. In particular, through distance education, you can see the relationship between the teacher and the student and the development of independent education with the analysis of how distance education is evaluated and to what extent it is progressing. In addition, this article considers advanced pedagogical experiences of developed countries in the organization and development of the educational process based on digital technologies, several main perspectives that differ in the quality of online courses.

Key words: intelligence, modern education policy, student activity, distance education, education, digital technologies, online courses, technology, programs, Internet, pedagogical skills.

Ключевые слова: интеллект, современная образовательная политика, студенческая деятельность, дистанционное образование, образование, цифровые технологии, онлайн-курсы, технологии, программы, Интернет, педагогическое мастерство.

Аннотация: В этой статье на различных примерах вы можете убедиться, что технологии облегчают жизнь не только здоровым людям, но и людям с ограниченными возможностями. В частности, посредством дистанционного образования можно увидеть взаимоотношения преподавателя и ученика и развитие самостоятельного образования с анализом того, как оценивается дистанционное образование и в какой степени оно продвигается. Кроме того, в данной статье рассматривается передовой педагогический опыт развитых стран в организации и развитии образовательного процесса на основе цифровых технологий, несколько основных точек зрения, которые отличаются качеством онлайн-курсов.

Relevance of the topic. In the current scenario experienced, the search for information, rapidity, flexibility, and quality is unceasing. For this reason, both companies and professionals have sought ever more intensely to specialize and adapt to the market required standards. It is in this scenario that today you can come across the increasing range of courses offered at a distance, which are the type of education called distance education or distance learning. Even with all the requirements encountered by professionals to perform their duties and achieve their place in the sun, people still find it difficult to find the necessary expertise due to the impossibility of attending a classroom course, is the lack of time, by distance or even by the unwillingness to be in the classroom regularly. Taking advantage of these mishaps plaguing prospective students, educational institutions then saw in this new niche market a lucrative opportunity to undertake and invest. Distance learning is increasingly present in the current education and thus emerge every year several educational institutions with the promise of distance education quality. There are institutions like the DEAC Distance Education Accrediting Commission, which have the sole function of credit quality educational institutions. The DEAC was founded in 1926, in the United States, to promote the quality of education and ethical practices for distance education mode. She created and regulated standards and accreditation procedures that seek to examine and approve educational institutions the distance.

Today are offered courses in distance education mode for various levels: training for work or popular science, literacy campaigns and also formal education at all levels and fields of the education

system, which cover various topics and apparently there are the clientele for all of them. Thus, this study aims to identify the main advantages and disadvantages of distance education for both students and the institution as a teaching mode, as well as the line of business.

Distance learning is an educational process where students receive instruction through online classes, video recordings, video conferencing, or any other audio/visual technology medium. It enables people to receive education without having to be physically present in a classroom. Properly designed distance learning programs can be a very convenient and effective way to acquire more education. This may seem difficult without students and teachers interacting in a classroom, but people enrolled in distance learning programs can learn just as much away from a classroom as in one. Distance learning and education are interchangeable terms. Distance learning is not a recent phenomenon. The origins of distance learning can be traced back to the advent of the modern postal system and the mass production of printed publications, which made it possible to spread information rapidly throughout the world.

Material and research methods. Distance learning has made education more accessible to larger groups of people. It is a convenient way to obtain work experience while completing college or other vocational training. Many organizations, such as the military, large corporations, and government agencies rely on distance education to train service members and employees. Education has also changed as communication technology has revolutionized society.

In most cases, education or specialized training is a requirement for most high paid jobs. The availability of the Internet has increased the number of online courses. These courses are offered at online colleges, such as Argosy University, University of Phoenix, Capella University, and Kaplan University.

More students today are taking advantage of distance learning programs. Working professionals, high school students, and even traditional college students enroll in distance learning classes. Companies and other organizations frequently utilize distance learning programs to train employees. The following are some of the reasons people enroll in distance learning programs:

Although distance learning can fit into anyone's schedule, students must take the initiative to study and complete their course work. Distance learning programs are not easy or automatic, so lazy students will probably not successfully complete courses they enroll in. However, even students that are busy or have numerous responsibilities should find the time to study because of the flexibility of these programs. Many different types of technology are utilized to enhance online learning. Special computer programs, high speed Internet, and webcam broadcasting technology are just a few of the modern technologies utilized in distance learning. As a result, learning opportunities that never existed for people living in distance or rural areas can obtain a college education or specialized job training. It's not uncommon for a student living in a rural region of South Dakota to complete a course offered by a college in California.

Students often interact with teachers using video conferencing, satellite, and Internet technology. They can also communicate with other students enrolled in the same course using modern telecommunications technology. Since students can complete courses wherever the Internet is accessible, many often take time during a work break or while staying in a hotel during a business trip to complete their school work. The flexibility of distance learning is one of the main appeals of these programs. Since distance learning is slowly becoming a popular way to complete college or job training, many people still have reservations about it. The details provided below will give those considering distance learning an idea of what it's like:

Students usually interact with classmates and teachers in chat rooms and other instant messaging services. This makes it possible to ask questions and share comments without sitting in a classroom. Teacher lectures are frequently broadcast online, and many students and teachers stay in touch via conference calling technology.

Group work is completed in chat rooms and special rooms on websites. Students also use e-mail, instant messaging, and web broadcasting technology to discuss project ideas with classmates.

Course assignments completed by students are completed on a website or submitted as email attachments. Students are usually not permitted to submit work completed on websites after due dates.

Most reference materials, such as documents and books, are accessible online for students. As a result, students usually do not have to visit libraries to complete traditional research. Many of the books students need are scanned and placed online. Questions for instructors can be asked over the phone,

through an e-mail, or in a chat room. Instant messaging technology is becoming a very popular way for students and teachers to interact. Working professionals, stay at home moms, and other people unable to attend college on a campus are utilizing distance learning programs to acquire more education or job training. Result and analysis. Distance learning has existed for centuries through traditional mail and other creative means, but online education is still a relatively new field. Even though the technology is different, the educational mission and academic standards are the same as in traditional education: providing a quality education. Many online schools do exactly that, while others are merely degree mills or outright frauds. And of course, there's plenty of variety in the middle. As you search for online schools, it's important to know what you're looking for, and what to look out for. Below are some parameters to help you choose the best online school for you. Accreditation is the first and most important aspect of any school. Make sure a proper association preferably a regional association has accredited the school you're investigating. This will ensure that it is meeting academic requirements and that other institutions will accept the credits you earn. Attending a school that isn't properly accredited will not only cause you headaches in college, but with future employers as well.

Look at the specific courses that are required for a degree. Do they look interesting, challenging, or make sense with the field of study? Are these classes that you would be attracted to? How do they compare to the course requirements at other online schools?

Moreover, it is wise to understand the academic requirements and the class schedule before you commit to an online program. In distance education, these factors can vary widely from program to program. Some courses allow you to work at your own pace while others have deadlines, a schedule of live virtual classes, or in-person testing administered by the instructor or a proctor.

Ask yourself a few questions about you as a student. Are you good at self-motivation and staying on task, or do you need structure and/or deadlines? Are you an auditory learner, meaning you can remember details better if you hear them, or a visual learner who can easily read and absorb information? Some online courses are filled with live or recorded video lectures, podcasts and multimedia lessons, while others rely mainly on written text. Some online programs are hybrid and require some physical attendance, either for lectures or exams. Understand the schedule so you can be certain you can meet these requirements. Additional to this, make sure the school is not too far away from where you live. How much is tuition and are there any hidden fees or extra costs? Distance education is a dynamic and competitive market, and cost and quality don't always match up. If you've begun your search with one school in particular, expand it by looking at other schools with comparable tuition. Compare the quality and variety of degrees, experience of the teachers and feedback from former and current students. Online college should typically cost a little less than attending a traditional college or university. If you're looking at a particular online school, do a cost comparison with other colleges in your area. How many students does this school enroll? In general, more is better. If an established school isn't attracting that many students, it's probably not a good sign. The same goes for how long the school has been in business. The longer, the better. You still want to investigate the quality of their programs and faculty, but experience is usually a good sign.

REFERENCES

1. Mary Pat ("Assistive Technology and AEM", n.d.) Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik Uzbekistan davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.: "Uzbekistan", 2017. – 32 b
2. Scott, W. A. (1990). Lisbeth H. Ytreberg Teaching English to Children.
3. Moreillon, J. (2007). Collaborative strategies for teaching reading comprehension. American Library Association.
4. Willis, J. (1996). A framework for task-based learning (Harlow, Longman). Power T. Reading in the Second language, 2004
5. Richards, J. C., & Sandy, C. (1998). New Interchange Video Teacher's Guide 2: English for International Communication (Vol. 2). Cambridge University Press. Anderson, N. J., & Cheng, X. (2004). Exploring second language reading: Issues and strategies. Foreign Language Teaching and Research Press.

6. Uktamovna, X. L. (2023, March). The importance of teaching students studying linguistics the subject of applied grammar of the English language and educational activities. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 2, No. 3, pp. 1-6)

7. Мардонкулов, Ж. А. (2021). The role of information and communication technologies in teaching education system. Инновации в педагогике и психологии, 4(10).

ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚАРҚЫНДЫ ҚОЛДАНЫСЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА АРАЛАС ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

НМПИ, қазақ тілі мен әдебиеті бағыты,
1-басқыш студенті Шамсидинова Балауса
Ғылыми жетекші: Кушкарбекова Маржан

Аннотация: Бұл мақалада, қазіргі таңдағы оқу процесіне цифрлық технологияларды енгізу, аралас оқыту сияқты оқыту түрінің пайда болуы, аралас оқытудың тиімді жақтары және артықшылықтары және тәлім-тәрбиеде өзіндік мазмұнға ие екендігі жөнінде айтылған.

Аннотация: в этой статье говорится о внедрении цифровых технологий в современный учебный процесс, о появлении такого типа обучения, как смешанное обучение, о преимуществах и содержании смешанного обучения.

Annotation: :this article discusses the introduction of digital technologies in the modern educational process, the emergence of such a type of learning as blended learning, the advantages and benefits of blended learning and the fact that it has its own content in teaching.

Бүгінгі таңда оқу процесін ақпараттық және компьютерлік технологияларсыз (АКТ) елестету мүмкін емес. Дәстүрлі оқыту тұжырымдамасында біртіндеп және тұрақты түрде электронды курстар, электронды кітапханалар, электрондық оқулықтар және оқыту мен білім берудің соңғы құралдары сияқты тұжырымдамалар шоғырландырылуда. Қазіргі білім беру ортасында инновация дегеніміз — ғылыми жаңалықтарды тәжірибеге енгізу болып табылады. Соңғы онжылдықтардағы цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы оқу процесі тек сыныптарда ғана емес, оның бүкіләлемдік желідегі виртуалды ортаға көшуіне әкелді. Ақпараттық технологиялар, әдетте, аудио, видео, компьютер, интернет сияқты техникалық құралдар. Әдебиет сабағында компьютерді пайдалану оқу процесінің қарқындылығын едәуір арттырады. Компьютерлік білім беру бағдарламаларының көмегімен интербелсенді оқыту әдістемелік, педагогикалық, дидактикалық, психологиялық қағидалардың тұтас кешенін жүзеге асыруға септігін тигізеді, және оқу процесін қызықты етеді. Оқытудың бұл тәсілі әр оқушының жұмыс қарқынын ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен бірге оқушының құндылық-семантикалық сферасы өзгереді, оның танымдық белсенділігі артады, бұл білім мен білік деңгейінің тиімді өсуіне ықпал ететіні сөзсіз. Әдебиет сабақтарын оқу процесін мультимедиялық презентациясыз елестету мүмкін емес. Әдебиет сабағында ақпараттық технологияларды қолданудың маңызды жағы жобалық қызмет болып табылады. Жоба әдісі «бұл мәселені (технологияны) егжей-тегжейлі әзірлеу арқылы дидактикалық мақсатқа жету тәсілі болып табылады. Жобалық іс-әрекеттің арқасында студенттер әр түрлі ақпарат көздерін пайдалана отырып, өз шығармашылық жұмысының тақырыбын өз бетінше таңдай алады, оны көрсету тәсілін таңдай алады.

Оқу процесіне цифрлық технологияларды енгізу аралас оқыту сияқты оқыту түрінің пайда болуына әкелді. Аралас оқытудың бұл тұжырымдамасы жақында пайда болды және өзіндік мазмұнға ие болды.

Аралас оқытудың артықшылықтары бар ма? Берілген әдістеме студенттердің өз қызметін жоспарлау және ұйымдастыру, оны түпкілікті нәтижеге бағыттау қабілетін қалыптастыру мақсатында қойылған. Жастар шешім қабылдауға, саналы таңдау жасауға, және олар үшін жауапкершілікке үйренеді. Олар ақпараттық кеңістікте жұмыс жасау, ақпаратты өз бетінше іздеу, таңдау және талдау, әртүрлі заманауи технологияларды қолдана отырып нәтижені ұсыну дағдылары дамытады, яғни қажетті сөйлеу және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктер қалыптасады. Аралас оқытуды қолдану процесінде мұғалімнің өзінің рөлі жоғарылайтындықтан, қазіргі заманғы мұғалім үшін оқушылармен жұмыс жасауда мотивация мен өзін-өзі тәрбиелеуге

деген ұмтылыс мүлдем қажет деп айтуға болады. Тағы бір маңызды мәселе — уақыт жетіспеушілігі. Жаңа технологияларды меңгеру және электронды курстар құру, ақпарат іздеу, ресурстық картаны құру, презентация құру, оқушылардың тапсырмаларын тексеру — мұның бәрі мұғалімнен жаңа технологияларды меңгеріп қана қоймай, ұзақ уақытты қажет етеді. Білім беру нарығындағы бәсекелестік көптеген білім беру мекемелерін АКТ-ны негізгі мәселелердің бірі ретінде қарастыруға мәжбүр етеді студенттер мен оқытушылар өзара тиімділікті үйрететіндіктен, студенттер мен оқытушылар арасындағы ынтымақтастық арта түседі

Сонымен, Дарлинг Пейнтер өзінің «Өткізіп алған қадамдар» атты мақаласында аралас оқытуды оқу-сынып жұмысының қатаң формальды құралдарын, теориялық материалдарды оқып үйренуді, мысалы, электронды пошта және интернет-конференциялар арқылы талқылауды біріктіру деп түсінуді ұсынады. Пурнима Валиатхан аралас оқыту терминін веб-курстар, EPSS және білімді басқару әдістері сияқты оқыту мазмұнын жеткізудің әртүрлі әдістерін біріктіретін шешімдерді сипаттау үшін қолданады. Ол сонымен қатар оқытудың әртүрлі түрлерін, соның ішінде бетпе-бет оқытуды, тірі электронды оқытуды және өздігінен оқуды біріктіретін оқытуды сипаттау үшін қолданады Роджер Шанк аралас оқытуды электронды оқыту мен сыныпта оқытуды белгілі бір деңгейде қолдану деп анықтайды.

Сонымен, қазіргі білім беру ортасында қолданылатын аралас оқыту моделінің үш негізгі компоненттерін бөліп көрсетуге болады:

1) күндізгі оқыту (бетпе-бет) — бұл мұғалім мен оқушыны сыныпқа оқытудың дәстүрлі форматы;

2) өздігінен білім алу — студенттердің өзіндік жұмысын көздейді: ресурстық картаны қолдану арқылы материалдарды іздеу, желіні іздеу;

3) желілік оқыту (желіде бірлесіп оқыту) — студенттер мен оқытушылардың интернеттегі жұмысы, мысалы, интернет-конференциялар, скайп немесе вики және т.с.с. қолдану.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, аралас оқытуды тиімді оқытуды біріктіретін оқыту жүйесі ретінде анықтауға болады. сыныпта оқыту мен интерактивті немесе қашықтықтан оқытудың аспектілері мен артықшылықтары; бір-бірімен тұрақты байланыста жұмыс істейтін, бүтінді құрайтын әр түрлі бөліктерден тұратын жүйе. Бұл барлық компоненттер дұрыс әдістемелік түрде ұйымдастырылған жағдайда, оның құрамдас бөліктері үйлесімді өзара әрекеттесетін жүйе. Аралас оқыту әдістемесі Еуропа елдерінде белсенді қолданылады, және оған сәйкес жұмыс берушілер желідегі немесе аралас бағдарламалардың түлектерін жалдамалы жұмысқа қабылдайды, өйткені олар тек жаңа компьютерлік технологиялармен жұмыс істеу дағдыларына ие болып қана қоймай, сонымен қатар өз бетінше жұмыс істеуге және оқуға қабілетті.

Мұғалім мен студент арасындағы желідегі байланыс. Бұл интерактивті оқытудан аралас оқытуға келген мүлдем жаңа элемент. Студенттер мен оқытушыға қарым-қатынас жасауға және бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік беретін әртүрлі құралдар — чат, форум, скайп бар. Жеке және топтық жобалар (Ынтымақтастық). Жұмыстың бұл формасы Интернетте жұмыс істеу дағдыларын, ақпаратты іздеу, талдау дағдыларын, топта жұмыс істеу дағдыларын, жауапкершілікті дұрыс бөлу және қабылданған шешімдерге жауап беру қабілеттерін дамытады.

Аудио және видео дәрістер, анимациялар және имитациялар. Аралас оқытудың бұл элементтері оқуды жеңілдетеді және қарқынды етеді.

Дәл жоғарыда мен инновациялық- цифрлық технологиялардың оң тұстарын атап өттім, ал енді кез-келген нәрсе болсын ғылымға білімге затпа бәрібір оның теріс тұстарының болары хақ Әрине көбі келіспеуі де мүмкін келісуі де ықтимал. Қанша айтқанымызбен цифрлық технологияның минус тұстары баршылық. Мұғалімнің АКТ жүзеге асыра алмайтын тәрбиелік функциялары туралы ұмытпауымыз керек. АКТ — бұл оқушының оқу іс-әрекетін қолдау тәсілі.

Иә біз дамушы елміз ол ақиқат пандемияның алдында онша да бұл цифрлық технологияның сонша қажеттілігі мұрнымыздың ұшына да сезілмегенді алайда біздің елде ауылда аймақта тұратын халықтың жағдайы мәз еместі бұл интернет жүйесі толық тартылмаған және байланыс тартпайды осының салдарынан көп ата-ана біраз қиналды Алайда дәл қазіргі

уақытта мемлекеттік көмектің арқасында біраз ауылдар байланс жүйесімен толық қамтамасыз етілді.

Қорыта келгенде, қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтып, осылардың кейбіреуі біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибемізден орын алуда. Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді.

Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылығын арттыра түсу үшін, шығармашылық қабілеттерін сабаққа және сабақтан тыс уақытта дамытуда әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады.

Мұнда басты назар аударатын нәрсе – оқушылардың ауызша, жазбаша тілдерінің өзара ұштастырыла отырып және соған сәйкес жұмыстың ауызша, жазбаша түрде көрініс табуларын талап ету. Соның негізінде ғана біздіңше, тіл байлығы мол, сауатты да шығармашыл жас жеткіншекті тәрбиелей аламыз.

Оқушыларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту-бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше.

Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Иманбекова Б., Әбдіреймова К. «Сабақ – оқытудың негізгі формасы». – Алматы, 2003.
2. Садыбекова Ж. «Оқу –тәрби үрдісінде ақпараттық-коммуникациялы технологияны қолдану қажеттілігі». – 2008. №4
3. Ералиева М. Оқытудың қазіргі технологиялары / М. Ералиева // Бастауыш мектеп. – 2006. №5.
4. Абдрахманова К. Төменгі жастағыларды оқыту ерекшеліктері/ К.Абдрахманова // Бастауыш мектеп. – 1989. №9.

FARZANGLAR TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA OTA-ONANING O'RNI

“University of economics and pedagogy” NOTM talabasi Maxmudova G.

Farzandlarimiz bizning kelajagimiz, nafaqat bizning, balki yurtimizning, vatanimizning ertasidir. “Bizning farzandlarimiz bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono va albatta, baxtli bo‘lishlari shart” deb baralla aytgan edi. O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov. Shunday ekan, biz ularni komil, fidoyi, jonkuyar va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashimiz lozim. Ota-onalar farzand tarbiyasida farzandlariga namuna bo‘lmoqlilari zarur. Ota- ona har qancha urinmasin, qush uyasida ko‘rganini qiladi. O‘zbek xalqida ajoyib naql bor: bola bamisoli nihol, ota-ona esa bog‘bondir. “Bog‘”ni chiroyli qilib parvarish qilish, uni gullab-yashnatish, avvalo, ota-onanini keyin esa o‘qituvchi va murabbiylarning vazifasidir.

Juda qadimdan farzand tarbiyasiga nihoyatda jiddiy qaralgan. Kaykovus 44 bobdan iborat bo‘lgan “Qobusnoma” asarida ota-onalarning farzand tarbiyasidagi vazifa va burchlari, farzandning ota-onaga munosabati, ularni qadrlash, insonlar orasidagi muomala odobi, ularning o‘zaro axloqiy munosabatlari, haqorat, qo‘pollik kabi yomon odatlardan saqlanish zaruriyati bilan bir qatorda bola tarbiyasiga jiddiy e‘tibor qaratish, zaruriyati bilan bir qatorda bola tarbiyasiga jiddiy e‘tibor qaratish, uning kelajagi uchun ota-onaning mas‘uliyati katta ekanligi kabi axloqiy masalalarga urg‘u beriladi.

Yana shuni ham aytish kerakki, bu mavzuda yurtimizda ham yetarlicha ishlar olib borilyapti. Hozirgi kunda butun dunyoda inson kapitali uchun kurash, eng katta sarmoya farzandni yaxshi bilimli bo‘lishiga, tarbiyasiga tikilayotgan bir vaqtda bizda farzand tarbiyasiga e‘tiborsizlik illat va tahdidi kuchayib bormoqda.

Oilada farzand tarbiyasiga e‘tiborsizlik O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 –yil 28-iyuldagi “Ma‘naviy – ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishning yangi

bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi Qarorida ichki tahdid sifatida qayd qilinib, mazkur tahdidga qarshi samarali g'oyaviy kurash olib borish vazifasi qo'yilgan. Yuqoridagi masalani qanchalar xavotirli va dolzarbligi to'g'risidagi mulohazalarni asoslashda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi tomonidan bugungi murakkab mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish, baholash ustuvor yo'nalishlarni aniqlab, ularning aholi turli qatlamlariga ta'sirini o'rganish va zarur maqsadli va manzilli tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit holatini aniqlash va manzilli sog'lomlashtirish metodikasi" hamda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" asosida joylarda o'tkazilgan so'rovlar natijalaridan misollar keltirish mumkin. Jumladan, mazkur tashxis ishlarida aholi orasida "Ota-onalarning farzandiga yaxshi tarbiya berishi uchun nima xalaqit berayapti" deb o'ylaysiz? deb berilgan savolga Navoiy (60%), Jizzax (57,4%), Sirdaryo (57%), Samarqand (53%), Buxoro (44%) viloyati hamda Toshkent shahrida (50%) ota-onalar tarbiya metodlarini bilmaydi va tarbiyadagi oilaning mas'uliyatini anglamasligi deb javob berishgan, bu ko'rsatkichlar ota-onalarning farzand tarbiyasiga e'tibor borasida masalani jiddiy o'ylab ko'rishlarini taqazo qiladi.

Bolalarni tarbiyalash murakkab va mas'uliyatli jarayon bo'lib, unda ota-onalar asosiy rol o'ynaydi. Ota-onalar nafaqat farzandlarining birinchi o'qituvchilari, balki ularning rivojlanishiga, shaxsiyatiga va xulq-atvoriga katta ta'sir ko'rsatadilar. Ushbu maqolada biz ota-onalarning bolalarni tarbiyalashdagi rolining asosiy jihatlarini va ularning bolaning shaxsini shakllantirishga ta'sirini ko'rib chiqamiz.

1. Xulq-atvor modeli: Ota-onalar farzandlari uchun birinchi xulq-atvor modelidir. Bolalar ota-onalarning xatti-harakatlarini kuzatadilar, uni moslashtiradilar va hayotlarida ko'paytiradilar. Shuning uchun ota-onalar uchun ijobiy xulq-atvor, hissiy nazorat va muloqotni modellashtirish muhimdir.

2. Qadriyat va axloqni o'rgatish: Ota-onalar farzandlarining qadriyatlari va axloqini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Ular axloqiy masalalar bo'yicha o'z fikrlarini bildiradilar va boshqalarga empatiya va hurmatni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Qo'llab-quvvatlash va hissiy farovonlik: Ota-onalar bolalarni qo'llab-quvvatlash va himoya qilishning asosiy manbalaridir. Ularning hissiy mavjudligi va bolaning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyati ularning hissiy farovonligi va o'ziga ishonchiga ta'sir qiladi.

4. Ko'nikmalar va bilimlarni o'rgatish: Ota-onalar bolalarga jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun zarur bo'lgan turli ko'nikmalar va bilimlarni o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. Ular mustaqillik ko'nikmalarini, ijtimoiy kompetentsiyani, shuningdek, akademik bilimlarni o'rgatishlari mumkin.

5. Chegaralar va qoidalarni belgilash: Ota-onalar bolalarga dunyo bo'ylab sayohat qilish va o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga yordam beradigan chegaralar va xatti-harakatlar qoidalarini o'rnatadilar. Aniqlik va izchil qoidalar intizom va mas'uliyatni oshiradi.

6. Faol turmush tarzi namunasi: Faol turmush tarzini olib boradigan ota-onalar farzandlarini sog'lom turmush tarziga va jismoniy faollikka undashi mumkin. Bolaning sevimli mashg'ulotlari va qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uning o'zini o'zi rivojlantirishiga ham hissa qo'shadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, farzand tarbiyasida ota-onalarning rolini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Ular nafaqat birinchi ustozlar va namunalar, balki tayanch, bilim va qadriyatlarning asosiy manbai hamdir. Shu bois ota-onalar o'z mas'uliyatini anglab, farzandlarining kamol topishi uchun qulay sharoit yaratishga harakat qilishlari muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.X.Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyotir. Darslik T.: Sano-standart. 2017-yil.
2. Abdullaeva Sh. Umumiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.:O'qituvchi 2021-yil.

AJDODLARIMIZ MEROSI – HAYOT SABOG‘I

Zulfizar G‘iyozova, NavDPI
O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti
3-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Elyor Boymanov
NavDPI, katta o‘qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada shu zaminda yashab ijod etgan ajdodlarimizning xalqimizga qoldirgan ulkan ma’naviy merosining qanchalik qimmatli ekanligi, yosh avlodni tarbiyalashda va ularning dunyoqarashini kengaytirishda ushbu meros muhim manbalar bo‘lib xizmat qilishi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: taraqqiyot strategiyasi, ajdod, avlod, meros, qadriyat.

Abstract: In this article, it is emphasized how valuable the great spiritual heritage of our ancestors, who lived and created on this earth, left to our people, and that this heritage serves as an important resource in educating the young generation and expanding their worldview.

Key words: development strategy, ancestor, generation, heritage, value.

Аннотация: В данной статье подчеркивается, насколько ценно великое духовное наследие наших предков, живших и творивших на этой земле, оставленное нашему народу, и что это наследие служит важным ресурсом в воспитании молодого поколения и расширении его мировоззрения.

Ключевые слова: стратегия развития, предок, поколение, наследие, ценность.

Bugungi globallashuv sharoitida ajdodlar merosiga bo‘lgan e’tibor tobora ortib bormoqda. Buni yurtimizda olib borilayotgan islohotlar, o‘tkazilayotgan turli milliy urf-odatlarini ifodalovchi tadbirlar misolida ko‘rishimiz mumkin. Ayniqsa, mustaqillik yillarida milliy bayramlarimizning qayta tiklanishi, kishilar o‘rtasida mehr-oqibatni yanada mustahkamlovchi qadriyatlarning ulug‘lanishi diqqatga sazovordir. Ma’lumki davlatimiz rahbari 2022–2026-yillarda milliy rivojlanish yo‘lida ortirilgan tajribalarga asoslanib “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi dasturi”da muhim vazifalarni ta’kidlab o‘tdilar. Shu o‘rinda, taraqqiyot strategiyasida ajdodlarimizga qanday munosabatda bo‘lsak, farzandlarimizdan shunday javob qaytishini esdan chiqarmasligimiz muhim ekanligiga alohida e’tibor qaratilgan.

Aytish mumkinki, Yer yuzida hayot paydo bo‘libdiki, o‘zligini tanib, qadr-qimmatini barcha tashvishlardan ustun qo‘ygan millat hech qachon o‘tmish ajdodlari asrab-avaylab kelgan urf-odatlarini, an’analarni qadrsizlantirmaydi. Balki avloddan-avlodga yodgorlik sifatida qoldiradi. O‘zga millatga, ufr-odatga taqlid, o‘z qadriyatlarini oyoqosti qilgan millatning kelajagi yo‘q. Qisqasi, xalq merosi – bugungi hayot sabog‘i, shu millatning o‘tmishi, buguni va kelajagidir. U tajribalar orqali sayqallanib, donishmandlik manbaiga aylanib boraveradi.

Olam qanchalik ulkan bo‘lmasin, bizning zaminimizdagidek boy tarixga ega bo‘lgan shaharlar unchalik ko‘p emas. Asrlar bo‘yi bobolarimizning iste’dodi bilan jahonga tanilgan va ilm-ma’rifat mash’alini yoqib kelgan qadim, lekin hamisha navqiron Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo‘qon va boshqa ko‘hna shaharlarni kim bilmaydi, kim tuprog‘ini ko‘zlarga surtib ziyorat qilmaydi, deysiz. Uzoqqa bormaylik, o‘z zamonida Samarqand shahri Markaziy Osiyoning ma’rifiy, diniy, siyosiy va iqtisodiy markazlaridan biri bo‘lganligiga hech qanday izohning hojati bo‘lmasa kerak. Bu shaharni “Samarqand sayqali ro‘yi zamin ast...” deyilishining o‘zi so‘zimizga guvoh. Bu tashbeh ajdodlarimiz ruhiga qarata qilingan buyuk iltifot emasmi?

Mana XXI asrning I choragida yashayapmiz. Har qaysi kasb egasi bu asrni o‘zi yaratgan ishlar bilan taqqoslaydi. Kimdir bu asrni atom asri desa, boshqasi fan-texnika asri deydi va yirik olimlar qatorida xalqimiz bag‘ridan chiqqan o‘nlab ajoyib daholarning ilmiy merosi bilan faxrlandi. Prezidentimiz bir ma’ruzalarida yoshlarga qarata shunday deydi: “Buyuk ajdodimiz Muhammad Xorazmiyning bir hikmati bor: “So‘z – gul, ish – meva”. O‘ylaymanki, bugun belgilab oladigan rejalarimiz qanchalik pishiq-puxta bo‘lsa, ishingiz ham shunchalik yaxshi samara beradi, sizlar ko‘p kitob o‘qigan, bilimli avlod sifatida yurtimiz o‘tmishda jahon sivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo‘lganini yaxshi bilasiz. Siz Xorazmiylar, Farg‘oniylar, Beruniy va Ibn Sino, Ulug‘bek, Navoiy va Boburlar, Buxoriylar, Termiziylar avlodsiz. Ana shunday buyuk vatandoshlarimiz yaratgan bebaho bilim va kashfiyotlar bugun ham butun insoniyatga xizmat qilmoqda”. [1] Darhaqiqat, mashhur matematik va munajjim al-Xorazmiy tarixga birinchi bo‘lib

aljabr-algoritmga asos solgan bo'lsa, "Sharq Arestoteli" deb nom ulug'langan Forobiy oy tutilishi sababini o'rgandi. Jahon tabobatida muhim iz qoldirgan Abu Ali ibn Sino 456 asarini meros etib qoldirgan bo'lsa, shundan 63 tasi tibbiyot qomusi hisoblanadi. Unda 1500 dan ortiq dorivorlar haqida ma'lumot berilgan.

Qomusiy ilmlar sohibi Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosini o'rganar ekanmiz, uning matematika, munajjimlik, geodeziya fanlari qatorida yerosti suvining tabiati borasida ham fikrlar bildirganligining guvohi bo'lamiz. U Kopernikdan besh asr oldin yerning quyosh atrofida aylanishi haqidagi nazariyani o'rta tashlagan. Buyuk mutafakkir Mir Alisher Navoiyning g'azallari tilimizda o'zgacha jaranglaydi. Sababi ulug' bobomiz o'z g'azallarida turkiy tilimiz jozibasini olamga yoydi. Olim va davlat arbobi Muhammad Tarag'ay Ulug'bek davlat ishlaridan ilm va ma'rifatni ustun qo'yib, 1018 yulduzning harakatini o'rganib, ilm-u nujumga munosib ulushini qo'shdi. Uning bundan olti asr avval bergan ma'lumotlarini hozirgi yuksakka ko'tarilgan fan va texnikaning berayotgan ma'lumotlari bilan solishtirganda, oradagi tafovut juda kam ekanligini ko'ramiz. Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma"sida keltirilgan haqiqatlar jahon tarixini aniq faktlar bilan bezaydi.

Inson hayot ekan, u tabiatan muayyan borliqqa ishonib yashaydi. Bu borliq yuqorida qayd etib o'tganimizdek, ajdodlarimiz asrlar bo'yi to'plagan tajribasi hamda donishmandligi buyuk merosimiz – milliy an'alarimizdir. Bu ishonch insonda iymon, e'tiqodni shakllantirib, yomon xulq-odatlardan saqlaydi. Yaxshilik tomon yetaklaydi. Birgina oilada farzand tug'ilishini olaylik. U ulg'ayib voyaga yetguncha qanchadan-qancha ma'raka va udumlarimiz bor. Jumladan, dunyoga kelgan go'dakning quloqlariga domla, so'fi chaqirtirib, azon aytiladi. Keyin qo'yilgan ism ilk bora qulog'iga aytiladi. Bu bilan donishmandlar bashorat qilgandek bu go'dak o'z ismiga ko'nikib, shu ismga mos bo'lib yetishishi ko'zda tutilgan. Chaqaloqning katta va kichik chillasiga ham alohida e'tibor berilgan. Bu vaqtda bola yotadigan uyning ozodaligiga, shuningdek, yomon ins-jinslardan saqlanishiga e'tibor qaratilgan. Shu muddatda ona va bolaning salomatligi ham tiklangan. Keyin beshik to'yi, xatna to'yi, kelin tushirish, qiz uzatish va hokazo. Qisqa qilib aytganda, o'z an'alarisiz har qanday xalq yoki millatning ertangi ravnaqini tasavvur etish qiyin. Zero, go'dak ona sutiga qanday muhtoj bo'lsa, xalq ham ajdodlari merosi – ma'naviy, ma'rifiy, diniy ilmlarga shunchalar muhtojdir.

Professor Qunduz Husanboyeva ta'kidlaganidek, "Yurtimiz mustaqillikka erishgach, ta'lim-tarbiya tizimida asl milliy qadriyatlarga tayanish tobora qaror topib bormoqda va ko'ngil tarbiyasiga, inson ma'naviyatini shakllantirishga birlamchi yumush sifatida yondashish ustuvor bo'lib bormoqda".[2,4] Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya milliy qadriyatlarga tayangan holda olib borilsa, yoshlarning kelajakdagi o'z maqsadlarini aniq belgilashida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ming afsuski, 70 yillik totalitar tuzum nafaqat ko'hna tariximiz, tilimiz, madaniyatimizni, hatto asrlar qa'riga otameros yaxshiliklarga boshlovchi urf-odatlarimizni ham zulmatlarga aylantirdi. Hammasidan yomoni, azaldan qon-qarindosh, quda-anda, bozori ham, mozori ham bir bo'lgan xalqlarni bir-biridan ayirish maqsadida chegaralar tortildi.

So'nggi yillarda qariyb bir asr davom etgan jaholat, haqorat-u jafolar Yaratganning inoyati ila barham topib, zamonamiz yaxshilik tomon o'zgardi. O'zligimizni tanib iymonimiz butunligini saqlab, el-ulus dilini poklashdek buyuk baxtga ega bo'ldik. Qo'shnilar bilan yaqin aloqalar yana mustahkamlandi. Xalqimizning ajdodlarimiz merosiga bo'lgan e'tibori yanada oshdi, yoshlarimizning ilm olishga bo'lgan shijoatlari yanada yuksaldi. Bu kabi o'zgarishlarni jahon hamjamiyati ham e'tirof etib turibdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Yoshlar Forumida so'zlagan nutqidan. Toshkent, 2020, 25-dekabr.

2. Qunduz Husanboyeva. Adabiyot – ma'naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. Toshkent, 2009. –B.4.

KO'P BOLALI OILALARDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK INDIKATORLARI

Yangiyeva Dildoraxon Rahmon qizi
Oila va gender ilmiy -tadqiqot instituti
1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxslararo munosabatlarning shakllanishida oila tizimining roli masalasi hamda ko'p bolali oilalarda farzandlarni tarbiyalashdagi psixologik-ijtimoiy omillari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya, qadriyat, mativ, ehtiyoj, egosentrizm, xarakter, temperament, xulq-atvor, nikoh, his-tuyg'u.

Abstract: In this article, the question of the role of the family system in the formation of interpersonal relations and the psychological and social factors in raising children in large families are mentioned.

Key words: Education, value, motive, need, egocentrism, character, temperament, behavior, marriage, feeling.

Аннотация: В данной статье затрагивается вопрос о роли семейной системы в формировании межличностных отношений и психологических и социальных факторах воспитания детей в многодетных семьях.

Ключевые слова: Воспитание, ценность, мотив, потребность, эгоцентризм, характер, темперамент, поведение, брак, чувство.

Bolani tarbiyalashda oila ichidagi munosabatlar va oilaviy mikroiqlimning alohida ahamiyati ko'plab tadqiqotchilar tomonidan qayd etilgan. Xususan A.V.Brushlinskiyning ta'kidlashicha, oilaviy hayot uchun yaratilgan shart-sharoitlar bolalarning insoniyatga daxldorligini anglash, xalqning ma'naviy qadriyatlari, uning tili va huquqlariga qo'shilishlariga yordam beradi, bu esa ularning kelajakdagi butun hayotida o'chmas iz qoldiradi.[2] V.P.Zinchenkoning fikricha, oilaviy hayot bolalar uchun ijtimoiy hayot kattalar uchun bir xil ma'noga ega. Bola o'zining kuchli va imkoniyatlarini birinchi navbatda oilada, keyin esa uydin tashqarida bolalar va kattalar bilan muloqotda sinab ko'radi. Oila muhiti, butun oila tarkibi bolalarga ta'sir qiladi. Oilada to'plangan muloqot tajribasi juda muhimdir. Bu asosan maktabgacha yoshdagi bolaning atrofidagi odamlar bilan munosabatlarining farovonligini belgilaydi [3]. Natijada, katta oiladagi munosabatlarga tashqi va ichki omillar ta'sir qiladi. Bunday holda biz ko'p oilalarni ichki omillar deb hisoblaymiz.

L.L.Balandina esa ko'p oila farzandlarining quyidagi xususiyatlarini tavsiflaydi:

1. Kognitiv xususiyatlar nuqtayi nazaridan, maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi past intellekt haqida gapirish mumkin, ammo katta maktab yoshida ko'p bolali oilalar farzandlarining og'zaki bo'lmagan intellekti o'smirdagi yagona bolalarning og'zaki bo'lmagan intellektiga qaraganda yuqori bo'ladi.

2. Shaxsiy xususiyatlar nuqtayi nazaridan odamlar o'rtasidagi munosabatlarni idrok etishning o'ziga xosligi ochiladi. Aka-uka farzandlar oila ichidagi muloqotga jalb qilinadi va ijtimoiy muhitning bir qismi bo'lgan odamlarni siqib chiqaradi.

3. Shaxslararo munosabatlar nuqtayi nazaridan, bolalarga munosabat yanada noqulay bo'lib, ta'lim amaliyotidagi salbiy tendentsiyalarni aks ettiradi.

Shaxslararo munosabatlar muammolari tadqiqotchilar tomonidan turli kontekstlarda ko'p marta ko'tarilgan. Ular o'qituvchilar, psixologlar va sotsiologlar uchun shaxsni ko'p qirrali o'rganishda muhim tadqiqot sohasini ifodalaydi. Buning sababi shundaki, shaxsning muayyan fazilatlarini shakllantirish asoslarini aniqlash, uni turli shaxslararo munosabatlar kontekstida ko'rib chiqmasdan mumkin emas: oila, mehnat, etnik va boshqalar.

Katta oilada turli jinsdagi va turli yoshdagi odamlar o'rtasida doimiy muloqot qilish uchun haqiqiy imkoniyat taqdim etiladi, shuning uchun xudbinlik va dangasalik kabi xarakter xususiyatlarini rivojlantirish ehtimoli kamayadi. Bunday oilada yuzaga keladigan manfaatlar, xarakterlar va munosabatlarning xilma-xilligi bolaning rivojlanishi, shuningdek, ota-onalarning shaxsiyatini yaxshilash uchun qulay zamindir. Bolalar o'rtasidagi munosabatlarda ota-onalarning ularga bo'lgan munosabati katta

ahamiyatga ega. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, "kattalar-bola" munosabatlari "bola-bola" shaxslararo munosabatlarining motivatsion-ehtiyoj sohasida hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Katta oiladagi bolalarning atrofidagi guruhning tarbiyaviy ta'siri, ma'lumki, o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bunday oiladagi bola ota-onadan ko'ra ko'proq aka-uka va opa-singillari bilan ko'proq vaqt o'tkazishini tushunish va tan olish uchun keng qamrovli tadqiqotlar talab etilmaydi. Ular bir-birlari uchun rivojlanishni rag'batlantirishning bitmas-tuganmas manbai bo'lib harakat qilishadi. Bunday bolalar guruhidagi ichki munosabatlar har bir shaxsning xulq-atvori va temperamentining xususiyatlariga asoslanadi. Bolalarning o'zaro munosabati va ota-onalarning ularga bo'lgan munosabati bolaning yoshi bilan o'zgaradi. Ushbu bolalar guruhining o'ziga xos xususiyati ham yashash sharoitlarining ma'lum bir doimiyligi va umumiyligidir. Ular bir ota-onaning farzandlari, bir xil qarindoshlari bor, ular bir xil oilaviy voqealarning guvohlari, ular bir xil narsalar orasida yashaydilar, ular bir marta va abadiy, hech bo'lmaganda rasmiy ravishda bunday bolalar guruhida har birining o'rnini belgilab qo'ygan. G.T. Xomentauskasning ta'kidlashicha, bolalar o'rtasidagi munosabatlar ota-onalarning bolalarga bo'lgan munosabatiga bog'liq [5]

Katta oila – bu o'zaro bog'liq jarayonlarning murakkab tizimi. Oila ichidagi munosabatlar ushbu tizimning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bizningcha, u ham murakkab tuzilishga ega.

Farzandlar o'rtasidagi munosabatlarga bir qator omillar ta'sir qiladi: ota-onalarning munosabati (ham nikoh, ham ota-ona-bola), oiladagi psixologik mikroiklim, ota-onalarning shaxsiy xususiyatlari va fazilatlarini, shuningdek, bolaning o'zi.

Tadqiqotimiz davomida ikkita omilni ko'rib chiqildi:

– bolalarning shaxslararo munosabatlari, katta yoshdagi farqli, o'zaro yordam va tushunishning yuqori darajasi bilan xarakterli rashk munosabatlari;

– katta oiladagi bolalarning shaxslararo munosabatlari ota-ona munosabatlarining o'rnatilgan uslubini va ota-onalarning nikohidan qoniqish darajasini belgilaydi.

Ko'p oila tizimida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni quyidagicha tasnifladik:

1. Ota-onalarning bolaga nisbatan noto'g'ri munosabati uning tashvishli holatini, hissiy va psixologik noqulayligini keltirib chiqaradi, ota-onalarning katta yoshdagi bolalarga yetarlicha e'tibor bermasligi, bu bilan ularda hasadgo'ylik uyg'otadi.

2. O'zaro tushunish darajasi bolalarning yoshidagi farqqa va ota-onalar tomonidan oilada tegishli mikroiklim yaratilishiga bog'liq.

3. Bolalar o'rtasidagi ijobiy munosabatlar oiladagi qulay iqlim sharoitida shakllanadi.

Ota-onalar duch keladigan umumiy muammolar:

1) bolani tarbiyalash bo'yicha pedagogik bilimlarning etishmasligi;

2) ota-onalarning shaxsiy muammolari (ishni yo'qotish, yaqin kishidan ajralish - ajralish, janjal va boshqalar);

3) ota-onalar juda band bo'lganligi sababli ota-onalar etarli vaqt ajratmaydilar.

Bolalar do'stlashadi, janjallashadi, yarashadi, xafa bo'lishadi, hasad qilishadi, bir-birlariga yordam berishadi va ba'zida kichik "iflos nayranglar" qilishadi. Bu munosabatlarning barchasi juda tajribali va juda ko'p turli xil his-tuyg'ularni o'z ichiga oladi. Va bolalar munosabatlarining rivojlanishi va shakllanishiga yordam beradigan va ta'sir ko'rsatadigan asosiy shaxs yana kattalar, xususan, ota-onadir.

Ushbu topilmalarga asoslanib, bizning farazimiz shundan iboratki, katta oilalarda bolalarning shaxslararo munosabatlari katta yosh farqi, yuqori darajadagi o'zaro yordam va tushunish bilan rashk munosabatlari, shuningdek, bolalarning shaxslararo munosabatlari bilan tavsiflanadi. katta oila loyihasida ota-onalar o'rtasidagi mavjud munosabatlar, aniqrog'i nikohdan qoniqish darajasi bilan tasdiqlangan.

Xulosa qilishimiz mumkinki, pedagogik jihatdan barkamol ota-ona o'z ko'rsatmalari, maslahatlari, baholari va oiladagi barcha bolalarga munosabatini chuqur o'ylaydi va tahlil qiladi. Bolalar bilan munosabatlar moslashuvchan va xushmuomala bo'lib, bolalar ulg'aygan sari o'zgaradi va rivojlanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. X.U.Abdusamatov Bolaning shakllanishining xususiyatlari-Uslubiy qo'llanma, Toshkent -2021yil

2. Брушлинский А.В. Психология субъекта и его деятельности // Современная психология. Справочное руководство / Под ред. В.Н. Дружинина. – М.: Инфра-М., 1999. – Ч. 4: Психическая регуляция поведения. – С. 330–346.
3. Общая психология: Учеб. для студ. пед. ин-тов /А.В. Петровский, А.В. Брушлинский, В.П. Зинченко и др.; Под. ред. А.В. Петровского - 3е изд., перераб. и доп. М.: Просвещение, 2006. - 213 с.
4. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение семьи и семейного воспитания. Курган, 2002. 72 с.
5. Хоментаскас Г.Т. Семья глазами ребенка. М.: Издательство: [Рама Паблицинг](#), 2010. - 97 с.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И НАПРАВЛЕНИЯ

Петров Рустем Иванович.
Студент группы 440-21 РУиО
Муртазин Эмиль Рустамович

Джизакский политехнический институт, г. Джизак

Аннотация: Данная статья рассматривает актуальные вопросы цифровизации различных этапов и направлений образования с целью формирования человеческих качеств у молодого поколения. Обсуждаются преимущества и вызовы, связанные с внедрением цифровых технологий в учебный процесс, а также предлагаются пути оптимизации этого процесса.

Ключевые слова: Цифровизация образования, молодое поколение, человеческие качества, доступность образования, интерактивное обучение, персонализированное обучение, развитие навыков будущего, этика в цифровом мире, гибридная модель обучения, профессиональное обучение, онлайн-курсы.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlodda insoniy fazilatlarni shakllantirish maqsadida ta'limning turli bosqich va yo'nalishlarini raqamlashtirishning dolzarb masalalari ko'rib chiqiladi. Ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq afzallik va muammolar muhokama qilinib, bu jarayonni optimallashtirish yo'llari taklif etildi.

Kalit so'zlar: Ta'limni raqamlashtirish, yosh avlod, insoniy fazilatlar, ta'limning qulayligi, interaktiv ta'lim, shaxsiylashtirilgan ta'lim, kelajak ko'nikmalarini rivojlantirish, raqamli dunyoda axloq, gibrid ta'lim modeli, kasbiy tayyorgarlik, onlayn kurslar.

Abstract: This article examines current issues of digitalization of various stages and areas of education with the aim of developing human qualities in the younger generation. The advantages and challenges associated with the introduction of digital technologies into the educational process are discussed, and ways to optimize this process are suggested.

Keywords: Digitalization of education, younger generation, human qualities, accessibility of education, interactive learning, personalized learning, development of skills of the future, ethics in the digital world, hybrid learning model, vocational training, online courses.

Введение: Цифровизация сегодня стала неотъемлемой частью нашей жизни, затрагивая практически все аспекты общественной деятельности. Одной из сфер, которая претерпевает значительные изменения под воздействием цифровых технологий, является образование [1]. В современном мире происходит активное внедрение цифровых решений на различных этапах и в различных направлениях образования с целью повышения эффективности учебного процесса и формирования ключевых компетенций у молодого поколения.

В данной статье мы обсудим актуальные вопросы, связанные с цифровизацией образования, а также выявим направления, в которых это влияние оказывает на формирование человеческих качеств у студентов и школьников [2]. Мы рассмотрим преимущества и вызовы, с которыми сталкиваются образовательные учреждения при внедрении цифровых технологий, и предложим возможные пути решения этих проблем.

Цифровизация образования не только изменяет способы передачи знаний, но и требует пересмотра методов оценки успеваемости, формирования навыков и развития личности. Важно

учитывать как позитивные, так и негативные аспекты этого процесса, чтобы максимально эффективно использовать возможности, которые предоставляют цифровые технологии, и минимизировать риски, связанные с их применением в образовании [3].

Далее мы рассмотрим различные аспекты цифровизации образования и её воздействие на формирование качеств у молодого поколения, а также обсудим ключевые направления развития в этой области.

1. Доступность и равноправие

Цифровизация образования сокращает географические и социальные барьеры, обеспечивая доступ к образовательным ресурсам даже в удалённых районах и для социально уязвимых групп [4]. Однако, следует обеспечить равный доступ ко всем технологическим возможностям, чтобы избежать цифрового неравенства.

2. Интерактивное обучение

Использование цифровых технологий в учебном процессе позволяет создавать интерактивные уроки и обучающие игры, которые способствуют более эффективному усвоению материала и развитию критического мышления.

3. Персонализированное обучение

Алгоритмы машинного обучения помогают адаптировать учебный процесс под индивидуальные потребности каждого ученика, опираясь на их уровень знаний, скорость усвоения материала и способы обучения [5].

4. Развитие навыков будущего

Цифровизация образования должна акцентировать внимание на развитии навыков, востребованных в современном мире, таких как информационная грамотность, коммуникативные навыки, умение работать в команде и аналитическое мышление.

5. Этика и безопасность в цифровом мире

С развитием цифровых технологий становится важным обучать молодое поколение этике использования информации в сети, а также защите персональных данных и кибербезопасности [6].

6. Гибридная модель обучения

Пандемия COVID-19 вынудила образовательные учреждения пересмотреть свои подходы к обучению, привлекая технологии для реализации гибридных и дистанционных форматов обучения, которые, несомненно, будут играть важную роль и в будущем [7].

7. Профессиональное обучение и онлайн-курсы

Онлайн-платформы предоставляют широкие возможности для получения профессионального образования и повышения квалификации, что позволяет молодым людям адаптироваться к изменяющимся требованиям рынка труда.

Заключение: Цифровизация образования представляет собой неизбежный процесс, который вносит существенные изменения в способы обучения и формирования человеческих качеств у молодого поколения. В ходе данной статьи были рассмотрены различные аспекты этого процесса, отмечены его преимущества и вызовы [8].

Мы увидели, как цифровые технологии способствуют улучшению доступности образования, созданию интерактивных и персонализированных учебных сред, а также развитию навыков, необходимых для успешной адаптации в современном мире. Однако важно помнить о необходимости обеспечения равного доступа ко всем технологическим возможностям и обучения молодежи этике и безопасности в цифровом мире.

Гибридная модель обучения, объединяющая традиционные и цифровые методы, становится всё более популярной, отвечая на вызовы современности, включая пандемию COVID-19 [9].

Вместе с тем, важно помнить, что цифровизация образования должна быть ориентирована не только на повышение эффективности обучения, но и на развитие гармоничной личности, способной к творчеству, критическому мышлению и социальной ответственности.

Литература

1. Kuziev, B. N., Murtazin, E. R., & Kholmuminova, D. A. (2016). Introduction information technologies to educational process. Ученый XXI века, (3-1 (16)), 26-28.

2. Кузиев, Б. (2023). ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 14-17.
3. Кузиев, Б. Н., & Муртазин, Э. Р. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ. *Экономика и социум*, (5-2 (108)), 786-789.
4. Кузиев, Б. Н., Муртазин, Э. Р., & Холмунинова, Д. А. (2016). Внедрение информационных технологий в образовательный процесс. *Ученый XXI века*, 28.
5. Кузиев, Б. Н., Холмунинова, Д. А., & Муртазин, Э. Р. Электронное обучение как часть образовательного процесса. *Ученый XXI века*, 1, 43.
6. Муртазина, Д. Р. (2023). МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО. *Science and innovation*, 2(Special Issue 14), 139-145.
7. Шакирова, Л. Ф., & Муртазина, Д. Р. ПРИМЕНЕНИЕ АУДИРОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ. *УЧЁНЫЙ XXI ВЕКА*, 77.
8. Эмиль, М. (2023). ОБЛАСТИ ЗНАНИЙ ДЛЯ РОБОТОТЕХНИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ. *Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari*, 1(1), 18-20.
9. Якименко, И. В., Каршибоев, Ш. А., & Муртазин, Э. Р. (2023). Джизакский политехнический институт СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЕ МАШИННОЕ ОБУЧЕНИЕ ДЛЯ РАДИОЧАСТОТ. *Экономика и социум*, 1196.

TA'LIMDA 3D MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Abdug'afurova Irodabegim Laziz qizi,
Navoiy davlat pedagogika instituti
Matematika va informatika fakulteti,
3 "J"-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada ta'limda 3D modellashtirish texnologiyasidan foydalanish va bilim olish doirasidagi imkoniyatlari muhokama qilinadi, shuningdek, o'quv jarayonida 3D modellashtirishning o'quvchilarda ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda kompyuterning uch o'lchovli dasturiy paketlaridan foydalanishning o'ziga xos afzalliklari o'rganildi.

Kalit sozlar: Axborot, ta'lim, informatika, metod, kognitiv, raqamli texnologiya, kompyuter grafikasi, modellashtirish, animatsiya.

Аннотация. В статье рассматривается использование технологии 3D-моделирования в образовании и возможности обучения, а также конкретные преимущества использования пакетов компьютерных 3D-программ в развитии творческих способностей учащихся в образовательном процессе.

Ключевые слова: Информация, образование, информатика, метод, когнитивные, цифровые технологии, компьютерная графика, моделирование, анимация.

Annotatsiya. The article discusses the use of 3D modeling technology in education and learning opportunities, as well as the specific benefits of using 3D computer program packages in developing students' creative abilities in the educational process.

Keywords: Information, education, computer science, method, cognitive, digital technologies, computer graphics, modeling, animation.

Kirish. Bugungi kunda fan-texnika taraqqiyoti zamonaviy o'qitish vositalarini takomillashtirish va ulardan foydalanish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktyabrdagi PQ 4851-son "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori hamda boshqa huquqiy-me'yoriy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish, respublika o'quv muassasalaridagi kompyuter texnikasidan samarali foydalanish o'qitishni takomillashtirish, mazmunan boyitishga qaratilgan o'quv pedagogik dasturlarni yaratish va targ'ibot qilish bugunning muhim vazifalaridan biridir.

Ma'lumki, zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalarining roli va o'rni tobora ortib bormoqda. Bunga nafaqat informatika kursida, balki boshqa fanlarni o'rganishda, shuningdek, darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham ular haqida to'liqroq tushuncha hosil qilish zarurati paydo bo'lmoqda.

Hozirgi vaqtda ta'lim muassasalarida o'qitishning innovatsion uslublari va texnologiyalari faol joriy etilmoqda, bu juda dolzarb va ahamiyatlidir.

Shunday qilib, innovatsion ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarining turli imkoniyatlaridan foydalanish o'quvchilarning bilim olishga qiziqishini yanada uyg'otmoqda, tafakkur va tasavvurlarini rivojlantirishga, shaxsning ijodiy salohiyatini oshirishga zamin bo'lmoqda. Jumladan, uch o'lchovli kompyuter grafikasi va modellashtirish jarayoni inson faoliyatining turli sohalarida qo'llanilishi alohida kasb etmoqda[2]. Ayniqsa, ta'lim jarayoniga 3D animatsiyalarni joriy etishning mohiyati eng yangi amaliy usullardan foydalangan holda chuqur bilimlarni birlashtirishga asoslangan [3,4].

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda uch o'lchovli kompyuter grafikasi va modellashtirish jarayoni mashinasozlik va arxitekturada mashinalar, inshootlar va interyerlarni loyihalashda, turli kompyuter o'yinlari uchun maxsus vositalarni ishlab chiqishda, reklama va ilmiy-ommabop kliplar tayyorlashda, multfilmlar yaratish kabilarda keng qo'llanilmoqda. Ma'lumki, jamiyat yuqorida sanab o'tilgan faoliyat sohalarida o'z kasbiy yo'lini boshlagan shaxsning tayyorgarlik darajasiga yuqori talablarni qo'yadi, bu bizga ta'lim muassasalarida uch o'lchovli kompyuter modellashtirish bo'yicha o'qitishning maqsadga muvofiqligi haqida gapirish imkonini beradi.

O'rganilgan manbalardan ma'lumki, kompyuterli modellashtirish bo'yicha o'qitish informatika fani maktabga joriy etilishining dastlabki bosqichidayoq ko'zda tutilgan (M.P.Lapchik[5] va boshqalar). N.V.Makarova va Yu.F.Titovalar[6,7] modellashtirishni o'qitish metodikasini ishlab chiqqanlar va ushbu bo'limda o'qitish mazmunini bayon qilganlar, jumladan, Yu.F. Titova boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ikki o'lchovli kompyuter grafikasini o'qitish metodikasini ishlab chiqqan. Ixtisoslashtirilgan maktablarning yuqori sinflari uchun kompyuter modellashtirish va kompyuter grafikasi yo'nalishi bo'yicha tanlov kurslari JI.A.Zalogova[8], I.G.Semakin[9], M.Yu.Monaxov, S.J.I.Solodov, G.E.Monaxova[10] kabilar tomonidan ishlab chiqilgan. Vektorli grafikani o'qitishning uslubiy tizimini qurish va uni ixtisoslashtirilgan tayyorgarlik bosqichida o'quv maxsus kursi shaklida amalga oshirish hamda qo'shimcha ta'lim sharoitlari uchun asosiy shakllarning cheklangan to'plamidan foydalangan holda uch o'lchovli modellashtirishni o'rgatish metodikasi V.V.Aleksandrova[11] kabilar tomonidan tavsiya etilgan. Shuningdek, ushbu olimlar tomonidan kompyuter 3D animatsiyalari va kimyo, arxeologiya va geografiya, tibbiy modellashtirish va biologiya, tasviriy san'at kabi fanlardan taqdim etilgan ma'lumotlarni eslab qolish va idrok etishni rivojlantirishga yordam berishi va natijada, fanlarni o'rganishga qiziqishni oshirishga asos bo'lishi izohlab berilgan.

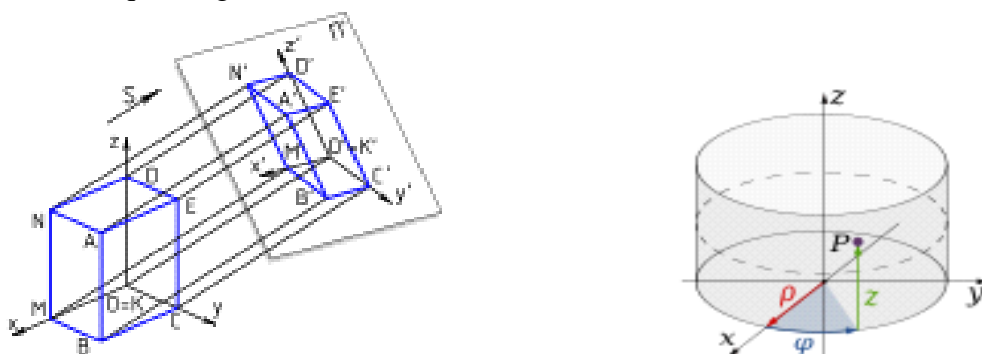
Ko'pgina tadqiqotchilar raqamli ta'lim resurslari sohasida tadqiqotlar bilan shug'ullangan bo'lsalarda, biroq, raqamli aloqa orqali maktab informatika kursida uch o'lchovli grafikani o'rganish sohasidagi mavzu etarli darajada o'rganilmagan, bu tadqiqotning dolzarbligi va yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Kompyuter modellashtirish (ayniqsa, 3D modellashtirish) texnologiyalarining rivojlanishi pedagogik faoliyatda obyektlarning xususiyatlari va ularda sodir bo'ladigan jarayonlarning tabiati to'g'risidagi ma'lumotlarni yuqori darajada aniqlik va samaradorlik bilan olish va taqdim etish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Bunday imkoniyatlar o'rganilayotgan hodisalar doirasini sezilarli darajada kengaytiradi. Modellar yaratish va ular bilan kompyuter tajribalarini o'tkazish muayyan fan bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirishga, o'quvchilarning bilim faolligi va ijodkorligini rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy axborot modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish, bir tomondan, informatikani o'quv fani sifatida mazmunli vazifalar bilan boyitib tursa, ikkinchi tomondan, aniq o'quv fanlari o'z muammolarini hal qilishning kuchli vositalariga ega bo'ladi. Shu bilan birga, fanlararo aloqalarni samarali amalga oshirish va ta'limni bir butun sifatida birlashtirish mumkin. Informatika fanining haqiqiy afzalliklari va uni o'rganish natijasida olingan bilimlarni qo'llashning ulkan sohasi aniq bo'ladi.

Hozirgi vaqtda o'qitish tizimlari jarayoni asosida qurilgan ko'plab kompyuter dasturlari va uslubiy majmualar mavjud. Bunday tizimlarda bilimlarni o'zlashtirishning an'anaviy usullari va manbalarini ma'lum darajada almashtirish maqsad qilib qo'yilgan. Bunda kompyuter o'qitishning texnik vositasi sifatida ma'lum ma'noda eski vositalarni takrorlaydi: darsliklar, ma'lumotnomalar, an'anaviy darslar, audio va video filmlar va boshqalar. Tabiiyki, bu holda yangi imkoniyatlar qo'lga kiritiladi va ma'lum bir ijobiy ta'sirga erishiladi.

Ta'limga kompyuter-axborot texnologiyalarini joriy etishdan eng katta samarani, oddiy sharoitlarda mavjud bo'lmagan sifat jihatidan yangi imkoniyatlar paydo bo'lganda olish mumkin. Masalan, uch o'lchamli modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarga masalalarni yechish uchun zarur bo'lgan geometrik konstruksiyalarni bajarish va ob'ektni ko'rgazmali tasvirlash imkonini beradi. Shundan so'ng muammoni hal qilish jarayoni deyarli aniq bo'ladi, chunki siz ob'ektning modeli bilan turli xil almashtirishlar qilishingiz mumkin(1-rasm).

1-rasm.

Bunda tayyor model asosida kompyuterda tajriba o'tkazishgina emas, balki o'rganilayotgan hodisalarning turli modellarini mustaqil ravishda qurish ham mumkin. Binobarin, minimal dasturlash talablari bilan modellarni qurish va natijalarni vizual tarzda taqdim etish imkoniyatini beruvchi instrumental modellashtirish dasturiy paketlari alohida ahamiyatga ega. Bu holda o'quv jarayonida kompyuterdan foydalanish ta'siri sezilarli darajada oshadi[12].

Shu ma'noda, ixtisoslashgan dasturiy ta'minot tizimlari o'quvchi-talabanning faol ta'lim, kognitiv va tadqiqotda ishtirok etishi bilan o'qitish tizimlaridan tubdan farq qiladigan o'quv jarayonini qurish imkoniyatini beradi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ta'lim jarayonida modellashtirishdan foydalanishning asosiy xususiyati kompyuterdan bilish vositasi sifatida foydalanish hisoblanadi. Jarayon va hodisalarni o'rganish uchun asos simulyatsiya va faol kompyuter tajribasi, uning natijalarini tahlil qilish, haqiqiy modellarni qurish, ularning xususiyatlarini tahlil qilishdir. Shunday qilib, o'rganish faol, kognitiv, ijodiy shaklga ega bo'ladi. An'anaviy uslubiy echimlar bunday keng imkoniyatlarni taqdim etmaydi.

Zamonaviy ta'limning maqsadi – shaxsning ijodiy tamoyillarini rivojlantirishdir. Ya'ni o'quvchiga qanday qilib bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'rgatish, kerakli ma'lumotlar manbalarini topish, muammo va vazifalarni shakllantirish, ularning yechimlarini mustaqil ravishda izlash, ularni tahlil qilish va umumlashtirishni bilish faoliyatidir.

Ta'lim sohasida axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'limni individuallashtirishni ta'minlaydi, har bir o'quvchi-talaba o'z rivojlanish yo'lidan o'tishi mumkin. An'anaviy usullar bilan bu maqsadga erishib bo'lmaydi, chunki u real bo'lmagan miqdorda resurslarni talab qiladi. Instrumental dasturiy modellashtirish (masalan, Autodesk 3ds Max, AutoCAD, Sweet Home 3D, Cinema 4D, Sculptris, Paint3D kabi) tizimlaridan foydalanish bu kabi muammoni hal qilishga yordam beradi. O'quvchi va kompyuter o'rtasidagi aloqa uning moyilligi va ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanishini ta'minlaydi, rasmiylashtirilgan bilimlar bilan ishlash ko'nikmalarini va mustaqil bilim olish amaliyotini beradi[3,13].

O'qishning asosiy natijasi o'quvchining faol ijodiy yo'l bilan o'zlashtirgan bilimlari bo'ladi. Bunday bilimlar passiv idrok va ahamiyatsiz yodlashni istisno qiladi, chunki kompyuterli modellashtirish ham bilish, ham o'rganish vositasidir. Shunday qilib, modellashtirish, jumladan, kompyuterda modellashtirish nafaqat zamonaviy ilm-fan, balki ta'limning ham ajralmas qismi bo'lib, u katta ahamiyatga ega. Har qanday fan sohasida olib borilgan nazariy tadqiqotlar natijalari aniq miqdoriy bog'liqliklar yoki oddiy qilib aytganda, matematik formulalar yoki hisoblash algoritmlari ko'rinishida ifodalansa, eng katta amaliy ahamiyatga ega bo'lishi aniq. Bu nazariyani amaliy maqsadlarda samarali qo'llashning kalitidir. Bundan tashqari, nazariy natijalarni tajribalar natijasida olingan o'lchangan

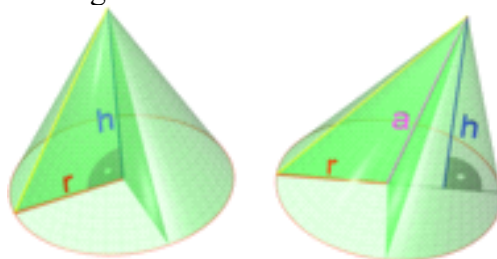
natijalar bilan solishtirish kerak. Bunday muammolarni hal qilish uchun davom etayotgan jarayonlarning miqdoriy qonuniyatlari asosida modellashtirish kerak. Aynan shu imkoniyat matematik modellashtirish taqdim etadi. Bu fan va texnika taraqqiyotida ajralmas komponent hisoblanadi.

Biz tadqiqotimiz ob'ekti sifatida 3D max dasturini tanladik va uning o'quv jarayoni samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlarini o'rganishga harakat qildik.

Tahlil va natijalar. Zamonaviy axborot texnologiyalari darajasining holatini, ularning rivojlanish sur'atlarini va oddiy foydalanuvchilar va ta'lim uchun dasturiy ta'minotni yangilash davrlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, uch o'lchovli grafikalar yordamida siz ma'lum bir ob'ektning aniq nusxasini yaratishingiz va shu paytgacha mavjud bo'lmagan ob'ektning yangi, hatto real bo'lmagan tasvirini ishlab chiqishingiz mumkin. Hozirgi vaqtda axborot jarayonlarining mohiyatini chuqurroq anglash asosida uni amaliyotga tadbiiq qilishda, yaratuvchanlik kabi qarashlar shakllantirilmoqda. Shu munosabat bilan metodlar takomillashtirilmoqda, uning yordamida inson ilm-fan sohasida katta yutuqlarga erishmoqda. Ko'rish, eshitish, sezgi organlari va inson tafakkuri mohiyatan dinamik ob'ektlar va tovushlar bilan to'ldirilgan makonni idrok etishga moslashtirilgan. Bundan tashqari, agar biz nafaqat harakatlanuvchi ob'ektni ko'rsak, balki uni bir vaqtning o'zida eshitsak, idrok etish samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Biz eng mashhur 3D modellashtirishning auriim dasturlarini va yechimlarini ko'rib chiqdik. Natijada, biz ushbu mahsulotlarning belgilangan vazifalarga muvofiqligi asosida sohalarga mos qo'llashning hamda o'quvchilarning kompyuter grafikasi bo'yich malaka va ko'nikmalarini shakllantirishda 3D modellashtirishning qanchalik ahamiyatli ekanligiga ishonch hosil qildik. Jumladan, 3D Max dasturi va modellashtirish nazariyasi bilan tanishib, standart va kengaytirilgan primitivlarni qanday yaratishni, shuningdek, ularga turli xil modifikatorlarni o'rnatishni o'rganishga harakat qildik. Umumiy ob'ektlarda modifikatorlardan foydalanish eng oddiy modellashtirish usullaridan biridir. Murakkab ob'ektlarni modellashtirish uchun siz lofting usulini qo'llashingiz mumkin.

Umuman olganda, 3D Maxda siz ob'ektlar bilan qanday ishlashni o'rganishingiz mumkin. Bu usullar: ob'ektni belgilash, nomi bo'yicha tanlash, ob'ektlarni ko'chirish, aylantirish, kattalashtirish, xususiyatlarni o'rnatish, aylanish nuqtasini o'zgartirish, sahnada ko'rsatish yoki ko'rsatmaslik, ko'rinmas ob'ektlarni ko'rsatish, ko'plab ob'ektlarning ierarxik munosabati va ob'ektlarni guruhlashdir(2-rasm)[13].

2-rasm.

Shunday qilib, maktablarda 3D modellashtirishni o'rganish bolalar uchun muhim va juda foydali. Bundan tashqari, ko'plab maktab o'quvchilari bunga qiziqishmoqda, ular ushbu texnologiyalarni o'zlashtirishga intilishadi.

Shunday qilib, o'rganilgan tahlillar va natijalar asosida aytishimiz mumkinki, o'quv jarayoniga 3D modellashtirishni joriy etish quyidagi maqsadlarga erishishga qaratilgan:

– geometrik modellashtirishning eng muhim usullari, ularning afzalliklari va kamchiliklari, tarmoqlari, geometrik ma'lumotlarni ko'rsatish va shaxsiy kompyuterda taqdim etish usullari haqidagi bilimlarni o'rganish;

– uch o'lchovli modellarni qurish va olingan natijalarni tasvirlash qobiliyatini o'zlashtirish;

– o'quvchilarning bilim faolligini shakllantirish; ijodiy fikrlash; texnologik bilim va ko'nikmalarni mustaqil faoliyatda amaliyotda qo'llash tajribasi;

– uch o'lchovli modellashtirish tizimlari va ularning interfeysidan foydalanish, kundalik hayotda, individual va jamoaviy loyihalarni amalga oshirishda, ta'lim faoliyatida, kelajakda mehnat bozorida talab qilinadigan kasblarni egallashda AKT vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish;

– bugungi kunda kasbga qiziqish va birinchi ko'nikmalar maktabda singdirilishi kerak .

Shunday qilib, kompyuter-axborot texnologiyalari modelidan foydalanish masalasi o'qitilayotgan fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda dars jarayonida namoyish qilinishi kerak bo'lgan ob'ektning ichki, tashqi xossalari ko'rsata olishdek muhim vazifani amalga oshirish imkoniyatini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar. O'quvchilarning kompyuter grafikasiga oid qiziqishini oshirishda, tasavvurlarini shakllantirishda, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda kompyuterning uch o'lchovli dasturiy paketlaridan foydalanish o'ziga xos afzalliklarga ega. U o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga, fanga ilmiy va ijodiy yondashishga o'rgatadi, o'quvchilar uchun o'quv mavzularini samarali o'zlashtirishga, ilmiy dunyoqarashining shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, bilimlarni mustahkam egallashga yordam beradi, his tuyg'ularga ta'sir etgan holda mashaqqatli aqliy faoliyat natijasida fanga va kasbga nisbatan muhabbat uyg'otadi. Shu bois turli uch o'lchovli fazoviy animatsiyaldan foydalanish tabiiy-texnikaviy fanlarni o'qitish samaradorligini oshirishda grafik paketlardan foydalanish ta'limning muhim masalalardan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020- yil 6 oktyabrdagi PQ-4851-son "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori.

2. Allamberganova M. X. Informatikadan interaktiv o'quv majmualar yaratish va ulardan ta'lim jarayonida foydalanish // Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 2012. –117 b.

2. Федоренко Н.М. 3D-технологии в образовательной и научнопознавательной сферах / Н.М. Федоренко, В.В. Петрова, Л.О. Рубенштейн Вестник МГПУ им. И. Федорова. – Вып. №5. – 2015.

4. Соловей Е. 3D в школе: кто, чему и как должен учить? [Электронный ресурс] / - 2016. – Режим доступа <https://habrahabr.ru/post/275495>

5. Лапчик М.П. и др. Методика преподавания информатики: Учеб. пособие для вузов по специальности 030100 «Информатика». / М.П. Лапчик, И.Г. Семакин, Е.К. Хеннер; Под общ. ред. М.П. Лапчика. М.: Академия, 2001. -621 с.

6. Макарова Н.В. Программа по информатике (системно-информационная концепция). СПб.: Питер, 2001. - 64 с.

7. Титова Ю.Ф. Методика обучения моделированию в базовом курсе информатики. Дисс. на соискание уч. степ, кандидата пед. наук. Санкт-Петербург, 2002.-201 с.

8. Залогова, Л.А. Практикум по компьютерной графике [Текст] / Л.А. Залогова. – М.: Лаборатория Базовых Знаний, 2001. – 178 с.

9. Семакин И.Г. Преподавание базового курса информатики в средней школе: Метод, пособие / И. Семакин, Т. Шеина 2-е изд. - М.: БИНОМ. Лаборатория Знаний, 2004 - 540 с.

10. Монахов М.Ю., Солодов СЛ., Монахова Г.Е. Учимся проектировать на компьютере. Элективный курс: Практикум. М.: БИНОМ Лаборатория Знаний, 2005 - 172 с.

11. Александрова В.В. Методика обучения компьютерно-графическому моделированию пространственных базовых форм. Дисс. на соискание уч. степ, кандидата пед. наук. Санкт-Петербург, 2002. - 139 с.

12. Nikadambaeva H.B. «O'zbekiston tabiiy geografiyasi» fanini o'qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish metodikasi (oliy ta'lim misolida) // Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 2012. – 223 b.

13. Толубаева К.К. Внедрение компьютерных технологий трехмерного моделирования в учебный процесс [Электронный ресурс] / К.К. Толубаева – 2016 – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Matemathics/44493.doc.htm

O'QUVCHILARNI MA'NAVYI-AXLOQIY TARBIYALASHDA OILA TARBIYASI

Temirov Asilbek Davlat o'g'li

Navoiy davlat pedagogika instituti

Tarix fakulteti Tarix o'qitish metodikasi yo'nalishi

4"A"-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada asli tarbiya oiladan boshlanishi, tarbiya tub ildizi ota-ona ekanligi, farzand ota onasidan o'rnak olishga harakat qilishi o'quvchilarni ma'naviy axloqiy tarbiyalash bilim yurtida, maktablarda va shu kabi ilm ulashadigan dargohlariga juda hamohangligi tarbiyani shakllantirishda juda ustuvor vazifani bajaradi.

Аннотация; эти статьи исходное воспитание начинается с семьи воспитание коренных корней является родительским, ребенок старается брать пример с отца духовно-нравственное воспитание учащихся очень гармонично сочетается с учебными заведениями, школами и аналогичными учебными заведениями.

Annotation; the fact that these articles are the beginning of the original upbringing of the family that the mother of the root of upbringing is a father, that the child tries to follow the example of the father of spiritual moral education of students in the country of knowledge, in schools and in the fields of knowledge associated with such science is a very priority in Ma'naviy-axloqiy tarbiya va unga qo'yiladigan talablar bu jamiyatda ma'lum ijtimoiy-axloqiy talablarga mos axloqiy xizmatlarni shakllantirish maqsadida o'quvchilar ongi, hissiyotlari hamda xulqiga muvofiq va tizimli ta'sir etishdir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilar ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirish.
2. Ularda ma'naviy-axloqiy xis-tuyg'ularni tarbiyalash va rivojlantirish.
3. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy xulq-atvor ko'nikma va odatlarini tarkib toptirish.

Shuningdek, o'quvchida ma'naviy-axloqiy xislatlarni shakllantirishga nisbatan ehtiyoj bo'lishi shart. Demak, ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida uyushtiriluvchi tadbirlar xulq-odobga doir xatti-harakatlar zanjiridan iborat bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy xatti-harakatlar esa o'quvchi tomonidan axloqiy me'yor va tamoyillar mohiyatini o'rganish, ularni anglab etishdan iboratdir. Insonning taqdiri, kelajak hayotidagi yutuqlari yoki muvaffaqiyatsizligi, baxtli yoki baxtsizligi, kasb tanlashi, hattoki kayfiyati, uning oilaviy muhiti bilan bog'liqdir. Oilaning taqdiri esa insonning o'ziga bog'liq. Jamiyatning ma'naviy qiyofasi oilalarning qandayligiga bog'liqligi azaliy haqiqat. Chunki, oila jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy bo'g'ini, kichik bir vakili bo'lib, aynan oila zaminida xalqimizning bugungi kuni va kelajagi bunyod etiladi. Agar oilada tartib-intizom bo'lsa, uning a'zolari shu xislatlarini xizmat jarayoniga ko'chiradi va ijtimoiy mehnat faoliyatlarida qo'llaydilar. Bu esa, ularning o'z xizmat vazifalarini yuksak darajada bajarishlariga sabab bo'ladi.

Oila bu odobi axloq, xushmuomlalik, mehnatsevarlik asosida qurilgan bo'lishi, insonlar o'rtasidagi munosabat va muloqotlarda o'ta muhim va shaxsning fe'l-atvori, yurish-turishida alohida ahamiyat kasb etadi. Agar oila o'z farzandini Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalasa, bu his-tuyg'u unga butun hayoti davomida hamroh bo'ladi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg'ayrat yoshlarni tarbiyalash mamlakatni barqaror va ildam rivojlantirishning eng muhim shartidir[1]," – degan edi. Sharq mutafakkirlari merosida ta'lim-tarbiya, xususan, oilaviy tarbiya masalalariga keng o'rin berilgan. Ular bolalarni tarbiyalashni jamiyat taqdirini, millatning kelajagini belgilaydigan asosiy mezon deb hisoblaganlar. Ularning pedagogik qarashlari zamirida ijtimoiy ideal sifatida komil inson g'oyasi yotadi.

Ular tarbiyada ijtimoiy va biologik tomonlarning o'zaro munosabati haqida to'xtalib, tarbiyada irsiyat va muhit ta'siri birdek ekanligi, tan va ruh sog'lomligining birligi kabi masalalarni o'rta tashlaydilar.

Ularning aqliy, mehnat, axloqiy, estetik va jismoniy tarbiyaning birligi hamda ularni amalga oshirish yo'llari haqidagi va oilada bolalar tarbiyasi haqidagi fikrlari mazkur muammolarning ko'pgina jihatlarini qamrab oladi va ular muayyan tarbiyashunoslik bo'yicha qarashlar tizimini tashkil etadi. Ana shunday durdona asarlardan biri A.Fitratning "Oila" asaridir.

Jumladan, A.Fitrat o'zining mazkur asarida farzand tarbiyasida aqliy tarbiya, badan tarbiya va axloqiy tarbiyaning o'rni muhimligini ta'kidlaydi[2]. Mazkur uchta tarbiyaning eng muhimi axloqiy tarbiya hisoblanadi. O'zingiz xohlaganingizcha bolangizning aqliy va badan tarbiyasi bilan mashg'ul bo'lishingiz mumkin va qo'lingizdan kelguncha uni dono va baquvvat qiling[3]. Lekin axloqiy tarbiya talab darajasida bo'lmasa, aqli va jismoniy kuchini o'zi yoki atrofdagilar zarariga ishlatadi. Binobarin, Abdurauf Fitrat bolaning aqliy va jismoniy tarbiyasi samarasiz qolmasligi uchun farzandning axloqiy tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanib ko'p harakat qilish lozimligini ta'kidlaydi. Axloqiy tarbiya – odam axloqini kamolga yetkazish demakdir, ya'ni odamni shunday tarbiya qilish kerakki, fe'li va amali o'ziga ham, boshqalarga ham foydali va manfaat keltiradigan bo'lsin. Boshqacha aytganda, odamning fe'li va harakatida yaxshi fazilatlarni tarbiyalash demakdir. Mamlakatimiz rivojlanishining hozirgi yangi bosqichi oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlardan foydalanishning zamonaviy mezonlarini o'rtaga tashlamoqda. Bu mezonlar vatanparvarlik, milliy g'urur, milliy ong, milliy o'z-o'zini anglash, milliy tafakkur, milliy tarbiya kabi tushunchalarda o'z ifodasini topgan bo'lib, ular tarbiya jarayonining bugungi kunda rivojlanishi uchun muayyan tarzda bir maqsadga qaratilganini ta'minlaydi[4].

Abdurauf Fitrat axloqiy tarbiyani jismoniy va aqliy tarbiyadan keyingi – uchinchi bo'g'in tarbiya sifatida uqtirib, u “Insonni komil, chiroyli axloq egasi, jamiyatga foydasi tegadigan a'zo qilib shakllantirish”[5], deb uni amalga oshirishning quyidagi tizimini taklif qiladi.

Bolaga hikoyatlar vositasida axloq qoidalarini tushuntirish. A.Fitrat Shayx Muslihiddin Sa'diyning (XIII asr) maslagi va hikoyatlarini tavsiya qiladi, uning “Guliston” va “Bo'ston” asarlarida kichik hikoyatlar vositasida axloq qoidalarini bayon qiladi[6].

Tarbiyachining o'zi ibrat bo'lishi lozimligi. Tarbiyachining so'zi bilan xatti-harakati uyg'un bo'lib, u xatti-harakati bilan barchaga ibrat, o'rnak namuna bo'lmog'i lozim. Bu borada olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda “shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotida ibrat muhim o'rin tutadi, inson fe'l-atvorini faqat pand-nasihati, dashnom va va'z aytishlar emas, balki munosabat va ibrat shakllantiradi”[7], jumladan, axloqiy ong, axloqiy xatti-harakat va axloqiy munosabat uyg'un holda in'ikos etadi. Yomonlarning yomonligini ko'rsatib, yaxshilarning yaxshiligini uqtirib borishda muayyan ijtimoiy tuzum va muhitni hisobga olish, ya'ni axloqiy tarbiya real voqelik va amaliy jihatlari bilan ma'naviy-axloqiy muhitni muayyan darajada barqarorlashtiradi. Demak, axloqiy tarbiyani ongli va maqsadli olib borish funktsionalligini ta'minlash insonda ezgu axloqni shakllantirishga asos bo'ladi. Muayyan ma'naviy-axloqiy fazilatlarning tizimli tahlili jamiyat ma'naviy-axloqiy muhiti taraqqiyotiga rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, karamlilik – saxovat, yaxshilik, demakdir. Bu halol va pok, mehnatkash, mehribon bo'lish va vijdon amriga bo'ysunib yashashdir. Karamlilik ma'naviy-axloqiy poklanish, nogironlarga, yetim-yesirlarga xayri-ehson, yaxshilik qilish, ularning ko'nglini ko'tarish, moddiy yordam berish kabi insoniy fazilatlarni qamrab oladi. A.Fitrat uni “odamlarga yaxshilik qilib, millatni yuksaltirish”[8], deb tushuntiradi. Sadoqat xislati huquqlarimizdan foydalanish, barcha burch va vazifalarimizni hazrati inson mavqeiga munosib bajarishni anglatadi. Sadoqat ijtimoiy axloq tizimi sifatida insonni ikki olamda baxtga yetaklovchi va ma'naviy-axloqiy omildir. “Bu dunyoda mo'tabar, oxiratda baxtiyor bo'lishni istaganlar, – deb yozadi A.Fitrat, – o'zlarida sidq (sadoqat M.Q.)ni paydo qilib, doimiy odatlariga aylantirishlari kerak. Ijtimoiy aloqalarning yagona nazoratchisi sidqu sadoqatdir”[9]. Oilashunos olimlar: G'.B.Shoumarov, N. Sog'inov, E. Sattorovlar oilaning maqsadi: barkamol avlodni voyaga yetkazish va jamiyat ravnaqiga hissa qo'shish, deb ta'kidlaydilar. Demak, oilaning asosiy maqsadi ham ma'naviy, ham iqtisodiy jihatdan oilaviy ahvolni rivojlantirish, jamiyatga sog'lom, aqlli, har tomonlama barkamol farzand tarbiyalash. Jamiyatdagi barcha yutuqlardan foydalangan holda, undagi illatlarni tag-tomiri bilan yo'q qilishda faol ishtirok etish. Oila qal'a ekan, bu qal'ada bekinmashoq o'ynamaslikni, yoshlikdan o'yinqaroqlik, beboshlik, erkalik, beparvolik o'rnini sezgirlik, mas'uliyat, andisha, javobgarlikni sezish kabi fazilatlar egallashi lozimligini tushunish kerak. Buning uchun o'zimizda ma'suliyat hissi ko'nikmasini his qilishimiz zarur. Yosh avlodning hayotdagi ko'p qismi oilada o'tadi. Shu boisdan turmushning murakkab muammolari bilan oilada tanishadilar.

Oiladagi mavjud an'analar, urf-odatlar, rasm-rusmlar va marosimlarning ijobiy ta'sirida yigit-qizlar asta-sekin kamol topib boradilar. An'ana va marosimlar tarbiyaning qudratli quroliga aylanadi. Oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiya bilan uzviy aloqada bo'lsagina o'sib kelayotgan yosh avlod farovonligini

ta'minlashi mumkin. Oila tarbiyasidagi yutuqlar ota-onalarga pedagogik bilimlar berish, oilaviy tarbiya bo'yicha tajribalar almashish, ota-onalarni tarbiyaviy ishlarga qizg'in jalb qilishga ham bog'liqdir. Har bir ota-ona o'z farzandini tarbiyalash borasidagi burch va mas'uliyatlarini chuqur anglashiga bog'liq. Bundan tashqari normal oilaviy muhit, ota-onaning obro'si, to'g'ri kundalik rejim, bolani kitobga va o'qishga, mehnat qilishga o'z vaqtida jalb qilishlari ham muvoffaqqiyat garovidir. Shunday qilib, oilaning jamoatchilik bilan hamkorligining o'rni beqiyosdir. Oilaning jamoatchilik bilan hamkorligi yaqin bo'lgandagina sog'lom g'oyalar, siyosiy ong va huquqiy madaniyat, mustaqil fikrlash, iymon, e'tiqod kabi tushunchalar ravnaqiga yetishadi. Bunda mahalla, bobolar va momolar tarbiyasi demokratiya darsxonasi bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "Yoshlar – kelajagimiz" Davlat dasturi to'g'risida. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.06.2018 y., 06/18/5466/1527-son
- [2] Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. T.: Ma'naviyat, 2000. B-83.
- [3] Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. T.: Ma'naviyat, 2000. B-83.
- [4] <http://muzaffar.uz/psixologiya-va-salomatlik/3494-oila-manaviy-axloqiy-tarbiya-uchogi.html>
- [5] Abdurauf Fitrat. Najot yo'li / Sh.Vohidov tarjimasini. – Toshkent: Sharq, 2001. – B.157.
- [6] Qarang: K.Hoshimov va boshq. Pedagogika tarixi. – Toshkent: Milliy kutubxona, 2006. – B. 145-155.
- [7] Qarang: Ochilova B.M. Ajdodlar merosiga ixlosmandlik va shaxs ma'naviy-axloqiy kamoloti.: F.f.d-ri ilmiy darajasini olish uchun yozilgan Avtor.....f. – Toshkent: O'zMU, 2005. – 22 b.
- [8] Qarang: Abdurauf Fitrat A. Najot yo'li / Sh.Vohidov tarjimasini. – Toshkent: Sharq, 2001. – B.77-82.
- [9] Abdurauf Fitrat. Najot yo'li / Sh.Vohidov tarjimasini. – Toshkent: Sharq, 2001. – B.108.

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHI-YOSHLARNI IJODIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARI

Mardanov Rahim G'aybulla o'g'li
Jizzax politexnika instituti.

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi
Gmail: rahimmardanov9@gamil.com

Annotatsiya. Maqola ta'lim jarayonida o'quvchi-yoshlarni ijodiy fikrlashga o'rgatishning mazmun-mohiyati, tuzilmasini, o'ziga xos xususiyatlari, o'quvchi-yoshlarni ijodiy fikrlashga yo'naltirilgan nazariy yondashuvlar va ularning tarixiy taraqqiyot yo'li tahlili hamda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim jarayonida o'quvchi-yoshlarni ijodiy fikrlashga o'rgatishning hozirgi holati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, maqsad, ijodiy fikrlash, tafakkur, teran duyoqarash, intellektual salohiyatni, kontseptsiya.

Аннотация: В статье анализируются содержание, структура, специфика обучения учащихся творческому мышлению в образовательном процессе, теоретические подходы к творческому мышлению учащихся и их историческому развитию, а также современное состояние мышления учащихся общеобразовательных общеобразовательных школ. говорят о.

Ключевые слова: образование, цель, творческое мышление, мышление, проницательность, интеллектуальный потенциал, концепция.

Abstract: The article analyzes the content, structure, specifics of teaching students to think creatively in the educational process, theoretical approaches to creative thinking of students and their historical development, as well as the current state of students' thinking in general secondary schools. We are talking about.

Keywords: education, purpose, creative thinking, thinking, insight, intellectual potential, concept.

Bugungi kunda yosh avlodni mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatish davlat ahamiyatiga molik masalaga aylandi. Zero, har qanday jamiyat o'zining mustaqil fikriga ega bo'lgan, kechagi kuni, bugun va ertasi haqida xolis mushohada yurita oladigan fuqarolar bilangina rivojlanadi. Yosh avlodni ijodiy fikrlashga o'rgatib borish, ularda fikr erkinligini tarbiyalash - kuchli jamiyat, kuchli davlat poydevori qurilishidagi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, insonning fikrlash qobiliyati, tafakkur doirasi qanchalik keng va mustaqil bo'lsa, u shunchalik tashabbuskor, izlanuvchan, yangiliklarni qabul qilishga

hamda yangi g'oyalarni yaratishga qobiliyatli bo'ladi. Shu boisdan ham mamlakatimizda o'sib kelayotgan yosh avlodni mustaqil mushohada yuritishga, erkin tarzda ijodiy fikrlashga o'rgatish davlat ahamiyatiga molik masalaga aylanib, yuksak ma'naviy fazilatlarga, ijodiy fikrlash qobiliyati va o'zining mustaqil yondashuviga ega bo'lgan, erkin, sog'lom e'tiqodli shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilmoqda. Zero, jamiyat taraqqiyoti, milliy farovonlik hamisha yosh avlodning ta'lim-tarbiyasi, zamonaviy bilimlarni chuqur egallagan yangi kadrlar, ularning yuksak malakasi bilan bog'liq bo'lib kelgan. Keksa avlod erishgan yutuqlarga, ular to'plagan tajribaga tayanib, mamlakatning ilmiy, iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy salohiyatini yanada ko'tarish hamisha yoshlar zimmasiga tushgan. Shu boisdan ham istiqbolimizning ilk qadamlaridan boshlab, mamlakatimizda yangi zamon avlodini tarbiyalash, ular dunyoqarashini yangicha qadriyatlar asosida shakllantirish ishi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Inson hayotda o'z o'rnini topishi, ikki dunyo saodatiga erishishi, yurtining taraqqiyotiga hissa qo'shishi va shu vatanga munosib bir farzand bo'lishini ta'lim-tarbiyasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Buni biz qushning ikki qanoti bo'lmasa, osmonga ko'tarilib, ko'klarga parvoz qila olmaganiga qiyoslasak bo'ladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini beradi. Demak ta'lim – bu bilim berish va malaka ko'nikmalarini hosil qilish jarayonidir. Ta'lim kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi. Tarbiya – shaxs ongini jamiyatning maqsad va vazifalariga muvofiq ravishda tarkib toptirish va rivojlantirish jarayoni. Tarbiya shaxsning individual rivojlantirish jarayoni. Tarbiya shaxsning individual taraqqiyoti, axloqiy, aqliy, estetik, ma'naviy, jismoniy taraqqiyoti, axloqiy, aqliy, estetik, ma'naviy, jismoniy kamolotida yetakchi rol o'ynaydi. Demak, tarbiya kishilarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotida faol ishtirok etishga qaratilgan barcha ta'sirlar majmui. Buyuk ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniy aytganidek, “Alhosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”[5]. Aynan shuning uchun tarixda ham yoshlar ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilgan. Bugun ham shunday bo'lmoqda, ertaga ham shunday bo'lib qoladi. Chunki, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: “Biz qachon, qerda bo'lmaylik, yoshlar siyosida umrimiz mazmunini, hayotimizning asosiy samarasini ko'ramiz. Yangi O'zbekistonni azmu shijoatli yoshlar bilan birga bunyod etamiz!”

Bizning taraqqiyot strategiyamizda har jihatdan barkamol rivojlangan, erkin fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy qarashlarga ega yigit-qizlarni tarbiyalash ustuvor vazifalarimizdan biridir”[1]. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalaridan ma'lumki, mamlakat taraqqiyotini taminlashda o'sib kelayotgan yosh avlodda ijodiy fikr yuritish salohiyatini rivojlantirishning o'rni alohida ahamiyatga ega. Shuning uchun ham O'zbekiston mustaqillikka erishgan dastlab kunlardan oq yosh avlodda ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirishning tashkiliy-huquqiy jihatlariga alohida etibor qaratdi. Jumladan, mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki oylarida qabul qilingan “O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida”gi qonunda “Yoshlarga oid siyosat O'zbekiston Respublikasi davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlari yo'lida imkoni boricha to'la-to'kis ro'yobga chiqishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iborat” ekanligi mustahkamlab qo'yildi[2]. Ayni shu davrda “yangi avlod erkin, tanqidiy, ijodiy va mustaqil tafakkurga ega, mustamlakachilik davrida o'sgan avloddan farqli, ijtimoiy qo'rquvdan va milliy nomukammalilik tuyg'usidan xoli, siyosiy va ijtimoiy faol, izlanuvchan va omilkor, boqimandalikning har qanday ko'rinishidan or qiladigan, keng bilimli, ma'rifatli bo'lib shakllanishi lozim”, degan vazifa ko'ndalang qo'yildi[6]. Bundan tashqari, “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” singari davlat ahamiyatiga molik hujjatlar asosida yangilangan milliy ta'lim tizimi mustaqil fikrlaydigan, o'z qarashiga ega bo'lgan, erkin, sog'lom e'tiqodli shaxsni shakllantirish, ularda yuksak ma'naviy fazilatlarni qaror toptirishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. O'sib kelayotgan yosh avlodni mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatish, ularni imkon qadar ko'proq ijodiy tafakkur yuritishga odatlantirish masalasi ta'lim-tarbiya tizimi oldidagi dolzarb ilmiy-amaliy muammoga aylandi. Chunki ijodiy fikrlay oladigan, mustaqil mushohada yurituvchi avlodgina chinakkam ma'noda kuchli jamiyat yaratishga qodir. Shu bois O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining shu ikki tarixiy hujjat qabul qilingan birinchi chaqiriq IX sessiyasidagi ma'ruzasida bu masalaga alohida e'tibor qaratdi: “Agar bolalar erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar. Albatta bilim kerak. Ammo... ijodiy fikrlash katta boylikdir”[7]. 2016 yil 15

sentyabrdan kuchga kirgan O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonunida ham o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash masalasiga alohida e'tibor qaratilib, "yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash" O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanligi qat'iy belgilab qo'yildi[3]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi farmoni asosida qabul qilingan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish" deb nomlangan alohida band (4.5 band)da aks ettirilgandan keyin, 2017-yilda Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish va tasdiqlash vazifasi qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori asosida tasdiqlangan mazkur dastur doirasida bugungi kunda yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, demokratik davlat qurish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonlarida ularning faolligini oshirish, yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlovchi, qat'iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarash va chuqur bilimga ega bo'lgan vatanparvar yoshlarni tarbiyalash, ularda turli mafkuraviy tahdidlarga qarshi immunitetni shakllantirish, iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishga ko'maklashish, yoshlarni ijtimoiy himoya qilish, zamonaviy kasb-hunarlarni puxta egallashlari uchun munosib sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-iyuldagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi 3160-son qarorida ham "yoshlarda sog'lom dunyoqarash, jumladan, kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirish, Internet, axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish madaniyatini oshirish, ularda g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirish"[4] yangidan tashkil etilgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi zimmasidagi asosiy vazifalardan biri ekanligi mustahkamlab qo'yildi. Ta'lim jarayonida o'quvchi-yoshlarni ijodiy fikrlashga o'rgatishning tashkiliyhuquqiy asoslari tizimida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422-sonli qarori bilan qabul qilingan Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya" fani kontseptsiyasi" muhim o'rin tutadi. Mazkur kontseptsiyada qayd etilganidek, "Bugungi globallashuv jarayonlari, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo'lgan ehtiyoj yoshlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratmoqda. Ular oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, innovatsion tafakkurni shakllantirish, intellektual salohiyatni oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo'lishdek hayotiy talablarni qo'ymoqda".

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda yoshlar bilan ishlashning yangicha modellarini yaratishda innovatsion mexanizm va texnologiyalarni qo'llashga doir ko'plab amaliy ishlar qilinmoqda. Shiddat bilan o'zgarayotgan dunyoda o'quvchi-yoshlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlashda mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatlilik, diniy va milliy bag'rikenglik, ma'naviy, fuqaroviy, madaniyatlararo, ijtimoiy kabi fazilatlarini shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalalarga aylanib bormoqda. Shulardan kelib chiqqan holda birinchi navbatda, mamlakatimizda ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirishga, uni yanada chuqurlashtirishga alohida e'tibor qaratildi. Shuningdek, bu mazmunga nafaqat, bilim, ko'nikma va malaka, balki, umuminsoniy madaniyatni tashkil etuvchi ijodiy faoliyat tajribasi, tevarakatofga munosabatlarni ham kiritish, ayniqsa, umumta'lim maktablarida ta'lim olayotgan o'quvchi-yoshlarning ijodkorlik qobiliyatini shakllantirish, uni yanada rivojlantirish g'oyasi kun tartibiga ko'ndalang qilib qo'yildi. Buning o'ziga xos sabablari bor edi. Chunki, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi-yoshlardagi yashirin iste'dodlarni yuzaga chiqarish, maktab ostonasiga qadam qo'ygan ilk kundan boshlab o'z faoliyatini namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratish, ularda ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirish - kelajakda yuksak salohiyatli, ijtimoiy faol, o'tkir zehni, kashfiyotchilik qobiliyatini namoyon eta oladigan raqobatbardosh kadrlarni voyaga yetkazish garovi bo'lib hisoblanadi.

Shunday ekan, biz o'z mustaqil fikriga ega, jamiyat hayotida faol ishtirok eta oldagan yoshlar qanday xislatlarga ega bo'lishi kerakligi haqida chuqur o'ylashimiz, undan keyin ta'lim-tarbiyani shunga

yo'naltirishimiz lozim. Bugungi kunda yoshlarimiz bizning nafaqat tayanchimiz va suyanchimiz, balki bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchiga aylanishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021.-262-b.
2. O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida / O'zbekiston Respublikasining qonuni// O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1992 y., 2-son, 80-modda
3. Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida / O'zbekiston Respublikasining qonuni// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 37-son, 426-modda.
4. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida / O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori//Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.09.2017 y., 06/17/5194/0032-son.
5. Avloniy, Abdulla/ Tanlangan asarlar: 2 jildlik.Jild 2. Pandlar, hikoyalar, nabiyalar hayoti, dramalar, maqolalar, sayohat xotiralari. – Toshkent:Ma'naviyat, 2009. – 38-b.
6. Erkaev A. Tafakkur erkinligi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2007.-7-b.
7. Barkamol avlod orzusi. –Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa kontserni, 1998. – 33-b

TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH UCHUN TEXNOLOGIK VOSITALARNI O'RGANISH USULLARI

Ismoilova Dilbar Mansur qizi
Matematika – informatika fakulteti talabasi
Absobirov Samariddin Qurbonovich
Informatika kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim tizimlarining modernizatsiyasi, ta'limning sifatini oshirish va talabalar uchun o'zlashtirilgan o'quv jarayonini ta'minlashga qaratilgan muhim vazifalardan biridir. Bu doimiy ravishda yangi va o'zgaruvchan texnologiyalarning o'rganilishi, rivojlantirilishi va amaliyotga tatbiq etilishi zarur. Texnologik vositalarni o'rganish usullari va ularning ta'lim jarayonida qanday ta'sir ko'rsatishi haqida nazariy va amaliy tushunchalar ko'rsatigan.

Kalit so'zlar: Online platformalar, kitoblar va elektron resurslar, praktika, proyektlar, forumlar, ta'lim tizimi, texnologik vositalar.

Abstract: Modernization of educational systems is one of the important tasks aimed at improving the quality of education and ensuring a mastered learning process for students. It is necessary to constantly study, develop and implement new and changing technologies. Demonstrates theoretical and practical understanding of the methods of learning technological tools and their impact on the educational process.

Keywords: Online platforms, books and electronic resources, practice, projects, forums, educational system, technological tools.

Аннотация: Модернизация образовательных систем является одной из важных задач, направленных на повышение качества образования и обеспечение освоения обучающимися процесса обучения. Необходимо постоянно изучать, разрабатывать и внедрять новые и меняющиеся технологии. Демонстрирует теоретическое и практическое понимание методов изучения технологических средств и их влияния на учебный процесс.

Ключевые слова: Онлайн-платформы, книги и электронные ресурсы, практика, проекты, форумы, образовательная система, технологические инструменты.

O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish amalga oshiriladi, keyinchalik ular innovatsiyalarni yaratish bilan bog'liq bo'lgan amaliy hayotning turli sohalarida qo'llanilishi mumkin. Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni. yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular

o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o'quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak.[1] Ta'lim texnologiyasi moddiy vositalar, jarayonlar va ta'lim va o'qitishni qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslari uchun inklyuziv atamadir. Ta'lim texnologiyasi yuqori texnologiyalar bilan chegaralanib qolmaydi, balki aralash, yuzma-yuz yoki onlayn ta'limdan foydalanishda sinfda o'rganishni yaxshilaydigan har qanday narsadir[2]

Texnologik vositalarni o'rganish uchun bir necha foydali usullar mavjud. Bu usullar ta'limni rivojlantirish va o'quv jarayonlarini samaraliroq qilishga yordam beradi. Quyidagi usullar texnologik vositalarni o'rganishda ko'p foydalaniladigan texnologik vositalar va usullar jadvali keltirilgan.

1-jadval

Ta'limni rivojlantirishda quyidagi texnologik vositalardan hamda usullardan foydalanish mumkin.		
1	Online platformalar	Internetda bepul yoki to'lovli onlayn kurslar, veb-saytlar, forumlar va videolar orqali texnologik vositalarni o'rganish mumkin. Udey, Coursera, Khan Academy, va YouTube bu maqsadga muvofiq manbalardan ba'zilar kiradi.
2	Kitoblar va elektron resurslar	Texnologiyalar haqida kitoblar, elektron darsliklar va qo'llanmalar o'qish orqali bilim, ko'nikma va malakalaringizni rivojlantirishingiz mumkin. Amazon, Google Play Books, va OpenStax kabi onlayn platformalardan foydalanishingiz mumkin.
3	Praktika va proyektlar	Amaliy mashg'ulotlar va proyektlar orqali texnologik vositalarni o'rganish eng samarali uslidir. O'z navbatida o'zlashtirish va o'rganishni qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.
4	Texnologik mavzular bo'yicha vebinarlar va konferensiyalar	Onlayn vebinarlar, konferensiyalar va seminarlar texnologik yangiliklar va so'nggi rivojlanishlar haqida ma'lumotlarni olishingiz mumkin.
5	Praktik vosita yoki dasturlar	Masofaviy ta'lim vositalaridan foydalanishingiz mumkin. Bu, Google Colab, Jupyter Notebook, Visual Studio Code, Python, R, MATLAB, C++, Java kabi dasturlash tillarini o'rganish va dasturlarni yozish imkonini beradi.
6	Forumlar va jamoatchilik platformalari	Reddit, Stack Overflow, va Discord kabi forumlar texnologik jamiyatlarda qatnashish va savollaringizga javob topish uchun yaxshi manba bo'lishi mumkin.

Bu usullardan bir yoki bir nechtasi yordamida, texnologik vositalarni o'rganishingiz va rivojlantirishingiz mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ta'limni rivojlantirish uchun texnologik vositalarni o'rganish usullari muhimdir, chunki ular o'quvchilarga samarali va interaktiv ta'lim tajribasi taqdim etishda yordam beradi. Bu usullar o'quvchilarning tushunish darajasini oshirish, ularni mustaqil o'rganishga yordam beradi. Multimedia elementlar, animatsiyalar va o'quvchi faoliyatlari orqali tushuntirilgan darsliklar o'quvchilarning masalalarni o'rganish va tushunishini oshirishda yordam beradi. Internet orqali o'tkaziladigan darsliklar va vebinarlar o'quvchilarga dunyo bo'ylab yetkazilgan tajribalardan foydalanish imkonini beradi va o'quvchi faol qatnashishini rag'batlantiradi. Bu usullar talabani o'rganish va ta'limni rivojlantirishda foydali texnologik vositalardir va ularni qo'llash ta'limning sifatini oshirishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov Sirojiddin Isroilovich. Ta'limni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati. "Journal of new century innovations" №6 Volume-27_Issue-6_April_2023.

2. Herold, Benjamin. "Technology in Education: An Overview". Education Week (2016-yil 5-fevral). 2016-yil 1-noyabrda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2016-yil 31-oktyabr.

TA'LIM JARYONI RAQAMLASHTIRISHDA, ANIMATSIYA VA MULTIMEDIANI O'RGANISHNING KRITIK AHAMIYAT

Xayriyeva Shahnoza Saydullo qizi

Matematika informatika ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Arziqulov Husan Normurod o'g'li

Ilmiy rahbar: Informatika kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jaryonini raqamlashtirish jarayonida animatsiya va multimediani o'rganishning kritik ahamiyati o'rganiladi. Animatsiya va multimedia o'rganish, o'quvchilarning kreativlik, ijodiylik, kommunikatsiya, va texnik ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim bo'lib, ularning qiziqishlarini jalb qilish va texnik va texnologiyalarni o'rganishlariga yordam beradi. Bu ta'lim talabalarning tahlil qilish, tushuntirish, va kritik qarashlarni oshirishga ham ko'maklashadi. Bu maqola, animatsiya va multimedia ta'limining raqamlashtirilgan jarayonida o'quvchilarga rivojlanish, ijodiylik, va muammolar yechishda kritik ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Animatsiya, multimedia, kriteriya, kritik ahamiyati, raqamlashtirish, innovatsiya, ijodiy, kompyuter dasturlari.

Abstract: This article explores the critical importance of learning animation and multimedia in the digitization of education. Animation and multimedia learning are important in developing students' creativity, communication, and technical skills, and help them engage their interests and learn about techniques and technologies. This education also helps students to improve their analysis, explanation, and critical thinking. This article highlights the critical importance of student development, creativity, and problem-solving in the digitized process of animation and multimedia education.

Key words: Animation, multimedia, criterion, critical importance, digitization, innovation, creativity, computer programs.

Аннотация: В этой статье исследуется решающая важность изучения анимации и мультимедиа в условиях оцифровки образования. Анимация и мультимедийное обучение важны для развития творческих, коммуникативных и технических навыков учащихся, а также помогают им заинтересовать их и узнать о методах и технологиях. Это образование также помогает студентам улучшить свой анализ, объяснение и критическое мышление. В этой статье подчеркивается решающая важность развития учащихся, творчества и решения проблем в цифровом процессе анимации и мультимедийного образования.

Ключевые слова: Анимация, мультимедиа, критерий, критическая значимость, цифровизация, инновации, креативность, компьютерные программы.

Animatsiya - bu tasvirlarni yaxlit vizual idrok etishni ta'minlaydigan chastotali chizmalar yoki ramkalar ketma-ketligini namoyish qilish orqali kino, televizor yoki kompyuter grafikasidagi harakatning sun'iy tasviri. Lotin tilidan tarjima qilingan "anima" - ruh, "animatsiya" - jonlanish, animatsiya.[1]

Multimedia tushunchasi hayotimizga 90-asrning boshlarida kirib keldi. Ko'pgina mutaxassislar bu atamani turli xil izohlamoqdalar. Ularning fikrlarini umumlashtirib multimediyaga shunday ta'rif berish mumkin: multimedia bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida axborotning an'anaviy va original turlari asosida o'quv materiallarini o'quvchiga yetkazib berishning mujassamlashgan holdagi ko'rinishidir.[2]

Ta'lim jaryoni raqamlashtirishda animatsiya va multimediani o'rganish kritik ahamiyatga ega, chunki: Animatsiya va multimedia, o'quvchilarning qiziqishini jalb qilish va ularni o'z fikrini ifodalashga yordam beradi. Bu, ta'lim jarayonida motivatsiyani oshirish uchun juda muhimdir. Animatsiya va multimedia o'rganish, o'quvchilarning kreativlik va ijodiylik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ular o'zlarining fikr va hayollarini ijodiy mahsulotga aylantirish orqali iste'mol qilish, yangi narsalarni yaratish va o'zlashtirishni o'rganishlari mumkin. Bo'ndan tashqari animatsiya va multimedia o'rganish, talabalarga texnik va texnologiyalarni o'rganish, masalan, kompyuter dasturlari, montaj dasturlari, tasvirlovchi dasturlar bo'yicha bilim beradi. Bu, ularning innovatsiyalardan foydalanish va yangi ko'nikmalar olishlari uchun muhimdir. Bundan tashqari

talabalarda tahlil va kritik qarashlar orqali, animatsiya va multimedia ustida o'rganish, talabalarga tahlil qilish, tushuntirish, va kritik qarashlarni oshirishga yordam beradi. Ular animatsiya va multimediani qoniqish qilish va uni to'g'ri tahlil qilish orqali o'z fikrini ifodalash va izohlashlari mumkin. Bu kriteriyalar, ta'lim jaryoni raqamlashtirishda animatsiya va multimedia ta'limining talabalarga rivojlanish, ijodiylik, va muammolar yechishda yordam berishga qaratilgan kritik ahamiyatidir.

Xulosa qilib aytganda, Ta'lim jaryonini raqamlashtirishda, animatsiya va multimediani o'rganish kritik ahamiyatga ega. Animatsiya va multimedia o'rganish, o'quvchilarga ijodiylik, kreativlik, va texnik ko'nikmalarini rivojlantirishda imkoniyatlar yaratadi. Ular qiziqishlarini oshirish, o'z fikrlarini ifodalash va texnik va texnologiyalarni o'rganishlari orqali innovatsiyalardan foydalanishlarini ta'minlaydi. Bu jarayon talabalarning tahlil qilish, tushuntirish, va kritik qarashlarni oshirishga ham ko'maklashadi. Animatsiya va multimediani o'rganish va uni to'g'ri tahlil qilish orqali o'z fikrini ifodalash, izohlash va qarashlarni ifodalash qobiliyatlarini oshadi. Shuningdek, animatsiya va multimedia o'rganish, talabalarda ta'lim jaryoni raqamlashtirish mavzusi bo'yicha bilim ko'nikma hosil qilishda yordam beradi. Ushbu ko'nikma, talabalarni kreativlik va ijodiylik sohasida rivojlantirish, ularni innovatorlik va muammolar yechishda yaxshi ko'nikmalarga ega bo'lishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anvar Jumanazarovich Xurramov, Oybek Tog'aymurot o'g'li Rajabov ,Ravshon Otanazarovich Sultonov. Ta'lim jarayonida animatsiya va kompyuter grafikasidan foydalanish. " Academic Research in Educational Sciences" volume 2 | issue 11 | 2021 issn: 2181-1385

2. Maqsudov Ulug'bek Qurbonovich, Eraliyev Yo'ldoshali, Qosimova Gulzoda ta'limda multimediali vositalardan foydalanishning pedagogik xususiyatlari „ Scientific Journal Impact Factor “VOLUME 2 | ISSUE 11 ISSN 2181-1784

OILADA MUOMALA MADANIYATINI OSHIRISHDA AXLOQIY QADRIYATLARNING O'RNI

Egamberdiyeva Nafisa Mustafayevna f.f.fd.(PhD)

“Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi” kafedrasi dotsenti

Erkinova Rayhona Eldarovna

“Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi” yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada bugungi kunda o'zbek xalqining muqaddas maskani sanalgan oilaning o'ziga xos falsafiy jihatlari, undagi oilaviy muomala madaniyati bilan bog'liq qarashlar falsafiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganilgan. Unda oilada farzandlar tarbiyasida axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishda ota-ona, mahalla, jamoatchilik nazorati bilan uyg'un jarayonlar ifodalaniib, oilaning har bir a'zosini milliy qadriyatlarga monand tarbiyalash masalalari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: oila, yoshlar, jamiyat, o'zbek oilasi, farzand, axloqiy qadriyatlar, ma'naviyat, dunyoqarash, muomala madaniyati, ota-ona.

Аннотация: В статье рассматриваются уникальные философские аспекты семьи, которая сегодня считается священным местом узбекского народа, и взгляды, связанные с культурой семейного поведения в ней, как объект философского исследования. В ней процессы формирования нравственных ценностей при воспитании детей в семье выражаются в гармонии с контролем родителей, соседства и общественности, а также вопросы воспитания каждого члена семьи в соответствии с национальными ценностями. раскрываются.

Ключевые слова: семья, молодежь, общество, узбекская семья, ребенок, нравственные ценности, духовность, мировоззрение, культура поведения, родители.

Annotation: The article examines the unique philosophical aspects of the family, which is considered the sacred place of the Uzbek people today, and views related to the culture of family behavior in it as an object of philosophical research. In it, the processes of developing moral values in the upbringing of children in the family are expressed in harmony with the control of parents, the

neighborhood, and the public, and the issues of educating each member of the family according to national values are revealed.

Key words: family, youth, society, Uzbek family, child, moral values, spirituality, worldview, culture of behavior, parents, peace.

Kirish. Har bir xalqning ijtimoiy taraqqiyot jarayoni shakllanib kelgan falsafiy tafakkur dunyosi o'ziga xos oiladagi muomala madaniyati orqali o'zligini namoyon etib boradi. Oiladagi bunday mustahkam munosabatlar muvaffaqiyatli amalga oshishida muloqot asosiy vazifani bajaradi. O'zbek xalqining asrlar davomida o'zbekchilikka mos tarzda rivojlangan oilaviy muomala madaniyati bugungi kunda ham o'zining zalvorliligi bilan ajralib turadi. Undagi har bir axloqiy qadriyatlar farzand tarbiyasida alohida ahamiyatga ega bo'lgan muomala madaniyati asosida milliy mentalitetga mos voqelik negizida namoyon bo'ladi. Uning umrboqiy qiyofasini qardosh xalqlar bilan uyg'unligi muhim sanaladi. "Markaziy Osiyo yoshlari o'rtasida doimiy muloqot maydonini tashkil etish, qardosh xalqlarning yuksak axloqiy qadriyatlari va beqiyos ma'naviy merosini asrab-avaylash, ularni yanada boyitish va kelgusi avlodlarga bezavol yetkazishga ko'maklashadi"[1].

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Biz bu hudud aholisining oilaviy dunyoqarashi bir-biriga yaqin, muomala madaniyati ham uyg'un ekanligini yosh avlod ongiga singdirishimiz darkor. Jamiyatda mavjud har bir oilaning o'ziga xos yashash tarzi, ichki sir-sinoatlari asosida o'z oilaviy ehtiyojlari shakllanadi. Bu, esa, o'z navbatida, oila to'g'risida farzandning qarashlari, bilim olishga bo'lgan intilishidagi oilaviy qadriyatlarga asoslanadi. Xuddi shu tarzda, oila bilan farzandlar, ularning rivojlanishi haqida ma'lumot almashishda ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni yaxshilashi muhim hisoblanadi. Oiladan ma'lumot almashinishning tegishli usullari, shuningdek, g'amxo'rlikni amalga oshirish usullari, imkoniyatlarini yoritib berish dolzarb bo'lib qolmoqda[2]. Oilaviy munosabatlarning globallashuv jarayonida axloqiy qadriyatlar negizida yosh avlodni tarbiyalash masalalari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda bir qarashda ahamiyatsiz bo'lib ko'ringan, ammo inson ma'naviyatiga qarshi qaratilgan kichik bir yangilik ham borligini unutmaslik kerakki, qadriyatlarni unutish ko'zga ko'rinmas bo'lib tuyulsa ham, kelajakda jamiyatga juda katta zarar keltirishi mumkin. Kesin uni hech narsa bilan qoplab bo'lmaydi. Bunday xavf-xatarlarga qarshi kurashda biz doimo ogoh, sezgir, ehtiyotkor bo'lishimiz kerak. Bunga esa har tomonlama chuqur o'ylangan, ilmiy jihatdan yo'lga qo'yilgan, doimiy va uzluksiz axloqiy qadriyatlar bilan javob bera olamiz[3]. Milliy qadriyatlarning asosi bo'lgan muomala madaniyati deganda inson xulq-atvorining go'zalligi, saxovatligi, oliyjanobligi, va'dasiga vafodorligi, hayoliligi, bilim olishi, donoligi, bag'rikengligi, odobliligi, ozoda va pokizaligi, qalbining beg'uborligi, xushmuomalaligi va shu singari insoniy xislatlar tushuniladi. Ota-ona o'z farzandlari bilan bevosita va bilvosita muloqotda bo'lib, ularni ma'n'an oziqlantirar ekan, eng avvalo, o'zlari o'zaro muomala jarayonida namuna bo'lishlari hamda farzandlarini ko'proq tinglab, nutqiy layoqatini oshirishga harakat qilishlari so'ngra o'z fikrlarini axloq me'yorlariga rioya qilgan holda suhbatga oid hikmatlar, maqollar, hayotiy misollardan keltirib tushuntirishlari juda muhimdir. Insonning eng sof tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oilada ota-onaning qalb qo'ridan chiqadigan mehr-muhabbati, shirin so'zi, muomala madaniyati orqali shakllanadi. Bolaning xarakteri, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar – ezgulik, olijanoblik, mehr-oqibat va or-nomus kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila muhitida qaror topadi. Shunday ekan, farzandni milliy qadriyatlar asosida jismonan va ma'n'an barkamol qilib o'stirish ota-onaning hayotdagi birlamchi va eng muhim vazifasi hisoblanadi. Bolaning tug'ilgan kundan boshlab ota-ona bo'ynidagi haq-huquqlari hadisi sharifda shunday bayon qilingan:

- tug'ilganda go'dakka ism qo'yish;
- imkon bo'lsa unga aqiqa qilish;
- tili chiqqan vaqtdan boshlab unga odob o'rgatish;
- din asoslarini o'rgatish;
- halol va haromning asoslarini o'rgatish;
- kasb-hunar o'rgatishdir.

Haqiqatan ham, jamiyat ijtimoiy hayotida ulug' ajdodlarimiz tomonidan oila turmushida milliy, tarixiy, mehnat, axloqiy-ma'naviy tajribalarning yangi avlodga meros bo'lib an'analar shaklda o'tishi yoshlarni tarbiyalaydigan milliy vositaga aylanib qolishi tabiiy bir holdir. An'analarning eng qimmatli

jihatlari yoshlarni oilaviy va ijtimoiy hayotga tayyorlashda axloqiy qadriyatlar muhim vosita bo'lib xizmat qilmog'i lozimligidir.

Jamiyatda "axloqiy munosabatlar ijtimoiy muhitning tarkibiy qismi bo'lib, u yoshlarni tolerantlikni o'zlashtirishi hamda ehtiyoj darajasida unga amal qilishi uchun poydevor vazifasini o'taydi. Bag'rikenglik madaniyatining rivojlanishi axloqiy munosabatlar bilan bog'liq bo'ladi"[4].

Muhokama va natijalar. Bag'rikenglikning oilaviy an'analar bilan uyg'unligi yoshlarni yetuk qilib tarbiyalashda xalqning asrdan asrga, ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan axloqiy qadriyatlari mustahkamlansa, yanada mukammalroq, amaliyroq ahamiyat kasb etadi. Chunki oilaviy qadriyatlar o'zbek xalqi tomonidan qadrlanib, e'zozlanib kelinmoqda va shunday bo'lib qolaveradi. Oilaviy an'analar muomala madaniyati orqali axloqiy qadriyatlarga aylangandagina ularning ta'lim-tarbiyaviy qadr-qimmati, yoshlarni shakllantirishdagi amaliy ahamiyati yanada ortadi. Shuning uchun ham axloqiy qadriyatlar yoshlarni tarbiyalashda va oilaviy hayotga tayyorlashda muhim vosita bo'lib qolaveradi. Masalan, hashar, salomlashish, mehmondo'stlik, to'y, ko'pkari, keksalarni hurmatlash, kabi yuzlab oilaviy an'analar o'zbek xalqining ma'anaviy – axloqiy qadriyatlariga aylanganini ko'rsatish mumkin. Oilada muomala madaniyati kundalik salomlashish va xayrlashish paytida, shuningdek, oilaviy uchrashuvlar kabi rasmiy tadbirlarda sodir bo'ladi. Bu imkoniyatlarning barchasi insondan oilaning o'ziga xos xususiyatlarini, jumladan, ohang, so'z tanlash va og'zaki bo'lmagan muloqotni, masalan, yuz ifodalari va tana tilini bilish va xushmuomala bo'lishni talab qiladi. Ushbu xususiyatlardan xabardor bo'lganda, oilani ko'proq qo'llab-quvvatlaydigan, hurmat qiladigan, farzandining ahvolini bilishga intiladigan bo'ladi. Samarali muomala madaniyati oilani barcha yaxshi va yomon holatlardan xabardor qilishga, tinchlantirishga va ularni jalb qilishga yordam beradi. Bularning barchasi oila a'zolari o'rtasidagi mustahkam rishtalarni o'rnatishda yordam beradi. Birgina muomala ijobiy yoki salbiy bo'lishidan qat'iy nazar, oilaning qadriyatlarga bo'lgan ehtiyojini anglatishi mumkin, shuning uchun samarali muloqot qobiliyatlarini farzandlarda erta rivojlantirish kerak. Ijobiy muloqot qobiliyatlari to'g'ri ma'lumot almashish, xursandchiliklarni baham ko'rish va ishonchni o'rnatishga yordam beradi.

Oiladagi muomala madaniyatida ishonch bolalarga o'z maqsadlariga erishishda yordam berish uchun oila bilan bir jamoa bo'lib ishlashda katta yordam beradi. Ba'zi bir oilalarning tillari va madaniy qadriyatlari turlicha bo'lishiga qaramay, qadriyatlarning muomala madaniyatiga sababchi bo'lishiga olib keladi. Har bir oila o'z farzandlariga o'z madaniyati, e'tiqodlari va urf-odatlarini doirasida muvaffaqiyat qozonishni o'rgatadi. Oilada muomala madaniyatining afzalliklari axloqiy qadriyatlarning ustuvorligi, majburiyatlarni birgalikda umumiy hal etishi bilan bog'liqdir. Oilada har bir a'zoning hurmat, o'zini qulay his qilishi uchun to'g'ri muomala madaniyati zarur. Farzandlar bilan oilada mustahkam mazmunli axloqiy munosabatlarni o'rnatish qadriyatlarni bilishdan boshlanadi. Ularning qiziqishlari, merosi va madaniyati, ehtiyojlari va farzandlariga bo'lgan umidlari va orzularini hurmat bilan o'rganish, bu axborotlardan muomala madaniyatini oshirish uchun foydalanish muhimdir. Oila davrasida muloqot qilishda bir-birlariga hurmat bilan munosabatda bo'lish, bolalarning oilaga hamisha xuddi shunday munosabatda bo'lishni yo'lga qo'yish, oiladagi maxfiylikni saqlash, oiladaning shaxsiy daxlsizlik huquqini hurmat qilishda otaonaning roli katta. Oilada muloqot qilishda ehtiyotkor bo'lish, ular bilan axborot almashishda farzandning rivojlanishini tushunishga yordam berishi lozim. Oilaning madaniy va lingvistik kelib chiqishini hisobga olish, har doim oilaviy tildan foydalanishda jargonlardan, jumladan, oilaga tushunmaydigan atamalar, qisqartmalar foydalanish yaxshi samara bermaydi. Bolalar o'sib, maktab yoshiga yaqinlashganda, oila va mutaxassislar ko'pincha maktabga tayyorgarlik haqida gapirishadi. Oilada farzandining bolalar bog'chasiga tayyor ekanligi haqida yoki uning xulq-atvori va hokazolar ham asosiy rol o'ynaydi. Ko'pincha maktab tumanlari va jamoalari o'qituvchilar va oiladagi bolaning bolalar bog'chasiga o'tishga tayyor yoki yo'qligini aniqlashga yordam berish uchun bir necha test yoki jarayonlarini ishlab chiqadi. Maktabga tayyorgarlik nafaqat bolalar va ularning qobiliyatlari yoki rivojlanish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Oilada bolani maktabga borishini rag'batlantirish barcha bolalarga maktab muvaffaqiyatiga yordam beradigan imkoniyatlardan foydalanish lozim. Bolalarning individual farqlariga javob berish va bolalar qachon nima qilishlari kerakligi haqida tegishli taxminlarni shakllantirish, oilada ahloqiy qadriyatlarni jamiyat ichida ajrata bilish lozim.

Xulosa va takliflar. Oilada ota-onaning mas'uliyati bolalarning o'z darajasida o'rganishi va rivojlanishiga yordam beradi va har bir bolaning ehtiyojlarini qondiradigan rivojlanishga mos xizmatlar

taqdim etadi. Oilada bolalarning turli qobiliyatlari, madaniy kelib chiqishi, turli shaxsiy tajribalarini oshirishda sharqona qadriyatlar alohida ahamiyatga ega. “Sharq xalqlari pandnomalarida, hikmatlarida shirinsoʻzlikning inson hayotidagi oʻrni beqiyos ekanligi mutafakkirlar nazaridan chetda qolgan emas. Biz ana shu anʼanalarni davom ettirishimiz, ulardan tegishli xulosalar chiqarishimiz maqsadga muvofiqdir”[5]. Shuning uchun bolalarga turli koʻnikmalarni oʻrgatishda ajdodlarimiz maʼnaviyatini alohida eʼtiborga olish joizdir.

Xulosa qilib aytganda, oilada oʻzbekona qadriyatlarni rivojlantirish borish jarayoni davlatimiz tomonidan ham qoʻllab-quvvatlanayotganligi, uning huquqlari kengayayotganligi ijobiy holdir. Biz yoshlarni tarbiyalashda oiladan boshlab milliylikka xos muomala madaniyatini ularning ongiga singdiri borishimiz, ijtimoiy hayot tarzini axloqiy qadriyatlarga monand boyitib borishimiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон – стратегияси. – Тошкент: Оʻzbekiston, 2021. - Б.369.
2. Дружинин В.Н. Психология семьи. – Изд.– СПб.: «Питер», 2008. – С. 176.
3. Ашиков В. Ещё раз о воспитании // Дошкольное воспитание. – 2005. - №4. – С. 4. Холиқов Ю.О. Ўзбекистонда бағрикенглик маданиятини ривожлантиришнинг ахлоқий тамойиллари. – Самарқанд: “Самарқанд давлат чет тиллар институти” нашриёти, 2021. -Б. 17.
5. Husanov B., Gʻulomov V. Muomala madaniyati. –Toshkent, 2009. -B. 57.

MUNDARIJA

TALABALARNING TARMOQ TEXNOLOGIYALARIGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA'LIMDAN FOYDALANISH METODIKASI. B.B.Mo'minov, D.D.Djurayev.....	3
NAVOIY IJODIDA "SAXOVAT" UMUMIY MA'NOLI ATOV BIRLIKLARNING QO'LLANISHI. Sayfullayeva Fotima Baxodir qizi.....	5
TA'LIMNING TURLI BOSQICHLARI VA YO'NALISHLARINI RAQAMLASHTIRISH VA YOSH AVLODNI INSONIY FAZILATLARDA TARBIYALASH. Abdunazarov Jasurbek O'tkir O'g'li. Ilmiy rahbar: Xayitov Zafar.....	7
ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ - НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ. Абдуллаев Артур. Научный руководитель: Музаффарова Л.Н.....	9
ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ ИНТЕРНЕТИЗАЦИИ В ФИЛОСОФСКОМ КОНТЕКСТЕ. Мумджи Абибулла Асанович.....	12
YO'QOLIB BORAYOTGAN SINGARMONIZM VA UNING SABABLARI. Maftuna Djo'raqulova Anvar qizi . Ilmiy rahbar: f.f.d.(DSc), dotsent F.H Yuldashev.....	15
MILLIY IQTISODIYOTIMIZ TARAQQIYOTIDA MOLIYA VA BANK TIZIMI Oltiev S.S.....	17
TA'LIMNING TURLI BOSQICH VA YO'NALISHLARINI RAQAMLASHTIRISH VA YOSH AVLODDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI. Alimova Nigora Sunnatillayevna. Raximkulov Ibroximjon Ravshan o'g'li.....	19
OLIY TA'LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH: YUTUQLAR VA MUAMMOLAR. Mavlonova Setora Faxriddinova.....	22
TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISH. Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li	23
TEACHING FOREIGN LANGUAGES BASED ON INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES. Suvonov Behruz Iskandar o'g'li.....	26
AZOLLA CAROLINIANA WILLD. NING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA UNING AHAMIYATI. Islomov R.A.....	28
SINGARMONIZM HODISASINING TARIXIY ILDIZLARI VA BUGUNGI HOLATI. Vapoyeva Mohinur Odiljon qizi.....	30
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHDA "TARBIYA" FANINING O'RNIXoliqulova Moxichehra Nodir qizi.....	32
БОЛАШАҚ МУҒАЛИМДЕРДЕ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫПЕТТІЛІКТІ ДАМЫТУ – 21 ҒАСЫРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ. Усенбаева Улдай. Ғылыми жетекші: Молдакенова Еркежан.....	34
BOLALARDA ZARARLI ODATLAR SHAKLLANISHINING OLDINI OLIH VA ULARNI BARTARAF ETISH IMKONIYATLARI. Muyidinova Gulbahor. Ilmiy rahbar: D.X.Umurzoqov.....	36
MAMLUKAT MEHNAT RESURSLARINI SHAKLLANISHIDA TAKROR BARPO	39

BO'LISH JARAYONLARINING AHAMIYATI. Norov Sherzod Shodmonovich.....	
OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MUSTAQIL TAYYORGARLIKLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. Norov Murodjon Maxmudovich.....	42
OLIY TA'LIMDA RAQAMLASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH. Hafizov Jo'rabek. Abayev Nurliboy, Ilmiy rahbar: Informatika kafedrası o'qituvchisi.....	44
UMUMKASBIY VA IXTISOSLIK FANLAR INTEGRATSIYASINING MOBIL ILOVASINI ISHLAB CHIQUISH USULLARI. Orinbetov Nurilla Turdimuratovich. Amanbaev Muratbay Abdimuratovich. Turdimuratov Dilmuxammed Nurillaevich.....	46
ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI OSHIRISHDAGI O'RNI. Orinbetov Nurilla Turdimuratovich – Ajiniyoz nomidagi NDPI Texnologik ta'lim kafedrası dotsenti (Nukus) Turdimuratov Dilmuxammed Nurillayevich – Ruprecht Karl Heidelberg universiteti (Germaniya) magistranti.....	49
OLIY TA'LIM MUASSALARI TALABALARINING DASTURLASH TILLARIGA OID KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV TA'LIM PLATFORMALARIDAN FOYDALANISH. Otaqulova Durdona Rahmonovna. Ismatova Shahnoza Uvaydillo qizi.....	51
OZARBAYJON ADABIYOTI. Hakimova Mahliyo.....	54
TA'LIM VA ISHLAB CHIQUARISH INTEGRATSIYASIDA TALABALAR LOYIHALARINING O'RNI (BOTANIKA FANI MISOLIDA). Qayumova Mohinur Karim qiz.....	56
ACTUAL ISSUES OF DIGITALIZATION OF VARIOUS STAGES AND DIRECTIONS OF EDUCATION AND FORMATION OF HUMAN QUALITIES IN THE YOUNG GENERATION. Qobiljonova Jasmina Jasur qizi.....	58
FIZIKA DARSLARIDA IBN SINONING "MEXANIKA" KITOBIDAGI FIZIK QARASHLARIDAN FOYDALANISH. Jamonkulova Aziza Toshtemir qizi. Ilmiy rahbar: k.o'q. E.A. Qudratov.....	61
MUSTAQILLIK DAVRI HIKOYALARIDA SHAXS MA'NAVIYATINING YORITILISHI. Rustamova Farida Ilxomovna.....	63
ANIQ FANLAR TA'LIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH. Sa'dullayeva Maftuna Lutfulloyevna. Ilmiy rahbar: Jo'rakulov Tolib Toxirovich.....	65
ROSSIYA FUQAROLIK MUOMALASIDAGI RAQAMLI RUBL ISTIQBOLLARI, RASSIYA VALYUTASINI XALQAROLASHTIRISH. Samadova Mohlaroyim Burxon qizi Elov Olimdjon Komilovich.....	68
O'QITISHDA TA'LIMIY METODLARNI MUVOFIQLASHTIRISHNING MOHIYATI VA MAZMUNI. Satimboyeva Xurshida Anvarjon qizi. Ibrohimjonova Sevara.....	69
ULUG'BEK HAMDAMNING "SO'Z" HIKOYASI HAQIDA. Saydullayeva Madina Nigora Kiryigitova.....	71

BUXORO VILOYATINING GEODEMOGRAFIK VAZIYATI. Sayfullayeva Farangiz Nutfillo qizi. Muxammedova Nazokat Jurayevna.....	72
ASTRONOMIYA MASHG'ULOTLARINI AXBOROT MUHITIDA O'QITISH.Qodirova Muxlisa. Ilmiy rahbar - G.I. Sayfullayeva.....	74
PSIXOSOMATIKADA INTEGRAL YONDASHUV. Otamuratov Rustam, Abdusamatova farzandlar Umar qizi.....	77
TOHIR MALIK ASARLARIDA VULGARIZMLAR USLUBIY VOSITA SIFATIDA.Iroda Bahronova.....	79
O'XSHATISHLARNING MILLIY VA LINGVOMADANIY JIHATLARI. Qurbonov Davronbek Mamadiyor o'g'li.....	81
O'QUVCHILARGA DASTURLASHNI O'RGATISHDA XORIJIY DAVLATLARNING TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH. U.M.Mirsanov. N.S.Isroilov.....	84
JISMONIY TARBIYANING YOSHLAR O'RTASIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI. Shodiyeva Munajat Raximovna.....	86
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'ZBEK TILINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI.Xanmuratova Sayyora Xalmuxammet qizi.....	89
MAMLAKATIMIZ YUKSALISHIDA BOLALAR SPORTINING O'RNI. Berdiyev Dilmurod Nomonovich. Axmedova Maftuna Elmurod qizi.....	91
THE INTERPLAY OF MYTHOLOGY AND SCIENCE IN UNDERSTANDING THE LONG HISTORY OF LANGUAGE. Halimova Nilufar Hakimovna.....	93
XALQ HUNARMANDCHILIGIDA YOG'OCHGA ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASINI O'QITISH METODIKASI. L.Sh.Turdiyeva. Ilmiy rahbar: S.N.Hamroyeva.....	95
TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA RAHBARLIK QOBILIYATI .Umirova Gulmira Shodiboy qizi. O'rolov Tursunboy.....	97
ZAMONOVIIY TA'LIM TIZIMIDA TALABANI MUSTAQIL LABORATORIYA ISHLARINI BAJARISHDA MAVJUD ZIDDIYATLAR. Ung'arov Jahongirbek Yo'ldosh o'g'li.....	99
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIVQIZIQISHINI RIVOJLANTIRISH. Muratova Dilarom Erkin qizi.....	102
СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ. Ходжаева Дилновоз Джумоевна.....	104
MUSTAQILLIK YILLARIDA ILM-FAN, TEXNIKA SOHASIDAGI YUTUQLARDA XOTIN-QIZLARNING ISHTIROKI (NAVOIY VILOYATI MISOLIDA).D.M.Ro'ziyeva.....	107
ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗНОСТИ, ЯСНОСТИ И ТОЧНОСТИ РЕЧИ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ЧЕЛОВЕКА. Дерен Ибрахим Чокадир, <i>Научный руководитель: Алиева Т</i>	109
MAKTABGACHA TARBIYA YOSHDAGI BOLALAR BILAN MUSOBAQALAR TASHKIL QILISH PRINSPLARI.Sultanova Diana Bahodir qizi. Ilmiy rahbar: Ne'matova	111

D.D.	
ИГРОВЫЕ ЗАДАНИЯ С ФРАЗЕОЛОГИЗМАМИ. Хакимова Нигина Хусановна. Тошпулатова Сабрина Ихтиеровна.....	114
ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПРОЦЕСТЕР ЖӘНЕ ИНТЕЛЕКТУАЛДЫ ҮЙЛЕСІМДІЛІК. Кулатова Ғазиза Бердалиева Меруерт.....	117
ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ – КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ. Есенова Азиза Сейітқұловна. М.А.Уркинбаева.....	119
ДАРЫНДЫ ЖАСТАР – БОЛАШАҚТЫҢ СЕНІМДІ КЕПШІ. Кандимова Сабина . Кумакбаева Гулбану.....	121
АКТУАЛЬНОСТЬ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ: ЕГО ОСНОВНЫЕ ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ, ПРИНЦИПЫ. Гоман Глеб Алексеевич.....	123
СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ИСКУССТВУ УПРАВЛЕНИЯ РУКОВОДИТЕЛЯ. Кахарова Мафтуна Эркин кизи.....	125
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ ИМКОНИЯТЛАРИ. Файзиева Нигина Фахриддин кизи.....	127
RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TA'LIM KONTEKSTIDA HORIJY TIL O'QITUVCHILARINING TANQIDIY VA TAHLILY YONDASHUVI. Nurulloyeva Dilnoza Vaxritdin qizi.....	129
PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRIMARY EDUCATION. Dzhanzakova Nurasel. Mukhammadieva Risola.....	131
IQTISODIY KOMPETENSIYALARINI OSHIRISH UCHUN TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI. Qo'shmurodov Asqar.....	133
ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МОБИЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДИСТАНЦИОННОЙ И ГИБРИДНОЙ МОБИЛЬНОСТИ. Муртазин Эмиль Рустамович. Петров Рустэм Иванович.....	135
TARSIA DASTURIDAN FOYDALANIB, TARQATMA MATERIALLAR SHAKLIDAGI PUZZLE YARATISH TEXNOLOGIYASI. Xamroyeva Dilafro'z Namozovna. Xamroyev Utkir Namozovich. Boltayev Erkin Qurbongeldiyevich.....	137
TALABALARDA TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI. S.X. Xolikov B.B. Xujamov S.X. Xolikov.....	140
THE GREAT MINDS ABOUT ASPECT AROUND THE WORLD. Bafoyeva Nilufar Salimovna. Sattorova Nozanin Diyor qizi.....	142
QUALITY OF COLORED FIBER IN COTTON. Rakhmonova Rukhsora Bahriddinovna Sadriddinova Mokhirabonu Akramovna Kendjayeva Odina Farkhodovna.....	144
РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ОНЛАЙН-ОБРАЗОВАНИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПРЕПЯТСТВИЯ. Каршибоев Шароф Абдураупович, Муртазин Эмиль Рустамович, Касимов Анвар Мусурманович.....	146

PALIGORSKITLI GILTUPROQLARNI ADSORBSION-TUZILISHINING KINETIK O'ZGARISHI. Raxmonova X. Raxmatova E. Sultonov Sh.A.....	148
DIDACTIC PRINCIPLES AND OPPORTUNITIES IN TEACHING COMPUTER SCIENCE. Raymova Marfuga Umirzakovna. Turkmenbayev Aytmurad Babamuratovich.....	150
EGRA VA EGMA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI ORQALI O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH. Sunnatullayev Husniddin Husan o'g'li. Sa'dullayeva Maftuna Lutfulloyevna. Xamroyeva Dilafro'z Namozovna.....	152
MAXSUS TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN TALABALAR BILAN AXBOROT TEXNOLOGIYALARI YORDAMIDA ISHLASHNING AHAMIYAT. Yusupova Marjona Avaz qizi, Obirahmatova Laziza Asqar qizi.....	154
INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDAN OLIMPIADA TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI. Xamroyeva Dilafro'z Namozovna. Ismigul Yo'ldosheva Odil qizi.....	157
AYRIM GEOMETRIK MASALALARNI YECHISHDA BAZI BIR TENGSIZLIKLARNING TADBIQLI. Jumayev Sanjar Saydullayevich. Sobirov Jasur Azamatovich. Raximov Nodirbek Sharif o'g'li.....	160
EFFECTIVE METHODS FOR TEACHING IDIOMS THROUGH DEVELOPMENTAL STAGES. Karimova Umida, Axmedova Dilora.....	162
J. RASINNING "FEDRA" TRAGEDIYASIDA ANTIK DAVR NAFASI. X.A.Arziqulova. A.D.Muhiddinova.....	164
ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ. Муртазина Диана Рахибовна.....	167
INNOVATION TA'LIM JARAYONIGA ZAMONAVIY YONDASHUV USULLARI. Qilichev Xudoynazar Aliboyevich, Bahridinov Muhammad Ali Faxriddin o'g'li Sharipov Shavkatbek Shaxobiddin o'g'li.....	169
BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI ELEKTRON TA'LIM RESURSI BILAN ISHLASHGA O'RGATISH. Jumaeva D. N. Abdusalomova Muqaddas Uchqunovna....	171
O'QITISH JARAYONLARIDA GOOGLE CLASSROOM PLATFORMASIDAN FOYDALANISH. Qilichev Xudoynazar Aliboyevich. Nizomova Gulhayo G'olib qizi...	173
MAIN ASPECTS OF STATISTICAL RESEARCH OF SMALL BUSINESS ACTIVITY OF JIZZAK REGION IN ACCELERATED ECONOMY. Arzikulov Otabek Ali o'g'li, Nematov Iskandar.....	175
OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH TAHLILI. Asrorov Oybek Asror o'g'li.....	177
TA'LIM SOHASIDA MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA AHAMIYATI. Axmedova Shahlo Axadovna, Mardiyeva Saodat Xolmurodova Munira.	180
ASTRONOMIYA FANINI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QITISH. Olimova Feruza. Barakayeva Sarvinoz To'lqunovna.....	183
TA'LIMNI JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISHNING KONSEPSIYALARI	186

MAZMUN VA MOHIYATI. Boboxolova Gulchehra Siroj qizi. Jo'arakulov Tolib Toxirovich.....	
RAHBARNING SHAXSIY VA TASHKILOTCHILIK SIFATLARI. Bozorov Bekmurod G'ulom o'g'li. D.X. Umurzoqov.....	190
KOMPYUTER TARMOQLARINI LOYIHALASHDA FOYDALANILADIGAN VOSITALARNING IMKONIYATLARI. D.D.Djurayev. M.U.Tojiyeva.....	193
JISMONIY TARBIYANING YOSHLAR O'RTASIDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI. Shodiyeva Munajat Raximovna.....	195
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IQTIDORINI NAMOYON QILISHIDA NUTQIY KOMPETENSIYANING O'RN. Shodiyeva Barchinoy Xudoyqulovna.....	198
ILMIY MAQOLA NIMA VA UNING TUZILISH STRUKTURASI. Abduxoliqova Marjona.....	200
DEVELOPMENT OF THE COTTON STRUCTURE. Rakhmonova Rukhsora Bahridinovna, Sadriddinova Mokhirabonu Akramovna, Narzullayeva Zahro Otabek qizi.....	202
YOSHLARDA BADIY-ESTETIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH VA HUNARMANDCHILIKGA MEHIR UYG'OTISH. Amonova Zarifa Usmonovna, Nematova Tursintosh Alisher qizi.....	205
JISMONIY MASHQLARNING KELIB CHIQISH TARIXI. Musayev Otabek Qudratovich. Achilova Dilfuza.....	209
ZAMONAVIY DUNYODAGI IJTIMOYIY JARAYONLAR VA INTELLUKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANTIRISHDAGI UYG'UNLIK. Abduqahorov Anvar Alijon o'g'li.....	211
ADABIYOTIMIZNING BENAZIR YALOV BARDORI. Akbar Jumanov, Niyatqobil Ashurov.....	215
RENESSANS DAVRLARIDA TA'LIM-TARBIYA. Ashurova Marjona Avazovna. Ermatova Gulnoz Pirimovna.....	218
BOSH QAHRAMON XARAKTERINING SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGIK TAHLILNING O'RNI. Aslonova Moxiniso . Boltayeva G.....	220
ZAMONAVIY TARBIYACHI IMIJI. Bozorova Zuhraxon.....	223
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH. Ergasheva Mohiniso Dilshod qizi. Ermatova Gulnoz Pirimovna..	225
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BADIY - ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISHDA STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. Rizaqulova Sabina. Ergasheva Lobar Dilmurod qizi.....	228
TALABALARNI IJODIY FAOLIYATGA JALB ETISH YO'LLARI VA INTELLUKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANTIRISHDA FAN TO'GARAKLARINI TASHKIL QILISH USLUBLARI. Isroilov Faxriddin Murodqosimovich.....	230

MILLIY QADRIYATLAR VOSITASIDA YOSH AVLOD ONGIDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH TAMOYILLARI. Jalilov Shokir Isomiddinovich.....	233
УЧАСТИЕ ТАЛАНТЛИВОЙ МОЛОДЕЖИ В НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ. Мадатов Қувончбек Гелдиёр ўғли.....	235
TALABALARNI ROBOTOTEXNIKA QURILMALARI UCHUN DASTUR KODLARINI YOZISHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. F.A.Shamsutdinov. Sh.S.Qobilova.....	238
BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARNING PEDAGOGIKA DASTURIY VOSITALARNI LOYIHALASHNI O'RGANISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI. F.A.Shamsutdinov. Sh.S.Qobilova.....	240
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MAKTABGACHA TA'LIMNING HUQUQIY ASOSLARINI TAHLIL QILISH. Ikromova Shaxinabonu Usmonjon qizi.....	242
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IQTIDORNI NAMOYON BO'LISHI. Sherbekova Nigina Sherzod qizi. Ermatova Gulnoz Pirimovna.....	244
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEDIA SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TA'LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI. Shermetova Shahnoza Otomurod qizi.....	246
ASTRONOMIYA FANIDAN TALABA BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDAN FOYDALANISH. Nurmuminova Sh. G.Sayfullayeva.....	248
TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI. Smaylova Gulmari Yuldashovna.....	250
TALABALARGA GIMNASTIKA MASHQLARINI O'RGATISH METODLARI. Pirimova N.A., Soibov Ruxsora A'zam qizi.....	252
KURASHCHILARNING TEZKOR-KUCH SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. Suvonov Bobirjon G'ofurjon o'g'li, Hojiyev Sh.S.	254
OBJEKTGA YO'NALTIRILGAN DASTURLASH TILLARINI O'QITISHDA ARALASH TA'LIM TEXNOLOGIYASINING IMKONIYATLARI. F.D.Xodjabayev, S.F.Mavlonova.....	257
WINDOWS OPERATSION TIZIMI TERMINLARINING O'ZBEK TILIDA O'RGANILISHI VA TARJIMA MUAMMOLARI. Agzamova Muxlisa Muhammad qizi Muxammadov Bobir Isan o'g'li.....	258
POSSIBILITIES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN TEACHING MATHEMATICS TO SCHOOLCHILDREN. Tokhirov F.J. Uktamova R.K.	260
BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHNING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. To'rayev Muzaffar Farmonovich.....	261
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARINING SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHI. F.J.Toxirov.	263

S.D.Ergashova.....	
UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABLARIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O`QITISH JARAYONIDA SUN`IY INTELLEKT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI. F.J.Toxirov R.Sh.Toshmurotova.....	265
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA`LIMIGA TAYYORLANING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Turdiyeva Ra`no Qulmurod qizi. Ermatova Gulnoz Pirimovna.....	267
BO`LAJAK O`QITUVCHILARNI INTELEKTUAL FAOLIYATGA TAYYORLASHNING VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO`LLARI. Maxamatova Feruza Safaraliyevna.....	271
TADBIRKORLIK FAOLIYATI RIVOJLANISHIGA TA`SIR ETUVCHI OMILLAR. Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna, Ahadova Muhayyo Nabi qizi.....	274
NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARGA TA`LIM SOHASIDA BERILAYOTGAN IMKONIYATLAR. Asadov Muhammad O`tkir o`g`li, R.N.Tolibov.....	267
RAG`BATLANTIRISH METODI BO`YICHA O`QUV JARAYONINI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. Jumakulova Mavludaxon Xosilovna, Turdiyeva Shohsanam.....	279
TA`LIM VA HAYOT O`RTASIDAGI BOG`LIQLIK TAMOYILI ASOSIDA MAKTAB O`QUVCHILARINING KIMYOGA QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH. Narimova Venera Polatovna, Yo`ldashova Mohira Xudoybergan qizi.....	282
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING HAR TOMONLAMA RIVOJLANISHIDA TASVIRIY FAOLIYATNING AHAMIYATI. Ne`matova Sevinch Axmadovna, Ergasheva Lobar Dilmurod qizi.....	284
INTELLEKTUAL YOSHLAR ELITASINI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH YO`LLARI. Numonova Dildor Umurzoqovna, Kamolova Sabina Anvarjon qizi.....	286
OILANI O`RGANISHNING PSIXOLOGIK METODLARI. Boyqulova Mohinur, Ismoilova Malika Muhammad qizi.....	288
O`SMIR YOSHIDAGI O`QUVCHILARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHNING SHAKL VA YO`LLARI. D.Sh.Samiyeva, Olimova Gulruh Shoxrux qizi.....	290
6-7 YOSHLI BOLALARDA IJTIMOY KOMPETENSIYANI TO`G`RI SHAKLLANTIRISH BU – ZAMONAVIY DUNYODAGI ENG DOLZARB JARAYON SIFATIDA. Otaqulova Gulgunoy Abdunabi qizi.....	292
PEDAGOGIK KOORPERATIV TA`LIM ASOSIDA TALABALARNING TOLERANTLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH. Ro`ziboyeva Ma`mura Abdunabiyevna.....	294
IQTIDORLI O`QUVCHILARNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATDAN RIVOJLANISHI VA ULARNING O`ZIGA XOS XUSUSIYATLARI, Quvondiqova Mohiniso Fayzullo qizi, Murodova Nodira Qulliyevna.....	296
6-7 YOSHLI BOLALARNING INTELEKTUAL SALOHİYATINI DIQQAT	299

YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI. F.R.Radjabova. Ro‘ziqulova L.H.....	
INNOVATSION TA‘LIM TEXNOLOGIYALARI VA ULARDAN NOTIQLIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHDA FOYDALANISHNING AHAMIYATI. Rahimova Maftuna Avazovna.....	301
MNEMONIKA YORDAMIDA KITOB O‘QISHNI ODAT QILISH YO‘LLARI. Rajabova Afruza Saloxiddinovna, D.I.Kamalova.....	303
ZAMONAVIY PEDAGOGIK FAOLIYATIDA PEDAGOG SHAXSINING INSONPARVARLIK TAMOYILLARIGA ASOSLANISHI. N.G.Meyliyeva. Saidova S.	305
BUGUNGI O‘ZBEK SHE‘RIYATI SHAKLIY VA USLUBIY YANGILANISHLAR. (xatirchilik shoirlar ijodi xususida), Sevinch OMONOVA.....	306
SUITSIDAL XULQ-ATVORNI YUZAGA KELTIRUVCHI IJTIMOY MUHIT OMILLARI. Shamshiyev Muslimbek Rahibek o‘g‘li.....	310
INTELLUKTUAL YOSHLARNI RIVOJLANTIRISHDA LABORATORIYA ISHINI BAJARISH BOSQICHLARI . Jo‘rabekov Jamshidbek Yo‘ldosh o‘g‘li. Shertaylaqov G‘ayrat Murodovich.....	312
FUQAROLIK JAMIYATINI SHAKLLANTIRISHDA “DAVLAT INSON UCHUN” TAMOYILI – DEMOKRATIK ISLOHOTLARNING MEZONI. Shodiyeva Aziza Zokir qizi. Daminov, Nabijon Abduolimovich.....	314
ANTROPOGONIK AFSONALARIDA SAKRALLIK MASALALARI. Rizoyeva Mehriniso Abduazizovna.....	317
USMON AZIM IJODIDA TABIAT MAVZUSI. Yavqocheva Gulnora M.Rizoyeva....	319
OLIY TA‘LIM MUASSASALARI TALABALARINING ALGORITMLASHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA CROCODILE ICT PLATFORMASIDAN FOYDALANISH USULI. Xamroyev Utkir Namozovich, Husenov Diyorbek Zafarjon o‘g‘li.....	320
ЗАМОНАВИЙ, КРЕАТИВ, МУСТАҚИЛ ФИКРЛАЙДИГАН ЁШЛАРНИ ЎҚИТИШ ВА ТАРБИЯЛАШ ДАВР ТАЛАБИ. Равшан Хидоятлов, Жавоҳир Холиқов.....	323
VIRTUAL LABORATORIYALAR TALABALARNING AXBOROT TEXNOLOGIYALARI SOHASIDAGI MALAKALARNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA. Xudoyberdiyeva Shoira Toyir qizi. Safarova Sitorabonu Zavqiddin qizi.....	325
XORAZM VILOYATI TOPONIMIKASI TARIXI. Azatboyeva Zuhra, Ibragimov Xurshid Xayrullayevich.....	327
RAQAMLI QURILMALARDA MEDIA KIRISHNI BOSHQARISH MANZILI. Zaripov Nozimbek Nayimovich.....	329
RAQAMLI O‘ZBEKISTON ISLOHOTLARI DAVRIDA TA‘LIM VA TA‘LIM BOSHQARUVI JARAYONLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA SUN‘IY INTELLEKTNING AHAMIYATI. Mohinur Ziyodova Kamol qizi.....	330
BO‘LAJAK KIMYO O‘QITUVCHILARINING INNOVATSION TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. Ahatova Malika Zoyirovna, Botirova Sabogul	333

Rahmatullayevna.....	
TURKIY XALQLAR ADABIYOTI BEBAHO XAZINALAR NEGIZI. Ochilova Nafisa Usmanovna Ro'ziyeva Manzura.....	335
ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТЛАРИ. Илмуродова Феруза Шакировна.....	337
ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ УЗБЕКИСТАНА. Касимов Суннат Хатамович.....	340
ОРТА МЕКТЕПТЕ ЛИРИКАНЫЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӨДИСТЕРИ. Каюпова Мафтуна . Кушкарбекова Маржан.....	343
О'QUVCHILARNI DARSGA QATNASHISHINI NAZORAT QILISH TIZIMINING ANAMIYATI. Sa'dullayeva Maftuna Lutfullayevna, Nasirova Shaira Narmuradovna...	345
О'QUVCHILARNING REPRODUKTIV TAFAKKUR JARAYONINING DINAMIKASI. Mustafayeva Marhabo Nurillayevna.....	347
МЕЖДУНАРОДНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ МОБИЛЬНОСТЬ В ВЫСШЕМ. Норкулова Динара Умидовна.....	348
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ. Пыльченко Георгий Сергеевич.....	351
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYALASHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI. Xayriddinov Rustam Xayriddinovich.....	353
ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ. Б.А.Ёркулов, Р.У.Булатов.....	354
ЖАСТАРДЫ РУХАНИ АДАМГЕРШЛИК ЖӘНЕ ДЕНИ САУ ЕТП ТӨРБИЕЛЕУДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛАТЫН ШАРАЛАР. Телебаева Асел Кумакбаева Гулбану.....	357
БЛИМ БЕРУДИ ЖАҢАРТУДА – РУХАНИ ЖАУАПКЕРШЛИКТИ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӨСЕЛЕЛЕРИ. Туремуратова А. Бердимуратова Л.Д.....	359
ТЕМАТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ СУБСТАНТИВИРОВАННЫХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ. Умарова Шахноза Файзулла кизи.....	360
ARSIA DASTURIDAN FOYDALANIB, TARQATMA MATERIALLAR SHAKLIDAGI LE YARATISH TEXNOLOGIYASI. Dzhanzakova Nurasel, Mukhammadieva.....	362
COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Bafoyeva N. O'taganova Munisa Tolibjon qizi.....	364
THE EFFECTIVENESS OF TEACHING GRAMMAR INDUCTIVELY. Qodirova Kamolaxon Shomil qizi, Sadikova Dildora.....	367
МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARGA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA TURLI O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI. Qurbonova Shalola Ithomiddinovna.....	369
COMPARATIVE ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORY GENDER IN UZBEK	372

AND ENGLISH LANGUAGES. Adiba Rasulova. Aziz Mukhamadiev.....	
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Raxmatullayeva Guzal Sa'dulla, G.N.Allayarova.....	374
EXPLORING DIVERSE LEARNING STYLES IN PRESCHOOL EFL EDUCATION: A STUDENT-TEACHER PERSPECTIVE. Khuldosheva Nargiza. Saidova S. Y.....	376
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Saidova Marjona Zohidovna, Amonlikova Nodira Khimmatovna.....	379
SIMILARITIES AND DIFFERENCES CASES IN NOUN IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Sardorbek Azimov. Aziz Mukhamadiev.....	381
INTERACTIVE METHODS OF TEACHING NUMBERS IN ENGLISH TO PRESCHOOLERS. Sattorova Nozanin Diyor qizi Amonlikova Nodira Khimmatovna.....	383
TA'LIM TIZIMIDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA YOSHLARNING IJODIY VA INTELLEKTUAL IMKONIYATINI RO'YOBGA CHIQRISHNING MUHIM OMILI. Muxammadiyeva Risola Qirg'izboy qizi. Baqoyeva Shohinabonu Sadridin qizi.....	385
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF MOOD IN GRAMMATICAL CATEGORIES BETWEEN TWO LANGUAGES. Bafoyeva Nilufar. Musirmonova Zarnigor Hamza qizi.	388
CHET TILINI O'RGANISHDA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR. Sultonova Farangiz Alisherovna . D.X. Umurzoqov.....	390
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE. Shakhnoza Tulkinova Alisher qizi. Kazakova Malika.....	393
COMPARATIVE ANALYSIS OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE. Ubaydullayeva Nazokatxon Muzaffarjon qizi. A.Shavkatovich.....	394
INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI TIJORAT ATAMALARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI. Umidova Mashhura Furqat qizi.....	396
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE. Bafoyeva N.S. Usmankulova J.J.....	397
PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRIMARY EDUCATION. Dzhanzakova Nurasel. Mukhammadieva Risola.....	400
COMPARISON ANALYSIS OF PRESENT TENSE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Bafoyeva N.S. O'taganova Munisa Tolibjon qizi.....	402
THE EFFECTIVENESS OF TEACHING GRAMMAR INDUCTIVELY. Qodirova Kamolaxon Shomil qizi. Sadikova Dildora.....	405
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA TURLI O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI. Qurbonova Shalola Ilhomiddinovna.....	406
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Saidova Marjona Zohidovna. Amonlikova Nodira Khimmatovna.....	409
INTERACTIVE METHODS OF TEACHING NUMBERS IN ENGLISH	413

TO PRESCHOOLERS. Sattorova Nozanin Diyor. Amonlikova Nodira Khimmatovna...	
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF VOICES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE Author: Shakhnoza Tulkinova Alisher qizi. Kazakova Malika...	414
COMPARATIVE ANALYSIS OF MOOD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE Ubaydullayeva Nazokatxon Muzaffarjon qizi.....	415
INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI TIJORAT ATAMALARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI. Umidova Mashhura Furqat qizi.....	416
THE IMPACT OF TECHNOLOGY ON TEACHING AND LEARNING IN THE CLASSROOM. Usmonova Dilnoza Obidovna. Amonlikova Nodira Khimmatovna.....	418
XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIDA MARKETING VA RAQOBAT USTUNLIGI. Xatamova G.Q. O‘roqova Shaxzoda Sobir qizi.....	420
“JAHON IQTISODIY-IJTIMOIIY GEOGRAFIYASI” FANIDA TOPONIMIKA MATERIALLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI. (OSIYO MAMLAKATLARI MISOLIDA). Xoliqova Mahbuba Orifjonovna, Namozova Shaxnoz Odil qizi.....	426
MUSTAQIL TARZDA RUS TILINI CHET TILI SIFATIDA O‘RGANILISHI. Yagafarova Nazilya Rafailovna.....	428
UY SO‘ZINING MA’NOSI VA KELIB CHIQISHI. Yakunina Angelina Alisherovna...	431
COMPARISON OF TENSE IN THE UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. Bafoyeva Nilufar Salimovna. Yaqubova Bibimaryam Baxtiyor qizi.....	433
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF THE GRAMMATICAL CATEGORIES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Diyorbek Ziyatov. Aziz Mukhamadiev.....	435
НОВЫЕ СЛОВА В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ И ПРИЧИНЫ ИХ ПОЯВЛЕНИЯ. Рахмонова Бахтигул.....	437
БЛИМ БЕРУ ЖҮЙЕСИНДЕ ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ - ЖАСТАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ. Жаңабаева Таня Кулатова Ғазиза.....	439
ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ - ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ. Кахрамонова Малика, Рахимова Нодира.....	442
РОЛЬ И СТАТУС РУССКОГО ЯЗЫКА В УЗБЕКИСТАНЕ. Аннакулова Умида Абдуллаевна.....	444
ЖАҢАНДАНУ ЗАМАНЫНДА ШЕТ ТІЛДЕРІН ҮЙРЕНУ. Нурманова У.А. Бердимуратова Л.Д.....	446
“РУССКИЙ ЯЗЫК КАК ИНОСТРАННЫЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ, НАУЧНОМ И КУЛЬТУРНОПРОСВЕТИТЕЛЬСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ РЕГИОНА”. Грицкевич Ю. Н., Лукьянова С.В., Молчанова Н.С. Псковский.....	448
ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ – ВАЖНЫЙ ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ. Рахматова Паризода....	458

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ КАТЕГОРИЙ ВИДА И ВРЕМЕНИ В РАССКАЗЕ А.П.ЧЕХОВА «ЛОШАДИНАЯ ФАМИЛИЯ» Рахманова Маржона Хусан кизи.....	460
ЯЗЫК СМИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ. К.З. КузиеваД.М. Шамсиева.....	464
САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК СРЕДСТВО САМОРАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Шимчук Алёна Олеговна..	466
THE IMPORTANCE OF THE RIGHT TO EDUCATION IN THE FORMATION OF SOCIAL PROCESSES AND ETHICS OF INTELLECTUAL YOUTH IN THE MODERN WORLD. Sharapov Shukhrat Shokirovich.....	469
ROSSIYA VALYUTASINI XALQAROLASHTIRISHDA RAQAMLI RUBLNING ISTIQBOLLARI. Elov Olimdjon Komilovich, Samadova Mohlaroyim Burxon qizi.....	472
JAHON TA'LIM TIZIMIDA ASTRONOMIYA FANINI KREDIT-MODUL TIZIMIDA O'QITISH. G.X. Qurbonboyeva, Sayfullayeva Gulhayo Ixtiyor qizi.....	474
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. Hamroyeva Komila, Ermatova Gulnoz Pirmovna.....	476
GNU OCTAVE TIZIMINI MATEMATIKA VA INFORMATIKA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QUV FAOLIYATIDA QO'LLASH SAMARADORLIGI HAQIDA. Ibragimov A.A., Pardayeva S.J.....	479
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI OILADA MA'NAVIY–AXLOQIY TARBIYASINI TARBIYALASH USULLARI. Meyliyeva N.G. Ilhomova Sh.....	482
MAKTAB TA'LIM TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHDA E-MAKTAB.UZ TA'LIM PLATFORMASINING O'RNI. S.T.Usmonova. D.B.Ismoyilov. D.Shodiyeva.....	484
O'QUVCHILARNING “INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI” FANIDAN KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT-TA'LIM MUHITLARINING IMKONIYATLARI. L.S.Isroilova .G.I.Temirova, Sh.R.Komilova.	485
ELEKTRON TA'LIM RESURSLARI BAZASINI YARATISH VA MASOFAVIY TA'LIMDA FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. G.Joldasova...	488
QADRIYATLAR–YOSH AVLODDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH OMILI. Jurakulova Hulkar.....	490
SCRATCH MUHITIDAN FOYDALANISHNING AMALIY KO'NIKALARINI SHAKLLANTIRISHDA ELEKTRON TA'LIM RESURSLARNI IMKONIYATLARI. Nasirova Shaira Narmuradovna, Jo'rayeva Dilnavoz Erdonovna.....	491
INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHDA OILANING O'RNI. Kambarova Dulfuza.....	493
DEVELOPMENT OF PHYSICAL ACTIVITIES AMONG SCHOOLCHILDREN. Khaitova Shakhnoza Ma'mura Burkhanova.....	495
ASTRONOMIYA FANINI O'QITISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA VOSITALARI IMKONIYATLARI. M.H. Norqulova, Sayfullayeva Gulhayo Ixtiyor qizi.....	498
MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA INNOVATSION SHAKLLAR ASOSIDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNI TASHKIL ETISH. Mahmudova	500

Sharofat Xusniddin qizi. Ermatova Gulnoz Pirimovna.....	
ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИДА ВИРТУАЛЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА АХБОРОТ МАДАНИЯТИ. Орзикулов Комилжон Шермамат ўғли, Джунаев Фарход Абдухамидович.....	503
ТА’ЛИМДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАТБИҚ ETISHNING SHAKLLARI. Hazratova Dilorom Madat qizi, Navruzov Baxtiyor Ixtiyorivech.....	506
PERSUASION AND MANIPULATION OF THE PEOPLE’S CONSCIOUSNESS THROUGH ADVERTISING Iakobchuk Galina Pavlovna.....	508
O’QUVCHILARNING “INFORMATIKA VA AХBOROT TEXNOLOGIYALARI” FANIDAN BILIMINI BAHOLASHDA ICILS TESTLARDAN FOYDALANISH. Komilova Shahrizoda Rahmatullo qizi. Isroilova Lola Sunnatovna.....	511
RAQAMLI AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING TA’LIMDA TUTGAN AHAMIYATI. Azadov Bekzod Azad O’g’li.....	515
SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MA’NAVIY MEROSIDA FARZAND TARBIYASI. Mardonova Mashhura .Sharipova N.....	518
PIRLSNING TA’LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI. Marjona Qahhorova Sobirjon qizi.....	523
RAQAMLI TEXNALOGIYALARNI TARIX FANIDA QO’LLASH. Islamova Qunduz Ikromboy qizi.	524
TIBBIYOT SOHASINI RAQAMLASHTIRISH ZAMON TALABI. Raximberganov Sanjarbek Rustam o’g’li. Qosimov Saidkamol Quдрat o’g’li.....	526
OILADA BOLANI TARBIYALASHDA INSONIY FAZILATLARNING PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI. Toyirova Shahlo Izatovna, Soliyeva Gulnigor Muhammad qizi.....	529
INCREASING THE EFFICIENCY OF IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Userbayeva Feruza, Kamoliddinov Farrux.....	531
ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA “4K” MODELINI QO’LLASHNING AFZALIKLARI. N.A.Valixanova.....	534
PRINCIPLES OF MATHEMATICAL MODELING OF THE DRYING PROCESS OF FRUIT AND VEGETABLE PASTILLA. Khalikov Muhridin Mardikulovich	536
IMPORTANCE OF AGRICULTURAL PRODUCTS RECYCLING PROCESS. Khalikov Muhridin Mardikulovych.....	538
РАЗЛИЧНЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ДИДАКТИКЕ. Одилова Дилнозахон Ферузовна. Рахматуллаева Ирода Анваровна.....	540
GEOGRAFIYA O’QITISH METODIKASI. Abdusalomov Inomjon.....	542
“BESHIK TO’YI” MAROSIMINING KELIB CHIQISHI VA UNING AMALIY AHAMIYATI. Rajabboyeva Sevinch. N.Tursunova.....	547
TARBIYA JARAYONINING SAMARADORLIGINI OSHIRUVCHI PSIXOLOGIK	548

MEXANIZMLAR. N.O‘.Bobonazarova.....	
TALABALARDA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDAGI TURLI SHAKLLAR. Islamova Rahbarxon Ravshanovna.....	550
O‘SMIRLIK YOSHIDA TA‘LIM-TARBIYAGA INDIVIDUAL YONDOSHISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Z.P.Komilova.....	551
GENDER TUSHUNCHASI, GENDER PSIXOLOGIYASINING. PREDMETI VA VAZIFALARI. Axmatjonova Xurshida Komiljon qizi.....	553
EFFECTIVE METHODS FOR TEACHING IDIOMS THROUGH DEVELOPMENTAL STAGES. Karimova Umida, Axmedova Dilora.....	555
BILIMLI, QOBILIYATLI VA ISTE‘DODLI TALABALARNING ISHLAB CHIQRISH SOHASIDAGI TAVLOVLARDA ISHTIROKINI RAG‘BATLANTIRISH. Isabayeva Dilfuza Komiljonovna.....	557
TA‘LIMNING TURLI BOSQIGH VA YO‘NALISHLARINI RAQAMLASHTIRISH VA YOSH AVLODDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALAR. Karimbekova Aqjibek Usen qizi.....	559
CURRENT PERSPECTIVES OF INNOVATION AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN DISTANCE EDUCATION. Karimov. Tolmasbek. Kholmominovich.....	562
ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚАРҚЫНДЫ ҚОЛДАНЫСЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА АРАЛАС ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ. Шамсидинова Балауца Кушкарбекова Маржан.....	565
FARZANDLAR TA‘LIM-TARBIYA JARAYONIDA OTA-ONANING O‘RNI. Maxmudova G.	657
AJDODLARIMIZ MEROSI – HAYOT SABOG‘I. Zulfizar G‘iyozova. Elyor Boymanov.....	569
KO‘P BOLALI OILALARDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING IJTIMOY PSIXOLOGIK INDIKATORLARI. Yangiyeva Dildoraxon Rahmon qizi...	571
ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И НАПРАВЛЕНИЯ. Петров Рустем Иванович. Муртазин Эмиль Рустамович.....	573
TA‘LIMDA 3D MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH. Abdug‘afurova Irodabegim Laziz qizi.....	575
O‘QUVCHILARNI MA‘NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA OILA TARBIYASI. Temirov Asilbek Davlat o‘g‘li.....	580
TA‘LIM JARAYONIDA O‘QUVCHI-YOSHLARNI IJODIY FIKRLASHGA O‘RGATISHNING TASHKILY-HUQUQIY ASOSLARI. Mardanov Rahim G‘aybullat o‘g‘li.....	582
TA‘LIMNI RIVOJLANTIRISH UCHUN TEXNOLOGIK VOSITALARNI O‘RGANISH USULLARI. Ismoilova Dilbar Mansur qizi, Absobirov Samariddin Qurbonovich.....	585
TA‘LIM JARYONI RAQAMLASHTIRISHDA, ANIMATSIYA VA MULTIMEDIANI O‘RGANISHNING KRITIK AHAMIYAT. Xayriyeva Shahnoza Saydullo qizi, Arziqulov	587

Husan Normurod o'g'li.....	
OILADA MUOMALA MADANIYATINI OSHIRISHDA AXLOQIY QADRIYATLARNING O'RNI. Egamberdiyeva Nafisa Mustafayevna. Erkinova Rayhona Eldarovna.....	588